

ZBORNIK

DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU NARODA JUGOSLAVIJE

TOM
XIV
KNJIGA 4

REDAKCIJA:

Mehmedalija Bojić, mr Dušan Gvozdrenović, dr Uroš Kostić, dr Branko
Latas, Fabijan Trgo, mr Jovan Vujošević, Branko Vuković

REDAKTOR

Branko Vuković

ODGOVORNI UREDNIK

Fabijan Trgo

RECENZENTI

Mr Jovan Vujošević
Mr Dušan Gvozdrenović

IZDAJE
VOJNOISTORIJSKI INSTITUT

VOJNOISTORIJSKI INSTITUT

ZBORNIK

DOKUMENATA I PODATAKA
O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU
NARODA JUGOSLAVIJE

TOM
XIV
KNJIGA 4

Beograd
1985.

TUTORIAL 12: THE MATHS OF...

MTAT

DOKUMENTI
JEDINICA, KOMANDI I USTANOVA
ČETNIČKOG POKRETA DRAŽE MIHAILOVIĆA
avgust 1944 — maj 1945.

THE
LAW
OF
THE
STATE
OF
NEW YORK
IN SENATE,
JANUARY 17, 1907.
ALBANY: JAMES BROWN PUBLISHERS.
1907.

BR. 1

IZVEŠTAJ JOVANKE KRIŠTOF OD 1. AVGUSTA 1944.
DRAŽI MIHAILOVIĆU O STANJU ČETNIKA U ISTRI,
NJIHOVOJ SARADNJI SA NEMAČKIM TRUPAMA I OD-
NOSIMA IZMEĐU NJE I DOBROSAVA JEVDIČIĆA¹

1. VIII. 44.

MNOGOPOŠTOVANI GOSPODINE MINISTRE

Ico² se povratio. Da li ima kakvu poštu za mene ne znam, pošto mi je Aero³ onemogućio kontakt sa njim. Aero je uveren da sam poslala tajno po Ići izveštaj o ovdašnjem radu. Nastojim ga o protivnom ubediti, a on mi tvrdi da sam jedino ja mogla dati te podatke, pošto sam bila dobro upućena u sve i stalno protestovala protiv stvari, koje mu Vi navodite.

Vaše pismo⁴ je vrlo delovalo na Aera. Ispočetka, nije hteo ništa predamnom reći već samo galamio zbog Vašeg naređenja, te da će samo Kralju odgovarati. Mene bi dao već davno streljati, ali se boji Vas, pošto ima naređenje da me čuva. Za cvo sam Vam vrlo zahvalna Gospodine Ministre.

Ne mogu tvrditi ali ipak sam dobila utisak, da će bar ograničiti, ako već ne prekinuti veze sa br. 11.⁵ Potpuno kidati veze kaže da ne može i za to će Kralju odgovarati. Predlagala sam mu da bar udesi sa br. 11 da ove ljude prebaci u Liku,⁶ gde bi imali samo povremenske veze i slobodno kretanje po terenu,

¹ Original (pisan mastilom, latinicom) u Arhivu Vojnoistorijskog instituta, fond Četnička arhiva (dalje: Arhiv VII, Ca), k. 150, reg. br. 40/40.

² Vlatković, kurir štaba Draže Mihailovića.

³ Dobrosav Jevđević, tada Dražin delegat u Istri i Sloveniji.

⁴ To pismo nije pronađeno.

⁵ Opšta šifra za nemačkog okupatora (njegove jedinice, komandante, funkcionere, štabove, ustanove i dr.).

⁶ Radi se o četnicima iz Like koji su došli u Istru.

ako već ne može čisto prekinuti. Odgovorio mi je da radi na tom, samo pitanje je da li će to br. 11 odobriti, onda bi bila malenkost za njih da se oslobode.

Ljudi su vrlo nestrpljivi i žele se čim pre izvući iz tih mreža. Boje se, da ih ne pretekne jesen. Naročito strah imaju ljudi pred invazijom i boje se da ih br. 11 ne izruči partizanima, da osigura svoje zaleđe. Zbog toga su pojedine grupe htele da beže. Zadržala sam ih sa namerom da se svi organizuju. Jovan je preko svog brata to dočuo i optužio me pred Aeroom da...⁷ ljude.

Ovo je ipak imalo donekle dobre posledice, jer je vodstvo uvidelo, da će izgubiti vojnike, ako im ne posvećuje nikakve brige. I tad je počeo Aero misliti, kako bi legalno prebacio ljude u Liku. U tom smislu je imao i konferencu od 25—27/VII u Trstu sa delegacijom iz Berlina. Kaže da su mu obećali, da će moći prebaciti sve ljude sa oružjem i spremom, gde bude želeo. Dati će mu još i 2 topa ili bacača po želji. Ovo je ljudima saopštio kao gotovu činjenicu, te ih na taj način donekle umirio.

Do danas se ne vidi još nikakav stvaran rezultat te konference. Jedina činjenica je, da je jučer stiglo iz Postojne 41 dobrovoljac, koji su se javili za Liku, ali razoružani i sa svojim prnjama. Među tih 41 je 8—10 staraca, isto toliko mladića, ostalo sposobni borci. Na ove borce pada sumnja od strane četn. da su part. koje je sakupljao por. Marjan i dovodio ovamo. Tu tvrdnju četnici podupiru i sa tim, što su pristali da idu bez oružja. Ako je to tačno onda je vrlo nezgodno da ih se ispušta, pošto su vrlo dobro upućeni u rad četn.[ika] i njihove namere. Ove ljude mora Aero sam iz It.[alije] transportirati za Liku.

Ipak jedna stvar baca sumnju, da će br. 11 dozvoliti, da odu ljudi sa oružjem i spremom. Jučer su išli svi četn. iz Lovrana, Ike i Jušića sa grupom br. 11 približno 80—100 u akciju kod Klane.⁸ Rezultat akcije nula. Jedna grupa je primetila part. i htela pucati, ali oficir br. 11 nije dozvolio. Kasnije se izgovarao, da je mislio da to naši beže i zbog toga nije dozvolio da se strelja na njih. Druga grupa je htela bez br. 11 na drugu stranu, ali toga ovi nisu dozvolili.

23. VII. iza Lovrana napala je part. brigada Nem.[ce] i fašiste.⁹ Borba se vodila celi dan. Sve tri strane su imale više gubitaka. U bolnicu je doveženo na večer 30 faš. dočim Nem. su vozili na Reku.¹⁰ U toj borbi učestvovao je i jedan naš odred

⁷ Nečitka reč.

⁸ i ⁹ Radi se o dejstvima 1. i 2. istarske brigade.

¹⁰ Treba: Rijeku.

od 30 ljudi bez gubitaka. Na večer se Aero povratio iz Trsta. Kad je čuo da se borba još vodi u mom prisustvu naredio je Đak.¹¹ da ode br. 11 te mu saopšti, neka idu svi naši ljudi po naređenju Aera u pomoć Nem. i faš. Srećom Đak. nije našao nikoga u kom.[andi] te nije bilo tako potrebno da se naši bore rame uz rame sa Nem. i faš. Do sada niti u jednu akciju nisu išli naši bez br. 11, a najgore je to čuvanje pruge i raznih objekata. Inače sav rad i svi odnošaji su isti, kako sam Vas već pre obavestila. Part.[izanska] prop.[aganda] ga dobro iskorišćuje. Mnogo bolje bi bilo, da se radi pod Nedićevom firmom a ne pod Vašom. Znam dobro iz iskustva rada sa Kol.¹² da je uvek pazio da ne padne ni najmanje senka na Vaše ime, jer se time šteti samoj stvari. Dočim svi ovde ne vode ništa računa o tome i A.[ero] se javno hvali kako ima veze sa Vama. Čak je Orlove dao četn. na šajkače, ali srećom možemo to sa br. 11 prepričati. Dobro je što ste mu prebacili saradnju i vezu sa br. 11, jer i to javno trubi, pa će bar ljudi doznati, da ovo radi bez Vašeg odobrenja. Potrebna bi mu bila češće ovakva inekcija, pošto brzo popusti delovanje.

Iako se izgovara da će pred Kraljem odgovarati oseća veliki strah pred Vama, te nastoji da se izvuče i uspostavi dobre odnošaje. To se vidi najbolje, što prikuplja potpise da se opravda. Ovde iskorišćuje, negde neinteligenciju, negde greha,¹³ negde unapređenja i odlikovanja, a nekoji se potpisuju već i zbog toga da imaju mir i otklone pozornost sa sebe. Nekoji su vrlo osetljivi na karijere i dušu bi prodali za to, pa kad to gledamo hvalim Boga što kao žena ne mogu reflektirati na nikakvu karijeru, da me ne može spopasti ta bolest.

Ljude iz Like sakupio je i doveo je pomoću br. 11 por. Marjan 2 grupe, a jednu ppor. Korać sve po naređenju Aera. Krenuli su ljude sa izgovorom, da se tu koncentrišu i onda povrate u Liku. Ljudi su mišljenja, da bi se mogli i u Lici zadržati, pošto je proleće bilo na vratima, a tu su odmah doživeli razočaranje.

Sad opet mora Marjan u Liku po nar. Aera, da tamo organizuje. Vrlo nerado ide, jer se boji, da će ga napasti žene, što je odveo ljude, a s druge strane njegovi su ljudi jako vezani uz njega i teško ih ostavlja. Boji se da će ljudi njegov odlazak tumačiti kao begstvo pred invazijom. Vojnik je i izvršuje naređenje.

---

¹¹ Dušan Đaković, kapetan.

¹² Kolben (major Karlo Novak).

¹³ Tako piše u originalu, verovatno treba: greške.

Poruč. Skendžić vodit će ove bez oružja. To je jedan od one trojice iz Lj.[ubljan]. Ti ljudi su tu već više od mes. dana. Por. Filipović dobio je propusnicu za Bgd i da tu ne gubi vreme, otputovao je pre 14 dana za Bgd. Majora je sam Aero juče uputio za Bgd, jer nije za teren.

Kap. Đak. se odmah uputio po Vašem naređenju na teren, ali još za sad ne u Liku, već u Jušiče, da čuva prugu. A.[era] najviše boli što su mu zapretili da ćete ga lišiti svih činova. To mu je najosetljivija tačka. Našao se otvoreno u nebranom grožđu — zbog Vas bi morao kidati veze, a sa br. 11 toliko se zapleo, da to ne ide lako. Da bi mene kaznio, straši me, da ćemo on, Kol.[ben] i ja u ropstvo, ako odu četn.[ici] od br. 11. Odgovorila sam mu da ćemo Kol.[ben] i ja sve rado žrtvovati što je u interesu naše stvari, a on neka pravovremeno strugne.

Neophodno potrebno bi bilo da se povede računa o familijama boraca, a naročito palih, jer za tu sirotinju niko ne brine. Primećujem da to vrlo šteti moralu boraca. Isto tako o bolesnicima i invalidima. U Gorici je par Đujićevih boraca sa amputiranom nogom ili rukom. O tim bednicima ne vodi niko računa. Na višeputnu intervenciju jednog četnika, poslao im kao za Uskrs svakom po 100 L. — od tada ništa. O ovima ovde vodim ja računa, sad kad sam u »penziji« imam dovoljno vremena da ih posećujem. Vojnik mora osetiti da se brine za njega i onda kad je nesposoban za borbu. Kol.[ben] je na to obraćao veliku pozornost, pa me čudi ova bezbriznost.

Aero sad zove sve u pomoć da ga opravdaju pred Vama i dokaže da je laž saradnja sa br. 11. Žitnik iz Ljublj. kog je A.[ero] pozvao u tu svrhu izjavio mi je sledeće: Aero mu naručio, da zamoli Kom. Sl. da Vam javi da je lažan izveštaj o njegovoj saradnji sa br. 11.

I ovog puta Vas molim, da pošaljete nekog ovamo, tko će proveriti tačnost mog izveštaja i o svemu Vas tačno obavestavati. Na mene A.[ero] sumnja, te sad nemam onog pogleda u sve stvari koji sam pre imala. Nastoji da odstrani sve ljude iz moje okoline koji su mi odani i mogu koristiti. Nadamnom se vodi stroga kontrola i svaki je osumnjičen tko samnom razgovara.

Aero mi danas reče, da je doneta odluka o Kol. Bit će navodno konfiniran u Trst. Ako je ovo tačno, onda će moći strugnuti i produžiti rad.

Prilažem Vam sliku A.[era], koju je dao razmnožiti na mnogo primera. Ovo je samo jedna komedija. Isto prilažem izveštaj vojnika, koji su bili kod Ustaša.

Još jednom Vam mnogo i mnogo zahvaljujem na zaštiti i ostajem najodanija.

Mira¹⁴

Arhiv¹⁵

BR. 2

NAREĐENJE ŠTABA ROMANIJSKOG KORPUSA OD 2. AVGUSTA 1944. KOMANDANTU 1. SARAJEVSKE BRIGADE ZA SADEJSTVO S NEMAČKIM TRUPAMA U BORBI PROTIV JEDINICA NOV I POJ NA PODRUČJU ROMANIJE¹

Ko piše Komandant 220²

Odakle

Kome Komandantu 221³

Gde bude

O. Br. sl. datum 2-VIII

god. [1944] čas 14

Karta razmere 1 : _____

Jutros su jače nemačke snage otišle preko Romanije.⁴ Budite oprezni da crvene ne bace na nas.

¹⁴ Jovanka Krištof (rođ. Ribar), šef radio-sluzbe i šifre u četničkoj Komandi Slovenije. Pored ove dužnosti, pratila je rad te komande, odnose među četničkim starešinama, kretanja u razvoju četničkog pokreta u Sloveniji, kao i sva ostala zbivanja u vezi sa četnicima u Sloveniji, i o tome redovno obavestavala Dražu Mihailovića. Opširnije o tome vidi Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije (dalje: Zbornik NOR-a), tom XIV, knj. 2, dok. br. 156 (dep. br. 2307) i 181; knj. 3, dok. br. 198. U ovoj knjizi vidi dok. br. 21.

¹⁵ Reč je dopisana olovkom, ćirilicom.

¹ Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 187, reg. br. 25/4 (BH-V-5552). Naređenje je pisano na obrascu ratnog bloka vojske Kraljevine Jugoslavije.

² Šifrovana brojčana oznaka Štaba Romanijskog korpusa.

Šifrovani nazivi četničkih štabova i komandi, kao i ustanova i pojedinih lica biće, dalje, objašnjeni samo kada se prvi put pojave; u svim ostalim slučajevima potrebna objašnjenja treba potražiti u prilogu ove knjige »Registar imena i šifrovanih naziva«.

³ Štab 1. sarajevske brigade Romanijskog korpusa.

⁴ Radi se o pregrupisanju 7. SS divizije »Princ Eugen« (Prinz Eugen) radi nastavljanja operacije protiv 3. i 12. korpusa NOVJ u istočnoj Bosni, koja je počela 17. jula 1944. sa ciljem da se spreči prodor glavnih snaga NOVJ u Srbiju. Na strani neprijatelja, pored pomenute divizije, učestvovali su još: 13. SS divizija (»Handžar«), 12. ustaška

O ovome hitno obavestite Tuševljakovića⁵ i Žugića.⁶
Hvatajte vezu sa Br. 11 radi hrane i municije.⁷

Hvatajte vezu sa ostalim našim jedinicama radi sadejstva.

---

i 8. domobranska brigada, te Majevički, Zenički i Romanijski korpus. Do 2. avgusta neprijatelju je uspelo da na širem prostoru planina Zvijezde i Konjuha obuhvati snage 3. i 12. korpusa i onemogućiti njihov prelaz preko Drine na njenom srednjem toku. Zbog toga je 12. korpus, po odobrenju Vrhovnog štaba NOV i POJ, svoja dejstva usmerio ka Foči da bi tamo prešao na desnu obalu Drine. Vodeći teške borbe protiv nemačkih i četničkih snaga (često u okruženju i probijanju) korpus je 5/6. septembra 1944. u rejonu Starog Broda (kod Višegrada) prešao reku Drinu. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom. IV, knj. 28, dok. br. 126 i 127, knj. 29, dok. br. 91; tom XII, knj. 4, dok. br. 92, 96, 100 i 105.

⁵ Radomir, poručnik, komandant Vlaseničke brigade Romanijskog korpusa. Ta brigada i 2. rogatička brigada su učestvovala u pomenutoj neprijateljskoj operaciji protiv 3. i 12. korpusa NOVJ. S tim u vezi, u obaveštenju komandanta 1. rogatičke brigade od 21. jula 1944. komandantu Olovskog bataljona Kladanjske brigade Zeničkog korpusa, između ostalog, piše:

»Komunisti su istina ponovo došli u Malo Polje 19. o.m. ali su juče oko 3 sata po podne najureni od Nemaca i naših preko Milan Planine.

Nemci se sada nalaze u Malom Polju a i Radivoje Kosorić (komandant 2. rogatičke brigade — nap. red.) je sa njima i izgleda u Han Pijesku.

Juče sam naredio mom Planinskom bataljonu mobilizaciju i akciju protiv komunista. I 1. Knežinski bataljon sam mobilisao pošto mislim i neka novosti u akciju.

I ti bi trebao da kreneš u akciju sa svojim bataljonima. ako dobiješ hranu i municiju...« (Arhiv VII, Ča, k. 187, reg. br. 37/2).

⁶ Ilija, potporučnik, komandant Kladanjske brigade Zeničkog korpusa.

⁷ U naredenju Komande Romanijskog korpusa od 18. jula 1944. komandantu 1. sarajevske brigade za povezivanje sa nemačkim jedinicama, pored ostalog, piše:

»Danas, t.j. 18 o.m. u 6,30 časova prošla je kroz Srednje jedna četa Nemaca pod komandom kap. (hauptman) Vibera. Ova četa zanoćće u Ivančićima i ima sa sobom hranu za Vaših 300 boraca za 5 dana. Težina ove hrane iznosi otprilike oko 1.000 kilograma.

Najkasnije sutra 19 o.m. do 7 časova stavite se u vezu sa gore imenovanim kapetanom Viberom radi prijema uputstva za provođenje predviđene akcije. Trupi kapetana g. Vibera uputite putovođe i održaće veze u potrebnom broju.

Kap. g. Viber zamolio nas je da mu se stave na raspoloženje 10 tovarnih grla jer u istima oskudeva, koja će po svršenom poslu biti vraćena. U tom pogledu izađite u susret kako bi se stvorili što bolji odnosi od čega će te imati svakako koristi.

Prema vođenom razgovoru sa Nemcima, sav plen koji učine Vaši borci u oružju, municiji, odeći i hrani u toku ove akcije svojina su brigade...« (Arhiv VII, Ča, k. 187, reg. br. 19/2).

Sad je pravi momenat da se crveni razbiju i tuku samo od naših delova.⁸

Vaša rešenost da idete za njima u stopu, vrlo dobra.
S Verom u Boga za kralja i Otadžbinu.⁹

Komandant pukovnik
Goj.¹⁰ A. Borota

Sutradan je komandant 1. sarajevske brigade primio naređenje od Komande Romanijskog korpusa u kome piše i sledeće:

»Četa Nemaca koja se nalazi u Ivančiću primila je naređenje da se odmah krene preko Olova u pravcu Ribnice.

Kako je brigada 221 angažovana za ovu akciju sa Nemcima i kako je u Ivančićima pripremljena hrana za 300 ljudi za 5 dana to krenite sa brigadom najkraćim putem za Olovo i stavite se u vezu sa k-irom (komandir — prim. red.) čete kap. Viberom...« (Arhiv VII, Ča, k. 187, reg. br. 27/2).

⁸ O tome kakve su bile mogućnosti četničkih jedinica da samostalno vode akcije protiv NOVJ, u obaveštenju komandanta Zeničkog korpusa od 8. avgusta 1944. komandantu 1. sarajevske brigade piše:

»Mene je najviše interesovala situacija kao i to da li nameravaš ići sa partizanima. Pošto znam da tvoje učešće u progonu partizana najviše zavisi od Švaba a ovo radi hrane i municije, pa me interesuje da li si sa njima i kako nagodio za ovo, jednom rečju imaš li uslova da produžiš i sa koliko boraca put. Naravno od tvoje pogodbe zavisi i učešće svih ostalih mogućih u poteri za crvenim pošto si ti najbrojniji« (Arhiv VII, Ča, k. 232, reg. br. 3/8).

⁹ Na poledini originala otisnut je pečat 1. sarajevske brigade, datum prijema i potpis komandanta brigade Save Derikonje.

¹⁰ Gojko.

1. The first part of the document is a list of names and titles, including the names of the authors and the titles of their works. This list is organized in a structured manner, likely serving as a table of contents or a reference list.

2. The second part of the document contains a series of numbered entries, each corresponding to a name or title from the list above. These entries provide detailed information, possibly including dates, locations, or specific details related to the individuals or works mentioned.

3. The third part of the document appears to be a continuation of the numbered entries, providing further details and possibly concluding remarks for each item listed in the previous section.

4. The final part of the document contains a summary or a concluding section, which may provide an overview of the entire document, its purpose, and any final thoughts or recommendations. This section is typically placed at the end of a report or a collection of documents.

**PISMO DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 3. AVGUSTA 1944.
KOMANDANTU ISTAKNUTOG DELA ŠTABA VRHOVNE
KOMANDE O SITUACIJI U SRBIJI, CRNOJ GORI I BO-
SNI I DALJIM ZADACIMA U BORBI PROTIV NOV I POJ¹**

DRAGI OSTOJICU,²

Bili smo Vam naredili da nam pošaljete kurire za novac. Međutim, u međuvremenu ispala nam je mogućnost da Vam novac pošaljemo direktno iz Beograda. Novac smo Vam poslali direktno iz Beograda radi toga, da biste ga što pre dobili i pomogli sa njim jedinice. To je najveća suma novaca koja se mogla dodeliti, jer smo imali u vidu prilike u kojima žive tamošnje jedinice. Dobro smo učinili što smo vam poslali taj novac da se bar Vi koristite, jer je ostala suma koju smo trebali da dobijemo za podelu ostalim komandantima za sada dovedena u pitanje — t.j. u pitanju je da li ćemo je izvući.

U vezi prednjeg, potrebno je da sumu koju ste dobili (u iznosu od **četrdeset miliona** dinara) podelite srazmerno i prema potrebama *svima jedinicama u Bosni, Sandžaku*, jer verovatno da ovim jedinicama nećemo moći uskoro dodeliti novčana sredstva. Prema tome ne zaboravite Zapadnu Bosnu,³

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 5, reg. br. 47/1 (VK-V-342).

² Zaharije, potpukovnik, komandant Istaknutog dela štaba Vrhovne komande (dalje: IDSVK) Jugoslovenske vojske u otadžbini (dalje: JVUO). O formiranju i zadacima IDŠVK, vidi Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 1, dok. br. 204.

³ Odnosi se na Komandu zapadne Bosne (komandant Slavoljub Vranješević, major) pod čijom komandom su bili Bosanskokrajiški i Srednjobosanski korpus (ovaj se pojavljuje i kao 1. srednjobosanski korpus). Formirana je u prvoj polovini oktobra 1943. od dotadašnje Komande bosanskih četničkih odreda. Bosanskokrajiški korpus (komandant Uroš Drenović, učitelj, rezervni poručnik, do 30. maja 1944, posle njega do septembra 1944. Slavoljub Vranješević, a od tada Joca Mihajlović, major) formiran je početkom juna 1943. a obuhvatao je teritoriju u zahvatu reka Save i Vrbasa i na jugu do Livanjskog i Duvanjskog polja, uključujući i glamočki srez. Prilikom formiranja, u svom sastavu je imao tri brigade: 1. krajišku »Vojvoda Mišić«, 2. krajišku »Zmijanje« i 3. krajišku »Kočić«, a od jula 1943. i 4. krajišku brigadu »Manjača«. Raspao se krajem maja 1945. Srednjobosanski korpus (komandant Lazar Tešanović, major) obuhvatao je teritoriju između reka Save, Vrbasa i Bosne. Formiran je jula 1943. U svom sastavu je imao najpre Vrbasku, Tesličku, Ljubičku i Motajičku brigadu, a kasnije još i Župsku, Crnovršku, Jošavičku, Dobojsku, Vučjačku i Banjalučku. Oktobra 1944. iz njegovog sastava izišle su Vučjačka, Ljubička i Dobojska brigada i ušle u sastav 2. srednjobosanskog korpusa (komandant Sergije Živanović, major, do maja 1945, a od tada

Leku,⁴ jedinice Istočne Bosne⁵ i ostale jedinice iz Bosne,⁶ kao i jedinice iz Sandžaka.⁷

Javite nam da li ste primili gore navedeni novac, kako bismo Vas mogli zadužiti po materijalnim knjigama V. K.

Prema poslednjim depešama ne vidim šta je sa Lukačevićem.⁸ Gde je on sada, i šta radi.⁹ Imate li veze sa snagama iz

Aleksandar Arandelović, kapetan I. klase) a kasnije još i Tešanjka (od oktobra 1944) i Derventska brigada (od početka aprila 1945). Mada je formiranje 2. srednjobosanskog korpusa Draža Mihailović izričito naredio, komandant Srednjobosanskog korpusa se tome otvoreno suprotstavljao (u tome ga je podržavao i komandant zapadne Bosne) i stalno negirao njegovo postojanje.

⁴ Damjanović Stevan Stevo (Leko), major, komandant Majevičkog korpusa. Korpus je formiran avgusta 1943, a obuhvatao je teritorije srezova Brčko, Bijeljina, Tuzla i Zvornik. Prilikom formiranja, u svom sastavu je imao: Majevičku, Sembersku, Tuzlansku i Podrinjsku brigadu. Kasnije su bile formirane još neke brigade, tako da je septembra 1944. Majevički korpus imao četiri grupe brigada: 1. grupa (komandant Miroje Jovanović, kapetan I klase) sastava: Papačka, Birčanska i Sprečanska brigada; 2. grupa (komandant Radivoje Kerović) sastava: 1, 2, 3. i 4. majevička brigada; 3. grupa (komandant Jeremija Lazić Zeka, potporučnik) sastava: Semberska, Brčanska i Semberska leteca brigada, i 4. grupa (komandant Sima Matavulj, poručnik) sastava: Podrinjska, Zvornička i Jurišna brigada. (Jedinice ovih grupa brigada su prikazane prema raspoloživim dokumentima, a one su u praksi čas postojale, čas nestajale).

⁵ Odnosi se na jedinice pod komandom Komande Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine: Zenički, Romanijski, Drinski, Nevesinjski i Trebinjski korpus.

⁶ »Ostale jedinice iz Bosne« trebalo bi da budu Ozrenski odred (od druge polovine 1944. naziva se Ozrenski korpus) i Trebavski odred (od kraja 1944. Trebavski korpus). Komandant Ozrenskog odreda (korpusa) bio je Cvijetin Todić, rezervni podnarednik (kasnije potporučnik). Obuhvatao je prostoriju između reka Bosne i Spreče. Trebavski odred (korpus) obuhvatao je teritoriju srezova Gračanica, Gradačac, Brčko i deo sreza Doboj. Komandant je bio Savo Božić, protojerej. Od ranijih bataljona formirane su 1, 2, 3. i 4. trebavska i 5. posavska brigada (u drugoj polovini 1943) i 6, 7. i 8. posavska (u maju 1944).

⁷ Radi se o 1. i 2. mileševskom korpusu, koji su se do druge polovine jula 1944. nalazili pod komandom Starog Rasa (komandant Vojislav Lukačević Voja, rezervni kapetan), a od tada pod komandom Komande Crne Gore i Starog Rasa (komandant Pavle Đurišić). Prvi mileševski korpus (komandant Radoman Raičić, major) formiran je krajem 1942, a obuhvatao je teritoriju pribojskog i pljevaljskog sreza. U svom sastavu je imao Pljevaljsku i Pribojsku brigadu. Drugi mileševski korpus (komandant Vuk Kalaitović Kalait, poručnik) formiran je aprila 1943, a obuhvatao je novovaroški, sjenički i mileševski srez. U svom sastavu je imao Mileševsku, Sjeničku i Novovarošku brigadu. Ostaci ovih dvaju korpusa su krajem decembra 1944. ušli u sastav »Crnogorske armije« pod komandom Pavla Đirišića.

⁸ i ⁹ Vojislav Vojo, major, komandant 2. grupe jurišnih korpusa. Na osnovu naredjenja Draže Mihailovića od 19. jula 1944. »da se što pre očisti rejon: Foča — Čajniče — Rudo i da se na ovoj prostoriji prikupe što jače snage za napad na komuniste«, komandant IDŠVK

Hercegovine.¹⁰ Javite nam kakva je situacija u Istočnoj Bosni t.j. dokle je stigao Leka.

Komunistički delovi u Toplici i Jablanici razbijeni su, i sada se tamo vrši čišćenje.¹¹ U Istočnoj Srbiji završava se razbijanje komunističke grupe, koja je tamo bila upala.¹² Prema tome ovamo će uskoro situacija biti dobra, ali se mora još vršiti čišćenje terena koji je bio zagađen komunistima.

Tražio sam od Vas da me izvestite kako bi se mogla rešiti situacija u Sandžaku i Crnoj Gori. Jer sa takvim stanjem ne bi smeli nikako da dočekamo odlučujuće događaje. Imajte u vidu da odlučujući događaji mogu nastupiti uskoro, a savezničke snage će ceniti one snage koje najpre dođu u kontakt sa njihovim desantnim snagama. Zbog ovoga je vrlo opasno ako te komunističke snage u Sandžaku i Crnoj Gori budu ostale netučene.¹³ Na tu situaciju treba pomisljati najozbiljnije, jer ceo

---

je 20. jula 1944. naredio V. Lukačeviću da formira dve borbene grupe: jednu od delova Drinskog i 4. jurišnog korpusa, i drugu od 2. mileševskog korpusa i Pribojske brigade 1. mileševskog korpusa. Zadatak prve grupe bio je »čišćenje terena Foča, r. Drina, Čajniče, Metaljka, Boljanići, Čehotina; prikupljanje Čajničke, Fočanske i Pljevaljske brigade; hvatanje veze sa letećim Romanijskim korpusom koji se sada nalazi u rejonu Miljevine i njegovo prikupljanje u rejonu Foče«. Druga grupa je imala zadatak »čistiti i krstariti na terenu između drumova: Prijepolje — Pljevlja i Pljevlja — Ustibar« (Arhiv VII, Ca, k. 164, reg. br. 36/1). O izvršenju tih zadataka vidi Zbornik NOR-a, tom XIV, knj. 3, dok. br. 224, 226, 228, 229, 231 i 236.

¹⁰ O četničkim jedinicama u Hercegovini i njihovim dejstvima protiv jedinica NOV i POJ, vidi dok. br. 65.

¹¹ Jula 1944. delovi nemačkog 1. i 5. SS motorizovanog policijskog puka (ojačani samostalnim tenkovskim bataljonom), bugarska 22, 27. i delovi 29. pešadijske divizije, Nedićev Srpski dobrovoljački korpus (dalje: SDK), delovi Ruskog zaštitnog korpusa i četničke snage (4. grupa jurišnih korpusa i Rasinsko-toplička i Južnomoravska grupa korpusa) izveli su operaciju (u početku pod šifrom »Triumf« — Triumph«, kasnije »Halali« — »Hallali«, a kod nas je poznata kao topličko-jablanička operacija) protiv 21, 22, 24. i 25. srpske divizije NOVJ u Jablanici i Toplici, s ciljem da razbiju te snage NOVJ i tako spreče prihvatanje snaga NOVJ koje su bile u prodoru ka Srbiji. Nadmoćne neprijateljske snage su uspele da ovladaju delom slobodne teritorije i nanesu gubitke divizijama NOVJ koje su bile tek formirane, ali nisu uspele da ih unište i potpuno odbace sa područja Toplice i Jablanice. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 9, dok. br. 26, 28, 33 — 36, 178. i 184; tom XII, knj. 4, dok. br. 84, 85, 92, 93 i prilog br. 1; tom XIV, knj. 3, dok. br. 212, 216, 218, 221, 224. i 231.

¹² Reč je o 23. srpskoj NOU diviziji koja je, po naredenju Glavnog štaba NOV i PO Srbije, u drugoj polovini juna 1944. iz Jablanice prešla u istočnu Srbiju. O njenim dejstvima vidi dok. br. 9.

¹³ O planu uništenja jedinica NOV i POJ u pismu Draže Mihailovića od 12. jula 1944. Zahariju Ostojiću, između ostalog, piše: »Šaljemo Vam važnije podatke o spoljnoj i unutrašnjoj situaciji. Spoljni podaci detaljniji, jer unutrašnju situaciju uglavnom znate.

trogodišnji rad može time da bude bačen u zasenak, ili obratno ako budemo jaki kada savezničke snage počnu iskrcavanje da se krunišu duge i teške dosadašnje borbe. Ima jedna stvar, zbog koje mi nikako ne uspevamo da tučemo komuniste ma da smo od njih brojno jači, i sa boljim starešinskim kadrom, a to je što su naše starešine dosta samovoljne, što nema sloge ni uzajamnog razumevanja i uzajamnog potpomaganja. Mnogi se čak i boje da rade u zajednici, mnogi misle da sada treba da teču slavu i karijeru za budućnost, pa s toga teže da budu samostalni. Zbilja je više nego čudnovato da ljudi ne shvataju ozbiljnost vremena u kome se nalazimo, da ne shvataju da se

Sada ću Vam dati podatke o našim namerama za pretstojeće akcije (izvodi iz plana)

— Prvo izvršiti čišćenje Toplice i Jablanice.

— Drugo po redu čišćenje — akcija u Sandžaku i C. G.

— Treće akcije u Bosni.

— Akcije u Sremu čim se završi okupatorsko čišćenje leve obale Save, što je sada u toku.

— Čvrsto povezati: Srbija — Sandžak — Crna Gora — Hercegovina — Bosna, što ima da posluži kao baza za treću akciju.

— Upredo sa akcijama stvaranje pokretnih snaga na čisto vojničkoj osnovi.

Gore naznačena druga faza trebala je po prvobitnom planu da bude prva, ali se bila u Toplici i na Kopaoniku razvila rdavo naša situacija, te smo morali promeniti i Toplicu sa Jablanicom uzeti kao prvu fazu. Kada bude završena prva faza, bićemo osigurani sa teritorije Srbije i moći ćemo pokretne snage uputiti i dalje na zapad i zadržati ih u akciji duže vremena.

Za drugu fazu treba da pripremimo jake snage. Račić će imati devet hiljada, zatim Pavle, i snage iz istočne Bosne, Hercegovine i Sandžaka. Do početka druge faze vrlo je važno da se spreči svaki pokušaj crvenima prelazak Lima, jer bi to omelo uspešno započetu Račićevu akciju. Sprečavanje crvenima da pređu preko Lima dodeljeno je Vama u zadatak kako sam Vam već ranije naredio. Ostavlja Vam se sloboda rada kako ćete taj zadatak završiti sa snagama koje su Vam stavljene na raspoloženje. Najbolje ofanzivnim akcijama preko Lima, i to težiti da se tuku 17. i 27. divizija, i da se nateraju na zapad ili još bolje na jug gde nemaju ni srestava za ishranu. Pri ofanzivnim akcijama preko Lima treba postavljati snage tako da se jednovremeno vršeći te akcije štiti Lim od Prijepolja do Ušća.

Uz drugu fazu, biće predviđen koncentričan napad sa svih strana, jer će tako biti postavljene i snage koje treba da uzmu učešće iz stare C. G., Hercegovine, Bosne, Sandžaka — sa desne obale Lima. Detalje ove akcije ugovorićemo neposredno pred akcijom. Dobro će biti ako Vi uspete sa već projektovanim akcijama, ako uspete da rasčistite sa te dve komunističke divizije, pre početka ove druge akcije.

Za treću akciju biće angažovane snage iz Bosne, Račićeve, iz Hercegovine i koliko bude moguće iz C. G. i Sandžaka.

Đenerala Trifunovića uputio sam u Istočnu Srbiju, da objedini tamo komandu u akciji, i da se tamo takođe formira pokretna grupa.

Opšti cilj: što pre tući komunističke glavne snage, a zatim raditi prema situaciji. Ovo nam takođe preporučuju iz inostranstva« (Arhiv VII, Ča, k. 5, reg. br. 23/1).

danas rešava sudbina Srpskog naroda, a kako će biti rešena ta sudbina zavisi od nas sviju, i jedino od nas. Prema tome lična slava nikome neće vredeti ništa, ako upuštimo situaciju, i obratno ako uspemo biće slave i položaja za sve. Najzad narod nije prćija ničija, i narod je taj koji će svakoga pitati kako je i šta radio. U ovom pogledu treba da skrenete svima starešinama pažnju i da im sve ovo dobro objasnite, te da posle ne bude dockan.

Pitanje Bosne je jedno od veoma krupnih pitanja. To je kako nam izgleda i po podacima sa druge strane složen problem, jer će Hrvati svima silama težiti da Bosna njima pripadne. S toga je mi moramo u naše ruke potpuno da zgrabimo. Ako to uspemo onda je ona naša, u protivnom neizvesno je kakvo bi se rešenje moglo doneti. Imajte ovo u vidu, i gledajte da za odlučne događaje tamo budemo jaki kako bismo zgrabili svu upravu u svoje ruke.¹⁴

Ovih dana se rešava pitanje držanja Turske. Vrlo je verovatno da bi ona mogla uskoro da uđe u rat na stranu saveznika, upravo Engleza, a posle toga odmah treba očekivati invaziju na Balkanu!

U vezi svega napred, bilo bi potrebno i korisno da se vidimo. Ako situacija na Limu dozvoli¹⁵, najbolje bi bilo da dođete do mene na jedan do dva dana.

3 avgusta 1944 godine
Položaj

Primitite mnogo pozdrava
Čika, Đoka¹⁶

---

¹⁴ U pismu od 1. jula 1944. Zahariju Ostojiću o značaju akcije u Bosni Draža Mihailović, između ostalog, piše:

»Akcija u Bosni. Sada je važno da sve naše jedinice u Bosni pokrenu akciju, te da sa te strane pritiskuju komuniste što je moguće više. Na taj način olakšaće nam akcije koje imamo u planu da izvodimo uskoro. Komandante iz Bosne gledajte da što više uputite na međusobnu saradnju, i da stalno održavaju međusobnu vezu, da se navikavaju da izvršavaju naređenja pretpostavljenih starešina i komandi. Znam teškoće u tom pogledu, ali moramo sve činiti da ih nateramo jednom na poslušnost i međusobnu slogu, jer bez toga nema uspeha« (Arhiv VII, Ca, k. 5, reg. br. 7/1).

¹⁵ O situaciji na Limu, vidi Zbornik NOR-a, tom XIV, knj. 3, dok. br. 213, 228, 229, 234. i 236.

¹⁶ Jedan od više pseudonima Dragoljuba Draže Mihailovića, armijskog generala, načelnika Štaba Vrhovne komande JVUO.

BR. 4

IZVEŠTAJ ŠTABA 3. BRIGADE OSTROŠKOG KORPUSA OD 3. AVGUSTA 1944. KOMANDANTU KORPUSA O BOR- BAMA PROTIV NOV I POJ U REJONU DANILOVGRADA¹

Š T A B

3. BRIGADE OSTROŠKOG KORPUSA

O. Br. Službeno

3 avgusta 1944 god.

Položaj.

KOMANDANTU OSTROŠKOG KORPUSA.—²

U toku jučerašnjeg dana vođene su borbe na prostoru Bogmilovići, Zagorak, Kujava, Zacrnješ, Tvorilo i Demirovići.³

Noću 1/2 ov.m. kombinovani bataljon pod komandom Maksima Uskokovića vodio je borbu sa jednim bataljonom šeste brigade⁴ i sa jednim bataljonom Lovčenskog Odreda.⁵ Komunisti su ga napali u 2 ponoći i borba se nastavila sutra do 15 časova. Uskoković je imao 100 boraca sa 4 automatska oruđa, još su se protivu komunista borili 18 Nemaca.⁶ Borba je bila žestoka i može se sa zadovoljstvom konstatovati da su naši izdržali čitavih 13 časova vatru neprijatelja koji je bio nadmoćniji i brojno i sa oružjem.

U ovoj borbi naši su gubici 2 mrtva i 6 ranjenih. Neprijatelj je imao mnogo više gubitaka. Utrošena je sva municija sa kojom su borci raspolagali. Pošto je svima nestala municija tek je izdato naređenje za povlačenje. Povlačenje su štitile jedinice ove brigade koje su se zatekle u Zagorku.

Noću 1/2 ov.m. sa 120 boraca imao je zadatak da ovladam Zacrnješem i da po ceni života nesmem određeni položaj napustiti dok ne bi svi izginuli ili zadatak tri kolone ne bude završen.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 141, reg. br. 32/1 (CG-V-1522).

² Ostroški korpus je obuhvatao teritoriju danilovgradskog sreza. Formiran je krajem oktobra 1943. U svom sastavu je imao 1, 2. i 3. brigadu (poslednja je formirana jula 1944). Prvi komandant je bio poručnik bojnog broda Jakov Jovović. Ostaci ovog korpusa su, krajem decembra 1944, ušli u sastav jedne od tri divizije »Crnogorske armije«.

^{3, 4, 5} Borbe su vođene protiv 6. crnogorske brigade 3. divizije NOVJ i Lovčenskog NOP bataljona (od 9. septembra 1944. odred. Ove jedinice su sa 2. dalmatinskom brigadom i 1. bokeljskim bataljonom tada sačinjavale Primorsku operativnu grupu 2. udarnog korpusa NOVJ. O njihovim dejstvima u to vreme vidi Zbornik NOR-a, tom III, knj. 8, dok. br. 58, 65 i 353, knj. 10, dok. br. 100 i 144.

⁶ Reč je o pripadnicima 363. i 181. divizije.

Iste noći u 21 čas komunisti su blokirali sve prelaze na reci Zeti i poseli čvrsto položaj Zacrnješ. I pored toga, pošto za mene nema nemogućnosti kada mi nadležni starešina izda naređenje, poslao sam u pozadinu komunista preko jednog jedinog slobodnog gazda na reci Zeti 20 vojnika sa dva p. mitraljeza, sa zadatkom da napadnu Zacrnješ iz pozadine. Oni nisu uspeli da zauzmu Zacrnješ, ma da su povelili žestoku borbu na samom vrhu Zacrnješa. Jedan od tih puškomitraljeza i pet vojnika ostao je celoga dana u Zacrnješu, koji se pred mrak prebacio preko Zete i pridružio se pratnji Vojvode g. Đurišića.⁷

Preko dana komunisti su pravili pritisak sa leve obale Zete do Slapa i na tom prostoru imali su 14 automatskih oruđa koje sam lično uočio da jednovremeno dejstvuju.

U ovoj borbi naši gubici su: jedan lakše ranjen. Neprijateljski su gubici nepoznati.

Dana 2 ov.m. po podne uviđam da je situacija dosta kritična što sam Vas posebnim izveštajima obavestio. A to se sastojalo u sledećem:

a) Komunisti su zauzeli Bogmiloviće i Zagorak (Selo). Na levoj obali Zete učvrstili se na samoj obali i pritiskaju sa velikim brojem automatskih oruđa.

b) Nepoznat rezultat o ulasku Vojvode g. Đurišića u D. Manastir⁸ i ishod borbe u Manastiru.

Zbog ovako stvorene situacije izdao sam naređenje komandantu grupe kapetana Miloša Marjanovića⁹ kapetanu g. Saviću¹⁰ i poručniku g. Kujoviću¹¹ da sa njihovim ljudstvom posedu položaj Velju Glavu¹² i drže Frutak sa manjim a Demiroviće sa više snage (Imenovnima sam poslao dva pismena naređenja i dva usmena preko četnika iz štaba brigade).

Pakovički i Vražegrmski bataljon držao je Kujavu sem jedne čete koja je bila na Slapu.

Vojvoda g. Đurišić prošao je preko Kujave i tom prilikom sam mu referisao da je položaj na Kujavi dosta težak ali da nije bezizlazan sobzirom da imam na Veljoj Glavi i u Demirovićima Adrijevčane i Kolašince koji su mi garancija da ću se na iste osloniti u slučaju potrebe. Još sam tom prilikom rekao g. Vojvodi da usputno u koliko bi oni tražili da se povuku sa ovih

⁷ Pavle, potpukovnik, komandant Crne Gore i Starog Rasa.

⁸ Na karti 1:100.000: Manastir Ostrog (G. i D.).

⁹ Miloš Marjanović je tada bio komandant Jurišne brigade Komskog korpusa, koja je bila formirana od pripadnika 1. i 2. andrijevičke i 1. i 2. kolašinske brigade tog korpusa.

¹⁰ i ¹¹ Redakcija nije uspela da utvrdi njihova imena (Kujović — verovatno Radule).

¹² i ¹³ Ta mesta nisu nađena na karti 1:100.000, verovatno su to nekakvi nazivi.

položaja naredi da ostanu na tim položajima dok sam ja na Kujavi. On mi je to i obećao. Na suprot toga dešava se da Savić i Kujović napuštaju određene položaje bez da me o tome obaveste iste noći u 23 časa.

Odmah sam doneo odluku da povučem ljudstvo iz Kujave, Vražegrmski bataljon na Veljoj Glavi a Pavkovički na Kunojoj Glavi¹³ (Demirovići) da na taj način skratim front, dok ne stvorim vremena, da tražim pomoć ili dozvolu za napuštanje položaja. Tek što su moji kuriri stigli do komandanta 1 bataljona već je borba otpočela i povlačenje se nije moglo izvršiti.

Nastala je jedna strašna borba i mogu da konstatujem da nikada do sada u životu nisam video tako jaku vatru automatskih oruđa. Samo na jednom prostoru od 200 metara bila je uperena vatra najmanje 15 automatskih oruđa, te su na ovom mestu i izvršili prodor.

Najbolje se držao Pavkovički bataljon, pred njim je palo po izveštajima 7 komunista među njima i pol. komesar bataljona.¹⁴ Bilo je još komunista mrtvih pred Vražegrmcima i Dojno-Pješivičkom četom.

Do sada nisu pribavljeni potpuno tačni podaci o našim gubicima a približno je:

Vražegrmski bataljon: 6¹⁵ vojnika (mrtvih i nestalih), ranjenih 2.

Pavkovički bataljon: 6 mrtvih (ovo je sig.[urno]) a nestalih 6.

Petrušinski bataljon: 12 nestalih među njima ima mrtvih (4).¹⁶

Izgubljen 1 teški mitraljez jedan jug. mitraljez i 15 pušaka.¹⁷

M.P.¹⁸

Komandant kapetan
Rad.¹⁹ R. Vojvodić

[grb]
KOMANDA
OSTROŠKOG KORPUSA
Str. pov. Sl. ———
5 avgust 1944. g.
Položaj

¹⁴ U toj borbi je poginuo pomoćnik političkog komesara čete iz 2. bataljona 6. crnogorske brigade, jedna drugarica i jedan borac su bili ranjeni (Zbornik NOR-a, tom III, knj. 10, dok. br. 100).

¹⁵ i ¹⁶ Ti brojevi su na originalu dopisani mastilom (broj 6 je dopisan preko broja 4).

¹⁷ Ta rečenica je na originalu dopisana mastilom.

¹⁸ Otisak okruglog pečata nečitak.

¹⁹ Radoje.

Komandantu Crne Gore i Staroga Rasa. — S molbom na znanje i povratak. —

Komandant major,
Nik.²⁰ Čanović

BR. 5

**MEMORANDUM ŽIVKA TOPALOVIĆA, PREDSEDNIKA
ČETNIČKOG CENTRALNOG NACIONALNOG KOMITETA,
OD 4. AVGUSTA 1944. O STANJU U JUGOSLAVIJI KRA-
JEM MAJA 1944. UPUĆEN SAVEZNIČKIM VLADAMA¹**

4 avgusta 1944 godine

Situacija u Jugoslaviji

Ekspoze Dr. Živka Topalovića

Napustio sam jugoslovensku teritoriju poslednjeg dana me-
seca maja 1944 godine.² Tada je stanje izgledalo ovako:

**Akcija Nemaca, Nedićevaca i Ljotićevaca
protiv đenerala Mihailovića**

Tokom meseca marta Nemci su vršili gonjenje odreda đenerala Mihailovića na prostoru između gradova: Beograda, Smedereva, Kragujevca i Čačka. Poginulo je ili pohvatano oko 300 četnika u zaštitničkim borbama, dok su se glavne snage izvukle ka zapadnoj i istočnoj Srbiji. Neprijatelju je zadano mnogo gubitaka.³ Na železnicama i transportnim kamionima, opljačkano je dosta novog oružja. Očekivala se velika akcija protiv svih trupa đenerala g. Mihailovića u Srbiji. Nedić i Ljotić i izvestan broj njihovih vojnih i političkih saradnika energično su tražili od Nemaca da slome vojničke snage Mhailovićeve

²⁰ Nikola.

¹ Dokument (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 14, reg. br. 29/1.

² O odlasku dr Živka Topalovića u Italiju, vidi dok. br. 52 i 57.

³ Osim nekih izuzetaka lokalnog značaja, što je uglavnom bilo rezultat odluka pojedinih komandanata četničkih jedinica, nikakve ozbiljnije vojne akcije ni od strane Nemaca protiv četnika, ni od strane četnika protiv Nemaca nisu preduzimate u toku marta 1944. I jedni i drugi su zajednički vodili akcije i borbe protiv jedinica NOVJ. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom XIV, knj. 3, dok. br. 85 — 105.

pre nastupanja proleća, jer se samo na taj način može da izbegne narodni ustanak, koji Mihailović sprema u vezi sa očekivanim iskrcavanjem saveznika na Balkanu. Sa strane Mihailovićevih odreda povećana je kaznena akcija protiv svih onih Srba koji su bili u otvorenoj službi Nemaca. U Nedićevoj vladi i među njegovim saradnicima izbio je rascep oko toga: treba li ili ne, da i Nedićeve i Ljotičeve oružane snage zajedno sa Nemcima napadnu na vojne odrede Mihailovićeve. Veliki broj političkih saradnika Nedićevih i Ljotičevih, a gotovo svi komandanti S.D.S. i izvestan broj komandanata dobrovoljačkog korpusa (Ljotičevci) izjasnili su se protivu takve oružane akcije sa motivacijom: da je sav narod u Srbiji uz Dražu Mihailovića, da bi se u toku borbe njihove snage priključile Mihailoviću i da bi takva borba imala za jedini rezultat opustošenje mnogih srpskih sela. U ovoj dubokoj režimskoj krizi, Nedić je dao ostavku, koju mu Nemci nisu uvažili, ali on dugo vremena nije dolazio u kancelariju, niti je napuštao svoju kuću. Poslove Predsednika vlade vršili su državni potsekretari Ceka Đorđević⁴ i šef kabineta pukovnik Miloš Masalović. Oni su odlučno tražili posebnu grupu terorista od 150—200 pod komandom starog komitskog vojvode Blaška. Njima su Nemci dali najbolje automatsko oružje i sredstva za brze pokrete. Prvi im je zadatak bio da ubiju đenerala Mihailovića, a potom sve i njegove saradnike. Odgovor na ovo bio je, da su odredi đenerala Mihailovića likvidirali vojvodu Blaška i veći deo njegovih terorista. A zatim su u Beogradu ubili pukovnika Masalovića i državnog potsekretara Ceku Đorđevića.

AKCIJA TITOVIH TRUPA PROTIV MIHAILOVIĆA

Upravo kada se očekivao veliki sudar Nemaca i njihovih saradnika u Srbiji sa trupama đenerala Mihailovića nastupila je ofanziva Titovih trupa na Srbiju. To je poremetilo unutrašnju borbu u Srbiji i primoralo đenerala Mihailovića da povuče svoje trupe ispred Nemaca i grupiše ih na jače planinske položaje u pravcu udara Titovih trupa. Tokom meseca aprila pokušavale su Titove trupe iz Istočne Bosne da se prebace preko reke Drine i zauzmu zapadnu Srbiju.⁵ Te su se trupe više puta prebacivale preko ove reke, ali su posle borbe od nekoliko dana svuda uništavane ne dospevši od 20 —

⁴ Đorđević Cvetan Ceka.

⁵ Rec je o neuspelim dejstvima 16. i 17. divizije 3. udarnog korpusa NOVJ, koje su imale zadatak da prodru iz istočne Bosne preko Drine u Srbiju da bi olakšale nastupanje 2. i 5. divizije.

40 km. u unutrašnjost Srbije. Daleko snažniji napad izvršen je u aprilu i maju iz Crne Gore i Novopazarskog Sandžaka u pravcu gradova: Rudo — Ivanjica — Raška. Napad su izvršile dve Titove divizije. Po pravcu kretanja videlo se jasno da je njihov cilj bio da se prebace ka jedinom uporištu što ga je Tito imao na teritoriji Srbije, to jest ka planini Jastrebcu. Borba između Titovih i Mihailovićevih snaga vodila se na planinskom prostoru između reke Drine i Ibra sa promenljivom srećom punih pet nedelja i završila se katastrofalnim porazom Titovih trupa, koje su izbačene iz Srbije i Sandžaka i prebačene preko Lima u Crnu Goru.⁶

Obe vojske i Mihailovićeva i Titova odmah su produžile spremanje za dalje vođenje građanskog rata: Titovi odredi za ofanzivni udar iz Planine Jastrepca, gde su im saveznici odašiljali veliku pomoć u oružju i Mihailovićevi odredi za ofanzivni udar ka srednjoj i severnoj Crnoj Gori, čije bi čišćenje od Titovaca dovršilo savlađivanje Mihailovićevih trupa na gotovo celokupnom Srpskom prostoru u Jugoslaviji.

Građanski rat u Jugoslaviji nalazi se dakle u svojoj najvišoj fazi. Već je bilo angažovano u borbi sa obe strane više od tri stotine hiljada ljudi, a pripremalo se za sledeći sukob dva puta toliko. Građanski rat gutao je bez malo sve žive borbene snage narodne revolucije, svo oružje i sva materijalna sredstva u samoj zemlji ili dobijena od saveznika. Nemci su zadovoljno trljali ruke. Narodna revolucija u Jugoslaviji guta svoju decu. Ona se troši u uzajamnoj borbi dve revolucionarne vojske, koje zbog te borbe obustavljaju ili svode na najmanju meru rat protiv okupatora.

IZMEĐU DVA DELA NARODNE REVOLUCIJE

Već od početka 1943. godine svi razumni Jugosloveni bili su zabrinuti činjenicom da naša velika narodno oslobodilačka borba protiv okupatora ide sve više ka opasnoj stranputici. Ona se razdvojila na dva dela obeležena imenima vođa Mihailović — Tito. Među njima je bilo razlike u shvatanjima kako treba voditi narodno oslobodilačku borbu protiv okupatora. Ako su te razlike i suviše beznačajne da bi se zbog njih mogle stvoriti dve poslednje vojske, koje su se sa strašću i upornošću toliko zavadile, da su zapustile onu borbu radi koje su i uzele oružje u ruke — borbu protiv okupatora i predavale sve pot-

⁶ Borbe su vođene protiv jedinica 2. korpusa NOVJ. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom XIV, knj. 3, dok. br. 104, 113, 118, 119, 123, 126, 143 i 165.

puniye borbi između sebe. Nestajalo je sve više narodno oslobodilačkog rata, a rastao je u ogromnim razmerama građanski rat. Borba se razvijala i podela vršila na unutrašnjim političkim i socijalnim problemima: oko toga kako će biti budući ekonomski i socijalni uređaj države, kakva njena međunarodna orijentacija budućnosti posle rata. Izvesna snaga Titovog pokreta, organizaciona snaga koja ga drži, upravlja i naređuje mu jeste komunistička stranka, koja je započela komunističku revoluciju boljševičkog tipa. Ova socijal-politička revolucija, nadovezuje se na opštu narodnu revoluciju, utkiva se u nju, teži [da] uz narodnu revoluciju stvori i svoj partiski oružani aparat, koji će komunističkoj partiji omogućiti da posle rata osvoji političku vlast u Jugoslaviji i tako po boljševičkom primeru iskorišćavanja tuđih snaga ostvari svoj socijalni i politički problem. Ova komunistička akcija utkana u narodnu revoluciju od samog početka dobila je moćnu međunarodnu potporu od svojih prijatelja u inostranstvu, koji su razvojem rata postali vrlo moćan regulator svih zbivanja u svetu. Druga strana narodne revolucije demokratsko-nacionalna i nekomunistička, baš zato je i postala vrlo odlučna u pobijanju one strane pod komunističkim vođstvom, jer ona veruje da je od počinjanja građanskog rata oko našeg društvenog poretka, začetak likvidacije naše državne samostalnosti, najmanje jedne nove vlasti i novog društva i političkog poretka, bez slobodno izražene narodne volje i bez veze sa novom narodnom tradicijom i našom narodnom istorijom.

Činjenica je sa kojom moramo svi računati da su tokom 1943. g. na teritoriji Jugoslavije stajale jedna prema drugoj formirane dve vrlo ozbiljne vojske kao dva dela narodno oslobodilačke revolucije — jedna pod Mihailovićem i druga pod Titom. Vrlo ozbiljni i vrlo reprezentativni ljudi među Srbima, Hrvatima i Slovencima u okupiranoj zemlji sastajali su se i dogovorili u toku cele 1943. godine. Oni su se saglasili na to: da ujedine snage demokratskih i političkih i nepolitičkih narodnih pokreta na jednom zajedničkom narodnom i demokratskom programu. Saglasili su se: da se staraju da tim programom ujedine oba oružana aparata narodne revolucije Mihailovićev i Titov. Ovaj proces duhovnog političkog i vojničkog ujedinjavanja naroda veoma je dobro napredovao u toku 1943. godine. On je doveo do osnivanja **Jugoslovenske narodne demokratske zajednice**. Tu su se okupile sve snage Srpske i sve Slovenačke narodne i demokratske skupine izuzev komunista i neznatnog dela autsajdera. Tu je ušao i jedan deo Hrvata i stvoreni su preduslovi da se postigne saglasnost i sa predstavnicima Hrvatske seljačke stranke za či-

jim vođom Dr Mačekom nesumnjivo stoji velika većina Hrvatskog naroda. Krajnji cilj ovog narodnog grupisanja po sili prilika nije rušenje i nemože biti rušenje jedne od vojnih formacija, a uzdizanje druge, već je cilj prekid rata među njima i ukopčavanje obe ove formacije u opštu vojnu akciju svetske demokratije. To se može postići ako se i jedna i druga vojna organizacija naše narodne revolucije prilagodi opštem ratnom planu utvrđenom sa saveznicima i posveti isključivo vojnoj akciji i ako obe priznaju osnovna načela demokratije po kojima vojni aparati ne mogu i ne smeju da se bave političkim problemima, već da prepuste slobodnoj odluci naroda i narodnih predstavnika ova pitanja o budućem političkom i socijalnom poretku u Jugoslaviji.

POSTUPAK VELIKIH SAVEZNIKA

Za uspeh ovog značajnog posla oko unutrašnje pacifikacije, prekid građanskog rata, vraćanje narodne revolucije sa stranputice ka narodno oslobodilačkoj borbi protiv okupatora [od] odsudnog je značaja držanje naših velikih saveznika. Hoće li ovi pomoći ove težnje sa izmirenjem ili će se staviti jednoj od gornjih strana i rešenje Jugoslovenske krize i tražiti na taj način, to će zaostrići građanski rat i pomoći jednoj strani da oružanom rukom i u krvi zavadi drugu stranu. To je pitanje koje smo svi mi pristalice narodne demokratije i mirnog razvitka u Jugoslaviji sa strahom sebi postavili. Naše strahovanje bilo je nažalost vrlo opravdano baš kada je naš posao unutrašnjeg pribiranja velikih narodnih skupina pokazivao vrlo vidne rezultate krajem 1943. godine i početkom 1944. godine. *Veliki saveznici su pošli obrnutim putem.* Oni su priznali Tita, ali se nisu starali da i Mihailoviću dadnu nužne preduslove za uspešnu borbu, već su ga odbacili i dali veliku jednostranu pomoć Titu. Njemu su pre dali ogromnu količinu italijanskog oružja, a zatim mu vršili veliku liferaciju oružja. Sav saveznički propagandni aparat stavio se na stranu Tita: rezultat ogromno pojačanje građanskog rata i katastrofalno smanjenje borbene snage protivu okupatora. Ovo je stanje koje sam ostavio u zemlji kad sam ovamo krenuo.

JEDNOSTRANO POTPOMAGANJE JE POGREŠKA

Ne ulazim u nagađanja zašto su se veliki saveznici ovako jednostrano opredelili. Dopuštam sebi slobodu da rečem da sva jugoslovenska demokratija do danas okupljena u Jugosla-

venskoj demokratskoj narodnoj zajednici, socijalne, političke i moralne ideje za koje se bori vojska pod komandom Kralja Petra II i generala Mihailovića jesu ideje koje usvaja ogromna većina Srba, Hrvata i Slovenaca. Ideje koje pretstavlja Tito nameću se silom i to samo tamo gdje to saveznici pomognu davanjem Titu modernog oružja koje nemaju njegovi protivnici. Kad bi saveznici stavili Tita i njegove protivnike u narodu u isti položaj: da obe strane podjednako pomognu ili obe podjednako ne pomognu, brzo bi se pokazalo da je nadmoćna strana ona uz koju stoji velika narodna masa. Jednostrano pomaganje i nametanje Tita liči na nasilno osvajanje i duboko vredanje osećanja pravde i dostojanstva velike većine naroda u borbi koja neće ono što Titizam ideološki pretstavlja. Na ovaj se način ne jača ljubav i poverenje naroda prema velikim saveznicima i ne obezbeđuje se miran razvitak, već se stvara stanje koje će izazvati sve nove pobune i sukobe, dok najzad ne probije ono što narodna većina hoće.

Imam utisak da saveznici potcenjuju vojničku snagu generala Mihailovića. Taj pokret je vojnički obuhvatio i u potpunosti organizovao svu vojnu silu Srbije i velike delove Crne Gore, Bosne, Hercegovine i Dalmacije kao i Like. Osposobljena je za vojnu službu sva mladež od 18 — 24 godine, koja redovno otslužuje svoj vojni rok u šumi. Kako nema dovoljno oružja nije u opšte uvedena u vojnu akciju glavna sila Srbije, vojska koja je pre rata prošla kroz redovnu vojničku obuku i takozvani »Solunci« odlučno će i kao čelik stajati na braniku srpske istorije i srpske tradicije i koji sem Kralja Petra neće da znaju ni za kakvog drugog gospodara u državi.

U ovome su svi saglasni izuzev komunisti. Sada vojska generala Mihailovića raspolaze sa oko 170.000 ljudi već formiranih u vojne jedinice i sa puškama. Ona se za kratko vreme mobilizacijom može podići na 500.000 ljudi, već formiranih u vojne jedinice. Ovi će se ljudi braniti kao lavovi protiv novog osvajača, jer tu odbranu vezuju za celu svoju prošlost, koja jedino zna za takve odbrane. Mnogo će krvi morati da prospe onaj koji hoće da pokori Srbiju. A Tito u sadašnjem obliku dolazi samo kao osvajač.

Ja ovo govorim kao prijatelj sa ogromnim bolom u duši. Savetujem saveznike i molim saveznike: ne idite tim strašnim putem [borbe] sa Srpskim narodom na život i smrt. Molim da mi se veruje. Srbi će se braniti. Srbi se neće predati. Srbi će se braniti i tada kada silom budu potcenjeni. Ne namećite im Tita savezničkim oružjem. Upotrebite savezničko oružje na to da se istera okupator i da onda pod zastavom saveznika Tito i njegovi protivnici puste narod da slobodno odluči hoće li

Kralja Petra ili Tita za državnog gospodara. I hoće li onakvu ustavnu i federativnu Jugoslaviju kakvu žele protivnici ili Titovci. A ako se savezničko oružje, saveznička snaga i autoritet upotrebe na to da nam se silom nametne Tito i Titizam, onda je to zlo rađeno, a zlo dobra neće nikada da donese.

Da napomenem i tu važnu činjenicu, da savezničko nametanje Titizma u Jugoslovenima izaziva strah i nepoverenje u svima susednim balkanskim državama. Nacionalni pokret u Jugoslaviji uliva simpatije svih narodnih demokratija na Balkanu izuzev komunista. Nasilno postupanje sa Jugoslovenima izaziva opravdani strah i pobjeda saveznika neće doneti slobodu nacionalnog opredeljenja malim narodima, već oružanu intervenciju inostranstva u njihove unutrašnje poslove i gašenje njihove državne nezavisnosti. Pokret generala Mihailovića zbog toga nailazi na znatnu potporu svih demokratskih i nacionalnih snaga u svim susednim državama Balkana. Svoju situaciju na Balkanu saveznici neće urediti nego će kompromitovati nasilnim lomljenjem narodne vojske u Jugoslaviji.

DUŽNOST PRAVIH PRIJATELJA

Tito pretstavlja jednu ozbiljnu vojničku snagu. Komunisti koji taj pokret vode uspeli su da mu privuku znatan deo omladine. Tamo gde vlada Titizam, to je upravo vlast dece nad roditeljima. U tome je slabost Titizma ali i njegova borbena snaga. On je takođe oko sebe prikupio i znatan deo socijalno upropašćenih, kojih je nažalost mnogo u jednom ratu gde su Nemci i Talijani gurali u krvavo raspravljanje oko svih starih i verskih i nacionalnih sporova, jedno pleme protiv drugog, jedan narod protiv drugog, jednu veru protivu druge, jednu pokrajinu protivu druge a sami bezobzirno pune tri godine pljačkali, palili i ubijali.

Titizam se pod vođstvom komunističke partije osnažio i razvio iz razorene zemlje, razorenog društva, razorenih religija, razorenih stotine hiljada porodica, iz požara pustoši, bede, divljeg međusobnog klanja, mržnje i želje za osvetom.

Titizam je sakupio oko sebe pored snaga koje znaju šta hoće (komunista) i masu nezadovoljnika koji prosto hoće da daju izraza svome nezadovoljstvu.

Iz ovoga skupa u kome su jedino komunisti konstruktivni i složni (i zato u njemu isključivo i vladaju) ne može izaći ništa pozitivno. Ali kao rušilačka snaga, kao borbena sila u ratu sva oko Tita sakupljena vojska **jeste faktor sa kojim se mora**

računati. Međutim, daleko je brojnija ona druga sila, koja je manje bučna i koju čini još ne upropašćena seljačka i građanska masa.

U dušama te mase vlada nacionalno osećanje Srpsko-Hrvatsko-Slovenačko i Albansko. Vladaju istorijske tradicije. Vladaju vere: pravoslavna, katolička, muslimanska i jevrejska. Vlada želja i potreba za svojom nacionalnom državom, vlada poverenje u pokretu kojima su kroz duge godine pripadali i u ljude koji su ih vodili.

Ko može ozbiljno verovati da je Titizam sa svojom om-ladinom u stanju da izbriše celu ovu vekovima stvaranu tradiciju? I ko može verovati da će se ova velika većina ljudi u narodu prosto podvrći novom vodstvu novatora i destruktivnih nezadovoljnika? Ne! Tradicionalni narodni pokreti su i danas u Jugoslaviji jači od revolucionarnih poduhvata i oni mogu iz sebe dati i daju znatne borbene i oružane snage. Te snage ne treba odbacivati. Sa njima se mora u prvom redu računati. Takva je vojska generala Mihailovića. Takve su nacionalne vojske Hrvata i Slovenaca koje su u formiranju. Iz opštih prilika koje su nastale stvorila su se do sada dva velika pola u narodnoj borbi Jugoslovena i formirale su se dve vojske.

Nije razumna politika upućivati jednu od tih vojski protiv druge. Razumna je politika razdvojiti ih i kanalisati ka opštim ciljevima. Srećom saveznici imaju veliki autoritet nad obe vojske. Dužnost je saveznika da ozbiljno intervenišu i prekinu borbu koja se vodi među tim vojskama. Dužnost je saveznika da ih razdvoje u dve posebne operativne zone i ukopčaju ih u dogovorom utvrđeni ratni plan ratne akcije na Balkanu. Dužnost je saveznika da pomognu da iza pobeđe narodima Jugoslavije i građanima Jugoslavije obezbede unutrašnji mir tako da oni bez upotrebe oružja u političkoj borbi, u miru i demokratskim putevima mogu rešiti sve sporne i političke probleme. Od saveznika i prijatelja mi očekujemo ne da nas zavađa nego da nas mire i da nas izvedu iz unutrašnje revolucije na staze demokratskog i mirnog razvitka. Nije nimalo teško naći praktične puteve da se to postigne samo ako se ima dobre volje i pravog prijateljstva. Nije tačno tvrđenje da odredi Mihailovića neće da se bore protivu Nemaca. Ovo tvrđenje je samo izgovor da se opravda jednostrano opredeljivanje za Tita. Borba za oslobođenje od okupatora je najviši ideal borbe i boraca okupljenih oko Mihailovića. Toga radi su oni i započeli narodnu revoluciju prvi i jedini u svetu. Tu borbu nikad nisu ni prekinuli, ali su je vodili prema realnim mogućnostima.

Međutim, istina je nažalost da saveznici nisu nikada stvorili i Mihailoviću materijalne preduslove za uspešnost, efikasnost i odlučnost njegove borbe. Tako zanemarivanje jednog naroda u oružanoj borbi dovelo je do te neverovatne situacije da se onemogućići saradnja najvernijeg i najborbenijeg saveznika, bujnog demokratskog nacionalizma jednog mladog i borbenog naroda.

BR. 6

DIREKTIVA KOMANDANTA 4. GRUPE JURIŠNIH KORPUSA OD 5. AVGUSTA 1944. KOMANDANTIMA KORPUSA I RASINSKO-TOPLIČKE GRUPE KORPUSA ZA SPREČAVANJE PRODORA OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ U SRBIJU PREKO KOPAONIKA¹

DIREKTIVA BR. 6 5. VIII

Komunisti u jačini oko 5000 prodrli su iz oblasti Sandžaka na isto[k] i doprli drugoga avgusta do Raške i Novog Pazara. Počev od 2. VIII njihovi prednji delovi su u dodiru sa nemačkim i arnautskim snagama, koje brane dolinu Ibra. Komunisti napadaju na širokom otseku od sela Slatine preko sela Leposavići, sela Lešak do sela Rudnica (front širok preko 20 kilometara nalazi se na otseku Kosovska Mitrovica — Raška). Posle ogorčenih borbi koje još uvek traju u dolini Ibra, partizani su izgleda uspeli da poruše prugu i mostove i da prođu na otseku Slatina selo Leposavići, ali za sada sa manjim snagama.²

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 77, reg. br. 163 (S-V-11382).

² Reč je o Operativnoj grupi divizija NOVJ sastava: 2. proleter-ska divizija (2. i 4. proleter-ska i 3. srpska udarna brigada), 5. udarna divizija (1, 4. i 10. krajiška brigada) i 17. udarna divizija (2. krajiška udarna, 6. istočnobosanska i 15. majevička udarna brigada). Njen prodor u južnu Srbiju počeo je 28. jula 1944. nastupnim maršem u tri kolone iz šireg rejona Berana (sada: Ivangrad). Slomivši usput otpor nemačkih borbenih grupa »Krempler« i »Bendl« i vodeći mestimično manje borbe, grupa je 3. avgusta 1944. izbila na prostor s. Rudine — s. Rikovo, u neposrednu blizinu r. Ibra. Iako su desna i, nešto slabije, leva obala reke na odseku Kosovska Mitrovica — Raška bile već poseđnute jakim nemačkim snagama, 2. proleter-ska i 5. udarna divizija i jedna brigada 17. udarne divizije uspele su da 3/4. avgusta slome otpor neprijatelja i da se prebace na desnu obalu Ibra

Namera ove partizanske grupe je da se po svaku cenu dočepa Kopaonika pa da odatle potpomogne razbijene snage 21, 24 i 25 divizije,³ kako bi se ponovo ugnjezdili u prostoru između Ibra, Zapadne i Južne Morave i tu stvorili oslonac za dalji napad na Šumadiju.

Ovde se mora imati na umu da partizani teže da dođu u plodniji kraj i tamo gde mogu da nađu ljudski rezervoar za dalju mobilizaciju.

Pri svem tom presudna činjenica za ovakav Titov plan je spoljno-politički razvoj događaja, koji nagoveštavaju blisku mogućnost ulaska Turske u rat, a sa tim se može sa velikom verovatnoćom očekivati i saveznička intervencija u vidu invazije Balkana, koja bi u ovom slučaju pre počela sa Egejskog mora dolinom Vardara, Strume i Marice. Zbog toga Tito i želi da se ugnjezdi u ovom prostoru odakle bi sigurno mogao presudno da utiče na sudbinu Balkana vladajući centralnom Niškom oblašću, koja kontroliše dolinu Južne Morave, dolinu Nišave, dolinu Zapadne Morave i dolinu Ibra. Tući Tita u ovom poduhvatu i zadržati ovaj prostor u našim rukama znači oduzeti mu sve mogućnosti da utiče na dalji razvoj stvari na Balkanu. Zato je ova borba od presudne važnosti i bila bi nepovratno izgubljena i sudbonosna ako dozvolimo da Tito uspe.

U celoj situaciji presudnu ulogu igra glavni greben Kopaonika, a čvor ovoga je vis Suvo Rudište (2017), jer ko njega bude uhvatio kao oslonac i[ma] s[v]ja taktička preimućstva da vlada grebenom ove planine i da lako tuče svoga protivnika. Zato se i pred nama i pred partizanima pojavljuje kao prvi cilj vis Suvo Rudište.

Uspe li partizanima proboj potpuno preko Ibra, onda mogu uraditi sledeće:

1. — Dočepati se Suvog Rudišta i sa njega produžiti svoje operacije na sever prema planinskom grebenu Željin — Goč i Stolovi.

2. — Sa Suvog Rudišta kao oslonca preduzeti akciju za ponovno ovladavanje Jastrepcem, nadirući preko Lepe Gore i Lepenca — Javorca.

(4/5. avgusta prebacile su se i druge dve brigade 17. divizije). U daljim dejstvima Operativna grupa je imala zadatak da, po izbujanju na Kopaonik i njegovim ovladivanjem, prodre na područje Jablanice i Toplice, i u sadejstvu sa tamošnjim jedinicama NOVJ ovlada prostorom Župe i Rasine i izbije na desnu obalu Zapadne Morave. Opširnije vidi: dok. br. 5, 6, 7, 12, 16, 27, 29 i 31: Petar Višnjić, Operacije za oslobođenje Srbije 1944, VII, Beograd 1972 (dalje: P. Višnjić), str. 37 — 50.

³ Reč je o 21, 24. i 25. diviziji NOVJ (vidi dok. br. 3).

3. — Uzimajući Suvo Rudište kao oslonac partizani mogu grebenom Kopaonika preko oblasti Kuršumlije uperiti svoje operacije prema Radanu i Gajtanu za sjedinjenje sa ranijom crvenom grupom.

4. — Kad već izbiju na Kopaonik partizani mogu uputiti svoje operacije za potpuno rušenje doline Ibra.

Najlogičnije rešenje, koje bi im davalo najviše izgleda na uspeh bilo bi rešenje pod 1) koje u isto vreme, ako uspe dovodi nas u težak položaj. Radi toga mi moramo po svaku cenu ovladati visom Suvo Rudište, koji će nam omogućiti da uzmemo inicijativu u svoje ruke i slobodu daljih operacija.

N A R E Đ U J E M :

Naše trupe krenuće sa dosadašnje koncentracijske prostora 5. VII[1] u 17 časova na sledećem:

1. — Prvi jurišni korpus polazi iz Aleksandrovcu pravcem selo Donji Vratari — selo Milentija — Vis Kamenita Glava — vis Przevina — prelazi reku Lanišnicu i preko polja Drenjak izbije na Vrgaju (1173) odakle dalje preko Kumanove Čuke — Obradove čuke — Mramora — Šiljače i male Šiljače izbija na vis Jelica (1776).

2. — Peti jurišni korpus polazi iz Aleksandrovcu za prvim jurišnim korpusom istim pravcem sa zadatkom da izbije i ovlada visom Mramor (1304).

3. — Treći jurišni korpus polazi iz Brusa pravcem Velika Čuka — zaseok Drenova — Golo Brdo (996) — Vilja Rudina — Crkvište — Pločnik (1201) — Ogledna — Brložnik — K. 1157 — Marina Čuka (1266) — Vis Mramor (zapadno od sela Kneževo za 1 sa zadatkom da ovlada ovim visom i zadrži ga u svojim rukama.

4. — Drugi jurišni korpus polazi iz Blaca u 16 časova pravcem selo Trbunje — selo Džukela — selo Rašica — Crna Čuka (1053) — Kukulić — Požar — Ravna Glava — Vrškovac — Lipa — Trupac (953) — Humka (993) — Okruglica — Čokvenik — Vrata (1072) Grobnica — Pločnik — Ogledna sa zadatkom da ovlada i zadrži u svojim rukama Visom Ogledna.

U toku našega marša čiji je cilj ovladavanje Suvim Rudištem, može se desiti da naiđemo na neprijatelja, mada po ovdašnjim podacima njega nema ni na Suvom Rudištu ni na Lepoj Gori i Požaru.

Desili se slučaj da u međuvremenu neprijatelj uzme Suvo Rudište, onda se mogu njegovi delovi očekivati na pravcu po-

kreta prvog i petog korpusa na pravcu pokreta trećeg korpusa, a mogli bi se Toplički partizani pojaviti i na Lepoj Gori. Pojave li se partizani na pravcu prvog i petog korpusa to će ovi korpusi zajedničkim naporom po svaku cenu odbaciti protivnika i dostići svoje marševske ciljeve 6. avgusta do 5 časova — t.j. prvi korpus do toga vremena mora izbiti na Jelicu (1776), a peti na Mramor (1304).

Pojavi li se neprijatelj na pravcu trećeg korpusa ovaj korpus će svojim snagama bezobzirnim prodiranjem po svaku cenu dostići svoj marševski cilj t.j. vis Mramor, koji mora biti u rukama trećeg korpusa do 5 časova, 6. avgusta.

Pojavi li se neprijatelj na Lepoj Gori, to mogu biti samo slabiji delovi, drugi korpus će ga razbiti i produžiti marš određenim pravcem tako da Ogludnom mora ovladati 6. avgusta do 5 časova.

Kad se postigne prvi marševski cilj onda će trupe obavestiti radio putem ovaj štab, a posle toga prelazimo na drugu fazu, čiji cilj je da se ovlada planinskim čvorom Suvo Rudište. Radi toga će trupe sa prvog marševskog cilja preduzeti dalje nadiranje po sledećem:

— treći jurišni korpus sa visa Mramor preko k. 1283 i Zaplanine zauzima i uređuje za odbranu položaj: K. 1792 — Debeovac — Vojetin (1558) sve zaključno sa frontom prema selu Belo Brdo — selo Marušiće — selo Bezoljin u pravcu kojih sela istura svoje obezbeđujuće delove, a izviđačka odeljenja upućuje dalje na jug u pravcu sela Crnatovo — Miokovići — Stanulovići — Boranci — Domiševina — Blaževo.

— Prvi jurišni korpus nadire prema Suvom Rudištu sa zadatkom da ovlada Milanovim Vrhom (k. 2017) sa frontom i obezbeđenjem prema Visu Treska prema Ječmištu prema Srednjem Bregu. Na položaju hvata vezu sa trećim korpusom na k. 1792. Naročitu pažnju obraća na svoj desni bok. Izviđanja upućuje u pravcu Ibra prema Raškoj i selu Rudnica.

— peti jurišni korpus izbija na krajnju južnu kosu visa Karaman gde ostaje prikupljen u rezervi.

— drugi jurišni korpus preko Brložnika i Mađine Čuke i visa Mramor izbija na Bećirovac (1778) gde ostaje u rezervi.

Čim trupe ovladaju prvim marševskim ciljem čelni korpusi (prvi i treći) šalju svoja izviđačka odeljenja unapred na položaje koje treba da zauzmu. Pokaže li se da neprijatelja nema na Milanovom vrhu i Vojetinu, korpusi odmah produžuju pokret i zauzimaju određene položaje. Utvrde li izviđači da se na gornjem položaju nalazi neprijatelj onda će čelni korpusi sa-

14. 560 + 19 = 2240
560
7840

čekati prilaz korpusa iz druge linije i tada zajedničkim naletom kojim će rukovoditi ovaj štab, trupe će zauzeti naređene položaje.

Štab grupe⁴ 6. avgusta u 2 časa polazi iz Brusa pravcem za trećim korpusom, stim da će od pet časova biti na Visu Pločnik k. 1201.

Ishrana: grupno slagalište prebacije se u toku 6 avgusta u Brus, posle čega će sve trupe bazirati na ovo slagalište po zapovesti koju budu dobile. Zaključno sa šestim avgustom trupe će se same postarati za hranu, to znači dvodnevni obrok hrane moraju trupe poneti sa sobom na svojim komorama.

Sanitetska služba: obolele i ranjene vojnike upućivati na previjalište u Brus, odakle će se po potrebi evakuisati za bolnicu Kruševac ili preko železničke stanice Kruševac — dublje u unutrašnjost.

Pošto je u dosadašnjoj akciji zbog teških prilika veliki broj ljudstva oboleo ili iznuren, to će svi komandanti najbržim putem javiti svojim teritorijama da im upute sveže ljudstvo za popunu računajući jednu četvrtinu od ukupnog brojnog stanja. Ovo ljudstvo treba da je snabdeveno odelom i obućom. Ljudstvo upućivati na železničku stanicu Kruševac, gde će sprovednici ljudstva javiti se poručniku Ružiću preko predstojništva Gradske policije Kruševac.

Veze: radio veza po zapovesti koju prilažem.

Napomena: Situacija na ostalom prostoru Srbije: delovi 37. partizanske divizije prešli su Lim kod Bistrice i Priboja sa demonstrativnim zadatkom da privuku na sebe snage, kako bi glavna grupa, koja ide prema Ibru lakše izvršila svoj za-

---

⁴ Reč je o Štabu 4. grupe jurišnih korpusa. Formiranje grupe naredio je Draža Mihailović 27. maja 1944. Prema tom naređenju, njen sastav je bio sledeći: Štab grupe, (1) jurišni korpus (dve brigade iz 1. i jedna brigada iz 2. ravnogorskog korpusa) — komandant Predrag Raković, kapetan; (2) jurišni korpus (dve brigade Gorske garde i jedna brigada iz Sumadijske grupe Korpusa) — komandant Nikola Kalabić, kapetan; (3) jurišni korpus (dve brigade iz Cersko-majevičke grupe korpusa i jedna brigada iz Valjevskog korpusa) — komandant Vojislav Voja Tutegdžić, kapetan; (4) jurišni korpus (dve brigade iz Zlatiborskog korpusa i jedna brigada iz Rudničkog korpusa) — komandant Milomir Kolarević, kapetan, i (5) jurišni korpus (jedna brigada iz Požeškog korpusa i jedna brigada iz Javorskog korpusa) — komandant Miloš Marković, kapetan. Svaka brigada trebalo je da ima 560 ljudi, 1—5 lakih i 1—5 teških bacača i 15—30 automatskih oruđa. Formacije brigade: štab, štapski vod, tri bataljona sa štapskom desetinom i tri čete, a četa sa dva voda po dve desetine (tri trojke i desetak). Sve brigade nazivane su jurišnim. Naređeno je da formiranje 4. grupe bude završeno do 15. juna 1944 (Arhiv VII, reg. br. 7/4, k. 4: naređenje Draže Mihailovića od 27. maja 1944).

datak.⁵ Ova grupa okrenula je sada prema Goliji. Jačina je neznatna.

U istočnoj Srbiji 23. partizanska divizija još je u oblasti Soko Banja — Boljevac.⁶

Služiti se kartom: 1 : 100.000 sekcija Kuršumlja i Novi Pazar.

Na izvršenje.⁷

Dostavljeno: Komandantu I, II, III i V
jurišnog korpusa i Keseroviću.⁸

Ekspedovano u 8,35⁹ časova

Komandant, major
Drag.¹⁰ S. Račić

M.P.¹¹

Načelnik štaba, kapetan
Neš.¹² Nedić

---

⁵ O rasporedu i dejstvima 37. divizije 2. udarnog korpusa NOVJ, vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 16, dok. br. 224, 225 i 228.

⁶ Vidi dok. br. 9.

⁷ Vidi dok. br. 12, 26, 29, 31, 40, 41 i 44.

⁸ Dragutin, potpukovnik, komandant Rasinsko-topličke grupe korpusa (osuđen na smrt i streljan avgusta 1945).

Ova grupa je obuhvatala teritoriju kruševačkog i prokupačkog okruga, a formirana je 30. aprila 1944. Sačinjavale su je Rasinski, Toplički i Jastrebački korpus. Postojala je do 11. marta 1945, kada je preformirana u Rasinsko-toplički korpus.

⁹ Taj broj je, na originalu, dopisan mastilom.

¹⁰ Dragoslav, posle rata ubijen kao odmetnik.

¹¹ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab 30« (Cersko-majevička grupa korpusa). Pre imenovanja za komandanta 4. grupe jurišnih korpusa Dragoslav Račić je bio komandant Cersko-majevičke grupe korpusa, te otuda upotreba pečata te četničke jedinice.

¹² Neško.

**IZVEŠTAJ KOMANDE JUŽNOMORAVSKE GRUPE KORPU-
SA OD 5. AVGUSTA 1944. NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE
KOMANDE JVUO O BORBAMA PROTIV JEDINICA NOV I
POJ U JABLANICI U DRUGOJ POLOVINI JULA 1944.¹**

KOMANDA
JUŽNO MORAVSKE GRUPE
JURIŠNIH KORPUSA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

Pov. Br. 20
5 avgusta 1944 godine
Slobodne srpske planine

Izveštaj o situaciji u
Jablanici, dostavlja.—

NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE.

19 jula 1944 godine, posle našega neuspeha kod sela Manojlovca² o čemu ste od strane naših jedinica podrobnije bili obavješteni, uspeo sam da koncentrišem naše snage u reonu sela Bratmilovca i Mrštana oko 900 boraca. Pri dolasku na ovome reonu bio sam pozvan od Načelnika štaba dobrovoljačkog korpusa³ potpukovnika g. Tatalovića⁴ radi zajedničke akcije u Ja-

¹ Original (pisan na mašini ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 100, reg. br. 43/3 (S-V-16906).

² Reč je o borbama protiv jedinica 22. divizije NOVJ 10/11. jula 1944. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom XIV, knj. 3, dok. br. 230; tom I, knj. 9, dok. br. 15.

³ Odnosi se na Štab Srpskog dobrovoljačkog korpusa (dalje: SDK). Prve njegove jedinice (nazvane Srpski dobrovoljački odredi) formirala je nemačka okupaciona uprava 1941. godine, radi borbe protiv NOP-a u Srbiji, od pripadnika fašističke organizacije »Zbor«, kojoj je Dimitrije Ljotić bio na čelu. Prvi odred (nazvan 3. dački dobrovoljački odred) formiran je 15. septembra 1941, a kasnije je formirano ukupno dvanaest odreda, koji su bili raspoređeni po celoj Srbiji. Isključivo pravo njihove upotrebe imala je nemačka okupaciona uprava iako su ovi odredi, do kraja 1942, imali svoju komandu pod nazivom Komanda Srpskih dobrovoljačkih odreda. Komandant je bio pukovnik Kosta Mušicki, do početka decembra 1941, od tada do kraja 1942. potpukovnik Ilija Kukić, kada za komandanta ponovo dolazi Kosta Mušicki. Tada je pomenuta komanda preimenovana u Štab SDK, a odredi u bataljone. Decembra 1943. SDK je potpao pod Nedićevu vladu i ponovo reorganizovan, tako da je imao pet pukova (1, 2, 3, 4. i 5) i samostalni artiljerijski divizion. Početkom novembra 1944. prebačen je u

blanici.⁵ Svoga delegata sa potrebnim instrukcijama poslao sam potpukovniku g. Tataloviću. Potrebnu šaržu municije u visini od oko 15.000 metaka primio sam. Komandant Vlasinskog korpusa poručnik Živojin Mitić bio je pismeno pozvan od strane potpisatoga,⁶ a prema Vašem naređenju, da dođe radi učestvovanja u akciji. Imenovani ovo naređenje nije izvršio, verovatno pod sugestijama kapetana Jovana Stevanovića, poznatog intriganta i defetiste iz štaba br. 110,⁷ o kome Vam je i kurir ovog štaba poručnik g. Perović pismeno i usmeno referisao u svoje vreme.⁸

Moralno stanje jedinica i starešina koje sam poveo u akciju, na žalost, moram priznati bilo je vrlo slabo. Reč koju sam dao dobrovoljcima da ću učestvovati gonila me je da po svaku cenu pred njima pokažem punu volju i rešenost za borbu protiv našeg najvećeg sadanjeg neprijatelja. Naše moralno stanje i obavezu koju sam dao često puta kod mene izazivala je gnušanje do krajnjih granica jer ni jedno ni drugo nisam mogao ispuniti zahvaljujući svojim komandantima koji nisu hteli u tome smislu da me pomognu, te na taj način nisam mo-

---

Istru. U naređenju Vrhovne komande Vermahta od 20. oktobra 1944. za njegovo prebacivanje u Istru i stavljanje pod Komandu »Jugo-zapad« ističe se da SDK »dobro se je borio u borbama protiv Titovih bandi u Srbiji i oštro je antiboljševički nastrojen« zato »zaslužni dobrovoljački korpus ne sme da bude prepušten svojoj sudbini već mora da ga se angažuje na drugom mestu za naše potrebe« (Arhiv VII, NAV-T-311, rolna — dalje: r.-285, snimak — dalje: s.-657). SDK se održao do 12. maja 1945, kada su se kod sela Muterbergena na Dravi njegova tri puka predala Britancima, a ovi ih kasnije izručili jedinicama JA. Kosta Mušicki je od Vojnog veća Vrhovnog suda FNRJ osuđen na smrt streljanjem i streljan 17. jula 1946.

⁴ Radomir.

⁵ i ¹² Vidi dok. br. 4, nap. 11.

⁶ Naređenje komandantu Vlasinskog korpusa je izdato 20. jula 1944. i u njemu se, pored rečenog, ističe da toga dana »počinje glavna i opšta akcija protivu komunističkih snaga u Toplici, Jablanici i Pustoj reci.« (Arhiv VII, Ča, k. 100, reg. br. 38/3).

⁷ Brojčana oznaka Štaba Južnomoravske grupe korpusa. Pre njenog formiranja (juna 1944) taj broj je pripadao Komandi južne Srbije, koja je imala ulogu istaknutog dela Štaba Vrhovne komande za teritoriju Makedonije, Kosova i dela južne Srbije (do Sokobanje). Grupa je u svom sastavu imala Južnomoravski, Vlasinski, 1. i 2. kosovski korpus i štap-sku brigadu.

⁸ U izveštaju od 24. jula 1944. Draži Mihailoviću, poručnik Branko Perović piše o neuspelom borbama Južnomoravske grupe korpusa protiv 22. divizije NOVJ od 10. do 15. jula 1944. i zaključuje da je »moralno stanje vojnika Južnomoravske grupe jurišnih korpusa ispod svake je kritike, pogotovo što se ni jedan oficir, posle ovakvih neuspeha ne nade da vojnike ohrabri ako ne istinom a ono oruđem laži. Vojnici su izgubili svako poverenje u sebe same još i neslogom oficira koja je jasna i očita.« (Arhiv VII, Ča, k. 100, reg. br. 40/3).

gao opravdati ono mišljenje o našoj borbenosti koje su dobrovoljci imali sobzirom na naš raniji rad u ovim krajevima. Zbog ovoga morao sam više puta da crvenim.

U okviru zamišljenoga plana u Jablanici ja sam dobio spoljne levo krilo preko pl. Kukavice na Oruglici i Lipovici. Do Kukavice ovaj zadatak i ako sa zakašnjenjem izvršio sam sa uspehom. Ali dalje, nažalost, zbog kukavičluka pojedinih komandanata nisam mogao izvršiti. Evo primera sa celom kolonom izbio sam u visini dobrovoljaca na Bunatovac. Trebalo je napadati selo Gaginca. Komandant Leskovačke brigade (prema Vašem naređenju od 8 jula ove godine za formiranje Jurišnih korpusa⁹ bio je određen mojom naredbom za komandanta Jablaničkog jurišnog korpusa komandant Leskovačke brigade kapetan Miodrag Andrejević (komandant Jablaničkog korpusa kapetan Andrejević po mome naređenju trebao je odmah napadati na selo Gaginca pravcem: Bunatovac — Koprive — severni deo sela Gaginca, levo od njega Kozjački a do njega Južno Moravski korpus. Naređenje je bilo potpuno jasno i svakome komandantu na terenu pokazao sam pravac napada i cilj koji se ima postići. Sve ovo moje objašnjenje bilo je uzaludno. Komandant Jablaničkog korpusa, umesto da izvrši moje naređenje, sam na svoju odgovornost krenuo je pravcem Bunatovac — Kaluderica — Varje (straža) pozadi štaba dobrovoljačkog bataljona i kukavički sakrio se je pozadi dobrovoljaca, dok su dva korpusa podišavši Gagincu čekala na Jablanički korpus koji je sramno zbog vođstva izbegao dobiveni zadatak. Prema izloženom zbog kukavičluka optužujem kapetana Andrejevića i sve njegove oficire za neizvršenje naređenja u borbi i molim po prednjem naređenju pošto se u prekom vojnom sudu koga sam pokušao formirati naredbom mojom nije hteo primiti niko.

Sutradan u zoru izvršio sam napad na Gaginca bez Jablaničkog jurišnog korpusa. Komunističke snage iz Oruglice napale su nas. Borba je otpočela u susretu. Susreli smo se na granici sela Gaginca i Melova. Odmah sam angažovao Južno Moravski i Kozjački korpus, a komandantu Jablaničkog korpusa kapetanu Andrejeviću naredio sam da iz Varja žurno hita ka poprištu borbe. Međutim imenovani namerno odugovlačio je pristizanje sa korpusom. Pismo sam mu naredio da napada istočno od puta Gaginca — Melovo — Oruglica. Međutim imenovani je doveo polovinu snaga zapadno od pomenutog puta.

⁹ Reč je o formiranju Južnomoravske grupe jurišnih korpusa u čiji sastav su ušli Jablanički, Južnomoravski i Vlasinski korpus. Naredba Draže Mihailovića od 8. jula 1944. o formiranju ove grupe nalazi se u Arhivu VII, Ča, k. 5, reg. br. 14/1.

Sam kao i njegovo ljudstvo kukavički se je krilo pozadi borbene linije. Bio sam primoran kako ja tako i moj štab sa pištoljima u ruci da ih teram u borbenu liniju. Ali po onom našem narodnom: sa vezanim kerom lov se ne lovi. Privremeno usled straha od pištolja pokazali su volju da će se boriti! Ali čim sam otišao da intervenišem kod dobrovoljaca, da nas pomognu bacačima i artiljerijom, ostavljeni ne kontrolisani od moga oka oni su sabotirali borbu, kukavički krijući se u mrtvome prostoru. Dobrovoljci na prvi pogled hteli su nas pomoći, ali osetivši na svojoj koži precizno dejstvo bacača crvenih, izvukli su se izgovarajući se na zapovest koju su dobili.

Poznavajući opštu situaciju na celome frontu produžio sam borbu sa voljom i željom da crvene tučem na tome položaju. Izdao sam naređenje za opšti napad, ali se niko nije maknuo smesta. Pod ovakvim uslovima nije mi ostalo ništa drugo nego da pred mrak prekinem borbu i povučem se za selo Šumane, naređujući pismeno svakome komandantu korpusa red izvlačenja pri tome određujući zaštitne delove. Međutim ni ovo se nije izvršilo. Bilo je pravo utrkivanje ko će se pre izvući i brže bežati. Eto Gospodine Ministre sa kakvim sam starešinama i borcima vodio borbu. U ovoj borbi koja je trajala punih devet časova imali smo dva mrtva i osamnaest ranjenih. Gubitci crvenih su nepoznati, ali smatram prema vatri koju smo istavili¹⁰ bili su najverovatnije mnogo veći.

Posle ovoga izvlačenja Leskovačka brigada rasula se je.¹¹ Meštani su otišli svojim kućama sakrivši oružje, ma da je opšta naša situacija u tome momentu bila najbolja. Naše snage pod komandom Račića i Kalabića bile su razbile komuniste i energično ih proganjale od Kuršumlije ka Jugu. Ali kad imate posla sa ovakvim starešinama moraju naše stvari ići tra-ljavo.

Slučaj sa komandantom 1. Jablaničke brigade kapetanom Ilijom Nikolićem i njegovim ljudstvom ni malo nije bolji od slučaja Leskovačke brigade. 1. Jablanička brigada, brojila je oko 400 ljudi, međutim sada jedva da ima oko 100 ljudi, računajući u taj broj i partizane koji su se predali, inače gro brigade iz Buvske opštine ostao je svojim kućama prikrivši oružje dok je jedan deo otišao u dobrovoljce. Kapetan Niko-

¹⁰ Treba: ostvarili.

¹¹ U izveštaju od 11. avgusta 1944. komandant Leskovačke brigade piše komandantu Rasinsko-topličke grupe korpusa, između ostalog, da je od 250 ljudi brigada spala na 115, da je sa ostatkom i dalje u akciji sa Vlasinskim korpusom i graničnim bataljonom iz Vlasotinaca »protiv komunista«, kao i da mu je nemoguće da i dalje ostane pod komandom kapetana Manića (Arhiv VII, Ča, k. 100, reg. br. 26/5).

lič lično je kukavica, kao meštaniin ne preduzima nikakve mere za čišćenje komunista i dezertera iz njegove jedinice, lično je kompromitovan pre ovoga rata kao lopov, a u organizaciji produžio je svoj stari zanat. Na raspadanju brigade naročito je uticalo predaja njegovog komandanta bataljona partizanima, narednika Stojana Antića, koji i dalje nagovara i vrbuje ljudstvo da se ne odaziva pozivu kapetana Nikolića. Kapetan Nikolić ma da sam mu više puta naređivao da preduzme potrebne mere prema ovakvim krivcima ne radi ništa.

Da bi major g. Mladenović¹² novo određeni komandant grupe korpusa mogao brzo preorganizovati sadanje jedinice, neophodno je potrebno da dođe sa jednom grupom Šumadinaca najmanje jačine oko 150 ljudi. Ovde nema starešine-oficira, koji bi mogao komandovati prvom Jablaničkom brigadom i Leskovačkom brigadom. Potrebno je odmah majoru g. Mladenoviću staviti dva mlada, hrabra i iskusna oficira radi komandovanja i preorganizovanja prve Jablaničke i Leskovačke brigade. Podrobnije podatke može Vam reći usmeno i poručnik g. Perović.

Kroz nekoliko dana očekujem akciju na desnoj obali reke Jablanice, gde se za sada nalazi najjača grupa, pa da s ovim snagama koje imam pri ruci mobilišem naše ljudstvo iz 1 Jablaničke i Leskovačke brigade i da sa tim produžim rad. U ovoj akciji nadam se da će učestvovati i potpukovnik g. Keserović, pored dobrovoljaca, kojih je na terenu oko četiri bataljona.

Prednje se dostavlja s molbom na znanje i nadležnost.

Komandant, kapetan
Bor.¹³ S. Manić

U akta¹⁴

---

¹² Mladen.

¹³ Borivoje.

¹⁴ Dopisano, olovkom, na poledini dokumenta.

**IZVEŠTAJ DELEGATA VRHOVNE KOMANDE ZA SREM
OD 5. AVGUSTA 1944. NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE
KOMANDE O AKCIJAMA PROTIV NOV I POJ U SREMU¹**

Delegat Vrhovne komande
5 - VIII - 44
Teren

Načelniku Štaba Vrhovne Komande i Ministru Vojske.²

I Z V E Š T A J br. 30.

Srem

1.) Kao što sam Vam i usmeno nagovestio prilikom mog dolaska u Vrhovnu Komandu, četiri odreda koja su bila prebačena u Srem sa mladim starešinskim kadrom, a bez Komandanta Vojvodine³ i njegovih oficira i bez komandanta Posavo-Kolubarske grupe korpusa⁴ i njegovih oficira vratila su se odmah natrag posle prvog dodira i prvih čarki sa neprijateljem (komunistima).

Prvi odred iz Avalskog korpusa koji je prelazio u zoni Duboko, a pod komandom por. Koste Marinkovića⁵ i kap. Čede

¹ Kopija originala (pisana na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 102, reg. br. 8/3 (S-V-17256). Dokumentu nedostaje gornja ivica u dužini od oko 2 cm.

² Odnosi se na Dražu Mihailovića.

³ Dragiša Rakić, potpukovnik.

Komanda Vojvodine je obuhvatala teritorije Srema, Banata, Bačke i Baranje (svaka od njih je imala svoju komandu). Ta komanda i Komanda Slavonije potpadale su pod tzv. Komandu severnih pokrajina. Stalnih vojnih jedinica na teritoriji u njenoj nadležnosti u periodu 1941—1945. nije bilo. Njena delatnost se svo vreme svodila na pridobijanje oficira i podoficira sa tog područja za komandante jedinica planiranih da se formiraju u tzv. datom momentu, na sačinjavanje mobilizacijskih spiskova tih jedinica i na organizaciju obaveštajne službe (Arhiv VII, reg. br. 20/3, k. 113: Izveštaj obaveštajca Vrhovne komande od 17. avgusta 1944. Draži Mihailoviću). Zbog toga su akcije protiv partizanskih snaga u Vojvodini (u Sremu i Banatu) izvođene odredima formiranim iz sastava Avalskog i Kolubarskog korpusa, uglavnom od Srba izbeglica iz Slavonije i Vojvodine (vidi dok. br. 37).

⁴ Vladimir Komarčević, potpukovnik. Grupa je formirana novembra 1943. Obuhvatala je teritoriju valjevskog okruga, a sačinjavale su je Valjevski, Kolubarski i Rudnički korpus. Pretrpevši tokom svog postojanja velike izmene, marta 1945. spala je na 20 ljudi.

⁵ Tada je bio komandant Posavske brigade Avalskog korpusa.

Miloševića, po prelazu bio je obavješten da se od Zemuna vrši neka koncentracija ustaša, te je se zbog toga vratio nazad.⁶

Drugi odred, pod komandom poručnika Kojića,⁷ prešao je u centralnu komunističku zonu Petrovčić, gde je bio i njihov štab za Srem,⁸ imao borbu sa komunistima⁹ i vratio se nazad.

Treći odred pod komandom Save Ilića kap. i sa Pavlom Đurčekom,¹⁰ prešao je u zoni Obedske bare i iste noći po izjavi Đurčeka nije imao nikakvu borbenu gotovost, nego se razmestio na spavanje po kućama, u nadi da ih neće komunisti te noći napasti. Komunisti su ih međutim iste noći napali, bili su nabačeni na Obedsku baru i nekako se sretno izvukli.¹¹ Pavle Đurček tvrdi da se ova grupa mogla tući od strane naših delova, što se slaže i sa iskazima dobivenim od naših organa iz Srema.

⁶ O akciji tog odreda i odreda o kojima se dalje govori potpunije piše rez. kapetan I klase Ilija Orelj u svom izveštaju od 30. jula 1944. Draži Mihailoviću. Prva grupa (tako Orelj naziva te odrede) u jačini od 160 ljudi, prešla je Savu 23. jula u 2,00 sati kod Umke, sa zadatkom da »pretreše određenu teritoriju. Imala je dve manje borbe bez sopstvenih gubitaka. U svom radu prodrla je do u blizinu sela Bežanije«. Na desnu obalu Save prebacila se posle četiri dana zbog »koncentracije komunista prema jugu«. Druga grupa (jačine 150 ljudi) pod komandom poručnika Pavlovića prebacila se takođe 23. jula sa istim zadatkom. Toga dana bila je napadnuta »u šumi Bojčin severno od sela Progara. Grupa komunista koja ju je napala brojala je oko 250 komunista«. Četnički gubici bili su 10 mrtvih, 2 nestala i 4 ranjena. Treća grupa (jačine 120 ljudi) prebacila se takođe 23. jula u 2,00 sati kod Podgoričke Ade. »U selu Obrežu ova grupa bila je napadnuta od brojno jače i znatno bolje naoružane gupe komunista, tako da se morala prebaciti na desnu obalu r. Save. Ova grupa imala je 5 ranjenih i 6 nestalih«. Četvrta grupa (jačine 100 ljudi) »prebacila se kod sela Mrđenovca sa zadatkom da zapadno od Rume izbije na Frušku Goru i da tamo utvrdi pravo stanje komunista. Ako bude mogla da se tamo zadrži što duže, a ako bi situacija bila teška da se povuče određenim pravcem na jug... U blizini Rume na jednom salašu ova grupa vodila je prvu borbu sa komunistima kojom je prilikom ima [la] 14 ranjenih vojnika. Treći dan ova grupa sukobila se ponovo sa komunistima i ovom prilikom imali su 4 vojnika ranjena. Svega 18 ranjenih. Svi ranjenici prebačeni su na desnu obalu r. Save. Pritešnjena od jačih komunističkih snaga ova grupa bila je primorana da se dvadeset sedmog jula prebaci na desnu obalu r. Save kod Čevritije« (Arhiv VII Ča, k. 19, reg. br. 21/4).

⁷ Miodrag, tada je bio komandant Posavske brigade Kolubarskog korpusa.

⁸ Štab NOP odreda za Srem nije u to vreme postojao. Svim jedinicama na teritoriju Srema i Vojvodine tada je rukovodio Glavni štab NOV i PO za Vojvodinu.

⁹ Napad su izvršili jedan bataljon 1. sremskog NOP odreda i 1. četa Komande Sremskog vojnog područja.

¹⁰ Poručnik, načelnik Štaba Rudničkog korpusa.

¹¹ Napad je izvršio 2. bataljon 6. vojvođanske NOU brigade. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 8, dok. br. 133.

Četvrti odred pod komandom majora Sendića¹² prešavši Savu, i manevrujući došao je u zonu Rume. Ovaj se odred najduže zadržao u Sremu i dobro je radio. Imao je dve borbe sa komunistima i to uspešne. Na ovoga oficira molim obratite pažnju, jer isti vrlo dobro radi i ima uspeha u radu.¹³

Po izveštaju majora Komarčevića, odredi su naišli na neprijateljski raspoloženo stanovništvo i svuda na komuniste. Ovaj utisak dobiven je zbog toga što su njegovi odredi bili upućeni na komunistički centar gde im je bio glavni štab i na sela koja su komunisti dobro organizovali. Ipak je tačno da je Srem a naročito ravni Srem u zoni desne obale Dunava od Petrovaradina do Beograda nacionalan i protiv komunista.

Vest o prebacivanju naših trupa, munjevitom brzinom se širila po Sremu i izazvala veliku radost među srpskim stanovništvom a veliku paniku među komunistima. Kada su se naši prebacili, bile su dve komunističke grupe u zoni Save jačine 150—200 ljudi svaka i Glavni štab za Srem. Kada je prostrujala vest da je nekoliko hiljada četnika prešlo Savu, oba ova odreda sa glavnim štabom koji se nalazio u Petrovčiču povukla su se u pravcu Fruške Gore, posle kratkih čarki¹⁴ i to jedan se povukao od Save pa na St.[aru] Pazovu Dunavom a drugi se povukao 26/VII preko Dobanovaca—Mihaljevaca — pored Rume na Iriškom vencu.¹⁵ Tako se desilo da se povukla i jedna i druga snaga.

Do prvog avgusta u zoni Ravnog Srema nije bilo većih komunističkih grupa, i ako major Komarčević nagoveštava da iz Slavonije dolaze jake njihove grupe.¹⁶ Poslao sam oficira da tačno utvrdi mesto i jačinu njihovu, i nadam se da ćemo između 8—10 dobiti izveštaj.

17

---

¹² Josim, komandant 1. sremskog jurišnog odreda, koji se nalazio na teritoriji posavsko-tamnavskog (Vladimirci) i tamnavskog sreza (Ub).

¹³ Ceo taj stav je na originalu obeležen olovkom, a na margini je dopisano »N«.

¹⁴ Sintagma »posle kratkih čarki« na originalu je dopisana olovkom.

¹⁵ i ¹⁶ Reč je o prebacivanju Glavnog štaba NOV i PO za Vojvodinu sa jednim bataljonom 6. vojvođanske NOU brigade i 2. sremskim NOP odredom sa teritorije Bosutskih šuma na Frušku goru pre poslednje faze nemačke ofanzive protiv sanga NOV i POJ u Sremu (14. jun — 6. avgust 1944, šifrovani naziv »Kornblume«). Prebacivanje nije uspeo, pa se Glavni štab sa pomenutim snagama prebacio u rejon Županje (gde su se već nalazili 7. vojvođanska NOU brigada i Majevički NOP odred) a zatim u Slavoniju, da bi se polovinom avgusta sve ove snage vratile u Srem. Potpunije o tome vidi: Žarko Atanacković, Srem u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji, Beograd 1968, str. 519.

¹⁷ Trima tačkama je obeležen tekst pisan na delu koji nedostaje.

Po mom mišljenju ovaj povratak naših delova bio je samo zbog toga što nisu prešle sve predviđene snage sa svim oficirima i onda bi bio sasvim drugi osećaj kod ovih odreda. Potrebno je da pređu što jače snage i da obrazuju jedan mostobran, odakle će se moći lakše upućivati odredi sa čisto četničkim zadacima, manevrujući sve do Fruške Gore. Sem toga odredi su pogrešili što nisu u početku izbegavali borbu, kako smo pukovnik Luka i ja u instrukciji naglasili.

2.) Na vest da je prešlo nekoliko hiljada srpskih četnika, Daša Vidojević advokat iz Stare Pazove koji je morao pobeći u partizane zbog nemačkog i ustaškog zuluma, odmah je pobeo sa jednom grupom Srba od komunista i pošao u susret našim vojnicima da im se pridruži pošto se osećao kao Srbin i nacionalista.

3.) U Petrovčiću mesni komesari streljali su 14 ljudi i 6 žena što su kako oni kažu srdačno primili četnike.¹⁸

4.) Vest o prebacivanju četnika komunisti su iskoristili za svoje svrhe, i počeli su širiti vest po Sremu da se srpski četnici prebacuju u Srem pomoću Nemaca.¹⁹ Oni su potkrepili i time što u Nedelju 30/VII specijalnim vozom preko Zemuna — St. Pazove do Rume, prebačen iz Beograda 1 bataljon Ljotičevaca, dobro naoružan automatskim oružjem. Ovi su se iskricali u Rumi a odatle pešice došli do Klenka, gde su se smestili u samom Klenku. Preko Hrvatske teritorije, prilikom prelaska ovoga voza nije bilo ni jednog nemačkog niti hrvatskog oficira u pratnji voza. Na vozu su bile ispisane srpske oznake »Samo sloga Srbina spasava«, Živio Kralj Petar II, Živela Srbija, a na jednom vagonu bilo je ispisano krupnim slovima Živio srpski Srem. Tamo je bila taka panika kod Hrvata, da su oni mislili da Srbi dolaze da okupiraju Srem. Voz je stajao puna 3 sata u St. Pazovi i Rumi i svet je dolazio da gleda, a komunisti su govorili narodu da su to četnici.

---

¹⁸ Svi zločini okupatora i kvislinga, kao i sopstveni, u četničkim dokumentima se pripisuju jedinicama NOP-a. Ovde se radi o zločinima nemačkih jedinica koje su, ne uspevši u svojoj operaciji protiv partizanskih snaga u Sremu, sav bes iskalile na nedužnom stanovništvu.

¹⁹ Načelnik štaba leteće brigade Komande Srema u izveštaju od 21. juna 1944. Draži Mihailoviću o borbama protiv partizana u Sremu u drugoj polovini juna 1944, pored ostalog piše:

»Sa Nemcima, nemačkim vlastima i vojskom naš odred imao je kontakta, ali se još ne zna kako će reagirati na naš upad u Srem. Sa domobrancima uspostavljen je odnos trpeljivosti ali isti stoje pod Nemačkom kontrolom, pa sve zavisi kako će nas Nemci tretirati«. (Arhiv VII, k. 128, reg. br. 4/23).

5.) Komunisti su doznali vrlo rano o vremenu prebacivanja naših snaga u Srem i to još 10 jula. Beogradski komunistički agenti znali su čak mesto, snagu i vreme prebacivanja.

Branko Jovanović gostioničar iz St. Pazove, bio je ranije komunista a i dan danas održava vezu sa njima. Pre 1 1/2—2 meseca on je stupio u vezu sa našima iz Vojvođanskog štaba. Sa našima iz Vojvođanskog štaba imao je sastanak oko Obrenovca, gde je doznao za prebacivanje i akciju naših u Sremu i ovo je verovatno javio komunistima. On je izgleda i dobio od naših neki zadatak. Skrenite im pažnju da mu neveruju mnogo, jer ga i narod zna kao komunistu.

5. VIII 44.
Teren

Delegat Vrhovne komande²⁰
Konjički major

M.P.²¹

P—Ob²²

²⁰ Delegat VK bio je Dragomir Radovanović, pukovnik.

²¹ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1.« (četnička Vrhovna komanda). Broj 1 je dopisan na mašini.

²² »P—Ob« je na originalu dopisano olovkom. Redakcija nije uspela da utvrdi šta ta skraćeniica znači.

IZVEŠTAJ ŠTABA TIMOČKOG KORPUSA OD 5. AVGUSTA 1944. DRAŽI MIHAILOVIĆU O BORBAMA PROTIV JEDINICA NOVJ OD 25. MAJA DO 5. AVGUSTA 1944. GODINE¹

KOMANDA
GORSKOG ŠTABA BR. 65²
Str. Pov. Br.

5. avgusta 1944 god.

Položaj

Izveštaj o borbama sa partizanima
od 25. maja t.g. pa do danas.—

**GOSPODINU MINISTRU VOJSKE, MORNARICE
I VAZDUHOPLOVSTVA.—**

Na dan 25. maja t.g. dobio sam izveštaj od strane potčinjenih mi jedinica Zaječarske i II. Boljevačke brigade, da je jača partizanska grupa prodrla u Banjski srez³ i da se nalazi na položaju: Krstatac—Slemen (između Rtnja i Tupižnice), našta sam izdao naređenje Komandantu Zaječarske, I i II. Boljevačke brigade, da se odmah krenu i napadnu partizane ma gde ih našli, a ja sa štabnom grupom i jednim delom Krajinske brigade, prema dobivenim podacima, izvrših pokret iz Krajinskog sreza ka mestu borbe.

U putu sam dobio izveštaj da je borba kod Krstatca i Slemena završena, da je partizanska grupa pretrpela teške gubitke (preko 50 mrtvih) i da se povukla u prvcu Device—s. Davidovac. Jačina partizana bila je oko 800 ljudi sa većim brojem automatskog oruđa i velikim bacačem, a sve sa dovoljno municije.⁴ Ovi podatci dobiveni su u toku same borbe.

U toku 27 i 28 maja t.g. uhvatio sam čvršću vezu sa Komandantima Deligradskog i Knjaževačkog korpusa, a preko njih tražio sam i Vesića⁵ radi stvaranja plana zajedničke ak-

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 95, reg. br. 46/6 (S-V-15805).

² Brojčana oznaka Štaba Timočkog korpusa.

³ Odnosi se na sokobanjski srez.

⁴ Reč je o napadu 9. srpske NOU brigade i Niškog NOP odreda; oni su tada imali četiri izgubljena borca (Slobodan Bosiljčić, Istočna Srbija, Prosveta, Beograd 1963, str. 198).

⁵ Vlastimir, major, komandant Nišavske grupe korpusa (Knjaževački, Nišavski i Čegarski korpus).

cije protivu partizana. Za ovo vreme vršio sam pripreme i koncentraciju svojih brigada, koje su trebale da uzmu učešća u akciji i prikupio podatke o partizanima.

Na dan 1. juna t.g. izvršio sam sa svojim snagama pokret na liniji: s. Trubarevac, s. Žučkovac, s. Trgovište, s. Blendija, s. Čitluk, a jedan deo snaga ostavio sam na liniji: Sleme—Rtanj do s. Jošanice. U to vreme dolazi naređenje Vrhovne komande, da pod mojom komandom povedem zajedničku akciju susednih korpusa.

Još pri dolasku u Banjski srez izgubili smo potpuno orijentaciju u vezi sa situacijom na terenu, gde je obaveštajna služba bila ravna nuli. Dobijeni su sasvim kontradiktorni podaci i izveštaji i to u isti čas, a partizani su sedeli u jednom selu i mestu danima, a da nas niko o tome nije izveštavao. Tek u toku 3. juna t.g. dobijeni su pouzdani podaci da su se partizani utvrdili na položaju: Rajkovac—Rudina i da u pogledu snabdevanja baziraju na: s. Galibabinac, s. Davidovac i s. Radmirovci. Odmah je izvršen pokret svih brigada Timočkog korpusa i ovaj je položaj u saradnji Knjaževačkog korpusa i jednog dela Deligradskog korpusa bio blokiran sa svih strana ali su se partizani u toku iste noći izvukli u pravcu Device, jer su se snage Deligradskog korpusa povukle iz nepoznatih razloga sa Oštre Čuke, gde su bile određene da zatvore ova vrata ka Bukoviku i dalje.

U toku daljeg izvlačenja, provereno i potvrđeno, partizani su prešli preko s. Resnika, zapalili arhivu i razoružali nekoliko vojnika Banjske brigade, koji nisu dali nikakav otpor i koje su partizani odmah pustili kućama u cilju korisne propagande po njih i raza[ra]nja naših jedinica. Ovaj slučaj predavanja vojnika Deligradskog korpusa bio je u prvoj borbi na Slemenu gde je u Čitluku zarobljeno 18 vojnika, 20 konja i zaplenjena neka arhiva istog korpusa. Pored ovoga u istoj borbi Deligradski korpus imao je mogućnosti da interveniše i da pomogne moje brigade u borbi protivu partizana, ali Komandant toga korpusa major g. Petrović nije to učinio, već je za vreme borbe sedeo u kafani i slušao borbu sa štabnom grupom, dva bacača i 12 puškomitraljeza. Jedino je Aleksinačka brigada jačine oko 80 ljudi iz istog korpusa u borbi kod Slemena pritekla u pomoć mojim jedinicama. Napominjem, odmah po dolasku u Banjski srez, čuo sam da se čak u redovima starešina toga korpusa sa zadovoljstvom i izvesnim olakšanjem govori: »kako partizani ne ubijaju već naše vojnike, koji se predaju, razoružavaju i puštaju!«

Ovaj slučaj kod s. Resnika iznenadio me isto kao i kod Oštre Čuke, jer po predviđenom planu za akciju i u Resniku

je trebao da ostane jedan bataljon Banjske brigade o čemu je i Komandant Deligradskog korpusa mene izvestio usmeno da je primljeno naređenje izvršio, te su partizani uspeli da se bez ikakvih gubitaka i uznemiravanja izvuku u pravcu Bukovika.

Odmah po izvlačenju partizana krenuo sam ka Bukoviku i to sa pravca: Đondela, s. Trubarevac, s. Vrbovac, s. Jošanica ka Velikom vrhu i Bukoviku. U toku 8. juna t.g. izvedeno je potpuno opkoljavanje partizanske grupe i oni primorani na borbu, koju je vodila Zajječarska brigada, I i II Boljevačka brigada od 6 časova izjutra do 20 časova uveče, na kosama Bukovika, Beljevine i [Velik]og Vrha.⁶

Borba se vodila prsa u prsa ogorčeno i u gustim šumama. U toj borbi naročito se istakao hrabrošću kapetan Leonida Petrović, koji je pri jurišu teško ranjen u grudima, potporučnik Čopić i narednik Vladanović obojica ranjeni u ruke i poručnik Radomir Petrović. Pored ovih istakli su se i svi svršeni đaci naše Škole za rezervne oficire, kojima je ovo bila, većini, prva ozbiljna borba. Naši gubici: 65 mrtvih, 100 lakše i teže ranjenih, a kod partizana se može reći da su desetkovani.

Rano zorom 10 juna, partizani ponovo pokušavaju da se probiju u pravcu Bovna ka Obloj Glavi, što im u početku ne polazi za rukom. Posle 2 časa borbe, kada su se umešali Nemci iz Subotince sa svojom artiljerijom i jakom vatrom, prekinuta je veza između nas i partizana i ovi su uspeli da se izvuku ka Obloj Glavi i dalje na jug.

Usled slabe obaveštajne službe, tek nakon dva dana dobiveni su podatci da je ova partizanska grupa vodila jednodnevnu borbu na dan 12. juna t.g. sa odredima S.D.S. iz Niša i Aleksinca a na prostoru: s. Vrelo—s. Kravlje, u kojoj je borbi bilo mnogo obostranih gubitaka.⁷ Pri kraju ove borbe sudelovao je i major Vesić sa svojom Niškom grupom. U toku sledećeg dana i noći ova partizanska grupa verovatno zbog neprestanih borbi i velikih gubitaka, prebacila se preko Morave kod s. D. Trnave za Jastrebac.⁸

Za svo vreme ovih borbi, jedinice Deligradskog korpusa nisu učestvovala u borbama i ako su imale svoj raspored u

---

⁶ Reč je o napadu četnika na 9. srpsku NOU brigadu i Niški NOP odred. Tada su četnici bili razbijeni sa velikim gubicima, dok su partizani imali 15 mrtvih i 20 ranjenih boraca (isto, str. 199—200).

⁷ O borbama 9. srpske NOU brigade i Niškog NOP odreda protiv SDS i četnika vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 21, dok. br. 121. i Slobodan Bosiljčić, n.d., str. 202 i 203.

⁸ Noću 13/14. juna 1944. godine, 9. srpska NOU brigada i Niški NOP odred prešli su Južnu Moravu i u selu Kulini ušli u sastav 23. divizije NOVJ (Arhiv VII, ANOR, k. 1069, reg. br. 1/3 i 1/4; k. 27, reg. br. 16/7; k. 372, reg. br. 37/28).

rezervi, a koji sam im dao obzirom da su bile skroz demoralisane, zaplašene i nepouzidane za borbu. Jedino je Aleksinačka brigada vodila jedan sat borbu i to na Krstatcu i Bovnu, gde je napustila I. Boljevačku brigadu te se ova tukla sama neobezbedenog krila posle naglog povlačenja Aleksinačke brigade iz borbe sa položaja.

U borbama na Bukoviku, Knjaževački korpus nije učestvovao, ali je imao, pre no što sam određen da vodim akciju, tri oštre borbe sa počesnim snagama na svome terenu, koje su doprinele da se partizani prebace u Ražanjski srez. U borbi 3. juna imao je tri poginula i 20 ranjenih, 4 nestala i 14 zarobljenih, 13 juna kod s. Gojmilovca imao je 3 ranjena — ukupni gubici u svim borbama: 13 poginulih, 43 ranjenih, 17 zarobljenih i 4 nestala. Partizanski gubitci nepoznati, izgleda da su bili veći.

Knjaževački korpus i major Vesić ostali su na svojim reonima da zatvore važne pravce kojima bi se partizani izvukli.

I pored Vašeg raspisa o intrigama i hvalisanju, potcenjivanju suseda, ne mogu da propustim, a da Vam odmah ne kažem (u opštem interesu), jednu našu gorku istinu. Za vreme ove akcije Komandant Deligradskog korpusa, stalno je bio sa svojim štabom u Soko Banji, gde se vodio život kao pre ovog rata, starešine i vojnici šetali sa devojkama i ženama na korzo-u sa puškomitraljezima u rukama, pili vino po kafanama, stanovali po vilama itd. **Ceo teren prepušten je sudbini i partizanima!** Pasivnost organizacije dozvolila je partizanima da uzmu maha. U ovom korpusu ima više nego duplo oružja no što je pokazano-aktivirano, ali ga narod daje partizanima, jer je naša organizacija potpuno kompromitovana. U borbama kod Bukovika i Slemena iz pojedinih sela kao iz: Mozgova, Crnog Kala, Trubarevca, Vrbovca, Milušinca i Čitluka — seljaci su aktivno i sa puškama učestvovali u borbama protivu nas, na strani partizana, čak pucali iz kuća na naše jedinice, a da ne govorim o obaveštajnoj službi ovčara i ostalih meštana, koji su moje brigade vodili pravo na zasede partizana. Dok su moji vojnici gladovali i dok su na svakom koraku meštani sabotirali, dotle su partizani dobijali sve: obilnu hranu, pa čak i municiju. Meštani su naše izginule i ranjene vojnike do gole kože svlačili i ostavljali, a partizane kolima prenosili, izvlačili ih i sahranjivali.

Komandant Deligradskog korpusa bio je prema meni ko-
rektan, ali je stalno servirao neistine i nije izvršavao moja naređenja. Napustio položaj jednom iz s. Belog Potoka, a drugi put iz s. Trgovišta, odakle je otišao u Banju sa štabnom grupom, bez mog odobrenja radi sahrane poginulog rezervnog po-

ručnika Lukića. Korpusom je komandovao Dr. Andrić,⁹ a ne major g. Petrović. Za svo зло veći je krivac Dr Andrić.

U Banjskom srezu sve telefonske linije bile su nesigurne i formalno u rukama partizana, jer ih partizani prisluškivanjem i slanjem lažnih izveštaja uz pripomoć svojih simpatizera potpuno iskorišćuju u svoje svrhe. Moje jedinice su formalno gladovale, te sam primoran (da ne bi svojim prvim nastupom, rekvizicijom, potencirao ogorčenje onoga naroda prema organizaciji) da svu hranu i snabdevanje svojih jedinica vršim kamionima iz moga reona. S druge strane na ovaj način sam vršio neku vrstu propagande, jer su vojnici ovim putem dobijali pakete, pisma od svojih kuća, što je tamo izazvalo divljenje i stvaralo sliku prave vojske. Narod ovog kraja u koliko je za nas, ogorčen je, utučen i potpuno apatičan. Posle kapetana Jovanovića zvanog »Deda«¹⁰ i sada, ne može ga niko ubediti ko smo i šta želimo. Čuju se često očajni uzvici: da je i Deda ili onaj Andelković ostao. Možda bi bolje bilo, no ovaj Brane Petrovića«.

Posle prvog zarobljavanja naših vojnika od strane partizana, naredio sam i kapetanu Miladinoviću i majoru Petroviću da sve ove razoružane vojnike odmah streljaju, međutim oni ovo nisu učinili, a izvestili me da su ovo izvršili.

21. juna t.g. dobijamo podatke da se veća pojačana grupa partizana prebacila sa Jastrepa preko Morave u toku noći 20/21 juna, napala jedinice Krajinskog korpusa u s. Mozgovu i Crnom Kalu, koje su se povukle posle neuspešne borbe na Bukoviku.¹¹ U tom vremenu Komandant operacija p.pukovnik g. Piletić¹² bio je na konferenciji sa Keserovićem, a zastupao ga je u dužnosti major g. Petrović, ja sam bio odsutan radi razgovora sa Bugarima u Niškoj Banji. Timočki korpus bio je u s. Nikolincu i dobio je naređenje iz Soko Banje od majora Petrovića da krene za s. Žučkovac. Naređenje je došlo iz Soko Banje odakle je major g. Petrović komandovao operacijama potpuno neupućen u situaciju. Toga dana, kako se čula borba u pravcu s. Mozgova, moj zastupnik kapetan g. Milosavljević, krenuo je korpus inicijativno u pravcu borbe i zauzeo položaj iznad sela Vrbovca i Trubarevca, baš u času kada su [se] jedinice Krajinskog korpusa posle neuspeha u borbi sa partizanima

⁹ Vojin.

¹⁰ Jovan Jovanović, bivši komandant Deligradskog korpusa, poznat po rđavom odnosu prema narodu. Njega je zamenio Branislav Petrović Brana, kapetan, čije je ponašanje prema narodu takođe bilo vrlo okrutno.

¹¹ Radi se o napadu 23. divizije NOVJ, čije su jedinice 20/21. juna prešle na desnu obalu J. Morave kod sela Ljubeša.

¹² Velimir.

povlačile u pravcu s. Vrbovca, Rujevice i Jošanice. Timočki korpus je djelovao sa svoga položaja: Vrh—Brezina—k. 533, prihvatio delove Krajinskog korpusa i formalno smanjio gubitke istog, potpuno odbio sve napade partizana na svome pravcu, dok su Brzopalanačka i Zviška brigada (Krajinski korpus) poseli Drenovu Glavu ka Rujevici. U vremenu kada je situacija bila povoljna za protiv napad, jedinice Krajinskog korpusa na desnom krilu rasporeda povukle su se u pravcu Jošanice i Vrmdže i time izložile bočnom dejstvu desno krilo rasporeda Timočkog korpusa ka Drenovoj Glavi. Zbog ovoga, korpus se sa položaja prihvatno povukao prvo za s. Žučkovac a potom za Trgovište, nanevši prilično gubitaka partizanima. U toj borbi naši gubitci bili su minimalni: 5 ranjenih.

Na dan 4. jula t.g. podatci su glasili: partizani se nalaze u s. Mozgovu i Crnom Kalu, a verovatno i na Bukoviku. Timočki korpus izbačen je napred na položaj: Vrh—Brezina—k. 533 (stari položaj), Mlavski korpus bio je u s. Resniku a Krajinski u s. Beli Potok. Ovoga dana u vezi naređenja Komandanta operacija i po stvarnoj potrebi jedan deo starešina bio je poslat na svoje teritorije radi mobilisanja novih vojnika, zamena nesposobnih i popuna izginulih, a u duhu naređenja Vrhovne komande. U vezi s tim, korpus je te večeri trebao izvršiti pokret za s. Nikolinac radi preformiranja, međutim, iste večeri 4/5 jula u 22. časa, kada se Timočki korpus povlačio sa položaja bio je napadnut u marševskoj koloni od slabijih partizanskih delova, koji su u toku noći do 1 čas po ponoći u noćnoj borbi bili odbijeni, korpus nije izvršio pokret do s. Nikolinca, već je ostao u blizini mesta borbe. U zoru 5. jula t.g. korpus, prikupivši podatke da su partizani u s. Trubarevcu i Vrbovcu prelazi sam u napad, zauzima dve kose, izbija do ivice sela i zauzima školsku zgradu. Borba je bila neravna, jer se odmah pokazalo da je ovde bila skoncentrisana cela 23 partizanska divizija jačine oko 1500 do 2000 ljudi.¹³ Korpus je vodio borbu od 3 časova izjutra do 10 časova, kada su mu pritekli u pomoć iz s. Resnika i s. Belog Potoka Mlavski i Krajinski korpus. U ovoj borbi naročito se istakao hrabri poručnik Bondžulović Ratimir, oficir borac od 1941 godine, novi komandant Zaječarske brigade, koji je sa još jednim podoficijerom i 12 redova upao u selo među partizanima, naneo 30 gubitaka istima, ali je bio prinuđen da se povuče u školu i zabarikadira. Svo ljudstvo u školi pod komandom hrabrog Bondžulovića borilo se do poslednjeg metka. Što nije izginulo, to je stre-

¹³, ¹⁴ i ¹⁵ O tim borbama, koje je vodila 23. divizija NOVJ, vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 9, dok. br. 178.

ljano od strane partizana. Ova borba kod s. Trubarevca i Vrbovca trajala je do 16 časova po podne, pa je potom prekinuta od strane ovoga korpusa zbog nedostatka municije i korpus se povukao sa ostalim korpusima u pravcu Žučkovca, Trgovišta i Šarbanovca, gde je kasnije dobio naređenje od strane načelnika štaba operacija za pokret do s. Ilina radi popune municijom i radi preformiranja svih jedinica koje su učestvovala u tim borbama. Obostranih gubitaka bilo je mnogo: 32 poginula, 8 nestalo, 9 ranjeno, a kod partizana kasnije provereno i utvrđeno da su u Trubarevcu i okolini ostavili 113 mrtvih drugova. Ovo verovatno zbog toga što su se vodile i ulične borbe. Lista gubitaka kod drugih korpusa nije poznata. I u ovoj borbi seljaci okolnih sela išli su na ruku partizanima u svakom pogledu.

17. jula t.g. dobijeni su podatci da se partizani nalaze na Skoku i Kozjem Grbu. Korpus je izvršio pokret: Ilino—Lukovo—Čuka—Skok—Kozачki Grob, ali je zbog teškog terena i jačeg položaja korpus bio odbijen i povukao se u s. Lukovo.¹⁴ Naši gubici: 4 poginula i 4 ranjena. Gubici kod partizana nisu poznati.

U toku 19 i 27 jula t.g. Mlavski, Krajinski i Timočki korpus vršili su pretres terena u Banjskom srezu, ali su se partizani blagovremeno izvukli na prostoriji između ž. postaje Suvaja i paraćinskog izvora. Po proveru podataka ova tri korpusa krenula su i to: Timočki korpus u pravcu Suvaje, Mutavog Kamena i Govedarišta, Krajinski korpus pravcem: Lozica—Petrova Čuka—Vrtače—Plandište—Veliki Vrh—Savina Trla. U toku iste noći tačno po naređenju, Timočki korpus izbija preko Mutavog kamena i u zoru pod borbom osvaja Vis i Golu Kosu, dok ostala dva korpusa tek sledećeg dana polaze sa polaznog položaja i prepuštaju partizanskim snagama da posednu njihove položaje za dalju borbu. 30. jula t.g. u 7 časova počinje borba sa 7 i 14 partizanskom brigadom koja je trajala ceo dan nesmanjenom žestinom.¹⁵ Celo težište borbe bilo je na levom krilu Timočkog korpusa, dok nije stupio u borbu Krajinski korpus. U toku borbe dok je na položaju Timočkog korpusa bačeno preko 50 bombi iz bacača, dotle je na delu Krajinskog korpusa posle 5, 6 bombi nekoliko vatrenih prepada partizana pokolebalo Porečku a potom i Ključku brigadu da se u rasulu i paničnom bekstvu ceo korpus povuče u pravcu Krivog Vira i dalje. Tako je desno krilo Timočkog korpusa bilo razgoličeno, upotrebljena je poslednja rezerva i poslednji vojnik i skoro sve ljudstvo iz komore da bi se ova breša zapušila i situacija spasla. Krajinski korpus povukao se oko 15 časova. U 17 časova iznenada dolaze dva nemačka aviona, koja počinju bombardo-

vanje i mitraljiranje samo položaja Timočkog korpusa. Ovdje se zapaža jedna činjenica: za vreme ovog bombardovanja i mitraljiranja sa zemlje od strane partizana i iz vazduha od strane nemačkih aviona, ni jedan vojnik nije napustio svoje mesto, svi su napadi odbijeni, osigurano naše desno krilo, uhvaćena veza sa jedinicama V. Moravske grupe, koja je oko 17.30 časova stupila u borbu na levom krilu korpusa na položaju Kozji Rog i Zdravče. Odmah posle upoznavanja situacije, jedinice V. Moravske grupe napadaju desni bok partizana a rastećuju front Timočkog korpusa i oko 20 časova Timočki korpus s njima vrši protiv napad i juriša sa usklikima: »Živeo Kralj Petar II! Živeo Draža Mihailović!«, silovito, tako, da se partizani u paničnom begstvu porazbijaše i povukoše u pravcu Jasenka. Borba je prekinuta u 21 čas i potom se korpus povukao za Suvaju da bi se izbeglo ponovno bombardovanje od strane nemačke avijacije, što se i obistinilo u toku sledećeg dana kada smo bili opet napadnuti na položajima Suvaje od strane nemačke avijacije. U ovoj borbi bilo je sa naše strane: 1 poginuo, 1 teže ranjen i 22 kontuzovanih i lakše ranjenih od bombi, a na strani partizana: zarobljeno 7 Talijana, 1 seljačić Crnotravac i 1 đak iz Niša, koji su izjavili na saslušanjima, da su obe brigade imale u toku borbe do 100 izginulih, koji su zakopavani za vreme borbe, jer je zabunom 7 brigada tukla 14 brigadu partizansku. Na terenu su naši delovi pronašli 16 mrtvih izroda, 2 mitraljeza, municiju, bombe, šinjele, kapute i t.d.

Da su Krajinski i Mlavski korpus bili na svom mestu i da se nisu povukli iz borbe, malo bi ko od 7 i 14 brigade izneo živu glavu, ove bi bile uništene a engleska misija bila bi u našim rukama.¹⁶ Ipak Krajinski korpus je vodio borbu, međutim Mlavski korpus na desnom krilu rasporeda naših snaga i po zadatku i onako u pokretu bili su izbili iza rezerve 14 partizanske brigade, gde je bila i komora i bili su u mogućnosti da izvrše potpuno opkoljavanje i uništenje, međutim oni nisu u opšte intervenisali, već su posmatrali partizane na bliskom odstojanju i ukopavali se. Za ovo je kriv kapetan Ilić. Posle borbe Mlavski korpus se prikupljao dva dana iza Boljevca.

Po dobijenim podacima Timočki korpus na dan 3 avgusta napada partizanski terenski bataljon jačine oko 200 ljudi na Obloj Glavi kod s. Lukova i Rtnja. Borba je trajala od 9 časova do 20 časova. Neprijatelj je bio slabiji i pretrpeo osetne gubitke i nateran da se penje uz stenje samoga Rtnja, kako bi spasao goli život. U ovoj borbi naši gubitci bili su mali.

¹⁶ Radi se o savezničkoj vojnoj misiji pri Štabu 23. divizije NOVJ.

Kod partizana preko 20 mrtvih. Na terenu nađena municija, veća količina bombi, ručnih i za mali bacač, nešto pušaka. Ova grupa na dan 3. avgusta bila je do nogu potučena, ras-trojena i razjurenjena.¹⁷

Timočki Jurišni korpus danas se nalazi radi popune mu-nicijom na odmoru. U dosadašnjim borbama istakla se naročito složna i bratska saradnja jedinica Veliko-Moravske grupe i ovoga korpusa, što to nije ni u jednom slučaju bilo sa Mlav-skim i Krajinskim korpusom, čije ljudstvo nije moralno uspo-sobljeno za borbu. Osećamo nedostatak automatskog oruđa, a naročito municije i bombi, dok partizani obiluju time, pa čak teškim bacačima. Preduzeo sam mere u našoj radionici da se izrađuju bacači. Prvi primerak je već uspeo. Produžićemo sa radom dalje. Sa nabavkom municije ide dosta teško.

Dostavlja se prednje na nadležnost.

KOMANDANT, POTPUKOVNIK
Ljub. P. Jovanović

M.P.¹⁸

Arhiva
LB¹⁹

---

¹⁷ Tačnost opisa ovih borbi nije proveravana.

¹⁸ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 65«.

¹⁹ Paraf potpukovnika Luke Baletića.

**OBAVEŠTENJE KOMANDE SREDNJOBOSANSKOG KOR-
PUSA OD 5. AVGUSTA 1944. KOMANDANTU USTAŠKO-
DOMOBRANSKE POSADE U KOTOR-VAROŠU O BORBI
PROTIV 21. SLAVONSKE BRIGADE NOVJ U REJONU
ŠNJEGOTINE¹**

K O M A N D A
SREDNJO-BOSANSKOG ČET. KORPUSA

Br. Službeno
5 avgusta 1944 god.

ZAPOVJEDNIKU POSADE KOTOR-VAROŠ²

Gosp. satniku Zvonimiru Joviću

Već nekoliko dan vodimo borbu u Šnjegotini protiv 21 Slavonske brigade sa dobrim uspjehom. Ova brigada prebacila se preko Save i nastupala u pravcu Maslovara.³ Posle jučerašnje naše akcije, u kojoj su imali prilično žrtava, ova brigada skoncentrisala se na Karaču i izgleda, želi da se vrati prema Prnjavoru.⁴ Njihova jačina je oko 1200 ljudi sa komorom od 150 konja velikih slavonskih, koji nisu sposobni za prolaz kroz planinske puteve. U njihovom sastavu nalazi se Prnjavorski odred⁵ i jedan bataljon 14 brigade.⁶

Mi ćemo i dalje progoniti ovu grupu, ali smo sa vrlo malom municijom. Municiju još ni od koga nismo primili, a partizani imaju dosta municije. Radi toga naša borba protiv njih nemože biti sasvim uspešna. Molim, nastojte da nam se odobri dovoljna količina municije.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII Ča, k. 235, reg. br. 14/6 (BH-X-893).

² U Kotor-Varošu i okolini tada se nalazila jedna bojna 11. lovačke pukovnije (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 8, dok. br. 139).

³ i ⁴ Prebacivanje 21. brigade 28. slavonske divizije NOVJ usledilo je na osnovu naredenja Vrhovnog štaba NOV i POJ 6. korpusu da prebaci jednu diviziju u Bosnu. Brigada se preko Save prebacila 24. jula 1944, a Štab 28. divizije sa 17. i Brodskom brigadom 13/14. septembra. Opširnije o tome i o dejstvima 21. brigade po prebacivanju u Bosnu, vidi Zbornik NOR-a, tom IV knj. 28, dok. br. 56.

⁵ i ⁶ Podatak nije tačan. Prnjavorski NOP odred i 5. bataljon (poljski) 14. srednjobosanske brigade ušli su u sastav novoformirane 18. srednjobosanske brigade (u drugoj polovini jula 1944). Potpunije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 27, dok. br. 124; knj. 28, dok. br. 53.

Naše snage oko Skender-Vakufa svakako su s Vama u vezi, te ih pomozite koliko god vam je moguće.⁷

O kretanju slavonske grupe partizana bićete uvijek na vreme izvešteni.

K o m a n d a n t.

L. Tešanović

---

⁷ U borbi protiv NOV i POJ u rejonu Skender-Vakufa sa ustaško-domobranskim snagama saradivao je Mirko Džombić, komandant Vrbaske brigade Srednjobosanskog korpusa. U njegovom izveštaju od 7. avgusta 1944. komandantu korpusa, između ostalog, piše:

»U pogledu proputnica za K. Varoš sporazumio sam se sa G. satnikom Jovićem 5 o. m. na Jakotini, tako da za opštinu Javorinsku proputnice potpisuje Stevan Stolić, a za Skendersku Đuro Borojević...

Obećao mi je davati redovito so za vojsku, a nastojeće da izvuče i municiju« (Arhiv VII, Ča, k. 215, br. 12/2).

Vrbaska brigada je 15, 16. i 17. avgusta 1944. vodila borbe protiv 14. srednjobosanske brigade i Banjalučkog NOP odreda oko Kotor-Varoša. U izveštaju komandanta brigade od 18. avgusta 1944. komandantu korpusa o tim borbama pored ostalog piše:

»Spremio sam bio zajedničku akciju sa Hrvatima (ustaško-domobranskim snagama — prim. red.) na partizane na pomenutim mestima koja je odgođena za određeni dan zbog nedolaska municije i što su partizani napali na Hrvate iz Vrbanjaca i Bilica. Juče je vođena borba oko Vrbanjaca gde su Hrvati od partizana oteli teški bacač, tako isto vođena je borba oko Bilica ispod Uzlomca koja je zašla u noć i o istoj još nemam rezultata.

Načelnik Štaba ove brigade danas će se sastati sa Jovićem i da preduzmu mere o akciji te da istu što pre izvrše« (Arhiv VII, Ča, k. 235, reg. br. 16/6).

O saradnji jedinica Srednjobosanskog korpusa sa ustaško-domobranskim jedinicama vidi: dok. br. 39. i 68. i u Arhivu VII, Ča, k. 235, reg. br. 2/6: obaveštenje Komande Motajičke brigade od 18. januara 1944. komandantu 1. bojne 4. lovačke pukovnije o isporuci sena za potrebe bojne; k. 235, reg. br. 6/6: Naređenje Komande 2. bataljona Ljubičke brigade od 7. jula 1944. komandama četa za povezivanje sa delovima 4. lovačke pukovnije radi dejstva protiv NOVJ: k. 235, reg. br. 10/6: dopis Komande Jošavačke brigade od 10. jula 1944. zapovjedniku 3. lovačkog zdruga uz trebovanje »streljiva«.

**ZAPOVEST ŠTABA CRNE GORE, BOKE I STAROG RASA
OD 6. AVGUSTA 1944. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA NA-
PAD NA JEDINICE NOVJ NA PROSTORU DANILOVGRAD
— NIKŠIĆ¹**

Š T A B
CRNE GORE, BOKE I STAROG RASA
Pov. O. Broj 5
6 avgusta 1944 godine

Z A P O V E S T
(sekcija Nikšić 1 : 100.000)

Jače komunističke snage koncentrišu se na liniji: Bogičevići — Frutak — Ržište — Lastva Čevska za upad u slobodni dio Crne Gore.²

U cilju sprečavanja ovoga i uništavanja komunističkih snaga,

N A R E Đ U J E M :

I kolona:

Kdt kapetan Vojvodić Radi-
voje

Sastav:

Vražegrmsko-Pavkov[ički]
bataljon³ 150 vojn.
Dan.[ilovgradski] žandarm.
bataljon 50 vojn.

I kolona: Zadatak: 6 ovog meseca u 21 časova nadire pravcem: Taraš — Bogičevići, sa ciljem da bočnim dejstvom potpomogne nadiranje naših jedinica ka Frutku i Demirovićima.

Prema Frutku za frontalno dejstvo odrediti dve desetine sa puškomitraljezima koje će vršiti demonstrativan napad. Komandant će na slučaj povlačenja komunističkih snaga težiti da izbije na Slap i spreči prebacivanje komunistima sa jedne obale na drugu.

Desno se obezbediti jakom pobočnicom.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 138, reg. br. 21/3 (CG-V-1109/1).

² Reč je o jedinicama Primorske operativne grupe 2. udarnog korpusa NOVJ (vidi dok. br. 4, nap. 3, 4 i 5).

³ Pripadao je 3. brigadi Ostroškog korpusa (vidi dok. br. 4).

II kolona:

Kdt kapetan Jovović Milisav⁴

Sastav:

- a) 40 ljudi iz sastava Kosovolušskog bataljona,
- b) 100 vojnika iz sastava Kosovolušskog bataljona i Prateća četa 1 bat. peš. puka

III kolona:

Kdt kapetan Nikola Đurović

Sastava:

Kadrovski puk	300 ljudi
Jurišni batalj.[on]	150 ljudi
1 i 2 bat. Uskoković Maksim:	80 ljudi
Štapska četa	100 ljudi
2 brig. Ostr. korp.	50 ljudi

II kolona: a) 6 ovog meseca u 21 časova nadire pravcem: Kurilo — Obadov Brijeg — sa zadatkom vršenja demonstracija prema Obadovom Brijegu. Po padu Obadovog brijega nadire u pravcu s. Bogmilovića.

b) 6 ovog meseca nadire pravcem: Orja Luka — Ržište — Bogmilovići — Vitasovići — Đurovići — Bogetići.

U toku noći vrši podilaženje i demonstrativan napad ka s. Ržištu. Kad III kolona ovlada Velikim Garčem što će biti do 4 časa izjutra 7 tek. meseca, preduzeti stvarni i energični napad određenim pravcem.

III kolona: 6 ovog meseca u 21 čas nadire pravcem: Lazarev Krst — Bešin Uba — k. 1436 (Velji Garač) i dalje grebenom Garča, sa ciljem nadkriljavanja neprijatelja i obuhvata njegovog desnog krila.

Po izbujanju na k. 1436 uhvatiti vezu sa kolonom koja nadire ka Ržištu.

IV. — Od Markovine i Čeva preduzeće se demonstrativan napad u pravcu Donje Lastve.⁵

V) Snabdevanje: Vojnici će sobom poneti hranu za tri dana i svu raspoloživu municiju, jer se hrana na terenu dobijati nemože.

Hranu za štapsku četvu i Jurišni bataljon doturiće komandant Ostroškog korpusa na Lazarov Krst do 20 časova 6 tek. meseca.

⁴ Tada je bio komandant 1. brigade Ostroškog korpusa.

⁵ Vidi dok. br. 15.

VI) Sanitetska služba: Za kolonu I i II obrazovati previjalište u Danilovom Gradu pod rukovodstvom dr. Vujsića Draga, a ranjeničku prihvatnicu na Orjoj Luci.

Za III kolonu komandant pešadiskog puka uputiće lekara dr. Miletića koji će se javiti na Lazarevom Krstu danas do 19 časova. Sobom poneti potreban zavojni materijal.

Od nemačke komande držati jedan sanitetski automobil za prenos ranjenika sa ranjeničke prihvatnice na Bosinom Ublu.

VII) Ugovoreni znak za dane 6 i 7 te, meseca »SINĐELIĆ«
Znaci za raspoznavanje: Odziv »Petar« lozinka »Pobeda«

DOSTAVLJENO:
Kapetanu Čanoviću Nikoli
Komandantima kolona
Kdtu pešad. puka

KOMANDANT, potpukovnik,
Pav. N. Đurišić

M.P.⁶

BR. 12

**ZAPOVEST ŠTABA 4. GRUPE JURIŠNIH KORPUSA OD
6. AVGUSTA 1944. POTČINJENIM KORPUSIMA ZA SPRE-
ČAVANJE PRODORA OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA
NOVJ PREKO KOPAONIKA KA BRUSU¹**

S T A B
ČETVRTE GRUPE JURIŠNIH KORPUSA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

O. BR. 16.—

6. avgusta 1944 godine
POLOŽAJ

Z A P O V E S T

Karta razmere 1 : 100.000 sekcije Kuršumljija i Novi Pazar.

Partizanske snage do sada neutvrđene jačine pod koman-
dom Peke Dapčevića pošto su probile odbranu Ibra dočepale

⁶ Okrugli pečat: »Štab četnika Cr.[ne]Gore, Boke i St.[arog] Rasa«.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 77,
reg. br. 21/3 (S-V-11289).

su se grebena Kopaonika.² U toku 6 avgusta treći jurišni korpus vodio je borbu sa nadmoćnim komunističkim snagama na Mramoru.³ Komunisti koji su dolazili sa juga nadkriľjavajući levo krilo ovoga korpusa i koristeći maglu uspeli su da ga odbace severno od Brzeće. Drugi jurišni korpus stupio je u borbu sa komunistima oko 12 časova i uspeo je do mraka da ovlada prvim komunističkim položajem: Jastrebac — Sabido — Briševac.⁴ Komunisti su se zadržali neposredno pred položajem ovoga korpusa, koji je zanoćio na položaju k. 1234 — k. 1157—Ogledna.

Namera je komunističkih snaga da se dočepaju verovatno grebena Ogledna—Lepa Gora, kako bi stupili u vezu sa komunistima iz Toplice.⁵ U ovom pogledu već su primećena rokiranja komunističkih snaga, koje su se povlačile dolinom Toplice ispred drugog jurišnog korpusa. U toku sedmoga avgusta komunisti će verovatno pokušati da koncentrišu jače snage i da napadnu drugi korpus verovatno sa težištem prema Ogledni. Oni mogu i ostaviti zaštitnice prema drugom korpusu, a sa glavinom da se probiju istočno i dočepaju Lepe Gore ili da ostavljajući zaštitnice prema drugom jurišnom korpusu izvuku glavinu u pravcu Kuršumliške Banje radi sjedinjenja sa Topličkom grupom.⁶

Da bi naše trupe ovladale osloncem i stvorile mogućnost za dalju ofanzivnu akciju

N A R E Đ U J E M :

1. — Prvi i peti jurišni korpus polaze 7 avgusta u 3 časa sa dosadašnjeg prenoćišta sa zadatkom da se što pre dočepaju Milanovog Vrhna na Suvom Rudištu (Suvo Rudište danas nije bilo posednuto partizanima već je na njemu bio jedan bataljon trećeg korpusa). Kad uzmu Suvo Rudište u svoje ruke ova dva korpusa pošto se obezbede sa pravca zapada intervenišu udruženom snagom prema položaju koji drži drugi jurišni korpus na taj način što će ako čuju jaču borbu prema selu Kneževu, svoje snage uputiti u napad pravcem Bećirovac — Mramor i pravcem Suvo Rudište — Vojetin — Velike Livade, kako bi se pojavili u bok komunističkim snagama, koje budu napadale na drugi korpus.

Ako se ne bude čula borba u pravcu sela Kneževa, onda ova dva korpusa postupaju na taj način t.j. što će prvi korpus najbrže nadirati preko Vojetina i Velikih Livada sa težnjom

² Vidi dok. br. 6, nap. 2.

³, ⁴ i ⁷ Vidi dok. br. 27, 29 i 31.

⁵ i ⁶ Odnosi se na 21, 24. i 25. diviziju NOVJ.

da što pre izbije prema visu Oglavlje severno od sela Gornji Levići, a peti jurišni korpus preko Bećirovca ka Mramoru.

2. — Drugi jurišni korpus ostaje u odbrambenom rasporedu na dosadanjem položaju sa zadatkom da taj položaj zadrži po svaku cenu a naročito Vis Ogljedna.⁷

3. — Treći jurišni korpus ulazi u sastav rezerve grupe s tim što će do 6 časova izbiti na vis Brložnik, na kom položaju će ostati u rezervi grupe do upotrebe.

4. — Radio veza: po radio zapovesti svaka dva časa mora se održavati da bi se jedinicama moglo upravljati. Skrećem pažnju na održavanje radio veze jer se u toku 6. VIII ni jedna stanica nije javljala, što je imalo za posledicu neracionalno angažovanje snaga i delimično umesto opšteg i potpunog uspeha.

5. — Ako bude lepo vreme na svim markantnim tačkama paliti vatre po dve vatre na deset metara odstojanja, kako bi se moglo pratiti napredovanje naših trupa. Pored ovoga trupe će davati i snage signalnom municijom kako su propisani za 7 avgusta.

6. — Štab grupe 7. avgusta od 5 časova biće kod drugoga korpusa na k. 1234, a dalje promene mesta javiće radio putem. U svakom slučaju vezu sa štabom dobiće jedinice preko drugoga korpusa.

7. — Ranjene vojnike upućivati u Brus.

8. — Ishrana trupa: trupne komore upućivati u selo Vlajkovci da prime hlebac. Napomena:

Sve starešine moraju imati na umu da se stom borbom rešava pitanje Srbije. Trupe moraju bezuslovno izvršiti dobivene zadatke i ma kakvo opravdanje ne može se primiti. Peko Dapčević mora biti uništen inače situacija će biti strahovito teška za dalji naš rad. Zato zahtevam krajnje zalaganje svih starešina i boraca, a Komandant će na svaki način redovno obavestavati ovaj štab o situaciji kod sebe, kako bi se snage pravilno upotrebile u borbi i izvojevala odlučna pobeda.

Prijem zapovesti potvrditi radiogramom 7. avgusta u 5 časova, a do istoga vremena takođe i po kuririma.

Na IZVRŠENJE!

NAČELNIK ŠTABA-KAPETAN
Neš. Nedić

KOMANDANT-MAJOR
Drag. S. Račić

DOSTAVLJENO: komandantu I, II, III i V jur. korpusa

NAREĐENJE ŠTABA ROMANIJSKOG KORPUSA OD 6. AVGUSTA 1944. KOMANDANTU I. SARAJEVSKE BRIGADE ZA SARADNJU SA NEMAČKIM SNAGAMA PROTIV JEDINICA NOVJ NA PROSTORU ROMANIJE¹

Ko piše Komandant 220.— Odakle _____
 Kome Komandantu 221. Gde _____
 O. Br. sl. datum 6. avgusta 1944 God. _____ čas 21
 Karte razmere 1 :

Vaš izveštaj od 6. avgusta o.g. u 11 časova primljen.²

Pohvaljujem rad Vaš i Vaših boraca³ [i] istaći ću ga za primer ostalim jedinicama, a o tome izvestiti k-ta I.D.Š.V.K.—

Pokušaću svim silama da se od broja 11 izvuče sve što je moguće. Naročito ću gledati za obuču.—

Gledajte da se što više municije dobija i pravdajte više nego što utrošite da bi se stvorila ušteta.—

Javljajte redovno tačnu situaciju i mesta kako Vaša i neprijateljska tako i broja 11. O ovome je potrebno da izveštavam k-ta I.D.Š.V.K., radi kordiniranog rada pri operacijama.—

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

Zast. komandanta
 pukovnik
Goj. A. Borota

K O M A N D A⁴
 JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI
 Gorski štab br. 221
 Br. sl.
 9. avgust 1944 god.

K znanju. U akta
 Komandant, ppor.
Savo Derikonja

¹ Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 187, reg. br. 42/4 (BH-V-5566). Naređenje je pisano na obrascu ratnog bloka vojske Kraljevine Jugoslavije.

² Taj izveštaj nije pronađen.

³ Vidi dok. br. 2.

⁴ Otisak pečata i dalji tekst (pisan mastilom) su na poleđini originala.

NAREĐENJE DELEGATA KOMANDE OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 6. AVGUSTA 1944. KOMANDANTU BILEČKE BRIGADE ZA SADEJSTVO SA NEMAČKIM TRUPAMA U BORBI PROTIV NOVJ U REJONU NIKŠIĆA¹

Komandantu Bilečke Brigade
Kapetanu G. Kurešu.²—

Danas u 17.30 časova telefonski sam obavešten od kapetana Kovačevića³ u sledećem:

»Nemačke trupe svojom desnom kolonom u 14 časova zauzele su Ilino Brdo.

Leva nemačka kolona izbila na Skorča Goru i u nastupu na 1078 vodi frontalnu borbu, dobiva bočnu vatru iz Skorča Gore od pravca Petrovići južnije.⁴

Zahtev na kapetana Kureša.

Bar sa delovima svojih snaga da krene što pre napred pravcem Petrovići — Skorča Gora — 980 radi hvatanja veze sa nemačkom kolonom koja nastupa pravcem Skorča Gora i radi oslobođenja te kolone od bočne vatre.«

Prednje vam se dostavlja radi znanja.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU.

6 avgusta 1944 godine
u 17.30 časova.

PORUČNIK

⁵

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 200, reg. br. 3/6 (BH-V-8551).

² Miloš.

³ Risto, na službi u Komandi operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.

⁴ Radi se o 3. bataljonu 13. puka nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen« (Arhiv VII, NAV—T—311, r. 192, s. 432 i 435: Izveštaj nemačke Komande Grupe »F« od 10. avgusta 1944). U probuju tog bataljona prema Nikšiću sadejstvovali su delovi nemačke 369. legionarske divizije. Protiv tih neprijateljskih jedinica borbe su vodili delovi 29. hercegovačke NOU divizije. Vidi dok. br. 15, 22 i 23.

⁵ Potpis nečitak.

BR. 15

ZAPOVEST KOMANDANTA VUČEDOLSKE BRIGADE OD 6. AVGUSTA 1944. KOMANDANTIMA POTČINJENIH JEDINICA ZA NAPAD NA JEDINICE NOVJ U REJONU VILUSA I GRAHOVA¹

ZAPOVEST

(Sekcija Trebinje 1 : 100.000 Vojno Geografskog Instituta)

I.

Po dobivenim poslednjim obaveštenjima, podaci o neprijatelju su sledeći: U prostoru Cuca — slabiji pozadinski delovi i u Bijelim Poljanama delovi VI. Crnogorske partizanske brigade; na prostoru Jabuke—Zagora do Kalopera jedan bataljon jačine oko 80 partizana; na Grahovcu jedan bataljon iz sastava II. Dalmatinske brigade jačine oko 150—200 partizana; na Klobuku i Dobrom Dubu jedan bataljon iz sastava II. Dalmatinske brigade jačine oko 120—150 partizana na Vilusima, Štab II. Dalmatinske brigade, partizanska komanda mesta iz Grahova sa svojim zaštitnim četama, jačine oko 80 partizana; u Riječanima štab grupe i bolnica sa zaštitnim četama jačine oko 100 partizana i prema Petrovićima jedan bataljon jačine 150—200 partizana. Ukupno na navedenom prostoru oko 800 partizana, iz sastava II. Dalmatinske, VI Crnogorske brigade i pozadinskih jedinica.²

II.

Jedinice od Bileće i Trebinja, već su u pokretu i napadaju na partizane, sa tih pravaca u pravcu Vilusa i Banjana.³

Naša brigada, sa Krivošijskim bataljonom i Cuckom četom, izvršiće napad na partizane, na prostoru: Droškorića — Zagora — Grahovac — Zebljak u sadejstvu sa br. 11.⁴

Za izvršenje prednjeg,

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 140, reg. br. 18/7 (CG-V-1495).

² O rasporedu i dejstvima jedinica NOV i POJ na tom prostoru vidi dok. br. 4, nap. 3, 4 i 5.

³ Sa tih pravaca napadali su delovi Trebinjskog korpusa, vidi dok. br. 23.

⁴ Odnosi se na delove 363. puka nemačke 181. divizije.

N A R E Đ U J E M:

Bočna — desna kolona sastava: Krivošijski bataljon i Cuc-ka četa (Komandant Miloš Kovač) krenuće pravcem: Bje-loš — Tospude — Trešnjevo, šireći se u desno prema na-hođenju Komandanta kolone, a levo da ovladaju linijom Droš-korica — Razmuće, kao pobočnica, jedinica brigade, koje će izvršiti napad prema Vilusima. Na navedenoj liniji imaju se zadržati dokle jedinice Brigade ne ovladaju linijom: Zagora — Osječenica — Viluse, kada će se narediti šta treba dalje da radi. Stim što će po izbijanju na Droškoricu uputiti izves-na odeljenja u potrebnoj jačini, preko Pišteta i Žive, kao vezu sa desnom kolonom Vučedolske brigade.

2. — **Brednja B. Kolona** Sastav: Rudinsko Trepački Bata-ljon i Zagorska četa (Komandant g. Lalić Radosav, komandant R. Tr. Bataljona) napada pravcem: Jagnjilišta — Lapov Do — Kaloper — Donja Zagora — Orlosjedina⁵ — Jasen — Ruštica, šireći se desno prema potrebi, vezivajući se sa desnom kolo-nom odeljenjima u pravcu Žive i Zagore, a lijevo od linije — Isključno Bobijerina — zaključno Ruštica,⁶ na kojoj se liniji povezati sa srednjom kolonom — Banjskim bataljonom.

3. — **Srednja C kolona**, sastav: Banjski bataljon (Ko-mandant Simo Eraković), pravcem Grahovo — Orao — Osje-čenica — Savino brdo — Crno osoje — napada na partizane, šireći se desno od linije — Bobijerina,⁷ Zaključno, — drum Osječenica — Vilusi — zaključno Donja Spila — Ruštica isključ-no, vezujući se na toj liniji sa Srednjom kolonom B. i lijevo do linije: Crkva na Grahovcu zaključno — Istočne padine Bablja-ka Međeđe preslo⁸ Gomilice⁹ — Jargić, na kojoj se liniji ima povezivati sa lijevom kolonom.

4. — **Lijeva kolona**, sastav: Grahovski bataljon (bez Zagorske i Barske čete, komandant Nikola S. Vujačić), napada pravcem: Bojanje brdo — Omutić — Kovačica¹⁰ — Zaušje — Vilusi — Kešeljeva gradina, šireći se desno do linije: crkva na Grahovcu — Babljak zaključno, Međeđe preslo — Gomilice isključno — Jargić Zaključno, i na toj se liniji povezati i stal-no održavati vezu sa srednjom kolonom C, a lijevo do linije: Perčin — Zebljak — Dolovi — Ilino brdo — Galić¹¹ — Bro-čanac — Isključno, na kojoj se liniji povezati sa jedinicama koje nastupaju sa pravca Trebinja, i održavati stalnu vezu.

5. — **Brigadna rezerva**: Štabska četa, iz Banjskog i Grahovskog bataljona po 25 boraca koje će komandanti bata-

^{5, 6, 7, 8, 9, 10} i ¹¹ Ta mesta nisu nađena na karti 1:100.000 Bobje-rina je, verovatno, Bobjer (k. 1174).

ljona, pridodati komandiru štabске čete, kreće se pravcem drum — Grahovo Osječenica — Spila — Maočići.

Raspored jedinica po bataljonima, na prvi i drugi borbени red, izvršiće komandant bataljona, stim što će uvek imati potrebne snage u rezervi kao udarnu snagu bataljona. Nastojati po mogućnosti da i čete imaju svoje rezerve, kad god potreba ne iziskuje angažovanja čitavih snaga.¹²

6. — U ovoj operaciji učestvovaće i Br. 11, čiji ću raspored izvršiti u saglasnosti sa nadležnima.

7. — Održavanje veze, između štaba brigade i jedinica, kao i pomoću jedinica biće, kuririma, ličnim dodirom i ugovorenim i signalnim znacima po priloženome ključu. Komandanti bataljona i komandiri četa, strogo će voditi računa da se veze kako međusobno tako i sa brigadom i susednim jedinicama imaju u svakom momentu, i da se ne dozvoli prekid iste po ma kakve cijene, jer od dobrih veza zavisi čitav rad.

3. — Snabdevanje municijom i hranom, vršiće se iz baze iz Grahova, prenosom na tovarnoj stoci, radi čega će komandant bataljona, odmah uputiti po 10 konja komandantu sreza, na raspoloženje, za prenos hrane i municije do bataljona. Uz [to] će odrediti i potreban broj terioca kao i sigurne sprovodnike. Komandant sreza [i] Intendanti strogo će voditi računa da snabdijevanje hranom i municijom bude uredno i na vreme, zašto će mi biti lično odgovorni.

---

¹² Prema »Planu po kojemu će Vučedolska brigada izvršiti čišćenje komunističkih bandi sa teritorije vučedolskog sreza u sadejstvu drugih jedinica«, koji je 30. jula 1944. sačinio komandant brigade, piše da će učestvovati sledeće četničke jedinice:

»Na Čevu: Jedinice Katunske brigade; u Pod Hanu i Dragalju: Krivošijski Nacionalni bataljon jačine oko 150 boraca, i Čučka četa Vojina Pešikana u jačini oko 100 boraca; u Grahovu Vučedolska brigada bez jednog bataljona jačine oko 900 boraca; u Lastvi delovi Trebinjske brigade; u Bileći Trebinjski četnički korpus, i jedan bataljon Vučedolske brigade, jačina nepoznata.

Stanje kod naših jedinica: Naoružanje dosta slabo, oskudeva se u automatskim oruđima i bacačima, a nema ni municije u dovoljnim količinama. Moral dosta jak, u koliko bi se otpočelo odmah sa jednom zajedničkom akcijom sa više strana.

...

Obzirom na slabo naoružanje i automatskim oruđima Nacionalnih jedinica, potrebno je da se svim navedenim kolonama od njemačkih jedinica prida: artiljerija, sa svih pravaca, bar dokle se mogu koristiti kolski putevi, i 10 procenta ljudstva sa bacačima, lakim i teškim mitraljezima u odnosu na broj nacionalnih jedinica« (Arhiv VII, Ča, k. 140, reg. br. 5/7).

9. — Ranjenike upućivati u Grahovo, a za ukazivanje prve pomoći trupni lekar će poneti potreban materijal, a on se ima kretati na drumu Grahovo Osječenica, ispred brigadne rezerve.

10. — **Postupak sa zarobljenicima i stanovništvom:**

a) sa zarobljenicima: Sve zarobljenike, odmah razoružavati i hitno sprovesti štabu brigade, radi daljega postupka.¹³

b) sa našim simpatizerima i ukoliko su poznati kao sigurni, ili nasilno mobilisani, od strane partizana, a izjave želju da stupe u naše redove, upotrebiti ih u borbi u prvim borbеним redovima.

v) Sa seoskim stanovništvom, postupati korektno, naročito ne zlostavljati nikoga. Zabranjuje se svaka pljačka od strane pojedinaca, i oduzimanje ma čega bez odobrenja pretpostavljenog starešine za dotičnu teritoriju.

g) Po čišćenju teritorije pojedinih opština potpisati će odrediti Komandanta mesta za dotičnu opštinu, koji će predvideti dalji postupak sa stanovništvom, i davati potrebna uputstva za rad, kako stanovništva tako i vojnih pozadinskih jedinica. Komandantima mesta biće potčinjeno sve stanovništvo, kao i sve jedinice na teritoriji, za sve vreme operacija.

OPŠTE NAPOMENE:

U cilju što boljeg i sigurnijeg izvršenja namenjenog zadatka, od strane svih jedinica, napominje se sledeće:

Naredenja izdavati smišljeno, po planu, na vreme i ona koja je moguće izvršiti. Potčinjeni neka naredenja primaju kao neprikosnovena, i po njima se upravljaju. U borbama, kako u pokretu tako i u mestu, neka starešine utiču na svoje potčinjene, a ovi ih do maksimuma slušaju. Nastupanja, ostupanja, kao i sve druge borbene radnje, koje se budu vršile u ovom pokretu, izvoditi vojnički i po našim vojničkim propisima.

¹³ Pozivajući se na strogo poverljivo Uputstvo Crne Gore i Starog Rasa od 10. jula 1944, Komanda Vučedolske brigade je 25. avgusta 1944. izdala svoje uputstvo o organizaciji »reda i mira« i o merama javne bezbednosti u kojem, između ostalog, piše:

5. — »POSTUPAK SA ZAROBLJENICIMA DA BUDE PO SLEDEĆEM:

a) Oni koji su članovi komunističke partije, kao glavni krivci svega zla osuđivati na SMRT — UBIJATI, pošto se prethodno kratko isledi.

b) Ostale za koje se ustanovi da se mogu popraviti, razoružati i sprovesti u policijski zatvor pod kontrolu žandarmerije« (Arhiv VII, Ča, k. 140. reg. br. 16/7).

ma, uvek oprezno, sa dovoljno budnošću i vojničke vještine, vodeći računa, da sve ljudstvo bude ravnomerno opterećeno, i da se niko nemože od posla izvući.

11. — Polazni položaj i za napad su sadašnji položaji jedinica.

12. — Početak napada 6. VIII u 15 časova. —

13. — Ja ću se sa štabom brigade nalaziti na pravcu drum — Grahovo Osječnica, pozadi Srednje kolone C. gde mi i izveštaje slati.

14. — Dopunu zapovesti i zapovest za dalji rad, prema stvarnoj potrebi izdaću naknadno.

15. **Znaci raspoznavanja:** Ivan — Ilija.

16. — Ugovoreni znak, za raspoznavanje, pri hvatanju veze u borbi pored znakova po ključu — **Petar.**

17. — **Na izvršenje!**¹⁴

Komandant kapetan,
Ivan M. Janičić

M.P.¹⁵

16

BR. 16

PISMO DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 7. AVGUSTA 1944. KOMANDANTU ISTAKNUTOG DELA ŠTABA VRHOVNE KOMANDE O TOKU AKCIJA ZA SPREČAVANJE PRODORA NOVJ U SRBIJU I PLANU UPOTREBE ČETNIKA PROTIV NOV I POJ U CRNOJ GORI I SANDŽAKU¹

Dragi Ostojiću,

Dajem Vam obaveštenje po pitanjima o kojima sam razgovarao i usmeno sa majorom Marovićem:²

1. — Dolazak Račića. Bio sam već izdao naređenje Račiću da krene za Lim, i on je bio u toku toga pokreta, to jest stigao iz Toplice do u oblast Brusa. Međutim, u isto vreme ko-

¹⁴ Vidi dok. br. 17.

¹⁵ Okrugli pečat: »Komanda Vučedolske brigade«.

¹⁶ U izostavljenom tekstu su ugovoreni signalni znaci.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 5, reg. br. 6/2 (VK-V-349).

² Vasilije.

munisti su prodrli od Berana³ preko Tutina i otpočeli prelaz Ibra.⁴ To je bila nova situacija koja je zahtevala da Račić odmah ovlada Kopaonikom i napadne komuniste.⁵ Račić već vodi borbe na južnim padinama Kopaonika. Njima je namera da prodru u Toplicu i Jablanicu, a otuda da izvrše prodor u Srbiju. Prema ovoj novoj situaciji, svi su izgledi da komunisti žele da se probiju istočno a time će biti ispražnjen dobrim delom Sandžak i Crna Gora. S toga je sada potrebno da i snage koje su branile Lima⁶ preduzmu napad na komuniste iz oblasti Lima,⁷ a čija je tendencija pomeranje na istok. Vi sa tim snagama preduzmite napad na komuniste na istok u pravcu Golije. Pavle⁸ bi sada trebao da napada iz Stare Crne Gore,⁹ jer je sada povoljan momenat da se oslobodi Crna Gora, a zatim i Sandžak.

2. — Pitanje Draškovića,¹⁰ odnosno komandanta Istočne Bosne. U sastav Komande Istočne Bosne treba da uđu i Majevičke snage,¹¹ bez njih ta komanda ne bi bila potpuna, niti bi se postiglo ono što se želi. Za sada je u tom pogledu glavno pitanje Leke Damjanovića, koga treba prethodno pripremiti da pristane, odnosno da ne pravi teškoće. Mi u ovome pogledu već radimo, i Leka se postepeno prilagođava našim naređenjima i našim planovima (skoro je vršio akciju sa severa na jug, što je imalo odličnih rezultata).¹² Iz ovoga razloga moramo još izvesno vreme sačekati, pa kada rešimo to pitanje neka

³ Sada: Ivangrad.

⁴ Vidi dok. br. 6, nap. 2.

⁵ Vidi dok. br. 12.

⁶ Od četničkih jedinica u oblasti Lima tada su se nalazili delovi Drinskog korpusa, 4. jurišni korpus 4. grupe jurišnih korpusa (pod komandom komandanta IDSVK) i 1. i 2. mileševski korpus (pod komandom majora Vojislava Voje Lukačevića). Opširnije o njihovim dejstvima vidi dok. br. 64.

⁷ Na području Bijelo Polje — Nova Varoš — Pljevlja tada su dejstvovale 1. proleterska i 37. divizija NOVJ, izvršavajući zadatke u duhu plana Vrhovnog štaba NOV i POJ za prodor u Srbiju. O njihovim dejstvima vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 10, dok. br. 90, 95 i 110; knj. 11, dok. br. 6, 15, 18, 28, i 36; knj. 16, dok. br. 224—244; tom III, knj. 10, dok. br. 110.

⁸ Đurišić.

⁹ Vidi dok. br. 25.

¹⁰ Aleksa, major, komandant Drinskog korpusa. Ovaj korpus je formiran avgusta 1942, a obuhvatao je teritorije srebreničkog, višegradskog, čajničkog i fočanskog sreza. Imao je četiri brigade: Srebreničku, Višegradsku, Čajničku i Fočansku. Iz sastava ovih brigada povremeno su formirane leteće brigade. Korpus je postojao do maja 1945, kada je razbijen od jedinica KNOJ-a.

¹¹ Odnosi se na Majevički korpus (vidi dok. br. 3, nap. 4).

¹² Reč je o učešću jedinica Majevičkog korpusa u nemačko-ustaškoj operaciji protiv 3. i 12. korpusa NOVJ (vidi dok. br. 3, nap. 4).

bar bude sasvim rešena kako treba. Za sada vi možete postepeno vršiti ostvarenje u ovom okviru na taj način što ćete u obimu Vaše nadležnosti — kao privremeno davati da Draško-
vić objedinjava komandu nad snagama Drinskog i Romaniskog, a posle i Zeničkog korpusa (usmeno će Vam objasniti Marović).

3. — Za Vaše odnose sa Baćovićem:¹³ Gledajte na svaki način da se stišavaju ljudi svuda, i da se na svaki način stvori harmonija među starešinama. Objašnjavajte im potrebu da se što pre tuku komunisti. Kada svršimo sa ovom glavnom komunističkom grupom u Sandžaku, Crnoj Gori, koja delom ide na istok, onda ćemo biti u takvoj situaciji da možemo rešiti i raspaviti kako treba sve sporove. Ona ćemo moći i Vas da pomognemo da se raščiste sva sporna pitanja tamo.

Kada je Baćović skoro bio ovde ja sam od njega dobio utisak da su između vas dvojice izglađene sve nesuglasice, pa sam se radovao. Međutim, vidim sada ponovo postoje iste teškoće.

4. — Đurišić — Lukačević:¹⁴ I to je sada jedna nova teš-

---

¹³ Petar, potpukovnik, komandant Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Pod tom komandom nalazili su se Drinski, Romanijski, Zenički, Nevesinjski i Trebinjski korpus. Komanda je formirana, krajem decembra 1941. a ukinuta februara 1942. Ponovo je formirana početkom avgusta 1942. i postojala do početka aprila 1945, kada je ukinuta naredbom Draže Mihailovića. Od avgusta 1942. do ukidanja ove komande komandant je bio Petar Baćović.

¹⁴ Vojislav Voja Lukačević je 14/15. februara 1944, sa majorom Petrom Baćovićem, kapetanom Borislavom Todorovićem, poručnikom Jovanovićem, poručnikom Vragolovom, te engleskim oficirima: pukovnikom Bejljem (S. W. Bailley), šefom engleske vojne misije u štabu Draže Mihailovića, i kapetanima Mansfildom (Walter R. Mansfield) i Loftsom i dvojicom britanskih podoficira — otišao u Italiju prebacivši se čamcem koji je došao u blizini sela Čilipa (kod Dubrovnika). Iz Barija su pomenuti Dražini oficiri avionom prebačeni u Kairo. Odatle je Lukačević otišao u London, dok engleske vlasti Baćoviću nisu dozvolile odlazak iz Kaira. U Kairu i Londonu Lukačević je imao niz sastanaka sa tadašnjim engleskim vojnim, političkim i obaveštajnim funkcionerima (pored ostalih, primili su ga britanski kralj i kraljica i ministar spoljnih poslova), zatim sa Božidarom Purićem, predsednikom vlade Kraljevine Jugoslavije u emigraciji, pojedinim članovima te vlade, kao i sa jugoslovenskim političarima emigrantima. Cilj tih susreta je bio da kod britanskih vlasti rehabilituje četnički pokret DM i da mu obezbedi ravnopravan položaj sa NOP-om u rešavanju posleratnog društvenog uređenja u Jugoslaviji. S tim u vezi, Lukačeviću je naloženo da po povratku u zemlju formira leteći četnički odred čija će dejstva usmeravati britanska komanda, da nastavi borbu protiv NOVJ i da, istovremeno, otpočne sa akcijama protiv nemačkih snaga (Zbornik NOR-a, tom XIV, knj. 3, prilog I, dok. br. 2, 3 i 4).

Po dolasku u zemlju Lukačević je, najpre, preduzeo akciju protiv NOV i POJ u Sandžaku, a zatim u Hercegovini (vidi dok. br. 56 i 63), a u drugoj polovini septembra 1944. i neuspeo napad na nemački garnizon u Trebinju (vidi dok. br. 156, depeše br. 225—235).

koća. Kada je Lukačević otišao od mene uveravao me da će se on sporazumeti sa Pavlom u svemu. Na toj osnovi ja sam i izdao sva ona naredenja koja je Lukačević odneo. Vi i tu morate odigrati posredničku ulogu. To jest nastanite na svaki način da za sada utišaju sporovi među njima. Voja treba da bude strpljiv. Njemu neće niko uzeti jedinice, naprotiv gledaće se da mu se izade u susret koliko god se može. Pavle je učinio dosta za te krajeve tamo to jest za Sandžak i Crnu Goru, i nadam se da će on iz Stare Crne Gore sada moći da povede jednu odlučnu akciju. Ta njegova akcija treba samo da se potpomogne kako bi se ti krajevi jednom oslobodili komunističkog zla. Voja je u svakom slučaju kom. Sandžaka.¹⁵

5. — Za radio stanice gledaćemo da ih stvorimo. Čim to bude moguće poslaćemo Vam. Detaljnije reći će Vam Marović.

6. — Po svim ostalim pitanjima reći će vam Marović sa kojim sam razgovarao.

Napomena: Kao što sam Vam i ranije pisao,¹⁶ sada je najvažnije da tučemo komunističke glavne snage. To su snage koje se nalaze u Crnoj Gori, Sandžaku a sada prodiru ka Toplici i Jablanici.

7. avgust 1944 godine
Položaj

Mnogo pozdrava Čika,
Doka¹⁷

¹⁵ Tu rečenicu je, na originalu, Draža Mihailović dopisao olovkom.

¹⁶ Vidi dok. br. 3.

¹⁷ Draža Mihailović.

**IZVEŠTAJ ČETNIČKE KOMANDE NACIONALNIH TRUPA
CRNE GORE OD 7. AVGUSTA 1944. OPERATIVNOM ODE-
LJENJU NEMAČKE SAMOSTALNE FELDKOMANDANTU-
RE 1040 U CETINJU O BORBAMA PROTIV JEDINICA NOVJ
U REJONU DANILOVGRADA I NIKŠIĆA¹**

KOMANDA NACIONALNIH TRUPA
CRNE GORE
Broj 995

7. avgust 1944
Cetinje

SAMOSTALNOJ FELDKOMANDANTURI Ia—²

Komandant bjelopavličke brigade javlja telefonom:

»Jakim pritiskom nemačkih i nacionalnih snaga protivu komunističkih snaga, koje su skoncentrisane za napad ka Daniloovom gradu, komunisti su se povukli u pravcu: Kujava — Bogetići—Bijele Poljane.

Naše snage nastavile su gonjenje i do ovog momenta zauzele su selo Bogmiloviće a nadiru ka Bogetićima. Jedna naša kolona upućena je pravcem: Markovina—Lastva Čevska—Meoce Čevske. Jačina ove kolone je 800 vojnika«.³

Komandant Vučedolske brigade dostavio je izveštaj po kuriru sledeće sadržine:

»U sporazumu sa Nemcima naša brigada od Grahova izvršila je pokret noću 6/7 avgusta t.g. u sledećim pravcima:

Grahovo — Trešnjevo — Kobilji Do — Jabuke,

Grahovo—Zagora—Podbožur,

Grahovo—Osječenica—Viluse.

Jedna nemačka kolona nadire pravcem: Lastva Trebinjska Kosmaš—Viluse.«⁴

Prednji izveštaj dostavlja se s molbom na znanje.

P.Z. Komandant, major
V.Đ.⁵

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 147, reg. br. 48/5 (CG-X-232).

² Odnosi se na Operativno odeljenje nemačke Samostalne feldkomandanture (oblasna komanda) br. 1040 sa sedištem u Cetinju.

³ Reč je o napadu na Primorsku operativnu grupu 2. udarnog korpusa NOVJ od 2. do 6. avgusta 1944. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom III, knj. 8, dok. br. 55; knj. 10, dok. br. 100 i 144 (str. 580—583). U ovoj knjizi vidi dok. br. 4, 11, 15, 19, 22 i 23.

⁴ Vidi dok. br. 15.

⁵ Vladimir Đukić Vlado, načelnik Štaba Komande nacionalnih trupa Crne Gore. Tu komandu je tako zvanično nazivao okupator, a u stvari je to bio Štab Nikšičkog korpusa.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF THE HISTORY OF ARTS
1100 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

... ..
... ..
... ..

... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

CG-X-252

Drž. kabin. 22112
ek. 2. 1. 1944
Ina. br. 4203

*Извештај
о акцији код Савина
у југо-западном правцу
Вучедолске бригаде*

УСТАВНО-ОДБОЈНИ ШТАБ
ЈАВНО ИСТОРАНИЧКИ ОДБОЈНИ ШТАБ
Бр. 4215
14

САМОСТАЛНОЈ БЕЛКОМАНДАТУРИ Ia.

Командант бјелопавлишке бригаде јавља телефоном:

"Јаким притиском немачких и националних снага против комунистичких снага, које су сконцентрисане на напад на Данилову броду, комунисти су се повукли у правцу: Кујави-Богетићи-Вијеле Пољане.

Наше снаге наставиле су гоњење и до овог момента заузеле су село Богмиловиће а надиру на Богетићима. Једна наша колона, упућена је правцем: Берковица-Даства Чевска-Геоце Ђаске. Јачина ове колоне је 800 војника."

Командант Вучедолске бригаде доставио је извештај по куриру следеће садржине:

"У спору са Немцима наша бригада од Грахова извршила је покрет ноћу 6/7 августа т.г. у следећим правцима:
Грахово-Трешчево-Кобиња До-Јабуче,
Грахово-Загора-Полбожур,
Грахово-Сејченица-Винисе.

Једна немачка колона надире правцем: Даства-Трешчево-Косиш-Винисе."

Предм извештај доставља се с молбом на знање.

О. КОМАНДАНТ МАЈОР.

[Signature]

18-10-83

Dear Sir,

I have the pleasure to inform you that your application for a grant of £10,000 has been approved by the Board of Directors.

The grant will be paid in three equal instalments of £3,333.33 each, payable on the 1st, 4th and 7th months from the date of approval.

I am sure that this grant will be put to good use and will contribute to the success of your business.

Yours faithfully,

John Smith
Managing Director

IZVEŠTAJ GENERALA MATIJE PARCA OD 8. AVGUSTA 1944. DRAŽI MIHAILOVIĆU O RADU NA POVEZIVANJU SA DOMOBRANIMA RADI NJIHOVOG PRIDOBILANJA ZA ČETNIČKI POKRET¹

Gospodine Ministre!²

Dozvolite mi da Vam u sledećem iznesem moj dosadašnji rad i šta je sve postignuto.

U prvom redu moram Vam saopštiti da sam od mog dolaska na određeno mesto imao dosta pa i velikih poteškoća da dođem do kanala za vatanje³ veze sa određenim ljudima kod domobrana. Razlog tome je bio taj, da te veze u štabu nisu postojale a i one koje su imali bile su usled bombardovanja Sl[avonskog] Broda potpuno prekinute, jer su postojale preko železničkog personala koji je vršio službu Sl. Brod—Beograd.

Zauzimanjem g. Damića⁴ uspelo mi je da dobijem jednog železničara koji mi je prebacio pisma na određena lica. Ovaj železničar imao je dosta poteškoća dok je došao u Zagreb, jer je stigao u Sl. Brod kada je grad bio bombardovan od preko hiljadu aviona i uništen do temelja, te je to imalo za posledicu da je 14 dana bio prekinut svaki saobraćaj sa Zagrebom. Ovom železničaru uspelo je da preda pisma. Odgovor mi je doneo samo od đen. Klaića,⁵ jednog mog prijatelja industrijalca pismeni i od pukov. Nik.⁶ Čanića usmeni.

Klaić me izveštava da je primio oba moja pisma od 30. V i jedno 17. VI ov. god.⁷ (šaljem obično svima po dva pisma po raznim osobama, sigurnosti radi, da dođem što pre u vezu). Klaić se jako rado prima svake saradnje i mišljenja je da će biti sigurno uspeha. Moli samo za veliku oprezu i da mu se šalju sigurni ljudi, zbog velike kontrole, naročito se velika vrši nad svima starijim domobranima od strane Nemaca. Prema njegovom mišljenju i merodavnih ljudi sa kojima je u nevezanom razgovoru dotakao našeg pokreta, svi domobrani sim-

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 18, reg. br. 31/7 (VK-X-76).

² Odnosi se na Dražu Mihailovića.

³ U dokumentu tako stoji (»vatanje«). Pored ove, u daljem tekstu ima više reči nepravilno napisanih (sa izostavljenim pojedinim slovom, velikim ili malim slovom gde to ne treba i sl.). Ispravke nisu vršene pošto je to karakteristično za ovaj dokument.

⁴ Dr Dragan.

⁵ Njegovo ime nije utvrđeno.

⁶ Nikola.

⁷ Pomenuta Klaićeva pisma nisu nađena.

patično gledaju na pokret D.M. i biće ih lako privući uz nas, — sem najmladih (oni koji su bili u ustaškoj i nemačkoj voj. Akademiji). U detalje se nije upuštao, mislim iz razloga što nije bio potpuno siguran u čoveka koji mu je donio moje pismo. A to vidim i iz pisma gde kaže »pošalji mi sigurnog prijatelja i neka mi donese pozdrave za tvoju sestru, pa da znam da su pozdravi zaista od tebe.« U pismu mi nadalje obećava detaljnije vesti na moja postavljena pitanja i zahteve.

Istog ovog železničara šaljem kroz jedno 8 dana ponova Klaiću i još trojici mojih prijatelja, sa tačnim i otvorenim uputstvima, koje sam već dao i u mojim već poslatim pismima. Ujedno poslaću Klaiću i moj poziv — razpis na domobrane,⁸ koji Vam u prilogu šaljem kao i brošuru »Ravna gora uskrsnuće nove Jugoslavije«. Vas g. Ministre molim, ako biste imali nešto na šta bi trebalo naročito naglasiti, da mi pošaljete po majoru g. Žiki Vukosavljeviću⁹ koji dolazi kod Vas.

Sem toga uspostavio sam vezu sa Sr. Mitrovicom, Rumom i Osekom¹⁰, i to sa domobr. pukovnikom Ivanom Pilarom Komandant Vojnog okruga i mesta u Sr. Mitrovici, domobr. pukovnikom Mirkom Pajom Komandt. Vojnog okruga i mesta u Rumi i domobr. pukovnikom Antonom Grumom u Oseku. Svi ma sam napisao po jedno pismo i ujedno im poslao moj poziv na domobrane, koji je u prvom redu namenjen za komandante domobranskih posada u Hrvatskoj, Slavoniji i Sremu. Sve ove pozive šaljem sa mojim vlastoručnim punim potpisom.

Ujedno sam uspeo preko jednog mog prijatelja da pridobijem jednog našeg domobranskog oficira u Zemunu, preko koga sada možemo slati sve što hoćemo za Zagreb, ali samo jedanput mesečno kada ide na referat. Isti je molio najveću opreznost, jer su mnogi njegovi drugovi stradali i leže u Mitrovici i u Zagrebu, a neki su odvedeni u ropstvo.

Kako sam već napred napomenuo u prilogu Vam šaljem jedan primerak moga »poziva« na domobrane,¹¹ a koji šaljem na ličnost pojedinim komandantima domobranskih posada (garnizona) za koje su i namenjeni, da bi oni kao starešine, u korist našeg pokreta, na svoje mlade i potčinjene uticali. Ove po-

⁸ i ¹¹ Taj dokument nije naden. Postoji, međutim, poziv (bez datuma) koji je Dragutin Kuzmić, general, uputio domobranima. Pošto je podsetio na stav Draže Mihailovića prema domobranima, koji im je uputio »otprilike prije 9 mjeseci«, Kuzmić poziva domobrane da stupe u redove JVUO istakavši da im se garantuje da neće biti nikakve osvete nad onima koji nisu krivi (Arhiv VII, Ča, k. 163, reg. br. 3/1).

⁹ Vukosavljević Živorad Žika, tada načelnik Štaba »severnih pokrajina«.

¹⁰ Tj. Osijekom.

zive šaljemo kuvertirane sa punim mojim potpisom, — do sada sam oko 60 komada rasturio. Ove pozive stavio sam na raspoloženje i Kdtima Komarčeviću,¹² Lapčeviću¹³ i Rakiću¹⁴ da bi ih iskoristili prilikom prelaza u Srem i Vojvodinu. Mišljenja sam da će ovi pozivi imati koristi i da će uticati na domobrane, pošto će u mnogo slučajeva isti doći u ruke domobranskih oficira koji mene poznaju.

Iz raznog mog dopisivanja saznao sam još i sledeće: Pre napada njemaca na štab Tita ovaj imao oko 30.000 odabranih ljudi u Bosni. U Sremu, Slavoniji, Zagrebu ne zna se tačno stanje, ali je jedno sigurno da u Slavoniji i Sremu su skoro isključivo Srbi koji većim delom nisu komunisti nego su zato u pokretu što nemaju kud i što nema nikog da ih organizuje u naš pokret D.M. Trebao bi neko da ode u Rumu i da uspostavi kontakt sa uglednim ljudima i onima u šumi. Ako se oni zadobiju onda će se stvar na miran način rešiti u Sremu i Titov pokret potpuno onemogućiti.

Smatram za svoju dužnost da Vas upozorim na jednu stvar koju sam slučajno saznao. Čuo sam da g. Belinić, koji radi za nas, nije neka uticajna ličnost koja bi mogla da svrši neke važne stvari, — kažu za njega da je hohštaper koji će sa parama i svojom rečitošću moći da okupi izvestan mali broj ljudi oko sebe, ali svi ti ljudi su beznačajni i od slabog uticaja. Jedan čovek mi kaže, ako mačekovci čuju da nas Belinić zastupa, da će kazati zar nismo mogli boljeg od njega naći. Prednje nisam proveravao jer ne spada u moj delokrug. Mislim da bi se ipak ovo trebalo proveriti.

Novac 500.000 Dinara koji ste mi poslali po g. Sondermajeru (Spiri) za akciju Belinić primio sam i čuvam isti kao oko u glavi. Od tog novca sam isplatio samo g. Sondermajeru 20.000 Dinara koju sumu mi je tražio dva dana po njegovom dolasku a za troškove koje je imao oko ispraćaja g. Belinića i njegovog puta. Molim da mi u pogledu utroška ovog novca date eventualno detaljnija uputstva a i odobrenje da od toga novca mogu da trošim i za potrebe mojih poslova, oko održavanja veze sa Zagrebom i ostalim prečanskim krajevima.

Mislim da će Vas interesovati sledeće vesti o Sl. Brodu, a koje mi je kazao poverenik koji je nosio pisma za Zagreb i sam doživeo bombardovanje toga grada i usled toga 14 dana nije mogao produžiti put za Zagreb. Sl. Brod više ne postoji, od krajnjeg predgrađa kao i cela industrijska postrojenja koja su se tamo nalazila, sve je porušeno do temelja. Od kuća u gra-

¹² Vladimir.

¹³ Milorad.

¹⁴ Dragiša.

du ostalo je čitavih najviše 20%, bilo je 2.300 poginulih, železnička stanica ne postoji, ložionica isto, fabrike vagona nema, od svih industrijskih postrojenja u Sl. Brodu ostao je samo jedan odžak. Napad je usledio do preko 1.000 aviona koji su nailazili u pet talasa.

G. Nikola Čanić usmeno mi je odgovorio na moje pismo, da će on sve što je potrebno dostaviti svojim putem, direktno. Zato se na njega neću više obraćati jer sam čuo da imao direktnu vezu sa Vama.

Što se tiče stanja u ovom štabu nije sve u onom redu kako bi trebalo da bude, a o tome će Vam major g. Žika Vukosavljević referisati. Osećam jedno, da od kako sam došao u ovaj štab, da komandantu nisam prirastao uz srce njemu bi bilo najmilije da nisam tu, — ja prelazim preko svega toga, ćutim, gutam i radim svoj posao. Ima dosta nezgodnih pojava u štabu, kao što je, da ima povlašćenih lica koji rade šta hoću, među njima je prvi njegov posinak, sin njegove žene iz prvog braka, rus, on radi šta hoće a ubraja se među omladince, a to ima rđavo dejstvo na ostale omladince i ljudstvo u štabu. Jedinu mitraljetu koju štab ima nosi taj njegov posinak i smatraju svojom svojinom, odnese ju i ostaje danima odsutan iz štaba i štab ostaje tako bez jednog jačeg vatrenog oruđa a i onako nema oružja, jer raspolaže u celosti sa 6 pušaka. Njegova ćerka jaši konja i dolazi jašeći u mesto štaba, a njen pratioc je jedan mobilisani mladić iz jedne dobre domaćinske kuće iz Stublenice, koji inače igra ulogu nekog posilnog kod kuće i njegove porodice. Ovo vrlo rđavo odjekuje kod ovdašnjeg naroda, kad se zna da ostali mobilisani mladići mora da idu da se bore. Sam kdt. zadržava se u mestu štaba vrlo malo 2—3 dana, onda ide i nema ga 15—20 dana, uopšte vodi vrlo malo brige o štabu. Kad i dođe u štab glavno mu je zanimanje da po ceo dan igra šah, — a sem toga uvek traži materijalna sredstva i nikada mu ih nije dosta.

Ovo su moja sopstvena opažanja, a ove činjenice nepovoljno utiču na okolinu i na ovdašnji narod koji ništa ne govori ali svoje misli.

Molim gos. Ministre primite izraz moga naročitog poštovanja od Vašeg uvek

8. VIII. 1944. god.

Položaj

odanog i pokornog
Matija A. Parac
deneral

U ovoj borbi, prema jačini vatre moglo je biti oko 250 partizana sa 15 automatskih oruđa.⁵

U toku ove borbe Riječki nacionalni bataljon i riječka žandarmeriska četa utrošili su svu municiju, koju smo imali na raspoloženje. Molim da se izvrši popuna sa municijom inače i bataljon i žandarmeriska četa ne mogu se upotrebiti ni za kakav zadatak. Za popunu municije potrebno mi je:

- Za jugoslovensku pušku... 2 sanduka municije,
- Za italijajnsku pušku... 3 sanduka municije,
- Za italijanske puškomitraljeze... 2 sanduka municije,
- Ručnih bombi... 400 komada.
- Za jugoslovenski puškomitraljez... 500 metaka«.

Dostavlja se prednji izveštaj komandanta Riječkog nacionalnog bataljona s molbom da se izvrši popuna municijom.

KOMANDANT MAJOR,

Jov.⁶ Đukanović

BR. 20

**PISMO MAJORA KARLA NOVAKA OD 10. AVGUSTA 1944.
DRAŽI MIHAILOVIČU POVODOM SMENJIVANJA SA DU-
ŽNOSTI KOMANDANTA SLOVENIJE I O RADU I STANJU
ČETNIKA I KOMANDE SLOVENIJE POD NOVIM RUKO-
VODSTVOM¹**

10. VIII. 44.—

Poštovani Gospodine đenerale!²

Posle 5 mes. zatvora, nalazim se sada u Trstu u još nejasnom juridičnom položaju.

Na prvom koraku iz zatvora sam saznao, da je po celoj Slo-
v[eniji] rašireno, kako sam ja smenjen radi nesposobnosti.

⁵ Verovatno je tu akciju izveo Lovčenski NOP bataljon, koji je u to vreme dejstvovao na drumu Cetinje — Rijeka Crnojevića (Zbornik NOR-a, tom III, knj. 10, dok. br. 144, str. 572).

⁶ Jovan.

¹ Original (pisan mastilom, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 150, reg. br. 43/4 (Sl-W-43).

² Odnosi se na Dražu Mihailovića.

Juče sam od nove K. Sl.³ primio Vaše pismo i dekret, kao i priloženo pismo nekog generala Račića, koje Vam prilažem sa kratkim napomenama.⁴

Više puta sam Vas molio da me razrešite dužnosti. Najpogodnije je bilo vreme kad sam bio u Rimu i kad bi mogao stvarno nešto raditi u smislu nove dužnosti. Sada je to kasno, a i promenjeno je Vašim pismom Miri.⁵

Ja sam zadovoljan što ste me oslobodili očajničkog posla oko spasavanja Slovenije, jer zaista nema nade na uspeh. Borio sam se 3 god. pod najtežim okolnostima za našu stvar i za Vas lično. Požnjeo sam samo nezahvalnost, mržnju i izdajstvo, a konačno i zatvor pod najtežim okolnostima. Sad nek i drugi pokažu šta znadu. Ja sam zaista uspeo skupiti 300 četnika, te se nadam da će mojim naslednicima uspeti doterati bar do istog broja. Do sada im kopiranje mog rada nije uspeo.

Ja ne želim da se borim za makar kakav položaj, a najmanje za Sloveniju. Molim samo da naredite K. Sl. veću konspirativnost jer već do sada pola komande otišlo u zatvor. Pod mojom komandom je neprijatelj znao samo za mene, te niko od članova štaba nikad nije bio zatvoren zbog indiskrecije. Dalje molim, da im naredite da budu diskretni i prema mojoj osobi. Pošto su novi članovi štaba Slov. u glavnom isti ljudi, koji su ranije sabotirali i vršili prop[agandu] protiv moje ličnosti, a za našu stvar nisu radili ništa, to odbijam svako podčinjavanje mog položaja pod tu gospodu u »slobodnim kafanama Ljubljane«. Oni svi žive legalno, dok sam se ja 3 god. morao potucati po raznim čoškovima i šumama. Dalje molim da naredite, da se zabrani komandantima takozvanih ileg. odreda, da sa br. 11⁶ papirima šetaju po Ljubljani, Postojni i Trstu i da odlaze na odsustvo na očigled svima, kao u najregularnijoj mirnodopskoj vojsci.

Što se tiče okupljanja svih političkih i borbenih sila oko nove ekipe, to Vas molim kao Boga, da pošaljete ovamo jedno zaista inteligentno lice, koje će bez znanja K. Sl. jednom otkriti *Potemkinova sela* po štabovima, odredima i u političkom pogledu.

Što se tiče moje eventualne ličke akcije ne osećam se posle svega, što sam preživeo i doživeo niti fizički niti moralno sposoban, da se latim toga posla. Aero⁷ je ovu Vašu ideju već

³ Komanda Slovenije, odnosno Komanda Kraljeve jugoslovenske vojske u Sloveniji (formirana januara 1944).

⁴ »General Račić« je Vauhnik Vladimir Vlajko, pukovnik, v.d. komandanta Komande Slovenije. Njegovo pismo nije pronađeno.

⁵ Jovanka Krištof.

⁶ Šifrovani naziv za nemačke jedinice i Nemce uopšte.

⁷ Dobrosav Jevđević.

razglasio svuda, tako da se svi grešnici već sada bore protiv toga. Ne znam zbog čega me se toliko plaše. Čuo sam, da Vam »viši domobranski oficir« (katolički sveštenik gosp. Duhovnik), koji je moje četnike nagovarao na dezertaciju, već javlja, da sam se ja opet pojavio i da saradujem sa br. 11, a pre da sam saradivao sa Tal[ijanima] što je ordinarna laž, te ja sa br. 11 saradujem samo u koliko sam bio u *zatvoru*, a sada *konfiniran*.

Moji stari vojnici i Ličani bi hteli, da ja dođem kod njih, ali ja sada nisam sposoban za borbu protiv intriga na sve strane, a za javnost ste mi oduzeli Vi i nova K. Sl. moj autoritet. A pored toga mi je onemogućena svaka veza sa Vama, brigom Aera i K. Sl.

Zato ću gledati da se čim pre spasim iz moje teške situacije. Kad budem slobodan pokušat ću da Vam se javim na koji bilo način. Gde god se budem nalazio, radit ću samo za našu stvar i za Vas lično, ali bez zavisnosti od koje bilo komande i bez ikakvog službenog položaja. Mira će biti samnom, pošto je ne mogu ostaviti u paklu ovdašnjih intriga.

Što se tiče izveštaja Mire o radu Aera, pregledao sam kopiju dokumenata i izveštaja, te nemam šta da oduzmem. Kao tačku na y Vas moram izvestiti, da je na dan 9. 8. 44. u hotelu Continentalu u Trstu Aero imao večeru sa jednim oficijom i 3 podoficira u jugoslovenskim vojničkim uniformama. Ja sam se slučajno u istom lokalu nalazio na večeri, te sam zamerio dotičnom oficiru, zašto je došao u uniformi. Odgovorio je, da je tako naredio br. 11. Na istoj večeri su bili oba Aerova telegrafiste i kuriri sa verenicama. Zato se nemojte čuditi, ako po vazduhu opet čujete o velikom četničkom sastanku.

Aerovim Ličanima sam u smislu Vašeg pisma Miri naredio odlazak u šumu. Skupljanje sam naredio u Sloveniji, a potom eventualni odlazak u Liku. Određenom oficiru Kosanoviću Nikici, koji je vrlo pošten i hrabar vojnik, naredio sam potrebno i stavio na raspolaganje potreban novac za početak. Ako i kad izvrše naređenje, dostaviću im još ostala potrebna novčana sredstva. Prilažem oba njegova pisma.⁸

Šteta što za naređeni odlazak zna Aero, te je tako saznao i br. 11, s tim će biti odlazak otežan. Kad vojnici izvrše odlazak, ako mi budu fizičke mogućnosti dozvoljavale, onda ću se možda odazvati njihovom pozivu, da dođem među njih, ako se to prethodno reguliše sa Kom. Sl.

Ako pak ne budem mogao primiti komandu nad odredom onda ću oko sebe sakupiti nekoliko starih saradnika i po svojoj inicijativi raditi za našu stvar i Vas, koliko budem mogao i gde budem mogao.

⁸ U prilogu ta pisma nisu nađena.

Molim naredite Kom. Sl. da ne sprečava moj rad i da omogući moju vezu sa Vama u koliko budem to tražio od nje. Šifra će biti ona, koju ste poslali Miri (abeceda latinice, bez lažne grupe ili slova inače sav postupak kao kod Aerove).

Novac, koji sam imao na čuvanju kod Mire, primio sam natrag do poslednje pare. Sva tvrđenja o suprotnom su ordinarna kleveta. Od Aera nisam primio ništa.

Pošto postoji opasnost, da me ko denuncira kod br. 11 pre no što budem spreman za akciju, to sam Aeru i svima sa kojima se sretnem izjavio, da ne primam više nikakve uloge u organizaciji. Stoga se nisam javljao ni preko Aerove stanice, jer bi to br. 11 odmah doznao. Isto tako radi maskiranja mojih namera nisam hteo od Aera ništa tražiti ni primiti.

Ako bi silom prilika morao preuzeti Ličane, imam sredstva za njihovo izdržavanje za mesec dana prema ovdašnjim prilikama. Prema tome će brzo nastupiti potreba za novim sredstvima. Molim, da se to reguliše, pošto ne želim imati nikakve veze sa Kom. Sl.

Prilikom mog hapšenja u Beogradu sam konstatovao da je br. 11 indiskrecijom članova *Vašeg* štaba došao do izvesnih podataka o meni, koji se odnose samo na moj neposredan dođir s Vama. Za moj rad u Sloveniji se nisu mnogo interesovali. Br. 11 tvrdi da imaju špiona u Vašem štabu. Imena Kolben,⁹ Aero, 1001,¹⁰ Keler,¹¹ Ivanišević,¹² Zečević¹³ su poznata br. 11.

U zatvoru su bili major Perhinek¹⁴ i Babac,¹⁵ koji su potom odvedeni u zarobljeništvo.

Ovaj izveštaj je pisan rukom, pošto nemam na raspoloženju pišaće mašine. A Aero i g. Duhovnik rade svim silama, da mi spreče slanje ma kakog izveštaja.

Opšti utisak o ovdašnjem stanju i o stanju u Sloveniji je vrlo težak. Međusobno nepoverenje i intrigiranje je postalo pravilo. Lov za novcem i položajima je ogavan. Slov. četnici na terenu nikad ne vide svojih starešina. Četnici su potpuno zavisni od domobranaca. Neki odredi nose slovenačke mesto jugosl. oznake. Stari četnici su nezadovoljni, te jedva drže ljude na okupu. Sad se sveti što su svi samo rušili, što su moji ljudi mukom gradili.

⁹ Karlo Novak.

¹⁰ Draža Mihailović.

¹¹ Prekoršek Tugomir, pporučnik, rukovodilac centra veze u Sloveniji i Italiji.

¹² Radomir, kapetan I klase.

¹³ Vladimir Vlado, kapetan I klase.

¹⁴ Rudolf.

¹⁵ Pavle.

Upozoravam Vas, da je naslon na domobranstvo vrlo raskantna i nesigurna stvar. A saradnja sa domobrancima je u očima naroda još gora, nego saradnja sa samim br. 11. Protiv partizana nema aktivnosti. Vodstvo domobranaca je protiv četnika.

Žao mi je, što su telegrafisti i neki članovi sadanje Kom. Sl. sabotirali i sprečili moje izveštaje o istinitom stanju za Vas. Gde ima toliko nepoštenja i nemoralnosti tamo ne može biti uspeha. Žalim što moram smatrati, da je Slovenačka sa Istrom i Primorjem verovatno izgubljena. Naročito pak žalim što niste saslušali mene i moje predloge pre donošenja odluke o meni.

Molim hitno za nove instrukcije, prema sadašnjem stanju.

Prilog pismo nove ekipe.

Pp. K. Novak

BR. 21

IZVEŠTAJ JOVANKE KRIŠTOF OD 10. AVGUSTA 1944. DRAŽI MIHAILOVIĆU O STANJU LIČKIH ČETNIKA U ISTRI, NJIHOVOJ SARADNJI SA NEMCIMA I PONAŠANJU DOBROSAVA JEVĐEVIĆA U VEZI SA PROBLEKOM VRACANJA ČETNIKA U LIKU¹

10. VIII. 44.

Mnogo poštovani gospodine Ministre!

Primila sam Vaše pismo, šifru i fotografiju. Na svemu Vam najlepše zahvaljujem isto kao i na poverenju, koje mi iskazujete. Produžiti ću rad vrlo rado i dalje, te činiti sve što je u mojoj moći za korist opšte stvari.

Kolben² se povratio 3 ov. meseca. Zgrozio se nad ovim radom. Nije mogao svega verovati kad su mu referisali oficiri i vojnici, dok nije neke stvari i na vlastite oči video. Mislim, da je dosta ako Vam kažem da stalno uzdiše i govori pri svakoj prilici: »Jadni Čiča, kako ga upropastiše, zar Vermaht i

¹ Original (pisan mastilom, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 150, reg. br. 44/4 (Sl-W-44).

² Karlo Novak, major.

Gestapo, da predstavlja Čičinu vojsku.« Prebleduje slušajući i gledajući ovo. 3. mu referiraše četnici da su dobili naređenje da moraju svi nacistički pozdravljati. A jučer se sam uverio da ima oficira, koji profaniraju našu uniformu, te u njoj putuju iz Postojne u Trst i daju povoda komun. za prop. Isti oficir Korać je tako i u Ab.[aciju] došao samo da je još imao natpis na rukavu i kapi »Lika« što po naređenju moraju svi u Postojni nositi. Ja sam ga napala zbog toga, a isto tako i Jovanovog brata, te su jučer svi na putu skinuli te sramotne natpise.

Pošteni oficiri i četnici bili su sretni, da su našli nekoga, tko misli isto sa njima. Želeli bi da ih Kol. povede u ilegali, a naročito oni koji su bili u Primorskom odredu sa starim Kol. četn. Kolben je sad stvarno fizički vrlo slab, pošto je mnogo prepatio u zatvoru. Osim toga i moralno je ubit. Na putu iz zatvora morao se u Ljubljani 1 dan ustaviti. »Dobri prijatelji« su mu sa zadovoljstvom servirali, da je zbog nesposobnosti smenjen, a isto mu je i Aero saopštio, te da se niste brinuli za njega, već zabranili Jovanu, da se interesuje za njega. Boli ga ovakav postupak od Vas, pošto je radio iskreno i pošteno. Uvek je bio pripravljen žrtvovati svoju osobu i boli ga, da ga niste smenili po molbi ili zbog toga što je u zatvoru, da nema ju povod njegovi nepošteni protivnici za širenje prljavih vesti. Ali ipak sve to nije slomilo njegove vernosti do Vas i same stvari. Kad je video šta se tu radi odmah je dao naređenje p.por. Kosanoviću, da organizuje za beg u ilegalu. Ljubav do vojnika ga nagoni da sad stalno premišlja, kako bi ih rešio iz te stvarno teške situacije. S druge strane oseća se pak kod njega bojazan, da će opet svi grešnici planuti sad po njemu, tim više, kad je sad bez autoriteta i onemogućiti mu uspeh, te upropastiti ljude. Zbog toga je u dilemi i misli, da bi za ljude moguće bilo bolje da su sami, dočim ljudi obratno misle. Željni su da ih već jednom povede dobra ruka i pripravljeni su podvrći se punoj disciplini. To što Kol. neprijatelji šire da je upropastio Slov. na ljude ništa ne deluje, njima se sviđaju Kol. pogledi na opštu stvar. Sad tek vide ljudi kako su zavedeni i sramotno prodani i mišljenja su, da je najbolji izlaz iz te sramote, da sami kazne krivce, zato što su kompromitovali Vaše ime i opštu stvar. Mnogi ljudi su mislili, da br. 11 daje novac za podupiranje...³ i sa tim donekle opravdavali svoju žrtvu, a kad su doznali da je to novac od Vas, razbesneo ih je još više ovakav rad.

I Jovan i ing. Šust.[ar] iako govorili jedan protiv drugog obojica su govorili o Vašoj saradnji sa br. 11. Jovan je meni

³, ⁴, ⁵ i ⁷ Nečitka po jedna reč.

pričao, da je sam doživio da su na jednoj stanici ustavili vlak, pa kad su videli da su četn. unutra, propustili su ga mirno proći. Isto je i ljudima prikazivao Vašu saradnju sa br. 11. Sad ga imate priliku o tom saslušati. Kol. tvrdi da br. 11 svakog Vašeg čoveka hapsi i da nema govora ni o kakvoj saradnji. O tom se je najbolje uverio u zatvoru gde je bio sa mnogima Vašima. Ovo je isto na ljude delovalo.

Potpuno su razumeli da ste odbili sva unapređenja i odlikovanja i kažu da im se i samim čudno činilo, da bi u ovoj službi dobili unapređenja od Vas. Za karjeraše, koji su bili pripremljeni i dušu prodati ovo je dobra injekcija. Besni su na mene, jer im je Aero rekao, da sam Vas ja o tom obavestila.

Čujem da Jovan sad ostaje kod Vas. Neka Vam ispriča kako su part. u okolici Post. natiskali plakate o četn. banditima sa natpisom »Lika« na rukavu i kapi, koji su pljačkali selo sa br. 11 i odveli x ljudi i t.d. Isto Vam može reći sa čime sam ja izdala našu stvar i radila protiv Aera, kad sam njegovom bratu Urošu, koji se obraćao meni za savete pisala sledeće: Da svi zajednički protestuju kod br. 11 da nose taj sramotni natpis. Kad je br. 11 napravio sporazum sa part. nastala je panika kod ljudi. Htela sam to iskoristiti za ilegalu, da bi se pokrenuli i oni koji iz raznih koristi neće da uvide ovaj sramotan rad i podupiru u tom izdajničko vodstvo. Zato sam pisala Jovanovom bratu, kad me obavestio, da sam hoće u šumu sa jednom grupom, da nikako to ne čini, jer bi bio zločin za ostale ljude, koji bi bili razoružani i taoci. Moraju se svi tajno organizovati i povezati, te ugovoriti zajedničku tačku i sat odlaska. Veće grupe koje imaju u manjini br. 11 neka povedu sa sobom, da naprave zamene za naše manjine u br. 11, te se na taj način izvuku svi ljudi. Rezervne hrane i municije neka pripreme čim više. Pošto znam da je u Postojni vodstvo gnjilo, naglasila sam da se ova org. sprovede tajno, među ljudima, a tek zadnji momenat da se obavesti vodstvo o tom i pozove da se priključi. Kad sprovede org. nek me obavesti o tom. Postojance oko Ab.[acije] organizovao je Kosanović, koji je lećio zube u Ab. što mu je poslužilo i za dobar izgovor da ostane uz svoje ljude. Aero ga je na svaki način hteo samog prebaciti u Liku, gde ga stvarno narod čeka, ali on se nije dao bez ljudi, koji su vrlo vezani za njega i očekuju od njega pomoć. Sve bi bilo lepo sprovedeno da me ne izdade Jovan. Brat mu je to verovatno dobronamerno poverio i on je odmah o tom obavestio Aera da radim protiv Aera i da sam problematična ženska. Tad je Aero odmah otputovao u Postojnu, da utiša bunu sa raznim obećanjima. Jovanov brat i ako hrabar borac i mnogo pošteniji od Jovana, dao se potkupiti i tako je

sve propalo. Isto je i druge Postojance obišao Aero, gde je napravio isto kao u Postojni. Uvedena je stroga spionaža nad mojim kretanjem i ja sam morala da odvratim sumnju od sebe neko vreme provoditi celi dan zabavan privatni život na kupalištu i kafani, na taj način sam ipak imala grupu četnika uz sebe i tajno preko njih radila. Po noći kad je Vinko otišao spavati ja sam sela raditi, a u jutro 5 1/2 kad je on ustajao, ja sam išla spavati. To je jedan od razloga da su moji izveštaji pisani rukom i zato molim oprostite.

Ljudi bi davno već bili u šumi da nije bilo izdajstva Jovanovog. A što je na gnjusnan način tumačio moje odnošaje sa vojnicima, to mi ne smeta jer mi je time samo koristio kod br. 11 a i ostalih. Isto nek Vam kaže koji razlozi su ga rukovodili, da je potegao pištolj na četn. Gaića 18 god. mladića bolesnog i potrebnog operacije na bruchu za kojeg sam se ja zauzimala i slala mu od vremena do vremena pomoć po 100 L. U vojn. bol, zbog prenatrpanosti ga nisu hteli primiti, a starešine se nisu htele pobrinuti za to. Htela sam mu platiti civilnu bolnicu, pa nije imao dok. za to. To je jedini živi četn. iz sela Raduče, kom su poklali part. i ustaše 10 braće i sestara, te oca i mater. O toj strašnoj katastr. četn. u selu Raduča, može Vam isto Jovan dati podatke, jer i on je bio među tim Medžanima koji nisu hteli part. napasti iza leđa da oslobode Radučane. Ovom mladiću je konačno uspelo, da kao bolestan ode u Bgd. odakle misli k Vama.

Isto se uputio k Vama Ico Vlatković za koga Jovan, Aero i Đak. tvrde da je spion od br. 11, dočim vojnici tvrde da je to netačno i da je sve od lične mržnje Jovanove. Govori jezik i br. 11 ga je upotrebljavao za tumača. Dobila sam utisak da je ispravan. Stvari koje su ga ispi[t]ivali za mene, Aera i Kol. odmah nam je poverio i upozorio. Jovan tvrdi da je Vlat. [ković] izdao u Bologni Mandića, dočim. . .⁴ Vučinić koji je isto sedeo u zatvoru, tvrdi da je to bio sporazum između Jovana i Đak. Isto tvrde još nekoji vojnici, koji su bili poslani u Bolognu kao tajna pol. I o tome Vam može dati Jovan podatke. Mišljenja sam da bi ipak bilo bolje da Vlatkovića zadržite u Vašim redovima, ako dođe do Vas, jer bi br. 11 mogao vršiti kaku presiju na njega, a zatvora se mnogo plaši.

Nadam se da će sad sigurno uspeti četnicima, da se odele od br. 11. Samo mnogi su od njih mišljenja da su ovim radom upropas[t]ili i ovde i Liku. Zbog toga što su dovučeni ovamo, vršili su mat. represalije, pa su isto mirno harali i ostala su polja ne obrađena. Problem ishrane je i jesen je na vratima — najlepše vreme za org. propušteno je. Za to vreme uspeli su part. da zasednu talijansku granicu. Pre mes. dana

pokušala se jedna patrola od 30 ljudi probiti, pa nije uspela, zbog toga što imaju part. zauzete bunkere i topove. Jedni su mišljenja, da bi morali preko Slov. da se probiju, gde nema ličkih part. Zato bi bilo najbolje da ovo Kol. uzme u ruke. Kol. ne veseli ...⁵ ovoj stvari i to što su ovi ljudi sadanjim radom kompromitovani i boji se, da bi to part. iskoristili u prop. Stvarno je propušteno najbolje vreme i rad će biti vrlo težak. Potrebno je mnogo volje i energije da se doseže uspeh i popravi što je upropašteno.

Porodici Saks⁶, je Kol. dao 100 Dol, a nadamo se da i od Kom. Sl. dobiva redovnu potrebu. Molim Vas samo jedno pismo, gde priznajte požrtvovan rad ing. Saksa.

...⁷ i u Slov. šepa i cifre četnika kao valuta stalno rastu i padaju. Danas se Aero izrazio, da je u celoj Slov. svega 105 četnika.

Organizacija u Lici nije uzela velikog razmaha i stanje je približno isto kako sam Vas pre obavestila.

Novac sam sad sav predala Kol. i tako se rešila brige. Od Aera sam dobila 24 L.[ire] na račun izdržavanja, koje sam upotrebila za pomoć bolesnim četnicima i za kurire.

Konačno mi je uspelo ubediti Aera, da Vas nisam ja izvestila o njemu, pa mi je rekao da će neke stavke izmeniti o meni. Važno je zbog br. 11, da ne misli, da Vas ja obaveštavam.

Zadovoljna sam što mogu produžiti rad sa Kol., kojem je glavna briga samo interes naše opšte stvari.

Još jednom najlepše zahvaljujem na svemu i ostajem
Vam najodanija

Mira

⁶ Mirko.

BR. 22

IZVEŠTAJ KOMANDANTA VUČEDOLSKE BRIGADE OD 11. AVGUSTA 1944. DELEGATU KOMANDE OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE O BORBAMA PROTIV JEDINICA NOVJ U REJONU VILUSA, GRAHOVA I LASTVE¹

209²

11 avgusta 1944 godine
Položaj

Za 68³

Na dan 6 avgusta t.g. sa svom brigadom, preduzeo sam napad na partizane u 15 časova, na liniji fronta od Droškoricke do Zebljaka.⁴ U toku istoga dana i noći 6/7 avgusta, ovladao sam linijom: Nenada — Jabuke — Zagora — Savino brdo — Babljak [—] V. Sniježica. 7 avgusta nastavio sam napad i ovladao linijom: Pusti Lisac — Lješevica — Omutić — Bajov do — Podbožur — do Riječana — Maočići — Vilusi, isključno. Sve ovo kroz borbu uz veće gubitke po partizane.⁵

U toku 8 avgusta, zadržao sam se na navedenoj liniji, gde sam vršio pripreme za dalje napade u vezi sa jedinicama sa pravca Lastve, sa mestimičnim napadima prema Kamensku — Smrduši i Cerovom brdu. Na ovoj liniji se i zanoćilo. Noću

---

¹ Kopija originala (pisana na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 140, reg. br. 12/7 (CG-V-1494).

² Štab Vučedolske brigade.

³ Kovačević Risto, kapetan, na službi u Komandi Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.

Ta oznaka je na originalu dopisana (na mašini) pošto je precrtan broj 200 (Komanda Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine).

⁴ Vidi zapovest za napad, dok. br. 15.

⁵, ⁶, ⁸, ⁹ i ¹⁰ Pomenute borbe su vođene protiv jedinica Primorske operativne grupe 2. udarnog korpusa NOVJ. Sedmog avgusta 1944. bili su napadnuti 2. proleterska dalmatinska brigada i 1. i 2. bokeljski NOP bataljon. Zbog pritiska nadmoćnijeg neprijatelja partizanske snage su se tada povukle na nove položaje, a neprijatelj je zauzeo Viluse. Noću 8/9. i u toku 9. avgusta sve jedinice grupe prešle su u protivnapad i do 10. avgusta odbacile neprijatelja u Trebinje i Grahovo, povratile Viluse i posele nove položaje. Opširnije o tim borbama vidi Zbornik NOR-a, tom III, knj. 8, dok. br. 58 i 353; knj. 10, dok. br. 100 i 144. Partizanski gubici u tim borbama su bili: 5 mrtvih i 21 ranjen.

8/9 avgusta, jače partizanske snage napale su brigadu na čitavom frontu od Pustog Lisca do Vilusa. Naročito jak napad izvršen je na liniji Pusti — Lisac — Nenada — Jabuke, a najjači na Jasen, a potom na Savino brdo.⁶ Pošto su komunisti probili prvu liniju odbrane, najžešća borba je vođena na liniji Zagora — Savino brdo, a potom Bobijerini⁷ i Osječenici. Položaj Savino brdo, je po četiri puta zauziman od partizana i obratno. Na istom je ostalo 13 partizana mrtvih, više ranjenih. Na ovome položaju na našoj strani bilo je dva poginula i šest ranjenih.⁸

Sa ovih položaja povlačilo se je pod borbom, tako da je 9 avgusta, do samog mraka prispjelo svo ljudstvo na liniji: Derviš — Orao — Crkva na Grahovcu — Omutić — Zebljak, na kojim se položajima, izuzev Zebljaka, brigada i sada naziva.⁹

Partizani su pokušali da potisnu ljudstvo i sa navedene linije, ali je pokušaj odbijen.

Partizani su bili pojačani i sa dva bataljona iz sastava Šegrtove divizije,¹⁰ pored celokupnih Dalmatinske i VI. Crnogorske brigade.

Rad jedinica za sve vreme borbi, kako u nastupanju tako i u povlačenju, bio je vrlo dobar. Sa brigadom je bio i jedan vod br. 11¹¹ koji u opšte nije stupao u borbu sem što je pomagao pokret brigade sa jednim topom pri nastupanju, a i top je sasvim slabo dejstvovao.

Br. 11¹² koji je prošao od Trebinja za Nikšić, u opšte nije napadan od strane komunista do Trubjele, a za dalje nemam podataka, sa navedenim jedinicama od Trebinja ja nisam u opšte imao veze.

Bataljon br. 11¹³ koji se povukao za Lastvu, takođe nije imao skoro nikakvih veza sa mojom brigadom u pogledu sa dejstva, a u koliko sam mogao videti i saznati i sa Trebinjskom brigadom, bile su mu vrlo slabe veze.

---

⁷ i ¹⁷ To mesto nije nađeno na karti 1:100,000, postoji Bobjer (k. 1174).

¹⁰ Reč je o delovima 10. brigade 29. hercegovačke divizije NOVJ (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 30, 32 i 37). Ovu diviziju četnici nazivaju Šegrtovom divizijom po njenom komandantu Vladu Šegrtu.

¹¹, ¹² i ¹³ Odnosi se na jedinice 13. puka nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen« i 369. puka nemačke 369. pešadijske divizije (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 145). Vidi dok. br. 23.

Trebinjska brigada¹⁴ se je nalazila od mene levo, koja me je potpomagala u ovoj akciji, ali je njen bok bio puno ugrožen povlačenjem Bilećana.¹⁵

Za sve vreme borbe moral, držanje i rad jedinica ove brigade bio je dobar.

U navedenim borbama, na sektoru od Pustog Lisca, do Vilusa komunisti su imali 30 mrtvih za koje se zna, i mnogo veći broj ranjenika.¹⁶ Zarobljena su dva partizana, koji su odmah strijeljani. Izjavili su da su došli da obaveste njihove jedinice na ovim položajima da im pristize pojačanje iz Kuća i od Pješivaca. Na jednome od njih zarobljen je i jedan Ruski pikavac.

Naši gubitci na navedenom sektoru: dva mrtva, za koje se zna, trinajest ranjenih i sedam nestalih, za koje se nezna tačno, dali su zarobljeni, poginuli ili se negde sklonili. Među ranjenima teško je ranjen vazduhoplovni potporučnik Rako Lalić, komandant Rudin.[sko] Trepča.[kog] bataljona. Ovo mu je treće ranjavanje u borbi protivu komunista.

Partizani su posle našeg povlačenja, zadržali se na liniji — Živa — Lapov do — Kaloper — Bobijerina¹⁷ — Osječenica — Babljak i dalje prema Klobuku. Njihove snage sada su II. Dalmatinska brigada, sa Bokeškim bataljonima, delovi VI. Crnogorske brigade i pozadinske jedinice, na navedenim položajima do Riječana i Velimja. Dva bataljona koja su im bila pripela za pojačanje, u toku 10 ov. meseca hitno su otputovali u pravcu Trubjele. Partizani raspolažu sa bacačima koji su u toku 10 ov. meseca destvovali, na naše jedinice na Grahovcu i Omutiću.

Dali je Trebinjska brigada imala gubitaka?

Izvestite o situaciji u Hercegovini i opštoj situaciji.

S VEROM U BOGA, ZA KRALJA I OTADŽBINU!

Komandant 209

I. M. J.¹⁸

¹⁴ i ¹⁵ Radi se o Trebinjskoj i Bilečkoj brigadi Trebinjskog korpusa (vidi dok. br. 23).

Trebinjski korpus je obuhvatao trebinjski, bilečki, ljubinjki i stolački srez, a formiran je avgusta 1942. U svom sastavu je imao četiri brigade: Bilečku, Trebinjsku, Stolačku i Ljubinjku. Komandant je bio Milorad Vidačić, kapetan. Korpus je postojao do oktobra 1944, kada su ga razbile jedinice 29. hercegovačke divizije NOVJ i spao je na oko 30 ljudi.

¹⁸ Ivan M. Janjičić, kapetan.

**OBAVEŠTENJE DELEGATA KOMANDE OPERATIVNIH
JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 11. AV-
GUSTA 1944. ŠTABU BOKOKOTORSKOG KORPUSA O ČE-
TNIČKO-NEMAČKOJ AKCIJI PROTIV JEDINICA NOV I
POJ NA PROSTORU VILUSI — GRAHOVO — LASTVA¹**

68

Pov. Broj: 3
11. avgusta 1944 god.
Položaj

270.²

Od 5 do 9 o.m. vršene su operacije na teritoriji 209.³ Pošto sam saznao, da pojedini komandanti kritikuju svoje susede aludirajući da se isti nisu svesrdno sa svojim jedinicama založili u cilju postizanja potpunog uspeha, to nalazim za potrebno da u ovom aktu izložim tok tih operacija jer smatram da sam od svih najbolje upoznat sa situacijom i sa tokom jer sam bio u mogućnosti da pratim tok rada jedinica 251⁴ i 252⁵ neposredno a tok rada jedinica 209 preko sredstava za vezu.

Cilj mi je da sa ovim izlaganjem povratim međusobno poverenje koje bi moglo usled nepoznavanja celokupne situacije od strane pojedinaca, biti poljuljano.

Događaji su se razvijali ovako:

U toku 5 o.m. iznenada je došao u Lastvu jedan bataljon SS⁶, koji je imao zadatak da se probije u Nikšić, da bi pojačao tamošnji opsednuti garnizon. Jedinice 11 iz Trebinja i Grahova imale su zadatak da uz pomoć naših jedinica potpomognu pokret pomenutog bataljona SS na pravcu Lastva—Viluse—Nikšić a po tom da se jedinice 11 vrate u svoje baze.⁷

Sa ovim zadatkom naše starešine nisu bile upoznate od strane komandanta 11 radi čega se stvorilo uverenje kod naših

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 237, reg. br. 5/11 (BH-W-506).

² Štab Bokokotorskog korpusa. Broj je dopisan na mašini.

³ Vidi dok. br. 22.

⁴ Trebinjska brigada Trebinjskog korpusa.

⁵ Bilećka brigada Trebinjskog korpusa.

⁶ Prema izveštaju nemačke Komande Grupe armija »F« od 10. avgusta 1944, reč je o 3. bataljonu 13. puka nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen«, koji je toga dana stigao u Nikšić (Arhiv VII, NAV—T—311, r. 192, s. 432 i 435).

⁷ Vidi dok. br. 22.

jedinica i njihovih starešina da je ovo akcija za ostvarenje veze Nikšić — Viluse — Bileća, te je ta akcija za nas došla iznenada i prema tome nedovoljno pripremljena.

Jedinice bataljona SS, 251 i bataljona 11 iz Trebinja uz jaku artiljerijsku pripremu uspele su za kratko vreme da izbiju na Viluse, potpomognute dejstvom 209 i 11 iz Grahova.

Jedinice 252, koje su u poslednje vreme učestvovala u operacijama u oblasti Fatnice i Plane, u kojima su imale uspeha ali i gubitaka nisu bile u mogućnosti da izvrše zadatak-ovlađivanje položajima Jargić — Kešeljeva Gradina iz više razloga: Nisu bile dovoljno snabdevene municijom; jedan deo jedinica bio je vezan za neprijateljske snage zbog prisustva X komunističke brigade⁸ na liniji Vranja Dubrava — Trnovica; zbog odlaska 200⁹ na sever jer se morala dat pratnja i konačno zbog toga što je od strane 214¹⁰ tražena intervencija iz pravca 252 radi rasterećenja zbog pritiska komunista na 214. I pored svega izloženog komandant 252 sa blizu 500 boraca dejstvovao je demonstrativno i došao do Stražišta, odakle dalje nije mogao iz navedenih razloga.

Pošto su jedinice 251 209 i 11 izbile u oblast Vilusa i ovladale Vilusima, neprijatelj se povukao u pravcu severa, a bataljon SS produžio u pravcu Nikšića po svom zadatku, ostali su delovi 11, 251 i 209 na liniji — grubo rečeno: Podbožur — Viluse — Skorče Gora. 11 iz Trebinja smatrao je svoj zadatak završenim i hteo se 9 ujutru vratiti u Trebinje, ali na intervenciju potpisatog dobio je naređenje da ostane na položajima radi toga da bi omogućio našim delovima da produže akciju u cilju ovladavanja teritorijom 209. Komandant 11 kolebao se i izdavao kontradiktorna naređenja što je dovelo do izvesne konfuzije kod njegovih a i kod naših jedinica. U međuvremenu neprijatelj je iskoristio situaciju uočivši nepovezanost naših delova i napao u noći 8/9 demonstrativno na Viluse a glavnom snagom na 209.¹¹ Kako su se događaji razvijali kod 209 meni nije poznato u detalje, ali neprijatelj je uspio da

---

⁸ Odnosi se na 10. brigadu 29. hercegovačke divizije NOVJ (vidi dok. br. 22, nap. 10).

⁹ Komanda Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.

¹⁰ Gatačka brigada Nevesinjskog korpusa, koji je obuhvatao nevesinjski, gatački, mostarski i konjički srez, a formiran je avgusta 1942. U svom sastavu je imao 1. i 2. nevesinjsku, Gatačku, Mostarsku i Konjičku brigadu (u dokumentima se pojavljuje i 1. hercegovačko-crnogorska pogranična brigada nazivana još i 2. gatačka, odnosno Golijska brigada). Komandant korpusa je bio Milorad Popović, kapetan. Ostaci korpusa su se aprila 1945. pridružili četnicima Pavla Đurišića u njegovom neuspehom pokušaju prebacivanja na teritoriju pod kontrolom zapadnih saveznika.

¹¹ Vidi dok. br. 22, nap. 5, 6, 8, 9 i 16.

preseče vezu između 251 i 209. U toku 9 o.m. 11 i 251 činili su napore da se održe na Vilusima, ali to nije bilo moguće jer je neprijatelj izvesnim svojim snagama izbio na Skorča Goru i zagrožio komunikaciji Lastva — Viluse a drugim svojim delovima pošto je odgurnuo 209 na jug, preko Savinog Brda zagrožio jedinicama na Vilusima obuhvatom. Zbog ovakve situacije 11 je doneo odluku da se povuče usled čega su morale da se povuku i jedinice 251. Povlačenje je izvršeno pod dosta teškim okolnostima, uz izvesne gubitke za 11. Naših gubitaka kod 251 i 252 nije uopšte bilo; nije mi poznato da li je bilo gubitaka kod 209. Bataljon SS probio se pod borbom u Nikšić, uz osetljivije gubitke (neprovereno: 16 mrtvih). Neprijatelj je imao u oblasti Vilusa izbrojano 12 mrtvih i neutvrđen broj ranjenih. Neprijateljski gubici na ostalim frontovima nisu mi poznati.

Sada jedinice 251 drže front u Lastvi, 209 Grahovo, a 252 učestvuju u operacijama sa jačim snagama 11 koje su se u međuvremenu pojavile u oblasti Bileće.

Izlažući prednje konstatujem: usled nedovoljne pripreme, slabe veze, usled nemanja poverenja jednih trupnih starešina prema drugim i konačno usled slučajnosti, propuštena je jedinstvena prilika da proteramo neprijatelja sa teritorije 209 i da mu time nanesimo osetljiv udarac. Neprijatelj, iako brojno slabiji iskoristio je naše greške pa se pokazao superiorniji od nas u svakom pogledu, što treba da predstavi izvesnu sramotu za nas. Neprijatelj je raspolagao slabijim naoružanjem nego mi u zajednici sa 11. Mentalitet naših boraca trebao bi da je borbeniji jer je neprijatelj raspolagao sa dalmatinskim jedinicama i niko neće priznati da su Hercegovci i Crnogorci lošiji borci od Dalmatinaca; sa naše strane bilo je bez sumnje stručnije vodstvo jer su komandovali oficiri, dok je dalmatinskom brigadom komandovao bivši podoficir.

Sve izloženo ne treba shvatiti kao zajedljivu kritiku nego samo kao činjenice a kritika je samo zato da se u buduće bolje radi.

Ovog momenta dok ovo pišem dobijam izveštaj da 209 vodi borbu severozapadno od Grahova. Ovaj izveštaj dobio sam okolišnim putem a ne od komandanta 251 koji je prvi sused 209 i koji je došao da zna što se u njegovom susedstvu događa pa da po sopstvenoj inicijativi pomogne svoga suseda.

Ukazujući na izložene greške skrećem pažnju svima na koje se ovo odnosi da u buduće ulože svoj autoritet i inicijativu u cilju izbegavanja ovakvih grešaka.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU.

**ZAPOVEST ŠTABA KOMANDE CRNE GORE I STAROG
RASA OD 12. AVGUSTA 1944. KOMANDANTIMA KOLONA
ZA NAPAD NA JEDINICE NOVJ NA PROSTORU PRIJEPO-
LJA i PLJEVALJA¹**

ŠTAB
KOMANDE CRNE GORE I STAROGA
RASA

O. br. 1

12 avgusta 1944 godine

Položaj

Strogo na ličnost

KOMANDANTU

ZAPOVEST

(sekcija jug. izdanje 1 : 100000)

Jače partizanske snage drže položaje Obarde, Kamena Go-
ra, Karoševina, Skokuće, Župa i Gračanica, sa dubokim ras-
poredom u unutrašnjost.²

Naš zadatak sa jedinicama X³ je da ovoga neprijatelja na-
padnemo i proteramo.

Za izvršenje ovoga zadatka —

NAREĐUJEM:

I Desna kolona, komandant Koncentriše se na dan 12
kapetan Bojović Vukašin, avgusta 1944 godine do 16,30
sastava 2 [bataljona] 6 pu- časova po novom vremenu na
ka⁴. polaznom položaju s. Taševo.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 138, reg. br. 29/3 (CG-V-1116).

² Te položaje su držale jedinice 1. proleterske divizije (vidi dok. br. 16, nap. 7).

³ Odnosi se na nemačke jedinice (14. puk 7. SS divizije »Princ Eugen«, 2. puk »Brandenburg« i borbenu grupu »Krempler«) koje su u operaciji »Ribecal« (»Rübezahl«) dejstvovale protiv 1. proleterske divizije NOVJ od Prijepolja i Pljevalja i na desnoj obali Lima prema Bijelom Polju. Cilj ove neprijateljske operacije (kod nas poznata kao durmitorska operacija) bio je da se spreči prodor NOVJ iz istočne Bosne, Sandžaka i Crne Gore u Srbiju. I pored angažovanja veoma jakih snaga, neprijatelj u tome nije uspeo. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom XIII, knj. 4, dok. br. 99, 103, 104 i 108 i Prilog I. U ovoj knjizi vidi dok. br. 2, 3, 4, 22 i 64.

⁴ i ⁷ Ta dva puka sa 8. pukom sačinjavali su Crnogorski dobrovoljački korpus (CDK), koji je nemačka 2. oklopna armija formirala od četničkih jedinica sa teritorije Crne Gore i Sandžaka. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 3, dok. br. 91 i 147.

Naoružanje sastava bataljona.

U toku noći 12/13 avgusta 1944 godine sa celim bataljonom krenuće se tako da na dan 13 avgusta 1944 godine u 4 sata bude na polaznom položaju za borbu i to: Karoševina[-] kota!⁵

Dalje napadaće pravcem Galočevina, Kamena Gora, sa daljim glavnim pravcem napada Goli Vrh (k 1445),⁶ a idućeg dana produžuje napad opštim pravcem Goli Vrh — Račevo — Srednje Brdo — Kovren!

Dalje od Kovrena sledovaće nova zapovest.

Zona širenja levo i desno po potrebi stim da se održava neprestana veza i pokret ravnati prema napredovanju susednih kolona.

Obratiti naročito i stalno pažnju na situaciju i nadmoćnost neprijatelja kod susedne jedinice i uvek na vreme prići u pomoć.

[II] Srednja kolona odnosno druga, Komandant, kapetan g. Šćepanović Vlado, jačine 1 bataljona odnosno 1 četa ovoga bataljona, naoružanje njenog sastava ojačana vođom prateće čete.

Koncentriše se na desnoj obali Lima preko Gvoždenog mosta na Limu u Prijepolju na dan 12 avgusta 1944 godine do 17 časova.

U toku noći 12/13 avgusta 1944 godine izvršiće pokret do Skokuća, stim da na Skokućama (k. 1179) bude 13 avgusta 1944 godine tačno u 4 časa po novom vremenu.

Od Skokuća produžava napad opštim pravcem napada Skokuće — Boljani — Strme-

⁵ Verovatno k. 917.

⁶ To mesto nije nađeno na karti 1:100.000, verovatno se radi o Golom kršu (trig. 1445).

nica — Kašice — s. Kašice — Podjevac — Gradina — k. 1353 — Kadina Luka (k. 1315) — Grab, gde dobiti zapovest za dalji pokret.

Zona širenja levo i desno prema potrebi, održavajući neprestano vezu sa susednim jedinicama i kretati se odnosno ravnati se u kretanju sa susednim jedinicama.

Obratiti pažnju na pomoć susednim jedinicama u potrebnim momentima.

[I]II TREĆA KOLONA, komandant kapetan g. Šćepanović Vlado, jačine ostatka sastava prvog bataljona 7 puka⁷, a naoružanje iz sastava bataljona.

Koncentriše se kao i druga kolona, stim da na dan 13 avgusta 1944 godine tačno u 4 časa ujutru po novom vremenu bude na polaznom položaju Dumljani, a jednim jačim odeljenjem na položaju Duraci — Gračanica.

Na dan 13. t. g. od četiri časa pronapad opštim pravcem napada Dumljani — Podbor — Javorje — Jablanovac — Brajkovac — Duga — Bijov Grob, odakle će za dalje kretanje sledovati nova zapovest.

Zona širenja levo i desno po potrebi stim da se ravnomerno kreće i održava vezu sa susednim jedinicama. Svoje jače odeljenje sa Duraka uputiće dalje pravcem Miljevići — Bačulovina — Zečija glava (k. 1245) — Bijov Grob gde ulazi u sastav glavne kolone.

Obratite naročitu pažnju na vatrenu pomoć susednim jedinicama.

IV ČETVRTA KOLONA, komandant kapetan Bojičić Vojislav, jačine 1 bataljona 6 puka sa naoružanjem svojega sastava.

Koncentriše se na položaju Kaćevo na dan 12 avgusta 1944 godine u 18 časova odakle produžava pokret do Stranjana — Jadovnik, gde će se tako postaviti da teškim oruđem tuče Brodarevo u momentu kada treća kolona bude izašla na Brajkovac t.j. u toku 13 avgusta se na ovaj položaj postaviti a narednog dana, kada kolone produže tući Brodarevo da bi na taj način vezao što više neprijateljskih snaga u Brodarevu.

Dalje kretanje nastaviće pravcem opštim pravcem napada Stranjani — Mrčkovina — Milakovići — Tičije Polje Gornja Dubočica — Krajnovići — Bare, a odatle pravac Obrov, a dalje u sporazumu sa kolonom odnosno Komandantom kolone X, sa kojom će stalno sadejstvovati. Detalje plana odnosno kretanje dobićete na način objašnjen poručniku Tomoviću Bećiru.

Zona širenja desno i levo po potrebi, obraćajući naročitu pažnju na gazeve na Limu i nastojeći da nikao⁸ neprijateljskih delova ne upadne u unutrašnjost.⁹

V Veza:

Veza će se održavati putem kurira i putem radiostanica. U kom cilju će komandant četvrte kolone uputiti 10 mlađih, zdravih i strogo poverljivih vojnika, kao kurire za dve partije od po pet, a ostali komandanti po četiri vojnika. Znaci raspoznavanja danju belo platno kvadratnog metra širine i dužine sa crvenom oznakom, a noću tri svetleća metka sa bombom. Kolone međusobno još pomoću barjačica.

⁸ Tako piše u originalu, verovatno treba »niko od«.

⁹ Pored te četiri kolone, u napadu na 1. proletersku diviziju je od Bijelog Polja učestvovala i »posebna kolona« (vidi dok. br. 25).

VI Sanitetska služba:

Bolnica u Prijepolju, stím da će teži ranjenici biti transportovani dublje u unutrašnjost na specijalno lečenje. Komandanti kolona će formirati sanitetsko odeljenje za ukazivanje prve pomoći na položaju u zajednici sa lekarima X kolone. Prenos ranjenika najbližim putem do drumu gde na terenu bude određeno, a odatle sanitetskim kolima. Ovde skrećem naročitu pažnju na to da se mnogo vojnika ne izvlači iz stroja radi prenosa ranjenika kako je to ranije određeno.

VII ISHRANA: putem trupnih komora, o čemu će se starati intendant kapetan g. Vlahović¹⁰ u sporazumu sa intendantom kolone X, zbog transportnih srestava.

VIII POPUNA MUNICIJOM: poručnik g. Bojović Vladislav u sporazumu sa Komandantom municiske komore kolone X staraće se o pravilnom i blagovremenom snabdevanju municijom svih jedinica prve, druge i treće kolone, a četvrta kolona će se osobeno iz Sjenice snabdevati i municijom i ishranom.

IX Komandant prve kolone stupiće u vezu sa Komandantom X radi prenosa teških oruđa, dok konji stignu.

Na izvršenje s verom u Boga za Kralja i Otadžbinu.

Dostavljeno svima komandantima
kolone i jedan primerak
za ovaj štab.

Zastupa Komandanta,
Načelnik štaba, kapetan¹²

M.P.¹¹

Zastupa Komandanta,
Načelnik štaba, kapetan¹²

¹⁰ Prvoslav.

¹¹ Okrugli pečat: »Štab četničke komande za Sandžak«.

¹² Načelnik štaba bio je Dušan Arsović.

ZAPOVEST ŠTABA KOMANDE CRNE GORE I STAROG RASA OD 12. AVGUSTA 1944. KOMANDANTU KOLONE ZA NAPAD NA JEDINICE NOVJ U REJONU BIJELOG POLJA¹

ŠTAB
KOMANDE CRNE GORE I STAROG
RASA

O. br. 2. za 12 [avgust] 1944 g.

Položaj

Strogo lično

Isprava br. 9

moždaobsto

ISA

KOMANDANTU

ZAPOVEST

(sekcija jug. izdanje 1 : 1000 000)

Jače partizanske snage drže položaje Kakmuže — Potpeće — Maoče — Vrulja i td.²

Naš zadatak je sa jedinicom X³ da ovoga neprijatelja napadnemo i proteramo.

Za izvršenje ovoga zadatka, —

NAREĐUJEM:

- 1) Posebna kolona, komandant kapetan Railić Radoman, sastav 2 bat.[aljona] 7 puka sa svojim naoružanjem.

Koncentriše se na dan 12 avgusta 1944 godine do 18 časova u Odžacima, a zatim u toku noći 12/13 avgusta 1944 godine produžava sa svima snagama opštim pravcem napada Odžaci — Maoče — Kruvice — Barice — Crvena Lokva — Burenj, a dalje će sledovati nova zapovest.

Zona širenja leve i desne kolone po potrebi, stim da se neprestano održava međusobna veza i sa kolonama X koje sadejstvuju. Voditi računa o pomaganju vatrom.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 136, reg. br. 29/3—4 (CG-V-1116/1).

² Te položaje su držale jedinice 1. proleterske divizije (vidi dok. br. 16).

³ Odnosi se na nemačke jedinice.

2) VEZA: će se održavati putem kurira i putem radiostanica sa kolonama X odnosno preko kolona X. Znaci raspoznavanja danju belo platno kvadratnog metra širine i dužine sa crvenom oznakom, a noću tri svetleća metka sa bombom (o ovome obavestiti kolonu X). M-mekolone⁴ će međusobno održavati vezu i putem barjačica.

3) SANITETSKA SLUŽBA: Bolnica u Pljevljima, stim da će teži ranjenici biti transportovani dublje u unutrašnjost na specijalno lečenje. Komandant te kolone će formirati sanitetsko odeljenje za ukazivanje prve pomoći na terenu u zajednici sa lekarom X kolone. Prenos ranjenika vršiće se do mesta označenog na najbližem putu u sporazumu sa kolonom X, a odatle sanitetskim kolima do bolnice.

Ovde skrećem naročitu pažnju na to: da se mnogo vojnika ne izbacuje iz stroja kako je to ranije rađeno.

4) ISHRANA: Regulisana je sa kolonom X.

5) Bojna komora će se starati da od kolone X doturi municiju na položaje blagovremeno i na vreme trebujе iduću šaržu, stim što će taj komandant odrediti bojnu komoru na vreme a konji će doći.

Komandant te kolone po prijemu konja iz Raške dobiće od Štaba korpusa 40 konja sa samarima samo, pa će se postarati da snabde konopima i da ljudstvo koje dotera konje snabde putem rekvizicije hranom i uputi potpisatome odmah po prijemu konja.

NA IZVRŠENJE S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU.

Dostavljeno: Komandantu
posebne kolone

M.P.⁵

Zastupa Komandanta,
Načelnik štaba, kapetan⁶

⁴ Tako piše u originalu, treba: Međukolone.

⁵ Jedva čitljiv otisak okruglog pečata: »Štab četničke komande za Sandžak«.

⁶ Načelnik štaba bio je Dušan Arsović.

**ZAPOVEST ŠTABA 4. GRUPE JURIŠNIH KORPUSA OD
12. AVGUSTA 1944. KOMANDANTIMA 2, 3. I 5. JURIŠ-
NOG KORPUSA ZA SPREČAVANJE PRODORA JEDINICA
NOVJ NA ODSEKU KRUŠEVAC — TRSTENIK¹**

ŠTAB
ČETVIRTE GRUPE JURIŠNIH KORPUSA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

O. BR. 17

12 avgusta 1944 godine

POLOŽAJ

ZAPOVEST

17 komunistička divizija² posle našeg pokreta na levu obalu Morave preduzela je pokret na sever i danas do mraka njeni prednji delovi nalaze se na liniji: selo Donji Stupanj — selo Dašnica — selo Rataje — Aleksandrovac — selo Pleš — Željčin. Prednji delovi ove divizije u cilju izviđanja dopirali su i nekoliko kilometara severno od ove linije. Svoje izviđanje za sada su uperili u pravcu Kruševca, u pravcu sela Stupanja u pravcu Trstenika i pravcu Vrnjačke banje.

Peta komunistička divizija³ nalazi se u oblasti Brusa i Jankove Klisure.

2. komunistička divizija⁴ na prostoru između Kuršumlje — Kuršumliške banje.

21 komunistička divizija⁵ u prostoru Kuršumliške banje — Kuršumlijske planine Radan. Ova divizija je uzalud pokušavala napad na Kuršumliju i odbijena posle težih gubitaka.⁶

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, k. 77, reg. br. 24/3 (S-V-11391).

^{2, 3} i ⁴ Reč je o jedinicama Operativne grupe divizija. Po razbijanju 4. grupe jurišnih korpusa na Kopaoniku (vidi dok. br. 6 i 12) dejstva ovih jedinica su bila usmerena na izvršavanje sledećeg zadatka grupe: prodor u Župu i Rasinu. O njihovom rasporedu i dejstvima od 8. do 12. avgusta 1944. vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 9, dok. br. 100, 102, 106, 117, 123, 124, 179, 180—182; P. Višnjić, n.d., str. 63—66.

⁵ Odnosi se na 21. NOU diviziju koja je, u sporazumu sa Glavnim štabom Srbije, privremeno stavljena pod komandu Štaba Operativne grupe divizija. O rasporedu 21. NOU divizije 12. avgusta 1944. vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 9, dok. br. 183.

⁶ O neuspehom napadu 21. NOU divizije 8/9. avgusta 1944. na Kuršumliju vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 9, dok. br. 101, 104 i 105.

Iz zaplenjenih dokumenata iz Titovog štaba i iz komunističke centrale u Beogradu jasno proizilazi da ove komunističke snage koje su prešle iz Sandžaka dolaze samo kao pojačanje Topličkoj grupi crvenih, da bi prvo njih učvrstili, potom očistili teren između Ibra, Zapadne i Južne Morave, a kad je taj prostor sigurno u njihovim rukama, onda se od svih snaga koje se sada nalaze tamo obrazuje grupa za upad u Srbiju s juga.

Prema izloženoj situaciji može se pozitivno očekivati da će komunisti skorih dana, a možda u najkraćem vremenu pokušati da se spuste u dolinu Morave, da njom ovladaju i stvore mostobran na levoj obali za dalje nadiranje u Šumadiju.

Sa naše strane preduzete su opsežne vojno političke mere za stvaranje vojske, koja će sa sigurnošću moći tući Titove snage. Dok se svi ovi poslovi ne završe četvrta grupa jurišnih korpusa mora po svaku cenu sprečiti komunistički proboj na oteku Kruševac Trstenik. U ovom cilju

N A R E Đ U J E M :

1. — Naše trupe zauzeće za odbranu položaj:

a). Peti jurišni korpus zauzima i brani položaj željezničku prugu od ušća Popinske reke u Moravu do sela Odžaci zaključno. Predstražni položaj ovoga korpusa biće na liniji: vis Jagodine brdo — Koznik (413). Prihvatni položaj ovoga korpusa prednja ivica sela Grabovac i Bogdanje.

Zona izviđanja desno od ušća Popinske reke preko sela Popina do sela Pleša. Leva granica selo Odžaci sela Jasikovica — Aleksandrovac. Naročitu pažnju obraća u pravcu planine Goča i Željina, gde se neprekidno moraju upućivati jača izviđačka odelenja na svakih dvadeset časova jedno odelenje, tako da dok se jedno vraća drugo je na maršu ka Željinu.

Komandno mesto komandanta korpusa je varoš Trstenik.

b). Treći jurišni korpus zauzima i brani levu obalu reke Morave na oteku od sela Šavranići zaključno do polja Gasiñac isključno sa pretstražnim položajima na železničkoj pruzi od sela Odžaci isključno do Počekovačke mehane zaključno. Prihvatni položaj ovoga korpusa biće na visovima iznad drumu koji veže selo Bogdanje selo Medvedu i selo Drenovu na oteku od zaseoka Šavran do Toponičkog potoka između Medvede i Drenove.

Izviđanje vrši u prostoru koji je ograničen levom zonom granicom zone izviđanja petog korpusa i linijom: Počekovačka mehana — selo Omašnica — selo Golubovac — selo Novaci.

v). Drugi jurišni korpus zauzima i brani levu obalu Morave na oteku od polja Gasiñac zaključno sa poljem Moravice

naspram sela Bresno polje. Predstražni položaj ovoga korpusa ka železničkoj pruzi od Počekovačke mehane isključno do sela Bresno polje zaključno.

Prihvatni položaj je na visovima neposredno iznad drumova koji veže selo Medveđa — selo Drenova — selo Bela Voda do Bele vode isključno.

Zona izvidanja ovoga korpusa proteže se istočno od leve granice trećega korpusa do linije selo Mačkovac — selo Trebotin — selo Doljane — selo Šogolje.

2. — Zauzimanje predstražnog i glavnog položaja ima se izvršiti 13 avgusta do sedam časova.

Prihvatni položaj urediti još sada za odbranu i na njega rasporediti rezervu. Naročitu pažnju obratiti na glavni položaj čije se posjedanje mora izvršiti grupno, ali tako da je cela reka stavljena pod vatru s tim da gazovi i moguća mesta prelaza budu bezuslovno pod koncentričnom vatrom automatskih oruđa i bacača. Do sedam časova Komandant će telefonom obavestiti me o zauzimanju položaja, a u toku prepodneva komandanti će obići sva tri svoja položaja i lično prekontrolisati i popraviti njihovo posjedanje.

3. — Veza: telefonom prenositi sve izveštaje, a izveštaje važnije dostavljati neposredno kuririma konjanicima. Do sedam časova 13 avgusta u štab uputiti po tri kurira konjanika, koje odabрати i odrediti za stalne kurire pri ovome štabu radi čega ih i snabdeti takvim objavama.

Radio veza održavaće se svakog dana po zapovesti za vezu. —

4. — Ishrana po ranijoj zapovesti.

5. — Sanitetska služba: ranjene i bolesne upućivati u previjalište Trstenik odakle će se vršiti dalja evakuacija.

NA IZVRŠENJE.

Prijem zapovesti potvrditi pismeno po kuriru.

Za načelnika štaba,
poručnik
Slob.⁷ Kovačević

Zastupa komandanta,
kapetan
Neš Nedić

M.P.⁸

Dostavljeno: K-tu II, III i V jur. korpusa.

⁷ Slobodan.

⁸ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab 30«.

Napomena: Pokušaju li partizani napad onda se mora dati najžilavija odbrana na predstražnom položaju kako bi nam se stvorila mogućnost da se upotrebi za bočni udar udarna grupa u Trsteniku.

Prodru li partizani kroz predstražarski položaj reka se mora braniti do poslednjeg čoveka i odstupiti se može samo po mojoj pismenoj zapovesti. Podvlačim da je neobično važno da se tu stavi što jači otpor kako bi se obezbedili bočni udari na prvom mestu iz Trstenika, a potom i sa pravca onih jedinica kod kojih napad nije izvršen.

Izviđački delovi moraju održavati stalni neprekidni dodir sa neprijateljem. Noćnim prepadima starati se da dobijemo zarobljenike, radi prikupljanja daljih podataka. Ne sme se dozvoliti da se izviđački delovi oslanjaju na seljačke priče, već se i podaci o neprijatelju moraju prikupljati oružanim izviđanjem t.j. dodirom i borbom.

Na reci Moravi treba pronaći gazove i tačno ih objasniti trupama kako bi jedinice sa predstražnog položaja tačno [znale] kud ko ima da se povlači, ako na to budu primorani odnosno da bi trupe sa glavnog položaja tačno znale gde ima da se sasredi najjača vatra. Sva plovna sredstva i preko dana i preko noći prikupljena su na levoj obali i predati nadležnom starešini za obezbeđenje koji ih po potrebi koristi za naš saobraćaj preko reke. Od momenta kad se čuje borba na predstražarskom položaju sva plovna sredstva moraju se izvući na kopno do u visinu prihvatnog položaja, a plovna sredstva koja se ne mogu evakuisati moraju biti uništena.

IZVEŠTAJ ŠTABA 1. JURIŠNOG KORPUSA OD 12. AVGUSTA 1944. KOMANDANTU 4. GRUPE JURIŠNIH KORPUSA O BORBAMA PROTIV JEDINICA NOVJ NA KOPAONIKU OD 6. DO 9. AVGUSTA¹

Š T A B
I JURIŠNOG KORPUSA

Br. službeno

12 avgusta 1944 godine

CUKOJEVAC

KOMANDANTU IV GRUPE JURIŠNIH KORPUSA

Aktom vašim O. BR. službeno od 11 - VIII naređeno je da svi korpusi kompletiraju do 16 ov.m. i izveste da su spremni za akciju. Kako ovaj korpus još nije prikupljen i nema izgleda da će [se] usposobiti za dejstvo do 16 ov.m. i kako je potpisatom usmeno rečeno od strane g. majora Račića i njegovog načelnika štaba kap. g. Neška Nedića da se ovom korpusu ostavlja na raspoloženje do 20 ov.m. da se prikupi i usposobi za nove akcije, to je u tom smislu od strane ovog štaba i izdato naređenje nižim starešinama. Zbog toga ovaj korpus neće biti spreman za akciju pre 20 ov.m.

Do sada se zna da se prikupilo u jedinice ovog korpusa oko 1200 do 1250 vojnika i starešina. Za ostalih 1000 vojnika i starešina još se ništa tačno nezna. Preporučavanja su razna. Saznaje se da su dosta komunisti zarobili.

Isto tako traže se tačni podaci o gubicima na dan 6, 7, 8 i 9 avgusta, kao i šta je ko od starešina radio i gde se nalazio. Po ovom traženju za sada se još ne mogu dati podaci, jer se još u korpus nisu prikupile mnoge starešine, među kojima i sami komandanti brigada i bataljona. Ovi podaci dostaviće se docnije.

Ovaj korpus na dan 6 avgusta nije vodio borbu.² Noću 6/7 nalazio se na položaju Jelica — Gobelja. 7 avgusta u 3 časa

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 46/2 (S-V-1091/1).

² Toga dana je 1. jurišni korpus bio u pokretu od Aleksandrovcia ka Kopaoniku. Prema zapovesti štaba njegove 3. jurišne brigade od 5. avgusta 1944, korpus je iz Aleksandrovcia pošao 6. avgusta u 3 sata (Arhiv VII, Ča, k. 23, reg. br. 29/2). Direktivom komandanta 4. grupe jurišnih korpusa od 5. avgusta bilo je, međutim, naređeno da svi korpusi krenu 5. avgusta u 17 sati (vidi dok. br. 6).

krenuo je u pravcu Suvog Rudišta i odmah primio borbu na Jarmu i Karamanu.³ Borba je vođena od 3 do 10 časova kada se ovladalo visom Karaman i Jarmom. U ovoj borbi ovaj korpus zarobio je od komunista 7 puškomitraljeza, oko 30 pušaka, oko 10 natovarenih konja i uhvatio 4 živa partizana, a ostavio na položaju 3 viđena partizanska leša. Primećeno je još mrtvih i mnogo ranjenih partizana. Na našoj strani bilo je 4 mrtva i skoro 20 ranjenih. Posle ovoga od strane štaba grupe korpusa naređeno je gonjenje u pravcu s. Kneževa, i tako je i urađeno. Gonjenje smo produžili do mraka i izbili u visinu s. Kneževa.⁴ Pod pretpostavkom da se svi korpusi nalaze na položajima kako je to navedeno u zapovesti štaba grupe korpusa O. Br. 16⁵ i da se III Jurišna brigada III jurišnog korpusa nalazi na Suvom Rudištu i Milanovom vrhu, i pošto su slabi neprijateljski delovi bežali sve do mraka ispred ovog korpusa, to je ovaj korpus zanoćio na položaju Mramor — Bećirovac. U toku noći 7/8 bio je napadnut jačim komunističkim snagama i posle borbe od 3 časa rasturio se.⁶ U toku 8 i 9 avgusta ovaj korpus kao celina nije vodio borbu, već samo pojedini delovi koji su se probijali iz neprijateljskog obruča.

Detaljnih podataka ni o čemu se još nema pošto se još nisu prikupile sve starešine ni vojnici.

ZAST. KOMANDANTA — PORUČNIK
Dušan M. Lazarević

M.P.⁷

³, ⁴ i ⁶ Reč je o napadu 17. NOU divizije i 1. krajiške NOU brigade 5. NOU divizije. Šire podatke o rasporedu i dejstvu tih jedinica vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 9, dok. br. 94, 112, 179, 181, 182; Arhiv VII, Ča, k. 26, reg. br. 40/2; zapovest Štaba 1. jurišnog korpusa od 7. avgusta 1944. i k. 23, reg. br. 31/2; zapovest Štaba 3. jurišne brigade 1. jurišnog korpusa od 7. avgusta 1944. Vidi dok. br. 29 i 31.

⁵ Vidi dok. br. 12.

⁷ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 53« (1. ravnogorski korpus).

IZVEŠTAJ ŠTABA ČETNIKA CRNE GORE I BOKE OD 14. AVGUSTA 1944. KOMANDANTU SVIH ČETNIČKIH JEDINICA CRNE GORE O ČETNIČKIM SNAGAMA KOJE SA NEMAČKIM JEDINICAMA OPERIŠU U DOLINI MORAČE PROTIV NOVJ¹

ŠTABA
ČETNIKA CRNE GORE I BOKE²

Pov. Br. službeno
14 avgusta 1944 god.
Položaj

**ČLANU RESORA ZA NARODNU ODBRANU I
KOMANDANTU NACIONALNIH TRUPA**

Četničke formacije iz reona Podgorice, Danilova grada i Nikšića preduzele su, uz pripomoć nemačkih trupa, opštu ofanzivu protivu neprijatelja u dolini Morače. Upućene su u napad sledeće kolone:

a) Prva kolona, major Lazović³ (Kući i deo Vasojevića) pravcem uz Kuće. Do ovoga momenta zauzeli su Kržanju.

b) Druga kolona, major Pavić⁴ (kadrovski puk, Moračani, deo Lješnjana i Pipera) oko 1500 četnika uz sadejstvo jednog ojačanog nemačkog bataljona. Dejstvuje pravcem desnom obalom r. Morače za Morački Manastir. Do sinoć su izbili do s. Petrovića, pošto su prethodno zauzeli Vežešnik.

v) Treća kolona, deo Bjelopavlića i Spužani, pravcem uz Pipere, za zaštitu levog boka glavne kolone (pod b), i dalje preko Radovča. Jutros su zauzeli Gornje Crnce.

g) Četvrta kolona (Pavkovići i Vražegrmci) demonstrativnu borbu ka Bjelopavličkim planinama u cilju vezivanja za sebe snage koje se nalaze na ovom frontu. U toku ove noći trebali su da zauzmu Hum i Gradac, pošto su ga prethodno bombardovali artiljerijom sa grada.

d) Krilna zaštita, deo puka, koji nije upotrebljen za glavnu akciju drži položaj u visini Bogmilovića, radi zaštite krila od pravca Katunske Nahije, odnosno od Pješivaca.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 138, reg. br. 30/3 (CG-V-1117).

² Tu komandu je Pavle Đurišić formirao jula 1944, ali se ona pojavljuje samo u nekoliko dokumenata.

³ Novica.

⁴ Boško.

d) Ružićevi četnici ubačeni su u neprijateljsku pozadinu kao gerila, sa zadatkom napada na saobraćaj, transporte, štabe i uništavanje manjih neprijateljskih odeljenja u pozadini. Od akcije ove grupe najviše se očekuje.

Jutros oko 8 časova dva gangsterska aviona (drumski razbojnici) bombardovali su most na Sušici, u blizini našeg štaba. Jedna je bomba pogodila most, ali nije učinila kvara, druga je pala van mosta. Izgleda da je bombardovana i Podgorica.

Kako se situacija nije još razvila, tako je i ovaj prvi izveštaj oskudan. Nadam se da će sledeći biti opširniji i sa više optimizma.

Da ne zaboravim. Juče je već opravljen most na Morači kod Smokovca. Duž drumu napreduje i jedna motorizovana kolona sa dugačkom artiljerijom.

Potrebno je narediti da Katunska Brigada produži akcije, makar čisto demonstrativnog karaktera, koje bi imale za cilj vezivanje za sebe Šegrtove grupe.⁵ Bataljoni od Lastve Trebinjske probili su se do Nikšića i upućeni za Podgoricu gde sada učestvuju uz sadejstvo naših trupa. 13 avgusta u 0 časova otpočela je opšta ofanziva protivu neprijatelja u Vasojevićima i Sandžaku. Ima se podataka da su neke 3 partizanske divizije prodrle ponovo za Srbiju, tako da je naš front sada reduciran na polovinu. Međutim i tamo im se sprema zamka za potpuno opkoljavanje. Mobilisano je 25.000 četnika koji uz pripomoć ostalih legalnih trupa opkoljavaju prebačene divizije. Ovoga puta očekuje se konačno razbijanje partizana u Sandžaku, Crnoj Gori i Staroj Srbiji.

M.P.⁶

Komandant, major
Bl.⁷ L. Gojnić

⁵ Vlado Šegrt je tada bio komandant 29. hercegovačke NOU divizije.

⁶ Okrugli pečat: »Štab četnika Crne Gore«.

⁷ Blažo.

IZVEŠTAJ ŠTABA 2. JURIŠNOG KORPUSA OD 14. AVGUSTA 1944. KOMANDANTU 4. GRUPE JURIŠNIH KORPUSA O BORBAMA PROTIV JEDINICA NOVJ NA KOPAONIKU OD 6. DO 9. AVGUSTA¹

Š T A B
2. JURIŠNOG KORPUSA
O. BR. SLUŽBENO
14. avgusta. 1944 god.
POLOŽAJ

Izveštaj o radu

2. Jurišnog Korpusa.

KOMANDANTU IV GRUPE JURIŠNIH KORPUSA

POLOŽAJ.—

Na osnovu vašeg naređenja O. Br. službeno od 11 avgusta 1944 god. dostavlja se sledeći izveštaj:

Na dan 6 avgusta Korpus je osvanuo u selu Žarevu odakle je produžio na Ogledno,² gde je ostavljena 3. brigada sa kapetanom g. Popovićem,³ koji je dobio zadatak da sa 1. bataljonom posedne Ogledno a sa ostalim bataljonima obrazuje rejeje na odstojanju od 20 metara i održava vezu sa Štabom ovog Korpusa i Štabom IV Grupe Jurišnih Korpusa. 1, 2 i 4. brigada krenuli su u pravcu Brložnika. U blizini Brložnika došla je 1. brigada u dodir sa neprijateljem i odmah stupila u borbu — napala neprijatelja.⁴ Odmah se razvija i 2 i 4 brigada za borbu i napadaju neprijatelja i to: 1. brigada u pravcu visa Briševac, 4. brigada u pravcu Jastrepeca a 2. brigada u pravcu visa Oglavlje i Gradac. Brigade uspevaju da zauzmu

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 29, reg. br. 12/1 (S-V-1667/2).

² Vidi dok. br. 12.

³ Dragomir, kapetan 1. klase.

⁴ i ⁵ Borbu na Brložniku protiv 1. jurišne brigade vodili su delovi 2. proleterske brigade 2. proleterske divizije i 6. istočnobosanske brigade 17. divizije NOVJ. Uvođenjem sve tri jurišne brigade u borbu neprijatelj je 6. avgusta do 17 sati uspeo da zauzme Oglavlje i Briševac. Ove položaje 2. jurišni korpus je kasnije napustio pred snažnim protivnapadom 2. krajiške i 6. istočnobosanske brigade sa kojima je sadejstvovala 2. proleterska brigada 2. proleterske divizije. (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 9, dok. br. 179, 180 i 182).

napadnute položaje i izbijaju na Marinu čuku potiskujući neprijatelja, koji je pokušao obuhvatom i protivnapadima da povrati izgubljene položaje. Zbog nestatka municije i toga što je neprijatelj dobio pojačanje Korpus je se [u] 21 čas povukao na položaje Brložnik k. 1157 — Jastrebac gde je i zanoćio.⁵ U toku noći do 24 časa vladalo je zatišje.

Na dan 7 avgusta 1944 god. u 02,30 časova neprijatelj je izvršio napad na naše položaje i posle dvočasovne borbe neprijatelj je odbijen sa gubicima.⁶ Tom prilikom zaplenjen je jedan puškomitraljez. Odmah zatim neprijatelj je napao još jačim snagama i većom žestinom na celom frontu,⁷ ali su se naše snage čvrsto držale izuzev 3. brigade kod čijeg je ljudstva nastalo kolebanje zbog jake vatre iz neprijateljskih bacača, no ipak i ova brigada i dalje ostaje na položaju. U 8,45 časova ceo Korpus ostaje bez municije, a neprijatelj sa jakim snagama sve jače napada, te je Korpus bio prinuđen da odstupi putem Brus pa kosom na Obradovu čuku koji položaj poseda 1. i 4. brigada, a 2. brigada na Borje gde ostaje u zasedi. 3. brigada uputila je jednu četvu u Brus da dovede komoru i ljudstvo koje je bilo u Brusu, a sa ostatkom je ostala u zasedi na Borju. Predveče Korpus je dobio zadatak da po cenu svih života mora uzeti čuku Palež — 1148. U 23 časa delovi 1 i 4. brigade napali su neprijatelja na položaju Palež i posle kraće borbe isti zauzeli zaplenivši 2 puškomitraljeza, 2 mitraljeza i 7 pušaka, ali pošto je našima nestalo municije, komandanti bataljona Tanasijević i Novaković ranjeni, a komunisti su sa jačim snagama napali sa svih strana na položaj Palež, to su se naše snage morale povući na polazni položaj hvatajući se za guše sa neprijateljem.⁸ Posle ovoga nastalo je zatišje na celom frontu — položaju.⁹

Na dan 8 avgusta 1944. god. bilo je zatišje sa malim čar-kama, ali je primećeno da neprijatelj vrši obuhvat sa jakim

---

⁶ i ⁷ U toku noći 6/7. avgusta delovi 2. proleterske brigade 2. proleterske divizije, 6. istočnobosanske i 15. majevičke NOU brigade 17. NOU divizije izvodili su napade na 2. jurišni korpus. Sedmog avgusta 2. proleterska i 17. divizija izvršile su, po naređenju Štaba Operativne grupe divizija, koncentričan napad na 2. i 3. jurišni korpus, dok je 5. divizija bila u rezervi. Tokom dana, 2. proleterska brigada prinudila je 2. jurišni korpus na odstupanje i uveče zauzela Brus (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 9, dok. br. 88, 94, 179, 180 i 182).

⁸ Položaje na Paležu branio je 1. bataljon 6. istočnobosanske brigade 17. divizije. Izgubivši privremeno ove položaje, 1. bataljon je, pošto se prikupio, sa 2. bataljonom iste brigade prešao u protivnapad i ponovo ovladao Paležom (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 9, dok. br. 182).

⁹ Jedinice Operativne grupe ovladale su Kopaonikom 8. avgusta 1944. uveče. Opširnije o tome vidi dok. br. 23 i 26; Zbornik NOR-a, tom I, knj. 9, dok. br. 9; P. Višnjić, n.d., str. 51—63.

snagama i na velikoj daljini. Kako je našim snagama potpuno nestalo municije, a neprijatelj počeo koncentrisati jake snage i vršiti obuhvat, što je lično posmatrao Načelnik Štaba IV Grupe Jurišnih Korpusa, to je isti naredio povlačenje naših snaga s tim, da to povlačenje bude neprimetno. Odmah je upućena 2 i 3. brigada na vis Nerade da ga posedne sa zadatkom da prihvati 1. i 4. brigadu i štiti njeno povlačenje. Kad je izvršila posedanje 3. brigada 2. brigada je prebačena preko drumu Jošanička Banja — Aleksandrovac i posela položaj Orlovac takođe da štiti izvlačenje naših snaga. Ostale brigade u najvećem redu povukle su se preko Nerada, Vranštice, Makarenec u s. Pleš gde je i zanoćio ceo Korpus obezbedivši se sa svih strana, a 4. brigada uputila je jedan bataljon na vis Jerinin Grad i okolinu kao pobočnicu i izvidnicu.

Na dan 9 avgusta 1944, god. u 04 časa ceo Korpus je krenuo preko Stanišinaca — Vrnjačke Banje i Trstenika u s. Medvedu gde i zanoćio.

Prilikom povlačenja sa položaja Obradova čuka neprijatelj je pokušao kod Borja da preseče ostupnicu 1 i 4. brigadi, ali je jedan polubataljon 1. brigade pustio neprijatelj na 100 metara i otvorio jaku vatru i neprijatelja naterao u panično bekstvo. Posle povlačenja naših snaga sa Obradove čuke neprijatelj je puna 2 sata tukao iz bacača i teških mitralježa položaj Obradova čuka verujući da se naše snage još tamo nalaze.

U toku 6, 7, 8 i 9 avgusta ovaj Korpus je imao 20 mrtvih, 69 ranjenih, 3 kontuzovana, 3 nestala a iz 3. Šumadske brigade na dan 7 avgusta 1944 godine pobeglo je 124 vojnika. Neprijatelj je imao 78 mrtvih, 3 zarobljenih i više ranjenih.¹⁰

M.P.¹¹

Zastupa komandanta
kapetan II klase
Mil.¹² P. Medić

Š T A B
ČETVORTE GRUPE JURIŠNIH KORPUSA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI
O. BR. Službeno

15. avgusta 1944 godine u 18,45 čas¹³

PO LO Ž A J

¹⁰ Prema izvodu iz operacijskog dnevnika Operativne grupe divizija od 1. do 20. avgusta, u borbama protiv 4. grupe jurišnih korpusa od 6. do 9. avgusta, grupa je imala sledeće gubitke: 26 mrtvih, 55 ranjenih i 2 nestala (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 9, dok. br. 179).

¹¹ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 21« (Grupa korpusa Gorske garde).

¹² Milan.

¹³ Vreme je na originalu dopisano mastilom.

KOMANDANTU DRUGOG JURIŠNOG KORPUSA. — Cilj je izveštaja bio da se sazna prava istina. Ma kakvi i ma čiji bili gubitci treba da se priznaju, kako bi štab mogao doneti potrebne zaključke. Zašto nisu navedeni begunci iz Kosmajске brigade i begunci iz Oplenačke brigade, kad se zna da je i u jednoj i drugoj brigadi bilo begunaca. Ovom izveštaju priključiti i originalan izveštaj Komandanta brigada,¹⁴ pa potpunjen izveštaj vratiti štabu 16 avgusta do 12 časova. Komandant će biti lično odgovoran za netačnost podataka u izveštaju.

Načelnik Štaba, kapetan
Neš.¹⁵ Nedić

Zastupa komandanta, major
Duš.¹⁶ M. Smiljanić

Š T A B
2. JURIŠNOG KORPUSA
O. Br. SLUŽBENO
16. avgusta 1944 god.
POLOŽAJ

KOMANDANTU IV GRUPE JURIŠNIH KORPUSA. —

Vraća se predmet sa traženim priložima. Ostajem i dalje prema napred izloženom s tim, što komandant Kosmajске brigade nije ranije izvestio da su mu pobjegli 7 vojnika, koji su, prema izveštaju sa terena, već pohvatani i na Kosmaju streljani. Iz Oplenačke brigade nije pobjegao ni jedan vojnik.

Zastupa komandanta
Kapetan II klase,
Mil. P. Medić

¹⁴ Na osnovu izveštaja komandanata 1. (oplenačke), 2. (kosmajске), 3. (šumadijske) i 4. (prateće) jurišne brigade, u kojima su sa više detalja opisana dejstva ovih brigada od 6. do 9. avgusta 1944, komandant 1. jurišnog korpusa je pisao svoj izveštaj. Vidi u Arhivu VII, Ča, k. 29, reg. br. 13/1: izveštaj komandanta 1. jurišne brigade od 14. avgusta 1944; k. 29, reg. br. 11/1: izveštaj komandanta 2. jurišne brigade od 14. avgusta 1944; k. 42, reg. br. 12/2: izveštaj komandanta 3. jurišne brigade od 14. avgusta 1944; k. 29, reg. br. 9/1: izveštaj komandanta 4. jurišne brigade od 13. avgusta 1944.

¹⁵ Neško.

¹⁶ Dušan Duja.

IZVEŠTAJ GENERALA MATIJE PARCA OD 14. AVGUSTA 1944. DRAŽI MIHAILOVIĆU O SARADNJI ČETNIKA SA NEMAČKIM I NEDIČEVIM JEDINICAMA NA PODRUČJU OBRENOVCA¹

Gospodine ministre!

Kako za dva do tri dana moj kurir ponovo ide u Zagreb, da odnese pisma određenim osobama, u kojim pismima sam, pored ostalog te osobe zamolio, da ako ima domobranskih (oficira ili podofic.) koji bi želeli da se prebace kod nas, da se prilikom prijavljivanja pozovu i na mene. Stoga molim, da bi se Komandantima naših odreda, a naročito u Bosni, Hercegovini i Dalmaciji, skrenula pažnja ili izdalo potrebno naređenje, ako se neko od domobrana pozove na moj poziv ili samo na mene, da ga prime i upućuju po potrebi gde treba.²

Cuo sam iz vrlo pouzdanog izvora, da se naši četnici—borci u Obrenovcu po ulica[ma] i u kafanama vidaju u društvu dobrovoljaca³ i da sa istima piju i da se sa istima bratime. Građani-meštani Obrenovca s obzirom na sve ranije, čude se čudom i pitaju se šta je to i odkuda to. Isto se govori, da je kapetan Lapčević⁴ u opštini Obrenovačkoj održao jednu konferenciju sa generalom Mušickijem⁵ i predstavnicima nemačke vojske a prisustvovali su i sreski načelnik i predsednik Opštine. Govori se da je Kapetan Lapčević došao na poziv Mušickog i Njemaca, — što je raspravljano na konferenciji nisam mogao saznati — jedni kažu da su pred sobom imali sekcije.⁶

U s. Kaleniću govore seljaci, da su naši borci prilikom prelaza u Srem tamo uzeli neku ždrebat i kobile i to sve poslali u s. M. Borak i s. Kalenić. Seljaci ovaj postupak vrlo rdavo kritikuju i kažu naši borci nisu išli u Srem da pljačkaju, već

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 18, reg. br. 32/7 (VK-X-77).

² Na margini uz taj stav Draža Mihailović je olovkom napisao: »Narediti potrebno«.

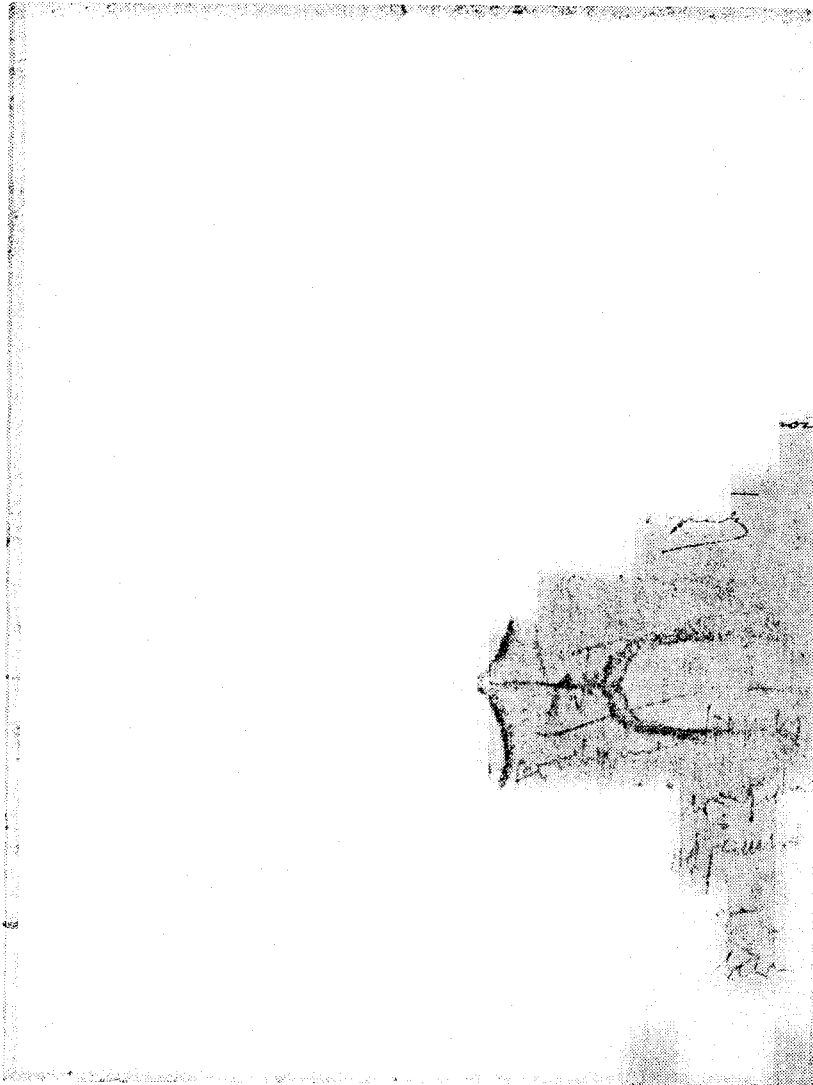
³ Pripadnici SDK.

⁴ Milorad, komandant Kolubarskog korpusa (bivši tamnavski i posavski srez).

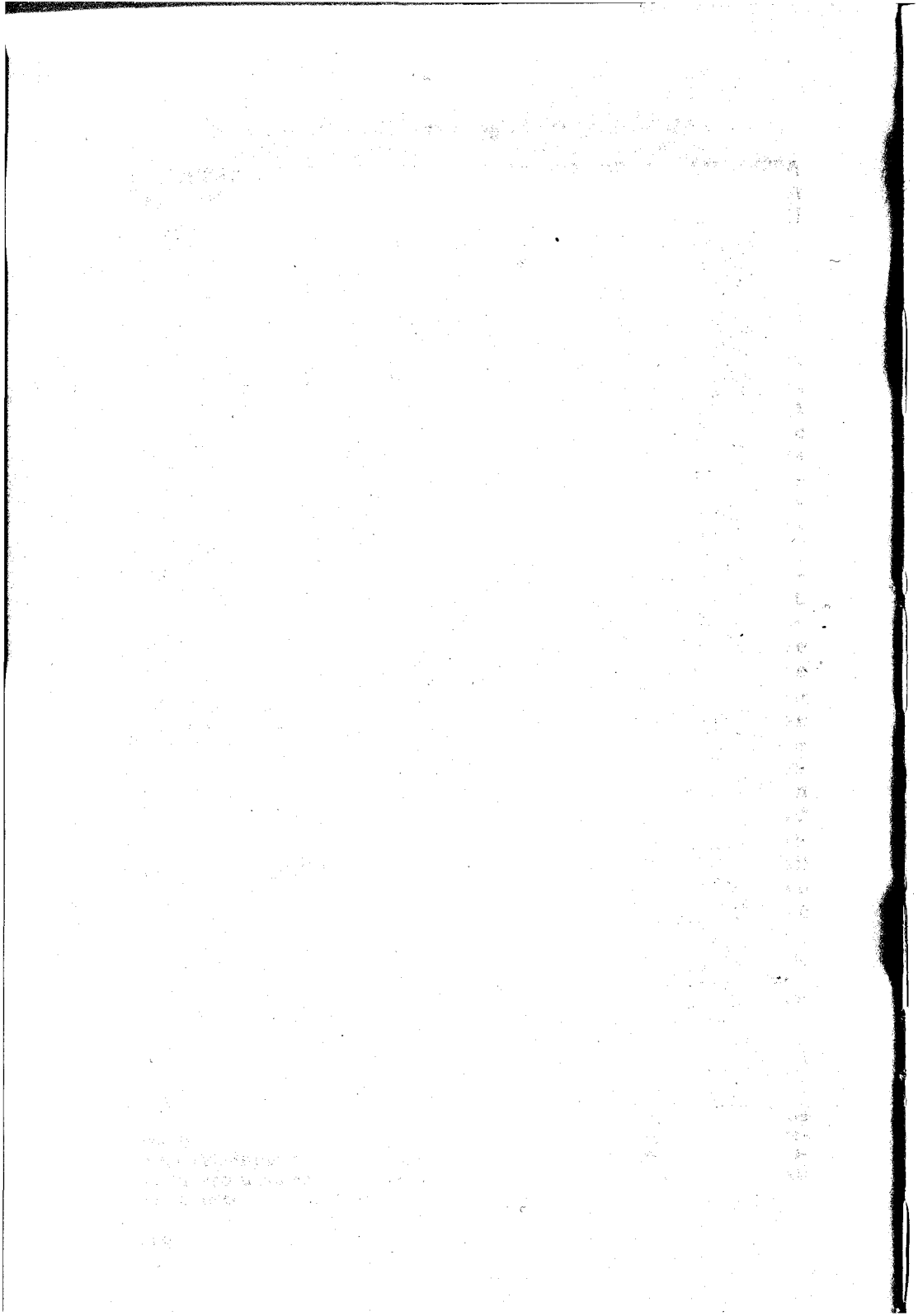
⁵ Kosta.

⁶ Na margini uz taj stav Draža Mihailović je olovkom napisao dve beleške — jednu uz prva dva reda koja glasi: »Pitati Komarčevića« (Vladimir, komandant Posavsko-kolubarske grupe korpusa) i drugu, uz deo u kojem se govori o kapetanu Lapčeviću, koja glasi: »Pitati šta je ovo«.

da se...
neko

Fotokopija poledine dokumenta br. 30.

da onaj narod oslobode i predobiju za nas. Govori se da je i neka stoka prebačena na našu stranu i da je ovde zakopana.⁷

Sve napred izneto nisam mogao proveriti, a i nespada u moj delokrug, ali smatram za moju moralnu dužnost da Vas o svemu što čujem izvestim i ako je zaista tako, da se učini sve potrebno da se to popravi.

Primite Gos. Ministre izraz mog naročitog poštovanja od Vama uvek odanog i pokornog.

19. VIII 1944 god.

Matija L. Parac
general

P.⁸

- 1) Odgovoriti Parcu
- 2) Narediti potrebno i tražiti objašnjenje ali da se ne zna da je Parac izvestio.

BR. 31

IZVEŠTAJ ŠTABA 3. JURIŠNOG KORPUSA OD 17. AVGUSTA 1944. KOMANDANTU 4. GRUPE JURIŠNIH KORPUSA O BORBAMA PROTIV JEDINICA NOVJ NA KOPAONIKU OD 6. DO 9. AVGUSTA¹

Š T A B
TREĆEG JURIŠNOG KORPUSA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI
O. BR. službeno
17 avgusta 1944 godine
S. BOGDANJE

Izveštaj o radu korpusa
u toku 6. 7 i 8 avgusta.

KOMANDANTU ČETVORTE GRUPE JURIŠNIH KORPUSA.

O radu jedinica i vođenim borbama na Kopaoniku u toku 6. 7 i 8 avgusta ove godine podnosim izveštaj u sledećem:

⁷ Uz taj stav znak pitanja.

⁸ Tu belešku je (olovkom) dopisao Draža Mihailović.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 78, reg. br. 16/4 (S-V-11476). Ivice dokumenta su delimično oštećene.

1. — POČETNA SITUACIJA:

a. — *Zadatak*: Po direktivi O. Br. 6 od 5. avgusta 1944² bio je da 6 avgusta do 5 časova ovlada **Mramorom** (zapadno od sela Kneževa za 1 km). Usled toga što će I, II i V korpus po ovoj direktivi zadocniti i da bi se što pre izbilo na Suvo Rudište i Milanov Vrh (2017) zadatak mi je po usmenoj zapovesti dat da što pre izbijem na Suvo Rudište i Milanov Vrh (2017), a najdalje 6 avgusta do 5 časova. Ovo zbog toga da bi naše jedinice imale u svojim rukama glavni greben Kopaonika i sa istoga preduzela se akcija prema situaciji.

b. — *Pravac dejstva*: Brus — Velika Č. (905) — Golo Brdo — Velja Rudina (986) — Crkvište — Pločnik — Ogledna — Brložnik — k. 1157 — Marina Čuka — Mramor. Prema direktivi ovim pravcem korpus je imao krenuti 5 avgusta u 17 časova. Da bi se primila večera i ljudstvo prikupilo pokret je otpočeo u 18,30 časova. Korpus je krenuo u sledećem rasporedu: Prethodnica, u jačini od jednog bataljona prve jurišne brigade, štab korpusa sa štabnom četom, prva i druga jurišna brigada. Treća jurišna brigada, prateća četa i bataljon kapetana Sokića iz prve mačvanske brigade, bez znanja i odobrenja komandanta korpusa promenili su pravac kretanja i za sebe otišli pravcem: Brus — s. Vlajkovci — s. Livade — Leskovac³ — Srebrnac — Jaram (1788) — Korman⁴ (1934) — Milanov Vrh (2017). Tako su se mimo zapovesti korpusa stvorile dve kolone koje su marševale u dva pravca i radile nezavisno jedna od druge, stim što je leva kolona radila prema zapovesti komandanta korpusa a desna po svojoj ličnoj inicijativi, koja je u ovom slučaju bila štetna. Desnu kolonu u ovom slučaju sačinjavala je treća jurišna brigada, prateća četa korpusa i bataljon kapetana Sokića a levu kolonu sačinjavale su jedinice: prva i druga jurišna brigada, štab korpusa i štabna četa korpusa.⁵

² Vidi dok. br. 6.

³ i ⁶ To mesto nije pronađeno na karti 1:100.000, verovatno Leševac (brdo).

⁴ i ⁷ Tačan naziv: Karaman.

⁵ U izveštaju od 12. avgusta 1944, komandant 3. jurišne brigade piše da je odluku o promeni pravca kretanja doneo u dogovoru sa komandantom Štabnog bataljona kapetanom Milanom Sokićem i komandantom Prateće čete kapetanom Milošem Dragičevićem »iz razloga što prateći bataljon (reč je o Pratećoj četi — prim. red.) nije mogao sa topovima izaći na položaj putem kojim se kretala prethodnica« (Arhiv VII, Ča, k. 68, reg. br. 40/2). Kada se 3. jurišna brigada izdvojila iz kolone da bi blagovremeno posela položaje na Suvom Rudištu, Štabni bataljon je ostao »radi obezbeđenja« Prateće čete — piše komandant Zaštitnog bataljona u izveštaju od 11. avgusta 1944 (Arhiv VII, Ča, k. 78, reg. br. 3/4). Komandir Prateće čete je, u izveštaju od

a. — *Desne kolone*: rad se izlaže prema pričanju i pismenim izveštajima komandanta treće brigade, komandira prateće čete i komandanta mačvanskog bataljona kapetana Sokića. Ova je kolona krenula iz Brusa 5 avgusta t.g. u 18,30 časova, dakle kada i leva kolona i to pravcem: Brus s., Vljakovac — s. Livade — Leskovac⁶ — Bregovi (1479) — Srebrnac — Jaram (1788) — Korman⁷ (1934) — Milanov Vrh (2017). Treća jurišna brigada izbila je na Milanov Vrh 6 avgusta u 5 časova i isti posela. Izviđačka odelenja uputila je pravcem: Suvo Rudište — s. Čajtina — Čukara — s. Novo Selo — s. Rudnica. Ovi delovi uhvatili su vezu sa drugom Studeničkom brigadom⁸ jačine od 70 ljudi na položaju kod zaseoka Karadag — između s. Rudnice i Kaznovića. Sem ovog upućena su izviđačka odelenja i pravcem: Milanov Vrh — s. Belo Brdo — s. Ostraće — s. Lešak na kome pravcu nije bilo neprijatelja. Od meštana dobiveni su podatci, da je od Ibra preko Suvog Rudišta 5. avgusta prošla 17-ta komunistička divizija⁹ jačine oko 3.000 ljudi. Istog dana u 14 časova na Milanov Vrh izbila je prateća četa ovog korpusa i bataljon kapetana Sokića. Sve ove jedinice posele su Milanov Vrh i zanoćile na istom 6/7 avgusta.

Noć je protekla u miru. 7 avgusta u 4 časa slabiji komunistički delovi napadaju na ove jedinice sa pravca Korman.¹⁰ Ovi su delovi komunistički razbijeni i povlače se ka s. Kneževo. Verovatno je ovo bila zaštita komore koja je se kretala od Šiljače ka Suvom Rudištu. Nakon toga posle pola časa jače komunističke snage napadaju naše delove na Milanovom Vrh u sa pravca s. Belo Brdo.¹¹ Vatrom naših mitraljeza, bacača i topova komunisti su tučeni i u rasulu ostupili ka s. Belom brdu. U ovom momentu pojavljuje se prvi jurišni korpus i preduzima gonjenje komunista. Oko 14 časova naši delovi gube dodir sa neprijateljom i ostaju i dalje na Milanovom Vrh —

11. avgusta 1944, o tome napisao sledeće: »Za Korpusom nisam mogao krenuti jer je isti bio izmakao, a kola nisam imao dovoljno za bacače, koje je uputila II. Jurišna brigada, te sam iste morao mobilisati, kao i prednje točkove za topove. Za topove ljudstvo uopšte nisam dobio, koje je trebao da daje komandant I. Jurišne brigade (14 ljudi)« (Arhiv VII, reg. br. 5/4, k. 78). U pomenutim izveštajima su, inače, detaljno opisana dejstva ovih četničkih jedinica od 6. do 9. avgusta 1944.

⁸ Druga studenička brigada je potpadala pod Javorski korpus (moravički, studenički i deževski srez), koji je formiran aprila 1942. U svom sastavu je imao šest brigada: 1 i 2. studeničku, 1. i 2. deževsku, Moravičku i Štavičku. Postojao je do januara 1945, otkada se više ne pojavljuje u dokumentima.

⁹ Reč je o 17. diviziji Operativne grupe divizija NOVJ.

¹⁰ i ¹¹ Napade su izvodile jedinice 17. divizije i 1. krajiške brigade 5. divizije (vidi dok. br. 27, nap. 3, 4 i 6).

relativno u miru. Po pričanju komandanta treće jurišne brigade isti je imao nameru da se sjedini sa korpusom, ali ga je u tome omeo komandant prvog jurišnog korpusa, jer ga je izvestio da mu je nemoguće doći do korpusa i da je situacija još nejasna, usled je čega treća brigada i ostali delovi ovog korpusa ostali na položaju Suvog Rudišta, gde su zanoćili 7/8 avgusta.

Istog dana u 22 časa ovi delovi na Suvom Rudištu bivaju napadnuti sa svih strana od 34. komunističke divizije, koja je došla sa Ibra.¹² Posle kraće ali žestoke borbe 34 komunistička divizija uspeva da ovlada Suvim Rudištem i Milanovim Vrhom. Od 23.50 časova naši delovi na Suvom Rudištu u povlačenju su pravcem Šiljača — s. Crna Glava — Jošanička Banja — s. Ploča — s. Pleš — s. Bogdanje, gde na dan 9 avgusta ulaze u sastav korpusa. Detaljni izveštaji o radu ove kolone u koliko su verodostojni vidi se iz priloženih originalnih izveštaja komandanta treće jurišne brigade, komandira prateće čete i komandanta bataljona kapetana Sokića.

b. — *Leva kolona*: polazi u 18.30 časova 5 avgusta iz Brusa pravcem: Velika č. — s. Drenova — Golo Brdo — Velja Rudina — Crkvište — Pločnik — Ogledna — Brložnik — k. 1157 — Marina Čuka — Mramor. Ova kolona maršuje celu noć po gustoj magli i pod vrlo jakim kišom.

6 avgusta u 6.30 časova kolona izbija na drum s. Kneževo, s. Blaževo. Odmah je upućen jedan bataljon prve jurišne brigade pod komandom p.poručnika Rajka Markovića pravcem: Mramor — k. 1500 — Žeđi — Ledenica — Milanov Vrh sa zadatkom izviđanja u pravcu Suvog Rudišta i Milanovog Vrha i utvrđivanja dali se komunistički delovi nalaze na Milanovom Vrh. Naređeno mu je u slučaju nailaska na slabije komunističke delove iste napadne i protera i ovlada Milanovim Vrhom. U slučaju nailaska na jačeg neprijatelja da primi borbu ali odmah da izvesti komandanta korpusa. Određenim pravcem bataljon je krenuo istog dana oko 7 časova i stigao je u sastav korpusa tek 8 avgusta u 16 časova na Brusini (severozapadno od s. Kriva Reka za 2 km.). Prema izjavi p.poručnika Rajka Markovića bataljon je bio napadnut sa svih strana i usled slabe vidljivosti izgubio se u magli, pa je ostupao i probijao se u pravcu Jošaničke Banje.

Pošto je ovaj bataljon upućen u izviđanje na položaju Mramor ostalo je i to: dva bataljona prve jurišne brigade, dva bataljona druge jurišne brigade, štab korpusa sa štabnom četom, što bi ukupno iznosilo oko 600 ljudi.

¹² Napad su vršili delovi 1. i 4. krajiške brigade 5. divizije (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 9, dok. br. 181).

Na drumu južno od Kneževačke Čuke za 300 metara u 7 časova pojavljuje se čelo komunističke kolone u pokretu ka Mramoru.¹³ Jačina ove kolone u prvi mah nepoznata. Na obostrano pitanje »ko je tamo« — otpočeše pucnji iz mitraljeta, mitraljeza i bacača. Odmah je posednut položaj Mramor — Kneževačka Čuka i tako se borba otpoče da razvija. Magla koja se momentalno bila digla opet se spusti. Tako da se nije videlo na ostojanju od 5—10 metara. Borba se prvo razvija na Kneževačkoj Čuki pa onda na Mramoru. Borba se vodi iz bliza, komunisti prilaze do samih streljačkih linija i isti se odbacuju ručnim bombama. Uzastopno komunisti vrše nekoliko juriša, ali naše trupe odolevaju. Komunisti obilaze moje levo krilo sa jačom kolonom pravcem s. Đelekari — Gradac — Oglavljje — k. 1157. U isto vreme natkrivaju jednom kolonom moje desno krilo i izbijaju na k. 1500. Tako sam jednog momenta dobio frontalnu vatru, bočnu pa i iz pozadine.¹⁴ Da bi omogućio povlačenje jedinica ka Oglednoj jedan bataljon sa štabnom četom šaljem na Marinu Čuku sa zadatkom da mi štiti levo krilo i osigura povlačenje. U isto vreme vršim protivnapad na celom frontu i uspevam da odbacim komuniste, a zatim odmah naređujem povlačenje jedinica sa Mramora i Kneževačke čuke u pravcu Marine Čuke i Jastrebac. Oko 11 časova komunisti izbijaju na k. 1157 — Šapi Do (1224) i time onemogućavaju mi povlačenje ka Oglednoj. Sa štabnom četom vršim protivnapad i uspevam da odbacim komuniste ka Brložniku i time stvorim mogućnost jedinicama da se preko s. Brzeće povučem u pravcu Palež — Vlaška Ravan. Oko 13 časova stižem na Vlašku Ravan u nameri da se na tom položaju zaustavim i dadem otpor. Oko 15 časova podiže se magla i na Oglednoj primećuju se kolone i streljački stroj, a to je bio drugi korpus, sa kojim uhvatim vezu.¹⁵ U 17 časova dobijam podatke da su se komunisti spustili u s. Gočmanci i Radmanovo i da izbijaju ka Vlaškoj Ravni. Odmah prelazim u napad, odbijam komuniste sa Vlaške Ravni, čistim s. Radmanovo — Gočmanci i Brzeće i izbijam na položaj na levoj obali Brzećske reke. Mrak prekida borbu i zaustavljam se na položajima na levoj obali Brzećske reke, a u visini: Bregovi (1479) — Palež. U desno uhvaćena je veza sa prvim jurišnim korpusom,¹⁶ a u levo sa

---

¹³ Reč je o delovima 17. divizije NOVJ. O rasporedu i dejstvu njenih jedinica vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 9, dok. br. 73 i 182.

¹⁴ U tom napadu 17. divizije su sadejstvovali delovi 2. proleterske brigade 2. proleterske divizije (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 9, dok. br. 180).

¹⁵ Vidi izveštaj 2. jurišnog korpusa (dok. br. 29).

¹⁶ Vidi izveštaj 1. jurišnog korpusa (dok. br. 27).

drugim jurišnim korpusom. Noć je protekla relativno u miru, s tim što su komunisti od s. Brzeće napali na moje krajnje levo krilo, ali bez uspeha. Komunisti u s. Brzeću potučeni su ostavivši na bojištu veći broj ranjenika i preko 10 izbrojanih leševa. U istom selu zarobljena je njihova komora sa preko 26 konja, jedan laki bacač, jedan tromblon, veća količina razne municije i još nekog materijala.

7 avgusta u 6 časova dobijam zapovest da se povučem u rezervu pozadi levog krila drugog jurišnog korpusa na Brložnik. Usled nejasne situacije kod prvog korpusa, zatim usled praznog prostora između prvog i drugog korpusa, i usled toga što su komunisti još uvek bili na čukama ispred mene, tražio sam da se ne povlačim sa položaja, već da na istom ostanem sve dotle dok se situacija ne razjasni. Oko 8 časova dobijam naređenje da što pre postupim po zapovesti i da dođem u rezervu na određeno mesto. Povlačim trupe sa položaja i krećem ka Brložniku, ali u istom momentu jače komunističke kolone od s. Brzeća i od Oštre Čuke (1274) podilaze položajima koje sa[m] do tada držao. Istovremeno jedna komunistička kolona izbija na kosu zapadno od Paleža — dakle na krajnje moje desno [kr]jilo. Ponovo vraćam trupe na položaj, ali u zauzimanju položaja dolazi do suko[ba] sa komunistima, i komunisti preotimaj[u] dominirajuće visove na mom desnom krilu. Borba se razvija u susretu na položaju Leškovac — Vlaška Ravan i u isto vreme bivam natkriljen na desnom krilu. Oko deset časova drugi jurišni korpus povlači se sa Ogledna i time dobijam bočnu vatru sa levog krila. Dakle, u isto vreme dobijam bočnu vatru sa levog i desnog krila i sa fronta i preti mi opasnost da budem potpuno obuhvaćen. U 11 časova naređujem povlačenje pravcem: Muncelo — Palež (1474) i oko 17 časova izbijam na Palež (1474), gde dobijam zapovest da posednem položaj u visini s. Kriva Reka. Pred pad mraka zauzمام položaj Brusina (1402) — Ivkovo Brdo, sa naslonom u levo na drugi jurišni korpus na kojim položajima sam zanoćio 7/8 avgusta i noć je protekla u miru.

8 avgusta oko 5 časova dobivam zapovest da napadnem komuniste na Šiljači (1623). U 6 časova krećem u napad pravcem: Brusina — (1402) — Vukašinovac — Bela Čuka — Veliko Stenje — k. 1544 i oko 9 časova moji prednji delovi izbijaju u visinu Veliko Stenje, a do same obale Ciganske reke. Istog momenta dobivam zapovest da obustavim napad, a sa slabim delovima da izviđam u pravcu Šiljače i Ždrebne. Nakon toga posle pola časa dobijam naređenje da što pre ovladam položajem Ždrebna i upravim napad ka Šiljači. Ždrebnu zauzمام u 12 čas, i napad se upućuje ka Šiljači. U tom momentu naređenje

da se postepeno i neopaženo od neprijatelja povučem na Golo brdo zapadno od Nerađe — po karti to bi moglo biti Borje i k. 1218. Povlačenje počinje oko 13 časova i u 17 čas. izbijam na Borje i k. 1218. U tom naređenju bilo mi je stavljeno do znanja da će se drugi jurišni korpus nalaziti na Neradi, sa kojim da uhvatim vezu. Kada sam izbio na Borje poslao sam patrole da uhvatim vezu u Nerađe sa drugim jurišnim korpusom, ali ga nigde nije bilo niti je ko ostao da me izvesti o daljem radu. Noć 8/9 avgusta proveo sam na položaju Borje.

9 avgusta zorom sam dobio zapovest da se povučem preko sela Pleš za s. Bogdanje. Ovim je i prekinut rad i borbe u oblasti Kopaonika.

3. — ZAKLJUČAK:

Treća jurišna brigada, prateća četa korpusa i bataljon kapetana Sokića nisu izvršili zapovest da se krenu određenim pravcem, već su otišli pravcem koji je naznačen u prednjem izveštaju, a na rastojanju od leve kolone oko 5 km. Pravdanje komandanta treće brigade da je tim pravcem otišao iz razloga, što prateća četa i komora nisu mogli ići određenim pravcem po zapovesti neumesno je, jer je prateća četa i komora imala drum dolinom Vlajkovačke i Radmanovske reke i taj drum direktno izbija na Mramor i bio je najpogodniji za kretanje prateće čete i komore. Da je se ova brigada kretala drumom i izbila na Mramor ne bi se desilo da jedinice ovog korpusa budu počesno zalagane i ne bi se desilo da se izgubi dva topa, jedan bacač i jedan teški mitraljez sa dosta municije. Što je glavno, a to je, da bi toga dana komunisti bili tučeni, jer bi se imale veće snage i imali bi se u rukama bacači.

Kada je komandant treće brigade već izbio na Milanov Vrh bio je dužan da što pre hvata vezu sa korpusom i od istog dobije naređenje, što isti ovo nije učinio. Ovo isto važi i za komandira prateće čete, kao i za kapetana Sokića.

4. — **Teškoće:** veliki napor trupa usled dugog marša, zatim noćni marš pod kišom i maglom. Teško održavanje veze i gubljenje pojedinih jedinica. Dakle, sami atmosferski uslovi imali su štetnog uticaja na vođenje operacija. Pored svega ovoga komunisti nisu uspeli da ovaj korpus razbiju, već su većinom bili tučeni što dokazuje plen i veliki broj mrtvih komunisti.

4. — GUBICI:

a) U ljudstvu: poginulih 10, ranjenih 56 i nestalih 67.

b) U materijalu: 2 topa, 47 mm. sa 214 granata, 1 teški mitraljez »Švarc Loze«, 1 teški Engleski bacač, jedan Engleski puškomitraljez, jedna laka bređa, jedan Holandski mitraljez, 54 puške, 60 bombi za laki Italijanski bacač i 6 bombi za laki Engleski bacač.

6. — **Plen:** jedan Nemački laki bacač, jedan tromblon, jedan Nemački »pikavac« 22 puške, 27 konja, 4 mazge, izvesna količina sanitetskog materijala oko 100 komada Engleskih bombi za bacače, preko 6.000 municije za pikavce i puške i još raznog materijala.

Prilog: izveštaji komandanta prve, druge i treće jurišne brigade, komandira prateće čete i kapetana Sokića.¹⁷

S molbom na nadležnost.

Načelnik štaba — kapetan,
Mil.¹⁸ Lj. Slović

Komandant — kapetan,
Voj. Č. Tufegžić

M.P.¹⁹

¹⁷ Pored već pomenutih izveštaja komandanta 3. jurišne brigade i Štabnog bataljona i komandira Prateće čete, sačuvani su i izveštaji 1. i 2. jurišne brigade. U vrlo kratkom izveštaju od 16. avgusta 1944. komandant 1. jurišne brigade ističe da nema šta da izveštava o radu i borbama 6, 7. i 8. avgusta »jer je Komandant korpusa bio prisutan, sem to da 2. bataljon koji je bio zalutao izvršavajući bukvalno zadatak izvidanja nije u borbi ni učestvovao« (Arhiv VII, Ča, k. 78, reg. br. 15/4). U izveštaju komandanta 2. jurišne brigade od 12. avgusta 1944. piše da je brigada pošla iz Brusa 5. avgusta u 19 sati; da je položaje na Mramoru držala sa dva bataljona (245 ljudi) do 11 sati 6. avgusta; da je 7. avgusta štitila povlačenje 2. jurišnog korpusa, takođe sa dva bataljona (229 ljudi), a da je sa sva tri bataljona dejstvovala samo 8. avgusta prilikom protivnapada na delove 17. divizije na Šiljači (Arhiv VII, Ča, k. 78, reg. br. 6/4).

¹⁸ Miloš.

¹⁹ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 80« (Cerski korpus).

ZAPOVEST KOMANDANTA 1. LETEĆE BRIGADE TREBINJSKOG KORPUSA OD 17. AVGUSTA 1944. KOMANDANTI-MA KOLONA ZA NAPAD NA JUŽNOHERCEGOVAČKI NOP ODRED¹

OPERACIONA ZAPOVEST ZA DAN 17 AVGUSTA 1944 GOD.

Prema prikupljenim podacima o Partizanima² koji se nalaze na prostoru D. G. Hrasno—Drenovac—Bačnik koji su zaposjeli vrhove Bačnika i verovatno i visove do Risnika Pješivca Pločnika, za izvođenje operacija na gore navedenom terenu donosim sledeću odluku i to:

1) Leva kolona pod komandom komandanta Ljubinjske brigade³ kreće Pribilovci—Ervenica—Gradina—Habatnice—Begovina—Kruševo—Orahovice, stim što će hvatati levo vezu sa kolonom koja kreće sa Poplata na Bačniku, koja ima da izađe na liniju Bačnik Drenovac najkasnije do 7 sati iz jutra zatim prima komandu nad istom i produžava pravcem: Pušišta—Ozrekank⁴ k. 606 Golo brdo k. 641 stim da levim krilom teži što pre da zaposedne Risnik k. 725, Pločnik k. 754, a zatim se proteže u pravcu Pješivca.

2) Srednja kolona pod komandom potpisanog, kreće opštim pravcem: Pribilovci—Koščela—Drijen—Zagbežđe⁵ k. 325 Bjelejevići⁶—Crnoglav k. 525 Vlaka, Grahovište.

3) Desna kolona pod komandom komandanta Stolačke brigade,⁷ kreće opštim pravcem: Pribilovci—Koščela—Drijen—Derani—Kotari k. 445, Crnoglav k. 572 Trovrha k. 426, Klenjak—Vjetrenik, zatim se rokira u levo i hvata vezu sa srednjom kolonom.

U slučaju jakog pritiska ma na koju kolonu susedne kolone neka momentalno zadejstvuju sa bokova za potpomaganje iste.

Veza: ugovoreni znak Batrić Bukovo. Noćni znak dva kratka zvižduka, dnevni vidni znak dizanje kape u vis. Položaje obeležavati sa paljevinom vatre i to: Dve u razmaku od 10—20 metara.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 200, reg. br. 11/6 (BH-V-8559).

² Odnosi se na Južnohercegovački NOP odred. O njegovim dejstvima i rasporedu vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 30, 42, 54, 64 i 66.

³ Borivoje Lučić, kapetan.

⁴ ⁵ i ⁶ Tačan naziv tih mesta: Ozdrenac, Zagnježde, Bjelovići.

⁷ Ilija Ilić, pporučnik.

Signalizacija: Crvena raketa ispaljena u izvesnom pravcu znači neprijatelj se tamo nalazi. Bijela ispaljena u vis, znači ovdje sam, a Bijela ispaljena u izvesnom pravcu znači napredujem u pravcu putanje. Zelena raketa znači potrebna hitna pomoć.

Sve kolone kada izbiju na određene položaje zadržati se do daljnjeg naređenja.

Polazak svih kolona iz Pribilovaca tačno u jedan sat po novom vremenu 17 o.m. a komandant kolona sa Poplata će podesiti tako da do 7 časova ovlada Bačnikom i Drenovcem, Komandant kolone sa Poplata će najhitnije dostaviti sve podatke o neprijatelju komandantu leve kolone zatim donje potpisatom.⁸

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADZBINU!

Komandant, p.poručnik
Mir.⁹ Kovačević

BR. 33

IZVEŠTAJ KOMANDE 4. MOTAJIČKE BRIGADE OD 18. AVGUSTA 1944. KOMANDANTU ZAPADNE BOSNE I KOMANDANTU SREDNJOBOSANSKOG KORPUSA O STANJU NA TERITORIJI BRIGADE¹

KOMANDA
IV MOTAJNIČKE ČETNIČKE BRIGADE

Koncept²

Pov. Br. 211

Položaj

18. avgusta 1944 g.

KOMANDANTU ČETNIČKE KOMANDE 300³ I 310⁴

POLOŽAJ

BRATU

Stanje na ovome sektoru. Ovde se nalaze komunistička 18 novo formirana brigada koja je formirana iz svih odreda

⁸ Izveštaji četničkih jedinica koje su izvodile tu akciju nisu pro-nađeni. O rezultatima akcije vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 73.

⁹ Mirko, komandant 1. leteće brigade Trebinjskog korpusa. Bri-gada je formirana naredbom komandanta korpusa od 9. avgusta 1944.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 215, reg. br. 29/3 (BH-V-12103).

² Dopisano mastilom, ćirilicom. Oznaka »koncept« stavljana je na primerku za arhivu.

³ Komanda zapadne Bosne.

⁴ Prvi srednjobosanski korpus.

iz svakog odreda je raspoređeno po jedna i po četa 1/I. Ova je brigada vodila više dana borbu sa komunistima i tom novom formiranom brigadom. Novo formirana brigada je vršila napad na ovaj štab u roku osam dana tri puta. Svi su napadi izvršeni po noći. Za naše gubitke i komunističke čete dobiti naknadno izveštaj po dnevniku operativnome.

Ovaj je sektor ugrožen od strane komunista već od dana 7 avgusta došli i odma smo imali borbu sa njima. Što sam god vidio brigada i vodio borbu protiv nji na ovu ruku još nisam vidio da je badava da se puca ništa ne ostupaju tako se vodi borba da je to neverovatno da Vam pišem o svemu ću da Vas izvestim kada budem Vam podnosio izveštaj i detaljnosti.

Već sam znadem da sam zakasnio sa spiskovima i da Vi stalno tražite znam da su vrlo potrebni ali je nažalost kada ne mogu se da rade kada je stalno borba ja čim počnem da radim spiskove komunisti izvrše napad na ovaj štab. Dje se god ja saznam da se nalazim odmah komunisti izvrše napad jednoga dana i noći i malo što sam ostao falilo je za jedan minut i cela je arhiva bila je kod mene. Da Vi znate kako ja patim sa ovom poštom koju primam od Vas i kako nema ko da radi, ja sam radim za celu brigadu što spada nikoga nema sposobnoga da radi i da se ja mogu da oslonim na njega da radi o spiskovima koji se traže. Našao sam se u nezgodnome položaju da sam ne znam šta da radim. Kada budete primali spiskove primićete i raport od svi bataljona i moj pa će te da vidite kako se nije moglo da radi o spiskovima. Ja mislim da nema ovakog sektora da je ugrožen od komunista nego što je ovaj sektor. Kada je bila ofanziva ja sam se kretao sa celom brigadom desetak dana nisam radio spiskova, a sada sam počeo da radim stalno spiskove ali nedaju komunisti da se radi. Spiskovi će biti uskoro gotovi i dostavljeni k Vama. Ja Vas molim da Vi mi oprostite da me ne uzimate za odgovornost za spiskove da ste Vi ovde Vi sami ne bi mogli da radite. Spiskove radimo dan i noć i biće uskoro gotovi.

Ovde se sada nalaze snage komunističke Motajički odred i novo formirana 18 komunistička brigada u kojoj je Čerek Savo ima ih mnogo koji su vidali Čereka Savu. Samo što se još ne zna ko li je komandant gore imenovane brigade. Sada za sada se nalaze komunističke snage u selu Sitnešima i Kaocima Motajički odred sa još 60 Slavonskim i ovoga dana je prošla kolona za Sitneše a jedna kolona je prošla kroz Motajicu za Novu Ves, još nema podataka kako je prošlo i kako je bila borba. Uskoro će te da primite izveštaj za čitav mjesec dana za svaki dan posebno koga je dana kakva borba bila.—

Ostali smo bez municije vodeći stalno borbu sa komunistima sada smo se našli na nezgodnome položaju usled nestašice municije. Dosta smo dobivali švercom iz Dervente, a sada je došla smena u Derventi koja je naoružana sa Talijanskim oružjem.

Stanje okoline ovoga sektora, u Derventi je ovi dana došla 6 Lovачka pukovnija koja je naoružana sa Talijanskim oružjem. Sada za sada nema nike promene ovde o drugim snagama.—

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!
DRAŽO NAS VODI KA VELIČINI I SLOBODI!

Komandant
Vlado Vinčić

BR. 34

**PROGLAS NEZAVISNE GRUPE NACIONALNOG OTPORA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI OD 19. AVGU-
STA 1944. POVODOM FORMIRANJA GRUPE¹**

NARODE!

U ovom sudbonosnom času kada istoriske odluke padaju na raznim vojištima Evrope, hladnom neminovnošću, kada svi narodi sveta oštre glogov kolac, da njime probiju Hitlerov Treći Rajh, smatramo za svoju svetu dužnost prema Kralju i Tebi narode da ti kažemo pravu istinu o značaju događaja koji se primiču sve bliže.

Nesavladive ruske armije kucaju na vrata Hitlerovog Rajha, kome nije bilo dosta što [je] celu Evropu pretvorio u nepregledno groblje i zgarište nego je svojom poganom nogom krenuo u dubine svete ruske zemlje, koja je majka ne samo naše braće Rusa nego i svog Slavenstva, s druge strane sveže, nedirnute armije naših velikih zapadnih Saveznika, Velike Britanije i Amerike, opremljene najboljim i najskupljim oružjem koje je svet ikada video, sa desetinama hiljada aviona, koji bez prestanka danju i noću, lete iznad cele Evrope, noseći Hitleru

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom, umnožen na šapirografu) u Arhivu VII, Ča, k. 222, reg. br. 16/3 (BH-P-13b). Dokument je na pojedinim mestima nečitak zbog slabog otiska na šapirografu.

i njegovim prijateljima užas i stravu, a pokorenim narodima nose skori vaskrs slobode; sa flotama koje su prekrile svetska mora i okeane, te trupe ulaze u Hitlerovu »tvrđavu Evropu« kad god žele i svagde gde god žele. Hitlerova »tvrđava Evropa«, koju su i kod nas razni izdajnici hvalili kao neosvojivu, srušila se je brže pod njihovim udarcima nego naše nezaštićene granice u proleće 1941. Pobedonosne američke i engleske trupe kucaju s tri strane na trošne i trule kapije Hitlerovog Rajha.

Porobljeni narodi od Norveške do Francuske i Italije, od Poljske pa sve do Grčke i Albanije dižu glave, kidaju teške lance hitlerovskog ropstva i stupaju u otvorenu borbu sa nekada silnim Hitlerovim vojskama, koje na sve strane u begstvu traže spas.

U samoj Njemačkoj glave Hitlerovih maršala i generala, onih istih, koji su u njegovo ime porobili, opljačkali i popalili celu Evropu, kotrljaju se sa istom lakoćom s kojom je ovaj najveći dželat svetske istorije priređivao nebrojene klaonice po našoj zemlji. Naši dželati postaju sada i dželati njemačkog naroda.

I ti porobljeni i ojađeni narodi, koji su, i ako ne žešće, ali zato duže, podnosili nego mi krvavi teror njemačke čizme, kucaju sa svih strana na vratima truloga Hitlerovog Rajha, sa čvrstom rešenošću da Hitleru i njegovim razbojničkim bandama podnesu račun za svoje muke i stradanja.

U tim istoriskim časovima, kada je pobeda ponižene, uvređene, pogažene i iskrvavljene Evrope na pragu, samo se ne čuje glas vojske koja je jedina u svetu stala hrabro pred Hitlerove razbojničke horde, onda kada su bile na vrhuncu svoje snage i moći, koja ih je u bezbroj bitaka po celoj našoj zemlji nemilosrdno tukla 1941, 1942 i 1943 godine, danas se glas te hrabre vojske, koja je stekla najveće divljenje svih naših velikih saveznika i celog kulturnog sveta, — nigde ne čuje.

Mi znamo, narode, da se ti pitaš: Zašto? Na pragu najvećih i najznačajnijih događaja mi smo dužni da ti odgovorimo i na to tvoje pitanje:

Krivicom našeg vojnog i političkog vođstva, mi smo u poslednjoj godini rata, na samom domaku pobede za koju smo i podneli najteže žrtve u krvi i imetku, prekinute su veze sa našim velikim i moćnim saveznicima, čijoj smo strani stali istoriskog 27 marta 1941 godine, a sa kojim smo neizmenjivo i neporecivo povezali svoju sudbinu u ovoj borbi na život i smrt. Time je prestala i veza između Nj. V. Kralja Petra II našeg prvog narodnog ambasadora kod velikih saveznika, i Jugoslavenske Vojske u Otadžbini.

Danas postoji samo Vrhovni Komandant Nj. V. Kralj Petar II i Jugoslovenska Vojska u Otadžbini. Posrednika više nema.

U svojoj poslednjoj poruci, upućenoj preko radia, On nam je rekao:

»U ovim sudbonosnim trenucima u istoriji naše zemlje pratim sa sve većim divljenjem junačku borbu, koju već tri godine vodite protiv osvajača gde god vam se za to ukaže prilika i kad god je to moguće. Ali, ako želimo da ta veličanstvena borba urodi željenim plodom, moramo ujediniti u neraskidivu celinu sve svoje sile protivu zajedničkog neprijatelja, ostavljajući po strani sva razilaženja i odlažući rešenje unutrašnjih političkih pitanja do oslobođenja zemlje, kada će [narod]u biti pružena mogućnost da o njima donese svoju merodavnu odluku o] svim krupnim pitanjima stojim na raspoloženju svom narodu. S[ve] [sam] učinio da se obrazuje vlada, koja će pre svega imati na umu prava i interesa naroda, i posvetiti se saradnji sa svima [koji] se aktivno bore protiv tuđinskog zavojevača.«

Uzimajući ovu poruku kao naredbu Svoga Vrhovnog Komandanta, a da bi izveli zemlju i narod iz čorsokaka u koji su dovedeni kratkovidom, kolebljivom i nedoslednom politikom, saglasili su se potpisani — *da ispune naređenje svoga Vrhovnog Komandanta do kraja, da dignu slavom ovenčanu zastavu Jugoslovenske vojske iz blata u koje su je bacile ruke nedostojnih i kolebljivih.*

U cilju doslovnog izvršenja naređenja-naredbe Nj. V. Kralja, mi smo obrazovali Nezavisnu grupu nacionalnog otpora Jugoslovenske vojske u Otadžbini sa sledećim zadacima:

- 1.) Da se odmah obustavi bratoubilački rat;
- 2.) Da se odmah otvori svim raspoloživim snagama borba protivu okupatora;
- 3.) Da se sva politička pitanja rešavaju posle rata, u punoj slobodi srestvima demokratije;
- 4.) Da će Nezavisna grupa nacionalnog otpora Jugoslovenske Vojske u Otadžbini svaki pokušaj posle pobede nasilnog menjanja političkih ustanova u zemlji, onemogućiti silom, i
- 5.) Da će Nezavisna Grupa nacionalnog otpora postojati samo do povratka Nj. V. Kralja i obrazovanja vlade koja će biti u stanju da redovnim snagama obezbedi miran razvoj prilika u zemlji.

U tome cilju mi smo rešili da odmah vaspostavimo veze sa Nj. V. Kraljem, kao svojim Vrhovnim Komandantom da odmah vaspostavimo veze sa našim velikim Saveznicima, da sklopimo sporazum sa partizanskim odredima (NOV) o među sobnom

nenapadanju.² O rezultatu naših napora u tom pravcu izvestićemo vas blagovremeno.

Objavljujući naše odluke svim građanima Jugoslavije kao i celom svetu, prijateljima kao i neprijateljima, mi im istovremeno stavljamo do znanja da smo rešili da na današnji dan ponovo *otpočne[mo] sa ofanzivnim operacijama, protivu okupatora i svih onih koji se nalaze u njihovoj službi*, nastavljajući tamo gde su prekinute najslavnije tradicije naše vojske, vraćajući se svome pravom zadatku, zbog koga smo pošli u rat i zbog koga smo se i odmetnuli u šume: zajedničkoj borbi na strani naših velikih Saveznika protivu okupatora.

...³ ovo je početak naše poslednje velike ofanzive protivu krvoločnog neprijatelja, koji je i jedini kriv i odgovoran za svu krv za sve suze, za sve jade i sva stradanja naših ojađenih naroda za ove tri i po godine. Naš narod i vojska nisu pred nemačkim krvolokom pokleknuli ni ustuknuli ni ...⁴ kad je ceo svet bez nadežno stenjao pod njegovom krvavom čizmom pa ...⁵ do danas, sedi skrštenih ruku, kada su se protiv njega digli ne samo svi [kul]turni narodi, nego čak i njemački maršali i generali? Zar ne bi bio zločin prema narodu i našoj istoriji, a izdaja prema našim mrtvima, kada bi u ovim odlučnim danima sedeli skrštenih ruku, kad ne bi i mi u ovom času sudbonosnih odluka svetske istorije, ujedinili svoje napore sa naporima ostalog sveta da se naše patnje i patnje celog sveta skrate?

Ispunjeni ljubavlju za naš stradalnički narod, a vođeni najdubljom mržnjom prema hordama najvećeg krvoloka svetske istorije i najvećeg dužnika naroda Jugoslavije mi ćemo ovu završnu borbu voditi bez predaha sve do konačnog sloma Hitlerovog Rajha. Mi smo dostojni i vredni da budemo među onima koji će pod Branden-burškom kapijom u Berlinu zabiti glogov kolac Hitleru i njegovom Rajhu, da se više nikad ne povampire. Jer, ne treba zaboraviti da su njemačke bande, u jednom ljudskom veku, dva puta preplavile, opustošile i opljačkale naše zemlje.

---

² Vojislav Lukačević je 11. septembra 1944. uputio pismo komandantu 29. hercegovačke NOU divizije moleći ga da naredi potčinjenim jedinicama da obustave napad na četničke jedinice i da odredi predstavnike, mesto i vreme sastanka sa njegovim predstavnicima radi dogovora o zajedničkim operacijama protiv Nemaca, ustaša i drugih saradnika okupatora. »Ako po ovome predlogu izostane sa Vaše strane dobra volja da se spreči uzaludno međusobno prolivanje krvi i povede opšta akcija protiv okupatora, posle ovoga, mi nećemo moći zato da primimo odgovornost ni pred narodom ni pred našim saveznicima za dalje posledice dosadašnje borbe« (Arhiv VII, Ča, k. 142, reg. br. 24/1). Na to pismo Lukačević nije dobio nikakav odgovor.

³, ⁴ i ⁵ Tačke predstavljaju nečitke reči u originalu.

Zbog toga pozivamo sve Srbe, Hrvate i Muslimane da pristupaju u jedinice Nezavisne Grupe Nacionalnog Otpora jugoslavenske Vojske u Otadžbini, koja je razvila barjak borbe protiv okupatora. Samo zajedničkom borbom svih nas, samo zajedničkim žrtvama, zajednički prolivenom krvlju u borbi protiv okupatora, popravićemo greške prošlosti i stvoriti uslove za jednu srećniju i bolju Jugoslaviju za sve nas.⁶

ŽIVEO KRALJ!

ODMAZDA PODLOM OKUPATORU I NJEGOVIM SLUGAMA!

Preobraženje,⁷ 1944 god.

ZAHARIJE OSTOJIC
generalštabni p. pukovnik

PETAR BAČOVIĆ
Rez. p. pukovnik

PAVLE NOVAKOVIĆ
generalštabni p. pukovnik

VOJISLAV LUKAČEVIĆ
major

VELIMIR KRIVOŠIĆ
publicista

⁶ O daljoj aktivnosti Nezavisne grupe nacionalnog otpora vidi dok. br. 56, 63 i 108; Radoje Pajović, Formiranje nezavisne grupe nacionalnog otpora, Jugoslovenski istorijski časopis br. 4/1964, Beograd.

⁷ Prema pravoslavnom crkvenom kalendaru, Preobraženje pada svake godine 19. avgusta.

RASPIS KOMANDANTA ZLATIBORSKOG KORPUSA OD 20. AVGUSTA 1944. POTČINJENIM OFICIRIMA O MORALNOM STANJU OFICIRA I VOJNIKA U ČETNIČKIM JEDINICAMA¹

GORSKI ŠTAB BR. 18²
Str. Pov. Lično poverljivo
20. VIII. 1944 god.

Poverljiv raspis
g. g. oficirima.
Poručniku g. Simi Mitroviću
Komandantu letеće brigade »Tara«³

Pripadamo Ravnoj Gori. Znamo da je Ravna Gora simbol novog stvaralaštva i revolucionarnih stremljenja za bolju i svetliju budućnost: države, činovnika, radnika i seljaka — malih ljudi, a strašan bič za sav onaj ogromni trulež što je kao sinja mora umorio i sahranio Jugoslaviju i njeno trulo društvo.

Ravnogorski pokret, da bi oživotvorio svoje ideje, mora imati ljude — stvaraоce pune pregalaštva i naprednih ideja koji treba da budu svagda svesni težine i veličine borbe koju vode za postignuće krajnjeg cilja. Onaj koji ne zna šta hoće — nije za nas. Onaj koji ne shvati težinu današnjice — nije za nas. Onaj koji nije ideološki izgrađen — nije za nas. Onaj koji nije revolucionar — nije za nas. To mi svi, koliko nas god ima, znamo da lepo izdeklemujemo na skupovima i međusobnim diskusijama, ali ako pak naš rad kroz borbu proučimo i kritički pogledamo ili bolje reći okrenemo drugu stranu medalje, videćemo da smo u mnogim stvarima reakcionarni, stari jugoslovenski oficiri bez duha sa bolešljivim i skućenim osobinama duše, bez stvaralaštva i ideja i bez viteštva u manirima ili pak mali kafanski činovnici sa ograničenim horizontima i bolesnim ambicijama koje sputavaju. A hteli bi da kroz borbu i plamen revolucije izvojujemo nešto bolje i novo, služeći se pritom piličarskim metodama koje su nam od ideološki jačeg protivnika sugerirane kao demokratske! Mesto da se ispenjemo na vrh obasjan novim

¹ Original (umnožen na šapirografu, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 31, reg. br. 5/4 (S-V-2133/1).

² Štab Zlatiborskog korpusa (užički, zlatiborski i račanski srez). Korpus je formiran početkom decembra 1941, kao i Užički korpus. Do jula 1944. u svom sastavu je imao četiri brigade: Užičku, Zlatiborsku i 1. i 2. račansku (marta 1944. Grupa račanskih brigada), a od tada četiri letеće: »Zlatibor«, »27. mart«, »Krstо Smiljanić« i »Tara«. Februara 1945. korpus je preformiran u Zlatiborsku brigadu.

³ Naslov je na originalu dopisan na mašini.

i jačim sjajem, silazimo niz brdo u ponor prepun tame Čamimo i dosađujemo Bogu, seljaku i sami sebe zanoseći se lič[n]im, budućim položajem, ordenom, vilom i automobilom ili poslaničkim mandatom, dok neprijatelj svakog sekunda *stvara* i to punom parom sa jasno postavljenim ciljem: da nas sruši i sabije nam i onako skućene glave u prah i ništavilo. Što ćemo poslati belogvardejci, šoferi taksija, izmećari, makroji, bezprizorni i slično nije velika šteta, ali zato će nas prokleti Bog i Srpski Narod, jer ćemo ga zajedno sa Prestolom besmrtnih Karađorđevića izdati i upustiti crvenoj nemani i crvenom ološu. Što su izvesni probisveti i moralna trulež Peko Dapčević i komp. stvorili *Vojsku* u pravom smislu te reči, iako laici u poslu, naša je oficirska bruka. Ako dodamo tome i okolnost da je najveći deo našeg naroda sa nama i uz nas voljan da radi, sluša i služi Kralju — što kod crvenih nije slučaj — onda se naš sadašnji rad graniči sa izdajom ili sabotажom borbe koju je proklamovala Ravna Gora.

Od nas se zahteva da stvorimo *Vojsku* i ništa drugo. Mi smo stvorili rulju ili gomile čeljadi koje vodimo sa sobom planinskim bespućima. Naš korpus broji preko 2.000 ljudi, ali vojnika vrlo malo. Ako potražimo uzrok tome, ne treba daleko da idemo. Mi starešine krivci smo i niko drugi. Evo dokaza:

1) Naređeno je da se stvore *stalne jedinice* ili *stalni šumski kadar*. Komandanti brigade i ostalih formacija vrše smenu ljudstva posle nekoliko dana provedenih u jedinici i to bez ičijeg odobrenja — samovoljno krijući to od potpisatog.

2) Naređeno je da se sa celokupnim ljudstvom izvodi danonoćno obuka u vojničkim veštinama naročito i neprestano borbena obuka po planu tako da se svaki pojedinac usposobi za gerilsku borbu međutim obuka se izvodi, i to ne uvek, samo u pevanju ponekad i nakaradnih pesama kao što je ona »Zaklah joj sina Jovana«.

3) Naređeno je da se sve starešine, a naročito intelektualci po brigadama, zaposle i da budu u stalnom i korisnom kontaktu sa boračkim ljudstvom, međutim komandanti brigada i više starešine puštaju intelektualce na osustvo ili neki »odmor« po desetinu dana.

4) Naređeno je da se celokupno boračko ljudstvo drži čvrsto u ruci i pod stalnim nadzorom raspoređeno po sistemu vojničke hijerarhije čak do pojedinih trojki, međutim, naišao sam na slučajeve da vojnik ne zna ni ko mu je šef trojke, a za komandira čete i dalje i da ne govorimo.

5) Naređeno je da se po svaku cenu spreči bekstvo ljudi iz jedinica i da se u cilju kontrole razvije najjača stega a prema krivcima primeni mera po kratkom postupku, međutim kolone

dezertera prolaze putevima i selima. Komandant brigade nema tri čiste da strelja kolovođu. Pištolj mu i onako služi za ukras spoljašnjosti, a ne kao oružje za viteška pregnuća ili simbol starešinstva.

6) Naređeno je da se kod jedinica u borbi razvije najveće moguće požrtvovanje i poštovanje komande na vatrenoj liniji, međutim dešava se da ljudstvo, posle prvog neprijateljskog rafala, ostavi samog komandanta brigade da se sam bori a ono traži najkraći put za debelu pozadinu. Posle boja, komandant brigade plače kao žena, mesto da istupi kao vitez i pokaže pesnicu i svoj starešinski autoritet.

7) Naređeno je da se po cenu života ranjenici izvlače iz borbe, međutim dešava se da naše ranjenike (čak i komandante) hvata i strelja neprijatelj.

8) Naređeno je da se ne pljačka i ne zlostavlja, međutim naši vojnici idu toliko daleko da opustoše kuće baš onih najboljih naših prijatelja, jataka i saradnika.

9) Naređeno je da se u borbu ne uvode balavci i oni reguti — čobani koji drhte kad uzmu praznu pušku u ruke, međutim naše brigade iz dana u dan popunjuju se čobanima, a đidije drmajuu kola po vašarima, ispijaju ljutu i okreću crnu berzu po vozovima i čaršijama. Ako se desi da nesrećnim slučajem neki od takvih đidija bude mobilisan onda ga najobičnije komandant sreza uzme za svoju pratnju da bi ga reda radi sačuvao od kuršuma, pošto mu taj čovek može docnije valjati.

10) Naređeno je da se mobilišu za stalni šumski kadar imućniji i zdraviji obveznici, međutim kad čovek prođe pored stroja naših brigada, vidi skup odrpane sirotinje i zakržljalih, dok se gazdinski sinovi tove uz dobru sofru i nose gizdave fermene i anterije sa inicijalima DM koji, kao spoljna forma sve-doče da su i oni nacionalni mučenici i borci Ravne Gore.

11) Naređeno je da se jednom za uvek iskoreni protekcija kao uzrok zla i propadanja, međutim naše starešine mnogo puta ne mogu »srcu da odole« i ostave nekog svog »zemljaka« iz gornjih seljačkih slojeva da pričekaa za »docnije«.

12) Naređeno je da se iznad svega čuva čistota naših redova i da se ne odlazi iz šume u varoš dok ne dođe čas Ustanaka i obračuna, međutim — naši intelektualci i oficiri (Marko Ninković) — silaze u Užice i spuštaju se na nivo roba, gledajući se snishodljivo oči u oči sa krvoločnim okupatorskim vojnicima.

13) Naređeno je da svaka puška mora biti u brigadi i streljačkom stroju, međutim komore su naše prepune lepih srpskih pušaka sa dosta municije.

14) Naređeno je da komandanti brigada obrate pažnju za odevanje i obuvanje svojih ljudi koliko je god to moguće, me-

đutim odlično su obučeni samo pratioci komandanta, dok onaj »reponja« iz trojke koja gine nema ni rukava na kaputu niti opanaka na nogama. Ako se iz višeg štaba pošalje neka crkavica od obuće ili odela, onda se to u najviše slučajeva dodeli pratnji.

15) Naređeno je da se obrati pažnja na ishranu ljudi. Međutim desilo se da je samo iz jednog bataljona dobilo 18 vojnika trovanje od nekalajisanih kazana. Isto tako dešava se da vojnici na položaju i zasedama gladuju, dok oni u komori spremaju jelo po izboru i časte se.

16) Naređeno je da se svakodnevno čisti oružje i da se održava u redu, međutim puške naših četnika izgledaju kao da su momentalno izvađene iz nekog bunara ili jazbina. Okviri holandskih mitraljeza nose se u kazanu i u komori, dok odeljenje mitraljeza u borbi ostaje redovno bez municije i okvira.

17) Naređeno je da se komora popuni dobrom tovarnom stokom sa ispravnim samarima. Naše komore pune su mrcina i šugavih crkotina, nepotkovanih i sa rashodovanim samarima, nesposobnih da nose tovar ni od 30 kg.

18) Naređeno je da se naši održači veze, kuriri i releji vežbaju u prenošenju izveštaja i naređenja i kroz najjaču vatru i brisani prostor i da se probijaju do komandnog mesta, međutim da održač veze, pošto nije obučavan nezna ni kako se zove planina pred njim a kamoli da nađe komandno mesto pojedinih starešina. Pored toga za ovu službu obično se uzimaju vojnici — čobani koji ne znaju čestito ni da nazovu Boga a kamo li da prenesu nekoliko reči koje sadrže izveštaj ili naređenje.

19) Naređeno je da se čuva municija isto tako kao i svaka kap krvi, međutim četnici račanskih brigada kad idu »u srez« ispaljuju šenluka radi čak i do 80 metaka.

20) Naređeno je da se svakodnevno izvodi, u cilju održavanja discipline, strojeva obuka, međutim naš vojnik kad razgovara sa starešinom samo što ne metne i kundak od puške u džep dok mlatara rukama.

21) Naređeno je da naš stražar i odeljenje za obezbeđenje osmatra i zaustavlja iz zaklona, međutim on baš izabere vidno i otvoreno mesto ili se »nacrt« na horizontu, tako da se vidi iz velike daljine.

22) Naređeno je da svaki naš pojedinac čuva službenu tajnu iznad svega, međutim i poslednji komordžija zna šta su u štabu brigade razgovarali oficiri i kakvu su odluku za sledeću akciju doneli.

23) Najzad naređeno je da stvaramo vojsku i elitne — borbene šumske jedinice, međutim mi stvaramo gomilu i rulju

sklonu svim porocima, rasulu, haosu i bekstvu. Mesto da svakog dana učinimo jedan korak napred, mi učinimo 21 nazad.

Recite nije li ovo sve tačno? Pitam Vas kao Vaš starešina jeste li do sada odgovorili svojoj zakletvi, dužnosti, savesti, časti, zavetu i idejama Ravne Gore? Ima li uzvišeno ideje vodilje ili ma kakve svetinje koja bi Vas pokrenula da se zlu stane na put i da pođemo, sa novim naporima i novim trudom, čvrsto i sigurno najsvetlijem idealu: **Pobedi?**

M.P.⁴

KOMANDANT, kapetan
Radović⁵

BR. 36

NAREĐENJE KOMANDE ZAPADNE BOSNE OD 21. AVGUSTA 1944. KOMANDANTU 2. KRAJIŠKE BRIGADE ZA NAPAD NA JEDINICE NOVJ U REJONU HAN-KOLA¹

K O M A N D A
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI
GORSKI ŠTAB BR. 300²

21 avgusta 1944. g.

Pov. br. 628.

Položaj

Komandantu 303 brigade³

Partizani se nalaze u jačini od 300—400 boraca na Han Kolima.⁴

Pošto je Vaša brigada prikupljena, a da bi se partizani očistili

⁴ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 18«.

⁵ Dušan Radović je bio komandant Zlatiborskog korpusa od oktobra 1943. do oktobra 1944. Na njegovo mesto je tada došao major Strahinja Rogić, koji je u svom proglasu prilikom preuzimanja dužnosti, između ostalog, napisao da je Dušan Radović »nestao u talasima Drine kažnjen sudom zatočnika« (Arhiv VII, Ča, k. 31, reg. br. 31/4).

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 206, reg. br. 7/1 (BH-V-9802/1).

² Komanda zapadne Bosne.

³ Druga krajiška brigada »Zmijanje« Bosanskokrajiškog korpusa.

⁴ Na prostoru Han-Kola i Krupe (na Vrbasu) tada su dejstvovalе jedinice 15. krajiške brigade 39. divizije NOVJ i Zmijanjskog NOP odreda. O njihovim dejstvima vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 69 i 75.

N A R E Đ U J E M :

Da po prijemu ovoga naređenja odmah sa celom brigadom krenete i napadnete partizane u Han Kolima. Napad izvršite sa leđa u najpogodnije vreme.⁵ U isto vreme naređeno je 304 brigadi,⁶ bratu Mitru Trivunčiću da izvrši napad na Krupu.⁷ Pre početka akcije uhvatite vezu sa III brigadom.⁸

**S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!
DRAŽA NAS VODI KA VELIČINI I SLOBODI!**

Komandant, potpukovnik,
Slavoljub Vranješević

BR 37

IZVEŠTAJ DELEGATA VRHOVNE KOMANDE ZA VOJVODINU OD 22. AVGUSTA 1944. DRAŽI MIHAILOVIĆU O AKCIJAMA PROTIV NOV I POJ U SREMU I O SARADNJI SA NEMAČKIM TRUPAMA¹

Dragi Čiča,²

U koliko sam više želeo, da što pre otpočne akcija u Sremu, u toliko se nešto neočekivano ispreči i ukoči rad.³ Nije niko mogao da predvidi da će major Komarčević ovoliko da podbaci.

Teškoća je bilo mnogo samo radi toga, što čovek koji ima volan u rukama neće da pokrene kola. Izgubilo se mesec dana, ali ovo će se brzom akcijom, koju ja predviđam sve nadoknaditi.

Ni Komarčević na Lapčević⁴ nisu vezali ljude za sebe, kao što je to na drugim mestima. Ljude iz Kolubarskog korpusa

⁵ i ⁸ Napad je izvršen 22. avgusta u 2,30 sati. U ponovljenom napadu 24. avgusta u 4,30 sati učestvovala je i 3. brigada. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 85 i 92.

⁶ i ⁷ Treća krajiška brigada Bosanskokrajiškog korpusa. Vidi u Arhivu VII, Ča, k. 206, reg. br. 6/1: zapovest tog brigadi za napad na jedinice NOVJ u Krupi od 21. avgusta 1944.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII Ča, k. 128, reg. br. 6/23 (S-X-500).

² Draža Mihailović.

³ Vidi dok. br. 8.

⁴ Milorad, komandant Kolubarskog korpusa (teritorija tamnavskog i posavskog sreza).

vezali su za sebe komandanti brigada, radi toga, što su u ovom korpusu u stvari radili samo komandanti brigada.

Dobro je što je kapetan Lapčević postavljen za komandanta Sremske jurišne grupe, no on je svojim radom za poslednji mesec dana stalno radio sa nemačkim komandantom iz Šapca.⁵ On — kapetan Lapčević je izvodio akciju u Kupinskom kutu⁶ po zapovesti nemačkog komandanta iz Šabca, javno sa njim sedeo obilazio Kupinski kut naravno da su u ovom pogledu sudelovali đeneral Đukić⁷ i major Orelj. Major Orelj je potpuno zabrljao. Nezgodno je što se svuda prestavlja za Vašeg Delegata te u ime Vaše onako pijan naređuje i govori. Sve ovo vide ovi naši mladi komandanti koji vode ljude i koji treba da nose ceo teret borbe na svojim leđima. Oni nemogu da dozvole da im neko prebaci da su saradnici Nemaca. Kapetan Lapčević, đeneral Đukić i major Orelj mogli su i trebali da rade, ali samo tajno, a nikako javno svakog dana sedeti u kafani u s. Ušće pored puta Obrenovac—Šabac, još đeneral Đukić sa đeneralskom kapom i t.d. Da umirim ove mlade ljude i da im objasnim da će se ovo zabraniti i da će se ako se šta radi, u buduće tajno raditi, trebalo je dosta vremena i muke. Samo radi ovoga Lapčević je postao malo nelagodan u očima mlađih ljudi. Ja sam uspeo da ove mlade komandante brigada iz Kolubarskog korpusa umirim radi svega ovoga. Oni su disciplinovani. Oni hoće u Srem, samo su na ovo mnogo osetljivi.

Za ceo ovaj rad znao je major Komarčević, ali je on samo ćutao i izvlačio se da se on negde ne oprlja, dok je Lapčevića pustio. Pre kratkog Vremena izbio je sukob između Komarčevića i Lapčevića, posle čega je kapetan Lapčević napisao raport Vrhovnoj Komandi i tražio da se odmah smeni sa dužnosti komandanta Sremske jurišne grupe i komandanta Kolubarskog korpusa, jer je bio svestan da nema uzase ljude iz Kolubarskog korpusa zbog njegovog javnog istupanja sa Nemcima.

Znajući za sve ovo, rekao sam kapetanu Lapčeviću, da ne dostavlja raport Vrhovnoj komandi i da netraži smenu, dok ja ne vidim kako stvar stoji. On me je poslušao sada, a ranije me

⁵ U Šapcu se avgusta 1944. nalazio nemački 5. policijski puk, čiji je komandant bio pukovnik Jungfeld.

⁶ Reč je o akciji protiv Posavskog NOP odreda, koji je dejstvovao na pruzi Stara Pazova — Zemun. Jedan njegov bataljon je 16/17. avgusta 1944. napao četničku Sremsku jurišnu grupu u rejonu Kupinova (Petnaest vojvođanskih brigada, Pokrajinski odbor Saveza boraca Vojvodine, Novi Sad 1953, str. 108).

⁷ Svetislav Sveta.

nije hteo slušati, kada sam mu savetovao da radi tajno, a ne da se vozi sa nemačkim komandantom u sred pola dana u automobilu. Ja sam morao da ove mladiće, komandante brigada uveravam da kapetan Lapčević mora da bude komandant Sremske jurišne grupe i da se moraju slušati naredjenja Vrhovne komande! Komandanti brigada iz Kolubarskog korpusa hteli su da se stave pod komandu jednog oficira iz Avalskog korpusa za akciju u Sremu, te su kako čujem bili napisali jedno pismo Saši⁸ u ovom pogledu. No uspeo sam da sve nesuglasice izgladim i da svi ostanu pod komandom kapetana Lapčevića, a da akcijom rukovodi major Rakić.

Ovo Vam pišem da bi bili upoznati sa stvarnim stanjem, te da bi mogli da donosite pravilne odluke.

Ja se još uvek nalazim na teritoriji Avalskog korpusa, jer je i ovim ljudima trebalo objasniti situaciju i privoleti ih da krenu na Srem, ne čekajući na neke naročito velike količine, jer tamo nema partizana u onom broju, kako to zlonamerni ljudi prikazuju. I ovde sam uspeo. Što ranije nisu prošli Avalci i Sendić nije njihova krivica, već majora Komarčevića, koji je saopštio da se imaju samo njegova naredjenja slušati.

Uspeo sam da objedinim gledišta na situaciju i da razbijem tvrdjenja da u Sremu [ima] 500 naoružanih partizana, kako je major Komarčević utvrdio na osnovu izjave nekog Janoševića iz Surčina i kapetan Lapčević na osnovu izjave nemačkog feldkomandanta [iz Šapca], već da u Sremu ima oko 100 naoružanih partizana⁹ i da ih mi možemo tući u borbama gde se god pojave. Svi su sada složni i spremni za akciju — sve starešine kako iz Avalskog tako i iz Kolubarskog korpusa, oni su i ranije bili spremni, ali onaj koji je imao sve u rukama nije nikada rekao odlučno: »Mi moramo u Srem«, već je ćutao i negde daleko sam sedeo. Za sada, a nadam se u Boga da će i u buduće tako biti, svi se slažemo.¹⁰ Krenuće se ovih dana.

⁸ Aleksandar Mihailović, major, komandant Beograda (pomenuto pismo nije pronađeno).

⁹ Polovinom septembra 1944. u Sremu je dejstvovalo šest vojvodanskih brigada NOVJ — oko 5.300 boraca.

¹⁰ Četnički komandanti nisu imali jedinstven stav po pitanju nastavljanja akcija protiv NOV i POJ u Sremu. Tako, komandant Avalskog korpusa major Svetislav Trifković, u izveštaju od 13. avgusta 1944, predlaže Draži Mihailoviću da se akcija u Sremu odloži za bolje prilike ističući, pored ostalog, da su »snage određene sa prolaz brojno i oružjem slabe da bi se sa istima moglo ovladati Sremom« i da sve raspoložive snage treba sjediniti i angažovati za »uništenje komunista u Šumadiji«. Na margini tog izveštaja Draža Mihailović je napisao primedbu: »Već godinu dana se odlaže« (Arhiv VII, Ča, k. 54, reg. br. 44/4).

Ovih mesec dana bili su mi teški dani. Stalno sam jurio od jednog do drugog, bodrio i molio da se shvati situacija onakvo kakva je i da se krene na posao, pa Vam radi toga nisam mogao na vreme ni pisati. Izveštaje ću Vam češće dostavljati u buduće.

Raković je u Beogradu dobro počeo, ali neznam, da ne naiđe na nerazumevanje od strane štaba br. 2.¹¹ te će imati teškoća, no ipak verujem da će sve ići dobro.

U Beogradu nije nešto u redu u obaveštajnoj službi. Tamo se u toj službi nalazi Stjepan Račić Hrvat iz Dubrovnika, unuk Nikole Pašića, za čije se ime dobro zaklanja, dosta mlad i lukav. Predstavlja se da je brodo-vlasnik Jadranske plovidbe. On je u našoj obaveštajnoj službi i vrlo blizak šefu obaveštajne službe — naše u Beogradu. Izgleda, da je ovaj mladić još u nekoj obaveštajnoj službi pored naše, tako da bi moglo biti više štete nego koristi.

Mnogo Vas pozdravlja Vaš
odani
Drag.¹² Radovanović, pukovnik

Pisao sam lično— 22. avgusta 1944.

---

¹¹ Komanda Beograda.

¹² Dragomir.

**IZVEŠTAJ ODBORA STRUČNJAKA OD 22. AVGUSTA 1944.
DRAŽI MIHAILOVIĆU O RAZGOVORU SA AMERIČKIM
PORUČNIKOM MUSULINOM O DOLASKU AMERIČKE MI-
SIJE I NAMERAMA ENGLEZA I AMERIKANACA NA
BALKANU¹**

Odbor stručnjaka²
Položaj
22. avgusta 1944. g.

GOSPODINE MINISTRE,

Prema Vašim uputstvima posetio sam g. Đ. Musulina³ i predao mu Vaše pismo. Rekao mi je da žali što je bio sprečen poslom do sada da Vas vidi, ali da se nada da će uskoro to moći da učini. U toku razgovora bio je srdačan i iskren i davao utisak čoveka potpuno odanog našoj stvari. Iz toga razgovora izneću u ovom izveštaju sve ono što smatram da će i za Vas biti od interesa.

1. Položaj g. Musulina i karakter njegove misije.

Prema izjavama g. Musulina njegova su ovlašćenja ograničena. On je poslan od strane njegove komande, čiji je šef pukovnik Donovan⁴, u cilju da organizuje prebacivanje palih avijatičara Amerikanaca u Italiji. Za sve ostalo biće nadležna druga misija koja tek ima da dođe. Napomenuo je da je već zbog odašiljanja grupe koja je otišla sa Adamom Pribičevićem

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 20, reg. br. 13/6 (VK-Y-853).

² Odbor stručnjaka formirao je Draža Mihailović sa zadatkom da razmotri i predloži rešenja svih aspekata društvenog, socijalnog i ekonomskog karaktera buduće federativne Jugoslavije u kojoj se kao nacije priznaju samo Srbi, Hrvati i Slovenci.

³ Američki poručnik Džordž Musulin (George Musulin) spustio se padobranom, zajedno sa brigadirom Armstrongom (C. D. Armstrong) i potpukovnikom Sajcom (Albert B. Seitz) krajem septembra 1943. Iz štaba Draže Mihailovića je otišao krajem maja 1944. sa oficirima britanskih misija. U Jugoslaviju je ponovo došao 2. avgusta 1944. (spustivši se opet padobranom), navodno, radi rukovođenja organizacijom evakuacije američkih avijatičara.

⁴ Vilijam Donovan (William J. Donovan), američki pukovnik; rukovodilac američke vojnoobaveštajne službe — OSS (Office of Strategic Services).

došao u sukob sa Englezima. Oni su ga optužili da nije bio ovlašćen da pomenuta lica prebacuje avionima u inostranstvo bez prethodnog odobrenja.⁵ Zbog toga su tražili od njegove komande da ga smeni i povuče. On je, međutim, dao objašnjenje da je tako postupio da ne bi usamljeno prebacivanje D-r Ivanovića (Eskulapa)⁶ suviše palo u oči. Još ne zna kako će se svršiti cela stvar, ali pošto već četiri dana nema nikakvog odgovora od njegove komande, nada se da ovaj incident neće imati daljih posledica. U svakom slučaju, ako Englezi budu insistirali na njegovom smenjivanju, on je rešen da ostane ovde i misli da će naći načina da to postigne.

Pored Musulina u njegovoj misiji se nalaze još dva Amerikanca srpskog porekla, Raičić⁷ i Lalić.⁸ Raičić govori naš jezik i bio je pre rata student na Beogradskom univerzitetu. Lalić je skoro potpuno zaboravio naš jezik. G. M. mi je rekao da su oni svi članovi grupe koja je u američkoj javosti vodila propagandu za naš Pokret. Njihovoj grupi pripadaju još dva Srbi, Milodragović⁹ i Vujnović. Prvi je oženjen jednom Srkinjom iz Beograda, Mirjanom Lazić koja je sve do rata bila nastavnica gimnazije u Beogradu. On će verovatno doći kao član misije Mak Dau-a dok bi Vujnović ostao tamo kao veza za plasiranje propagandnog materijala u inostranstvu.

2. *Dolazak druge američke misije.* Ova misija treba da ima mnogo šira ovlašćenja. Njen šef je Mak Dau,¹⁰ profesor Univerziteta u Kaliforniji. G. M. kaže da nam je on unapred naklonjen. On dobija uputstva i održava vezu ne samo sa američkom komandom na Srednjem istoku, već i neposredno sa Pretsedni-

---

⁵ Reč je o grupi delegata CNK koju je Draža Mihailović uputio u Italiju da kod savezničke vojne komande i političkih predstavnika britanske i američke vlade obezbedi ravnopravan tretman Draže Mihailovića i NOP-a. Grupu su sačinjavali Adam Pribićević, Vladimir Belajčić, Ivan Kovač, Radoje Vukčević i major Zvonko Vučković, a ranije je u tu svrhu bio došao Živko Topalović (vidi dok. br. 5, 108 i 139).

⁶ Popov dr Ivan (»Eskulap«), organ Gestapoa i Intelidžens servisa u Beogradu.

⁷ Mihailo Rajačić (Michael Rayachich), američki podoficir.

⁸ Nikola (Nik) Lalić (Nick Lalich).

⁹ Džon Milidragović (John Milidragovich), američki kapetan.

¹⁰ Radi se o američkom pukovniku Robertu Mak Daulu (Robert H. McDowell), koji se 26. avgusta 1944. spustio padobranom i u štabu Draže Mihailovića imao status šefa američke vojne misije (vidi dok. br. 52 i 60). Sa njim su još došli kapetan Milidragović, poručnik Elsvort Kramer (Ellsworth Kramer), podoficir Rajačić i jedan radio-telegrafista. Mak Daulovoj grupi se kasnije pridružio i Nikola Lalić, a Kramer je otišao u Štab Rasinsko-topličke grupe korpusa (kod Keserovića).

kom Ruzveltom. Njegova misija treba da bude pri samom Vašem štabu, a on bi posle obilazio korpuse da bi se lično uverio o pravom stanju stvari. Po mišljenju G. M. sve će zavisiti od utisaka koja će misija dobiti iz razgovora sa Vama i na osnovu ispitivanja stanja na terenu. Tek bi se posle toga mogla očekivati pošiljka oružja i drugog ratnog materijala. Dolazak misije bio je najavljen još pre četiri dana i g. Musulin misli da je odložen zbog atmosferskih prilika.

3. *Situacija Pokreta u inostranstvu.* G. M. smatra da je do dosadašnje situacije došlo ne samo zbog pritiska koji Sovjeti vrše na Englesku već i zbog izvanredno jake i organizovane partizanske propagande. Sa Vaše strane međutim, nije bilo ništa učinjeno da se ova propaganda parira. Pored svega, danas je situacija znatno izmenjena u našu korist. Mnogi ljudi u S. A. D.-u uviđaju da sa pomaganjem Titovog pokreta ide ka boljševizaciji celog Balkana i da je Engleska politika u ovom pitanju bila pogrešna. Napomenuo je da se u poslednje vreme to mišljenje naročito širi među američkim senatorima, koji su, kao što je poznato, politički vrlo uticajni. Ima i dosta Engleza koji dele ovo mišljenje, ali taj proces kod njih ide sporije. Njihovo mišljenje može se intenzivnije promeniti sa evoluciom prilika na terenu. Po mišljenju G. M., Englezi su računali s tim da će naš Pokret u toku ovog leta biti likvidiran. Partizani su polagali velike nade na njihovu ofanzivu iz Toplice i trebalo je da Stojan Pribičević dođe tamo da bi slao dopise o operacijama za zauzimanje Srbije. Poraz komunista u Toplici promenio je kod Engleza mišljenje o snazi našeg Pokreta, naročito zato što je ovaj uspeh izvojevan bez Nemaca i Bugara.

Drugi razlog zbog koga je došlo do poboljšanja naše situacije u inostranstvu nalazi se u prikupljanju palih američkih avijatičara i njihovom vraćanju u američke komande. Partizanska propaganda je tvrdila da četnici pale američke avijatičare ili ubijaju ili predaju Nalcima. Njihovo vraćanje pokazuje da su ova tvrđenja bila netačna na jedan način koji se nikakvom propagandom ne da opovrgnuti. G. M. kaže da je repatriiranje dvanaest Rusa koje je on učinio napravilo dobar utisak, i da bi bilo korisno, ako ih još ima na našem terenu da se oni prikupe i otprate u inostranstvo.

Postavio sam pitanje G. M., da li su Englezi svesni toga da partizani upotrebljavaju oružje koje im oni daju isključivo u cilju vođenja građanskog rata. Odgovorio mi je da misli da to Englezima postaje sve jasnije. U poslednje vreme engleski oficiri za vezu su konstatovali da partizani poslato oružje i materijal zakopavaju. Iz toga su Englezi izvukli dva zaključka: 1.

da partizani imaju više oružja nego ljudi koje bi mogli neposredno naoružati; 2. da partizani ne upotrebljavaju sve oružje koje im se daje za borbu protiv Nemaca, već da ga čuvaju za posleratno doba kad bi ga eventualno upotrebili za vođenje građanskog rata. Iz ovoga razloga, tvrdi G. M., partizanima u Sandžaku nije u posljednje vreme dostavljeno oružje već samo namirnice. U vezi sa ovim trebalo bi prikupiti radi naše propagande u inostranstvu tačne podatke o količini oružja i municije koji su nađeni zakopani na terenima osvojenim od komunističara.

G. M. se naročito interesovao kakve su naše mogućnosti da se dokopamo oružja koje se nalazi kod Nemaca. On smatra da bi trebalo blagovremeno preduzeti sve što je moguće da to oružje ne padne u druge ruke.

G. M. smatra da bi radi poboljšanja naše situacije u inostranstvu trebalo preduzimati povremeno i akciju protiv Nemaca. Ako ne bi bilo moguće da se vrše direktni napadi na Nemce dobro bi bilo da se učine izvesna dela sabotaže, naročito u pogledu saobraćaja.

4. *Namere Engleza i Amerikanaca na Balkanu.* Iz razgovora sam stekao utisak da G. M. nije dobro upućen u ove planove, ali ipak iznosim, radi obaveštenja, ono što mi je rekao. Po njegovom mišljenju ne bi trebalo očekivati neku neposrednu akciju anglo-amerikanaca. Iskrčavanje, ukoliko bi do njega došlo, ne bi trebalo očekivati pre decembra ove godine. Ovo bi se iskrčavanje imalo izvršiti negde na severu i imalo bi za pravac dolinu Save i Dunava tako dabi se tim potezom otsekao ceo Balkan. Interesantno je da G. M. smatra da u tom slučaju Anglo-američke trupe ne bi uopšte okupirale Balkan već bi ostavili lokalnim snagama koje se budu našle na terenu da one same uzmu i organizuju vlast. On ne isključuje mogućnost operacija preko Turske i kaže da bi u tom slučaju naša situacija bila povoljnija, ali u tome pogledu ne zna ništa određenije.

Dr. SiSt.¹¹

¹¹ Dr Slavko Stojković (paraf).

**IZVEŠTAJ KOMANDE VRBASKE BRIGADE OD 23. AV-
GUSTA 1944. KOMANDANTU ZAPADNE BOSNE I KO-
MANDANTU 1. SREDNJOBOSANSKOG KORPUSA O DEJ-
STVIMA BRIGADE I USTAŠKO-DOMOBRAANSKIH SNAGA
PROTIV 53. DIVIZIJE NOVJ NA PROSTORU SKENDER-
-VAKUF—KOTOR-VAROŠ¹**

KOMANDA
VRBASKE ČETNIČKE BRIGADE

Pov. Br. 438

23 avgusta 1944 godine.

Dnevni izveštaj za 21 i 22 avgust
1944 godine, dostavlja.—

KOMANDANTU ZAPADNE BOSNE I KOMANDANTU
310 KORPUSA²

POLOŽAJ.

21 o.m. Snage II bataljona ove brigade nalaze se u Varjačama i Čukovcu, a patrole u Radićima. Patrole su u Radićima otele 3 ovce, koje su bile poterane partizanima i zapaljeno 3 bremena sijena, koje je takođe bilo pondijeto partizanima.

III bataljon 1 i 3 četa u Aginu selu, a prestraže na Vučića Brdu, 1 vod 2 čete nalazi se na Pijetlovu Gaju, a 3 vod je na blokadi Vrbasa, radi partizana, koji se nalaze u Krupi.³

I bataljon ove brigade u pokretu i od istoga nemam izveštaja. Komandant II bataljona po mom odobrenju išao je na Sokoline, radi dogovora sa Hrvatima⁴ u pogledu današnje akcije. Dobio je 3400 metaka.

21 o.m. II bataljon prema sporazumu sa Hrvatima iz Kotor Varoša,⁵ trebao je u 3 sata u jutro da napadne na partizane na Dragiševcu.⁶ U isto vrijeme trebao je da udari i treći bata-

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 215, reg. br. 12/4 (BH-V-12135).

² Srednjobosanski korpus.

³ Na prostori Krupe tada se nalazio Zmijanjski NOP odred (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 75; knj. 29, dok. br. 40).

⁴ i ⁵ Odnosi se na ustaško-domobranske snage (miliciju i jedinice 11. lovačke pukovnije). Potpunije o saradnji Srednjobosanskog korpusa sa ustaško-domobranskim snagama vidi dok. br. 10.

⁶ i ⁷ Radi se o Banjalučkom NOP odredu i 14. brigadi Srednjobosanske divizije NOVJ, kasnije 53. divizije NOVJ (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 30, dok. br. 73).

ljon, ali kako je kasno doznato za akciju i kurir nije mogao u toku noći naći snage III. bataljona, te je naređenje dobio danas oko 6 časova i sa I i 3 četom došao je zamenik komandanta brat Gojko Lakić, ali je borba bila završena, i povratio se nazad u Agino selo, 2 četa ostala je na istim položajima 1 vod na Pijetlovu Gaju, a 2 kao na blo Vrbasa u Krminama.

II bataljon u 3 sata u jutro zaposeo je Mikaćevića Vis odakle je trebao da udari na Dragiševac, ali su Hrvati u isto vrijeme trebali udariti preko Viševića na Dragiševac, što nisu učinili.

Oko 5 časova snage II bataljona susrele su se sa partizanima na cesti Kotor Varoš—Skender Vakuf i potiskao je partizane na Dragiševac, odakle su partizani počeli tući bacačem i topom 37 mm. 1 partizanska četa IV bataljona XIV brigade,⁷ koja je bila na Viševačkom Groblju udarila je bočno na II bataljon ove brigade, te je bio prisiljen da se povuče na Mikaćevića Brdo, gde je vodio borbu 2 sata. Oko 10 časova 1 partizansku četvu na Viševačkom Groblju iznenada je udarila Hrvatska Milicija, a partizani se nisu ni nadali te su ufatili 3 živa i nemam još podataka što su zarobili, što ću u sutrašnjem izveštaju navesti. Milicija se odmah povukla i videći da nebi imala nikakvog uspeha zauzimajući Dragiševac, samo bi imao gubitaka, jer su zaposjeli dobar položaj, a sve nepotrebne stvari i komoru evakuisali su, te sam povukao II bataljon u Varjače, a 1 i 3 četvu III bataljona u Agino selo.

Partizani su od naše strane imali 2 mrtva i 1 ranjenog. Zario je II bataljon 1 pušku, 2 bombe, 1 Englesko odelo, 1 šinjel Njemački, 1 tašnu žensku, 3 metara beza, Njemačke fišek-lije, 2 opasača, 1 žilet za brijanje, 1 ručni sat, 900 kuna, i 1 ličnu prepisku poginulog partizana Milana Popovića, iz opštine Lišnje vodnik.

Gubitaka nismo imali.

Partizani su prestrašeni i boje se četnika, samo ih mnogo pomaže bacač i top, kao i dominirajući položaj na Dragiševcu. Drugih novosti nema.

**S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!
DRAŽA NAS VODI KA VELIČINI I SLOBODI!**

U akta⁸

Po zap. Komandanta,
Ađutant,
Drag. S. ...⁹

⁸ Dopisano mastilom.

⁹ Nečitak potpis.

**NAREĐENJE KOMANDANTA 4. GRUPE JURIŠNIH KOR-
PUSA OD 25. AVGUSTA 1944. KOMANDANTIMA 3. I 5.
JURIŠNOG KORPUSA ZA ORGANIZACIJU NAPADA NA
JEDINICE OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ NA PRO-
STORIJI ŽUPA — RASINA¹**

Š T A B
ČETVIRTE GRUPE JURIŠNIH KORPUSA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

O. Br. službeno

25 avgusta 1944 godine

PO LO Ž A J

KOMANDANTU V² JURIŠNOG KORPUSA

Peta komunistička divizija je u Župi. Njeni prednji delovi drže sela: Pleš—Grčak—Aleksandrovac—Drenča—Ržanica—Novaci—Garevina—Štitari. Štab ove divizije oko sela Zleginja. Glavnina snaga na istočnom krilu.³

Sedamnaesta crvena divizija na desnoj obali reke Rasine u selu Buci, orijentisana prema Kruševcu. Komunističke snage sa formiranim štabom od ranije razbijenih trupa na Jastrebcu nalaze se u Ribarskoj banji.⁴

Jačina pete divizije oko 2—3000, a tako isto i sedamnaeste, dok se jačina u Ribarskoj banji ceni na oko 1000 boraca.

Verovatna namera partizana je napad prema Kruševcu i prema našoj grupi na Moravi.

U cilju razbijanja komunista i oslobođenja Župe četvrta grupa i trupe pukovnika Keserovića zauzeće polazne položaje za napad na petu diviziju u toku noći 25/26 s tim da sve trupe moraju biti na svojim položajima spremne za napad 26 do 10 časova.⁵

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča. k. 77, reg. br. 37/3 (S-V-11299).

² Broj je na originalu dopisan mastilom.

³ i ⁴ Reč je o 5. i 17. diviziji Operativne grupe divizija NOVJ. Raspored njihovih jedinica noću 25/26. avgusta bio je: 5. divizija: jedna brigada na pravcu Blace — Razbojna, jedna prema Kruševcu i željezničkoj pruzi Niš — Stalać i jedna na Kopaoniku; 17. divizija na širem prostoru Brusa i Aleksandrovcu. Štabu grupe je tada bila potčinjena i 21. divizija NOVJ čija je glavnina bila orijentisana prema Kuršumlji, a pomoćne snage ka Blacama (P. Višnjić, n.d., str. 75).

⁵ Za izvršenje tog zadatka komandant Rasinsko-topličke grupe korpusa Dragutin Keserović izdao je 25. avgusta 1944. zapovest u kojoj, između ostalog, piše:

N A R E Đ U J E M:

Četvrta grupa jurišnih korpusa zauzeće za napad polazni položaj: Viljac (1041) — Mali Vrh (992) — Papratna (904).

Podilaženje polaznom položaju izvršiće se po sledećem:

— Peti jurišni korpus upućuje jedan bataljon 25. ov. meseca u 19 časova pravcem selo Stopanja — selo Stari Trstenik — selo Tobolac — Vis Štitar (325) — Žuti kam. — Pečeni Grab — Pogled (736). Ovaj izviđački bataljon zauzima Pogled sa frontom prema jugu i zadržava ga u svojim rukama do nailaska svog korpusa, kad ulazi u njegov sastav. Bataljon služi za obezbeđenje bočnog marša, koga vrši četvrta grupa 26 u zoru. Bataljon odmah izviđa selo Leskovice — selo Velja Glava — selo Riđevštica.

— Treći jurišni korpus upućuje izviđački bataljon 25 avgusta u 19 časova istim pravcem do Pogleda odakle ovaj izviđački bataljon produžava marš preko sela Leskovice na vis Papratna, gde se bataljon zadržava do nailaska svoga korpusa, kada ulazi u njegov sastav. Ovaj bataljon izviđa odmah u pravcu visa Viljac (1041) — u pravcu sela Velika Vrbnica — u pravcu sela Latkovac. Bataljon će prikupiti podatke, dali i koliko ima crvenih u selu Pleš.

— Treći jurišni korpus polazi iz sela Stopanje 26 avgusta u 0 časova pravcem: selo Stari Trstenik — selo Tobolac — vis

»Rasinsko-toplička Grupa korpusa u cilju zauzimanja označenih polaznih položaja za napad izvršiće pokret 26. ov. m. u 6 časova (ujutro) i to:

Toplički korpus pravcem: Obrež, severna ivica sela Pepeljevca, Lukovačko brdo — k. 296 — Cerova, južna ivica sela Žabara — Parlog — k. 401. Na ovom položaju izvršiti organizaciju odbrane i pripremu za napad kada se bude naredilo.

Jastrebački i 2. kosovski korpus pravcem: Čitluk — k. 207 — istočni deo sela Vučaka — k. 274 — Gari — k. 284 — selo Cerovci i na najpogodnijem polaznom položaju (kod Škole) zadržati se, izvršiti organizaciju odbrane i pripreme za dalji napad kad se bude naredilo.

Rasinski korpus pravcem: selo Čitluk — Begovo brdo — Jagodnjak — Lukovačko brdo — Gari — k. 284 i na najpogodnijem položaju — polaznom zadržati se, izvršiti organizaciju položaja za odbranu i pripreme za dalji napad kad se bude naredilo.

Župska brigada dejstvuje u Župi po trojkama, sve dotle dok se ne ovlada Župom i ova potpuno ne očisti od komunista i posle toga ulazi u sastav ovog korpusa.

2. kruševačka brigada zadržaće se u oblasti sela Pepeljevca u cilju patrole terena na Globoderu i Mačkovcu, zaštite komore u Pepeljevcu, obezbeđenje pozadine i potpomaganje dotura hleba koji će se dovoziti iz Kruševca u Pepeljevac« (Arhiv VII, Ča, k. 79, reg. br. 13/2).

Štitar — Žuti kam. — Pečeni Grob — Pogled — Papratna — Sablja — Mali Vrh — Viljac sa zadatkom da zauzme Viljac i zadrži ga u svojim rukama izviđajući u pravcu Visa Lisac i pravcu sela Pleš i u pravcu sela Velika Vrbnica. Položaj Viljac uređuje za odbranu i poseda.

Peti jurišni korpus polazi iz sela Stopanje 26 avgusta u 02 časa istim pravcem, kao i treći korpus sa zadatkom da izbije na vis Papratna (904) koju poseda i uređuje za odbranu sa izviđanjem u pravcu sela Velika Vrbnica — selo Latkovac i selo Petkovići.

— Štab grupe sa Šumadiskom brigadom polazi iz Stopanje od železničke stanice 26. avgusta u 3.30 časova pravcem za petim korpusom sa zadatkom da izbije na Mali Vrh, gde će ostati u rezervi grupe.

Veza: po radio zapovesti radio veza sa korpusima na svaka dva časa počev od pet časova 26 avgusta. Stanice se moraju javljati svaka dva sata bez obzira na borbu, pokret i na situaciju. Veza sa Keserovićem svaki sat počev od pet časova.

Ishrana: trupne komore sa trebovanjima uputiti odmah u Trstenik radi podizanja obroka za 28. VIII. Komorama će komandanti odrediti pravac za dotur hrane prema svome polaznom položaju.

Bolesne i ranjene vojnike upućivati u Trstenik.

Napomena: Prvi jurišni korpus izbija 26 avgusta do 12 časova na Željina. Njegovo dejstvo je bočnog karaktera u pravcu Brusa.⁶

⁶ Dejstvo tog korpusa regulisao je komandant 4. grupe jurišnih korpusa posebnom zapovešću od 25. avgusta 1944. u kojoj, pored ostalog, stoji:

»Naše trupe i trupe potpukovnika Keserovića uz podršku jednog nemačkog bataljona napašće 26 u zoru na petu diviziju sa zadatkom da je tuku i da je izbace iz Župe. Napad počinje sa polaznih tačaka s. Stopanja i Kruševac.

Ako peta divizija pruži jači otpor u Župi i zadrži naše snage onda će i jurišni korpus dejstvovati napadom u bok i pozadinu ove divizije — tj. napadaće od Željina prema Palešu i dalje ka Aleksandrovcu.

Ako peta divizija bude prinuđena ili se sama odluči na povlačenje onda će I korpus da se dočepa što pre visa Nerade (1350) tako da sa ove linije spreči povlačenje crvenih prema Kopaoniku — to znači kad se uzme Nerade i oseti da se crveni izvlače prema Kopaoniku treba ih napadati i nabijati na Rasinu težeći da se pri tom pre crvenih ovlada Obradovom Čukom (1430) i Paležom (1474). Obe ove kote su južno od Nerade na 8 do 10 km.

Ako peta divizija pređe u protiv napad situacija bi bila teška, ako bi počela nadirati u pravcu Trstenika. Desi li se ovaj slučaj prvi korpus što pre sa Željina ima da se dočepa Visa Lisac (1065) — koji je od Željina severoistočno 8 km. Sa Lisca ovaj korpus bi bočno tu-

Trupe ppukovnika Keserovića 26 avgusta do 10 časova izbijaju na liniju selo Donji Stupanj — selo Sebečevac⁷ sa koga pravca će dejstvovati levom obalom Rasine prema Brusu kada se napad naredi.⁸

U toku marša naročito po noći obratiti pažnju na sigurnu vezu u jedinicama da se vojnici ne bi gubili. Putovođe birati sigurne i spremiti ih još danas do mraka s tim što će svaki bataljon mobilisati po jednog putovođu bez obzira što jedinice idu uskupno. U zoru 26 sve jedinice preduzeće potrebne mere za obezbeđenje svog levog boka u toku marša.

Po izbijanju na polazne položaje trupe prikriti i preduzeti sve mere da se naše prisustvo i jačina na polaznom položaju ne oseti od strane neprijatelja.

NA IZVRŠENJE!⁹

Prijem zapovesti pismeno potvrditi.

Načelnik Štaba, kapetan
Neško Nedić

Komandant, major
Drag. S. Račić

Dostavljeno: Komandantu trećeg i petog jur. korpusa, Šumadiške brigade, ppukovniku Keseroviću, Referentu za vezu ovog štaba.

M.P.¹⁰

---

kao neprijatelja koji bi nadirao na taj teren hvatajući se pre neprijatelja vododelnice označene položajem: Papratna (904) — Pogled (736)⁸ (Arhiv VII, Ča, k. 79, reg. br. 14/2).

O toj ideji napada komandant 4. grupe jurišnih korpusa je 25. avgusta depešom obavestio Dražu Mihailovića, ističući da mu je prvi cilj da ovlada položajem Parlog (k. 401) — s. D. Stupanj — s. Šogolje. »Odavde dalje mi i Keserović prodiraćemo prema situaciji ka Aleksandrovcu, Brusu ili Jankovoj Klisuri, da bi tukli petu diviziju i razdvojili je od sedamnaeste« — piše dalje u depeši (Arhiv VII, Ča, k. 77).

⁷ Tu liniju su jedinice Rasinsko-topličke grupe korpusa posele bez borbe (Arhiv VII, Ča, k. 79, reg. br. 17/2: depeša Štaba Rasinsko-topličke grupe korpusa od 26. avgusta 1944).

⁸ i ⁹ Vidi dok. br. 41.

¹⁰ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — gorski štab br. 30« (Štab 4. grupe jurišnih korpusa).

ZAPOVEST ŠTABA 4. GRUPE JURIŠNIH KORPUSA OD 26. AVGUSTA 1944. KOMANDANTIMA 1, 3. i 5. JURIŠNOG KORPUSA ZA NAPAD NA OPERATIVNU GRUPU DIVIZIJA NOVJ NA PROSTORIJI ŽUPA — RASINA¹

Š T A B
 ČETVRTE GRUPE JURIŠNIH KORPUSA
 26 avgusta 1944 god.
 O. Br. —————

Z A P O V E S T

Karta razmere 1 : 100.000. Sekcije Kruševac, Kuršumlja i Novi Pazar.

Prednji delovi pete divizije koji su pokušali da spreče zauzimanje polaznog položaja Viljac — Papratna — Pogled odbijeni su.² Naše trupe drže polazni položaj a sa prednjim delovima su u visini selo Pleš — selo Velika Vrbnica — Čiker.³ Prvi korpus je izbio na Željin. Trupe ppukovnika Keserovića zauzele su polazni položaj bez borbe i 27 treba da počnu napad levom obalom Rasine u pravcu Trnavske čuke⁴ i Brusa.⁵

Naše trupe će 27 avgusta preduzeti napad na 27 diviziju⁶ sa težnjom da je potuku i odbace prema istoku.

N A R E Đ U J E M :

1. — Prvi jurišni korpus polazi u napad u 6 časova sa Željina preko Smreke i Stražišta na Karaulu i na vis Nerade (1357) sa težnjom da se što pre dočepa visa Nerade. Ovaj korpus kad izbije na Stražište (1273) upućuje jednu kolonu preko Plekovište i Leštaka (1091) u pravcu sela Pleš, tako da udarom sa leđa slomi neprijateljski otpor u Plešu. Po izbijanju na Neradu odmah sa jednom kolonom preko Pogleda napada na Koznik (Jerinin Grad)⁷ kako bi se slomio otpor u ovom utvrđenju, koje je branjeno sa jednim protivkolskim topom. Na Koznik će napadati i desno krilo trećeg korpusa sa pravca Pleša. Vis Ne-

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 77, reg. br. 40/3 (S-V-11301).

² Na tom pravcu je dejstvovala 2. krajiška brigada 17. NOU divizije. Opširnije o tome vidi dok. br. 49 i Zbornik NOR-a, tom 1, knj. 11. dok. br. 178.

³ i ⁵ Vidi dok. br. 40, nap. 5.

⁴ To mesto nije nađeno na karti 1:100.000, verovatno se radi o lokalnom nazivu.

⁶ Treba: 17. divizija.

⁷ Na karti 1:100.000: Grad.

rada zadržaće ovaj korpus u svojim rukama sve dok trupe trećeg i petog korpusa ne pređu drum: selo Milentije — Aleksandrovac. Čim su prednji delovi trećeg i petog korpusa prešli ovaj drum, prvi korpus nadire pravcem: Sto (1307) — Kumanova čuka (1300) — Obradova čuka (1430) — Palež (1474) sa zadatkom da ovlada dvema poslednjim čukama i pripremi ih za odbranu naročito sa pravca Suvog Rudišta i sa pravca Ogledne. Čim izbije na ove dve čuke upućuje jednu kolonu preko Velikog Brda i Velike Glavice ka Brusu sa zadatkom da udara u leđa i bok neprijatelju, ako bude pokušao da na levoj obali Rasine istavi jači otpor trećem i petom korpusu, koji nadiru sa severa u pravcu Brusa. Izbijanje na Stražište na Nerađu i na Obradovu čuku obeležiti paljenjem dve vatre na pedeset metara rastojanja u pravcu istok zapad i sa po jednom belom raketlom, a u nedostatku nje sa zelenom.

2. — Treći jurišni korpus polazi u napad 27 avgusta u 7 časova sa visa Viljac pravcem: Gradac — Požari — Oglavak — Banovac — Blato (710) — Gledalište sa zadatkom da ovlada visom Kobiljačko brdo — Gledalište selo Mala Vrbnica.

Jaču pobočnicu za obezbeđenje desnog boka upućuje preko sela Jablanice na Koznik (Jerinin Grad) i dalje desnom obalom Rasine. Pobočnica će imati zadatak da drži vezu sa trupama prvog korpusa. Zauzeće Koznika Banovca i krajnjeg položaja obeležiti paljenjem dve vatre na rastojanju pedeset metara u pravcu istok zapad. Pobočnica da bude snabdevena bacačima i sa dovoljno automatskih oruđa.

3. — Peti jurišni korpus napada 27 avgusta u 7 časova sa polaznog položaja Papratna — Pogled u tri kolone pravcem: — selo Latkovac — Staračko brdo — selo Raklja — selo Botunja — selo Šljivovo.

— pravcem zaseok Petkovići — vis Lupoglav — Aleksandrovac — selo Šljivovo.

— Čiker — selo Velja Glava — selo Drenča — Aleksandrovac — selo Stubal — selo Parcin. Za zaštitu celoga napada ostavlja na Čikeru jedan bataljon koji tamo ostaje do daljeg mog naređenja. Naročitu pažnju obraća na svoj levi bok te zato leva kolona treba da bude znatno jača radi smelog prodora u pravcu Aleksandrovca. Obratiti pažnju na koncentrično dejstvo sve tri kolone dok se ne uzme Aleksandrovac a tada produžiti najenergičnije nadiranje sa ciljem da se što pre ovlada selima Šljivova i Parcin. Pad Aleksandrovca obeležiti belom ili zelenom raketlom i vatrama kako je gore naređeno. Istim znacima obeležiti zauzeće krajnjeg cilja. Na levom krilu održavati vezu sa delovima ppukovnika Keserovića, koji treba da dejstvuje [od] sela Rataja prema Aleksandrovcu.

4. — Šumadiska brigada u rezervi grupe kreće se sa štabom grupe za trećim jurišnim korpusom.

5. — Veza: radio veza sa korpusima i sa grupom Keserović svakog neparnog sata počev od pet časova.

6. — Ishrana: komore svih jedinica ostaviti na Visu Vrljac, gde će doći popisna komora iz Trstenika i doneti hranu za sve trupe odakle će trupne komore da se popune i krenu za svojim jedinicama, kada im se naredi.

7. — Bolesne i ranjene upućivati u Trstenik.

Obratiti pažnju na ugovoreni znak sa platnom oko ruke jer je u Župi ubačena po trojkama Župska brigada, sa zadatkom da napadne crvene u leđa, kad naš napad otpočne.

Napomena: zapovest u izvodu radiogramom dostavljena Keseroviću i prvom jurišnom korpusu, a ostalima pismeno.

NA IZVRŠENJE.⁸

Načelnik štaba, kapetan
Neš. I. Nedić

Komandant, major
Drag. S. Račić

BR. 42

NAREDBA KOMANDANTA 2. POŽEŠKE BRIGADE OD 26. AVGUSTA 1944. POVODOM IZVRŠENJA SMRTNIH KAZNI NAD PRIPADNICIMA NOP-A, ODLUKE O NAGRAĐIVANJU LICA KOJA SARADUJU U OTKRIVANJU KOMUNISTA I PARTIZANA I O KAŽNJAVANJU BATINAMA ZBOG NEIZVRŠENJA ZADATKA¹

N A R E D B A P O V. Br: 36

KOMANDANTA II POŽEŠKE BRIGADE NEPOKORENE
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI ZA
26. AVGUST 1944 GODINE

— I —

IZVRŠENA KAZNA NAD
KOMUNISTIČKIM JATACIMA

Presudom Prekog vojnog suda pri Komandi grupe Požeških brigada Posl. Br: 9/44 od 24 avgusta 1944 godine osuđeni

⁸ O izvršenju vidi dok. br. 44, 49, 50 i 54.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 53, reg. br. 30/1 (S-V-6332).

su na **smrtnu kaznu — streljanjem** za prikrivanje i jatakovanje komunistima sledeća lica: Ljubisav Vuković iz Družetića, Ljubica Vulićević iz Kamenice, Nikolija Milošević iz Gojne Gore i Dobrivoje Majstorović iz Papratišta.

Ovakom vrstom kazne kažnjeni su, što su kao jataci istaknutih komunista svesno i aktivno potpomagali njihov rad, na štetu organizacije Jugoslovenske vojske u Otadžbini, kao i narušenja reda i poretka u zemlji. Oni su primali u svojim kućama izdržavali istaknute komunističke vođe, kao i njihove organizatore. Sastajali se sa komunistima potajno, dajući im potrebne podatke za njihov rad. Prolazeće komuniste koje su susretali i primećivali da prolaze nisu prijavljivali vlastima na taj način pomagali im da se od vlasti sklone i izbegnu kaznu, te na taj način omogućavali im nesmetan rad.

Izrečena kazna nad osuđenim izvršena je.

Ukazujem ovaj slučaj kao primer na koji se može ogledati stanovništvo ove brigade. Ne samo da svesno pomažu komuniste onaj koji bi ih primetio ili dozna mesto njihovog boravka, pa na vreme ne obavesti ili ne obavesti vlasti u opšte da zna za prisustvo komunista, jer na taj način omogućuje prikrivanje komunista i slobodnu akciju na terenu.

Zato i ovog puta pozivam svakog svesnog stanovnika na teritoriji ove brigade, da čim bude video ili doznao za prisustvo komunista da o tome izveštava četničke vlasti i bar tako ne dozvoljava da komunisti mogu bez bojazni za svoj život slobodno [da] vršljaju. Ako bi doznao da je neko lice znalo za prisustvo komunista a nije obavestilo vojne vlasti o tome, staviću ga pod preki vojni sud isto tako kao i jatake i jedna mera i vrsta kazne primeniće se prema takvom kao i prema jatcima.

Pretsednici opština saopštiće ovu tačku naredbe stanovništvu svojih opština starajući se da svaki stanovnik opštine o ovom saznao bude, jer ću, na slučaj, da se pojavi kakva istraga u kojoj se bude moglo ustanoviti da ovu naredbu ne znaju svi, i pretsednika opštine staviti pod preki sud kao pomagača komunisti.

— II —

OBVEZNICI 3 ČETA DA SE NE UDALJUJU OD SVOJIH KUĆA.—

Obveznici 3 četa ne smeju se udaljavati od svojih kuća za duže vreme od jednog dana bez pismenog odobrenja, odnosno objave izdate od strane potpisatog. Ko se ogreši o ovu naredbu kazniću ga sa upućivanjem na položaj.

Komandiri četa da saopšte ovu tačku naredbe svojim obveznicima.

**SIMOVIC PRIMISLAV I DALJE
ADUTANT OVE KOMANDE.—**

Tač. I moje naredbe Pov. Br.: 35 od 22 avgusta t.g. dopunjujem u sledećem: — Simović će ovu dužnost zastupnika komandanta bataljona obavljati pored svoje redovne dužnosti adutanta ove komande.

NAGRADA POTKAZIVAČU KOMUNISTA.—

Primećeno je u poslednje vreme da se na reon ove komande prebacuju komunističke trojke sa reona susednih komanada, nastojeći da i na ovom terenu stvore pogodno zemljište za njihov rušilački rad.

Da bi se što lakše i brže likvidirali ovi mračnjaci svakom onom koji bude obavestio vojničke vlasti gde se nalaze komunisti i vlasti sa vojskom budu uspele da komuniste pohvataju ili likvidiraju, za svakog ubijenog ili uhvaćenog komunistu od strane naše vojske nagradiću potkazivača sa 20.000 (dvadeset hiljada) dinara. Zajamčavam da će potkazivač ostati za javnost potpuno u tajnosti i da njegovo ime kao potkazivača nikad u javnost dopreti neće.

Pretsednici opština pročitace ovu tačku naredbe svojim sugrađanima, starajući se da što više građana prisustvuju čitanju naredbe. —

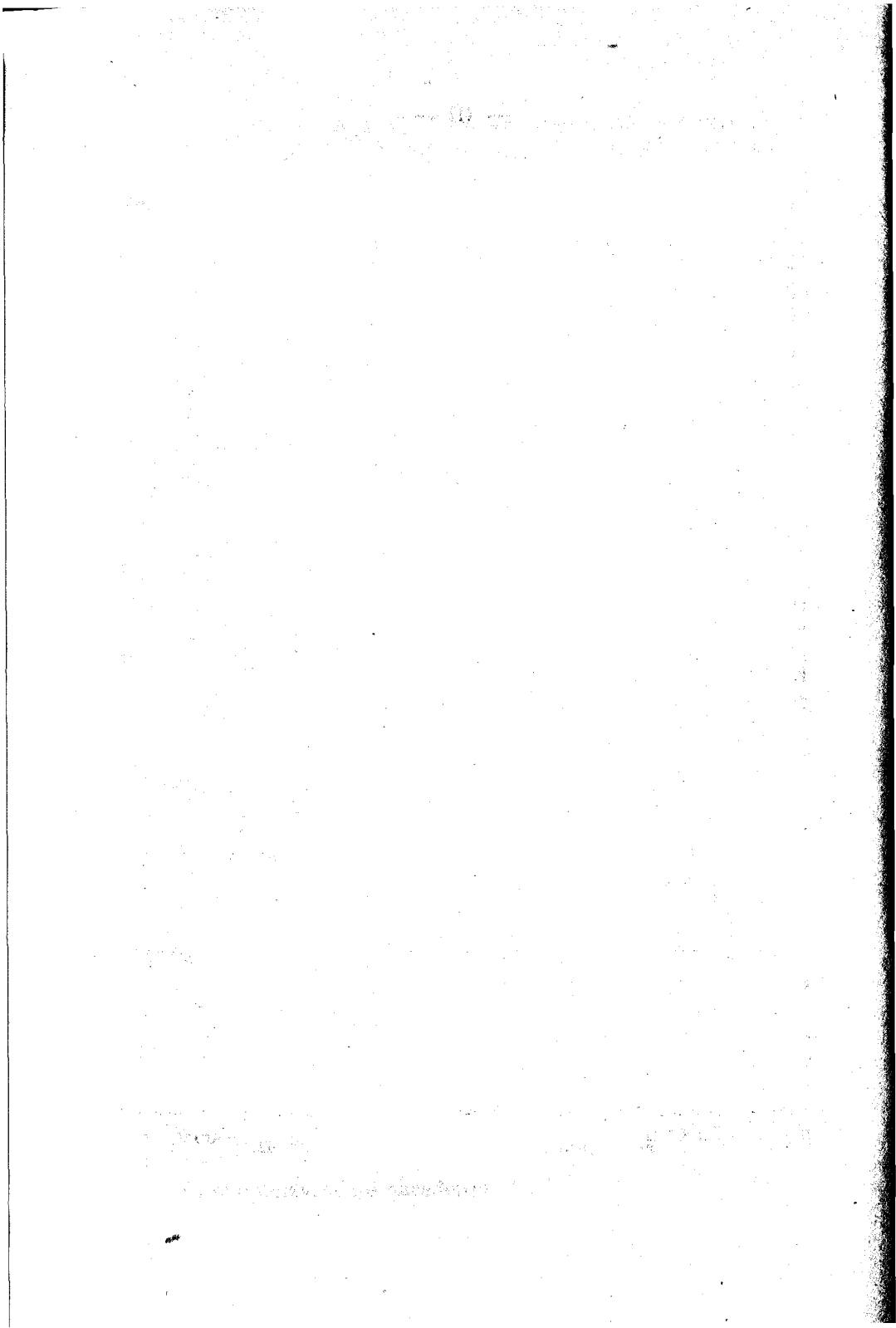
**KAZNA MILANA ILIĆA
IZ LORETA.—**

Milan Ilić iz Loreta na dan 25 avgusta 1944 godine učinio je sledeću krivicu:

Kada je od strane Komandanta grupe požeških brigada određen kao sprovodnik izbeglicama do mesta opredelenja gde su te izbeglice bile upućene, u putu je se napiro toliko, da nije znao za sebe, a kamo li da je sprovodnik izbeglicama i izbeglice je prepustio same sebi, da lutaju i da traže mesto cilja svoga puta. —

Za ovo neizvršenje naređenja

KAZNIM

Milana Ilića sa. 25 (dvadeset pet) batina. Ova kazna izvršena je odmah. —

Ovu tačku naredbe saopštiti vojnicima i građanima na reonu ove brigade. —

DOSTAVLJENO:

Komandantima bataljona, komandirima četa i predsednicima opština. —

KOMANDANT,
pešadiski potporučnik,
Dob.² J. Rendulić

M.P.³

BR. 43

PISMO DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 28. AVGUSTA 1944. DAMJANU VELČEVU DA SE PREDUZMU POTREBNE ME- RE ZA SARADNJU RADI ZBLIŽAVANJA NACIONALISTA BUGARSKE I JUGOSLAVIJE¹

Mnogo² Uvažajem-ja Gospodin Polkovnik,

Nisam imao sreću da Vas za vreme moga bavljenja u Sofiji 1935 i 1936 godine³ lično upoznam, ali Vaša dela poznata su mi, kao što su ona poznata u celoj Jugoslaviji kao i Bugarskoj. Vaša borba bila je teška i slavna. Vaš trud za uspeh Bugarske bio je plodan i ja prema Vama lično gajim najveće uvažanje i poštovanje. Sada je prilika da našu zajedničku misao sprovedemo u delo. Sudbina je htela da sam izbio na čelo nove, nepokorene jugoslovenske vojske, koja je nikla iz šuma i sela kroz vreme od tri i po godine napornog rada pod okupacijom. Vaše stremljenje mi je poznato, jer sam kao prijatelj

² Dobrivoje.

³ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 112«.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 20, reg. br. 14/7 (VK-Y-885).

² Tu reč je na originalu dopisao Draža Mihailović.

³ Tih godina je Draža Mihailović u Sofiji boravio u svojstvu vojnog izaslanika vojske Kraljevine Jugoslavije.

najvećeg zблиženja Bugarske i Jugoslavije, a posebno Srbije, sa divljenjem pratio Vaš rad. Vreme je da zблиženje Srba i Bugara pređe u stvarnost. Bugarske okupacione trupe u Srbiji dale su mnogo dokaza prijateljstva bugarskog naroda prema Srbima. Za produbljenje ovog prijateljstva ja Vam stojim na raspoloženju. Budite uvereni da je ova moja želja najiskrenija i najtoplija. Bićemo jaki ako se mi, nacionalisti Bugarske i Srbije što tešnje povežemo. Ja ću ovim putem održavati veze sa Vama, a istovremeno pišem u istom smislu Gospodinu Kimonu Georgijevu. Bilo bi poželjno ako biste i Vi sa Vaše strane preduzeli mere za ovu vezu samnom, u interesu zajedničke stvari, jer Bugarska i Srbija imaju najbolje uslove za najšire prijateljstvo i saradništvo.

Ostajem Vaš najveći poštovalac

28 avgusta 1944.⁴

Na gospodin polkovnik o.z. Damjan Velčev

BR. 44

IZVEŠTAJ ŠTABA TOPLIČKOG KORPUSA OD 28. AVGUSTA 1944. KOMANDANTU RASINSKO-TOPLIČKE GRUPE KORPUSA O BORBAMA PROTIV JEDINICA OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ U REJONU BRUSA¹

ŠTAB
TOPLIČKOG KORPUSA
Str. Pov. Br. služb.
28 avgusta 1944. god.
Slobodne Srpske Planine,

KOMANDANTU RASINSKO-TOPLIČKE GRUPE KORPUSA

U toku noći između 27/28 ovog meseca u 23 i 30 časova napali su me partizani sa sviju strana na Ristinom Gumnu.² Prema podacima jačina njihova bila je oko 700—800 ljudi.

⁴ Datum i adresu dopisao je Draža Mihailović (mastilom, ćirilicom).

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 82, reg. br. (S-V-12525).

² Reč je o dejstvima 6. istočnobosanske brigade 17. divizije i delova 10. krajiške brigade 5. divizije. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 178.

Borba je bila od jačih. Uspešno sam ih odbacio, mrtvih u jednoj jaruzi kod s. Zleginja bilo je 6, ranjenih po izveštaju seljaka, kao i tragovima krvi tvrdi se da je bilo troje kola tj. da su proterani kroz sela.³

Nađeno je od sprema i oružja i to: 7 pušaka, više sprema, šajkače, torbica i ostalog materijala koji im je ostao po kukuruzima prilikom bežanja.

Radujem se što sam u toku jučerašnjeg dana i noći uhvatio u koštac moje Topličane sa Crnogorsko-Bosanskim partizanima i uverio ih da su Topličani bolji borci.

Prilikom noćne borbe imao sam 1 mrtvog vojnika iz 2. Dobričke brigade a iz ostalih brigada 5 lakše ranjenih i 20 okrznutih.

Rekoh da se radujem što sam imao uspešnu borbu gde se uspeh ističe više u moralnom nego u materijalnom pogledu, ali sam utrošio dosta municije, molim naredite da izvršim popunu utrošene municije.

U toku noći kako reče Žika Marković⁴ da sam mu ranio vojnike i konje sa bacačima, dok moji vojnici tvrde da su to bacači partizanski. Verovatno da se i ovo desilo, jer sam ja u toku noći izvršio raspored posle prekinute dnevne borbe u vidu kruga a molio sam Žiku da povežemo raspored, što nisam uspeo jer to Žika nije hteo učiniti.

Ovo je sve nastalo zbog tačnog ne izvršenja Vašeg naređenja za izvršenje pokreta i nesavesnog rada starešina izviđačkih četa.

Prema naređenju str. pov. br. 418 od 27. ovog m. izvršio sam pokret određenim pravcem i došao do sela Igroša. Izviđačka odelenja uputio sam ka Rasini preko Doline⁵ i Kremenjaka (552).

Uhvatio sam vezu desno sa 5. Jurišnim Korpusom⁶ sa Komandantom 15. Jurišne brigade.

Pošto mi »Mali Aca« prenese Vaše naređenje da se postavim sa Korpusom na Trlini (615), na ovom mestu se nalaze delovi 5. Jurišnog korpusa.

U toku današnjeg dana nisu mi partizani davali naročitog otpora tako da sam ih gađao samo bacačima i jureći ih do postignute linije.

³ Prema Izvodu iz Operacijskog dnevnika 17. divizije, gubici divizije 8. avgusta 1944. su bili: 3 mrtva, 6 ranjenih i 2 nestala (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 178).

⁴ Živorad Žika, kapetan, komandant Kosovskog jurišnog korpusa (vidi dok. br. 54).

⁵ To mesto nije nađeno na karti 1:100.000.

⁶ Vidi izveštaj 5. jurišnog korpusa (dok. br. 49).

O partizanima imam podataka da su većim delom oступili u pravcu Brusa. Tamo sam čuo pucanj bacača još oko 12 časova. Brus je u našim rukama zauzet od strane Račičevih snaga.

Naročitih podataka sem izloženih nemam.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU,
ŽIVEO KRALJ PETAR II.

KOMANDANT major,
Stevo L. Jovović

BR. 45

PISMO DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 29. AVGUSTA 1944. ŠEFU AMERIČKE MISIJE KOJIM MU STAVLJA NA RASPOLAGANJE SVOG POVERLJIVOG SARADNIKA U BUGARSKOJ RADI EVENTUALNOG KORIŠĆENJA¹

29. avgust 1944

Poslat prevod na engleskom
29 - VIII² -

Dragi pukovniče,

Bugarski potporučnik, gospodin Dončev, koga Vam šaljem sa ovim pismom, već odavno se nalazi u našim redovima. On je upravo krenuo za Bugarsku i vodi mog kurira u Sofiju. Ako smatrate da bi mogli da ga upotrebite kao Vašeg emisara za uspostavljanje kontakta sa bugarskim političkim i vojnim ličnostima, možete imati puno poverenje jer nam je on potpuno odan.

U očekivanju Vašeg skorog dolaska, srdačno Vaš

Gospodin
Pukovnik Mak Daul
P r a n j a n i

¹ Koncept originala (pisan na mašini, na francuskom jeziku) u Arhivu VII, Ča, k. 20, reg. br. 14/6.

² Zabelešku sa datumom napisao je, mastilom, Draža Mihailović.

WITKOPJE 1026 1000 1000 1000
KONINKRIJK DER NEDERLANDEN
Rijksbestuur
Rijksbestuur
Rijksbestuur

Witkopje
July de curacao
29 Jul

2

Le 29 août 1944

146
70
254

Mon colonel,

Le souslieutenant bulgare, Monsieur Donchev, que je vous envoie avec cette lettre, se trouve depuis longtemps déjà dans nos rangs. Il se trouve actuellement sur le chemin vers la Bulgarie portant mon courrier à Sofia. Si vous pensez pouvoir l'utiliser comme votre émissaire pour prendre contact avec les personnalités politiques et militaires bulgares, vous pouvez avoir pleine confiance, il nous est tout à fait dévoué.

En attendant votre proche arrivée, cordialement à vous

Monsieur
Colonel Mc Dowal
P. A. N. J. A. N. I.

Fotokopija dokumenta br. 45.

WITKOPJE 1026 1000 1000 1000
KONINKRIJK DER NEDERLANDEN
Rijksbestuur
Rijksbestuur
Rijksbestuur

peraturan yang berlaku di lingkungan instansi ini
dan Dinas. Untuk itu perlu diadakan kegiatan ini
yang akan dilaksanakan pada tanggal 10/10/2010.

Demikian surat ini saya sampaikan.

Yogyakarta, 10/10/2010
Kepala Dinas

_____
Kepala Dinas

_____
Kepala Dinas

_____
Kepala Dinas

_____
Kepala Dinas

**IZVEŠTAJ OFICIRA OBAVEŠTAJNOG ODELJENJA ŠTABA
DRAŽE MIHAILOVIČA OD 29. AVGUSTA 1944. NAČELNI-
KU ODELJENJA O OBUSTAVLJANJU RAZORUŽANJA
BUGARSKIH JEDINICA OD STRANE ČETNIKA U REJONU
UŽIČKE POŽEGE¹**

NAČELNIKU OBAVEŠTAJNOG ODELJENJA PRI V.K.

Položaj

Prema naređenju Načelnika štaba Vrhovne komande, ja sam bio određen da odnesem i predam naređenje kapetanu g. Kolareviću² da obustavi razoružanje Bugara. Na put sam pošao 27 ov. m. U Glumač sam stigao 28 ov. m. u 0.15 časova. Iz Glumča sam preko telefona uhvatio vezu sa Požegom i tražio da se kod Bugara izdejstvuje da prođem kroz varoš radi odnošenja naređenja g. Kolareviću. Nisu mi mogli izdejstvovati prolaz te sam bio primoran da to naređenje predam jednom od vojnika iz Glumča, redovu Milanu Jotiću, koji je naređenje odneo g. Kolareviću. — Posle toga, za pola časa dobio sam poziv iz Požege da krenem u Požegu radi sastanka sa nekim Bugarskim oficirima. Otišao sam. Kada sam stigao na požešku pijacu, primetio sam pokret bugarske vojske. Bugarski vojnici koji su me pratili kroz njihove zasede, naredili su te sam zaustavio kola. Tu sam našao Bugarskog đenerala Simov-a.³ Tada mi je rekao da je idući iz Užica bio malo napadnut od naših ljudi, ali da su odmah pobjegli.

S njim sam se rastao i krenuo natrag u pravcu štaba našeg. Kad sam bio u Glumču — na povratku — hitno su me tražili u Požegu da se vratim. Odmah sam se vratio i odveli su me kod đenerala g. Simov-a tada mi je rekao, da su na njegove vojnike naši napali, razoružali ih i zaustavili voz da dalje ne može da ide. Zamolio me je da odmah odem i nađem našega oficira koji je njegove ljude razoružao i da mu u ime Čičino naredim da sve oduzete stvari, kao i oružje vrati i voz propusti da krene. Poslušao sam ga, jer mi je bilo poznato Čičino naređenje.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 18, reg. br. 34/7 (VK-X-79a).

² Milomir.

³ Simeun.

Idući uz put prema Sevojni, naišao sam na ovakav prizor:

1) seljaci su na tovarnim konjima, kolima i svojim leđima nosili, brašno, municiju, odelo i dr. stvari.

2) na samom mestu događaja bugarski vojnici su bili po-kraj pruge bos i u vešu sa šinjelima,

3) vagoni su bili potpuno prazni, izuzev vagona u kojima su gonjeni leševi bugarskih vojnika, koji su pre nekoliko da-na izginuli u borbama protiv komunista,

4) kod voza sam našao svega naša dva vojnika, koji nisu umeli da mi objasne gde se nalazi g. Kolarević, kao i šta oni ču-vaju i tu čekaju,

5) obaveštenja sam dobio da je g. Kolarević ovo razoru-žanje izvršio na intervenciju feldžandarmerije iz Užica.

Po povratku kada sam bio u Glumču naišao sam na iz-vesne ostatke rudničke brigade, koji su mi rekli da su po na-ređenju g. Kolarevića razoružali Bugare, ali da ih je [u] tome poslu do kraja, omeo komunistički napad, te su se oni povukli. Neznaju gde je g. Kolarević.

Njih nisu napali komunisti, jer ih tamo uopšte i nema. Stvar je bila ovakva: na njih su iz daljine pripucali vojnici zlatiborske brigade, a opet po naređenju g. Kolarevića, da bi celu stvar prestavio drugojačije radi skidanja odgovornosti sa sebe.

Ordonans-oficir,
Kap. ...⁴

29. VIII 1944

Položaj

[Faint, mostly illegible text, possibly a report or document fragment]

⁴ Potpis nečitak.

**NAREĐENJE ŠTABA KOMANDE SRBIJE OD 30. AVGUSTA
1944. KOMANDANTU PARAČINSKOG SREZA O ZABRANI
RAZORUŽANJA BUGARSKIH OKUPACIONIH TRUPA¹**

Š T A B
KOMANDE SRBIJE
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

Pov. Br. Službeno
30 avgusta 1944 god.
Položaj

KOMANDANTU SREZA PARAČINSKOG

Izvešten sam da ste razoružali izvestan broj Bugara. Viši interesi nalažu da se to sada ne čini, a to naređuje i Vrhovna Komanda, pa čak i da im se omogući nesmetan odlazak u Bugarsku.² Vrhovna komanda ima za to razloga i sigurno je da je to za nas od veće koristi, no da ih razoružavamo.

S toga, sve Bugare koje ste pohvatali vratite sa oružjem. Ovo pismo *hitno* doturite bugarskom komandantu kod Čuprije — mislim da je na Adi.

Ako bi bugarski komandant uputio kakvo lice svoje sa željom da dođe do mene, nađite načina da ga najhitnije terenom uputite u moj štab preko s. Vitoševca.

Radi se o vrlo važnom, uz to vrlo hitnim stvarima, koje su od presudne važnosti, pa znam i verujem da ćete se kao i do sada sav založiti u tom pogledu.

M.P.³

K O M A N D A N T,
diviziski đeneral,
Miroslav Trifunović

¹ Fotokopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 21, reg. br. 24/3 (S-V-55/2a).

² Reč je o izvlačenju jedinica bugarskog 1. okupacionog korpusa posle deklaracije vlade Bugarske od 17. avgusta 1944. o povlačenju ovih jedinica iz onih delova okupirane teritorije Srbije na koje Bugarska nije pretendovala. Planom je bilo predviđeno da se do 25. avgusta sve snage koncentrišu na prostoru Niša, a zatim da se prebace istočno od demarkacione linije sa Srbijom. Pošto su se prikupile na prostoru Lapova, Čuprije i Stalaća, 24. i 25. pešadijskoj diviziji je 29. avgusta naređeno povlačenje na prostor Čuprene — Belogradčik, dok su ostale tri divizije i samostalne jedinice 1. okupacionog korpusa imale da se koncentrišu na prostor Niša, Leskovca, Bele Palanke zadržavajući i dalje ulogu okupacionih trupa. Smatrajući Makedoniju bugarskom teritorijom i u težnji da je zadrži, bugarska vlada nije planirala povlačenje svoje 5. okupacione armije iz okupirane Makedonije već joj je naredila da u saradnji sa nemačkim trupama tamo održava red i mir (Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 4, dok. br. 115, 117, 118 i 124; P. Višnjjić, n.d., str. 123—124).

³ Okrugli pečat: »Jugoslovenska vojska u otadžbini — Gorski štab br. 1a« (Komanda Srbije).

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

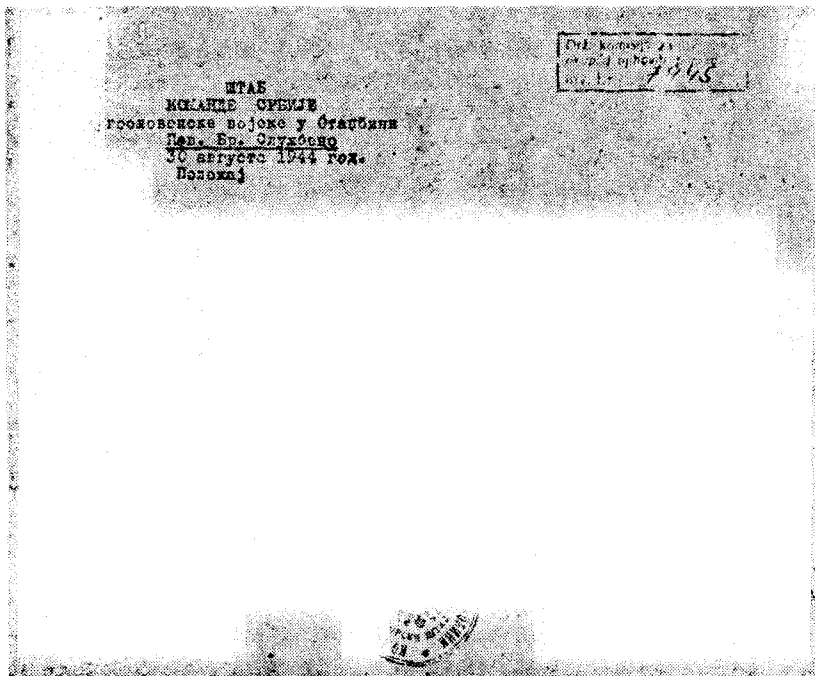
... ..

№ 11

УСТАВ
О ПРАВАХ И ОБЯЗАННОСТЯХ
ГРАЖДАН РАССОЛСКОГО РАЙОНА
ОБРАЗОВАНОМУ В 1944 ГОДУ
СОВЕТСКОМУ РАЙОНУ

Устав

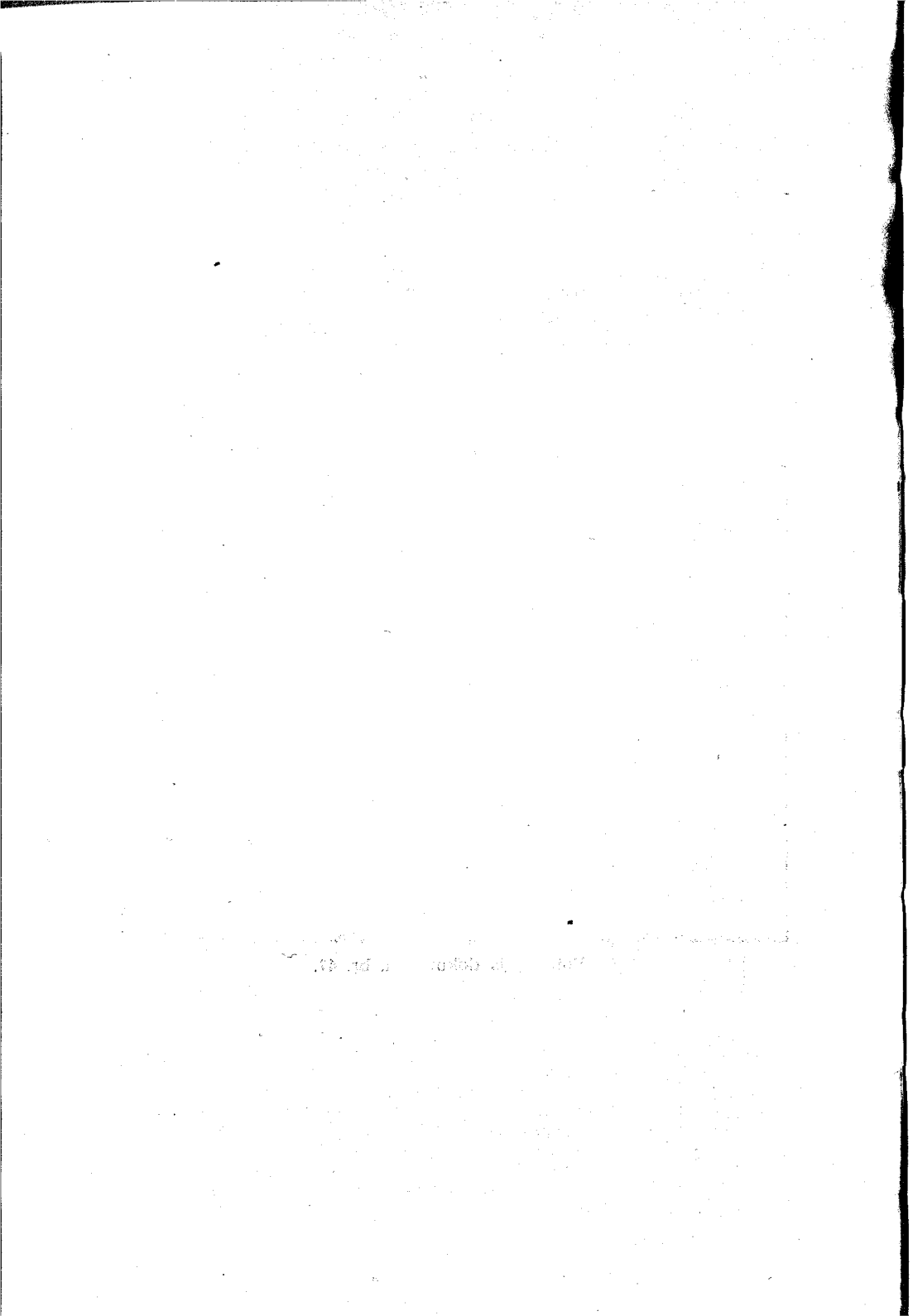
№ 11

Fotokopija dokumenta br. 47.

Документ не имеет юридической силы

11/11/44

**OBAVEŠTENJE KOMANDANTA ČETNIČKE KOMANDE
AZBUKOVAČKOG SREZA OD 30. AVGUSTA 1944. KO-
MANDANTU 3. PUKA SRPSKOG DOBROVOLJAČKOG
KORPUSA O POPUNI PUKA DELOM ČETNIČKIH
SNAGA¹**

Službeno

30 avgusta

Koncept²

KOMANDANTU III DOBROVOLJAČKOG PUKA
KAPETANU G. DOBROSAVLJEVIĆU³ — L J U B O V I J A

U vezi naredjenja Komandanta Cersko-Majevičke grupe korpusa od 26 avgusta 1944 godine O. Br. Službeno ovaj okrug će dati 520 ljudi za popunu dobrovoljačkog puka u Šapcu. Ovo je rešeno u sporazumu sa komandantom III puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa. Ovi ljudi imaju biti upućeni u Šabac do 3 septembra 1944 god.

U vezi prednjeg stavlja Vam se do znanja da nebi pozivali pojedince pošto će se kako je napred navedeno potrebno ljudstvo na vreme biti upućeno.

**S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!
DRAŽA NAS VODI VELIČINI I SLOBODI.**

Komandant, p.poručnik
Vuj. S. Nikolić⁴

¹ Fotokopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 77, reg. br. 42/3 (S-V-11302a).

² Dopisano mastilom.

³ Jovan Joca.

⁴ Vujica, komandant azbukovačkog sreza.

**IZVEŠTAJ ŠTABA 5. JURIŠNOG KORPUSA OD 31. AVGU-
STA 1944. KOMANDANTU 4. GRUPE JURIŠNIH KORPUSA
O BORBAMA PROTIV JEDINICA OPERATIVNE GRUPE DI-
VIZIJA NOVJ OD 26. DO 30. AVGUSTA 1944. GODINE¹**

Š T A B
V JURIŠNOG KORPUSA J.V. u O.
O. Br. službeno
31 avgusta 1944 godine
Položaj

onodslu2

stavka 03

KOMANDANTU IV GRUPE JURIŠNIH KORPUSA.

Prema dobivenoj zapovesti O. Br. sl. od 25-VIII-1944. go-
dine², uputio sam jedan bataljon 25. ov. m. u 19 časova prav-
cem: sela: Stopanje — Stari Trstenik — Tobolac — Vis Štitar
k. 324 — Žuti Kam[en] — Pečeni Grob — Pogled k. 736. Ovaj
bataljon zauzeo je front prema jugu i izvidao sela: Leskovicu
— Velja Glava — Ridevšticu.

Prema istoj zapovesti korpus je krenuo iz sela Stopanje
26 avgusta u 0.2 časa sa zadatkom da izbije na polazni po-
ložaj: Vis Papratna k. 904. Istoga dana oko 5 časova neprija-
telj pokušava da osujeti bočni marš i napada sa pravca Tr-
novaca i Čikera.³ Bataljon određen za obezbeđenje bočnog mar-
ša prihvaća borbu i zadržava neprijatelja. Sad neprijatelj po-
kušava napadom preko zaseoka Petkovići i Leskovačke kose da
osujeti naše izbijanje na polazni položaj. Na ova dva pravca
upućen je jedan bataljon koji uspeva da zaustavi neprijatelja
dok glavnina nije izbila na Vis Papratnu u 14 časova. Nepri-
jatelj jačim snagama napada ponova na položaj Papratnu odakle
je odbijen i potisnut tako da su jedinice ovog korpusa sigurno
ovladale položajima: Čiker — Petkovića zaseok — Leskovač-
kom kosom.

27 avgusta u zoru neprijatelj vrši napad na Čiker i Pog-
led, ali je brzo odbijen. Oko 0.3 časa neprijatelj ponovo na-
pada na polazni položaj vis Papratnu.⁴ Posle kraće borbe ne-
prijatelj je odbijen i prema zapovesti od 26 avgusta jedinice
korpusa krenule su u napad u tri kolone:

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 53, reg. br. 8/2 (S-V-6352).

² Vidi dok. br. 40.

³ i ⁴ Reč je o dejstvima jedinica 5. i 17. divizije NOVJ. Opširnije vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 89, 95 i 178 i u Arhivu VII, Ča, k. 53, reg. br. 27 i 29/1: izveštaj komandanta 5. jurišnog korpusa od 26. avgusta 1944.

— selo Latkovac—Staračko brdo—s. Raklje—s. Botunja s. Šljivovo.

— zaseok Petkovići—vis Lupoglav—Aleksandrovac s. Šljivovo.

— Čiker—s. Velja Glava—s. Drenča—Aleksandrovac—s. Stubal—s. Parcin. Za zaštitu celog napada ostavljen je jedan bataljon na Čikeru.

Nadirući ovim pravcima neprijatelj je brzo potiskivan i ako je na više mesta davao žilav otpor kao na k. 646—Lupoglav—Velja Glava oko kojih je borba vođena puna 4 časa i zauzeti su upotrebljavanjem svih raspoloživih sredstava, takođe upotrebljena je i poslednja rezerva. Po padu ovih položaja neprijatelj je brzo ostupao tako da su prednji delovi u 15 časova ušli u Aleksandrovac. Po padu Aleksandrovcu jedinice su produžile u daljem napredovanju i zauzeli kote 508—359. U 17 časova neprijatelj vrši sa tri bataljona protiv napad i uspeva da preotme k. 359, a jedinice su mi se povukle u s. Stanjevo i neprijatelj vrši jak pritisak upotrebljujući i teške bacače. Ponova jedinice prikupljam i preuređujem i vršim protiv napad tako da u 20 časova ponovo zauzمام k. 359 sve do Novačke reke. Na ovom položaju korpus je i zanoćio.⁵

28 avgusta po zapovesti korpus je krenuo u 0.4 časa u napad. Neprijatelj je u početku davao jak otpor a docnije njegovo ostupanje pretvorilo se u panično begstvo tako da su jedinice u oko 15 časova izbile preko: s. Šljivovo—Dobroljubci—Igroš, a prednji delovi na reku Rasinu.

29 avgusta prema dobivenoj zapovesti korpus je krenuo u 16 časova na Papratnu. Oko 22 časova po podne jedinice su izbile na Papratnu, gde je se zanoćilo.⁶

30 avgusta u 0.3,30 časova neprijatelj preko Bežanovića i Vrbnice napada jakim snagama i zauzima pred stražarski položaj. Odmah vršim protiv napad i vraćam izgubljeni položaj, ali ga opet ubrzo gubim. Neprijatelj napada na sam položaj Papratnu **ali je krvavo odbijen**. Na Papratni ostalo se je do 10 časova, kada sam jedinice povukao po naređenju.

⁵ O tim borbama vidi u Arhivu VII, Ča, k. 53, reg. br. 53/1, 37/1 i 45/1: depeše komandanta 5. jurišnog korpusa od 27. avgusta 1944.

⁶ Komandant 4. grupe jurišnih korpusa je 28. avgusta 1944. izdao zapovest prema kojoj su jedinice te grupe i Rasinsko-topličke grupe korpusa dobile zadatak da održe teritorije Župe i Rasine, odmore se i snabdeju opremom i naoružanjem, a zatim da preduzmu »opštu akciju« protiv jedinica NOVJ na Kopaoniku i Jastrepцу (AVII, Ča, k. 73, reg. br. 41/3). Do realizacije planirane akcije nije došlo jer su jedinice Operativne grupe divizija 29. avgusta uveče prešle u opšti protivnapad i tokom 30. avgusta ponovo ovladale Župom i Rasinom, a četničke snage su bile prinuđene na povlačenje preko Zapadne Morave (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 73, 89, 176—178).

Za vreme ovih borbi jedinice ovoga korpusa imale su gubitaka i to:

— Štabna četa korpusa imala je 1 mrtav (Milorad Milićević). Ranjena 3 i to: (Vladimir Cvatanović kaplar, redov Stevan Luković i redov Milivoje Leković).

— 15 Jurišna brigada 3 mrtva i to: (redov Vidoje Milentijević, Bogoljub Đurović, i Radovan Radovanović. (Ranjeno je 15 i to: redovi: Dobrosav Sekulić, Savo G. Obradović, Adam R. Nikolić, p. narednik, Dragojle Ilić, Novica Vukajlović, Gojko Jordanović, Đuro Marjanović, narednik Božidar Milivojević, redovi Radosav Mihajlović, Milija Manderović, narednik Strain Nikolić, redov Radomir Gavrilović, Stamatović Blagoje, Dragomir Rajević i Jeroslav Vasiljević.

— 16 Jurišna brigada i to: ranjeno 13, poginulo 1, kontuzovano 2.

Neprijatelj je imao daleko veće gubitke.⁷ Zarobljeno je 6 neprijateljskih vojnika a na pravcu nadiranja izbrojano je preko 16 leševa koje nije imao vremena da sahrani. Po iskazu očevidaca neprijatelj je mlogo ranjenika preneo u pravcu Brusa.

M.P.

Komandant, major
Mil.⁸ V. Marković

---

⁷ Prema Operacijskim dnevnicima, 5. i 17. divizija NOVJ su u borbama od 26. do 30. avgusta 1944. imale 13 mrtvih, 61 ranjenog i 6 nestalih boraca (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 89 i 178).

⁸ Miloš.

**IZVEŠTAJ KOMANDE ŠUMADIJSKE JURIŠNE BRIGADE
OD 31. AVGUSTA 1944. KOMANDANTU 4. GRUPE JURIŠNIH
KORPUSA O BORBAMA PROTIV JEDINICA OPERATIVNE
GRUPE DIVIZIJA NOVJ OD 26. DO 30. AVGUSTA
1944. GODINE¹**

KOMANDA
SUMADIJSKE JURIŠNE BRIGADE
JUGOSLAVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

O. Br. Službeno
31 avgusta 1944 god.

POLOŽAJ

KOMANDANTU ČETVRTE GRUPE JURIŠNIH KORPUSA.—

Izveštavam komandanta o vođenim borbama u vremenu od 26 do 30 avgusta 1944 godine u kojima je učestvovala ova brigada.²

26 avgusta 1944 godine:

Bočnim maršem od Pogleđa ka Papratnu, bataljon petog korpusa koji je bio u pobočnici na položaju Čiker, zbog jačeg pritiska neprijatelja prinuđen je bio da odstupi i neprijatelj je počeo da tuče bočno ovu brigadu.³ Da bi obezbedio prolazak brigade pored položaja Pogleđa, angažovao sam 3 bataljon ove brigade u borbu. U toj borbi nije bilo ni mrtvih niti ranjenih.

26 avgusta t.g. uveče ova brigada određena je da zaposedne položaj oko Papratišta.⁴ U toku noći neprijateljske trojke dolazile su do streljačkog stroja, naročito na 4 bataljon ove brigade, ali su vatrom odbijeni. Na položaju su bila tri bataljona, dok je u rezervi bio 3 bataljon.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 42, reg. br. 28/7 (S-V-4460/2).

² Vidi dok. br. 41.

³ Reč je o dejstvima delova 17. divizije NOVJ (vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 178).

⁴ Na karti 1:100.000: Papratna.

27 avgusta 1944 godine:

Oko 2 časa dobio sam zadatak da sa rezervnim bataljonom potpomognem peti korpus⁵ koji je pod pritiskom drskog neprijatelja odstupio pod samo Papratište. Odmah sam lično sa 3 bataljonom krenuo i izvršio juriš i neprijatelja odbacio sa svih čuka ispred Papratna, a zatim položaj predao petom korpusu, i u 7 časova sa bataljonom vratio sam se na položaj Papratnu, a zatim krenuo sa celom brigadom kao rezerva grupe za trećim korpusom.

U ovoj borbi nije bilo ni mrtvih ni ranjenih.

Istoga dana oko 12 časova dobio sam zadatak da bočno napadnem neprijatelja na položaju Lupoglav⁶ koji se tu bio utvrdio i na taj način omogućim petom korpusu zauzimanje Lupoglava i dalje napredovanje. Kada sam sa brigadom izašao na kosu Staračko brdo, peti korpus je zauzeo Lupoglav i gonio neprijatelja ka Aleksandrovcu.

Pošto je Lupoglav bio zauzet, ja sam sa svojom brigadom krenuo niz kosu ka Staračkom brdu, gde sam primetio JavorSKU brigadu da sedi na Staračkom brdu. Brigadu sam podelio u dva dela i to: 1 i 2 bataljon uputio sam niz kosu Staračkog brda u pravcu sela Raklja, a ja sam sa 3 i 4 bataljonom krenuo preko s. Starci — s. Popovac⁷ gde smo primili borbu sa zaštitnim neprijateljskim trojkama koje su bile zaposle Jasikovačku kosu.⁸ Neprijatelja sam proterao i presekao drum Aleksandrovac—D. ratari, goneći neprijatelja ka selu Raklja i izbio na (kotu 562) Viljak. U tom momentu dobio sam zapovest da zaposednem vis Viljak (562), i branim, a naročitu pažnju da obratim na Lesnovački potok.⁹

Zaposedanje Viljka izvršio sam sa 4 i 2 bataljonom ove brigade, a sa ostala dva bataljona zanoćio sam u samom luku druma između sela D. Vratari i s. Raklja.

Oko 22 časa neprijatelj je svojim trojkama ispitivao naš položaj, napadajući naročito na 4 bataljon, isti je odbijen te noći.

Mrtvih i ranjenih nije bilo toga dana.

⁵ Vidi izveštaj 5. jurišnog korpusa, dok. br. 49.

⁶ Na karti 1:100.000: Lupoglava (k. 667). Na tom položaju su se nalazile jedinice 2. krajiške brigade 17. NOU divizije. O njenim dejstvima vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 95.

⁷ Na karti 1:100.000: Popovci.

⁸ Na karti 1:100.000: Jasikovica (predeo).

⁹ Na karti 1:100.000: Lesnovačka reka.

28 avgusta 1944 godine:

U zapovesti od 27 avgusta t.g. koju sam dobio da zaposednem položaj Viljak (562), desno sam trebao da se naslanjam na treći jurišni korpus koji je trebao u toku noći da zauzme kosu Tucanj, a levo da hvatam vezu sa predstražama petog korpusa u s. Ježevici,¹⁰ kao i to da je petom korpusu naređeno da sa jednim bataljonom zauzme selo Botunje i Stubal u toku noći. Vezu u opšte nisam mogao da uhvatim niti levo, niti pak desno. Neprijatelj je ostao u s. Botunji preko cele noći, odakle je pripremao koncentričan napad na Viljak (562), te je ujutru oko 6 časova otpočeo snažan napad na Viljak (562), pa je čak šta više i treći korpus neznajući čije su snage na Viljaku, tukao naš streljački stroj bacačima od koga su trojica poginula. Javorska brigada koja je bila ispred s. Ježevice i ako nije trpela neprijateljsku vatru, povukla se još više u pozadinu, tako da je položaj 4 i 2 bataljona ove brigade ostao nezaštićen bočno, što je neprijatelj iskoristio i oko 7 časova ujutru koncentričnim napadom na levo krilo 4 bataljona, frontalnim i bočnim napadom, sa velikim brojem automata izvršio je juriš, probio se kroz naš streljački stroj i zašao iza leđa 1 čete 4 bataljona, te je nagnao 4 bataljon na odstupanje, a tako isto i 2 bataljon koji je bio na desnom krilu.¹¹

Posle 10—15 minuta sa 1 i 2 rezervnim bataljonom izvršio sam kontra juriš i odbacio neprijatelja sa Viljaka (562), goneći ga i dalje zauzevši s. Botunju i izbio na bezimenu ćuvik jugozapadno od s. Botunje.

U borbi na Viljaku toga dana bilo je:

Mrtvih-poginulih 9; ranjenih 9; kontuzovanih 2; zarobljenih 4 vojnika.

30 avgusta 1944 godine:

Prema usmenoj zapovesti komandantovoj od 29 avgusta 1944 godine ova brigada dobila je zadatak da odredi jednu četu na Lupoglavu i 3 bataljon uz kosu na koti 734, sa zadatkom da budu na predstraži, i u slučaju neprijateljskog napada da prime borbu i odstupe na glavni odbrambeni položaj Čiker, a ostali deo brigade da zanoći na položaju Čiker (759). Četa i bataljon koji su ostali na položaju imale su da propuste peti i prvi jurišni korpus. Peti jurišni korpus je prošao dosta brzo, ka po-

¹⁰ Na karti 1:100.000 Ježevica Pivn.

¹¹ Napad je vršila 15. majevička brigada 17. NOU divizije (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11. dok. br. 178).

ložaju Papratna, dok je prvi junišni korpus prolazio prilično sporo i razvučeno, tako da su predstražni delovi dovedeni u nezgodan položaj, kada im se oko tri časa pojavio neprijatelj, koji je saznao znake raspoznavanja za tu noć od zarobljenih vojnika prvog junišnog korpusa, približivši se na sasvim blisko odstojanje, otvarajući jaku vatru iz automata na naše predstražne delove, pa su čak šta više zašli i iza leđa, otvarajući jaku vatru sa svih strana iz automata sa svetlećom i eksplozivnom municijom i na taj način zagrozili odstupnicu predstražnim delovima. Bataljon sa četom isturen na predstraži odstupio je sa svoga položaja, otvorivši predhodno vatru.¹²

Ovoga dana u borbi ranjeni su i nestali sledeći broj:
Ranjenih 1; nestalih — zarobljenih 25 vojnika.

Oko 5 časova brigada je dobila zadatak da posedne položaj južno od s. Jasikovice—Vlaško polje—s. Crnišava—Rogovi, sa zadatakom da zaštiti Ravnište, radi zaštite prebacivanja naših delova preko Morave. Ovom prilikom nigde nije primljena borba sa neprijateljem.

Među nestalim vojnicima ovoga dana, nestala su i dva komandira čete iz 3 bataljona ove brigade.

U borbama od 26 do 30 avgusta:

— poginulih 9 vojnika, od kojih jedan komandant bataljona.

— Ranjenih 10 vojnika.

— Kontuzov.[anih] 2 vojnika.

— Nestalih 29 vojnika, od kojih dva komandira čete.

Svega: 50 vojnika.

S molbom na znanje i nadležnost.

Ovaj izveštaj nije dostavljen na vreme iz razloga što ova brigada nije raspolagala sa gubicima iz 2 bataljona ove brigade koji je po zapovesti bio upućen u noći 30/31 avgusta t. g. u nasilno izvođenje, to molim da primite ovo sa opravdanjem.

M.P.¹³

Komandant kapetan,
Petar S. Lazarević

¹² Vidi dok. br. 49, nap. 7.

¹³ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 56« (1. šumadijski korpus).

**ZAPOVEST ŠTABA KOMANDE CRNE GORE I STAROG
RASA OD 31. AVGUSTA 1944. POTČINJENIM PUKOVIMA
ZA NAPAD NA 3. DIVIZIJU NOVJ KOD KOLAŠINA¹**

Koncept...²
Strogo na ličnost

ŠTAB
KOMANDE CRNE GORE I STAR.[OG] RASA
O. Br. 2

31 avgust 1944 godine

Položaj

Komandantu _____

Z A P O V E S T

(sekcija jug. 1 : 100.000)

Prema dobivenim podacima neprijateljske snage drže prostor Kolašina kojima je cilj prodiranje cestom Andrijevića—Berane.³ Broj 11⁴ sa neprijateljem vodi borbu.

Da bi se ove snage uništile i teren oslobodio od crvene nemani, —

N A R E Đ U J E M :

1 — 7 dobrovoljački puk⁵ (2 bataljon) polazi danas u 11 časova pravcem: Pljevlje — Kovren — Cerovska Kosa — Buranj — Mojkovac — Kolašin — Mateševo..

1 bataljon 7 puka polazi danas u 5 časova pravcem: Bistrića (severno od Prijepolja) — Prijepolje — Brodarevo — Bijelo Polje — Cerovo — Bandera — Šahoviće — Lepenac — Uloše-

¹ Kopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 138, reg. br. 34/3 (CG-V-1121).

² Dalji tekst beleške (napisane mastilom) je nečitak.

³ Reč je o dejstvima jedinica 3. divizije NOVJ, koja su otpočela 24. avgusta 1944. radi prodora u dolinu reke Lima. U tim dejstvima jedinice NOVJ su oslobodile Kolašin (27. avgusta), Berane (sada: Ivan-grad) i Andrijeviću (30. avgusta) i Mojkovac (31. avgusta). Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom III, knj. 8, dok. br. 98—110, 112 i 113; knj. 10, dok. br. 144, str. 596—604.

⁴ Nemačka borbena grupa »Harendorf« koja je formirana početkom avgusta 1944. od raznih jedinica iz sastava nemačke 181. divizije radi sadejstva s nemačkim jedinicama koje su izvodile operaciju »Ribecal« na pravcu Podgorica (sada: Titograd) — Kolašin (Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 4, dok. br. 121).

⁵ i ⁶ O formiranju tih pukova vidi dok. br. 24.

vina — Mojkovac, gde ulazi u sastav 7 puka i produžava pokret ceo puk za Kolašin — Mateševo. Koji bataljon pre stigne sačekće prikupljanje koje mora biti 1 septembra 1944 godine do 13 časova najdalje i prema ovome podesiti kretanje.

2 — 6 dobrovoljački puk⁶ polazi danas u 8 časova pravcem: Prijepolje — Brodarevo — Bijelo Polje — Berane — Andrijevića — Mateševo.

2 bataljon 6 puka polazi danas u 10 časova pravcem: Pljevlje — Kovren — Lekovina — Šahovići — Ravna Rijeka — Ribarevine, gde ulazi u sastav puka i dalje produžava označenim pravcem — Kod Ribarevina sačekati prikupljanje koja jedinica pre stigne.

Bataljon Bećira Tomovića izdvojiće se kod Bijelog Polja i poći sa 1 bataljonom 7 puka, po dolasku u Mojkovac staviće se pod komandu kapetana g. Railića. Ovo se čini obzirom na poznavanje terena i ojačavanje desne kolone.

Sve jedinice kretaće se sa najvećim oprezom i osiguranjem, jer na celom terenu koji se prelazi postoje komunističke trojke i jače gerile. Na prenoćištu biti u potpunoj pripravnosti sa posedanjem najzgodnijeg položaja.

Poneti što veću količinu hrane i municije u svemu vršiti najveću štednju, jer za izvesno vreme nemože se računati na popunu.

3 — Kada 7 puk stigne u Mojkovac, a 6 puk u Berane ili Andrijeviću otpočinje napad puka Harendorfa ojačanog 8 pukom M.F.K.⁷

4 — 6 puk kada stigne u Berane i Andrijeviću potčinjen je pukovniku Harendorfu, a 7 puk kada stigne severno od Kolašina isto tako potčinjen je pukovniku Harendorfu.

5 — Akcija nosi tajni naziv »Severni juris«.⁸

6 — Oba puka imaju poneti sobom hranu i municiju za najmanje 4—5 dana. Sva tovarna grla imaju da se upotrebe.

7 — Oba puka snabdevaće se hranom i municijom preko Peći — Andrijevice.⁹

⁷ Skraćenica od »Machinenflugabwehrkanone« — automatski protivtenkovski top.

⁸ U toj akciji učestvovala su i jedinice Durmitorskog i Komskog korpusa i Morački četnički odred, koji su napadali sa juga i sa zapada (vidi dok. br. 42). Akcija je počela 4. septembra i trajala do 18. septembra 1944. Posle žestokih borbi, 3. divizija NOVJ je uspela da razbije tu četničko-nemačku grupaciju i povrati izgubljene gradove Kolašin, Berane i Andrijeviću. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom III, knj. 8: naređenja i izveštaji Štaba 3. divizije NOVJ i štabova njenih 5, 7. i 9. brigade od septembra 1944; knj. 10, dok. br. 112, 116 i 144.

⁹ U vezi sa snabdevanjem četničkih jedinica, u naređenju četničke Nacionalne komande, sa sedištem u Cetinju, od 17. avgusta 1944. pored ostalog, piše:

8 — Dok se ne uspostavi veza sa grupom »Harendorf«, oba puka održavaće vezu putem kurira dnevno pređene prostorije. Za redovna obaveštenja odgovorni su II/363¹⁰ i oficir za vezu od M.F.K. pukova.

9 — Ja ću se kretati na pravcu desne kolone — 7 puka.

Zastupa Komandanta,
kapetan,
Laz.¹¹ T. Bogetić

BR. 52

PISMO ŽIVKA TOPALoviČA, PREDSEDNIKA ČETNIČKOG CENTRALNOG NACIONALNOG KOMITETA, OD AVGUSTA 1944. DRAŽI MIHAILOVIČU O STAVU SAVEZNIKA PRE- MA ČETNIČKOM POKRETU¹

Dragi prijatelju,²

Ne znam da li će misija pukovnika Mak Loa biti već tamo kad ovo pismo stigne.³ U svakom slučaju njeno odašiljanje je veoma važno. Sa njim valja otvoriti sve političke probleme jer se samo preko Amerikanaca može postići promena političkog kursa saveznika. Oni naročito treba da se uvere da Tito i Šubašić hoće odluku oružjem u našem prostoru, i da mi moramo da se branimo. Čuo sam za najnoviju Dapčevićevu⁴ ofanzivu. Verujem da će propasti i da je za nas zgodnije što oni upadaju u Srbiju. Inače je cilj: Bugarska i hvatanje veze sa Rusima. Sada se vidi od kolikog je značaja bilo to da se pre svega Toplica likvidira.⁵ Jer Bugarima je postavljen uslov da oružje predadu Titovcima. Tome cilju je i služila Toplička grupa. Vrlo je važno održavati sa Bugarima najbolje veze.

»Sve što vam je potrebno od oružja i municije tražite neposredno od nemačkog komandanta, koji se nalazi na položaju, jer je tako uređeno sa nemačkom komandom« (Arhiv VII, Ča, k. 147, reg. br. 13/6).

¹⁰ Odnosi se na 2. bataljon 363. puka nemačke 181. pešadijske divizije.

¹¹ Lazar.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu Jugoslavije (dalje: AJ) a fotokopija u Arhivu VII, Ča, k. 20, reg. br. 16/1 (VK-Y-692a).

² Odnosi se na Dražu Mihailovića.

³ Reč je o američkom pukovniku Robertu Mak Daulu.

⁴ Peko Dapčević, komandant 1. proleterskog korpusa.

⁵ Vidi dok. br. 3, nap. 11.

Ministri Cankar⁶ i Savica Kosanović⁷ raširili su glas po Italiji da su se saveznici saglasili da će Rusi doći u Mađarsku, možda čak i Bugarsku, a Englezi u Austriju, a da u Jugoslaviju neće niko ulaziti, već će se osloboditi sama. Cilj je bio privoleti domobranstvo u Slovenačkoj i Hrvatskoj da se priključi Titu. Naši klerikalci na čelu sa Krekom⁸ bili su očajni za sudbinu Slovenije, ali uz našu pomoć nisu popustili i nisu pristali da takav uput pošalju u Sloveniju već su preporučili da se domobranci ne bore ni u kom slučaju protiv saveznika, već da se kao posebna nacionalna vojska bore protiv okupatora i da se što veći broj što pre učini ilegalnim. Iz savezničke sredine uveravani smo da nije istina da će se pustiti Rusi u Mađarsku niti će se Tito pustiti da nametne partizansku vlast. Izgleda da je priznato jedino faktično stanje t. j. da partizanska administracija postoji u krajevima koje oslobodi sama partizanska vojska. Isto tako nije istina da saveznici neće intervenisati u našoj zemlji. Sve pripreme jasno pokazuju da se upad na Balkan sprema u vezi sa operacijama na severu Italije. Ali za velike operacije prema srednjem Balkanu sa Jadranskog mora zaista nema uslova pa će napad ići od Venecije i Trsta i Zadra, poznatim putem prema Ljubljani i Zagrebu, imajući za cilj Austriju. Južni deo naše države će biti pod dejstvom operacija iz Grčke, koje takođe neće biti od velikog značaja. Srpske oblasti će verovatno biti prepuštene same sebi. Zato je borba na terenu toliko sudbonosna. Šta će Rusi uraditi to niko ne zna, ali nema izgleda da će se ostali saveznici odveć angažovati na Balkanu, pa će težiti nekom namirenju. Mi po nesreći moramo sve da iznesemo samo na snagu. Amerikanci će nam sigurno biti prijatelji jer su zainteresovani u tome da male evropske narode spasu, a Rusi i Englezi će se pogađati.

Učinio sam sve da odem do Baria i da se vidim sa Adamom i ostalima.⁹ Do danas nisam uspeo. Posetio ih je Smiljanić¹⁰ i učinio sve da budu oslobođeni. Adam je razgovarao sa Savicom i Šubašićem. Rečeno nam je da ih neće pustiti nego se mogu vratiti nazad jer su došli bez dozvole Engleza, nisu doneli ništa novo i »kompromitovani su«. To se verovatno odnosi na Radoja

⁶ Dr Izidor, tada ministar pošta, telegrafa i telefona u vladi dr Ivana Šubašića.

⁷ Dr Sava Kosanović, tada ministar unutrašnjih poslova, ministar socijalne politike i narodnog zdravlja i ministar građevina u vladi dr Ivana Šubašića.

⁸ Dr Miha Krek, potpredsednik u izbegličkoj jugoslovenskoj vladi dr Slobodana Jovanovića i dr Božidara Purića.

⁹ i ¹⁰ Vidi dok. br. 38, nap. 5.

¹⁰ Miloje.

Vukčevića.¹¹ Ja se ipak nadam da će se oni zadržati i da će kada izdrže mesec dana kao i mi, biti oslobođeni.

Mi činimo sve napore da uverimo saveznike da je jedino pravilno rešenje u obrazovanju prave nacionalne vlade i da ova sadanja vlada ima za cilj građanski rat, a ne objedinjavanje snaga. Vrlo uticajni engleski političari među konzervativcima uverili su njihove vojne šefove da je najmudrije pustiti neka Tito, koji je vrlo jak, likvidira silom organizovanu srpsku vojsku i samo će se tako sprečiti budući građanski rat. A ulazak...¹² ostalih elemenata u Titovu vojsku ovoj će se oduzeti komunistički karakter. To je suština Čerčilove politike. Njen je osnov da Tito pobedi u Srbiji, a ako ne pobedi onda je sve palo. Ali se englesko tvrdoglavstvo ne može lako da pobedi. Oni Tita zamišljaju kao ruske boljševike u 1918 godini i misle da onda zato nisu uspeli što nisu bili mudri da ih upitome. To je političko slepilo koje ne vidi bitnu razliku u pogledu našeg i ruskog seljaka iz onog doba, slepilo koje mi plaćamo mnogom krvlju. Meni i vladici Irineju¹³ još ne dadu u London, ali se čuje da će naša vlada u Rim. Ovamo je uzbuna u ono malo vojske što je ima, jer niko ne bi hteo pod Titovu komandu, naročito flota ne. Nadam se da do toga neće ni doći. Ali je krajnje vreme da se ovi ljudi u ratu zaposle, jer su sa neradom i svađama sasama demoralisani. Za njih kao na neki faktor uopšte ne treba računati.¹⁴

Francuzi za nas imaju veliko interesovanje, ali su potpuno zaokupljeni svojim brigama. Poljaci nam gotovo nameću svoje drugarstvo i ja sam im dao nešto slika i napisa, ali moramo biti smotreni zbog Rusa. Sa Rusima ovamo mi nemamo veza, niti bi zbog centralizma njihove politike ma čemu služilo. Oni prema nama drže najoštriji neprijateljski stav. Samo ih iskustvo sa slomom partizanstva u Srbiji može nečemu boljem naučiti. Inače čim oni pokažu ma i najmanje razumevanja za našu borbu treba ublažiti naše odnose.¹⁵ Samo jedna potpuno nerazumna politika Engleza može naterati srpski narod da se učini instrumentom za rusko osvajanje Balkana. Ali je sve verovatnije da ćemo mi svojom borbom i sukobom velikih imperijalnih interesa ipak uspeti da sačuvamo svoju slobodu. — Ja ne vidim, posle poznavanja sve ove pozadine drugog izgleda do: borba i snaženje na terenu. Vi ćete najbolje sami oceniti kad je kucnuo čas da se opštim ustankom Nemci izbace iz zemlje. Jedina mrač-

¹² Tačke u originalu.

¹³ Dr Irinej Đorđević.

¹⁴ Radi se o vojnicima i starešinama bivše jugoslovenske vojske koji su se tada nalazili van zemlje (vidi prilog I, dok. br. 1).

¹⁵ O stavu četnika prema Rusima vidi dok. br. 94.

na tačka je Kralj, ne zato što bi njegovo učešće u engleskom političkom manevrisanju moglo doneti efikasne štete u Srbiji, što naši protivnici jedino i žele postići, nego zato što se on ovim ma i privremenim odvajanjem od srpskog naroda teško kompromituje i otežava nam u budućnosti rešenje mnogih problema. Šubašićevi ministri hvale se da je on prema njima veoma ljubazan i da, uostalom sa razlogom, otvoreno napada prošle vlade. Ali se on odvojio od tradicije svojih predaka i ispustio kormilo države iz svojih ruku, tako da sad na njegov teret drugi rade šta hoće. Moraće sam tražiti put i način da to popravi.

Mi smo mu odavde pisali ali iz Londona ništa ne odgovara, niti se smatra pozvanim da vodi nacionalnu politiku. Kamara u prvom redu njegove sreće da je ostao na pravoj liniji da sada dođe u zemlju i stavi se na čelo narodnog ustanka. Možda će ipak u zadnjoj liniji u njemu progovoriti srpska krv.

Sve Vas mnogo pozdravlja i želi sreće u junačkoj Borbi

Slobodan¹⁶

BR. 53

NAREĐENJE ŠTABA CERSKO-MAJEVIČKE GRUPE KORPUSA OD 1. SEPTEMBRA 1944. KOMANDANTU JADRANSKE BRIGADE ZA UNIŠTENJE PRIPADNIKA I SIMPATIZERA NOP-a I NJIHOVE IMOVINE NA TERITORIJI BRIGADE¹

Š T A B

CERSKO-MAJEVIČKE GRUPE KORPUSA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

O. Br. Službeno.—

1 septembra 1944 godine

Š u m a

KOMANDANTU JADRANSKE² BRIGADE.—

Komandantu IV grupe jurišnih i Cersko-majevičke grupe korpusa major g. Račić, depešom svojom Br. 691 od 31 avgusta 1944 godine, dostavio je: **Hitno! Pre svega!** —

¹⁶ Dr Živko Topalović.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 77, reg. br. 45/3 (S-V-11304).

² Ta reč je na originalu dopisana mastilom. U Arhivu VII se pod istim registarskim brojem nalaze i primerci dostavljeni komandantu Azbukovačke brigade i komandantu azbukovačkog sreza. Ova brigada zvala se Jadranska, mada je trebalo da se zove Jadarska (po jadar-skom srezu).

»Ako u roku od deset dana ne uništite sve komuniste na terenu, staviću pod preki sud tebe sa svima starešinama. Organizujte opštu poteru, ubijajte njihove jatake i palite im kuće.« Račić.—

Dostavljajući prednji telegram, preduzmite najhitnije mere na svojoj teritoriji da se komunističke grupe pronađu i unište. Bez poštode ubijajte jatake i palite im kuće, došlo je vreme kada treba ovo stanje jednom raščistiti. Do sada u ovom smislu izdavao sam Vam više naređenja, ali rezultati su ostali negativni. Dostavljali ste mi spiskove sumnjivih njihovih jataka, prema kojima niste ništa preduzimali, već mi se samo obraćali, smatrajući da ste svoju dužnost izvršili.

Ovo naređenje smatrajte, kao poslednju i najozbiljniju opomenu, jer ćete za svaku labavost biti lično odgovorni, a naročito starešine Pocerske brigade³ koji su do sada ostali skroz i skroz neaktivni.

»S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU«.—

M.P.⁴

ZASTUPA KOMANDANTA,
Kapetan I klase,
Stan.⁵ M. Vasić

---

³ Ta brigada se češće pojavljuje kao Cerska brigada.

⁴ Okrugli pečat: »Komanda Jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 86« (Cerski korpus).

⁵ Stanimir, komandant Cerskog korpusa.

**IZVEŠTAJ KOMANDE KOSOVSKEG JURIŠNOG KORPUSA
OD 1. SEPTEMBRA 1944. KOMANDANTU RASINSKO-TOPLIČKE
GRUPE KORPUSA O BORBAMA PROTIV JEDINICA
OPERATIVNE GRUPE DIVIZIJA NOVJ 30. AVGUSTA¹**

K O M A N D A

KOSOVSKEG JURIŠNOG KORPUSA

Pov. O. Br. 38.—

1 septembar 1944 g.

Položaj

KOMANDANTU RASINSKO TOPLIČKE GRUPE
KORPUSA

U vezi izveštaja dostavljenog sa položaja Ratajska čuka Pov. Br. sl. od 30 avgusta 1944 godine² dostavljam sledeći izveštaj:

Sa korpusom 29/30 avgusta prenoćio sam u selu Rataje. Na Novačko brdo isturio sam bio Mitrovačku i Dreničku brigadu. U zoru 30 avgusta 5,30 časova ove dve jedinice bile su napadnute od jačih komunističkih snaga.³ Borba je bila žestoka i drska i s jedne i sa druge strane. U jednovremenim jurišima vojnici mojih jedinica izmešali su se sa komunistima. Obzirom na jačinu komunista naredio sam izvlačenje jedinica koje su bile u borbi. Sa ostalim jedinicama poseo sam bio prema zapovesti Ratajsku kosu i sa ovog položaja štitio izvlačenje Mitrovačke i Dreničke brigade, koje su se pod borbom izvlačile na glavni položaj. Međutim na položaju Ratajska kosa nisam mogao da dam otsudnu odbranu, jer ista ne odgovara uslovima dobrog položaja, pa sam na ovom položaju ostavio samo zaštitne delove dok sam sa ostalim snagama poseo položaj na Ratajskoj čuki. Komunisti su za sve vreme stalno vršili napade ali su vatrom iz bacača i topa koji su precizno tukli neprijatelja ometani, jer su im nanošeni veliki gubici.—

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 101, reg. br. 35/3 (S-V-17124).

² Taj izveštaj nije pronađen.

³ Napad su izvodile 1. krajiška brigada, 5. i 6. brigada 21. divizije NOVJ, koje su dejstvovale kao desna bočna kolona u opštem protivnapadu Operativne grupe divizija protiv četnika u Župi i Rasini. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 73, 89 i 95.

Desno od mene nalazile su se jedinice Rasinskog korpusa koji su bez stvarne potrebe menjale položaje, naročito Kruševačka brigada. Levo se nalazio Jastrebački korpus ali između mojih jedinica i jedinica Jastrebačkog korpusa postojao je veliki međuprostor neposednut i prazan. Ovo su komunisti osetili i oko 16 časova počeli su, koristeći se ovim međuprostorom, podilaženje, te je postojala opasnost da ne zađu za leđa mojim jedinicama. Zbog ovoga sam svoje levo krilo morao da povučem u nazad i da ga pojačam, a jednovremeno da vatru iz bacača i topa kao i teških mitraljeza prenesem na tu stranu i tučem neprijateljsko desno krilo, koje je vršilo podilaženje. Komunisti su za izvesno vreme bili zaustavljeni ali su odmah za tim još žešće počeli napad i iz nekoliko bacača tukli naš položaj. Borba je trajala sve do 18 časova, kada je usled navala komunista bilo nemoguće održati se na položaju. Jedinice desno od mene već su bile napustile položaje i postojala je opasnost da budem sa celim korpusom blokiran. Zbog ovoga naredio sam napuštanje položaja i izvlačenje ljudstva sa prihvatom. Međutim jedna komunistička grupa ipak uspela je da se uvuče u pozadinu i da iz sela Veluća tuče naše vojnike pri izvlačenju, tako da je bilo teško održati ljudstvo pod komandom, ali i pored svih napada uspeo sam obzirom na samu borbu i tešku situaciju da korpus sa relativno malim gubicima izvučem.

Prema izjavi jednog odbeglog partizana, koji je nasilno mobilisan, prema mom korpusu nalazila se jedna cela divizija, čiji je štab bio u s. Rataje, gde je došao posle odlaska — izvlačenja mojih jedinica. Isti su u napadu bili neverovatno drski i nasrtljivi. Pored toga što su im stalno nanošeni gubitci oni su išli napred preko leševa svojih drugova, te se imao utisak da su pijani ili ludi. U borbi su učestvovala i ženske.

U ovoj borbi imao sam sledeće gubitke: 4 ubijena, 8 ranjenih i 4 nestala vojnika, 4 konja mrtva, više vojnika kontuzovanih od bacača.

Na terenu zbog toga što su mi konji ubijeni ostali su mi 4 sanduka sa engleskom municijom. Isto tako komunisti su zaplenili jedna kola sa hranom, koja je trebala da se iznese na položaj.

U borbi je utrošeno municije i to:

1) 7,9 mm. mitraljeske i puščane	10.979.—	metaka
2) 8 mm. mitraljeske za Švarcloze	3.700.—	„
3) 7,7 mm. engleske	7.300.—	„
4) 77 mm. američke	1.200.—	„
5) 81 mm. za bacač	48	bombi
6) 47 mm. mali ital. bacač	60	„

7) 47 mm. za ital. top 43 granate
8) Ručnih bombi 200. komada

Molim da se popuna municijom izvrši odmah, a naročito engleskom, a naročito municijom i ručnim bombama.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

M.P.⁴

Komandant, kapetan
Ž.⁵ Marković

BR. 55

**ZAPOVEST ŠTABA KOMANDE CRNE GORE I STAROG
RASA OD 2. SEPTEMBRA 1944. KOMANDANTIMA KOLO-
NA ZA NAPAD NA 3. DIVIZIJU NOVJ KOD KOLAŠINA¹**

ŠTAB
KOMANDE CRNE GORE I
STAROGA RASA
O. Br. Službeno

NAJSTROŽIJE NA LICNOST

2. septembra 1944. godine
u 21. čas
Položaj

Z A P O V E S T

(Sekcije: Kolašin—Žabljak 1 : 100.000 — izdanje nemačkog instituta).

Manje komunističke snage drže Berane, Andrijevicu i Kolašin.²

Naše snage iz Sandžaka spojile su se sa snagama oko Mojkovca.³

U cilju uništenja i proterivanja komunista,—

⁴ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 193« (2. kosovski korpus).

⁵ Živojin Žika.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 132, reg. br. 37/3 (CG-V-1124/1).

² Reč je o delovima 3. divizije NOVJ (vidi dok. br. 39, nap. 3).

³ Vidi dok. br. 51.

NAREĐUJEM:

1) Kolona

K-dt kap. Miljan Mandić⁴

Sastav: Morački odred.

3. septembra u 1. čas⁵ polazi najkraćim pravcem preko Sinjajevine ka Vratlu, s tim što Vratlo zatvara manjom snagom, a jačom snagom dejtstvuje preko Lipova u pravcu Vučeva.⁶

Po izbijanju Kapetana Lalića⁷ u oblasti Kolašina, ulazite u sastav njegove kolone.

2) II kolona

K-dt kap. Lalić Aleksa.

Sastav: Andrijevička brigada.⁸

Bataljon Šćepanovića.

Grupa Nasta Milečića.

Grupa Jovana Radonjića.

3. septembra u 1. čas nadire pravcem: Mojkovac — Večerinovac — Skara — Katun — Poljski⁹ — Lučka Gora — Markovo Brdo — Kolašin.

Desno održavati vezu sa kolonom pod I), a levo sa kolonom pod III).

3) III kolona

K-dt kap. Arsović Dušan

Sastav: 6. puk

Bataljon br. 11.¹¹

3. septembra u 1. čas nadire pravcem: Uloševine — Medeno Guvno — Vaganica¹⁰ — Šiška — Ključ — Šljivovica.

Desno održavati vezu sa kolonom pod II), a levo se obezbediti.¹²

⁴ Tada je bio komandant 1. kolašinske brigade Kolašinskog korpusa.

⁵ Na originalu je »1 čas« dopisan mastilom umesto »4 časa«, kako je ranije stajalo. To isto je učinjeno gde god, dalje, piše »1 čas«.

^{6, 9} i ¹⁰ Ta mesta nisu nađena na karti 1:100.000, postoje Vučije i Vagani, a katun Poljski je, verovatno, lokalni naziv.

⁷ Aleksandar Aleksa.

⁸ Ta brigada je pripadala Komskom korpusu.

¹¹ Odnosi se na nemački bataljon 363. puka 181. pešadijske divizije (vidi dok. br. 51).

¹² Za izvršenje dobijenog zadatka, komandant 3. kolone je od tri bataljona 6. puka obrazovao dve napadne kolone: jednu (jačine jednog bataljona) pod komandom kapetana Vojislava Bojičića i drugu (jačine dva bataljona) pod komandom kapetana Vukašina Bojovića (Arhiv VII, Ča, k. 138, reg. br. 39/3: zapovest komandanta 3. kolone od 3. septembra 1944).

4. Majoru Ružiću naređeno je, da sa celokupnom snagom dejstvuje preko Sinjajevine i zatvori Javorje i Kape Moračke.¹³

5. — Komandanti kolona održavaće što čvršću vezu među sobom. Način održavanja veze: kuririma i signalnim raketlama.

Ključ signalnim raketlama:

— dve razne rakete označavaju mesto gde se nalazi glavina,

— dve crvene rakete veću opasnost ispaljene u pravcu odakle opasnost dolazi,

— prednja odelenja, mesta izbijanja označavaju paljenjem vatre.

6. — *Ugovoreni znaci*: za:

— 3. septembar: Milan—Marko.

— 4. septembar: Sloboda—Pobeda.

— 5. septembar: Obilić—Karađorđe.

7. — Na slučaj pojave neprijateljskih avijona skrenuti pažnju ljudstvu, da ne trči već na dati znak »avioni« sklanjaju se na prikrivenijem mestu, a na otvorenom mestu, zaostanu dok opasnost prođe.

— 8. — Ljudstvu po svaku cenu zabraniti pljačku, već u koliko se ukaže potreba za ishranom, ovo vršiti putem реквизиције preko određenih odelenja i postojećih mesnih vlasti.

9. — Ja ću se nalaziti sa štabskom četom na pravcu kolone pod II).

KOMANDANT, POTPUKOVNIK,
Pav. I. Đurišić

Dostavljeno:

K-tima kolona, pismeno u 21. č.

Načelnik štaba, major

Savo M. Vukadinović

M.P.¹⁴

¹³ U naređenju Štaba Komande Crne Gore i Starog Rasa od 2. septembra 1944. majoru Ivanu Ružiću, komandantu Durmitorskog korpusa, između ostalog, piše:

»Odmah po prijemu ovoga naređenja izvršite mobilizaciju celokupnog naoružanog ljudstva Šavničkog sreza i postupite u duhu priložene zapovesti...

U zapovesti je naređeno da taj komandant sa svojim snagama zatvori Javorje i Kape Moračke. Međutim, to je samo za prvi period operacije — dok se ne ispolji naše dejstvo u pravcu Kolašina i Morače, a odmah u ovom momentu taj komandant ima inicijativu da sa snagama pređe u napad.

Na tom naređenju je crvenom olovkom dopisano: »Primljeno 5/I—1945« (5. januara 1945., prim. red.) sa potpisima majora Ivana Ružića i kapetana Petra Čukovića (Arhiv VII, Ča, k. 138, reg. br. 36/6).

¹⁴ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab«.

NAREĐENJE MAJORA VOJISLAVA LUKAČEVIĆA OD 3. SEPTEMBRA 1944. KOMANDANTIMA ČETNIČKIH JEDINICA I SREZOVA U SANDŽAKU ZA PRIKUPLJANJE SNAGA RADI MARŠA U SUSRET SAVEZNICIMA¹

Str. pov. br. službeno
3 septembar 1944 godine
Položaj

Komandantu 1, 2 mileševskog korpusa komandantima brigada i srezova i Zastupniku komandanta Starog Rasa

Položaj

Prema novo stvorenoj Vojno političkoj situaciji, jedan deo operativnih snaga Starog Rasa krenuće u susret Saveznicima ka Moru a drugi deo operativnih snaga ostaće na teritoriji Starog Rasa za držanje iste i uspostavljanje vlasti, kao i vršenje malih operativnih poslova.²

Da bi se ovi zadaci što potpunije i bolje izvršavali u budućoj otvorenoj situaciji **određujem:**

1. — Za komandanta prvog dela operativnih snaga koje idu u susret saveznicima pešadiskog kapetana I klase Raičića Radomana.

2. — Za komandanta svih operativnih jedinica koje ostaju na teritoriji Starog Rasa i za Komandanta svih pozadinskih jedinica pešadiskog kapetana II klase Kalaitovića Vuka.

3. — Za zastupnika komandanta I Mileševskog korpusa pešadiskog kapetana Šćepanovića Vlada, komandanta bjelopoljske Brigade.

4. — Za zastupnika komandanta Pljevaljske brigade poručnika Dika Stojića.

Prema gore izloženom

N A R E Đ U J E M:

1 — Da u prvi deo operativnih snaga uđu sledeće jedinice: 1 Pljevaljska Jurišna brigada »Kapetana Jelovca«, Omladinski bataljon, Pribojska brigada, Sjenička brigada, Čajnička brigada i Fočanska brigada. Sve ove jedinice imaju se prikupiti na

¹ Dokument (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 142, reg. br. 26/5. Dokument je oštećen.

² Taj plan upotrebe jedinica proizašao je iz opšteg plana dejstva četničke Nezavisne grupe nacionalnog otpora (vidi dok. br. 34).

prostoru Metaljka Kovač gde će dobiti dalja naređenja. Ovo uraditi što hitnije.

2 — Da u drugi deo operativnih snaga uđu sledeće jedinice: Novovaroška brigada, obe bjelopoljske brigade, II Mileševska brigada pod komandom Sima Despotovića. U ovaj deo spada takođe celokupno pozadinsko ljudstvo Starog Rasa koje formirati odmah u brigadu.

3 — Da moj zastupnik izvrši mobilizaciju u potpunosti i bez obzira na imovno stanje i na zadružno stanje. Takođe ne voditi računa da li je ljudstvo naoružano ili ne. Mobilizacija važi za sva muška lica od 16 do 50 godina. Mobilizaciju vršiti u saglasnosti sa komandantom sreza.

4 — Da komandanti mesta i srezova u potpunosti pomognu ovu mobilizaciju.

5 — Da se uspostavi vlast gde još nije uspostavljena i da se kontroliše da li se izvršava prema zadatim naređenjima i na opšte dobro.

6 — Prekinuti bratoubilačku borbu i pozvati sve na okup za borbu protiv okupatora. Šalju Vam se pisma za partizanske jedinice koje se nalaze u vašoj blizini da im se uruče kao i onim koje bi nailazile na našu teritoriju.

7 — Ne činiti nikakvo nasilje niti teror nad narodom bilo koje veroispovesti ili političke pripadnosti. Šalju Vam se letci...³

8 — Nastojati svim silama da se muslimani pridobiju za nas i da se formiraju za borbu u jedinice. Uspostavljati zajedničke vlasti prema broju stanovnika. Tretirati ih u svemu kao sebi ravnim.

9 — Da predsednik nacionalnog Odbora Starog Rasa odmah popuni odbor sa predviđenim brojem članova i da počne sa političkim radom i da se odmah evakuiše iz Pljevalja i stupi u vezu sa kapetanom Kalaitovićem Vukom kojem davati potrebna obaveštenja i uputstva. Izdavati letke u duhu ovog naređenja i u svemu potpomagati borbu protiv okupatora i uspostavljanje narodne vlasti. Ovaj odbor ići će stalno u sastavu Kalaitovića Vuka. Odbor mora da bude žiža za širenje nacionalne vlasti. Raditi i danju i noću i ne žaliti truda.

10 — Susedima poslati letke i obavestiti ih o našem stanju i pozivati ih da priđu nama za borbu protiv okupatora. Svaki komandant da pozove svoje prijatelje i da svo ljudstvo prikuplja [i] formira u jedinice.

11 — Od danas pa u buduće izvršavati samo naređenja ove komande i ne podavati se nikakvim propagandnim uti-

³ Tačke označavaju tekst na delu dokumenta koji je oštećen.

cajima sa koje strane oni dolazili. Imajte poverenja u nas jer izvršavamo samo Kraljeva naređenja.

12 — Da se prekine svaka veza sa okupatorom i da se okupator napada gde god se može prema mogućnostima našim. Napadati i varoši i oduzimati ih.

13 — Formirati odmah relejnu stanicu na Kovaču koja će imati zadatak da prenosi naređenja ove komande i dostavlja izveštaje nižih komandi kao i rasturanje letaka.

14 — Formirati preke vojne sudove pri svakoj brigadi i nemilosrdno kažnjavati svakog koji ne izvršio naređenje.

15 — Da se primi borba sa partizanima u koliko se ne bi pridržavali proklamacije Nj. Veličanstva Kralja. Isto tako primati borbu ako budu ometali rad i izvršenje zadataka prema ovom naređenju. Njihove jedinice propuštati da prolaze preko naše teritorije i potpomoći ih u borbi protiv okupatora.

Ne dozvoliti da ma šta urade bez znanja Nacionalnog Odbora Starog Rasa.

16 — Porodice koje se boje ma čijih represalija smestiti na sigurnu teritoriju i u svemu im izaći u susret.

17 — Ova uputstva će se davati preko radio stanice. Poz. znak — tal. dužina vreme.

Komandant major Adutant Nj. V.⁴

M.P.⁵

---

⁴ Na dokumentima se Vojislav Lukačević kao adutant kralja Petra pojavljuje posle odlaska iz Londona (krajem maja 1944), gde je pristupovao kraljevom venčanju sa grčkom princezom Aleksandrom.

⁵ Slab otisak okruglog pečata.

**PISMO ŽIVKA TOPALOVIČA, PREDSEDNIKA ČETNIČKOG
CENTRALNOG NACIONALNOG KOMITETA, OD 4. SEPTEMBRA
1944. DRAŽI MIHAILOVIĆU I ČLANOVIMA CENTRALNOG
NACIONALNOG KOMITETA O RADU KOD SAVEZNIČKIH
ORGANA DA NARODNOOSLOBODILAČKI POKRET I
ČETNICI BUDU RAVNOPRAVNI PARTNERI U DALJEM
RAZVOJU DOGAĐAJA¹**

4 septembra 1944 god.

Bari

Dragi prijatelji,²

činio sam očajne napore za dve stvari: da istrgnem ove naše prijatelje iz prve tamnice i da sprečim da naši protivnici uspeju i u poslednjoj želji, u želji da učine prijateljima saveznika i Bugare i Arnaute i Mađžare i Italijane i Ustaše i domobrance, a samo nesrećne srpske nacionaliste da načine neprijateljima saveznika. Jedina smetnja da Vi izvršite pravilno i na vreme svoju istorisku dužnost jeste napad u leđa od strane Titovaca i protivnika Srba i Jugoslavije. Stoga sam sve činio na bazi...³ prekid građanskog rata. Na osnovu razgovora, pregovora, memoara, najzad sam uspeo u isto vreme dve stvari: da mogu otići u Bari i da zajedno sa prijateljima mogu učiniti neke konkretne predloge. U Bariju sam ih snabdeo najpotrebnijim potrebama, duhovno ih osvežio, prekinuo Adamov petodnevni štrajk glađu i dobio obećanje da će biti oslobođeni sobnog zatvora. — Podneo sam preko Američke misije izvešće o predlozima koje smo podneli i verujem da ste to dobili. Kao obrazloženje podneli smo posebni memoar. Nemojte misliti da su odlučujući ljudi neobavešteni o stanju. Znaju oni pojednostiti i o pokretima i o ljudima koje ni mi sami ne znamo. Ali je sila Sovjeta nametnula jednu politiku Englezima sa kojom očito nisu zadovoljni ali su postali njeni zarobljenici. Samo operacije koje sad pretstoje mogu izmeniti situaciju. Čerčil je navaljivao na Tita da ne napada na Srbiju i on je to svečano obećao, ali je i to održao kao i sva druga obećanja.

Pre polaska ovamo u Bari predali smo u Rimu poslanstvima Engl. Amer. i Sovj. sav. jedan protest protivu potenciranja

¹ Fotokopija prepisa originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 14, reg. br. 28/2 (VK-P-454/1). Pismo je objavio dr Branko Petranović u zbirci dokumenata »Jugoslovenske vlade u izbeglištvu 1943—1945«, Beograd, 1981.

² Odnosi se na Dražu Mihailovića i na članove CNK.

³ Tačke u originalu.

građanskog rata i tražili obrazovanje vlade narodne sloge. Potpisao sam ja u ime J.D.N.Z.⁴ i Kasafura u ime Slovenske Zaveze. Krek je saglasan, ali je u nemogućnosti da kao vladin predstavnik u Međusavezničkoj komisiji potpisuje proteste protiv vlade.

Da li će Savezničke trupe ući u Jugoslaviju? Amerikanci vele: biće operacija protiv neprijatelja ali ne i okupacije, bar sa njihove strane ne, jer Jugoslavija nije neprijateljska država. — Naš predlog koji Vam je telegrafisan, telegrafisan je i u Vašington i u London. Ovde je dva dana engleski ministar Mek Milen, koji rukovodi balkanskom politikom. Amerikanci čine napore da nam pomognu i ne dadu nametanje režima Balkanu. Ali oni to mogu činiti samo savetima, jer je Balkan englesko vojište. Na slučaj da se naši pismeni predlozi ne prime učinio sam g. Nardenu (?) usmen predlog, neka nas, kao Grke, sastave na jednu konferenciju pod predstavništvom lica koje oni određuju od nas predloge za rešenje krize. Sutra ću biti u Rimu i to ću isto ponoviti i tamošnjim poslanstvima.

Izlaz se nažalost mora tražiti samo pod stalnom borbom u zemlji. Hoćete li uopće moći izdržati? U aktivnu borbu protiv Nemaca morate ući, pa ma naši naponi da Vam se leđa zaštite od Tita i ne uspeji. Ako se iz ove situacije, tragičnije od Kosovske, uspete izvući biće to pravo čudo.

Bedno držanje Hrvata dovodi do očajanja.

Jedan od uzroka spoljnih uspeha Titovih jeste to (pored ruske pomoći i spretnog ubacivanja u demokratsku frazeologiju koja gospodari anglosaksonskim svetom — i o kojoj nažalost nije kod nas vođeno dovoljno računa) jeste to što je on stvorio jugoslovensku kombinaciju dok smo mi u oskudici. Hrvate nismo uspeji. Šubašić je međutim svoju kartu skoro izigrao. On nije dao apsolutno nikakve rezultate, izigrao je autoritet Kraljev i osnažio Tita. Njegova je vlada nasilnika i likvidatora od koje se sve sa gađenjem okreće. Pre dva dana video sam Šuteja u Rimu koji je vrlo nezadovoljan, ali veli da su se oni potpuno potčinili engleskim željama, pa kuda ih to odnese da odnese, a Srbi neka gledaju šta će. Njima po nesreći nije ozbiljno stalo do Jugoslavije i svejedno im je neće li Srbi ovakvim napadima biti prisiljeni na kapitulaciju pred Rusima i tako i na napuštanje Jugoslavije.

Već je ponoć davno prošla a ja u rasvit moram ići na jedan daleki aerodrom. Verujem da nije daleko vreme kad ćemo opet poći k Vama. Ali može se desiti da nas razvoj prilika prisi-

---

⁴ Skraćenice od Jugoslovenska demokratska narodna zajednica koju je, na zahtev Draže Mihailovića, formirao Živko Topalović pred sazivanje kongresa u s. Ba.

li da produžimo borbu pod još težim prilikama i u zemlji i u inostranstvu. Đorđe će Vas izvestiti o mojoj porodici da nam se pošalje novac. Već imamo priličan broj ljudi kurira i agitatora koji su ilegalni i koje treba hraniti i plaćati. Valja platiti i propagandni materijal. Naša je vlada još pre tri godine uredila stvari kako da ona plaća našu vojsku. Tako sad od saveznika ne dobija naša vojska ništa, a od Šubašića se ne šalje plata nikome sem strogo legalnih.

Šutej tvrdi da nemaju novaca i da on toga radi mora da putuje u Ameriku. I za svaku buduću eventualnost mi treba da raspoložemo izvesnim materijalnim sredstvima u inostranstvu. Stvorimo to još ima vremena i mogućnosti. Đorđe i Zvonko i oficiri koje imamo kao kurire mogu sve sprovesti.

Sve mnogo pozdravljamo

Slobodan i prijatelji
Živko Topalović⁵

Ob.
Za propagandu⁶

---

⁵ i ⁶ Potpis Živka Topalovića i belešku »Ob. Za propagandu« do-
pisao je olovkom Draža Mihailović.

ZAPOVEST ŠTABA 4. GRUPE JURIŠNIH KORPUSA OD 4. SEPTEMBRA 1944. KOMANDANTIMA 1, 3. i 5. JURIŠNOG KORPUSA I ŠUMADIJSKE BRIGADE ZA NAPAD NA JEDINICE 1. PROLETERSKOG KORPUSA NOVJ U REJONU UŽIČKE POŽEGE¹

Š T A B
ČETVRTE GRUPE JURIŠNIH KORPUSA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

O. BR. Službeno
 4. septembra 1944 godine
 P O L O Ž A J

ZAPOVEST O. BR.

Karta razmere 1 : 100.000 sekcije Čačak i Užice.

Prva, šesta i 37 komunistička divizija sa glavninom svojih snaga nalazi se južno od Užica u oblasti Čajetine.² Sa prednjim delovima komunisti su blokirali Užice i zauzeli Požegu³ držeći i položaje između Požege i Užica.

U Užicu nalaze se jedan bataljon Nemaca,⁴ jedan Bataljon Dobrovoljaca⁵ i bataljon SDS.⁶ Na Jelovoj Gori Zlatiborski kor-

¹ Fotokopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, k. 33, reg. br. 11/4 (S-V-2529b).

² Reč je o 1. proleterskoj i 6 (ličkoj) proleterskoj diviziji »Nikola Tesla« 1. proleterskog korpusa NOVJ i 37. sandžačkoj diviziji NOVJ. Prva proleterska divizija je, dejstvujući po planu Vrhovnog štaba NOV i POJ za prodor jedinica NOVJ u Srbiji, početkom septembra 1944. ovladala prostorom: Arilje, Užička Požega, Čajetina, Bajina Bašta. naročito teške borbe divizija je vodila od 24. do 27. avgusta protiv bugarskih okupacionih snaga na Palisatu (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 6, 15, 18, 28, 36, 53, 103, 109 i 115). Posle skoro dvomesečnog marša iz srednje Bosne i stalnih susretnih borbi protiv nemačkih i kvislinških snaga, 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« je 30. avgusta izbila u rejon Zlatibora (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 72). Jedinice 37. sandžačke divizije su zatvarale pravac Užice — Nova Varoš (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 72, 108, 160).

³ Požegu, koju su branili delovi 2. puka SDK i Požeška brigada, zauzeli su 1. septembra 1944. delovi 3. krajiške proleterske brigade 1. proleterske divizije (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 12, dok. br. 164; Arhiv VII, Ča, k. 127, reg. br. 36/11: izveštaj komandanta Požeške brigade od 3. septembra 1944).

⁴ i ⁹ Reč je o jedinicama nemačkog 5. policijskog puka.

⁵ i ¹⁰ Reč je o jedinicama 2. puka SDK.

⁶ Srpska državna straža.

pus. U oblasti Karana naš četvrti jurišni korpus, a između Karana i Požege Zapadno Moravska grupa kapetana Miloševića. U Jančićima novoformirani prvi korpus.⁸

Iz Čačka danas su krenuli dva bataljona Nemaca.⁹ U Čačku kao rezerva ostaju dva bataljona dobrovoljaca.¹⁰

Četvrta grupa jurišnih korpusa izvršiće koncentrični napad na Požegu, gde će se koncentrisati naše snage i produžiti u pravcu Užica.¹¹

N A R E Đ U J E M :

1. — Da naši korpusi izvrše podilaženje u toku četvrtoga do linije: selo Kamenica—selo Markovica. Podilaženje će se izvršiti po sledećem:

⁷ Reč je o Zapadnomoravskoj grupi operativnih snaga JVUO, pod komandom kapetana Aleksandra Miloševića (kasnije 6. jurišni korpus 4. grupe jurišnih korpusa — vidi dok. br. 43). Za izvršenje dobijenog zadatka Štab grupe je 5. septembra 1944. potčinjenim izdao zapovest u kojoj piše:

»1. — *Maljenska grupa brigada*: Grupisaće se na položaju u Gradina — Brena sa zadatkom, da sa ove linije napada i prodire s. Kalenići — Bobija — Bjeliš — s. Vranjani — s. Radovci i dalje. Obzirom na ovaj zadatak pomenuta grupa izvršiće svoj raspored, koji će joj pružiti najviše uslova za uspešno nadiranje.

2. — *Šumadijska grupa brigada*: Grupisaće se na položaju Vranovina (574) — severni deo s. S.[rednja] Dobrinja, sa zadatkom da sa ove linije napada i prodire pravcem s. Mađer — D.[onja] Dobrinja — Smišalj — Požega i dalje. Obzirom na ovaj zadatak pomenuta grupa izvršiće svoj raspored, koji će joj pružiti najviše uslova za uspešno nadiranje.

3. — *Ravnogorska grupa brigada*: Grupisaće se u s. Ježevica i biće u rezervi. Pravac njenog pokreta narediće se, kada se naredi napad...« (Arhiv VII, Ča, k. 43, reg. br. 29/2).

⁸ To je bila operativna grupa (jačine 1.500 ljudi) formirana od delova 1. ravnogorskog korpusa (Arhiv VII, Ča, k. 77, reg. br. 48/3: direktiva komandanta 4. grupe jurišnih korpusa od 4. septembra 1944).

¹¹ O značaju tog napada, njegovom cilju i ideji manevra u pomenutoj Direktivi komandanta 4. grupe jurišnih korpusa piše:

»Po padu Požege udruženim snagama očistiće se prostor do Užica odakle će se preduzeti opšta akcija svih antikomunističkih snaga prema Zlatiboru i prema Višegradu za tučenje komunističkih snaga i izbacivanje iz Srbije.

Naša ideja manevra je tući komuniste u oblasti Požege i Užica, a potom prikupiti sve snage za dalje uništenje crvenih na prostoru Srbije...

Prema tome borba u koju stupamo je odlučujuća za Srbiju, odlučujuća za Jugoslaviju i za ceo Balkan, jer od naše pobede ili poraza i od brzine rada zavisi da li će na naše tlo Amerikanci ili Sovjeti.

Oduda svi moraju imati na umu da se jedinice primoraju na krajnje naprezanje ne žaleći ni trud ni žrtve. Za neizvršenje zapovesti i za neuspeh odmah će biti stavljeni pod preki sud oni koji je ne izvrše, odnosno koji ne uspeju u datom zadatku« (isto).

— treći jurišni korpus polazi iz sela Trbušani 4. septembra u 14 čas. pravcem selo Trbušani — selo Prijedor — selo Rožci do zaseoka Kamenica u selu Jančići, gde će prenoćiti.

— Šumadska brigada polazi iz sela Konjevići 4. septembra u 14 časova pravcem varošica Ljubić—selo Trbušani—selo Prijedor—selo Rožci gde će prenoćiti u istom selu ispod visa Ostrvica sa obe strane drumu kojim maršuje, a pozadi trećeg korpusa za oko tri kilometra.

— prvi jurišni korpus polazi u 14 časova iz sela Ljubić pravcem Čačak selo Pridvorica pa potom drumom visa Jankovina i sela Rtari za selo Markovica gde će prenoćiti.

— peti jurišni korpus polazi u 15 časova iz sela Kulinovci 4. septembra preko sela Jezdina i sela Zeoke za selo Kojići, gde će prenoćiti.

— Štabna grupa krenuće zajedno sa trećim korpusom sa kojim će prenoćiti.

Sve trupe na prenoćištu preduzeće pune mere za obezbeđenje jer nije isključen prodor malih komunističkih delova u cilju napada i uznemirenja.

2. — Sa mesta prenoćišta trupe će krenuti u napad petoga septembra u zoru po sledećem:

— desna kolona koju čini treći jurišni korpus polazi iz Kamenice 5 septembra u 4 časa drumom za selo Gornje Dobrinje odakle seoskim putem preko visa Kremenje visa Malinjak—visa Vinogradine za selo Tabanovići tako da zauzme Bolovića brdo (707) odakle će krenuti u napad prema Požezi u 11 časova sa dve kolone i to desna kolona od Bolovića Brda preko visa Strmac (679) — Zoljevina (589) — i sela Glumač za Požegu. Leva kolona od Bolovića brda preko zaseoka Loret i Četinište — preko visa Vinogradine (470) i sela Bakionica na istočni deo Požege.

Naročitu pažnju obraća na svoj levi bok ostavljajući potrebno obezbeđenje na visu Loret (k. 841) i obezbeđujući se sa pravca sela Gugalj i selo Prijanovići.

— leva kolona pod komandom majora Miloša Markovića sastavljena iz prvog i petog jurišnog korpusa polazi sa mesta prenoćišta petog septembra u 4 časa pravcem vis Krstac k. 632 — Crna stena k. 616. Sa ovoga položaja kao polaznog položaja za napad kreće u napad petoga septembra u 10 časova pravcem selo Gorobilje selo Visibaba sa zadatkom da zauzme položaj Visibaba (412) i uhvati vezu sa desnom kolonom koja treba da zauzme Požegu sadejstvujući napadu desne kolone napadom na Požegu sa juga, ako je neprijatelj bude branio. Naročitu pažnju obraćajući na svoj levi bok, pošto u oblasti Arilja ima sla-

bijih komunističkih snaga. Po izbijanju na vis Visibaba obezbeđuje svoj levi bok posedanjem Rupeljeva (481).

— Šumadiska brigada kao opšta rezerva grupe kreće sa mesta prenoćišta petoga septembra u pet časova za trećim jurišnim korpusom.

3. — Štab grupe biće 5. septembra od sedam časova kod trećeg jurišnog korpusa kome će se priključiti na visu Kremenje (752).

4. — Veza: radio-veza počev od 10 časova 5. septembra održava se svaki sat. Po ovlašćivanju polaznim položajima za napad upaliti vatre na njima postavljajući dve vatre na rastojanju sto metara u pravcu istok zapad. Vatre treba da budu tako velike da ih kolone međusobno uoče. Zauzeće Požege i visa Visibaba obeležiti vatre na isti način.

5. — Ishrana na terenu dok se baza u Požegi ne organizuje.

6. Sanitetska služba: ranjene i bolesne upućivati u Čačak, a po padu Požege u Požegu.

Napomena: U selu Jančići nalazi se novoformirani prvi ravnogorski korpus, koji će ako bude bio u Jančićima u toku noći biti [pre]bačen u selo Tučkovo sa zadatkom da posedne vis Kijevčica i da ga drži sa delom snaga dok Požega ne padne obezbeđujući željezničku prugu a sa ostalim delom snaga petog ujutru produžuje napad preko Visa Loret (841) preko sela Prijanovića ka Požegi. No pošto učešće ove snage nije osigurano komandant trećeg korpusa preduzeće mere za obezbeđenje svog levog boka kako je to zapovešću predviđeno, a nastaće da uhvati vezu sa ovim snagama ako budu angažovane.

NA IZVRŠENJE!¹²

Dostavljeno: K-tu I, III i V jur. korpusa i K-tu Šumadiske brigade.

u 12.45 časova.

NAČELNIK ŠTABA — KAPETAN
Neško Nedić

KOMANDANT—MAJOR
Drag. S. Račić

M.P.¹³

¹² Dejstva po toj zapovesti su otpočela 5. septembra napadom na delove 1. i 3. proleterske brigade 6. proleterske (ličke) divizije u regionu sela Srednje Dobrinje i Tabanovići. Uz pomoć delova nemačkog 5. policijskog puka, četnici su istog dana uveče zauzeli Požegu (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 12, dok. br. 85; Šesta lička, str. 371—373). Dejstva četničkih snaga su nastavljena sutradan (vidi dok. br. 59).

¹³ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 30« (4. grupa jurišnih korpusa).

Napomena: obzirom na premorenost trupa i na kišu menjaju se odredbe zapovesti u pogledu podilaženja već će se marš izvršiti petoga septembra u tri časa tako da trupe petoga uveče zanoće:

— desna kolona na Bolovića brdu (737), a leva kolona na Krstacu (kota 629) — kota 622 — kota (616). Sa ovih položaja izvršiće se napad u pravcu Požege po gornjoj zapovesti 6 septembra u 4 časa zašta će sledovati i radio zapovest. Radio veza u toku petoga održavaće se svaka dva časa počev od 9 časova do 19 časova.

Štab grupe maršuje sa trećim korpusom. Ja ću sačekati treći korpus na visu Kremenje počev od 7 časova 5. septembra t.g.

NA IZVRŠENJE!

U 14h

Komandant, major
Drag. S. Račić

Načelnik Štaba, kapetan,
Neško Nedić

BR. 59

ZAPOVEST ŠTABA 4. GRUPE JURIŠNIH KORPUSA OD 6. SEPTEMBRA 1944. KOMANDANTIMA 1, 3, 5. i 6. JURIŠNOG KORPUSA ZA NAPAD NA 1. PROLETERSKI KORPUS NOVJ NA PROSTORIJI UŽIČKA POŽEGA — UŽICE¹

Š T A B
ČETVORTE GRUPE JURIŠNIH KORPUSA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

O. BR. Službeno
6. septembra 1944 godine
POLOŽAJ

Z A P O V E S T

Karta razmere 1 : 100.000 sekcija Užice.
Šesta lička divizija razbijena od naših trupa severno od Požege izvukla se na zapad opštim pravcem Užice.²

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 77, reg. br. 51/3 (S-V-11309).

² Vidi dok. br. 58.

Od Užica na zapad već su primećeni pokreti jačih neprijateljskih snaga u pravcu severozapada prema Drini.³

Postoji verovatnoća da neprijatelj teži da se izvuče prema Drini.

Naše trupe još u toku današnjeg dana produžice nadiranje za neprijateljem sa ciljem da ga u prostoru Požege i Užica tuku i ovladaju neposrednom okolinom koje će poslužiti kao baza za dalje naše operacije.

N A R E Đ U J E M :

1. — Desna kolona koju obrazuje treći jurišni korpus, polazi iz Požege u 12 časova i napada pravcem: vis Visibaba (412) — k. 502 — Pjevin Grob (577) — Šerelj (651) — k. 584 — selo Sevojno — selo Krčagovo gde će na položaju Mendino Brdo zanočiti.

2. — Leva kolona pod komandom majora Markovića sastavljena iz prvog i petog korpusa polazi iz sela Rupeljevo u 12 časova i napada pravcem: zaseok Drndari — vis Vršeljak— Gradina (932) — Milića Brdo (783) pa odatle preko kote 805 i Ograđena Lokva izbija na položaj Gajevi—Vidino brdo (773) gde će zanočiti.

Ova kolona naročitu pažnju će obratiti na svoj levi bok, kako u toku marša tako i na prenoćištu.

Veza: radio veza svaki neparni čas počev od 15 časova zaključno do 19 časova.

Rezervu grupe obrazovaće korpus kapetana Miloševića (šesti jurišni korpus)⁴ čim treći korpus prođe Pjevin Grob i Šerelj. Rezerva će se kretati za trećim korpusom, a zanoćice u selu Lokva.

Štab grupe za trećim korpusom.

Ishrana: rekvizicijom pribaviti hranu za danas iz sela kojima jedinice prolaze, a do mraka doturiće se hleb iz slagališta iz Čačka. Naknadno će biti naređeno gde će se hleb primiti.

Ranjenike upućivati u početku u Požegu, a iz Požege za našu bolnicu u Pranjane. U drugom delu marša uputiti ranjenike u Užice.

---

³ Reč je o pregrupisanju jedinica 1. proleterskog korpusa po odluci Štaba korpusa da glavninu snagu ne angažuje na pravcu Požege, već da težište dejstva prenese severozapadno od Užica s ciljem da na tom pravcu razbije četničke jedinice i nastavi sa prodiranjem ka Maljenu i Suvoboru (P. Višnjić, n.d., str. 136).

⁴ Vidi dok. br. 58, nap. 7.

Napomena: drumom Požega selo Tvrđići Trešnjica Uži-
ce napadaju dva nemačka bataljona,⁵ koji polaze u napad u 11
časova iz Požege.

Na pravcu trećeg korpusa Pjevin Grob i vis Šerelj već su
posednuti od delova šestoga jurišnog korpusa. Ugovoreni znaci
i znaci raspoznavanja kako su dostavljeni za danas.

NA IZVRŠENJE!

M.P.⁷

Komandant, major
Drag. S. Račić

Načelnik Štaba, kapetan
Neško Nedić

Dostavljeno: k-tu, I, III, V i VI jurišnog korpusa.

⁵ Reč je o jedinicama nemačkog 5. policijskog puka.

⁶ Sa napadom na 6. proletersku diviziju započetim 5. septembra
(vidi dok. br. 58) četničke snage su nastavile 6. septembra. Dejstvujući
u duhu pomenute odluke Štaba 1. proleterskog korpusa, 6. divizija se,
zadržavajući četnički napad aktivnom odbranom, povukla u rejon Ča-
jetine, a odatle se 7. septembra prebacila severozapadno od Užica, dok
su jedinice 1. proleterske divizije u ofanzivnim dejstvima izbile u re-
jon Jelove gore. Tada su i četničke jedinice težište svojih dejstava pre-
nele u taj rejon i 8. septembra napale jedinice 1. proleterske divizije.
Sutradan su njene jedinice i jedinice 6. divizije prešle u protivnapad
i razbile četničku grupaciju (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 12, dok. br.
2, 4, 85, 154 i 164; Oslobođilački rat, knj. 2, str. 278—281; P. Višnjić,
n.d., str. 133—139).

⁷ Okrugli pečat: »Ministarstvo vojske, mornarice i vazduhoplov-
stva Kraljevine Jugoslavije«.

**CIRKULARNO SAOPŠTENJE ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA
IZDATO POČETKOM SEPTEMBRA 1944. PO DOLASKU
ŠEFA AMERIČKE MISIJE U ČETNIČKU VRHOVNU KO-
MANDU¹**

SLUŽBENO SAOPŠTENJE

ŠEF AMERIČKE MISIJE KOD VRHOVNE KOMANDE
KRALJEVSKE JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI,
PUKOVNIK MAK DAUL SLUŽBENO JE SAOPŠTIO SLE-
DEĆE:

1) Partizanima u Jugoslaviji je ukinuta svaka saveznička pomoć, jer je nisu upotreбили protivu okupatora već za postizavanje svojih partiskih ciljeva;

2) U Kraljevini Jugoslaviji uskoro iskrcaće se samo Američke trupe, koje će omogućiti narodu da bez ičijeg pritiska izrazi svoja demokratska načela; i

3) Saveznici su doneli rešenja da se odmah razoružaju i raspuste partizanski odredi u Francuskoj i Italiji, a da oružane snage mogu biti samo redovna vojska.

**VRHOVNA KOMANDA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI**

¹ Originalni letak (štampan ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 16, reg. br. 15/2. Dokument je bez datuma, ali pošto je Draža Mihailović 6. septembra 1944. depešom obavestio potčinjene o dolasku šefa američke misije u njegov štab (vidi dok. br. 60), može se pretpostaviti da je tih dana nastao i ovaj dokument.

Службено саопштење

АМЕРИЧКЕ МИСИЈЕ КОД ВРХОВНЕ КОМАНДЕ КРАЉЕВСКЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВОЈСКЕ У ОТАЉИНИ, ПУКОВНИК МАК ДАУЛ СЛУЖБЕНО ЈЕ САОПШТИО СЛЕДЕЋЕ:

- 1) Партизанима у Југославији је укинута свака савезничка помоћ, јер је она непријатељски противу окупатора већ из постизавање својих партијских циљева.
- 2) У Југославији усредсређене се само Америчке трупе, чије је циљ да упути народу да без ичијег притиска верува своја демократска начела; и
- 3) Савезници су донели решење да се одмах разоружају и распусте партизански одреди у Француској и Италији, а да оружане снаге могу бити само редовна војска.

ВРХОВНА КОМАНДА
ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВОЈСКЕ У ОТАЉИНИ

Fotokopija dokumenta br. 60.

SLUŽBERNO SADEŠTENJE

IZKAZIŠČE OŠIŠI KOD VEROVNE ...
...
... LAUL, SLEW ... SAU ...

[Faint, mostly illegible text in the middle section of the document]

[Faint, mostly illegible text in the lower middle section of the document]

[Faint, mostly illegible text at the bottom of the document]

OBAVEŠTENJE ŠTABA KOMANDE SRBIJE OD 7. SEPTEMBRA 1944. POTČINJENIM JEDINICAMA O ULASKU JEDINICA SRPSKE DRŽAVNE STRAŽE U SASTAV ČETNIČKIH JEDINICA POD KOMANDOM ŠTABA KOMANDE SRBIJE¹

ŠTAB
KOMANDE SRBIJE
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

Br. Službeno
7. septembra 1944. god.
Položaj

Pošto je SDS ušla u sastav naše vojske i dobila specijalan zadatak, to zabranjujem pozivanje i uzimanje oficira, podoficira i vojnika iz njenog sastava bez moga odobrenja.²

Isto tako zabranjujem uzimanje prevoznih sredstava i oružja SDS.

Ako se gde desio koji slučaj pozivanja i uzimanja ljudstva, ono se *ima* odmah vratiti u svoju jedinicu. Naročito odmah vratiti oduzeto oružje i prevozna sredstva jer se na njih računa pri izvršenju datog im zadatka.

---

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 127, reg. br. 38/1.

² U dogovoru sa Miroslavom Trifunovićem, komandantom Srbije, jedinice Srpske državne straže (SDS) i Srpske granične straže (SGS) 6. oktobra 1944. okupile su se u Jagodini (sada: Svetozarevo). Tu je od tih jedinica formiran Srpski udarni korpus (SUK) sa tri divizije. Za komandanta SUK-a imenovan je divizijski general Stevan Steva Radovanović, za njegovog pomoćnika brigadni general Borivoje Jonić (do tada komandant SDS) a za načelnika štaba major Danilo Dača Stojanović; za komandanta divizije imenovani su: Branimir Brana Živković (do tada načelnik Operativnog odeljenja SDS), Dragutin Redić (do tada komandant SDS Kraljevačke oblasti) i Ljudevit Pogačar (do tada komandant SGS), svi pukovnici. SUK je tada brojao oko 6.800 ljudi. Stalno se osipajući pod udarcima jedinica NOVJ, SUK se nalazio u Sandžaku i istočnoj Bosni sa četničkim jedinicama sve do decembra 1944, kada su se njegove pojedine veće i manje grupe odvajale i priključivale raznim transportima nemačkih i drugih jedinica, da bi se krajem decembra 1944. našle u Beču. Kasnije su prebacivani u Sloveniju, zatim u Istru gde su bili raspoređivani po dobrovoljačkim ili četničkim jedinicama koje su se odranije tu nalazile.

Straža stoji u pogledu zadataka pod mojom komandom i ako se ima potrebe za njeno korišćenje tražiti ga od mene.

OPISANJE
M.P.³

KOMANDANT
Divizijski general
Miroslav J. Trifunović

PROJEKTOVANJE

1945

...

...

³ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab 1a« (Štab Komande Srbije).

САНКЦИОНАРИЈА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
Бр. 58
К. 472

МЕСТО
7. 1948

Упућује се на то да је у складу са чланом 1. Закона о
уставној правосудију, свако државно службеник дужан да
одржи високу моралну интегритет и да се понаша у складу
са својом дужношћу.

Ако се у складу са овоме закључак даје да је државно
службеник који се налази у овом положају, да се он
понаша у складу са својом дужношћу, јер се он налази у овом
положају.

Овоме закључку се даје да је државно службеник који се
налази у овом положају, да се он понаша у складу са својом
дужношћу, јер се он налази у овом положају.

Милош Ј. Јанковић

Fotokopija dokumenta br. 61.

Всего страниц 10
в том числе 10

под номером 10
в том числе 10

10

КОМАНДИР
Лейтенант Суворов
Михайл А. Трифонов

10

Всего страниц 10
в том числе 10

PISMO KAPETANA BORISLAVA TODOROVIĆA OD 7. SEPTEMBRA 1944. DRAŽI MIHAILOVIĆU O RADU U SJEDINJENIM AMERIČKIM DRŽAVAMA¹

Poštovani čika-Đoko,²

Ppuk. Knežević³ i ja nalazimo se već dva dana u Bari-u na svome putu za zemlju. Po planu koji smo u Vašingtonu imali trebali smo već da budemo zajedno, ali na nesreću naši »prijatelji« Englezi mešali su opet svoje prste i mi smo ovde zadržani. Ipak još nije izgubljena nada da ćemo produžiti put, samo kada, to niko ne zna. U velikoj »brizi« da nam se ništa ne desi odredili su nam kao pratioce tri naoružana poručnika, koji su stalno sa nama, u istoj sobi čak i spavaju. Kao što znate i sami naši su »prijatelji« vrlo zabrinuti za našu sudbinu.

Smatram za svoju dužnost, pošto ne znam kada ćemo se videti, da Vas izvestim o svome radu u Americi, o kome ste svakako i Vi nešto čuli, kao i da Vam uglavnom opišem tamošnju situaciju. Ppuk. Knežević učiniće isto sa svoje strane te ćete imati tako potpunu sliku.⁴

I

O izlasku iz zemlje i dočeku u Kairu izvestio Vas je Voja svakako.⁵ Kada sam posle desetodnevnog sedenja u samici, posle pisanja protestnog raporta najzad pušten, prva briga mi je bila da nađem Mansfilda⁶ i pomognem mu u radu, kao što smo

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu Jugoslavije (dalje: AJ), 103—67—292.

² Jedan od pseudonima Draže Mihailovića.

³ Živan Knežević, tada vojni izaslanik jugoslovenske izbegličke vlade u SAD. Ranije šef Vojnog kabineta Predsedništva pomenute vlade.

⁴ Poseban Kneževićev izveštaj Draži Mihailoviću iz tog vremena nije nađen; postoji njegovo pismo koje je pisao zajedno sa B. Todorovićem (vidi Prilog I, dok. br. 6).

⁵ O boravku Vojislava Lukačevića u Kairu i Londonu vidi Zbornik NOR-a, tom XIV, knj. 3, Prilog I, dok. br. 2, 3 i 4.

⁶ Mansfield R. Valter (Walter R. Mansfield), američki kapetan. U štab Draže Mihailovića došao je 18. avgusta 1943, gde je kasnije pridat britanskoj misiji kojoj je na čelu bio Armstrong (C. D. Armstrong), britanski general (u štab Draže Mihailovića Armstrong je došao 23. septembra 1943). Mansfield je napustio Jugoslaviju 14/15. februara 1944. (Zbornik NOR-a, tom XIV, knj. 3, str. 55, 147 i 148).

se već ranije bili dogovorili. Možete da zamislite moju zaprepašćenost, kada mi je Mansfield rekao da sam bio lišen slobode jer su Englezi kod mene našli nemačku šifru, kao da sam u toku puta od aerodroma do varoši cepao sumnjiva dokumenta. Prekoreo sam Mansfilda da je mogao da poveruje u ovako nešto, na šta je odgovorio, da je on vrlo dobro znao da je to laž, ali kada su od strane brit. intelidžensa bili upućeni američkom servisu dva pismena raporta o tome, on je morao sve da upotrebi da ubedi svoje šefove u suprotno. Razlog je bio prost. Englezi su po svaku cenu hteli da me odvoje od Mansfilda dok on ne završi svoj izveštaj.

Krenuli smo na posao zajedno, i ako je on već bio u završnoj fazi. Pišući samo istinu i samo ono što je video, Mansfield je napisao najlepšu stvar, koja se ikada o nama pojavila. Njegov izveštaj sam kompletirao dokumentarnim fotografijama sa našeg puta i dokumentima skupljenim od strane grupnih komandanata. Izradio sam tri indentična albuma od kojih smo jedan odneli i zajedno predali Nj. V. Kralju. Drugi album priložili smo uz njegov raport a treći sam zadržao za sebe.

Nj. V. Kralj primio nas je tužno. On je bio oduševljen Mansfieldovom pričom i fotografijama, koje smo mu pokazali. Sutradan Nj. V. Kralj pozvao me je opet i u četvoročasovnom razgovoru ja sam mu naslikao situaciju u zemlji. On je bio dečački oduševljen i više puta potvrdio da on nikada neće poslušati Engleze i izdati svoj narod i Čiču. Smatrao sam da je ovo svetinja jer: »Carska se ne poriče« — ali na žalost On nije ostao dosledan datom obećanju. Rekao mi je da je pozvat za London i da želi da me vodi na šta sam mu odgovorio da ste Vi mene uputili za Ameriku, gde sam zaista i potrebniji, a da Voja koji je tek bio izišao iz zatvora treba da ide sa njim, što je i usvojeno. Ostalo o njemu znate od Voje.

II

Zbog moga sedenja u zatvoru, ja sam čitavih 12 dana stigao docnije od Mansfilda. On je već bio predao svoj izveštaj, koji je napravio sjajan utisak na sve prisutne. Čitali su ga lično Ruzvelt i Hal i izjavili da ovako nešto niko nikada o situaciji u zemlji nije napisao. Počeli su sasvim drugim očima stvar da posmatraju. Njegov izveštaj utro je put za moj rad tamo. Samo još pre nego sam napustio Kairo morao sam da dam časnu reč Američkim servisima tamo, da neću raditi ništa što bi naškodilo tajnosti ili kompromitovalo rad ovih ofisa.

Moje iznenađenje bilo je ogromno kada sam na aerodromu Kairo, onoga jutra kada sam polazio za Ameriku, sreo puk. Sajc-a.⁷ Iz nekoliko reči koje sam s njim izmenjao video sam da je njegov boravak kod partizana samo povoljno uticao na formiranje mišljenja o nama. Njegov raport kasnije biće sjajna dopuna Mansfield-u.

U Vašingtonu g. Fotić⁸ me je primio vrlo dobro, p.pukov. Knežević bratski. Hteli su na meni da manifestuju svu ljubav koju osećaju za Vas i naše borce, ma da ja toliko to nisam služivao.

Svakako da je g. Fotić naš najkorisniji i najbolji diplomata na strani, da je uvek i jedino zastupao Vašu liniju i učinio sve da Vam olakša borbu i položaj. Ali ipak p.pukov. Knežević za ciglo jednu godinu dana učinio je toliko za Vas i sve nas, koliko niko pre njega uradio nije. Sa urođenom borbenošću i vrednošću, ne prezajući da se umeša u sve, žrtvujući vrlo često i svoj položaj on je uspeo da sve nadležne u Wardepartmenu [War department — Ministarstvo rata] upozna prvo, a potom drži stalno u toku istinske situacije u zemlji. Mogu slobodno reći da niko od nadležnih pre njega nije imao pravu sliku o stanju u zemlji, sem onoga što su novinari o nama pisali. Nemojte mi zameriti što se ovoliko zadržavam na p.puk. Kneževiću. Verujte da je ovo celo pismo malo, kada bih hteo da pružim samo kratak pregled njegovog rada.

Kao što vidite moj (posao) tamo bio je dosta olakšan. S jedne strane Mansfield i Sajc svojim raportima pripremili teren, s druge strane p.puk. Knežević i Fotić rade i bore se lavovski. Veran...⁹ ja sam prvih 20 dana proveo u...¹⁰ nadležnih u Star i Var departmanu i O.S.S. (Donovan servis).

Svi su pokazali najveće razumevanje. Naša stvar bila je na najboljem putu. Predsednik Ruzvelt naredio je i potpisao odašiljanje jedne čisto američke vojne misije i velike količine materijala. Kada je već sve bilo spremno došla je intervencija Engleza. Lično g. Čerčil intervenisao je kod g. Ruzvelta i stvar je propala.

Posle ovakvog ishoda nije bilo više razoga da ostanem nepristupačan javnosti. Pošto je od nadležnih ostala samo gola simpatija, rešili smo da se obratimo američkom javnom mnje-

---

⁷ Sajc Albert (Seitz Albert), američki potpukovnik. U štab Draže Mihailovića došao 23. septembra 1943. spustivši se padobranom zajedno sa generalom Armstrongom i poručnikom Džordžom Musulinom. Iz Jugoslavije otišao 17. marta 1944. preko partizana (isto).

⁸ Konstantin, tada je bio ambasador jugoslovenske izbegličke vlade u SAD.

⁹ i ¹⁰ Tačke u originalu.

nju i preko njega postignemo ono što preko nadležnih nismo uspjeli.

Pre nego što Vam počnem da izlažem ovaj deo rada, moram da Vam dam približan pojam o raspoloženju američke štampe. Slobodno mogu da kažem da sam stigao suviše kasno. Štampa je uveliko postala protitovska. Vrlo vešto vođena komunistička propaganda, poduprta od Rusa i Engleza, brala je sada plodove u američkoj štampi.

(Nastaviću docnije)

Voli Vas i poštuje
Vaš kap. Bor. Todorović

III

Poštovani čika-Đoko,

Nastavljam pismo koje sam juče prekinuo.

... Posle dogovora sa g. Fotićem, rešeno je da se sazove konferencija štampe u ambasadi. Uspeh je bio preko očekivanja. Preko 45 novinara i pretstavnika najvećih amer. agencija i listova. Kada su mi čestitali rekao sam im da mi je bilo neobično lako da tako govorim jer sam prenosio samo ono što sam video: govorio sam istinu. Štampa je ponovo zabrujala o Vama i našoj borbi; naši neprijatelji bili su očajni osobito kada sam bio odmah pozvat da na radiu govorim a odmah zatim na još dve radio stanice u televizijskoj stanici Njujork. Adamićeva¹¹ grupa t.zv. Komitet južnih Slovena napisao je protestno pismo koje je izišlo u . . . . . Moj odgovor sasvim ih je umirio, te su napadi na mene morali početi iz Moskve.

Rad u ovom smislu nastavljen je. Sledovali su članci ma da sve ređe i ređe, ali je javnost bila probuđena. Interesovanje za istinu ponovo se probudilo. Legenda stvorena oko Tita počela je da se ljulja. I ovom prilikom engl. Intervencija koči moj rad i čini sve da nas onemogućí. Od min. pravde primam tri puta opomenu da ne radim ono što izlazi iz delokruga rada punomoćnika Voj. izaslanika inače će mi zabraniti boravak u Americi.

Sa g. Fotićem, po njegovom savetu nastavio sam obazrivije starajući se da što više pružimo obaveštenja nadležnim (nar. poslanicima i senatorima). U Kongresu u tri maha čuje se pro-

¹¹ Luj Adamić, američki književnik jugoslovenskog porekla, od kraja 1942. pružao punu podršku partizanima.

testni glas protiv politike koju Amerika vodi prema Jugoslaviji. Za ovo ima veoma mnogo zasluga gđa Jovi (ćerka Rut Mičel) i g. Cvetković. Ja sam bio pozvan u Boston gde sam profesorima univerziteta održao predavanje a potom sam krenuo da obiđem srpske kolonije po Americi.

Nikada i niko neće biti tako voljen i slavljen kao Vi čika-
-Đoko među američkim Srbima. Oni nikoga, čak ni Kralja, ne poštuju osim Vas. Vi ste za njih sve i sva. Oni su sa Vama, pate i podnose sve teškoće, raduju se kad od Vas nešto čuju. Na svim skupovima samo se Vaše ime čuje. Osnivaju se Vaši fondovi koji su Bogu hvala dobro snabdeveni. Želim da na svaki način istaknem jednog američkog Srbina, sekretara Srp. narodnog saveza g. Branka Pekića koji je pravi apostol srpske ideje i Vaše borbe u Americi. Isto tako Mihajlo Dučić i Luka Kristiforović ne smeju biti zaboravljeni. Jedina muka sa ovim ljudima bila je ubediti da Vi vodite jugoslovensku politiku a ne čisto srpsku i velikosrpsku, jer su oni ekskluzivno Srbi i ne žele ništa više sem Srbije, svakako Vel. Srbije. Naročito ne žele nikakvu zajednicu sa Hrvatima. Na svakom sastanku ubeđivao sam da moraju da sleduju Vama da Vi najbolje, budući na licu mesta, znate šta treba raditi i da je Vaš cilj ujedinjeno srpstvo u granicama Velike Jugoslavije. Uvidjeli su najzad i priznali da tako mora biti. Njihov organ »Srbobran« svojim dosadašnjim stavom otišao je već suviše daleko. Razumljivo je da on više ne može da menja stav, jer bi to bio poraz pred hrvatskim listovima i komunističkom »Slobodnom rečju«. Utanačili smo da će on i dalje braniti interese srpstva ali da više neće napadati jugoslovensku politiku.

Znam da možda ne bi bilo politički oportuno, ali bi za te ljude bilo od neizmerne vrednosti ako bi im Vi uputili kakvu poruku. Istinu govoreći, oni su jedino iskreno Vama odani gotovi sve za Vas da žrtvuju a takve ljude ne treba odbacivati već ih hrabriti pa makar to bilo i politički neoportuno za taj momenat. Saznavši da polazim natrag za zemlju oni su Vam poslali jedno divno zlatno naliv pero sa posvetom, koje sam ja poslao po Musulinu i nadam se da ste ga već dobili.

Ja sam Vas redovno izveštavao, preko Mladena¹² i stalno urgirao da svoje dekrete i obaveštenja kao i sva naređenja za mene, dostavljajte neposredno šifrom koju smo imali. Ipak sam od Vas primio samo dve šifrovane depeše i ako je bilo veoma važno da imamo od Vas brza naređenja osobito u toku i po obrazovanju Šubašićeve vlade.

---

¹² Zujović.

Čim je Purićeva vlada bila smenjena i Šubašić dobio mandat bilo je jasno kuda se ide. G. Fotić savetovao je energičan istup. Mladen je ublažavao sve predloge i odlagao ih je Fotićevo i njegovo dalje ostajanje na mestu, dok se vlada ne obratuje dalo je vremena da se izvrše bar neke pripreme za rad, kada Fotić bude primoran da ode iz Ambasade. Za p.puk. Kneževića mene i ost. članove ambasade bilo je jasno da će svaki rad biti potpuno onemogućen. Dolazak Titovih predstavnika, potpuno legalnih pred Amerikancima, ne samo da bi nas onemogućio već i unizio. Mi bismo možda sedeli još koji mesec, bez mogućnosti ikakve akcije a potom najverovatnije upućeni u Titov glavni štab, na »novu dužnost«. Ovo se nije moglo dozvoliti ne zbog naše lične sigurnosti, već zbog našeg rada.

Kad je objavljeno obrazovanje Šubašićeve vlade, g. Fotić je odlučio da napusti ambasadu dajući jednu izjavu štampi o ovom svom koraku. Njegovo postavljenje za člana C.N.K. stiglo je baš u poslednji čas, kao poručeno.

P.puk. Knežević i ja odlučili smo da takođe damo izjavu nezavisno od izjave ambasadora u kojoj ćemo da odbijemo priznanje novoj vladi, »Vladi građanskog rata«, kako ju je p.puk. Knežević nazvao. On je sastavio izjavu, ali na žalost dva naša majora Blagojević i Papić koji već više od tri godine dembelišu po Londonu i Vašingtonu odbili su da se slože sa nama, kako bi sačuvali položaje i ne bi došli u položaj da budu upućeni u zemlju, kao što smo mi tražili u našoj izjavi.

Prva posledica našeg koraka bila je Šutejeva odluka o skidanju sa prinadležnosti a tek posle 20 dana Ukaz o stavljanju na raspoloženje i to samo za p.puk. Kneževića.

Ukoliko je god g. Fotić bio sjajan kao ambasador u toliko se pokazao slab kad je rad trebalo najenergičnije produžiti, ali sada bez ambasadorske zaštite i statusa. Ma da ga je p.puk. Knežević, g. Ratko Petrović¹³ i ja stalno gurali na rad, ipak je on stalno diplomatski otezao smatrajući da je sve postigao što je uspeo da nastavi sa prijemom telegrama »Demokratske Jugoslavije«.

Mi imamo veoma mali broj inteligentnih ljudi u Americi, koji su sasvim odani našoj stvari. Prva dužnost je bilo prikupiti te ljude i obezbediti ih materijalno. To pitanje bilo je već rasmatrano i rešeno. G. Fotić se složio no kada je to trebalo privedi u delo pokazao se neodlučan. Ovo je razvodnjikavalo naš korak. Izvesni ljudi su se posle napuštanja dužnosti, ostavljeni bez sredstava ponovo vratili na dužnost i sve je to dalo mogućnost Šuteju da naš korak nazove »Bura u čaši vode«, — g.

¹³ Rastko Petrović, pesnik i diplomata.

Frengešu otprav. poslova da izvesti Min. spolj. poslova da su svi na svojim mestima.

P.puk. Knežević i ja čekali smo da budemo prebačeni u Italiju a potom ubačeni u zemlju. U koliko bi se to izjalovilo bili smo odlučili da pređemo u jednu od savezničkih vojsaka, jer nismo mogli mirno sedeti u Vašingtonu bez ikakve akcije koja bi pomogla Vašoj borbi.

Niko ne može reći da g. Fotić nije imao opravdanog uspeha u odbranu naše stvari u Americi. Istina da je on bio najbolji od svih diplomata koje sam video (a video sam ih gotovo sve). Istina je da je ogroman uspeh što je sada, kao privatna ličnost, uspeo da održi vezu sa Vama primajući izveštaje Demokratske Jugoslavije. Ali to ipak nije sve što je on trebao da radi, osobito posle napuštanja ambasade. Do dana našeg odlaska iz Vaš[ingtona] on nije imao tako reći nikakve kancelarije niti se kao takav prijavio američkim vlastima. On šta više nije ni tražio od ovih dozvolu, nije izišao pred svih sa jednim formalnim štabom polazeći uvek od pretpostavke da mu se to neće odobriti. On se ograničio na rad u svome privatnom stanu sa jednom sekretaricom, prebacio ceo rad manje više na privatni posao, odbacio najveći deo najboljih ljudi, što svakako neće mnogo koristiti našoj stvari, u Americi.

Tek u poslednje vreme uspeo je p.puk. Knežević da ga ubedi da zbrine ljude koji su mu neophodni i on je sa tim počeo. Neosporno da je on veliki autoritet, najbolji od svih naših diplomata, ali u vremenu u kome živimo i borbi koju vodimo, mora se imati što više borbenog duha i organizatorskog smisla. Mi nemamo vremena za diplomatska razvlačenja i donošenje zaključaka na osnovu osmeha ili miga kakva šefa u min. inostr. poslova ili rata, mi moramo raditi. Nije dovoljno samo umnožiti poslate telegrame već i raditi po njima. Bojazan da će usled aktivnosti biti zabranjen rad čini mi se smešna, jer današnje stanje me potseća na ono što bi se desilo kada bi nam rad bio razbijen.

Možda p.puk. Knežević i ja, znajući koliko smo korisni po Vas tamo i to bi odlučili da se u ovim momentima vratimo u zemlju, da su stvari drukčije tamo uzele maha. Ovako, kao što sam izneo, mi smo kod Vas svakako mnogo korisniji.

Neophodno je potrebno, čim primite ovo pismo da uputite Fotiću otvoren telegram sledeće sadržine: »Pošiljke od meseca maja i juna primljene u redu (ispravno)«. Ovo je potrebno za njegov rad tamo.

Na završetku ovog izlaganja ja Vas čika-Đoko najlepše molim da me shvatite, da mi nije bio cilj ni ogovaranje ni rušenje autoriteta g. Fotića, koga ja lično mnogo volim i poštu-

jem. Ja sam želeo da Vam time pružim objašnjenje za događaje koji su se u bliskoj prošlosti odigrali a koje svakako da niste razumeli. Nadam se da ću usmenim objašnjenjem dopuniti ovo pismo i to vrlo skoro.¹⁴

Ja nisam siguran da li ste primili stvari koje sam Vam pre 2 dana poslao, kao i pismo (I. Fotićevo i Raska Petrovića). U koliko ih niste primili mogu Vam reći da Vam obojica savetuju najbržu i najenergičniju akciju opšteg stila protivu Nemaca sa proruskim programom. Najhitniju vezu sa Rusima, košta šta košta.¹⁵ Obrazovanje vlade u zemlji, koja će na osnovu Ustava vršiti Kralj. vlasti i Vas odrediti za Nač. štaba V. K., to je u glavnom srž. Vi situaciju najbolje znate pa tako i postupite.

Još nekoliko reči o vama. Iz Vašingtona smo došli po obećanje najviših da ćemo odmah biti ubačeni u zemlju. Možete da mislite koliko je naša radost bila velika kada smo za 36 sati stigli iz Vašingtona u Bari.

Ali ovde ponovo je stupila na snagu engleska kočnica. I ako je đen. Vilzon¹⁶ dao odobrenje ipak je stvar ponovo poslata na odobrenje u London. Šanse su male, ali mi se ipak nadamo i udaramo na čast američke vojske, na čiju smo časnu reč iz Vašingtona i pošli. Englezi od p.puk. Kneževića napravili famoznog čoveka, trn u oku partizana. Ja ga napustiti neću deliću sa njim i dobro i zlo. U koliko i pored sve naše volje ne uspemo da dođemo u zemlju, učinićemo sve da se u Vašington vratimo. Tamo ćemo učiniti sve da nastavimo borbu za našu pravednu stvar.

Iako sam pisao ovoliko dugo, ipak nisam uspeo da kažem ni desetinu onoga što imam. Oprostite što Vas namučih čitanjem.

Još jedna stvar. Ne treba nikako zaboraviti g. Raska Petrovića I sekretara ambasade u Vašingtonu. On je najinteligentniji i najsposobniji diplomtatski činovnik koga sam igde sreo. Svojim hladnim i pametnim procenama koristi ogromno našoj stvari. P.puk. Knežević će takođe reći svoje mišljenje o ovom zaista vanrednom čoveku.

Mnogo pozdrava svima iz štaba a Vas poštuje i pozdravlja

Vaš kap. Bor. Todorović

---

¹⁴ Todorović nije kasnije dolazio u Jugoslaviju.

¹⁵ O pokušaju povezivanja četnika sa jedinicama Crvene armije vidi dok. br. 92, nap. 85.

¹⁶ Henri Vilson (Henry Maitland Wilson), komandant savezničkih snaga na Sredozemlju.

ZAPOVEST KOMANDANTA 2. KOLONE KOMANDE OPERACIJA U HERCEGOVINI I JUŽNOJ DALMACIJI OD 8. SEPTEMBRA 1944. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA NAPAD NA JEDINICE 29. HERCEGOVAČKE DIVIZIJE U ŠIREM REJONU GACKA¹

**II. KOLONA
KOMANDE OPERACIJA
U
HERCEGOVINI I JUŽNOJ DALMACIJI**

O. Broj _____
8 septembra 1944 godine.

Položaj.
u 12 časova.

Z A P O V E S T

(sekcija Nevesinje — Gacko — Trebinje i Dubrovnik 1:100.000)

29 boljševička divizija² ojačana drugom dalmatinskom brigadom³ i izvesnim delovima boljševičkih snaga iz Crne Gore.⁴ raspoređena je na prostoriji Banjana, preko Plane, Davidovića i Divina do Hrguda sa isturenim delovima ka severu, preko Gacka u pravcu Bodežišta, preko, Lukavačkog klanca do Slata i Zovog dola. Južno od centralnog položaja izvesni delovi ove divizije drže liniju: Plana — Trnovica — Bogdašići — Baljci — Pilatovci — Iljino brdo — Vilusi — Klobuci i dalje prema Grahovu.—

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 203, reg. br. 38/3 (BH-V-9231).

² Reč je o 29. hercegovačkoj NOU diviziji. O njenom rasporedu i dejstvima u to vreme vidi u Arhivu VII, NOP, reg. br. 7/8, k. 1143 A: operacijski dnevnik štaba te divizije od 21. novembra 1943. do 31. decembra 1944.

³ Odnosi se na 2. udarnu grupu 2. proleterske (dalmatinske) brigade (2. i 5. bataljon) Primorske operativne grupe 2. udarnog korpusa NOVJ. Udarne grupa je, po naređenju Štaba 2. korpusa, 8. septembra 1944. upućena da dejstvuje na području Ljubomira, Ljubinja i Popovog polja (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 29, dok. br. 76, nap. 6).

⁴ Reč je o Nikšićkom udarnom bataljonu (od 9. septembra 1944. odred) i 1. i 2. bokeljskom bataljonu Primorske operativne grupe, koji su dejstvovali na prostoriji Nikšić — Vilusi — Grahovo. O njihovim dejstvima vidi Zbornik NOR-a, tom III, knj. 8, dok. br. 136 i 353.

Naša grupa korpusa koja se nalazi na prostoriji: Jeleč — Miljevina — Nevesinjsko polje sa zadatkom uništenja boljševika na teritoriji Hercegovine.⁵

Naša kolona sastavljena od Gatačke brigade, 4 bataljona Nevesinjske brigade i 1 bataljona Plevalske brigade⁶ ima za zadatak da napada boljševike na operacionom pravcu Kifino selo — Fojnica — Gacko u cilju zauzeća Gacka, a potom produžava pokret pravcem: Gacko — Kobilja glava — Korita — Planik, Lađevići — Bogdašići — Baljci.

Desno od nas nalazi se III. kolona koja se kreće operacijskim pravcem Zovi do — Trusina — Beždeđe — Milovići — Plana, a jednom svojom levom potkolonom pravcem Budisavlje — Slato — Lukavac — Ridoci — Meka gruda.

Levo od nas kreće se prva kolona (Bosanski korpus⁷) operacijskim pravcem: Zelengora — Gacko, po čijem zauzeću produžava pokret pravcem Gacko — Lipnik — Kozanci — Dulići — Troglav — Crkvice — Vrbica — Baljci.

Na osnovu dobivenog zadatka u cilju njegovog izvršenja

---

⁵ U vezi sa tim zadatkom, u depeši Draže Mihailovića od 29. avgusta 1944. piše:

»Mobilizite sve snage Hercegovine i nastanite svim silama da tučete 29. diviziju koja [je] sada usamljena. Vrlo je važno da što pre razbijete 29. diviziju...

Zapamtite glavno je tući komuniste i to kod Vas u prvom redu 29. diviziju, ponavljam 29. diviziju treba što pre razbiti i uništiti« (Arhiv VII, Ča, k. 203, reg. br. 28/3: obaveštenje Štaba Nevesinjskog korpusa od 5. septembra 1944. o primljenim depešama od Vrhovne komande).

⁶ Iz sastava 1. mileševskog korpusa.

⁷ Reč je o privremenoj jedinici formiranoj od Kalinovičke brigade Romanijskog korpusa i Fočanske brigade Drinskog korpusa pod komandom majora Milorada Momčilovića, komandanta Romanijskog korpusa (Arhiv VII, Ča, k. 204, reg. br. 47/2: naređenje komandanta IDŠVK od 8. septembra 1944, k. 164, reg. br. 50/2: obaveštenje istog komandanta od 9. septembra 1944). U obaveštenju komandanta Bosanskog korpusa od 10. septembra 1944. komandantu Nevesinjskog korpusa piše:

»Nalazim se na liniji Živanj — Suho brdo — Čemerno.

Nameravam da 11. o.m. u 4 časa izvršim napad na Gacko pravcem od Gračanice, Vrbe i Avtovca. Da ne bi bio napadnut od komunističkih snaga koje su pred Vama molim da 10. o.m. u 4 časa preduzmete napad na celom frontu sa jačim levim krilom kako bi se komunisti odbacili ka Fazlagića Kuli. Municije imam malo te ne mogu izdržati dugu borbu te je neophodno potrebno da vežete snage ispred sebe.

Ako napad uspe okrenuću front ka Nevesinju, a ako ne uspe povući ću se, na sadanje položaje...« (Arhiv VII, Ča, k. 189, reg. br. 47/1).

Napad nije uspeo iako se tada u Gacku nalazila samo četa Odseka za zaštitu naroda (OZNA) Vojne oblasti 29. hercegovačke divizije (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 29, dok. br. 63).

N A R E Đ U J E M :

1.— Leva potkolona:
Komandant peš. potporučnik
Radovan
Kovačević.
Sastav: Gatačka brigada
Svega 3 bataljona.

2.— Desna potkolona:
Komandant peš. Poručnik
Vaso-Gutić
Sastav: I, II, III, IV bataljon
Neves. brigade i jedan bataljon
Pljevaljske brigade.

Svega: 5 bataljona.

Polazi na dan 9. o.m. u 3 časa sa svoga polaznog položaja Kolečko pravcem: Kolečko — Javor — Slivlja — Jugovići — Bodežišta — Vrba — Gacko. Zadatak ove potkolone da na svom pravcu napada boljševike i očisti teren od njihovih delova na svom pravcu održavajući vezu levo sa prvom kolonom a desno sa desnom potkolonom do zauzeća Gacka, gde će dobiti novu zapovest za dalji rad.

Polazi dana 9. o.m. u 3 časa sa svog polaznog položaja na Zalomu, pravcem: Zalom — Crnče — Ivica — Gradina — Lukovica — Medanići — Gračanica — Gacko sa zadatkom napada i uništenja i progongjenja boljševičkih delova na svome pravcu do zauzeća Gacka, gde će dobiti novu zapovest za dalji rad, odnosno po izbijanju na liniju Lukovice — Medanići komandant će sačekati naređenje potpisatog za novi pokret.

Za obezbeđenje svoga desnog boka k-t će uputiti jedan bataljon pravcem Šipačno — Konjska vlaka — Siljeva vlaka — Bjelušinov do (k. 1228) gde će sačekati dalje naređenje.

3. bataljon Nevesinjske brigade, koja je u sastavu te potkolone do dolaska u Gacko, biće pod komandom komandanta leve potkolone. O tome odmah izvestiti dotičnog komandanta bataljona kako bi

poručnik Kovačević mogao izdati potrebna naređenja.

Vežu održati levo sa desnim krilom ove potkolone, a desno sa levim krilom leve potkolone III. kolone.

3. — Vežu održavati sa svim raspoloživim sretstvima, kako između potkolona tako i sa potpisatim.

4. — Ishrana na terenu u kom će cilju komandantu potkolona odrediti intendante sa potrebnim brojem ljudstva, koje će u pozadini prikupljati i spremati hranu, obrazovati komoru od meštana i njihovih konja i doturati jedinicama na položaj. Prilikom prikupljanja i doturanja hrane biti energičan i po cenu života osigurati blagovremeno snabdevanje jedinica hranom.

5. — Ranjenike upućivati u Kifino selo.

6. — *Znaci raspoznavanja:*

Borbeni znak:

9. IX. — Šajkača—Šavnik   Dizanje puške desnom rukom u vis.

7. — Ja ću se kretati uz komunikacije i telefonske linije pravcem Kifino selo — Fojnica — Nadinići — Gacko gde mi slati redovno izveštaje. Ukoliko se ja na ovome mestu lično ne budem nalazio izveštaje predavati najstarijem u mome štabu koji će se kretati tim pravcem.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

DRAŽA NAS VODI VELIČINI I SLOBODI!⁸

⁸ Dalji znaci raspoznavanja su izostavljeni.

⁹ Napadi tih četničkih kolona počeli su, odvojeno i nejednovremeno, 9. septembra 1944. na 11. hercegovačku brigadu na položajima Krivodol — Kobilja Glava — Brnjac — Vardište, i 10. septembra na položaje 12. hercegovačke brigade u rejonu Džinove Mahale, i imali su početne uspehe (Arhiv VII, ANOR, k. 1144/II, reg. br. 38/3 i 39/3: izveštaji Štaba 11. hercegovačke NOU brigade od 9. septembra 1944, i k. 1144/II, reg. br. 3/4: izveštaj Štaba 12. hercegovačke NOU brigade od 11. septembra 1944). U daljim dejstvima četničke jedinice su do 15. septembra 1944. bile razbijene snažnim protivnapadom jedinica 11. i 12. brigade u sadejstvu sa delovima 13. hercegovačke brigade i 2. brigade italijanske partizanske divizije »Garibaldi« (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 29, dok. br. 59, 63 i 76; Arhiv VII, NOP, k. 1144/II, reg. br. 44/3 i 1/4: izveštaji Štaba 11. hercegovačke brigade od 10. septembra 1944, k. 1144/II, reg. br. 29/4: izveštaj Štaba 12. hercegovačke brigade od 16. septembra 1944. i k. 1151/I, reg. br. 10/6: relacija istog Štaba o dejstvima u septembru 1944). Četnički Bosanski korpus se, posle prve borbe, povukao u rejon Kalinovika (Arhiv VII, Ča, k. 189, reg. br. 20/2 i 21/2: naređenje Štaba Romanijskog korpusa od 12. i 13. septembra

Dostavljeno:
Komandantu leve i desne
potkolone

1944). Demoralisan i razočaran, jedan deo četnika Nevesinjskog korpusa pobjegao je kućama, dok se drugi, sa 1. pljevaljskom brigadom, preko Udrežnja i Ljubinja prebacio u rejon Ljubomira (Arhiv VII, Ča, k. 142, reg. br. 25/2: zapovest Komande operacija u Hercegovini i južnoj Dalmaciji od 13. septembra 1944; k. 203, reg. br. 12/4: zapovest Štaba Nevesinjskog korpusa od 16. septembra 1944; k. 203, reg. br. 34/5: ratni blok komandanta Nevesinjskog korpusa sa zapovestima, narednjima i izveštajima za period od 10. do 23. septembra 1944). O povlačenju razbijenih jedinica Nevesinjskog korpusa, politički delegat tzv. Pokrajinskog nacionalnog komiteta za Hercegovinu, Boku i Dubrovnik u izveštaju komandantu Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine 21. septembra 1944, pored ostalog, piše:

»Prema naređenju komande korpusa trebale su sve mobilisane snage da se krenu sa zbornog mesta Batkovića dana 14. o. m. u 10 sati ujutru. Međutim pokret vojske bio je već otpočeo rano ujutru, dok je međutim vojska majora Lukačevića krenula neposredno sa dosadašnjih boravišta u noći 13/14 septembra u pravcu Bileće. O pokretu i pozivu za pokret imenovani nije bio neposredno obavješten, radi vlastitog ravanjanja.

Sva organizacija i utisci, kao i držanje pojedinaca odavali su takvo raspoloženje i pokret vojske koja beži vratolomno sa svojih položaja, a ne vojske koja sa izvesnim planom ide izvršenju zadataka. Nevesinje je ujutru 14. septembra davalo vrlo ružnu sliku koja se ne bi mogla predstaviti. Narod je bio nepripremljen na ovaj korak vojske i gradom je zavladao panika. Svako se pitao, šta se dešava? O ranjenicima i našim bolesnicima niko nije brinuo. Niko ni o kome nije vodio računa. Ljudi su bili prepušteni sami sebi. Potpisani je sa nekim građanima i seljacima omogućio da se nekoliko ranjenika iznesu iz grada i to samo ona lica, za koja se zna da su pranonirani neprijatelji partizana, dok su ostali ostali u nemačkoj bolnici.

...
Municija i ostali ratni materijal iznešen je iz četničkog magacina i razbacan po cesti, tako da je došlo do sukoba između pojedinih građana, koji su se otimali o nekim predmetima...

Poslednje grupe četnika napustile su grad oko osam i po sati dok su se partizani već nalazili na 4 kilometra daleko od Nevesinja (Skočajića han).

...
U 9 sati čitava zona Nevesinja već je bila napuštena od naših trupa.

Međutim sva mobilisana snaga naše vojske nije krenula u rečenom pravcu. Jedni iz razloga što je čas pokreta bio raniji nego što je po planu bilo određeno, a drugo što su se mnogi bojali neizvesnosti. Šta više čuli su se u vojsci prigovori na adresu starešina koji su vrlo zabrinuli one koji su to čuli. Pojedinci su napadali starešine pravdajući se da vojska ide na more da omogući starešinama begstvo preko mora i sl.« (Arhiv VII, Ča, k. 232, reg. br. 47/16).

¹⁰ Milorad Popović.

**IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA ISTAKNUTOG
DELA ŠTABA ČETNIČKE VRHOVNE KOMANDE OD 6. AV-
GUSTA DO 9. SEPTEMBRA 1944. GODINE¹**

6. avgust

...²

OD CAP-CAP³-a

612. — Službeno.— 31. VIII. U delegaciji Ozrena i sin Stakića,⁴ propali student, kockar, pijanica, nezaposlen komandant I bataljona⁵ koji prodaje državnu šumu, kupio konja i sedlo, pijančio sa Nemcima dok su drugi vodili ogorčene borbe sa crvenima. . .
613. — 419/5. VII. Veza Vaš 485.⁶ Arandelović⁷ je sad komandant operacija za Dobojsku, Ljubićsku, Motajičku. Za Vučjak⁸ javio sam sa br. 475.⁹ Tamo će da bazira k-da Slavonije po naređenju V. K-de.¹⁰
- ...
614. — 6. VIII. 100 Ozrenskih vojnika ostaje na Majevidi da stupe u vezu sa Kerovićem, a 15 produžuje za V. K-du sa predlogom, koji je sastavio Stakić. Stakićeva sina treba pitati kakvu dužnost vrši, a drugim da se ču-

¹ Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 280, reg. br. 15/1.

² Zbog ograničenog obima knjige izostavljene su depeše koje ne sadrže značajnije podatke, i to je označeno sa tri tačke. U svim slučajevima kada se u narednim depešama nađu tri tačke zbog nečitkosti, postojanja tačaka u originalu ili zbog nekog drugog razloga — to će se naznačiti u napomenama; najzad, tri tačke koje ne budu objašnjene znače izostavljene delove depeša ili cele depeše.

³ Savo Božić, komandant Trebavskog korpusa.

⁴ Verovatno sin Branka Stakića, savetnika u Ozrenskom odred (korpusu).

⁵ Odnosi se na 1. bataljon Ozrenskog četničkog odreda.

⁶ Tom depešom je Zaharije Ostojić naredio Savi Božiću da aktivira sve brigade i da ih pokrene u borbu protiv jedinica NOVJ (Arhiv VII, Ča, k. 281, reg. br. 3/1—8).

⁷ Aleksandar, kapetan.

⁸ Odnosi se na Vučjački četnički odred (negde se pojavljuje i kao brigada).

⁹ Depeše primljene u IDŠVK u tom periodu nisu pronađene.

¹⁰ Vrhovna komanda.

vaju dokumenta o svima koje su pobili, jer je pomoćnik Cvijetinov¹¹ ubijen samo zato što je bio sposoban. Leki treba javiti cilj boravka Ozrenaca tamo.

*Od Fina*¹²

615. — 439/2. VIII. Nast. Dalje o Kratovskoj reci i situaciji oko Priboja neznam ništa.¹³ Od Berte¹⁴ nemam ništa, neznam kada će ovamo. — Izgleda da neće dolaziti nego će sa snagama od Podgorice operisati, a ja odvuda pa da se negde oko Kolašina sastanemo. Neznam kada će glavna akcija, ali izgleda da hoće.¹⁵ Dobrovoljci su bili obećali jedan puk,¹⁶ ali slabo izgleda mi da neće doći jer br. 11 ne dozvoljava, izgleda da crveni budu potpuno utučeni pa će u tom smislu ceniti sve da akcija bude manjeg obima. Nast.

616. — 440/2. VIII. Nast. Te da partizani¹⁷ budu samo sa ovog terena na gore ka Bijelim Brdima potisnuti. To je zaključak posle mnogo podataka. Vojnike poslati nemogu jer su mi vojnici formirani, zaduženi spremom i oružjem, te ih kao takve ne mogu slati, odnosno ne smijem ma da je Zdravko¹⁸ moj najbolji prijatelj. Kraj.

*Od Huberta*¹⁹

617. — 250/5. VIII. Danas počela akcija sa pravca: Stoca — Nevesinja — Bileća — Lastva i Grahova.²⁰ Imam sigurne podatke da su Nemci uhvatili jednu komunističku radio depešu u kojoj se naređuje grupisanje svih komunističkih snaga u cilju prelaza na desnu obalu Lima. Po neproverenim vestima izvesne jedinice iz Crne Gore već su u pokretu prema gornjoj depeši. Salatić

---

¹¹ Cvijetin Todić, komandant Ozrenskog odreda.

¹² Dušan Arsović, kapetan.

¹³ i ¹⁷ Tada je na toj teritoriji dejstvovala 37. divizija NOVJ (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 16, dok. br. 234).

¹⁴ Pavle Đurišić.

¹⁵ Radi se o nemačkoj operaciji »Ribecal« (vidi dok. br. 24 i 25).

¹⁶ Odnosi se na Srpski dobrovoljački korpus.

¹⁸ Kasalović, potpukovnik.

¹⁹ Danilo Salatić.

²⁰ Vidi dok. br. 4, 11, 15, 17, 19 i 23.

Od Hermana²¹

618. — 83/6. VIII. Nedićeve dinare možemo koristiti pa nam istih pošaljite što veću sumu i što hitnije. Ima mogućnosti da se municija kupuje u manjim količinama. Ppuk Vranješević
619. — 84/6. VIII. Nastaću svim sredstvima da Mišić²² sluša i izvršava naređenja, ali u uspeh sumnjam pošto isti zaglibio sa ustašama i suviše.
- ppuk. Vranješević

7. avgust

Od Kondora²³

620. — 255—5. VIII. 6 časova. U toku noći moje dve leteće brigade²⁴ izbile na Leskovac, a jedna na Kokin Brod i Amziće, Molim za dalja naređenja. Kondor.
621. — 359.—5. VIII. Crveni se nalaze u N. Varoši — Rutoši — Radonja — MVRNPSA²⁵ — Kokin Brod — Amzići.²⁶ Novovaroška brigada²⁷ posle borbe ostupila u pravcu Šitkova, Kolarević[ev] je korpus²⁸ oko Crnog vrha, a sa njim i moje dve leteće brigade. Ja sa 2 leteće brigade²⁹ sam u Negbini i Selištima. Molim naredite svima da ih MAVMBAMA³⁰ jednovremeno i sa više strana.
622. — 364.—6. VIII. 8 časova. Imam izveštaj da se crveni prebacuju preko Ravnovića brda ka Trudovu.³¹ Noćas je moja leteća brigada Pavla Markovića,³² vodila borbu sa crvenim na Kokinom Brodu i uspela da prebaci na

²¹ Slavoljub Vranješević, komandant zapadne Bosne.

²² Jovan.

²³ Dušan Radović, kapetan, komandant Zlatiborskog korpusa.

²⁴ To su brigade »Tara« i »Zlatibor«.

²⁵ i ³⁰ Nedešifrovano u originalu. Takve reči su u originalu pisane velikim slovima i tako će biti pisane i u depešama u ovom izvodu.

²⁶ Radi se o jedinicama 37. divizije NOVJ.

²⁷ Ta brigada je pripadala 2. mileševskom korpusu.

²⁸ Radi se o 4. jurišnom korpusu pod komandom Milomira Kolarevića.

²⁹ To su brigade »27. mart« i »Krstina Smiljanić«.

³¹ i ³⁴ Reč je o dejstvima 3. sandžačke brigade 37. divizije NOVJ (Zbornik NOR-a, tom 1, knj. 16, dok. br. 234).

³² On je bio komandant brigade »Zlatibor«.

levu obalu Uvca. Molim hitno mi šaljite Kolarevića na Murtenicu da odatle preduzmemo gonjenje crvenih koji nadiru u Srbiju.³³

623. — 365.—6. 6. VIII. 22 časa. Imam obaveštenje da su crveni stigli na Čemernicu ponavljam na Čemernicu iz pravca Trudova i Močioca.³⁴ Jutros je štab crvenih bio u Radijevićima. Molim da mi se uputi Kolarević da pođemo za crvenima. Javlja se da je Novovaroška na severu. Kondor.

Od Fina

624. — 460. — 5. VIII. Situacija bez promene, osim što su crveni stigli do Ibra i presekli prugu između Raške i Kos. Mitrovice.³⁵ Operišu oko 4.000 crvenih na tom pravcu. Vode se ogorčene borbe. Br. 11 pojačava snage tako da na sektoru Raška — Novi Pazar operiše jedna čitava nova divizija. Prema nepotvrđenim vestima Arbanezi³⁶ još povećavaju garnizone u Peći i Istoku. Berte još nema iz Podgorice,³⁷ a šta je neznam jer 5 dana već nemam veze. Drugo ništa novo. AND.

625. — 466. — 7. VIII. Situacija nepromenjena. Berta je još u Podgorici, već 6 dana nemam veze sa njime. Izgleda mi da će on od Podgorice operisati, a ja sa ovim jedinicama od ovuda kako mi je naglasio. Tražio sam od njega detaljan plan, pa mi ga još nije dostavio. Čim dođe dostaviću ga. Novije ništa. AND.

*Od Tomasa*³⁸

628. — 51. — 5. VIII. Komunisti sa kojima su naši vodili borbu na terenu preko reke Bioštica, tu je i br. 11 učestvovao,³⁹ crveni imali dosta gubitaka. Namera im je ka Žeravicama. Na ovom delu bile su sledeće komunističke jedinice. VI. XXVII i XXXVI divizija XII korpusa a

³³ i ³⁵ Vidi dok. br. 6, nap. 2.

³⁶ Odnosi se na albanske kvislinške jedinice.

³⁷ Sada Titograd.

³⁸ Gojko Borota, pukovnik, komandant Komande Sarajeva.

³⁹ Radi se o borbama četničke 1. sarajevske brigade i delova nemačke 13. SS divizije protiv 19. brigade 27. divizije NOVJ 1. i 2. avgusta 1944 (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 102).

ranije III bosanskog korpusa.⁴⁰ VI divizija prema do-
bivenim podacima od br. 11 kreće ka Romaniji.⁴¹ 2 o.m.
komunisti napadali Vareš i odbijeni. Krenuli preko
Zvijezde i bili 3 i 4 o.m. u Crnoj Rijeci. Izgleda da je
bila XIX birčanska brigada jer su videli po likovima
njihove AAROLT. Puk. Borota.

629. — 54. — 5. VIII. 4 o.m. Jedan deo partizanskih sna-
ga na desnoj obali Bioštica na pravac Žeravice. Na-
še snage od 221 i 224⁴² sa nešto br. 11 u Medojevićima
— Žunovićima — Šarenom polju — Kruševci sa na-
merom prelaza na desnu obalu Bioštica da se napadnu
crveni ali nemoguće usled nemanja municije. Međutim
partizani krenuli prema Zvijezdi preko Crne reke pre-
ma Olovu. Nastaviće se.

Od Kondora

632. — 369. — 7. VIII. 11 časova. Noćas u 12 časova Kolare-
vić je sa korpusom krenuo sa Crnog Vrha i Leskovca
za Radojnu sa zadatkom da napadne crvene. Borba je
počela oko 2 časa i još se vodi. Crveni su uspeli da
Kolarevića vrata na Crni Vrh.⁴³ Imaju malo automat-
skog oružja i dosta municije. Već dve noći uzastopce
primaju opremu iz vazduha u Radojni. Ja sam se posle
borbe u Negbini i Burađu povukao u Murtenicu.

Od Pile-a⁴⁴

636. — 234/8. VIII. Municiju koju mi je dodelio Kondor oduze-
ta mi je juče od strane Draškovića⁴⁵ na Bijelom Brdu.
Ja nemam ni metka. Nalazim se na Stubu i neću se
krenuti sa ovog mesta dok mi se ne vrati municija.
Šta će municija Draškoviću kada uopšte ne vodi bor-
be. Od mene se traži najviše dok Vaše jedinice sede

⁴⁰ O dejstvima 3. i 12. korpusa NOVJ u to vreme vidi dok. br. 2, nap. 4.

⁴¹ Vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 10.

⁴² Vlasenička brigada Romanijskog korpusa.

⁴³ Borbe su vođene protiv delova 4. brigade 37. divizije NOVJ (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 16, dok. br. 231).

⁴⁴ Milomir Kolarević, komandant 4. jurišnog korpusa.

⁴⁵ Aleksa Drašković, komandant Drinskog korpusa.

i otimaju moju municiju. U toku jučerašnjeg dana sahranili ste mi korpus, jer ste naredili, da napadam 3000 partizana naoružanih odlično, imao sam preko 50 gubitaka. Nast.

637. — 235/8. VIII. Nast. Čiča⁴⁶ je naredio da u napadu učestvuju sve jedinice, a Vaše snage i Lukačevićeve⁴⁷ nigde se nisu pojavile. Ovo je duplo izdajstvo. Detaljan izveštaj šaljem Čiči po kuriru.⁴⁸ Kap. Kolarević.

*Od Adolfa*⁴⁹

647. — 3. VIII. Komunisti koji su bili oko Žepča i Begova Hana idu natrag.⁵⁰ Jedna kolona dolinom Krivaje, a druga pravcem, Vukasovići — Kraljeva Stijena. Prednji delovi stigli do Borovice, sve sek.[cija] Zenica.⁵¹ Naši su spremni da ih napadnu ako ih Nemci⁵² propuste. U dolini Krivaje borbu vodi hrvatska milicija. Sa njima imamo stalno vezu. Nekoliko muslimanskih sela popaljeno od strane crvenih.⁵³ Kladanjska milicija traži saradnju sa nama. Isto tako i jedan deo muslimanske milicije oko Vareša. Adolf.
648. — 3. VIII. Grupa komunista došla iz Olova u GISICN ali su ih naši naterali natrag preko Olova i Medojevića.⁵⁴ Borbu vodi Kladanjska i deo Visočke i Sarajevske. Nemci⁵⁵ ih napadaju kod Knežine. Jedan bataljon moje leteće vodi borbu sa crvenima na levoj obali Bosne...

---

⁴⁶ Draža Mihailović.

⁴⁷ Vojislav Voja.

⁴⁸ Taj izveštaj se nalazi u Arhivu VII, Ča, k. 31, reg. br. 29/3.

⁴⁹ Milorad Momčilović, komandant Romanijskog korpusa.

⁵⁰ Radi se o pokušaju 11. divizije NOVJ da se prebaci preko reke Bosne radi odlaska u Srbiju (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 8, 25, 126 i 128; knj. 29, dok. br. 73).

⁵¹ Reč je o delovima 12. korpusa NOVJ (vidi dok. br. 2, nap. 4).

⁵² i ⁵⁵ Odnosi se na delove nemačke 7. SS divizije.

⁵³ Takvi podaci su bez ikakvog osnova i često se nalaze u četničkim dokumentima.

⁵⁴ Radi se o dejstvu delova 27. divizije NOVJ (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 126).

658. — 55. — Nast. Svaki mornarički rad na našoj obali je za sada fantazija i zavaravanje. Na moru nema uopšte plovnih objekata, a na obali okupator uopšte ne koristi mornaričke objekte. Ponavljam jedino je moguće stvaran i koristan rad: pomorska obaveštajna služba i rad štabova obalskih odseka na pripremama za preuzimanje čuvanje ili korišćenje mornaričkih objekata kada teritorijalne ili savezničke jedinice zauzmu obalu. Ovako na Boko Kotorskom i Dubrovačkom otseku rade kapetani korveta Branko Milinović i Niko Kosović već 2 godine. Međutim severno od Metkovića na ovome nije ništa urađeno. Da bi se ovo organizovalo na celoj našoj obali najpogodnije bi bilo da se Šoško⁵⁷ prebaci negde iza Splita kod popa Đujića.⁵⁸ Da bi Šoška naterao da uvidi da je danas za nas borba protiv komunista neophodna i najpreča, bio sam prisiljen da mu prikazem našu situaciju crnjom nego što je. Ovo je uticalo na njega pa je popustio. Kraj Alfonso.

10. avgust

Od Cap-a

661. — 500. — 9. VIII. 8. o.m. preko Trebave prešle su 3 brigade crvenih u pravcu Srnica — Majevice.⁵⁹ Iznenađili su Trebavu. Žure pravac Srbija. Ovo su isti oni, koji su kod Zenice izgubili komoru, teška oruđa i 500. Čika Branko treba da naredi Vranješeviću koncentraciju bataljona u sastav brigada i najveću aktivnost, sad više nego ikada. Između Bosne i Vrbasa najmanje sada crvenih ali su aktivni.⁶⁰ Dost. Cent. i Č. Branku.

⁵⁶ Đorđe Radmilović, major, komandant Bokokotorskog korpusa.

⁵⁷ Vladimir Saškijević, kapetan bojnog broda.

⁵⁸ Momčilo.

⁵⁹ Radi se o 11. diviziji NOVJ (5, 12. i 18. brigada) koja je 7/8. avgusta 1944. prešla reku Bosnu (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 29, 39, 46, 62 i 128).

⁶⁰ Na tom području su tada operisali 53. divizija NOVJ i Banjalučki i Motajički NOP odred (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 53 i 115).

663. — 503. 10. VIII. Noću 8/9, II Trebavska brigada vodila borbu sa V kozarskom na položaju Sedlo, kota 504, sekcija Derventa. Teško ranjen hrabri kapetan I klase Mirko Radonjić, komandant brigade, u obe noge i njegov pomoćnik potporučnik Petar Stanković, kome je bacač razneo desnu ruku. Njihova brigada omela je nesmetan prolaz. Nastavlja se.

Od Fina

664. — 10. VIII. Sinoć mi se javio Berta, a juče sam oko 10 do 11 časova bio kod pukovnika Grosa, koji će komandovati operacijama od Pljevalja i Prijepolja.⁶¹ Glavna akcija počinje 11 ili 12 avgusta. Učestvovaće tri i po divizije 11.⁶² Već smo plan detaljan izradili tako da je komanda objedinjena pod pukovnikom Grosom, severne grupe, ali našim ljudima komandujem ja. Snage Vaše po tom planu će operisati od Zaborka ka Drini, a pored Vas će biti jedan puk divizije — Princ Eugen — koji goni XII korpus, koji je juče stigao u Praču.⁶³ Od Hercegovine učestvuje Salatić sa 2 bataljona br. 11. Nast.

665. — 472. 10. VIII. Nast. Od Podgorice i Nikšića učestvuje Đurišić sa 3500 ljudi i 4 bataljona br. 11. Kod njega situacija ovaka: Jedinice crvenih V, VI i jedna crnogorska i II dalmatinska Lovčenski, Nikšićki i Primorski odredi kao i teritorijalne jedinice.⁶⁴ Sve je to na liniji od Vilusa do Kuča. Imali su akciju te je br. 11 imao velike gubitke, naši manje, a partizani mnogo. Akcija bila oko Danilov grada.⁶⁵ Pavle bio u takoj situaciji da se jednog momenta smatrao da je sa njima i svima njegovim gotovo. Imao oko 27 mrtvih i ranjenih. Nast.

665. — 473. 10. VIII. Nast. Sve ostale jedinice br. 11 dejstvovaće od Prijepolja do Andrijevice. Andrijevice u ru-

---

⁶¹ Vidi dok. br. 24 i 27.

⁶² O učešću nemačkih snaga vidi Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 4, dok. br. 105 i 108.

⁶³ Kao nap. 40.

⁶⁴ i ⁶⁵ Odnosi se na jedinice 3. divizije NOVJ i Primorske operative grupe 2. korpusa NOVJ (Zbornik NOR-a, tom III, dok. br. 57—72 i 353; knj. 10, dok. br. 94, 99, 100 i 144). Vidi dok. br. 4, 11, 15, 17, 19 i 23.

kama br. 11.⁶⁶ Dislokacija jedinica crvenih na teritoriji Vasojevića, Kolašin, a u Sandžaku nepoznata u celosti. Ma da se zna da je XXXVII divizija u Tocima i oko N[ove] Varoši br. 11 nije dozvolio da budu napadnuti od naše strane ka Zlataru nego kažu da su druge njihove jedinice određene da od Kladnice napadaju. Nast.

666. — 10. VIII. Nast. U Prijepolju će ostati 1 moj bataljon oko 340 ljudi i 1 bataljon br. 11 kao posada i osiguranje sa OCRACIJA [verovatno: saobraćaja-prim. red.]. Zato oni smatraju da nemoraju voditi akciju u pravcu Zlatara kada crveni ispoljavaju pokret ka Šitkovu. Morao sam da pristanem. Još nije tačno ali se smatra kao sigurno da je Titov štab kod Vrulja, te će padobranci SS formacije učestvovati kao kod Drvara, a druga verzija postoji da je Tito kod Neguvođe.⁶⁷ Nast.

667. — 475. 10. VIII. Nast. Br. 11 tvrdi da ni jedna brigada nije prošla ka Kopaoniku nego da je svega dva bataljona prešlo a sve ostalo da je vraćeno ka Rogozini. Smatraju da će sve biti uništeno. Dalje ništa novo sem što sam uspeo da Milana Šekularca⁶⁸ predstavim kao iz moga sastava te mu je omogućeno mobilizacija i biće popunjen sa municijom. Kraj AND.

Od Tomasa

669. — 57 — 8. VIII. Pokušaj crvenih ka Žeravicama i istočnije ka Romaniji propao. Ovi napadi su bili demonstracija dok su jačim snagama uspeali da se probiju i odu za Sokoloviće jednim delom snaga dok se jedan deo nalazio sa ove strane puta Sokolac — Pijesak. 7. o.m. Šva-be i SS trupe kreću za njima iz pravca Žeravice i Medojevića, dok treće snage idu iz pravca Sokolca. U dolini Krivaje nema nikoga. Iz Olova SS fes trupe⁶⁹ otišle za komunistima. Naši stalno učestvovali dok komunisti nisu prešli preko Kaljine i probili se za Sokoloviće.⁷⁰

⁶⁶ Andrijevicu su 13. avgusta 1944. zauzeli delovi nemačke 1. brdske divizije (Zbornik NOR-a, tom III, knj. 10, dok. br. 144; tom XII, knj. 4, dok. br. 103).

⁶⁷ Vrhovni štab NOV i POJ, sa maršalom Jugoslavije Josipom Brozom Titom, tada se nalazio na ostrvu Visu.

⁶⁸ Tada je bio komandant Sjeničke brigade 2. mileševskog korpusa.

⁶⁹ Četnički naziv za pripadnike nemačke 13. SS divizije »Handžar«.

⁷⁰ Vidi dok. br. 2.

Posle kraćeg odmora i one će krenuti po dobivenom zadatku. Naročito treba istaći brigadu 221 i njenog komandanta jer su se odlično pokazali. Molim da se pohvale putem naredbe. Puk. Borota.

Od Dal — Dal⁷¹

670. — 990. 8. VIII. Pošto smo doznali da će 11 vršiti neke operacije u Bukovici to smo s naše strane pripremili II dalmatinski korpus, 2 ličke i 2 dinarske brigade da koristimo akciju 11 i za naš račun izvedemo akciju čišćenja Bukovice u kojoj se je bilo ugnjezdilo XIX partizanska divizija sa 3 manja odreda ukupnom jačinom od 2500 ljudi.⁷² Akcija je počela 26. VII t.g.⁷³ Partizani su izbegavali borbu sa okupatorom dok su je sa nama grčevito prihvatili. Nast.
671. — 991. 8. VIII. Nast. Akcija je trajala 3 dana. Partizani su u tome vremenu bili tučeni razbijeni i pobegli preko Velebita u pravcu Lovinca a naše snage morale su da se pomere u pravcu Vrljike koja je 23. VII. bila napadnuta od VIII korpusa partizanskog te splitskim, mosorskim, vrličkim, mosorsko-svilajskim partizanskim odredom ukupne jačine 6.900 ljudi.⁷⁴ Vrličku krajinu branila je naša četnička brigada⁷⁵ jačine 1000 ljudi dok je u hrvatskim selima bilo isto toliko ustaške milicije.⁷⁶ Nast.⁷⁷

⁷¹ Momčilo Đujić.

⁷² i ⁷³ Radi se o neprijateljskoj operaciji protiv jedinica 19. divizije NOVJ i Grupe severnodalmatinskih NOP odreda. Pored četničkih snaga, učestvovali su delovi 1. puka »Brandenburg«, delovi 92. motorizovanog puka, izviđački bataljon nemačke 392. divizije i delovi 264. divizije i ustaške jedinice iz 7. ustaškog zdruga. Napad je otpočeo 24. jula. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom V, knj. 29, dok. br. 142, knj. 31, dok. br. 20, 56 i 82, knj. 33, dok. br. 33. O brojnom stanju 19. divizije NOVJ i Grupe severnodalmatinskih NOP odreda 1. jula 1944. vidi Zbornik NOR-a, tom V, knj. 29, dok. br. 2.

⁷⁴ Napad su izvršile jedinice 9. i 20. divizije 8. korpusa NOVJ (pod komandom 20. divizije nalazili su se Mosorski, Svilajsko-mosečki, Šibensko-trogirski i Vrlički NOP odred). Borbe su trajale do 2. avgusta 1944. Više o tome vidi Zbornik NOR-a, tom V, knj. 29, dok. br. 54, 72, 106 i 142—145, knj. 31, dok. br. 9—12, 33 i 57, knj. 33, dok. br. 73. O brojnom stanju jedinica NOVJ — učesnica u toj operaciji vidi Zbornik NOR-a, tom V, knj. 29, dok. br. 2 (podaci od 1. jula 1944).

⁷⁵ Odnosi se na Vrličku brigadu.

⁷⁶ Pored ustaške milicije, na četničkoj strani borile se 4. bojna 7. ustaškog zdruga (Zbornik NOR-a, tom V, knj. 29, dok. br. 54 i 140).

⁷⁷ Nastavci (dep. br. 992—999) nalaze se u Arhivu VII, Ča, k. 160, reg. br. 40/3. U depeši br. 998 piše da su za akciju u rejonu Vrljike bili

11 avgust

Od Cap-a

672. — 492. — 6. VIII. Na četvrtom sastanku sa domobranskim oficirima slovincima oni tvrde, da će u momentu povlačenja Nemaca, nestati domobranske vojske u Bosni i da će svi oficiri pobeći kućama. Svi imaju civilna odeća. Izgleda da je ovo najtačnija prognoza, prema kojoj se treba upravljati. Za 5—6 dana imaću sastanak na kome će biti više njih. Dost. centr. i č. Branku.

...

Od Fina

677. — 478. — 11. avgust. Situacija nepromenjena. U Crnoj Gori, pre osam dana, prema Bertinom izveštaju, vodile su se ogorčene borbe između nacionalnih i br. 11 snaga protivu crvenih, na sektoru između Nikšića i Danilovgrada.⁷⁸ Crveni bili jako nadrlji i zauzeli Bogetiće, pa su sada odbačeni ka Lukovu i župi Nikšićkoj. Naši imali 27 mrtvih i ranjenih, a br. 11 oko 150. Crveni su imali vrlo velike gubitke, ma da nezna broj koliko, nast.

678. — 479. 11. VIII. Nast. Berta je danas na sastanku sa br. 11 oko detalja plana od njihove strane. Javiće mi rezultat a ja ću ga proslediti. Grupa oko N. Varoši⁷⁹ biće u toku današnjeg dana prema izjavi br. 11 napadnuta od Kladnice, Stranjana i Jadovnika, spremne da pređu u napad po opštem planu.

— AND —

...

12 avgust

Od Berte

679. — 213. — 12. VIII. — ... 13. o.m. pred zoru počinje napad protivu crvenih u sledećim pravcima: I Kući — Planinica — Trešnjevik — Kolašin. II Bioče — Lijeva rijeka — Mateševo— III Petrovići — Bročnik — Preko-

zainteresovani Nemci i da su oni napadali iz Sinja ka Vrlici, ali su odbijeni. Sprečen je i pokušaj prodora nemačkih trupa iz Drniša prema Vrlici. U depeši br. 999 za hrabro držanje u borbi istaknuti su kapetan Novak Mijović, Štab Dinarske divizije, Cetinska brigada i bataljon Krajeve garde.

⁷⁸ Vidi dok. br. 4, 11, 15, 17, 19 i 23.

⁷⁹ Na toj prostoriji dejstvovale su jedinice 37. divizije NOVJ.

brđe — Morača — Sinjajevina. IV Spuž — Ubli — Mokro duboko .V. Ružić upada kao gerila pravcem Župa — Morača sa 400 najboljih boraca. Ovaj napad moramo iskoristiti pošto br. 11 napada sa svih strana. Nast.

13 avgust

Od Fina

690. — 480. — 13. VIII. U akciji sam od jutros pravac Kamena gora. Sa mnom 3 bataljona br. 11, a od Pljevlja Rajlić kao moja desna kolona pravac Odžaci, Maoče sa 2 bataljona br. 11. Javiću rezultat.

Od Alfonsa

691. — 62. — 11. VIII. Ove depeše sam dostavio V. K. pa ih dostavljam i tebi da bi i ti po tome doneo svoju odluku. Šaško mi je saopštio da ste odobrili da prebaci mornaričko ljudstvo sa ove teritorije u Italiju. U koliko je to SAENO⁸⁰ Šaško ima nameru da prebaci sve ljudstvo osim bolesnih, kljakavih i nesposobnih. Poznajem dobro prilike na čitavoj obali i tvrdim da je Boka kotorska jedini deo naše obale ravnogorski organizovana ovim prebacivanjem raspala bi se i uništila naša organizacija i to iz sledećih razloga: I otišao bi sa terena veći broj odličnih i neophodnih ljudi. II Došlo bi do epidemije bežala, koju niko nebi mogao da spreči, jer bi narod ovo shvatio kao bežanje usled našeg slabog položaja. Ova bi MAKNI PAPA uspešno iskoristili komunisti u svojoj propagandi protiv nas. Nast. Alfonso.

693. — 65. — 11. VIII. U više mahova sam tražio od Salatića da mi dostavi prepis naređenja, kojim je on isti postavljen za predpostavljenog starešinu, što nije uradio. U poslednje vreme i Pavle Đurišić mi dostavlja neko naređenje kao predpostavljeni starešina a pre dva dana Salatić mi je dostavio naređenje, kojim postavlja kapetana Rista Kovačevića za delegata k-de Hercegovine za Vučedolsku brigadu, Trebinjski i moj korpus s tim

⁸⁰ Tako piše u originalu, verovatno »tačno«.

da moram da izvršavam njegova naređenja. Da ti pravo kažem ja sam već sit tih raznih i mnogostrukih pretpostavljenih starešina, koji u opšte ne poznaju prilike u ovom korpusu i molim te da u interesu opšte stvari ovo pitanje definitivno rešiš. Nast.

694. — 66. — Nast. Pošto je moj korpus primorski i živi pod prilikama potpuno različitim od svih ostalih korpusa na tvojoj teritoriji i pošto jedino ti poznaješ dobro prilike u ovom kraju to te molim da u opštem interesu i u interesu ove teritorije ovaj korpus staviš direktno pod tvoju komandu. Ovo tim pre i tim lakše što imam direktno vezu s tobom. Kraj Alfonso.

...
Od Tomasa

696. — br. službeno. 12. VIII. Depeše br. 514 i 518⁸¹ dobio i razumeo. Momentalno je nemoguće mobilisati ljudstvo sa oružjem, kao ni vršiti koncentraciju snaga radi namanja snaga, a i sa municijom se ne stoji dobro. Vlasenička se cela ne može mobilisati, najviše 200 ljudi. Danas sam se sastao sa Derikonjom, Tuševljakovićem i dogovorili se u vezi Vašeg naređenja. Oni izjavljuju da stoje vrlo slabo sa hranom i municijom, odećom i obućom te je to NAJUTY da se naređenje izvrši. Naš veći napad na crveno more jedino i isključivo u zajednici sa br. 11 koji su vrlo škrti u davanju municije. Nastaviće se.

...
14 avgust

Od Cap — Capa

702. — 513/11. VIII. Oko 600 crvenih prebacilo se u selo Porječina, leva obala Spreče, sekc. Tuzla na teritoriju Ozrena.⁸² Znači da je to jedan gro onih, koji su prešli preko Trebave jer ih je dočekala nemačka feldžandar-

---

⁸¹ Tom depešom je Zaharije Ostojić naredio pukovniku Gojku Boroti mobilizaciju ljudstva u četničke jedinice (Arhiv VII, Ča, k. 281, reg. br. 3/1).

⁸² Kao nap. 59.

merija kod Srnica. Neće lako do Drine. Arandelović⁸³ već 3 dana tuče grupe crvenih sa delom Dobojske i Ljubičke brigade i stigao do Kulaša sekc. Prnjavor.⁸⁴ Dost. Cent. i Čika Branku.

704. — Službeno. 12. VIII. Pratnja Ozrenske delegacije je od 100 ljudi, koja je u stvari bila poseta Keroviću, vratila se. Kerović će da im vrati posetu i da doprati delegaciju kad se vrati. Što nisu primili organizaciju, okrivljuju Mitrovića, mene, Popovića i Račića. Traži druge nove ljude koji bi im bili sluge. Stakić sa Kerovićem misli da udalji Leku sa Majevice.

16 avgust

Od Fin-a

713. — 481. — 14. VIII. Glavna akcija sa sektora Pljevlja — Prijepolje otpočela 13 o.m. u 4 sata i to u 5 kolona: A desna samostala Pljevaljska, 3 bataljona br. 11 i Pljevaljska brigada južno od Pljevlja. B. prva kolona od Jabuke — Kamena gora, 2 čete br. 11 i jedna moja četa jačine 188 ljudi, druga kolona Kolovrat — Skokuće — Gradina, 2 čete br. 11 i 2 naše čete. G. treća kolona Kruševo — Bukovik — Komarani. Opšti pravac akcije 2 čete br. 11 i naš jedan bataljon i D leva samostalna naša kolona pravac — Kočevo — Stranjani 1 naš bataljon 760 ljudi. Nast.

714. — 482. — 14. VIII. Nast. Situacija od 13 o.m. u 20 časova. Desna samostalna na položajima Lođino — Pusto polje — Suman — Zekovice — Crni vrh. Prva kolona Jovina gora — Kijanovići. Druga kolona Gradina — Pođevac. Treća kolona Jablanovac — Kruševo. Leva samostalna kolona Stranjani. Do sada 3 mrtva i 11 ranjenih naših. Br. 11 5 mrtvih i 18 ranjenih. Situacija oko N. Varioši nepoznata.

⁸³ Aleksandar.

⁸⁴ Radi se o borbama protiv 18. brigade NOVJ (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 115).

715. — 483. — 15. VIII. Danas u 7 časova situacija nepromenjena. Front stabiliziran. Naročito osobena pjevaljska kolona naišli na utvrđen teren oko Dubočice i Crnovrškog venca. Još nije utvrđeno koje su sve jedinice pred nama.⁸⁵ Br. 11 mi je potvrdio da je Kolašin u našim rukama⁸⁶ i da se borbe vode pred Bijelim Poljem.⁸⁷ Sa Bertom nemam veze. Sa grupom oko N. Varoši neznam šta je. Br. 11 rekao da će preduzeti napad protiv njih danas 15 avgusta.

17 avgust

Od Ferka⁸⁸

725. — 64/15. VIII. 8-og ovog meseca sastao sam se na traženje njihovo sa br. 11. Tom prilikom br. 11 sa žaljenjem konstatira da se nemože doći do međusobnog poverenja, te prema tome nemogu da pružaju i onu pomoć protiv crvenih koju bi nam inače vrlo rado ukazivali. Uslovi koju potkopaju međusobno poverenje su sledeći: jedan proglas — poziv majora Lukačevića muslimanima i ostalom narodu, da se priključi ravnogorskom pokretu i da tuče svugde okupatora gde se pruža za to prilika obzirom na prekid odnosa Turske sa Nemicima.⁸⁹

nastaviće se.⁹⁰

Berta

728. — 215/12 - VIII. U Južnoj Albaniji velike borbe između Crvenih i nacionalista. Nijedna strana nije postigla nadmoćnost. U Albaniji je obrazovana nova vlada sastavljena od Zogovaca i velikih protivnika komunista. Očekuje se akcija za krajnji obračun sa crvenima, a u Severnoj Albaniji usled stalnog kontakta sa crvenima

⁸⁵ Na toj teritoriji tada su se nalazile 1. i 13. proleterska brigada 1. proleterske divizije (Zbornik NOR-a, tom III, knj. 10, dok. br. 110).

⁸⁶ i ⁸⁷ Četničke i nemačke trupe su zauzele 13. avgusta Andrijevicu i Berane (sada: Ivangrad), 14. avgusta Mateševo i 15. avgusta Kolašin (Zbornik NOR-a, tom III, knj. 10, dok. br. 144).

⁸⁷ Borbe je vodila 8. crnogorska brigada (Zbornik NOR-a, tom III, knj. 10, dok. br. 94, 95 i 97).

⁸⁸ Gojko Borota, pukovnik.

⁸⁹ Vidi dok. br. 34.

⁹⁰ Vidi dalje depeše od »Ferka«.

nezdravo stanje. Saveznici su za poslednjih 20 dana bombardovali 4 puta Podgoricu. Bilo je štete.

Nastavak

Berta

729. — 216/12 - VIII. Sa svima k-dantima fašističkih bataljona⁹¹ kojih ima oko 3400 vojnika i oko 640 raznog automatskog oruđa i veliku količinu municije čvrsto sam se povezao i na slučaj kakve promene sadanjeg stanja oni prilaze nama . . .

730. — 223/17. VIII. Naše jedinice u Lijevoj Rijeci i Podštavnjan desnom i srednjom kolonom. Leva kolona prema Rovcima, Andrijeвица, Berane, Mateševo i Kolašin u rukama br. 11.⁹² Ružić u pozadini u Moraču, vodi borbu. Komunisti daju otpor, ali elan vojnika jak i otpor sve manji. Sve komunističke snage sa porodicama i stokom oступile za Moraču i Rovca; prema podacima da tu daju otpor. Sobom povel i sve nacionalne porodice, tako da u Sreзу Beranskom, Andrijevačkom i Kolašin-skom nema nikoga. Nast.

731. — 224/17 - VIII. Nast. Radi se o potpunom zaokružavanju crvenih i za sada jedini otvor je dolina Župe Nikšićke. Raspolazu sa vrlo jakim snagama [i] oružjem, tako da svaka petorka raspolaže sa jednim automatskim oružjem, kao i dovoljnom količinom municije. Za jednu brigadu bojna komora je oko 50 tovarnih konja municije. Žrtve naše 8 mrtvih i 33 ranjena . . .

19 avgust

Od Berte

752. — 227. — 17. VIII. Naše jedinice od Sandžaka nadiru, ali nailaze na vrlo jak otpor jedinica iz OOSA nekih korpusa. Dejstvom naših jedinica prema Mojkovcu smanjiće otpor prema njima i uskoro Sandžak će biti čist. Berta. —

⁹¹ Radi se o italijanskim fašističkim bataljonima koji su se posle kapitulacije Italije stavili pod nemačku komandu (vidi Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 4, dok. br. 28).

753. — 228. 19. VIII. Crveni svi otstupili za Moraču. Po svim izgledima izbegavaju borbu da bi sačuvali snage. Ovo u toliko pre što imaju veliki broj nasilno mobilisanih. Danas produžavam napad pravcem: Kolašin — Sinjajevina. KORPAN — Boan — drugo. Štavalj — Mrtvo duboko — Piperska lukavica — KREPORACKC — treće. Lebršnik — Bare Bajovića. Četvrto drži položaje: Nikšić — Šavnik —. Cilj je opkoljavanje crvenih u Rovcima i Morači. Ružić vodi ogorčene borbe u pozadini kao gerila. Duh crvenih popušta. Moral kod naših naročito novoformiranih odličan. Br. 11 ima nameru da baci u Pivi padobrance da zatvori taj pravac. Brodarevo, Bijelo Polje, Berane, Andrijevića, Kolašin, Lipovo u našim rukama. — Berta. —

20 avgust

Od Huberta

764. — 296. Nast. Nevesinjska brigada odbacila komuniste na liniju Slatu — Gorače — Likovac — Trusina. Naređena i Popoviću⁹³ opšta akcija. Ništa neznam o Pavlovu radu, a zbog toga koordinacija nemoguća. Momčilović mobilise svoj korpus. Salatić kreće sa starim snagama za Nevesinje radi mobilizacije Nevesinjske brigade.⁹⁴ Baćović.

Od Kondora

767. — Ppuk. Milovanović⁹⁵ moli da nam javite situaciju u Starom Rasu, da bi znali tačno kuda da uputimo naše snage. Koncentrisani smo širom Uvca. Kondor. 19. VIII.

⁹³ Milorad, komandant Nevesinjskog korpusa.

⁹⁴ Vidi dok. br. 133.

⁹⁵ Milutin.

21 avgust

Od Hermana

775. — 100. — Nast. Pošto je po povlačenju Nemaca iz Mrkonjić grada XIII partizanska brigada ušla u Mrkonjić Grad,⁹⁶ a sada drži liniju Mrkonjić Grad — Jezera, a pozadina sve do Glamoča ostala sa vrlo malim snagama, pojedini odredi, to sam naredio III bos. krajiškoj brigadi, da sa celokupnim ljudstvom krene, i ceo sektor ove brigade pretrese i očisti od partizana, a u isto vreme uhvati preko Glamoča čvrstu vezu sa Đujićem. Ova brigada je vrlo aktivna i pokretna. Nastavak.

776. — 101. — Nast II. brigada vodi borbe sa XV krajiškom partizanskom brigadom, Zmijanjskim i Sanskim partizanskim odredom svakog dana na prostoru Čadavica — Banja Luka — Prijedor — Ključ.⁹⁷ U svima ovim borbama postiže dobar uspeh. Naši redovi jačaju se iz dana u dan. Kada bi i I brigada, koju ometa da se sredi, Mišić,⁹⁸ bila sređena, partizanske snage sa sektora Bos. krajiškog korpusa bile bi potpuno očišćene. Nastojim svim sredstvima da ovo stanje i kod I brigade sredim, ali ide veoma teško. Ako ne uspem još u jednom pokušaju biću prisiljen da istoga likvidiram. Nast.

Od Huberta

777. — 297. — 20. VIII: Za k-ta ist. Bosne niste me Vi postavili već g. ministar.⁹⁹ Ako me on smeni pretaću da komandujem ist. Bosnom, a dotle sva prava skopčana sa položajem zadržavam bez obzira na Vaše nazore i odluke.¹⁰⁰

Baćović

⁹⁶ U Mrkonjić-Grad je 9. avgusta 1944. ušao 2. bataljon 13. krajiške NOU brigade (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 29, dok. br. 40).

⁹⁷ O tim borbama vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 51, 60, 69, 75, 92 i 124, knj. 29, dok. br. 40.

⁹⁸ Jovan.

⁹⁹ Tj. Draža Mihailović.

¹⁰⁰ Vidi dok. br. 133.

Od Kondora

778. — 21. VIII. Raspored naših snaga: Kolarević na prostoru Seništa, ponavljam Seništa — Kokin Brod. Kondor na prostoru: Brezovac — Orlić — Zavojci — Stublo. Ako imate nameru napadati crvene javite da i ja predem u napad. Municije u opšte nemamo. Ppuk. Milovanović.

Od Hermana

779. — 102. — Nast. Kod Srednje Bosanskog korpusa: Na teritoriji ovog korpusa nalaze se sledeće partizanske brigade: ...¹⁰¹ Naše jedinice nepokretne i teško se odvajaju od svojih kuća. Nastojimo da stvorimo pokretne jedinice. Trpimo veliku oskudicu u municiji. Od Hrvata¹⁰² izvlačimo što je moguće. Sve ćemo preduzeti da se teritorija očisti od crvenih. RUE ipak i dalje saraduje sa partizanima.¹⁰³ Pop Savo nije održao obećanje da dade snagu za čišćenje Vučijaka.¹⁰⁴ Vujačić¹⁰⁵ dobio zadatak da sa NIIIN snagama očisti Vučijak i stanje u njemu sredi. Kraj.

Ppuk. Vranješević

22 avgust

Od Fina

780. — 457. 17/VIII. Situacija: Bijelo Polje i Brodarevo uzeti. Sadanji položaj: Kosanica — Mijakovići — Mataruge — Strmica — Jasen. Molim javite situaciju.¹⁰⁶ And.

24 avgust

Od Adolfa

785. — 2/20 - VIII. U dolini Krivaje crveni došli do Olova.¹⁰⁷ Jačina 2000. Izgleda one tri brigade od Trebave. Naši se prikupili pa će se ravnjati prema situaciji. Adolf.

¹⁰¹ U izostavljenom tekstu su podaci o rasporedu partizanskih jedinica u zapadnoj Bosni koji su delimično tačni.

¹⁰² Odnosi se na ustaško-domobranske jedinice.

¹⁰³ i ¹⁰⁴ Verovatno se odnosi na Branka Kovačevića, komandanta Vučjačke brigade, koji nije bio u izrazito neprijateljskim odnosima sa partizanima.

¹⁰⁵ Bogdan, komandant Banjalučke brigade Srednjobosanskog korpusa.

¹⁰⁶ Vidi dok. br. 133.

¹⁰⁷ Kao nap. 59.

Ferko

790. — 65/15. VIII. Nast. Ova nevidljivost izvesnih k-danata naših ma da je u pitanju angažovanje br. 11 protiv crvenih, te usled toga obavešten je br. 11 da postoje dve vrste ljudi, jedni koji sa njime govore i rade, i drugi koji su u rezervi sa njim za saveznike. Tri. Nasilno odvođenje Kosorića Radivoja¹⁰⁸ do koga br. 11 drži kao istaknutog borca protiv komunista. Četiri. Ponašanje majora G. Mazića¹⁰⁹ koji čas priznaje nemačke bataljone za svoju jedinicu, čas odbija da ima ma kakvu vezu sa njima. Nast.
791. — 68/15. VIII. Od jednog funkcionera br. 11 dobio sam sledeće podatke 9-og ov.m. 1) Da Englezi vode sa Pavelićem pregovore i da su Paveliću obećali Hrvatsku u obliku N.D.H. Ovi se pregovori vrše preko nadbiskupa Stepinca.¹¹⁰ 2) Maček i Pavelić pregovarali su i postigli sporazum.¹¹¹ Predmet pregovora je spasavanje hrvatskog naroda. Nastavak.

Jan -Jana

792. — 121/24. VIII. Jake snage SS. u pokretu su na Srebrnici i Vlasenici.¹¹² Crveni se povlače uz slab otpor na jugu. Budite oprezni i koristite ovu akciju. Vojnici SS odreda dezertiraju u većem broju u zeleni kadar, a prilaze i nama. Od tih dezertera osnovali smo SS timanj-sku brigadu. Leko.

Hubert

793. — 301/24 - VIII. Nemci dovukli pojačanja u Hercegovinu.¹¹³ 23 ov.m. kolona od 200 motorizovanih vozila, ko-

¹⁰⁸ Tada je bio komandant 2. rogatičke brigade Romanijskog korpusa.

¹⁰⁹ Spasoje.

¹¹⁰ Alojzije.

¹¹¹ Pregovori između Pavelića i Mačeka vođeni su i jula 1944 (Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 4, dok. br. 94 i 120).

¹¹² Odnosi se na delove nemačke 13. SS brdske dobrovoljačke divizije »Handžar« (Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 4, dok. br. 121). O dezerterstvu i rasulu u toj diviziji vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 29, dok. br. 81, 146 i 148, tom XII, knj. 4, dok. br. 127.

¹¹³ Vidi dok. br. 65, nap. 16.

ja je stigla iz Mostara preko Nevesinja u Gacko noć ranije krenula pravcem: Ravno — Čemerno — Izgori — Volujak. 23 ov.m. na Ravno — Čemerno i Izgori bila dva jurišna bataljona Gatačke brigade. Neprijatelja nije bilo. Gatačka brigada napadala 23 ov. m. na položaj Garevska brda — Gareva — Dobreti. Naišla na jake neprijateljske snage.¹¹⁴ Napad nije uspeo. Nastavak.

795. — 303/nastavak. Kap. Salatić¹¹⁵ sa Ustikolinskim i Zakumskim¹¹⁶ bataljonom otišao za Hercegovinu radi mobilizacije i formiranja jurišnog korpusa. Nemci 23 ov.m. izvidali put Kalinovik — Ulog. Izgleda da će praviti most kod Uloga i sve porušene mostove između Uloga i Kalinovika. Južna Hercegovina ništa ne javlja. Računam da je opšta akcija u toku, jer je još pre nekoliko dana bilo sve spremno.

kap. Đukić¹¹⁷

25. avgust

Hubert

796. — 404. 25. VIII. Voja¹¹⁸ je sinoć stigao. Po novoj šifri danas šaljem izveštaj. Hitno se vrši mobilizacija Hercegovine i Ist. Bosne.

poz.

Petar¹¹⁹ i Voja

Od Ferka

806. — 60/14. VIII. Politička situacija u Sarajevu: Poslednje vreme među Muslimanima i Katolicima u znaku je pripremanja da se dočeka slom N.D.H. Održavaju se konferencije u vidu večera gde se svršavaju sve te stvari i to sve za partizane, a protivu nacionalista. Najvažnije je kod toga kako će da uzmu vlast u svoje ruke i da dadnu otpor četnicima, ako bi navalili na Sarajevo. Sve političke partije su na jednoj liniji i svi bi se ako bi mogli stavili pod Titinu komandu. Nast.

¹¹⁴ Vidi dok. br. 65.

¹¹⁵ Danilo.

¹¹⁶ Ta dva bataljona su iz Fočanske brigade Drinskog korpusa.

¹¹⁷ Vladimir Vlado.

¹¹⁸ Lukačević.

¹¹⁹ Bačović.

807. — 61/nastavak. Mačekovci iz Zagreba dobili su uputstva da pomažu obrazovanju Šubašićevu komunističku vladu i partizane u Sarajevu, jer i Mačekovci stoje na gledištu Granica na Drini. Mačekovci su svesni da to ne mogu dobiti, ali traže nemoguće da bi dobili što više i da bi imali parolu kao i ranije »Hrvatsko pitanje«.

Kraj.

808. — 66/15. VIII. Nastavak. 5) Traženje podataka o snagama br. 11 Sarajevu i okolini. 6. — Ne održavanje obaveza od strane naših ljudi na koje su pristali u pojedinim zdogovorima sa br. 11. Sve ove činjenice daju im povoda da se sa naše strane sprema nešto protiv njih te prema tome nisu voljni da nas u borbi protiv crvenih pomognu tako efikasno kako bi to oni želeli, iako bi to nama bilo potrebno. Nastavak.

809. — 67./Nastavak. Tražili po ovome od mene konkretnih odgovora, koje nisam mogao da dam, jer su mi gore navedene činjenice i mnogome potpuno bile nepoznate i jer su odnosi u nadležnosti komandovanja usled nedovoljnih promena sasvim nejasni i delimično nemogući. Nalazim da još nije nastupio trenutak prekida trpejljivih odnosa sa br. 11 u ovim krajevima, jer je br. 11 jedini, koji našu borbu protiv komune gleda sa simpatijama i hoće da je pomaže. Molim direktive u pogledu daljeg držanja prema br. 11 u ovim krajevima.

810. — 79. 20/VIII. Vaša veza 530 od 14/VIII.¹²⁰ Petar Baćović izdao je naredbu 27/VIII ove godine da je na osnovu ovlašćenja G. Ministra od 12/VII ove godine određen za k-danta Ist. Bosne, Hercegovine i Boke. Ova naredba rasturena je po jedinicama označenih teritorija, a neki primerci ubačeni su i u grad. Nast.

811. — 80. Nast. Povodom ovoga Baćović mi je pisao pismo u kome moli da mu priprelim sastanak sa ličnostima od vrednosti iz Sarajeva, kao i da priprelim ostalo za upoznavanje situacije u gradu i na terenu. Najavio je i svoj dolazak do mene. Na putu za Hercegovinu držao je govore kod pojedinih jedinica i kazao da je on k-dant. Ist. Bos.

Nastaviće se

¹²⁰ Vidi dok. br. 133.

812. — 81. Nast. Iz grada pitaju ko stoji za k-dom 100?¹²¹ Ko je k-dant Bosne? Dalje pitaju: Ko stoji iza ovih ljudi, pa čak ko i iza Draže. Ovo je stvorilo pometnju u organizaciji i njenoj nadležnosti. Sumnja u naše jedinstvo, dezorijentacija kod pojedinih političkih ličnosti. Povodom ovakvog stanja poslaću Vam nekoliko pretpostavki. Ovo je došlo u vreme kad se treba najubedljivije istupati pred svetom o snazi i jedinstvu naše organizacije. Kraj dep.

puk Borota

26. avgust

Od Huberta

813. — 307/25. VIII. Crnogorske snage 24 o.m. izbile u Pivski Manastir. Gatačka brigada uhvatila vezu sa Đurišićevim jedinicama. Obe vojvodanske divizije probijaju se od Brezne preko Golijske ka Somini i Troglavu.¹²² Na prostoriji Stepen — Kobilja Glava Gatačka brigada vodi borbu sa ovim divizijama. Nastavak.

814. — 308 — Nastavak. Do sada zarobljeno 8 Sremaca. U teškom su stanju i jedu travu. Prema ovome izgleda da će se težište borbe preneti u Hercegovinu. U Bileću 4 bataljona Nemaca. Nemci koji su bili u Gacku krenuli u pravcu Nevesinja. Iz nemačkih se izvora saznaje da su komunisti iz oblasti Durmitora počeli razlaženje u 3 kolone i to: jedna prema severu, druga prema zapadu i treća prema jugu. Baćović.

Od Rama

815. — 1/25 - VIII. Sinoć sam se sastao sa Perom¹²³ u oblasti Kalinovika. Upoznao ga sa celokupnom situacijom i svim našim namerama. U potpunosti odobrava sve. Salatić sa štabnom četom, Zakmurskim i Ustikolinskim bataljonom otišao za Hercegovinu, radi mobilisanja Nevesinjske brigade, kod koje se jedino nailazi na teškoće. Inače Trebinjska, Bilećska, Gatačka i Ljubinska mobilisale određen broj za leteći korpus. Nast.

¹²¹ Komanda Sarajeva.

¹²² Vidi dok. br. 65, nap. 20.

¹²³ Petar Baćović.

816. — 2) Nastavak. Sinoć naređena opšta mobilizacija Kalinovačke i Fočanske, kao i Romaniskog i Ozrenskog korpusa u vezi sa pokušajem proboja komunista u pravcu Miljevine i Zelengore. Prema izveštajima primljenim jutros ljudstvo počinje da pristiže. Pošto ovaj teren apsolutno nema hrane obrazovaćemo komoru koju ćemo uputiti za Rudo, radi snabdevanja hranom. Inače koncentracija će biti onemogućena. Nast.
817. — 3) nastavak. Protiv Baćovića bile iznete teške optužbe, da hoće da izvrši izdaju sa komunistima, te se našao u položaju da je morao od ovih optužbi da se brani i nije mogao da izvrši duhovnu pripremu komandanta. U teškom položaju misleći da smo ga izdali i napustili uputio ti je jedno pismo koje ćeš dobiti.¹²⁴ Ali koje otpada samim tim, što sam mu objasnio da o našoj izdaji nema ni govora. Nast.
818. — 4) Nastavak. Matović¹²⁵ se nalazi u Foči vršeći mobilizaciju Fočanske brigade. Gledaj da ovo ne bude ometano, jer važno je da se ljudi prikupe. Dejstvuj što više na Draškovića, jer sukob i optužba njegova protiv Baćovića ostavile su najmučniji utisak kod naših komandanata. Nastavak.
819. — 5) Nastavak. Izgleda da će jedna nemačka kolona doći od Sarajeva za Kalinovik da zatvori komunistima eventualni pravac prodora ka Kalinoviku. Javi situaciju tamo. Naredi Railiću¹²⁶ da mu svo ljudstvo bude na okupu i da je spreman da po svaku cenu uhvati vezu sa Čamilom.¹²⁷ Pozdrav Voja. Kraj.
820. — 6/25 — VIII. U vezi primljenih depeša od tebe dostavićeš sledeću depešu mojim komandantima i to: Railiću, Jelovcu,¹²⁸ Kalaitu, Bogavcu,¹²⁹ Brašancu,¹³⁰ Lučiću, Simi Despotoviću, Vladu Šćepanoviću, Velimiru Popoviću, Radisavu Lukavcu.
- U vezi sa spoljašnjom politikom i vojnom situacijom, prema naređenju Nj. V. Kralja naređujem: Nastavak.

¹²⁴ To pismo nije pronađeno.

¹²⁵ Milan, komandant Fočanske brigade Drinskog korpusa.

¹²⁶ Radoman.

¹²⁷ Hasanagić.

¹²⁸ Milutin.

¹²⁹ Jevrem.

¹³⁰ Drago.

821. — 7) Nastavak. Odmah izvršiti opštu mobilizaciju naoružanog i nenaoružanog ljudstva sa potrebnom komorom, radi susreta sa saveznicima, dalja naređenja sleduju. Moj štab neka krene za Ponikve. Trebujete hranu. Ne-ka čika Veljko¹³¹ pripremi proglas opštoj mobilizaciji za Sandžak. Pozdrav Voja i Petar.

Kondora

823. — Počev od 22 posle podne stalno vodimo borbu sa crvenima koji nadiru.¹³² Kolarević se povlačio od Kokina Broda preko Borove Glave, Murtenice i Ljubiša. Ja od Uvca preko Tornika i Grške. Juče crveni napali Palisad i opkolili ga.¹³³ Bugari se još drže.¹³⁴ U ovim borbama imali smo mnogo gubitaka. Kao glavni razlog povlačenja je nemanje municije. Izvešten sam da je u Užice stigao veliki broj Bugara.¹³⁵

Kondor

Tomas

824. — 73/25 - VIII. Depeša br. 476 od 24/VIII. primljena.¹³⁶ Tačno je da se ovamo nalazi VI lička divizija. Pukovnik¹³⁷ i G. kap. Mitranović¹³⁸ još nisu krenuli. G. puk. je na Trebeviću po Momčilovićevom pozivu. Kurir otišao sa Vašim ranijim naređenjima po njega. Povratak očekujem svakog časa. Komunisti¹³⁹ su još na teritoriji 221 preko Koljane oko Medojevića. Delovi 221 su u borbi sa njima. 224 će se nasloniti na 11 koji će predu-

¹³¹ Velimir Krivošić, novinar, jedan od članova četničke Nezavisne grupe nacionalnog otpora.

¹³² Radi se o prodoru 1. proleterske divizije radi dejstava na pruži Višegrad — Užice. U njenom prodoru je sadejstvovala 37. divizija NOVJ dejstvujući na odseku Dobrun — Vardište — Mokra Gora (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 6, 15, 36, 40, 47 i 58, tom III, knj. 10, dok. br. 110; Petar Višnjić, n.d., str. 89—105.

¹³³ i ¹³⁴ Palisad, koji su poseli delovi bugarske 24. pešadijske okupacione divizije, opkolili su delovi 1. proleterske divizije 24. avgusta 1944. O tim borbama vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 18, 28, 29, 43 i 66.

¹³⁵ Odnosi se na pomenutu bugarsku diviziju.

¹³⁶ Vidi dok. br. 133.

¹³⁷ Gojko Borota.

¹³⁸ Borivoje Boro, komandant Zeničkog korpusa.

¹³⁹ Odnosi se na delove 11. divizije NOVJ (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 87 i 128).

zeti akciju. Već nekoliko dana crveni su sa malim pomeranjima ovde. Verovatno da nisu dovoljno jaki da se probiju kroz Švabe pa čekaju neke brigade koje idu uz Krivaju. Ovo se proverava. Radičević.¹⁴⁰

....

27 avgust

....

Od Fina¹⁴¹

....

842. — 520/27 - VIII. Đurišić potisnut sa linije Krnovska Glava — Čeranovca na liniju Javorje — Moračke Kape.¹⁴² Velika Navalna na njega. Traži pomoć. Moji delovi 1800 Gradina — Prijepolje — Bistrica 1600 — Bakdari — Gradina. Br. 11 goni 37 diviziju i I korpus.¹⁴³ Kasalovići svi dobro i zdravo. Molim javite situaciju.

....

Od Huberta

845. — 315/27 - VIII. Naše snage zauzele Kobilju Glavu.¹⁴⁴ Sada na Kobiljoj Glavi nalaze se naša dva bataljona. Jedan jurišni bataljon Gatačke brigade nalazi se na Ravnom i Izgorama. Drugi jurišni bataljon na Leskovu Dubu — Herceg Vrelu i Modrom Polju. Nevesinjska brigada drži Kuline — Odžak — Žunovinu — Krekoviće — Rudo Brdo — Zalom — Kolečko. Ovde se vode borbe.

....

¹⁴⁰ Sreten, adutant Romanijskog korpusa.

¹⁴¹ Dušan Arsović.

¹⁴² Radi se o dejstvima 3. korpusa NOVJ (Zbornik NOR-a, tom III, knj. 8, dok. br. 97—107, knj. 10, dok. br. 144).

¹⁴³ Ne radi se o povlačenju 37. divizije i 1. proleterskog korpusa NOVJ, već o dejstvima nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen« radi sprečavanja prebacivanja 6. ličke proleterske divizije preko Lima. Pomenute nemačke snage su zakasnile sa svojim dejstvima pošto je 6. divizija 28. avgusta prešla komunikaciju Pljevlja — Rudo da bi se već sutradan prebacila preko Lima (Petar Višnjić, n.d., str. 105—106).

¹⁴⁴ Kobilju Glavu su 26. avgusta 1944. zauzeli delovi Gatačke brigade u sadejstvu sa jedinicama nemačke 369. legionarske divizije. Vidi dok. br. 65 i Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 29, dok. br. 97, 100 i 112.

29. avgust

Od Tomasa

855. — 74/28 - VIII. Naređenje za mobilizaciju primljeno, jedinicama naređeno potrebno, a kap. Momčiloviću dostavljeno naređenje. Vrlo teško će biti duže držanje ljudstva na okupu zbog hrane. Naređeno da se aktivira sve što je s oružjem, a ostali bez oružja koji su predviđeni za operativne jedinice ostalo da se ne udaljavaju od kuća. Naročito teško stanje 224,¹⁴⁵ gde komandant prvi izveštava da je sve skoro u rasulu i svakim danom gubi autoritet usled situacije na teritoriji.

Nast.

856. — 75) nastavak. Neznam kako je stanje kod 223.¹⁴⁶ Obzirom na Kosorićeve ljude, i da li će se uspeti da se sredi stanje. Za sigurno se može računati na letecu. Od Alekse¹⁴⁷ više ništa nema. Sa municijom se slabo stoji pored nedostajućeg oružja što Vam je poznato. Šta je sa žitom iz Srbije i kada komora treba da krene. Pukovnik¹⁴⁸ je još kod Miše,¹⁴⁹ iako mu je javljeno da se vrati. Tamo je juče otišao i Bora.¹⁵⁰ Kraj. por. Radičević

Od Ram Heroja¹⁵¹

860. — 684. 29. VIII. Pljevaljsku brigadu i ostale moje snage prikupljam na prostorijsku Zaborak — Metaljka, Ponikve i Čajniče. Molim te pošalji mi 1 vagon žita i 500 kg. soli. Danas ću poslati komoru za Rudo. Javi situaciju i raspored komunističkih i nemačkih trupa. Vojo.

¹⁴⁵ Vlasenička brigada Romanijskog korpusa.

¹⁴⁶ Prva rogatička brigada Romanijskog korpusa.

¹⁴⁷ Verovatno Aleksa Vukčević, koji je bio određen za komandanta Grupe rogatičkih brigada.

¹⁴⁸ Borota Gojko.

¹⁴⁹ i ¹⁵² Milorad Momčilović.

¹⁵⁰ Borivoje Mitranović.

¹⁵¹ Vojislav Lukačević.

30. avgust

Od Ferka

871. — 100/30 - VIII — Bio na Trebavu sa Mišom. Zadržao se tamo 10 dana. Do ostvarenja predviđenih sastanaka nije došlo. U komandovanju nastao haos, Baćović preko Miše¹⁵² naređuje jedno. Vi preko Koprivice¹⁵³ drugo. Neophodno potrebno rascistiti odnose komandovanja sa najkompetentnijeg mesta. Moj predlog sve što je severno od linie Sarajevo — Višegrad staviti pod jednu komandu. Moj rad u gradu ometan sa Trebevića. Saradnike moje i omladinke koji su izbegli iz grada na Trebević rasporedio Miša tamo ma da su potrebni meni. Nast.

872. — 101. Nast. Molim da primite kap. Boru i mene u rogatičkom srezu. Omogućite moj odlazak do Vrhovne Komande radi izlaganja nastale situacije jer sam od strane svih okolnih komandanata demantovan raznim njihovim postupcima u gradu. Osećam se nepotreban i kao kamen smetnje. Iz Vašeg štaba doznaju interesovani sadržaj službenih akata što ne bi smelo da bude, stvari predstavljam što objektivnije i kako ih vidim i cenim. Spletkarenje može nam samo naneti štete. Pukovnik Gojko Borota. Kraj.

Od Huberta

873. — 324. 29 - VIII. Fočanska i Kalinovačka brigada mobilisane. Mišu očekujem da dođe sa drugom sarajevskom. Naredio sam mu koncentraciju svih jurišnih jedinica u oblasti Kalinovika, a u vezi dogovora sa Vojom. U Hercegovini uglavnom sve jedinice mobilisane. Nevesinjska brigada sa preko 1000 vojnika već u borbi.¹⁵⁴ Nast.

¹⁵³ Mihailo.

¹⁵⁴ i ¹⁵⁵ Vidi dok. br. 65.

31. avgust

Od Huberta

389. — 348. — 31 - VIII. XVI i XXXVI divizija pod bor-
bom probile se do Dobrog Polja.¹⁵⁵ Borbe i dalje traju.
Sve su snage u borbi, čak i moja štabna četa. Dosada
imam 4 mrtva i više ranjenih. Njihovih mrtvih i ra-
njenih 20. Zarobljena 3 puškomitraljeza, 2 pikavca,
mali bacač i sanduk bombi za mali bacač. Baćović.

1. septembar

Od Ištvan Heroja¹⁵⁶

398. — 353. — 1. IX. Kap. Kovačević¹⁵⁷ javlja da je Bileća ugro-
žena.¹⁵⁸ Trebinjski korpus danas stupio u akciju. Tre-
binjska brigada i leteća brigada trebinjskog korpusa
napada opštim pravcem Velimlje — Viluse sa Vuče-
dolskom brigadom. Vučedolska brigada napada sa po-
ložaja: Oraskorica — Bobijer — Babljak. U Jaramov
Dolu na položaju Savino Brdo teško ranjen kap. Ja-
ničić.¹⁵⁹ Brigadu preuzeo poručnik Mićović.

3. septembar

Od Ištvan Heroja

391. — 359. — 2. IX. Dragi Čika Branko, u ovim sudbonosnim
momentima potrebno je pre svega da Vi, a po moguć-
stvu i Voja sa Novakovićem¹⁶⁰ i Krivošićem dođete u
oblast Kalinovika i Miljevine, jer ću pozvati koman-
dante sa leve obale Drine. Nemojte čekati trupe jer će

¹⁵⁶ Petar Baćović.

¹⁵⁷ Risto.

¹⁵⁸ Radi se o dejstvima 10. brigade 29. hercegovačke divizije NOVJ
(Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 63).

¹⁵⁹ Ivan.

¹⁶⁰ Pavle, potpukovnik.

nas to dugo zadržati. Razmotrio sam situaciju. Hitno je potrebno da donesemo definitivne odluke. Molim hitan odgovor kad bi ste mogli stići.¹⁶¹ Pozdrav Baćović.

9. septembar

945. — 111. — 8 - IX. — 7 o.m. radio London objavio je da su ruske savezničke jedinice zauzele Kladovo.¹⁶² Molim za hitno obaveštenje da li su naše jedinice uhvatile vezu sa savezničkim trupama i kako su iste prihvaćene od strane Rusa.¹⁶³ Kursisti zeničkog korpusa stupili su. Šta je sa našima i Momom Nikolićem? Hoće li oni skoro ovamo. Poz. puk. Borota.

Od Kondora

945. — Situacija sledeća:¹⁶⁴...

BR. 65

IZVOD IZ OPERACIJSKOG DNEVNIKA ŠTABA NEVESINJSKOG KORPUSA O RADU I DEJSTVIMA JEDINICA OD 1. AVGUSTA DO 9. SEPTEMBRA 1944. GODINE¹

1 avgust 1944. god.

Sektor Gacko: XI, delovi XIII, Crnogorski lovački bataljon i Gatački terenski bataljon u 3,50 č izvršili su napad na prostoru: Dramešina — Jasenik — Lipnik.³

¹⁶¹ Vidi dok. br. 133.

¹⁶² Delovi 3. ukrajinskog fronta Crvene armije 6. septembra 1944. su izbili na jugoslovensko-rumunsku granicu kod Turn Severina.

¹⁶³ Vidi dok. br. 188.

¹⁶⁴ Tom depešom se završava knjiga depeša.

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 203, reg. br. 49/5 (BH-V-9336).

² Izostavljeni tekst se odnosi na period od 1. aprila do 31. jula 1944, s obzirom da se dokumenti iz tog perioda objavljuju u 3 knjige XIV toma Zbornika.

³ Protiv Gatačke brigade Nevesinjskog korpusa na prostoru Gacka u avgustu 1944. dejstvovala je 11. hercegovačka brigada 29. her-

Posle krvave borbe od 3 časa boljševici su odbijeni a Gatačka brigada je zadržala svoje položaje. U ovoj borbi bilo je naša 4 ranjena, dok su boljševičke žrtve nepoznate.

Sektor Nevesinje: V i VI bataljon⁴ na svojim položajima vrše nasilna izviđanja. Svi ostali bataljoni kod svojih kuća. Mobilizacija potpuno neuspešna. Komandant korpusa⁵ stigao iz Gacka. Kapetan Milutinović⁶ upućen u Trebinje radi sastanka i referisanja K-tu 200 o situaciji, traženje instrukcija za dalji rad. Održavanje veze, koja je vrlo slaba do sada. Donošenje radio stanice.

... 7

1 - VIII - 1944. god.

Položaj

p.[o] n.[aređenju] komandanta

Načel. štaba

Tomo Guzina

M.P.⁸

2 avgust 1944. god.

Sektor Gacko: Boljševici drže položaj: Živanj — Vrbu — Dramešinu — Lipnik — Samobor — Gat — Danići. Jedna grupa u Borči.

Gatačka brigada: III, IV i VI bataljon na sektoru: Kokorina — Bodežište — Bahori. — I i II bataljon na sektoru Vrba — Lipnik — Samobor — Dobrelja; V bataljon na Stepenu, južni bataljon u rezervi Vrbica — Kozarnici.

U toku dana sukoba nije bilo sem prepucavanja patrola. Žrtava nije bilo.

Sektor Nevesinje: V bataljon na položaju: Kuline — Biograd — Odžak. U toku dana vršena su izviđanja u pravcu Snježnice. Sukoba nije bilo sem prepucavanja patrola bez žrtava.

---

cegovačke udarne divizije NOVJ, uz povremeno sadejstvo 1. i 2. udarnog bataljona 1. područja 2. korpusne oblasti i Pivske partizanske čete. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 5, 7, 30, 37, 41, 58, 68 i 100, knj. 29, dok. br. 35.

⁴ Reč je o bataljonima Nevesinjske brigade Nevesinjskog korpusa.

⁵ Milorad Popović, kapetan I klase, komandant Nevesinjskog korpusa.

⁶ Vladimir, komandant Mostarske brigade Nevesinjskog korpusa.

⁷ Iz dokumenta su izostavljeni oni delovi koji se odnose na obaveštajne podatke o akcijama, rasporedu i dejstvima jedinica NOVJ, mere vlastitog borbenog obezbeđenja, međusobne odnose četničkih komandanata, postavljenja starešina u nižim jedinicama, snabdevanje, pretpotčinjavanje, zatim delovi u kojima se konstatuje nepromenjeno stanje ili u kojima se ponavljaju podaci.

⁸ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 210« (Nevesinjski korpus).

VI bataljon je vršio nasilno izviđanje u pravcu Slato — Drežanj. U Drežnju je došlo do sukoba sa jednom manjom grupom boljševika⁹ koju su posle kraćeg vremena razbili bez sopstvenih žrtava.

Sektor Mostar, bez promene. Komandant u Mostaru (opravlja zube i dangubi a komunisti na račun ovog pišu letke, kako četnički oficiri uživaju na plažama i opravljaju zube plaćajući za jedan zub 30.000 kuna).

Vukašin Perović u Dubrovniku. Razlog njegova dolaska nepoznat.

Sektor Konjic. Komandant brigade sa jednim bataljonom vrši izviđanje cele teritorije. Rezultat još nepoznat.

2 - VIII - 1944. god.

p. n. komandanta
Načelnik štaba
Tomo Guzina

M.P.

4 avgusta 1944. god.

Sektor Gacko: Boljševička XI i jedan bataljon XII brigade sa Gatačkim terenskim i pivskim bataljonom vrši napad na I, III, IV i V bataljon Gatačke brigade koji drže položaje: Lipnik — Jasenik — Žanjevica — Dramešina — Lebršnik. Borba je trajala celi dan i gatačka brigada je uspela da održi položaje od neprekidnih napada dvostruko jačeg i boljeg naoružanog neprijatelja. U 20 č boljševici su uspjeli da naprave prodor i zauzmu selo Vrbu, dok se levo krilo Gatačke brigade povuklo na Dražljevo. U toku dnevne borbe gatačka brigada imala je 3 ranjena vojnika. Neprijateljske žrtve nepoznate...

Komandant Istočne Bosne i Hercegovine ppukovnik Baćović izveštava da je stigao u blizinu Kalinovika i traži da k-t korpusa hitno dođe do njega. U 20h komandant korpusa sa pratnjom kreće u pravcu Uloga.

4 - VIII - 1944. god.
Položaj

p.n. Komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

M.P.

⁹ Reč je o delovima 12. brigade 29. hercegovačke divizije NOVJ. O njenim zadacima i dejstvima protiv Nevesinjske brigade u avgustu 1944, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 37, 65 i 97, knj. 29, dok. br. 21 i Arhiv VII, fond narodnooslobodilačkog rata jugoslovenskih naroda (dalje: NOR), reg. br. 5/3—7, 5/4—7, 5/5—7, 5/6—7, 5/7—7 i 5/8—7: zapovest Štaba 12. hercegovačke brigade od 2, 6, 9, 12, 25. i 27. avgusta 1944.

5 avgusta 1944. god.

Sektor Gacko: Boljševici su u toku noći uspjeli da zauzmu položaje: Vrba — Dražljevo — Mušna Glavica — Braičeviče i s. Jugoviće.

U toku noći, kao i celog dana na ovom sektoru su vodili borbu Gatački III, IV i VI bataljon Gatačke brigade sa XI boljševičkom brigadom. U 10,30h III i IV bataljon uspeo je da ovlada s. Vrbom, Mušnom Glavicom i Gradcem.

U toku borbe III bataljon imao je 1 mrtva i 2 ranjena, neprijateljske žrtve nepoznate.

Bošljevići (delovi X brigade) napali su u 4 časa V bataljon Gatačke brigade na položaju Pržine—Stepen. Boljševici su odbijeni bez sopstvenih žrtava. V bataljon zanoćio na položajima Gat—Pržine—Stepen.¹⁰

Sektor Nevesinje: XII boljševička brigada i terenski bataljon bileć.[kog] part.[izanskog] odreda, napali su na naš VI bataljon nevesinjske brigade. Napad je izvršen na sektoru: s. Podgrađe, Rupni do — Krekavica — Ranojevići i Žunovinu. — Za vreme napada boljševici su bacili jedan zastor od 1 bataljona na položaje V bataljona kako bi ovaj sprečili da pritekne u pomoć VI bataljonu. Boljševički napad je bio žestok. Upotrebili su 3 bacača (k 81) iz kojih su izbacili na položaje VI bataljona za vreme trajanje borbe od 7h 36 granate.

Iako je boljševički napad bio snažan i bojno nadmoćniji, bolje naoružani i sa više municije, VI bataljon je uspeo da održi položaje i padom prvog sumraka izvršen je kontranapad i boljševici su ne samo odbijeni već su povraćeni na položaj Nekudine—Slato.

Pored strahovito ogorčene borbe VI bataljon nije imao ni jedne žrtve. Boljševičke žrtve nepoznate iz razloga što sa sobom nose uvek mrtve i ranjene a u ovim borbama im je to pomrčina dozvolila.

VI bataljon također je odbio napad i povratio boljševike na polazne položaje bez sopstvenih gubitaka.

Sektor Mostar i Konjic bez promene. Komandant Mostarske brigade još uvek u Mostaru. (opravlja zube). Za načelnika štaba Konjičke brigade postavljen narednik vodnik III kl. Stanić Blagoje.

I, II i IV bataljon nevesinjske brigade i ako su dobili naređenje za mobilizaciju i pored svog zauzimanja k-ta brigade

¹⁰ Napad je izveo 3. bataljon 10. hercegovačke udarne brigade 29. hercegovačke udarne divizije NOVJ. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 32 i Arhiv VII, ANOR, reg. br. 44/11: izveštaj Štaba 3. bataljona 10. hercegovačke brigade od 6. avgusta 1944.

kapetana Boškovića nije se odazvao ni jedan vojnik (i ovaj put mračni rad narodnih tribuna, kao ranije).

5 - VIII - 1944. god.
Položaj

Pom. Komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

M.P.

6 avgust 1944. god.

Sektor Cacko: III, IV, V i jurišni bataljon Gatačke brigade u 6 časova izvršili su napad na XI bojševičku brigadu na sektoru: Dobrido — Živanj — Suvi Vrh — Kobilja Glava — Gradac — Veliko brdo — Povezak. Borba je trajala punom žestinom do 21 čas kada je Gatačka brigada ovladala prednjim boljševičkim položajima. Žrtava u toku dana nije bilo, sem 2 ranjena četnika.

Prema izjavi mještana, boljševici su iz ove borbe odneli 9 mrtvih i 8 ranjenih. Sve jedinice Gatačke brigade zanočile su na osvojenim položajima.

Sektor Nevesinje: XII boljševička brigada ponovo je izvršila napad u 20č na VI bataljon nevesinjske brigade koji je bio na položaju »Nekudina«. Borba je trajala do 24č kada su kontranapadom boljševici odbačeni na polazne položaje. Žrtava nije bilo na našoj strani. Boljševičke žrtve nepoznate.

U isto vreme napadnut je i V bataljon nevesinjske brigade od Terenskog boljševičkog bataljona. Borba je vođenja od 20 do 23č kada su boljševici odbijeni. VI bataljon nije imao žrtve sem 2 lakše ranjena. Boljševičke žrtve nepoznate.

Dok je V i VI bataljon vodio borbu na život i smrt dotle su ostali bataljoni (2500 boraca) mirno posmatrali radeći svoje poslove i niko ih nije mogao da pokrene u borbu. Politički korтеši k-ta sreza i boljševički uspeli su potpuno da onemoguće rad vojnih starešina koji svim silama nastoje da pokrenu ljudstvo u borbu.

6 - VIII - 1944. god.

P. n. komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

M.P.

7 avgusta 1944. god.

Sektor Gacko. Gatačka brigada na jučerašnjim položajima. Uspeli su da boljševike odbace na položaj Ravni — Žanjevi-

ca — Lipnik — Gareva — Kazanci — Gat. U ovoj borbi žrtava nije bilo.

Sektor Nevesinje: Boljševici su ponovo napali na VI grabovički bataljon napad je bio žestok i borba je trajala od 18 do 24č. U pola noći trojke VI bataljona uspele su da se mitraljezima prebace u pozadinu boljševika na Nekudini. Čim su trojke napale mitraljezima iz pozadine boljševici su se u neredu povukli u pravcu Lukavca. VI bataljon je zauzeo položaje: Sladski Klanac — Pandurica i Boljak.

U toku borbe žrtava nije bilo. VI bataljon na jučerašnjim položajima. Ostali bataljoni kod kuća. Komandant korpusa pri povratku iz Kalinovika, bio je napadnut od grupe boljševika (Čeda Kapora, Popa Mastinovića, Joksima Mrkovića i još 18 boljševika). Posle kratke borbe napad je odbijen i komandant je produžio u pravcu Kifino selo gde je stigao u 11č. Žrtava nije bilo.

7 - VIII - 1944 god.

P. n. komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

M.P.

8 avgusta 1944. god.

Sektor Gacko: Gatačka brigada na jučerašnjim položajima. U toku dana vršeno nasilno izviđanje do većih sukoba nije dolazilo.

Sektor Nevesinje: Boljševička XII brigada ponovo izvršila prepad na VI bataljon, na položaju Boljak — Ranojevići — Rupni do — Podgrađe. Posle kraće borbe napad je odbijen i boljševici vraćeni na polazne položaje. Žrtava u toku dana nije bilo.—

Sektor Mostar: Bez promene. Komandant brigade kapetan Lojović¹¹ po treći put pozvan da napusti varoš Mostar i da dođe u Štab ove komande.—

Sektor Konjic: Bez promene. V. D. K-ta brigade p. poručnik Grahovac¹² došao u ovu komandu radi referisanja o situaciji i prijema novca za brigadu.

Vrhovna Komanda preko k-ta istočne Bosne i Hercegovine uputila novčanu pomoć i to: korpus 50 (pedeset) napoleona u zlatu, Gatačkoj brigadi 100 (sto) zlatnika napoleona. Konji-

¹¹ Marko, komandant Mostarske brigade.

¹² Stevan, vršilac dužnosti komandanta Konjičke brigade.

čkoj i Mostarskoj brigadi po 25 zlatnih napoleona. Komandant korpusa primio jedan milion srpskih dinara za starešinsko osoblje sa teritorije korpusa.

8 - VIII - 1944. god.
Položaj

P. n. komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

M.P.

9 avgusta 1944. god.

Sektor Nevesinje: V i VI bataljon na svojim položajima. Sukoba sa neprijateljem nije bilo. Ostali bataljoni Nevesinjske brigade i pored naređenja za mobilizaciju nijedan se nije odazvao. Komandir čete: Bošković, Miljevac i Bojišta Mile Saldo, odmetnuo se sa 12 boraca i ima izgleda da je prešao komunistima.

U 18č došao je u Nevesinje štab komande Istočne Bosne i Hercegovine.

Sektor Mostar i Konjic bez promene.

9 - VIII - 1944. god.
Položaj

P. n. komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

M.P.

10 avgusta 1944. god.

Sektor Gacko: Delovi gatačke brigade (jurišni bataljon I bataljon i Pivska četa) izvršili su napad na delove XI partizanske brigade na položaju: Berušica—Jasenik u 15č.

Posle borbe od nekoliko časova boljševici su razbijeni i proterani u pl. Lipnik. U ovoj borbi jurišni bataljon Gatačke brigade imao je 2 mrtva i 1 ranjenog, a I bataljon 1 mrtvog. Neprijateljski gubici nepoznati, naknadno nađen 1 mrtav.

Gatačka brigada zanoćila je na sledećim položajima IV bataljon na Platicama, VI bataljon na Kosarništu, II bataljon u Jaseniku, I bataljon Lipnik, Avtovac, dok V i jurišni bataljon vrše demonstrativni napad na Kobilju Glavu u cilju prebacivanja kurira za Bileću u vezi naređenja komande I. B. i H.

Sekt.[or] Nevesinje: V i VI bataljon nevesinjske brigade držali su položaje Podgrađe — Grabovica — Odžak, gde su bili napadnuti od 2 bataljona XII i 2 bataljon XIII partizanske brigade. Napad je trajao od 21 do 24 časa. Neprijatelj je bio jak

oko 350 boraca, dok su naši bataljoni imali na položaju 20 boraca.

Neprijatelj je odbijen na polazne položaje dok su naši ostali na svojim položajima.

U toku borbe naše jedinice su imale 1 mrtvoga 1 ranjenog dok su neprijateljske žrtve nepoznate.

Ostali bataljoni nevesinjske brigade, kod svojih kuća nisu se odazvali mobilizaciji, sem III bataljona (Uloškog) koji drži svoje stalne položaje (kontrolu nad dolinom Neretve).—

Štab komande I. B. H i B.¹³ u pokretu prema Kalinoviku. Sa štabom otišao i Petar Samardžić sa svojom pratnjom da referiše o stanju u svome srezu.—

10 - VIII - 1944. god.

Položaj Bratač

M.P.

P. n. komandanta

načelnik štaba

Tomo Guzina

11 avgusta 1944. god.

Sektor Gacko: Naše jedinice Gatačke brigade nalaze se na jučerašnjim položajima, vrše koncentraciju za napad na boljševike u Lipniku — Gareva — Gatu i Stepenu koji je određen za 12. o.m. u 3č po naređenju komandanta korpusa. U toku dana borbe nije bilo.

11-VIII-1944. god.

Položaj Bratač

M.P.

P n. komandanta

načelnik štaba

Tomo Guzina

12 avgusta 1944. god.

Sektor Gacko: Gatačka brigada izvršila napad na boljševike na liniji Lipnik — Samobor — Gat — Pusto-Polje. Posle 6 časovne borbe boljševici su se povukli u Kazance. Boljševici su dobili pojačanja iz Golije i Gatačka brigada se povukla na polazne položaje. U toku ove borbe žrtava na našoj strani nije bilo.

Boljševičke žrtve nepoznate.—

12-VIII-1944. god.

M.P.

P n. komandanta

načelnik štaba

Tomo Guzina

¹³ Komanda istočne Bosne, Hercegovine i Boka Kotorske. Komandant je bio Petar Bačović.

13 avgusta 1944. god.

Sektor Gacko: Gatačka brigada izvršila ponovo napad na XI boljševičku brigadu na liniji: Jasenik — Lipnik — Samobor — Gat — Postu Polje. Napad je delimično uspeo i posle 6 časovne borbe naši su zauzeli Jasenik — Lipnik — Samobor i Pusto Polje, dok Gat nije uzet jer je uporno branjen od boljševika i neprekidno su pristizala pojačanja.—

Sektor Nevesinje: V i VI batlajon na svojim položajima, vrši izviđanje u pravcu boljševičkih položaja. — Sukoba nije bilo. Ostali bataljoni kod kuća.

III batlajon Nevesinjske brigade (Uloške) bio je napadnut od II i IV brigade 6 boljševičke divizije (lička)¹⁴ na liniji Obalj — Siljevac. — Borba je trajala od 15 do 24 časa kada su naši uspeali da potisnu boljševike u pravcu Masne Bare. Naš (Uloški) III bataljon žrtva nije imao sem jednog lakšeranjena. Nepriljateljske žrtve nepoznate pošto su mrtve i ranjene odneli sa sobom. ...

13-VIII-1944. god.

Položaj

M.P.

P n. komandanta
načelnik štaba:
Tomo Guzina:

14 avgusta 1944. god.

Sektor Gacko: XI boljševička brigada pokušala da se probije preko linije Lipnik — Jasenik. — Na ovom položaju ih je dočekao IV i Jurišni bataljon gatačke brigade i posle tročasovne borbe boljševici su vraćeni na polazne položaje.

U ovoj borbi pogino je jedan vojnik jurišnog bataljona dok su boljševici izgubili dva mrtva i 3 ranjena. —Gatačka brigada ostala za noć na svojim položajima.—

III bataljon (Uloški) izvršio napad na boljševike 6. ličke divizije, koji su bili na odmoru u Masnoj Bari »Zelengora«.¹⁵

¹⁴ Reč je o 6. ličkoj proleterskoj diviziji »Nikola Tesla« (1, 2. i 3. lička brigada) 1. proleterskog korpusa NOVJ. Divizija se tu našla na maršu ka Srbiji, koji je počeo 20. jula 1944. sa prostorije Glamč — Livno. Vodeći neprekidne borbe u toku napornog marša, u sastav 1. proleterskog korpusa ušla je 30. avgusta u rejonu sela Dobroselica na Zlatiboru. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dk. br. 72 (nap. 3) i Šesta proleterska divizija, Epoha, Zagreb 1964 (dalje: Šesta divizija, str. 314.

¹⁵ Reč je o napadu na prethodnicu (1 brigada) 6. ličke proleterske divizije, prilikom njenog prelaska komunikacije Kalinovik — Nevesinje. U napadu su učestvovali i slabiji delovi nemačke 7. SS divizije. Opširnije o tome vidi Šesta divizija, str. 326 (podaci o gubicima u knjizi nisu dati).

Posle kraće borbe boljševici su se razbegli ostavivši 2 mrtva na položaju. Naši su zarobili 8 boljševika (2 Talijana, 3 Rusa i 3 Hrvata) među kojima i jednog lekara. Naređeno komandantu bataljona da boljševike sprovede u ovu komandu. — U toku borbe naših žrtava nije bilo.

14-VIII-1944. god.

Položaj

M.P.

P n. komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

15 avgusta 1944. god.

Sektor Gacko: Noćas u 2,30č boljševici su pokušali napad na Miholjače i Avtovac. Posle borbe od 3č boljševici su vraćeni na liniju: Samobor — Dobrelji — Gat — Dulići. — U ovoj borbi na našoj strani nije bilo žrtava dok su neprijateljske žrtve nepoznate.

15-VIII-1944. god.

Položaj

M.P.

P n. k-nta
načelnik štaba
Tomo Guzina

16 avgust 1944. god.

Sektor Gacko: na jučerašnjim položajima naši i boljševici. U toku dana sukoba nije bilo.

16-VIII-1944

M.P.

P n. k-nta
načelnik štaba
Tomo Guzina

17 avgust 1944. god.

Sektor Nevesinje: XII boljševička brigada izvršila je napad na naše jedinice na liniji — Zalom — Grabovica — Odžak. Napad je otpočeo u 2č i borba je trajala do 20č kada se VI bataljon nevesinjske brigade pod pritiskom duplo jačeg neprijatelja morao da povuče u Budisavlje — Plužine, — dok je V bataljon uspeo da odbije napad slabijih neprijateljskih snaga. — Boljševici su prešli preko Grabovice i zauzeli s. Zalom,

gde su napali na prvi bataljon i delove drugog bataljona koji su se pod borbom povukli, prvi u Bratač a drugi u Kolečko.

U ovim borbama VI grabovački bataljon izgubio je: 2 mrtva i 5 ranjenih. Nepriljatelj je imao 3 mrtva i 5 ranjenih, što je provereno.

Naši su zanočili: II bataljon Kolečko, II bataljon Bratač, VI bataljon Plužine — Budisavlje VI i VII bataljon na Odžaku. Boljševici: Vijetreno — Gradina — Ruda brda — Grabovica — Baljak.

Sektor Gacko: na jučerašnjim položajima. Gatačka brigada drži položaje: Čemerno Savino — Jasenik — Lipnik — Stepen.

17-VIII-1944. god.

Položaj

P n. komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

M.P.

18 avgusta 1944. god.

Sektor Gacko: Gatačka brigada na jučerašnjim položajima, boljševici također.

U toku dana sukoba nije bilo.—

Komandant korpusa otišao u Gacko radi formiranja II-og jurišnog bataljona.

Sektor Nevesinje: II bataljon nevesinjske brigade izvršio napad na delove XII proleterske brigade na Zalomu. Posle kratke borbe naši su ovladali svim položajima Zaloma zauzevši i najvažniju tačku »Vijetreno«, bez sopstvenih žrtava. — U isto vreme VI bataljon napao je boljševike bočno na sektoru »Grabovica« i prisilio ih na povlačenje u pravcu Slata. U toku dana prepucavanje na celom frontu dok su u veče zanočile naše jedinice na sledećim položajima? I bataljon, Crnče — Zalom. — VI bataljon Grabovica, VI i VII bataljon Odžak — Biograd.

18-VIII-1944 god.

Položaj

P n. komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

M.P.

19 avgust 1944. god.

Sektor Gacko...

Komandant brigade uz pripomoć komandanta korpusa izvršio je formiranje drugog jurišnog bataljona Gatačke brigade od 150 boraca. — Za komandanta bataljona postavljen je peš. narednik Gojković.

Sektor Nevesinje: nevesinjske jedinice na jučerašnjim položajima, boljševici također. U toku dana sukoba nije bilo...

19-VIII-1944 god

Položaj

P n. komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

M.P.

20 avgusta 1944 god.

Sektor Gacko:...

U toku dana sukoba nije bilo.—

Sektor Nevesinje:...

U toku dana sukoba nije bilo.—

20-VIII-1944. god.

Položaj

P n. komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

M.P.

21 avgust 1944. god.

U toku dana sukoba nije bilo.—

Jedna motorizovana njemačka jedinica od oko 200 motornih vozila stiga je u Gacko¹⁶ Namere još nepoznate.

Sektor Konjic i Mostar bez promene.

21-VIII-1944. god.

Položaj

P n. komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

M.P.

¹⁶ Delovi nemačke 369. legionarne divizije.

22 avgusta 1944. god.

Sektor Gacko: Gatačka brigada sa svim svojim bataljonima krenula u nasilno izviđanje pravca: Vrba — Čemerno — Izgori — Lebršnik — Ravno — Piva.

Manje komunističke snage uzmicale su pred Gatačkom brigadom ne dajući nikakvog otpora.

Sektor Nevesinje: Sve nevesinjske jedinice na jučerašnjim položajima, sem VII bataljona koji je vršio izviđanje u pravcu Trusina — Bezdeđe. Sukoba sa neprijateljem nije bilo...

22-VIII-1944. god.

Položaj

P n. komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

M.P.

23 avgusta 1944 god.

Sektor Gacko: Delovi VI ličke partizanske divizije izvršile su napad na naše delove, I i II jurišni bataljon na položaju Izgori — Jasenik — Ravno — Lipnik, Samobor — Gareva i garevska brda. U borbi sa neprijateljske strane pored delova VI divizije, učestvovali su I i II bataljona XI partizanske brigada 29 divizije.¹⁷

Borba je trajala od 7 do 17 časova kada je našim jedinicama uspelo da odbiju boljševike na polazne položaje.

U ovoj borbi gatačka brigada izgubila je 1 mrtva i 2 ranjena.

Neprijatelj je imao gubitke: 4 mrtva 12 ranjenih i 2 zarobljena.

Sektor Nevesinje: V, VI VII bataljon na položaju Grabovica — Ođak — Biograd, prema 2 bataljona XII partizanske brigade koji drže položaje: Slato — Nekudina — Rogače — Glog — Džinova Mahala.

U toku dana sukoba nije bilo.

23-VIII-1944. god.

P n. komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

M.P.

¹⁷ Prema izveštaju 11. hercegovačke brigade od 27. avgusta 1944, njene jedinice nisu učestvovala u tom napadu, već je samo njen izviđački vod dejstvovao na sektoru Pive (tom IV, knj. 28, dok. br. 100).

24-avgust 1944. god

Sektor Gacko: I Jurišni bataljon Gatačke brigade na položaju Čemerno — Izgori. II jurišni na položaju Lebršnik — Ravno. Obadva u zajednici uništavaju delove boljševika koji se povlače iz Pive. — Ostali bataljoni gatačke brigade na položaju Lipnik — Samobor — Gat — Pržine. . .

Sektor Nevesinje:

V, VI i VII bataljon nevesinjske brigade na položaju Podgrađe — Grabovica — Ođak — Zidak — Kuline. Ostali bataljoni kod kuća.

U toku dana sukoba nije bilo.

Štabna četa komande 200, pod komandom p.poručnika Bodiroge,¹⁸ upućeni u sela: Udrežnje, Jasena — Klepetuša i Rabi — na radi vršenja mobilizacije i kazne.

Sektor Mostar:

Komandant Mostarske brigade na Zimljima vrši mobilizaciju, rezultat nepoznat. . .

24-VIII-1944, god.

P n. komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

M.P.

25 avgusta 1944. god.

Gatačka brigada na jučerašnjim položajima. U toku dana sukoba nije bilo.

Sektor Nevesinje: III, V, VI i VII bataljona na jučerašnjim položajima.

Dva bataljona XII partizanske brigade napao je VI Grabovački bataljon. Posle dvočasovne borbe Grabovčani su uspehli da povrate boljševike na Nekudinu.

U toku dana žrtava na našoj strani nije bilo.

Sektor Konjic: bez promene prema jučerašnjem danu.

Sektor Mostar: bez promene (nema izveštaja).

25-VIII-1944. god

P n. komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

M.P.

¹⁸ Vasilije.

26 avgusta 1944 god.

Sektor Gacko: Gatačka brigada sa I jurišnim bataljonom na Ravnom, gde je uhvatio vezu sa crnogorskim trupama Pavla Đurišića¹⁹ koji su u Pivi presekli vojvođanski partizanski korpus²⁰ na taj način što su 6 ličku diviziju odbacili prema Mratinju a 16 i 36 diviziju preko Golije u pravcu Korita.—

Ostali delovi Gatačke brigade (sem II jurišnog bataljona) upućeni preko Gata na Kobilju Glavu gde su izašli sa vrlo malom borbom. Primećene jače komunističke snage koje se kreću od Korita ka Stolcu. Prema neproverenim vestima to je 16 i 36 vojvođanska divizija.

II Jurišni bataljon i VI (fojnički bataljon) poseli položaje Ivicu pl. — Ljeskov dub — Hum — Police radi sprečavanja prodora partizanima (16 i 36 divizija koja nadire preko »Rioca« i ovim pravcima).

Sektor Nevesinje: III, V, VI i VII bataljon Nevesinjske brigade na položajima: Zalom — Podgrađe — Grabovica — Odžak — Biograd. Pred ovim delovima Nevesinjske brigade nalaze se tri bataljona XII part. brigade koji su u toku dana vršili prepade u svim pravcima na naše položaje. Svi su pokušaji odbijeni bez naših žrtava i naši su zadržali svoje položaje.—

Sektor Konjic i Mostar bez promene.—

26-VIII-1944. god.

P n. komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

M.P.

27 avgusta 1944 god.

Sektor Gacko: Prvi jurišni bataljon u pravcu Pive sa Ravnog uhvatio vezu sa crnogorskim snagama (trupe Pavla Đurišića) koje su izbile na liniju Lisina — Miloševići — Muratovica i Plužine.

I, II, IV i V bataljon na položaju: Lipnik — Samobor — Pusto Polje — Stepen — Kobilja Glava, prema XI prol. brigadi koja drži položaje: Gareva — Gat — Zaselje — Troglav.

Zadnji delovi 16 i 36 divizije vojvođanskog korpusa odstupaju u pravcu Rioca — Slata.

¹⁹ Vidi dok. br. 64.

²⁰ Reč je o 12 (vojvođanskom) udarnom korpusu NOVJ (16. i 36. divizija) koji se, dejstvujući u duhu plana Vrhovnog štaba NOVJ za prodor u Srbiji i posle žestokih borbi protiv nemačkih i četničkih snaga u istočnoj Bosni, koncem avgusta 1944. našao na prostoriji Golije i Bjelašnice. O njegovim zadacima i dejstvima vidi dok. br. 51; Zbornik NOR-a, tom III, knj. 8, dok. br. 96, tom IV, knj. 27, dok. br. 58, 77, 86, 88, 95, 96, 120 i 143, knj. 28, dok. br. 21, 36, 88, 89, 101 i 127. U ovoj knjizi vidi dok. br. 70.

III Gatački bataljon, poseo položaje Gradina — Orlovica sa zadatkom da spreči boljševički prodor u tom pravcu.

Drugi jurišni i VI (fojnički) bataljon nevesinjske brigade na jučerašnjim položajima stupili u borbu sa prednjim delovima (predhodnicom) 36 divizije koji nadiru preko Šipačna — Borci do ka Ljeskovu Dubu. Boljševici su na ovaj sektor izbacili dve brigade kao desnu pobočnicu dok se prethodnica prebacila preko Crnče — Pločno — Crgovo — Javor — Slivlja. Kao levu pobočnicu odredili su jedan bataljon koji se kretao preko Kurtov Do — Rilja — Kolečko — Javor — Slivlje. Prema ovoj pobočnici bio je nevesinjski I i IV bataljon koji nisu davali otpora.

Borba oko Fojnice na liniji Poda — Ušlonik — Radelja — Raftije — Hum. Trajala je celi dan bez prestanka. U čemu je uspeo II jurišni i VI fojnički bataljon da odbaci boljševike i da ih natera na povlačenje preko Čuprije »Kunjak« za Slivlje. — U ovoj borbi naši su imali 1 ranjenog, dok su boljševici imali (prema prikupljenim podacima) oko 20 mrtvih i 35 ranjenih.²¹

Sektor Nevesinje — I nevesinjski bataljon 80 boraca na Knežaku (nije primio borbu sa komunistima) II nevesinjski bataljon na položaju: Crgova — Čepala (50 boraca) posle kraćeg prepucavanja povukao se u pravcu Plužina iz razloga što su boljševici prešli preko Kurtov do — Rilja — Kolečko za Javor i pretila je opasnost da budu opkoljeni. — U izvlačenju iz partizanskog obruča imao je 2 ranjena. — (lakše).

III bataljon (Uloški) koji je bio na položaju »Zalom« hitno je upućen na svoje položaje: Obrnja — Porija — Kruštica, sa zadatkom sprečavanja prodora.

IV bataljon na položaju »Zalom«. U toku dana nije primao borbu sa boljševicima.—

V bataljon na Odžaku, odbija manje napade delova partizanske XII brigade.—

VI bataljon na položaju Grabovica odbija manje napade delova XI brigade.—

VII bataljon na položaju Zidak — Kulina odbija napade manjih delova XI part. brigade.—

Na celom položaju žrtava nije bilo ni sa jedne strane.—

27-VIII-1944. god.

P n. komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

M.P.

²¹ Prema relaciji Štaba 11. hercegovačke brigade od 5. septembra 1944. o dejstvima u avgustu, njeni gubici brigade u tom mesecu bili su 5 mrtvih i 13 ranjenih (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 29, dok. br. 53).

V 28 avgusta 1944. god. broj 119 IX serija lista U. lista

Sektor Gacko:

Gatačka brigada: na položaju Fojnica — Domrke — Ravni — Braičevići. — II jurišni bataljon, fojnički bataljon i štabna četa brigade, vodi ogorčenu borbu sa delovi 16 i 36 partizanskom divizijom, koje su u toku noći uspele da se prebace sa Ljeskova Duba i Koleška preko Rilja — Kunjaka u pravcu Slivlja — Kokorina — Jugovići — Braičevići

Borba je vođena na sektoru: Modro Polje — Dubljević — Domrke — Ravni — Braičevići — Ruda Glavica sa jakim komunističkim pobočnicama.—

I jurišni bataljon nalazi se na položaju »Muratovica« Piva bio je napadnut od nepoznatih komunističkih snaga i povraćen na Ravno. Naređeno mu da se tamo zadrži do daljnjeg. Ostali bataljoni Gatačke brigade vode borbu na liniji Samobor — Pusto Polje — Stepen sa XI brigadom 29 divizije. U toku dana na ovom sektoru naši održali svoje položaje bez sopstvenih žrtava.—

IV, V, VI i VII bataljon nevesinjske brigade nalazi se na položaju: Zalom — Grabovica — Odžak — Biograd, gde odbijaju slabije napade boljševika.

U toku dana nije bilo žrtava na našoj strani.

B. poručnik Vasilije Bodiroma vrši mobilizaciju nevesinjske brigade, sa jurišnom brigadom komande »3«. ²² Kašnjava neposlušne i tera na položaj svo ljudstvo od 18 do 45. god.

Uspeh je bio dobar i skoro 80% boraca je izašlo na položaj.—

28-VIII-1944. god.

Položaj

P n. komandanta

načelnik štaba

M.P.

Tomo Guzina

29. avgusta 1944. god.

Sektor Gacko: Gatačka brigada vodi borbu sa zaštitnim delovima 16 i 36 divizije na liniji Vučevo — Bodežište — Vranjski do, koji odstupaju u pravcu Borča. Borba je trajala celi dan i boljševici su se pod borbom polako povlačili. U toku dana naših gubitaka na ovom sektoru nije bilo, boljševički gubici ne-

²² Brojčana oznaka Komande Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.

poznati. U isto vreme XII partizanska brigada napada naš V bataljon Gatačke brigade na položaju Stepen. Borba je trajala celi dan u 19 č na V bataljon morao je pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja da se povuče na položaj »Zborna Gomila« a boljševici su zauzeli selo Stepen gde su odmah zapalili kuću i staje porodice Avdalović.

U ovoj borbi V bataljon je imao 5 ranjenih, dok su boljševičke žrtve nepoznate.

Na celom sektoru sa jedinicama Gatačke brigade sa operacijama na položaju rukuje komandant korpusa kapetan Popović.²³—

Sektor Nevesinje; IV, V, VI i VII bataljon nevesinjske brigade na položaju: Zalom — Grabovica — Odžak — Biograd. U toku dana borbe na ovom sektoru nije bilo.—

Komandant brigade poručnik Gutić²⁴ po dobivenom zadatku od dana 28. o.m. u 8č da formira goneću kolonu stigao na Javor (Koleško) gde se zadržao sa I i II bataljonom ceo dan, iako je trebao u toku dana napasti neprijatelja u leđa i goniti ga do granice mogućnosti. III bataljon Nevesinjske brigade pod komandom p.poručnika Rudana Krste izvršio u celosti svoj zadatak poseo položaj: Kruščica—Dubrava gde je zatvorio pravac Nevesinjskog Borča. Gutiću ponovo upućeno naređenje od k-ta korpusa da bez ikakvog izgovora krene sa Javora u pravcu Kororine i Mjedenika za boljševicima, te da omogući k-tu III bataljona da se rokira u levo prema Zelengori kako bi sprečio prodor boljševika ka Oblju. Gutić ovo naređenje nije izvršio već je i dalje ostao na položaju Javor (izgleda da je ovome razlog što Gutić nesme da izvede ljudstvo u borbu bojeći se da ne ostane sam t.j. da ljudstvo koje ima neće hteti da se bori). Komandant 200 kapetan Salatić²⁵ otišao je u 9č u pravcu Javora da natera Gutića na poslušnost i da ga pokrene u borbu. (Salatić me izvestio iz Fojnice u 18č da je Gutiću izdao potrebna naređenja i da je ovaj sa gonećom kolonom već krenuo u određenom pravcu).

Sektor Mostar: Naređeno komandantu Mostarske brigade, da sa svim mobilisanim ljudstvom krene u pravcu »Odžaka« gde ima da stigne najkasnije 31. VIII. u 18 č.

29-VIII 1944. god. *od ibov st* *načelnik* P n. komandanta
 Položaj *— ovećar* *il ne stit* načelnik štaba
 M.P. Tomo Guzina

²³ Milorad, komandant Nevesinjskog korpusa.

²⁴ Vasilije.

²⁵ Danilo, pomoćnik komandanta Komande istočne Bosne, Hercegovine i Boke.

30. avgusta 1944. god.

Sektor: Gacko: Gatačka brigada. I jurišni i IV bataljon pod komandom komandanta Korpusa, kao goneća kolona krenula u poteru za 16 i 36 partizanskom divizijom preko Gredelja — Previle — žandar.[merijske] kasarne Zelengora. Neprijatelj se povlačio pod neprekidnom borbom od jutra do večera. U ovoj borbi naših žrtava nije bilo. Boljševici su izgubili više u mrtvima i ranjenima čije tačno stanje nije moglo biti ustanovljeno usled pošumljenog i krševitog terena. Zarobljeno je 5 boljševika sa oružjem.—

Ostali delovi Gatačke brigade, angažovani su u borbi sa XI boljševičkom brigadom na liniji Gareva — Dobrelji — Pusto Polje — Stepen.

U ovoj borbi gatačka brigada imala je 3 ranjena dok su neprijateljske žrtve nepoznate.

Sektor Nevesinje: III Uloški bataljon Nevesinjske brigade vodi borbu sa pobočnicom 16. Vojv. divizije na liniji: na liniji Masna [bara] — Štirine gde su sa uspehom razbili i proterali boljševičku pobočnicu u pravcu Zelengore. Naših žrtava nije bilo.

I i II bataljon Nevesinjske brigade pod komandom poručnika Gutića trebao je još u toku jučerašnjeg dana biti kao goneća kolona u poteri za neprijateljem u pravcu Borača, nije izvršio zadatak već se pokrenuo sa Javora u Kokorinu i Jugoviće gde se zadržao do 12č. Sam poručnik Gutić umesto da ide određenim pravcem pošao je u Fojnicu gde se nalazio komandant 200, kapetan Salatić, koji ga je naterao da odmah krene u pravcu Zelengore za boljševicima. Imenovani je pošao ali ne u određenom pravcu već u selo Presjedovac gde je sa ljudstvom zanoćio.

Kapetan Popović (K-t korpusa) izveštava sa položaja »Viti bara« da je Gutić izvršio naređenje njegovo od 29. o.m. bio bi neprijatelj potpuno uništen na liniji Pridvorica — Igri. Naređujem da se Gutić pozove na odgovornost.—

IV, V, VI i VII bataljon nevesinjske brigade na položaju: Zalom — Grabovica — Odžak — Biograd.

U toku dana na ovom sektoru borbe nije bilo sem prepucavanja sa patrolama.

Sektor Mostar i Konjic bez promene.

30. VIII 1944. god.
Položaj

P n. komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

31. avgusta 1944. god.

Sektor Gacko: Goneća kolona pod komandom komandanta korpusa kapetana Popovića produžila u pola noći gonjene 16 i 36 divizije u pravcu Miljevine gde je izbila u 10č na Rataji.—

16 i 36 divizija u svome probijanju ka Jabuci dočekala je u Miljevini i odbačena na prostoriju: Mukinja — Sijerča — Borije, gde je tučena sa svih strana od naših jedinica. Kalinovička brigada²⁶ u ovoj borbi izgubila je 4 mrtva, dok su boljševici imali ogromne gubitke u mrtvima i ranjenima.

Kapetan Popović sa svojom kolonom nije imao žrtava.

Ostali bataljoni gatačke brigade vodili su borbu sa XI boljševičkom divizijom²⁷ na liniji: Samobor — Gareva — Dobrelji-Gat — Pržine i Stepen. Boljševici su se povukli u pravcu Troglava i Korita.—

U ovoj borbi gatačka brigada nije imala mrtvih sem 2 ranjena (lakše).

Sektor Nevesinje:

Polubrigada koja je važila kao goneća kolona, pod komandom poručnika Gutića, po naređenju K-ta I. B. H. i B. vratila se je iz Borača u 16č stigla u Kolečko. Za celo vreme pokreta nije imao dodira sa neprijateljem.

Ostali bataljoni nevesinjske brigade (IV, V, VI i VII) na položaju Zalom — Grabovica — Odžak — Biograd. U toku dana sukoba nije bilo sem prepucavanja patrola na Nekudinu.—

VI i VII bataljon pod komandom kapetana Boškovića,²⁸ izvršili su prepad na I bataljon XII part. brigade. Prepad je izvršen u 24č u selu »Mucalovići« (Zovi Do). Prepad je izvršen opkoljavanjem i posle kraće borbe, naši su zauzeli selo. U ovoj borbi boljševici su imali 12 mrtvih (brojeno).²⁹ Zarobljeno je 5 pušaka 20 puščanih metaka, 7 konja komora i raznog drugog materijala. Uništena je boljševička radio stanica.—

Po izvršenom zadatku V i VII bataljon vratio se je na polazne položaje. — U ovoj borbi naši su imali 6 ranjenih, dok poginulih nije bilo.

Komandant korpusa sa gonećom kolonom u borbi potiskujući boljševičke snage na Vratle — Borija.—

²⁶ Iz dejstava Romanijskog korpusa.

²⁷ Odnosi se na 11. hercegovačku brigadu.

²⁸ Blagota.

²⁹ U relaciji Štaba 12. hercegovačke brigade od 3. septembra 1944. o dejstvima u avgustu piše da su u tom mesecu njeni gubici bili: 5 mrtvih, 9 ranjenih i 3 dezertirala (tom IV, knj. 28, dok. br. 21).

Sektor Mostar i Konjic bez promene.—

31. VIII. 1944. god.

Položaj

P n. komandanta

načelnik štaba

Tomo Guzina

1. septembra 1944. god.

Sektor Gacko: Goneća kolona gatačke brigade pod komandom kapetana Popovića, vodi borbu sa boljševicima na liniji Borija—Sijerča (sa 16 i 36 part. diviz.) Boljševici gonjeni od naših jedinica, pokušavaju da se probiju preko Dobrog Polja ka Jabuci.³⁰ U ovom sukobu naših žrtava nije bilo.—

Ostali bataljoni gatačke brigade u borbi protiv XI brigade i delova nepoznatih crnogorskih jedinica koje pokušavaju da zauzmu Avtovac i Gacko. Pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja delovi gatačke brigade su se pod borbom povlačili napuštajući Gacko i Avtovac, tako da su u 24č boljševici zauzeli Avtovac a potom Gacko.³¹

U ovoj borbi naših žrtava nije bilo. Neprijateljske žrtve nepoznate. Komandant korpusa sa gonećom kolonom krenuo u 21č iz Kalinovika preko Zelengore u pravcu Gacka.—

Sektor Nevesinje: Nevesinjska brigada na položaju crnačka Gradina — Podgrađe — Grabovica — Odžak — Biograd.—

Mobilisano prema izveštaju komandanta brigade 1612 boraca. U toku dana sukoba sa neprijateljem nije bilo.—

Komandant »200«, izdao naređenje Komandantu nevesinjske brigade da izvrši pripremu za akciju protiv XII boljševičke brigade koja se nalazi na liniji Slato — Nekudina — Džinova Mahala — Ponor.

Sektor Mostar: Delovi mostarske brigade (100 boraca — bjelopoljskog bataljona (pod komandom kapetana Lojovića, stigli na Odžak (Nevesinje).

Sektor Konjic: Bez promene.

Komandant korpusa, kapetan Popović sa gatačkom gonećom vojskom po izvršenom zadatku stigao u Kalinovic, odakle je u 21č krenuo preko Zelengore u pravcu Gacka.—

1-IX- 1944. god.

Položaj

R n. komandanta

načelnik štaba

Tomo Guzina

³⁰ Prema operacijskom dnevniku Štaba 5. vojvodanske brigade 36. NOU divizije, grupa od 30 do 40 četnika je toga dana otvorila vatru na njenu patrolu koja je bila u izviđanju na pravcu Dobrog Polja (Arhiv VII, ANOP, reg. br. 29/3—56, k. 1244).

³¹ O napadu i zauzimanju Avtovca i Gacka od strane 11. hercegovačke brigade vidi tom IV, knj. 29, dok. br. 11 i 18.

2 septembra 1944. god. [nepotpisan]

Sektor Gacko: XI partizanska brigada, pojačana Pivskim i Gatačkim partizanskim bataljonom, izvršila je napad na delove gatačke brigade, koji su držali položaje Gacko — Ponikve — Miholjače i Avtovac. Napad je izvršen u 3č sa svih pravaca.—

Posle tročasovne borbe, pod pritiskom nadmoćnijih boljševičkih snaga delovi gatačke brigade napustili su svoje položaje (razlog nedostatak municije) i povukli se na liniju: Ruda Glavica — Nadinići — Medanići — Lukovice. Na ovim položajima ustavljeni su boljševici koji su po svaku cenu imali nameru da odbace slabe delove Gatačke brigade na liniju Fojnica — Dubljevići — Ljeskov Dub.

U 16č.

Došao je komandant korpusa sa I jurišnim bataljonom Gatačke brigade i ostalim delovima koji su sačinjavali goneću kolonu na liniju: Kokorina — Dubljevići — Fojnica, gde je zanoćio radi odmora ljudstva koje je bilo poslednjih dana u neprekidnim borbama danju i noću.—

Boljševici su ponovo pokušali pod zaštitom mraka da izvrše napad na sve položaje Gatačke brigade. Posle kratke borbe napad je odbijen i boljševici su ostavili na položaju 4 mrtva.³² — Sa naše strane bio je jedan mrtav i 2 ranjena.—

Položaj
2-IX 1944. god.

P n. komandanta
načelnik štaba

3 septembra 1944. god.

Sektor Gacko: Gatačka brigada drži položaje: Lukovice — Medanići — Nadinići — Ruda Glavica. Boljševici su u 1,20h izvršili napad na Gatačku brigadu na celom položaju. Napad je bio sa jakim snagama i boljševici su strahovitom vatrom iz bacača i topa obasuli naše položaje. Borba je trajala od 10h kada su naši uspeli da potisnu boljševike preko Gračanice.³³

U ovoj borbi naših žrtava nije bilo, sem dva ranjena dok su neprijateljske žrtve nepoznate.—

³² i ³³ Napad su vršila dva bataljona 11. hercegovačke brigade. Njihovi gubici su bili: 1 mrtav i 5 ranjenih (Arhiv VII, NOP, reg. br. 11/3, k. 1144/II: izveštaj pomoćnika načelnika Štaba 29. hercegovačke divizije od 4. septembra 1944).

Sektor Nevesinje: Nevesinjska brigada (sem Uloškog bataljona koji stavljen pod neposrednu komandu komandanta korpusa na položaju Kruščica — Mjedenik) nalazi se na liniji: Crnče — Vijetreno — s. Podgrađe — s. Grabovica — s. Odžak — predeo Biograd.—

U toku dana boljševici su na ovom sektoru vršili demonstrativne napade kako se nebi osetilo povlačenje većeg dela snaga u pravcu Gacka.³⁴

U toku dana žrtava u našim jedinicama nije bilo, dok su neprijateljske žrtve nepoznate.—

Sektor Mostar: Prema jučerašnjem danu bez promene.

Sektor Konjic. Bez promene.

3-IX-1944. god.

Položaj

P n. komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

4 septembra 1944. god.

Sektor Gacko: Boljševička XI brigada, ojačana sa 1 bataljonom X brigade i pivskim i goliskim odredom, napali su na gatačku brigadu koja drži položaje: Medanići — Nadinići — Ruda Glavica — s. Braičevići. — Napad je odpočeo u 0,30č sa svom žestinom na celom sektoru. Boljševici su obasuli naše položaje sa bacačkim i topovskim granatama i sa preko 100 automatskih oruđa. Boljševici su trošili strahovito mnogo municije, dok su naši imali jedino puškomitraljeze i vrlo malo municije. Oko 15č Gatačka brigada pod pritiskom nadmačnijeg neprijatelja, morala je da napusti svoje položaje i da se sa svojim levim krilom povuče na liniju: Domrke — Jugovići — Kokorina, gde je i zanočila dok je desno krilo ostalo i dalje na svojim položajima: Medanići — s. Lukovice — s. Gradina.³⁵

U toku današnje borbe naši su imali 2 mrtva i 3 ranjena dok su boljševici imali izbrojeno 7 mrtvih. Broj ranjenih nepoznat.

³⁴ Radi razbijanja Gatačke brigade i čišćenja gatačko-nevesinjske površi od četnika, Štab 29. hercegovačke divizije je pod komandu Štaba 11. hercegovačke brigade stavio 3. bataljon 10. hercegovačke i 2. bataljona 12. hercegovačke brigade, Artiljerijsko odeljenje divizije i 1, 2. i 4. bataljon italijanske 2. partizanske brigade divizije »Garibaldi«. Vidi tom IV, knj. 29, dok. br. 11 i 30 i 34.

³⁵ Napad, u kome nisu imali gubitaka, izvele su jedinice 11. hercegovačke i 2. bataljon 12. hercegovačke brigade. Vidi tom IV, knj. 29, dok. br. 30 i 34; Arhiv VII, NOP, reg. br. 24/3, k. 1144/II: izveštaj političkog komesara i pomoćnika načelnika Štaba 29. hercegovačke divizije od 5. septembra 1944.

Sektor Nevesinje: Nevesinjska brigada (mobilisano 1300 boraca) nalazi se na liniji Crnče — Zalom — Grabovica — Žukovina — Odžak — Biograd. U toku dana borbe nije bilo na ovom sektoru sem malog prepada na Crnče koji je odbijen bez sopstvenih žrtava.

Sektor Konjic i Mostar bez promene.—

4-IX-1944. god.

Položaj

P n. komandanta
načelnik štaba

5 septembra 1944. god.

Sektor Gacko:

Sektor Gacko: Gatačka brigada vodi borbu sa boljševicima na liniji na kojoj je zanoćila u toku noći boljševici potpomognuti ustašama Kule Fazlagića,³⁶ prebacila je jedan bataljon preko planine »Bjelašnica« i udarila delovima gatačke brigade u leđa. Druga grupa boljševika prebacila se preko Barnog Dola i Ljeskova Duba gde je udarila u leđa drugom delu Gatačke brigade. Iako je gatačka brigada bila u vrlo teškoj situaciji uspela je da se pod borbom izvuče i bez jedne sopstvene žrtve dok su boljševici imali više mrtvih i ranjenih.

U 19č Gatačka brigada nalazi se na liniji: Poda — s. Fojnica — s. Dubljevići — s. Glavice — s. Kokorina sa 2 čete jurišnog bataljona na Ljeskovu Dubu u borbi sa boljševicima (1 bataljona XII brigade koji ih je udario u leđa sa Barnog Dola i Ljeskova Duba). Posle dvočasovne borbe na Humu i Ljeskovu Dubu, jurišnije su uspele da razbiju boljševike i da ih nateraju u begstvo preko Barnog Dola.—

Sektor Nevesinje: Nevesinjska brigada na položaju: Crnče — Vijetreno — Oštra Gomila — Zalom — Grabovica — Odžak — Biograd. I, II, i IV bataljon na položaju Crnče — Zalom napadnuta od boljševika koji su gonjeni od gatačkog jurišnog bataljona, preko Barnog Dola u pravcu Crnča. Posle kratkog pre-

³⁶ Oko Gacka i Fazlagića Kule je tada bila raspoređena 3. bojna (bivša Domdo bojna) 9. posadnog zdruga. Prilikom napada 1. i 4. bataljona 11. hercegovačke i 3. bataljona 12. hercegovačke brigade na Fazlagića Kulu 4. septembra 1944, deo te bojne se sakrio po škripovima planine Bjelašnice i planine Babe, dok je najveći njen deo pobeo u Nevesinje. Posle likvidacije neprijateljskog uporišta u Fazlagića Kuli, pomenuti delovi 11. i 12. hercegovačke brigade produžili su sa napadom na Gatačku brigadu. Vidi tom IV, knj. 28, dok. br. 161, knj. 29, dok. br. 30 i 34; Arhiv VII, NOP, reg. br. 24/3, k. 1144/II; pomenuti izveštaj političkog komesara i pomoćnika načelnika Štaba 29. hercegovačke divizije; isto, reg. br. 31/3, k. 1144/II; izveštaj Štaba 11. hercegovačke brigade od 8. septembra 1944.

pucavanja unešena je panika u redove naših boraca i u neredu odstupaju, II bataljon ka Kolečku I bataljon ka Knežaku a IV bataljon ka Sopotu i Misovniku. Sam komandant brigade poručnik Gutić pobjegao je preko Grabovice u Budisavlje odakle se javlja telefonom potpisatom izveštavajući da nezna ni za jednu svoju jedinicu i da mu se tri bataljona nalaze u povlačenju neznao kuda.—

Komandant VI bataljona čim je primetio napad na Crnčuputio je jednu četvu preko Podgrađa da udari neprijatelju u bok i olakša položaj I, II i IV bataljonu. Upućena jedinica izašla je preko Podgrađa — Crnča — Vijetrenog i Oštre Gomile, obišavši ceo ovaj teren nigde nisu naišli ni na naše ni neprijateljske snage. Ova jedinica je ustanovila da su naš pobjegli od partizana a partizani od naših u pravcu Slata, tako da je ceo prostor: Barni Do — Zalom ostao prazan — i ovaj put se primećuje da su boljševici vešto plasirali svoje pozadinske radnike u naše jedinice koji u podesnom momentu u toku borbe izazovu zabunu i stvore paniku u našim redovima. Naročito se ovaj rad oseća u I, II i IV bataljonu Nevesinjske brigade. — U toku nekoliko poslednjih borbi sva tri ova bataljona odstupila su bez potrebe.

Iz Kalinovika je stigao Komandant grupe jurišnih korpusa major Lukačević Vojo sa svojim štabom. Jurišni korpusi nalaze se u Kalinoviku i imaju zadatak da krenu u pravcu Nevesinja.—

5-IX-1944. god. Položaj P n. komandanta
načelnik štaba
Tomo Guzina

6. septembra 1944. god.

Sektor Gacko: Gatačka brigada, pod pritiskom nadmoćnijih snaga boljševika, pod neprekidnom borbom dobijajući jaku vatru u levi bok morala je da se povuče na liniju: Brnjac — Javor — Čepala — Crgovo, gde je ostala u borbi preko noći. U toku dana gatačka brigada imala je 1 mrtva i 2 ranjena.

Boljševičke žrtve nepoznate.—

Sektor Nevesinje: Nevesinjska brigada na položajima: Knežak — Misovnik — Rudo brdo — Budisavlje — Odžak. U toku dana nije bilo borbe ni žrtava sa naše strane.—

Sektor Mostar: Upućeno naređenje da sa svim mobilisanim ljudstvom krene na teritoriju Konjičke brigade gde da potpomogne Konjičku brigadu u slučaju da bude napadnuta od boljševika ili ustaša.—

³⁷ Sektor Konjic: Konjička brigada potpuno mobilisana drži levu obalu Neretve od Borka do Glavatičeva.—

Susreta i borba sa neprijateljem na ovom sektoru nije bilo.—

U 22č stigli su delovi grupe jurišnih korpusa (1300 vojnika) koji su razmešteni po selima radi odmora. Sandžaklije nose sa sobom i vojnu muziku. Vojnici iznureni od dugog puta ali im se oseća dovoljna duševna snaga i vedrina. Moral na visini. Dobro su naoružani sa dovoljno municije za gerilsku borbu. — Od ove grupe se mnogo očekuje i postoji nada da će biti uništena odnosno razbijena 29 boljševička divizija.³⁷

6-IX-1944. god.

Položaj

P n. komandanta

načelnik štaba

Tomo Guzina

7 septembar 1944. god.

Sektor Gacko: Gatačka brigada na jučerašnjim položajima. U toku dana sukoba nije bilo, sem prepucavanja predstraža. — Žrtava nema.—

Sektor Nevesinje:

Nevesinjska brigada na jučerašnjim položajima. U toku dana sukoba nije bilo.—

Komandant operacija za Hercegovinu i Južnu Dalmaciju izdao je zapovest,³⁸ po kojoj je komandant korpusa izdao sledeću zapovest: . . .³⁹

Sve su jedinice primile zapovest blagovremeno.—

7-IX-1944. god.

u 24č

Položaj — Plužine

P n. komandanta

načelnik štaba

Tomo Guzina

8. septembra 1944. god.

Sve jedinice u pripremi za predstojeću akciju — Izvršene pripreme i trupe stigle na polazne položaje.

Drugi promena nije bilo na celoj teritoriji.

8-IX-1944. god.

Položaj — Bratač

P n. komandanta

načelnik štaba

Tomo Guzina

³⁷ Vidi dok. br. 63.

³⁸ Ta zapovest nije pronađena.

³⁹ Izostavljeno sadrži nepotpun tekst zapovesti komandanta 2. kolone Komande operacija u Hercegovini i južnoj Dalmaciji, koji se objavljuje kao dok. br. 63.

9 septembra 1944. god.

Gatačka brigada: Izvršila je pokret tačno u određenom vremenu pod borbom isterala boljševike iz Kolečka i zauzela Javor s. Slivlje gde je zanočila.⁴⁰ U toku dana žrtava nije bilo. Desna podkolona koja je trebala da se kreće pod komandom poručnika Gutića preko Zaloma, nije.⁴¹

BR. 66

ZAPOVEST KOMANDANTA TREBINJSKOG KORPUSA OD 9. SEPTEMBRA 1944. KOMANDANTIMA BRIGADA ZA NA- PAD NA JEDINICE NOVJ KOD TREBINJA¹

KOMANDA 250²

O. Br. sl.
9 septembra 1944 godine
u 7,50 časova
Položaj

OPERACISKA ZAPOVEST

(za napad)

Sekcija Trebinje — Dubrovnik 1 : 100.000

Prema podacima sa kojima raspolazemo komunističke snage prema 251³ i 209⁴, nalaze se severno od linije: Droškorica — Orao — Omutić — Bojanje brdo — Češalj — Crveno brdo — Visočnik — Mahala i na levoj obali Trebišnjice. Ove komunističke snage iz sastava su II. Dalmatinske brigade, koja je oslabljena, pošto su dva bataljona iste u noći 8/9-IX-t.g. probila se preko Dubočana i Moska u pravcu Zagore. Sa delovima II. dalmatinske brigade ima manjih komunističkih snaga sastavljenih od domaćih komunista, raspoređenih po pozadini prema Vilusima i Velimju.

⁴⁰ Vidi dok. br. 63.

⁴¹ Nedovršena rečenica u originalu, koji se tako i završava.

¹ Prepis originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 200, reg. br. 20/6 (BH-V-8565).

² Trebinjski korpus.

³ i ⁴ Trebinjska i Vučedolska brigada.

Naše snage: 209 na liniji: Droškoriča — Orao — Omutić, 251 na liniji: Lastvanskog fronta i 252, na liniji odbrane Bileće.

9 ov. meseca, otpočela je opšta akcija za spajanje naših snaga u cilju uništenja komunista.⁵ U ovoj akciji učestvuju dva jurišna korpusa⁶ i sve snage 210.⁷ Komandant 200 naredio je da 209 i 251 najenergičnije napadnu opštim pravcem: Viluse — Velimlje ka Gornjim Banjanima u pravcu Troglava.

U cilju izvršenja prednjeg:

N A R E Đ U J E M:

1. — **Desna kolona** — Komandant 209, napašće opštim pravcem Viluse — Velimlje, sa zadatkom da istog dana overlada Vilusima.

Početak napada 11 ov. meseca u 4 časa (u jutru po novom vremenu).

Vežu levo održavati sa 251 na pravcu, Zaslap — Zebljak — Dolovi — Ilino brdo (1166).

Obezbediti se u desno, u koliko se do početka napada ne uhvati taktička veza sa trupama majora Gojnića.⁸

2. — **Leva kolona** — Por. Milojević, sa Trebinjskim Zubačkim, Dživarsko površkim bataljonom, izvršiće pokret 10 ov. meseca, iz Lastve do Zaspala, s tim da na Zaspalu bude 10 ov. meseca do 18 časova (novo vreme). Pokret izvršiti prikrivenim pravcima i u najvećoj tajnosti, kako bi se sakrila naša namera pred neprijateljem.

Po dolasku u Zaslap odmoriti ljudstvo a potom 11 ov. meseca u 4 časa (ujutro po novom vremenu) napasti opštim pravcem: Zebljak — Dolovi — Ilino brdo (1166). Još u toku noći 10/11 uhvatiti vežu sa komandantom 209 i ugovoriti potrebno.

Zona širenja u desno do levokrilne jedinice 209, gde hvatati vežu sa komandantom 209.

Obezbediti se sigurnom jakom levom pobočnicom.

Zadatak: Istoga dana overladati u zajednici sa 209 Vilusima.

⁵ i ⁶ Radi se o napadu Nevesinjskog, Drinskog i delova Mileševskog korpusa na delove 29. divizije NOVJ radi spajanja tih korpusa sa Trebinjskim korpusom. U trodnevnim borbama 11. i 12. brigada 29. divizije i 2. brigada italijanske partizanske divizije »Garibaldi« odbile su četničke napade i razbile njihove brigade koje su bile prodrle do Gacka (Arhiv VII, ANOR, k. 1143 A, reg. br. 7/8; k. 1150 A, reg. br. 27/2). Vidi dok. br. 92.

⁷ Nevesinjski korpus.

⁸ Blažo.

⁹ Vladimir, komandant Trebinjske brigade.

3. — Komandant 251 ostavit će na frontu u Lastvi, zastor od snaga leteće čete Zubačkog bataljona i posadnih delova Zubačkog i Trebinjskog bataljona, sa zadatkom da održe Lastvu po svaku cenu. Ovi zastorni delovi imaju biti u Lastvi 10. o.m. pre polaska kolone. Komandant ovih zastornih delova biće potporučnik g. Miloš Riđušić.

4. — Ako napad uspe, zapovest za produženje napada odnosno za gonjenje uslediće na Vilusima 11 ovog meseca, uveče, stim što će se komandanti kolona na dostignutoj liniji dobro osigurati i utvrditi radi pariranja svakog eventualnog protiv napada.

5. — Ako napad ne uspe, jedinice će se pod borbom, prihvaćajući jednu drugu povući na položaj Lastvanskog fronta.

6. — Veze:

Operativne telefonske veze: Risan — Grahovo, Trebinje — Lastva, i Dživar — Lastva, stoje na raspoloženju za regulisanje snabdevanja i tome slično.

Optičke veze: Optičku liniju Lastva — Omutić, ostaviti do daljnijeg gde se i nalazi.

Radio veze: 209 da hvata vezu sa GAJ na dodeljenim karakteristikama.

Veza trupna: između kolona: ordonansima, paljenjem vatre i signalnim metcima: **beli** — Ovde smo — **crveni** pravca neprijatelja.

Komandanti će mi dostavljati izveštaje heliografom sa Omutića u Lastvu, odatle telefonom za Goricu. Komandant 251 ostaviće u Lastvu Krstu Petijevića za šefa centra veze sa zadatkom: da sređuje izveštaje i dostavlja gde treba, odnosno u Goricu.

7. — **Znaci raspoznavanja**, za 10 i 11: **Top-topola**. Ugovoreni znak **Todor**; karabin vodoravno iznad glave.

8. — **Popuna municijom**: Komandanti će popuniti šaržu na ruke borcima pri čemu voditi računa da se automatska oruđa, snabdiju dovoljnom količinom (400) na oruđe.

Komandanti će obrazovati bojnu komoru pri bataljonima i istu staviti pod komandira bojne komore, koji da bude otresit i energičan. U slučaju potrebe narediće komandanti popunu iz njihovih slagališta.

9. — Ishrana: Obrazovati trupnu komoru i staviti je kao pod 8 ove zapovesti pod komandu jednog sposobnog lica. Ishranu regulisati doturom iz magacina i pravednom rekvizicijom samo po nuždi.

10. — Komandant 209 regulisaće prihvati i evakuaciju ranjenika prema prilikama kod njega.

Komandant 251 organizovaće brigadno previjalište u Lastvi (kod kuće Petijevića), radi čega mobilisati potreban broj ljudstva i staviti se u vezu sa 11¹⁰ radi upućivanja sanitetskog osoblja, materijala i ostaloga.

11. — Komandant 209 ugovoriće sa svojim 11¹¹ pomoć u artiljeriji.

Za komandanta 251 preduzeće sve potrebno da ga pomogne artilerijom.

12. — Ja ću se 10 ov.m. nalaziti u Gorici. Izveštaje mi slati kuririma i heliografom u Lastvu, a odatle telefonom u Goricu.

Napomena: Komandanti 209 i 251 odrediće po jedno policijsko odeljenje radi održavanja reda u pozadini. Ovo odeljenje da bude sastavljeno od ozbiljnih, poverljivih i energičnih ljudi.

Na izvršenje.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

Dostavljeno:
K-tima 209 i 251

Komandant, kapetan,
Mil R. Vidačić s.r.

Da je prepis veran originalu tvrdi:

Br. 2/9-IX-1944. god.

Za komandanta poručnik,
Stevo . . .¹²

M.P.¹³

¹⁰ i ¹¹ Odnosi se na delove nemačke 369. legionarske divizije («Vražija»).

¹² Nečitko prezime.

¹³ Okrugli pečat: »Komanda Vučedolske brigade«.

**IZVEŠTAJ ŠTABA JURIŠNOG KORPUSA ISTOČNE SRBIJE
OD 10. SEPTEMBRA 1944. KOMANDANTU SRBIJE O BOR-
BAMA PROTIV 23. DIVIZIJE NOVJ U REJONU ZAJE-
ČARA¹**

Š T A B
JURIŠNOG KORPUSA ISTOČNE SRBIJE

Str. Pov. O. Br. Službeno

10 septembra 1944. god.

P o l o ž a j.

u 15 časova.

KOMANDANTU SRBIJE

Položaj

Na dan 6 septembra 1944 god. dobijen je izveštaj od »Patka«,² da su partizani napali na Zaječar³ i da borbu protiv njih vode Nemci i dobrovoljci na položajima: Kraljevici i Beli Breg. Tražio da Jurišni korpus odmah krene u selo Nikoličevo, gde će Komandant biti upoznat sa situacijom i gde će se utvrditi plan za dalji rad.

U 16 časova dana 6 septembra 1944 god. korpus je krenuo sa svog dotadašnjeg položaja kod Boljevca — ostavivši na dosadanjem položaju Timočku jurišnu brigadu u cilju zatvaranja pravca kao i zatvaranjem partizanima odlaska korpusa sa položaja. Na dan 7 septembra 1944. god. u 5 časova stigao je korpus na položaj Kopitnjak gde se zaustavio radi prikupljanja podataka o neprijatelju — obzirom da se je u toku cele noći kao i u to vreme čula vatra prema Zaječaru.

Na ovom položaju sa izviđačkim delovima prikupljali smo ljudstvo razbijene naše Borske brigade. Od komandanta ove brigade primljen je izveštaj, da je jedna grupa partizana od njih 100 noću blokirala selo Nikoličevo i zatim ušli u isto. U ovom

¹ Kopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 100, reg. br. 18/2 (S-V-16819).

² Ljubomir Ljuba Jovanović, Patak, ppukovnik, komandant Timočkog korpusa (teritorija negotinskog, krajinskog, borskog, zaječarskog i boljevačkog sreza). Pomenuti izveštaj nije pronađen.

³ Zaječar su 7. septembra 1944. napadale i istog dana oslobodile 7, 9. i 14. brigade 23 (srpske) divizije NOVJ. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 113, 122 i 170, knj. 12, dok. br. 11 i 174.

selu nalazili su se delovi Borske brigade i »Patak«. Potpukovnik »Patak« sa izvesnim brojem ljudstva uspeo je da se izvuče, a 30 vojnika iz navedene brigade palo je u ropstvo partizanima.⁴

Prikupljeno ljudstvo iz Borske brigade ušlo je u sastav ovog korpusa radi zajedničke akcije protiv partizana. Daljnjim izviđanjem utvrdilo se da se 200 partizana nalazi u samom selu Nikoličevo kao i na kosama od ovog sela pa do Zaječara.

U 8 časova korpus je bio raspoređen za napad i osvajanje sela Nikoličeva, kao i dalje gonjenje partizana. Napad je otpočeo u 9,30 časova a izvršile su ga Krajinska, Mlavaska i Veliko Moravska Jurišna brigada sa delovima Borske brigade. Ubrzo selo Nikoličevo bilo je oslobođeno, i partizani naterani u begstvo. Korpus je u napadu išao napred, a partizani se povlačili, sa svojim centrom ka Zaječaru a krilima položajima ka selu Zvezdanu i selu V. Izvor, dok najzad njihovi krilni delovi nisu udarili na krila korpusa.⁵ Kada je veoma slaba neprijateljska vatra otvorena na naše desno krilo (delova Borske brigade i Krajinske jurišne brigade) ljudstvo je odmah počelo bezglavo da beži ka polaznom položaju za napad. Potpisati nalazeći se na centru naših delova za napad videći ovo čudo potrčao sam i izdao naređenje da se ljudstvo odmah vrati i opomenuo starešine da nastave rad u duhu dobivenog zadatka. Donekle sam ljudstvo zaustavio povratio na položaj sa koga su pobegli i krenuo dalje u napad. Po drugi put otvorena je vatra — opet je nastalo komešanje i bežanje. Sa svojim mašingeverom otvorio sam vatru na ono ljudstvo koje nije htelo da sluša moju komandu da stane i da krene ponovo u napad na neprijatelja, pa sam tom prilikom ubio dvojicu i četvoricu ranio. Za ovo vreme centralni deo jurišnog korpusa (Ivankovački korpus) daleko je izmakao napred, a partizani koji su nadkriljavali naše desno krilo videći komešanje i povlačenje ljudstva sa našeg desnog krila navaljivali su sve više i sve jače, a kroz kukuruze i vinograde ljudstvo je bežalo. Naši delovi na levom krilu videći komešanje desnog našeg krila kao i bežanje ljudstva i videći da ka njihovom krilu ide slabija neprijateljska snaga povukli su se bez i da je jedan opaljen metak. Naravno partizani sa našeg levog krila išli su nesmetano ka pozadini našeg centra. Na jedan momenat celi bataljon iz Resavskog korpusa⁶ počeo je da beži na čelu sa starešinama, a partizani dali su se na njihovo gonjenje. Komandant korpusa počivši major g. Stanisavljević⁷

⁴ i ⁵ Reč je o dejstvima 14. NOU brigade 23. divizije NOVJ. Potpunije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 12, dok. br. 11 i 174.

⁶ Odnosi se na Jurišni bataljon Resavskog korpusa.

⁷ Borivoje Bora, načelnik Štaba Timočkog korpusa.

videći da su krila u napadu zaostala zainteresovao se za ovo i pošao na lice mesta da grešku popravi — teško je ranjen, a potom dali se lično ubio ili je pao u ropstvo pa docnije ubijen nepoznato mi je. Mene lično u malo da nisu živog uhvatili.

Ovoga dana borbe pobjeda naša bila bi sigurna samo da se je htelo boriti ljudstvo Borske brigade, Krajinske jurišne brigade i jurišnog Resavskog bataljona, i u opšte nebi došlo do nadkriljavanja naših krila da se je kretalo naređenim pravcima. Žrtava bi takođe imali malo. Partizani su u toku borbe imali dosta gubitaka jer su se očajnički borili i odupirali.

Obzirom da su se i partizani i mi u toku borbe rasepili bilo je omogućeno i izvlačenje delova ovog korpusa koji su duboko prodri u položaje neprijatelja. Svo ljudstvo ovoga korpusa koje je učestvovalo u borbi nije ušlo u sastav korpusa, već se i danas nalazi negde prema Krajini.

Odmah po odlasku korpusa sa položaja kod Boljevca u selo Nikolićevo povukla se je sa ovog položaja i Timočka jurišna brigada, obzirom da je komandant ove brigade bio izvešten da jači delovi nadiru od Ilina ka Boljevcu. Danas mi je nepoznat položaj na kome se nalazi ova brigada. Preduzeo sam potrebne mere da se pronađe i uđe u sastav korpusa.

Gde se nalazi sada »Patak« nepoznato mi je i ako pokušavam da dođem u vezu sa njim.

Korpus sam doveo kod sela Krivi Vir gde sam poseo položaj zatvarajući pravce od Lukova i kod Suvaje. Na ovom položaju želim korpus da preformiram i ljudstvo prikupim, pa ću posle da radim u duhu situacije i po Vašim naređenjima.

Idući od položaja Kopitnjaka do sadanjeg položaja prikupio sam podatke o partizanima i utvrdio da su jače snage njihove iz Soko-Banjskog sreza prešle jedna kolona preko sela Ilino i Boljevca ka Zlotu, a druga sela Mirova, sela Lukova, sela M. Izvor, sela Bogovine, sela Podgorca ka Zlotu, a delovi kod Zaječara koji su imali velike gubitke u borbi sa jedne strane sa nama i druge sa Nemcima i dobrovoljcima krenuli su ka severu.⁸ Njihove manje snage danas se nalaze u Zaječaru. U srezu Boljevačkom krstari po neka trojka.

Imam podataka, a obzirom da su jače snage prešle i iz Soko-Banjskog sreza, sada u Soko-Banjskom srezu partizanske snage su veoma slabe, pa je naša akcija u tome srezu sada preporučljiva od strane naših delova koji se nalaze na pravcu Soko-Banje.

Ovaj izveštaj dostavljam tek sada obzirom da sam ranije dostavio izveštaj preko raido-stanice, jer nisam verovao u si-

⁸ Reč je o dejstvima 25. NOU (srpske) divizije (vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 71, 88, 137, 145 i 171).

gurnost i bezbednost kurira koji bi nosio izveštaj, dok nisam prošao ceo Boljevački srez, pa molim da mi za ovo ne zamerite.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

Komandant,
kapetan I klase,

BR. 68

NAREĐENJE KOMANDE ZAPADNE BOSNE OD 10. SEPTEMBRA 1944. KOMANDANTU SREDNJOBOSANSKOG KORPUSA ZA POVEZIVANJE SA KOMANDANTOM NEMAČKIH JEDINICA U BANJALUCI RADI SNABDEVANJA MUNICIJOM¹

KOMANDA
ZAPADNE BOSNE

Br. Sl.

10 septembra 1944. g.

**KOMANDANTU SREDNJO BOSANSKOG
ČETNIČKOG KORPUSA²**

Primio sam Vaš današnji izveštaj upućen mi po bratu Niki Milanoviću i isti potpuno razumio. Stanje vidim. Glavni problem jeste municija i uvek municija. To isto video sam i u izveštaju komandanta Motajičke brigade. Pitanje municije mora se po svaku cenu rešiti, pa zbog toga i mnogo žrtvovati, pa bilo i to da odete do nemačkog generala.

Ja sam mišljenja da za ljubav municije i naše teške borbe treba i to u najvećoj tajnosti da odete do nemačkog generala i sa ovim rešite pitanje snabdevanja municijom kao i daljne održavanje veze pomoću lica koje Vi odredite. Molim Vas da za ovo održavanje veze Crvlju uopšte neuzimate u kombinaciju pošto je on potreban ovoj komandi za svršavanje njenih potre-

¹ Original (pisan na mašin, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 206, reg. br. 15/1 (BH-V-9808). Dokument je neznatno oštećen od vode.

² Komandant je bio Sergije Živanović (tada potpukovnik).

ba u Banja Luci.³ Ja verujem, da od ovoga održavanja veze i kontakta s Nemcima možemo imati velike koristi, jer mi izgleda da Nemci veruju da još jedino mogu da se oslone na Srbe⁴ kao garanciju da im se neće ništa desiti kada polože oružje. Dakle idite radi municije do Nemaca a sa Hrvatima⁵ i dalje održavajte dobru vezu ubedjujući ih da se to čini samo zato da se izvuku što veće količine municije, koje će dobro doći i jednim i drugim.

Ja ću verovatno sutra rano krenuti za Jošavku gde će se prema izveštaju načelnika štaba te komande održati smotra vojske i konferencija starešina.

Ako krećete i Vi dobro bi bilo da me u toku noći obavestite sačekate u Rebrovcu te me motorom prebacite za Jošavku.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!
DRAŽA NAS VODI KA VELIČINI I SLOBODI!

Komandant, ppukovnik;
Slavoljub Vranješević

M.P.⁶

---

³ Uloga Branislava Lazičića Brane — Cvrlje, šefa propagande Komande zapadne Bosne, vidi se iz izveštaja Mila Božića, ađutanta Bosanskokrajiškog korpusa, od 22. decembra 1943. Jovanu Mišiću, pomoćniku komandanta korpusa, u kome, između ostalog, piše:

»Juče sam bio u Banjoj Luci radi nabavke nekih stvari za brata kapetana Mitranovića...

U pogledu municije, ja ništa ne bih uspeo. Tamo dolazi Brane Lazičić i kaže mi da je on od naše strane određen da sve trebovane stvari on lično traži« (Arhiv VII, Ča, k. 234, reg. br. 45/6).

Pored Lazičića, za poslove održavanja veze i saradnju sa nemačkim jedinicama ovlašćeni su bili i Uroš Drenović, poručnik, komandant Bosanskokrajiškog korpusa, i Lazar Tešanović Lazo, kapetan, komandant Srednjobosanskog korpusa. U pismu komandanta zapadne Bosne od 15. maja 1944. komandantu Srednjobosanskog korpusa, piše:

»Jedini opunomoćeni od strane ove komande, kao i Vrhovne komande za vođenje ma kakvih pregovora i razgovora jeste Vi i Lazo kao komandanti korpusa, a u saglasnosti sa našim Branom Lazičićem« (Arhiv VII, Ča, k. 233, reg. br. 20/12). O saradnji Srednjobosanskog korpusa sa ustaško-domobranskim jedinicama vidi dok. br. 10 i 39.

⁴ Odnosi se na četničke jedinice pod komandom Draže Mihailovića.

⁵ Tj. sa ustaško-domobranskim jedinicama (vidi dok. br. 10 i 39).

⁶ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. « (bez broja).

KOMANDA
SREDNJO-BOSANSKOG ČET. KORPUSA

Br. Službeno
16. IX 1944. god.

Određeno lice od ove Komande
Sveto Mitrović.

U AKTA

Zas. Komandanta,
Načelnik Štaba,
kap. Marko Martinović

БЛА
БОСНЕ
10
1944.г.

1204
11-V-9804

Команданту Средњо Босанског Пешадијског Корпуса.

Примио сам Ваш данашњи извештај упућен ми по брату Ђики Милановићу који потпуно разумно, Ставе видим. Главни проблем јесте муниција и муниција. То исто гласи сам и ЕМ у извештају команданта Мотајичке Пилтве муниције мора се по сваку цену решити, на аборг тона и много, али, па било и то да одете до немачког генерала. Да сам мислио да за дубав муниције и наше тачке борбе треба да одете до немачког генерала и са овим решити, али као и да не одржава везе без помоћу лица које не одржава везе. Нару у овим извештајима у команди свој команди за одржавање вези. Потребно у Београ одржава везе и контакте са немцима. Не можемо ми изгледа да неки везују да једни могу да извештају да им се неће ништа десити када положе муниције до менаџа а се крајима и даље одржавају. Не се то чини само зато да се избуху што веће количине поби и једним и другим. Потребно сутра рано кренути за Јосавку где ће се одржава те команде одржати сматрајући и контакте. Исте и Ви добро би било да ме у току ноћи обавестите да ме мотором пребаците за Јосавку. Ујутро у Богу за Краља и Ставину! Ја нас води на Беличани и Слободу!

Командант, ПУКОВНИК;

КОМАНДА
СРЕДНО-БОСАНСКОГ ПЕШАДИЈСКОГ
КОРПУСА
Бр. 1144

11/1
266

О лице од ове Команде
К Т А

Вис. Команданта,
Белчињски Штаб.

[Handwritten signature]

THE HISTORY OF THE UNITED STATES

The history of the United States is a complex and multifaceted one, spanning centuries of exploration, settlement, and conflict. From the early days of European discovery to the present day, the nation has undergone significant transformations. The story is one of a people who have built a great and powerful country, despite numerous challenges and setbacks. The early years were marked by the struggle for independence from British rule, followed by a period of westward expansion and the development of a unique American identity. The Civil War was a pivotal moment in the nation's history, leading to the abolition of slavery and the strengthening of the federal government. The 20th century saw the United States emerge as a global superpower, playing a central role in the world's affairs. The nation's history is a testament to the resilience and ingenuity of its people, who have overcome adversity and built a land of opportunity for all.

NAREĐENJE NAČELNIKA ŠTABA 4. GRUPE JURIŠNIH KORPUSA OD 13. SEPTEMBRA 1944. KOMANDANTU 7. JURIŠNOG KORPUSA DA SADEJSTVUJE S NEMAČKIM TRUPAMA U ODBIJANJU NAPADA 1. PROLETERSKE DIVIZIJE NOVJ NA VALJEVO¹

DRAGI VOJO,²

Valjevci izlaze iz sastava trećeg korpusa i ti obrazuješ sedmi jurišni korpus. Za tvoga pomoćnika određujem kapetana Miloša Radosavljevića, a za načelnika Štaba kapetana Milorada Smiljanića. Za komandanta kolubarske brigade pporučnika Marka Kotarca. Za komandanta Valjevske brigade potporučnika Milisava Ostojića, a za Komandanta Podgorske brigade potporučnika Branislava Rafailovića. Brigade će krstiti po rednom broju prva druga, treća. Ostale starešine raspoređićeš sam po njihovoj stvarnoj borbenoj vrednosti. I u pogledu komandanata brigada tvoja stvar je da ih oceniš i da ih po potrebi zamenjuješ sposobnijima.

Tvoj korpus za sada ostaje za akciju prema Valjevu — prema komunističkoj grupi dejstvuje u Kolubari.³ Pošto ovu akciju vode uglavnom Nemci to će tvoja uloga biti da naslonom naših i u sporazumu sa njima izvršiš tučenje crvenih sugerišući Nemcima najpogodnija rešenja. Od Nemaca ćeš neposredno da se snabdevaš municijom, a glavni zadatak ti je da prisustvom uz nemačke trupe goniš i hvataš komuniste koje oni razbijaju.⁴

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 69, reg. br. 15/2 (S-V-9403).

² Vojislav Marković, kapetan.

³ Vidi dok. br. 70, nap. 3 i 4.

⁴ U obaveštenju Štaba Valjevskog (7. jurišnog) korpusa od 23. septembra 1944. o izveštajima primljenim od Vrhovne komande JVUO, između ostalog, piše:

»SITUACIJA U SRBIJI: ... Prema partizanima su snage: dva bataljona Brandenburga ojačana zatvaraju put Mladenovac — Topola da spreče prodor na istok. Divizija Princa Eugena u maršu je od Višegrada i čelni puk jak 5 bataljona stigao je 21. IX. uveče u G. Milanovac. 22. IX. je na maršu sa desnim krilom prema Stragarima, a levim prema Arandelovcu. Za njim ide divizija koja će se koncentrisati oko G. Milanovca najkasnije do 26. o.m. do mraka. Na prostoru Ub — Lazarevac je Lale (Vladimir Komarčević, ppukovnik, komandant Posavsko-kolubarske grupe korpusa — prim. red.) i oklopne nemačke snage. Tada počinje nemačka ofanziva pravcem Ub — Obrenovac — Arandelovac — G. Milanovac sve u pravcu Valjeva. Mi smo za akciju protiv XII. korpusa [NOVJ] dobili 2. dobr.[ovoljačak] bataljona sa 4 polj.[ska] i 7 protivopl.[opnih] topova a u izgledu je i 1 nemački bataljon.

Radi ovoga izvršičeš marš sutra — 14-og septembra t.g. u 6 časova pravcem selo Grabovica, gde ćeš stupiti u dodir sa nemačkim Komandantom u Valjevu, kome ćeš dati pismeno naređenje štaba četvrte grupe za neposredno snabdevanje municijom za saradnju sa njima.⁵ Pored ovoga zadatka ti ćeš obratiti pažnju na to da se sa korpusom nađeš u reonu Valjeva da brzo prigrabiš vlast ako bi Nemci napustili Valjevo odnosno da se naslonom na njih u ovoj gužvi naoružaš izvlačeći od svakog sve što se može.⁶

Na disciplinu ljudstva obratiti naročitu pažnju i ne dozvoli da se ma i najmanja zapovest ne izvrši.

Prema tome ti nisi više moj zastupnik nego si faktički komandant Valjevskog korpusa i ti ćeš neposredno naređivati svima potčinjenim organima kao komandant Valjevskog korpusa.

Za vezu sa mnom — sa Štabom četvrte grupe koristićeš stanicu kapetana Miličića,⁷ koji se nalazi u Valjevu u pivari. Po šifri koju on ima. Molim te obavestavaj nas o svim namerama tvojim i nemačkim i o rezultatima koje postigneš ti i Nemci.

13 septembra t.g. u 22 časa

Pozdrav tvoj
Neško

Dakle situacija odlična« (Arhiv VII, Ča, k. 69, reg. br. 27/2).

⁵ To naređenje nije pronađeno.

⁶ O situaciji po odlasku nemačkih trupa iz Valjeva, komandant podgorskog sreza 18. septembra 1944. piše načelniku Štaba 4. grupe jurišnih korpusa da je toga dana u njegovu komandu (Valjevska komanda) došao jedan vojnik 3. jurišne brigade Valjevskog (7. jurišnog) korpusa i, pored ostalog, izjavio:

»Pre upada komunista u Valjevo nalazio sam se u Vistadu radi opravke puškomitraljeza... Kada je borba otpočela, ja sam se povukao u kasarnu 5. pešadijskog puka i tu se zajedno sa ostalim četnicima, Nemcima i dobrovoljcima borio protiv napada komunista... Pre polaska iz Valjeva, skupio nas je komandant poljske straže potpukovnik G. Stefanović u kasarnu Straže i saopštio nam: da su Nemci napustili Valjevo u pravcu Lajkovca i da su sa njima ostali dobrovoljci, pa je nas pozvao na savetovanje gde mi da idemo. Neki su predlagali da idemo za Nemcima ali on nije hteo, već pozvao da idemo u šumu sa četnicima i da se borimo protiv crvenih. Ovo kada je čulo ljudstvo poljske straže, počelo je samo bez komande da se razilazi u raznim pravcima od Valjeva, tako da je potpukovnik i ja sami ostali, te smo krenuli ka kafani Jadar, gde je se potpukovnik presvukao u civilno odelo i otišao preko drvenog mosta kod Jadra« (Arhiv VII, Ča, k. 128, reg. br. 20/4).

Sutradan (19. septembra 1944. u 17,30) načelnik Štaba 4. grupe jurišnih korpusa iz Plavnja uputio je komandantu Valjevskog korpusa sledeće pismo:

»Kreni bez zadržavanja sa jedinicom celom u Miličinicu.

Mi ostupamo za Vlašić —?! — ne znam ni sam zašto.

U Miličiniću ću sutra doći do Tebe.

Odmah« (Arhiv VII, Ča, k. 77, reg. br. 13/4).

⁷ Antonije.

BR. 70

DIREKTIVA ŠTABA 4. GRUPE JURIŠNIH KORPUSA OD
13. SEPTEMBRA 1944. KOMANDANTIMA JURIŠNIH KOR-
PUSA ZA NAPAD NA 12. KORPUS NOVJ¹

ŠTAB
ČETVIRTE GRUPE JURIŠNIH KORPUSA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

O. Br. Službeno
13 septembra 1944 godine

POLOŽAJ

DIREKTIVA BR-7.

Vojvodanski korpus partizana prodro je u oblast Valjeva sa zadatkom da se probije prema Savi i tu ili da se prebaci u Srem ili sa Sremskom grupom blokira Savu, preseče saobraćaj na Savi i omogući obostrano prebacivanje njihovih snaga bilo u Srem ili u Srbiju.²

Dve divizije ovoga korpusa nalaze se severno od Maljena na prostoru Maljen, Slovac, Valjevo.³

Protivu ove grupe crvenih akciju u glavnom preduzimaju Nemci i Dobrovoljci.⁴

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 77, reg. br. 11/4 (S-V-11320).

² Dvanaesti (vojvodanski) udarni korpus NOVJ je, posle nastupnog marša iz Pivske župe (Crna Gora) kroz istočnu Hercegovinu i deo istočne Bosne (vidi dok. br. 47, nap. 20), 5. i 6. septembra 1944. forsirao reku Drinu kod Starog Broda i izbio na ogranke planine Tare (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 29, dok. br. 19, 26 i 27). Njegov sledeći zadatak je bio da, zatvaranjem puta Valjevo — Loznica i razbijanjem četničkih jedinica na prostoriji zapadno od tog puta, sadejstvuje sa 1. proleterskim korpusom NOVJ u operaciji za oslobodenje Valjeva (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 166, knj. 12, dok. br. 32, 33, 41 i 55).

³ i ⁴ Na toj prostoriji je tada dejstvovao 1. proleterski korpus NOVJ (1. i 6. proleterska divizija). Posle prodora na prostoriju Užice — Požega i razbijanja 4. grupe jurišnih korpusa u rejonu Jelove gore (vidi dok. br. 43 i 44), korpus je 12. septembra 1944. delom snaga izbio u neposrednu blizinu Valjeva (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 12, dok. br. 85; P. Višnjić, n.d., str. 133—143). U daljim dejstvima korpus je napao fortifikacijski veoma utvrđeno Valjevo koje su branili dva bataljona nemačkog 5. policijskog puka, dva bataljona SDK i delovi SDS. Pod pritiskom jedinica NOVJ neprijatelj je bio prisiljen da 18.

Šesnaesta divizija ovoga korpusa koju su naše trupe odbacile na levu obalu reke Jablanice, maršuje u pravcu severozapada sa jednom kolonom prema Kamenici a sa drugom u pravcu Pecke. Ova divizija namerava prodor na sever na otketu Kamenica — Osečina i dalji prodor na sever.

Obe ove grupe istočno od Valjeva i zapadno od Valjeva teže da se spoje severno od Valjeva. Naše trupe će nastaviti tučenje šesnaeste divizije sa prvim ciljem da se ona odbaci od planinskog masiva Jablanika, Medvednika i da im se onemogući da se ponovo njih dočepaju. Zato je naša težnja da u prvoj fazi levim krilom odbacujemo komuniste na sever. No čim komunisti pređu drum Valjevo—Loznica, naša težnja će biti da jačim desnim krilom odbijemo komuniste više prema zapadu i nedozvolimo im da se spoje sa divizijama, koje operišu istočno od Valjeva.

Šesnaesta crvena divizija je sastavljena od Sremaca i u svim dosadašnjim borbama koje je vodila u istočnoj Bosni doživljavala je neuspehe, zbog slabog borbenog duha kod ljudstva. Samo u 1944 godini ova divizija je tri puta izbacivana iz stroja, neupotrebljiva za duže vreme. Otuda se našim trupama nameće potreba da se vrlo energično radi i iskoristi sadašnja odvojenost ove divizije da se potpuno uništi pre nego što bi joj ostale trupe pritekale u pomoć. Prostorno ova se divizija mora uništiti do njenog dolaska na Savu, a ovo će se postići najenergičnijim gonjenjem dok se ne baci u zaravnjeni deo pored Save, gde će se pogodnim manevrom na tom prostoru postići njeno uništenje, a naše trupe posle toga krenuti prema ostalim dvema divizijama ako i gde još budu postojale.⁵

Dostavljeno: K-u I, II, III, V, i VI jug. korpusa.

M.P.

Komandant, potpukovnik
Drag. S. Račić

Načelnik Štaba, kapetan
Neš. Nedić

septembra 1944. napusti grad. Istog dana oslobođeni su Lazarevac i Lajkovac (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 12, dok. br. 30 i 57; P. Višnjić, n.d., str. 143—148). Pored rečenog, vidi u Arhivu VII, k. 78, reg. br. 25/7; izveštaj Komande azbukovačkog sreza od 16. septembra 1944, k. 78, reg. br. 26/5; izveštaj Štaba 3. jurišnog korpusa od 17. septembra 1944. i k. 69, reg. br. 19/2; izveštaj Komande valjevskog sreza od 19. septembra 1944.

⁵ U izvršenju tog zadatka glavnicu četničkih snaga sačinjavale su jedinice 4. grupe jurišnih korpusa. U zapovesti Štaba 3. jurišnog korpusa od 13. septembra 1944, pored ostalog, piše:

AV
KO
SI

KOMANDA ZAPADNE BOSNE

Bratstvo i jedinstvo

»Naše snage iz drugog, trećeg i petog korpusa, koje obrazuju zapadnu grupu a prikupljene na polaznom položaju kota 316 zapadno od s. Sedlari — Veliko Brdo — Markovac krenuće u napad sa ciljem da komunističke snage, koje nadiru prema Stavama tuku i odbace prema zapadu.

Naš treći jurišni korpus ima zadatak da napada pravcem: k. 316 — zaseok Garčići — k. 477 — s. Balinović — Ukmirovača sa zadatkom da ovlada položajem Radijevica (581) — Čolinovac (k. 582).

Desno od nas u napadu treba da učestvuje jedan nemački bataljon, koji treba da krene pravcem: Valjevo — Stave sa zadatkom da se od Stava dočepa visa Okruglić i odatle dalje napada prema s. Rebelju.

Levo od nas napada drugi jurišni korpus pravcem: Tetrebovac (k. 489) — Visoka (k. 557) — Kik sa zadatkom, da ovlada Divljim brdom na levoj obali r. Jablanice.

Peti jurišni korpus u opštoj rezervi nastupa za drugim korpusom sa zadatkom zaštite levog boka napadne grupe i da potpomogne napad drugog korpusa.«

U daljem tekstu su izloženi zadaci 1, 2. i 3. jurišne brigade. Ishrana je regulisana preko SDS iz Valjeva, dok će ranjenici »kamionom biti transportovani za Valjevo« (Arhiv VII, Ča, k. 78, reg. br. 20/).

Sedmi (valjevski) jurišni korpus 4. grupe jurišnih korpusa sa- dejstvovao je s neprijateljem u odbrani Valjeva (vidi dok. br. 71).

Pored jedinica 4. grupe jurišnih korpusa, u napadu na 12. korpus NOVJ učestvovali su 2. mačvanska, Jaderska, Rađevačka, Azbukovačka i Cerska brigada Cerskog korpusa Cersko-majevičke grupe korpusa, delovi 3. puka SDK (Arhiv VII, Ča, k. 77, reg. br. 50/3: naređenje Štaba Cersko-majevičke grupe korpusa od 5. septembra 1944) i Majevička leteća brigada Majevičkog korpusa.

Napad četničkih jedinica je otpočeo 14. septembra 1944. U bor- bama do kraja meseca 12. korpus, u čiji je sastav ušla i 11. NOU divizija (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 12, dok. br. 55), razbio je tu čet- ničku grupaciju. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 12, dok. br. 32, 41, 55, 73, 94, 95, 99, 100, 117, 120, 125—127; Arhiv VII, Ča, k. 78, reg. br. 25/2: izveštaj Komande azbukovačkog sreza od 16. 9. 1944. Vidi dok. br. 75.

OBAVEŠTENJE RADOSLAVA RADIĆA, ČLANA ČETNIČKOG CENTRALNOG NACIONALNOG KOMITETA, OD 14. SEPTEMBRA 1944. KOMANDANTU ZAPADNE BOSNE O FORMIRANJU MUSLIMANSKE ČETNIČKE ČETE¹

Član
Cen. Nac. Komiteta Kr. Jug.

Br. Služ.

Dana, 14. IX 44.

KOMANDI ZAPADNE BOSNE

Bratu Slavku Vranješeviću, ppukovniku

Gde bude

Ovih dana osnovana je prva u ovom kraju muslimanska četnička četa. Ja sam bio sa njima i to su poštteni i o srpski narod neogrešeni muslimani, pristalice Ravnogorskog Pokreta i nacionalno ispravni. To su većinom Muslimani iz Lišnje, Vrbanje i Kotor Varoša, i oni garantiraju da će iz ovi sela u najskorije vrijeme organizovati se mnogo četnika samo da ne budu međusobni ispadi i spriječi pljačku njihovih kuća.

Ja sam im u tom pogledu dao 10000 kn² za cigarete i druge potrebe, samo su me još molili da im nabavim vojnički kazan. Pošto to nije u mojoj nadležnosti gledajte Vi da im ga nabavite i što prije uručite.

Sa njima treba održavati što bolju vezu kako bi i Muslimane pridobili za četnički pokret.

S vjerom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

Draža nas vodi ka veličini i slobodi!

KOMANDA
ZAPADNE BOSNE

Član Cen. Nac. Komiteta Kr. Jug.

R. Radić³

Br. Službeno.

15. septembra 944. g.

Komandantu Srednjobosanskog četničkog korpusa.⁴ — Na znanje i postupak. Sa Muslimanima održavati što prisnije veze. Nabaviti im kazan za kuvanje.

Komandant ppukovnik
Slavoljub Vranješević

¹ Original (pisan na mašini i mastilom, latinicom i delom ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 226, reg. br. 28/11 (BH-P-847).

² Kuna, novčana jedinica NDH.

³ Radoslav Radić na kongresu u selu Ba nije biran za člana četničkog CNK, već je kooptiran.

⁴ Tekst do kraja dopisan mastilom, ćirilicom.

**OBAVEŠTENJE POLITIČKOG POVERENIKA ZA MOSTAR
 ČETNIČKOG POKRAJINSKOG NACIONALNOG KOMITETA
 ZA HERCEGOVINU, BOSNU I DALMACIJU OD 15. SEP-
 TEMBRA 1944. KOMANDANTU NEMAČKIH TRUPA U NE-
 VESINJU O POVLAČENJU ČETNIKA SA PROSTORIJE NE-
 VESINJE — GACKO¹**

Zijemlje 15 septembra 1944. g.

KOMANDANTU NJEMAČKE VOJSKE

Nevesinje

U vezi sa predviđanim napadom partizana na Nevesinje, a u nedostatku potrebne odgovarajuće municije, četničke jedinice su bile primorane da se sklone u krajeve koji su manje ugroženi od partizanskih navala.²

Međutim znatan dio vojske zadržao se na svojim položajima u krajevima sreza konjičkog, sjevernog dijela sreza nevesinjskog i čitavog sreza mostarskog.³ Postojala je bojazan [da se] ne bi prebacili niz rijeku Neretvu i na taj način ugrozili Konjic i željezničku prugu, pošto se jedna oveća grupa partizana nalazi u selima Bjelemići i Idbar.⁴

Ja sam se sa ovim dijelom vojske smjestio za sada na granici srezova Konjic i Mostar u selu Zijemljima, prema čemu izvolite računati s tim da četničke grupe nisu ni najmanje promijenile svoj stav prema Vama niti to najmjeravaju učiniti.

Ovaj pokret četničkih jedinica bio je svojevremeno pismenim putem predočen Komandantu Vražje divizije gospodinu

¹ Kopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 232, reg. br. 44/16 (BH-X-459). Postoji i kopija upućena komandantu Mostarske brigade, na znanje (Arhiv VII, Ča, k. 232, reg. br. 45/16).

² i ³ Reč je o jedinicama Nevesinjskog korpusa. Nevesinjska i Gatačka brigada tog korpusa su, posle razbijanja u borbama protiv 29. hercegovačke NOU divizije na prostorijski Nevesinje — Gacko (od 9. do 15. septembra 1944), uspele da se probiju u rejon Trebinja (vidi dok. br. 63). Konjička (200 ljudi) i Mostarska brigada (300 ljudi) istog korpusa i 4. bataljon Nevesinjske brigade (40 ljudi) su se, bez borbe, povukli na prostorijski konjičkog sreza i severnog dela nevesinjskog sreza i tu formirale tzv. Severnu grupu Nevesinjskog korpusa (Arhiv VII, Ča, k. 203, reg. br. 15/4: zapovest komandanta Severne grupe Nevesinjskog korpusa od 19. septembra 1944).

⁴ Odnosi se na Konjički NOP odred. O njegovim akcijama vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 29, dok. br. 55, 122 i 183.

generalu Najdholdu,⁵ a istovremeno su o tome vođeni razgovori na zajedničkom sastanku u Nevesinju i Kifinu selu dana 11 septembra ove godine pred izaslanikom komandanta Vrađe divizije.⁶

Izaslanicima je bila skrenuta pažnja, da, ukoliko Njemci ne budu četnicima pružili izdašnu pomoć u hrani i municiji, četničke jedinice će biti primorane da se povuku u sigurnije krajeve, gde će se koncentrisati i nastupiti pod eventualno povoljnim okolnostima, u borbu protiv našeg neprijatelja.⁷

Molim da mi potvrdite prijem ovoga pisma zbog moje lične odgovornosti pred narodom, a eventualni pismeni odgovor ostaje Vam na Vašu ocjenu.

STAMOK

9 i Primite uvjerenje mojeg poštovanja.

Politički povjerenik,
V.⁸ Petrović

⁵ Fric (Fritz), komandant nemačke 369. divizije. Njemu je, takođe, poslato ovo obaveštenje koje se od ovog koje se objavljuje razlikuje po tome što je stav kojim se traži potvrda prijema zamenjen sledećim tekstom: »Sličan izveštaj poslao sam njemačkoj komandi u Nevesinju, preko sela Sopilja koje je posjednuto od partizana, pa pretpostavljam da kurir neće biti u stanju da se sigurno provuče« (Arhiv VII, Ča, k. 232, reg. br. 46/16). Sačuvana kopija je bez potpisa, te se iz tog razloga objavljuje tekst obaveštenja upućenog nemačkom komandantu u Nevesinju.

⁶ U izveštaju političkog delegata Pokrajinskog nacionalnog komiteta za Hercegovinu, Boku i Dubrovnik od 21. septembra 1944. komandantu Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine o tom sastanu piše:

»11. septembra od 12 sati do dva posle podne održana je zajednička sednica između prestavnika nemačkih vojnih vlasti i opunomoćenika te komande a u prisustvu potpisanoga. Razgovor se kretao o opšte poznatim stvarima i mojem predlogu o zauzimanju zone leve obale Neretve. Razgovorima je bio prisutan i major g. Lukačević u svojstvu poručnika Todića adutanta majora Salatića. Opunomoćenik komandanta Vrađe divizije u prisustvu još dva oficira uzeo je na znanje naše predloge i obećao da će ih podneti svome komandantu, koji će stvar uzeti u ocenu i doneti rešenje. Na konferenciji je zaključeno da se po predlozima ima doneti odluka u roku od tri dana. Nakon toga roka srpski četnici imaju da o svojoj situaciji sami donose odluku bez obzira na stav Nemaca. Rezultat je trebao biti dostavljen preko političkog delegata« (Arhiv VII, Ča, k. 233, reg. br. 47/16).

⁷ O municiji utrošenoj u borbi protiv jedinica NOVJ, četničke komande su bile dužne da redovno izveštavaju nemačku komandu. U naredenju Komande gatačkog sreza komandantu Jurišnog bataljona od 27. aprila 1944. piše da »Nemci ne daju ni metka dok se ovakav izveštaj ne pošalje« (Arhiv, Ča, k. 232, reg. br. 22/16).

⁸ Vukašin.

PISMO DRAŽE MIHAILOVIĆA I IZVRŠNOG ODBORA ČETNIČKOG CENTRALNOG NACIONALNOG KOMITETA OD 18. SEPTEMBRA 1944. ŠEFU AMERIČKE VOJNE MISIJE SA PREDLOGOM DA VLADA SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA POSREDUJE U REŠAVANJU ODNOSA IZMEĐU ČETNIKA I PARTIZANA¹

ŠEFU AMERIČKE MISIJE PUKOVNIKU
GOSPODINU MEK DAULU

Gospodine pukovniče,

Ceo je demokratski svet bio sa divljenjem iznenađen kada je mali Srpski narod, pre tri i po godine, odbacio pakt sa silama Osovine i upao u rat protiv njih onda kada je od današnjih velikih saveznika jedino Engleska bila na ratnom poprištu, pa i ona povučena pred nemačkom navalom na svoja ostrva. Srpski narod znao je šta ga čeka: da će se sva sila ognja i čelika Nemačke, Italije i njihovih satelita i sav gnjev nacista i fašista sručiti na njegovu glavu, ali je verovao da će pravda i demokratija odneti konačnu pobeđu — da će posle golgote doći vaskrsenje.

Ceo demokratski svet bio je sa divljenjem iznenađen kad je saznao da pukovnik Draža Mihailović nije prekinuo započetu borbu 6. aprila 1941 godine, već da organizuje otpor protiv okupatora na području cele Jugoslavije, i da je uzanj pristao ceo Srpski i Slovenački narod kao i svi jugoslovenski orijentisani Hrvati.

Te svoje podvige Srpski narod je platio vrlo skupim žrtvama: stotine hiljada Srba — ljudi, žena i dece — pobijenih od strane Ustaša, hrvatskih satelita, a stotine hiljada streljanih od strane okupatora i pomrlih od gladi po okupatorovim logorima — skupi su zalog slobode i demokratije za koju se srpski narod bori i već tri i po godine krvavi bez ičije pomoći.

Ali to nije sve što je Srpski narod u ovome ratu podneo: tri su godine kako u Jugoslaviji, a naročito po srpskim oblastima, besni građanski rat, koji mu je nametnula komunistička partija Jugoslavije u svojoj težnji da silom i terorom prigrabi vlast i da nametne svoju diktaturu jednom u suštini demokratskom narodu. U tu borbu protiv Srpskog naroda, kao najjačeg

¹ Kopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 20, reg. br. 18/6 (VK-P-858).

zatočnika slobode na Balkanskom poluostrvu, komunistička partija Jugoslavije okupila je sav međunarodni ološ na Balkanu, počevši od ustaških zločinaca, mađarskih krvnika, bugarskih i rumunskih komunista, italijanskih begunaca, pa do arnautskih kačaka. Predvode ih komunistički borci iz španskog građanskog rata na čelu sa Titom.

Srpski narod bi toj navali odoleo, jer je komunistička partija Jugoslavije jedna neznatna manjina. Ali se u toku ovoga rata dogodilo nešto čemu se Srpski narod nikada nije nadao.

Već je više od godine i po dana kako saveznička propaganda, preko svojih emisionih stanica, i savezničke štampe pa i najviši pretstavnici najvišeg političkog života u savezničkim zemljama moralno pomažu komunističku partiju u Jugoslaviji ističući da se Tito i takozvana Narodnooslobodilačka vojska jedini u Jugoslaviji bore protiv okupatora, i ako je svemu narodu, koji to gleda, jasno da se Tito i njegova vojska vrlo vešto klone svakog sukoba sa okupatorom, a da sve svoje snage upotrebljava u borbu protiv Srpskog naroda i Jugoslovenske vojske, kojom komanduje đeneral Draža Mihailović.

Već je godinu i po dana kako se od strane saveznika prema Srpskom narodu vodi jedna naročita politika koja ugrožava i sam njegov narodni opstanak. Pod uticajem te politike obrazovana je u Londonu jugoslovenska vlada, na čelu sa g. dr Ivanom Šubašićem, koji u zemlji nema nikakvog oslonca ni među Srbima, ni među Slovencima, a ne zna se ni koliko ga ima među Hrvatima, i koja je s toga neminovno samo slepo oruđe u rukama Tita i njegove vojske u borbi protiv Srpskog naroda.

Srpski narod je mogao, zahvaljujući samo svome demokratskom nastrojenju da godinu i po dana, pod najokrutnijom okupacijom što je svet pamti, odoleva ovolikim i ovako teškim iskušenjima, na koja ga je stavila takva saveznička politika.

Srpski narod, u čiju ste se privrženost saveznicima i savezničkoj stvari mogli da uverite i Vi, kao i Vaši prethodnici gg. potpukovnik Sajc i kapetan Mensfeld, doživeo je tu sudbinu da ga danas biju ti isti saveznici, od kojih je očekivao slobodu i oslobođenje, odnosno dočekaao da ga iz dana u dan bije i uništava savezničko oružje, namenjeno za uništavanje okupatora, ali dato u ruke komunističke partije Jugoslavije, koja se tim oružjem koristi za svoje posebne ciljeve isključivo u borbi protiv srpskog naroda u nameri da krvavim terorom slomije njegovu otpornu snagu, kako ni posle njegova slobodna volja ne bi mogla doći do izražaja.

Srpski narod, koji je u ovom ratu za zajedničku savezničku stvar dao žrtve relativno veće nego i jedan narod u Evropi, s

bolom i sa zebnjom u duši sluša svaku noć kako saveznički transportni avioni po Srbiji sve više i više i u sve većem broju raznose ratni materijal i dobacuju ga takozvanoj Narodno-oslobodilačkoj vojsci, a on dobro i sigurno zna da će taj saveznički ratni materijal biti upotrebljen protivu njega i njegovih najboljih sinova koji se nalaze u redovima Jugoslovenske vojske.

Srpski je narod, posle golgote, očekivao vaskrsenje a njegovi veliki saveznici kao da hoće da mu privremeno ropstvo pod nacistima zameni trajnom diktaturom komunističke partije. Teže sudbine i strašnijeg i nepravednijeg završetka rata nisu mogle, niti magu, da očekuju ni narodi koji su ratovali na strani osovine.

Srpski narod se u čudu pita:

Zar se može dozvoliti da komunistička partija Jugoslavije oboružana savezničkim oružjem, obezglavi Srpski narod, ubijajući njegove prve ljude i sve što slobodno i demokratski misli i oseća?

Srpski narod još ne veruje da je namera njegovih velikih saveznika da preko Tita i njegove vojske, koja sebe tako pretenozno naziva oslobodilačkom vojskom, narodima Balkana, mesto prave slobode i demokratije, nametne silom i terorom novi jaram jedne partije i ideologije koja je potpuno strana i Srpskom narodu i ostalim narodima Jugoistočne Evrope.

Srpski narod još veruje da to njegovi veliki saveznici neće dozvoliti, a naročito da to neće dozvoliti veliki demokratski Američki narod, koji je ušao i u ovaj drugi svetski rat, ne da bi mali narodi jedno ropstvo privremeno zamenili drugim trajnim ropstvom, već da bi celom čovečanstvu doneo slobodu i toliko željeni mir. Srpski narod veruje da to ne može dozvoliti veliki pretsednik Severoameričke unije, zatočnik slobode i demokratije.

S toga se Srpski narod obraća Vama, Gospodine pukovniče, da bi pred našim velikim saveznicima, a u prvom redu pred vladom Sjedinjenih Američkih Država i njenim Pretsednikom, bili tumač položaja i stanja u koje [je] Srpski narod doveden politikom i postupcima saveznika prema njemu kroz ovu godinu i po dana i da pred njih iznese ovu prešnu molbu:

1 — Da Američka unija preduzme sve mere da se prekine i spreči daljnji građanski rat u Jugoslaviji;

2 — Da Američka armija obrazuje komandu za Jugoslaviju, a mi pristajemo da se sa svima našim snagama uključimo pod tu komandu;

3 — Molimo da se odmah prekine slanje oružja i municije komunistima, kao i da se prestane sa propagandom koja im je nepravično naklonjena;

4 — Mi pristajemo, kada novoobrazovana komanda američke vojske u Jugoslaviji uvede red, da se izvrši plebiscit između nacionalnih i komunističkih snaga u celoj zemlji, pa zatim da se ostvari poredak onakav kakav narod bude želeo.

Srpski narod se nada da će velika Američka nacija shvatiti potrebu brze intervencije da se prekine građanski rat u Jugoslaviji i narod sačuva novih žrtava. S toga se i obraćamo preko Vas vladi Sjedinjenih Američkih Država u nadi da neće Srpski narod biti ostavljen i prinuđen da traži drugi izlaz iz ove situacije.

U koliko biste po ovome, Gospodine pukovniče, imali potrebe i za usmenu izmenu misli, mi Vam stojimo na raspoloženju, napominjući da je ovo pitanje najhitnije prirode.

Uz izraze poštovanja

Đeneral,²

18. septembra 1944 godine
Za Centralni nacionalni komitet:
Pretsednik Izvršnog
odbora

StM³

za sekretara,

AAks⁴

---

² Dokument je bez parafa Draže Mihailovića.

³ Paraf dr Stevana Moljevića.

⁴ Paraf Aleksandra Aksentijevića.

10
17-

...и, икте мо-

...а партија Југ-

...ски марш, убија-

...ски мисли и осећа-

...је више војових

...и је особа то през-

...одина Балкана, често право

...ором, нови јарам Једне парти-

...и Српском народу и осталим и-

...и верује да то војови велики ангаж-

...то да то неће дозволити велики десонпр-

...со и у овај други светски рат, не да се

...привремено замиоли други трајни робота-

...у којој ослободу и толико наводи - пр. Српски

...може довршити велики притокалик Северословен-

...де и до-братије.

О тога се Српски народ обраћа Вама, Господарне гу-

...и наших велики савезаница, а у првом реду пред мн-

...их Америчких Држава и војни Протоколи как, била тумачи го-

...иња у које је Српски народ доведен политиком и поступком

...са прена њему кроз ову годину и пр дава и да пред њих понесе

ову писанку молбу:

- 1- Да Америчка унија предузме ове мере да се преки-
- не и спречи даља грађански рат у Југославији;
- 2- Да Америчка унија обрадује команду од Југосла-
- вију, а не притојемо да се са њима казни свргања укључено под ту
- најну;
- 3- Молимо да се одмах прекине слава оружја и парти-
- ције комуниста, као и да се престане са пропганди која ни је на-
- крвнично наковена;
- 4- Ми притојемо, када изосбором на којој ил-

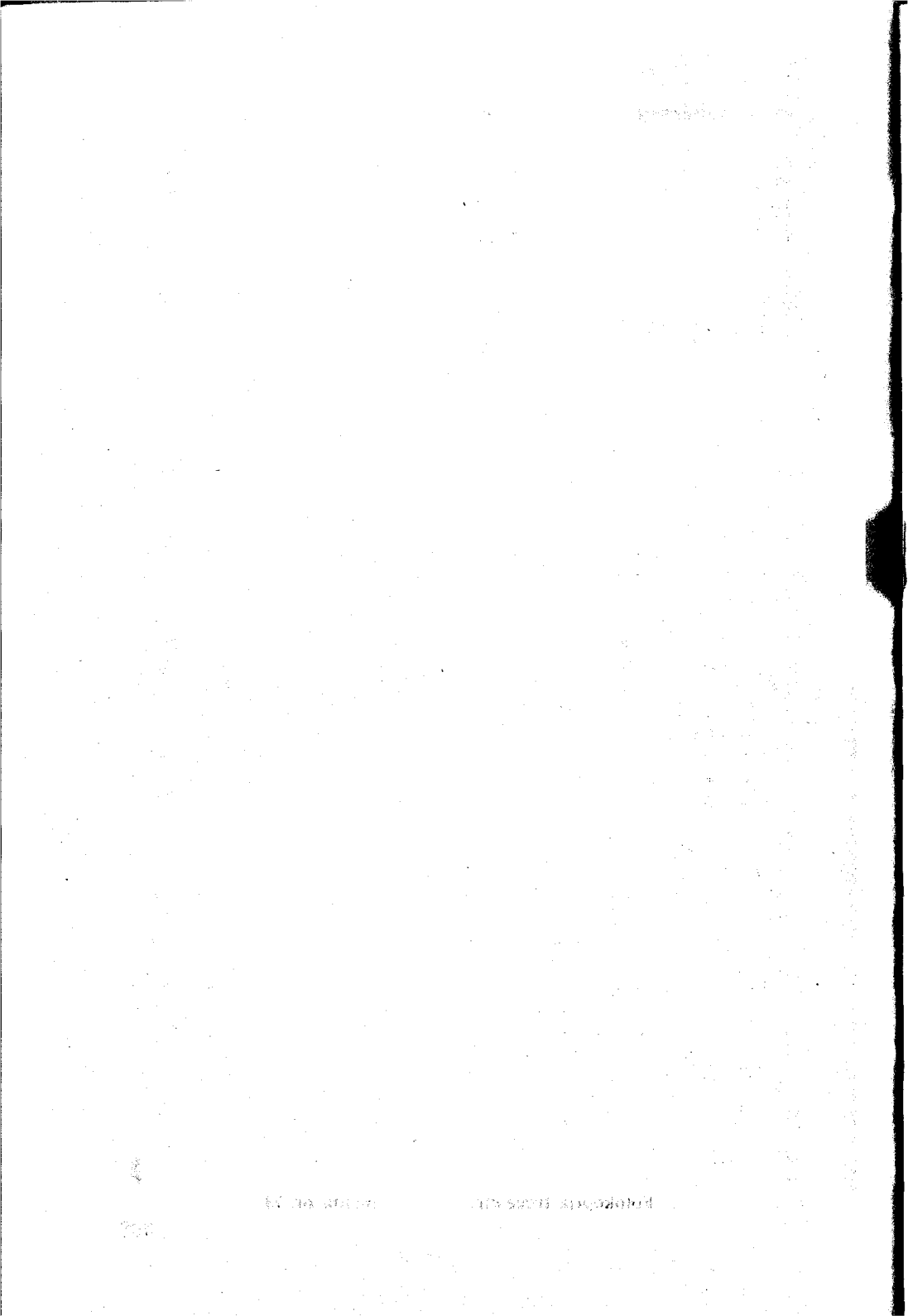
...иште ком у

...тми да се са-

...рник и

...охи и

...амо т

**MEMORANDUM KOMANDANTA 4. GRUPE JURIŠNIH KOR-
PUSA OD SEPTEMBRA 1944. DRAŽI MIHAILOVIĆU O KRI-
TIČNOM VOJNO-POLITIČKOM POLOŽAJU ČETNIKA I ME-
RAMA KOJE TREBA PREDUZETI ZA NJIHOVO SPASA-
VANJE¹**

M E M O R A N D U M

**GOSPODINU MINISTRU VOJSKE, MORNARICE
I VAZDUHOPLOVSTVA**

PREGLED NAŠE SITUACIJE

Od 1941. godine mi smo sebi stavili u zadatak da organi-
zujemo vojsku i sa naslonom na naše saveznike kao potpuno
legalna vojska otpočnemo borbu za oslobođenje svoje zemlje i
borbu za njeno preuređenje t.j. da u unutrašnjoj politici učini-
mo kraj uzročnicima našeg poraza.

Za tri godine rada mi smo isпустили inicijativu iz ruku i po-
red organizovanih jedinica i potpuno pripremljenoga naroda
(narod je skoro sto posto uz nas) zbog nejasnog zauzimanja sta-
va u aktuelnim događajima, koji su se ticali naše zemlje. Naš
nedovoljno umešan stav prema saveznicima i nedovoljno ener-
gičan stav prema protivnicima doveo je do toga da su nam
komunisti preoteli politički uticaj na saveznike i nas od pre ne-
koliko meseci stavili skoro u ilegalnost kod saveznika na koje
smo se naslanjali. Mi se ne smemo zavaravati niti zatvarati oči
pred istim. Odlazak vojne misije najbolji je dokaz da nas En-
glezi i Amerikanci ne priznaju kao saveznike,² a Sovjeti već
odavno zauzimaju neprijateljski stav prema nama. Mi moramo
shvatiti da se u Engleskoj nešto promenilo i da će oni vrlo rado
pružiti ruke jednom Titu, koji u ostalom iako je komunist, a
može da se odrekne svojih načela da bi dobio prijateljstvo En-
gleza i uzeo vlast u ruke. A kad jedanput bude imao zemlju u

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 77,
reg. br. 17/5 (S-V-11347). Dokument je nastao septembra 1944, što se
može zaključiti na osnovu podataka koji se nalaze u samom dokumentu.

² Britanske vojne misije definitivno su napustile štab Draže Mi-
hailovića i štabove pojedinih viših komandi krajem maja 1944. (posled-
nji je otišao brigadir Armstrong 30/31. maja 1944). Američka vojna
misija napustila je štab Draže Mihailovića 27. decembra 1944. Opšir-
nije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom XIV, knj. 3, dok. br. 42 i Pri-
log III, dok. br. 1.

svojim rukama, on se vrlo lako može prilagoditi Sovjetima ili Englezima, već prema situaciji koja bude vladala na završetku rata.

Naše oslanjanje na narod ima samo moralnu ali ne i praktičnu vrednost. Narod u masama ide uvek uz organizovanu silu — onome koji je jači.

Pri svemu ovome mora se imati na umu da smo mi u celom dosadašnjem radu zauzimali jedan nejasan stav. Hteli smo nacionalnu revoluciju, ali je nismo izvršili, jer smo se ogrešili o svaki princip revolucije: boriti se dok se ne sruši stari režim i njegovi nosioci. Mi smo na protiv u svoje redove primili dosta nosioca staroga režima, političkog i vojničkog, koji se nikad i ničim ne mogu popraviti. U mesto mladih i dokazanih revolucionara i sposobnih ljudi, mi smo za bazu uzeli ono što je bilo pre rata: u politici vodeća mesta zauzeli su oni koji su pre rata bili na višim položajima. U vojsci merilo za položaj je čin koga su imali u Jugoslaviji bez obzira na sposobnost i pokazati uspeh u radu. U mesto da se forsiranim tempom guraju napred oni koji vrede, mi smo na svaki način hteli da održimo ravnotežu te da se niko ne istakne. U našem vojničkom i političkom životu ovakav stav katastrofalan može biti, a ima dosta simptoma negodovanja u ovom pravcu.

Sav dosadašnji rad zbog nejasnog stava imao je za posledicu naše očajno kolebanje u toku proteklih godina, što je često dovodilo do užasnog ponižavanja prema našim protivnicima: čas smo paktirali, čas bili legalni, čas zauzimali stav oružanog sukoba, što je najžalosnije te faze se menjale vrlo brzo i prema želji naših protivnika i odluci pojedinih komandanata, a nikad nisu bili izraz inicijative i odluke Vrhovne Komande.

U našim redovima nedisciplina je obična pojava, a ništa se nije preduzelo protiv nosioca ovoga zla. Bezbroy primera da kukavice, defraudanti i skroz prljavi ljudi poremećeni jedanput sa svog položaja dolaze na isti ili veći položaj samo u drugom kraju — kao da se leči premeštajem.

Pred nama su krajnje ozbiljni dani. Mi moramo naći snage da priznamo istinu:

1. — Da od saveznika nemamo šta da očekujemo.
2. — Da naš dosadašnji stav predstavlja samo produženje životarenja i vodi laganom, ali sigurnom našem uništenju.
3. — Ako hoćemo da spasemo svetu stvar mi moramo potražiti nove puteve i doneti nove odluke (vremena još ima da ostvarimo svoje ideale, a ima i puno mogućnosti ako ih iskoristimo.)

Radi toga slobodni smo Gospodinu Ministru da

PREDLOŽIMO:

1. — Da se prestane sa dosadašnjim stavom iščekivanja i da se hitno donesu nove odluke:

a) ili da se našom akcijom otvorenom protiv neprijatelja, povrati naš stav kod saveznika, a izbije iz ruku Titu, ili

b) ako ovo ne bi pomoglo kod saveznika, onda da se potpuno naslonimo na Nemce pod uslovom da od njih dobijemo toliko naoružanja, koje će nam zagarantovati da komuniste uništimo i postanemo gospodari situacije u zemlji, a kad smo to postigli samim tim saveznici su primorani da nam pruže ruku kao jedinom faktoru, koji odlučuje u ovom prostoru, ili

v) ako se ne primi ni jedno od gore izloženog, onda treba iskoristiti naše sadašnje grupisanje da postanemo potpuni gospodari Zapadne Srbije, na taj način što bismo udarom na sve protivnike ovladali garnizonima zapadno od linije Beograd — Kragujevac — Kraljevo. Uspeh je ovde potpuno zagarantovan, a naše jedinice dobile bi znatan priliv u naoružanju, što bi nam omogućilo da posle Zapadne Srbije uzmemo u svoje ruke ostale krajeve Srbije.³ Imamo li jedanput Srbiju potpuno u svojim rukama, mi imamo mogućnost da počnemo akciju i van Srbije, koju ne bi mogao ometati niko. U isto vreme mi imamo i adute za razgovore i sa saveznicima i sa Nemcima, jer bi naše oružje bilo faktor sa kojim bi i jedni i drugi morali da računaju.

2. — Ma koji predlog da se usvoji treba pristupiti korentoj izmeni našeg političkog i vojnog vođstva pod Vašim rukovodstvom:

a) Štab Vrhovne Komande popuniti sa energičnijim i terenskim oficirima, koji imaju iskustvo iz dosadašnjih borbi i koji će omogućiti energičnim stavom da Vrhovna komanda postane autortet, čije se odluke bezuslovno imaju sprovoditi.

b) izvršiti reviziju svih ličnosti na položajima Komandanta Korpusa i većih, te da se bez ikakvih sentimentalnosti udalje sa položaja svi oni koji u dosadašnjem radu nisu dali pozitivne rezultate ili svojim osobinama nisu zaslužili takav položaj.

v) sve oružane snage bez obzira na dosadanju podelu treba pregrupisati u stalne nove operativne jedinice i staviti ih u dejstvo pod komandom starešina, koje to zaslužuju i koje imaju sposobnosti za to.

3. — Ako je Vrhovnoj Komandi iz ma kojih razloga nemo guće da usvoji iznete predloge, onda sam mišljenja da bi trebalo proglasiti snage: Račića, Neška,⁴ Kalabića, Rakovića, To-

³ Vidi dok. br. 75, 76, 79 i 81.

⁴ Nedić.

palovića⁵ i Komarčevića⁶ za odmetničke, a prepustiti Račiću komandu nad ovim snagama i slobodu rada u Zapadnoj Srbiji, s tim da ćemo na svaki način obavestavati Vrhovnu komandu redovno o toku rada, ali da pravo odluke ostane nama. Ako bi mi sa ovom odmetničkom grupom uspeali da ovladamo Zapadnom Srbijom, onda bi prešli u odmetništvo i u ostalim, sa već stvorene baze i tako bi postigli ono što smo želeli, a da se okupatoru onemoguću da vrši represalije prema ostalim našim snagama.

Trenutna situacija zbog komunista nije takve prirode da nas spreči u izvršenju gornje odluke, tim pre što bi se Zlatiborski i Požeški korpus mogli celi ubaciti u odbranu Lima i Drine, pored ostalih snaga, koje to već vrše. A ako bi komunisti ipak negde probili mi bi se već brzo stvorili tamo da ih tučemo.

Molimo da se po ovome donese hitno rešenje.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

NAČELNIK ŠTABA,
Kapetan II klase

KOMANDANT, MAJOR
Drag. S. Račić

Posle usmene konferencije
U ARHIVU
LB⁷:

⁵ Dragomir.

⁶ Vladimir.

⁷ Paraf Luke Baletića, koji je tu belešku i dopisao.

**DIREKTIVA ŠTABA 4. GRUPE JURIŠNIH KORPUSA OD
23. SEPTEMBRA 1944. KOMANDANTIMA KOLONA ZA NA-
PAD NA 12. UDARNI KORPUS NOVJ NA PROSTORIJI VA-
LJEVO — KRUPANJ¹**

NAPOMENA.³

Valjevski korpus²

U toku noći puna opreza. Ima podataka
da partizani spremaju napad.
Sutra (24.) do 8 časova stići ćeš sa korpusom
u Draginac

Neško

DIREKTIVA Br. 8

za 23 septembar 1944. godine.

Prvi proleterski korpus sastavljen od najboljih i najnaoružanijih Titovih udarnih jedinica sa ukupnom jačinom do 6000 boraca formiranih u prvu, šestu i verovatno 37 diviziju, pošto je zauzeo Valjevo skrenuo je prema istoku sa težnjom da se naslonom na planinu Maljen i Suvobor dočepa centralne Šumadije i odatle napadne Beograd. Glavnina ovoga korpusa nalazi se na desnoj obali Kolubare u prostoru Valjevo — Mionica — Orlovac — Ljig, dok su prednji delovi već prodrli u oblast Bukulje, kuda sa juga u pomoć ovom korpusu nadire peta crvena divizija. Zbog prisustva nemačkih snaga pred njima komunisti su izabrali duži put za Beograd — preko planinskog venca Rudnik — Bukulja — Kosmaj, te je ravničasti prostor na levoj obali reke Kolubare potpuno čist od neprijatelja.⁴

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 128, reg. br. 22/4 (S-X-306).

² Dopisano zelenim mastilom.

³ Napomenu je plavim mastilom dopisao Neško Nedić, načelnik Štaba 4. grupe jurišnih korpusa.

⁴ i ⁵ Po izbijanju na liniju Rudnik — Suvobor — Povlen, 1. proleterski i 12. udarni korpus NOVJ su dejstvovali pod komandom Štaba 1. armijske grupe NOVJ koja je formirana po odluci Vrhovnog štaba NOVJ (Arhiv VII, ANOR, k. 28, reg. br. 1/4-I: depeša Vrhovnog štaba od 15. septembra 1944). Prvi korpus (1. i 6. proleterska i 5, 17. i 21. NOU divizije) imao je zadatak da dejstvo glavnice usmeri ka Beogradu, a delom snaga da sadejstvuje 12. korpusu (11, 16. i 36. NOU divizija) čiji je zadatak bio da prodire u Mačvu, Posavinu i Pocerinu i poveže se sa jedinicama NOVJ u Sremu, dok je 37. NOU divizija i dalje zatvarala pravac Nova Varoš — Užice (Oslobodilački rat, knj. 2, str. 293—296).

Dvanaesti partizanski korpus sastavljen od jedanaeste Krajiške, i 16 i 36. Vojvođanske divizije ima zadatak da na otseku oko Šapca pređe Savu i dočepa se Srema. U izvršenju ovoga zadatka radi potpune bezbednosti marša kroz ravne krajeve partizani su koncentrisali svoje snage sa glavninom oko Krupnja i Gučeva, sa verovatnom namerom da zauzimanjem Loznice i Koviljače, obezbede svoj levi bok u slučaju da im uspe da pođu prema Šapcu — odnosno da uzimanjem ova dva mesta stvore mostobran, preko koga bi mogli izvlačiti svoje jedinice u Bosnu za slučaj da na to budu primorani.⁵

Čitav Titov pohod na Srbiju došao je preuranjeno i u najskorijim danima njegove trupe će biti prinuđene da se krenu nazad u kom slučaju treba na planinskom grebenu Maljen — Povlen — Medvednik očekivati ogorčen otpor, jer Tito zna da je izgubio poslednju bitku ako ovoga puta bude primoran da napusti Srbiju. Zato se nameće kao prvi preduslov potpune pobe da se mi dočepamo planinskog grebena Gučeva, Boranje i Jagodnje, a preko njih dalje Medvednika.⁶

Protivu crvenih koji su prodrli u Srbiju preduzete su sledeće mere: oklopne nemačke snage zatvaraju osek Ub — Lazarevac i sprečavaju prodor komunista na sever i severoistok. Napadna grupa nemačkih snaga sastavljena od oko 7 bataljona sa pravca Mladenovac — Aranđelovac — Topola — Rudnik. Ovaj napad već je otpočeo i sa ovoga otseka Nemci nadiru op-

---

⁵ Štab 4. grupe jurišnih korpusa dolazi do takvih zaključaka i na osnovu njih planira upotrebu i dejstva potčinjenih jedinica, računajući da će nemačko-četnički protivnapad na 1. proleterski korpus, koji je otpočeo 21. septembra 1944. na teritoriji Čačka, Kragujevca, Topole i Aranđelovca, postići željene rezultate. Međutim, pre nemačkog protivnapada Štab 4. grupe jurišnih korpusa je, očenivši da bez nemačkih trupa ne može sprečiti prodor jedinica NOVJ u Srbiju, doneo odluku o povlačenju u istočnu Bosnu. O tome je načelnik Štaba 4. grupe jurišnih korpusa 20. septembra obavestio komandanta 7. jurišnog korpusa ističući, pored ostalog, sledeće:

»SITUACIJA: partizani nadiru. Nemci izgleda koncentrišu snage prema Beogradu da ih tamo sačekaju. Mi sami ne možemo se više sa uspehom suprotstaviti. Radi toga doneta je odluka da se privremeno prebacimo u Bosnu. Marš za Bosnu mora da se izvede brzo, jer u protivnom moglo bi se desiti da nam to onemoguće komunisti od Pecke i Krupnja (12. korpus NOVJ — prim. red.). Zato sa celim korpusom i sa naoružanim ljudstvom Komandi srezova krenućes pravcem: Mihčinja [treba: Miličinica] — Šabačko Crniljevo — selo Bukor, gde moraš stići danas do mraka ili najkasnije do 5 časova 21. ovog meseca. Kod škole u Bukoru čekaće te dalje naređenje.

Ceo ovaj marš i krajnji cilj moraju ostati tajna, te je nećeš saopštavati nikome, već ćeš samo naređivati pravac pokreta.

...
Dakle brzina, brzina i brzina — jer u toku 21. ovog meseca moramo preći Cer« (Arhiv VII, Ča, k. 69, reg. br. 21/2).

štim pravcem Lazarevac — Valjevo. Pored ovih snaga jedna nemačka divizija koja je 22. u mrak izbila čelom u Čačak, prikuplja se oko Gornjeg Milanovca, i otpočinje napad u pravcu Ljiga i Valjeva.⁷

Prema dvanaestom korpusu angažovane su snage četvrte grupe jurišnih korpusa i to: treći jurišni korpus sa jačinom oko 3000, drugi jurišni korpus sa jačinom oko 1500 i Valjevski korpus sa jačinom oko 1000. Ove snage su ojačane trećim dobrovoljačkim pukom i teškim oružjem nemačkih jedinica i to: dva poljska topa, tri protivoklopna topa i osam bacača 81 mm. Pored ovih trupa levom obalom Drine su trupe majora Leke,⁸ čiji je zadatak da prema našem nadiranju blokira Drinu.

Obzirom na sve preduzete mere partizani iz sastava dvanaestog korpusa prema kome smo mi angažovani mogu uraditi sledeće:

1. — pod pritiskom naših snaga mogu pokušati da daju ogorčen otpor angažujući sve snage da zadrže Gučevo. U ovom slučaju desna napadna kolona koja napada preko Gučeva vatrom teškog oružja postaraće se da na svaki način slomi otpor partizana i ovlada ovom gredom, a leva napadna kolona će intervenisati bočnim udarom sa svoga pravca dejstva da bi olakšala nadiranje desnoj koloni čiji uspeh je presudan.

2. — partizani osećajući naš pritisak sa Gučeva mogu doneti odluku da sa jačim snagama napadnu na levu kolonu i probiju se prema Ceru. U ovom slučaju leva kolona mora po svaku cenu zadržati neprijatelja dotle dok se ne oseti bočno dejstvo desne kolone, koja treba da brzim nadiranjem sa Gučeva ka Boranji onemogućí ovaj manevar crvenih.

3. — partizani mogu da se odluče na povlačenje u pravcu Medvednika a da pred nama ostave jak zaštitnički otpor koristeći pogodnost terena zato. U ovom slučaju obe kolone produžavaju najenergičnije nadiranje određenim pravcem starajući se da vatrom teškog oružja lome otpor neprijateljskih zaštitnica, kako bi brzo doprli do glavnine, kojoj ne treba dozvoliti da se u redu povlači i stavlja neprekidnu odbranu po dubini.

4. — Partizani se mogu odlučiti da delom snaga prime borbu sa nama, a da se sa ostatkom snaga prebacuju preko Drine. U ovom slučaju nadiranje desne kolone je presudno, koja se mora stalno starati da jakim desnim krilom odbacuje neprijatelja više prema severu. A u slučaju primećenog neprija-

⁷ Radi se o probijanju delova nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen«.

⁸ Reč je o Majevičkoj letećoj brigadi Majevičkog korpusa (komandant korpusa Stevo Damjanović Leko).

teljskog povlačenja prema Drini energičnim napadom u vezi sa Lekinim trupama desna kolona će se svakako postarati da se neprijatelj na Drini uništi.

Od svih ovih rešenja najverovatnije da će neprijatelj pokušati da se izvlači prema Medvedniku na šta će ga naterati i situacija kod prvog proleterskog korpusa koga već napadaju jake snage. Zato naše trupe i moraju uložiti krajnje naprezanje da se maksimalnom brzinom prodire u pravcu Medvednika, čije posjedanje bi nam dalo ogromno preimućstvo ne samo u tučenju XII korpusa, već i u sačekivanju delova prvoga korpusa, čiji jedini mogući pravac izvlačenja je preko Debelog Brda, Mravinca i Bukova.

Za postignuće postavljenoga cilja naše trupe preći će u napad 24 septembra u 9 časova po sledećem:

1. — Desna kolona sastavljena od trećeg jurišnog korpusa i Lekine brigade, pod komandom kapetana Voje Tufegdžića, i trećeg dobrovoljačkog puka (bez jednog bataljona) koji je ojačan sa dva poljska topa polazi u napad 24 septembra u 9 časova po novom vremenu sa polaznog položaja Koviljača — Loznica — selo Klupci pravcem: Koviljača — Crni Vrh, Loznica — Crni Vrh i pravcem Klupci — mala Bobija — Crnim Vrhom, a potom produži najbrže nadiranje preko Kruščika (728) — Kulište (700) — Mamutovac (501) — Cerje (612) — Beleg (692). Ova kolona će se postarati da na svaki način do mraka 24 septembra ovlada položajem: Beleg (692) — Kostajnik (747).⁹

2. — Leva kolona sastavljena od drugog jurišnog korpusa pod komandom kapetana Kalabića¹⁰ i ojačana nemačkim teškim oružjem (tri protivoklopna topa i osam bacača 81 mm.) polazi u napad 24 septembra u 9 časova od Draginca pravcem Mali Gralac — Kamenik — selo Krivajci — k. 318 — Miškovac (480) — Logor (443) — Razbojište (409) — zaseok Grbići — vis Mijakovac (610) sa zadatkom da do mraka 24 septembra ovlada položajem Mijakovac (610) — k. 498 — Golovo (464).

Dalje nadiranje u koliko ne bi bilo bitne promene u situaciji treba produžiti po sledećem:

— 25 septembra desna kolona prodire pravcem Turski Grob — Crni Vrh (881) — Duga njiva (842) — Košutnja stopa

---

⁹ Dejstva desne kolone regulisao je komandant 3. jurišnog korpusa svojom zapovešću od 24. septembra 1944. Zapovest precizira zadatke i način dejstva jedinica tog korpusa (1. i 2. jurišna brigada), Majevičke letće brigade, 3. puka belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa i jedinica SDK i naređuje njihovo sadejstvo u pojedinim fazama (Arhiv VII, Ca, k. 78, reg. br. 29/5).

¹⁰ Nikola.

(940) — Mačkov Kamen (928) sa zadatkom da ovoga dana do mraka ovlada položajem Mačkov kamen.

— leva kolona 25 septembra ostaje na položaju severno od Krupnja, kao bočna zaštita desne kolone napadajući po potrebi u pravcu levoga krila ove kolone.

Sa dostignućem linije Mačkov kamen — Krupanj završena je prva faza naše akcije odakle će se preduzeti dalji napad prema situaciji, koja bude bila.

Napad po ovoj direktivi ima bezuslovno početi 24 u devet časova naređenim pravcima.¹¹

Za levom kolonom kao opšta rezerva grupe kreće Valjevski korpus, na čijem čelu će biti ovaj štab.

Radio veza u toku akcije ima se održavati bezuslovno svaki sat (prvih petnaest minuta) počev od 6 do 20 časova po novom vremenu. Komandant Dobrovoljačkog puka se umoljava da svoje izveštaje dostavlja uvek i preko radio stanice kapetana Tufegdžića.

Kurirska veza održavaće se sa štabom preko komande mesta u varošici Draginac.

---

¹¹ Napad je osujećen dejstvima jedinica 12. korpusa NOVJ čiji je štab, ocenivši da su četničke snage demoralisane i rastrojene, 22. septembra 1944. naredio prodor u Mačvu. U daljim dejstvima njegove jedinice su zauzele rudnik Zajaču (22. septembra), oslobodile Loznicu i Banju Koviljaču (24. septembra) i po ovladavanju Iverkom, Cerom i Vlačićem (26. septembra) prodrle u Mačvu (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 12, dok. br. 100, 117, 120, 125—127, 133, 139, 143, 153, 157, 158 i 162).

U raspoloživim četničkim dokumentima nema potpunijih podataka o pomenutim borbama. U zapovesti komandanta 3. jurišnog korpusa od 23. septembra 1944. stoji samo da je 12. korpus NOVJ 21 i 22. septembra napao 3. jurišni korpus »i odbacio ga sa Gučeva« (Arhiv VII, Ča, k. 69, reg. br. 28/2). U izveštaju istog komandanta od 24. septembra 1944. piše da je, postupajući po Direktivi br. 8, toga dana stigao sa korpusom u selo Dragince u kome su se već nalazile jedinice NOVJ, da je preko komandanta 2. jurišnog korpusa primio »naređenje o izmeni Direktive tj. da se rad po ovoj odlaže do daljeg i da sa korpusom imam ostati na starom mestu« (naređenje je pisano 23. septembra u 24.00 sati, a on ga je primio 24. septembra u 9 sati), da je korpus nepotrebno maršovao pet sati zbog zakašnjenja naređenja o izmeni Direktive i da je 24. septembra u 12.15 sati primio naređenje komandanta 4. grupe jurišnih korpusa da posedne položaje na Iverku (Arhiv VII, reg. br. 33/2, k. 69). Iz pomenutog naređenja komandanta 4. grupe jurišnih korpusa se vidi da su delovi 12. korpusa toga dana već prodrli u dolinu Jadra, od sela Draginca do sela Kozjaka, da pripremaju napad na Iverak i Cer i da je u rejonu sela Draginca borbe vodio 2. jurišni korpus. »Položaj Iverak ima se braniti po cenu najvećih žrtava i streljaču svakog starešinu, koji u slučaju napada neprijatelja odstupi a ne izvrši najmanje tri protivnapada, i ne obavesti susede o momentu povlačenja« — piše u tom naređenju (Arhiv VII, Ča, k. 77, reg. br. 23/5). U ovoj knjizi vidi dok. br. 79.

Evakuacione stanice za ranjenike ustrojice se za desnu kolonu u Loznici, a za levu u Dragincu. Na evakuacionoj stanici u Dragincu radiće lekar ovoga štaba.

Ishrana trupa na terenu.

NAPOMENA: Komandant Dobrovoljačkog puka se umoljava da sa dve bele rakete obeleži zauzimanje svih markantnih tačaka na pravcu desne kolone. Leva kolona će to raditi isto, a u nedostatku signalne municije obeležavati zauzimanje položaja sa dve vatre u pravcu sever jug na rastojanju sto metara.

Prijem zapovesti potvrditi. Radiogramom 24. do 7 časova.

Kap. Neš. Nedić

Drag. S. Račić

BR. 76

ZAPOVEST ŠTABA 1. ŠUMADIJSKOG KORPUSA OD 27. SEPTEMBRA 1944. ŠTABOVIMA POTČINJENIH JEDINICA ZA NAPAD NA 4. BRIGADU 21. NOU DIVIZIJE U REJONU ČAČKA¹

Š T A B

I ŠUMADISKOG KORPUSA
jugosl. vojske u Otadž.

O. službeno

27. sept. 1944. god.

Položaj.

Z A P O V E S T

(Sekcija Kragujevac i Arandjelovac 1 : 100.000)

Neprijatelj — komunisti u toku ove noći sišli su iz Vujetinca i sa Bukovca u Borač.² Jačina im nepoznata, ali po proceni njihovih snaga u oblasti Bukovca, nije ih više od 300. Moral im slab i oskudica u municiji.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 44, reg. br. 14/5 (S-V-4977).

² Reč je o akciji 4. brigade 21. srpske (NOU) divizije (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 12, dok. br. 204, str. 593).

U blizini Borča nema naših delova, niti se u skorijem vremenu mogu angažovati dok mi ne stupimo u akciju.

U cilju napada i uništenja ove komunističke grupe u Borču,

N A R E Đ U J E M

I GRUŽANSKA BRIGADA

Sastava kako je sada
K-dant kapetan Čedo³

Sa sadašnjeg položaja najkraćim pravcem krenuće ka Borču zaokupljavajući ga od zapadne strane, sa položaja iznad Lukića kuća i od Zlatnog Vrh. Levo držaće vezu sa udarnom brigadom, a desno sa delovima ljubičke brigade⁴ (eventualno). Obratiće pažnju na pravac od Vujetinaca.

UDARNA BRIGADA ŠGK⁵

Sastav kako je sada
K-dant poruč. Mića⁶

Sa sadašnjeg položaja krenuće odmah i najhitnije ka Borču i izbiti na Siljevicu, odakle na opšti znak preduzeti napad pravcem preko varošice Borač i dalje ka Radmiloviću glavnom snagom, a manji deo uputiće preko Kolakovića kuća za dejstvo u bok crvenih.

Desno držaće vezu sa I gružanskom brigadom, a levo sa drugim našim delovima koji eventualno pristignu i sa levačkom brigadom. Bacačima će pomagati rad I gružanske i levačke brigade.

LEVAČKA BRIGADA

sastav kako je sada
K-dant poruč Hrana⁷

Sa sadašnjeg položaja krenuće odmah i najkraćim pravcem ka Borču i izbiti na kosu kod Pačariskih kuća (put za Toponicu) odakle će na opšti znak za napad krenuti i dejstvovati preko Radmilovića udarajući u bok crvenih sekući im odstupnicu.

---

³ Čedomir Jovanović Čedo, kapetan.

⁴ Ta brigada je iz sastava 2. ravnogorskog korpusa.

⁵ Ta se brigada u dokumentima pojavljuje kao Jurišna prateća brigada i kao Leteća brigada Šumadijske grupe korpusa (ŠGK).

⁶ Svetozar Mijić Mića.

⁷ Hranislav Pavlović.

Desno držaće vezu sa udarnom brigadom, a levo sa našim delovima koji eventualno pristignu.

BATALJON II GR. BRIGADE

sastava kako je sada

K-dant ppor. Blaža

Sa sadašnjeg položaja prikupiće se odmah kod štaba korpusa sa kojim će i krenuti i služiti kao opšta rezerva.

Početak napada: Bela raketla pravo ka varošici Borču, sa mesta udarne brigade. Ovo će biti čim jedinice stignu na polazne položaje.⁸

Znaci za vezu i ugovorni znaci: kapa na pušci dignutoj pravo u vis, odgovor puška u horizontalnom položaju nad glavom.

Milovan — Hrana.

Broj ugovoreni 9 i za kontrolu 7 (jer se znaci lako hvataju).

Ranjene slati preko Bečevice i Toponice za Knić.

Snabdevanje kao do sada.

Ja ću se nalaziti sa udarnom brigadom.

Napad mora da uspe, radi čega se založiti do kraja. Crveni imaju glomaznu komoru radi čega su teško pokretljivi. Susedne jedinice jedna drugu da pomažu. Pravac gonjenja neprijatelja je tamo kuda bude odstupao, a sa rasporedom naših jedinica kako je u ovoj zapovesti. Svak sebi rezervu.

⁸ U izveštaju Štaba 1. šumadijskog korpusa od 27. septembra 1944. piše da je toga dana korpus »sa udarnom brigadom Š.G.K. krenuo po pismenoj zapovesti pravcima: Gradina — Grabak — Siljevica — Čairovića kuće — Lukići — Zlatni vrh...

Po izvršenom podilaženju napad je počeo duž cele gore iznete linije. Ali komunisti su jakim snagama već držali položaje koji su trebali biti naši polazni, a inače veoma jaki.

Pokreti jedinica, držanje vojnika i uticaj svih starešina bili su za svaku pohvalu (ljudstvo levačke brigade opet izuzetak). Borba sa bliskih odstojanja veoma žestoka. Snage komunista nisu bile 120, nego vrlo jake jer držaše celu liniju na koje smo upravili svoj napad. Osim toga, izvešteni smo da crveni nemaju municije ni bacača. Međutim, municiju trošili neštedemice i tukli nas bacačima (lakim).

Pod jakom frontalnom i bočnom vatrom automatskih oruđa crvenih, i pošto je došlo do mešanja naših i njihovih delova, povukli smo se pri čemu nas je samo sreća poslužila da ne budemo (naročito na sektoru prema Bečevici) svi uništeni.

Angažovao se je i radnički korpus sa štabnom grupom (jer ostali nj.[ihovi] delovi nemaju municije).

Sada se nalazimo u Grivcu. Svi delovi nisu još prikupljeni, ali će pristići u toku noći« (Arhiv VII, Ča, k. 44, reg. br. 15/5).

Na nešto više detalja, o tom napadu piše i komandant Jurišne prateće brigade Šumadijske grupe korpusa u svom izveštaju od 28. septembra 1944. Zbornik NOR-a (Arhiv VII, Ča, k. 33, reg. br. 10/5). Vidi i Zbornik NOR-a, tom I, knj. 12, dok. br. 204, str. 593.

Ne otvarati vatru bez cilja. Ubijati na licu mesta kukavice i begunce. Na položaju se ne otkrivati pre vremena. Kretanje samo zadnjim nagibom položaja, a na liniji rasporeda da se prikriveno pojavljuju samo osmatrači.

Jedan deo rudničkog korpusa u Grivcu. Traženo da on zatvori put Knić — Bumbarevo Brdo. Traženo da poljska straža zatvori drum Knić — Bumbarevo Brdo i drum Gruža — Vitkovac.

Po završetku borbe (kada se izgubi dodir sa neprijateljem) jedinice će se postaviti: I gružanska u prostor Borča — Konjuša, levačka u Grivcu, Blažov bataljon u svoju brigadu, udarna brigada dalje na raspoloženju komandanta brigade.

Završeno u 8,50 čas.

Komandant, kapetan
Marko Lj. Muzikravić

DOSTAVLJENO:

Brigadama: I gružanskoj
Levačkoj
Udarnoj
Upoznat ppor. Blaža
Ostavljena kopija.

BR. 77

OBAVEŠTENJE KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 28. SEPTEMBRA 1944. KOMANDANTU DRINSKOG KORPUSA O PLANU AKTIVNOSTI I DEJSTAVA ČETNIČKIH SNAGA U SLUČAJU ISKRCAVANJA ANGLO-AMERIČKIH SNAGA NA JADRANU¹

Dragi Aco,²

Primio sam tvoje pismo od 26. ov.mes.³

Sinoć je radio London javio da su se jake snage engleske iskrcale iz vazduha i sa mora u Albaniju i na južna dalmatinska ostrva. Američke stanice javile su da su Englezi zauzeli mesto Himara u Albaniji, a jutros je javljeno da su se iskrcale nove

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 237, reg. br. 37/4 (BH-W-247).

² Aleksa Drašković, major, komandant Drinskog korpusa (srebrenički, čajnički, višegradski i fočanski srez).

³ To pismo nije pronađeno.

snage u Albaniji i na naša ostrva, ali da se sve još drži u tajnosti. Prema ovome možemo svakog časa očekivati iskrcavanje na našu obalu od Ulcinja do Šibenika. Verovatni pravci će biti od Skadra preko Podgorice dolinom Lima i od Metkovića ka Sarajevu i dalje od Splita ka Banjaluci i dolini Save. V.K. naređuje da sačekamo saveznike.

Obzirom na ovu situaciju moj plan je sledeći:

1) Voja⁴ kao najbliži da ih neposredno sačeka sa svim snagama koje ima na okupu. Pavle⁵ da ima posebnu grupu u oblasti Podgorice koju da prethodno zauzme od Nemaca dok stignu saveznici.

2) Od tvoga i Mišinog korpusa⁶ da formiramo jednu grupu od 3000 ljudi u oblasti Foča — Kalinovik. Ovo treba što pre uraditi, pa ćemo dalje raditi prema prilikama bilo da idemo ka Sarajevu, ili dolinom Lima da ih ovde sačekamo. Ovoj grupi pridružiće se i sve jedinice iz Srbije koje nam budu prišle. Javio sam ti već da su se Miša Marković i Kondor,⁷ koji su došli od Dobruna stavili na raspoloženje sa grupom od 1.500 ljudi i da su spremni da krenu gde naredim.

3) Od Zeničkog korpusa, I sarajevske i vlaseničke, kao i dobojskog terena stvoriću posebnu grupu prema Sarajevu. Ovu grupu po potrebi ojačaću sa Vranješevićevim snagama iz zapadne Bosne.

Cim se uhvati veza staviću se pod komandu saveznika i zahtevaću da kod svake grupe dođe po jedna saveznička misija, tako da sa svim grupama budem u sigurnijoj vezi. Posle toga preduzećemo i sva potrebna ostala pitanja, kako bi bili slobodni za rad protivu okupatora. Sve ovo moramo postaviti po cenu života inače nećemo postići ništa.

Akcije protivu okupatora su vrlo važne, jer ćemo time pred saveznicima steći kredit i uveriti ih u komunističke laži.

U pogledu moga puta za Hercegovinu, treba da znaš još jednu činjenicu, zbog koje bi bilo potrebno da se tamo nađem. Po nagovoru Novakovića i Krivošića, Voja izgleda ima nameru da sve naše jedinice tamo prigrabi i da se on pokaže pred saveznicima kao jedini gospodar situacije. Nije potrebno da se ovo komentariše, obzirom na sve naše ranije dogovore i sporazume, ali mi izgleda danas svako radi samo lično za sebe i ne bira sredstva. Učiniću što mogu da se svi pojavimo kao celina pred saveznicima, ali je za to bezuslovno potrebno da neposredno uz mene bude grupa bar od 2—3000 ljudi.

⁴ Lukačević.

⁵ Đurišić.

⁶ Romanijski korpus pod komandom Milorada Momčilovića.

⁷ Dušan Radović, komandant Zlatiborskog korpusa.

U vezi gore iznetog molim te da učiniš krajnje napore i da pokreneš Dragišu i ostale bar do Foče i Kalinovika, a obećaj im da u vezi sa promenom situacije nije potrebno da idemo u Hercegovinu. Ustvari tako će se nekako i događaji razvijati, jer će sigurno saveznici pre stići do Voje, nego što bi mi mogli tamo stići i kad bi danas krenuli. Uostalom, ja mislim da kada ljudi budu čuli da su se stvarno saveznici iskricali na našoj obali i da napreduju ka Sarajevu, da će i oni uvideti potrebu spajanja sa saveznicima ili u oblasti Sarajeva ili u oblasti Konjica ili Mostara (Nevesinja). Tada ih sigurno Dragiša neće moći povući u Srbiju u borbu protivu crvenih, kada je tamo situacija vrlo teška. Da je stanje u Srbiji dobro, ne bi Kondor i Marković dolazili ovamo. — Bez obzira na stanje u srezu Miša Vučković mora takođe izvući deo snage za ovamo. Ja verujem da bi i nešto Neškovićevih ljudi došlo kad čuju za iskrcavanje i kad znaju da neće ići na more.

U svakom slučaju ti bi morao stvoriti bar 1000 ljudi za dolazak ovamo, jer sa malom grupom ne možemo ništa uraditi. Vesti slušaj redovno, jer je to bitno da si uvek u toku situacije.

Do tvoga odgovora ja ću se nalaziti u oblasti Foča — Kalinovik, a ako ima nade da ćeš doći, ja ću te sačekati, pa makar to bilo i duže vreme, ma da nam je neobično važno da odve što hitnije stvorimo jednu jaku grupu. Ako ti bude zgodno mogao bi se poslužiti Kondorovom stanicom, ali depeše predavaj po tvojoj šifri novoj.

Kosorića ne treba ispustiti iz ruku, neka on vodi akcije protivu okupatora i ustaša i što je glavno da ne ide u crvene. — Kroz narod i vojsku treba da prostruji vest: Rusi neće ulaziti u našu zemlju, komunisti idu njima u sastav, Englezi i Amerikanci dolaze kod nas, uzimaju nas u zaštitu i sprečiće komunizam u našoj zemlji i dovesti Kralja. Mi moramo sačekati saveznike i njima se priključiti. Niko da ne prilazi drugima, ili će biti likvidiran, kao što su u Francuskoj i Italiji. Tito je engleski zarobljenik. Propaganda Londona za naše crvene je politička igra zbog Rusije.

Dakle, učini sve što možeš u ovom pravcu hitno mi javi rezultat, da se znam upravljati.

U Kalinoviku je 11 herc. brigada crvenih. Nju ćeš sutra ili prekosutra napasti. Javi situaciju iz Sandžaka i sve ostalo tamo.

Najhitnije odgovori.

Srdačan pozdrav
Čika Branko

28/IX-44. u 9 časova
Miljevina

OBAVEŠTENJE ŠTABA 1. BRIGADE OZRENSKOG ČETNIČKOG ODREDA OD 29. SEPTEMBRA 1944. KOMANDANTIMA BATALJONA O NAREĐENJU KOMANDANTA ODREDA DA SE BORBE VODE SAMO PROTIV JEDINICA NOVJ¹

Štab 1. Brigade
Ozrenskog četničkog odreda
Broj službeno
dana 29. IX. 1944. god.—
Položaj.—

KOMANDANTU 1. BATALJONA OVE BRIGADE

Položaj

Shodno naređenju Komandanta odreda od 28/IX 1944. god.² naređuje Ti se sledeće:

1.) Da odmah narediš svojim borcima da zauzmu miran stav prema neprijatelju, izuzev partizana, ali pored toga da svi naoružani ljudi i dalje budu na okupu i u strogoj pripravnosti t.j. da budu na svojim položajima. Ukoliko bi se naši ljudi sastavljali sa Švabama, pa ako bi ih Švabe pitale zašto su u pripravnosti neka odgovore da su u pripravnosti samo radi partizana.³

2.) U koliko ima službenika sa teritorije toga bataljona a vršili su službu u hrvatskoj državi, neka slobodno sa naše strane idu na dužnost.—

3.) Sa partizanima se nesmiye niko živ više sastajati i ništa ne pregovarati.—

Ovo učiniti odmah i o učinjenom taj komandant će podnosciti redovno izveštaj ovome štabu radi ravnanja.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

M.P.⁴

Komandant:
Tadić Branko

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 235, reg. br. 5/11 (BH-X-920).

² To naređenje komandanta Ozrenskog odreda (kasnije se pojavljuje i kao Ozrenski korpus) nije pronađeno.

³ Saradnja Ozrenskog četničkog odreda sa nemačkim okupatorom i vojnopравним vlastima NDH datira iz prve polovine 1942 (vidi knj. 1, dok. br. 189 i 117), produbljava se tokom 1943 (vidi knj. 2, dok. br.

ZAPOVEST ŠTABA 4. GRUPE JURIŠNIH KORPUSA OD 1. OKTOBRA 1944. KOMANDANTIMA 2, 3. i 7. JURIŠNOG KORPUSA ZA SADEJSTVO S NEMAČKIM TRUPAMA U DEBLOKADI ŠAPCA¹

Valjevski²

Z A P O V E S T

Karta razmere 1 : 100.000 sekcije Šabac, Valjevo, Krupanj i Obrenovac.

Drugoga oktobra u šest časova polaze u napad nemačke trupe:

27, 139 i 145) a u 1944. godini ona dolazi do punog izražaja. U naredjenju načelnika Štaba tog odreda od 2. aprila 1944. komandantu 1. bataljona piše:

»U vezi dopisa toga komandanta broj služ.[beno] od 1. o.m. odgovaramo sledeće: Traženi sastanak od strane Njemačke komande u Maglaju ne može se održati na dan 3. ovog meseca tj. u ponedeljak nego izvjesti Njemačku komandu u Maglaju da će dva delegata ovoga Štaba doći na traženi sastanak u srijedu 5. ovog meseca do 10. časova prije podne.

U vezi prednjeg taj komandant neka sačeka navedene delegate na dan 5. ovog meseca kod Bele ploče t.j. kod mosta« (Arhiv VII, Ča, k. 235, reg. br. 1/11).

Iz naredjenja komandanta Ozrenskog četničkog odreda od 16. maja 1944. upućenog istom komandantu vidi se da je na tom sastanku utanačeno borbeno sadejstvo i snabdevanje hranom i municijom. U naredjenju piše:

»U vezi izdatog naredjenja za pokret, ti ćeš ostati na području svog bataljona i služićeš za vezu sa Nijemcima i transportovanju municije i hrane ako dođe od Švaba za Konopljišta, gde će neko od Švaba primati municiju, a sa bataljonom neka krene Tvoj zamenik t.j. najbolji komandir čete.

Javi Švabama da smo napadnuti, u koliko to Đorđe već nije javio« (Arhiv VII, Ča, k. 235, reg. br. 2/11).

Naredenje komandanta 1. bataljona Ozrenskog četničkog odreda od 19. maja 1944. vodniku 1. voda 1. čete tog bataljona (Arhiv VII, Ča, k. 235, reg. br. 3/11) i izveštaj komandanta istog bataljona od 7. jula 1944. komandantu odreda (Arhiv VII, Ča, k. 235, reg. br. 4/11) potvrđuju da su nemačke trupe snabdevale taj odred municijom, hranom i sanitetskim materijalom.

¹ Okrugli pečat: »Štab 1. brigade Ozrenskog četničkog odreda«.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 128. reg. br. 26/4 (S-X-309). Zapovest je najverovatnije, izdata 1. oktobra 1944.

² Dopisano mastilom.

— Iz Šapca bataljon Brandenburga sa deset bornih kola, koji će se prikupiti na drumu šest kilometara severozapadno od Debrca (no ako most na Oridu bude porušen, ovaj bataljon krenuće na Vladimircu) odakle u 7,30 časova napada u pravcu sela Jalovik.

— Iz Obrenovca ojačana četa pešadije sa tri tenka biće spremna za napad u 7,30 časova na Ušću i napašće preko Beljina ka selu Mesarci — Debrcu a potom selu Krniću.

— Kolona iz Uba od dve čete pešadije i dva tenka, stoji spremna u sedam časova u Banjanima za napad pravcem selo Kožur — Krnić.³

Naše trupe će učestvovati sa jedinicama u napadu dok se ne očisti prostor Debrca — Jalovik — Krnić — Kožuar, da bi potom produžile marš po zapovesti za prodor od prvog oktobra.⁴

³ O dejstvima nemačkih jedinica na tom području tokom septembra 1944 vidi Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 4, dok. br. 144 i 168 i Prilog br. 1.

⁴ Istakavši da 12. korpus NOVJ priprema napad na Šabac, da na teritoriji između Drine i Jadra nema jedinica NOVJ, »ali ih na tom prostoru može biti u prolazu«, te da će jedinice 4. grupe jurišnih korpusa »preduzeti proboj prema Medvedniku sa ciljem da se dočepaju prostora Pecka — Valjevske Stave i odatle dejstvuju prema pozadini neprijatelja«, Štab 4. grupe jurišnih korpusa u toj zapovesti od 1. oktobra 1944. je naredio sledeće:

»Napad na neprijatelja počće u 10 časova po sledećem:

1. — Desna kolona — drugi jurišni korpus polazi u napad iz Debrca čelom glavnine u 10 časova sa zadatkom da preuzme selo Krnić i potom produži prodor pravcem: selo Krnić — selo Jazovnik — Ciganska Mala — Vis Gomile — Jalovička šuma — Kusanja — Vukodraž — Seni Rt — selo Draginja — selo Kozarice — selo Goločelo — Mihajlovića Brdo — Braznik (313) gde glavnina treba da prenoći.

2. — Leva kolona — treći jurišni korpus polazi u napad u 10 časova upućujući glavninu pravcem selo Beljin — selo Suvo selo — selo Kožuar — Ciganska Mala — Grobljanska mala — selo Svileuva — selo Mali Bošnjak — selo Kamenica — Rečane — Adžino Brdo gde će prenoći.

3. — Za desnom kolonom maršuje štab grupe a za njim kao rezerva i zaštitnica Valjevski korpus.

Marš po gornjoj zapovesti sa punim obezbeđenjem preduzeti tek kad se ovlada selom Krnić i Kožuar, na koje je nareden napad drugom i trećem korpusu danas u deset časova.

NAPOMENA: u toku marša naš cilj je proboj radi toga se privlačiti neangažujući se u borbi ako nisu na to prinuđeni. Male neprijateljske delove energično odbaciti goneći ih slabijim delovima da glavnina može nesmetano marševati. Sve jedinice zbog rđavog vremena i magle da se snabdeju putovodama, a delovi za obezbeđenje pored putovođa moraju dobiti i tačan pravac pokreta do dostizanja marševskog cilja. Na liniji drumu Koceljeva — Šabac kolone će se izjednačiti čelom glavnine uhvatiti međusobnu vezu i produžiti dalji marš po

1. — Drugi jurišni korpus u sedam časova spreman u selu Ušće stupa u vezu sa nemačkom kolonom iz Obrenovca i napada sa njom zajedno.

2. — Treći korpus u sedam časova prikupljen u Banjanima stupa u vezu sa nemačkom kolonom sa Uba i napada sa njom zajedno.

3. — Valjevski korpus sa štabom grupe polazi iz Skele u 7 časova pravac Debrca, gde će se zadržati u rezervi.⁵

Radio vezu održavaće jedinice sa Štabom svakog časa. NAPOMENA: Kad padne Jalovik i selo Krnić komandant drugog korpusa će izvestiti, a komandant trećeg korpusa kad budu zauzeli selo Kožuar — da bi dobili naređenje za pokret u cilju proboja ka Medvedniku. Ne stigne li da se ovim prostorom ovlada pre podne to će trupe možda dobiti zapovest da na tom prostoru organizuju odbranu i zanoće.

Za kurirsku vezu upućivati kurire drumom na Ušće, a potom od Ušća ka Debrcu, gde će biti komandno mesto štaba, dok se ne naredi drugačije.

zapovesti. Na položaju gde će biti prenočište kolone će postaviti puno obezbeđenje obrazujući polukrug u pravcu jugozapada, a rezerva će postaviti polukrug u pravcu severozapada.

Za slučaj da naše grupe ne uspeju u svom prodoru do linije druma Koceljeva — Šabac, trupe će se povući: treći korpus selo Vukona, drugi korpus selo Beljin, Valjevski korpus sa štabom selo Ušće« (Arhiv VII, Ča, k. 77, reg. br. 14/4).

Prodor 4. grupe jurišnih korpusa preko Medvednika ka jugu sprečila je 6. proleterska divizija koja je 26. septembra 1944. dobila zadatak da zatvaranjem puta Šabac — Valjevo sadejstvuje sa 12. korpusom u njegovom prodoru u Mačvu (tom I, knj. 12, dok. br. 145 i 201, str. 549, Arhiv VII, ANOR, k. 797, reg. br. 1/3; izvod iz Operacijskog dnevnika Štaba 5. proleterske divizije, Šesta lička, str. 379 i 397). Razbijene četničke jedinice su kasnije prihvatile nemačke trupe i do 7. oktobra vozom prebacile ih u rejon Valjeva.

Pored rečenog, o neuspehom pokušaju prodora 4. grupe jurišnih korpusa preko Medvednika na jug, vidi u Arhivu VII, Ča, k. 77, reg. br. 18/5; Direktiva br. 12 Štaba 4. grupe jurišnih korpusa (nedatirana, verovatno od 30. septembra 1944) za povlačenje ka jugu i k. 33, reg. br. 21/5; naređenje istog štaba za obezbeđenje.

⁵ U borbama protiv jedinica NOVJ tokom septembra 1944. Valjevski korpus se toliko osuo da je komandant korpusa svojom naredbom od 29. septembra 1944. naredio da se »od celokupnog ljudstva« formiraju tri bataljona, a Đački bataljon da se rasformira i upotrebi za formiranje Štabne čete korpusa i pratnju štabova bataljona (Arhiv VII, Ča, k. 69, reg. br. 41/2) Da bi sprečio dalja bekstva vojnika iz jedinica, on je istog dana ovlastio komandanta bataljona da sve vojnike koji pokušaju bekstvo strelja »na licu mesta bez prethodnog stavljanja pod preki vojni sud«, kao i svakog starešinu »koji ne bude izvršio naređenje i dobijeni zadatak« (Arhiv VII, Ča, k. 69, reg. br. 40/2: naredba komandanta Valjevskog korpusa od 29. septembra 1944).

Ranjenike upućivati kod kafane na Ušću, odakle će se prenositi kamionom ili kolima za Obrenovac.

NA IZVRŠENJE!

Dostavljeno: K-tu II, III, VII

Načelnik Štaba, kapetan
Neš. I. Nedić

Komandant, ppukovnik
Drag. S. Račić

Celo korpusa polazi iz zapadne ivice Skele tačno u 7 časova bez obzira na štab.⁶

Neško

BR. 80

NAREĐENJE ŠTABA 1. ŠUMADIJSKOG KORPUSA OD 1. OKTOBRA 1944. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA NAPAD NA JEDINICE NOVJ U REJONU GORNJEG MILANOVCA¹

[grb]

KOMANDA JUGOSLOVENSKE VOJSKE
U OTADŽBINI

Gorski Štab br. 56
Br. služb.
1-X-1944. god.
Položaj.
U 05,00 časova

KOMANDANTU GRUŽANSKE BRIGADE

Stanje komunista pred nama je mnogo gore nego što smo to do sada znali. Pomoć ne mogu da dobiju. Potrebno ih je proterati najmanje iz prostora Ješevca i južnih obronaka Rudnika.² Na osnovu ove situacije i za izvršenje prednjeg zadatka.

⁶ Tu rečenicu je mastilom dopisao Neško Nedić.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 44, reg. br. 23/7.

² i ³ Reč je o 21. NOU diviziji (2. proleterska i 4. i 5. srpska NOU brigada), čiji je zadatak bio zatvaranje pravca Čačak — Beograd preko G. Milanovca, Vračevšnice i Rudnika. U rejonu Belo Polje — Vrba-va dejtvovala je njena 4. brigada (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 13, dok. br. 188). O ranijim borbama 4. brigade protiv 1. šumadijskog korpusa vidi dok. br. 76.

N A R E Đ U J E M :

U Da jedinice prvog šumadiskog korpusa koje su sada na položaju danas u 10 časova izvrše napad na komuniste u prostoru Bela Polja i Vrbave³ i to:

— Bataljoni prve gružanske brigade sa položaja na kojima su sada napadaju predstražarske položaje crvenih upravljajući glavni napad ka Donjoj Vrbavskoj školi. Akcija brigade i bataljona samostalna te zona širenja levo i desno prema situaciji i mogućnosti. Pratiti rad levačke brigade u prostoru Belog polja a levo obratiti pažnju štititi se većim samostalnim manjim odelenjima.

— Bataljoni levačke brigade sa sadašnjih položaja napadaju crvene pravcem Konjuša — Belo Polje i po savlađivanju ovim prostorom glavni napad upravljati ka Donjovrbavskoj školi gde se spojiti sa prvom gružanskom brigadom. Levo pratiti rad prve gružanske brigade desno štititi se većim samostalnim odelenjima.

— Štabna korpusna četa služice kao vatrena rezerva.

Pripremu bataljona izvršiti ranije. Biti energičan, akciju gerilsku i da se ispolji uticaj starešina svih do najmanjeg.

Disciplina vatre.

Komore ne izvoditi za jedinicama dok se ne naredi.

Po ovladavanju Belim Poljem i Donjom Vrbavom sa okolnim položajima produžice se akcija preko Gornje Vrbave i Grabovice, sa obe brigade paralelno. U Grabovici na podesnim položajima stati.

Ovu akciju pratiću lično i rad jedinica koordinirati.

U slučaju neuspeha jednoga dela i na jednom položaju, taj deo ne sme se definitivno povlačiti a još manje i zbog toga sme da se povlači i cela jedinica. Gurati energično napred i vratiti izgubljene položaje.

Ostavljati svuda rezerve i neprijatelju nikako pokazati snagu koja se ima.

Područne jedinice da do 6 časova upute po dva kurira u štab korpusa za vezu.

Ja ću biti u međuprostoru obe brigade.⁴

M.P.⁵

Komandant, kapetan
Marko Lj. Muzikravić

⁴ Četnička dejstva po toj zapovesti osujetile su 2. proleterska i 4. srpska NOU brigada samoinicijativnim napadom 3. oktobra 1944. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 13, dok. br. 33, 34 i 188.

⁵ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 56«.

**PISMO KOMANDANTA SRPSKE DRŽAVNE STRAŽE U
Kragujevcu od 6. oktobra 1944. komandantu 1.
šumadijskog korpusa o situaciji u rejonu
Kragujevca i formiranju četničko-nemačkog
štaba¹**

Dragi Marko,²

Tvoje sam pismo primio. Hvala na obaveštenju. Organizuj kurirsku službu, kako bi svakog momenta svaki izveštaj tvoj mogao da mi se dostavi, kako bih mogao kod Nemaca preduzeti korake da se situacija popravi. Za sada tamo u Drači nema nikoga i sporo rade, te bi bilo dobro da izveštaje dostavljaš neposredno meni ili Načelniku.

Izdrži još malo. Danas nemačka avijacija bombarduje prostoriju od sela Vrbave pa nazad na zapad. Ima dosta bombi i mitraljeza. Za dva dana treba da izbace 500 bombi. Podatke šalji hitno, naročito o jačim grupama komunista.

Naročito izvesti o glavnim grupisanjima snaga komunista i njihovih štabova.³

Pismo sam odmah poslao za dalje i čim dobijem odgovor poslaću Ti.

Juče sam došao od Dronje.⁴ Stvar smo uredili povoljno. Grupacija četnika ima da se izvrši za dan dva u našem okrugu.⁵ Trupe su u maršu. Potpukovnik Smiljanić⁶ do dolaska Radoj-

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 127, reg. br. 39/8 (S-X-120).

² Muzikravić.

³ Na prostoriji Arandelovac — Topola — Gornji Milanovac tada su dejtvovalе 5, 17. i 21. divizija 1. proleterskog korpusa NOVJ. Opširnije o njihovim dejstvima vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 13, dok. br. 75, 80, 83, 91, 97 i 133.

⁴ Miroslav Trifunović, divizijski general, komandant Srbije.

⁵ Prema zapovesti komandanta Srbije od 7. oktobra 1944, sve četničke jedinice u Srbiji i jedinice SDS i tzv. Srpske garde trebalo je da se grupišе u sedam grupa. Grupe su imale sledeće zadatke: 1. grupa napada jedinice NOVJ pravcem Čačak — Suvobor — Ljig i izbija na liniju Vreoci — Ub; 2. grupa napada pravcem Knić — Stragari — s. Venčani i izbija na liniju s. Venčani — s. Vreoci; 3. grupa brani Kruševac; 4. grupa SDS prikuplja se u rejonu Jagodine (sada Svetozarevo); 5. grupa SDS u rejonu Rekovca; 6. grupa u rejonu Belušića, i 7. grupa u istočnoj Srbiji (Arhiv VII, Ča, k. 127, reg. br. 39/1). Po zapovesti nije postupljeno, jer je Vrhovna komanda u međuvremenu donela odluku da glavninu četničkih snaga iz Srbije preko Sandžaka prebaci na Crnogorsko primorje (vidi dok. br. 64 i 66).

⁶ Dušan, komandant šumadijske grupe korpusa.

Prema raspoloživim dokumentima, štab te grupe je u drugoj po-

lovića⁷ ovlašćen je da preuzme komandu nad svima četničkim snagama. Obrazovan je zajednički štab sa Nemcima.

Načelnik štaba komande Srbije dolazi da vodi operacije u ovome okrugu. 117 nemačka divizija u maršu je ka Kragujevcu. II dobrovoljački puk je u Sopotu. Komanda Jugoistoka prelazi u Kragujevac. Izgleda da će i Srpska vlada doći u Kragujevac. Izdrži još malo, znam tvoje teškoće, ali i Raković⁸ će ući u tvoj sastav danas ili sutra. Avalske korpus i Rudnički ulaze takođe u sastav Šumadijske grupe. Preko konjanika ordonansa organizuj hitno uzajamno obaveštavanje.

Ovih dana artiljerijski puk sa 36 oruđa biće spreman za dejstvo.

Pozdravi sve, a Ti primi puno pozdrava i gore glavu. —

6. X. 1944.

T V O J
Ljubo⁹ Đorđević

lovini 1944. intenzivno saradivao sa nemačkim trupama u borbi protiv jedinica NOVJ i od njih primao oružje i municiju za svoje jedinice. U izveštaju obaveštajca 1. šumadijskog korpusa Branimira Dimitrijevića »Džima« piše da Smiljanić u Gruži čeka prijem oružja od Nemaca (Arhiv VI, Ča, k. 19, reg. br. 41/3), a u izveštaju od 13. septembra 1944. Dimitrijević kaže da je Smiljanić »dobio 1.000 pušaka i 100 automata« (Arhiv VII, Ča, k. 119, reg. br. 45/3).

Smiljanić je lično održavao vezu sa nemačkim trupama u Kragujevcu. U pismu šefa Centra veze Štaba Šumadijske grupe korpusa od 7. oktobra 1944. izvesnom Jovanu, između ostalog, piše:

»Komandant je otišao za Kragujevac jer su ga hitno zvali tamo. Sad sam baš telefonski sa njim razgovarao... Molio sam da izdejsstvuje municiju on javlja da Vam je municija poslata za Knić a i pre dva dana poslato je Baji 12.000 metaka 7,9. Komandanta sam zamolio isto tako da angažuje nove snage od Knića, te komandant nastoji da i to bude.

Komandanta svakodnevno zovu dole na razne konferencije ili pak ovde oni dolaze (najmerodavniji faktori).

Neško Nedić je ovde sinoć spavao a i Račić je u Kragujevcu« (Arhiv VII, Ča, k. 127, reg. br. 41/8).

Smiljanić je i svojim potčinjenim naređivao da se lično povezuju sa komandantima nemačkih jedinica radi zajedničkih akcija protiv jedinica NOVJ. U tom smislu je njegovo naređenje od 25. septembra 1944. komandantu 1. šumadijskog korpusa (Arhiv VII, Ča, 127, reg. br. 4/7).

⁷ Miloš, komandant Mlavsko-smederevske grupe korpusa.

⁸ Predrag.

⁹ Ljubiša, komandant SDS u Kragujevcu.

PISMO KOMANDANTA 1. MILEŠEVSKOG KORPUSA I KOMANDANTA DURMITORSKE BRIGADE IZ PRVE POLOVINE OKTOBRA 1944. KOMANDANTU DRINSKOG KORPUSA O RAZBIJANJU ČETNIČKIH JEDINICA NA PROSTORIJI ČAJNIČE—GORAŽDE—VIŠEGRAD¹

Majoru g. Draškoviću Aleksi

Položaj

U vezi izveštaja dostavljenog 6. ov.m.² dostavljam sledeći izveštaj.

Noću 6/7 ov.m. posle povlačenja sa linije Jakubov grob — Vučevo zanočili smo sa trupama na liniji Ponikve — Metaljka, a u Trpinjama je bio smešten kapetan Ružić.³

Komunisti su u toku noći napali na Metaljku i Čajniče radi čega je ljudstvo povučeno pravovremeno sa ovih položaja kao i iz sela Ponikva.⁴ Ružić tek što je izvešten bio je napadnut u momentu kada se spremao za pokret u 2,30h. Napad je izvršen u selu i sa visova oko sela tako da se povelala teška borba u potpunoj mračnoj noći. Napad je izvršen sa jačim snagama. Jedan deo ljudstva jedva se izvukao dok su 10 četnika i kapetan Jauković Staniša ostali otsečeni od svoje jedinice da se ni do danas nezna za njihovu sudbinu. Zna se da su od ovih 4 poginula, a ranjenih je došlo 5. Zna se da su i komunisti imali ranjenih, a za poginule se nezna.

Sutra dan pre podne vođena je manja borba na položajima Kozari, i selu Milijeni,⁵ a Plevalska brigada između Trebeškog brda i Goražda bila je iznenađena i prevarena radi čega je izgubila dva mitraljeza, jednog ranjenog i nekoliko izgubljenih. Posle ovoga K-dant IV bataljona II plevaljske brigade sa ljudstvom koje je bilo kod njega vratio se u pozadinu.

Posle podne toga dana doneta je odluka da se povučemo za Višegrad gde su već bili ranjenici evakuisani.

U noći 8. ov.m. u 2 časa stigao je voz iz Višegrada da nas preveze iz Međeđe za Višegrad. Prilmljeno je pismo od Subo-

¹ Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 140, reg. br. 15/3 (CG-V-1403/1). Dokument je pisan, najverovatnije, 10. oktobra 1944.

² Taj izveštaj nije pronađen.

³ Ivan, komandant Durmitorske brigade.

⁴ Napad su izvele jedinice 7. crnogorske brigade 3. divizije NOVJ. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom III, knj. 8, dok. br. 203 i 204.

⁵ Na karti 1:100.000: Miljeno.

tinčića,⁶ gde je tražio da se mi čim prije prebacimo za Višegrad zbog borbe koju ste Vi vodili na Bijelim Brdima.

Po dolasku na 30 metara ispred tunela kod Višegrada voz je uleteo među komuniste koji su već bili spremni za borbu i kada je jedan sa puškomitraljezom primorao vozovođu da voz zaustavi nastalo je bacanje bombi na voz kao i otvaranje vatre iz automatskih oruđa. Tom prilikom nastalo je komešanje kod ljudstva koje je bilo demoralisano od ovakih iznenađenja. Jedan deo ljudstva od 70—80 boraca stupio je u borbu dok je ostatak u neredu počeo da se povlači prugom ka Međeđoj. Ljudstvo u ovom momentu niko nije bio u stanju zadržati. U vozu ovom prilikom bilo je smešteno najelitnije ljudstvo sa oružjem i spremom i to: 800 vojnika 10 teških mitraljeza, 3 bacača teška i 80 konja što je ovom prilikom sve od naoružanja i spreme sve bilo zarobljeno.

U ovome napadu neprijatelj je napadao sa 2 bataljona 3 sandžačke brigade i gerilom od Nove Varoši.⁷

Subotinić je trebao uputiti kurira da zaustavi voz a da ne doživim ovako iznenadnu tragediju.

Ja sada imam svega oko 60 ljudi⁸ koje je bez automatskih oružja, dok je ostali deo ljudstva još ranije odsečen na Kovaču sa kapetanom Nikolićem.⁹

Znate li šta je sa izbeglicama koje su bile u Višegradu. Đamil Hasanović krenuo je za Goražde kada sam ja formalno propao, da tamo mobiliše ljudstvo koje je dezertiralo.

Imate li veze sa Vojom,¹⁰ čika Brankom,¹¹ Čičom¹² i Srbijom i šta se sad namerava.¹³

⁶ Radomir, kapetan, komandant četničkog višegradskog sreza.

⁷ U izveštaju 3. sandžačke brigade 37. divizije NOVJ od 9. oktobra 1944. piše da su taj napad izveli 1. i 3. bataljon, da su četnici imali 265 mrtvih i da im je zaplenjeno: 17 automatskih oruđa, 4 teška bacača 81 mm, 65 konja i razne druge opreme (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 13, dok. br. 89). U izveštaju 7. crnogorske brigade 3. divizije NOVJ od 11. oktobra 1944, međutim, stoji da su neprijatelja »sačekale jedinice III. i IV. sandžačke brigade« (Zbornik NOR-a, tom III, knj. 8, dok. br. 204).

⁸ U pismu Vuka Kalaitovića od 11. oktobra 1944. Radomanu Raiću, Aleksi Draškoviću i Ivanu Ružiću piše:

»Stigao sam sinoć u s. Vlahoviće.

Ljudstvo koje je pošlo sa mnom pobeglo je tako da sam ostao sam sa nekolicinom. Zbog toga sam rešio da se vratim u srez da prikupim nešto ljudi i da se priključim nekom srbijanskom korpusu i ako bude bilo potrebno da krenemo za Vama« (Arhiv VII, Ča, k. 142, reg. br. 30/2).

⁹ Dragoljub, komandant Novovaroške brigade 2. mileševskog korpusa.

¹⁰ Vojislav Lukačević.

¹¹ Zaharije Ostojić.

¹² Draža Mihailović.

¹³ Vidi dok. br. 83, 85, i 88.

Molim Vas pošaljite nam vijesti.
Ima li mogućnosti da se ranjenici smeste u Višegrad.¹⁴

Aco,

Komandant, kapetan
1. Vuk Kalaitović
2. Ivan Ružić

Ovo malo ljudstva je boso
— skroz bosih nogu — imam puno
žrtava, gde bih te video.
Imaš li vezu sa Pavlom.

tvoj
Ivan Ružić

BR. 83

**ZAPOVEST ŠTABA 4. GRUPE JURIŠNIH KORPUSA OD 11.
OKTOBRA 1944. KOMANDANTIMA 2. i 3. JURIŠNOG KOR-
PUSA ZA ZAUZIMANJE PROSTORIJE IVANJICA—GU-
ČA—POŽEGA¹**

Š T A B
ČETVORTE GRUPE JURIŠNIH KORPUSA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

O. Br. 25.—
11. oktobra 1944. godine
P O L O Ž A J

Z A P O V E S T

Karta razmere 1 : 100.000 sekcija: Čačak i Užice.

Po prikupljenim podacima neznatne terenske komunističke snage nalaze se još u nekim delovima srezova Ariljskog i Požeškog, dok su Ivanjica, Arilje i Požega prazni.²

Naše trupe će posesti gradove Ivanjica, Guča i Požega, a odatle preduzeti akciju za rasčišćavanje malih komunističkih snaga u okolini mesta. U ovom cilju,

¹⁴ Po zauzimanju Višegrada (9. oktobra 1944) jedinice 3. sandžačke brigade su se vratile u Pljevlja (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 13, dok. br. 89).

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 77, reg. br. 15/4 (S-V-11323).

² Na prostorijski Moravica — Požega — Užice — Čajetina tada su dejstvovali 4. sandžačka NOU brigada 37. udarne divizije NOVJ i Uzički NOP odred. O njihovim zadacima i dejstvima vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 13, dok. br. 143, 180. i 190).

N A R E Đ U J E M: 1944. 10. 12.

1. — Drugi jurišni korpus polazi iz Kaone 12. oktobra t.g. u 7 časova sa zadatkom da do mraka istoga dana zauzme varošicu Ivanjicu i pripremi je za odbranu kao posadna trupa Ivanjice.³ Odmah preduzima mere za čišćenje sreza Moravičkog i likvidiranje komunističke uprave u koliko su je partizani postavili.

2. — Treći jurišni korpus preduzima marš 12. oktobra t.g. u 9 časova sa zadatkom da posedne Guču, koju da zadrži u svojoj vlasti, čisteći srez Dragačevski od eventualnih komunističkih delova, likvidirajući komunističku upravu, ako je postojala. Sa brigadom, koja se nalazi u Guči u toku dana zauzeće Arilje, gde će ova brigada ostati kao posada Arilja, sa zadatkom čišćenja sreza Ariljskog od zaostalih komunističkih delova.⁴

3. — Avalski korpus polazi na marš sa dosadašnjeg prenoćišta 12 oktobra t.g. u 8 časova pravcem selo Pakovraće — pa drumom za Požegu preko sela Markovica — Lučani — sa zadatkom da do mraka ovoga dana izbije u Požegu, koju će zauzeti i pripremiti za odbranu preduzimajući odmah mere za raščišćavanje zaostalih komunističkih delova u srezu Požeškom i srezu Ariljskom, izviđajući prema Kosjeriću i Užicu. Sa svim svojim kamionima i kamionima trećeg korpusa prebaciće jednu svoju jedinicu od najmanje tri stotine boraca, koji će pošto se prethodno ispita dolina zapadne Morave krenuti glavnim drumom Čačak — Požega iz sela Pakovraće 12. oktobra t.g. u 12 časova za Požegu. Ovaj motorizovani odred ima zadatak, da pre pristizanja glavnine zauzme i održi Požegu.⁵ Po izvršenom prebacivanju odreda kamione trećega korpusa uputiti njegovoj brigadi u Arilje.

³ Do kraja oktobra 1944. Ivanjicu su nekoliko puta zauzimale kako četničke tako i jedinice NOVJ. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 13, dok. br. 180, 190 i 191, knj. 14, dok. br. 107, 134 i 152).

⁴ Od 13. do 16. oktobra 1944. borbe protiv 3. jurišnog korpusa (četiri jurišne brigade i »Odred kapetana Ilića«) u rejonu Guče i Arilja vodila je 4. sandžačka brigada 37. NOU divizije NOVJ. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 13, dok. br. 190 i 191, knj. 14, dok. br. 60, 134 i 152; Arhiv VII, Ča, k. 78, reg. br. 42/5: zapovest Štaba 3. jurišnog korpusa od 14. oktobra 1944; k. 78, reg. br. 40/5; izmena pomenute zapovesti; k. 78, reg. br. 41/5: obaveštenje komandanta 3. jurišnog korpusa od 14. oktobra 1944. komandantu Kolubarske grupe korpusa; k. 78, reg. br. 44/5: zapovest istog štaba od 15. oktobra 1944; Arhiv VII, NOP, k. 395, reg. br. 17/1: relacija Štaba 37. NOU divizije NOVJ od 10. februara 1945. o borbama od oktobra 1944. do januara 1945.

⁵ Iskoristivši angažovanje glavnine 4. brigade u pomenutim borbama, Avalski korpus je 14. oktobra 1944. zauzeo Požegu (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 14, dok. br. 60).

4. — Veza: Komandant drugog korpusa održavaće radio vezu po radio zapovesti i telefonsku vezu Ivanjica — Čačak preko telefona komande mesta u Čačku. Ovaj korpus obezbeđuje telefonsku liniju t.j. Ivanjica — Guča i telefonsku liniju Ivanjica — Arilje, koju postavlja ako ne postoji.

— treći korpus pored radio veze održava telefonsku vezu i obezbeđuje telefonsku liniju Guča — Čačak, a postavlja i obezbeđuje telefonsku liniju Arilje — Požega.

— Avalski korpus pored radio i kurirske veze postavlja i obezbeđuje telefonsku vezu Požega — Čačak.

— Ishrana: Komandant drugoga korpusa hrani se rekvizicijom preko komande sreza Moravičkog, Komandant trećega korpusa rekvizicijom preko Komande sreza Dragačevskog i Ariljskog, a komandant Avalskog korpusa rekvizicijom preko Komande sreza Požeškog.

Drum Čačak—Požega, Požega—Ivanjica, Ivanjica—Guča—Čačak ima se odmah dovesti u ispravno stanje za saobraćaj kamionima i to: drum Arilje—Ivanjica—Guča, treći korpus Guča—Čačak i Arilje—Požega, Avalski korpus drum Čačak—Požega.

— Sve ostale trupe ostaju na istim mestima po zapovesti O. Br. 24. od 10 oktobra t.g.⁶

Štab grupe u kući Milutina Vistića u Čačku za osam stotina metara istočno od raskrsnice Čačak—Požega i Čačak—selo Pridvorica. Sa štabom grupe i štab pukovnika Vasića.

NAPOMENA: Svi članovi centralnog nacionalnog komiteta bez obzira kod kojih se jedinica oni sada nalaze imaju se najbržim putem prebaciti do komande mesta u Čačku, odakle će se javiti pukovniku g. Dragiši Vasiću. Sobom da ponesu svu svoju opremu a u komandi mesta u Čačku imaju biti najdalje 12. X do 16 čas.

Komandant Avalskog korpusa uputiće ovom štabu do osam časova jedna putnička kola za hitnog kurira do Raške i natrag, a komandantu prvog jurišnog korpusa uputiće jedna putnička kola ovom štabu do 8 časova za hitnog kurira za Kruševac.

NA IZVRŠENJE!

DOSTAVLJENO K-tu II, III, Avalskog, I i majoru Komarčeviću, po kuririma.

Načelnik štaba, kapetan
Neško Nedić

Komandant, ppukovnik
Drag. S. Račić

⁶ Ta zapovest nije pronađena.

**NAREĐENJE POMOĆNIKA KOMANDANTA OPERATIVNIH
JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 13. OK-
TOBRA 1944. KOMANDANTU NEVESINJSKOG KORPUSA
ZA OKUPLJANJE RAZBIJENIH JEDINICA¹**

KOMANDA
200

Pov. Br. službeno

13. oktobra 1944 g.

Položaj.

KOMANDANTU 210.

11. o.m. idući od s. D. Zimlje ka Hanskom Polju saznao sam da je ljudstvo gatačke brigade napustilo jedinicu i otišlo po partijama samovoljno svojim kućama.² Neznam, ali pretpostavljam da će ovako uraditi i ljudstvo nevesinjske brigade. Svo ovo ljudstvo neće otići u komuniste već će da se krije kod svojih kuća za izvesno vreme i ako ga mi pustimo na milost i nemilost ono će potpasti pod uticaj komunističke propagande i stupiti u redove partizana. Da do ovog nebi došlo potrebno je uraditi sledeće:

Komandanti brigada odmah sa svojim štabnim četama da krenu na svoj teren i organizuju održavanje ljudstva po trojkama i desetinama oko svojih kuća uvek sa težnjom da budu spremni da se na poziv odazovu. Svima objasniti da nam je sada cilj izbegavati svaku odsudnu borbu sa komunistima a na slučaj nužde braniti se.

Kod nevesinjske brigade ima 4, 2 i 3 bataljon na okupu. Ovim bataljonima izdati naređenje da i dalje ostanu u stanju u kome su. 4 bataljon koji je paktirao sa muslimanima neka ostane ovakav kakav je, bolje i ovako već da ga nema nikako samo da ne odu u komuniste.³ 2 bataljon koji je oko Kolečka

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 173, reg. br. 38/4 (BH-V-2359).

² U drugoj polovini septembra 1944. Gatačka i Nevesinjska brigada Nevesinjskog korpusa nalazile su se u sastavu jedinica Komande operacija u Hercegovini i južnoj Dalmaciji koje su deystvovala na prostori Bileća — Ljubomir — Trebinje. Posle razbijanja te četničke grupacije od strane jedinice 29. hercegovačke divizije NOVJ, ostaci pomenutih brigada su se početkom oktobra vratili na svoju teritoriju (vidi dok. br. 63).

³ U muslimanskim selima Postoljani — Bijenja nalazili su se delovi 3. bojne (bivša Domdo bojna) ustaško-domobranskog 9. posadnog zdruga, koji su se početkom septembra 1944. povukli iz Fazlagića Kule

može i dalje ostati oko svojih kuća i može se održati kao i do sada dok se ne ukaže prilika da se opet skupimo. 3 bataljon Rudanov⁴ verujem da će ostati kompaktno samo sa njim treba uhvatiti vezu i davati mu moralne injekcije. O ovome svemu ću izdati naređenje komandantu brigade neposredno.

Gatačku brigadu po svaku cenu održati kod svojih kuća po mogućstvu da se grupiše i makar samo kreće po srezu izbegavajući svaku borbu sa komunistima. Sa tim ćemo postići dve stvari prvo održaćemo brigadu a drugo za ovu grupu vezaćemo izvesne komunističke snage a time postizemo cepanje njihovih snaga. Dalje vezivati snage nevesinjske i gatačke brigade tako da stoje u vezi i da se oseća uticaj jedne grupe na drugu.

Imati na umu da moramo sve učiniti da ne dozvolimo da ljudstvo potpadne pod uticaj komunista u protivnom sav naš trud, muka i trogodišnje žrtve bile su uzaludne. Na ovo stalno apelovati kod ljudstva. U ovom cilju iskoristiti sve uticajne ljude i starešine koje mogu uticati na borce.

I pored svih teškoća ja sam čvrsto uveren da će uskoro nastati neka promena u našu korist i mislim da se neću prevariti.

Sto se tiče puta u Bosnu ili Srbiju to sve otpada ni tamo stanje nije ni malo bolje.⁵ Ja sam danas poslao opširan izveštaj Čiči o situaciji kod nas, kazao pravo stanje i tražio objašnjenje o situaciji kod njih i u drugim krajevima.⁶ Baćović i Ostojić nisu ni malo u boljem položaju.⁷ Njihov pohod ovamo nije ništa drugo već izvlačenje pred komunistima ali izgleda da ni sami neznaju kuda da prodru. Snage koje idu sa njima neznatne su i sa te strane ne možemo mnogo očekivati.

Iz svega vidite da situacija momentalno nije nigde ružičasta ali to nesme da nas baci u očajanje već sad baš u ovom momentu moramo da uložimo sav trud da se održimo do iskrcavanja koje negde mora biti. Ako ništa drugo kad se jasno ispolji u Albaniji da grupišemo snage i da krenemo tamo makar se probijali.

Javite mi mesto gde ćete biti a najbolje bi bilo ako bi se mogli prebaciti negde na sredokraću Nevesinjske i Gatačke

---

(vidi dok. br. 47, nap. 36). Prilikom napada delova 10. i 11. hercegovačke brigade 10. oktobra 1944, četnički bataljoni i delovi pomenute bojne su se, bez borbe, povukli ka Kruševljanima (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 30, dok. br. 65).

⁴ Krsto Rudan, žandarmerijski narednik.

⁵ Vidi dok. br. 85.

⁶ Taj izveštaj nije pronađen. O stanju četničkih jedinica u Hercegovini vidi dok. br. 92.

⁷ Vidi dok. br. 92.

brigade i tako vršiti uticaj i na jednu i na drugu. Ja ću ostati na Borecima nekoliko dana a potom ću da se krenem u srez nevesinjski odakle ću Vam se javiti. Pošaljite kurira Kurešu i tražite situaciju kod njih.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

Po ovlaštenju komandanta
pomoćnik major
Dan.⁸ N. Salatić

BR. 85

**DIREKTIVA ŠTABA 4. GRUPE JURIŠNIH KORPUSA OD
17. OKTOBRA 1944. KOMANDANTIMA POTČINJENIH JE-
DINICA ZA DEJSTVA RADI REALIZACIJE ODLUKE VR-
HOVNE KOMANDE O PREBACIVANJU ČETNIČKIH SNA-
GA IZ SRBIJE NA CRNOGORSKO PRIMORJE¹**

Komarčević²

ŠTAB
ČETVIRTE GRUPE JURIŠNIH KORPUSA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

O. BR. 27.—

17. oktobra 1944 godine
selo JEZDINA

DIREKTIVA.—

Služiti se kartom Kraljevine Jugoslavije 1 : 2.000.000, sekcijama Užice i Novi Pazar 1 : 200.000 i sekcijama 1 : 100.000, koje obuhvataju prostor Ivanjica, Sjenica, Borike i Kraljevo, Raška, Novi Pazar.

Situacija: Sovjetske trupe u svom nadiranju na teritoriju Jugoslavije priznale su za legalnu vlast Tita, dok su naše jedinice razoružavali ili ih prepuštali partizanima.³ Mi od Sovjeta ne možemo da očekujemo ništa sem neprijateljstva. En-

⁸ Danilo.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 77, reg. br. 18/4 (S-V-11326).

² Dopisano mastilom. Vladimir Komarčević Lale tada je bio komandant Posavsko-kolubarske grupe korpusa (u nekim dokumentima se ova grupa pojavljuje i kao Valjevsko-tamnavska grupa korpusa).

³ Pre otpočinjanja operacija Crvene armije protiv nemačkih trupa na teritoriji Jugoslavije, vrhovni komandant NOV i POJ i gene-

glezi i Amerikanci nadiru iz Grčke i sa obala Albanije.⁴ Oni su previše daleko da bi nam olakšali sadanju tešku situaciju. Mi moramo da se približimo njima, kako bi izbegli uništenje koje nam pripremaju Rusi i Tito. Mi ne smemo dugo ostati na dosadašnjem prostoru, jer čim Beograd bude zauzet glavni zadatak Titov koga će pomoći Rusi, biće da nas uništi — ako ostanemo mi mu stvaramo mogućnost da koncentriše snage i da nas tuče. Mi taj udarac moramo da izbegnemo, jer je on u isto vreme [i] udarac Rusa. Pokušaj da napadnemo Nemce i time olakšamo situaciju kod Sovjeta, pokazao se neuspešan⁵ — jer Sovjeti zauzimaju neprijateljski stav prema nama i onda kad imaju vidnog dokaza o našoj borbi.

Zbog svega izloženog doneta je odluka da naše trupe izvrše koncentraciju u oblasti Ivanjice i u oblasti Kraljeva, a odatle da se krene na jug u dva pravca: desni pravac: Ivanjica, Sjenica—Pešter—Berane⁶ i levi pravac: oblast Kaone—Studenica—Rudno—Raška—Novi Pazar—Tutin—Rožaj—Berane. Koncentričnim napadom uzelo bi se Berane, a potom Andrijevića, koja mesta drže partizani sa malim snagama,⁷ a

---

ralni sekretar KPJ Josip Broz Tito je 21. septembra 1944. avionom iz Krajove (Rumunija) otputovao u Moskvu radi dogovora sa sovjetskim predstavnicima o koordinaciji dejstava NOVJ i Crvene armije. U zajedničkom kominikeu o tim razgovorima, koji je 28. septembra 1944. objavila agencija TASS, piše:

»Pre nekoliko dana sovjetska komanda — imajući u vidu interese razvijanja borbenih operacija protiv nemačkih i mađarskih trupa u Mađarskoj — obratila se Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije i Vrhovnom štabu NOV i PO Jugoslavije s molbom da dadu pristanak na privremeni ulazak sovjetskih trupa na jugoslovensku teritoriju, koja se graniči sa Mađarskom. Sovjetska komanda saopštila je tom prilikom da će sovjetske trupe, pošto izvrše svoje operativne zadatke, biti povučene iz Jugoslavije.

Nacionalni komitet i Vrhovni štab Jugoslavije pristali su da udovolje molbi sovjetske komande. Sovjetska komanda je primila uslov, koji je postavljen s jugoslovenske strane, da će na teritoriji Jugoslavije, u oblasti gde će se nalaziti jedinice Crvene armije, delovati civilna administracija Nacionalnog komiteta Jugoslavije« (V kongres KPJ, Kultura, 1948, str. 120).

⁴ Britanske oružane snage su, znajući da se nemačke snage povlače sa Atike, 13. oktobra 1944. upale u Atinu upotrebivši vazdušni desant. Sutradan su se njihove pešadijske i tenkovske jedinice, delom iz Egipta a delom iz Italije, iskrcale u Pireju. Poslednje jedinice nemačke Grupe armije »E« su jugoslovensko-grčku granicu prešle 1/2. novembra 1944, dok su se britanske snage zadržale u Grčkoj.

⁵ Opširnije o tom pokušaju Vrhovne komande vidi dok. br. 188 i u Arhivu VII, Ča, k. 61, reg. br. 19/2 i 20/2 i k. 29, reg. br. 35/1.

⁶ Sada Ivangrad.

⁷ Prostoriju Berane — Andrijevića — Čakor tada je kontrolisala 9. crnogorska brigada 3. NOU divizije NOVJ orijentišući dejstva glavnine na komunikaciju Andrijevića — Čakor (Zbornik NOR-a, tom III, knj. 8, dok. br. 210).

potom u sadejstvu sa trupama Pavla Đurišića⁸ uzeo bi se Kolašin i nastavio marš preko Podgorice na Crnogorsko primorje, gde će nam biti organizovana administrativna baza za odmor i reorganizaciju naše vojske uz pripomoć saveznika.

Arnauti iz Sjenice i Novog Pazara nude nam saradnju i traže da ih pomognemo u borbi koju vode sa partizanima.

Za izvršenje prednje odluke naše trupe izvršice prikupljanje na koncentracijskoj prostoriji i oblasti Ivanjice i oblasti Kraljeva po sledećem:

1. — 19. oktobar:⁹

— Kalabić¹⁰ prikuplja svoju jedinicu u Ivanjici.

— Miloš Marković sa svim trupama koje se sada nalaze kod njega (Zlatiborci,¹¹ Kalait,¹² Vlajko Antonić¹³ — koje uzima pod svoju komandu) preduzima marš 19. ujutru do sela Dobrača i Šarenik, gde će zanočiti 19. uveče.

— Grupa Saše Mihailovića¹⁴ (Avalski i major Komarčević) maršuje 19. ujutru za Arilje gde će prenočiti.

— Voja Tufegdžić maršuje grebenom Jelice za Kaonu gde će prenočiti.

— Korpus Ocokolića¹⁵ maršuje u zoru 19. do Kotraže gde će zanočiti.

— Korpus ppukovnika Mladenovića¹⁶ maršuje 19. ujutru do Guče gde će zanočiti.

— Korpus Rakovića¹⁷ maršuje do sela Kojići i sela Tijanje, gde će zanočiti.

— Korpus Srpske straže¹⁸ i grupa ppukovnika Smiljanića¹⁹ prekidaju blokadu Kraljeva i izvlače se u pravcu Ivanjice tako da se 20. do mraka prikupe u selima Stanča i Lopatnica.

2. — 20. oktobra:

— Korpus Kalabića prelazi u zaseoke Zarići, Arsenijevići, Kaluševići (jugozapadno od Ivanjice za oko 6 km.) gde će zanočiti.

⁸ Vidi dok. br. 92.

⁹ Taj datum kao i ostali koji se, dalje, pojavljuju su, na originalu, ispravljeni mastilom (pomereni za dan kasnije); u objavljenom tekstu su ispravljeni datum.

¹⁰ Nikola, kapetan.

¹¹ Reč je o Zlatiborskom korpusu.

¹² Vuk Kalaitović Kalait, kapetan, komandant 2. mileševskog korpusa.

¹³ Zamenik komandanta Jadranske brigade Cerskog korpusa.

¹⁴ Aleksandar Mihailović Saša, major.

¹⁵ Simeun Siniša (alijas Siniša Pazarac), potpukovnik, komandant Mlavskog korpusa.

¹⁶ Mladen, komandant Južnomoravske grupe korpusa.

¹⁷ Predrag, poručnik, komandant 2. ravnogorskog korpusa.

¹⁸ Reč je o 2. diviziji SUK (vidi dok. br. 91).

¹⁹ Dušan Duja, komandant 2. šumadijskog korpusa.

— Miloš Marković maršuje za selo Maskovo, Kušići i Daretin gde će zanočiti.

— Grupa Saše Mihailovića maršuje za selo Dobrače i Šarenik, gde će zanočiti.

— Voja Tufegdžić maršuje preko sela Gornji Dubac za selo Luke, gde će zanočiti.

Korpus Ocokolića maršuje za Ivanjicu gde će zanočiti.

— Korpus Rakovića maršuje za Kotražu gde će zanočiti.

— Korpus Srpske straže i grupa ppukovnika Smiljanića maršuju za selo Gornji Dubac i selo Kaona gde će zanočiti.

3. — 21. oktobra 1944 godine odmor trupa i velika konferencija svih komandanata korpusa, koji će doći u Ivanjicu 21. oktobra u 12 časova. Konferencija počinje u 13 časova istog dana u opštinskoj zgradi.

Pošto će se na konferenciji doneti definitivna odluka o daljem našem radu i odrediti pravac našega povlačenja, to komandanti korpusa neka svoj pokret podese tako da bezuslovno u označeno vreme dođu na konferenciju. Trupe neka vode njihovi zamenici po predviđenoj maršruti.

Izabrani pravac ka južnom crnogorskom primorju nije definitivna stvar zato neka svi komandanti prodiskutuju sa svojim starešinama i dođu na konferenciju sa razmišljenim i gotovim planovima.

4. — Ishrana: Hranu bezobzirno rekvirirati na terenu na pravcu svoga marša i na mestima stanovanja tako da u svakom slučaju sve jedinice 19 do mraka imaju pripremljena dva rezervna obroka hrane tako da se u maršu ovi obroci uvek zadržavaju i uvek da ostanu dva obroka na rukama. Stoku rekvirirati bez ikakvih obzira, poterati sa sobom što se više može tako da ishrana mesom bude obezbeđena.

5. — Štab grupe u toku 19. stići će u Ivanjicu, gde slati svu poštu i izveštaje. 18. uveče štab će zanočiti u Guči.

NA IZVRŠENJE!²⁰

Dostavljeno: K-tu Avalskog, II, III, V, I, korpusa, Majoru Komarčeviću, Ocokoliću, Ppukovniku Mladenoviću i Smiljaniću i Srpskoj straži.

Načelnik Štaba, kapetan
Neško Nedić

Komandant, ppukovnik
Drag. S. Račić

M.P.²¹

²⁰ Vidi dok. br. 88.

²¹ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 30«.

IZVEŠTAJ ŠTABA 1. BOSANSKOG KORPUSA OD 20. OKTOBRA 1944. KOMANDANTU DINARSKE ČETNIČKE OBLASTI DA KORPUS NEMA NIKAKVIH IZGLEDA U BORBI PROTIV PARTIZANA POSLE POVLAČENJA NEMACA IZ ŠIBENIKA¹

Štab

I Bosanskog korpusa

»Gavrilo Princip«

pov. br. sl. _____

20 - X - 1944 god. Položaj

Komandantu Dinarske Oblasti.² _____

Stanje na sektoru Konjevrata redovno je. Po čitavu noć nemačke kolone, komora, artiljerija i pešadija prolaze u pravcu Drniša. Šibenik će po mom mišljenju da uskoro isprazne potpuno. To oni neće najaviti nego će ih jedne noći nestati iz Šibenika. U koliko bi toga časa kad oni izađu odmah se iskrcali saveznici situacija bi bila izdrživa, ali ja u njihovo skoro iskrcavanje ne verujem, a u evakuaciju Šibenika od strane Nemaca ubeđen sam. Šta će se dogoditi? Da ne lažemo jedan drugoga, partizani imaju oko Šibenika jače snage nego mi. Hrvatske vlasti u Šibeniku, po podacima iz Šibenika, sklopile su sporazum sa partizanima. Drugo im ništa nije ni preostajalo. Ovo su učinili preko šefa policije u Šibeniku. Šta ću ja učiniti sa 130 glamočana? Na ove dalmatinske jedinice ne računajte uopšte biću sretan ako me i oni ne budu tukli.

Molim Vas gledajte istini u oči i ne zavaravajte se ciframa »četnika«. Nas ima dosta, ako se rasporedimo kako treba i da ne damo neprijatelju priliku da nas tuče počesno. Ja nisam pozvan niti imam pravo da dajem savjete, ali mogu da samo konstatujem da stvari gledane odavde sa naše periferije izgledaju sasvim drugačije nego iz centra.

Moja je dužnost da podnesem tačan izveštaj, a Vaše je da donesete pravilnu odluku.

Što se Skradina i brigade u Skradinu tiče, kad bi iz neba pala jabuka nebi mogla na ulicu Skradinsku pasti već na gla-

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 154, reg. br. 2/3 (H-V-724).

² Dinarska oblast protezala se gotovo u čitavoj Dalmaciji, Lici, Kordunu, Baniji, Gorskom kotaru i delu zapadne Bosne, dok se operativno područje Dinarske divizije nije poklapalo sa tom teritorijom.

vu kakvog pijana četnika ili starešinu. Po mome dubokom ubedenju za nikakve ozbiljnije zadatke oni nisu sposobni.

Kako stoji dalje prema Đevrskama ne znam. Jedini čovek na koga bi se čovek i u najkritičnijem času mogao osloniti jest poručnik Janko Savić i ako on šta učini, učini, a ako ne niko drugi neće.

Ovo je pravo stanje a Vi donesite odluku u koliko verujete da je sve tako.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU.

Komandant korpusa
Milan Cvjetičanin

M.P.³

BR. 87

**DIREKTIVA ŠTABA 4. GRUPE JURIŠNIH KORPUSA OD
21. OKTOBRA 1944. KOMANDANTIMA JURIŠNIH GRUPA
ZA PRODOR U SANDŽAK¹**

ŠTAB
IV GRUPE JURIŠNIH KORPUSA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

O. Br. Službeno
21 oktobra 1944 godine
Položaj

DIREKTIVA BR. 28.

Karta raz. 1 : 200.000, sekcije Užice i Novi Pazar.

Komunističke snage 37 divizije ostavljene za kontrolu Sandžaka zauzele su Sjenicu i sa prednjim delovima produžile prema Dugoj Poljani.² Na celom prostoru Sandžaka ima

³ Okrugli pečat: »Štab 1. Bosan. korpusa. G. Principa D.Č.D.«.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 77, reg. br. 19/4 (S-V-11327).

² Sjenicu su 15. oktobra 1944. oslobodile 3. i 5. brigada 37. NOU divizije NOVJ u sadejstvu sa 7. crnogorskom brigadom 3. divizije NOVJ (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 14, dok. br. 34, 152 i 181; Arhiv VII, Ča, k. 54, reg. br. 41/2: zapovest Štaba 3. jurišne grupe od 21. oktobra 1944). O daljim dejstvima 37. divizije vidi tom I, knj. 14, dok. br. 134 i Arhiv VII, ANOR, k. 1254, reg. br. 10/3: operacijski dnevnik Štaba 37. divizije.

rasturenih slabih komunističkih snaga koje stalnim pokretima kontrolišu teren prikupljaju namirnice i vrše teror nad narodom.

Muslimanski elemenat iz Sjenice u teškoj borbi sa crvenim traži našu pomoć i nudi punu saradnju.³

Zbog neprijateljskog držanja crvene armije prema našim trupama, a prema naređenju Vrhovne Komande naše trupe će ovladati prostorom: koji ne ulazi u opseg verovatnih ruskih operacija protivu Nemaca, na tom prostoru uništiti partizanske snage, prikupiti naše trupe i dalje dejstvovati prema situaciji.⁴

Za izvršenje prednjeg, a da bi se muslimanski elemenat počev od Sjenice do arbanaške granice sav angažovao u borbi protivu Crvenih i na taj način stvorila prva slobodna zona i oslonac za naše dalje akcije, naša je namera da sa snagama pritekemo u pomoć muslimanima i ovladamo oblašću Sjenice sa tako grupisanim snagama da lako možemo preduzeti dalju akciju na jug u pravcu Albanije ili na zapad u pravcu Lima i Drine (Nova Varoš, Priboj, Višegrad i Prijepolje, Pljevlja, Foča).

Da bi se trupe lakše kretale i da bi se omogućilo lakše komandovanje izvršice se pregrupisavanje snaga u četiri jurišne grupe. Formiranje ovih grupa izvršice se u toku 21 i 22 ovog meseca po sledećem:

1. Prva jurišna grupa sastavljena iz korpusa Gorske Garde, Zlatiborskog, Požeškog pod Komandom kapetana Nikole Kalabića, prikuplja se na koncentracijskoj prostoriji: selo Mas-kova, selo Kušići, selo Daretin, selo Opaljenik. Formiranje grupe izvršice se na označenoj prostoriji 22 do podne.

2. — Druga jurišna grupa pod komandom potpukovnika Mladenovića sastavljena od Južno Moravske grupe korpusa, Mlavskog i Smederevskog korpusa, Sremskog odreda i odreda majora Lapčevića prikuplja se na koncentracijskoj prostoriji selo Butkovo, selo Kosovica, selo Parezani. Formiranje grupe izvršice se 22 oktobra do mraka.

3. — Treća jurišna grupa pod komandom majora Saše Mihailovića, sastavljena od Avalskog korpusa i Posavo kolu-barske grupe korpusa, prikuplja se 22 oktobra po podne na koncentracijskoj prostoriji: Ivanjica, selo Gliječ, Šljivići, Zari-ći, Bedina Varoš.

4. — Četvrta jurišna grupa pod komandom potpukovnika Dušana Smiljanića sastavljena iz Šumadiške grupe korpusa i

---

³ Reč je o kvislinškim oružanim formacijama obrazovanim od muslimanskog stanovništva.

⁴ Vidi dok. br. 68.

Cersko majevičke grupe korpusa prikuplja se 22 oktobra do podne na koncentracijskoj prostoriji selo Luke, selo Osonica, selo Zabrđe. Formiranje grupe izvršiti do podne 22 oktobra.

Sa ovako izvršenim formiranjem snaga otpočeće naša akcija prema Sjenici 23 oktobra t.g.

N A R E Đ U J E M :

1. — Prva jurišna grupa polazi u napad 23 oktobra u 7 časova sa koncentracijske prostorije opštim pravcem drum za Sjenicu, sa zadatkom da u toku 23. X do mraka ovlada desnom obalom reke Kladnica, na otseku selo Borovići, selo Šabanovići zaključno sa predstražama na levoj obali Kladničke reke, na odseku selo Ursule isključno selo Sugubina zaključno. Naročitu pažnju obraća na svoj desni bok obezbeđujući se sa pravca Nove Varoši. Vezu levo, u toku marša i na prenoćištu održava sa drugom jurišnom grupom.

2. — Druga jurišna grupa polazi u napad 23 oktobra u sedam časova sa koncentracijske prostorije pravcem opštim: selo Kosovica, vis Lupoglav — vis Kobilje, selo Zajčak, selo Jovičevići, selo Štavalj sa zadatkom da do mraka 23. X ovlada visom Cigulj (1390) — selo Medovine — selo Brestovac sve zaključno. Sa predstražama u visini sela Divlja Reka i selo Palibrcci.

Naročitu pažnju obraća na svoj levi bok, jer po podacima meštana oko sela Mlanča (jugoistočno od Ivanjice, za 15—20 kilometara), kreće se mesna partizanska grupa pod vodstvom Radulovića bivšeg četnika u jačini od 3—4000 boraca.⁵ Vezu desno održava sa prvom jurišnom grupom.

3. — Treća jurišna grupa u drugoj liniji kreće za prvom jurišnom grupom 23. X u 7 časova pravcem Ivanjica — selo Kušići sa zadatkom da do mraka 24 oktobra t.g. bude prikupljena na prostoriji: selo Kušići — selo Daretin — selo Opaljenik — selo Maskova. U toku marša preduzima izviđanje i obezbeđenje naročito sa pravca zapada od sela Trudovo i Štatkovo. Održava neprekidnu vezu kuririma i relejima sa prvom jurišnom grupom i sa četvrtom jurišnom grupom.

4. — Četvrta jurišna grupa kreće u drugoj liniji za drugom jurišnom grupom. Polazi na marš 23. X u 7 časova pravcem selo Luke — selo Budoželja — selo Međurečje sa zadatkom da u toku dana do mraka 23. X. bude prikupljena na prostoriji selo Butkovo — selo Kosovica — selo Parezani, gde će prenoćiti. U toku marša izviđa i obezbeđuje se sa pravca istoka, naročito od sela Mlanča.

⁵ Redakcija ne raspolaže bližim podacima o toj grupi.

Kurirsku i relejsku vezu neprekidno održava sa drugom jurišnom grupom i trećom jurišnom grupom.

24. oktobar 1944 godine

Prva jurišna grupa polazi u napad u 7 časova opštim pravcem Sjenica sa zadatkom da do mraka ovoga dana ovlada Sjenicom sa predstražama u visini sela Šušure — Radišića brdo — selo Međare. Naročitu pažnju obraća na svoj desni bok. Po zauzeću Sjenice posedanjem visa Gradac zatvara potpuno pravac Prijepolje — Sjenica. U toku marša i na prenoćištu održava vezu sa drugom i trećom jurišnom grupom.

Druga jurišna grupa polazi u napad 24. u 7 časova opštim pravcem selo Medovine — selo Štavalj sa zadatkom da do mraka ovoga dana ovlada selima Štavalj i Kneževac, sa pretstražama: selo Breza — Devino Brdo — Crni Vrh — Brnjički potok. Naročitu pažnju obraća na svoj desni bok, obezbeđujući se sa pravca Duge poljane. Vezu na maršu i prenoćištu održava sa prvom i četvrtom grupom.

Treća jurišna grupa polazi čelom glavnine u 7 časova za prvom jurišnom grupom sa zadatkom da do mraka ovoga dana ovlada obema obalama Kladnice reke i prenoći na prostorijski selo Borovići — selo Papići — selo Sugubina — selo Šabanovići, obezbeđujući prvu jurišnu grupu sa leđa, a sebe naročito sa pravca zapada.

Četvrta jurišna grupa polazi čelom glavnine u 7 časova za drugom jurišnom grupom sa zadatkom da do mraka ovoga dana izbije na otsek sela Medovine, gde će prenoćiti. Obezbeđuje leđa druge jurišne grupe, a sebe naročito sa pravca istoka.

Štab druge (četvrte grupe jurišnih korpusa) kretaće se sa prvom jurišnom grupom do Sjenice (pada Sjenice).

Izvidanje i obezbeđenje: sve trupe u toku prikupljanja na koncentracijskoj prostorijski daljnim izvidanjem prikupiće podatke o neprijatelju na pravcu svoga pokreta tako da se u toku napada sa sigurnošću pronađu i unište neprijateljski delovi ispred njih, a isto tako da se stupi u dodir sa antikomunističkim snagama našim i muslimanskim, kojih ima rasturenih oko reke Kladnice i u prostoru Duge Poljane. Po ovladavanju Sjenicom i selom Štavalj trupe prve linije upućuju svoja izvidanja na jug prema Pešteru i prema Dugoj Poljani i Novom Pazaru, a trupe druge linije prema Novoj Varoši i planini Zlatar (treća jurišna grupa) a četvrta jurišna grupa prema planini Golija i varošici Raška.

Veza: Unutrašnju vezu regulisaće komandanti jurišnih grupa. Vezu sa susedima održavati prema direktivi, a vezu sa ovim štabom održavati po sledećem:

— Radio veza u toku marša bezuslovno u sedam časova i 15 časova. Na predanku i kad nema pokreta radio veza svakog narednog časa bezuslovno.

— Kurirska veza: po četiri stalna kurira konjanika sa objavama od komandanta grupe uputiće mi svi komandanti grupa 22. do 12 časova u Ivanjicu. Ovi kuriri će ostati stalno u Štabu i raznosiće zapovesti grupama stim da ih komandanti ne smeju zadržavati kod sebe pošto se oni po predatom zapovesti odmah vraćaju u Štab.

— Izveštaji o radu bez obzira da li je dan protekao u maršu, odmoru ili borbi moraju stići pismeno po kuririma svakoga dana u vremenu od 18 do 20 časova u Štab.

Ishrana: Bezobzirnim rekviriranjima na prostorijama pokreta trupe po svaku cenu moraju dobiti svoj redovni obrok i da uvek moraju imati na rukama po dva rezervna obroka. Na slobodnim prostorijama u pozadini prikupljati preko intendantskih organa sa oružanom zaštitom sve što se može i doturati do trupa. Računati sa tim da ćemo po zauzeću Sjenice verovatno imati jedan ili dva dana odmora trupa.

Sanitetska služba: Sve ranjenike i teške i lake nose jedinice sa sobom uz svoje bolnice, koje obrazovati. Po padu Sjenice ustanoviće se stalna bolnica u koju će se tada prikupiti svi ranjenici. Streljaču svakog onog starešinu čiji ranjenik bude ma gde napušten, ostavljen ili zarobljen.

Postupak sa stanovništvom: pošto ulazimo u muslimanske krajeve, koji nam obećavaju oružanu i svaku drugu pomoć i koji će nam učiniti izvanredne usluge ako se budemo potpuno korektno držali, odnosno koji nam mogu stvoriti takvu jednu situaciju, ako pogazimo ugovore sa njima, to će sve starešine narediti svojim vojnicima da se u muslimanskim selima bez naređenja starešine ne sme ništa rekvirirati, nijedna igla. A starešine će sredstva za ishranu ljudi i stoke trebovati nadležnim putem od starešina muslimanskih sela i uzimati samo ono što im oni stave na raspoloženje. Svako politikanstvo, svako povraćanje na blisku prošlost i međusobno okrivljivanje, najstrožije zabranjujem. Muslimani i mi kao nacionalni elementi u borbi protivu komunista smo jedno te isto. Naročito zabranjujem ma kakav razgovor i ma kakve odnose sa muslimanskim ženama i devojkama.

Napomena: Toplički korpus majora Jovanovića⁶ do postizanja trupa pukovnika Keserovića ostaje kao posada Iva-

⁶ Milijan.

njice, sa zadatkom da kontroliše i čisti prostor Ivanjica — Guča — Arilje — selo Bjeluša.

Kapetan Kalaitović preduzeće sve mere da po ovladivanju Sjenicom prikupi sve trupe svoje što pre, a tada će dobiti radio zapovest i ući u sastav naših trupa. Dok ovaj posao ne svrši ići uz komandanta prve jurišne grupe, preko koga će me obaveštavati o rezultatu prikupljanja ljudstva.

Svi delovi, jedinice, ustanove i pojedinci koji ne pripadaju formacijski ovoj grupi prikupiće se u Ivanjici, gde će ostati do daljeg naređenja. U Ivanjici javiće se majoru Jovoviću,⁷ koji će se starati za njihovu bezbednost, razmeštaj i snabdevanje.

NA IZVRŠENJE!⁸

⁷ Stevo.

⁸ Do kraja oktobra 1944. četničke jedinice i jedinice Srpskog udarnog korpusa (SUK) bezuspešno su pokušavale da odbace snage 37. divizije NOVJ sa prostorije Arilje — Ivanjica — Sjenica. Deo njihovih jedinica je dopro do Prijepolja tek kad su ovo mesto zauzele nemačke trupe.

U raspoloživoj arhivi nema izveštaja četničkih štabova o tim borbama, postoje samo neke njihove zapovesti sa podacima o situaciji i daljim namerama. U zapovesti Štaba 1. jurišne grupe od 25. oktobra 1944. pored ostalog, piše:

»Delovi 37. komunističke divizije drže Sjenicu i Novu Varoš, a sa našim grupama su u dodiru na prostoru s. Tisovica — s. Lepovići. Od Novog Pazara vrši pritisak na komunističku grupu u Sjenici Srpski udarni korpus sa muslimanskim odredima.

Da bi se ovladalo Sjenicom i prostorom jugozapadno od Javora 1. udarna grupa i Mlavska grupa izvršiće u toku sutrašnjeg dana pokret sa sadašnjih položaja ka Sjenici, a naše sadašnje položaje poseće Avalsko-Beogradska grupa« (Arhiv VII, Ča, k. 29, reg. br. 40/1).

Istog dana je i Štab 3. jurišne grupe izdao svoju zapovest u kojoj, između ostalog, piše da su jedinice NOVJ zauzele Ivanjicu i da drže sela Šitkovo i Tisovicu. Grupa treba da posedne »položaje Jadarevac — Pogled k. 1273 sa zadatkom da brani prilaze od s. Tisovice, s. Šitkovo i sa pravca Ivanjice« (Arhiv VII, Ča, k. 54, reg. br. 44/2).

U zapovesti Štaba 1. jurišne grupe od 28. oktobra 1944. pored ostalog, piše:

»Komunisti drže Zlatar i Jadarik planinu, a prednji njihovi delovi nalaze se već u s. Miševiću i s. Kladnici.

Shodno zapovesti Komandanta Srbije, 1. Južna grupa (koju sačinjava grupa majora Saše Mihajlovića i Grupe Gorske garde) izvršiće u toku 29. oktobra 1944. godine pokret od Sjenice do Prijepolja koristeći situaciju posle isterivanja komunista iz Sjenice« (Arhiv VII, Ča, k. 29, reg. b r. 39/1).

U zapovesti od 28. oktobra 1944. Štab 3. jurišne grupe naređuje Posavsko-kolubarskoj grupi korpusa i Avalskom korpusu da u dve etape (29. i 30. oktobra) izvrše marš od Sjenice do Prijepolja. Ispred 3. jurišne grupe maršuje SUK, a iza nje 1. jurišna grupa (Arhiv VII, Ča, k. 54, reg. br. 45/2).

Pored rečenog vidi dok. br. 91 i Arhiv VII, k. 54, reg. br. 41/2: zapovest Štaba 3. jurišne grupe od 21. oktobra 1944, k. 53, reg. br. 29/2: zapovest Štaba 1. jurišne grupe od 22. oktobra 1944; k. 54, reg. br. 42/2: zapovest Štaba Požeškog korpusa od 22. oktobra 1944. i k. 53, reg. br. 28/2: zapovest Štaba Požeškog korpusa od 22. oktobra 1944.

Dostavljeno: Kalabiću, Milošu Markoviću, Majoru Gogiću,⁹
Saši Komarčeviću, Ppukovniku Mladenoviću,
Ocokoliću, ppukovniku Smiljaniću, majoru Jo-
voviću, kapetanu Tufegdžiću, majoru Stojadinovi-
ću, generalu Đukiću.

Načelnik štaba, kapetan
Neš. Nedić

Komandant, ppukovnik
Drag. S. Račić

BR. 88

**NAREĐENJE KOMANDANTA DINARSKE ČETNIČKE DI-
VIZIJE OD 21. OKTOBRA 1944. KOMANDANTU 2. BOSAN-
SKOG KORPUSA ZA PRIKUPLJANJE ČETNIKA NA POD-
RUČJE DALMATINSKOG KOSOVA¹**

Š T A B
DINARSKE ČETNIČKE OBLASTI
Str. Pov. Br. 105
21. oktobar 1944. godine
KOZJAK.

**KOMANDANTU II. BOSANSKOG KORPUSA.—
kapetanu M. C.²**

Obzirom na razvoj situacije i predstojeće događaje snage toga korpusa su slabe da se održe na svome terenu te su izložene opasnosti da budu počesno tučene što nam nije ni najmanje u interesu. Krupni događaji koji su na pomolu i koji će okončati i krunisati našu borbu zahtevaju da se sve naše manje i usamljene snage koncentrišu u sastav glavnine. Zbog toga

N A R E Đ U J E M:

Da taj komandant odmah po prijemu ovog naređenja nastane što pre prikupiti sve svoje borce, istima objasniti potrebu

⁹ Todor.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 154, reg. br. 4/3 (H-V-725).

² Komandant korpusa je bio Marko Crljenica.

i dovede ih na koncentracisku prostoriju Dinarske Četničke Oblasti u Dalm. Kosovo.

Izvršenju ovoga naredjenja pristupiti što pre jer to razvoj događaja tako zahteva.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

M.P.³

KOMANDANT, VOJVODA,
M. Đujić

Napomena:

Ako možete ikako doći u vezu sa Vasom Mijatovićem kdtom prijedorskih četnika — naredite mu da sa svima ljudima krene odmah na Dalm. Kosovo.
kdt. M. Đ.⁴

Štab
II bosan. i baniskog korpusa
Str. Pov. br. sl.
31/X 1944 g.

Položaj — Rudice — D. Rokoni —
Prema prednjem naredio sam potrebno.
Prema opštoj situaciji krenuo sam 18/X 1944 g.
u sastav jačih jedinica.

Komandant kapet.
Marko L. [Crljenica]⁵

³ Okrugli pečat: »Štab Dinarske četničke divizije — Generalštab«.

⁴ Paraf Momčila Đujića, koji je tu napomenu dopisao zelenim mastilom.

⁵ Na tom mestu je dokument oštećen. Prethodni tekst je dopisan zelenim mastilom.

IZVEŠTAJ ČETNIČKOG POLITIČKOG DELEGATA ZA MOSTARSKI SREZ OD 22. OKTOBRA 1944. KOMANDANTU OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE O REZULTATIMA PREGOVORA I SARADNJE SA NEMAČKIM TRUPAMA¹

Perović Vukašin pol. delegat za mostarski srez.

Zijemlje dana 22. 10. 44.

KOMANDANTU OPERATIVNIH JEDINICA
na ruke majora g. Danila Salatića

Borci.

Shodno našim zaključcima na konferenciji održanoj dana 14 oktobra t.g. na Borcima obratio sam se sa priloženim pismom nemačkoj komandi u Nevesinju. Pismo sam otpremio po kuriru dana 15. o.m. Međutim, valjda pod uticajem muslimana Nevesinjaca komandanti bataljona V. Dabić u sporazumu sa komandantom brigade Gutićem nisu uputili moje pismo adresantu već su ga vratili meni natrag, s motivacijom da je Smajo Jugo izrazio bojazan da moj korak neće uspjeti zbog mojeg neprijateljskog stava prema Nmcima. Dana 16. o.m. zamolio sam kapetana Milorada Popovića da jednim službenim aktom dostavi ovo moje pismo Gutiću da ga ovaj ima odmah uputiti adresantu i da su primjedbe napred navedenih lica suviše zbog njihove nepozvanosti za prosuđivanje u ovoj stvari. Pismo je upućeno 16. i predato je opet preko muslimana njemačkom komandantu.

Dana 17 o.m. obrazovana je delegacija iz Gornjeg polja da idu Nmcima na pregovore. Delegaciju su sačinjavali Božo Dabić, Aleksa Kovačević i Vlado Kovačević. Izgleda da su i ovi uputili neko pismo njemačkoj komandi, ali mi sadržina nije poznata. Imenovani su došli do Sovilja i dalje nisu išli ovoga dana, već su se ponovo uputili u njemačku komandu dana 18. o.m. Sa kakvim su rezultatom uspjeli kod komande meni nije poznato. Međutim prema vijestima koje su mi prispjele preksinoć obavješten sam da su oba Kovačevića stavili pod njemačku zaštitu.

¹ Kopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 232, reg. br. 49/16 (BH-X-464).

Dana 20 o.m. jedna njemačka trupa otvorila je vatru na četnike koji su se bili sklonili u selima Bijenja i Unčani. Tom prilikom neka lica su ranjena, a 12 naših vojnika zarobili su Njemci i odveli sobom u Nevesinje. S naše strane nije dat nikakav povod ovom napadu. Prema izvjesnim verzijama ovo je muslimanski trik da bi razbili odnosno otjerali iz sela i ovaj dio četnika koji se tamo sklonio. Šta više čujem glasove da muslimani stavljaju do znanja našim ljudima da je poželjno da se »stranci« uklone iz njihovih sela, ili će doći do nezgoda između domaćeg stanovništva. Ove verzije po mojem mišljenju su osnovane, znajući ko vodi politiku kod muslimana. Smatram da je ovo inscenirao Smajo Jugo, kao što je inscenirao i raniji napad na selo Lakat.

Dana 20. o.m. dobio sam pismo od njemačkog komandanta iz Nevesinja u kojem mi javlja da će se moje pismo uzeti u ozbiljno razmatranje kada im budu predati svi zarobljenici njemačke, talijanske i hrvatske narodnosti sa oružjem.

Dana 21 o.m. odgovorio sam Njemačkom komandantu sljedeće: »Savezno sa Vašim dopisom od 19 oktobra t.g. upućenog na moju adresu čast mi je obavijestiti Vas, da je komandant operacija u Južnoj Hercegovini Ađutant Njegovog Veličanstva Kralja Petra II major Voja Lukačević, na moju intervenciju i molbu predao sve zarobljenike njemačke i hrvatske narodnosti komandantu konjičke brigade kapetanu Veljku Remetiću da sa njima uradi potrebno u sporazumu sa njemačkim vojnim vlastima. Dana 18 o.m. u selu Bijeloj njemački vojnici predati su komandi njemačke vojske u Konjicu po sporazumu da se za ovu uslugu prime naši ranjenici na njegu kod njemačke vojske. Za hrvatske vojnike traži se u zamjenu hrana i razni sanitetski materijal, ali sporazum još nije perfektiran. Nadam se da će za koji dan i to biti svršeno. Izvoliti stvari provjeriti putem Vaše komande u Konjicu.

Prema tome računam da nema smetnja odgovoru na moju predstavku od 15 oktobra ove godine.

Primate uverenje mogjeg poštovanja.

Pol. delegat,
V. Perović, s.r.

Odgovoru se nadam danas.

Prema podacima i vijestima koje sam dobio, kao i iz neposrednog razgovora sa pojedinim licima prilikom mogjeg bavljenja na teritoriji sreza nevesinjskog prije par dana vidio sam da je svijetom i našom vojskom zavladala puna anemija. Stvorena je jedna naročita psihoza stavljanja pod nemačku zaštitu. Vojska negoduje i sve se svelo na odbranu vlastitog života.

Vojnih starešina u vojsci nema niti se osjeća bilo kakav njihov rad. O instrukcijama koje su im date poslednjih dana potpisanom nije ništa poznato. Novih momenata, na osnovi kojih bi se ušlo u narod nema, a sa sadanjim se ne može napred i skoro da se reče nema se sa kime. Molim eventualno dalje upute i obaveštenje.

pol. delegat,

BR. 90

IZVEŠTAJ ČETNIČKOG POLITIČKOG DELEGATA ZA MOSTARSKI SREZ OD 23. OKTOBRA 1944. MAJORU VOJISLAVU LUKAČEVIĆU O TEŠKOĆAMA U SARADNJI SA NEMCIMA I SLABOM MORALU JEDINICA, SA PREDLOZIMA MERA ZA POBOLJŠANJE STANJA¹

PEROVIĆ VUKAŠIN, POLITIČKI DELEGAT
ZA MOSTARSKI SREZ!

Zijemlje dana 23. X 1944. g.

Ađutantu njegovog Veličanstva Kralja Petra II
majoru g. Voji Lukačeviću

Borci

Dana 22 o.m. uputio sam jedno pismo majoru g. D. Salatiću u kojem sam ga obavestio o situaciji u ovom kraju i o mojim koracima preduzetim u vezi sa stupanjem u vezu sa Njemcima. Dosadnji rezultat rada dao je negativan rezultat iz razloga što nisam uspeo da dobijem decidan odgovor od komande nemačkih trupa u Nevesinju. Prema svim indicijama, izgleda da Nemci i ne žele da stupe u makakve razgovore sa predstavnicima četnika u ovoj zoni. Prema podacima koje sam dobio iz Nevesinja Nemci postavljaju kao uslov za pregovore predaju 13 domobrana, 10 Italijana i nekog italijanskog lekara koji se navodno nalaze sklonjeni kod nas u Zijemlju. Osim toga navode kao smetnju za pregovore prisustvo u ovoj zoni sledećih lica: majora Lukačevića, Vukašina Perovića, Vlade Milutinovića i Veljka Remetića. Osim toga smatraju za nezgodne za pregovore sva lica koja su se svojevremeno nalazila u okolini Trebinja i učestvovala u napadu na nemačku vojsku.

¹ Kopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 232, reg. br. 48/16.

Prema izjavi komandanta nemačke vojske u Nevesinju majora Zegera Nemci smatraju kao znak neprijateljstva prema njima sakrivanje četnika u zoni Zijemalja i da će Nemci na svaki način nastojati da ovu zonu očiste od naših jedinica. Sa četnicima domorotcima iz Nevesinjskog Gornjeg Polja održavaju vezu prijateljsku i da su raspoloženi izdati ovim četnicima dokumente za slobodno kretanje i nošenje oružja. Ja lično imam vrlo loše mišljenje o četnicima Gornjeg Polja i prema tome smatram da je ovo upereno protivu nas jer Gornjopoljski četnici stoje pod jakim uticajem Muslimana sa kojima žive izmešani, a koji sada vode reč u svim našim pitanjima jer se javljaju kao posrednici između nas i nemačkih vlasti. Smatram da je Muslimanima stalo do toga da se ne stvori nikakav snošljivi odnos između nas i nemačke vojske, bar i formalan kako ga mi zamišljamo. Prema svim indicijama Nemcima je stalo do toga da stvore što veći jaz između nas i Muslimana, a smatram da će Muslimani nasesti ovoj smicalici, verujem više iz kratkovidosti i bojažljivosti. Nemci nastoje da u nekim selima stvore zajedničku lokalnu miliciju sastavljenu od Nemaca i Muslimana, to po pozivu Hitlera za organizovanje narodnog fronta. Prvi pokušaj hoće da učine u selu Pridvorcima.

Situacija u Nevesinjskom srezu je vrlo teška, skoro nepodnošljiva. Selo Miljevac je izgorelo i svo stanovništvo iz sela je pokupljeno i u logor oterano. Odvedeni su svi dana 21 u Mostar. Odvedene su neke žene Srpkinje iz Nevesinja i to u vezi sa nekim pismima koja su pisana četnicima. Odvedeni su svi četnici koji su pohapšeni pre nekoliko dana u selima Bijenji i Unčanima.

U gradu Nevesinju naše stanovništvo izloženo je progonu Muslimana ustaša koji su pre par dana došli iz sela Kule iz Gacka i kao ustaše počele progon našeg stanovništva pod nemačkom zaštitom. Nose oznake »u« na čelu. Učestvuju u pljački i haraćenju po selima u blizini Nevesinja.

Prema utiscima koja dobijam iz izveštaja Nemcima je stalo da rastežu sa pristankom sa pregovorima iz budi kakvih razloga. Računam da će sa napadima produžiti i prema ovim selima ukoliko ovakvo stanje i dalje produži. U svakom slučaju Nemci u svojim pothvatima računaju na podršku muslimanske milicije, koja svakim danom postaje samopouzdanija u svoju snagu.

Rezime: 1) Neće se moći uspostaviti nikakva veza sa Nemcima i na tu okolnost ne treba računati, prema sadanjem stanju stvari.

2) Treba u svakom slučaju računati na prikriveno neprijateljstvo milicije prema nama a i otvoreno, ukoliko im se omogućí povoljna okolnost.

3) Jedino oružana borba sa Nemcima može da reši naša pitanja u ovoj zoni. Borbu treba nastaviti bez obzira na sve okolnosti.

4) Ukoliko se sadanje stanje produži i dalje, duh naše vojske sve dalje će padati. Moral je ispod svake kritike.

5) Naći mogućnost da se podigne borački duh na svaki način.

PREDLOG:

1) Svo ljudstvo koje se nalazi sada u sastavu štabova koji borave na Borcima treba uputiti u ove krajeve (Njihovo prisustvo na Borcima je suvišno jer se konjička grupa nalazi za sada u najboljem stanju).

2) Sve oficire koji poznaju ovaj teren uputiti u domene srezova Nevesinje i Gacko, a prema ukazanoj potrebi u srezove Donje Hercegovine. Njihovo prisustvo i boravak na Borcima nema svrhe, dok u ovim krajevima prisustvo oficira ne primjećuje se i potrebna je veća aktivnost.

3) Članove nacionalnog komiteta odmah sa oficirima uputiti u ove krajeve, radi propagandnog rada jer je njihovo prisustvo na Borcima suvišno i nekorisno. Oseća se suviše odsustvo svih intelektualnih snaga u ovim krajevima.

4) Osoblje komande oblasti takođe uputiti na teren, jer za njih važi ono što i za članove Komiteta.

Komandi korpusa i ostalim oficirima izdati naređenje da se krenu u narod i vojsku, jer se takođe njihovo prisustvo ne oseća u narodu.

Ovo važi za Komandanta operativnih jedinica (Majora g. Salatića).

Uzeti u razmatranje organizaciju jedne pokretne jedinice koja bi makar i pod fiktivnim okolnostima podigla moral kod vojske koji je ispod nule.

Prisustvo i rad potpisanog kao jedne ličnosti je nedovoljan i prema tome malih dimenzija i pored najbolje volje. Prema tome smatram da treba pokrenuti ostalu gospodu koja su određena za izvesne uloge.

Kod naroda kao i kod vojske javlja se veliko neraspoloženje prema vodećim ličnostima često puta bez prava dok u sadanjem slučaju nismo u stanju da branimo našu neaktivnost koja može biti fatalna i po nas i po narod i pokret.

Pretpostavljam da je krajnje vreme da se trgnemo jer smo u ovim časovima prepušteni sami sebi i narod očekuje reč i delo vodećih na koje još koji dan računa. U protivnom slučaju izgubićemo i tu legitimaciju.

Molim da ovaj predlog primite k znanju jer se smatram dužnim da dadem prednje sugestije uviđajući važnost okolnosti događaja koji se pred nama odvijaju.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

Politički delegat,²

BR. 91

ZAPOVEST ŠTABA 2. DIVIZIJE SRPSKOG UDARNOG KORPUSA OD 24. OKTOBRA 1944. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA NAPAD NA JEDINICE NOVJ U REJONU SJENICE¹

ŠTAB
II. UDARNE DIVIZIJE

O. Br. 45
24 oktobra 1944. god.

Položaj

Z A P O V E S T

(Sekcija 1 : 100 000 Sjenica)

Na osnovu naknadno prikupljenih podataka u toku vodenih borbi 21 i 22 oktobra između Duge Poljane i Sjenice i južno od iste nalaze se jače komunističke snage jačine oko 1000—1500 ljudi.² Ove komunističke snage raspolažu sa šest bacača i dosta automatskog oružja.

U cilju izvršenja dobivenog zadatka Srpski udarni korpus mora da ovlada Sjenicom. Ovaj zadatak korpus će izvršiti u sa dejstvu sa nemačkim jedinicama koje nastupaju istim pravcem kao i Srpski Udarni korpus.

² Politički delegat je bio Vukašin Perović.

¹ Kopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 102, reg. br. 10/5 (S-V-17338).

² Na komunikaciji Novi Pazar — Sjenica dejstvovala su jedinice 37. divizije NOVJ, 7. crnogorska (omladinska) brigada 3. divizije NOVJ i Sjenički NOP odred. O tim dejstvima vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 14, dok. br. 107, 134 i 152. Brojno stanje divizije 1. novembra 1944. bilo je: 2.069 boraca, podoficira i oficira (Arhiv VII, ANOR, k. 1254, reg. br. 10—13/3).

Zbog toga što jedinice SUK ne raspolažu sa potrebnim teškim pešadiskim i artileriskim naoružanjem, to će nemačke jedinice svojim artilerijskim naoružanjem, bacačima i artilerijom, uništavati komunističke centre otpora na pravcu nadiranja jedinica SUK. Nemačke jedinice pešadijske i artileriske, koje su delom motorizovane nastupaće drumom Duga Poljana — Sjenica sa zadatkom čišćenja terena levo i desno od puta po jedan kilometar. Severno od puta nastupaće jedinice II divizije a južno od puta jedinice I divizije sa zadatkom čišćenja terena od komunističkih grupa. Zona kretanja naših divizija je jedan do tri kilometra južno odnosno severno od puta sa isturenim pobočnicama u slobodnu stranu. U slučaju nailaska na jači otpor tražiće se intervencija nemačke artilerije i teškog pešadiskog oružja preko oficira za vezu koji će se nalaziti sa prethodnicom nemačkih jedinica na putu.

24 oktobra jedinice SUK, nalazile su se u sledećem rasporedu:

1 divizija sa dve brigade na pretstraži zapadno od Duge Poljane a jednom brigadom u Dugoj Poljani.

2 divizija nalazila se sa Petom brigadom u selu Brnjici sa obezbeđenjima u pravcu s. Stup — Raspoganče — Kapura a 4. brigadom u Dugoj Poljani.

3 divizija nalazi se na maršu od Novog Pazara ka Dugoj Poljani gde treba da stigne u toku noći.

U cilju obezbeđenja svojih jedinica u Dugoj Poljani nalaze se nemačke jedinice na pretstraži na liniji: Kapura (kota 1258) kota 1204 — Dedov krš.

U cilju izvršenja prednjeg zadatka

N A R E Đ U J E M :

1. — *Prethodnica.*
4. brigada — 1, 2 i 3 bataljon.
Kt ppukovnik Čečević³

1. — Polazi iz Duge Poljane u 6,30 časova pravcem Pometenik — Kapura — Raspoganče — Stupska polja — kota 1122 — Višnjica — Bojište — Vodenica na Vapi — k. 1011 — k. 1040 — Peta, sa zadatkom čišćenja terena u zoni 1—2 klm. severno i južno od komunista. U slučaju nailaska na jake komunističke snage naročito ako

³ Čečević.

pokret bude sprečen dejstvom neprijateljskih bacača i teških mitraljeza, tražiti intervenciju kod oficira za vezu radi dejstva nemačke artilerije, odnosno bacača. U toku napada energično nastupati.

2. Glavnina.

5 brigada 4,5 i 6 bataljon kt
pukovnik Đorđević.⁴

2. Kreće pozadi prethodnice na 500 met. otstojanja u koloni pravcem Brnjica — Raspojanče — a potom za prethodnicom. Čas polaska iz Brnjice je u 7 časova.

U cilju svoga obezbeđenja k-t 5 brigade imaće zaštitnicu jačine 1 čete. Vezu sa prethodnicom i zaštitnicom održavati održačima veze i pogledom. U slučaju da prethodnica bude zadržana jačim otporom neprijatelja komandant će razviti potreban broj jedinica iz glavnine u cilju omogućenja daljeg pokreta prethodnice i uništenja neprijatelja.

3. Desna pobočnica.

četnici majora Vuksana Cimbalevića⁵ i por. Milana Šekularca.⁶

3. Kreće iz s. Brnjice preko Stupa — Klisure — Blatine — s. Boguti — desnom obalom reke Vape — Dubinje — Krstište sa zadatkom obezbeđenja desnog boka divizije. U slučaju nailaska na jače komunističke otpore tražiti njihovo uništenje dejstvom nemačkih oruđa.

⁴ Hranislav.

⁵ Komandant 2. beranske brigade Limskog korpusa.

⁶ Komandant Sjeničke brigade 2. mileševskog korpusa.

- Veze:** Veza sa nemačkim jedinicama održavaće se vatrenim dejstvom, pokretom i održačima veze, koji će se javljati kapetanu Magazinoviću, oficiru za vezu sa nemačkim jedinicama. U toku pokreta slati mi izveštaje održačima veze. Mešanje jedinica naših i nemačkih ne sme da bude.
- Sanitetske mere:** Ranjene vojnike snositi na drum gde će biti prihvaćeni u nemačkom previjalištu.
- Naročite mere:** Prethodnica svojom glavnom trupom ići će u smaknutom rasporedu kolonicama jačine desetina do vodova. Glavnina divizije takođe će se kretati u smaknutom rasporedu u četnim kolonama.
- Ishrana:** Pre polaska vojnicima izdati toplu hranu a po dolasku u Sjenicu za vojnike kuvati večeru.
- Komandno mesto:** Komandno mesto komandanta divizije biće u toku pokreta na čelu glavnine gde mi slati izveštaje.

Dostavljeno:
K-tu 4. i 5. brigade i K-tu
Korpusa.

Komandant pukovnik⁷

⁷ Komandant je bio Dragutin Redić.

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH DEPEŠA ISTAKNUTOG DE-
LA ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 2. AVGUSTA DO 25.
OKTOBRA 1944. GODINE¹

2
2. avgust [1944]

423

Za 86³ — *ultra urgent*

Situacija: 31. jula otišao sam na Knežinu i povezoao rad snaga na frontu Štrpci — Uvac. Za ovo sam morao povući snage sa Lima, a Drašković je forsirano prebacio dve leteće brigade na Mioče. U međuvremenu komunisti su ubacili jednu brigadu⁴ na Cikotsko brdo, a noću 31/1 napali sa celom 37. divizijom. Preko Uvca nisu mogli proći, ali su ugrozili Rudo i Mioče s leđa te se Drašković morao povući na Oskorušu. U 23 časa napali su Rudo od Čikota i Severina, te su se naši morali povući. Usled situacije na desnom krilu, morao sam se povući sa svom snagom na liniju Ravanci — Previja — Bijelo Brdo — Goleš — Sjenožet. U toku 1. avgusta crveni nisu napadali, niti prošle noći.

424

Neko rokiranje vrše prema Priboju i Rači. Jednom brigadom drže Rudo. Deo snaga imaju u Štrpcima. Nemam podataka za zonu Leskovac — Nova Varoš. Po prikupljenim podacima izgleda da imaju na frontu Rudo — Štrpci — reka Uvac — Radojna dve divizije. Govorili su da idu za Srbiju. Po podacima koje je naš čovek saznao od 11 sve snage crvenih iz istočne Bosne žurno idu ka Slapu na Drini. Možda je akcija ovih snaga na Limu i Uvcu u vezi sa pokretima III korpusa ka Drini. Lukačević je na levoj obali Lima. Drašković, Kalait i Kolarević⁵ samnom. Kondor⁶ na liniji Orlić — Stubo — Dobroselica. Vršim izviđanje. Nemam municije. Ako budem mogao napašću ih. — ppukov. Ostojić.

¹ Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 280, reg. br. 61/1.

² U vezi s tri tačke koje se pojavljuju u ovom izvodu, vidi dok. br. 64, nap. 2.

³ Draža Mihailović.

⁴ Napad je izvodila 4. sandžačka brigada 37. divizije NOVJ (vidi dok. br. 64 i Zbornik NOR-a, tom I, knj. 16, dok. br. 226).

⁵ Milomir, kapetan, načelnik Štaba Zlatiborskog korpusa.

⁶ Dušan Radović, kapetan, komandant Zlatiborskog korpusa.

4. avgust

425

Za 87⁷ — *ultra urgent*

U toku 2 avgusta delovi crvenih sa desne obale Uvca i Lima potisnuti ka Rači i Priboju. U toku noći 3/4 Kolarević vršio ispad ka Uvcu. Juče sam rokirao trupe na liniju Rudo — Cikote — Oskoruša — Štrpci — Cigla. Radović na liniji Orlić — Stubo. Između reke Uvca i Lima na prostoriju do Bistrice i Radojne nalazi se cela 37 divizija crvenih. Prema N. Varoši nisu išli. U rogatičkom srezu nema ih. Imam obaveštenje da će V korpus nemački ovih dana preduzeti napad sa Lima i Drine ka Sandžaku.⁸ Korpus dolazi iz Sarajeva. Po izveštaju Popovića Milorada glavne snage crvenih iz Hercegovine potisnute su ka granici Crne Gore. — Ppukov. Ostojić.

...

428

Za 88⁹ — *very urgent*

Primio sam depeše br. 879 i 898. Naređeno potrebno za napad na 37 diviziju. Primio sam od Komande Beograda 40.000.000 dinara i dao priznanicu. Molim da mi Pevac¹⁰ pošalje baterija. — Ppukov. Ostojić.

...

7. avgust

432

Za 90¹¹ — *ultra urgent*

Po podacima Kondora crveni su 5-og izbili na Burićski vis i Zabrđe jednom, a na Pavlovića brod drugom kolonom. Umesto da napadaju po mome naređenju, Kondor naređuje neposredno Kolareviću da dođe na Borovu Glavu, a Živanoviću¹² u Dobroselicu. Svaki kontakt sa neprijateljem je izgubljen, a ovim novim naređenjem Kondor odvajaju još više trupe od crvenih. On radi uvek isto t.j. teži da se nikad ne sudari. Ovakvu samovolju i nevojničke postupke ne mogu da trpim. Zato molim da se odredi za komandanta Kondoru i Kolareviću jedan

⁷ i ⁹ Draža Mihailović.

⁸ i ¹⁶ Radi se o 5. SS brdskom korpusu i operaciji »Ribecal« (Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 4, dok. br. 99 i 105). Vidi dok. br. 24 i 25.

¹⁰ Jozef Jože, komandant Centra veze Vrhovne komande.

¹¹, ¹⁷ i ²² Draža Mihailović.

¹² Borislav, kapetan I klase, komandant Grupe letućih brigada Zlatiborskog korpusa (»Zlatibor«, »27. mart« i »Krstó Smiljanić«).

viši oficir koji bi išao neposredno sa njihovim trupama i koji nije vezan za drugi zadatak. Novovaroška brigada je kod Štitkova.

433

Kalaít u pribojskom srezu za čišćenje leve obale Lima. Turci — milicija po nagovoru Švaba i ustaša vrše svakodnevno upade u našu teritoriju na desnoj obali Drine od Bujaka do Foče. Pre dva dana bili su došli skoro do Zaboraka. Cilj pljačka i klanje našeg življa. Drašković zbog ovoga mora biti vezan više uz Drinu i čistiti teren od meštana crvenih. Ljudi su mu goli i bosí. Voju¹³ ću orijentisati prema Plevljima i Prijepolju. — Pavle¹⁴ izgleda neće dolaziti ovamo, već dejstvovati sa juga. Arsović¹⁵ se javlja, ali on je potpuno pod nemačkom komandom. 10. avgusta Nemci počinju akciju protivu crvenih ali izgleda V korpus neće doći.¹⁶

— ppukov. Ostojić

8. avgust

434

Za 91¹⁷ — *ultra urgent*

Protivno izveštaju Kondora, Kolarević javlja da je cela 37 divizija u prostoru Crni vrh — Rutine — Radojna. Kolarević je napao noću 6/7 crvene, bio ih odbacio, ali su dobili pojačanje i odbacili ga.¹⁸ Gubici 8 mrtvih i 20 ranjenih. Kolarević se povukao za Stubo. Kondor javlja da se posle borbe u Negbini i Buradi povukao za Murtenicu, a tvrdi da su crveni na Černnici. Njegovim izveštajima ne verujem. Juče su crveni ponovo zauzeli Crni vrh. Poseo sam desnu obalu Uvca i Lima. Moram sačekati izveštaje mojih izviđačkih delova, pa ću preduzeti napad. Kolarević kaže da će se odmarati 3 dana. Najavljen dolazak 2 bataljona Ljotićevaca u Dobrun. — Borota¹⁹ javlja da je VI lička divizija u pokretu ka Romaniji i Srbiji. Ima verovatnoće da će ceo korpus doći na desnu obalu Drine. Sve naše trupe iz oblasti Romanije vode svakodnevno uspešne borbe.

435

Vranješeviću sam naredio najenergičniji rad. Kod njega se situacija popravlja. Leko²⁰ mi se ne javlja. Salatić²¹ javlja da je 5-og počela akcija sa pravca Stoca — Bileća — Nevesinja — Lastve i Grahova. Pavle uporno ćuti i ni na jednu depešu ne

¹³ Vojislav Lukačević.

¹⁴ Đurišić.

¹⁵ Dušan.

¹⁶ Vidi dok. br. 64, depeše od Kondora.

¹⁹ Gojko.

²⁰ Stevan Damjanović Stevo.

²¹ Danilo.

odgovara i ako ih je primio. Baćović u Kalinoviku radi politički i ruši i ono malo vojničkog kod vojske i naroda. Odveo mi je pola Rogatičke brigade za lično obezbeđenje. Naredio sam mu da ide u Hercegovinu, ali ne verujem da će to izvršiti. Svi k-ti korpusa iz ist. Bosne koji bi trebali njemu pripasti podneli su ostavke. Rasovluk sa sviju strana strahovito mi smeta.

ppukov. Ostojić

9. avgust

437

Za 92²² — *ultra urgent*

Raspored 37 divizije crvenih: jedna brigada na prostoru Toci — Markovići — Bistrica, a dve brigade na prostoru Radojna — N. Varoš — Amzići — Radojevići. Danas preduzimam napad u cilju tučenja brigade na levoj obali Lima. Drašković napada pravcem: Bič — Pobijenik, Kalait pravcem Buče — Toci — Pobijenik; Rajlić²³ pravcem: Pevlje — Vrbovo — Toci i Irić pravcem Semošnica — Babine — Šerbetovac. Od Arsovića tražen napad pravcem Prijepolje — Bistrica. Novovaroška brigada prema Radojevićima i Amizićima. Kolarević na Stubu, a Radović kod Murtenice. Iz izvora 11 juče XII korpus crvenih u pokretu preko reke Prače između Mesića i Prače.²⁴ Goni ga VII SS divizija. Jedna grupa crvenih u Žepi, po izveštaju rogatičana težiće da pređe Drinu kod Starog Broda. Naredio sam Momčiloviću²⁵ da dođe u oblast Foče, a Baćoviću da ide u Hercegovinu. Br. 11 tražio da grupa Lukačevićevih četnika posedne Drinu od Međeđe do Foče

— ppukov. Ostojić

438

Za 92 — *very urgent*

Od Kolarevića dobio sam juče sledeću depešu br. 234-8-VIII — Municiju koju mi je dodelio Kondor oduzeta mi je juče od strane Draškovića na Bijelom brdu. Ja nemam ni metka. Nalazim se na Stubu i neću se krenuti sa ovog mesta dok mi se ne vrati municija. Šta će municija Draškoviću kada uopšte ne vodi borbu. Od mene se traži najviše, dok Vaše jedinice sede i otimaju municiju. U toku jučerašnjeg dana sahranili ste moj

²³ Radoman Railić, ne Rajlić.

²⁴ i ³¹ O dejstvima 3. i 12. korpusa NOVJ avgusta 1944. vidi dok. br. 2, nap. 4.

²⁵ Milorad, Romanijski korpus.

korpus, jer ste naredili da napadam 3000 partizana odlično naružanih. Imao sam preko 50 gubitaka. Čiča je naredio da u napadu učestvuju sve jedinice, a Vaše snage i Lukačevića nigde se nisu pojavile.²⁶ Ovo je drugo izdajstvo. Detaljan izveštaj šaljem Čiči po kuriru. Kap. Kolarević.

439

5. avgusta naredio sam Radoviću da dođe na Leskovac a Kolareviću da izbije na liniju Kratovska reka — Brezna da uhvati kontakt sa crvenim za koje su se imali podaci da idu na Sjenicu, da izvidi levu obalu Lima do Bistrice, pa tek potom da napadne u pravcu N. Varoši prema stvarnoj situaciji.²⁷ Od Arsovića tražen pokret preko Zlatara a Kalaitu naređeno čišćenje leve obale Lima i zaštite leđa Kolareviću. Deo Draškovićevih brani Drinu od Slapa do Višegrada, već sedam dana Draškovići se tuku sa Turcima koji prelaze Drinu, od Bujaka do Foče. Njegovi delovi su do Šćepan polja, Meštrovca i Bukovice, a delovi hvataju vezu sa Ružićem i hercegovcima. Sve moje i Vojne jedinice su skoro u svakodnevnim borbama. Plevalska je vodila borbe za poslednjih 10 dana na Čemernu, Krnjači, Ogradi, Kominju, Jabuci, Brvenici i Otilovićima. Gubici 3 mrtva, 13 ranjenih.

440

Novovaroška vodila borbe kod Čelice, N. Varoši, Amzića, Sekirice i Pavlovića broda. Gubici 12 mrtvih od kojih 2 oficira i 18 ranjenih. Pribojska vodila borbe na Biču, Vrbovu, Goleši i Priboju. Gubici 5 mrtvih. U poslednjim borbama Drinski korpus imao 5 mrtvih i 12 ranjenih. — Municiju o kojoj je reč izdejstvovao je kapetan Subotić²⁸ u Užicu za sve trupe koje brane Lim. Od nje je dato zlatiborcima 8 sanduka srpske, sva francuska i belgijska, 3 sanduka ručnih bombi i 4 sanduka granata za mali bacač. Za trupe Draškovića i Lukačevića 24 sanduka za srpske puške, 3 sanduka za laki bacač i 4 sanduka ručnih bombi. Posle napuštanja Priboja sa Kalaitom je otpuila i turska milicija iz Priboja Čamilova jačine 300 ljudi odličnih boraca. Čamil je hteo da ostane do kraja sa Kalaitom i bio gotov da ide kuda mi hoćemo za provlačenje Muslimana.

441

Iz Višegrada Čamil²⁹ je dobio od Nemaca 27 sanduka municije, koju su mu oteli i ukrali Kolarevići vojnici, koji su pretili Turcima da će ih sve poklati. Posle ovoga Čamil je otišao za Višegrad, i odatle za Sjenicu i više nam ne veruje. Na

²⁶ i ²⁷ Vidi dok. br. 133.

²⁸ Radomir Subotinić, rez. vazd. kapetan, bio je komandant višegradskog sreza.

²⁹ Hasanagić, kapetan, komandant odreda muslimanske milicije.

Vojinom terenu Kolarevićevi su opljačkali jednog četnika, a posle ga ubili da ne priča. Pri povlačenju iz Štrbaca uzeli su noću za putovođu jednog dečka od 14 godina, a posle ga zaklali. Mnogobrojne su ordinarne pljačke, otimačine, mlaćenje ispravnih ljudi, uništenja imovine i razna nasilja od strane Kolarevićevih i Radovićevih ljudi. Narod u ovim krajevima grozi se ovih postupaka. Po mojim intervencijama i naređenjima ništa nisu preduzimali Radović ni Kolarević. Od početka do danas ni jedno naređenje nisu izvršili. Posle dve borbe pobjegli su, a begunci širili paniku. Poslednju borbu Kolarević je vodio samo sa jednim delom 37 divizije, koja je bila na prostoru od Leskovca do Pavlovića broda i Jasenova.

442

Cela divizija ima maksimum 1500 boraca, a sam Kolarević ima 1600 boraca, pa je ipak razbijen od najviše 500 do 1000 komunista i pobjegao od Radojne preko Leskovca na Stubu, i ako ga komunisti nisu gonili dalje od Leskovca. Iznoseći prednje činjenice iz kojih se vidi da Kolarević laže i kleveta i mene i moje potčinjene, ja ga tužim i molim da se prema istome postupi po zakonu. Posle svega ovoga uvidećete da ja više ne mogu biti ni u kakvom komandnom odnosu sa ovakvim žalosnim oficirima. — ppukov. Ostojić.

10. avgust

443   *Za 93³⁰ — ultra urgent (po novoj šifri)*

Voja i Drašković sa Pobijenika javljaju da još nisu stupili u kontakt sa crvenim. Ima izgleda da su u međuvremenu crveni prešli na desnu obalu Lima. Ako ovo bude preduzećemo napad ka N. Varoši. Nemam vesti od ppuk. Milovanovića. Iz izvora 11 XII korpus imao juče 60 mrtvih kod Renovice a 80 zarobljenih kod Rogatice. Nešković od 8.-og javlja da se noću 6/7 II korpus crvenih probio kroz Nemce kod Han Pijeska, Mrkama i Žljebova. Jednim delom i to izgleda glavnim probili su u Žepu. U Sokoloviće i Glasinac došla 27 divizija Pere Kosorića. Napadaju ih dve divizije Švaba, ustaše i milicija. Namera crvenih prodor u Srbiju, ali im neće uspeti jer su jako pritisnuti.³¹ — ppuk. Ostojić.

13. avgust

452   *Za 96³² — ultra urgent*

Situacija bez promena. Pavle mi se juče javio i kaže da danas počinje opšta akcija na crvene.³³ Kondor javlja da su

³⁰ i ³² Draža Mihailović.

³³, ³⁵ i ³⁶ Vidi dok. br. 64.

crveni zauzeli Murtenicu i Borovu Glavu. Štab divizije im je u Jasenovcu. Bugarima³⁴ stižu pojačanja. Preduzeće napad.

ppuk. Ostojić

14. avgust

453

Za 97 — *ultra urgent*

37. divizija crvenih na starom mestu. Ojačani XII korpus u borbama sa Nemcima na reonu: Prača — Ravna planina — Jabuka — Osonica — Hranjen. Po izveštaju sa Romanije štab III korpusa crvenih sa 27 divizijom od 3 brigade skrenuo je od Malog polja ka Milićima i Srebrenici. Tri brigade crvenih koje su sa Trebave krenule za Majevicu napadnute su od SS divizije i prebačene na levu obalu Spreče. Naši sa Ozrena sprečili su im prelaz na levu obalu Bosne i sad su krenuli ka Olovu i Konjuhu.³⁵ XI divizija crvenih od Prnjavora u pokretu ka Trebavi i Majevidi.³⁶ Verujem da će ove dve divizije ući u sastav III korpusa koji će ostati u istočnoj Bosni, da bi se docnije prebacio u Srbiju. Vojini sa Arsovićem preduzeli napad juče u pravcu Kamene Gore i Odžaka. Kalait u pribojskom srezu prema 37 diviziji. Zbog razornog rada Baćovića Fočanska brigada neće da se mobiliše. Upućujem danas Draškovića³⁷ u fočanski srez da izvrši mobilizaciju i dejstvuje prema Drini i Tari.

454

Momčilović u oblasti Kalinovika. Mitranoviću³⁸ naređena mobilizacija svih naoružanih i napad na crvene. Izveštava da nema hrane, odela, obuće i municije, te ne može izvršiti mobilizaciju i dalju akciju bez veze sa 11. Hercegovci su u akciji već nekoliko dana.³⁹

ppukov. Ostojić

19. avgust

461

Za 83 — *very urgent*

Po dolasku u višegradski srez ppukovnik Baćović uz pomoć kapetana Đukića⁴⁰ počeo je odmah podzemni rad protivu majora Draškovića i mene. Potajno je pozivao sve krivce i nezadovoljnike, davao im zlatnike, obećavao činove i drugo i sistematski radio na rušenju organizacije, sa isključivim ciljem da

³⁴ Odnosi se na bugarsku 24. pešadijsku okupacionu diviziju.

³⁷ Aleksa, komandant Drinskog korpusa.

³⁸ Borivoje Bora.

³⁹ Vidi dok. br. 64 i 65.

⁴⁰ Vladimir.

stekne svoje političke kapitale. Učinio sam sve da izgladim odnose njegove sa Draškovićem i ostalim starešinama, ali je to zbog ovakvog rada propalo. Dogovorili smo se da se on ne meša u komandovanje I. Bosnom dok se ne formira II grupa jurišnih korpusa, a dozvolio sam mu da drži govore i upozna je ljudstvo sa političkim prilikama. Kada ste ga pozvali u V.K. odveo je k-ta leteće brigade ppor. Neškovića⁴¹ kao običnog pratioca i tamo izdejstvovao njegovu odlikovanje Karađorđevom zvezdom. Ovo je V. K.-da usvojila i ako sam ja pre toga u nekoliko mahova Neškovića predlagao za to odlikovanje, pa nije bilo usvojeno. Time je od V. K. data Baćoviću puna podrška na čistu štetu moga autoriteta. Bez predloga i mišljenja k-ta brigade, k-ta korpusa i moga ppuk. Baćović je tom prilikom u V.K. izdejstvovao unapređenje u čin poručnika bez ikakvih pismenih predloga i formi sledećih lica iz fočanske brigade: Mila Radovića, Žarka Milanovića i Petra Miletića.

462

Sve je ovo planski učinjeno da se pred borcima i narodom istakne kako Baćović može sve i da se sruši autoritet nadležnih starešina. Ni jedno od navedenih lica ne zaslužuje čin oficira, jer sam ih nekoliko puta trebao da streljam radi kukavičluka i nesposobnosti. Svojim špijunima rasovima Baćović priča kako ga je primio Nj. V. Kralj i svi naši prvaci van zemlje,⁴² dalje da jedino njega slušaju i da ćemo svi mi oficiri da idemo pod sud. Po povratku iz V. K. naredio sam izrično Baćoviću da mi se javi, što on nije uradio i ako je bio od mene udaljen svega 3 sata. Iz rogatičkog sreza poveo je pola brigade kao svoju ličnu pratnju i ove ljude i danas drži u Kalinoviku i pored mog naređenja da ih vrati u njihov srez.

463

Pri prolazu kroz ustikolinski teren izdao je pismeno odobrenje k-tu bataljona da ostane na svom terenu, jer da je to u interesu srpskog naroda, dok je taj bataljon bio pobegao iz Čajniča i imao po mome naređenju da se ponovo mobiliše i uđe u sastav brigade. Sada me Baćović izveštava da je ovaj bataljon pozvao za slanje u Hercegovinu. Znači da mu je opet jedini cilj bio rušenje autoriteta Draškovićevog i mog. Moje naređenje da ide u Hercegovinu i tamo sredi stanje koje je u većem delu nesređeno njihovom krivicom, nije izvršio nego čučio oko Kalinovika i priča svima kako je on Vrhovni K-t I. Bosne i čini sve da unese razdor među starešinama opet u cilju lične reklame. Juče traži da se smeni major Drašković i ako je ovaj jedan od

⁴¹ Radomir.

⁴² Vidi dok. br. 14, nap. 14 i Zbornik NOR-a, tom XIV, knj. 2, dok. br. 202).

najboljih komandanata korpusa u našoj vojsci. Kapetana Momčilovića i još neke oficire pokušava da pridobije obećanjem da će ih unaprediti u viši čin. Iz iznetog vidi se da je ppukovniku Baćoviću isključivi cilj lični interes i rušenje svih tih ispravnih starešina koji su snosili ceo teret borbe u ovim krajevima kroz tri godine, i ako taj gospodin nikad nije bio ni u jednoj borbi sa ovim ljudstvom.

465

Pošto ovakav rad ppuk. Baćovića ruši red, disciplinu i vojnički duh, zabranio sam mu da se meša u komandovanje u I. Bosni do Vašeg rešenja po mome predlogu, a ako i dalje ovako nastavi biću prinuđen da ga silom nateram na poslušnost i ostranim iz ovih krajeva. Ponovo molim u opštem interesu da se moj predlog za k-nje [komandovanje] u I. Bosni hitno usvoji, jer će neizbežno nastupiti razračunavanje oružjem.

ppukovnik Ostojić

23. avgust

468

Za 86 — *ultra urgent*

Juče su jače snage crvenih vršile napad prema Mioču i Štrpcima. Do 10 časova zauzeli su Kneginju — Plemu i Štrpce.⁴³ Snažnim protivnapadom oterani su preko Uvca za Crni vrh. Naši ih gone. Mi smo imali 2 mrtva i 3 ranjena, a njihovi gubici se računaju na 10 mrtvih i ranjenih. Crveni idu ka Kokinom brodu. Posle podne i 37 divizija došla u Priboj. Od Plevanja se čuje jaka artilj. vatra. Izgleda da ih Nemci gone. Arsović javlja: Bijelo polje i Brodarevo zauzeti. Sadašnji položaj: Kosanica — Mijakovići — Mataruge — Strmica — Dugi Jasen.⁴⁴ Pejić javlja da naši u Zapadnoj Bosni uspešno napadaju.⁴⁵ Zarobili su nekoliko crvenih i oko 80 konja sa opremom i oružjem. U Ozrenu i Trebavi sve dobro.

ppukov. Ostojić

24. avgust

470

Za 87 — *ultra urgent*

Juče su ponovo crveni napali Štrpce bez uspeha. U toku dana izbili su na liniju: Cigla — Brezovac — Duvnica na kojoj se u toku dana i prošle noći vodi borba sa Draškovićevom je-

⁴³ O napadima 4. sandžačke i 8. crnogorske brigade, četničkim protivnapadima i o rasporedu jedinica 37. divizije NOVJ vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 26, knj. 16, dok. br. 236 i 237.

⁴⁴ i ⁴⁵ Vidi dok. br. 64.

dinicom.⁴⁶ Juče je broj 11 ušao u Priboj, a delom snaga došao do Sastavaka preko Mioča na Uvac. Motorizacija 11 prošla kroz Prijepolje za N. Varoš, Sjenicu i Bisticu. Pavle je trebao juče da stigne u Plevlje. Izgleda da je 11 sprečio prodor na Kokinom Brodu i crvene nabacio na donji Uvac.⁴⁷ Cilj 11 je da Crvene vraća na levu obalu Lima i da ih tuče u pribojskom i čajničkom srezu. Sa Romanije javljaju da je VI lička divizija u pokretu iz doline Krivaje za Sokoloviće. — ppuk. Ostojić.

25. avgust

472

Za 88 — *ultra urgent*

Juče celog dana i cele prošle noći vode se ogorčene borbe sa crvenim na liniji: Cigla — Pleć — Goleš — Duvnica. Naši gubici 2 mrtva i 6 ranjenih. Danas vrši napad na ovu liniju jedan puk 11.⁴⁸ Izgleda da su crveni blokirani između Uvca i Rzava. Jedna grupa crvenih stigla u Žepu. Leko⁴⁹ javlja da jake snage SS napadaju ka Vlasenici i Srebrnici. Štab divizije Princ Eugen preselio se iz Foče za Čelakovo polje. Nemci ušli u Pivu. III korpus crvenih takođe u Pivi.⁵⁰ Iz Hercegovine preduzeta akcija ka Pivi.⁵¹ — ppuk. Ostojić.

26. avgust

471

Za 89 — *ultra urgent*

Primljene depeše KK 368 do 403.⁵² Juče je vođena borba na liniji Cigla — Brezovac. Nemci su zauzeli Ciglu i Brezovac ali je po podne razbijen jedan bataljon Nemaca koji se povukao u Štrpce.⁵³ U toku noći crveni sa Cigle gađali su Štrpce. Jutros sam obavešten da su crveni jutros izbili u Mokru Goru i zapa-

⁴⁶ Drinski korpus.

⁴⁷ Radi se o napadu nemačkih i četničkih jedinica na 8. crnogorsku brigadu koju su uspele da potisnu (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 37 i 38).

⁴⁸ Radi se o dejstvima delova nemačkog puka »Bandenburg«.

⁴⁹ Stevan Stevo Damjanović.

⁵⁰ Tada su jedinice 3. korpusa NOVJ dejstvovala u istočnoj Bosni (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 87, 93, 104 i 113).

⁵¹ Vidi dok. br. 46 i Zbornik NOR-a, tom III, knj. 10, dok. br. 144.

⁵² Te depeše nisu pronađene.

⁵³ Napad je izvodila 8. crnogorska brigada, ojačana jednim bataljonom 3. sandžačke brigade. Neprijatelj je imao velike gubitke u ljudstvu i materijalu (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 47).

lili državne zgrade u istoj.⁵⁴ Nemam podataka dokle im se proteže desno krilo. Verovatno namera im je izbijanje na Kaluđer-ske bare i dalje prodor na prostor između Užica i Bajine Bašte. Nije isključeno stajanje sa snagama iz srebrničkog sreza, jer iste imaju nameru za Srbiju. Noćas su u Priboj stigla iz Prijepolja pojačanja Nemcima.⁵⁵ Sad dobih vest da su se crveni posle palenja Catera i Mokre Gore vratili preko Panjka natrag.⁵⁶ XI divizija crvenih vraćena od Švaba od Žeravice ka Olovu.⁵⁷ Mačekovci u Sarajevu dobili su nalog da pomažu Šubašićevu vladu. Maček⁵⁸ i Pavelić napravili su sporazum za spasavanje hrvatskog naroda.

ppukov. Ostojić

27 avgust

473

Za 90 — ultra urgent

Crveni na starom mestu. Drže Šargan. 11 upućuje oklopne vozove od Višegrada i Užica ka Šarganu. Br. 11 drži liniju: Murtenica — Kokin Brod — N. Varoš — Gobate — Crni vrh — Brezovac. U Sjenici ima jednu diviziju. Crveni su dobili neko pojačanje od K...⁵⁹ preko Mučnja. Po dosadašnjim podacima ovde su I i XXXVII divizija ojačani još nekim delovima.⁶⁰ 27 divizija u rogatičkom srezu i Žepi. XI divizija oko Olova. VI lička snabila na Čelebić,⁶¹ a 16 i 36 probile se preko Golije.⁶² Naše snage svuda u akciji. Pavle i Ružić u Šavniku. — ppuk. Ostojić.

...

---

⁵⁴ Radi se o jedinicama 1. proleterske divizije i njenim borbama protiv četničkih, nemačkih i bugarskih trupa (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 43, 47 i 53).

⁵⁵ Radi se o delovima nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen«.

⁵⁶ Napad na Moku Goru izvršila je 3. sandžačka brigada 25/26. avgusta 1944. i tom prilikom rušila objekte na komunikaciji Mokra Gora — Vardište (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 47).

⁵⁷ O rasporedu i dejstvima 11. divizije NOVJ toga dana, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 93.

⁵⁸ Vladko.

⁵⁹ Nečitka reč u originalu.

⁶⁰ O rasporedu 1. proleterske i 37. udarne divizije NOVJ i njihovim dejstvima 26. i 27. avgusta, vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 47.

⁶¹ Radi se o 6. ličkoj proleterskoj diviziji. O njenim dejstvima avgusta 1944, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 28, dok. br. 72.

⁶² Vidi dok. br. 2, nap. 4.

28. avgust

475

Za 91 — *ultra urgent*

Crveni na starom mestu. Ovoga časa napadaju Štrpce. Švabe sa Brezovca otišle za Dobrun i Vardište. Vasiljević⁶³ juče javio da je grupa od 3000 crvenih na prostoru Mrkalji — Žepa. Mi smo poseli Drinu prema Slapu i Brodu. Turci meštani u srebrničkom srezu kolju naš živalj. U Goražde dovlače pojačanja iz Sarajeva. Svi su uniformisani.

476

Švabe imaju jake snage na putu N. Varoš — Bistrica — Prijepolje — Plevlje. Arsovićevi od Bistrice — Prijepolja — Plevlje takođe duž puta.⁶⁴ Hercegovci zauzeli Kobilju Glavu i Ravno.⁶⁵ 39, 16 i 36 divizija probijaju se pravcem: Slap — Fojnica — Borač za Bosnu. Pejić⁶⁶ javlja da se Nemci postepeno izvlače ka Brodu. Sve snage su angažovane u borbi protiv crvenih. — ppuk. Ostojić.

3. septembar

487

Za 98 *ultra urgent*

Delovi I korpusa i dalje drže liniju: Cigla — Pleć — Glavica — Panjak — M. Gora. Drinski korpus bez čajničke i fočanske prema vama na liniji: Štrpci — Bjelo brdo — Goleš — Crno Brdo — Vardište. Jačine 1200 boraca. — Noću 2/3 septembra crveni vršili napad na Goleš i Crno brdo, napad odbijen. — Nemci od Foče kreću preko Rogatice za Višegrad i preko Čajniče za Rudo i Priboj.⁶⁷ — Namera nepoznata, ali verovatno izvlačenje, pošto neće da se tuku sa crvenima. — U Priboju manje snage Nemaca. — Kalajit⁶⁸ s novovaroškom oko N. Varoši. — Gde su Arsovićeve snage on ne javlja i ako stalno tražim situaciju. —

Ppukov. Ostojić

⁶³ Dragiša, komandant Višegradske brigade.

⁶⁴ Vidi dok. br. 55.

⁶⁵ Vidi dok. br. 64.

⁶⁶ Manojlo.

⁶⁷ Radi se o jedinicama nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen« (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 11, dok. br. 134).

⁶⁸ Vuk Kalaitović.

5. septembar

489

Za 99 — *ultra urgent* — *persi*

Primljeno 16 depeša od 2 septembra. Nikakve letke nisam izdavao. Da bi se održale jedinice na okupu potrebno je da se tačno precizira stav Vrhovne komande prema saveznicima, Nemcima, Nediću i Ljotiću. Većina komandanata ne može se pomiriti sa činjenicom da se Nemci puste nekažnjeni iz zemlje, bez obzira na potrebu borbe sa crvenim. Ovo pitanje mora se najhitnije rešiti u sporazumu sa saveznicima i dati potrebna naređenja.

490

Ja moram hitno na put radi sastanka sa Baćovićem, a po mogućstvu i Lukačevićem. Usput ću se javljati. Marović⁶⁹ se nije mogao probiti. Molim da se bar jedan američki oficir sa stanicom spusti u oblast Kalinovika.⁷⁰ Jedino tako moći ću ljudu da zadržim na okup. — ppuk. Ostojić.

6. septembar

491

Za 82 — *ultra urgent*

Veza Vaš 675. Drašković je gotov da dočeka crvene na Limu, a rogatičani⁷¹ na Drini. Izdao sam im potrebna naređenja. Divizija Princa Eugena izvlači se preko Gorazde, Čajniča i Plevlje danonoćno za Srbiju. Po obaveštenjima sa vaše strane Nemci su u toku opšteg povlačenja trupa iz ovih krajeva. Ako ih ne napademo u najkraćem roku izvući će se nekažnjeni, a mi nećemo imati oružja i municije da se posle bijemo uspešno protivu crvenih. — ppukovnik Ostojić.

9. septembar

496

Za 84 — *ultra urgent* — *persi*

U Trnovu se prikuplja 1500 ljudi turske milicije, koji će prići komunistima. Turci iz Fazlagića Kule već prišli crvenima. Sa više strana imamo izveštaje da će se Muslimani i Hrvati skoro listom priključiti partizanima. Naš položaj svakog momenta

⁶⁹ Vasilije.

⁷⁰ Nema podataka da je neki američki oficir tada tamo došao niti da se odranije tamo nalazio.

⁷¹ Odnosi se na Rogatičku brigadu.

postaje sve teži. Narod se koleba. Narod je saznao i uporno se tvrdi da ste Vi napravili sporazum sa Nemcima, Nedićem i Ljotićem i da Nemce nećete napadati.⁷² Da bi se spaslo što se može spasti naše je mišljenje da odmah napadamo Nemce.

Ovo je jedini način da sačuvamo obraz pred narodom i saveznicima i da dođemo do oružja i municije. Ako u najkraćem roku ne učinite neki gest iz koga će se narod zaista uveriti da imate vezu sa saveznicima, narod će nas listom ostaviti i osuditi kao izdajnike. Molimo odgovor još danas kako bi mogli odgovoriti borcima i starešinama koji kategorički traže od nas odgovor. Opšte je mišljenje da partizane ne možemo tući, a mali je broj tih koji će se sa njima i dalje tući.

498

Takođe je opšte mišljenje da Vi smesta preko američke misije zatražite od saveznika obustavu građanskog rata i da sa svim snagama napadnemo okupatora. Ovo je jedini izlaz iz situacije, a za ovo je poslednji sekund. Ako ovo odmah ne uradite, Vi uradiće pojedine starešine na svoju ruku, jer nema autoriteta koji će ih zadržati. — potpukovnik Ostojić

potpukovnik Baćović

11. septembar

500

Za 86 — *ultra urgent*

Svim jedinicama pod mojom komandom koje nisu angažovane borbom protiv crvenih naredio sam napad na okupatora i ustaše.⁷³ Rezultat ću javiti. Đurišić, Arsović, Vranješević i Drašković se ne javljaju radio vezom, te nemam novih podataka sa njihovih zona. Pitanje komandovanja sam privremeno uredio. Draškovićev korpus je pod mojom neposrednom komandom. Lukačević vodi krvave borbe sa crvenim na liniji: Trusina — Šipačno — Bodežište, gde su naši izbili.⁷⁴ — Dva bataljona domobrana predala se našima na Ozrenu. — ppuk. Ostojić.

⁷² Radi se o sastanku i razgovorima Draže Mihailovića i Milana Nedića u Ražani u prvoj polovini avgusta 1944. Tada je dogovoreno da se Nedić zauzme kod nemačkih komandi da se četnicima dodeli što više oružja i municije za borbu protiv NOVJ. Na sastanku 17. avgusta kod feldmaršala fon Vajksa (von Weichs Maximilijan), komandanta Jugoistoka, Nedić je tražio da se naoruža 50.000 četnika. Vajks je o tome 22. avgusta 1944. referisao Hitleru. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 4, dok. br. 112. U ovoj knjizi vidi prilog III, dok. br. 1—5.

⁷³ Vidi dok. br. 133, dep. br. 445 i 446.

⁷⁴ Napad je izveden 9. septembra protiv 11. brigade 29. hercegovačke divizije. Ojačana, brigada je sutradan uspela da razbije četnike i povratu izgubljene položaje (vidi dk. br. 45 i Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 29, dok. br. 63).

Primljene depeše 772 do 794. Borbom protiv okupatora održaćemo ljude na okupu i doći do plena. Ako se sa saveznicima ne nađe najhitnije političko rešenje za našu stvar i to se javno objavi, svi Muslimani i Hrvati će listom prići Titu. Posle toga naše jedinice u Bosni i Hercegovini bez municije i hrane neće se moći održati. Zato smatramo da je potrebno zatražiti od saveznika da nas okupiraju i spreče građanski rat, u protivnom mi smo izgubili bitku i politički i vojnički.⁷⁵

Oduševljenje za borbu protiv crvenih je sve manje pored svih njihovih zločina, jer narod oseća da njih podržavaju sva tri velika saveznika, dok su nas sva tri ostavila. Ponovo molimo da se najhitnije ovamo spusti jedan američki oficir sa stanicom, jer bi to imalo priličnog odjeka u narodu i ujedno bio jedini dokaz da nismo napušteni.

ppuk. Ostojić

ppuk. Bačović

12. septembar

502

Za 87 — *ultra urgent*

Situacija u Hercegovini se popravlja u našu korist. Danas se produžava koncentričan napad sa 3 strane na 29. diviziju.⁷⁶ Vražja divizija izvlači se ka Sarajevu. Šefket i ostali nisu došli verovatno zbog držanja saveznika prema nama. U višegradskom, čajničkom, fočanskom, kalinovičkom i I i II sarajevskom srezu nema crvenih. Kakva je situacija u Srbiji? Sutra ću biti na putu.

ppuk. Ostojić

13. septembar

503

Za 88⁷⁷ — *ultra urgent*

Nj. V. Kralj svojim govorom održanim 12. septembra u 19 časova nedvosmisleno je zauzeo stav prema nama i naredio nam da pristupimo nar. osl. vojsci, ističući da niko nema pravo da zloupotrebljava krunu zaklanjajući se za nju s tim što je naglasio da ovo čini po slobodnoj volji bez ikakvog pritiska sa strane.⁷⁸

⁷⁵ Slične zahteve Draži Mihailoviću postavljali su i drugi četnički komandanti (vidi dok. br. 74).

⁷⁶ Vidi dok. br. 63 i 66.

⁷⁷ Draža Mihailović.

⁷⁸ Vidi prilog I, dok. br. 8.

Posle ovakvog Kraljevog govora, nikakva uveravanja, niti autoriteti neće moći da održe narod na okupu niti da ga upotrebe u borbi protiv partizana. Bez municije, obuće i odeće koju ne možemo dobiti ni od koga, nemamo nikakvih preduslova, da produžimo borbu protiv partizana i celog sveta.

504

U ovom času, najtežem za srpski narod, i kad Vi snosite punu odgovornost pred istorijom i pred narodom, vi morate doneti jednu sudbonosnu odluku bez obzira na Vašu ličnost.

Na konferenciji komandanata čija smo mišljenja saslušali, došli smo do zaključka da je jedini i najkorisniji izlaz za očuvanje celine srpstva da Vi smesta zatražite od naših saveznika, da nađu rešenje za prekidanje građanskog rata i da upute jednog đenerala, pošto se pod Titovu komandu nećemo i ne možemo staviti, pod čiju ćemo se komandu staviti i preduzeti borbu protiv okupatora, kako traže od nas naši veliki saveznici i Nj. V. Kralj.⁷⁹ Molim najhitnije odgovorite. Potpukovnik Ostojić i Baćović

19. septembar

506

Za 90 — ultra urgent — persi

Sa vašim odgovorom u depeši br. 832⁸⁰ na naše depeše br. 503 i 504 nisu zadovoljni ni borci ni starešine, jer ne vide ni jedan zračak nade za izlaz iz naše očajne situacije, u koju nas je dovela isključivo V. komanda. Narod, borci i starešine, posle Kraljevog govora, a zbog stalnog uveravanja da su Kralj i saveznici sa nama, ne veruju više ništa ni nama ni Vama. Zbog ovoga je već kod većine jedinica nastupilo pravo rasulo, a svakim danom to će biti sve veće. Zar ne uvidate da će nas narod ostaviti, a možda i motkama terati od svojih kuća.

507

Sa kakvom parolom mi možemo danas izaći pred narod? Zar sa lažima kao do sada? U očajnim momentima veliki ljudi prave velike gestove. To danas od Vas očekuje srpski narod, koji je od V. K. doveden u jedan od najtežih položaja u svojoj istoriji. Molimo Vaš jasan i precizan odgovor koji ćemo saop-

⁷⁹ Draža Mihailović je pokušao da se stavi pod komandu generala Vilsona, savezničkog komandanta Sredozemlja i u tom smislu mu upućivao i pismene predloge, ali u tome nije uspeo (vidi dok. br. 100 i 104). U tom pravcu su delovali i njegovi delegati u Italiji.

⁸⁰ i ⁸¹ Te depeše, kao i naredbe na koje se Ostojić poziva, nisu pronađene.

štiti narodu, borcima i starešinama, a što će posle toga nastupiti zato ćete snositi odgovornost pred istorijom Vi i Centralni komitet.

ppuk. Ostojić i
ppuk. **Baćović**

508

20. septembar

Veza vaš 829 do 842.⁸¹ u Bosni i Hercegovini vode se danonoćno krvave i teške borbe sa Nemicima, ustašama, Turcima i komunistima. Sve jedinice angažovane su u ovim borbama i apsolutno je nemoguće ma šta odvajati i upućivati u Srbiju, jer niko neće da napušta svoj teren. U poslednjim borbama sa 29 divizijom imali smo 50 mrtvih i 4 k-ta bataljona. U napadu na Praču hrabro je pao kapetan Đukić. Detaljno o poslednjim borbama javićemo naknadno. — ppuk. Ostojić.

Baćović

21. septembar

509

Za 84 — *ultra urgent*

Veze Vaš 964—966. Pavlu⁸² neposredno odlaskom naših trupa, u C. Goru ne možemo pomoći jer smo vezani komunistima između naših snaga i njega i ljudi neće da napuštaju svoje kuće. Zato je najbolje da Pavle sa ljudstvom koje ima na okupu krene u pravcu Grahovo—Trebinje, gde mi grupišemo jače snage. Jedino grupisanjem jačih snaga možda ćemo se moći nekako održati. Mi smo Vam svoje gledište u pogledu današnje situacije tačno izneli u prethodnim depešama.

p.puk. Ostojić
ppuk. **Baćović**

23. septembar

510

Za 85 *ultra urgent*

Veza Vaš 990—991. Četiri hiljade ljudi u Hercegovini angažovano je u borbi protiv komunista. Sa 3.000 ljudi Lukačević napada Trebinje i već je zarobio 350 Nemaca, 1 tenk, jednu bateriju i ostali materijal.⁸³ Sve ostale snage u Bosni angažovane su u borbi protiv 4 neprijatelja. Svi ostali trebali bi da shvate težinu naše situacije i da je onda nemoguće ići na

⁸² Đurišić.

⁸³ Napad je izvršen na delove nemačke 369. legionarske divizije.

tuđe terene. Mi ličino smatramo da ćemo najveću uslugu učiniti srpstvu ako uspemo da u Hercegovini tučemo okupatora i dočekamo saveznike. U tom pravcu i radimo.

P.puk. Ostojić
p.puk. Baćović

29. septembar

511

Za 86 — *ultra urgent*

U Bosni i Hercegovini izvode se operacije protivu Nemaца, ustaša i komunista. U Sandžaku manje akcije protivu terenaca crvenih. Okupatora nema. U C. Gori operacije protivu komunista. Danas preduzimamo napad na 11. brigadu crvenih koja je u Kalinoviku i Zagorju.⁸⁴

Obavestili ste nas da ste poslali delegaciju kod Rusa i da ste preko američke misije tražili izlaza iz situacije.⁸⁵ Prema svim znacima ne vidimo nikakvog boljitka. Molimo za detaljna obaveštenja, o spoljnoj i unutrašnjoj situaciji.

ppuk. Ostojić
P.puk. Baćović

30. septembar

512

Za 87

Dok je Lukačević napadao Nemce u Trebinju, komunisti su ga napali s leđa sa tri brigade.⁸⁶ Napad odbijen. Već 5 dana komunisti sa dve brigade su opseli Bileće sa tri topa, tri bacača. Bunkere su sve porušili. Bilećka brigada se herojski borila, ali je u krizi zbog nestanka municije i velikog broja

⁸⁴ Odnosi se na 11. hercegovačku NOU brigadu, koja je 16. septembra 1944. razbila četnike kod Kalinovika i oslobodila mesto (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 29, dok. br. 98).

⁸⁵ Po izbijanju Crvene armije na rumunsko-jugoslovensku granicu, Draža Mihailović je uputio delegaciju sa potpukovnikom Velimirom Piletićem na čelu. Delegacija je prešla Dunav 10. septembra 1944. i u Krajovi (Craiova) stupila u vezu sa predstavnicima Crvene armije. Tu se delegacija zadržala do 1. oktobra, kada su, pod sumnjom da su britanski špijuni, avionom prebačeni u Moskvu. Upućivanje delegacije bio je pokušaj Draže Mihailovića da se nagodi sa Crvenom armijom kako bi izbegao sukobe sa njom, a da istovremeno nastavi borbu protiv NOVJ.

⁸⁶ O borbama delova 29. divizije NOVJ protiv četničke grupacije u rejonu Trebinja vidi dok. br. 45, 48 i 53, Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 29, dok. br. 117.

ranjenika. Pored dosadanjih žrtava samo u toku prošle noći Bilećka brigada imala 32 mrtva i 27 ranjenih.⁸⁷ Od juče se vodi krvava borba sa 11 brigadom u oblasti Kalinovika. U Sandžaku se vode borbe sa meštanskim crvenim odredima. U Bosni se nastavljaju borbe protivu Nemaca, ustaša i komunista.

513

Molimo da preko američkog pukovnika⁸⁸ izdejtstvujete hitno upućivanje savezničkih oficira koji će utvrditi da dok se mi borimo protivu okupatora, komunisti isključivo napadaju nas s leđa, a ne okupatora i to oružjem i municijom koje dobijaju od naših velikih saveznika. Molimo za obaveštenje sa kakvim su zadatkom upućeni u višegradski srez kapetani Radović,⁸⁹ Marković⁹⁰ i p.por. Ajdačić.⁹¹ Molimo najhitniji odgovor. p.puk. Ostojić p.puk. Baćović

4. oktobar

514

Za 88 — *ultra urgent Persi*

Mi vidimo jasno situaciju i sva obećanja Vrh. komande da će se naći izlaz iz situacije ostala su samo mrtvo slovo na hartiji. Iz depeše Vaše 164 vidi se da napuštate Srbiju, što znači da je za nas Srbija izgubljena.⁹² Gubitkom Srbije izgubili smo sve i nama se čini da je svaki pokušaj čišćenja I. Bosne neostvarljiv o čemu će te se brzo uveriti. Naše je mišljenje da vojnički situaciju ne možemo popraviti jer zato nemamo preduslova, i da je jedini spas za srpski narod, da se naše pitanje politički uspešno reši kod saveznika. Žrtve koje danas tražite od srpskog naroda su potpuno uzaludne. Mi smo nastavili borbu protiv komunista po Vašem naređenju. Rezultat je bio samo kod Bilećke brigade za pet dana u odbrani Bileća imala je 183 mrtva i više stotina ranjenih. U celoj Hercegovini vode se očajničke borbe protiv partizana, koji su dovukli pojačanje iz C. Gore.

515

Partizani iz Kalinovika proterani su, ali oni dovlače pojačanja opet da nas napadnu. 37. divizija došla je ponovo u

---

⁸⁷ Napad na četnike u Bileći izvela je 12. brigada 29. divizije (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 118, 124 i 125).

⁸⁸ U štabu Draže Mihailovića tada se nalazio američki pukovnik Mak Dual (Robert H. McDowell).

⁸⁹ Dušan.

⁹⁰ Miloš.

⁹¹ Filip.

⁹² Draža Mihailović je napustio Srbiju oko 20. septembra 1944. prešavši Drinu kod Bađovinaca.

Sandžak i zauzela Priboj, Prijepolje i Pljevlje. Narod go, bos, gladan bez municije. Pitamo Vas odakle da im sve to damo. Opšte je mišljenje da se Englezi i Amerikanci uopšte neće iskrcati kod nas i da je to sve prepušteno Titu, da su Engleska i Amerika slabe prema Rusiji. Sve zemlje neprijateljske našle su nekog izlaza iz situacije, pa i ustaše će ga naći. Grčka je rešila svoje pitanje stavljanjem svojih grupa pod savezničku komandu i spasila narod. Jedini smo mi Srbi na svetu u bezizlaznom položaju. Narod, starešine i borci smatraju da je to isključiva greška Vrh. komandi i C. I. komiteta. Nemojte misliti da smo se mi uplašili za naše glave, jer ćemo mi ostati sa narodom do poslednjega, ali tražimo od Vas da nađete izlaz iz ove bezizlazne situacije, u najkraćem roku. Molim Vas da me po ovome hitno obavestite, kako bi obavestili narod i borce.

P.puk. Ostojić
P. puk. Baćović

7. oktobar

516

Za 89 — *ultra urgent*

Primljena depeša br. 546. Nije vreme da raspravljamo lične stvari. Na široj konferenciji sa starešinama koje smo upoznali sa Vašom depešom, odlučeno je da se traži najhitniji sastanak sa Vama i američkom misijom, kojom prilikom bi zajednički doneli radikalne odluke za dalji rad u vezi sadašnje situacije. Najpogodnije mesto za sastanak bi bilo u rogatičkom srezu. Molimo da najhitnije potvrdite i precizirate vreme sastanka. 10 Amerikanaca nalazi se kod Voje koji kreću k nama sa namerom da se sastanu sa američkim pukovnikom koji je kod Vas. Zbog udaljenosti stanice ne mogu se javiti radiom. Dvojica su prešla u Italiju i javili se šifrom preko radio Baria da su stigli.

Molimo odgovor još danas.

ppuk. Ostojić
ppuk. Baćović

9. oktobar

517

Za 90 — *ultra urgent*

Po predlogu Vukadinovića⁹³ proučiću mogućnost odvajanja snaga za zajednički rad sa svim, samo se danas teško ma ko odvađa od svoga terena. U pogledu akcije protivu III korpusa⁹⁴

⁹³ Sava.

⁹⁴ O dejstvima 3. udarnog korpusa NOVJ u istočnoj Bosni početkom oktobra 1944. vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 30, dok. br. 20 i 24.

Mitranović javlja da će teško moći krenuti prema Kladnju zbog pritiska ustaša koji pale naša sela. Pejić javlja da Ozren⁹⁵ nije krenuo. Neznam kakva je situacija na Majevidici. Drašković, Marković⁹⁶ i Kolarević vode borbe sa crvenim u višegradskom srezu. Ojačana 11 brigada crvenih ponovo ovladala Kalinovikom.⁹⁷ Mitranović priprema napad ali nema municije.—

ppuk. Ostojić

12. oktobar

518 Za 91 — *ultra urgent*

Pošto je napadnut jakim snagama crvenih, a takođe i od Nemaca, Lukačević se morao probijati ka Kalinoviku. Moramo sačekati njegov dolazak i rešiti pitanje dalje akcije, jer smo u poslednjim borbama utrošili municiju i ostali sa po pet metaka na pušku i 20 na automatsko oružje. Da li ima kakvih novosti u pogledu naše situacije. Narod i vojska se stalno interesuju i očekuju iskrcavanje koga još nema. Iz Srbije se pojedine jedinice crvenih prebacuju u Sandžak i već su izrazili svoje dejstvo prema Čajniču i Goraždu.

ppukov. Ostojić
ppuk. Bačović

16. oktobar

519 Za 92 — *ultra urgent* — *persi*

Pripremljene depeše 381 i 372. Ne razumem kako Vam nisu jasne prilike u kojima živimo. Treba biti na čisto da nema govora o ma kakvom grupisanju snaga, a još manje o nekoj jačoj akciji. Sve su jedinice ostale bez municije, obuće, odeće i hrane. Osipanje je redovna pojava i u najkraćem roku mi ćemo ostati bez jedinica. Ako se saveznici ne iskrcaju kod nas, kao što izgleda i neće, nas će nestati. Molim za obaveštenje da li ima ikakvih znakova za poboljšanje naše situacije i kakve su Vaše dalje namere.

520

Svi pitaju kakva je uloga američke misije kod Vas, kad do sada ne dobismo ni jedan avion niti dođe ma koji njihov

⁹⁵ Tj. Ozrenski korpus.

⁹⁶ Miloš.

⁹⁷ Kalinovik je oslobođen 5. oktobra 1944. (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 30, dok. br. 65).

Sandžak i zauzela Priboj, Prijepolje i Pljevlje. Narod go, bos, gladan bez municije. Pitamo Vas odakle da im sve to damo. Opšte je mišljenje da se Englezi i Amerikanci uopšte neće iskrcati kod nas i da je to sve prepušteno Titu, da su Engleska i Amerika slabe prema Rusiji. Sve zemlje neprijateljske našle su nekog izlaza iz situacije, pa i ustaše će ga naći. Grčka je rešila svoje pitanje stavljanjem svojih grupa pod savezničku komandu i spasila narod. Jedini smo mi Srbi na svetu u bezizlaznom položaju. Narod, starešine i borci smatraju da je to isključiva greška Vrh. komandi i C. I. komiteta. Nemojte misliti da smo se mi uplašili za naše glave, jer ćemo mi ostati sa narodom do poslednjega, ali tražimo od Vas da nađete izlaz iz ove bezizlazne situacije, u najkraćem roku. Molim Vas da me po ovome hitno obavestite, kako bi obavestili narod i borce.

P.puk. Ostojić
P. puk. Baćović

7. oktobar

516

Za 89 — *ultra urgent*

Primljena depeša br. 546. Nije vreme da raspravljamo lične stvari. Na široj konferenciji sa starešinama koje smo upoznali sa Vašom depešom, odlučeno je da se traži najhitniji sastanak sa Vama i američkom misijom, kojom prilikom bi zajednički doneli radikalne odluke za dalji rad u vezi sadašnje situacije. Najpogodnije mesto za sastanak bi bilo u rogatičkom srezu. Molimo da najhitnije potvrdite i precizirate vreme sastanka. 10 Amerikanaca nalazi se kod Voje koji kreću k nama sa namerom da se sastanu sa američkim pukovnikom koji je kod Vas. Zbog udaljenosti stanice ne mogu se javiti radiom. Dvojica su prešla u Italiju i javili se šifrom preko radio Baria da su stigli.

Molimo odgovor još danas.

ppuk. Ostojić
ppuk. Baćović

9. oktobar

517

Za 90 — *ultra urgent*

Po predlogu Vukadinovića⁹³ proučiću mogućnost odvajanja snaga za zajednički rad sa svim, samo se danas teško ma ko odvađa od svoga terena. U pogledu akcije protivu III korpusa⁹⁴

⁹³ Sava.

⁹⁴ O dejstvima 3. udarnog korpusa NOVJ u istočnoj Bosni početkom oktobra 1944. vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 30, dok. br. 20 i 24.

Mitranović javlja da će teško moći krenuti prema Kladnju zbog pritiska ustaša koji pale naša sela. Pejić javlja da Ozren⁹⁵ nije krenuo. Neznam kakva je situacija na Majevidici. Drašković, Marković⁹⁶ i Kolarević vode borbe sa crvenim u više-gradskom srezu. Ojačana 11 brigada crvenih ponovo ovladala Kalinovikom.⁹⁷ Mitranović priprema napad ali nema municije.—

ppuk. Ostojić

12. oktobar

518 Za 91 — ultra urgent

Pošto je napadnut jakim snagama crvenih, a takođe i od Nemaca, Lukačević se morao probijati ka Kalinoviku. Moramo sačekati njegov dolazak i rešiti pitanje dalje akcije, jer smo u poslednjim borbama utrošili municiju i ostali sa po pet metaka na pušku i 20 na automatsko oružje. Da li ima kakvih novosti u pogledu naše situacije. Narod i vojska se stalno interesuju i očekuju iskrcavanje koga još nema. Iz Srbije se pojedine jedinice crvenih prebacuju u Sandžak i već su izrazili svoje dejstvo prema Čajniču i Goraždu.

ppukov. Ostojić
ppuk. Bačović

16. oktobar

519 Za 92 — ultra urgent — persi

Pripremljene depeše 381 i 372. Ne razumem kako Vam nisu jasne prilike u kojima živimo. Treba biti na čisto da nema govora o ma kakvom grupisanju snaga, a još manje o nekoj jačoj akciji. Sve su jedinice ostale bez municije, obuće, odeće i hrane. Osipanje je redovna pojava i u najkraćem roku mi ćemo ostati bez jedinica. Ako se saveznici ne iskrcaju kod nas, kao što izgleda i neće, nas će nestati. Molim za obaveštenje da li ima ikakvih znakova za poboljšanje naše situacije i kakve su Vaše dalje namere.

520

Svi pitaju kakva je uloga američke misije kod Vas, kad do sada ne dobismo ni jedan avion niti dođe ma koji njihov

⁹⁵ Tj. Ozrenski korpus.

⁹⁶ Miloš.

⁹⁷ Kalinovik je oslobođen 5. oktobra 1944. (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 30, dok. br. 65).

oficir kod nas. Ustaše i komunisti sistematski uništavaju naša sela i naš živalj. U Višegradu su crveni zaklali 76 izbeglica iz Pljevalja.⁹⁸ Račić javlja da su naše snage iz Srbije grupisane na prostoru Kraljevo — Požega — Ivanjica i želi sa trupama da krene k meni. Da li ima mogućnosti probijanja ka Slovenačkoj pred saveznike? Molim hitan odgovor, jer bih sa svim snagama krenuo tamo.—

ppukov. Ostojić

18. oktobar

521

Za 93 — *ultra urgent*

Sznao sam da je Keserović sačekao Ruse u Kruševcu i da su mu dozvolili i dalje da drži vlast i da se nije protivu partizana ako ga i napadnu šta je sa delegacijom koju ste uputili Rusima? Da li imate kakvih obaveštenja da li će se naše pitanje rešavati na sastanku u Moskvi?⁹⁹ Kakav je stav Amerike? Da li će se uopšte saveznici iskrcavati kod nas?

522

Ako neće treba doneti najhitnije rešenje za probijanje svim raspoloživim snagama bilo za Albaniju bilo za Istru i tom odmah pristupiti. Ako bi nam Amerikanci bacili bar nekoliko transporta municije ovo bi se moglo izvesti. Ja se približavam Boroti.¹⁰⁰ Mislim da je najbolje da se sastanemo na Ozrenu. Molim hitan odgovor po svemu.

ppukov. Ostojić

20. oktobar

523

Za 94 — *ultra urgent*

Veza Vaš 864. Centralno je pitanje za ostvarenje Vaše namere snabdevanja bar municijom. Ako se ovo ne reši na bilo koji način isključeno je da ćemo moći izvršiti ma kakvu koncentraciju snaga. Da li postoji ikakva mogućnost da dobijemo municiju od Amerike, pa makar to bilo upućeno crvenima a kao slučajno da padne nama. Možda bi se to moglo urediti, a tome bi se moglo učiniti ogromna usluga. Pitanja obuće, odeće i hrane takođe treba rešiti, kao i negu ranjenika. Sve su

⁹⁸ Vidi dok. br. 64, nap. 53.

⁹⁹ Radi se o Moskovskoj konferenciji predsednika vlade SSSR-a i Velike Britanije, uz učešće predstavnika SAD, održane od 9. do 18. oktobra 1944. Predmet razgovora bio je posleratno uređenje Evrope s težištem na rešavanju uređenja na Balkanu.

¹⁰⁰ Gojko.

ovo neophodni preduslovi za mogućnost produženja borbe, jer će inače naši ljudi preći crvenim ili pobeći kućama kao što se to već dešava kod velikog broja jedinica naročito iz pasivnih krajeva. Ima li odgovora na Vašu ponudu da se potčinimo jednom američkom đeneralu?

ppuk. Ostojić

21. oktobar

524

Za 95 — *ultra urgent*

Stigao sam kod Borote sa 1000 ljudi. Sa hranom je ovde očajno. Molim da se što pre sastanemo, jer će inače vojska zbog gladi otići kućama. Da li da Vas sačekam ovde ili da dođem tamo? Molim za obaveštenje da li ste vršili kakve promene u komandovanju?

Ima dosta starešina koji predlažu, ako smo potpuno ostavljeni od naših saveznika Engleza i Amerikanaca kao što po svemu sad izgleda, da Vi zatražite da se cela naša vojska potčini jednom ruskom đeneralu i da Rusi reše pitanje građanskog rata u zemlji. Opšte je mišljenje da se mi ne možemo održati ako Tito bude postavio vlast, a ne bude iskrcavanja Engleza i Amerikanaca kao i da će pobediti u plebiscitu ako ga on bude sprovodio bez kontrole saveznika. Svi pak borci, starešine i narod koji ne smeju prići crvenima uporno zahtevaju da V. K. najhitnije nađe koji bilo izlaz iz ove situacije. Molim hitan odgovor. — ppukov. Ostojić

23. oktobar

525

Za 96 — *ultra urgent — persi*

Raćić na prostoru Čačak — Arilje — Sjenica — Ivanjica ima oko 15.000 ljudi. Glavne snage crvenih oko Beograda, a u unutrašnjosti slabije. Pavle javlja da je Savo uhvatio vezu sa đeneralom Marklingom¹⁰¹ u Albaniji i zahtevao da se sve naše i albanske snage stave pod britansku komandu, obustavu građanskog rata, da nas pomažu i da ćemo raditi po njihovim direktivama. Markling pitao komandu u Italiji koja [je] naredila

¹⁰¹ Odnosi se na britanskog pukovnika Nila Maklejna (Neiyl Mc Lean) koji se, kao britanski predstavnik, nalazio kod grupe zoguista koju je predvodio Abas Kupi. Sa njim su u aprilu 1944. u Albaniju spuštteni i major David Smilej (Smilley) i kapetan Džulian Emeri (Yullian Amery). Početkom novembra 1944. povukli su se iz Albanije, a sa njima su otišli i neki četnički oficiri iz Crne Gore.

da pristupi izvršenju zahteva i da će docnije javiti mesto iskrcavanja. Markling zahtevao od Sava da naše snage maršuju ka otseku Ulcinj — Bar — Budva. Pavle nas poziva i garantuje hranu za 6 meseci. Ako ste sa ovim saglasni trebalo bi da povedete bezuslovno Cvijetina¹⁰² sa svim snagama, pa bi usput prikupljali snage i sa Račićem se sastali u višegradskom srezu, a potom da svi produžimo ka Pavlu koji bi poslao snage u susret. Sve ovo treba sprovesti najvećom brzinom. Molim za hitan odgovor i da požurite ovamo. — ppukov. Ostojić

24. oktobar

528

Za 97 — *ultra urgent* — persi

Veza Vaš 543. Pomoćno letelište na koje se može spustiti poljska misija nalazi se na levoj obali rečice Bijelile 1,5 km severno od sela Nišića, 9 km jugo-zapadno od Olova i 25 km severno od Sarajeva, sekcija Kladanj.¹⁰³ Poslao sam juče jednog oficira pilota na izvidanje i obeležavanje terena.

529

Detaljne podatke o letelištu javiću naknadno. Padobranima se može izvršiti spuštanje na isti teren ili kod Nišana kota 1074 jedan i po kilometar jugozapadno od sela Nišića. Oba terena su potpuno obezbeđena i mi smo gotovi za prijem počev od noćas, samo nam javite potrebne znake za loženje vatri i ostalo, kao i kada treba očekivati dolazak aviona.

Koja je svrha dolaska poljske misije i da li je to u vezi sa saveznicima. Ako avion ne dođe to će porazno delovati na borcu i narod. Molim da mi odgovorite na depeše počev od br. 522. —

ppukov. Ostojić

25. oktobar

530

Za 98 — *ultra urgent*

Veza Vaš 538. Put za Okruglicu je potpuno slobodan u odnosu na crvene. Milicija¹⁰⁴ neće napasti veću grupu. U oblasti Okruglice već se nalazi ceo zenički korpus. Javite da li Vam treba slati koga u susret u pravcu Stoga.

¹⁰² Todić.

¹⁰³ Nije utvrđeno da li je u štab Draže Mihailovića ili u neki drugi četnički štab dolazila bilo koja strana misija posle odlaska američkog pukovnika Mak Daula.

¹⁰⁴ Odnosi se na muslimansku miliciju, sa kojom su četnici saradivali.

Veza moje depeše od juče. Javljeni teren za letelice je podvodan. Ima drugi teren u blizini zvani Hadžića polje 3 km. severo-zapadno od Nišića na desnoj obali Bijelile između kote 955 i kote 1095. Dimenzije su 600 metara dužine i 100 metara širine. Okolni teren u prečniku od 2 km. potpuno čist. Najbolji prolaz za ateriranje od pravca istoka ka zapadu. Teren ćemo obezbediti vatrom i napraviti slovo T na početku letelišta gde avion treba da dodirne zemlju. Pod ovim uslovima moguć je dosta sigurno ateriranje. — ppuk. Ostojić

...
Ova se knjiga Vanjskih predatih depeša zaključuje.

BR. 93

DIREKTIVA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 30. OKTOBRA 1944. POTCINJENIM KOMANDANTIMA NA TERITORIJI SRBIJE ZA KONCENTRACIJU JEDINICA U SANDŽAKU RADI DA- LJEG DEJSTVA PO PLANU VRHOVNE KOMANDE¹

ČICA² JAVLJA:

Radiogram br. 643 od 29 oktobra 1944 god.

...³

Radiogram br. 646 od 30 oktobra 1944 god.

Po izveštajima kojima raspolažemo oseća se duhovna klonulost kod Vašeg ljudstva i jednog velikog broja starešina. Mnogi još nikako ne mogu da se odlepe od Nemaca. Vremena su zaista teška, kao i prilike pod kojima vodimo borbu, ali mi moramo izdržati do kraja i što čvršće zbiti svoje redove, jer je, naš cilj borba do kraja a ne begstvo. Zato moramo raditi po planu. Potrebno je da se naše jedinice potpuno odvoje od Nemaca i da se ovlada određenom prostorijom u Sandžaku odakle možemo preduzeti akciju prema situaciji: bilo ka najverovatnijem mestu iskrcavanja saveznika bilo u pravcu zapa-

---

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 14, reg. br. 48/2 (VK-P-474).

² Draža Mihailović.

³ Trima tačkama je obeležen tekst jer se nalazi u dok. br. 94.

da ili ka Severu. Naređenje V. K. odnosno đenerala Trifunovića moraju da se izvršavaju. Uskoro dolazim i ja kod Vas. Nemojte primiti poziv od Đurišića da idete u Crnu Goru. Ako bude situacija takva narediću ja to. Preduzmite sve mere da se povrati rad i disciplina.

Dragi Miloše,

Šaljem Ti raspise »za sve« koje smo danas primili. Kada je naš telegrafista pitao stanicu V. K. da mu predadu depeše za Tebe odgovorili su mu da su one već predate preko neke druge stanice. U koliko budemo primili kakve depeše za Tebe ili raspise dostavićemo Ti. Večeras se uporno pronosi glas kroz Sjenicu a i Nemci to tvrde, da su Nemci zauzeli Beograd.

1 novembra 1944 god.

Pozdravlja te, Tvoj
major...⁴

BR. 94

OBAVEŠTENJE ŠTABA KOMANDE SRBIJE OD 31. OKTOBRA 1944. POTČINJENIM JEDINICAMA O NAREĐENJU ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA ZA ORGANIZOVANJE GERILSKIH AKCIJA OD STRANE ČETNIKA ZAOSTALIH NA TERENU I UPUTSTVU ZA DRŽANJE PREMA PRIPADNICIMA CRVENE ARMIJE¹

ŠTAB
KOMANDE SRBIJE
Jugoslovenske vojske u Otadžbini
Pov. O. Br. 544
31 oktobra 1944 god.
Slobodne Jugoslovenske planine

KOMANDANTU _____

Vrhovna komanda pod Br. 643 i 644 od 29 o.m. dostavila je sledeće:

Na terenu je ostalo dosta naoružanog ljudstva. Potrebno je da se od ovoga ljudstva oživi gerilska akcija na celom na-

⁴ Nečitak potpis.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 21, reg. br. 36/3 (S-V-64).

šem terenu. Za ovo odredite i uputite pogodno lice na teren, koje će biti pogodno i za propagandu. Određenom licu izdajte sledeća uputstva za rad:

1. — Nigde ne dozvoliti da dođe do oružanog sukoba sa Rusima.

2. — Razviti što jaču propagandu na terenu u cilju utiranja anacionalne propagande partizana. Isto tako i radi podizanja morala kod naših ljudi.

3. — Uzimati u zaštitu narod od partizanskog terora.

4. — Zbog Rusa, u propagandi ne napadati komunizam, već rad naših partizana.

5. — Ruse svuda tretirati kao naše saveznike i prijatelje.

6. — Sa Rusima, ukoliko se dođe u dodir, apsolutno izbegavati svako politiziranje, jer nam to može naneti velike štete. Pred Rusima partizane ne nazivati komunistima, niti ološem koji je sastavljen od Hrvata, Mađžara i Nemaca it.d.

7. — Ukoliko dođe do toga, borbu sa partizanima pred Rusima tumačiti kao nacionalnu tragediju, kao i da svu nadu polažemo u Ruse, da oni reše ovo pitanje.

8. — Nemce uvek tretirati kao naše najveće neprijatelje.

9. — Nikakav teror nad narodom ne vršiti, nego se pojavljivati kao pravi prijatelj i zaštitnik naroda.

10. — Oživeti na terenu Ravnogorske odbore sa funkcijom koju su i ranije imali.

11. — Napominjem da se odredi samo po jedno lice za obedinjenje akcija na celom Vašem terenu. A od ljudstva koje je sada u sastavu operativnih jedinica ne odvajati nikoga. Dobro bi bilo uputiti i stanicu na teren. Po prijemu ovog naređenja odmah pristupiti izvršenju.

12. — Radi lakšeg kretanja, prikrivanja i rada na terenu naredite da se ljudstvo obrije i ošiša.

Prednje se dostavlja radi znanja i postupka.

Lice koje će objediniti akciju odrediću naknadno.

KOMANDANT
divizijski đeneral v
Miroslav J. Trifunović

**ZAPOVEST DRAGUTINA KESEROVIĆA OD 3. NOVEMBRA
1944. KOMANDANTIMA POTČINJENIH JEDINICA ZA GRU-
PISANJE SNAGA I DEJSTVA U DOLINI LIMA¹**

KOMANDANT AKCIJE

O. Br. 1

3. novembra 1944

13 čas.

Položaj

Z A P O V E S T

Sekcija Pljevlja razmere 1 : 100.000.

Prema primljenoj direktivi V. K. i naredenju Komandanta Srbije naše snage koje se sada nalaze u oblasti Prijepolja dobile su zadatak da ovladaju oblašću oko Pljevlja.

Naše snage iz Bosne² i iz Crne Gore³ kreću ka istoj historiji radi sjedinjavanja. Naše snage iz oblasti Sjenice⁴ kreću za nama.

N A R E Đ U J E M :

I FAZA RADA — PRELAZ PREKO r. LIMA I OBRAZOVANJE MOSTOBRAHA:

Do sada je preko r. Lima prebačeno: Deligradski i Toplički korpus i Studenička, Moravička i Župska brigada, zatim delovi Cersko-Majevičke grupe korpusa, kao i deo SUK-a.

Od napred pomenutih delova obrazovana je Grupa za zaštitu mostobrana pod komandom majora Vlastimira Vesića.

Dalje prebacivanje trupa nastaviće se u toku 3. i 4. novembra po sledećem rasporedu:

- 2. i 1. divizija SUK-a,
- Ostatak Rasinsko-Topličke grupe korpusa i
- Ostatak Cersko-Majevičke grupe korpusa.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom), u Arhivu VII, Ča, k. 143, reg. br. 31/2 (CG-V-1800 b).

² i ³ Vidi dok. br. 133.

⁴ Prema zapovesti komandanta Gorske garde od 9. novembra 1944, u rejonu Sjenice su se nalazile jedinice Gorske garde i Požeški korpus (Arhiv VII, Ča, k. 29, reg. br. 47/1).

Po izvršenom prelazu snage će se grupisati u sledećem rasporedu:

- Rasinsko-Toplička grupa korpusa: u oblasti k. 1122 — zaseok Barice,
- 1. divizija SUK-a u oblasti zaseok Krašljevići — Vranjača — Suvodo,
- Cersko-Majevička grupa korpusa u oblasti zaseok Kruševlje — Ikonovac — s. Čadinje,
- 2. divizija SUK-a u oblasti s. Dušmanići.

II FAZA RADA — NADIRANJE KA PLEVLJU:

1. — DESNA KOLONA

Komandant ppuk. St. Jovović

Sastav:

- Rasinsko-Toplička grupa
- Deligradski korpus
- 1. Studenička i Moravička brigada

Svega: oko 1500 ljudi

1. — Polazi sa linije: k. 1122 — s. Barice opštim pravcem: k. 1122 — Vrhovi — Brašansko Brdo (k. 1305) k. 1166 — zaseok Ramovina (1213) — zaseok Krnjin — južni deo s. Ograda (1345) — zaseok Crni Vrh (Klik — k. 1366) — zaseok Kojovići — manastir Sv. Trojica — Pljevlja.

Zona dejstva desno po potrebi, tako da se do s. Babinje obuhvati kretanje grebenom, a levo do linije: jaruga Koštelje — zaseok Rodušje — s. D. Babinje — Riđi Kamen — Osečenica — zaseok Žarvine — zaseok Adrovići — zaseok Kamensko Polje — zaseok Njivice — Bezdan potok koji protiče kroz Pljevlje. Sve zaključno.

Desno naših delova nema.

Komandno mesto u zaseoku Barice a zatim na pravcu dejstva glavne kolone.

2. — SREDNJA KOLONA

Komandant puk. Brana Živković

Sastav: 1. divizija SUK-a

Svega: oko 1100 ljudi

2. — Polazi sa linije: zaseok Krašljevići — Vranjača opštim pravcem: Krašljevići — k. 1076 — Opaljena kleka — Brezovica (k. 1202) — k. 1295 — zaseok Ljeljenica —

zaseok Trebljevina 1379 — s. Crljenice — zaseok Ručevac — Golubinje — Pljevlja.

Zona dejstva desno do leve granice dejstva desne kolone a levo do linije: Vranjača — Ploča — Surdup — Pejevo Plandište — Mijovor — Brezovica južno od k. 1295 — Slatina (k. 1412) — zaseok Kojovići — k. 1248 — Rajčevo brdo — drum za Pljevlje sve zaključno.

Komandno mesto u zaseoku Krašljevići a zatim na pravcu glavne kolone.

3. — Polazi sa linije: Ikonovac — s. Čadinje opštim pravcem: Ikonovac — s. Seljašnica — k. 1126 — Jabučko Prisoje — Jastrebica k. 1278 — Mijajlovica (1411) — k. 1299 — zaseok Mramor — Vis (1150) — zaseok Potrlice — Plevlja.

Zona dejstva desno od leve granice srednje kolone a levo do druma do s. Jabuke, a zatim zaseok Ranče — s. Mihajlovići — zaseok Legatov Do — Tvrdaš (1183) — Reka Čehotina.

Levo naših delova nema.

Komandno mesto na Ikonovcu a zatim na pravcu dejstva glavne kolone.

4. — Grupiše se u s. Dušmanići a zatim se kreće na pravcu za levim krilom srednje kolone.

3. — LEVA KOLONA

Komandant ppuk. Drag. Račić
Sastav:
Cersko-Majevička grupa
Svega: oko 1600 ljudi

4. — REZERVA:

Komandant puk. Drag. Redić
Sastav: 2. divizija SUK-a
Svega: oko 800 ljudi

5. — **SANITETSKE MERE:** Ranjene i bolesne vojnike nositi za sobom do Pljevlja za to se koristiti jahaćom i tovarnom stokom.

6. — **VEZA:** Komandanti kolona preduzeće potrebne mere da se... i granicama zona dejstva stalno održava veza sa susjednim ko.[rupusima].

Komandanti kolona izdaće naredenje da njihove čelne jedinice izvrše obeležavanje svojih čela paljenjem vatri u 17.30 časova.

Veza između komandanata kolona kao i samnom održavaće se putem kurira pešaka i konjanika kao i radio vezom u 19, 21 i 5 časova. Talasne dužine i pozivne znake uzeti od Šefa veze Rasinsko-Topličke grupe korpusa.

7. — Komandanti kolona, naročito krilni preduzeće sve potrebne mere izviđanja i obezbeđenja sa fronta a naročito sa bokova.

8. — Snabdevanje vršiti kupovinom i rekvizicijom na terenu u određenim zonama dejstva svake kolone.

9. — Polazak sa linije mostobrana narediću naknadno.⁵

10. Ja ću se nalaziti sa svojim Štabom kod Rezerve.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu.
Živeo Kralj Petar II.

Komandant — Pukovnik
Drag. Keserović

Dostavljeno:

Ktu: Rasinsko-Topličke grupe
Cersko-Majevičke grupe
1. i 2. divizije.

---

⁵ Pljevlja, koja su držale jedinice 3. sandžačke brigade 37. divizije NOVJ, zauzele su četničke snage i borbena grupa »Šojerlen« (Scheurlen) nemačkog 91. armijskog korpusa 8. novembra 1944. Grad su 18/19. novembra ponovo od četnika oslobodile jedinice 3. sandžačke brigade.

IZVEŠTAJ ŠTABA 502. KORPUSA OD 4. NOVEMBRA 1944. KOMANDANTU DINARSKE OBLASTI O SITUACIJI U RE- JONU OTONA I PAĐENA¹

[Grb]

ŠTAB 502. KORPUSA

pov. br. 238

4 - XI - 1944

Položaj u 15h

KOMANDANTU DINARSKE OBLASTI.²

Neprijatelj je se povukao sa pravca Otona i Pađana.³ U napadu je učestvovala cela 19. partizanska divizija sa Kninskim odredom.⁴ Gde je se neprijatelj povukao nije još jasno. Neki delovi su se povukli ka D. Tiškovcu. Noćas je bilo pripucavanja na Stožištima. Svakako da će biti napad na celom frontu 1. brigade. Sve je pripremljeno da se neprijatelj dočeka i tuče. Komandant 1. brigade ostaje da brani Strmicu i da rukovodi sa odbranom na Stožištima. U Plavnu se nalazi još uvek Kninski odred⁵ i partizanski Plavanjski bataljon⁶ i to na Kiti, Čukovića i Zorićima. Ačim je snabdeven sa municijom, samo njegova odbrana bunkera nije praktična jer se sa tim nemože od neprijatelja ništa zarobiti. Pađene traži pojačanje, njima nije potrebno pojačanje jer oni drže cestu za nemačko po-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 154, reg. br. 20/3 (H-V-738).

² Dinarska četnička oblast je obuhvatala teritoriju severne Dalmacije, Like, Korduna, Banije, Gorskog kotara i dela zapadne Bosne (sreзове: Livno, Glamoč, Bos. Grahovo, Drvar, Bos. Petrovac i Bos. Krupa). U dokumentima se pojavljuje od jeseni 1942. Decembra iste godine za nacionalno-političkog poverenika Dinarske četničke oblasti naimenovan je pop Momčilo Đujić. On je istovremeno bio i komandant Dinarske četničke divizije, koja je obuhvatala istu teritoriju. Verovatno su u nadležnosti oblasti trebalo da budu zadaci vojnoteritorijalnog karaktera, dok je divizija imala zadatke operativnog karaktera. Međutim, mnogi dokumenti sa pečatom Dinarske četničke oblasti predstavljaju zapovesti i naredenja isključivo operativnog karaktera.

³ Na karti 1:100.000: Pađene.

⁴ Reč je o napadu jedinica 5. dalmatinske brigade 19. divizije NOVJ i Kninskog NOP odreda, koji je otpočeo 31. oktobra 1944. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom V, knj. 35, dok. br. 81 (str. 468) i 106, knj. 36, dok. br. 19.

⁵ i ⁶ Radi se o Kombinovanom odredu sastava: dva bataljona Kninskog NOP odreda i po jedan bataljon 5. i 6. dalmatinske brigade 19. divizije. O njegovim dejstvima vidi Zbornik NOR-a, tom V, knj. 35, dok. br. 106.

vlačenje, pa ako nemicima⁷ treba Pađene neka ih pojačavaju a ako ne neka se povuku i oni u Oton. Nemci nam daju vrlo malo municije. Prošli put su za napad izdali samo po 5 metaka. Sa ovakvim radom mi se ne možemo ničemu dobrom nadati. Molim da se od nemaca traži za ovaj korpus najmanje 1.000.000. metaka, dok se nisu povukli po svemu izgleda da Nemci žele da pobegnu odavde.⁸

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

Komandant kapetan,
Živad.⁹ Đ. Mladenović

M.P.¹⁰

BR. 97

**NAREĐENJE KOMANDANTA NEVESINJSKOG KORPUSA
OD 4. NOVEMBRA 1944. KOMANDANTU MOSTARSKJE BRIGADE
ZA PRIKUPLJANJE RADI POKRETA U SUSRET SA-
VEZNICIMA, ČIJE SE ISKRCAVANJE OČEKUJE NA JAD-
RANSKOJ OBALI¹**

KOMANDA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI
GORSKI ŠTAB BROJ 210²

NA LIČNOST VRLO HITNO

Str. Pov. br. služb.
4 Novembra 1944 godine.
POLOŽAJ

Komandant 212³

Potpukovnik Baćović, svojom depešom majoru Lukačeviću dostavio je:

»S obzirom na spoljnu situaciju i unutrašnju vojno-političku situaciju, smatram da nam ostaje jedino rešenje da se pre

⁷ Odnosi se na nemačku 264. pešadijsku diviziju.

⁸ Vidi dok. br. 102.

⁹ Živadin.

¹⁰ Okrugli pečat: »Štab 502. korpusa«.

¹ Overeni prepis originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 203, reg. br. 29/5 (BH-V-9328).

² Štab Nevesinjskog korpusa.

³ Štab Mostarske brigade.

pada snega spojimo sa Pavlom⁴ i da potom zajednički idemo ka saveznicima. Mi za dva do tri dana krećemo ka Foči, gde bi trebalo da se spojimo sa snagama iz Srbije i Hercegovine i sa Tobom.

Posle spajanja u oblasti Foče probili bi se najkraćim pravcem Volujaka i Vojnika do Pavla, tako bi se u međuvremenu iskrcali saveznici na hercegovačkoj obali i krenuli bi najkraćim putem ka njima.⁵

U ovom smislu javili smo se Pavlu i Račiću.

Kalabić⁶ i Račić⁷ 2 novembra treba da stignu u oblast Čajniča sa 18.000 četnika. To obavesti Salatića⁸ i Milorada Popovića i hitno hvataj vezu sa Račićem, pošto je i on obavešten da Ti krećeš ka Foči.

Pozdrav Branko⁹ i Pero¹⁰

S obzirom da je potpisati rešen da krene na ovaj put sa raspoloživim snagama to i Vas o tome obaveštavam i mišljenja sam da Vam je nemoguće opstati na našem terenu, a po gotovu sačuvati jedinice na okupu ili pak sačuvati ljutstvo da ne ode u komuniste. Mišljenja sam da je ovo jedini način da izvučemo sve nacionalne snage te da ih grupišemo u veće i jače formacije jer samo kao takvi možemo nešto predstavljati kod saveznika.

Vaš pravac kretanja bio bi: Kolečko — Zelen Gora — Foča. Koncentracija Gatačke Brigade biće na teritoriji Gacka, Nevesinjske u Kolečku, a Vi idite odmah na mestu gde Vam je najpovoljnije i najhitnije krećite.

Ovo smatrajte kao naređenje i po istom striktno postupite, a potpisati će Vas sačekati na predelu Kolečko — Gacko ili u najgorem slučaju u okolini Foče gde mi je cilj da obustavim sve jedinice radi koncentracije.

Ne izvršenje ovoga naređenja toleriraću samo u slučaju da Vi kao Komandant Brigade možete se obavezati i garantovati, da ostanete na svojoj teritoriji moći ćete zadržati ljutstvo na okupu, korisno ga upotrebiti ili u najgorem slučaju ne dozvoliti mu da posluži komunistima bilo to svojom pasivnošću, bilo prelaskom u njihove redove.

Rok izvršenja odmah.

⁴ Đurišić.

⁵ Tako je ta rečenica napisana u originalu.

⁶ Nikola, komandant Gorske garde.

⁷ Dragoslav, tada komandant 4. grupe jurišnih korpusa.

⁸ Danilo, načelnik Štaba Komande Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.

⁹ Zaharije Ostojić.

¹⁰ Petar Baćović.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

Komandant kapet. I. kl.
Mil. M. Popović s.r.

Da je prepis veran svome originalu tvrdi i overava,

Komandant, kapetan:
Vlad. S. Milutinović

M. p.¹¹

Polit. del. za srez Mostarski
na nadležnost i postupak¹²

K-dant, kapetan:
Vlad. S. Milutinović

BR. 98

**IZVOD IZ KNJIGE CIRKULARNIH DEPEŠA ŠTABA DRA-
ŽE MIHAILOVIĆA OD 4. JULA DO 7. NOVEMBRA 1944.
GODINE¹**

Br. 22	10118/553	4. juli [1944.]
...		
Br. 567	17164/527	2. IX
...		
	17164/469	

Moramo svakodnevno obavještavati Saveznike o toku građanskog rata. Komandanti će organizovati da nam se šalju podatci o svakoj ma i najmanjoj borbi. Izveštaj da obuhvati: Mesto borbe, jačina naših i partizanskih snaga i rezultat borbe. Slati samo tačne izveštaje. Voditi računa da i kod partizana postoji saveznička misija i ako nas saveznici uhvate u laži, onda se neće verovati ni našim istinitim izveštajima. U ovim odsud-

¹¹ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br...« (nečitak broj).

¹² Adresu je dopisao Vl. Milutinović zelenim mastilom.

¹ Original (pisan mastilom, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 301, reg. br. 5/1.

nim časovima svaki izveštaj mora biti apsolutno tačan, jer se na osnovi njih odnose odluke i obaveštava inostranstvo.

30404/509

6. septembar

Samo za komandante korpusa i više starešine.

Šef američke vojne misije pukovnik Mek Daul, koji je stigao u moj štab 26. avgusta ima široka politička ovlašćenja. Sa njim sam izradio detaljan saveznički vojnički i politički plan. Sad je potrebno da svaki starešina vrši samo ono što mu ja naredim. Svaka lična inicijativa može sve da nam pokvari. Zato naređujem da se nikakva akcija bez moga naređenja, osim protiv komunista, nesme preduzimati. Starešinama, koji rade protiv ovog naređenja i svojim postupcima onemogućava[ju] izvršenje vojničkog plana koji sam utvrdio sa pukovnikom Mek Daulom odgovaćaće za veleizdaju. Ima još jedan deo.

30404/319

nastavak

Ovo što smo s mukom i tolikim žrtvama stvorili tri i po godine ne smemo nepromišljenim, samovoljnim postupcima pojedinih starešina da dovedemo u pitanje. Više nego ikad sad nam je potrebna disciplina i savesno izvršavanje naređenja koja izdajem.

Zahtevam da komandanti shvate ozbiljnost situacije i težinu odgovornosti koja leži na njima.

Potvrdite prijem ovog naređenja.

general Draža Mihailović

Br. 144

22152/517

28. sept.

Dobili smo jedno obaveštenje iz inostranstva da će Anglo-Amerikanci prestati dalje slanje pomoći Titu, da će povući misije sem iz Vrhovnog štaba, a da će Amerikanci povući svoju misiju i iz Vrhov. štaba Titovog; da je Tito otišao nekud ruskim avionom sa ostrva Visa bez odobrenja Saveznika.²

Kontrolišite na terenu da li komunisti još dobijaju materijal, i izvestite nas o tome.

Br. 470

Od naših predstavnika u inostranstvu obavešteni smo ponovo da Rusi neće prodirati dublje u Jugoslaviju. Isto tako jav-

² Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito je 18/19. septembra 1944. sa ostrva Visa odleteo avionom sovjetskog ratnog vazduhoplovstva u Krajovu, a odatle 21. septembra u Moskvu. Cilj njegovog putovanja u Moskvu bio je dogovor sa sovjetskim predstavnicima o koordinaciji dejstava NOVJ i jedinica Crvene armije u Srbiji.

ljaju nam ponovo da je tačno da su Englezi obustavili i davanje pomoći komunistima, i da su jako pogođeni Titovim poslednjim postupcima. Tito namerava da konsultuje narod kako bi dobio saglasnost za svoj pokret. U vezi sa ovim vrlo je važno da narod bude svestan i odlučan ako bi došlo do izjašnjavanja koji režim želi. Kralj i Šubašić³ su stigli u Italiju. Nast.

Br. 471

nastavak

Šubašić je takođe zbunjen i nezadovoljan Titovim držanjem. Šubašić očekuje neke rezultate pregovora u Moskvi.⁴ Drugo: Američki pukovnik kod nas kategorički tvrdi da Rusi neće prodirati dublje u Jugoslaviju. On smatra da je sadašnje Rusko nastupanje čisto vojničke prirode u cilju dubljeg obuhvata za dejstvo ka severu. Puk. Daul nam je izjavio da je Čerčil u paničnom strahu da u Evropi Engleska ne ostane jedino monarhija iz toga razloga i naši će monarhiju podržavati kao i ostale monarhije. — Kraj.

...

7 nov.

Iskoristite u propagandne svrhe vest radio Londona da su Saveznici u Grčkoj raspustili partizanske odrede, pošto pod komandom jednog savezničkog đenerala formiraju redovnu vojsku.⁵

Dopuna cirkulara koje mi nismo primili

AA Br. 85

...

Br. KK 15

17. avgusta

Jače komunističke snage sastava 3, 5 i 17 divizije uspele su da se prebace preko Ibra između Raške i Mitrovice i ovladaju Kopaonikom,⁶ na taj način snage crvenih u Crnoj Gori i San-

³ Dr Ivan.

⁴ Verovatno se radi o konferenciji u Moskvi (9—18. oktobra 1944) između Staljina, Čerčila i predstavnika SAD Averala Harimana (Averel William Harriman) na kojoj je raspravljano o posleratnom uređenju Evrope.

⁵ To je poslednja od poslatih depeša koje su pisane od početka knjige depeša, depeše u nastavku su pisane s drugog kraja knjige.

⁶ Reč je o Operativnoj grupi divizija NOVJ (vidi dok. br. 6, nap. 2).

džaku znatno su oslabile. Potrebno je razviti najveću aktivnost u cilju njihovog razbijanja i ovladavanja terenom.⁷

Br. KK 5 7 avgust

Pojedine naše organizacije na terenu prave rdave postupke prema narodu. Sve ovo može se pretvoriti u veće stvari koje su nekorisne. Komunisti ovo koriste za svoju propagandu. Dešavaju se ubistva na terenu koja liče na međusobne političke netrpeljivosti. Ima mnogo samovolje kod pojedinaca i malo gde i malokad postupanje prema svima i svakome. Treba jedanput biti svestan koliko je ovo veliki greh prema našoj stvari za koju se borimo.

BR. 99

IZVEŠTAJ OBAVEŠTAJNOG OFICIRA KOMANDE OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 7. NOVEMBRA 1944. KOMANDANTU O RAZGOVORIMA SA NEMAČKIM PREDSTAVNIKOM U VEZI SA ISPORUKOM NAORUŽANJA I MUNICIJE ČETNICIMA¹

Gosp. pukovniče,²

danas sam bio sa šefom obaveštajne službe kapetanom Hartmanom. Razgovarali smo povodom dolaska gosp. Štrekera i povodom Vašeg pisma koje ste poslali gosp. profesoru. Po onome što su mi ispričali došlo je do svađe između komandujućeg generala (koji je lični prijatelj Hitlerov) i gosp. Štrekera a isto mi je potvrdio i Aćim s kojim sam danas razgovarao.

Rezultat svih mojih razgovora jeste taj, da je komandujući general preko g. Hartmana poručio Vam da pošaljete gosp. pukovnika Borotu³ sa potrebnim trebovanjem za municiju i ostale stvari koje će Vam izdati bez obzira kako će se rešiti stvar sa g. Štrekerom⁴ jer je to čisto vojnička stvar i on smatra

⁷ O borbama četnika protiv jedinica NOVJ u Crnoj Gori i Sandžaku tokom avgusta 1944 vidi dok. br. 11, 17, 24, 64 i 133.

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 18, reg. br. 37/7 (VK-L-84).

² Odnosi se na pukovnika Petra Baćovića, komandanta Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.

³ Gojko.

⁴ Nije utvrđeno njegovo ime ni funkcija; verovatno se radi o nemačkom obaveštajnom organu.

da je razgovor što ste ga Vi neki dan vodili s g. profesorom⁵ i dalje u važnosti te da on nema više šta da pregovara.

Zato Vas molim da odmah pošaljete g. pukovnika Borotu sa svim potrebnim trebovanjem kako bi mogao izuzeti potrebne stvari. Molili su me da o ovome davanju municije ne govorimo ništa ni Aćimu⁶ ni Štrekeru jer on kaže da će on tu stvar urediti na svoj način a taj je sledeći:

Pošto je došlo odobrenje da se putuje u mesto gde se nalazi general N. M.⁷ to je komandujući general rekao mi da će mi dati potrebna pisma i veze pomoću kojih mi možemo u mestu pregovora bez obzira na gosp. Štrekera svršiti potrebne stvari.

Ovo da je potrebno već i zbog toga da se njegova odluka o izdavanju municije potvrdi bez obzira na razgovore koji će se voditi. Isti general poslao je g. Maziću⁸ kamion municije i 16 tenkova u pomoć. Isto tako obavestio me je g. Štreker da je došlo odobrenje za putovanje i da je potrebno da dođete do prekosutra 9. o.m. sa članovima koji su potrebni za putovanje. Pitao me je ko su članovi i ja sam rekao — Vi, Marović,⁹ Jeftić i ja. Koliko sam mogao primetiti Aćim forsira g. Baletića¹⁰ kao glavnog opunomoćenika D. M. jer izgleda da Vas posle onoga pisma koje ste pisali majoru g. Pavloviću¹¹ ne simpatiše. Ukoliko sam mogao primetiti on o tome govori i Štrekeru.

Komandujući general, Hartman i g. profesor stoje na stanovištu da Aćim pošto nema nikakvog ovlašćenja od generala N. M.¹² ne može njih svojim razgovorima obavezati i oni smatraju jedino Vas kao ovlašćenog.

Danas 7. o.m. u 15 časova bio sam kod Aćima i majora Pavlovića te smo tu razgovarali povodom odobrenja koje je stiglo. Aćim i major hteli su da pođu za Srednje s tim da im nađem ja konje kako bi mogli da idu za Srednje. Pošto je major Pavlović rekao da se konje ne može naći u Srednjem to su od Štrekera tražili da im dadne konje. Međutim u 15h 20' počelo je bombardovanje Sarajeva i ja sam otišao u stan a po završenom bombardovanju krenuo sam u Radavu.

Sarajevo je danas 2 puta bombardovano i to jutros od 12h 30' do 14h a drugo od 15h 20' — 16h 20'. Jutros je stradao Butmir, Ilidža, Rajlovac i Alipašin most, a drugo bombardovanje — stanica do Marijin-dvora i Skenderija. Bombardovanje je bilo

⁵ Verovatno profesor Troje.

⁶ Slijepčević.

⁷ i ¹² Milan Nedić (vidi dok. br. 130).

⁸ Spasoje.

⁹ Vasilije.

¹⁰ Luka.

¹¹ Ivan Iva.

vrlo teško i izgleda da je nanoseno dosta štete. Ja sam se nalazio kod g. profesora u podrumu ali se čitava zgrada od samog padanja bombi bez eksplozije ljuljala kao da je od papira.

Ponova Vas molim da odmah pošaljete pukovnika g. Borotu sa potrebnim trebovanjima radi preuzimanja kao i da mi javite kada ćete stići i ko će sve ići kako bih mogao do sutra do 16h javiti sve.

Svu BZKiO¹³

7/XI 44 u 18h 15'

Dr. Dukić¹⁴

BR. 100

MEMORANDUM DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 8. NOVEMBRA 1944. KOMANDANTU SAVEZNIČKIH TRUPA U SREDOZEMLJU O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI U JUGOSLAVIJI, SA PREDLOGOM DA SE SA SVIM ČETNIČKIM JEDINICAMA STAVI POD NJEGOVU KOMANDU¹

ĐENERALU GOSPODINU VILSONU KOMANDANTU
SAVEZNIČKIH TRUPA U SREDOZEMLJU²

Gospodine đenerale,

Predosećajući razvoj događaja, u vezi sa invazijom saveznika na Balkan, bio sam naredio opštu mobilizaciju svih snaga jugoslovenske vojske u otadžbini za 1. septembar ove godine.³

¹³ Skraćenica od »S verom u boga za kralja i otadžbinu«.

¹⁴ Milan.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 20, reg. br. 31/5 (VK-Y-824).

² Vilson Henri (Henry Maitland Wilson).

³ U proglasu za tu mobilizaciju koji je uputio Srbima, Hrvatima i Slovencima, između ostalog, Draža Mihailović je istakao sledeće:

»U ime Nj. V. Kralja Petra II u saglasnosti sa našim moćnim saveznicima, a na osnovu datih mi ovlašćenja

PROGLAŠUJEM

Sa danom 1. septembra 1944. u 0 časova OPŠTU mobilizaciju celoga naroda protivu svih neprijatelja.

NAREĐUJEM:

Da se akcija izvodi strogo po direktivama Vrhovne komande Jugoslovenske vojske u Otadžbini, a po cenu života ništa se ne sme preduzeti na svoju ruku.

Mobilizacija se uspešno razvijala i izvela. Namera mi je bila da sa svima snagama odmah preduzmem opštu ofanzivu protiv okupatora i njegovih satelita u celoj zemlji. I kod naroda i kod vojske bilo je veliko raspoloženje za ovu borbu. Skoro u svima pokrajinama otpočele su borbe jugoslovenske vojske u otadžbini protiv okupatora. Tako: u Srbiji vođene su borbe sa Nemcima kod Lazarevca, Valjeva, Požarevca, Žagubice, Petrovca, Donjeg Milanovca, Kučeva, Kladova, Golupca, Aleksinca i Ražnja i sa bugarskim trupama kod Niša, Leskovca i Užica. U Bosni naše jedinice vodile su borbu sa Nemcima i ustašama duž cele doline reke Bosne, gde su neprijatelju naneti znatni gubici i prekinuta železnička pruga na više mesta; zatim oko Prače i Rogatice i u dolini reke Spreče gde su takođe naneti veliki gubitci neprijatelju i pruga Doboj—Tuzla najvećim delom porušena. U Hercegovini naše snage držale su Gacko i Bileću i preduzele napad na Trebinje, gde je bio jak nemački garnizon. I u drugim pokrajinama bile su već gotove pripreme za otpočinjanje napada na okupatora.

Kada smo otpočeli ove borbe, Titove komunističke snage preduzele su ofanzivu protivu jedinica jugoslovenske vojske u Otadžbini u svima pokrajinama. Naročito sa jakim snagama preduzeli su ofanzivu na naše jedinice u Srbiji, gde smo se spremali da Nemcima zadamo najači udarac. U Srbiju su preduzeli ofanzivu sa naročito jakim snagama, da bi uništili naše najače snage i ovladali ovom centralnom i najvažnijom pokrajinom. Sem toga jasno se ispoljila njihova težnja da što pre stupe u neposrednu vezu sa ruskim trupama, koje su već tada brzo prodirale kroz Rumuniju ka jugoslovenskom Dunavu. U ovome se jasno ispoljila komunistička težnja, da Rusi dođu što pre u Jugoslaviju i da pomoću njih uzmu vlast u svoje ruke. Isto tako, i u svima ostalima pokrajinama, na prvom mestu i glavnu borbu komunisti su vodili protiv jedinica jugoslovenske vojske u Otadžbini, dok su borbu protiv Nemaca i satelitskih jedinica vodili samo tamo, gde su bili primorani da se brane i gde im je bilo potrebno da lažno prikažu svoju opštu borbu protiv okupatora. Komunisti su redovno napadali naše jedinice sa leđa u momentima, kada smo bili angažovani u borbi sa okupatorom. Za ovo je najtipičniji primer Trebinja, gde su naše jedinice, pod komandom majora Lukačevića, bile angažovane u koncentričnom napadu na Trebinje i imale velikih uspeha. U momen-

---

Da se disciplina održi pre svega. Ravnogorska revolucija ne sme biti revolucija nereda i ubistava već revolucija pravde i slobode.

Da se krivci izvode pred ravnogorske sudove, koji su jedino nadležni za sve krivice. Svaki pokušaj krađe i ubistava kažnjavaće se smrću« (Arhiv VII, Ča, k. 5, reg. br. 32/3).

tu kada je nemački garnizon u Trebinju trebalo da kapitulira, komunisti su izvršili napad u leđa na naše jedinice i nanele im teške gubitke. Zbog ovoga naše jedinice morale su se izvući iz borbe, a komunisti su zatim zauzeli Trebinje, koje bi bilo pred kapitulacijom, pa su to prikazali kao svoj veliki uspeh u borbi protiv okupatora. Slično se dešavalo i u svima ostalim krajevima, gde smo počeli i spremali borbu protiv okupatora. Na ovaj način, komunisti su onemogućili borbu jedinicama jugoslovenske vojske u Otadžbini protiv okupatora i mi smo bili primorani, i ovoga puta, da se branimo od napada komunista i da se povlačimo na prostorije gde ne bismo bili izloženi istovremeno napadu komunista i okupatora.

Ruske trupe koje su prešle preko Dunava u Jugoslaviju omogućile su prodiranje komunista u Srbiju. Pored odlučujućeg dejstva ruskih jakih snaga protiv okupatora, komunisti su dolaskom u neposrednu vezu sa Rusima dobili i ogroman moralni prestiž. Naredio sam našim komandantima u Srbiji, koji su bili na pravcu nadiranja ruskih trupa, da sadejstvuju ruskim trupama u borbi protiv okupatora. Ovu saradnju komunisti su svuda onemogućavali, kompromitujući naše komandante kod Rusa, koji su u prvom momentu prihvatili saradnju, a potom odbacivali i preduzeli razoružanje naših jedinica vodeći ih u koncentracione logore. Karakterističan je slučaj pukovnika Keserovića, koji je od Nemaca zauzeo Kruševac i u ovoj oslobođenoj varoši dočekaio Ruse kao saveznike.⁴ Pukovnik Keserović je bio spreman da svima svojim jedinicama produži borbu protiv okupatora. Međutim, komunisti su napali naše jedinice u Kruševcu, posle čega su Rusi razoružali deo tih jedinica, a hteli su da razoružaju i samog pukovnika Keserovića koji je uspeo da umakne. Očevidac ovog slučaja je bio američki poručnik Kramer, koga su Rusi uhvatili, razoružali i poslali u Sofiju. Slično se desilo i sa našim komandantom Banata, komandantom Deligradskog i Varvarinskog korpusa. I posle svih ovih slučajeva, naredio sam našim komandantima da i dalje pokušavaju vojničku saradnju sa Rusima kao saveznicima u borbi protiv okupatora, čime smo i ovom prilikom želeli da pokažemo našu rešenost za borbu protiv okupatora. Na osnovu ovoga moga naređenja, komandant Prvog i Drugog ravnogorskog korpusa kapetan Raković zadržao se u borbi protiv Nemaca kod Čačka i Kraljeva. Kada su naišle ruske trupe kapetan Raković je produžio ovu borbu u saradnji sa njima. Kapetan Raković i sada vodi ove borbe zajedno sa ruskim trupama.

Zbog ovakve situacije u Srbiji, naredio sam izvlačenje naših snaga iz Srbije u pravcu Sandžaka.

⁴ Vidi dok. br. 188.

Dobijam svakodnevno izveštaje iz Srbije da komunisti, koristeći prisustvo Rusa, vrše strahoviti teror nad nacionalnim živiljem, ubijajući u velikom broju bez ikakvog suda, hapse u masi nacionaliste, stvaraju koncentracione logore od kojih se jedan nalazi u Paraćinu, a drugi u Kragujevcu u Vojno-tehničkom zavodu. Pre nekoliko dana u Kragujevcu su streljali 200 nacionalista. Komunisti takođe streljaju svakoga onoga koji je bio u redovima jugoslovenske vojske u Otadžbini, koga uhvate. Ima veliki broj silovanja žena i devojaka.

Sada je naročito teško i kritično stanje u Dalmaciji, delu jugozapadne Bosne i Like. Nemci su se povukli iz Dalmacije, gde su predali vlast ustašama. Ustaše su odmah zatim, po već ranijem sporazumu, predale vlast komunistima. Sada i komunisti i ustaše preduzeli su opšti napad na naše tamošnje snage sa svih strana, a Nemce puštaju da slobodno oступaju. I komunisti i ustaše kolju i ubijaju od reda sve Srbe i Hrvate nacionaliste, koji ne žele da stupe u komunističke redove. Sem toga vrše paljevine čitavih sela. Tako je nastalo užasno stanje u Dalmaciji, delu Bosne i Like, daleko gore no za vreme terora okupatora i ustaša u 1941. godini. Preko pola miliona življa Srba i Hrvata nalazi se u životnoj opasnosti. Ogroman broj izbeglica, dece, žena i staraca beži u planine da traži spasa za goli život, pa ni tamo ne može naći zaštite od ovih razbojničkih bandi. Naš komandant iz Dalmacije upućuje očajničke apele celom demokratskom svetlu, da spreči ovaj pokolj i uništavanje naroda.

Isto tako teški su zločini komunista i u Sloveniji u poslednje vreme, gde je pobijeno na desetine hiljada Slovenaca, među kojima i veliki broj katoličkih sveštenika. Sem toga na slučaj uzimanja vlasti u Sloveniji pripremaju još mnogo veća ubistva nacionalnog elementa.

Komunisti sličnu sudbinu pripremaju i ostalim pokrajinama.

Svi izloženi podaci provereni su i tačni.⁵

Sada je opšta vojnička situacija u Jugoslaviji ovakva: Nemci drže u Srbiji Kraljevo, Čačak, Požegu i Užice, dolinu reke Ibra, Kosovo i Južnu Srbiju. Iz Južne Srbije povlače se pravcem Skoplje — Mitrovica — Prijepolje — Višegrad. Nemci zatim drže deo Crne Gore i Hercegovine, kao i ostali deo Jugoslavije. Ceo pojas duž Jadranskog mora od Neretve do Karlobaga Nemci su evakuisali. Južno od Neretve Nemci imaju slabije snage duž obale.

---

⁵ Podaci o zločinima partizana su izmišljeni, a takođe i borba četnika protiv okupatora i njegovih saradnika, osim neuspelog Lukačevićevog napada na nemački garnizon u Trebinju.

Naše snage iz Srbije u jačini oko 20.000 naoružanih boraca pod komandom đenerala Trifunovića⁶ u pomeranju su ka Sandžaku. Sem ovih, imamo u oblasti Kraljeva i Čačka oko 3000 naoružanih boraca. U Istočnoj Bosni južno od Sarajeva, Hercegovini, Crnoj Gori i Sandžaku imamo oko 15.000 naoružanih boraca. U severnom delu Bosne imamo oko 25.000 naoružanih boraca, a u Dalmaciji i Lici i jugozapadnom delu Bosne oko 15.000 naoružanih boraca. U Sloveniji ima oko 10.000 boraca nacionalnih snaga. Ovi su podaci potpuno tačni. U Srbiji, odakle smo izvukli glavninu naših snaga, na terenu je ostao veći broj manjih jedinica koje ćemo moći prikupiti u pogodnom momentu. Naročito ističemo, da bismo mogli još mobilisati preko 40.000 novih boraca, kada bismo raspolagali oružjem i municijom i kada bi to želeli naši saveznici Englezi i Amerikanci i u tom nas pomogli.

Sve ove snage jugoslovenske vojske u Otadžbini, kao i sam narod, žele borbu protiv okupatora u cilju oslobođenja Jugoslavije i sadejstvo i saradnju savezničkim Angloameričkim armijama. Pošto se savezničke i Angloameričke armije nalaze na granicama Jugoslavije, mi smo željni da ovim armijama ukažemo svu našu pomoć u zajedničkoj borbi protiv okupatora za oslobođenje Jugoslavije, a zatim, po potrebi, i van Jugoslavije.

Na osnovi ovakve situacije, mi smo se Gospodine đenerale, rešili da Vam podnesemo sledeću predstavku i molimo:

1. - Da se ja sa svima snagama jugoslovenske vojske u Otadžbini stavim pod Vašu komandu i da mi izdate potrebna naređenja i direktive za akcije, kako bi naš rad bio uključen u ofanzvne planove Angloameričkih armija, koje će prodirati u Jugoslaviju.

Mi smo gotovi da uklonimo sve prepreke, ako ih je bilo u dosadašnjoj našoj vezi i saradnji sa Vama.

2. - Potrebno je da nas za akcije, koje nam budete dali, snabdete municijom, u kojoj mnogo oskudevamo. Sem toga naše su jedinice u velikoj oskudici u obući, odeći, pa i hrani.

3. - Potrebno je da odmah pošaljete i vaše misije u moj štab i kod svih naših komandanata na terenu, gde nađete za potrebno, kako bi se naše akcije što jače povezale i izvodile po Vašim zamislima.

4. - Vrlo je važno i hitno potrebno da Vašim autoritetom i naređenjima sprečite komunističke napade na naše jedinice, da nas ne bi sprečavali u borbi protiv okupatora i da se spreči svako ubijanje nevinog stanovništva i naših boraca.

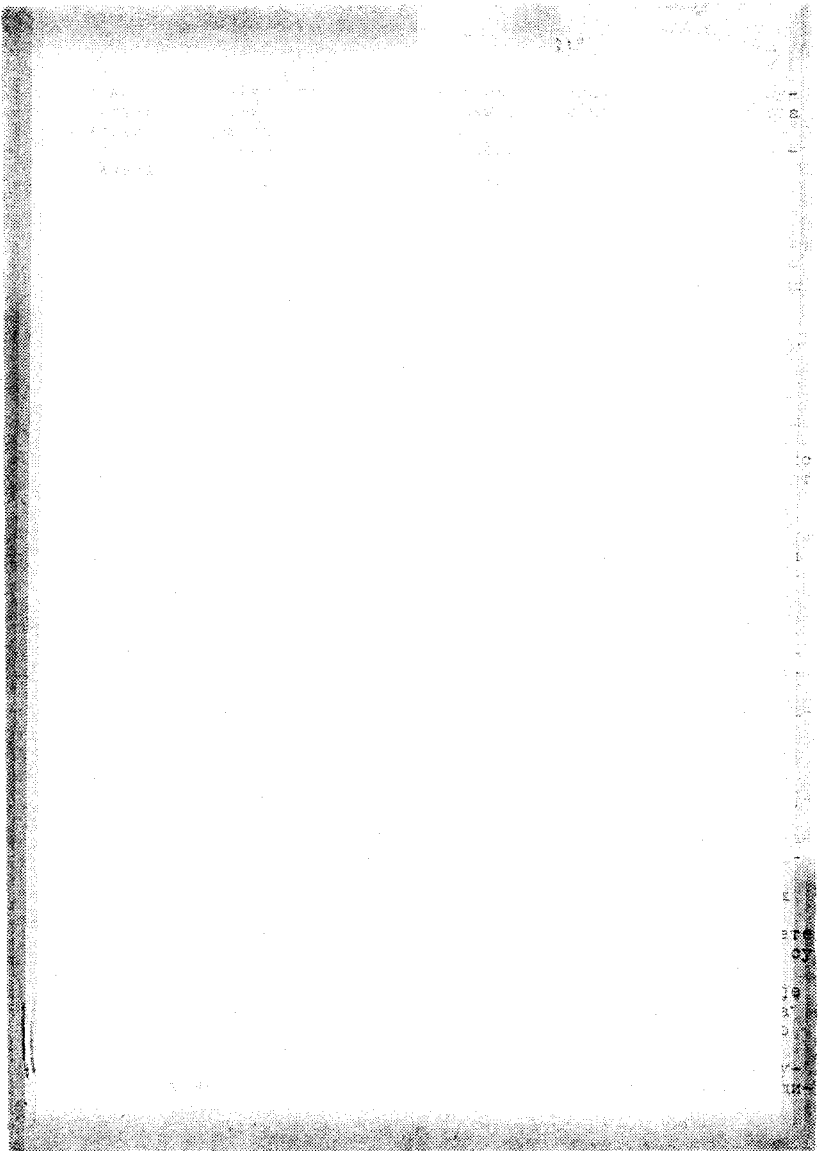
Ovu pretstavku upućujem Vam, gospodine đenerale, u ime svih boraca, svih komandanata i moje lično i nadamo se da ćete

⁶ Miroslav.

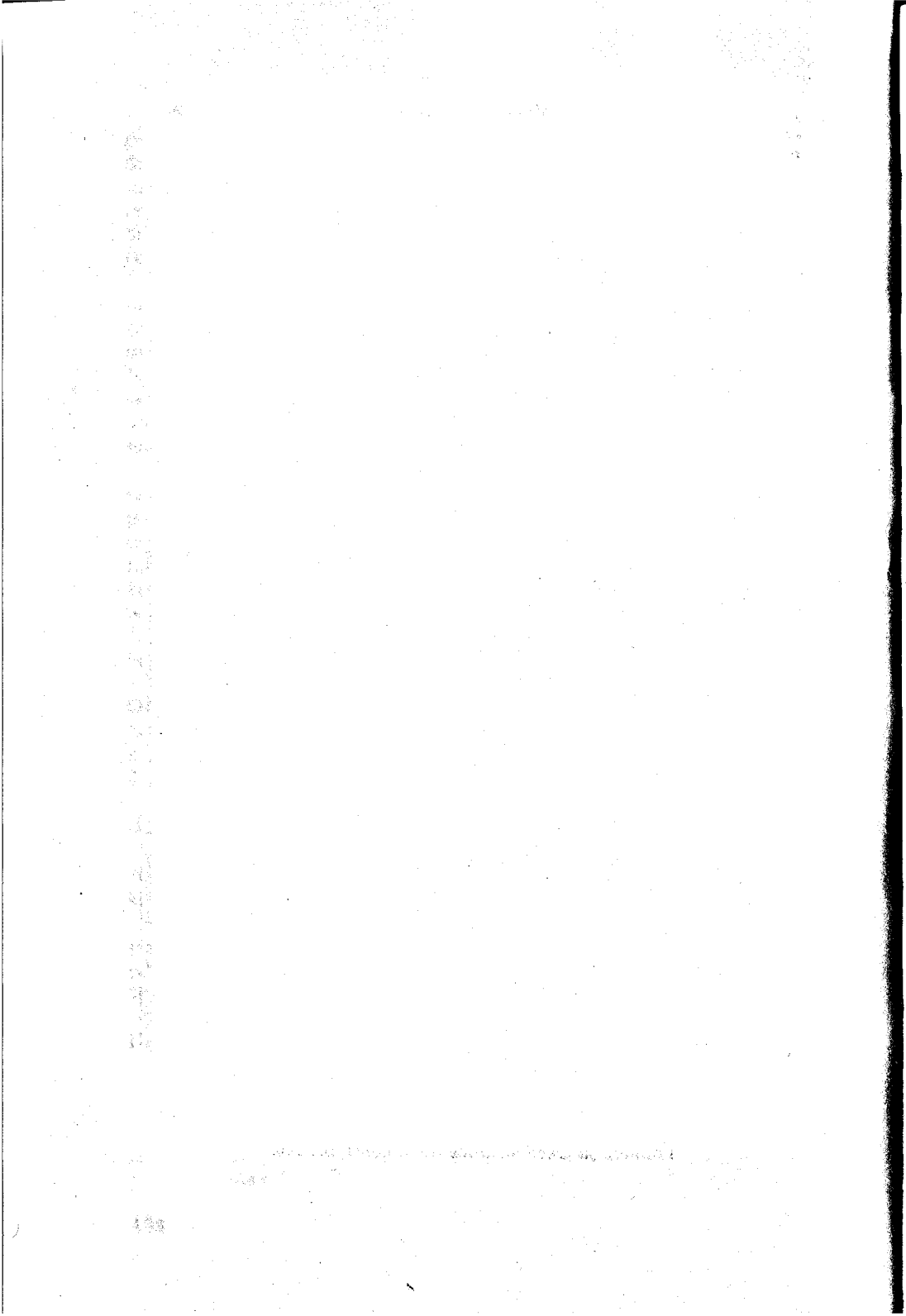
1944. godine

1944. godine

1944. godine

Fotokopija treće stranice dokumenta br. 100.

uvideti opravdanost i usvojiti ovaj naš predlog. U isto vreme, molim Vas za hitan odgovor po prednjem.⁷

Izvolite primiti, gospodine đenerale, izraze moga osobitog poštovanja.

8 novembra 1944 godine
Položaj

Đeneral
Drag. M. Mihailović

M.P.⁸

BR. 101

**DOPIS DOBROSAVA JEVĐEVIĆA OD 8. NOVEMBRA 1944.
KOMANDANTU SRPSKOG DOBROVOLJAČKOG KORPU-
SA DA IZDEJSTVUJE PRISTANAK I POMOĆ NEMAČKIH
TRUPA ZA IZVLAČENJE DINARSKE ČETNIČKE DIVIZI-
JE ISPRED JEDINICA NOVJ U SLOVENIJU¹**

VOJVODA JEVĐEVIĆ

8. novembra 1944. godine
Ilir. Bistrica

KOMANDANTU SRPSKOG DOBROVOLJAČKOG KORPUSA

POLOŽAJ

Po današnjim depešama vojvode Đujića,² bolje rečeno Srpski narod Severne Dalmacije i Like sa Kordunom nalazi se u očajnoj situaciji.³ Zvanično javlja da je u poslednjih deset dana

⁷ Nema podataka da je na to pismo Draža Mihailović dobio odgovor od generala Vilsona. Generalu Vilsonu Draža Mihailović se obratio ponovo 16. novembra 1944 (vidi dok. br. 104).

⁸ Okrugli pečat: »Komanda Jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.

¹ Dokumentat (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 231, reg. br. 7/9 (BH-X-119).

² Te depeše Momčila Đujića, komandanta Dinarske četničke divizije, nisu pronađena.

³ Dejstvujući u duhu plana Vrhovnog štaba NOV i POJ za oslobodenje severne Dalmacije, jedinice 8. korpusa NOVJ su u borbama protiv nemačkih trupa i Dinarske četničke divizije tokom oktobra 1944. postigli značajne uspehe. Oslobodivši Šibenik, Obrovac (3. no-

izgubio tri hiljade mrtvih i ranjenih. Jedini spas za taj ostatak srpskog naroda i srpskih borbenih snaga leži u našoj pomoći. Naša bi akcija u povoljnijem slučaju imala za cilj; da obezbedi Đujiću koncentraciju u prostoru Like i Korduna i da ga osposobi da se u tom prostoru drži do danog momenta, u težem slučaju da ga prihvati i izvuče njegove borbene snage u naš prostor. Naredio sam štabu komande da komandant kapetan Džaković⁴ izradi plan te naše akcije informativno za Vas, vodeći računa da predvidi dve varijante, nastup duž obale na Brlog ili nastup preko Gorskog Kotara na Moravice. U planu ima da predvidi i kolaboraciju svih nacionalnih odreda; bilo onih pod našom komandom u Lici, bilo nezavisnih odreda.

Izvršenje ovog plana zavisi od pritiska Nemaca, drugim rečima zavisi od uticaja Vašeg vodstva [na] Nemačku vrhovnu komandu. Nemcima se može sa punim pravom reći, da će uspeh ove akcije ugroziti sa leđa i boka komunističke snage, koje im sprečavaju odstupanje bilo duž mora, bilo Luiziskom Napoleonomovom cestom, zatim, da bi uspeh ove akcije očistio ceo prostor pred njihovom projektovanom odbranbenom linijom, koja ide preko r. Kupe na Zagorje, te konačno da bi taj uspeh oslobodio desetak hiljada boraca srpskih nacionalnih snaga, koji bi i na ovom prostoru mogli da odlučno posluže protiv komunista. Nemačke rezerve u odnosu na povredu Hrvatskog suvereniteta našim operacijama treba obesnažiti faktom, da su ustaši kako

vembra) i Drniš (4/5. novembra) one su, nastavljajući sa ofanzivnim dejstvima, zapretile potpunim uništenjem jedinica Dinarske četničke divizije. U naređenju Komande Severne grupe bosanskih korpusa JVUO od 8. novembra 1944. komandantu zapadne Bosne, pored ostalog, piše:

»Od Vrhovne komande pod br. 710 od 5-XI-tek. godine, primio sam kao najhitnije depešu sledeće sadržine:

„Najhitnije naredite Vranješeviću da sa svim snagama iz zapadne Bosne odmah preduzme dejstvo pravcem: Manjača — Dinara da bi olakšao situaciju kod popa Đujića koji je u teškoj situaciji, jer ga napadaju partizani i ustaše. Možda će u pravcu njegovih snaga morati da se povuče pop Đujić, pa je potrebno i da ga prihvati.

Odmah naredite potrebno“.

Ovu depešu dostavio sam vam kurirskom poštom na dan 7 ov mjeseca.

Danas 8. ov meseca primio sam od popa Đujića za vas depešu ove sadržine:

„Jeste li krenuli. Gde ste i kada će te doći ovamo. Situacija na vrhuncu kritična kod nas. Ako ne stignete u najkraćem roku propadamo svi. Ponavljam: ako ne stignete u najkraćem roku propadamo svi.

Đujić

Ova depeša dostavljena je pod br. 228 od 7. XI tek. god. kao najhitnije i sa oznakom „SOS“ (Arhiv VII, Ca, k. 206, reg. br. 36/1).

Uz pomoć nemačkih trupa Dinarska četnička divizija se prebacila u Istru (vidi dok. br. 156 i 192).

⁴ Dušan.

to Nemci dobro znaju primljenu vlast u Dubrovniku, Splitu i drugim krajevima bez borbe izručili komunistima, da naše operacije idu u glavnom kroz etnički srpski teritorij, te da se ono malo ustaških snaga sa našeg nastupanog pravca može lako dislocirati.

Protivnik vojnički ne predstavlja ozbiljnu vojničku opasnost. U koliko se politički obezbedi akcija treba predvideti i kolaboraciju domobranskih snaga iz pravca Kočevja i Starog Trga.

Šta će značiti sa našeg nacionalnog gledišta ova akcija i koliko će njom zadužiti korpus srpski narod, nije potrebno posebno naglašavati. Plan akcije prilažem. Sve detalje daću komandantu usmeno.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

Vojvoda,⁵

BR. 102

APEL POLITIČKOG DELEGATA DRAŽE MIHAILOVIĆA ZA SLOVENIJU I ISTRU OD 8. NOVEMBRA 1944. SLOVENSKOM NARODNOM ODBORU I KOMANDI SLOVENIJE ZA POMOĆ ČETNICIMA DINARSKÉ DIVIZIJE KOJI SE POVLAČE ISPRED PARTIZANA¹

Slovenskom Narodnom odboru² i Kmdi Slovenije
Komandi slovenskih domobranskih snaga

Pred uništenjem se nalaze poslednje nacionalne snage, koje stoje između nas i udruženog fronta partizanske glavnine pomognute ustašama i Sovjetima. Divizije četničkog vojvode Đujića kmdta JVUO za Dalmaciju i zapadnu Bosnu nalaze se u očajnoj situaciji napadnute od četverostruke premoći.³ Nemci su evakuisali Dalmaciju, ustaši svugde pomažu partizane a snage kojima raspolaže naša Vrhovna komanda vode teške i krvave borbe braneći naše pozicije i narod u Crnoj Gori, Hercegovini, Istočnoj Bosni, Sandžaku i Zapadnoj Srbiji. Naše sna-

⁵ Dobrosav Jevđević.

¹ Prepis originala (pisanog na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 150, reg. br. 25/2 (SI-P-14).

² O tom odboru vidi dok. br. 192, dep. br. 399.

³ i⁴ Vidi dok. br. 101.

ge u Lici nedovoljne su za efikasnu pomoć. Obratio sam se srpskom dobrovoljačkom korpusu koji je oduševljeno i spremno prihvatio poziv, ali se njegovo političko vodstvo još nalazi na putu i nemoguće je politički pripremiti i obezbediti akciju.⁴ A svaki je minut dragocen.

Ako padne Đujić onda će se sve oslobođene komunističke snage pojačane sa njihove dve divizije u Lici oboriti jednim pravcem preko Gorskog Kotara na Sloveniju, a drugim preko Plaša i Klane na Hrvatsko i slovensko Primorje. Ako padne Đujić, to znači istodobno doslovnu smrt pola milijuna Srba, koje je osiguravala njegova vojna snaga. U času napada na nas, komunističke snage u ovom prostoru udariće nas sa leđa i naša je sudbina zapečaćena.

Vrhovna komanda apeluje na sve poštene Jugoslovane, da se složno i bratski pomogne vojvodi Đujiću. To je dužnost sviju nas i slovenska i jugoslovenska, i hrišćanska i antikomunistička, i bratska i drugarska!

Molim vas propagirajte u svim nacionalnim radovima neodložnost te pomoći, sugerirajte gde treba političko obezbeđenje te pomoći od strane okupatora i stavite se u vezu radi izrade zajedničkog plana akcije sa Srpskim dobrovoljačkim korpusom. Ta zajednička akcija jugoslovenskih snaga iz Slovenije i Like, slovenskih snaga sa celog slovenskog prostora i srpskih dobrovoljačkih snaga ne samo da će spasiti Đujića i Sloveniju, nego će cementirati Jugoslaviju.

Dostavljam prepis pisma upućenog Srpskom dobrovoljačkom korpusu, i priloge depeša Vrhovne komande, vojvode Đujića i apela međunarodnih agencija za pomoć.⁵

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

Položaj novembra 8. 1944.
na Mitrovdan.

Vojvoda Jevđević

⁵ Ti dokumenti nisu nađeni.

APEL STEVANA MOLJEVIĆA OD 9. NOVEMBRA 1944. NARODU BOSANSKE KRAJINE DA SE UJEDINE U BORBI PROTIV NARODNOOSLOBODILAČKOG POKRETA NARODA JUGOSLAVIJE¹

Slobodne srpske planine
9 nov. 1944.

Draga braćo,

Znam da očekujete vesti od mene kao i ja od Vas, jer u teškoćama svaka se nedaća lakše snosi kada se braća jedan na drugog osloni, kad izmene misli i dogovore se.

Teške su prilike u kojima se danas nalazi srpski narod. Ali je teška bila i sva naša narodna prošlost, pa su se naši pretci rvali sa svim poteškoćama i othrvali se. Za nas je to danas utoliko lakše što već može da se dogleda i kraj našim mukama i stradanjima.

Vrlo bi nezgodno bilo i po nas i po našu narodnu budućnost da sad, pod kraj rata, malakšemo, posle tolikih muka i stradanja, posle tolikih herojskih napora. Valja da izdržimo pod svaku cenu — izdržati znači pobediti. Valja da se pokažemo dostojni naše prošlosti, da budemo dorasli svim poteškoćama koje nas još očekuju, ali koje su, kako svi znaci govore, pri kraju. Valja da budemo svesni da je u našim rukama sudbina ne samo naša, već i našeg potomstva, da budemo svesni naše moći da ostvari svoj istorijski zadatak.

Da bi izdržali do kraja, valja da budemo složni i povezani — brat uz brata, selo uza selo, oblast oslonjena jedna na drugu. Srpstvo ujedinjeno u stradanju i bolu, valja da bude ujedinjeno i u borbi. Ako tako bude, ono će biti ujedinjeno i u pobedi i moći da ostvari svoj istorijski zadatak.

Da izdržimo do kraja, valja da gledamo na đenerala Dražu Mihailovića koji stoji pred nama. Sva je naša sreća, u ovoj velikoj narodnoj nesreći što se u ovim teškim danima našao jedan neosporan autoritet, koji predstavlja našu borbu, naš otpor i sve naše narodne težnje. Taj autoritet oličen u đeneralu Mihailoviću, valja po svaku cenu da očuvamo. Danas, ako ikad, valja da održimo opštu narodnu disciplinu. Samo tako ćemo moći da se odupremo, i mi i narod bezobzirnomo uticaju neprijateljske propagande i da očuvamo veru, koja je prvi uslov za uspeh i pobedu naše stvari.

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 14, reg. br. 50/2 (VK-P-476).

Znam da je invazija Titovaca u Srbiju delovala na vaše duše. Ali svi su znaci da stojimo pred promenom situacije, najpre u ostalim zemljama koje su u položaju sličnom našem, a onda neminovno i kod nas. Čuli ste izjave g. Ruzvelta pred Čerčilov odlazak u Moskvu, smenu američkog generala kod Čan-Kaj-Šeka, odbijanje pomoći od strane amer. stranke pri pret. izborima. Nije bez interesa i smena g. Kordela Hala i dolazak g. Stetiniusa i njegova izjava od juče.

U pogedu držanja Engleske značajan je odlazak g. Vilsona, komandanta za Srednji Istok, koji je bio skloniji Titu i više ga pomagao nego li je bila intencija engleske vlade i dolazak g. Aleksandra na njegovo mesto. Najinteresantnija je debata u Donjem domu povodom događaja u Grčkoj, kojom prilikom se g. Čerčil svom snagom oborio na levičare i jasno izjavio kako on zamišlja slobodno glasanje i demokratiju.

Spoljna će se situacija izmeniti nezavisno od nas, čim zemlja bude očišćena od okupatora. Ali mi moramo, nezavisno od toga, da izdržimo i da izmenjenu situaciju dočekamo spremni — složni i ujedinjeni — s jasnim pogledima u budućnost, da znamo šta hoćemo.

Mi već sad moramo da pokažemo saveznicima da smo dorasli da u zemlji obezbedimo red i poredak i da je uredimo na demokratskim načelima u duhu sadašnjeg vremena. Tu nam se sloga sa muslimanima i Hrvatima pokazuje kao prvi uslov za sređenje prilika.

Eto, to je, braćo, što sam imao da vam ovom prilikom kažem i da vas zamolim da istrajete i da održite veru u narodu, kako bi Krajina i u ovoj završnoj fazi naše narodne borbe dokazala da nije izostala ni iza jedne srpske oblasti.

U to ime šaljem vam svoej tople, bratske pozdrave, uvek u mislima s Krajinom.

vaš. St. Moljević

[Faint mirrored text from the reverse side of the page, appearing as bleed-through. The text is largely illegible due to its orientation and low contrast.]

[Faint mirrored text at the bottom of the page, appearing as bleed-through. The text is largely illegible.]

**MOLBA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 16. NOVEMBRA 1944.
KOMANDANTU SAVEZNIČKIH TRUPA NA SREDOZEM-
LJU DA PRIMI NJEGOVU DELEGACIJU RADI REŠENJA
ODNOSA IZMEĐU PARTIZANA I ČETNIKA¹**

Gospodine generale,

Radiogramom od 16. novembra 1944. predložio sam Vam i zamolio Vas da primite delegaciju od strane Centralnog nacionalnog komiteta i sa moje strane.² Dolazak ove delegacije kod Vas, bio bi od velike koristi za rešavanje mnogih problema u Jugoslaviji, koji su od interesa za saveznike, naročito Veliku Britaniju. Stoga koristim ovu priliku da Vam se obratim u vezi tog pitanja.

Delegacija bi bila tako kombinovana, da Vi možete steći jasnu sliku o situaciji u Jugoslaviji, što bi Vam olakšalo rešenje mnogih problema, na prvom mestu da biste zaustavili građanski rat koji uništava ne samo narodnu imovinu već i mnoge živote. Čitav narod se nada da će Velika Britanija učiniti sve da se taj problem reši što pre bude moguće. Poslao sam Vam, s tim u vezi, 8. novembra memorandum br. 1, uz više detalja.³

Članovi delegacije bili bi:

Pukovnik Luka Baletić i pukovnik Petar Baćović; članovi centralnog nacionalnog komiteta: Aleksandar Aksentijević, ranije predstavnik člana skupštine; Radovan Blagojević, član jugoslovenske trgovinske delegacije; Vladimir Predavec, ing i Mileta Prodanović, zemljoradnik.

Ukoliko ste saglasni sa ovim predlogom, biće potrebno da pošaljete avion da pozove tu delegaciju. Čim nam stigne vaš odgovor, saopštićemo mesto gde se avion može spustiti.

Dolazak ove delegacije mogao bi se zadržati u strogoj tajnosti, ukoliko Vi mislite da je to potrebno.

Molim da primite moje najiskrenije poštovanje gospodine generale.

16. novembar 1944.
Slobodne jugoslovenske planine

General
Drag. M. Mihailović

Glavnom komandantu savezničkih trupa na Sredozemlju.

Generalu gospodinu Vilsonu.

¹ Kopija originala (pisanog na mašini, na engleskom jeziku) u Arhivu VII, Ča, k. 20, reg. br. 32/5 (VK-Y-825).

² Taj telegram nije pronađen.

³ Vidi dok. br. 100.

100
101

Ukaz na primite moje najiskrenije pozdrave
generala

18. novembra 1944.
Draž. M. M.ović

Glavnom komandantu savezničkih trupa na Sredozemlju

Generalu gospodinu Vlasaru

Kopije originala (prema za razliku na razliku na engleskom jeziku) u
Arhivu VII. 7. 30. reg. br. 2210 (VK-Y-323)
Taj. razreda nije ocenjen
Vidi del. br. 100

7 1/2 x 10 1/2 INCHES NOVEMBER 1944
 WASHINGTON FIELD OFFICE NOV 10 1944
 AIR MAIL REGISTERED MAIL PRO-
 CEEDURE

VKY-825

4

825

ALL INFORMATION CONTAINED
 HEREIN IS UNCLASSIFIED
 DATE 3/17/85 BY 268

Sir general,

With the radio despatch of nov.16 1944 I proposed and begged
 You to receive a delegation from the part of the Central National Com-
 mittee and my part. The arrival of this delegation to You would be of
 utmost use for the solution of many problems in Yugoslavia, which are
 interesting the allies, especially Great Britain. Therefore I am utiliz-
 ing this occasion to address You on the matter of this question.

The delegation would be so combined that You could get a clear
 picture of the situation in Yugoslavia, which would make easier the so-
 lution of many problems, in the first place to stop the civil war which
 is destroying not only the national property but also many lives. The
 whole people is hoping that Great Britain will do everything so that
 this problem comes to the quickest possible solution. I have sent You
 in this view, a memorandum W.r.1 on nov.8 with more details.

The members of the delegation would be:

Col. Luka Balstich and col. Petar Sachovich ; members of the
 Central National Committee; Alexander Aksentiyevich, earlier parliament
 deputy; Radovan Blagoyevich, member of the Yugoslav commercial organi-
 zation; Vladimir Predavec, ing. and Mileta Prodanovich, farmer.

If You agree with this proposal it would be necessary to send
 an air-plane to take the delegation. As soon as You answer us, we will
 report You the place where the plane could land.

Arrival of this delegation could be held in full secrecy, if
 You think it necessary.

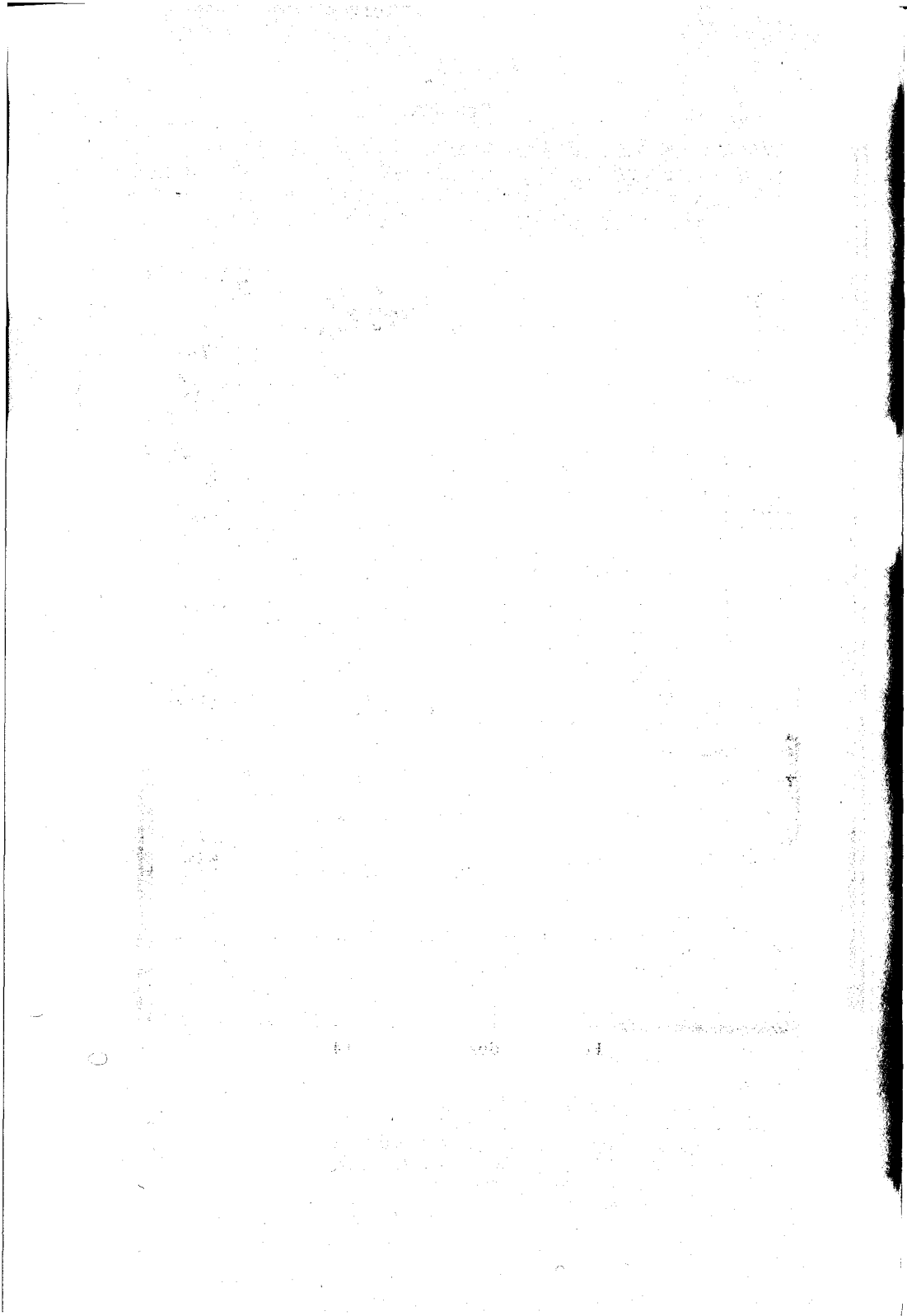
Please receive my fullest respects Sir general.

November 16 1944.
 The free Yugoslav mountains.

General
Dr. St. Markovic

To the Commander in chief of allied troops in the Mediterranean
 General
 Mr. Wilson.

Fotokopija dokumenta br. 104.

**ZAPOVEST KOMANDE SRBIJE OD 17. NOVEMBRA 1944.
POTČINJENIM JEDINICAMA ZA PREBACIVANJE NA PRO-
STORIJU ČAJNIČE—GORAŽDE¹**

ŠTAB KOMANDE SRBIJE
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

O. Br. 35

17. nov. 1944. godine

16 čas.

Položaj

Z A P O V E S T

(sekcije Plevlja, Žabljak, Višegrad, Sarajevo)

Pošto je ispuštanjem Jabuke iz naših ruku promenjena situacija u pogledu daljeg pokreta trupa u pravcu Čajniča, to —

N A R E Đ U J E M:

1. — Trupe koje su sada posada u Pljevljima² ostaju tu dok ne stigne ešelon iz Sjenice, koji će primiti držanje Pljevalja.

Čim u Pljevlje stigne poslednji ešelon, komandant ešelona major Aleksandar Mihajlović sa trupama, koje su bile u sastavu ešelona od Sjenice primiće obezbeđenje varoši Pljevlje.

2. — Ostale trupe imaju izvršiti pokret ovim redom:

a) *Grupa pukovnika Keserovića i grupa potpukovnika Račića* — komandant ešelona pukovnik Keserović — izvršiće pokret od Pljevalja do Goražda sa dnevnim marševskim ciljevima: s. Boljanići, Čajniče i Goražde.

b) *Srpski udarni korpus i Južno-moravska grupa korpusa* — komandant ešelona đeneral Stevan Radovanović — izvršiće pokret od Plevlja do Čajniča sa dnevnim marševskim ciljevima: s. Boljanići i Čajniče. U grupu Južno-moravskog korpusa za kretanje od Pljevlja ulazi i Mlavsko-smederevska grupa majora Siniše Pazarca.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 21, reg. br. 37/3 (S-V-65).

² Na karti 1:100.000: Pljevlja. O zauzimanju tog mesta od strane četničkih jedinica vidi dok. br. 95, nap. 6.

3. — Ešelon pod a) krenuće se odmah po smeni dosadašnje posade u Pljevljima, što će regulisati komandant ešelona pukovnik Keserović.

Ešelon pod b) krenuće narednog dana iza ešelona pod a).

Vreme polaska i sve ostalo regulisaće komandanti ešelona.

4. — Određene marševske ciljeve, kako dnevne, tako i krajnje, ne treba razumeti bukvalno, već tu dolazi u obzir i okolina ovih mesta, te da se zagarantuje što bolji smeštaj, ishrana i bezbednost.

Naređenja za dalje pokrete izdaću blagovremeno.³

5. — Pre odlaska trupa, koje idu od Pljevalja, imaju se svi teški ranjenici i bolesnici nesposobni za pokret peške prebaciti do bolnice, koja se ima obrazovati u Goraždu za sve jedinice.

Evakuaciju ranjenika regulisaće komandant Srpskog udarnog korpusa sa svojim motornim vozilima.

Komandant ešelona pod a) odrediće mesto za bolnicu u Goraždu. Komandanti korpusa, koji imaju lekare hirurge uputiće ih u ovu bolnicu na rad. Upravu nad bolnicom u Goraždu preuzeće referent Saniteta SUKI-a, kao najstariji oficir-lekar.

O ishrani ranjenika u bolnici staraće se komanda mesta u Goraždu. Ranjenici u pogledu ishrane dolaze na prvo mesto — pre zdravih.

6. — Pljačkanje i samovoljno oduzimanje od strane pojedinih vojnika zabraniti po cenu streljanja pljačkaša.⁴ Sve nabavke vršiti u prvom redu kupovinom. U koliko se ne bi raspolagalo novcem za uzete artikle izdavati potvrde. Pri nabavkama uvek nabavlački organi da se obrate na naše odbore, a u koliko ovih nema, uzeti u komisiju i članove opštinske uprave, a u koliko i ovih nema onda bar viđenije građane.

7. — *Veza*: Radio veza po dosadašnjem. Kuririma do mene i između ešelona. Na ovom pravcu postoji neoštećena telefonska linija, ali nedostaju telefonski aparati. Naredio sam da se i oni

---

³ Osim zapovesti Komande Srbije od 30. novembra 1944 (vidi dok. br. 110), druge zapovesti i naređenja te komande, kojim se regulišu dalji pokreti četničkih snaga iz Sandžaka na prostoriju Cajniče — Goražde — Foča, nisu pronađeni. Njihovo povlačenje na pomenutu prostoriju trajalo je sve do kraja novembra 1944. Iz tog vremena sačuvan je izvestan broj naređenja i zapovesti nekih štabova korpusa i grupa korpusa. (Vidi Arhiv VII, Ča, k. 54, reg. br. 12/6: zapovest Štaba 3. grupe korpusa od 16. novembra 1944, k. 45, reg. br. 28/4: naređenje Štaba 1. šumadijskog korpusa od 16. novembra 1944, k. 45, reg. br. 26/4: naređenje istog Štaba od 17. novembra 1944; k. 33, reg. br. 51/5: zapovest Komande Šumadijske grupe korpusa od 27. novembra 1944; k. 45, reg. br. 4/5: naređenje Štaba 1. šumadijskog korpusa od 27. novembra 1944). U ovoj knjizi vidi dok. br. 133 i 137.

instaliraju. Komandanti ešelona po stizanju na određene marševske ciljeve zainteresovaće se da li u dotičnom mestu i gde postoji telefonski aparat. U koliko kod koga komandanta postoji telefonski aparat sa njime se priključiti za liniju ako u dotičnom mestu već ne postoji instaliran aparat. Pri obavljanju telefonskih razgovora biti obazriv i važnije podatke predavati šifrom.

DOSTAVLJENO:

K-tu — đen. Radovanoviću, puk. Keseroviću, ppuk. Račiću, Mladenoviću, majoru Mihajloviću, Pazarcu.

EKSPEDOVAO:
NAČELNIK ŠTABA — đštabni major,

Živ. D. Andrić

KOMANDANT

diviziski đeneral,
Miroslav Trifunović

M. P.⁴

BR. 106

**NAREDBA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 23. NOVEMBRA 1944.
ZA OKUPLJANJE ČETNIKA POD PAROLOM »ZA SNAŽ-
NO I UJEDINJENO SRPSTVO U OKVIRU FEDERATIVNE
JUGOSLAVIJE« RADI BORBE PROTIV NARODOOSLOBO-
DILAČKOG POKRETA¹**

PREPIS

N A R E D B A

NAČELNIKA ŠTABA VRHOVNE KOMANDE

za 23. novembar 1944 godine

Država koja se stvara treba da bude na federativnoj bazi. Pored Hrvatske i Slovenačke u novoj Jugoslaviji mora postojati

⁴ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1a«.

¹ Overen prepis originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 14, reg.b r. 3/3 (VK-P-479).

i Srpska jedinica, koja će okupiti sve Srbe. Kako će se ona zvati, to nije aktuelno. No za nas je najvažnije, da svi Srbi budu zajedno i da su složni.

U svojoj novoj državi svaki Srbin imaće ista prava i dužnosti ma odakle on bio, i prema svom radu srpski mu narod neće zaboraviti dati dužnu nagradu.

Punih pet stotina godina Srpski narod je davao stotinu hiljada svojih najboljih sinova za svoju slobodu i jedinstvo. Ovo je cilj i »veruju« Ravnogorskog pokreta.

Primetio sam da ima, nažalost, no srećom mali broj, koji ne misle ovako. To su oni zalutali kojima je na srcu separatizam i šovinizam svoga užeg kraja. Oni ne vide dalje od granice svoga sreza i pokrajine. Takvima ne leži na srcu jedinstvo celog srpskog naroda, s toga sam prinuđen da izdam ovu naredbu i

N A R E Đ U J E M :

Svima oficirima, podoficirima, redovima i ostalim saradnicima Ravnogorskog pokreta da sve svoje sile i sve svoje moći ulože u službu Srpskog naroda, njegovog jedinstva i slobode.

Pozivam sve one zalutale, koji misle da će kroz separatizam i šovinizam postići svoje ciljeve, da se vrate velikoj ideji naših otaca »**Snaznog i ujedinjenog srpstva**«, jer je Srpskom narodu u tome jedini spas.

NAČELNIK ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
Armijски đeneral
Drag. M. Mihailović. s.r.

Da je prepis veran svome originalu, TVRDI I OVERAVA:

Po zapovesti Komandanta
pomoćnik, potporučnik
Pupavac Ćedomir

M.P.²

² Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Komanda sreza br. —« (nije naznačen broj).

RAPORT POMOĆNIKA KOMANDANTA SRPSKOG UDARNOG KORPUSA OD 26. NOVEMBRA 1944. KOMANDANTU KORPUSA DA SE KORPUS PREDI ANGLIO-AMERIČKIM TRUPAMA¹

ĐENERAL

BORIVOJE K. JONIĆ

26. novembra 1944 godine

s. LUKE KOD ČAJNIČA

KOMANDANTU SRPSKOG UDARNOG KORPUSA
DIVIZISKOM ĐENERALU GOSPODINU STEVANU
RADOVANOVIĆU

Kao bivši komandant Srpske državne straže koji je na dan 6 oktobra 1944. godine stavio sebe u SDS, na raspoloženje pretstavniku vrhovne komande na teritoriji Srbije diviziskom đeneralu G. Miroslavu Trifunoviću i kao Vaš pomoćnik, čast mi je ukazati na izvesne veoma značajne činjenice po Srpski udarni korpus i namere Vrhovne komande.

One su sledeće:

1) Saopštavaju se izvesni momenti koji su značajni po sudbinu pripadnika SUK. kao izrazitih nacionalista, monarhista i amerikanških i engleskih saveznika. Međutim se ne saopštavaju mere koje se od strane Vrhovne komande preduzimaju da se ti sudbonosni momenti iskoriste. Pripadnici SUK. očekuju rezultate koji se prema podacima koji se pružaju o saveznicima mogu lako i brzo da ostvaruju, ali do ostvarenja ne dolazi. Razlozi neuspeha u ostvarenju sa pripadnicima SUK. ne saopštavaju.

Nastaju bolna razočarenja i ljudstvo očajava i traži spasa na sve strane, ne preza ni od napuštanja jedinica.²

¹ Overen prepis originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča. k. 102, reg. br. 14/5 (S-V-17343).

² U raspisu od 24. novembra 1944, Štab Srpskog udarnog korpusa obaveštava potčinjene da je od komandanta Srbije primio dopis br. 584. od 22. novembra 1944. u kome se konstatuje da je »kod mnogih starešina zavladao malodušnost« koja se »prenosi i na vojnike, čime se slabi njegova borbena sposobnost i ruši moral«. U daljem tekstu komandant Srbije ističe:

»Iako nerado, moram da navedem primer komunista. Oni nisu nikada klonuli, iako su bili u mnogo težim situacijama nego mi. Oni nikada nisu prestali da budu borbeni i zato nisu propali, iako su bili svi uslovi da propadnu.

2) Pripadnici SUK. nemaju opreme, naoružanja, municije, komore, novaca ni za duvan ni za voće, sanitetskog materijala, hrana je oskudna, većinom jedared dnevno se jede sa 1/4 hleba na dan ili sa 1—2 krompira mesto hleba.³

Porodice pripadnika SUK-a su ostale nezbrinute, izložene uništenju, interniranju, gladi, smrzavanju i t.d. Vreme rastanka i nezaštićenosti se produžava a očajanje raste.

3) Maršal Tito svakodnevno objavljuje amnestiju za sve četnike i nacionaliste. Rok je 15 januar 1945 godine. Ljudi se kolebaju, broje dane i boje se da ih vreme i kilometarske udaljenosti ne izdadu i onemoguće ni od Tita pruženu kotvu spasenja za njih i njihove porodice. Potrebno je pružiti stvarno nacionalistima i njihovim porodicama nešto više nego što im nudi Maršal Tito.

4) U SUK-u ima veliki broj Bosanaca, Hercegovaca, Crnogoraca i Ličana.

Magnetskom snagom ih privlače njihovi zavičaji. Ima indicija da se mnogi spremaju da odu u svoj zavičaj. Onda će SUK ostati sa malim brojem Srbijanaca, koji će sledovati primeru njihove braće iz ovih krajeva.

5) Pripadnici SUK-a žele da vide i čuju Vrhovnu komandu i Saveznike. Spas leži u tome da treba da Vrhovna komanda preda svoje nacionalne vojnike i da reši pitanje Kralja i nacionalista.

6) Grubost, pretnje, grdnja i streljanja nemaju sada primene i mesta. Oni su za robijaše i zločince a naši ljudi monarhisti i nacionalisti nisu ni robijaši ni zločinci. Preki sudovi nisu nikakav lek. Naprotiv Maršal Tito ne preti prekim sudovima i streljanjima već preko savezničkih radio stanica pruža amnestiju i pomirenje.

Mi nismo odbačeni od saveznika. Nijedan od saveznika, nije nikada zvanično rekao, da ne priznaje snage đenerala Mihajlovića kao borbene grupe, iako su nam prigovarali slabije angažovanje. I danas to oni ne izjavljuju. Iako nam ne šalju pomoć, oni to ne čine ni komunistima, koliko mi vidimo tamo gde nisu u borbi.

Naši politički organi u inostranstvu rade na tome da budemo prihvaćeni onako kako to neće biti poniženje za nas. I rešenje toga se uskoro očekuje. Što se to ne objavljuje i ne propagira, razlog je u našem načinu rada i obaveštavanja, t.j. da ono što saopštimo bude definitivno, sigurno i tačno« (Arhiv VII, Ca, k. 102, reg. br. 13/5).

³ U vezi sa snabdevanjem, Štab Komande Srbije je 27. novembra 1944. dostavio štabovima potčinjenih jedinica sledeće obaveštenje: »Pojedine jedinice mi se obraćaju po materijalnim pitanjima tražeći da im se dodeljuju materijalna sredstva.

Ova komanda ne raspoložuje nikakvim materijalnim sredstvima, a novčana sredstva kojim je raspolagala sve je razdelila jedinicama, te neka se jedinice više ne obraćaju« (Arhiv VII, Ca, k. 21, reg. br. 41/3).

... ad ...

Ovo se nesme da prenebregne jer je to vrlo opasna činjenica.

Nema se vremena ni mesta za isterivanje prinudne discipline putem prekih sudova i streljanja. Neprijatelj je vrlo opasan, lukav i za sada neograničeno moćan i podržavan od saveznika.

Ljudstvo rezignirano i u očajanju govori: »Predajte nas saveznicima odmah pa makar i kao zarobljenike a ne dozvoljavajte da dani prolaze a mi se topimo kao sneg bez odela, obuće, hrane, oružja, municije, sanitetskog materijala i bez prijatelja saveznika i zaštitnika«.

I zbilja, ako drugog izlaza nema, neka postanemo i zarobljenici onih koje smo do sada smatrali saveznicima. Neka nas naš ljubljani Kralj jedared već jednom vidi pa makar i kao savezničke zarobljenike.

Biće nam lakše kada On bude bliže nama.

Poslednji časovi se približavaju, moramo ih iskoristiti.

Molim da se ovaj moj izveštaj dostavi Vrhovnoj Komandi kojoj sam ja kao i svi pripadnici SUK-a svom dušom odan i za koju sam radio i žrtvovao se do maksimuma od 1941 godine pa do danas.

SA VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU.
ŽIVEO KRALJ PETAR II
ŽIVEO DRAŽA MIHAILOVIĆ

POMOĆNIK, BRIGADNI ĐENERAL
Bor. K. Jonić s.r.

GRB
SRPSKI UDARNI KORPUS
JUGOSLOVENSKE VOJ. U OTADŽBINI

Pov. Broj 31
26. novembra 1944. g.
POLOŽAJ

KOMANDANTU SRBIJE. — Prednji raport pomoćnika mog dostavljam Komandantu s molbom da se dostavi Vrhovnoj Komandi. G. đeneral Jonić bio je komandant Srpske državne straže i kao takav stavio je Srpsku državnu stražu na raspoloženje Vrhovnoj Komandi, ma da je mogao svu SDS da raspusti, kako je i dobio naređenje od đenerala Nedića. On, kao nacionalista koji je za 2 1/2 godine svoje službe to i pokazao pomažući pokret đenerala Draže Mihailovića u svima pravcima

nije hteo da SDS raspuć već ju je stavio na raspoloženje Vrhovnoj Komandi i đeneralu Draži Mihailoviću. Pa prema tome, on je uzeo na sebe i odgovornost prema ljudima — stražarima — koje je stavio na raspoloženje Vrhovnoj Komandi a te ljude uzeo je i na dušu te mora da brine o njima i njihovoj sudbini, čega je i rezultat ovaj njegov raport za koji smatram ne samo da je umesan i opravdan već i preko potreban sa kojim se u svemu slažem.

KOMANDANT,

Divizijski đeneral,
Stev. M. Radovanović s.r.

Da je prepis veran svome originalu, tvrdi i overava:

AĐUTANT PUKOVNIK,
Voj.⁴ Petrović

KOMANDANTU 2. DIVIZIJE.—

Prednji overeni prepis dostavlja se s molbom na uviđaj i saopštenje kome treba.

P.Z.K.
AĐUTANT, PUKOVNIK,

Voj. Petrović

M.P.⁵

Bor. K. Jonić s.r.

⁴ Vojislav.

⁵ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab broj...« (brojčana oznaka štaba nečitka).

**RASPIS ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 28. NOVEMBRA
1944. POVODOM NETAČNIH VESTI O ISKRCAVANJU EN-
GLESKIH TRUPA U HERCEGOVINI¹**

Radio služba
28. novembra 1944 god.

POLOŽAJ

**CENTRALNI NACIONALNI KOMITET
I RATNI PRESBIRO**

Vrhovna komanda J.V.O. dostavila nam je radiotelegraf-
skim putem sledeći raspis:

»Broj 859 i 860. — Potpukovnik Pavle Novaković i major
Voja Lukačević početkom meseca septembra ove godine obja-
vili su vest da se Engleske trupe iskrcavaju na Hercegovačkoj
obali 25 septembra. Na taj način uspele su da izvesne trupe na-
vuku na avanturističke akcije koje su ih koštale velikih žrtava
u Trebinju i kod Bileća, posle čega je izgubljena cela južna Her-
cegovina.² U toku ovoga meseca major Voja Lukačević katego-
rički je tražio da se ide u Grčku što bi bila takođe velika voj-
nička avantura.

Na dan 23 ovog meseca Voja Lukačević i Pavle Novaković
objavljaju vest da su trupe u Hercegovini uhvatile vezu sa
Britanskim tenkovskim snagama, samo ne kazuju koje su to je-
dinice niti gde je ta veza uhvaćena. Ova dva oficira pošto su
izgubila sve svoje snage sa kojima su komandovali sada poku-
šavaju da na ovaj nedozvoljen način pomoću njih prevare snage
iz Srbije koje su sada u Sandžaku i da preduzmu svoje dalje
avanturističke poduhvate, a koje bi ove snage skupo stale. Vr-
hovna komanda kada dobije tačne i potvrđene vesti o savez-
ničkim snagama na teritoriji Jugoslavije narediće blagovremeno
celishodan rad po planu za izvođenje uskupne akcije. Prepo-
ručujem svim komandantima da se ne dadu zavesti i da izvrša-
vaju naređenja samo koja Vrhovna komanda izdaje.

»Čiča«. Kraj.—

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 14,
reg. b.r 15/3 (VK-P-483).

² Vidi dok. br. 34, 56, 63, 133 i 137.

**PISMO DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 29. NOVEMBRA 1944.
USTAŠKOM PORUČNIKU MATI MATIĆEVIĆU O ZNAČA-
JU SARADNJE IZMEĐU USTAŠA I ČETNIKA¹**

Bratu

Mati Matićeviću

Komandantu hrvatskih odreda u oblasti Vareša³

Vareš

Veoma sam zadovoljan sa rezultatom prvih sastanaka sa Vama. Mnogo računam na Vašu suradnju i vašu ličnost kao čovjeka iz naroda koji je uspio da privuče tako velike snage oko sebe i da ih upravi pravim putem bratske zajednice i sloge.

Sada nam se otvaraju široki putevi da dosadašnji rad još pojačamo i da dođe do pune sloge i saradnje protiv zajedničkog neprijatelja.

Jedinice pod vašom komandom će ubuduće nositi ime hrvatske jedinice u sastavu jugoslovenske vojske u domovini pod hrvatskom zastavom, a sa nazivom jednog od hrvatskih velikana prema Vašem izboru (na primer »1. Hrvatski korpus Stjepana Radića«).⁴

Moj delegat brat Mustafa Mulalić⁵ stupio je u vezu sa komandantom muslimanske milicije Islamovićem. Čim ti razgo-

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 18, reg. br. 39/7 (VK-X-85).

² Na tom mestu se na originalu nalaze dva nejasna otiska okruglog pečata neke ustaške bojne.

³ Mato Matićević je početkom 1942. postao »zapovjednik vijačke milicije u sastavu ustaške bojne u Varešu« (u 1941. je bio na službi u domobranskim jedinicama). Pošto se istakao kao organizator ustaške milicije u okolnim selima i u borbi protiv ustanika, komandant ustaške »Crne legije«, Jure Francetić, postavio ga je za »zapovjednika ustaške milicije u Varešu«. U tom svojstvu učestvovao je u svim borbama protiv partizanskih jedinica oko Vareša, naročito u tzv. VI ofanzivi kada je sa svojim pomagačima vršio velike zločine. Vezu sa njim Draža Mihailović je uspostavio preko Živana Lazovića, kapetana, komandanta Smederevskog korpusa i inženjera Predavca, člana četničkog Centralnog nacionalnog komiteta. Matićević je posle rata ubijen kao odmetnik. Među dokumentima koji su tom prilikom pro-nađeni kod njega nalazile su se i naredbe Draže Mihailovića o nje-govom unapređenju i odlikovanju »Ordenom belog orla V reda sa mačevima« (vidi dok. br. 76 i Arhiv VII, Ča, k. 18, reg. br. 40/7—1).

⁴ Vidi dok. br. 111.

⁵ Član četničkog Centralnog nacionalnog komiteta.

VK-X-85 85

Mati Matićević
 Komandantu bratskih odreda u oblasti Vereša
Vereš

Br. 100

Veoma sam zadovoljan sa rezultatom prvih sastanaka sa Vašim ljudima na osnovu razgovora i naših ličnih susreta sa narodima koji je uspeo da pronađe tako veliku snagu koja se u njih upravo pronašao putem bratske zajednice i olage.

Sada nam se otvara široki putovi da nastavimo našu zajednicu i da dodje da puno olage i ohrabrenje protiv zajedničkog neprijatelja.

Jedinice pod Vašom komandom će uključiti nositi i sa bratske jedinice u sastavu jugoslovenske vojske u boravištu i u komunističkim sastavima, a sa nazivom jedinica od bratskih velikana prema Vašem izboru (na primer "Bratski korpus Stevana Smolčića").

Moje dete još ima kinstaja Matijević stajmo je u vreme sa komandantom jugoslovenske vojske u Solanovcu. Čim se razgovori i lično razgovori, nadam se da ćemo uskoro na zajedničkom sastanku moći razgovarati sa pitanja koja koja bude najbolja.

Mi Vas, brate Mate, nećemo sačekati u istom, jer nam je sa nama, a ako možemo da naša zajednica bude jedna, biti će to od najvećeg značaja za ceo naš narod.

Na našem sastanku razgovarao se pitanje o Vašem nazivu i Vašem činu u vojsci koja koja vam to pa zaslužuje Vašeg bratstva, rado prihoda.

Sa bratskim pozdravima.
 General
 Matija Matićević
 Dragutin Matićević

29. oktobra 1944.
 Vereš

100

100

100

100

100

voru budu završeni, nadam se da ćemo uskoro na zajedničkom sastanku moći riješiti ta pitanja onako kako bude najbolje.

Mi Vas, brate Mato, već sada smatramo u *tajnoj suradnji sa nama*, a ako uspijemo da naša suradnja bude javna biti će to od najvećeg značaja za cijeli naš narod.

Na našem sastanku riješiće se pitanje o Vašem nazivu i Vašem činu u vojsci onako kako Vam to po zaslugi Vašeg sadašnjeg rada pripada.⁶

Sa bratskim pozdravom

29. studeni 1944.

Položaj

General

Draža Mihailović

Drag. M. Mihailović

M.P.⁷

BR. 110

**NAREĐENJE KOMANDE SRBIJE OD 30. NOVEMBRA 1944.
ŠTABOVIMA POTČINJENIH JEDINICA ZA PREGRUPISANJE
NA PROSTORIJI ČAJNIČE—GORAŽDE¹**

[grb]
KOMANDA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI
Gorski štab 1a
Br. 82
30 - XI 1944 god
Položaj

Koncept²

KOMANDANTU³ grupe majora Komarčevića

U vezi naređenja Vrhovne Komande O. Br. 907 od 29. novembra t.g.⁴ za izvršenje grupisanja u cilju preduzimanja akcije, bez obzira na sva moja do sad izdata naređenja za pokrete.⁵ —

⁶ Vidi dok. br. 112.

⁷ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1« (Vrhovna komanda JVUO).

¹ Kopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 21, reg. br. 42/3 (S-V-69/1).

² Dopisano mastilom.

³ Tekst do kraja naslova je na originalu dopisan mastilom.

⁴ i ⁶ Ta naređenja nisu pronađena.

NAREĐUJEM:

1. — Srpski udarni korpus sa sve tri divizije napustiće oblast Čajniča i izvršiti pokret po naređenju O. Br. 70⁶ bez obzira da li je stigla koja jedinica iz grupe majora Saše Mihailovića da ga smeni ili ne.

2. — Timočki Korpus nastavlja pokret ka Goraždu i ide na prostoriju Srp. ud. korpusa na deo predviđen za Južno-Morav. grupu korpusa.

3. — Grupa majora Komarčevića nastavlja pokret ka Goraždu, gde će dobiti naređenje za dalji rad.

4. — Major Saša Mihailović sa Avalskim korpusom ostaje u oblasti Čajniča postavljajući snage tako, da se izvrši neposredno obezbeđenje varoši i sigurnost same jedinice.

Komandant SUK predaće ovo naređenje za majora Mihailovića komandantu sreza Čajničkog, ako do vremena odlaska iz⁷ Čajniča ne bude stigao neko iz Avalskog korpusa.

DOSTAVLJENO: SUK ...⁸ Komarčeviću i ...⁹

Komandant đeneral
Miroslav J. Trifunović

M.P.¹⁰

BR. 111

UREDBA ČETNIČKE VRHOVNE KOMANDE OD 1. DECEMBRA 1944. O SASTAVU JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI OD SRPSKE, HRVATSKE I SLOVENAČKE ARMIIJE I GRUPE MUSLIMANSKIH KORPUSA¹

U R E D B A

O

FORMACIJI JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

O-Broj 100, za 1 decembar 1944 god.

U cilju objedinjavanja svih snaga Jugoslovenske vojske u Otadžbini u duhu odluka Narodnog kongresa u selu Ba, od 28 januara ove godine

⁵ O tim naređenjima vidi dok. br. 105, nap. 3.

⁷ Reči »odlaska iz« su na originalu dopisane mastilom preko reči »napuštanje«.

⁸ i ⁹ Na tim mestima nema teksta zbog nedostatka indiga.

¹⁰ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. ...« [nečitak — prim. red.]

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 5, reg. br. 4/4 (VK-V-403).

Član 1. Jugoslovenska vojska u Otadžbini sastoji se iz tri posebne armije i to: srpska, hrvatska i slovenačka. Muslimanske jedinice objedinjuju se u Grupu muslimanskih korpusa.

Član 2. Srpska, hrvatska i slovenačka armija i Grupa muslimanskih korpusa stoje neposredno pod jedinstvenom komandom Štaba Vrhovne komande na čelu sa Načelnikom štaba.

Član 3. Komandanti napred navedenih armija i Grupe korpusa potpisivaće se po sledećem:

komandant srpske armije, đeneral M a r k o ;

komandant hrvatske armije, đeneral G u b e c ;

komandant slovenačke armije, đeneral A n d r e j i

komandant Grupe muslimanskih korpusa, đeneral Đ e r z e l e z .

Član 4. Dalja podela na niže jedinice propisuje se poverljivim delom ove Uredbe.

Član 5. Sve trupe nosiće ili državnu ili narodno federalnu zastavu. Narodno federalna zastava, srpska, hrvatska i slovenačka, nosiće u gornjem uglu uz koplje, na obe strane, u kvadratnoj formi, jugoslovensku državnu trobojku. Muslimanske trupe, izuzetno od ovoga, mogu nositi zastave zelene boje, sa belim polumesecom i zvezdom u sredini, a sa obe strane imaće, takođe u gornjem uglu uz koplje, jugoslovenske državne boje. Jugoslovenske državne boje u gornjem uglu narodno federalnih zastava simbolišu zajednicu, federativnu, demokratsku Kraljevinu Jugoslaviju.

Trupe koje imaju stare vojničke pukovske zastave nosiće ih i dalje.

Član 6. Sve jedinice Jugoslovenske vojske u Otadžbini imaće jednoobrazan pečat po sledećem: u sredini jugoslovenski državni grb. Okolo grba, u krugu, srpske i muslimanske jedinice nosiće natpis: »Komanda Jugoslovenske vojske u Otadžbini«, hrvatske i slovenačke jedinice: »Komanda Jugoslovenske vojske u Domovini«, na hrvatskom i slovenačkom jeziku. Ispod državnog grba, srpske jedinice nosiće oznaku: »Gorski štab« i određeni broj. Hrvatske jedinice nosiće oznaku: »Hrvatske trupe« i određeni broj. Slovenačke jedinice nosiće oznaku: »Slovenačke trupe« i određeni broj. Muslimanske jedinice nosiće oznaku: »Muslimanske trupe« i određeni broj.

Član 7. Jugoslovenska vojska u Otadžbini produžila je svoje dejstvo u aprilu mesecu 1941 godine pod ovim nazivom. Jugoslovenska vojska u Otadžbini niti je nosila, niti nosi nazive ni četničkih ni milicijskih komandi. Do pogrešnog pojma

četničkih odreda došlo je po tome što je u našoj ratnoj službi odeljak o gerilskom ratovanju nosio naziv »Četnička akcija«.

Jedinice koje još i sada odvojeno rade pod nazivom četničkih odreda ili raznih milicija, pozivaju se da se podvrgnu vojničkoj disciplini i uđu u sastav Jugoslovenske vojske u Otadžbini i da izvršavaju naređenja Vrhovne komande Jugoslovenske vojske u Otadžbini.

Član 8. Ova uredba, doneta u saglasnosti sa Izvršnim odborom Centralnog nacionalnog komiteta Kraljevine Jugoslavije, stupa na snagu na dan 1 decembra t.g.²

Načelnik štaba Vrhovne komande,
Armiski đeneral,
Draža M. Mihailović

BR. 112

**NAREDBA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 1. DECEMBRA 1944.
POVODOM UNAPREĐENJA USTAŠKOG PORUČNIKA MATU MATIČEVIĆA U ČIN PEŠADIJSKOG KAPETANA II
KLASE¹**

NAREDBA
NAČELNIKA ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
za 1 decembar 1944 godine

Na moj predlog Vrhovni Komandant Nj. V. Kralj Petar II unapredio je po stečenom pravu i za ratne zasluge rezervnog pešadiskog poručnika MATU MATIČEVIĆA u čin rezervnog pešadiskog kapetana II klase.²

Ukaz o unapređenju izašao je 1 decembra 1944 godine, s tim što će mu se rang ovog čina odrediti naknadno, a u vezi naređenja Nj. V. Kralja Str. Pov. Br. 591 od 30 septembra 1943. godine.

² U praksi nije realizovana formacija predviđena ovom uredbom.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 18, reg. br. 40/7 (VK-V-86).

² Vidi dok. br. 109.

НАСТАВНИК ШТАБА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ
АРМИЈСКИ БОЈНИК
Др. М. Милошевић

Универзитет
Београд

НАРЕДБА
НАСТАВНИКА ШТАБА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ
од 3. ДЕЦЕМБРА 1944. године

На мој предлог Врховни Командант Р. Ј. Краљ Петар II узакре-
пљује по огреченом праву и од ранге војводе, ~~заповедника~~
~~војводе~~ КАТУ КАТИБЕБАГА и чин резервниг ~~полковника~~ ~~капитана~~ ~~II~~ ~~чине~~

Указа о унапређењу издао је 1. децембра 1944. године, с тим
да му се ранг овог чина одреди тек накнадно, а у већи наређеном
Стр.Пов.Бр.591 од 30. септембра 1943. године.

НАСТАВНИК ШТАБА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ
АРМИЈСКИ БОЈНИК
М. Милошевић

86 301 F-5

86 VK-X-86

НАСТАВНИК ШТАБА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ
АРМИЈСКИ БОЈНИК
Др. М. Милошевић

Fotokopija dokumenta br. 112.

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

NACELNIK ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
Armiski đeneral,
Drag. M. Mihailović

14/XII 1944.

Položaj

M.P.³

‘Bratu kapetanu Matićeviću na znanje
i upotrebu.
S verom u Boga za Kralja i Domovinu!

Komandant general
Drag.⁶ M. Kuzmić

M.P.⁵

BR. 113

**PROGLAS DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 1. DECEMBRA 1944.
HRVATIMA DA STUPAJU U REDOVE JUGOSLOVENSKE
VOJSKE U OTADŽBINI¹**

Braćo Hrvati!

Rat se približava kraju. Njemačka je tučena i povlači se iz Jugoslavije. Sa njenim odlaskom nestaće i ustaša i njihove vlasti. Tada ćemo opet na ovoj napaćenoj i krvlju natopljenjog grudi zemlje ostati Mi Srbi i Hrvati, da slobodno živimo i da zajednički riješavamo svoju sudbinu.

Naši gubici u ovom ratu već su do sada i suviše veliki i premašuju gubitke svih ostalih naroda u svijetu. Svaka daljnja nepotrebna žrtva pala bi kao prokletstvo na nas i našu djecu. Dužnost je naša da učinimo sve da jednom za uvijek prekinemo bratoubilački rat, koji su naši narodni neprijatelji

³ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1 Ad[utantura]«.

⁴ Dalji tekst je dopisan, na poledini originala, olovkm, latinicom.

⁵ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab 1 G — hrvatskih jedinica«.

⁶ Dragutin.

¹ Overen prepis originala (pisanog na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 14, reg. br. 10/3 (VK-P-491). Pod istom oznakom u Arhivu VII nalazi se i primerak ovog proglasa koji je pisan na mašini, ćirilicom. Taj se dokument od ovog koji se objavljuje razlikuje samo u tome što nije overen od strane generala Dragutina Kuzmića.

izazvali u svome interesu i za svoje ciljeve. To nam nalaže budućnost našega naroda, a nameću nam tu dužnost i zajednički neprijatelj, koji se je pojavio najprije u vidu ustaša, a kasnije u vidu Titovih partizana.

Partizani prijete istrebljenjem svega narodnog i kod Srba i kod Hrvata. Oni hoće da narod obezglave, jer znaju da ga samo obezglavljenog mogu pobijediti.

Naša je borba sveta i pravedna. Mi se borimo za Boga i za narod, za domovinu i za porodicu.

Borimo se za Boga zato da ga svaki može slobodno slaviti i hvaliti onako kako ga propisi njegove vjere uče. Partizani hoće da nam oduzmu vjeru naših otaca, djedova i pradjedova.

Borimo se za narod zato da može slobodno da izrazi svoju volju i da svoju državu organizira onako, kako on želi. Partizani hoće da narodu nametnu diktaturu jedne neznatne i protivnarodne manjine.

Borimo se za domovinu zato da ovaj nesretni komadić zemlje na kome živimo i koji su naši stari natapali krvlju i znojem svojim, budu opet slobodni i služi nama, našoj djeci i unucima. Partizani nemaju domovine.

Borimo se za porodicu zato što samo ona može da bude osnova naše narodne sreće i časti. Samo otac i majka mogu svojoj djeci udahnuti sve ono što je dobro i plemenito, samo oni mogu od djece svoje učiniti poštene ljude. Porodica je djelo Božije, jer Njegova četvrta zapovijed kaže: »Poštuj oca i mater ako hoćeš biti dugovječan i čestit na zemlji.« Partizani hoće da unište porodicu.

Naš narod neće partizane. Oni predstavljaju samo mali i zalutali njegov dio. Ali oni ipak imaju prednost pred narodom: dobro su organizovani i međusobno povezani.

Svi oni koji su za Tita i za partizane bore se zajednički i pod jednom komandom, bez obzira na to jesu li Srbi ili Hrvati. Istim putem moraćemo poći i mi, koji se borimo za narod i njegova demokratska prava. Ne učinimo li tako, izložićemo narod strašnoj opasnosti poraza, a sebe same najstrašnjoj narodnoj osudi.

Nova demokratska i federativna Jugoslavija u kojoj će narod, po obećanju i pod kontrolom naših velikih saveznika, na potpuno slobodnim izborima moći da odluči o svojoj sudbini i svaki posebno da organizira svoju užu domovinu, biće dovoljna garancija za sretnu budućnost svih čestitih Hrvata, kao i svih čestitih Srba i Slovenaca. A naši zakoni dovoljna su garancija da će svi oni koji su se ogriješili o narod i njegova prava biti pravedno kažnjeni za svoja nedela, kao i da niko ko nije kriv ne smije da strada.

Braćo Hrvati!

U redovima Jugoslovenske vojske u Domovini obrazovani su hrvatski odredi, koji se bore pod komandom svojih hrvatskih oficira, rame uz rame sa srpskim odredima, protiv zajedničkog neprijatelja.²

Stupajte i Vi u slobodne hrvatske odrede u sastavu Jugoslovenske vojske u Domovini.

Slobodne hrvatske odrede na području uže Hrvatske okuplja general Matija Parac, na području Bosne i Hercegovine brat general Dragutin Kuzmić, a na području Slavonije brat pukovnik Luka Sarić. Svaki od njih ima svoje poverenike na cijeloj teritoriji gdje žive Hrvati.

Okupite se oko ovih čestitih hrvatskih oficira, da svi zajedno, združeni i čvrsto povezani, dočekamo naše velike saveznike, koji su već prešli prag naše Domovine.

Živjela nova demokratska i federativna Jugoslavija!

Živjela Jugoslovenska vojska u Domovini!

Slobodne Jugoslovenske planine

1 decembra 1944 god.

Draža Mihailović, s.r.
General

Opunomoćeni delegat
Vrhovne komande Jugoslovenske vojske
u Domovini
general

Dragutin M. Kuzmić

M.P.³

---

² Takvi odredi nisu postojali ni kao samostalne jedinice niti u sastavu bilo kojih četničkih jedinica.

³ Nejasan otisak okruglog pečata.

Handwritten title or header text, possibly "Handwritten Title" or similar.

Main body of handwritten text, appearing as several lines of cursive script.

Small handwritten mark or number, possibly "93".

Vertical handwritten text on the right side, possibly a date or reference number.

Lower section of handwritten text, possibly a signature or a concluding note.

Priložak 1

P r i l o ž e n j e
U r d o v n a J u g o s l o v e n s k e v o j s k e u p o m o v i n i p o r a v o n i s u
v r t a k i o d r e d b i, k o j i s e b o r e p o d t e m n i m s v o j i m h r v a t s k i m o t i c i j a m,
u s z e m e s e s r p a k i m s i r o d i n a c r e t i v a s t r a n i k o m a s r i j a t e l i.
S t u p i n j e I V i u s l o b o d n o h r v a t s k e o d r a d e u p a s t i v a J u g o s l o
v e n s k e v o j s k e u p o m o v i n i.

S l o b o d n o h r v a t s k e o d r a d e n a p o d r u č j u n a h r v a t s k e o p u j l i n
b i t e g e n e r a l M i t j e P a r o, n a p o d r u č j u B e s e r i H e z e g o v i n s k e b i t i j e
D i r e k t o r K u s i n i c, n a p o d r u č j u S i m o n i j e b i t i j e p u r o v i n a L u d a Š u b i c i
M i r o s l a v i n a d o v o j r o v a r n i k o n a o t j e l o v i t e r i t o r i j i M i s t r i v o j s k e
t i.

O u m i t a s e o k o o v i h a s t i t u h r v a t s k i h o t i c i j a, d a s v i k o
n o, n a s t a r i n i i b r a t s k e p o m o v i n i, d o k o n a k n e s e v a l i k e s a m o v i n i k e, k o j i n i
v a š e p r o s i j i b r u s n a s e D u c e v i n e.

Z i v j e l a n o v a d i m o k r a t s k a i k o s e r a t i v n a J u g o s l o v j a c i
Z i v j e l a n J u g o s l o v n a k a v o j s k a u p o m o v i n i.

S l o b o d n o J u g o s l o v e n s k o P l a n i s t o
i d o c b r a 1 9 4 4 g o d.

G e n e r a l,

D r a ž a M i h a j l o v i ć, s. r.

U r e d b e n o k o m a n d o J u g o s l o v e n s k e v o j s k e
u p o m o v i n i
G e n e r a l.

Dvojina u Ljubljani

PISMO DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 1. DECEMBRA 1944. KOMANDANTU KOMANDE SARAJEVA O UBACIVANJU ČETNIČKIH I GESTAPOVSKIH DIVERZANTSKO-TERORISTIČKIH GRUPA U SRBIJU¹

1/XII 1944

Dragi g Borota,²

Primio sam Vaša pisma od 30/XI i od danas.³ Ovim putem ću Vam odgovoriti na Vaša glavna dva pitanja.

1 — Beč,⁴ sa njegovim ljudstvom može biti primljen i prebačen u Srbiju.⁵ Veoma je važno da niko ne zna za njihovo

¹ Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 18, reg. br. 41/7 (VK-X-89). Pismo je pisao Draža Mihailović.

² Gojko; preko njega je Vrhovna komanda održavala vezu sa Nemcima u Sarajevu. Opširnije o tome vidi depeše u dok. br. 133, 156 i 192.

³ Ta pisma nisu pronađena.

⁴ Božidar Boško Bečarević, do bekstva iz Srbije u Beč (početkom oktobra 1944) bio je šef 4 (antikomunističkog) odseka Specijalne policije Uprave grada Beograda. U Beču je, po nalogu Gestapoa, radio na organizovanju i pripremanju grupa za izvršenje diverzantsko-terorističkih zadataka u Srbiji.

U borbi protiv NOP-a Specijalna policija Uprave grada Beograda je aktivno saradivala sa četnicima Draže Mihailovića. Sa njenim organima je bio povezan Aleksandar Mihailović Saša, major, komandant Beograda. U izveštaju od 28. avgusta 1943. generalu Miroslavu Trifunoviću, A. Mihailović piše da je direktive za saradnju dobijao od Vrhovne komande, ali da nerado prima sugestije za saradnju sa šefom Specijalne policije, Ilijom Paranosom. »... Cela njegova policija je minirana (pridobijena za saradnju — nap. red.) i bez njegove pomoći, a tamo gde je nama interesantno, Gubarev i Bečarević, on nema nikakvog uticaja«, između ostalog, piše u tom izveštaju (Arhiv VII, Ča, k. 127, reg. br. 1/1).

Specijalna policija je sa četnicima saradivala i u konkretnim akcijama protiv pripadnika NOP-a. Njenih 70 agenata, Čačanska brigada 2. ravnogorskog korpusa i pripadnici SDS su 28. februara 1943. u selu Vapi (kod Čačka) uhvatili četiri člana Okružnog komiteta KPJ za Čačak (kasnije su ih sve streljali) i zaplenili partijske materijale i arhivu komiteta. O tome je komandant Čačanske brigade kapetan Milorad Ristović, 3. marta 1943, obavestio Dražu Mihailovića istakavši da je ta akcija u saradnji sa SDS »najveći uspeh čišćenja u ovom delu Srbije« (Arhiv VII, Ča, k. 289, reg. br. 9/1). Na ovo je Draža Mihailović 4. marta 1944. odgovorio:

»Zbilja ste postigli veliki uspeh u s. Vapi. Vidi se iz samih funkcija potčinjenih komunista... Ako ima interesantnih stvari u njihovim knjigama i propagandnom materijalu, pošaljite mi hitno« (Arhiv VII, Ča, k. 297, reg. br. 1/1).

⁵ i ⁶ Reč je o ubacivanju diverzantsko-terorističkih grupa u Srbiju sa zadatkom da se povežu sa preostalim članovima četničke organizacije i svim ostalim protivnicima NOP-a i da izvođenjem sabotaža,

ubacivanje u Srbiju pa čak ni dolazak kod nas. Naš svet suviše mnogo priča i ja dobro krijem još odavde sve one koje ubacujem.⁶ Zato ćemo prihvat Beć. sa njegovim ljudima organizovati tako da niko ni ovde ne zna za njih. Pitanje je samo da li je bolje da ih prebacimo iz oblasti Semberije ili u oblasti Višegrada. To kao i sve detalje dogovorićemo se kad dođete kod mene.

2 — Što se tiče Jefte⁷ budite uvereni da o njegovim mahinacijama ja ništa ne znam. To radi preko njega njegovog grupa. Zato mi je važno da ispitajte šta to Jefta radi i za čiji račun.

Prebacite tamo da tamo stalno oklevaju i kao uvek se zadočni.⁸ O tome Vam mogu samo usmeno govoriti.

Pozdravlja Vas

Čiča⁹

PS koverat je adresiran mojom rukom.

diverzija i terora onemogućuje razvoj i učvršćenje narodne vlasti. U dokumentu Vrhovne komande JVUO od 4. decembra 1944 (sačinjenom u obliku elaborata i sa originalnim potpisom Draže Mihailovića) detaljno su precizirani uloga, zadaci, ustrojstvo i školovanje tih grupa. U poglavlju tog dokumenta, »Predlog za akciju u Srbiji«, konstatuje se da su četničke jedinice bile »prinudene da Srbiju napuste« a pošto je »ovo napuštanje bilo naglo, čitava organizacija je srušena, veze pokidane, a narod ostavljen bez zaštite i podrške«. U takvoj situaciji treba »da se Srbiji pomogne, što neće biti teško s obzirom na zauzetost glavnih partizanskih snaga na drugoj strani i na nesavršenosti njihove administrativne organizacije zemlje« — piše, dalje, u dokumentu. Zatim se izvodi zaključak da se, kao hitna mera, nameće organizacija otpora u Srbiji »preko ubačenih u nju naših odreda« i da je potrebno »svetu objasniti i dokazati da je u Srbiji ugrožena demokratija«. Iz toga proizilazi da je, pored ostalih, i jedan od ciljeva te organizacije »da se narod psihološki i psihički pripremi za predstojeće izbore, koje saveznici predočavaju«. Te terorističke grupe kao »novi borci Jugoslovenske vojske u Otadžbini treba da se nazovu savremenim imenom komandos«. Komandosima rukovodi Komanda kraljevskih komandosa čija su prava i dužnosti precizirani« Privremenom uredbom o ustrojstvu Komande kraljevskih komandosa (Uredba 101)«. Uredba predstavlja drugi deo pomenutog dokumenta. Njegov treći deo je »Naredba br. 102. načelnika Štaba Vrhovne komande JVUO za 4. decembar 1944« o »ustrojstvu škole za kraljevske komandose Jugoslovenske vojske u otadžbini« (Arhiv VII, Ča, k. 11, reg. br. 1/12). Pored ostalog, vidi dok. br. 156, 162 i 192.

⁶ Redakcija nije uspela da utvrdi o kojem je licu reč.

⁷ Radi se o dobijanju oružja i municije od Nemaca (vidi dok. br. 121, 156 i 192).

⁹ Jedan od pseudonima Draže Mihailovića.

1/XII 1944

VKX-89

Brat i Tujarski,

MINISTRSTVO
ZA DRŽAVNO
11/12

Tujarski dar namu namu op
30/II u og pame. Oba uprehty Nam
Opredeljena na kama namu ple namu.

1- Tot. ce uvelen uprehton namu
Oba uprehton u velen u uprehty. Kama
je kama za namu ne bna za namu ujo =
kama u uprehty na namu in pokatane
kop nam. Nam ches uprehton namu uprehty
u ja podo uprehty pon opalye ek one kop
uprehty namu namu uprehty Tot. ce
uvelen uprehty oprehty namu namu
je namu in bna ne bna za namu. Tujarski
je namu pa se je done za namu uprehty

Fotokopija prve stranice dokumenta br. 114.

114
114
114
114
114

IZVEŠTAJ ŠTABA DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE OD 1. DECEMBRA 1944. KOMANDI NEMAČKOG 15. BRDSKOG ARMIJSKOG KORPUSA¹

ČETNIČKA KOMANDA, POLOŽAJ

Pov. Br. Sl.

1. decembar 1944. godine

Položaj.

GLAVNOJ NEMAČKOJ KOMANDI K N I N. —

Četnička komanda sa svim svojim oružanim snagama od meseca septembra prošle godine radi i saraduje sa Nemačkom vojskom u ovim krajevima iskreno i lojalno.² Ovo su nam na-

¹ Fotokopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 160, reg. br. 3/4 (H-X-313).

² Posle kapitulacije Italije (8. septembra 1943) Dinarska četnička divizija se preorijentisala na saradnju sa nemačkim okupacionim trupama. Komandant Ličko-kordunaške četničke oblasti je već 6. septembra 1943. naredio komandantima potčinjenih jedinica da u slučaju dolaska Nemaca izbegava sukobe i dodire sa njima (Zbornik NOR-a, tom XIV, knj. 2, dok. br. 202). Po dolasku nemačkih trupa na teritoriju divizije prestaje četničko taktiziranje. U naredjenju četničkog komandanta mesta u Vrlici od 17. oktobra 1943. piše:

«...Prilikom zaposjednuća Vrlike i vrličke krajine po njemačkim vojnicima naređuje se četnicima, kao i pučanstvu ovoga kraja, da se najkorektnije ponašaju prema njemačkim vojnicima i oficirima, a naročito se *naređuje četnicima* (podvučeno u originalu — prim. red.), da moraju svakog njemačkog oficira pozdraviti isto tako kao i svo- ga...» (Arhiv VII, Ča, k. 160, reg. br. 22/2).

Kako je za saradnju bila zainteresovana i nemačka strana, nije se uopšte čekalo na oružanu saradnju između četnika i nemačkih okupacionih trupa. U izveštaju komandanta 3. brigade 501. korpusa od 10. septembra 1943. komandantu Dinarske oblasti, između ostalog, piše:

«...Danas (tako piše u originalu — prim. red.) zorom oko 9 ča-sova nemačka komanda poslala je svoj auto po četničkog komandanta Žitnić (selo u drniškom srezu — nap. red.) sa 'molbom' pismenom da dođe u nemačku komandu u Drniš. Pošto je kapetan Poduje već pošao, to je i produžio za Drniš. U Drnišu je uglavnom raspravljano o posedanju pruge Unešić — Drniš s tim da se četnički odred naruža i posedne ovu prugu. Zahtevano je da se danas posle podne u 3 sata postroji Splitsko-Sibenski bataljon i da će izaći nemački komandant da ga pregleda i da se donese rešenje o tome.

Prihvatio sam prednju ponudu i u označeno vreme postrojio sam 4. bataljon u jačini od 120 ljudi. Nemačkom pukovniku pri dolasku izvršene su vojničke počasti — premda za to nisam imao odobrenje — no nisam znao kako da postupim jer je zahtevao postrojeno ljudstvo. U razgovoru je rekao da će nam dati puške i mitraljeze i da od nas zahteva da branimo prugu od Unešića do Drniša. Ja

lagali naši zajednički interesi u borbi protivu zajedničkog neprijatelja. Ova se saradnja produžila sve do danas. Kada je pre skoro meseca dana otpočela velika partizanska ofanziva na Knin³ i kada su četnici izgubili jedan veći dio teritorije četnici su uvideli da je više ovde njihova borba uzaludna jer da će ipak morati jednog dana napustiti ovu teritoriju. To je od strane prestavnika ove komande majora Mijovića tačno rečeno Komandantu Nemačkog Korpusa u Kninu. Sa strane gospodina đenerala komandanta Korpusa je izražena želja da ne treba da se rastavljamo nego da do kraja zajednički podijelimo sudbinu pa šta nam bude. Sa naše strane po principu solidarnosti i bratstva po oružju je to prihvaćeno pod jednim drugim uslovom i načelom u čemu smo se jednodušno saglasili: Da naš dalji rad kao i uspešan ishod našega rada mora počivati na uzajamnom potpunom poverenju i razumevanju kao i u uzajamnoj pomoći kako u municiji tako i u oružju, odeći i hrani. Stali smo na gledištu da samo zajedno možemo naći izlaza iz situacije. Na osnovu svega toga četnička komanda je i donela odluku i ako to nije bilo više u njenom interesu da četnici ostanu i bore se zajedno sa nemačkom vojskom dok će nam ranjenike, bolesne i civile Nemci jednim delom evakuisati a jednim delom pomoći nam da se evakušu. Pod tim uslovima četnici su nastavili borbu koja se vodi već mesec dana. U ovoj borbi četnici su dali sve od sebe. Dakle četnici su ispunili svoje obećanje i zapečatili ga krvlju mnogih mrtvih i ranjenih. Sa nemačke strane nisu ispunjena obećanja tako reći nimalo četnici nisu dobili nikakve pomoći koja je obećana. Četnici su se borili po nekoliko dana gladni, goli i bos i bez municije. Na naše intervencije da se stanje poboljša uvek se samo obećavalo od danas do sutra i po tim obećanjima mi smo zavaravali naše borce i gurali ih gladne, gole i bese i sa zad-

---

sam izjavio da mi je sa tim brojem nemoguće održati celu dužinu pruge t.j. sa 240 pušaka koliko su mi obećali za prvi momenat dati, no ostalo je na tome da će se još videti.

Pri ovim razgovorima bio je prisutan i Vojvoda Raković kao i pop Sunajko.

Partizanske snage vrše koncentraciju na prostoru oko Perkovića a juče su zapalili ž. st. Dolac. O namerama i tačnom broju za sada još nemamo podataka. Na italijansku posadu u Unešiću napadali su predprošle noći. Oni iz Koperne uspeali su da se izvuku u Unešić.

Danas ovi koji su bili kod mene krenuli su ravno i ka vama. Javite mi rezultat razgovora. Dajte mi odmah odgovor po svemu«. (Arhiv VII, Ča, k. 160, reg. br. 16/2).

³ Reč je o trećoj etapi ofanzive jedinica 8. korpusa NOVJ za oslobođenje Dalmacije, koja je trajala od 7. novembra do 9. decembra 1944. Opširnije o tome vidi: Todor Radošević, Ofanziva za oslobođenje Dalmacije, VII, Beograd, 1965, str. 226—270.

njim zalihama municije u novu krv i borbe. Obećanja od strane Nemaca sve su se manje i manje ispunjavala. Došlo je do toga da su većina boraca ostali i bez zadnjeg metka. Takvi borci su morali napustiti položaj a sa nemačke strane se to tumačilo kao bezrazložno napuštanje položaja. Četnički uspjesi i četničke žrtve nisu zapazani a ako su neki borci zbog gladi ili potpunog pomanjkanja municije morali napustiti položaj to se favorizovalo bez da se tražilo uzroka tome. Dvaju glavnih faktora nije bilo a to je *MUNICIJE I HLEBA*. Ta dva pitanja nisu ni dan danas rešena. Naše jedinice ne dobivaju nikako municiju, jer ono malo što je davano jedva je bilo tek deseti dio onoga što je trebalo da se izda. Naše jedinice koje drže položaje severno od Knina oko Plavna već deset dana ne dobivaju niti hleba jer nemamo prevoznog sredstva a na traženje od nemačke komande nismo ga mogli dobiti.

Sa vojno-strategiske strane situacija stoji ovako: Partizani svim silama nastoje da nam odseku ostupnicu budući da frontalno nisu imali uspeha i to jednim bližim odsecanjem pravcem Golubić — Žagrovići — Mokro Polje i jednim širim obuhvatom pravcem od Strmice i Tiškovca na Otrić i Srb što je za nas opasnije. Situacija u ovome pravcu postaje svakim danom sve teža sa malo nade na njeno poboljšanje.

Naše jedinice koje su izvučene na prostoru Plavno, Radljevac, Oton i Pađene budući potpuno bez municije a i gladne ne predstavljaju neku naročitu vrednost ali njihovim prisustvom na položajima oko Plavna, Radljeva i Otona kao i na Žagroviću u mnogome spasavaju situaciju. Naše jedinice koje se nalaze na Položajima Topolje i Kninsko Polje bez municije ne prestaljavaju nikakvu snagu.

Kada je jutros major Mijović⁴ kao predstavnik ove komande došao u nemačku komandu ne samo da nije naišao ni na kakvu pomoć već nije naišao niti na razumevanje. Znači sa nemačke strane ne postoji mogućnost da se naše jedinice usposobe za dalju borbu sa nemačkim jedinicama. Mi sa naše strane smo učinili sve ali mi ne možemo pomoći jer nemamo. Da li nemačka komanda ima ili nema u to se ne upuštamo ali fakat je jedan da mi nemamo. Zbog ovoga mi u ovoj borbi ne možemo da damo ono što bi mogli dati ali ne našom krivicom već ili stvarnim nemanjem sa nemačke strane ili pak sticajem nekih drugih prilika. Četnička komanda žali da je do ovakvog stanja u opšte došlo. Ona želi da i dalje dijeli sudbinu sa nemačkom vojskom. Ali dok ne bude mogućnosti sa nemačke strane da se četnicima pruži stvarnija i efikasnija pomoć četnička komanda će pokušati da prikupljanjem svojih snaga i po-

⁴ Novak, načelnik Štaba Dinarske četničke divizije.

lagali naši zajednički interesi u borbi protivu zajedničkog neprijatelja. Ova se saradnja produžila sve do danas. Kada je pre skoro meseca dana otpočela velika partizanska ofanziva na Knin³ i kada su četnici izgubili jedan veći dio teritorije četnici su uvideli da je više ovde njihova borba uzaludna jer da će ipak morati jednog dana napustiti ovu teritoriju. To je od strane prestavnika ove komande majora Mijovića tačno rečeno Komandantu Nemačkog Korpusa u Kninu. Sa strane gospodina đenerala komandanta Korpusa je izražena želja da ne treba da se rastavijamo nego da do kraja zajednički podijelimo sudbinu pa šta nam bude. Sa naše strane po principu solidarnosti i bratstva po oružju je to prihvaćeno pod jednim drugim uslovom i načelom u čemu smo se jednodušno saglasili: Da naš dalji rad kao i uspešan ishod našega rada mora počivati na uzajamnom potpunom poverenju i razumevanju kao i u uzajamnoj pomoći kako u municiji tako i u oružju, odeći i hrani. Stali smo na gledištu da samo zajedno možemo naći izlaza iz situacije. Na osnovu svega toga četnička komanda je i donela odluku i ako to nije bilo više u njenom interesu da četnici ostanu i bore se zajedno sa nemačkom vojskom dok će nam ranjenike, bolesne i civile Nemci jednim delom evakuisati a jednim delom pomoći nam da se evakušu. Pod tim uslovima četnici su nastavili borbu koja se vodi već mesec dana. U ovoj borbi četnici su dali sve od sebe. Dakle četnici su ispunili svoje obećanje i zapečatili ga krvlju mnogih mrtvih i ranjenih. Sa nemačke strane nisu ispunjena obećanja tako reći nimalo četnici nisu dobili nikakve pomoći koja je obećana. Četnici su se borili po nekoliko dana gladni, goli i bos i bez municije. Na naše intervencije da se stanje poboljša uvek se samo obećavalo od danas do sutra i po tim obećanjima mi smo zavaravali naše borce i gurali ih gladne, gole i bese i sa zad-

---

sam izjavio da mi je sa tim brojem nemoguće održati celu dužinu pruge t.j. sa 240 pušaka koliko su mi obećali za prvi momenat dati, no ostalo je na tome da će se još videti.

Pri ovim razgovorima bio je prisutan i Vojvoda Raković kao i pop Sunajko.

Partizanske snage vrše koncentraciju na prostoru oko Perkovića a juče su zapalili ž. st. Dolac. O namerama i tačnom broju za sada još nemamo podataka. Na italijansku posadu u Unešiću napadali su predprošle noći. Oni iz Koperne uspeali su da se izvuku u Unešić.

Danas ovi koji su bili kod mene krenuli su ravno i ka vama. Javite mi rezultat razgovora. Dajte mi odmah odgovor po svemu«. (Arhiv VII, Ča, k. 160, reg. br. 16/2).

³ Reč je o trećoj etapi ofanzive jedinica 8. korpusa NOVJ za oslobođenje Dalmacije, koja je trajala od 7. novembra do 9. decembra 1944. Opširnije o tome vidi: Todor Radošević, Ofanziva za oslobođenje Dalmacije, VII, Beograd, 1965, str. 226—270.

njim zalihama municije u novu krv i borbe. Obećanja od strane Nemaca sve su se manje i manje ispunjavala. Došlo je do toga da su većina boraca ostali i bez zadnjeg metka. Takvi borci su morali napustiti položaj a sa nemačke strane se to tumačilo kao bezrazložno napuštanje položaja. Četnički uspjesi i četničke žrtve nisu zapazani a ako su neki borci zbog gladi ili potpunog pomanjkanja municije morali napustiti položaj to se favorizovalo bez da se tražilo uzroka tome. Dvaju glavnih faktora nije bilo a to je *MUNICIJE I HLEBA*. Ta dva pitanja nisu ni dan danas rešena. Naše jedinice ne dobivaju nikako municiju, jer ono malo što je davano jedva je bilo tek deseti dio onoga što je trebalo da se izda. Naše jedinice koje drže položaje severno od Knina oko Plavna već deset dana ne dobivaju niti hleba jer nemamo prevoznog sredstva a na traženje od nemačke komande nismo ga mogli dobiti.

Sa vojno-strategiske strane situacija stoji ovako: Partizani svim silama nastoje da nam odseku ostupnicu budući da frontalno nisu imali uspeha i to jednim bližim odsecanjem pravcem Golubić — Žagrovići — Mokro Polje i jednim širim obuhvatom pravcem od Strmice i Tiškovca na Otrić i Srb što je za nas opasnije. Situacija u ovome pravcu postaje svakim danom sve teža sa malo nade na njeno poboljšanje.

Naše jedinice koje su izvučene na prostoru Plavno, Radljevac, Oton i Pađene budući potpuno bez municije a i gladne ne predstavljaju neku naročitu vrednost ali njihovim prisustvom na položajima oko Plavna, Radljeva i Otona kao i na Žagroviću u mnogome spasavaju situaciju. Naše jedinice koje se nalaze na Položajima Topolje i Kninsko Polje bez municije ne prestaljuvaju nikakvu snagu.

Kada je jutros major Mijović⁴ kao predstavnik ove komande došao u nemačku komandu ne samo da nije naišao ni na kakvu pomoć već nije naišao niti na razumevanje. Znači sa nemačke strane ne postoji mogućnost da se naše jedinice usposobe za dalju borbu sa nemačkim jedinicama. Mi sa naše strane smo učinili sve ali mi ne možemo pomoći jer nemamo. Da li nemačka komanda ima ili nema u to se ne upuštamo ali fakat je jedan da mi nemamo. Zbog ovoga mi u ovoj borbi ne možemo da damo ono što bi mogli dati ali ne našom krivicom već ili stvarnim nemanjem sa nemačke strane ili pak sticajem nekih drugih prilika. Četnička komanda žali da je do ovakvog stanja u opšte došlo. Ona želi da i dalje dijeli sudbinu sa nemačkom vojskom. Ali dok ne bude mogućnosti sa nemačke strane da se četnicima pruži stvarnija i efikasnija pomoć četnička komanda će pokušati da prikupljanjem svojih snaga i po-

⁴ Novak, načelnik Štaba Dinarske četničke divizije.

sedanjem strategiski važnih položaja bar do nekle umanji nedostatak ishrane i pomanjkanje municije. To na ovaj način što će se četničke jedinice sve skoncentrisati na prostoru Žagrovići, Radljevac, Oton i Plavno do Otrića sa zadatkom krajnje mogućnosti držanje položaja prema Golubiću i Strmici i zatvaranje pravca od Tiškovca. Uspeh u ovome zavisice od toga da li će Nemačka komanda uspeti da nas snabde u prvom redu sa municijom a u drugom sa hranom. Dakle isti problem: *MUNICIJA I HLEB*. U koliko se ovo dvoje reši i izvršenje zadatka biće sigurnije. Ne treba zaboraviti to da nam u položaju kako se sada nalazimo od Golubića, Strmice i Plavna preti velika opasnost da ne budemo odsečeni te molimo nemačku komandu da sa svoje strane ovu opasnost uzmu u najozbiljnije razmatranje.

Ovakvim grupisanjem četnika ako bi bili snabdeveni sa municijom i hranom rešava se ova najveća opasnost odsecanja naših i nemačkih snaga sa pomenutih pravaca od Golubića, Strmice i Tiškovca preko Plavna.

U ovu svrhu ova komanda moli da baza-centar za snabdevanje naših jedinica do daljeg zajedničkog sporazuma i situacije budu Pađene. Odatle će ova komanda imati bolje mogućnosti dotura municije i hrane svojim jedinicama i na ovaj način biće uz jednu vojničku pomoć i Nemaca riješena i ova opasnost koja nam preti.

Ova komanda i ovom prilikom moli da nas nemačka komanda shvati kao narod koji je sve dao na oltar nacionalizma i časne borbe te da i drugim našim skromnim zahtevima izlazi u susret jer sve je to u uskoj povezanosti sa našim zajedničkim ciljem *BORBOM*.

Ovoga momenta dobivamo izveštaj da su jedan deo naših izbeglica sa Žagrovića partizani zarobili što potvrđuje veliku opasnost ovim pravcem. Zato se moli nemačka komanda da ovaj dopis primi znanju radi daljeg ravnanja prema novonastaloj situaciji.

Za četničku komandu
Major,
Nov. R. Mijović

M.P.⁵

---

⁵ Nečitak otisak okruglog pečata.

NAREĐENJE KOMANDE ZAPADNE BOSNE OD 2. DECEMBRA 1944. KOMANDANTIMA KORPUSA I BRIGADA POVODOM SAMOVOLJNIH POSTUPAKA STAREŠINA I VOJNIKA PREMA NARODU I NEIZVRŠAVANJA ZADATAKA U BORBI PROTIV JEDINICA NOVJ¹

KOMANDA
ZAPADNE BOSNE
Pov. Broj 713
2 decembar 1944. g.

KOMANDANTU četnika u Lijevcu
g majoru Mrđenoviću

POLOŽAJ

Posmatrajući život i rad naših pojedinih jedinica u poslednjih par meseci kako kod Bosansko Krajiškog tako i Srednjo Bosanskog Korpusa, utvrdio sam mnoge i mnoge nepravilnosti, a naročito neaktivnost odgovornih i najodgovornijih starešina.

Kao najveća i najteža greška u današnjim sudbonosnim časovima smatram da je nepokretnost jedinica i njihova vezanost za teritoriju sa koje se dotična jedinica popunjava. Častan izuzetak u ovome pogledu čini 3 brigada Bos. Kraj. Korpusa, koja je za svaku pohvalu. Ispitivao sam uzrok ove nepokretnosti jedinica, i došao do zaključka, da ovde nije krivica do sami[h] vojnika — boraca, već do njihovi[h] starešina pošto su u velikoj većini starešine podbacili u moralnom pogledu, nedovoljno svesne svoje delikatne dužnosti koju kao starešine nose na svojim plećima, kao i odgovornosti, koja ih očekuje za nesavestan rad u narodu i vojsci. Mnoge starešine odale su se lično uživanju zapostavljajući partizane svoju najosnovniju dužnost prema vojsci, kao da isti sa vojskom nemaju ništa zajedničkog. Napuštaju svoje jedinice baš u najkritičnijim momentima — momentima kada se vode ogorčene borbe sa neprijateljem, a vojnici se postavljaju sami sebi, da vode borbu kako znaju i umeju. Često se viđaju vodnici, komandiri četa, komandanti bataljona pa i komandanti brigada u bezrazložnom šetanju van svojih jedinica da se negde kockaju umesto da to vreme provedu kod svojih jedinica, te da se posvete obuci vojnika, koji su kao omladinci neobučeni. Dakle starešine čine

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom i umnožen na šapirografu) u Arhivu VII, Ca, k. 206, reg. br. 44/1 (BH-V-9825/1). Pod istom sig-naturom postoji i primerak koji je adresovan na komandanta Do-bojske brigade.

veliki greh prema omladini kada je neizvežbanu vode u borbu. Nije nikakvo čudo. Nekada se desi, da jedinica, koja ode u selo na ručak bude zbog nedovoljnog osiguranja iznenađena i pretrpi teške gubitke. Ovakve nesvesne starešine zaista zaslužuju najveće kazne. Zašto se ovakvi slučajevi dešavaju? Na ovo je vrlo prost jednostavan odgovor. Na čelu pojedinih jedinica, ne znam iz kojih razloga, nalaze se starešine koje nikada nisu vojsku služile. Jedan takav starešina na moje pitanje čime se jedinica na mestu osigurava, odgovara patrolama; a to otuda što on nema ni pojma o obezbeđenju na mestu o prestražama, a da patrole služe samo za kontrolu obezbeđujućih delova. Pa kada se ovakve starešine nalaze na čelu vojske, onda nije nikakvo čudo da su iste nesvesne svoga zadatka i položaja koga zauzimaju, a više starešina ne nastoje da ga upute na pravilno vršenje njegovih dužnosti, možda i zato što i taj dotični viši starešina nije svesan svoga zadatka i starešinskih dužnosti. Ima starešina čak i komandanata brigada, koje kada je malo teža situacija prosto naprosto pobegnu od svojih jedinica na susedni sektor gde sačeka razbistravanje situacije, a vojsku i jedinice ostavi same sebi. Posle se čudi što ga potčinjene starešine neslušaju i ne izvršavaju naređenja.

U poslednje vreme od kako su pojedine starešine postale oficiri, primećuje se, da vrlo slabo, i često puta nikako ne izvršavaju naređenja predpostavljenih starešina. Ovo čine pod raznim izgovorom, a onda se čude kako to da njihovi potčinjeni ne izvršavaju njihova naređenja, pa se s njima često i vrlo žučno prepiru pa i svađaju, što sve ide na uštrb i štetu autoriteta dotičnog starešine. U neizvršavanju naređenja ide se toliko daleko, da i ako je već više puta naređivano da brigade budu na okupu i koncentrisane, pojedini komandanti bataljona na svoju ruku i samovoljno rasturaju čitav svoj bataljon u neke petorke i smatra da je učinio neko slavno istorijsko delo i ako je u stvari u potpunosti upropastio zamisao i plan svojih predpostavljenih starešina, a jedinicu pustio potpuno iz svojih ruku. Ovakvi komandanti bataljona zaista su krajnje neznalice, kada smatraju, da će oni sa nekim žalosnim petorkama neprijatelja tući i pobedu izvojevati. Ovakav starešina zaista nezna ni gde se i sa kakvim zadatkom petorke upućuju. Njemu je glavno, da je on skinuo brigu sa sebe, a šta njegovim dragim petorkama Bog i sreća daju, to ga se savršeno ništa ne tiče. Kod ovake dezorganizacije komandantove u jednoj brigadi nije nikako ni čudo, da se neprijateljska mnogo brojno slabija brigada zadrži uopšte ne napadana u kotlini bez ikakvog osiguranja po 15 i više dana da nemilosrdno pljačka i da napusti teritoriju tek onda kada ona nađe za shodno.

Komandant brigade protiv ovakog stanja ne preduzima nikakve mere nego šta više pokušava, i ako je stvarno izgubio komandu potpuno iz ruku da ovo pravda nemanjem municije. Pa zar komandant brigade misli da petorkama ne treba municije, kada se zna da su petorke najsnabdevenije municijom i bombama. Šta neprijatelju mogu da učine petorke, koje nemaju municije? Prost odgovor. Ništa, već samo da bežaju i da se kriju. Da su starešine svesne kao što nisu, uvidele bi potrebu izvršenja naređenja, kao i potrebu pokretnosti jedinica i bile bi svesne da se samo pokretnošću i borbom može izvojevati pobeda nad neprijateljem. Ima komandanata brigada koji su namerno među svoje vojnike ubacivali paniku o nekim fantastičnim izmišljenim snagama neprijatelja samo da bi izbegao dobiveno naređenje. Pitam ja sve starešine i borce šta zaslužuju ovakve starešine. Odgovor svih pravih i čestitih starešina i boraca biće »najteže kazne za ovakve sabotere i kukavice« jer vojska i narod nije prćija nas pojedinaca, a ako se ne osećaš dorastao položaja koji zauzimaš ukloni se, pa da dođe bolji od tebe na položaj, koji će znati ceniti poverenje i naroda i vojske. Ima i takvih starešina, koji vole da budu komandanti i komandiri, ali da se bave svim mogućim drugim stvarima, a najmanje vojskom. Istina ima i pozadinskih organa i pojedinih organizatora Ravnogorskog pokreta i ako nemaju prava da se mešaju u vojničke poslove, pa idu toliko daleko da pokušavaju da vrše čitavu reorganizaciju vojske a to je za svaku osudu i najstrožiju kaznu. Dakle ni ovi ne vrše svoje dužnosti niti izvršavaju naređenja predpostavljenih komanda, što se mora suzbiti i svakoga postaviti na svoje mesto, da svak vrši isključivo svoju dužnost.

Kod sviju jedinica caruje pljačka a starešine se ne staraju, da iste spreče. Šta je razlog ovome i ovakvome stanju gotovo kod sviju jedinica. Razmatrajući ovo pitanje došao sam do sledećeg zaključka:

Da se vojnici ne nalaze pod kontrolom svojih najnižih starešina desetara i da ih ovaj ne drži čvrsto u rukama već da su isti u slobodnom vremenu ostavljeni sami sebi.

Što starešine i protiv onih koji se uhvate u pljački i krađi preduzimaju nikake mere nego prelaze preko svega, često puta i izgovarajući se da mu nije ništa poznato o dotičnoj krađi ili pljački. Ovo pak dokazuje, da dotični starešina ne uživa dovoljno poverenje u svojoj jedinici a iz prostog razloga, što ništa ne preduzima protivu krivaca.

Što su i mnoge starešine sklone pljačkama i krađama, pa protiv podčinjenih nesmeju ništa da preduzmu bojeći se da ga ovaj ne oda i.t.d.

Što neke od starešina misle, da će lažnim ustima, da odbrane čast svojih jedinica i ako je svesan, da je i on sam zbog neuzimanja krivca na odgovornost njegov saučesnik.

Samovolja pojedinih starešina pa i manjih jedinica česta je pojava, a čemu je razlog nedovoljna samo disciplina i domaće vaspitanje dotičnog starešine. Tako ima pojedinih četica, pa i bataljona, koji se na svoju ruku odvrgnu od svoje predpostavljene jedinice. Ovo je zlo, koje se mora u koraku sprečiti i dotični starešina pa i jedinica vaspitati, da dobije smisao za zajednicu i da bude načisto sa time, da svako naređenje pretpostavljenog starešine ima da izvrši tačno i na vreme. Prema licima, koja se pokažu samovoljna biti krajnje strog, a po potrebi i smrtnu kaznu primeniti jer ovakvo lice je saboter naše borbe i pokreta.

Međusobno potpomaganje jedinica je ispod svake kritike. Redovna je pojava dok se jedna jedinica bori ostale stoje i posmatraju. Ovo je redovna pojava i kod jedinica u okviru jedne brigade, da se pojedini bataljoni bore pak i pojedine čete, a sve ostale jedinice čute i posmatraju, umesto da hrle ovoj u pomoć odnosno idu tamo gde se čuje borba. I ovde moram da kao svetao primer uzajamnog međusobnog potpomaganja istaknem III kraj.[išku] brigadu Bos.[ansko] Kraj.[iškog] korpusa, koja ne čeka naređenje, da susedu koji je u borbi pritekne u pomoć, već to čini samo na svoju ruku, pošto je na ovo pokreću osećaji bratstva i drugarstva.

Još i danas kada su vremena veoma ozbiljna i teška i kada među svima Srbima treba da vlada sloga i jedinstvo, ima starešina koje svoje lične interese i ambicije dabi se lažno predstavile kao neke veličine pokušavaju da to jedinstvo ruše. Ovo čine nažalost u najviše slučajeva oni ljudi, koji nisu ništa doprineli do danas, da se naš pokret na teritoriji ove komandne i najmanje razvije, kojima je ukazano gostoprimstvo i koji su došli na gotovo i pokušavajući na sve moguće načine, da sebe rehabilituju kako bi se narodu i vojsci popeli na grbaču. Ovi ljudi sebe smatraju Bogom danim, da je vreme i momenat, da oni preuzmu vlast nad narodom i vojskom iako zato nemaju dovoljno kvalifikacija. Varaju se i ovakima se mora stati na kraj i jedinstvo i bratstvo među svima jedinicama po svaku cenu održati.

Konstatujući sa žaljenjem ove napred navedene nedostatke kod naše vojske i u našoj organizaciji, a da bi se stanje bezuvetno popravilo

N A R E Đ U J E M :

Da komandanti korpusa najenergičnije nastanu da se ove navedene neispravnosti bezuslovno odklone, te da se ubuduće ne ponove.

Da komandant korpusa odmah preduzme potrebne mere, da komandanti brigada bez obzira na sve razloge i tegobe uvek imaju brigade koncentrisane i čvrsto u rukama. Da komandanti brigada zaista vode svoje brigade i sa istima vično operišu na celoj teritoriji svoje brigade onda gde se potreba ukaže, a u koliko ne bude neprijatelja na teritoriji brigade, da sa vojskom krene i operiše na teritoriji one brigade na čijoj se neprijatelj nalazi.

Da se u buduće u pogledu operacija bezuslovno ukažu granice Korpusa i Brigada i da se celokupna teritorija Zapadne Bosne smatra — zajedničkom teritorijom sviju jedinica i da sve jedinice u pogledu operacija mogu da se kreću po celokupnoj teritoriji ove komande.

U slučaju da ipak neki od komandanata brigada ne izvrši ovo naređenje i brigadu ne koncentriše u najkraćem roku smatraće se saboterom naše borbe i izdajnikom pa ću ga kao takvog staviti pod preki ratni sud, izveštavajući o tome Vrhovnu Komandu. Neka niko ne zaboravi, da se o svačijem radu vodi računa i da će svak za svoja dela odgovarati u najskorije vreme.

Da komandanti brigada odmah po izvršenoj koncentraciji svojih brigada preduzmu mere čišćenja svoje teritorije. U koliko ne bi raspolagali sa dovoljnom količinom municije da pristupe većim akcijama, koje ne iziskuju velike količine municije, a daju vrlo dobre rezultate. Dakle sve jedinice staviti odmah u pokret. Ukoliko nebi bilo neprijatelja na teritoriji dotične brigade, sa jedinicama brigade vršiti svakodnevne pokrete onamo gde ima neprijatelja. Vojsku i jedinice naročito vežbati noćnim pokretima i borbama — uopšte noćne borbe izbegavati.

Svaku samovolju najenergičnije suzbijati ne ustručavajući se stavljanja pod sud krivca i primene najstrožije kazne.

Da komandanti brigada obuču sve svoje jedinice da jedna drugoj pritrče u pomoć čim čuje kod suseda borbu i da zato ne čeka naređenje.

Da sve starešine i vojnici bezuslovno izvršavaju naređenja predpostavljenih starešina.

Da sve jedinice budu u stalnom pokretu.

Da starešine budu na visini položaja koji zauzimaju, a da se sve one nesvesne i nesavesne kao i nesposobne starešine za položaj koji zauzimaju odmah smene.

Da komandant korpusa spreči svima i svakome rušenje organizacije i cepanje jedinstva, ma sa koje strane to dolazilo.

Komandant Korpusa će se starati o tačnom izvršenju ovoga naređenja, a ukoliko se neko ogreši, uzimati ga bez milosti na odgovornost i najstrožije kazniti o čemu me izvestiti.

Na tačan postupak po naređenju.

Komandanti brigada saopštiće ovo naređenje svima svojim starešinama uz potpis, a vojnicima pred strojem ukoliko se na njih odnosi.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!
DRAŽA NAS VODI KA VELIČINI I SLOBODI!

Dostavljeno:
K-tu Bos. Kraj. korpusa
K-tu Sred. Bos. Korpusa
K-tima svih brigada
preko korpusa

Komandant, pukovnik
Slavoljub Vranješević

M.P.²

BR. 117

**ZAPOVEST KOMANDE ŠUMADIJSKE GRUPE KORPUSA
OD 9. DECEMBRA 1944. KOMANDANTIMA 1. i 2. ŠUMADIJ-
SKOG, POŽEŠKOG I NEVESINJSKOG KORPUSA ZA NAPAD
NA JEDINICE NOVJ NA PROSTORIJI OBALJ—ZAGORJE¹**

KOMANDA ŠUMADIJSKE GRUPE KORPUSA
Jugoslovenske vojske u Otadžbini
Pov. O. Broj 26
9 decembra 1944. godine
Položaj. —

ZAPOVEST

Sekcija razmere 1 : 100.000 (italijansko izdanje)

U vezi primljenog plana za napad od strane štaba 220² a brigada i meštanski zagorski odred u jačini od 5—6000 ljudi po podacima od istog štaba XI komunistička hercegovačka

² Okrugli pečat: »Komanda zapadne Bosne — Obaveštajno odeljenje«.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 34, reg. br. 19/1 (S-V-2614).

² Reč je o planu napada na Kalinovik. U naređenju Štaba 1. šumadijskog korpusa od 6. decembra 1944. piše:

»Komandant Šumadijske Grupe Korpusa sa O. Br. 23 dostavio je:

nalazi se na prostoriji: Obalj — Zagorje.³ Stalnih položaja nema, snage su im grupisane u glavnom na prostoriji: Trnovo — s. Mrežica — s. Borija i u oblasti Kalinovika. U XI komunističkoj brigadi ima veliki broj zarobljenih ili prisilno mobilisanih četnika, a isti je slučaj i u Zagorskom odredu u kome pored toga ima i veći broj starijih ljudi.

Shodno naređenju V. K. jedinice romaniskog korpusa (2 sarajevska kalinovačka i fočanska brigada), bilećska i gatačka brigada, delovi durmitorskog korpusa i grupa korpusa pod komandom potpisatog izvršice napad na pomenute komunističke jedinice u cilju čišćenja prostorije na desnoj obali r. Neretve.

Na osnovi napred iznetog, a za izvršenje dobivenog zadatka, izdajem sledeću,

Z A P O V E S T:

1. — Major Mazić⁴ sa svojim jedinicama polazi u napad 10 ovog meseca u 5.15 časova sa dosadanjeg položaja iz sela G. Mrežice i kreće se pravcem: s. Mrežica — zaseok Osija — Oko-

---

Komandant ŠTABA 220 — Romaniski korpus, dostavio je sledeće: ke — prim. red.) dobio sam sledeću depešu: izdejstvovali smo od V.K. da se uputi 2.000 Srbijanaca za akciju prema Kalinoviku. U ovoj

Od Komande I.B.H. i B (Komande Istočne Bosne i Hercegovine i Bo-akciji treba da učestvuju sve tvoje snage tamo, kao i sve Hercegov-vačke snage pod komandom Milorada Popovića a takođe da učestvuju Kureš (Miloš, komandant Bilećke brigade Trebinjskog korpusa — prim. red.) i Ružić (Ivan, komandant Durmitorskog korpusa — prim red.). Srbijanske snage vodi ppukovnik Dušan Smiljanić, koji je već stigao u Foču. Preduzmite potrebno i izvestite. Ova akcija je veoma važna i preduzmite najhitnije sve što možeš... Bačović, Ostojić...»

U daljem tekstu, komandant Romanijskog korpusa naređuje: da se 2. sarajevska brigada koncentriše u rejonu Dobrog Polja; da Bilećka i Zenička brigada izvrše pokret pravcem Luka — Grab — Trnovo — Dobro Polje; da Kalinovačka brigada koncentriše dva bataljona u rejonu Mrežice, a jedan bataljon da stavi na raspolaganje komandantu Nevesinjskog korpusa; da Nevesinjski i Durmitorski korpus svoje snage koncentrišu na prostoriji Jelač — Zakmur — Vrbnica i da se Fočanska brigada Drinskog korpusa, po prebacivanju u rejon Mrežice, stavi pod komandu Kalinovačke brigade (Arhiv VII, Ča, k. 45, reg.b r. 14/5).

³ Na toj prostoriji su tada dejstvovalе jedinice 11. brigade 29. hercegovacke divizije NOVJ i Kalinovački NOP odred. O njihovom rasporedu, zadacima i dejstvima vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 36 i 44, knj. 32, dok. br. 7. U daljim dejstvima protiv četničkih snaga na prostoriji Kalinovik — Foča — Trnovo do kraja decembra 1944, bile su angažovane još i 14. brigada iste divizije, 2. brigada italijanske partizanske divizije »Garibaldi«, delovi 3 (hercegovacke) brigada narodne odbrane i Konjički i Kalinovički NOP odred. O njihovim dejstvima vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 63, 77, 131 i 152; isto, knj. 32, dok. br. 39.

⁴ Spasoje, komandant Kalinovičke brigade Romanijskog korpusa.

lišta — s. KREBLJINE — Gradac (k. 1399) — Kutski Grad (1552) — s. Kuta — s. Bukovica — gde se zadržava radi zaptvaranja pravca Kalinovik — Obalj.

Još u toku današnjeg dana a najkasnije u toku noći 9/10 major g. Mazić uputiće kurire u pravcu Trnova za hvatanje veze sa komandantom romaniskog korpusa majorom g. Momčilovićem, sa kojim će u toku napada 10 ovog m-ca održavati tesnu vezu. Levo održavati vezu sa II šumadiskim korpusom majora g. Miloševića koji se kreće na pravcu kako je u ovoj zapovesti izloženo.

2. — *Drugi šumadiski korpus, majora g. MILOŠEVIĆA ALEKSANDRA.*

Polazi u napad 10 ovog meseca u 5.15 časova sa dosadanjeg položaja pravcem: s. G. Budanj — s. Borjanice — s. Grabovik (u koliko se kod sela Grabovika ne bi mogla preći r. Bistrica), spustiti se na drum kod s. Ocrkavlje (odavde pravac MUKINJA (k. 1175) — k. 1126 — s. Šivolji — Barbin brdo (k. 1215) — s. Vlaholje — Popove glave (k. 1195) gde se zadržati do daljeg naređenja.⁵

Desno održati vezu sa odredom majora Mazića koji je kreće pravcem po tački 1., a levo sa požeškim korpusom na pravcu koji je izložen u tački 3 ove zapovesti.

3. — *Požeški korpus, majora MARKOVIĆA MILOŠA.*

Polazi u napad 10 ovog meseca u 5.15 časova sa dosadanjeg položaja pravcem: s. Ocrkavlje — s. Badnjine — s. Vo-

⁵ Za izvršenje tog zadatka, Štab 2. šumadijskog korpusa je, prema zapovesti tog štaba od 9. decembra 1944, formirao borbeni poredak od dve kolone i rezerve. *Desna kolona* (Udarne brigada i Miljevski bataljon) 10. decembra 1944. »od 5 č. 15 m. preduzima napad sa linije: ...Tursko groblje (raskršnica puteva od Mrežice gde je zajednička zaseda Udarne i 3. Krag.[ujevačke] brigade) — k. 705 isključno pravcem: Gradine (821) — s. Bovanj — s. Izbično i dalje po pravcu Bistrica, desno duž opšteg pravca napada s. Grabovik — Mukinja — s. Šivolje — Babrin brdo sa ciljem da izbije u s. Vlaholje, gde će dobiti dalje naređenje«. *Leva kolona* (Lepenička i 3. kragujevačka brigada) prikuplja se »na liniji k. 705 zaključno — Grad isključno sa koje istoga dana u 5 č. 15 m. polazi u napad pravcem: k. 705 — s. Beširica — s. Metina — dalje po pravcu Bistrica, levo duž opšteg pravca napada: s. Grabovik — Mukinja (1175) — k. 1126 — s. Šivolje — Babrin brdo (1215) — s. Vlaholje sa ciljem da izbije u s. Vlaholje gde će dobiti dalje naređenje«.

Rezerva (2. kragujevačka brigada sa pridotim delovima) prikuplja se 10. decembra »do 5 č. u s. G. Budanj kod kuća gde je sada Lepenička brigada, odakle polazi u 5 č. 15 m. za levom kolonom« (Arhiv VII, Ča, k. 44, reg. br. 41/4).

Napad 2. šumadijskog korpusa počeo je 10. decembra ujutro. U toku dana njegove jedinice su uspele da zauzmu sela Poljice i Šivolje. Opširnije o tome vidi Arhiv VII, Ča, k. 44, reg. br. 38/1: izveštaj Komande 2. šumadijskog korpusa od decembra 1944.

dice — VRATLO — s. Boriya — s. Vihovići — s. Jažići — KALINOVİK — s. Vasilice gde se zadržati do daljeg naređenja.⁶

Desno održavati vezu sa II šumadiskim korpusom a levo sa komandantom nevesinjskog korpusa na pravcu koji je izložen u tački 4 ove zapovesti.

4. — *Prvi šumadiski korpus, kapetana MARKA MUZI-KRAVIĆA.*

Kao rezerva grupe korpusa izvršiće pokret sa dosadanjeg položaja na pravcu II šumadiskog korpusa.

5. — *Delovi nevesinjskog korpusa, kapetana MILORADA POPOVIĆA.*

Polazi u napad, sa dasadanjeg položaja, 10 ovog meseca u 5.15 časova pravcem: s. Jeleč — Boriya — s. Jelašca — KACUNA gde se zadržati do daljeg naređenja.

Desno održavati vezu sa požeškim korpusom na pravcu 3 ove zapovesti.

Zadatak da se što pre krene određenim pravcem čisteći komunističke delove ispred sebe sa glavnom težnjom da pokrete podešava tako da uvek bude ispred grupe šumadiskih korpusa te da takvim manevrom grozi desnom boku i pozadini partizanskih snaga, u isto vreme osiguravajući levi bok grupe šumadiskih korpusa.

6. — Potpisati sa svojim štabom krećaće se na čelo I šumadiskog korpusa za II šumadiskim korpusom.

KOMORA: Svih jedinica i bolnica kreću se drumom 10 ovog meseca iz s. Daničića u 8 časova i to komora požeškog zatim I šumadiskog zatim bolnice pa komora ovog štaba pa II šumadiski korpus.

Komandant celokupne komore biće intendant požeškog korpusa, poručnik MILISAV MATIĆ.

Sa komorom i bolnicom komandanti će poslati i sve bolesne vojnike sa potrebnim obezbeđenjem.

7. — Komandanti korpusa odmah po prijemu ove zapovesti izvršiće raspored trupa na polaznim položajima te kako bi do određenog vremena mogli poći u napad.

Dan i početak napada držati u najvećoj tajnosti.

Komandant odreda i korpusa po svaku cenu održaće svoje položaje 9 ovog i noću 9/10 decembra te da bi se ova zapovest mogla da izvrši.

8. — Komandanti korpusa i odreda odmah po prijemu ove zapovesti izvršiće potrebnu pripremu za napad, kako kod bo-

⁶ Vidi dok. br. 124.

račkog osoblja tako i kod komore i bolnice. Preduzeti sve potrebne mere da se pripreme na vreme i tajno izvrše te kako bi napad mogao da se izvrši **TAJNO I U ODREĐENO VREME**.

9. — U toku napada 10 ovog meseca napad svih komandanata da bude što energičniji i obazriviji. Obratiti pažnju da se utrošak municije svede na najpotrebniju meru.

Prilikom prolaska kroz naseljena mesta biti vrlo oprezan, slati blagovremeno patrole za pretres sela i celokupno nacionalno ljudstvo sposobno za borbu **MOBILISATI I SA SOBOM POVESTI BEZ OBZIRA KOJOJ JEDINICI PRIPADA** i upotrebiti ga za borbu.

10. — Miljevski bataljon kalinovačke brigade stavlja se na raspoloženje komandantu II šumadiskog korpusa koga upotrebiti kao borbenu jedinicu. Jednu desetinu sa desetarom od ovoga bataljona dati komandantu požeškog korpusa za putovođe i predhodnicu.

11. — Veza. Komandanti korpusa i komandanti odreda obratiće naročitu pažnju na održavanje veze sa susedima i to putem kurira, ugovorenim znacima i kao najvažnije putem vatrene veze.

12. — Ishrana sa terena no težiti da se suva hrana ponese bar za jedan dan.

13. — Sanitetska služba kako su komandanti do sada regulisali.

14. — Obratiti pažnju na bokove i pozadinu, jer će crveni prilikom odstupanja ostaviti trojke radi zabune i nanošenja gubitaka.⁷

---

⁷ O dejstvima po toj zapovesti u uvodnom delu zapovesti Komande Šumadijske grupe korpusa od 12. decembra 1944. piše:

»Preduzeti napad 11 ovog meseca nije uspeo iz više razloga, ali kao glavni razlog za ovaj neuspeh jeste begstvo sa položaja II sarajevске brigade i kalinovačkog bataljona. Ovo iznosim javno i u koliko se pomenute jedinice ne poprave 12 ovog meseca obavestiću V.K. a starešine ću staviti pod preki vojni sud.

Pojedini komandanti korpusa u toku napada 11. ovog meseca i suviše su bili neaktivni u napadu i nisu bili energični što je imalo dosta uticaja za neuspeh, pa skrećem pažnju za u buduće da se ovo više nesme ponoviti.

S obzirom da su partizanske snage, u odnosu na naše snage, i suviše malo odlučio sam da 12. ovog meseca izvršim napad na partizanske snage i da po svaku cenu danas ovladam Kalinovikom. Napad će se izvršiti u dve kolone.

Ovom napadu sadejstvovaće grupa majora Momčilovića i majora Mazića« (Arhiv VII, Ča, k. 34, reg. br. 27/1).

U ovoj knjizi vidi dok. br. 124 i 192.

PRIJEM NAREĐENJA PISMENO POTVRDITI.
S VEROM U BOGA SA DRAŽOM ZA KRALJA I OTADŽBINU.

Dostavljeno:
K-tu 1 i 2 šumadiskog i
požeškog i nevesinjskog
korpusa.

Komandant, ppukovnik
Duš. U. Smiljanić

Štab 56⁹
O. br. 707
Muz.[ikravić]

M.P.⁸

BR. 118

**IZVEŠTAJ ŠTABA 1. ŠUMADIJSKOG KORPUSA OD 13. DE-
CEMBRA 1944. KOMANDANTU ŠUMADIJSKE GRUPE KOR-
PUSA O NEUSPELOM NAPADU NA KALINOVIK¹**

Kopija u
akta²

K O M A N D A
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI
ŠTAB PRVOG ŠUMADISKOG KORPUSA

O. Br. 784

13 decembra 1944.

POLOŽAJ

Nepotpun uspeh
na Kalinoviku, ravan
neuspeh. Krivac.

KOMANDANTU ŠUMADISKE GRUPE KORPUSA
Operativnih snaga u oblasti Kalinovika.

Vašom zapovešću O. Br. 26 naređen je napad na neprija-
teljske položaje oko Kalinovika, u pet kolona.³ Polazak u (di-
rektn) napad sa polaznih položaja određen je za šest časova
jutros.

⁸ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini —
Gorski štab 708«.

⁹ Štab 1. šumadijskog korpusa (beleška je na originalu dopisana
mastilom).

¹ Kopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII,
Ča, k. 45, reg. br. 23⁵.

² Dopisano mastilom.

³ Vidi dok. br. 117.

Ceo plan napada posebno učešće jedinica Šumadske grupe, predviđeno je i zasnovano na dodeljenim zadacima svih pet napadnih kolona, jednovremeno u šest časova i energično da se što pre i sa manje žrtava uspe. Ovde treba dodati sve pretesano i zahtevano na konferenciji svih Komandanata 13 oktobra.⁴

Došli smo do Kalinovika i dali žrtve, a postigli ništa nismo. Za ovo je neko kriv.

Iako označavanjem i uzimanjem na odgovor krivca ne vraćamo izgubljeno, mi ga po savesti Ravnogorskoj i dužnosti nacionalnoj moramo naći i obeležiti po zakonu.

Komandanti brigada u svojim zvaničnim izveštajima o današnjoj borbi, traže krivca: za ovakav izhod, za trošenje ljudske snage, municije, za gubljenje života.

Kako je u ovom korpusu shvaćena potreba ovladavanja Kalinovikom pokazuje saopštenje O. Br. 781 Komandantima brigada (prilaže se prepis).⁵

Komandanti napadnih kolona i ostale odgovorne starešine, najbolje će svoj rad i preuzete korake prikazati pismenom ili dokumentovanom usmenom zapovešću, izdatom u svo- me području za današnju akciju.

Molim kao starešina jedinice koja je danas u operaciji učestvovala, da se krivcima ko oni bili — primerno kazne, a kazna objavi putem naredbe svim borcima i starešinama.

S verom u boga za kralja i Otadžbinu!
Draža nas vodi veličini i slobodi!

M.P.⁶

Komandant kapetan,
Marko Lj. Muzikravić

⁴ Tako piše u originalu; treba: »13 decembra«.

⁵ To saopštenje nije pronađeno.

⁶ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 56«.

OBAVEŠTENJE KOMANDANTA GRUPE KORPUSA GORSKE GARDE OD 13. DECEMBRA 1944. NEMAČKOM KOMANDANTU ODSEKA ROGATICA—SARAJEVO O UPUĆIVANJU OFICIRA ZA VEZU RADI DOBIJANJA MUNICIJE ZA BORBÜ PROTIV NOVJ¹

13. decembar 1944.

13. decembar 1944.

13. decembar 1944.

[grb]

KOMANDANT
GRUPE KORPUSA GORSKE GARDE
Nj. V. KRALJA PETRA II
U OTADŽBINI

Pov. Br. _____
_____ 1944 god.
Slobodne srpske planine

**KOMANDANTU OTSEKA NEMAČKE VOJSKE
ROGATICA — SARAJEVO**

Gorska Garda Nj. V. Kralja Petra II u borbama sa komunistima od Ivanjice pa zaključno sa severnim padinama pl. Devetaka,² utrošila je skoro svu municiju tako, da je običan strelac ostao sa po 10 metaka a na automat prosečno 100—150 metaka.

Usled ovakvog stanja u municiji nemoguće je preduzeti veće akcije protivu komunista, a novim protivnapadom komunisti bi mogli povratiti izgubljene položaje i time ugroziti komunikacije koje Vi sada koristite.

Kako Gorska Garda Nj. V. Kralja Petra II ni jednom prilikom nije napadala nemačku vojsku iza busija i zaseda, nego se uvek samo borila protiv najvećih zlotvora celog sveta — komunista, to bi u našem zajedničkom interesu bilo dobro da nas pomognete u puščanoj, mitraljeskoj i bacačkoj municiji, te kako bi mogli produžiti našu borbu do konačnog uništenja komunista.

¹ Kopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 127, reg. br. 15/4 (S-X-42). Dokument je pisan, verovatno, 13. decembra 1944 (vidi dok. br. 93, podatke za 13. decembar 1944, stav 2).

² O dejstvima Grupe korpusa Gorske garde u rejonu Ivanjice i planine Devetaka vidi dok. br. 139.

U ovom cilju šaljem Vam moga oficira za vezu poručnika g. Šarkovića³ koji će Vam usmeno izložiti naše današnje naj-nužnije potrebe.

Smatram, da ćete me kao vojnik i nacionalista potpuno razumeti i shvatiti situaciju u kojoj se danas zajedno nalazimo, te ćete nas u toliko pre pomoći.

Komandant Gorske Garde Nj. V. Kralja
Inžinjerski major,
NK⁵

M.P.⁴

³ Božidar Boža (vidi dok. br. 139, podaci o dejstvima 2. januara 1945).

⁴ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. « (bez broja).

⁵ Paraf Nikole Kalabića.

ZARJAVNI NARODNOG OSLOBODILACKE VOJSKE KOMANDA
OD 11. DECEMBRA 1944. OZNAČENOSTIMA NARODNE
VOJSKE ZA UPOTREBU U AMBONOM RAZ-
STAVENOM MATERIJALU

STAVENOM MATERIJALU

KOMANDANT
GRUPE KORPUSA GORSKE GARDE
KRALJA PETRA II
U OTACINNI
Nov. Br. _____ 1944. god.
Slobodne srpske planine

S-X-42
S-X-42

bug. Sj. 15 F-42

№ 1514
№ 117 E

KOMANDANTU OTSEKA NEMACKE VOJSKE ROGATIČA-SARAJEVO

Gorska Garda Kralja Petra II u borabama sa komunistima
od Kvačine na zaključno sa bovernim palinama na Desetaka, utrotila je
skoro svu municiju tako, da je običan strelac ostao sa po 10 metaka a mi
automat prosečno 100-150 metaka.

Uzdeh ovačkog strelca u municiji nemoguće je preduzeti veće
akcije protiv komunisti, a svojim protivnicima komunisti bi mogli nositi
ratni izgubene položaje i time ugroziti komunikacije koje su sa nama
veštite.

Kako Gorska Garda Kralja Petra II ni jednom prilikom nije
napadala nemačku vojsku iza Buzija a zasađi, nego se uvek samo odbranila
protiv najvecih zlotvora celog sveta-komunisti, to bi u nama i za javnom
kom interesu bilo dobro da nas pomognu u puščanoj, mitraljeskoj i običnoj
municiji, te kako bi mogla preduzeti namu borbu do potpunog uništenja
komunisti.

U ovom cilju namu vam mogu oficira za vezu u municiji g.

br. 47 F-42

Fotokopija dokumenta br. 119.

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..

... ..
... ..
... ..
... ..

BR. 120

**ZAPOVEST KOMANDE ŠUMADIJSKE GRUPE KORPUSA
OD 13. DECEMBRA 1944. KOMANDANTIMA NAPADNIH
KOLONA ZA OVLADAVANJE REJONOM KALINOVIKA¹**

STROGO POVERLJIVO

KOMANDA ŠUMADISKE GRUPE KORPUSA

Jugoslovenske vojske u Otadžbini

Pov. O. Br. 27

13 decembra 1944. godine

POLOŽAJ.—

Z A P O V E S T

Sekcija razmere 1 : 100.000 (jugoslovensko izdanje)

U cilju ovladavanja Kalinovikom i okolinom od neprijatelja koji se nalazi ispred nas,²—

N A R E Đ U J E M:

1. — PRVA KOLONA:

K-dant, major
Momčilović

Na dan 14 tekućeg meseca sa svog polaznog položaja polazi pravcem:

a. — s. Krbljine — k. 1232 — 1283 — Kovač brdo (k. 1398) — Ilijino brdo (1386) — odavde prema situaciji, ili za Kutski grad (1552) — s. Kuta — s. Grajselići ili — od Ilina brda za Ravnicu (Kutski grad) — Premilovo brdo (kod kote 1183) — Selo Božanovići — Toplica (1122) — s. Grasjelići.

b. — Leva jača kolona polazi u napad iz Krbljine pravcem:

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 34, reg. br. 28/1 (S-V-2621/1).

² Vidi dok. br. 117, nap. 2, i dok. br. 124.

ASUPROK KORPUS
DANIMA NAPADNI
KALNOVANA

STRONO IZBRANJE

S. Krbljina — k. 1251 — V. Ručnik (1494) — m. Ručnik (1494) — m. Ručnik (1489) Pivnica (1266) — k. 1166 — Vasilice (Toplica (1122) — Velika glava.

Polazni položaj za ovu kolonu koga zauzeti u toku noći je V. Ručnik.

2. — DRUGA KOLONA:

K-dant major
Milošević

Na dan 14 t.m. polazi sa svoga polaznog položaja u napad pravcem:

k. 1286 — Babrin brdo (1215) — selo Mosorovići — Pazarić (1199) — Popova glava (1195) — Vasilica — s. Mjehovina.

Polazni položaj za ovu kolonu koga zauzeti u toku noći je Magareće brdo.

3. — TREĆA KOLONA:

K-dant kapetan
Muzikravić.

Na dan 14 t.m. polazi sa svog polaznog položaja pravcem: Seliška — k. 1115 — pravcem: 1175 — Vihovac (1191) — Malinica — Krstić (1144) — Vesić (1187) — Gradina (113.)

— odatle jednim delom za Gradac (1049) a jednim delom za Vranju glavu (1110).

4. ČETVRTA KOLONA:

K-dant major
Marković

Na dan 14 t.m. polazi sa svoga polaznog položaja pravcem: Đurovo brdo — Mohalj šuma — selo Jelašca — V. Rat, Lokvički vis (1177) — Ljubino brdo — Pandurica.

5. — PETA KOLONA:

K-dant poručnik
Matović³

Polazi na dan 14 t.m. sa svog polaznog položaja iz sela Borija pravcem: k. 1167 — k. 1137 — k. 1221 — k. 1227 — kačuna — k. 1887 — Romanj g. Štavanj — Siljevac (1468).

³ Milan, komandant 1. Bočanske brigade.

6. — Kao početak Napada za sve kolone tačno sutra 14 t.m. u 6 časova ujutru.
7. — Celokupna komora sem bojne ostaje pozadi polaznih položaja do pada Kalinovika, posle čega svaki će komandant izdati potrebno naređenje za svoju komoru s obzirom na svoju prostoriju za smeštaj.
8. — Do početka napada svi komandanti zauzeće polazne položaje za napad, borbenom rasporedu.
9. — Veza: komandanti kolona uputiće u ovaj štab najkasnije 14 t.m. do 5 časova ujutru po dva ordonansa. U borbi dokle se stiglo obeležiti dvema vatrama na međusobnom rastojanju oko 100 metara.
Ovo obeležavanje komandanti mogu davati i raketlom i ukoliko sa pištoljem raspoložu: preko dana dve crvene rakete a u noći dve bele.

Veza između jedinica kada ove budu bile blizu jedna druge, kao i u jedinicama da bude i glasom: ŽIVEO DRAŽA, ŽIVEO KRALJ, PREDAJTE SE SILOM MOBILISANI i opšti znak koji je već raspisan MILOŠ — LABUD, koji u isto vreme da bude kontrolni napred navedenih.

Veza signalnim putem preko dana kako je već raspisano: puška po desno jedan put u stranu, odgovor kapa na pušku vertikalno iznad glave jedan put.

Veza se bezuslovno mora održavati te vojnike u ovom pogledu obući napred navedenim znacima.

10. — **SANITETSKA SLUŽBA:** Sve bolesne vojnike kao i ranjenike do daljeg naređenja upućivati u s. Bojanići — Mušići — Dobro Polje kako je već regulisano u saglasnosti sa komandantom romaniskog korpusa.
11. — **POPUNA MUNICIJOM:** Preduzete su mere za nabavku municije te biti vrlo ekonomičan t.j. vojnike obući u štednji jer se municija vrlo teško nabavlja.⁴
12. — **ISHRANA:** Vojnicima izdati topli obrok pre polaska i suhu hranu za sutra.

⁴ Četničke jedinice Draže Mihailovića su se snabdevale municijom od nemačkih okupacionih trupa (vidi dok. br. 81).

13. — POTPISATI SA ŠTABOM KRETAĆE SE DRUMOM,⁵
gde izveštaje slati.

14. — Prijem zapovesti potvrditi.

M.P.⁶

Komandant, pukovnik
Duš. U. Smiljanić

Dostavljeno
K-tima kolona

Po ovoj zapovesti učinjeno je sve sem što komandant 4 i 5 kolone dogovorno menjaju čas polaska 5 kolone i ova u mesto u 6 časova polazi u 3 tako da stigne na položaje južno od sela Jelašca i bude prikrivena kada 4 kolona udari na ovo selo sa istoka i juga.

Jedinice počinju otvarati vatru oko 7.30 i to prvo štabni bataljon i požeška brigada. Od prvog kontakta, tako reći mag-noveno ovde jedinice se razvijaju sa svima svojim delovima i u naletu bez zadržavanja jure napred. Tako jak udarac bio je za neprijatelja da se u opšte nije mogao ni umeo snaći. Nastalo je begstvo na sve strane, no najveći deo je pobegao ka Kalinoviku, dok je drugi deo umakao u planinu na jugo istok.

Magla gusta kao u loncu. Napad se produžuje bez zadržavanja tako da često se borci obe strane izmešaju i neraspoznaju. Vojnici podilaze sa boka jednom čuviku, i pitaju one na čuviku: »Ko je gore?« Odgovor: Partizani, a ko je dole pitaju ovi. Vojnici odgovaraju: I ovde partizani. »Pa što ne govorite kud ćemo!« vele komunisti.

Ljudi iz sela Jelašca govorili su: I ja — mi smo bili vojnici i ratovali i viđali mnoge vojske ali ovo čudo još nisam - smo.

Selo pada brzo i oko 10 časova već se izbija i zauzima položaj Veliki Rat koji je čitavo utvrđenje. Ovaj položaj veštım obilaskom i napadom sa boka i pozadine pada. Produžuje se gonjenje još ka istoku južno od Kalinovika i izbija se skoro do u visinu s. Mirin-Do⁷ gde se zbog zastoja dešne kolone zastaje. Odnosno desna 1 i 2 kolonda se uopšte ne pojavljuje. Sa levom kolonom za svo vreme nije se imalo veze ali se ova osećala u početku daleko pozadi i ako je tri časa pre krenula, a docnije se nije imalo veze sa njom tako da se ni 16 do 10 časova nezna ništa o njoj.

⁵ Ta reč je na originalu dopisana mastilom.

⁶ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 708«.

⁷ Mirin Do nije nađen na karti 1:100.00, verovatno je to Bukovi Do.

Magla za sve vreme gusta. Veza takođe nemoguća, ali i rad pojedinih kolona za svaku osudu. Inicijative nigde i svaki komandant čeka da drugi ga izvuče. Jedino se osetilo interesovanje i rad sa zalaganjem kod komandanta miljevskog bataljona.

U ovoj borbi Požeški korpus je imao 4 ranjena od kojih 2 teško a kod neprijatelja naišlo se na 4 mrtva. Koliko je bilo kod neprijatelja ranjenika ne zna se kao ni da li je bilo još mrtvih. Jačina neprijatelja bila je tri bataljona od kojih jedan stigao u toku noći 13/14 sa pravca Nevesinja, gde su se prebacili na Neretvi na žicu u korpi. Jačina — brojno računa se da je oko 400.

Rad komandanta Štabnog bataljona p.poručnika Nikolića kao i komandanta Požeške brigade p.poručnika Srdanovića pohvalan. Rad svakog pojedinca kao i celine za divljenje.

Od komandanata tražiti da izlože rad pojedinaca koji su se istakli a naročito za ranjene. Ovo služi kao podatak.

16 decembar 1944.

Položaj

Komandant major

M.P.⁸

BR. 121

IZVEŠTAJ OBAVEŠTAJNOG OFICIRA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 13. DECEMBRA 1944. KOMANDANTU KOMANDE SARAJEVA O ODOBRENJU DRAŽE MIHAILOVIĆA DA SE OD NEMACA TRAŽE POTREBNE KOLIČINE NAORUŽANJA I MUNICIJE¹

13. decembra 44.

G. Pukovniku Boroti,²

Srbijanske jedinice su bez municije. Njima je potreban kalibar municije 7,9 za srpske puške, kao i talijanska municija

⁸ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab 98«.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 18, reg. br. 43/7 (VK-X-86/1).

² Gojko, pukovnik, komandant Komande Sarajeva koja je imala rang korpusa.

kako za talijanske lake i teške brede, tako i za talijanske puške. Isto im je potrebno da imaju jedno 1000 teških granata za bacače tipa štoksbrant (težak bacač) i to nemačke granate zajedno sa dopunskim punjenjem. Ako je broj 11 u mogućnosti da nam stavi na raspoloženje nekoliko kilograma ulja za podmazivanje oružja, kao i ostalih primesa za čišćenje.

Došao sam zajedno sa srbijanskim jedinicama i znam da nemaju dovoljno te je neophodno potrebno da se odmah od broja 11 zatraži i to za prvi momenat, a istima obrazložiti da je municija potrebna radi akcije koja se sada vodi oko Rogatice, kao i akcije prema Majevidi, jer su komunisti u pravcu Majevice na više mesta prešli Drinu. Komunisti lako prelaze Drinu jer imaju pontonske mostove. Municija je potrebna jer ljudstvo smatra da ako istroši municiju da je sve propalo.

Za sada bi bilo potrebno da se broju 11 učini predlog da izda za severnu grupu korpusa 100.000 metaka 7,9 za srpske puške, kao i 50.000 talijanske municije za talijanske brede. Ova količina trebalo da broj 11 pomogne da se prebaci u pravcu Rogatice.

Isto bi trebalo i to sa istom količinom pomoći i južnu grupu oko Foče, Kalinovika. Njima bi isto trebalo doterati ovu municiju do Kalinovika. Srednja grupa koja se nalazi u Goraždu i okolini bila bi potrebna municija u iznosu od 500.000 metaka 7,9 i 30.000 talijanske.

Što se tiče municije za bacače za svaku grupu bi bilo za sada potrebno i to za prvi momenat najmanje po 400 granata sa dopunskim punjenjima. Ovoj srednjoj grupi treba dostaviti do Goražda.

Kako stoji sa municijom bosanska grupa, kao i mesto gde treba za ove grupe dostavljati, to bi bilo dobro da sa gospodinom Đokom raspravite. Sa municijom treba žuriti i to

prvo: jer komunisti prelaze već Drinu,

drugo: ide zima i sneg te će biti otežan prenos,

treće: treba iskoristiti dobro raspoloženje broja 11,

četvrto: radi morala kod vojnika.

Ovo treba pripremiti i tražiti od broja 11 odmah i to u toku današnjeg dana jer broj 11 ima veliku administraciju, koja se sastoji od prvog referata nadležnima da često ide daleko, pa zatim davanjem naloga nadležnom magacinu, pa potom traženje jedinice koja ima prevozna sredstva i određivanje jedinice za transport. Uz to treba računati da može broj 11 da stavi na

raspoloženje municiju i ista da bude preneti našim prevoznim sredstvima. Tu treba odmah izneti razlog kao prvo USTASE, kao drugo volovska zaprega.

U ovom smislu razgovarao sam sa g. Đokom i isti je odobrio sve ovo.

G. Đoka je naredio da njega obavestite o količini municije a on će narediti koliko će ko imati i mesto gde će se dati. Vi za sada imate podatke radi razgovora sa brojem 11. Vama radi lično ravnanja dodajem: severna grupa jugoslovenske vojske t.j. srpske armije sačinjava: Kalabić 3.200 vojnika, Račić 2.500 vojnika, Keserović 2.800 vojnika, tu su i manje jedinice koje se dodaju ovom broju, kao Ajdačić sa svojim korpusom, kao Rogić sa svojim zlatiborskim korpusom i.t.d. Srednja grupa korpusa oko Goražda je sastavljena od korpusa Neška Nedića, Avalskog korpusa, Kolubarskog, Valjevskog i ova grupa ima brojno stanje nešto manje od severne grupe. Južna grupa je sastavljena od šumadiskog korpusa i to prvog i drugog kao i dve divizije srpske straže i to prva pod komandom generala Radovanovića i druga pod komandom generala Jonića, kao i treća divizija graničara pod komandom pukovnika Pogačara. Od komandanata koji su komandanti južne grupe i imaju šumadiski korpus imate Muzikravića i pukovnika Duju Smiljanića. U srednju grupu oko Goražda zaboravio sam da Vam navedem korpus Mlavski (iz Homolja), smederevski i sremski. Tu su Vam čuveni i hrabri komandanti kao Siniša Pazarac i Ljuba Jovanović, pukovnik sa svojim korpusom Negotinskim i Zaječarskim.

Napominjem, da je ova podela privremena i to je podela prema teritoriji koju su sada ti korpusi poseli.

Vojnici su bez dovoljno obuće, koja dolazi na prvo mesto za nabavku, kao i odela. Brašno i konzerve su potrebne. Treba od broja 11 tražiti i dvopeke ako isti to imaju.

Što se tiče izbegličkog pitanja trebalo bi da i Vi sa svoje strane a preko Vaše veze pokrenete. Ponavljam da je njina administracija dugačka.

Kada ja stignem gore ja ću sva ova pitanja sa nadležnim uzeti u obzir, kako bi skratio njihovu administraciju i dobio veće količine. Kada je reč o izbeglicama za sada dolazi u obzir oko 25.000 iz Crne Gore. Po čika Đokinom mišljenju treba zahtevati da se iste upute za Sloveniju i to na svaki način. Nemačku treba izbegavati iz razloga jer bi se borci drugačije osećali ako im se nalaze familije u Sloveniji a drugojačije ako su u Nemačkoj. Ovo mi je naročito podvukao čika Đoka.

Molim Vas da ovo pismo u prepisu dostavite g. Đoki. Iz istog bi se videlo da sam verno preneo sve ono što je Vama poručeno.

Dostavljajući Vam prednje, ostajem.

S osobitim poštovanjem
Marga

13. decembra 44.
Položaj.

U vezi depeša Marge br. 261, 202 i
203 od 14-XII-1944, čiji se prepis
prilaže u akta.

Komandant, pukovnik
Goj. A. Borota

NF

Bitte ermöglichen Sie mir morgen
den 14. d. M. ein Zusammenkunft mit
Herrn Obersleutnant Warnstorft.

Bitte um Wagen bei der Gajtan-fabrik
um 17 h. Mich begleitet noch ein Herr.

Jovo

ZAPOVEST ŠTABA KOMANDE SRBIJE OD 14. DECEMBRA 1944. KOMANDANTIMA KOLONA ZA IZBIJANJE NA LINIJU DRINJAČA—POPOVIĆI—JAVORNIK¹

Puk. Keserović²

ŠTAB
KOMANDE SRBIJE

O. Br. 117
14. decembra 1944 god.
Položaj

Z A P O V E S T

Karta 1 : 200.000, sekcije Zvornik i Sarajevo.

Vrhovna Komanda sa O. Br. 9 od 13 decembra tek. godine naredila je najenergičnije nadiranje na sever i izbijanje na liniju: reka Drinjača — s. Popovići — Javornik planina.³

Za dostizanje prednjeg,—

N A R E Đ U J E M:

1. — *Desna kolona*

Komandant pukovnik
Drag. Keserović

Sastav: dosadajući delovi srednje kolone bez Timočkog korpusa na mesto koga ulazi u sastav Avalski korpus.⁴

1. — 16. decembra u 7 časova preduzima dalje nadiranje ka severu **opštim pravcem**: s. Džimrije — Han Pijesak — Vlasenica — s. Šekovići, sa zadatkom da kao krajnji cilj dostigne svojim prednjim delovima reku Drinjaču. Zona širenja desno do linije: s. Brezovice — Bukovac (1222)

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 21, reg. br. 45/3 (S-V-71).

² Dopisano mastilom.

³ Vidi dok. br. 192, depeša br. 9.

⁴ U relaciji Avalskog korpusa o dejstvima od 1. oktobra 1944. do 6. januara 1945. piše da je komandant kolone pukovnik Keserović 15. decembra 1944, kasno po podne naredio korpusu da 16. decembra u 7. časova izbije u s. Džimrije, a odatle da sadejstvuje sa ostalim kolonama. Naređenje nije moglo biti izvršeno »jer je korpus bio udaljen za dan marša do Džimrija« (Arhiv VII, Ča, k. 1/6, reg. br. 54).

2. — *Leva kolona*

Komandant general
Stevan Radovanović:

Sastav po dosadanjem

3. — *Opšta rezerva*

Komandant ppukovnik
Ljuba Jovanović

4. — **Dnevni marševski ciljevi:** Nastati da se dostignu sledeći dnevni ciljevi:

— Za 16 decembar: Žep (1537) — Han Pijesak — Kutička pl. (1223) — Babinsko brdo (1283) — s. Mangurići.

— Za 17. decembar: reka Studeni Jadar — Vlasenica — s. Grabovica — s. Turalići — Bratilo (1198).

— Žep (1537) — s. Nedelište — Vijenac (922) sve zaključno. Grabovica — okuka drumu kod s. Šekovića (sve zaključno), na kojoj održavati vezu sa levom kolonom.

Zona širenja levo do linije: s Mrkalji — Visočnik (1252) — Rašedovo (1137)⁵ — s.

2. — 16 decembra u 7 časova preduzima nadiranje ka severu **opštim pravcem:** s. Košutica — s. Žeravica — s. Turalići — s. Strmica sa zadatkom da kao krajnji cilj dostigne svojim glavnim snagama s. Popović — Javornik planina.

Zona širenja desno određena granica levo za desnu kolonu, na kojoj održavati vezu sa desnom kolonom, a leva granica zone širenja po potrebi.

3. — U toku 16 decembra ostaće sa svojim brigadama u s. Džimriji sve dotle dok trupe desne kolone ne pređu ovo selo, kada će ove brigade uputiti da pređu u s. Mrkalje, a šta i ostali delovi korpusa ostaće na dosadanjem mestu do daljeg naređenja, to jest u selu Vranešu.

⁵ Rošedovo nije nađeno na karti 1:100.000, k. 1137 postoji,

- Za 18. decembar krajnji cilj određen od Vrhovne Komande.
5. — VEZE: Radio veze po dosadanjem. Ugovoreni znak za vezu među kolonama: **Tri uzastopne bele rakete u 17 časova svakoga dana.**⁶

KOMANDANT
diviziski đeneral
Miroslav J. Trifunović

Dostavljeno: K-dantima kolona
K-tu opšte rezerve

NAČELNIK ŠTABA

M.P.⁷

Major,

Ziv. D. Andrić

BR. 123

IZVEŠTAJ ŠTABA POŽEŠKOG KORPUSA OD 18. DECEMBRA 1944. KOMANDANTU ŠUMADIJSKE GRUPE KORPUSA O BORBAMA PROTIV JEDINICA NOVJ OD 9. DO 15. DECEMBRA U REJONU KALINOVICA¹

Požeški Korpus
18 decembra 1944 god.
Položaj

Borbe i operacije
od 9 do 15 decembra.

Komandantu Grupe.

9 o.m. oko 20 časova neprijatelj je pokušao napad na predstražarski položaj ovoga korpusa kod crkve u s. Miljevini, ali je brzo i lako odbijen. Oko 23 časa neprijatelj obnavlja ovaj napad

⁶ O dejstvima po toj zapovesti vidi dok. br. 156 i 192.

⁷ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab 1a« (Komanda Srbije).

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 53, reg. br. 43/2 (S-V-6384/1).

ali je i ovoga puta odbijen. Ovi napadi su verovatno bili u cilju uznemiravanja.²

Po zapovesti O Br. 26 za 9 decembar, Korpus je krenuo 10 u napad određenim pravcem.³ Oko 11 časova Korpus se sastaje sa desnom kolonom, (II šumadiski) na mostu na Bistrici. Jedna brigada desne kolone bila je prešla na desnu obalu Bistrice, a zatim je prešao Požeški korpus. Komandant II Šumadiskog čekao je na mostu dolazak⁴ ostalih svojih delova, koji su pristizali.

Po prelasku mosta svaka kolona je se odvajala i kretala svojim pravcem.

Pri izbijanju u selo Poljice, leva kolona svojim desnim kri-lom naišla je na neprijateljske zasede koje su otvorile vatru na prednja odeljenja. Odmah zatim ma da je magla bila vrlo gusta otvorena je vatra na celom frontu Korpusa. Na ovo sam brzo razvio sve jedinice i u energičnom napadu odbacio neprijatelja na zapad. Pri ovome osetio sam korisno sadejstvo desne kolone u napadu na selo Poljice.⁵ Odmah po odbacivanju najbržim pokretom izbio sam širokim i rastresitim strojevima na liniju Sirova Gora — Vratle. Da nebih dozvolio neprijatelju pribiranj-e i posedanje sledećih položaja koji su bili tako pogodni, a naročito Vratle, uložio sam svu energiju dok sam izbio na po-menute položaje. Podvlačim da je neprijatelj imao ikoliko vre-mena poseo bi Vratlo u kome slučaju moje jedinice ne bi mogle tada izbiti niti na vreme stići. U toku ove borbe zarobljen je jedan neprijateljski vojnik, a koliko ih je bilo mrtvih i ranjenih nepoznato je. Sopstveni gubici: jedan ranjen (Milijanko B. Obradović).

Oko 16 časova istoga dana jedinice produžuju napad sa po-menutih položaja na s. Borijske koje neprijatelj drži i jako ga utvrdio. Frontalni napad je zadržan na k. 1096—1141 i dalje se frontalno nije moglo. Videći ovo komandant štabnog bataljona vazduhoplovni p. poručnik Milovan Nikolić, sa svojim bataljonom povrće na jug i kroz Mašće šumu zabija se neprijatelju u pozadinu dejstvujući preko k. 1167 i Đurova Brda na zapadni deo s. Borijske. Pri polazu izvestio je komandante brigada o svojoj nameri i zamolio ih da frontalno ne napadaju snažno već da samo borbom vezuju neprijatelja dok ovaj ne obiđe.

² Reč je o dejstvima jedinica 11. hercegovačke brigade 29. divi-zije NOVJ i Kalinovičkog i Konjičkog NOP odreda. Opširnije vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 44 i knj. 32, dok. br. 7.

³ Vidi dok. br. 117.

⁴ Ta reč je na originalu dopisana mastilom pošto je precrtana reč »pristizanje«.

⁵ Reč je o dejstvima 2. šumadijskog korpusa (vidi dok. br. 117, nap. 5).

Sama pojava Bataljona ovako u dubokoj pozadini dejsvovala je porazno na neprijatelja, u toliko pre što je napad u pozadinu bio drzak i energičan, uz to vezan za napad sa fronta te je neprijatelj ne uspevši ni da se pribere, pretrpeo osetne gubitke, i dao se u panično begstvo. Među izginulim neprijateljima bio je i jedan komandant bataljona i jedan četni politički komesar. Tom prilikom je zarobljen jedan komandir čete, jedan vodnik i 6 redova.⁶ Sopstvenih gubitaka nije bilo. Tako se konačno ovladalo s. Borijem i zanoćilo u njemu. Docnije dolazi jedna brigada Šumadinaca u isto selo, koja je bila na putu za s. Šivolji, te je i ona zanoćila u istom selu.

Sutra dan (11 decembra) oko 6 časova neprijatelj je napao sa slabijim delovima komoru koja je bila zanoćila na putu: Vratle — Kalinovik, oko k. 1132, kojom prilikom je ranjeno tri vojnika iz ovog korpusa i pobijeno nekoliko volova. Brzom intervencijom delova štabnog bataljona neprijatelj je bio odbijen.

Istoga dana produžava se napad u cilju ovladavanja Kalinovikom predhodno je uhvaćena veza i sa susedima. Fočanska brigada pod komandom poručnika Matovića upućena je da zaobilazno preko Mašče šume sa juga napadne selo Jelašce. Štabni bataljon ovoga korpusa napada Jelašce sa istoka. Požeška i deo Ariljske brigade napada na severni deo s. Jelašca a jedan deo Ariljske napada u pravcu s. Vihovića vezujući neprijatelja na ovom pravcu za sebe.

Napad se razvija vrlo povoljno. Neprijatelju od s. Jažića u s. Vihovići dolazi pojačanje jačine 43 čoveka što se dobro vidi i golim okom. Iz s. Vihovića odvaja se jedna desetina koja se upućuje na jug i zabija se pod jednu stenu želeći očigledno da napadne u bok odelenju Ariljske brigade koje se kreće u pravcu Jelašca. Vidim tu desetinu kako se sprema da se životinjski baci na leđa izabranoj žrtvi, dok se drugo odelenje jačine oko 20 ljudi upućuje da sa fronta skrene na sebe pažnju Požeške brigade i odelenju Ariljske. Istovremeno vidim kako krajnja desna kolona (Romanijski korpus) koja je napadala na Kalinovik, sa severa povlači se od s. Vlaholja na sever preko M. i V. Ručnika.⁷

Štabna četa razbija odelenje sa fronta jačine oko 20 vojnika i ovo u paničnom begstvu beži ka s. Vihovići (odakle je i došlo) a komandant Ariljske potkači desetinu ispod stene te i ova se daje u begstvo istim pravcem.

⁶ U decembru 1944. godine 11. hercegovačka brigada je imala 9 mrtvih (među njima pomoćnik političkog komesara jednog bataljona i jedan vodni delegat) i 60 ranjenih (vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 7).

⁷ U izveštaju Komande 2. šumadijskog korpusa od decembra 1944. o borbama protiv jedinica NOVJ u rejonu Kalinovika od 4. do 15. decembra 1944, između ostalog, piše da su Romanijski i Nevesinjski

Fočanska brigada ne stiže niti se u opšte pojavljuje ovoga dana te neprijatelj napada jače na levo krilo, pošto ga je predhodno zaobišao onuda gde je trebalo da bude ova brigada, i pojavljuje se u pozadini štabnog bataljona te se ovaj pod jakom borbom povlači.

Povlačenje na levom krilu, kao i povlačenje desne kolone izaziva povlačenje i centra te je neprijatelj oko 20 časova već izbio na polazne položaje i zauzeo ih (južna i zapadna ivica sela Borića). U ovome momentu stiže jedna brigada Šumadinaca koju je Komandant Grupe p.pukovnik Smiljanić, osetivši krizu na levom krilu, još ranije uputio iz s. Šivolja. Osetivši pomoć jedinice koje su se do tada povlačile prešle su u povratni napad i ponovo zagospodarile polaznim položajima. Na ovim položajima se zanoćilo s tim što je brigada šumadinaca primila dobar deo položaja.

U zoru 12 decembra neprijatelj ponovo pokušava napad ali je brzo odbijen. Istoga dana oko 11 časova dolazi Fočanska brigada, koja je kako veli sam Komandant Matić⁸ bila zalutala u šumi i zanoćila na Vratlu.

Po zapovesti O Br. 27⁹ postupljeno je u svemu i napad preduzet 14 u određeno vreme da bi 5 kolona stigla na vreme komandant 4 i 5 kolone dogovorno menjaju čas polaska 5 kolone, te ova u mesto u 6 polazi u 3 časa tako da stigne na položaje južno od sela Jelašca i bude prikrivena kada 4 kolona udari na ovo selo sa istoka (do početka udara).

Jedinice se probijaju kroz šumu po velikom snegu i bez borbe privlače se selu. Prvo otvaranje vatre je u 7.30 časova i to kod štabnog bataljona. Od prvog kontakta tako reći magnoveno i I Požeška brigada i štabni bataljon razvijaju se sa svima svojim delovima i u naletu bez zadržavanja jure napred. Tako jak udarac bio je za neprijatelja da se u opšte nije mogao ni umeo snaći. Nastalo je begstvo na sve strane no najveći deo je pobegao ka Kalinoviku, dok je drugi deo umakao u planini Kačunu.

Magla kao u loncu. Napad se produžuje bez zadržavanja tako da se borci obe strane često izmešaju i ne raspoznaju. Vojnici sa boka podilaze jednom čuviku i pitaju one na čuviku: »Ko je gore?« Odgovori: »Partizani«. a ko je dole pitaju ovi.

---

korpus bili samo posmatrači u borbama 10. i 11. decembra; da njihove jedinice »nisu ni najmanje ulivale poverenja da će svoj zadatak izvršiti, jer veliki broj njihovog ljudstva napuštao je položaj, odlazio kućama da se greje, presvuče čarape i udaljivao se iz svojih jedinica bez ikakve potrebe« i da se u tim borbama nije angažovao ni 1. šumadijski korpus (Arhiv VII, k. 44, reg. br. 38/1).

⁸ Tako piše u originalu, treba: Matović.

⁹ Vidi dok. br. 120.

Naši vojnici odgovaraju: »I ovde partizani« — »Pa što ne govorite kuda ćemo!« vele komunisti. Eto kako su bili i u kojoj meri razbijeni komunisti.

Jedan čovek iz sela Jelašca priča: »I ja sam bio vojnik i ratovao sam i viđao mnoge vojnike u ratu ali ovako čudo kao što ste vi još nisam. Ovako ne juri ni jedna vojska na svetu.«

Selo Jelašce pada brzo i oko 10 časova već se izbija na zapadnu ivicu i zauzima položaj Veliki Rat, koji je čitavo utvrđenje. Zahvaljujući gustoj magli velikoj brzini, kao i napadom iz pozadine i sa bokova ovaj položaj brzo i jeftino pada. Produžuje se gonjenje ka zapadu i južno od Kalinovika i izbija se u visinu Mirin-dola.¹⁰ Do ovoga momenta još se nema veze niti se osećaju nijedna od susednih kolona. Oko 11 časova u jednom momentu diže se magla, i toga momenta oseti se da je neprijatelj na desnom boku i da se sprema da izvrši napad. Brzim snalaženjem komandanta Ariljske brigade postavljeni su bacači i teški mitraljezi i na neprijatelja otvorena uraganska vatra. Neprijatelj očito iznenađen odmah je kidnuo ka Kalinoviku a drugim delom ka Grajselići selu. Radi ovoga front korpusa se povrće ka severo zapadu i vatra se upravlja na Kalinovic — Gradac — Grajselići.

Do ovoga vremena nijedna se kolona ne pojavljuje nigde, osim što se malo čuje I Šumadiski korpus, kome je odmah upućeno odelenje za vezu. Sa levom kolonom se takođe nije imalo veze, u početku se malo osećala ali se ni do 14 časova nije znalo za nju.

Magla zaista za svo vreme gusta. Veza okom i signalima optičkim apsolutna onemoguća, akustičnim takođe, gotovo nikakva se veza nije mogla uspostaviti. Moglo se steći ubeđenje da je rad svih komandanata kolona za svaku osudu. Inicijative nigde a svaki komandant čeka da ga drugi izvuče. Jedino se osetilo interesovanje i zalaganje kod komandanta Miljevskog bataljona.

Oko 16 časova korpus se nalazi na: Vranja Gl. — Mandići — Podkraj — Lokvički V[is] frontom ka već navedenim mestima. Još se nezna gde su susedne kolone ni kako su prošle.

U 17 časova stiže odelenje koje je upućeno za vezu I Šumadiskom sa pismom sledeće sadržine:

»Štab 708
14 decembar 944 u 10 č.
Položaj

¹⁰ Mirin Do nije nađen na karti 1:100.000, postoji Bukovi Do (k. 1120).

Komandantu Štaba 56

»Usled magle major Milošević nije uhvatio vezu sa majorem Momčilovićem, te se posle borbe povukao na svoj polazni položaj.

Izgleda da se crveni rokiraju prema V. i M. Ručniku.

Gde se Vi nalazite i da li ima crvenih kod Vas?

Sobzirom na nastalu situaciju upravljajte se. Ovo prenesite i Markoviću i ostalima«.

Na poleđini piše:

komandant p.pukovnik

Duš J. Smiljanić s.r.

»Dragi Miloše,

Duja piše ovo. Ja još samo Vesac, ali nema ostalih. Kuda bismo sutra?

Ja večeras sa svima odoh kod 708.—

A dalje neka se rešava. Treba i ti da ideš kod 708, a ne gde si bio.

Duja u G. Šivolju.«

U 14.30

Pozdrav Marko s.r.

Razume se da sam se zgrnuo kada sam dobio ovo pismo i video šta se događa sa ostalim a gde sam ja. I kada se sve desilo a meni došla vest tek oko 17 časova i kada sam stoprocentno računao da smo pobednici i apsolutni gospodari situacije. Posle svestrano proučene situacije našao sam da je najbolje da se vratim u s. Boriya što sam i učinio i oko 2 časa 15 decembra stigao sam u Borije.

U ovoj borbi Korpus je imao 5 ranjenih i to: Redov Ivan Leohin, Redov Germin Rževski, Milivoje Nikitović, Momir Veljković i Milija Moljković. Ovoga dana (14) nestalo je kaplара Rada Jovičevića. Od ranjenih dva su vrlo teško. Kod neprijatelja naišlo se na četiri mrtva. Koliko je bilo ranjenih i još mrtvih nezna se. Jačina neprijatelja bila je tri bataljona od kojih jedan stigao u toku noći 13/14 sa pravca Nevesinja, gde su se prebacili na Neretvi na žici u korpi. Brojno jačina oko 400.

Rad komandanta štabnog bataljona kao i komandanta brigada pohvalan. Rad svakog pojedinca, kao i celine za divljenje.

Komandant major

...¹¹

Fočanska brigada je zanočila 14/15 Poljice, a 15 u jutro produžila ka Miljevini, bez naređenja, a suseda nije obavestila.¹²

¹¹ Potpis nečitak.

¹² Tekst iza potpisa je dopisan mastiljavom olovkom. M
(0211 2)

BR. 124

**NAREDBA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 19. DECEMBRA 1944.
O IMENOVANJU GENERALA MIODRAGA DAMJANOVIĆA
ZA SVOG POMOĆNIKA**

Komandantu Zapadne Bosne

N A R E D B A

**NAČELNIKA ŠTABA VRHOVNE KOMANDE ZA 19
DECEMBAR 1944 GODINE**

Na dan 19 decembra 1944 godine javio mi se na službu đeneral MIODRAG J. DAMJANOVIĆ, koji je po mome naređenju došao iz ropstva i stupio na dužnost koju sam mu ja bio odredio.

Po dolasku imenovanog sa Komandantom Srbije ODREĐUJEM đenerala MIODRAGA J. DAMJANOVIĆA za svoga pomoćnika.

Imenovani će primiti dužnost odmah.

Prednju naredbu dostaviti u raspisu svim jedinicama.

NAČELNIK ŠTABA VRHOVNE KOMANDE

Armijски đeneral
Drag. M. Mihailović s.r.

Tačnost prepisa overava
Načelnik Ad. odeljenja
Major
Mil.³ V. Stojanović

M.P.²

¹ Prepis originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 5, reg. br. 18/4.

² Okrugli pečat: »Komanda Jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1 — AĐ[utantura]«.

³ Milan.

ZAPOVEST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 20. DECEMBRA 1944. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA DEJSTVA U REJONU VLASENICE I KLADNJA¹

ŠTAB
VRHOVNE KOMANDE

O Br. 207
20 decembra 1944 godine
Gurdići
U 15 časova

M.P.³

Priljubljen 27-XIII u 21 čas
Mojsil[ović]²

Z A P O V E S T

Neprijateljski slabiji delovi na celom frontu ostupaju ka severu.⁴

Srednja kolona pukovnika Keserovića zauzela je Vlasenice i goni neprijatelja ka Šekoviću. I divizija S.U.K. izbila je u s. Grabovicu. II divizije S.U.K. i Vlasenička brigada zauzela su s. Turaliće i s Klješthane. Kladanjska brigada kapetana Žugića⁵ i jedna brigada južno-moravskog korpusa zauzele su Kladanj i prodrle na sever do s. Stupari.

21 decembra produžice se napad i nastupanje po sledećem:

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 5, reg. br. 20/4 (VK-V-414/1).

² Belešku je olovkom na originalu dopisao i potpisao Momčilo Mojsilović, potpukovnik.

³ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.

⁴ Reč je o delovima 27 (istočnobosanske) divizije NOVJ. Njena glavnina (16. muslimanska i 19. birčanska brigada) i jedinice 38. divizije NOVJ su se, po naređenju Štaba 3. korpusa NOVJ, 16. decembra 1944. prebacile na sektor Drinjače i Zvornika radi likvidacije tih neprijateljskih uporišta i stvaranja povoljnijih uslova za sprečavanje prodora četničkih snaga u rejon Tuzle. Dvadeseta (romanijska) brigada 27. divizije je ostala na prostoriji G. Čapori — Han-Pijesak — Malo Polje sa zadatkom da usporava kretanje četničkih snaga sa tog pravca. O dejstvima pomenutih jedinica NOVJ vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 62, 72, 76, 83 i 106, knj. 32, dok. br. 5, 20 i 88. U ovoj knjizi vidi dok. br. 127.

⁵ Ilija.

1. — Srednja kolona pukovnika Keserovića nadiraće ka Šekoviću opštim pravcem Vlasenica — Šekovići težeći da desnim krilom obuhvati Šekoviće.

2. — I divizija S.U.K. 21. ov. mes. od 8 časova napadaće pravcem: s Grabovica — s. Jasen — s. Plazače — s. Savići težeći da ovlada s. Savići u saradnji sa II divizijom S.U.K. koja napada od s. Turalića preko s. Trnova na s. Strmicu. Desno održavati neprekidnu vezu sa srednjom kolonom pukovnika Keserovića.

3. — II divizija S.U.K. sa Vlaseničkom brigadom kapetana Tuševljakovića⁶ iz oblasti s. Klještani i Turalići 21. decembra u 8 časova preduzima napad pravcem: s. Dole — s. Brda — s. Glišići — Tolići — s. Božići — s. Strmica, sa zadatkom da zauzme s. Strmicu, sadejstvujući sa I divizijom S.U.K. koja napada od s. Grabovice preko s. Jasena i Plazače na s. Savići. Obratiti naročitu pažnju na ovaj levi bok.⁷

4. — Južno-Moravski korpus pukovnika Mladenovića⁸ sa svoje tri brigade ulazi u prvu liniju i 21. decembra od 6.30 časova preduzeće nadiranje od s. Žeravice pravcem: S. Četinište — s. Ašpile — Blizansko Brdo (k. 1130) — Sjedaljke — s. Rav-

⁶ Rade.

⁷ U Izvodu operacijskog dnevnika II divizije, 1. Srpskog udarnog korpusa Jugoslovenske vojske u otadžbini: « o radu i operativnim dejstvima divizije od 8. oktobra do 28. decembra 1944. godine piše:

»20. XII. divizija u Knežpolju. Snabdevanje rekvizicijom.

21. XII. pokret preko Drinjače, a 22. XII pokret do Majdana i s. Jošije.

23. XII. pokret preko sela Džebari gde je divizija dočekana s vatrom. Divizija je izvršila juriš pri kojem su poginuli komandant divizije pukovnik Dragutin Redić, njegov sin i jedan poručnik.

24. XII. marš preko Gajeva na drum Kladanj — Tuzla. Kod sela Forčak na drumu uhvaćena veza sa Južno-moravskom grupom i Kladanjskom brigadom. Posle borbe kod Gradine i Markovca korpus je zanočio oko s. Vidojevića.

25. XII. divizija je na prostorijsi Forčak — Vidojevići. Partizani napali jednu brigadu divizije koja napušta položaje povlačeći sa sobom susednu brigadu.

26. XII. divizija zanočila u s. Djedina — Vidojevići, Brnjica. Komandant divizije pukovnik Vojislav Petrović ranjen, a komandu divizije prima načelnik štaba. Ljubiša Đorđević.

27. i 28. XII. divizija na prostorijsi Djedina — Zivinice. Bilo je čarkanja sa partizanima, a do jače borbe došlo je 28. XII. ujutro...» (Arhiv VII, k. 102, reg. br. 26/5).

⁸ Mladen.

no — s. Dopasci — s. Donji Dopasci — s. Gornji Dopasci sa zadatkom da ovlada selima G. i D. Dopasci i s. Vučinovići i da uhvati što pre vezu sa II divizijom S.U.K koja napada od s. Turalića ka s. Strmicu.

5. — Kladanjska brigada kapetana Žugića i jedna brigada južno-moravskog korpusa držaće čvrsto u svojim rukama oblast sela: Stupari i Prijankovići i razviće Ob. službu i izviđanje ka s. Đurđeviku i ka s. Bijelopolje (sev. ist. od s. Stupara).

6. — U toku rada obezbediti se sa svih strana tako da ne može doći do iznenađenja.

7. — Teže ranjene i bolesne upućivati ka Vlasenici i ka Kladnju, gde kome bude bliže.

8. — 21. ov. mes. V. K. prelazi u Kladanj gde će biti oko podne, gde i sve izveštaje slati.⁹

NAČELNIK ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
armijski đeneral
Drag. M. Mihailovića

Dostavljeno:

Komandantima: Srednje kolone
puk. Keseroviću, S.U.K., I diviz.
S.U.K., južno-morav. korpusa i
Kladanjske brigade¹⁰

BR. 126

**ZABELEŠKA ČETNIČKOG POLITIČKOG DELEGATA ZA
MOSTARSKI SREZ OD 21. DECEMBRA 1944. O TAČKAMA
PO KOJIMA TREBA RAZGOVARATI SA NEMAČKIM PRED-
STAVNICIMA¹**

PREDMET RAZGOVORA

1) Da se dozvoli slobodno kretanje pod oružjem svim četnicima koji u stalnim borbama protivu partizana u srezovima

⁹ O dejstvima četničkih jedinica radi prodora u rejon Tuzle vidi dok. br. 127.

¹⁰ Nazivi jedinica su na originalu dopisani mastilom.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 232, reg. br. 50/16 (BH-X-465).

konjičkom i mostarskom, te da se ne moraju sklanjati prilikom pojave nemačke vojske. Hrvatske vlasti nemaju ništa sa ovim četnicima. Svaki takav četnik bio bi snabdeven ispravom, političkog delegata² kojom se potvrđuje identičnost dotičnog lica.

2) da se dade potrebna municija i sanitetski materijal onoj grupi četničkoj koja se nalazi u borbi protivu partizana, te da se teže ranjeni četnici mogu lečiti u nemačkim vojnim ustanovama — bolnicama.

3) da se zabrani vojsci samovoljno uživanje hrane i ostalih vojnih potreba za vojsku, jer se to već pretvorilo u pljačku.

4) da se dozvoli pod nemačkom zaštitom povratak naših izbeglica svojim kućama, koji su se sklonili u sela oko Mostara iz bojazni od ustaškog terora.

5) da se provjeri šta je sa familijom Vukašina Perovića koja je sa ostalim odvedena u logor (negde u nepoznatom pravcu) pre dva meseca.

6) da se povuku ustaše iz Fazlagića kule koji služe kao milicija u Nevesinju. Ova grupa je ona ista grupa koja je 1941 godine ubijala po Istočnoj Hercegovini, a sada ubija i pljačka ali pod nemačkom zaštitom.

7) da se oslobode iz zatvora svi Srbi hapšenici za koje se može s naše strane dati garancija da ne pripadaju terorističkim komunističko partizanskim organizacijama ili ne stoje u vezu sa njima (Ovo važi za dva brata Trišića iz Potoka, koji su po dostavi hrvatskih vlasti uhapšeni).

Ovo bi bile glavne tačke razgovora pored manje značajnih koje bi uzgred došle u obzir.

Zijemlje 21 decembra 1944. g.

---

² Odnosi se na Vukašina Perovića.

BR. 127

**ZAPOVEST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE JVUO OD 26.
DECEMBRA 1944. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA NAPAD
NA TUZLU¹**

Š T A B
VRHOVNE KOMANDE

O. Br. 212
26. decembra 1944 god.
17 časova
Kladanj

Z A P O V E S T

Karta 1 : 100.000, sekcija Zvornik i Kladanj

Neprijatelj pred levom kolonom drži Đurđevik — Živinice, a imamo podataka neproverenih da se nalaze i u selu Omazići²

Trupe desne kolone pukovnika Keserovića nalaze se na liniji: S. Lipovice — s. Svračić — s. G. Petrovice — s. Jeginov Lug. Pukovniku Keseroviću izdato je naređenje da sa celom svojom kolonom promeni pravac dejstva i da sa pravca s. Jeginov Lug izvrši udar u bok i pozadinu neprijatelja pred levom kolonom. Pukovnik Keserović sa celom svojom grupom ima da udari na neprijateljski bok na otseku s. Živinice — s. Đurđevik. Pukovnik Keserović posle izvršenja gornjeg zadatka ima da produži u oblast sela Omazići i da ovlada ovom oblašću.

Leva kolona prodreće odmah u oblast Živinice i držati front s. Živinica — s. Suha, održavajući vezu sa pukovnikom Keserovićem u oblasti s. Omazića na svom levom krilu.

Do nailaska trupa pukovnika Keserovića leva kolona produžiće napad na dosadanjem pravcu dejstva.³

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 5, reg. br. 30/4 (VK-V-414).

² Na tom prostoru su dejstvovalе jedinice 27 (istočnobosanske) i 38 (bosanske) divizije NOVJ i Tuzlanski i Posavsko-trebavski NOP odred. O njihovom rasporedu i dejstvima vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 85 i 101.

³ Prema zapovesti Štaba Vrhovne komande od 23. decembra 1944, *desna kolona* je imala zadatak da 24. decembra izbije na liniju Lipovica — s. Svračić — s. G. Petrovica — s. Jeginov Lug, a odatle da 25. decembra, obuhvatom sa jugoistoka i istoka, napada na Tuzlu. *Leva kolona*, sastava: 1. i 2. divizija SUK, Kladanjska brigada Zeničkog korpusa »ojačana muslimanskim milicijama kao i Vlasinskom i Kozjačkom brigadom« Južnomoravskog korpusa, dobila je zadatak da 24.

1. — Diviziski đeneral Steva Radovanović zadržaće pod svojom neposrednom komandom I i II diviziju SUK-a i Vlaseničku brigadu kapetana Tuševljakovića.

Komandu nad II divizijom na mesto poč. puk. Redića⁴ privremeno da primi đeneral straže Borivoje Jonić.

General Radovanović sa I i II divizijom i Vlaseničkom brigadom izvršiće širi bočni obuhvat prema komunističkom levom boku i zato sve svoje snage da krene pravcem: s. Zukići — s. Naseoci — s. Svojat — s. Lukavica — s. Bašigovci i dalje na severni deo s. Đurđevika. General Radovanović neka odmah sastavi radio stanicu I divizije iz svoga korpusa i neka veštiji radio telegrafista uspostavi vezu samnom sa ispravnom stanicom, a neispravnu stanicu poslati odmah u Vrhovnu komandu.

2. — Kladanjska brigada kapetana Žugića sa muslimanskim milicijama i sa pridatim dvema brigadama (Kozjačkom i Vlasinskom) neka produži napad na dosadanjem pravcu.

3. — Potpukovnik Mladenović sa preostalim snagama Južnomoravskog korpusa izvršiće širi obuhvat komunističkog desnog krila energično nastojeći da obuhvati sa zapada oblast s. Đurđevik. Jednu daljnu oficirsku patrolu neka uputi u pravcu s. Omazići preko sela Repnika. P. Pukovnik Mladenović ustupiće svoju radio stanicu pukovniku Milutinu Milovanoviću⁵ i potpukovniku Živoradu Andriću,⁶ koji će sa njom ostati kod snaga kapetana Žugića. Puk. Milovanović i ppuk. Andrić održavaće vezu samnom. Akumulator za ovu stanicu se šalje. Oba gore navedena održaća veze prenosiće sva moja naređenja i primati sve izveštaje i obaveštavati me.

4. — P.puk. Trifković⁷ vratiće odmah avalski korpus u s. Tarevo i s. Stupari, gde će obrazovati rezervu Vrhovne komande. Čim stigne u s. Stupari poslaće mi pismen izveštaj po kuri-

---

decembra izbije na liniju s. D. Dobrave — s. Muslimanski Pasci — s. D. Petrovice — s. Ljubače — s. Breze, a 25. decembra da napadne Tuzlu obuhvatajući grad sa juga, jugozapada i zapada. U rezervi je bio Timočki korpus. Po zauzimanju Tuzle »u varoši ostaje samo Avalski korpus, a ostali bezuslovno imaju [ostati] van varoši i to: trupe desne kolone istočno od puta Tuzla — Hovići — Velike Njive — Brčko, a trupe leve kolone zapadno od ovoga puta« (Arhiv VII, k. 5, reg. br. 23/4).

⁴ Dragutin (vidi dok. br. 125, nap. 7).

⁵ Milovanović Milutin je bio na službi u Vrhovnoj komandi.

⁶ Živorad Andrić, načelnik Štaba Komande Srbije.

⁷ Svetislav Sveta.

ru i održaće veze, a isto tako da se javi i svojom radio stanicom.⁸

NAČELNIK ŠTABA VRHOVNE
KDE
ARMISKI ĐENERAL

Drag. M. Mihailović

Dostavljeno:
Ktu: Srpskog Udarnog korpusa,
Kladanjske brigade
Južnomoravskog korpusa
Avalskog korpusa

M.P.

BR. 128

PISMO MAJORA DRAGOSLAVA RAČIČA OD 27. DECEMBRA 1944. ZAHARIJU OSTOJIĆU O STANJU U REJONU FOĆE I GORAŽDA I ODLUCI DA NE PREDUZIMA NIKAKVE AKCIJE SVE DOK SE NE SPOJI SA ČETNIČKIM SNA-GAMA IZ CRNE GORE¹

I 27. XII

Dragi moj Zaharije,

Primio sam od tebe sve depeše i tri pisma. Vidim da smatraš kao najvažnije držanje mosta kod Goražda. Nadam se da ću u tome potpuno uspeti i ako nailazim na velike teškoće. Prva i najveća teškoća je ishrana. Ovuda je prošlo mnogo vojske pa je sve obrstila pusta vojska. Nije istina da hranu uzimam samo od Srba. Uzimam brate i od Turadije, pa opet sam gladan i ja i moji ljudi.

¹ Dejstvujući po toj zapovesti, četničke jedinice su do 28. decembra 1944. bezuspešno pokušavale da zauzmu Tuzlu. Njih su u tome sprečile jedinice 27 (istočnobosanske) i 38 (bosanske) divizije NOVJ u sadejstvu sa jedinicama 23 (srpske) i 17 (istočnobosanske) divizije NOVJ, Tuzlanskog i Posavsko-trebavskog NOP odreda. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 15, dok. br. 203, tom IV, knj. 31, dok. br. 83, 85, 101, 108, 123, 136, 150 i 155; knj. 32, dok. br. 5, 20 i 88. U ovoj knjizi vidi dok. br. 125 i 139 i u Arhivu VII, Ča, k. 102, reg. br. 24/5. Posle poraza kod Tuzle Draža Mihailović je svoje jedinice povukao na prostoriju Ozren — Doboj — Maglaj (vidi dok. br. 131).

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 77, reg. br. 25/4 (S-V-11331).

Druga teškoća je netaktično postupanje meštanskih četnika sa Turcima. Ima već nekoliko slučajeva pokolja. Tako je neki Vuković iz Hranjena pre dva dana zaklao 7 Turaka. Zbog ovog se Turadija vrlo sumljivo drži a daj Bože da se sa njima ne potučemo. Već su počeli da se prikupljaju oko Prače i Gušte.

Mnogo me raduje što je Voja Lukačević uspeo da se probije.

Javi Pavlu neka gura što brže može.

Naši, koji su otišli ka severu već su se spojili sa Lekinim snagama. Komuna im daje slab otpor i beži. Naši su severno od Klادنja i Vlasenica.

U Goraždi ima oko 300 Nemaca, jer i oni čuvaju most zbog njihovih snaga koje idu iz Crne Gore preko Pljevalja.

V. K. jednom depešom naređuje da ti objediniš sve snage u oblasti Foče i Goražda da bi što pre zauzeli Kalinovik.

Po mom mišljenju mi nemamo računa sada zauzimati Kalinovik, tim pre što nemamo niodkuda dobiti municije, a borbom se municija mnogo troši.

Najbolje je da držimo Foču i Goražde i da tu sačekamo Pavla pa tek onda da nešto preduzimamo.

Da ti otvoreno kažem, ja ne smem poći ka Kalinoviku, a ostaviti miliciju i ustaše pozadi leđa.

Zbog ovog sam ti i poslao depešu da ništa ne preduzimaš dok se ne sastanemo i dogovorimo.

Toliko za sada.

Javlaj se češće.

Ovde je došla komora Duje Smiljančića i Miše Markovića — požeška.

Pozdravi Duju, Mišu Markovića i sve tvoje, a tebe voli i pozdravlja tvoj Drag. S. Račić.

22-XII-944. g. u 16h.

PROGLAS ŠTABA DOBROSAVA JEVĐEVIČA OD DECEMBRA 1944. SLOVENAČKOJ JAVNOSTI POVODOM KRITIČNE SITUACIJE SA ČETNICIMA DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE, ČIJI JE JEDINI SPAS U PREBACIVANJU U SLOVENIJU⁶

Štab Vojvode Jevđevića
decembra 1944 god.
na Položaju

Štab Vojvode Jevđevića
decembra 1944 god.
na Položaju

SLOVENSKOJ NACIONALNOJ JAVNOSTI

Vojvoda Đujić uputio mi je jučer sledeći telegram:

»Situacija je kod nas kritična. Cela 16 divizija zvana 373 »Tigar« danas u selu Žagroviću kod Knina pred partizanima kapitulirala sa svim ljudstvom, spremom i oružjem.² Partizani zauzeli Knin i došli do ogromnog ratnog materijala. Sađa se ubrzano manji Nemački garnizoni iz Gračaca, Otočca, Srba i Lapca povlače prema Bihaću. Mi smo pretrpeli velike gubitke razbijajući blokadu. Danas smo imali 800 mrtvih i ranjenih. Sa 6000 boraca i 1000 izbeglica povlače se prema Lapcu. Naše pitanje odmah treba rešiti. Jedini je izlaz da nas transportuju za Sloveniju, barem privremeno a odatle bi oporavljeni i pripravnici mogli da krenemo na liniju Kupe, koju Ti tražiš. Drugog rešenja nemože biti. Sve borce i narod treba spasiti. I mi smo danas krenuli kroz borbu, krv i sneg u neizvesnost. Rešavajte ovo odmah i izvestite me. Za nas transport kao i transport izbeglica treba rešiti u višoj nemačkoj komandi, tako da ovamo ova dobije naređenje i sredstva za naše prebacivanje. Inače mi ostadosmo u snegu izvrgnuti smrtonosnim udarcima udruženih ustaša i partizana. Preko Hrvatske nemože nitko da putuje bez zaštite Nemaca ko se Srbinom zove, jer ustaše sve kolju.³ Komandant ovdašnje Nemačke divizije zove

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 150, reg. br. 26/2 (SI-P-15).

² Radi se o 373. legionarskoj diviziji »Tigar« 15. brdskog armijskog korpusa. Divizija je nastradala zajedno sa 264. i 392. divizijom braneći garnizon Knin (Knin je oslobođen 3. decembra 1944). To je bila operacija 8. korpusa NOVJ za oslobođenje Dalmacije. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 4, dok. br. 177 i 178. U ovoj knjizi vidi dok. br. 115.

³ Poglavljenik NDH je upravo omogućio četnicima Dinarske divizije da nesmetano prolaze kroz teritoriju koja je bila pod kontrolom ustaša naredivši potčinjenim da joj obezbede prebacivanje za Sloveniju (vidi prilog IV, dok. br. 1).

se pukovnik Graffenstein.⁴ I on je poginuo. Komanda njegovog korpusa nalazi se u Ostrošcu između Bihāća i Krupe. Rešite ovo odmah i izvestite me dok ne bude kasno. Naše golgotske muke počele su. Čekam hitno rešenje i odgovor.«

U vezi ove depeše izveštavam Vas da za smeštanje u Sloveniji u obzir dolazi oko 1000 izbeglica iz Dalmacije i po priliči isto toliko iz Like. Najveći deo tih za vojsku nesposobnih lica te žena i dece voljan je da se odmah zaposli na javnim radovima ili u privatnoj aktivnosti. Može se računati da maksimalno dvadeset procenata od sviju neće biti sposobno za privređivanje. U ime naroda i izbeglica apelujem na Vas da se konstituiše neki odbor koji bi prihvatio i rasporedio te izbeglice po Sloveniji i po Primorskoj. Mi smo izvestili narod u Lici i Dalmaciji da ta akcija stoji pod zaštitom Nj. Ekselencije Biskupa Ljubljanskog.⁵ Molim da me se izvesti o osnivanju takvog odbora i da mi se dade adresa kojoj bih mogao javljati pravovremeno dolazak izbeglica.

Neće se postupiti po Đujićevoj želji da vojska dođe u Sloveniju nego će se cela divizija zadržati zajedno sa snagama naše Ličke komande na liniji Brlog—Kupa te će time štititi i svako nadiranje komunista u Slovenački prostor.

Ne upućene izveštavam da je Nemačka 373 divizija koja je se predala sastavljena isključivo od Hrvatskog elementa koji je dobio vojnu obuku u Nemačkoj i kojom su komandovali Nemački oficiri i podoficiri. Ta jedinica smatrala se je najsigurnijom Hrvatskom vojskom a sada je i ona prešla komunistima.

U Ilirskoj Bistrici svečano je proslavljen dan »Ujedinjenja«. Blagodarenje su vršili katolički i pravoslavni svećenici istodobno na istom mestu. Kod defilea trupa sudelovali su Srpski Dobrovoljci, Slovenski Domobranci i naše jedinice. Bilo je veliko mnoštvo naroda. Položena je zakletva zajedničke borbe protiv komunizma do potpune pobede. U pevanju i deklamaciji nacionalnih pesama učestvovalo je oko 100 školske dece iz seoskih škola u Primorskoj koje su otvorile naše jedinice i u kojima predaju naši oficiri Slovenci. Nastava je iz sledećih predmeta: Slovenska istorija, Srpska istorija, čitanje, pisanje i računanje, te razlike između nacionalističke i komunističke ideologije. Versku nastavu daju sveštenici.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

VOJVODA JEVĐEVIC

⁴ Joakim Grafenštajn (Joachim Gravenstein), general-major, komandant 373. legionarske divizije od 14. novembra 1944. do kraja rata (Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 2).

⁵ Dr Gregorij Rožman.

OPŠTI USLOVI SPORAZUMA O SARADNJI IZMEĐU ČETNIKA I NEMAČKIH JEDINICA PRIPREMLJENI ZA PREGOVORE DECEMBRA 1944. GODINE¹

1) Potčinjavanje svih D. M. jedinica pod zapovedništvom nemačke vojske, pošto se obavi hitan razgovor delegacije (potpuk. Baćović,² Dr Dukić³ major Majović⁴, kapetan Jevtić⁵) sa generalom Nedićem u Beču u prisustvu i pod kontrolom nemačke vlasti.⁶

2) Do donošenja političke odluke angažovanje 3000 četnika, koji se nalaze u prostoru Sarajeva pod zapovedništvom potpukovnika Ostojića, protiv komunista prema nemačkom uputstvu. Četnici (gore navedenih 3000 ljudi) bez municije zahtevaju snabdevanje municijom.

3) Koncentrisanje četničkih jedinica, koje se povlače iz Srbije, u prostor koji im nemačke trupe budu odredile.

4) Ljudstvo u starosti do 35 godina povlačiće se sa nemačkim trupama. Starija godišta ostaju u zemlji da i dalje vode gerilski rat protiv crvenih.

5) Baćović moli za saopštenje lozinke, da bi četničke vođe mogle uhvatiti vezu sa vođama nemačkih jedinica.

6) Držanje Kalabića⁷ (prostor Čačka) zavisno je od nemačkog odgovora po tač. 1—5.

7) Četnici nude taoce kao jemstvo za striktno pridržavanje utanačenja i to: pukovnika Borotu, majora Majovića, kapetana Jeftića ili druge prema želji Nemaca. Familija Baćovića bi i nadalje ostala u Sarajevu.

8) Radi kontrole utroška municije predlaže Baćović, kao i radi kontrole za sprovođenja akcija koje Nemci budu zahtevali, delegiranje jednog nemačkog oficira za vezu kod potpukovnika Ostojića.

9) Kao oficir za vezu kod V SS planinskog korpusa fungirao bi pukovnik Borota.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom, a na poleđini latinicom na nemačkom jeziku) u Arhivu VII, Ča, k. 18, reg. br. 28/7 (VK-X-74/1). Dokument je bez datuma, ali se na osnovu dok. br. 121 vidi da je nastao decembra 1944. godine.

² Petar.

³ Milan.

⁴ Treba: Marović (Vasilije).

⁵ Jevtić Ilija (alijas Vojin Tomić i Jevrem Vidaković), referent sudstva štaba Draže Mihailovića.

⁶ O tom sastanku sa Milanom Nedićem govori se i u dok. br. 99.

⁷ Nikola.

10) Četnici garantuju sigurnost železničke pruge Sarajevo — Brod, kao i njenu zaštitu gde ona prolazi kroz četničku teritoriju ili je dodiruje.

Ovo je samovoljan postupak grupe oficira koji su učinili ovde vrlo tešku povredu nacionalne stvari.

DM⁸

Punomoćje je napravljeno sa jednim mojim blanko potpisom koji je dat B ...⁹ Za ovlašćenja ...¹⁰

BR. 131

NAREĐENJE ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 2. JANUARA 1945. KOMANDANTIMA NEPOSREDNO POTČINJENIH JEDINICA ZA POVLAČENJE NA PROSTORIJU OZREN—DOBOJ—MAGLAJ⁶

ŠTAB
VRHOVNE KOMANDE
O. Br. 215
2. januara 1945. god.
u časova .....
Pašin konak.

KOMANDANTU

Želeći da sve grupe još pre Božićnih praznika prebacim na prostoriju na kojoj će se ljudstvo nahraniti i odmoriti, a jedinice reorganizovati.²

⁸ Paraf Draže Mihailovića koji je napisao tu i narednu belešku.

⁹ Na tom mestu je dokument oštećen (nedostaje deo donjeg desnog ugla). Najverovatnije se radi o Petru Bačoviću. Punomoćje nije nađeno.

¹⁰ Nečitka reč, a dalje oštećen dokument (kao nap. 9).

¹ Prepis originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 2/1 (VK-V-424/1).

² Vidi dok. br. 127, nap. 8.

NAREĐUJEM: *ISTAKNUTI*

I. — Da se sve jedinice radi svoga pokreta grupišu u dve drupe koje će se sa sadanjih mesta stanovanja prebaciti u dolinu Bosne po danima kako sleduje:

3. Januara 1945 god.

I GRUPA: — Vrhovna Komanda sa pridotim delovima odmaršovaće iz sadanjih kantonmana u selo Osojnica i Donje Paklenica.

Timočki Korpus iz s. Rujnica i Dolac odmaršovaće u sela Jurkovac, Belić i G. Paklenica, i

Grupa podpukovnika Pazarca³ i Javorski Korpus iz sadanjih kantonmana u selu Rječica.

II GRUPA: — Svi ostali delovi ostaju ovoga dana u svojim kantonmanima.

4. Januara 1945⁵ god.

I GRUPA: — Vrhovna komanda sa pridotim delovima odmaršovaće u sela: Halilovići, Brđani, Klokočnica i Hodžići.

Timočki korpus odmaršovaće u sela: Tekučica, D. Suho Polje i G. Suho Polje gde će odmaršovati i grupa podpukovnika Pazarca i Javorski Korpus. Komandanti svih jedinica sporazumno će podeliti dodeljeni im kantonmanski rejon.

II GRUPA: — Gorska Garda Nj. V. KRALJA, grupa pukovnika Keserovića,⁴ Avalski Korpus, Korpus podpukovnika Mladenovića⁵ i Srpski udarni Korpus, odmaršovaće iz svojih kantonmana u oblasti — sela Osojnica, Rječica i Paklenica. Radi što pravilnijih dodeljivanja kantonmana upućujem u oblast Rakovca pukovnika Milovanovića⁶ koji će sporazumno sa komandantima podeliti dodeljenu kantonmansku prostoriju jedinicama i blagovremeno ih o ovome obavestiti.

5. Januara 1945 god.

I GRUPA: — Vrhovne Komande s pridotim delovima u sela G. i D. Osječani. Timočki korpus, Grupa podpukovnika Pazarca u s. Kozuh.

³ Siniša (Simeun Ocokoljić), komandant Mlavskog korpusa.

⁴ Rasinsko-toplička grupa korpusa.

⁵ Južnomoravski korpus.

⁶ Milutin, dotada na službi u Štabu Vrhovne komande.

Javorski korpus u s. G. i D. Grabska uz Gorsku Gardu — gde mu se odredi od Kalabića kad stigne.⁷

II GRUPA: — Sastava kao i 4. Januara odmaršovaće u oblast sela G. i D. Suho Polje, Tekučica, Klokotnica, Lukavica, Halilovići, Brđani i Hodžići. Pukovnik Milovanović i ovde će sporazumno sa komandantima izvršiti detaljnu podelu kontonmanske prostorije na jedinice.

6. Januara 1945. god.

I GRUPA: — Detaljan raspored po kantonmanima u koje su jedinice stigle na dan 5. januara a u cilju što udobnijih smestaja.

II GRUPA: — Gorska Garda Nj. V. KRALJA i Javorski Korpus odmaršovaće u sela G. i D. Grapska i Kostajnica. Grupa pukovnika Keserovića u selo Kožuhe (podelu kontonmanskog rejona na svoju grupu, Timočki Korpus i Korpus podpukovnika Pazarca izvršiće pukovnik Keserović vodeći računa o brojnim stanjima pojedinih jedinica). Avalski korpus odmaršovaće u selo Lukavicu. Korpus pukovnika Mladenovića odmaršovaće u selo Čivčije. Srpski udarni korpus odmaršovaće u selo Bušletić, Poturice i Sjenina, u poslednje mesto smestiti I Diviziju stim da pukovnik Pogačar⁸ još danas 2. ov. mj. uputi u oblast Rakovca jednu oficirsku patrolu koja će uhvatiti vezu sa njegovim delovima koji se nalaze sa Gorskom Gardom da bi se priključio ovoj i sa njom dalje maršovao u sastavu druge grupe.

II.: GRUPA pukovnika Paloševića⁹ i Vojvođanska grupa podpukovnika Rakića¹⁰ sa delovima V. K.

III. — Pošto nema podataka o mogućnosti smestaja u dodeljene kantonmane pre pristizanja u dolinu Bosne to blagovremeno upućivati konačare od strane svih komandanta, kako bi se ljudstvo što udobnije smestilo za vreme prenoćišta.¹¹

IV. — Sve starešine koje zbog izuzetnih prilika imaju kod sebe i ljudstvo tuđih jedinica, uputiće ovo u sastav jedinica kojima pripada najkasnije do Badnjeg dana.

V. — Pošto će jedinice po ovome naređenju stići na određenu prostoriju u dolinu Bosne do Badnjeg dana, to nare-

⁷ Taj stav je na originalu Draža Mihailović dopisao mastilom.

⁸ Ljudevit.

⁹ Miodrag.

¹⁰ Dragiša.

¹¹ Sve četničke jedinice su se do 7. januara 1945. prebacile u širi rejon Doboja (vidi dok. br. 132), osim jedinica SUK koje su se zadržale u Zavidovićima (vidi dok. br. 134).

dujem da se ovaj narodni i crkveni praznik proslavi u granicama mogućnosti što svečanije od strane svih jedinica Jugoslovenske vojske u Otadžbini.

VI. — Spreća se gaji kod sela Suhog Polja. Poslati blagovremeno izviđače na gaz.

Dostavljeno:

Komandantu Timočkog Korpusa,

Načelnik štaba vrhovne
komande
Armiski đeneral,
Drag. M. Mihailović, s.r.

M.P.¹²

p.puk. Pazarcu, Majoru Kalabiću
puk. Keseroviću, p.puk. Trifkoviću¹³
p.puk. Mladenoviću, puk. Pogačaru.
S.U.K.OU, Javorskom korpusu,
Smederevskom korpusu

BR. 132

**NAREĐENJE ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 7. JANU-
ARA 1945. KOMANDANTIMA NEPOSREDNO POTČINJENIH
JEDINICA ZA DEJSTVA U DOLINI REKE SPREČE¹**

ŠTAB
VRHOVNE KOMANDE
7 januara 1945 god.

O. Br. 216

U časova .....

Položaj.

KOMANDANTU

Prema prikupljenim podacima komunisti su u toku noći 6/7—I — napali Gračanicu u dolini Spreče.² Prema izveštaji-

¹² Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.

¹³ Svetislav Sveta, komandant Avalskog korpusa.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 7/1 (VK—V—425).

² Reč je o napadu 14. brigade 23 (srpske) divizije NOVJ. Varoš su branili delovi 12. ustaško-domobranske divizije. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 70.

ma muslimana iz sela Malešić 5 km. severozapadno od Gračanice, izvesne komunističke snage spuštaju se u dolinu Spreče preko Stjepan Polja. Stjepan Polje je odmah kod sela Malešić. Dva bataljona druge trebavske brigade nalaze se u selu Skipovac (5 km istočno od s. Sjenine) na položaju. Prvi bataljon prve Trebavske brigade treba da izađe na položaj Bečanj prema selu Klokotnici. Na pravcu Tuzla Gradačac dejtvuju takođe komunističke snage.³ Prema njima se nalaze snage Trebavskog korpusa.

NAREĐUJEM:

1. — Garda će prebaciti, Zlatiborski i Javorski korpus kod Ajdačića u selo Poturice, da odatle zatvori pravac koji od Poturica vodi na selo Lukavice. Ostatak Garde brani G. i D. Grapsku.

2. — Iz Smederevskog korpusa major Lazović uputiće odmah jednu brigadu u selo Sjeninu da zatvori pravac u pravcu Donje Paležnice i Lukavice. Ostatak korpusa u rezervi s. Osečani osmatrajući u isto vreme Bosnu.

3. — Južno moravski korpus, koji se nalazi u selu Čifčije tu će po potrebi obrazovati položaj za zatvaranje pravca od sela Skipovca kao i od sela Srpska Zelinja — Gornja Paležnica.

4. — Snage Ookoljića i Ljube Jovanovića ostaće u Kožuhama do daljeg naređenja. Potpukovnik Ljuba Jovanović šiljaće patrole do Duge Njive radi hvatanja veze sa Trebavskim snagama. U isto vreme osmatra Bosnu.

5. — Snage pukovnika Keserovića ostaće u selu Koprivna šiljući daljne patrole u pravcu Duge Njive, 10 km. jugoistočno od Koprivne. Isto tako šiljaće patrole u Modrič da uhvati vezu sa našim snagama u Modriču i da dobije od njih podatke o situaciji Trebavskog korpusa.

6. — Komanda Vojvodine u sastavu Smederevskog korpusa da preuzme osmatranje reke Bosne od eventualnog prelaza izvesnih komunističkih snaga iz oblasti Malog Prnjavora.

7. — Svi komandanti nastaće da oficirskim daljnim patrolama razjasne situaciju u određenim pravcima i da me hitno obaveštavaju.

8. — Naše baziranje duž puta Modrič u pravcu Trebavske Posavine.

9. — Svi komandanti da mi pošalju po 4 kurira, po mogućstvu na sankama.

³ Na tom pravcu je dejtvovala 9. brigada iste divizije (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 15, 16 i 70).

10. — Ljudstvo na položaju smenjivati radi odmora.
11. — Naređujem kod svih trupa borbenu pripravnost.
12. — Major Lazović sa ovom zapovešću upoznaće komandanta Vojvodine. Potpukovnik Ljuba Jovanović upoznaće potpukovnika Ocokoljića.

DOSTAVLJENO:

Majoru Kalabiću, Majoru Lazoviću,
ppuk. Mladenoviću, ppuk. Ljubi
Jovanoviću i pukovniku Keseroviću

NAČELNIK ŠTABA VRHOVNE KOMANDE,
Armiski đeneral,
Drag. M. Mihailović

BR. 133

**IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH DEPEŠA ISTAKNUTOG DE-
LA ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 7. AVGUSTA 1944.
DO 7. JANUARA 1945. GODINE¹**

2. avgust

482

Za Tomasa³ — very urgent

Poštu od 15 jula primio sam. Okružne k-te i načelnike određuje V. K. po predlogu K-ta korpusa, čija se teritorija poklapa sa okrugom. Boru⁴ nisam razrešio datog mu zadatka. Leteća Romanija mora se formirati, stim da se upotrebi za akciju prema Vlasenici zajedno sa ostalima.⁵ Javite kada bi Bora mogao da krene da obavestim Leku. Nisam zvao Derikonju,⁶ nego Mišu⁷ na sastanak. Miša je bio kod mene i ppuk. Ostojić.⁸

¹ Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 281, reg. br. 3/1. Vidi izvod iz knjige primljenih depeša od 10. septembra 1944. do 12. januara 1945 (dok. br. 137), izvod iz knjige poslatih depeša Vrhovnoj komandi od 2. avgusta do 25. oktobra 1944. godine (dok. br. 92) i izvod iz knjige primljenih depeša od 5. avgusta do 9. septembra 1944. (dok. br. 64). Brojevi depeša u originalu ne idu potrebnim redosledom.

² U vezi sa tri tačke, vidi dok. br. 64, nap. 2.

³ Gojko Borota (Komanda Sarajeva).

⁴ Borivoje Mitranović Bora.

⁵ Vidi dok. br. 2, nap. br. 51.

⁶ Savo, komandant 1. sarajevske brigade Romanijskog korpusa.

⁷ i ⁸ Milorad Momčilović, major, komandant Romanijskog korpusa.

⁸ Zaharije, komandant IDŠVK.

5. avgust

003

486

Za Kondora⁹ — ultra urgent

37 divizija crvenih rokira se ka N. Varoši. Kolarevićevi su u Priboju i na Leskovcu. V. K. naređuje napad na 37 diviziju.¹⁰ Vi sa Vašim snagama hitno dođite na Leskovac. Ustanovite situaciju do N. Varoši, i pripremite se sa Kolarevićem za udar u bok i pozadinu 37 divizije. Kalaita šaljem u napad pravcem Bič — Pobijenik. Prema muslimanima lepo postupati.

ppuk. Ostojić

487

Za Fin-a¹¹ — very urgent

Saznao sam od V. K. da su se crveni probili u Pešter. Javite mi tačno situaciju. Da li je Pavle došao? Naredio sam napad na 37 diviziju.¹² Imate li vesti da će V nemački korpus od Sarajeva doći na Lim i Drinu za napad na crvene?¹³ —

potpukov. Ostojić

488

Za Tomasa — very urgent

Primljene depeše 45 do 47. Neka se mobiliše sve sa oružjem. Bora Mitranović da objedini komandu i radi prema prilikama. Miša bio kod mene i dat mu zadatak, on je otišao ka Miljevini. Javi tok operacija i situaciju tamo. — Čika Branko

494

Za Fina — very urgent

Saznajte koje su se divizije crvenih uputile ka Sjenici i N. Pazaru. Šta je ostalo na reonu Pljevlje — Kovren — Bijelo Polje — Lim. Da li će Nemci preduzimati skoro akciju. Šta je s Pavlom. Da li je došao u Rašku? — ppuk. Ostojić

499

Za Huberta¹⁴ — very urgent

Milorad¹⁵ javio Draškoviću da se tamo situacija popravila i da su glavne snage crvenih odbačene na Gloju i Pivu. Javi novosti. Bačović u Kalinoviku.

ppuk. Ostojić

⁹ Dušan Radović, komandant Zlatiborskog korpusa.

¹⁰ i ¹² Vidi dok. br. 64, dep. od Kondora i Fina.

¹¹ Dušan Arsović.

¹³ Reč je o operaciji »Ribecal« (vidi dok. br. 24, 25 i 64).

¹⁴ Komanda Istočne Bosne i Hercegovine.

7. avgust

500

Za Kondora — ultra urgent

Prema Vašem naređenju O. br. 310 Vi ste se nezakonito umešali u komandovanje i izdajete necelishodna naređenja protivna onima koje sam ja izdao Vama i Kolareviću. O ovome sam izvestio V. K-du.¹⁶ Ponovo Vam i izrično naređujem da Vi sa Vašim trupama smesta napadnete 37 diviziju pravcem: Dobroselica — Negbina — Jasenovo i da održavate stalni kontakt sa crvenima. Kolarević nesme gubiti vreme radi postavljanja na Borovu Glavu, nego neka napada najkraćim pravcem na pozadinu 37 divizije preko Radojne i Vraneša na Kokinom brodu. Izvestiti o izvršenju i javljajte redovno putem stanica situaciju. — ppuk. Ostojić

...

502

Za Cap-Capa¹⁷ — very urgent

Treba pratiti stalno pokrete triju divizija kojima je naređen upad u Srbiju. Sa domobranskim oficirima treba stupiti u vezu i natovariti da zajedno sa nama sačekaju saveznike ne prilazeći komunistima. Hvala na podacima za delegaciju Ozrena. Obavestiti V. K-du. — ppuk. Ostojić

...

8. avgust

508

Za Fin-a — very urgent

Juče je Kolarević napao 37 diviziju kod Kratova i Rutoša, ali je odbačen i povukao se na desnu obalu Uvca. Crveni su opet na Leskovcu i Crnom Vrh. Ovih dana preduzeću obuhvatni napad. Ima te li podataka za crvene u pribojskom srezu na levoj obali Lima? Za Dobrci najavljen dolazak 2 bataljona Ljotićevaca. Dalji pravac Priboj. Šta ima novo kod Vas? Imam vesti da VI lička divizija, a možda i ceo XII korpus crvenih ide za Romaniju i dalje verovatno preko Sandžaka za Srbiju. —

ppuk. Ostojić

...

¹⁶ Vidi dok. br. 92, dep. br. 432.

¹⁷ Savo Božić, komandant Trebavskog korpusa.

9. avgust

512 Za Kondora — very urgent

Za ppukovnika *Milovanovića*.¹⁸ Danas preduzimamo napad na jednu brigadu 37 divizije koja se nalazi na levoj obali Lima. XII korpus crvenih preko reke Prače u pokretu za Sandžak. Gone ga Nemci. Prema naređenju V. K-de Kolarević i Radović su pod Vašom komandom, pa molim da Vi dalje radite prema situaciji, a naređenja tražite neposredno od V. K-de. —

ppukov. Ostojić

513 Za Kondora i Pile-a¹⁹ — very urgent

Po mome traženju Vrhovna Komanda je naredila da IV jurišni i zlatiborski korpus budu pod komandom ppukovnika *Milovanovića*. Prednje da prime na znanje kapetani Radović i Kolarević — ppukov. Ostojić

12. avgust

524 Za Cap-cap-a — very urgent

Vrlo je važan sastanak sa domobranskim oficirima. Više težim da bude 1) da priđu nama u odsudnom momentu a 2) ako ne može prvo, onda neka beže kućama, samo neka ne idu u komuniste. Nastojte bar da ih privolite da dođu pod našu zaštitu, makar i ne saradivali. Javlajte dalji tok operacija — Č. Branko

13. avgust

528 Za Huberta — very urgent

Danas počinje akcija na crvene. Đurišić nadire u četiri kolone prema Kolašinu, Mateševu, Sinjajevini i Dubokom. Ppukovnik Gojnić napada pravcem Trubjela — Banjani. Iskoristite ovu

¹⁸ Milutin.

¹⁹ Kolarević Milomir, komandant 4. jurišnog korpusa.

akciju što bolje za definitivno čišćenje Hercegovine i javljajte tok operacija tamo.²⁰

ppuk. Ostojić

14. avgust

530

Za Adolfa²¹ — *very urgent*

Po naređenju V. K-de trebalo je formirati grupu letećih korpusa iz I.[stočne] Bosne, Hercegovine, Sandžaka i C. Gore u koju je trebalo ući najbolje ljudstvo. Tek pošto se ova grupa formira Baćović je trebao da bude teritorijalni K-t za južna tri korpusa I. Bosne, ali pod mojom komandom. Pošto zbog situacije nije mogla da se formira grupa korpusa, Baćović nema šta da se meša u komandovanje I. Bosnom, nego su i dalje korpusi pod mojom neposrednom komandom. Ako nemate para menjajte i jugoslovenske dinare. Pejić javlja da su one tri brigade crvenih koje su išle za Majevicu odbačene ka Olovu i Konjuhu. Imajte ovo u vidu. Učinite sve napore da se ta zona očisti i da se pomogne Tuševljakoviću i Vukčeviću u mobilisanju njihovih brigada. Počela je opšta akcija na crvene u Sandžaku, C. Gori, Hercegovini i Srbiji. — ppuk. Ostojić

18. avgust

459

Za Bertu — *very urgent*

Primljene depeše 215 do 225.²² Vrlo je važno da držiš dobre veze sa Arnautima. Kuvaj ih kako bolje znaš. Vidim da tamo crveni trpe velike gubitke. Isti je slučaj i sa XII korpusom, koji je u zadnjim borbama imao oko 1000 mrtvih i masu ranjenih i zarobljenih. Bekstva su vrlo česta. Janičić vodi borbe na liniji Osječenica — Grahovo. Uspešne borbe vode se po Istočnoj i Zapadnoj Bosni. Javljalj se redovno. Za Peka kažu da je na Kopaoniku.

Branko

462

Za Huberta — *very urgent*

Primljene depeše 259 do 276.²³ Pre Vašega odlaska mi smo se sporazumeli da Vi ne izdajete naređenja korpusima Istočne

²⁰ Vidi dok. br. 64, dep. br. 764.

²¹ Milorad Momčilović.

²², ²³, ²⁴, ²⁵ i ²⁶ Vidi dok. br. 64.

Bosne dok se ne formira grupa jurišnih korpusa. Vi ste obećali da ćete izvršavati sva naređenja. Međutim niste izvršili moje izrično naređenje da dođete kod mene po povratku iz V. K-de odveli ste Neškovića kao običnog pratioca bez moga odobrenja i ako su se u to vreme vodile borbe u njegovom srezu. Bez predloga k-ta brigade i korpusa i bez moga znanja predložili ste izvesna lica za čin poručnika i ako ga ista ne zaslužuju.

463

Odveli ste kao ličnu pratnju pola rogatičke brigade, koju još držite i ako sam naredio da se vrati na svoj teren. Bez obzira na zadatke koje je dobio od mene preko K-ta korpusa i brigade izdali ste naređenje ustikolinskom bataljonu da ostane kod svojih kuća jer da je to u interesu srpskog naroda, a sada ga tražite za Hercegovinu. Bez poznavanja prilika, boračkih sposobnosti i zasluga pojedinih oficira predlažete smene najboljih komandanata jedino i isključivo zbog lične netrpeljivosti. Bez moga znanja predlažete V. K-di smenu majora Draškovića. Svi ovi Vaši postupci su nevojnički i štete našoj opštoj

464

stvari, a ruše red i disciplinu i vojnički duh. Vaše prisustvo potrebno je u Hercegovini gde ima mnogo stvari da se ispravi, a Vi tamo ne idete, nego ste našli za potrebno da rušite ono što je stvoreno u I. Bosni zaslugom drugih starešina. Zbog svega ovoga ja sam učinio potreban predlog Gospodinu Ministru, a dok se po istome ne donese rešenje na osnovu zakona kao Vaš prvi pretpostavljeni zabranjujem Vam izrično da se mešate u komandovanje u I. Bosni. Prednje primite na znanje i izvestite. Za neizvršavanje naređenja snosićete zakonske posledice.

ppukovnik Ostojić

22. avgust

474

Za Ferka — *very urgent* — persi

Radi usmenog sporazuma i davanja direktive za budući rad potrebno je da čika pukovnik i Bora Mitranović najhitnije dođu kod mene u višegradski srez. Sa sobom poneti tačne podatke o brojnim stanjima i naoružanju svih naših jedinica kao i ostale podatke važne za sadanju situaciju. Povedite lične pratnje i ponesite onih mojih 7 p.mitraljeza bez obzira na delove koji im fale. Izvestite kada ćete krenuti. Moma i društvo stigli i danas produžili za V. K-du. — poz. Č. Branko

Primljene depeše 289 do 297.²⁴ Uputio sam majora Lukačevića na sastanak sa Vama i on će Vam preneti sva potrebna naređenja i uputstva. U koliko priznajete naređenja Vrhovne Komande trebali ste da znate da je i mene za Vašeg pretpostavljenog postavila Vr. K-da, te prema tome morate shodno zakonima izvršavati kao vojnik sva moja naređenja. Ako Vi drugačije mislite, onda ne možemo saradivati. — ppukovnik Ostojić

23. avgust

472

Za Fina — very urgent

Poslednja tri dana vodili smo borbe na otseku Rača — Uvac — Mioče. Juče su crveni sa jednom brigadom bili zauzeli Plemu i Štrpce. Snažnim protivnapadom prebačeni su preko Uvca i naši gone ka Crnom vrhu i Priboju. Juče je i 37 divizija crvenih došla u Priboj. Crveni nadiru ka Kokinom brodu i N. Varoši. Nemci ih gone od Krnjače. Žestoke borbe vode se u I. i Zapadnoj Bosni sa uspehom. Crveni trpe velike gubitke. Javite najnoviju situaciju.

ppuk. Ostojić

475

Za Huberta — very urgent

Voja će dovesti 300 fočaka za rad u Hercegovini. Nastanite svim silama da Danilo formira jedan leteći korpus po formaciji koju sam Vam poslao. Stanje u rogatičkom srezu nadam se brzo ćemo srediti.

Miša neka što pre prikupi ceo leteći korpus u rogatičkom srezu. Poslednji tri dana vodima borbu na otseku Rača — Uvac — Mioče. Dve divizije crvenih prošle su kroz Priboj i idu ka N. Varoši. Javite situaciju. — ppuk. Ostojić

24. avgust

476

Za Tomasa — very urgent

Proverite podatke za VI ličku diviziju, jer je ona trebala da bude negde oko Zelengore.²⁵ Javite da li su pošli k meni Bo-

rota i Mitranović? Ako ~~nisu~~ neka najhitnije krenu. Javljajte situaciju.

ppuk. Ostojić

478 *Za Huberta — very urgent — persi*

Čim dođe Voja javite se po šifri koju će on doneti radi važnih saopštenja. Je li Danilo otišao za Hercegovinu? Treba najbrže raditi. Pratite razvoj stalnih događaja. Javite situaciju. — ppuk. Ostojić

479 *Za Fina — very urgent*

Crveni su juče izbili na liniju: Cigla — Brezovac — Duvnica. Nemam podataka gde im je desno krilo. Nemci došli u Priboj i Bisticu. Čuo sam da je Pavle juče trebalo da stigne u Pljevlje. Javite situaciju. Drašković sa svojim tuče se sa crvenima na gore označenoj liniji. — ppuk. Ostojić

25. avgust

482 *Raspis — persi — ultra urgent*

za Tomasa, Ferka, Adolfa, (Huberta) Hermana i Capa

Posle pada Pariza i kapitulacije Rumunije može se očekivati u najkraćem roku izbijanje ruskih trupa u Banat i iskrcavanje Engleza na našu obalu. Odsudni časovi su na pragu. Da nas događaji ne bi iznenadili naređujem da se odmah izvrši opšta mobilizacija svih jedinica pod vidom borbe protivu komunista. Razviti najveću obaveštajnu službu i prikupiti tačne podatke o svim neprijateljima. Prema muslimanima i Hrvatima razviti propagandu da se ne napadamo ako se Nemci izvuku nego da zajednički sačekamo saveznike. Izvršiti sve pripreme za akciju protivu okupatora. Ovo smatrati kao strogo poverljivo i izvesti o izvršenju. — ppukovnik Ostojić

27. avgust

494

Za Huberta — *very urgent*

Primljene depeše 307 do 314.²⁶ Verovatno je da će crveni težiti da se održe u Hercegovini do dolaska saveznika. Gde je 29 divizija njihova? Sadanje akcije treba što bolje iskoristiti. 27 divizija opet u rogatičkom srezu i Žepi. Jedna divizija oko Olova. Izgleda prave krugove oko Sarajeva da bi ga u pogodnom momentu prvi zauzeli. Ova grupa u mojoj blizini ima oko 5000 ljudi. Juče je zauzela Mokru Goru i Sargan. Time nam je onemogućeno izvlačenje hrane iz Srbije. Zbog sređivanja prilika u rogatičkom srezu morao sam dati Kosoriću drugu rogatičku brigadu. Jedino tako uspeće mobilizacija. Pporučnika Dražu daću za Kalinovičku, ali je on bolestan i ne želi da primi brigadu. Da se ne bi stvarao veći razdor u fočanskom srezu mislim da Mitrović²⁷ ostane kao k-t teritorijalno, a kapetan Mandić²⁸ da primi leteću. Javite Vaše mišljenje. — Branko

28. avgust

501

Za Fina — *very urgent*

Da li će Pavlu biti upućena pomoć? To treba hitno učiniti. Crveni iz I korpusa na starom mestu između Uvca i Rzava. Ovoga momenta napadaju Štrpce. Dve divizije XII korpusa izbile prednjim delovima u Žepu na Drini. U Hercegovini 39, 16 i 36 divizija prodiru pravcem Slato — Fojnica za Bosnu. Svuda se vode žestoke borbe. VI lička u pokretu preko Uzlupa za Čelebić. Naši tamo zarobili ovih dana 45 a pobili 38 crvenih. Kakve su Vaše dalje namere iz sadanjeg rasporeda? — ppuk. Ostojić

29. novembar²⁹30. novembar³⁰

411

Za Tomasa — *very urgent*

Odobravam predviđeni postupak za mobilizaciju.³¹ Glavno je da moramo imati sve u ruci bez obzira na sve teškoće, jer će se

²⁷ Milan.²⁸ Jovan.²⁹ i ³⁰ Tako piše u originalu, očigledna omaška.³¹ i ³² Vidi dok. br. 64, dep. br. 855, 871 i 872.

idućeg meseca desiti velike stvari. Tuševljaković može da se nasloni na rogatičku brigadu. Hleb ću mu obezbediti. Crveni su presekli prugu za Užice, te se žito sad ne može izvući. — Č. Branko

413

Za Huberta — very urgent

Voja javlja da se III korpus crvenih probija preko Kovača ka Limu. Proverite da li su 16 i 36 divizija u Hercegovini. VI Lička je na Metaljci. Da li zapažate izvlačenje Nemaca iz Hercegovine? Ovamo se izvlače za Užice i Požegu. Veza sa Užicama sprečena. Žito se ne može izvući.

ppuk. Ostojić

31. avgust

416

Za Ferka — very urgent

Primljene depeše 100 i 101³² Baćović je uvek radio i radi politički i za svoj lični interes, a ja vojnički i za opštu stvar. Zbog njegovih intriga i nezakonitog rada oduzeo sam mu pravo komandovanja I. Bosnom i predložio V. K. da se smeni kao štetan. Rešenje V. K. nije donela. Ako odobri rad Baćovića podneću ostavku. Vi ste u svakom slučaju neposredno meni potčinjeni i niko nema prava da Vam se meša u komandovanje. Uvek ste uživali i uživajte moje puno poverenje i podršku, a ako ko drugače kaže onda su to samo bedne intrige. Dajte mi podatke o onima koji su što doznali iz moga štaba nenadležnim putem. Sada ne mogu doći u rogatički srez, a Vaš put do V.K. presečen je komunistima. — ppukovnik Ostojić

418

Za Capa — very urgent

Domobrance treba podržati u raspoloženju protivu Nemaca i komunista i ovo iskoristiti za nas. Vrlo je važan sastanak sa Tanovićem i ostalima. Pri tome radite u duhu dobivenih instrukcija.

Č. Branko

2. septembar

424

Za Capa — very urgent — persi

U sadanjoj situaciji od presudnog je značaja za nas u Bosni da se postigne politički nenapadanje između nas i muslimana i hrvata. U ovom pravcu neki rade svom snagom, pop Savo,³³ doktor Stakić³⁴ i Radić³⁵ kao i svi komandanti. Saveznici nas neće pomagati dok ne isteramo Nemce. Neka svi komandanti prouče šta mogu uraditi obzirom na lokalnu situaciju, pa mi hitno javite. Sada su u pitanju dve glavne stvari sačuvati narod i obraz, pozdrav svima čika Branko

426

Za Ištvan — Harija — very urgent — persi

Produžite rad po sporazumu sa Vojom, stim što moramo ostaviti na svojim terenima one severno od reke Prače. Ja idem danas kod Voje, pa ćemo zajedno tamo.³⁶ Gde su 16 i 36 divizija? Pratite redovno situaciju i prikupljajte podatke o svim neprijateljima. — ppuk. Ostojić

427

Za Bertu i Fina — very urgent — persi

Vrhovna Komanda pod 31 avgustom naredila je sledeće: »Obzirom na sadašnju situaciju naređujem da se 1 septembra, ponavljam 1 septembra izvrši opšta mobilizacija. Zbog izmenjenih prilika ne važe direktive za opštu akciju. Detaljno naređenje za mobilizaciju dostaviće se naknadno. Kraj«. Po prednjem naređenju postupite odmah i izvestite o izvršenju. Javite situaciju. — ppukov. Ostojić

248

*Za Huberta, Adolfa, Hermana, Capa, Ferka, Fina
Tomasa, Bertu i Ram-Herija³⁷*

Vrhovna Komanda izveštava da je 27 avgusta stigla američka misija na čelu koje se nalazi pukovnik Mek Davl, ponavljam

³³ Božić.

³⁴ Branko.

³⁵ Radoslav Rade.

³⁶ Vidi dok. br 64, dep. br. 911.

³⁷ Vojislav Lukačević (pojavljuje se i kao Ram-Hari, ali i kao Ram-Heroj).

Mek Davl, profesor univerziteta i naš veliki prijatelj.³⁸ Ovo saopštite usmeno kome treba.

ppuk Ostojić

... ..

3. septembar

... ..

431

Za Capa — very urgent

Primljene depeše 583 do 588. Ponavljam vrlo je važno da se politički postigne nenapadanje između nas muslimana i Hrvata. Ako se može što više postići sa domobranima u toliko bolje. Javite rezultat borbe kod Doboja. Vranješevića upoznati sa situacijom preko kurira, pošto mu stanica ne radi.

Č. Branko

5. septembar

432

Za Ištvana Harija — ultra urgent

Nisam se sastao sa Vojom, jer je krenuo k Vama. Potrebno je da se najhitnije sastanemo sva trojica kao i Vaši komandanti koji su tu. Mesto sastanka oblast Ustikolina — Miljevina. Krenite odmah na put. Voju zadržite, jer nameravam da radimo prema Sarajevu. On može da počne akciju. Svi Vaši ostali neka rade po dosadanjem. Nikakve letke ne rasturati. Ja krećem po podne. —

pozdrav čika Branko

433

Za Ram-Harija — ultra urgent

Namesti se u Ustikolini i preuzmi akciju za pridobijanje muslimana. Ja ću ovamo urediti sve za rad prema Goraždu i Hranjanu. Ja sa štabskom krećem po podne ka Ustikolini gde sam zakazao sastanak Baćoviću. Neophodno je da se sva trojica sastanemo. Ti počni akciju nezavisno od sastanka.

Pozdrav Branko

...

³⁸ Mak Daul, američki pukovnik, ser misije u štabu Draže Mihailovića (vidi dok. br. 60).

6. septembar

439 *Za Hermana*³⁹ — *ultra urgent*

Bez ikakvog izgovora ima se smesta izvršiti formiranje trećeg korpusa i major Mihajlović⁴⁰ da primi Krajiški korpus. Tešanić da bude k-t grupe korpusa i objedinjuje rad oba sred-njebosanska korpusa. Arandjelović⁴¹ ili Živanović⁴² da primi jedan korpus. Sva lična pitanja u ovom momentu smatraću kao zločin prema opštoj stvari. Budite spremni za glavnu akciju. Najhitnije izvestite o situaciji. Sa muslimanima i Hrvatima sporazumite se da se ne napadamo.

ppuk. Ostojić

440 *Za Ištvana — Harija* — *very urgent*

Ja noćas stižem u Foču. Javite kada stižete. Sastanak u Miljevini.

ppuk. Ostojić

8. septembar

Za Ferka i Adolfa — *ultra urgent*

Po situaciji morao sam doći kod Baćovića i Miša, zato otpada ugovoreni sastanak, jer inače zbog naroda morate ostati tamo. Danas očekujem doktora Dukića.⁴³ Po njemu ću Vam poručiti sve potrebno. Rad produžiti po dosadanjem i pratiti razvoj situacije u Sarajevu i okolini. Američka misija je kod Čiče. On poručuje da se spremimo za upad u Sarajevo. Koje su snage crvenih kod Sutjeske? — Čika Janko

444 *Za Ram* — *Harija* — *very very urgent*

Stalno sam kod čika Pere⁴⁴. Javio sam to sa pismom. Miša danas kreće pravcem koji si tražio. Raspali po 29 diviziji, izvuci

³⁹ Vranješević Slavoljub, komandant Zapadne Bosne.

⁴⁰ Joca.

⁴¹ Aleksandar, kapetan.

⁴² Sergije, major.

⁴³ Milan.

⁴⁴ i ⁵¹ »Čika Pera« je pseudonim Nikole Kalabića, ali u ovom slučaju to je Petar Baćović.

dve naše blokadne snage i vidi šta se može prema Trebinju i Dubrovniku učiniti. Mi gledamo da nešto ostvarimo prema Sarajevu.

Javlja se ppukov. Branko

9. septembar

445

Raspis

Za Ištvan Harija, Ram Harija, Tomasa, Adolfa, Ferka, Hermana Capa i Bertu

Naši veliki i moćni saveznici napreduju munjevitom brzinom na svim frontovima. Nemačka sigurno gubi rat i njena kapitulacija je samo pitanje dana. U ovom odsudnom času naši saveznici traže od nas da sve borbene snage u zemlji napadnu odmah morskog okupatora. Došao je momenat da i mi doprinesemo svoj zadnji udeo opštoj savezničkoj stvari i da se osvetimo okupatoru za sva zla i zverstva koji je učinio prema našem narodu.

U vezi prednjeg naređenja da sve jedinice jugoslovenske vojske u Otadžbini sa teritorije Bosne, Hercegovine, Crne Gore i Sandžaka, koji nisu angažovani odbranom prema partizanima, pređu odmah u napad na okupatora. Napade vršiti na nemačke kolone na komunikacijama i na manje garnizone. Sve važnije komunikacije i mostove na istima porušiti i onesposobiti za upotrebu, a na svim pogodnim mestima postaviti zasede. Ne-

446

posredno potčinjeni komandanti, kao i komandanti korpusa i brigada izvodiće napade prema lokalnim prilikama. Jedinice čvrsto zadržati u rukama u punom sastavu. Snabdevanje, sanitetsku i obaveštajnu službu i veze organizovati što bolje prema terenskim prilikama i mogućnostima. Sve starešine da razviju punu inicijativu. Sve starešine i borci moraju biti svesni da je došao poslednji čas za odmazdu okupatoru i izvršenje svojih vojničkih dužnosti prema Kralju i Otadžbini. Za neizvršenje ovog naređenja svaki će odgovarati pred sudom za izdaju. Izveštaje o toku operacija i situaciji podnositi mi svakodnevno.

Čas slobode je blizu.

Čekanja više nema.

Svi napred na okupatora.

Ziveo Nj. V, Kralj Petar II. *iv i ogana ombakid ošsa*
Živela Federativna Jugoslavija *bolg im itičiša mlivo*
Živeli naši moćni saveznici. *šitit erpion*

Komandant
Potpukovnik Ostojić

10. septembar

452 *šitit* Za Capa — *ultra urgent*

Tanovića iskoristite da preuzme komandu nad milicijom i da u zajednici sa nama radi protivu Nemaca ustaša i crvenih. Pripremam zauzeće Sarajeva. Zbog morala bilo bi dobro da bar 200 ljudi sa Ozrena dođu hitno kod Mitranovića za rad prema Sarajevu. Ako je moguće neka naši zauzmu Dobož zajedničkim dejstvom sa obe obale Bosne. Treba raditi munjevitom brzinom. Milicija oko Sarajeva prilazi nama. Javljajte situaciju i poručite svima neka grabe oružje i municiju od švaba i ustaša. Ubrzajte rad prema muslimanima i domobranima za sadejstvo.

C. Branko

Za Stanišu Vukadinovića u C. Gori (ključ za raspise)

454

Naše jedinice u Hercegovini uspešno napadaju 29 diviziju.⁴⁵ Vode se krvave borbe. Ima izgleda da ćemo zauzeti Sarajevo i Dubrovnik. Potrebno je da jedinice iz Crne Gore razoružaju švabe pri povlačenju i da zgrabe situaciju u svoje ruke, a po mogućstvu izraze svoje dejstvo prema Boki. Moramo raditi munjevitom brzinom. Iskrčavanje treba očekivati svakog časa. Javi mi opširno situaciju u C. Gori i Pavlove namere, a njemu poruči da mi se hitno javi preko stanice da bi koordinirali rad. Nesmemo dozvoliti da nas događaji preduhitre.

pozdrav čika Branke

⁴⁵ O napadu na 29. diviziju NOVJ vidi dok. br. 63, 65. i 66.

11. septembar

458

Za Ferka — ultra urgent

Svoje namere za grad i rad prema okupatoru javio sam Vam juče. Vi i Bora uredite na licu mesta sve potrebno. Ja sam i neposredno poslao naredjenja ustaničkim brigadama, Čajničkoj i Radu. Ako je Bora angažovao svoje prema Varešu, onda neka Sava radi prema Palama. Glavno je da negde udaramo švabe i ustaše. Šefket još nije došao. Ako vrdne, mislim da bar

459

izvedemo demonstrativni napad na Sarajevo. Ja još moram ostati ovde par dana, i docnije ću tamo ako se dotle saveznici ne iskrcaju, u kom bi slučaju svi krenuli u susret njima. Doktor Đokić sad ne može da prođe za Srbiju. Na Ozren prešla dva bataljona domobrana. Ništa ne treba da nas čudi držanje muslimana i Hrvata. Postarajmo se bar da nas ne napadaju. Javite potrebno Bori. —

Č. Branko

460

Za Capa — ultra urgent

Da li ste Vranješeviću i ostalima dostavili depeše broj 445 i 446. Ako niste najhitnije ih dostavite i po istima neka se hitno postupi. Municiju i oružje moramo oteti od švaba i ustaša, jer je to jedini izvor. Toga svi da budu svesni. Sve domobranske oficire, podoficire i vojnike požurivati u moje ime i poručite im da je naša zajednička dužnost da bijemo okupatora i da sprečimo međusobni pokolj i da narod koji nije za komunizam sačuvamo da ne ide kod Tita, nego sa oružjem u ruci da sačekamo

461

dolazak saveznika. Rusi nisu prelazili našu granicu. Čiča je poslao delegaciju da ih pozdravi kao saveznike.⁴⁶ Ja sam zahtevao od V.K. da se od saveznika traži hitno sprečavanje građanskog rata i rešenje naše stvari. Javlajte situaciju i preko domobrana stupajte u vezu sa Mačekovcima, a razgovore vodite u duhu datih instrukcija. — č. Branko

---

⁴⁶ Vidi dok. br. 92, nap. 85.

12. septembar

462

Za Ferka — very very urgent

Sutra se pomeram u dolinu Prače radi neposrednog rukovođenja akcijom. Javite da li je što preduzeto prema mojim naređenjima za napad na Švabe. Šefket i ostali nisu došli verovatno zbog propagande Londona. Izgleda da će Englezi podvaliti crvenima i poslati njihov gro snaga u Mađarsku posle odlaska Švaba iz naše zemlje. U ovom momentu moramo što više uraditi protivu Švaba, i ustaša, a prema muslimanima i domobranima postići bar sporazum o nenapadanju, a ako je moguće sugerirati im da ne odu u crvene nego ostanu kod kuće do dolaska saveznika. U ovom pravcu učinite što možete. Nadam se da ćemo se uskoro videti, obavestite Boru.

pozdrav Č. Branko

...

13. septembar

464

Raspis za sve potčinjene — persi

Povodom sinočnjeg govora Nj. V. Kralja⁴⁷ u kome nam naređuju da pređemo Titu, tražio sam objašnjenje od V. K-de i predložio da ona zatraži od saveznika da dođe jedan saveznički đeneral pod čiju bi se komandu stavili i time bili neposredno pod komandom saveznika.⁴⁸ Javite mi svoje mišljenje povodom Kraljevog govora i svoje sugestije, ako ih imate. U svakom slučaju sačuvati hladnokrvnost i sačekati dalja naređenja. — ppuk. Ostojić

15. septembar

465

Za Capa — very very urgent

Akciju protiv švaba i ustaša moramo produžiti. Posle Kraljevog govora akcija protiv crvenih neće biti popularna, zato treba

---

⁴⁷ Vidi prilog I, dok. br. 8.

⁴⁸ Vidi dok. br. 92, nap. 79.

da izađe pred narodom da se samo branimo od njihovih napada. Javlajte redovno rezultate borbi. Šta rade domobranici koji su nam prišli. Da li će se tući protivu švaba i ustaša? Kakav je njihov stav prema crvenima? Ima li veze sa Mačekovcima.

Č. Branko

...

16. septembar

470   *Za Ferka — very very urgent*

Primljene depeše 85 do 127. Pohvaljujem Savu za postignute uspehe. Neka samo produži. Bora me ništa nije izvestio o akcijama i rezultatu. Na moje učinjeno pitanje V. K. povodom Kraljevog govora i predlog da se potčinimo jednom savezničkom đeneralu V. K. mi je odgovorila da u Americi ima struja za nas, ali da saveznici vode politiku koju V. K. ne razume. Drugim rećima moramo raditi kako nas pamet ući. Za narod

471

naš odgovor je napad na okupatora i ustaše, što smo u stvari izveli pre Kraljevog govora. Jedino borbom protivu okupatora možemo uspeti i da se održimo i da dođemo do oružja i municije, kao i da nam saveznici pošalju svoju misiju. O ovome obavestiti sve komandante. Plemić nije došao. Kad dođe uputiću ga. Javlajte novisti.

ppuk. Ostojić.

...

19. septembar

473   *Za Adolfa i Ferka — very very urgent*

Prešao sam na reon Kosorićev. Juće smo napali Praću. Ustaše imale velike gubitke. Zbog slabog rada nekih k-ta morali smo je napustiti. Javite situaciju. Treba raditi četnički protivu svih, ako se ne mogu izvoditi planski napadaji. Možda bi se ovih dana mogli sastati. Č. Branko

474   *Za Capa — very very urgent*

Primljene depeše 626 do 640. Bolje je otimati oružje od ustaša i Nemaca nego od domobranaca. Neznam ništa o Čičinim po-

tezima i preuzimanju Beograda i stanice, samo mi to izgleda nemoguće. — Javite situaciju. č. Branko

...

476

Za Fina — ultra urgent

Već mesec dana mi se nikako ne javlja iz C. Gore. Gde ste Vi, gde je Pavle? Sta radite? Kakva je situacija u Sandžaku i C. Gori? Da li se bijete sa švabama? Najhitnije se javite. — ppuk. Ostojić

20. septembar

477

Za Ferka — very very urgent — persi

Primljene depeše 130 i 136. Ne verujem da će Nemci imati vremena za neke opsežne akcije, jer njima godi kući i ne znaju gde im je glava. Na Sarajevo nećemo moći napadati zbog političke i vojničke situacije posle Kraljevog govora. Zato nam ostaje četnička akcija svaki na svome terenu i zaštita življa i imovine od svakog. Zbog prilika u Srbiji sad je nemoguće narod seliti tamo, nego je bolje preseliti ga u Posavinu. Ovo videti sa Pejićem. Javiću mu i ja. Mi nemamo novčanih sredstava da se narod pomogne. Videću sa Bačovićem da se pošalje koji milion srpskih dinara. Ako nas saveznici ne prihvate mi nemožemo isplivati. To nam mora biti jasno, a prihvat je moguć jedino kroz borbu protivu okupatora. — č. Branko

...

479

Za Capa — very very urgent

Izdajte pohvalnu naredbu za Ozren u moje ime za uspešne borbe protivu crvenih. Tražio sam od V. K. da se upute savezničke misije kod svih jedinica koje se bore protivu okupatora. Čiča je obećao da će uradit sve što može. Ko je objavio da će doći 150 američkih oficira u našu zemlju i kada. Neznam ništa za ovo. Arandelović i Popović neka preduzmu sve mere da se ljudstvo održi na okupu i da se ne ode u crvene. Verujem da će se uskoro naći neki izlaz iz ove situacije. Javlajte situaciju. Ova-mo vodimo žestoke i uspešne borbe protivu ustaša i Švaba. Detalje ću javiti raspisom. — Čika Branko

516

23. septembar

480

Za Dra Dra⁴⁹ — Vukadinović. ultra urgent

Od desetog ovog meseca vodimo krvave borbe u celoj Bosni i Hercegovini sa Nemcima, Ustašama, komunistima i turcima. Imali smo mnogo uspeha, ali dosta žrtava. Voja juče napao Trebinje do sada zarobio 350 Nemaca, 2 topa, tenk, rad. stanicu i mnogo drugog ratnog materijala.⁵⁰ U Hercegovini imamo 4.000 ljudi prema komunistima a sa 3.000 ljudi vodimo krvave borbe sa okupatorom. Rajlić drži Plevlja, a Ružić vodi borbe kod Kosanice sa crvenima. Pripremamo odlazak sa još jednim ešalom za Hercegovinu radi dočeka saveznika. Ovo je osnovno pitanje i vi treba da uradite isto ako možete. Sve snage treba da grupišete i da držite bar jednu zonu i da budete spremni da krenete ka Boki nama u susret. Javlaj stalno situaciju.

Poz. Čika Branko i čika Pera⁵¹

24. septembar

481

Za Pavla

Primljene tvoje depeše 268—269.⁵² Mi smo zajedno u oblasti Kalinovika. Kroz tri dana krećemo sa 3000 ljudi u pravcu mora, gde će mo se sastati sa Vojom, gde se nalaze naše snage u jačini 7.000 ljudi. Voja sa tri hiljade napada Trebinje, a 4.000 vode borbu na granici Hercegovine i C. Gore. Obzirom na sadašnju situaciju i prestojeće iskrcavanje saveznika na obali, koje je već počelo, mislimo da bi bilo najbolje i najpametnije da kreneš sa jednom jakom grupom za Grahovo tako da stignemo jednovremeno. Naš put će trajati oko osam dana. Tamo bi zajedno

482

dočekali saveznike, sa kojima već hvatamo vezu preko delegata koji su pošli. Voja je oko Trebinja zauzeo sve bunkere, zarobio bateriju, oklopni voz, rad. stanicu i mnogo ratnog materijala, svakog trenutka očekujemo pad Trebinja i produžujemo za

---

⁴⁹ Savo Vukadinović.

⁵⁰ Vidi dok. br. 92, dep. br. 510.

⁵² Vidi dok. br. 137, dep. br. 1032 i 1033.

Dubrovnik. Neophodno je potrebno da se što pre sastanemo negde u oblasti Trebinja, jer to nalažu opšti interesi i događaji koji nam idu filmskom brzinom u susret. Situacija u Sandžaku: Nemaca nema. Plevlje drži Rajlić sa oko 200 naših a 300 Muslimana u Prijepolju Kalait sa 300 svoji i toliko muslimana.

483

Ružić sa 1100 ljudi na Kosanici. Razbio je crvene na Kosanici i zarobio 5 p.mitr. Jedna grupa meštana crvenih na reonu Kosanica—Prenčani, a jedna grupa na Zlataru. U Priboju Čamil. U N. Varoši terenci komunci. B. Polje drže naši Brodarevo muslimani. Za Berane,⁵³ Andrijevicu i Kolašin neznamo tačno. Naredio sam Rajliću i Ružiću da sa celom snagom krenu preko Žabljaka za Drobnjake, gde će Ružić po njegovoj izjavi moći da mobiliše oko 800 ljudi, i da potom krenu najkraćim pravcem u pomoć tebi.

485

Kalaita ću ostaviti u Sandžaku. U celoj Bosni plamti puška protivu svih neprijatelja. Dosada smo imali odlične uspehe. Javi nam svoje odluke i koliko ljudi imaš na okupu poz. Č. Branko i Baćović

486

Za Capa — very very urgent

Veza Vaš 653 i 655. Narod treba po svaku cenu sprečiti da ode u crvene. Popa Savu treba da pomogne Ozren. Sve glavne snage crvenih idu u susret Rusima, koji izgleda neće prelaziti Dunav. Mi već idemo u susret Englezima koji su na Pelješcu.⁵⁴ U Hercegovini imamo 7000 ljudi na okupu. Lukačević napada Trebinje. Zarobio je 400 Nemaca, oklopni voz, bateriju i mnogo drugog materijala. Ja ću takođe sa jednim ešelonom od 2000 ljudi krenuti ka obali. Vi u dogovoru sa Borotom, Mitranovićem, Cvijetinom i Popovićem pripremate jedan poseban ešelon od 3 do 5000 ljudi u oblasti Romanija—Ozren dobijeni i budite spremni ili da krenete k meni ili da sačekate saveznike u oblasti Sarajeva. Bićemo u vezi i javljaću Vam situaciju.

⁵³ Sada Ivangrad.

⁵⁴ Vrhovni štab NOV i POJ se saglasio da se na jadransku obalu iskrca jedan divizion i 500 komandosa, i te snage su se iskrcale kod Dubrovnika.

518

g čovek je otišao da uhvati vezu sa saveznicima. Moramo se održati čvrsto bez obzira na sve teškoće, pa će sve biti dobro. Pozdrav svima Čika Branko

487

Za Hermana — very very urgent

Što je došlo do onakvog Kraljevog govora kriva je naša politika. Borbom protivu okupatora mi ćemo to popraviti. Glavne snage crvenih idu kroz Srbiju u susret Englezima. Ja sam poslao 7000 ljudi u Hercegovini u susret Englezima. Ovih dana krenuću i ja sa 2000 ljudi za more. Naš čovek već je upućen kod Engleza koji su na Pelješcu. Naredio sam da se od Ozrena i snaga sa Romanije i Trebave pripremi jedan ešelon do 5000 ljudi u oblasti Romanija—Ozren. Vi takođe grupišite sve snage i sada radite prema prilikama tukući Nemce i ustaše i braniti se od crvenih, a pripremite sve da krenete u susret saveznicima ka Sarajevu ili na drugu koju tačku, što ću Vam naknadno javiti.

...

489

Za Ferka i Adolfa — very very urgent

Rusi izgleda neće ulaziti u Srbiju. Glavne snage crvenih idu im kroz Srbiju na spajanje. Englezi su na Pelješcu, a ovih dana treba očekivati iskrcavanje njihovih jačih snaga. Mi moramo njima u susret. U Hercegovini već imamo grupu od 7000 ljudi. Naš čovek upućen je da uhvati vezu sa saveznicima. Ja i Baćović krećemo sutra ka Hercegovini sa 2000 ljudi. Ako Vas dvojica možete stići do Kalinovika za tri dana dođite na sastanak. U svakom slučaju od Borinog korpusa, I sarajevske, vlaseničke, Trebave i Ozrena treba pripremiti u dogovoru sa Pejićem jedan poseban ešelon od 3—5000 ljudi u oblasti Romanije — Dobojski Ozren i biće spreman za polazak u susret saveznicima ka Sarajevu ili Mostaru, što ću Vam naknadno javiti. Glavno je održati se, sprečiti odlazak naših ljudi u crvene i biti spreman za spajanje sa saveznicima. Vranješević će takođe pripremiti ešelon od 5000 ljudi za dolazak ka Vama.

490

Čim izvršimo spajanje prvog ešelona sa saveznicima rešićemo sva pitanja odjednom. Ovo je centralno pitanje i to moramo

ostvariti po svaku cenu. Sandžak i veći deo Hercegovine i Crne Gore su u našim rukama. Lukačević napada Trebinje. Zarobio je 400 Nemaca, 2 tenka, jednu bateriju, oklopni voz i razni drugi materijal. Javljajte se stalno i održite moral kod vojnika i naroda.

Pozdrav svima Ostojić i Baćović

26. septembar

490

Za Ferka — very urgent

Ja i Baćović smo zajedno i u povratku ka Kalinoviku. Javite da li ćete Vi i Bora dolaziti? Primio sam poštu od 9. IX i 90 baterija. Kakva je situacija tamo? Zenička brigada imala je mnogo uspeha u poslednjim borbama protiv svih. Očekujem pad Trebinja. Č. Branko.

491

Za Bertu — ultra urgent

Hitno odgovori na moj broj depeše 481, 482 i 483. Poz. Č. Branko

28. septembar

...

493

Za Bertu

Primljene depeše 270—272.⁵⁵ Posle jučeranjeg iskrcavanja saveznika u Albaniji⁵⁶ i na južna Dalmatinska ostrva treba svaki čas očekivati njihovo iskrcavanje i na našu obalu. Verujemo da će im glavni pravac biti od Skadra preko Podgorice dolinom Lima i od Metkovića dolinom Neretve ka Sarajevu. Dobro bi bilo kada bi ti zauzeo barem Podgoricu⁵⁷ pre njihovog dolaska. Voji smo preneli tvoje traženje za dejstvo prema Grahovu, ali momentalno komunisti vrše napad na Bileće i prema Trebinju.

⁵⁵ Vidi dok. br. 137, dep. br. 1058.

⁵⁶ Britanske snage (jedna divizija pod komandom generala Čerčila) iskrcale su se 25/26. septembra 1944. u Albaniju, ali su se ubrzo povukle; ostala je samo njihova misija kod pritalica Zogua.

⁵⁷ Sada Titograd.

Rajliću i Ružiću naređeno još pre pet dana da krenu sa 1000 ljudi pravcem Konjica—Žabljak—Drobnjaci, gde Ružić treba da mobiliše još 800 ljudi, a potom sa svom snagom da idu ka tebi bilo preko Bioča bilo preko Bogetića. Proveriću da li su krenuli, pa ako nisu daću im pravac preko Mateševa. Očekujem brzo spajanje sa savezničkim trupama, kada ćemo urediti sve odnose i moći povesti punu borbu protiv okupatora.

Poz. Branko i
Baćović

29. septembar

495

Za Adolfa — *very very urgent*

Posle iskrcavanja Engleza u Albaniji i na naša ostrva treba očekivati njihovo iskrcavanje na našu obalu. Čerčil u svome govoru jasno je pokazao svoj interes za Balkan i Sredozemlje. Mi ćemo sigurno stupiti u vezu sa saveznicima, a naša situacija će se popraviti brzo. Glavno je izdržati i sačuvati narod i vojsku. Za sada municiju moramo otimati od okupatora. Nadimak ti menjam i od sada ćeš se zvati Viston, ponavljam Viston.

Pozdrav Č. Branko

30. septembar

501

Za Kondora — *ultra urgent*

Imam obaveštenje da ste Vi, Marković i Ajdačić upućeni u višegradski srez sa specijalnim zadatkom i da ćete isti izvršiti u punoj vezi sa Gestapom i Švabama. Vaši ljudi pričaju da su kaznena ekspedicija. Još u toku današnjeg dana očekujem Vaše objašnjenje, jer ću u protivnom preduzeti potrebno, a narod i istorija reći će ko je izdajnik?

ppukov. Ostojić

1. oktobar

503

Za Bertu — *very very urgent*

Sada se u Hercegovini naši bore protivu pet brigada crvenih i Švaba. U Kalinoviku smo juče razbili brigadu crvenih. Mi-

slim da si ovim akcijama rasterećen bar delimično. Ružić je još u Sandžaku. On nije krenuo, jer Rajlić i on vode borbe protivu nekoliko odreda crvenih u Sandžaku. Neznam tačno ko drži Kolašin, Berane i Andrijevicu. U Srbiji nije dobro. V. K. izgleda prešla na Majevicu. Javi stanje kod tebe i budi spreman da se priključiš saveznicima ako se iskrcaju kod nas. Drži li vezu se Prenk Calom.⁵⁸ To je potrebno. — Poz. Branko

3. oktobar

504

Za Čapa — ultra urgent

Javite mi što detaljnije situaciju Trebave, Ozrena i Vranješevića. Komunisti su izgubili Banja Luku. Saveznici se još ne iskrcaju na obalu, a Rusi prodiru u Srbiju. Očigledno je neslaganje između saveznika. Mi ćemo doći u kritičan položaj ako se ne iskrcaju Englezi i Amerikanci, no njihovo iskrcavanje treba očekivati čim pre zbog dolaska Rusa. Za nas je glavno da se održimo i da niko od naših ne održava veze sa okupatorom nego naprotiv da ga napadne gde može. Stanje u Srbiji nije dobro.

ppuk. Ostojić

507

Za Račića — ultra urgent

I u Bosni crveni drže teren Kladanj—Vlasenica—Srebrenica—Šekovići do Tuzle. U Z. Bosni bili su zauzeli B. Luku, pa su ih Nemci isterali. U Sandžaku drže Priboj, N. Varoš, Prijepolje, Plevlje. Tu je 37 divizija. U Hercegovini 29 divizija od 4 brigade. Na ostalom prostoru ih nema. Bijemo se sa svima. Muni-cije i hrane nema dovoljno. Javi gde si i kojim bi pravcem došao. Mislim da bi sad trebali svi da idemo u Hercegovinu i dočekamo saveznike. Drugog nam spasa nema. Javi se hitno.

Pozdrav Čika Branko

⁵⁸ Calja Prenk, vođa katolika na području severne Albanije. Za njega se u dokumentima upotrebljavaju i imena Calj, Cal i Cale, pominje se i kao Prank.

4. oktobar

508

Za Ferka — ultra urgent

Svakodnevno pitam V. K. za izlaz iz situacije u koju je isključivo ona dovela srpski narod. Još nisam dobio ništa određeno. Iz zadnje depeše vidim da je V. K. prešla kod majora Leka i namerava da čisti I. Bosnu od crvenih. Na obalu još se nisu iskrcali saveznici, nego samo na ostrva i Pelješcu. Naš čovek je stigao u Italiju, ali nema još odgovora. Nemam podataka o postupku Rusa prema komunistima. Ja očekujem svakog dana da će se saveznici iskrcati. Ako te ne bude moramo naći neko drugo rešenje, obavestite Peru o svemu. Telegrafisti naređeno potrebno. — ppuk. Ostojić

509

Za Capa — ultra urgent

Primljene depeše 687, 690 i 699. Ne vidim kakva je situacija jer se depeše ne predaju po redu. Dajte mi više podataka. V. K. je bila prinuđena da napusti Srbiju. Sadanji pokušaj čišćenja I. Bosne od crvenih je nerealan, jer bi se to moglo jedino u zajednici sa Švabama sa kojima smo se mi u Bosni potukli. Za svako neposredno i nenadležno komandovanje neka snosi odgovornost V. K. Ja znam da je sada nemoguće naše odrede polazeći sa svojih terena, a u sadašnjoj situaciji najvažnije je da se održimo do dolaska saveznika. Javljajte mi redovno situaciju i kakva je naređenja V. K. izdala za akcije. — ppuk. Ostojić Neka se Vranješević hitno javi preko Vaše stanice.

510

Za Bertu — ultra urgent

U Hercegovini crveni doveli jaka pojačanja od Nikšića. Naši vode krvave borbe. Gubici vrlo veliki sa obe strane. U Sandžak došla 37 divizija. Kalait, Rajlić i Ružić prišli bliže Draškoviću. Narod iz Pljevalja izbegao u Čajniče. Pošto se saveznici još ne iskrcavaju na našoj obali, a nemamo podataka šta rade u Albaniji koju će verovatno posesti celu, vrlo je važno da uhvatiš vezu sa Prenk Camom, a preko njega sa saveznicima. Naš čovek stigao u Italiju, ali još nema odgovora. Javi hitno situaciju kod tebe. Pozdrav Branko

5. oktobar

514

Za kapetana Bojovića⁵⁹ — ultra urgent

U Bosni i Hercegovini vodimo krvave borbe protivu Nemaca, ustaša, turaka i komunista. U Sandžaku došla 37 divizija crvenih. Najbolje je za Vas da proučite mogućnost spajanja sa Pavlom koji je oko Podgorice. Imate li sa njim vezu? Očekujem iskrcavanje saveznika na našu obalu. Pozdrav Vama, Đurkoviću i Crmničanima. Č. Branko
Gdje je pukovnik Gojnić?

7. oktobar

517

Za Capa — ultra urgent

Vranješević bi opet sad posle tučenja crvenih kod Banje Luke imao priliku da očisti teren između Vrbasa i Bosne. Neka se hitno javi Mitranović zbog prilika na svom terenu ne može u akciju na Tuzli. Ako se može dobro bi bilo tući III korpus crvenih, jer oni nas napadaju gdegod mogu. Potpuno se slažem sa Vašim primedbama u pogledu komandovanja ali ja tu ne mogu ništa da popravim kada se tako radi odozgo. Nadam se da će uskoro doći do iskrcavanja kod nas, pa ćemo valjda i mi jednom izići iz tog haosa. Pozdrav čika Branko

518

Za Kondora — very very urgent

Prenesite moje naređenje Subotičiću⁶⁰ da mobilše sve što nije sa Vasiljevićem⁶¹ i da svesrdno pomaže Ajdačiću i Kolareviću u tučenju crvenih. Rudo bi trebalo očistiti jer je tamo mala grupa crvenih. Preko Semeća uhvatite vezu sa rogatičanima. Ako je malo ustaša u Rogatici Drašković bi je mogao zauzeti.

519

Da li će kada i kuda krenuti Marković i Kolarević i sa koliko ljudi. Javite mi sa koliko bi ljudi Vi došli i kada možete kre-

⁵⁹ Vukašin.

⁶⁰ Subotinić Radimir, kapetan, komandant višegradskog sreza.

⁶¹ Dragiša, kapetan, komandant Višegradske brigade Drinskog korpusa.

524

nuti , pa ću Vam javiti mesto sastanka. Kakva je situacija na reonu Vašeg korpusa. Ko drži B. Baštu, Užice i Požegu. Gde su naše snage iz Zapadne Srbije, a gde iz Istočne? U Hercegovini i u C. Gori vode se teške borbe sa crvenima. — ppuk. Ostojić

8. oktobar

521

Za Bertu — ultra urgent

Primio sam depeše br. 277 do 281. Vrlo sam zabrinut za Pavla. Čestitam mu rane. Pametno je da održavate najtešnje veze sa Arnautima, jer nam mogu trebati. Još uvek nisam siguran da će biti ubrzo iskrcavanje kod nas. Činimo krajnje napore da se nađe izlaz iz situacije i svakog časa očekujemo dobre vesti. Sad je glavno izdržati. Ja se lično slažem sa tvojim predlogom, ali su moje snage u Hercegovini, Bosni i Sandžaku angažovane sve u borbi neke protivu svih neprijatelja, a neke protivu ustaša i komunista. Zbog ovoga još ne mogu da odredim da li ću se... snage i kada krenuti k tebi. Bojović sa Cetinja mi se javio. Njega treba da prihvatim. Ja sad održavam snage pa hitam grupama u Hercegovini i Bosni. Najteže mi je zbog nemanja municije, koju naši... da štede. Preko Arnauta pokušaj da uhvatiš vezu sa savezničkom misijom.⁶² Javlaj se redovno. Pozdrav svima čika Branko

9. oktobar

525

Za Kondora⁶³ — ultra urgent

Crveni od Pljevalja preko Čajniča došli do Goražde. Ovim smo razdvojeni. Ako Vasiljević nije angažovan tamo neka ih napadne preko Zaboraka. U pitanju je samo jedna brigada. Preнесите ovo Draškoviću koji da mi se javi preko Vaše stanice. Dalje potrebno je srediti prilike u rogatičkom srezu, gde će se održati uskoro jedan važan sastanak. Račić bi se lakše probio preko Lekovog terena. Javlajte mi pokrete crvenih preko Lima u Sandžak. Političke prilike spolja menjaju se u našu korist. Po svaku cenu održite ljude na okupu i sprečite odlazak u crvene. To poručite svima. — ppuk. Ostojić

⁶² Odnosi se na savezničku misiju u Albaniji (vidi dok. br. 92, nap. 101).

⁶³ Dušan Radović, kapetan, komandant Zlatiborskog korpusa.

Dr. Šoškić kod mene sa starijim sinom. Dobro su. Pavlu sam javio opširno situaciju. Uglavnom narod u Bosni i Hercegovini drži se vrlo dobro. Nemam baterija pa moram biti kratak. Vi se održavajte tamo i hvatajte vezu sa Ivetićem u Boki, a za slučaj potrebe naslonite se na Pavla. Iskrčavanje treba da bude na reonu Boka—Bar. — č. Branko

...

12. oktobar

528

Za Bertu — *very very urgent*

Veza tvoj 289. Očekujem Voju ovih dana kod mene, pa ćemo zajednički proučiti mogućnost dolaska tamo. Najgore je što niko neće da napušta svoj teren i što smo ostali bez municije. Pošto se ovih dana rešava u Moskvi pitanje Balkana, to ćemo imati tačan barometar za budući rad. Ja očekujem dobre vesti. Crveni sad vraćaju neke jedinice iz Srbije u Sandžak i Bosnu, čime se naša situacija pogoršava. Nastani svim silama da Talijane pridobijete uz nas, jer fašisti neće uz crvene. Janičić⁶⁴ je razbio crvene kod Grahova. Javi gde se vode borbe u C. Gori. — poz. Branko

...

13. oktobar

532

Za Ferka⁶⁵ — *ultra urgent*

Sa 500 ljudi stižem na Savin teren.⁶⁶ za nekoliko dana. Molim da kupite hranu za ovo ljudstvo bar za tri dana a ako možete municiju, cokule i nešto odela obračunaćemo čim dođemo. Odgovorite odmah kakvo je stanje duž puta Pale—Mokro—Žljebovi.

ppuk. Ostojić

...

⁶⁴ Ivan.

⁶⁵ Gojko Borota.

⁶⁶ Odnosi se na teren 1. sarajevske brigade Romanijskog korpusa (komandant brigade Savo Derikonja).

16. oktobar

536

Za Račića — ultra urgent

Ja sam u oblasti Romanije. Drašković je u rogatičkom srezu. Probijanje za Hercegovinu je kasno,⁶⁷ jer su se tamo crveni ojačali. Namera mi je probijanje za Zapadnu Bosnu, gde ima hrane i odakle ću pokušati spajanje sa saveznicima. Crveni tamo nisu jaki. Hitno odgovori koliko snaga imaš i kad bi mogao stići kod mene da te sačekam. Mislim da bi se mogao probiti preko Višegrada. — pozdrav č. Branko

537

Za Capa — ultra urgent

Hitno javite situaciju tamo. Ja sam se približio Boroti. Major Račić će možda sa jakim snagama iz Srbije doći do mene, pa bi svi zajedno došli tamo. Da li je Stari kod Vas. Gde je Vranješević? — č. Branko

538

Za Bertu — ultra urgent

Javi hitno situaciju tamo. Da li si uhvatio vezu sa engleskom misijom kod Arnauta? Mali su izgledi da ću se moći probiti tamo. — č. Branko

...

18. oktobar

540

Za Račića — ultra urgent

Ako imaš radio vezu sa Keserovićem hitno ga detaljnije pitaj o stavu Rusa prema nama.⁶⁸ Bojim se neke prevare i izručenja crvenima, koji bi nam sigurno odrubili glave. Dobro je što si zviznuo Švabe. Ako bi se mogli sigurno urediti odnosi sa Rusima stvar bi se mogla izmeniti u našu korist. Ja sam zakazao sastanak sa Čičom i Mek Daulom⁶⁹ da bi našli izlaza iz sadanje

⁶⁷ Vidi dok. br. 85.

⁶⁸ i ⁷³ Vidi dok. br. 188.

⁶⁹ Mak Daul (vidi dok. br. 92, nap. 88).

situacije, Voleo bih da budemo tom prilikom zajedno, pa bih te sačekao ili došao tamo ako ti uspeš što sa Rusima. Važno je da budemo u stalnoj vezi. Draškoviću ću narediti da ti obezbedi Drinu za svaki slučaj. Ako ne bi bilo uspeha ni sa

541

Rusima ni sa Amerikancima, ostaje nam probijanje za Albaniju u koju će sigurno doći saveznici. Ja sam već naredio Pavlu Đurišiću potrebno i on ima odlične veze sa Arnautima koji će nas rado prihvatiti sa celom vojskom. Moral se mora održati po svaku cenu i sprečiti odlazak u crvene, a neki izlaz moramo naći. Očekujem dobre vesti od naših koji su prešli u Italiju. — Pozdrav Branko

...

19. oktobar

...

546

Za Bertu — ultra urgent

Da li je Savo⁷⁰ uhvatio vezu sa Englezima kod Arnauta? Hitno javi jer je važno. Kakva je situacija tamo? Pripremi sve za blagovremen prelazak u Albaniju na slučaj potrebe. Šta je sa Talijanima? Njih treba privući. — Branko

...

21. oktobar

549

Za Pija⁷¹ ultra urgent — persi

Da li ste kod popa Save ili Cvijetina? Trebalo je da razgovarate sa prijateljima. Njihov je stav i zadatak vrlo čudan. Do sada od njih nismo videli koristi. Kad se ja sastanem sa njima učiniću sve da se nešto konkretno reši, inače ovako smo sigurno u buli. Bez savezničke moralne i materijalne podrške, mi ne možemo nastaviti nikakvu borbu. Bratski Vam zahvaljujem na prijateljstvu. Ja sam uvek radio iskreno sa svojim saradnicima i pri tome ostajem. Sadanji put V. K. po mojoj zoni imao je

---

⁷⁰ Vukadinović (vidi dok. br. 92, dep. br. 525).

⁷¹ Manojlo Pejić, major.

dupli cilj, koji Vi sigurno razumete posle svega što ste videli. Interesuje me ko je taj novi komandant i da li je počeo rad. Ako je pod mojom komandom treba da mi se javi depešom. Slavka tačno obavestite o situaciji ako ga vidite i javite mi njegove namere i gledište. Kakva je situacija tamo?

pozdrav Čika Branko

...

554

Za Kondora — ultra urgent

Ko sad radi sa Kondorovom stanicom? da li je Radović ubijen, zašto i po čijem naređenju?⁷² Gde su Miša Marković, Ajdačić i Kalait? Imate li veze sa Vasiljevićem i gde se on nalazi? Kakve su snage crvenih tamo? Možda će uskoro tamo doći jedna jača grupa vojske iz Bosne. — ppukov. Ostojić

555

Za Račića —

Pavlove snage su u Podgorici i Cetinju zajedno sa Nemcima. Za ostale gradove nemam podataka. Odgovori na moje ranije depeše i dali ima ikakvih izgleda za neposredno podčinjavanje Rusima bez veze sa partizanima. Ako imamo nameru pribiranja ka Pavlu mislim da to ne možemo izvesti bez tojke koje poznaju teren jer je probijanje teško a sva mesta u dolini Lima drže partizani. Javi situaciju u Srbiji.

poz. Branko

22. oktobar

556

Za Cap — Cap — Josip — ultra urgent

Veza Vaša depeša od juče. Potrebno je da znam svrhu obrazovanja nove komande i kako su to primili neposredno joj potčinjeni komandanti. Vranješević neka mi se javi i iznese situaciju kod njega preko Vaše stanice. Što se tiče situacije

⁷² Dušan Radović je ubijen početkom oktobra 1944 (lični obračun između četničkih starešina).

ona je u svakom slučaju kritična. Kad se budem sastao sa Čičom i prijateljima učiniću sve da se moji predlozi usvoje a potom ću Vam opširno javiti situaciju. Izvestite me dali nova komanda održava neposrednu vezu za V. K. i ako održava pošaljite mi njihovu šifru za međusobni rad.

Poz. č. Branko

557   *Za Keserovića — ultra urgent— Persi*

Saznao sam da ste u Kruševcu sačekali Ruse i da su Vam isti predali vlast.⁷³ Uz izjavu da tučete partizane ako Vas napadnu. Mnogi od mojih potčinjenih komandanata interesuju se za stav Ruske vojske prema nama. Postoje čak i predlozi da naše V. K. preko jedne delegacije zatraži od Rusa da se sve naše jedinice potčine neposredno Rusima preko jednog ruskog đenerala, s tim da Rusi obustave građanski rat i da nam garantuju da nas neće izručiti Titu. Pošto ću se uskoro sastati sa Čičom i saveznicima kod njega želeo bi da saznam i Vaše objektivno mišljenje po prednjem kao i Vaše utiske koje ste stekli u dodiru sa Rusima. Molim da mi najhitnije po ovome odgovorite, kako bih imao Vaše mišljenje pre nego se sastanem sa Čičom.

Poz. ppuk. Ostojić

23. oktobar

559   *Za Račića — ultra urgent*

Juče mi je Pavle javio: major Vukadinović uhvatio vezu sa britanskim đeneralom Marklingom šefom misije u Albaniji. Ponuđeno mu da se sve naše i albanske nacionalne snage stave pod savezničku komandu, da nas zaštite od crvenih i snabdevaju i da ćemo svi na okupatora. Markling pitao Komandu u Italiji, koja je naredila da pristupi izvršenju zahteva, a Markling poručio Vukadinoviću da naše snage maršuju ka sektoru Ulcinj—Bar—Budva gde će biti iskrcavanje. Pavle traži da svi krenemo k njemu. Učinio sam predlog Čiči da se spojimo s tobom u vašegradskom srezu pa da gurnemo ka Pavlu sa svim snagama.⁷⁴ Ti upoznaj sve komandante sa ovim i prikupljaj snage, a redovno se javljaj. Čiča je u pokretu ka meni. Pavle ima oko 8000 boraca na okupu.

Pozdrav svima Branko

⁷⁴ i ⁷⁶ Vidi dok. br. 92, dep. br. 525.

Primljene depeše 306 i 307. Savo je odlično uradio. Ako imaš sa njim radio ili brzu vezu treba hitno da mu poručiš u moje ime sledeće: Kao komandant Bosne, Hercegovine, Crne Gore i Sandžaka ja se stavljam pod neposrednu komandu britanske Vrhovne Komande pod uslovima koje si ti već izneo i zahtevam da mi se uputi najhitnije bar jedan oficir britanski sa stanicom na Romaniju. Ako ovo prihvate imaćemo odmah bar 30 do 50.000 naoružanih boraca koji već vode borbu protivu okupatora. Neka spomene i samostalnu grupu otpora koju smo obrazovali,⁷⁵ jer ne verujem da će razgovarati sa Čičom. Ako se u ovome uspe garantujem da ću doći kod tebe bar sa 10 do 20.000 ljudi, uprotivnom ne verujem da će ma ko krenuti tamo pre nego se saveznici budu iskrcali. Račić bi krenuo takođe samnom sa još 10 do 15.000 ljudi iz Srbije,

561

koji su sad grupisani oko Ivanjice. Ja danas činim predlog Čiči da se sa snagama iz Bosne spojimo sa Račićem u višegradskom srezu i da svi zajedno gurnemo ka tebi.⁷⁶ Voju ću, takođe pozvati da se spojimo u Sandžaku. Imamo na raspoloženju velike snage, ali su svi bez municije, obuće, odeće i elana, pa će teško ići ako Sava ne uspe u onome što sam poručio. Učini krajnje napore u ovome pravcu, jer nam od toga svima i zavise životi i sudbina srpstva. Ne treba da te uveravam da bih sad najradije bio kod tebe, ali ako dođem bez vojske ništa ti ne koristim. Najhitnije odgovori po ovome, a ja ću ovamo učiniti sve što mogu. Uskoro ću se sastati sa Čičom i američkom misijom. Javi grupisanje tvojih snaga i da li bi nam mogao što poslati u susret, kao i kojim pravcem bi mogli najlakše da se probijemo.

pozdrav Branko

562

Za Niša — very urgent

Račić iz Srbije voljan je da krene sa jačom snagom tamo, samo ako budemo mogli da iz Bosne pokrenemo snage. Ako Pavle preko Vukadinovića uspe u onome što sam mu poručio, krenuću tamo sa 20 do 30.000 ljudi, a tada bi mi imali situaciju u rukama. Javlaj se. Pozdrav č. Branko

⁷⁵ Odnosi se na Nezavisnu grupu nacionalnog otpora (vidi dok. br. 41).

24. oktobar

563   *Za Capa — Josipa — ultra urgent — persi*

Veza Vaše depeše od 22.⁷⁷ Meni je potpuno jasan cilj obrazovanja nove komande, koji će ostati bez ikakvog uticaja, kao i Čičino objašnjenje u pogledu potčinjenosti komande. Kad dođe kod mene V. K. sve će stvari izvesti na čistinu, jer mi je već svega dosta. Čudi me da se i u današnjim prilikama nađe ljudi koji se zadovoljavaju lažima i da primaju neka unapređenja i odlikovanja. Biće ih dosta koji će se stideti za sve što se radi. Javite mi da li je Vama poznato što o dolasku neke poljske vojne misije kod V. K. — Poručujte Vranješeviću da mi se javi. Šta je sa Đurom Popovićem je li on komandant Trebave? — Čika Branko

26. oktobar

565   *Za Bertu — ultra urgent — persi*

Dragi Pavle,
Primio sam tvoje depeše od juče.⁷⁸ Za sadanju našu situaciju krivi smo u prvom redu mi sami, jer je bilo jasno da se bez saveznika ne može ništa postići, ali to nažalost V. K. još ne uviđa. Ako nas saveznici u zadnjem momentu ne prihvate mi ćemo ostati da hajdukujemo. Ja ću učiniti sve što budem mogao, ali ne verujem da će pod sadanjim prilikama Bosanci i Srbijanci ići za Sandžak i Crnu Goru. Zato ti kod Sava urgiraj stalno ono što sam ti poručio, jer ćemo jedino tako uspeti. Još se nisam sastao sa V. K. ali mi je javila da je naredila svima iz Srbije pokret za Sandžak. Ako ne možeš tamo da se održiš mislim da je bolje ići za Albaniju, nego u Sandžak, ako se tako može više ljudi održati na okupu. Voja se ljuti što mu se nisam javio kad je bio oko Trebinja, jer bi onda moglo doći tamo.

Javlaj se redovno. Koliko su jaki crveni prema tebi. — Pozdrav Branko

566   *Za Račića — ultra urgent — persi*

Čiču očekujem sutra. On namerava da sve snage grupišemo u Sandžaku. Obavešten sam da Nemci drže Višegrad i Goražde

⁷⁷ i ⁷⁸ Vidi dok. br. 137, dep. br. 1113, 1119 i 1120.

i da će 7 njihovih divizija preći preko Drine za Bosnu. Ti iskoristi ove pokrete za prebacivanje u Sandžak i privuci sve snage iz Srbije. Mislim da ćemo se uskoro sastati. — Pozdrav Branko

567

Za Capa — very urgent — persi

Mi treba da očekujemo jedini izlaz iz teške situacije ako nas saveznici prihvate, što može da bude u vezi zaključka u Moskvi, samo je nama teško izdržati, ali to moramo. Javite ko drži Tuzla, jer su neke jedinice crvenih zauzele Kladanj i Olovo. Rusi će verovatno ići kroz Slavoniju levim krilom. Da li će prelaziti Drinu videćemo. — Č. Branko

...

27. oktobar

...

570

Za Račića

U čajničkom srezu nalazi se k-dant brigade por. Vučković, u fočanskom k-dant brigade p.por. Matović, a u Višegradskom k-dant brigade kap. Vasiljević. Njima je naređeno potrebno. Usput rekvirirajte sve što Vam je potrebno bez obzira na teškoće. U vezi jučerašnje depeše stvar sa municijom razvija se povoljno, nadam se da ću izvući i za vas. Usput se naslonite na Broj 11. Usput prenosi moje naređenje svima k-dantima našim na terenu, da mobilišu sve što nosi pušku i da zajednički s tobom idu k meni. Dali je Kalait s tobom. On neka prikuplja sve Vojine snage. Voja će verovatno doći preko Foče u susret

571

tebi. Javljaš redovno o situaciji. Baćović i ja smo skupa. Kalabić je izvestio da su njegova žena i ćerka sa vama. Ja te molim da pazite na njih i da im ukažete svu pažnju.

Da li ti je Kalabić pokazao jučerašnju našu depešu. Poz. sve.

Branko i
Baćović

...

1. novembar

576

Za Bertu — ultra urgent

Obzirom na sadašnju vojno-političku situaciju mi moramo da se vežemo za nešto konkretno, a to je u ovom momentu dolazak Engleza u Grčku, odakle će verovatno doći u Albaniju. Zato smo rešili da krenemo sa Bosancima u oblast Foče, gde bi se izvršilo spajanje sa Srbijancima i Hercegovcima. Probijanje iz Foče izvršili bi pravcem: Čurjevo — Volujak — Javorak — Lukovo — Nikšićska župa — Podgorica. Ti bi trebalo da nam pošalješ deo snage u susret dokle možeš i da nam predložiš pravac prema situaciji koju bolje poznaješ. Hitno nas izvesti: 1. Gde se nalazi đeneral Markling i engleska misija i da li je

577

Sava nešto konkretno uspeo do sada. 2. Koliko vremena se ti možeš održati obzirom na eventualan dolazak br. 11 i da li bi sigurno mogao sačekati naš dolazak. 3. Kakve mogućnosti postoje za naše prebacivanje sa vojskom do đenerala Marklinga ili ako ovoga nema za prebacivanje u Grčku ili Južnu Srbiju. Imaj u vidu da naše stanje municije ne dozvoljava jače probijanje, već samo povlačenje. Kod mene se nalazi Ružić sa 150 i Rajić sa 300 ljudi. Najhitnije odgovori. Pozdrav

Branko, Baćović
Ružić⁷⁹ i Glumac⁸⁰

...

3. novembar

...

581

Za Voju — ultra urgent — persi

Hitno odgovori gde si i sa koliko vojske? Rajlić je kod mene. Kalait u Sjenici mobilize naše i Turke. Račić u Prijepolju. Vučković u Goraždu. Dragiša u svome srezu koji je čist. 29 divizija crvenih za sada drži Praču i Renovicu i treba da ide za Sandžak preko Goražda. Ja se pripremam za put tamo. Hitno odgovori — Branko.

⁷⁹ Ivan.

⁸⁰ Stevan.

Pavle mi se ne javlja. Zabrinut sam za stanje tamo. Ovamo je situacija dosta dobra samo nemamo municije. Pripremam voj-sku za dolazak tamo. — č. Branko

Ovamo je situacija dosta dobra. Očekujem prelaz Engleza iz Grčke u Južnu Srbiju, a verovatno je da [će] se iskrcati i na Jadranu. Znam da je Vaša situacija izuzetno teška. Zato Vam ja preporučujem ako niste doneli drugu odluku da sa svim trupama krenete ka Vranješeviću,⁸¹ gde ima hrane i gde bi se mogli bolje održati nsto tako. Javlajte se. Pozdrav Branko

4. novembar

Dobio sam tvoje depeše od 2. XI.⁸² Danas se sastajem sa Čičom pa ću ti javiti za polazak i pravac. Mi odavde ne možemo stići za 7 dana, dok bi Zolić i ostali koji su oko Prijepolja mogli stići na vreme. Nastani svakako da zadržiš fašističke bataljone. Mladi Emeri je moj lični prijatelj. Ako bi on sa stanicom došao kod mene ili kod tebe svršili bi posao. Da li je Savo ugovorio radio vezu sa njima, ako imate vezu poruči Emeriju ovo što sam ti rekao. Javimi detaljnije o Savovom razgovoru sa Englezima. Ako mi nebi stigli na vreme ti kreni u pravcu nas

ili se nasloni na Arnaute nacionaliste i dočekaj Engleze koji se budu iskrcavali oko Skadra. Posedanje obale sam nemožeš vršiti. Uloži krajnje napore da održiš moral borcima i narodu, jer će se naša situacija ubrzo popraviti.

Poz. Branko

⁸¹ Slavoljub, komandant zapadne Bosne.

⁸² Vidi dok. br. 137, dep. br. 1141—1143.

5. novembar

592

Za Račića — ultra urgent — persi

Juče sam se sastao sa Čičom, a danas imamo konferenciju oficira. Učiniću sve da što pre krenemo. Naredio sam da Hercegovci krenu ka Foči. Rajlić i Ružić krenuće samnom. Pozdrav Branko

8. novembar

595

Za Živojina⁸³ — ultra urgent

Danas tamo kreću Ružić i Rajlić, a sutra Drašković. Ako ste prešli Lim treba se pomeriti ka Drini. Čim ovde završimo neka stvari krenućemo tamo. Detalj po novoj šifri, koju ću uzeti od V. K. Javi raspored snaga.

Branko

596

Za Cap — Josipa (Pejića) — v. urgent — persi

Poštu po pratiocu primio sam. Nastaću da sve uredim. Neka mi pukovnik javlja situaciju. — č. Branko
Javite da li je otišao Mek Daul.

...

10. novembar

598

Za Ram — Harija — ultra urgent — persi

Dobio sam tvoje depeše od 8 novembra. Najnovija situacija sledeća: Glavne snage Rusa i partizana u reonu Beograda i Srema. U unutrašnjosti Srbije slabije snage. Neke naše jedinice vraćene su na svoje terene. 20.000 četnika iz Srbije zajedno sa Švabama na reonu Sjenica — Prijepolje — Plevlje. Ove snage izbiće na Drinu. Crveni u Srbiji vrše užasni teror. Raković koji je najduže radio sa Rusima morao je pobeći od njih i kreće ka Sandžaku. U Istočnoj Bosni štab III korpusa crvenih sa 38 divizijom u Tuzli i 27 u Sokolovićima i Vlase-nici. Nemci drže Zvornik, Bijeljinu, Brčko. Višegrad, Romaniju i Praču. U zapadnoj Bosni svega četiri brigade crvenih. Nemci

⁸³ Račić Dragoslav.

i ustaše drže sva veća mesta i polako se povlače ka Zagrebu. Moral naših boraca u Bosni još na visini, ali nikoga ne mogu pokrenuti ka Crnoj Gori, dok Englezi iz Grčke ne pređu granicu ili se iskrcaju na obali. Sa obućom, municijom, hranom i odelom vrlo se slabo stoji. Rajlić i Ružić krenuli su za Foču juče i biće tamo za 3 dana. Momčilović i Jelovac⁸⁴ treba da su već tamo, jer je Miša javio da će petog da krene za Foču. Kureš⁸⁵ sa 200 Bilećana na Igmanu. Mazić⁸⁶ javlja da su naši u Trnovu. Drašković je bolestan i za nekoliko dana krenuće za višegradski srez. Kalait u Sjenici samo je prilično demoralisan, a izgleda počeo je da pije.

600

Mislim da bi ti trebao da sačekaš tu Rajlića, Ružića i Mišu, a da potom kreneš za Plevlja. Preko Račića naredio sam da se naše snage prikupe i pridruže Srbijancima. Ako možeš prenesi naređenje Salatiću o Miloradu da se naši iz Hercegovine izvlače i grupišu oko Foče i Miljevine. Pavle čuti, pa neznam kakvo je stanje kod njega. Dok se ne ispolji dalji rad Engleza mi moramo ostati u jednom centralnom položaju sa grupisanim snagama, a potom krenuti u pravcu saveznika. Drugo se sad ništa ne može vojnički preduzeti. Čudi me da se *Krivošić*⁸⁷ ne javlja i da nije ništa postigao. Odgovori kao i šta dalje nameravaš. Moj polazak tamo zavisi od nabavke obuće, jer su mi skoro svi bos i bez šinjela. Pozdrav Branko

...

12. novembar

603

Za Bertu — ultra urgent — persi

Smatram za vrlo važnu činjenicu što su Savo i princ od Albanije otišli u Italiju. Mora biti da nešto Englezi spremaju. Voja mi javlja da je dobio podatke da su engleske trupe stigle do Trebinja i da će za Nikšić.⁸⁸ Dalje da su engleski novinari

⁸⁴ Milutin.⁸⁵ Miloš, kapetan, komandant Bilečke brigade Trebinjskog korpusa.⁸⁶ Spasoje.⁸⁷ Velimir.⁸⁸ Iz britanskog divizionu koji se, po odobrenju Vrhovnog štaba NOV i POJ, 28. oktobra 1944. iskrcao kod Dubrovnika, uskoro su dve baterije bile prebačene u rejon Nikšića.

otkrili teror crvenih u Hercegovini i intervenisali. On je uputio kurire da ovo ispita i stupi u vezu sa Englezima. Voja je u Foči. Ružića i Rajlića sam uputio u Sandžak, a sutra kreće i Drašković. Srbijanci imaju tačno 19.240 boraca koji su u Sjenici, N. Varoši, Prijepolju i u pokretu za Plevlja. Rešenje je doneto da se očiste Sandžak i I. Bosna, gde da se sačeka dalji razvoj situacije, pa potom najkraćim pravcem ka saveznicima.

604

Smatram da bi ti morao doći u Sandžak ili gornju Hercegovinu. Zajedno sa 11, ako nemožeš da obezbediš trupe prebacivanjem u Albaniju. Ovo rasmotri blagovremeno i donesi odluku, da ne bi ostao sam, a tada se nećeš moći održati. Značajno je gomilanje Engleza u Solunu. Što do sada nisu došli u južnu Srbiju verujem da je protivljenje Titovo, zbog čega se pored ostalog ubrzava sastanak Čerčil, Ruzvelt Staljin. Ako se Sava javi hitno me obavesti i traži odmah misiju. Dobro bi bilo kada bi Emeri došao ovamo. — Poz. Branko

605

Za Ram — Harija — ultra urgent — persi

Javio sam ti juče situaciju. Pavle javlja da su Englezi odveli u Italiju Savu Vukadinovića i princa od Albanije, što je svakako značajno. On je predao Emeriju moju i tvoju depešu. Sa Savom je otišao i Miljan Radonjić. Javio sam mu tvoje najnovije depeše, koje su vrlo interesantne. Učini sve da proveriš da li su Englezi zaista došli u Hercegovinu. Dobro bi bilo ako ugrabiš i nekog novinara. Neka se Hercegovci izvlače u oblast Foče kako sam ti javio. — Poz. Branko

20. novembar

608

Za Pavla — ultra urgent persi

Primljena depeša od danas. Radio je javio da se oko Podgorice spustio puk padobranaca. Naredili smo koncentraciju snaga i za koji dan krećemo preko Foče k tebi. Neznamo još odluku V. K., ali ćemo mi krenuti. U Foči je Voja, koji će nam se sigurno pridružiti, a verujem i Račić. Javljalj redovno situaciju.

Pozdrav Branko i Baćović

538

15. decembar

611   *Za Bertu — ultra urgent — persi*

Stigao sam u Jabuku, a sutra produžavam za Foču. Naši zauzeli Kalinovik. Javi hitno situaciju kod tebe, koliko izbeglica vodiš i kada ćeš biti oko Plevanja, Voja je još u Hercegovini.

Pozdrav Branko

23. decembar

613   *Za Bertu — ultra urgent — persi*

Lalatović javlja da si predao komandu Blažu Gojniću koji traži uputstva za rad od V. K-de. Niko se ne može pomiriti sa tim da ti u ovoj situaciji ne budeš sa vojskom i narodom. Najhitnije me obavesti šta je istina u ovome i javi dokle si stigao. Koliko boraca imaš, kakvog su morala, imaš li municije i koliko imaš izbeglica. Mi smo juče odbili crvene od Foče i držimo Drinu. Plevanjska brigada i ostali će te prihvatiti. Najhitnije odgovori po svemu.

Pozdrav Branko.

614   *Za Račića — ultra urgent — persi*

Juče su crveni sa dve brigade napadali Foču i odbijeni su. Držimo Drinu. Tamo ne mogu doći zbog situacije ovde. Kreni po zadatku od juče, a iz Ustikoline dođi do mene.

Pavle je izbio blizu Pljevalja. Voja je sigurno stigao u Bileću. — Branko

Poruči Draškoviću da hvata begunce Smiljanićeve⁸⁹ i da ih stražarno sprovodi ovamo. —

24. decembar

615   *Za Račića — ultra urgent — persi*

Bolesne ako možeš predaj na lečenje br. 11. Čajničkoj i roga-tičkoj narediću potrebno. Ti moraš krenuti odmah da bi olakšao situaciju nama. Na novoj zoni nećeš imati borbe, jer se najbliži komunisti nalaze u Kalinoviku i Miljevini, već ćeš samo svojim prisustvom i bočnim rasporedom da ih ugroža-

⁸⁹ Dušan, komandant Šumadijske grupe korpusa.

vaš. Akciju ćemo prema Kalinoviku preduzeti tek po pristizanju Pavlovih snaga... Neško ne može krenuti za V. K. dok za to ne dobije naređenje, jer je on u sastavu Komarčevića koji je neposredno potčinjen meni za ovaj zadatak. (Hitno odgovori.) Privremeno potčinjavam Komarčevića tebi. Javi čas polaska.

616

Za Pavla — ultra urgent — persi

Veza tvoj broj 368. Crveni drže Užice, Zlatibor, Bajinu Baštu i napadaju Vardište. Most kod Rudog ne postoji, niti se može brzo izraditi. Br. 11 odlično osigurava drum Uvac — Višegrad. Ako napadneš 11 bićeš usamljen i napadnut od crvenih iz Srbije i Sandžaka bez mogućnosti izvlačenja. Prema ovome i daljim namerama smatramo da bi ovaj napad bio avantura sa nedoglednim posledicama za celu našu stvar. Bratski te molim da odustaneš od napada i da se sav posvetiš što boljem čuvanju trupa i dovođenju istih u dolinu Drinu. Najbolje je da kreneš kroz Sandžak ka reonu Goražde — Foča. Izbeglice, ranjene i bolesne gledaj da pošalješ sa 11. Javi kojim ćeš pravcem od Prijepolja, radi sastanka. Meni je najzgodnije Čajniče ili Zaborak, pošto sam vezan odbranom Drine sa mostobrana kod Foče, a ako ja odem duže sigurno će je crveni zauzeti. Voja je po svim obaveštenjima kod Engleza u Trebinju.

Branko, Baletić, Novaković

...

Januar 1945.

...

620

Za Vinstona — very urgent

Nalazim se blizu Čajniča, gde sam imao sastanak sa Đurišićem i Račićem. Prvi ima oko 8000 odličnih boraca, dobrog morala i naoružanja. Pomoću Pavla i Račića izvršiće opštu mobilizaciju svojih snaga ovamo, a potom ćeš na Kalinovic i ako Bog da dalje. Ti radi prema prilikama i pripremi što više rezervne hrane ako budemo došli tamo da ne gladujemo. Crveni grupišu jake snage oko Plevelja, a u oblasti Kalinovika imaju oko dve brigade na dva odreda. Verujem da ćemo sa Pavlom i Račićem stvoriti jaku grupu od 15.000 ljudi sposobnu za sve zadatke. Spremi sve da udeš u naš sastav. Voja Lukačević je sigurno stigao u Bileće i nalazi se kod Engleza, ali od njega nema još vesti. Održi moral kod ljudi i poruči to svima osta-

540

lima, a ja sam ubeđen da će pobjeda ipak biti naša. Na pogodan način obavesti Pejića, Popovića i Slavka o situaciji i da trupe drže u ruci. Javlaj se. Pozdrav svima Čika Branko.

622

Za Borotu — very urgent

Izvršili smo spajanje sa Đurišićem. Crveni grupišu jake snage u oblasti Plevlja i svaki čas očekujem napad ka Goraždu oko Kalinovika, ima tri brigade crvenih. Od Užica vrše pritisak ka Vardištu. Hitno nam je potrebna veća količina municije u Goraždu i u ovom pravcu preduzmite sve što možete. Javite mi hitno da li će br. 11 držati Drinu duže vreme, a takođe Nevesinje i Mostar. Učinite sve da ih pokrenete za Kalinovik. Javite sve novosti i redovno me obavestavajte. — Pukovnik Ostojić.

...

625

Za Đujića — very urgent

Pre dva dana spojio sam se sa trupama Đurišića i Račića u oblasti Čajniča. Imamo grupu od 15.000 boraca sa kojom ćemo pokušati vezu sa Englezima. Moral trupa odličan. Verujem u punu našu pobjedu, jer će Čerčil posle puta u Atinu imati jasnu sliku šta su boljševici, a mi smo sposobni za probijanje ako treba i do Istre. Javite mi situaciju kod Vas. Vama i svima Vašim herojima želi pobjedu i slobodu u novoj 1945 godini uz srdačan pozdrav. —

Čika Branko

4. januar

...

627

Za Smiljanića

Kod Pavla se grupišu jače snage crvenih. Očekujem napad u pravcu Čajniča. Sastao sam se sa Račićem i Đurišićem. Sporazumeli smo se o zajedničkom radu prema Kalinoviku. Đurišić vrši preformiranje snaga. Za koji dan krenućemo tamo sa jačom snagom. Vrlo je važno da se Drina održi. Radite sve u sporazumu sa Bačovićem. Proverite da li se nalaze i kolike snage crvenih u oblasti Mrežice i Miljevine. Pozdrav čika Branko.

...

Javi kako napreduju poslovi. Požuri što više možeš i prebaci prvu gotovu jedinicu u oblasti Mustafina Groba. Čula se borba iz pravca Plevlja i pronela se vest da je br. 11 ušao u Plevlje. Proverite ovo. Pozdrav Č. Branko.

Sa Đurišićem i Račićem u oblasti Goražde — Foča — Priboj grupišemo snagu od 15.000 ljudi i spremni smo za akciju gde god zatreba. Moral trupa odličan. Javite detaljno situaciju kod Vas i kolike su snage crvenih prema Vama? Da li što znate o stanju u Srbiji i Sremu? Posle događaja u Grčkoj treba očekivati uskoro promene u našu korist. Pozdrav Čika Branko.

— 5. januar — Za Smiljanica

Br. 631. Ko vam je dao podatke o crvenima u oblasti Kalinovika, mislim da su preterani, neka to proveri čika Veljko. Javio sam vam da je sad težište rada na pravcu: Plevlja — Čajniče — Goražde i da sam zbog toga ja ostao ovde i doveo brigadu »Bosnu«. Doći ću tamo čim mi dozvoli situacija. Dotle vi i Baćović morate održati Drinu u vezi sa Račićem čija leva kolona ide do Ustikoline. Potrebno je da jednu brigadu vašu

Pred.
6/1/1945

uputite odmah na reon: Vranjača — Slatina a Baćović bar 20 ljudi u Vikoč za držanje mosta na Đetini, jer postoji mogućnost da crveni od Plevlja upute deo snaga prema Foči. Preduzmite potrebne mere da popravite zdravstveno stanje kod vaših ljudi. Tražiću od Pavla baterije za vas. Poz.

Čika Branko

Br. 632
Pred.
6/1/1945

Za Đurišića

Jelovac sinoć javlja da i crveni spremaju za napad pravcem Čajniče — Goražde. Odgovori mi još danas kad ćeš uputiti

tražene snage za Mustafin Grob. Ako ništa ne uputiš i ne do-
bijemo municiju nećemo se moći održati. Poz. Branko.

Br. sl.

Za:

Đurišića, Baćovića, Račića, Smiljanića,
Pejića, Vraneševića, Mitranovića, Borotu,
Leku, Draškovića.

Vama i svima potčinjenim vam starešinama, borcima i narodu
čestitam svetle praznike Hristovog Rođenja sa željom da Vas
i dalje prati junačka sreća u svetoj borbi za slobodu našeg na-
paćenog naroda i da Vam svevišnji da snage i mudrosti da iz-
držite do pune pobeđe koja je na pomolu.

Pravda i istina će pobediti uz našu čeličnu volju i rešenost da
izdržimo do kraja

Predato

5 i 6 januara

1945 g.

Hristos se rodi!

Živeo Nj. V. Kralj Petar II.

Živeo srpski narod!

Pukovnik
Ostojić.

Br. 633

Za Baćovića i Smiljanića

ultra urgent

pred. 6/1/

1945.

6. januar. — Jutros su komunisti u 8 časova otpočeli napad na
celom frontu od Potkovača do Pobraća i idu ka Čajniču.⁹⁰ Mi
ćemo davati uzastopni otpor u koliko možemo. Od Pavla sam
tražio da jednim delom snaga bočno napada na liniji: Metalj-
ka — Kovač. — Fočanska brigada da brani Foču i most, koji
porušiti ako nemože odbraniti. Vi sa Vašim korpusima i Ba-
ćović sa Gačanima preduzmite odmah pokret na liniji: Ivsar
— Pisanica, koju poslati još u toku noći. — Komoru i bolesne
i ranjene uputite na Goraždu.

Branko.

⁹⁰ i ⁹¹ Šesta crnogorska brigada 3. divizije NOVJ je 9. januara
1945. oslobodila Čajniče, a 11. januara Foču.

Br. sl. Najhitnije šalji puk i municiju sa istom. Ako puk stigne noćas situaciju ćemo možda održati. Prvu sledeću jedinicu uputi na Zaborak. Branko

Br. 635

Za Račića

7. januar. — Primljene tvoje depeše Br. 8 i 9. U cilju bolje ishrane koristi zonu između Ocke i Osaničke reke. U Sočice nemoj nipošto ići isto poruči Kosoriću da ti on pošalje hranu. Bolesne obezbedi za V. K. Baćović javlja da broj 11 sa dva bataljona i tenkovima drži Trnovo i sprema se za Akciju prema Kalinoviku. Komunisti od Plevanja preduzeli su jače napad sa dve brigade i juče do mraka podišli Ponikve. Naredio sam Smiljaniću da se rokira na liniju Ivsar — Pisanica i Đurišić je uputio 1000 ljudi koji 7-og zorom treba bočno da napadnu crvene preko Mustafin Groba i Metaljke. Do daljeg naređenja zadrži se kako sam ti rekao.

Poz. Branko

Br. 636

Za Đurišića.

Predato

7/I/1945 g.

7. januar. — Naše snage drže Metaljku, Ponikve, Zaborak. Tražene snage hitno uputi ka Metaljci i Ponikvama. Grupa Šumadinskih korpusa povukla se u toku prošle noći u Goraždu mesto na Ivsar kao što sam naredio. Još neznam kuda je Baćović ostupio. Tako isto neznam šta je sa Fočom.⁹¹ Pokušavam da Srbijance vratim na Ivsar, ali ne verujem u uspeh. Hitno odgovori da li si i kada si uputio obećane trupe. Ja sam još u Čajniću sa delom štaba.

Branko.

Br. 637

Za Đurišića

Pošto se tvoj napad uopšte nije ispoljio, a juče su nas komunisti napali sa dve brigade te smo se posle ogorčene borbe koja trajala celog dana povukli na Drinu. Ljustvo je nesposobno za borbu premoreno i bez municije. Srbijanci i Cimbalević nisu mi dali ni jednog čoveka čak ni za uži mostobran sa Gatačkom brigadom od Foče pobegao u pravcu Trnova, a Račić se povukao ka Goraždanskoj Jabuci. Javi tvoje dalje namere.

Branko

Br. 638.— Za Račića

Ostavljen sam na sebi pošto nijedan komandant nije izvršio naređenje posle tri dana borbi morao sam se povući na Drinu. Potrebno je da ti i Smiljanić odmah preduzmete korišćenje zone za ishranu između Ocke i Osaničke reke jer je inače opstanak nemoguć. Očekujem da se ispolji Pavlov napad.

Branko

Br. 639. Za Pavla — *ultra urgent*

Veza tvoj broj 5 i 6. Jutros sam ti javio situaciju. Brigada crvenih koja je napadala ka Čajniču sinoć je zanočila na liniji Ifsar — Luke — Kamen i dalje ka Zaborku. Jelovac sa 130 ljudi je u Bučju. Čajnički kod kuća. Bosna na Biljinu i Samaru. Ne mogu da shvatim da tvoj puk sa Zaborka nije uhvatio vezu sa Bosnom na Metaljci. Zbog toga je i bio iznenađen. Obzirom na povlačenje 11 da li ćeš ići u Sandžak ili ne? Ako ne ostvarimo plan izgubićemo sve snage iz Sandžaka i do Drine. Crveni imaju sada izgleda 3 brigade u Sandžaku. Na srbijske snage nemožemo računati Bačović je kidnuo u Trnovo. — Branko

Ova je knjiga završena sa brojem 639.

Overava
k-t. Istak dela V. K.

BR. 134

IZVEŠTAJ ŠEFA PROPAGANDNO-OBAVEŠTAJNE SLUŽBE I SUDSTVA ZENIČKOG KORPUSA OD 8. JANUARA 1945. NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE O RAZGOVORU SA ŠTABOM SRPSKOG UDARNOG KORPUSA I ODLUCI TOG ŠTABA DA SE SA KORPUSOM POVUČE U SLOVENIJU¹

Načelniku Štaba Vrhovne Komande

Otišao sam iz Štaba V. K. još 3 januara o.g, te kako se još do danas nisam povratio, ima osnova sumnji da sam pobe-

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 238, reg. br. 1/9 (BH-W-617). Izveštaj je pisan, verovatno, 8. januara 1945.

gao da se više i ne javim. Međutim, iz izveštaja Komandanta Žepačke brigade od 5. o.m. vidi se da ležim bolestan u Štabu Žepačke brigade.

Došao sam u Štab kod potpukovnika Hamovića² 4 o.m. i tada sam doznao da se u Zavidovićima nalaze jedinice S.U.K.-a sa oba dovoja generala i da treba da krenu za Sloveniju ili Nemačku. Zato sam odmah otišao u Zavidoviće i sastao se sa generalima Radovanovićem i Jonićem u nameri da saznam u kome su cilju zašli u Zavidoviće (teritorija našeg — Zeničkog Korpusa) i kakve namere imaju kasnije.

Tom prilikom razgovarali su sa mnom i Janić i Radovanović i pukovnik Brana³ Živković i major Janić⁴ i još nekoliko njihovih viših oficira i svi su solidarno i jednoglasno izjavili, da je njihovo ljudstvo više nemoguće upotrebiti za kakve borbe u Bosni.⁵ Izgovarali su se tim, da im je ljudstvo premoreno, prezeblo, izgadnelo bez municije a i bez volje da se dalje bori zajedno sa jedinicama J.V.U.O., od kojih su bili na svakom koraku navodno maltretirani...⁶!!!? U vezi ovog poslednjeg specijalno spominju Keserovića.

Prilikom tih razgovora generali i svi viši oficiri S.U.K.-a, rekli su mi da su rešili da krenu za Sloveniju i da se stave na raspoloženje Rupniku, ali da će u Sloveniji saradivati sa pripadnicima J.V.U.O., te da su o svemu tome izvestili Vas preko majora Pavićevića.

Tih dana stigle su u Zavidoviće i neke male grupice pripadnika J.V.U.O. — iz raznih komandi — najviše Kalabićevih, koji su skupa sa ovim izrodima iz poljske straže priredili najveću bruku i sramotu srpskom narodu.

Razumem glad, razumem zimu, mogu razumeti sve nedaće, ali da Srbin svoje oružje proda ili čak pokloni ustaši to ne mogu pravdati ničim. Verovali ili ne, ali je istina da su u Zavidovićima vojnici proslavljenog Kalabića (!) skupa sa onima, koji su smatrali da su u današnjem ratu dali svoj dovoljan obol na taj način što su vršili racije po Beogradskim ulicama, dobar deo svoga oružja prodali ili poklonili ustašama i muslimanskim milicijama, dok su jedan deo dobrovoljno ustupili i Nemcima.

Po Zavidovićima su pričali najfantastičnije priče o snazi komunista, kao i o potpunom rastrojstvu u jedinicama J.V.U.O. Govorili su baš ustašama, kao i komunističkim simpatizerima

² Božidar.

³ Branimir Brana, zamenik komandanta SUK i komandant njene 1. divizije.

⁴ Miodrag Jonić (ne Janić), ađutant Štaba 2. divizije.

⁵ Vidi dok. br. 107.

⁶ i ⁷ Tačke u originalu.

(kojih u Zavidovićima kao industrijskom mestu ima mnogo) da je sada došlo do potpune kapitulacije J.V.U.O., te se tada pričavalo po svim lokalima u Zavidovićima kako će »i Draža Mihajlović sa najužom pratnjom inkognito da se prebaci sa jedinicama poljske straže u Sloveniju ili čak Nemačku«. To su pričali mnogi niži, a poneki i viši oficiri S.U.K.-a.

Likovali su ustaše i komunisti. Vesti o svemu tome brzo su počele dopirati do Sarajeva, Banja Luke i Travnika. Pavelićevci i Titovci razleteli su se na sve strane da svakome što pre objave kako im je najglavniji protivnik »konačno poražen a bedni ostaci srpskih nacionalista traže sad poslednje utočište kod Nemaca...⁷«

Dva dana posle toga nestalo je iz Zavidovića generala Jonića i Radovanovića. Oružje je sve više prelazilo u ruke muslimanskih milicija, ustaša i komunističkih jataka. Tada sam, i ako već oboleo, pod visokom temperaturom, otišao do Zavidovića i rešio na svoju ruku, po sopstvenoj inicijativi, da razoružam sve trupe S.U.K.-a u Zavidovićima. Za izvršenje toga Hamović mi je stavio na raspoloženje celu svoju brigadu. Hamović je bio mišljenja da se pošalje S.U.K.-u ultimatum za predaju oružja, s tim da se zapreti silom u koliko oružje ne polože. To sam usvojio, te smo [u] tekstu ultimatumu izveli trik kao da je izdata zapovest Komandanta Zeničkog Korpusa za razoružanje u stvari za sve smo to znali samo Hamović i ja. Mitranović⁸ o tome ne zna ništa.

Ultimatum za predavanje celokupnog oružja nama predali smo S.U.K.-u 6 januara o.g. sa rokom do 18 časova istoga dana. Međutim, istoga dana u 12 časova potpukovnik Hamović dobio je izveštaje od Ob. oficira V. K. i K-ta 1 div. S.U.K.-a (koje Vam izveštaje prilažem).⁹ Primivši ta dva izveštaja odložili smo nameravano razoružanje vojske S.U.K.-a, dok ne proverimo preko Vas da li su tačni navodi u tim izveštajima.

A sad da se osvrnem na ta dva izveštaja (koja Vam u prilogu šaljem).

U izveštaju pov. O. Br. 41 tvrdi obaveštajni oficir V. K. kako S.U.K. nije uopšte ni imao nameru da ide u Sloveniju ili

⁸ Borivoje Bora.

⁹ Izveštaj obaveštajnog oficira četničke Vrhovne komande nije naden. U izveštaju komandanta 1. divizije SUK nalazi se odgovor na ultimatum o razoružanju, koji je iznet u tri tačke: 1) da se divizije SUK-a u Zavidovićima nalaze po naređenju Vrhovne komande, da se njihovo transportovanje vrši u pravcu Bosanskog Broda i da sve tri divizije sa Vrhovnom komandom održavaju vezu preko pukovnika Ljudevita Pogačara; 2) da oružje ne prodaju pripadnici SUK »već pojedini četnici pripadnici JVUO« i 3) da predaju oružja »Srpski udarni korpus neće izvršiti nikome jer on i dalje dejstvuje pod komandom V. K.« (Arhiv VII, Ča, k. 102, reg. br. 27/5).

Nemačku. Međutim, Vama su takođe poznate njihove prvobitne namere, a meni su i generali Jonić i Radovanović, kao i komandanti 1 i 2 divizije jasno i nedvosmisleno rekli: »Naše je ljudstvo apsolutno više nemoguće upotrebiti u borbama u Bosni i mi smo konačno rešili da idemo za Sloveniju«. Sad od jedanput ispada da je i njihova želja da ostanu u Bosni da u Sloveniju nisu ni mislili.

Tačno je da su u Zavidovićima prodavali ili Nemcima predavali oružje Kalabićevi, Keserovi i Pazarčevi vojnici, ali nije tačno da su samo 10—15 vojnika S. U. K. to isto činili. Tvrdim sa najvećom sigurnošću, spreman da zato uvek podnesem dokaze, da je u Zavidovićima samo muslimanskim milicijama i ustašama od strane vojnika S. U. K.-a prodato najmanje 100 pušaka, oko 30 pištolja, preko 50 bombi, jedna Zbrojovka, 4 nemačka pikavca i prilično municije. A što je najžalosnije prodavanje oružja nastavlja se punom parom i dalje i posle ovoga izveštaja pov. O. Br. 41 od 6 jan. o.g. od Ob. oficira V. K., a zbog koga sam se izveštaja (zapravo zbog štambilja »Gorski Štab Br. 1«) i pokolebao da izvršim nameravano razoružanje vojnika S. U. K.-a.

Šta namerava V. K. da izvrši sa jedinicama S. U. K.-a nije mi poznato, kao što mi nije poznato da li su te jedinice po naređenju V. K. bile u Zavidovićima, kako sad komandanti SUKA tvrde. Ne znam ni da li su dalji pokreti tih jedinica u pravcu Doboja i Broda zaista po naređenju V. K., ali bilo kako bilo, danas sebi nikako ne mogu da oprostim što se i našto obazirah i što ne digoh i od SUKA i onih malodušnih četnika ono oružje koje pređe ovih dana u ruke ustaša, komunističkih jataka i muslimanskih milicija i koje će biti posle upereno u mene. Tu prestaju svi obziri, kad su takve stvari u pitanju u punom sam pravu da po sopstvenoj inicijativi, bez naređenja starije komande, oduzmem oružje od svakoga onoga koji ga daje onome koji će me njime biti.

Ponavljam: žao mi je da svo to društvo u Zavidovićima nisam razoružao, a od toga sam u poslednjem momentu odustao samo zato da proverim navode Ob. oficira V. K. iznešene u izveštaju pov. O. Br. 41, koji Vam se šalje u prilogu. Da sam izvršio razoružanje mnogo bi manje njihovog oružja palo u ruke naših neprijatelja, to bi za mene bila sad glavna stvar, a posle bi se ja lako Vama pravdao što sam to učinio.

Razboleo sam se, kako lekar reče, od jačeg gripa sa verovatnoćom da mi se lanska upala pluća ponovi. Ležim u Štabu kod Hamovića. Diktiram ađutantu i on piše. Od Zavidovića sam sad daleko 8 kilometara. Situacija u Žepačkoj brigadi do-

bra. Komunisti nema u blizini. Sa Mitranovićem nemam veze, jer su komunisti presekli put između mene i Okruglice. Drže Vareš i deo Zvijezde više Brgula.¹⁰ Podrobnijih podataka odatle nemamo, jer ova Žepačka brigada tamo ne graniči, a Zeničani nisu na svome terenu. Doznajemo da se Matičević¹¹ žestoko bori sa komunistima. Juče sam do njega uputio jaču patrolu sa pismom za njega i sutra očekujem da se vrate. Odgovor, koji mi pošalje Matičević o situaciji oko Vareša, poslaću u originalu i Vama na uvid. Očekujem da će taj izveštaj Matičevićev biti opširan.

Za sada moram ostati ovde dok bar malo ne ozdravim. Kako nemam veze sa svojim štabom na Okruglici, to Vas molim da naredite da mi se iz blagajne V. K. pošalje 5—6000 Kuna, koje su mi potrebne za neke sitnice dok ležim.

Sa mnom, molim, da održavate za sada vezu preko Žepačke brigade, u čijem ću se štabu za neko vreme nalaziti. Molim Vas da mi javite i vezu za V. K.-u koliko sedište bude promenjeno — a radi podnošenja izravnih izveštaja odavde.

Čim ozdravim doći ću do Vas da Vam usmeno o svemu referišem.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

Šef propag., obaveš. služ., i sudstva
Zeničkog Korpusa
sudski kapetan,
Lozo Miroslav

---

¹⁰ Radi se o dejstvima 4. divizije 5. korpusa NOVJ (njena grupa bataljona je 1. januara 1945. oslobodila Vareš). Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 44 i 167.

¹¹ Vidi dok. br. 109 i 112.

**PROCENA STANJA ČETNIČKIH JEDINICA KOMANDANTA
1. SUMADIJSKOG KORPUSA OD 10. JANUARA 1945. SA
PREDLOZIMA ZA DALJI RAD¹**

SITUACIJA NAŠIH TRUPA

I

ŠTA TREBA RADITI NA POČETKU 1945 GODINE

Nalazimo se na istinskoj prekretnici *biti ili nebiti*, nalazimo se u času kada treba mnogo umno misliti i razumno raditi.

Jedna, ma i mala greška, imaće široke posledice po trupu ili sve snage — već prema tome ko donosi odluke.

Da bismo doneli najbolje rešenje koje pruža najbolje vojničke i političke izglede, moramo znati koji nam je stvarni ZADATAK a onda duboko savesno i visoko umno rasmatrati sve okolnosti koje nam čine ovu tešku situaciju. Uz to, moramo biti *energični* u rešavanju i izvođenju.

Osnovni elemenat, oko koga se sve okreće, jeste naša ŽIVA SILA: vojnik, trupa. Poznati i hteti poznati duhovne i fizičke moći vojnika, pa na njima zasnivati sve odluke, — to je naš imperativ. U protivnom, sva rešavanja biće prazna, biće filmska slika na platnu.

Drugi presudni faktor jeste naš *politički momenat* kod saveznika. Kod ovog pitanja ni u kom slučaju ne smemo biti »politički gerilci« jer se politika moćne Britanije i Amerike ne vozi nemačkim kamionima, već u glavi jednog Čerčila i Ruzvelta. Naime, ne smemo vršiti POKUŠAJ.

Treći elemenat jeste zima, u vezi sa topografskim sklopom i ekonomskom moći teritorije na kojoj smo.

Najzad, *vreme* potrebno za izvođenje naših planova i vojno-političke *promene* koje će u tom nastati.

Rasmatrati sve te okolnosti pa konsumirati i po srednjoj liniji doneti odluku, znači učiniti jedino moguće i jedino danas izvodljivo. Sve, na drugi način i površno rešeno, katastrofalno je.

Još nešto, pre svega, kad su u pitanju brojne trupe, i sudbinska rešavanja, dopustiti da odluke donose samo FORUMI a ne pojedinci. Mogu biti jedino ova dva foruma: Vrhovni i

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII. Ča, k. 45, reg. br. 7/6 (S-V-5315/1).

neporečivi forum — naš ČIČA, a u svakom drugom slučaju FORUM KOMANDANATA I POLITIČKIH ZNALACA, bezuslovno uz punu *saglasnost ČIČINU*.

VOJNIK. Rđavo hranjen, go i bos, vođen na duge marševe i u borbe pod teškim vremenskim neprilikama, uz to košen bolešću, vojnik nam je prestao biti jak, izdržljiv i bodar. On nije više sposoban za velike pothvate, sve do potpunog fizičkog oporavljanja i opremanja.

Rđavo fizičko stanje umanjilo je moral. Deluje još ono protiv čega se ne možemo boriti: čežnja za svojim zavičajem.

Neprijateljsko držanje stanovništva Bosne i inertnost bosanskih vojnih jedinica ubili su kod srbijanskih trupa ljubav prema opštem Ravnogorstvu i polet za zajedničku borbu. Ovo je nadalje nepopravimo.

REZIME: Za duže vreme trupe nam nisu sposobne za velike zadatke.

Naš politički položaj je jasan, samo treba stvarnosti gledati u oči. Ako učinimo ono što pojedini predlažu — odemo k najbližim savezničkim trupama, šta imamo da očekujemo? — Zar će Britanija za račun 15000 četnika da u nevreme i bez svoga plana kvari političke odnose sa milionskim Sovjetskim Savezom? Sigurno da neće! Pa kad bi nas i prihvatili, to bi bilo iz samilosti prema ljudima, no šta bi onda mogli činiti sa nama? — Sigurno ne naoružati nas i opremiti, već: 1) Ili staviti pod komandu Tita koga jedinu priznaju, 2) Ili uzeti kao svoju najamničku vojsku, 3) Ili — da ne bi stvarali sebi teškoće oko naših trenja sa Titovcima — prebaciti nas u Italiju kao »rekovalescente« do promene političkog kursa na Balkanu.

Ja ne vidim nikakvog načina da bi Saveznici povoljnije rešili naše pitanje. Ima, ali po cenu našega Ravnogorstva i odricanja Čiče. Dakle, to što mi nikada nećemo učiniti. Ako neko ima druge planove — van okvira Ravnogorstva — ne dajemo mu pravo da sam odlučuje. Zato FORUM.

A kud bismo tek da nas Saveznici uopšte ne prime! — Sa svim što bi se imalo izdržati u probijanju do njih, mi bi tada postali napoleonska vojska posle Moskve... dakle izgubljeni.

Vlada snežna zima a nalazimo se u najpasivnijim krajevima. Ovde se ne možemo ishraniti, a još manje doći do ma kakve vojničke opreme. Ako je u pitanju pokret ka Saveznicima znači boriti se sa snežnim, besputnim i nenastanjenim planinama Bosne i Hercegovine. Kraj rđavih odela i obuće, boleštine će nas još više kositi a nemamo nikakvih sredstava ni za lečenje ni za prenos bolesnika i ranjenika. Posebno je pitanje probijanje pod borbom.

Dakle, terenske i vremenske neprilike onemogućavaju dug uspešan marš sa ovakvim trupama.

Najzad, u ovo doba godine ne preduzimaju odlučne vojničke radnje ni najopremljenije vojske sveta, već se u zamahu nedovršenih jesenjih ofanziva izvode najneophodnije taktičke radnje sa kojima se dočeka proleće. A mi, goli, bos i iznureni hoćemo da preduzmemo najsudbonosniji i to — POKUŠAJ.

VREME nam je učinilo sve ovo, *vreme* će nam doneti i bolje dane. A mi hoćemo presudnu radnju ničim ne pripremljenu, ničim do našom nevoljom i mukom potkrepljenu.

Sa verovatnog gledišta da nas Saveznici sada ne bi primili kao saveznike, onda — ma šta dalje sa nama bilo — PROTEĆI ĆE VREME u kome sigurno ima da se promene i političke i vojničke prilike u Majci Srbiji, a mi ćemo tada — u najpotrebnijem času — biti odeljeni prostorom i nemoćni za ono najglavnije: za oslobođenje i buđenje Srbije.

Svaka situacija povoljnija od izloženoga, u navali na Saveznike, opet nam ne pruža mogućnosti da izvedemo svoje Delo za koje postojimo.

OPŠI ZAKLJUČAK: Neisplativo je i možda katastrofalno vojničkom snagom vršiti ma kakve političke opite. Normalno je da politika pripremi vojnički teren, a ne vojska — pogotovu naša vojska — politički.

ŠTA PREDUZETI?

1. — Stvoriti mogućnost da se vojnik oporavi i opremi. Za ovo je uslov izbor bogatije prostorije na kojoj se može duže opstati.

2. — Ne tražiti borbu, već je samo u nuždi primati.

3. — Razviti propagandu u trupi i širiti našu Ideologiju.

4. — Sa razvijanjem vojno-političkih događaja bližiti se Srbiji koja jedino treba da je naš cilj, te biti spreman za upad u danom momentu.

5. — Tražiti načine da se sa Srbijom uspostavi kurirska veza.

Gornji uslovi ne mogu se ni jednom prostorijom u potpunosti zadovoljiti, ali najviše uslova za to pruža Bosna severno od linije Višegrad—Sarajevo.

10 januara 1945. godine.

kapetan
Marko Lj. Muzikravić

**IZVEŠTAJ OFICIRA OBAVEŠTAJNOG ODELJENJA ŠTABA
VRHOVNE KOMANDE NA SLUŽBI U TREBAVSKOM KOR-
PUSU OD 10. JANUARA 1945. DRAŽI MIHAILOVIĆU O
VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI NA TERITORIJI ISTOČNE
I ZAPADNE BOSNE¹**

6. januara 1945. god.

Uvaženi Gospodine Ministre,²

Pri prolasku Vrhovne Komande, u oktobru pr.[ošle] godine, kroz ove krajeve, određen sam iz Obaveštajnog odeljenja V. K. na službu u Trebavski korpus i od tada stalno sam bio pri istom.

Smatram za dužnost da svoja opažanja za ovih tri meseca, kako u pogledu opštih prilika u celome kraju tako i u pogledu prilika u samome korpusu treba da saopštim Vama kao vođi celoga pokreta i kao licu koje nosi punu istorijsku i moralnu odgovornost za uspeh ili neuspeh akcije.

Ta zapažanja sastoje se u sledećem:

I. — *U O P Š T E*. — Komandant korpusa otac—prota Sava Božić nesumnjivo je čovek od najvećega autoriteta kod ovdašnjeg naroda a naročito kod domaćina starijih godišta. Ono što je naročito važno, on uživa veliki ugled i autoritet i kod nesrpskog elementa, specijalno kod Muslimana. Veliki demokrata po ubeđenju, nedostaje mu odlučnosti u čisto vojničkim stvarima i pitanjima, jer, opravdano, smatra da u te stvari — iako pro forma Komandant korpusa — ne treba da se meša, obzirom da u korpusu postoji stručno vojno lice, Komandant operacija, pukovnik Đura Popović.

Iz ovih razloga delatnost oca Save Božića usmerena je uglavnom u političkim akcijama.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 239, reg. br. 1/10 (BH-W-900).

² Odnosi se na Dražu Mihailovića. Za ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva u vladi Kraljevine Jugoslavije u emigraciji imenovan je 11. januara 1942, kada je dr Slobodan Jovanović došao za predsednika vlade. Taj resor je držao sve do dolaska dr Ivana Šubašića za predsednika vlade (1. juna 1944). Na njegovo mesto je tada došao Petar Živković, divizijski general. Pre obrazovanja vlade dr Ivana Šubašića, predsednik Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije maršal Josip Broz Tito izjavio je da prihvata izbor Šubašića pod uslovom da buduća vlada odstrani Dražu Mihailovića i osudi sve saradnike okupatora u Jugoslaviji. No i posle toga Dražu Mihailovića su njegovi potčinjeni oslovljavali ministrom.

Smatrajući komunizam kao najveću opasnost po Srpski narod u sadašnjim momentima, on je sve svoje napore posvetio taktiziranju i sporazumevanju sa nesrpskim elementima, u prvome redu sa Muslimanima,³ u težnji da ih pridobije za saradnju sa nama. U tome je imao vidna uspeha postigavši da, od Vašega [prolaska] kroz ove krajeve do sada, preuzme vlast u Modriči i Gradačcu i time olakša saobraćaj sa Posavinom, kao bazom za snabdevanje kako ovoga kraja tako, gotovo, i cele Istočne Bosne. Osim ove čisto ekonomske koristi koja se ima od preuzimanja vlasti u ovim krajevima i mestima, postignuta je i vojnička korist u toliko što je posada u ovim mestima zajednička sa Muslimanima, pa će oni biti u obavezi da sutra zajedno sa nama pođu u borbu i protivu zajedničkog neprijatelja — komunizma.

Pokušavao je da slične sporazume postigne i sa Hrvatima — ustašama, ali u tome nije uspeo kako zbog neuidavnosti samih Hrvata tako, a možda i više, zbog netrpeljivosti ovdajšnjeg srpskog elementa prema ustašama, koji elemenat neće ni ne može da shvati da se je karakter mnogih ustaša od 1941. na ovamo izmenio u našu korist i da su mnogi od njih sada ustaše samo i jedino iz razloga da ne bi napuštali svoje kuće i da bi i dalje dobijali snabdevanje u opremi i naoružanju kao i mnoge druge povlastice od Hrvatske države.⁴

Međutim, u narodu nastojanja oca Save Božića, naročito kod mlađih boraca, ne nailaze gotovo ni na kakvo razumevanje, te preti veoma ozbiljna opasnost da svojim netaktičnim postupcima prema inovercima, naročito Muslimanima, poruše sve ono što je prota Božić uspeo da do sada postigne. Nije ređak slučaj da pojedini borci presreću trgovce — Muslimane — i [na] najordinarniji način ih pljačkaju do gole kože. Ni za jedan od ovih slučajeva pljačkaši nisu pozvani na odgovornost te to ostavlja veoma ružan i mučan utisak na Muslimane.

Pretprošle subote, na pazarni dan, usred Kožuha, na ulici ubijen je jedan Musliman. Zna se ko ga je ubio i protivu krivaca ništa nije preduzeto. Istoga dana opljačkano je nekoliko Muslimana — trgovaca koji su dolazili na pijacu s onu stranu reke Bosne — iz Kotorskog. Zna se i ko je ove ljude opljačkao ali ih niko nije pozvao na odgovornost. Rezultat: evo već druga

³ i ⁵ Odnosi se na miliciju koju je NDH formirala od dela muslimanskog stanovništva.

⁴ Komandant Trebavskog korpusa pop Savo Božić je 28. maja 1942. sa ustaškom NDH sklopio pismeni sporazum o saradnji u borbi protiv NOP-a (Zbornik NOR-a, tom XIV, knj 1, dok. br. 89). I on i njegovi komandanti su, i pored povremenih sukoba, uvek kad se radilo o borbi protiv jedinica NOV i POJ održavali savezničke odnose kako sa ustašama tako i sa domobranima i muslimanskom legijom.

subota kako muslimanski trgovci, nedolaskom, bojkotuju kožušku pijacu. Kada se zna da se ceo ovaj kraj uglavnom snabdevao isključivo preko muslimanskih trgovaca kojima je bilo omogućeno odlaženje u krajeve gde ima Hrvata i Nemaca i donošenje robe na ovdašnju pijacu, onda neće trebati dugo vremena pa da se posledice ovog bojkota vidno osete a naročito u nedostatku municije koju su uglavnom na pijac donosili Muslimani.⁵

Pre petnaestak dana borci iz Kostajnice presreli su nekoliko vojnika muslimanske legije, dakle ljude sa kojima još koliko sutra treba zajedno da pođu u borbu protivu zajedničkog neprijatelja — komunista —, razoružali ih i svukli do gole kože. Umesto da počinoci ovoga dela budu pozvani na odgovornost, Komandantu ove legije data je novčana naknada kako bi umirio svoje vojnike. Nije se ni malo vodilo računa da je takav gest očigledno Muslimanima pokazao, kako je naša Komanda slaba i neautoritativna prema našim borcima, kad nije u stanju da ih kazni već pristupa davanju novčane naknade.

Muslimani, u težnji da izbrišu utiske iz 1941. godine, kada su se solidarisali sa Hrvatima, trude se da se sada pokažu većim Srbima no što smo i mi sami. U tome cilju gledaju na svakome koraku da izazovu sukobe sa Hrvatima. Naši ljudi—borci ne uviđaju da nam to ne ide u korist, spremni su da u tome pogledu vazda saraduju sa Muslimanima pa ma i na štetu opšte stvari. Tako je pre izvesnog vremena između ustaša, kojima je preko dana bio slobodan dolazak u Modriču, i Muslimana koje su ustaše tako pokušale razoružati, izbio sukob. Veštim nastojanjem Muslimana umešali su se i naši u ovaj sukob i ubili 4 ustaše. To je dovelo do zategnutog stanja između nas i ustaša u Posavini te su ustaše pobili neke naše ljude u Šamcu, Crkvini i Miloševcu. U tome je pala naredba V. K. za pokret prema Tuzli.⁶ Da bi naterala borce da idu prema Tuzli Komanda korpusa je prethodno morala da im odobri pokret prema ustašama severno od Modriče, koji se je završio pokoljem Hrvata u ustaškom selu Garevcu.

Iako je otac Sava Božić domorodac, ostale ličnosti koje su u pokretu, nisu iz ovoga kraja, pa u narodu postoji veliko nezadovoljstvo što ga vode »stranci«.⁷ Ovo nezadovoljstvo sa naročitom tendencijom potenciraju ljudi koji do skora i sami bili u vodstvu pokreta pa su docnije istupili iz istoga bilo za to

⁶ Vidi dok. br. 127.

⁷ Iako su Dražu Mihailovića priznavali za vrhovnog komandanta, četnički komandanti sa teritorije Majevice, Trebave i Ozrena stalno su se odupirali postavljenju na komandne položaje oficira van te teritorije. Potpunije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom XIV, knj. 1, dok. br. 122, 123, 124 i 139.

što su se kompromitovali neispravnošću u svome radu, bilo iz čtstoga oportunitizma, jer ne žele da se više aktivno angažuju u samome pokretu a hteli bi da to pretstave kao da se u pokretu, od danas vodećih ljudi — »stranaca« njihovo prisustvo i učešće ne želi. Ima u tome dosta prstiju takvih ljudi koji inkliniraju crvenima i koji stalno u narodu podržavaju ovo nezadovoljstvo preko vodećih domaćih seoskih ljudi. Vodstvo pokreta to zna a poznaje i ljude koji to sve čine, ali nema snage da protivu takvih lica ma šta preduzmu, a niti pokazuje za to dobre volje, već i dalje dopušta njihovu destruktivnu akciju na opštu štetu.

II. — STANJE U VOJSCI. — Borci su nedisciplinovani i ideološki neobrađeni za borbu koju treba da vode. Pre svega i svačega jedino im je pred očima njihov lični interes pa tek onda opšta stvar. Ako ima izgleda na pljačku spremni su uvek da idu u pokret i operacije. Ako na to nema nikakva izgleda treba dugo i dugo vremena pa da se pokrenu. Nije redak slučaj da pođu pa da se sa pola puta vrate bez pitanja i odobrenja starešina. Pre izvesnog vremena bili su upućeni u akciju prema partizanima, koji su se iz Mačve prebacili u Semberiju. Nisu došli ni do polovine puta, pa su se, bez pitanja i ma čijeg odobrenja, vratili motivišući ovakav svoj postupak time: da su mislili da idu u borbu na ustaše ali da su prevareni upućivanjem na borbu protivu partizana.

Kada je naređena akcija na Tuzlu, mesto određeno za koncentraciju, bilo je u Srnicama. (severozapadno od Tuzle prema Gradačcu). Tri puta su polazili i vraćali se, sve dok nisu prinudili Komandu korpusa da ih uputi u Posavinu, u borbu protivu ustaša, tako, da na naređene operacije prema Tuzli nisu ni otišli osim jedne brigade. Da sramota bude veća sve muslimanske jedinice koje su bile pozvane na zajedničko učešće u ovoj akciji, odazvale su se jednodušno i bez ikakvih izgovora. Kakav je utisak naša vojska ostavila na te muslimanske jedinice ne treba naročito isticati.

Veoma su podložni pljački. Gotovo svakodnevno vrše napade na Muslimane i u tome su uzeli toliko maha, da gotovo više i nema mogućnosti da ih u tome može ma ko sprečiti. Najbolji primer njihove slobode »rada« neka posluži sledeće: dva borca iz Kožuha su, jedne večeri, privezala jednog muslimanskog trgovca ispred jedne kafane u Kožuhama i sa njegovih kola skinula i opljačkala četiri vreće soli (vrednost oko pola miliona Kuna) koju je ovaj doneo da sutradan na pijaci rasproda narodu. Opljačkani trgovac je podneo prijavu žandarmeriskim organima, koji su odmah povelili istragu, utvrdili krivce, robu pronašli i predali je opljačkanom trgovcu. Ali su

oni to morali sve izvršiti tako, da se nije znalo ni ko je krivac ni gde je roba pronađena. Niko od vojnih starešina nije dotične borce—pljačkaše pozvao na odgovornost za izvršenu pljačku.

Komandant operacija, pukovnik Đura Popović, koji se u ovome korpusu nalazi već više od godine i po dana i koji je za to vreme učestvovao u svima borbama koje su se vodile sa partizanima, i u njima se pokazao — kako prema mišljenju oca Save tako isto i po mišljenju samih boraca—pravim vojnikom i hrabrim čovekom, dobronameran je pa ipak nije u stanju da zavede disciplinu kod boraca a to najviše iz razloga jer je »stranac«. Nije redak slučaj da na naredene operacije on ode prvi a borci odlaze tek posle dva ili tri dana.

Poviku na oficire »strance« uopšte naročito podržavaju starešine-neprofesionalni vojnici koji se osećaju ugroženi na svojim položajima ako bi došlo više oficira profesionalnih u korpus. Među prvima od njih ističe se:

MILOŠ BOTIĆ, komandant I brigade. Sveštenik po zanimanju, poslao je ženu sa detetom u Srbiju, da bi nesmetano mogao da se preda nemoralnom životu i javna je tajna da živi u nedozvoljenim odnosima sa jednom udovicom iz Kožuha. Ima ideju da se posle rata raspopi, razvede sa sadanjom ženom i venča sa tom udovicom. Jedan raspućinski tip koji nema nikakvog autoriteta kod boraca jer sam nije uredan čovek. Uobražava da sve stvari sam najbolje poznaje. Reklamer najobičnije vrste, nije propustio da prilikom prošloga Vašeg prolaza kroz ove krajeve postrojava vojsku radi podnošenja raporta, i sebe pretstavi idealnim vojnikom i starešinom, te da time za sebe i poginulog brata,⁸ čijim se perjem i junaštvom kiti, izdejstvuje odlikovanja, a da odmah po Vašem odlasku ospe drvlje i kamenje na sve što je iz Srbije i što je oficir. On lično se veoma često ne odaziva naredbama korpusa odnosno Komandanta operacija pukovnika Đure Popovića, pa se onda može zamisliti kako se odazivaju borci iz njegove brigade. Još koliko u prošlu subotu morao ga je otac Sava javno, na pijaci u Kožuhama, izgrditi što nije postupio po njegovoj naredbi i još uoči toga dana otišao sa brigadom na položaj. Ni to ga nije dirnulo i u pokret je otišao tek u nedelju po podne.

Tolerira pljačku koja se od strane njegovih boraca vrši na teritoriji njegove brigade. Nedavno se je u bolnici u Osječanima desila jednome bolesniku krađa nekih 156.000 Kuna. Žandarmi su krivca uhvatili i on je pred njima delo priznao. Botić je naredio da krivca preuzme u svoj zatvor vojnička straža. Tamo je, nagovoren od boraca, delo porekao i ukradeni

---

⁸ Stevan Botić.

novac podelio sa borcima. Isto tako pretprošle subote njegovi borci su opljačkali neke muslimane koji su iz Kotorskog (s onu stranu r. Bosne) dolazili na pijacu u Kožuhe na pijacu. Poslednji podvig ove vrste njegovih boraca jeste pljačka koju su trećega dana Božića izvršili nad kapetanom Ljubom Stefanovićem iz korpusa ust. izbegl. g. Siniše Pazarca. Pa kad su oni mogli opljačkati jednoga aktivnog oficira i to u vreme kada se ovde nalazi i sama Vrhovna Komanda onda se može zamisliti šta sve čine kada nema ko da ih kontroliše. Sve ove pljačke i nedela poznata su popu Botiću, pa ipak ništa ne preduzima protivu takvih boraca jer neće da im se zameri pa makar to bilo i na štetu discipline i autoriteta vojske.

NIKOLA MILAKOVIĆ, rodnom iz Bjelovara, kapetan I klase, inače Komandant III brigade. Do pre godinu dana bio potporučnik hrvatskog domobranstva. Otada u našim redovima dogurao do kapetana I klase. Mlad i politički neizrađen čovek te veoma često čini greške koje mu ovdašnje stanovništvo ne može oprostiti. Uobrazava da je kao Komandant brigade sve-moćan i da mu je sve dopušteno. Upušta se čak i u raspravljanje čisto pozadinskih pa čak i u čisto upravna pitanja. Tako je pre izvesnog vremena raspustio jedan seoski Narodni Ravnogorski odbor i jednog pretsednika opštine, ne vodeći pri tome računa da smo demokratski odbor i da su ti organi postavljeni i izabrani od naroda pa da ih je jednom mogao i smeniti. Sve to izaziva nezadovoljstvo u narodu, i pošto je on oficir po profesiji sve to ide na račun oficira i »stranaca«. Pre kratkoga vremena naišla je jedna grupa ustaša u Gradačac, gde su njihove starešine izazivale Srbe i muslimane, tvrdeći da su oni svi Hrvati. Pošto se na ova izazivanja odgovorilo ćutanjem, jedan od prisutnih ustaša protumačio je to ćutanje kao odobravanje. Na to je ustao jedan musliman i ustašama odbrusio, da oni — Muslimani — nikada nisu bili Hrvati niti će kada to biti već da su bili i ostaju jedino Muslimani. Tu istu grupu ustaša kapetan Milaković je docnije lično otpratio na njihovim kamionima do Modriče i tamo im našao benzina za dalji njihov put. Ovakvo njegovo držanje i postupak izazvali su nezadovoljstvo kod srpskog stanovništva koje je toliko propatilo od ustaša a sprdnju i potsmeh kod Muslimana. I zaista ovaj postupak liči na izazivanje srpskog življa u ovim krajevima. Jer on je mogao ovim ustašama i na drugi način izaći na susret (dati im koga običnog vojnika i naprosto seljaka za vodića) a ne da se sam ponižava i da ih lično kroz srpske i muslimanske krajeve vodi i to kao starešina vojske. Od njega bi mogao biti dobar političar i vojnik kada ne bi pravio takve poteze već se više oslanjao na savete starijih i slušao ih i kada

se ne bi mešao u one poslove koji ne spadaju u njegov delokrug.

Komandanti II i IV brigade su ljudi koji su skoro došli na te položaje te o njima i njihovom radu i držanju za sada nemogu ništa reći.⁹

Sve primedbe i opažanja o vojsci odnose se u glavnom na trebavske brigade (I—IV). Stanje u Posavini nije mi detaljno poznato jer za ova tri meseca nijednom nisam tamo bio. Mogu reći samo toliko da je stanje u tri tamošnje brigade mnogo bolje u ovakvom pogledu blagodareći čvrstini volje Pavla Gajića,¹⁰ koji je ne samo Komandant jedne od tamošnjih brigada već i pomoćnik Komandanta korpusa... Sam Gajić u stanju je da održi disciplinu na visini a i narod je tamo po prirodni drukčijeg mentaliteta no u Trebavi. Detalje o Posavini mogao bih naknadno pribaviti u koliko bi isti bili potrebni.

POZADINA: Snabdevanje vojske vrši se uglavnom preko pozadina bataljonskih, i to iz rezervi koje se dobijaju od »Razreza desetine« na zemaljske proizvode i od »razreza za naoružanje i odeću« koji se vrši u novcu. Pošto je u ovim krajevima pokret počeo još prvih dana 1941. godine, narod je već zamoren, pa se kod pozadinskih organa a naročito kod Komandanta bataljonskih pozadina (Komandanti mesta) oseća izvesna tromost i neaktivnost u radu.

Obzirom da vojska nije stalno na okupu i kazanu, količine hrane i novca koje su do sada oduzimate od naroda bile su dovoljne za izdržavanje vojske, koja je iz ovih količina bila snabdevana samo onda kada se je nalazila u pokretu i na položaju. Ovakav način snabdevanja, međutim, ima tu neizgovodnu da je narod stekao uverenje da su te količine dovoljne i da nije obavezan da ma šta više od toga daje, te je kod naroda veoma često nezadovoljstvo kada mu se nešto više traži.

STANJE U OKOLINI: Jedinice koje se nalaze kao susedne ovome korpusu jesu Ozrenski i II srednjobosanski korpus. Stanje u Ozrenu nije mi poznato pošto nisam imao prilike da tamo odem.¹¹

Stanje u II srednjobosanskom korpusu je dosta dobro. Pribijen je na jednom uskom prostoru uz r. Bosnu, te usled toga nije u stanju da razvije neku akciju širega obima.¹² Osim to-

⁹ Komandant 2. trebavske brigade tada je bio poručnik Žarko Garašević, a komandant 4. trebavske brigade poručnik Bogdan Jeremić.

¹⁰ Pavle Gajić je u to vreme bio komandant 2. posavske brigade. Komandant 6. posavske brigade bio je poručnik Todor Boškov a 7. posavske brigade poručnik Luka Mikić.

¹¹ O stanju u Ozrenskom korpusu vidi dok. br. 141.

¹² Drugi srednjobosanski korpus je obuhvatao teritoriju između reka Bosne i Ukrene (dobojski, tešanjki, derventski i delove tesličkog

ga ima jednu brigadu-vučjačku — sa kojom apsolutno nema nikakve teritorijalne veze već istu održava preko trebavske teritorije. Komandant korpusa, major Sergije Živanović, iako dosta mlad, veoma ozbiljan i sređen čovek, ne samo da je vojnik već je dosta i politički izgrađen, pa se trudi [da] na svome terenu održi čistu situaciju i u tome je do sada imao dosta uspeha. U ostvarivanju ovih težnji jedino ima muke na teritoriji Vučjačke brigade koju vodi Branko Kovačević, čovek bez ikakve vojničke i političke spremne, tako da se na njegovom terenu i sada nesmetano šetaju komunistički politički komesari. Pre samo nekoliko dana na teritoriji Brankovoj su se nalazili politički komesari Dujmić i Petar Zec. Njihovo razorno dejstvo vidi se najbolje u tome što je Branku, pre mesec dana odbeglo oko 40 boraca zajedno sa jednim komandantom bataljona u redove partizana. Sam Branko ne vodi prema partizanima nikakvu odlučnu borbu. Ovo sa razloga jer mu je vojska veoma podložna pljački pa da bi je u tome pogledu zadovoljio, njegova je borbenost i aktivnost usmerena isključivo prema ustašama odnosno Hrvatima uopšte od kojih se ima šta opljačkati.

ZAPADNA BOSNA: Stanje u Zapadnoj Bosni nije mi lično poznato ali po izvesnim činjenicama sudeći ono je potpuno haotično. Bar takav sam utisak mogao dobiti u razgovoru sa pojedincima koji su iz tih krajeva dolazili.

Oficiri koji su iz V. K. bili određeni za Komandu Zapadne Bosne, a takođe i đaci škole za rezervne oficire koji su tamo bili raspoređeni svi su se gotovo vratili. To su: potpukovnik Vešović, major Lazarević, major Miletić, potpukovnik Joca Mihajlović i svi mi drugi. Svi su oni napustili komandu izgleda bez odobrenja, po svojoj volji i nahodenju. Jedino je potpukovnik Vešović regulisao svoj odlazak na legalni način. Naime, on je od Komandanta Zapadne Bosne dobio objavu da se može kretati po terenu cele Jugoslavije kao njegov obaveštajni oficir. Da li su toj Komandi i potrebna obaveštenja sa teritorije cele Jugoslavije to se Komandant nije pitao. Očigledno je da se prisustva Vešovićeovog hteo jednostavno otresti pa makar i na ovaj način. Osim Vešovića svoj odlazak izgleda da je regulisao privremeno i potpukovnik Mihajlović na taj način što je dobio bolovanje jer je pre izvesnog vremena bio ranjen.

---

i prnjavorskog sreza). Ovaj korpus trebalo je da se formira jula 1944. od delova postojećeg srednjobosanskog korpusa, ali se tome suprotstavio komandant Srednjobosanskog korpusa Lazar Tešanović i preko komandanta zapadne Bosne Slavoljuba Vranješevića uticao da do formiranja ne dođe, pa je za njegovo formiranje Draža Mihailović lično nekoliko puta intervenisao.

Međutim on se je priključio štabu Komandanta grupe korpusa pukovnika Simića,¹³ i iz razgovora sa samim Mihajlovićem imam utisak da se više i ne misli vraćati u Zapadnu Bosnu.

Gospodine Ministre,

Ja sam Vam gornja svoja opažanja saopštio možda na jedan nestručan i lajički način u pogledu vojske, ali budite uvereni da sam Vam saopštio samo i isključivo ono što sam video i što je apsolutno tačno. Ja detalje u ovaj izveštaj nisam unosio a ako bi Vam, ipak, i oni bili potrebni Vi me pozovite pa ću Vam i njih saopštiti.

Slobodan sam da Vam uz ovaj izveštaj dostavim na uviđaj i nekoliko propagandnih letaka koje sam u poslednje vreme izdao.

Molim vas, Gospodine Ministre, da i ovom prilikom izvolite primiti izraze moga osobitog poštovanja i odanosti.

Treba va,
10 januara 1945 godine.

Rezervni potporučnik
Dušan V. Spajić
Savetnik Min. un. poslova.

BR. 137

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA ČETNIČKE VRHOVNE KOMANDE OD 10. SEPTEMBRA 1944. DO 12. JANUARA 1945. GODINE¹

10 septembar

280

...³
956

Od Capa²

615. 10. IX. U Trebavi juče borba na liniji: Gračanica—Modriča.⁴ Muslimanska legija PIANICA,⁵ uspešno se bori već tri

¹³ Jevrem.

¹ Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 281, reg. br. 5/1. Vidi: izvod iz knjige primljenih depeša IDVK od 6. avgusta do 9. septembra 1944 (dok. br. 64), izvod iz knjige poslatih depeša IDVK od 2. avgusta do 25. oktobra 1944 (dok. br. 92) i izvod iz knjige poslatih depeša IDVK od 7. avgusta 1944. do 7. januara 1945 (dok. br. 133).

² Savo Božić, komandant Trebavskog odreda (korpusa).

³ Sa tri tačke su obeležene potpuno ili delimično izostavljene depeše (vidi dok. br. 64, nap. 2).

⁴ Borbe su vodile jedinice 38. divizije 3. korpusa NOVJ protiv nemačke 13. divizije »Handžar« i četnika.

⁵ Ibrahim Pjanić, komandant muslimanske legije.

dana. Crveni uopšte odlično naoružani sa dosta bacača i lu-
dački drski. Svršetak.

961

117. 10—IX: Vaše depeše: 445, 446 i 447 primljene. Depeše za
Mulalića.⁶ Dragi prijatelju, dobio si poruku preko Kemure⁷ da
ti dođem u posjetu, odlučio sam da tamo i preselim. Bio sam
se spremio za put i odredio dan, ali mi je saputnik prije oti-
šao. Sada čekam na tvoju poruku. Dr. K. Halilbašić. Molim
da se ova depeša hitno saopšti Mulaliću radi odgovora. puk.
Borota.

11 septembar

965

Od Ram — heroja⁸

734. 11. IX: Miša Momčilović uopšte se nije javio niti se pri-
metilo njegovo dejstvo. Partizani sve snage koje su imali kod
Gacka bacili na Popovića i izvršili protivnapad.⁹ Pošto je ostao
bez municije vratili ga na polazni položaj. Ako se tu zadrži
biće dobro. Treća kolona na jednom pravcu imala uspeha, a na
drugom pretrpela neuspeh te se i ona podkolona koja je pro-
bila morala da se vrati na polazni položaj. Veliki gubici u
ljudstvu, naročito u komandnom osoblju.

966

735. 11—IX. Sve jedinice u povlačenju a neke u rasulu. No-
ćas ću ponovo pokušati izvlačenje prema jugu: Javiću naknad-
no. Samo neću povesti onaj broj ljudi, koje sam mislio da je
probijanje uspelo. Snage sa kojima raspolažete pošaljite da
prihvate i podrže jedinice koje će ostati ovde. Neka Ćiro No-
vaković, Krivošić i ostatak mog ljudstva krene ovamo. Kraj
depeše. Voja.

⁶ Mustafa, član CNK, jedan od njenih potpredsednika.

⁷ Ahmed.

⁸ Vojislav Voja Lukačević.

⁹ i ¹⁰ To su bila dejstva 29. hercegovačke divizije (vidi dok. br.
63, 66, 72 i 92).

13 septembar

889
PERSI

979

od Ram-Heroja

739. 13. IX. — Sinoć odbijen napad partizana i preduzete su sve mere da se ponovo uspostavi telefonska veza sa Ulogom i Kalinovikom.¹⁰ Do sada smo imali oko 30 izbačenih iz stroja. Jedan komandant bataljona pljevaljske brigade poginuo. Dva komandanta nevesinjske (brigade) teško ranjeni. Javi situaciju tamo. Šta radite i šta nameravate. Pozdrav Voja.

980

Od Ferka

Broj službeno. 13. IX. — Opunomoćenik nemačkog vojnog zapovedništva Bosne i Hercegovine dostavio je akt ovoj komandi sledeće sadržine. Zapovednik nemačkih snaga, Bosne i Hercegovine naredio mi je, da Vam saopštim sledeće: U trenutku dok nemačke divizije brane Srbiju od boljševičke najeзде i progone partizanske odrede duž cele Južne i Zapadne Srbije kao i na teritoriji Bosne i Hercegovine, boreći se na taj način ne samo za nemačke interese nego u prvom redu štiteći srpsko stanovništvo od propasti četnici na području Velike Župe Vrh Bosne zauzeli su prema nama neprijateljski stav protivno svim dosadašnjim pregovorima. Nastaviće se.

981

PERSI

Nast. U toku današnjeg dana u više slučajeva primećeni su četnici u neposrednoj blizini Sarajeva. Od strane četnika izvršeno je nekoliko napada, a izvesne hrvatske žandarmerijske stanice su razoružane, dolinom Prače, kod Stambulčića je jedan transport prepadnut, u okolini Semizovca, izvršili su četnici napad na željezničku prugu, a u toku ove noći učestvovali su u napadu na Visoko. Nemačko vojno zapovedništvo nije niukoliko voljno da trpi i dalje ovakve i slične ispade. Komandujući general je naredio: 1. ukoliko neprijateljstva smesta ne prestanu preduzeće se od strane nemačke vojske najdrastičnije mere, ne samo protiv četnika, nego i protiv stanovništva i njegove imovine na teritoriji Velike župe Vrh Bosne. Nast.

982

PERSI

Nast. 2. Četnici imaju po primitku ovoga naređenja smesta da se povuku iz okoline Sarajeva i blazine saobraćajnih arterija. 3. Ukoliko se navedeno u tačkama 1 i 2 ne izvrši biće nemačke vojne jedinice koje se nalaze rame uz rame u borbi sa četnicima i srpskim nacionalnim snagama na Drini kao i u Hercegovini protiv partizana smesta povučene, tako da će srpskom stanovništvu slobodna teritorija [biti] predana na milost i nemilost boljševičkim banditima. 4. U koliko nemačka vojna sila bude prisiljena da pristupi njoj merama, biće srpski narod obavešten, kome od četničkih t.zv. narodnih vođa ima da zahvali za svoje totalno uništenje.

983

Persi

Nastavak. Ovom prilikom skreće se ponovo pažnja da bez obzira nato što je nemačka bez svake diskusije u vojničkom i političkom pogledu daleko od propasti i na Balkanu dovoljno snažna i [da će] biti uvek u stanju likvidirati srpski narod. 5. Ovo naređenje saopštite svima Vašim pretpostavljenim staršinama i susedima na teritoriji Velike župe Vrhbosna. 6. Pismeni izveštaj o prijemu k znanju i izvršenju dostaviti do 13. septembra t.g. 20 časova nemačkom vojnom zapovedništvu. Po naređenju k-ta nemačkih vojnih snaga Bosne i Hercegovine major Keler. Nast.

984

PERSI

Nastavak. P.S. Kao ne samo odlični nego i osvedočeni prijatelj Vašeg naroda dužnost mi je lično Vam staviti do znanja da Nemci u ovom slučaju su veoma ogorčeni i da će gore navedeno nemilosrdno i bezuvjetno izvršiti. Na Vama ostaje da dokažete da si imate ljubavi i razumevanja za život i opstanak hiljadama Vaših sunarodnika, njilovih kuća i ognjišta. Vaš major Keler. Nemcima je odgovorio da se narod brani od ustaša i komunista, da su ovo izazvale ustaše u sporazumu sa komunistima. Šta će dalje Nemci da preduzmu i da li će imati dovoljno snaga da prikupe neznam. Pukovnik Borota na terenu. Molim za hitan odgovor još u toku današnjeg dana, kakav stav da se prema ovome zauzme. Major Radaković.

564

15 septembar

985

Od Tomasa

85. 13/IX Otpočela je akcija protiv okupatora. Savo¹¹ sa svima uzeo učešća. Napad je izvršen na Semizovac, Svrake, Alipašin Most, Sumbolovac, Buloge i Derventu. Uspeh dobar. Neprijatelj proteran. Zarobljeno: 14 pušaka, 2 teška mitraljeza, 1 puškomitraljez, 21 puška, nešto municije, hrane, stoke i ostalog materijala. Bora je isto preduzeo na svom reonu o čemu Vas je sigurno izvestio. Puk. Borota.

...

988

88. 14. IX 13 o.m. komandant 221¹² vodi borbu sa ustašama kod Sumbulovca. Rezultat: neprijatelj je imao 20 mrtvih i mnogo ranjenih. Naši gubici 4 mrtva i 12 ranjenih. Ustaše pale i dosada su zapalili 4 sela oko grada sem 25 kuća na mestima vođene borbe. Puk. Borota.

...

16 septembar

991

Od Dal. Dala¹³

44. 13—IX. Čiča naredio da ne preduzimamo nikakve akcije sem protiv crvenih. Crveni navaljuju na nas svugde. Prilaze im ustaše i domobrani. Nema ovamo nikakvih znakova ni o invaziji saveznika niti pak o povlačenju Nemaca. Oni se utvrđuju i dovlače rezerve i municije za Liku. Kod nas je ozbiljna situacija radi Hrvata koji redom odlaze u partizane. Spremaju se za pokolj Srba. Dal-Dal.

...

¹¹ Derikonja.

¹² Prva sarajevska brigada Romanijaskog korpusa.

¹³ Momčilo Đujić.

17 septembar

1004

Od Ram Heroja

Br. sl.: 16/IX. Primiljena tvoja depeša. Čestitam na uspesima. Objavio sam svoj vojsci ove vaše uspehe. Pod borbom guram prema moru. Sinoć sam stigao u selo Ljubinje, danas produžujem dalje. Situacija u južnoj Hercegovini nije ružičasta, premda ima veliki broj dobrih boraca. Komunisti takođe pokazuju veliku aktivnost u pravcu Dubrovnika. Namera mi je da se spojim sa južnom grupom, da ih zatalasam, organizujem i formiram dve grupe. Nastavlja se.

1005

Nast. Jedna manja od 3000, koja bi mi i štitila leđa dok ovladam primorjem od Metkovića do Kotora; dok bi sa drugom grupom jačine 4—5000 boraca učinio udar za izbijanje na more. Pokušaću sve da uspostavam vezu sa Saveznicima. Javljaću vi se stalno. Vi meni javljajte opširno koja ste mesta zauzeli, kad je zauzeto, koja je jedinica zauzela i koje su ga branile,

1006

Nast. Ovo mi je vrlo važno kao legitimacija pred saveznicima. Moral kod vojnika odličan i pored teških marševa i borbi. Za održavanje veze ka Kalinoviku ostavio sam tri nevesinjska bataljona, kao i Konjičku i Mostarsku brigadu.¹⁴ Poveži njihov rad da sa našim odlaskom ne bi izgubili srez nevesinjski. Ove jedinice mogu vam poslužiti kao prethodnica u slučaju vašeg pokreta prema jugu. Pozdravlja sve Voja. *Kraj dep.*

20 septembar

1018.

Od Hermana¹⁵

151. 15 - IX. Pošto smo i mi stupili u borbu protiv okupatora i ustaša, mislim da bi preko saveznika trebalo tražiti, da parti-

---

¹⁴ Pomenute četničke jedinice su bile pod komandom Nevesinjskog korpusa.

¹⁵ Vranješević Slavoljub.

zani odnosno Narodno-oslobodilačka vojska, bezuslovno prekinu napad na četnike kao i ovi na njih. Dobro ste učinili što ste tražili jednog savezničkog generala za komandanta pod čiju bi se komandu stavili, te na taj način bili pod neposrednom komandom saveznika.¹⁶

1023.

Od Kondora

17. IX. Molim javite mi gde se nalazite i koji su tereni vaši slobodni. Imam specijalne kurire za Vas. U isto vreme molim javite situaciju tamo.

1026

21 septembar

757.¹⁷ - 21 - IX. Vaš put ovamo moguć je. Najpogodniji pravac je sledeći: Kalinovik—Obalj—Ulog—Morine—Gornje Nevesinjsko polje selo Rabina jugozapadno od Nevesinja—Stjepan Krš, Poplat, južno od Stoca drumom do Ljubinja, selo Ivica, Krtinje, Ljubomir i Mosko. Na ovom putu na otpor mogao bi da naiđeš između Rabine i Stjepan Krsta i to na pozadinske partizanske delove, zatim na putu Stolac—Ljubinje kod žandarmerijske stanice Žegulje takođe na eventualni otpor pozadinskih partizanskih delova.

1027

759. — Nast. Večeras će biti završene sve pripreme i počecu sa akcijom. Dobro bi bilo kad bi i Vi pošli pa da sa sobom povedete i Konjičku grupu i ostatak Nevesinjske brigade koje zajedno broje 1200 ljudi. Krivošića šaljem večeras da pokuša prelaz za Italiju. Snabdeo sam ga svim potrebnim dokumentima i podacima o borbi protiv okupatora. Dostavite mi bezuslovno podatke kako se kretala borba kod Vas i koje su jedinice učestvovala i šta je sve urađeno. Nast.

¹⁶ Vidi dok. br. 64, nap. 79.

¹⁷ Iako nije naznačeno od koga dolaze depeše 757—760 (1026—1030), iz sadržaja se vidi da ih je poslao Lukačević.

760. — Isto tako dostavite mi radiostanicom tekst letka kojega Nemci bacaju avionom protiv nas. Ovo je vrlo važno. Nadam se da ću biti u mogućnosti da ovo kao dokaz dostavim gde treba. Danilo, Popović, Vidačić i svi ostali komandanti svesrdno me pomažu u radu. Pozdravlja sve Voja. Pošaljite u moje ime Kalaitu naređenje i on da krene što pre. Kraj depeše.

1029.

758. Nastavak. Od Ljubinja na ovamo mislim otpora ne može biti. Ovo sve razumem s obzirom na prilike kako danas stoji. Mi bi u svakom slučaju bili u radio vezi pa bih ja mogao u slučaju potrebe poći u susret. Na ovom prostoru nemačkih garnizona ima samo u Nevesinju i Stocu i to po jedan bataljon »Vražije divizije«. Ja sada raspolazem sa 7000 boraca od kojih su mi 4000 prema komunistima, a 3000 pokretne. Nastavak.

23. septembar

1031.

Od Alfonsa¹⁸

Situacija [u] katunskoj nahiji i Cetinju očajna. Vlada opšte rasulo. Svi naši odbegli većinom u Boku naročito oficiri bez ljudstva koje se razbeglo kućama u partizane i zelenaše. Da bih održao jedinice u Boki od majora Đukanovića¹⁹ zahtevam da prikupi izbeglo ljudstvo i uz našu pomoć ovlada Lovćenom, ali neće uspeti. Od Pavla po drugi put tražim da uputi jednu kolonu u pravcu Cetinja i Lovćena koju ću prihvatiti. Pavle mi se ne javlja, Cetinjem će ovladati crveni i teško ćemo se u Boki održati premda je stanje vrlo dobro. Za Radmilovića sam Vas izvestio. Sa njim još nisam stupio u vezu. Po ovom pitanju niste ništa odgovorili. Po naređenje 200²⁰ primio sam komandu 270.²¹ Izbegli oficiri sa Cetinja hoće da potčine Boku. Ne mogu postupati po instrukcijama sa 2 strane. Molim preko Pavla naredite da je Boka neposredno pod Bačovićem. Crveni

¹⁸ Radmilović Đorđe, vazduhoplovni major, komandant Dubrovačkog korpusa (takode i Štab tog korpusa).

¹⁹ Jovo, komandant Lovćenskog korpusa.

²⁰ Komanda operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.

²¹ Dubrovački korpus.

XONLEMIRI²² su na Peštrovskoj Gori,²³ Ljubotinu, Lovčenu, Njegušima i Cucama. Kap. Ivetić.²⁴

1032

Od Berte

268. 23 - IX. Nalazim se oko Podgorice. Za sada sam prebacio pritisak na crvene preko br. 11 ali ovi se pripremaju i na mene. Švabe po delovima odlaze u pravcu Skadra, a jedan deo snaga gomilaju i oko Mateševa. Imaju svojih snaga i na moru, oko 2 puka. Potrebno je odmah da ih napadnemo i razoružamo, ali ne mogu sam zbog crvenih, jer će me odmah napasti. Da nije crvenih napravio bih čudo od Švaba. Mnogo ste pogrešili što se nismo sastali pre odlaska Vojovih. Znali ste da bih ja pristupio bloku²⁵ jer Vojo mora da pozna situaciju. Ja sam video o čemu se radi tek kad sam dobio proglas.²⁶ Nast.

1033.

269. — 3. IX. Potrebno je uraditi sledeće: Voja da mi hitno pošalje 2—3 člana misije pravcem preko Kotora, Ivetića, na mene koji će me zaštititi od crvenih. U tom slučaju ja bah napravio čudo od Švaba. Baćović bi trebao da se rokira jednim delom snaga ka Janičiću²⁷ i tako se povežemo ka moru. Po ovome odmah me obavestite. Gde se nalaziš? Kakvo je stanje u Sandžaku, Hercegovini? Voja neka mi se javi preko radio stanice. Nema njegove šifre. Ovo dostavite Voji. Pozdrav Pavle.

1039.

Od Adolfa²⁸

25. 23. IX. U Brezu došle kako saznajemo još 2 partizanske brigade. Muslimani prišli crvenima definitivno. Na ovim položajima oko Breze ne može se ostati. Potrebno je da se negde krenemo i koncentrišemo jer je ovde onemogućena borba protiv Nemaca. Izgleda zeničani napali na muslimane pa je bilo

²² Nedešifrovano i napisano velikim slovima u originalu.

²³ Na karti 1:100.000 Peštrovska gora nije nađena.

²⁴ Đuro.

²⁵ Odnosi se na Nezavisnu grupu nacionalnog otpora (vidi dok. br. 34).

²⁶ Vidi dokument br. 34.

²⁷ Ivan.

²⁸ Romanijski korpus.

klanja žena i dece. Ovo nam šteti. Naredio sam napad na Švabe, a oni rade samovoljno i bore se protiv Turaka. Potrebno je da se najhitnije sastanemo svi i rešimo dok nije kasno. Adolf.

24. septembar

1040.

Od Hermana

123. 1 - IX. Pripreme za akciju protiv okupatora izvršene su ali dok nas partizani neprekidno napadaju. Ne verujem da ćemo biti sposobni za neku jaču akciju protiv okupatora a naročito što raspolažemo s vrlo malim količinama municije dok partizani raspolažu sa velikim količinama koje primaju od saveznika. Puk. Vranješević.

26. septembar

1054.

Od Kondora²⁹

26. IX. Miloš Marković³⁰ i ja nalazimo se na prostorijsi Mokra Gora—Vardište. Imamo oko 1500 ljudi. Molim za najhitnije naređenje za dalji rad pošto Vam se stavljamo na raspoloženje. U Srbiji je teška situacija. Kondor.

1055.

467. 26. IX. Dragi Čika Branko. Ja ću da krenem sigurno ka Vama dok se dogovorim sa Milošem Markovićem. Odgovoriću Vam i javiti situaciju u toku dana 27. Čestitam na uspehu. Sada su sve nade u Vas. Pozdrav, Kondor.

27. septembar

1058.

Od Berte³¹

270. 27. IX. Pritisak crvenih na mene vrši se preko Nikšića i Katunske nahije i preko Mateševo iako je Mateševo u našim

²⁹ Dušan Radović (Zlatiborski korpus).

³⁰ Major, komandant Požeškog korpusa.

³¹ Pavle Đurišić.

rukama. Zbog toga nisam u mogućnosti da izrazim dejstvo u pravcu Hercegovine i Herceg-Novog. Potrebno je da se hitno izrazi dejstvo od Trebinja ili Bileća u pravcu Grahova sa jednom jedinicom koja imponuje. Na taj način pažnja crvenih od Nikšića skrenula bi na tu stranu.

1059.

271. 27. IX. Nast. Ovo je hitno potrebno jer se sa tim dobijam 7 bataljona fašističkih³² sa kojima sam sklopio vezu. Prićiće nam onog momenta kada napadnu Nemce. Raspolazu ogromnim naoružanjem i rezervnom količinom municije svih vrsta, koje je dovoljno za borbu od 5 meseci za sve naše odrede na teritoriji Crne Gore i Hercegovine. Osim toga do ogromnog naoružanja municije i materijala nemačkog. Imam stalno na okupu 4500 boraca, na terenu za borbu koji vode borbu, još 2000. Verujem da jednom borbom protiv okupatora skupilo bi se još 2500 boraca. Sada vršim akciju u pravcu katunske nahije.

1060.

272. 27. IX. Sa Ružićem nisam u vezi. Ako si ti u brznoj vezi javi mu da i Rajlić sadejstvuje preko Markovca u pravcu Kolašina jer im je tu jedini i najlakši pravac. Javi mi ako pođu u tom pravcu da ih prihvatim. Hitno mi odgovori po ovoj depeši. Pozdrav Pavle.

29 septembar

1066.

Od Capa

684. 29. IX. Krajiški korpus sa Manjače i Sred. Bosanski između Vrbasa i Bosne sa starešinskim osobljem i Vranješevićem nalaze se na prostoriji: Prnjavor—Teslić—reka Bosna sa štabom bliže Bosni, Brojno stanje oko 10 hiljada. Krećem k njemu, da vidim razloge ove koncentracije itd. Zbog ovoga, kod simpatizera crvenih, ustaša i drugih neprijatelja zavladao strah. Iskrčavanje u Albaniji podiže moral kod naših. Dost. Cent. i Č. Branku.

...

³² Odnosi se na italijanske fašističke bataljone koji su dejstvovali pod nemačkom komandom.

30 septembar

1071. Od Ferka³³

157. Doktor Milan Dukić pri povratku iz ove komande preko grada u nemačkom automobilu zaboravio je spisak saradnika ove komande. Kod nekih lica u istom spisku bilo je pribeleženo šta koje lice radi, u koja se lica sumnja da su u službi Gestapoa. Nemci su po ovom spisku izvršili hapšenje u gradu. Oni mnogo drže do ovog dokumenta smatrajući Dr Dukića delegatom V. K. Nemci su ovaj spisak pokazivali ljudima kao dokaz. Usled ovog naš rad u gradu skoro potpuno ukočen. Otkuda takav spisak kod Dr Dukića, ovoj komandi je nepoznato. Puk. Borota.

1072. Od Kondora

474. 29. IX. — Komunisti imaju inicijativu u zapadnoj Srbiji. Nemci vode borbe sa njima isključivo pored komunikacije koje su im potrebne za prolaz. Glavnu borbu vode Račić i Kalabić u oblasti Cera sa promenljivom srećom. Naše ljudstvo sklono dezerterstvu a moral kod naroda je vrlo kolebljiv. Nadamo se da će nešto učiniti Nemci i dobrovoljci koji se odlično bore. Užice i Požega su ...³⁴ jačim komunističkim snagama. Imam siguran izveštaj da se neke grupe crvenih sa Zlatibora prebacuju preko Uvca za Priboj a potom i preko Lima. Još samo oko Višegrada jer Miša Marković očekuje neka naređenja. Vasiljević je danas sa 1000 ljudi pošao na jug ka Vama. Zapaženo je da saveznici ne spuštaju više oružje crvenim. Pozdrav Kondor.

1 oktobar

1074. Od Kondora

476 Marković, Ajdačić i ja primili smo Vašu depešu sa zaprepašćenjem.³⁵ Očigledno je da su komunisti sugerirali. Mi smo ovde po naređenju Čičinom. Vasiljević koji je otišao ka Vama

³³ Gojko Borota (Komanda Sarajeva).

³⁴ Nečitka reč u originalu.

³⁵ Vidi dok. br. 133, dep. br. 501.

i reći će vam sve. Prvo nam je bilo naređeno dok smo bili između Užica i Požege da se probijemo u srez Višegradski i da se stavimo pod Vašu komandu. Baš kad smo se spremali za polazak tamo, Čiča nam naređuje da ostanemo u srezu Višegradskom jer smo uzeti u kombinaciju za akciju u istočnoj Bosni kojom će lično Čiča da rukovodi. Nast.

1075.

477. — Nast. Ovde nikome ništa ne činimo pa čak i naše rezerve hrane jedemo. Pokazao sam Vašu depešu i Subotinčiću komandantu sreza. I on je zaprepašćen zar mogu i Vas gospodine potpukovniče Ostojiću da crveni navuku na tanak led. Ako je tako onda smo potpuno propali. Zahtevamo da nam javite ime rodoljuba koji Vam je podneo tako krasan izveštaj.

...

3 oktobar

1077.

Od Račića

Hitno izvesti kako je stanje tamo i imali komunista i koliko. Ovde stanje teško. Račić.

1078.

Od Ferka

464. 2. X. Obzirom na ulazak Rusa u Srbiju a ne iskrcavanja saveznika šta treba kazati vojnicima, šta seljacima, šta građanima? Kakav stav treba da uzme naša propaganda? Teško će biti sačuvati milicije koje inkliniraju partizanima. Da li postoje kakve instrukcije od V. K. Da li ima kakvih izgleda na iskrcavanje? Imate li podatke o postupku Rusa prema našima u Srbiji? Potreban najhitniji odgovor. Naredite Vašem telegrafisti da primi naše depeše. Puk. Borota.

...

1081.

Od Capa

687. 30/IX. Domobrani iz Doboja, Dervente i Banja Luke, sa oficirima u broju preko 4000 priključili se crvenima. Crveni 17 i 18 o.m. napali Banja Luku i opljačkali je. Nemcima posle

4 dana došla pomoć i vode se borbe.³⁶ Osmam naših brigada zap. Bosne u jačini preko 4000 ljudi koncentrisao na Bosni blizu Doboja. Stanica ne radi. Situacija u zap. Bosni može se smatrati izgubljenom zbog pogrešnog rada starešina za ove 2 godine. Ovo je prvi put da su jedinice krenule sa svoga terena i to zbog pritiska. Treba ovo iskoristiti. Izdajte hitno Vranješeviću potrebno naređenje za dalji rad. Bilo je lokalnih uspeha nad komorom crvenih. Dostavljeno samo Č. Branku. Potpukovnik Popović.

1082.

690. 1/10. Čiča je naredio koncentrisanu akciju, na III korpus crvenih, koji je razvučen između Majevice, Ozrena i Trebave, a Mitranoviću akciju ka Kladnju. Komandovaće Čiča lično. Pozdrav. Pijo.³⁷

1083.

690. 3/X. U Banjoj Luci Nemci i Čerkezi. Crveni tamo nastradali. U Doboju Čerkezi i spremaju se za Tuzlu, u kojoj su crveni. Trebava donela odluku da ne dira ustaše i Nemce. Ozrenom, Trebavom, Majevicom i Romanijom komanduje Čiča lično. Vranješević stalno u Trebavi a vojska na levoj obali Bosne. Nijedan izveštaj nije podneo ni Vama ni Čiči. Kolona majora Mihajlovića³⁸ uništila sve pozadinske ustanove crvenih. Vranješević razrešio dužnosti, pomoćnika i stavio ga na raspoloženje Čiči. Mihajlović se žali. Zbog ulaska Rusa u Srbiju moral slab. Mi nepoželjni.

4 oktobar

1087.

Od Capa

703. 3. X. Levom obalom Vrbasa vladaju crveni već dugo vremena. Između Vrbasa i Bosne i pored prisustva naših jedi-

³⁶ Osmamnaestog septembra 1944. počela je druga banjalučka operacija 5. udarnog korpusa NOVJ. Posle trodnevnih borbi bila je zauzeta skoro cela Banja Luka (osim utvrđenja Kaštel). Zbog pristiglog pojačanja neprijatelju, grad nije mogao biti zauzet pa se operacija završila tek 27. septembra. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 29, dok. br. 80 i tom XII, knj. 4, dok. br. 138.

³⁷ Manojlo Pejić, vazd. major, delegat VK u Bosni.

³⁸ Joca.

nica, organizovali su vlast. Trebava sem Posavine sve slabije borbena, Mesni crveni rade nesmetano. I u Ozrenu ima simpatizera crvenih ali se još bore. 1 o.m. saopšteno Trebavi i Ozrenu Čičino naređenje za akciju ka Tuzli. Trebava treba da krene 4 o.m. a Ozren još ništa nije preduzeo. Mnogi bi voleli da ovdje nema ni mene ni stanice. Svi mi odmažu, osim Pavla Gajića.³⁹ Čiča je za ove operacije mene dodelio Ozrenu, a stanice k-de Slavonije Trebavi.

5 oktobar

1090 Od Vinstona⁴⁰

32. 29. XI. Vlasenička mi javlja da drži položaj prema Sokolcu. Crveni u Malom polju. Da li da uzmem i vlaseničku pod svoju komandu. Sa crvenima razgovori prekinuti. Oni su na levoj obali Bosne. Muslimani zahtevaju od ustaša da ne pale i ubijaju. U izgledu opet razgovori sa muslimanima. Vinston.

6 oktobar

1099. Od Kondora

488. 5. IX.⁴¹ U srezu višegradskom nema broja 11 već 7 dana. Jučer i danas Kolarević i Ajdačić vodi borbu sa crvenima na Bjelom Brdu. Crveni su pritisnuti i razbijeni. Delovi novoformiranih sandžačkih part. brigada drže Priboj a delovi XXXVII divizije koji su se povukli iz Srbije zauzeli su Novu Varoš, Prijepolje i Pljevlja. Marković i Kolarević imaju naređenje od Čiče za akciju u I. Bosni. Molim Vas javite mi jeste li u Kalinoviku. Hteo bih ka Vama. Račić se nalazi na Umci kod Beograda. Broj 1001⁴² nije mnogo daleko od Vas. Kondor.

³⁹ Bio je komandant 5. posaveske brigade Trebavskog korpusa.

⁴⁰ Milorad Momčilović (Romanijski korpus).

⁴¹ Taj datum je u originalu.

⁴² Draža Mihailović.

7 oktobar

1100.

Od Berte

277/5 X. Juče u 18 časova prilikom ispraćaja Princa Albanije iz Podgorice za Skadar sačekali su nas na granici albanskoj naši i albanski komunisti. U borbi koja je trajala oko pola sata ranjen je Pavle u grudi. Prenet je u bolnicu u Podgoricu. Jutros sam bio kod Pavla. Oseća se dobro. Lekari su mi saopštili da je život van opasnosti. Do izdavljenja Pavlova zastupam ga u dužnosti. Major Vukadinović.⁴³

1101.

278/5. X. *Persi*. Pavle se oseća dobro. Sa Albancima smo se sporazumeli da se uzajamno pomažemo protivu komunista.⁴⁴ Na slučaj potrebe da jedna ili druga strana bude pritešnjena od komunista omogućava se slobodan prihvrat oružanih snaga na jednoj ili drugoj strani. Kod albanskih nacionalista nalazi se engleska delegacija. Albanci su dobili od delegacije sigurne garancije da će Englezi okupirati Grčku, Albaniju i Jugoslaviju. U Grčkoj se nalaze već savezničke trupe. U Južnoj Albaniji su se iskrcale grčke trupe i Englezi. Po iskrčavanju prešle u Grčku. Nastavak.

1102.

279/5. X. *Persi*. Nastavak. U Albaniji, na ostrvima i kod Himeri nalaze se savezničke trupe u manjim grupicama. Do sada sve su snage minimalne. Englezi više ne zahtevaju borbe protivu okupatora, već zahtevaju da nacionalisti održe svoje pozicije i da se biju protivu crvenih. Sada u Albaniji kod komunista nema savezničke misije, sve su povučene. Obzirom na spoljnu i unutrašnju situaciju najbolje bi bilo da povežemo sve naše snage sa albanskim na teritoriji: Mateševo—Nikšić—Trebinje—Boka Kotorska. Ovo je gledište albanskih merodavnih krugova.

⁴³ Sava.

⁴⁴ Do sporazuma je došlo 3. oktobra 1944. na sastanku u Podgorici (sada: Titograd). Sa četničke strane prisustvovali su: Pavle Đurišić, Savo Vukadinović, kapetan Branko Radević i Miljan Radonjić, a sa albanske strane Markaj Mark Đon (komandant nacionalističkih oružanih snaga u severnoj Albaniji), Bušatlija (predsednik skadarske opštine), Žan Jusuf (komandant žandarmerije) i Mato Murat. Sporazum u praksi nije dao nikakve rezultate.

1103.

280. 5. X. *Persi*. Nastavak. Iskrčavanje savezničkih snaga očekujemo na sektoru Bara i Boke Kotorske. Ovo je tačan podatak. Mi bi zajedničkim snagama mogli da održimo određeni odsek. U izgledu je da ćemo ubrzo dobiti preko Albanaca vezu sa njihovom misijom koja će sprečiti dalji sukob između nas i komunista. Iz Albanije smo u mogućnosti da nabavljamo hranu i ostale potrebe za vojsku. U slučaju da dođete sa vojskom u oblasti Nikšića imali bi dovoljno materijalnih sredstava za izdržavanje celokupne vojske za godinu dana. Albanci su nam omogućili kupovinu obuće i gumenih opanaka. Ovo je treći deo.

1104.

281. 5/X. *Persi*. Nastavak. Do sada smo kupili oko 4000 pari. Molim za najhitniji odgovor gde se nalaze tvoje snage i kakav je tvoj budući plan. Ponavljam najbolja je solucija da se sve snage grupišu na dodeljenom odseku, tim pre što je došlo do razmimoilaženja između zelenasa i komunista. Snage crvenih u Crnoj Gori cene se na 2500. Obzirom na spoljno političku situaciju preovlađuje mišljenje da se spreči međusobna borba. Mi i komunisti bez posrestva savezničke misije ne možemo ovo izvesti. Sve pozdravlja major Vukadinović. Kraj.

...

...

9. oktobar

...

1087.

Od Berte

289. 9/X. Veza 521. Pavle se oseća dobro. Mora da leži još deset dana. Nemci napustili Mateševo i Lijevu Rijeku. Povlače se u pravcu Skadra. Nije isključeno da napuste i ovaj otsek. Vrlo je hitno da se grupišu sve naše snage na ovaj otsek gde će se saveznici najpre iskrcati. Na ovoj zoni nalazi se 7 bataljona Talijana koji imaju velike zalihe municije. Možemo ih lako dobiti ako se masovno pojavimo. Dakle hrane i municije ima dosta za sve. Komunisti kad ovo osete grupisaće sve snage da ovladaju ovim sektorom. Požuri i primi komandu nad svim trupama. Zajednički se možemo lako održati inače muka. Javi situaciju. Pz. Savo.

...

10. oktobar

1090. Od Capa

726. 9/10. Držanje Vranješevića zagonetno. Ne šalje nikom izveštaje, a stanje između Bosne i Vrbasa nejasno. Arandelović javlja, da su se svi uplašili prisustva V. K. u blizini. Javlja, da su 4 o.m. vodili borbu naše banjalučka, motaička i posavska brigada sa crvenim brigadama; XVII krajiškom, XIX formiranom od domobrana i XVIII sred. Bosanskom, oko Sočanice i Crnče, između Prnjavora i Bosne. 30 mrtvih crvenih izbrojano, a ranjenih bilo mnogo više. O svemu ovom izvestite V. K. ako treba.

16. oktobar

1096. Od Račića

14. X. Sve snage iz Srbije su na prostoru: Kraljevo — Požega — Ivanjica. Javi gde si ti i situaciju kod tebe sa trupama. Hitno je. Hitno. Račić.

1097. Od Pija⁴⁵

735. 13/10. Čiča je u mestu gde i ja. Zatim će tamo gde sam ja ovih dana bio. Ovo svi znaju i u Doboju i žene i deca, pre nego ja. Sa njima su i Amerikanci. Danas ću mu se javiti lično.

1098. Od Račića

16/X. Keserović svečano sačekao Ruse u Kruševcu i oni mu predali varoš.⁴⁷ Naredili mu da tuče komuniste ako ga napad-

⁴⁵ Manojlo Pejić.

⁴⁶ Izostavljene depeše su numerisane brojevima 1096 i 1097 iako već postoje depeše sa tim brojevima.

⁴⁷ O Keserovićevom kontaktu sa predstavnicima Crvene armije, vidi dok. br. 188.

nu. Javi dokle najdalje možeš da me čekaš na Romaniji. Imam 10.000 ljudi. — Račić.

17 oktobar

1099. Od Račića

17/X. Tačno je i sigurno da je Keserović sačekao Ruse u Kruševcu. Za prvi momenat dali su mu vlast. Kako će dalje biti neznam. Mi smo blokirali Čačak — Kraljevo i Požegu i čekamo Ruse koji su u Trsteniku. U borbama sa Švabama zarobili smo juče 310 vojnika. Pošto vidimo postupak Rusa krenućemo tebi, ako nam ovde ne bude opstanka. Draškovića gurni bliže Drini da nam pripremi prelaz na Višegradu ili Starom Brodu. Rešenje za ovo javiću za tri dana. Ima ću oko 20.000 vojnika. Račić.

18 oktobar

1100. Od Pija

737. 17/X. Kod mene se povećava broj starešinskog osoblja. Jedan đeneral šef, pukovnik pomoćnik, a ja treba da budem ono što je tamo Marović.⁴⁸ Možda ću ispasti iz kombinacije. Cilj: povezivanje prostorijske na kojoj je Slavoljub, Leko i Đuro, a eventualno i Cvijetin, radi uspešnijih operacija. Sumnjam u mogućnost opstanka ovoga. Detalje ću javiti. U svakom slučaju ne bi se mogao pomiriti s tim, da mi Čika Branko više ne bude pretpostavljeni.

1109. 22 oktobar

22. X. Raković u okolini Čačka i pod ruskom komandom napada na Čačak. Verujem da će Rusi i njemu podvaliti kao Keseroviću. Keserovića prvo lepo primili, a potom mu dve brigade razoružali. Na prostoru Čačak — Arilje — Sjenica — Ivanjica — Kraljevo imamo oko 15.000 ljudi. U unutrašnjosti Srbije slabije komunističke snage a oko Beograda glavne njihove snage. Račić.

⁴⁸ Vasilije.

1110. Od Berte
PERSI

306. 22/X. Vukadinović u Albaniji stupio u vezu sa engleskom misijom. General Markling⁴⁹ vrlo lepo primio. Mi zajedno [sa] albanskim nacionalistima istupili u pogledu zahteva. Naši zahtevi: stavljanje svih nacionalnih snaga Jugoslavije i Albanije pod komandu saveznika. Prekid borbe sa komunistima, da nas zaštite a mi ćemo raditi po direktivama. Borba protiv okupatora. Iskrčavanje negde na prostoru San Đovani di Medua — Bar. Markling pitao komandu u Italiji. Ovi naredili da pristupi izvršenju zahteva s time da će oni odlučiti gde da se iskrcaju. Markling saopštio Savu⁵⁰ da što pre maršuje u pravcu sektora Ulcinj — Bar — Budva. Nast.

1111.

307. 22/X. Svi uslovi povoljni. Tražio sam od Vrhovne grupisanje svih snaga na sektoru Sandžak, Crna Gora. Ne prihvatanje ovih uslova znači zločin. Ja garantujem za ishranu od 6 meseci. U Crnoj Gori i Albaniji sve nemačke grupe dislocirane su da se mogu savladati odmah a vrlo povoljno su dislocirani i fašistički bataljoni. Uspeh garantovan. Došli bi do velike količine — oružja i municije. Trebao bi i ti da kažeš Vrhovnoj da skoncentriše snage kako sam kazao. Ja sam ne mogu uraditi ništa. Dobro sam i već sam u obilasku jedinica. Pavle.

...

23 oktobar

1113.

Od Capa

22/X. Zadatak komande je, da poveže i objedini rad i akciju protiv komunista između potčinjenih delova, po naređenjima V. K. i Vašim kako glasi naredba. Kako će biti primljena od potčinjenih, u čijem prisustvu je, sem Ozrena. Obrazovana, tek će se videti. Šifru sam Vam poslao sa poštom. Veza će se održavati sa V. K. Situacija je kritična i biće dockan, ako se Rusi upute od Čačka prema Užicu i Sarajevu.

...

* Treba Maklin (Maclean).

⁵⁰ Vukadinović.

25 oktobar

1117.

Od Kondora

23/X. Dragi Baćoviću, nalazim se sa Gardom između Ivanjice i Javora u maršu ka Sjenici. Blizu Sjenice na levom krilu treba da je puk. Redić⁵¹ sa celom poljskom divizijom u jačini 3500 ljudi. Ostali naši korpusi nalaze se u maršu ka Ivanjici. Kod nas je tapkanje u mestu. Vojnici beže. Kod naših komandanata mišljenja su podeljena u pogledu pravca. Neki smatraju da se treba vratiti u Srbiju. Ja sam mišljenja da je to bar za sada rano i da bi bilo dobro da sa našim jačim snagama uđemo u Sandžak i da Turcima pomognemo u njihovoj nevolji. Nast.

1119.

Od Berte

6.25/X. Grahovo je palo i Vučedolska brigada razbijena.⁵² Dve moje brigade koje vode borbu u oblasti Lovćena i štite primorski pojas morali povući da ne budu uništeni. Savo opet traži da žurimo ka primorskom pojasu. Tvoju depešu sam mu preneo.⁵³ Vodim neprekidnu borbu već 5 meseci. Više izdržati ne mogu. Moram se povući ka glavnini svih snaga u Sandžak ili Istočnu Bosnu. Sa 20.000 ljudi držao bih cijelu Crnu Goru i pojas do Igala. Žalosno je da se ne izvrši zahtev saveznika i da se ne iskrcaju na našem primorju Englezi. Uхватili bi vezu sa njima u Albaniji pre nego da lutamo po Bosni. Žalosno je da se ostavi ovoliko oružje, municija i sprema crvenim. Nast.

1120.

7. 25/X. Nast. Vojov pokušaj vojnički skroz nedozreo.⁵⁴ Nije se smelo ići tim pravcem između komunista, Nemaca i ustaša. Trebalo je uzeti širu prostoriju. Sva naša situacija može se spasiti samo brzinom. Najbrži i najbolji pravac Bijelo Polje — Mojkovac i Bijelo Polje — Berane. Tu ima i hrane dosta. Od

⁵¹ Dragutin Dragi, potpukovnik, komandant 2. divizije SUK-a.

⁵² Grahovo su 21. oktobra 1944. oslobodile jedinice 10. crnogorske brigade i delovi 6. crnogorske brigade Primorske operativne grupe 2. udarnog korpusa NOVJ.

⁵³ Verovatno dep. br. 560 u dok. br. 133.

⁵⁴ Odnosi se na Lukačevićev napad na Nemce u rejonu Trebinja (vidi dok. br. 133).

Mojkovca, odnosno Berana pokret ka Kolašinu bio bi zajednički. Ja bih Vas odavde sreo. U Vasojevićima dobili bi 800 gerilaca. Trebali bi sa sobom uzeti i Crnogorce koji su se povukli ka Srbiji. Negde su oko Raške. Poz. svima Berta. Kraj.

26 oktobar

1123. Od Capa

25/X. Starešine svaki dan sve više demoralisane pred nadiranjem Rusa, od Zemuna u pravcu Broda i od Kraljeva ka Čačku i Užicu. Izgleda da je Jugoslavija prepuštena Sovjetima, jer je već sada iskrčavanje kasno. Treba spašavati starešine, i nacionalne borce, one koji bi pošli svuda da spase život. O ovome treba promisliti odmah, dok nije kasno. Pukovnik Simić⁵⁵ treba danas da dođe sa Ozrena. Tražio je Čiču. V. K. naredila akciju Trebave, Ozrena i Majevice ka Tuzli. Videćemo hoće li se pokrenuti.

1126. Od Nis-Nisa⁵⁶

49. 25/X. Primio sam depešu⁵⁷ i predlažem bez obzira na ishod Vukadinovićeve misije da se izvrši koncentracija naših snaga u St. Crnoj Gori jer u tom gledam jedini spas i izlaz iz ove situacije. Molim Vas obavestite me da li se tamo kod Vas nalazi Dobrilo Šoškić.

27 oktobar

1128. Od Capa

4. 27/X. Primio sam dužnost komandanta severne grupe bosanskih korpusa. Veza naredba V. K. od 17. o.m.

⁵⁵ Petar Pera.

⁵⁶ Veličko Bojović, komandant Komskog korpusa.

⁵⁷ Vidi dok. br. 133, dep. br. 562.

1129.

Imao bih još da Vas izveštim: Obrazovan je dugi sred.[nje] bos.[anski] korpus preko Bosne. K-dant Sergije.⁵⁸ Ozren i Trebava dobili su stanice, telegrafiste i šifrante. Tako i Manjača. Sumnjam da će da radi. Američki pukovnik i drugi vraća se sa Ozrena. Čekaju avion. Sa Čičom ostaju 2 Amerikanca. Gosti već treba da su kod Vas.

29 oktobar

1131.

Od Capa

11. 29/X. Američki pukovnik je u selu Boljanić u Ozrenu, gde svakog časa očekuje avion. Trebao je da krene pre 3 dana, ali zbog rđavog vremena nije bilo aviona. Kom. Slavonije javlja: Nemačke jake snage od Zvornika do Janje. Lekini četnici u Bijeljini, a Nemci utvrđuju Brčko. Tuzlu drže crveni.

1132.

Od Živojina⁵⁹

29. X. 18000 srpskih boraca na maršu za Čajniče. Prvi ešalon danas ulazi u Prijepolje. Prvog novembra verovatno ćemo stići u Čajniče. Tamo treba da se sastanemo. Treba prikupiti sve što se može od hrane. Nemci idu istim putem, armija maršala Lera. Račić.

30 oktobar

1133.

Od Capa

30/X. V. K. traži odgovor: Zašto sam Vas izveštavao o američkom pukovniku, po kompromitovanoj šifri. Odgovoriće im se. Tešanović nije priznao naređenje da bude Vranješevićev pomoćnik, nego zadržao prvi korpus. Nije dao u sastav drugog ni teslićsku brigadu kako je Čiča naredio. Ali zato je Vranješević pukovnik a on major i odlikovan. Sve ovo molim samo za Vas.

⁵⁸ Živanović.

⁵⁹ Dragoslav Račić.

1 novembar

1134.

Od Živojina

1. XI. U Prijepolju sam. Švabe vode borbe a mi samo pomalo. Kalait u Sjenici prikuplja Srbe i Turke. Gde si ti, a gde je Čiča? Pozdrav Račić.

3 novembar

1141.

Od Berte

8. 2/XI. Savo se vratio iz Albanije. Konferisao sa Englezima. U misiji i Emiri sin ministra Emeria⁶⁰ koji te poznaje. On je bio delegat ZA kod Čiče i našao se u Albaniji kada je nastupio prekid odnosa. Oni traže da držim primorski pojas od Bojane do Herceg Novog, i da ga očistimo od crvenih. Ovo traže hitno. Albanskim nacionalnim snagama naredili grupisanje snaga oko Skadra do Bojane. Albanska delegacija koja je bila u Italiji sa Englezima vratila se i kaže da će kroz koji dan biti iskrcavanje oko Skadra. Crveni koncentrišu prema srpskom primorju te bi se i po njima moglo zaključiti. Nast.

1142.

9. 2. XI. Nast. Nemci odlaze iz Arbanije i Crne Gore preko Nikšića ili Cetinja za Mostar. Ovo je tačno. Nude mi obalska utvrđenja sa artiljerijom, ali ja ih ne mogu održati. Nemci za 7 dana neće biti ovde. Ja se posle njih neću moći održati. Potrebno je što pre da se dođe ovde. Čiči sam predložio pravac Šavnik — Nikšić — Grahovo — Boka glavnim snagama, a manjim Kolašin — Podgorica. Ovu drugu grupu mogu sresti, prvu ne. Neka pred njima idu Ružić i Rajlić. Nast.

1143.

10. 2/XI. Nast. Potrebno je krenuti odmah inače biće dockan. Ponavljam odmah, a ostale snage, koje bi pristigle na koncentracisku prostoriju dolazili bi naknadno. Englezi ušli u Al-

⁶⁰ Leopold S. Emeri (Leopold S. Amery).

baniju i zauzeli Korču 250 km daleko od mene. Prema tačnim informacijama imaju posesti odmah sve luke. Javite položaje. Ako krenete odmah zadržaćemo fašističke bataljone sa ogromnom količinom municije. Pozdrav svima Pavle. Kraj.

4 novembar

1145.

Od Nis-Nisa

68. 4/XI. Pavle se nalazi u Podgorici i okolini. Tu se nalaze grupisane naše snage. Držimo čvrsto Podgoricu, Danilovgrad i Cetinje. Stanje je za sada kod nas dobro. Municije, hrane i oružja imamo dosta. Sa ostalom spremom prilično smo snabdeli vojsku. Ako mislite ovamo žurite što pre. Ja lično u tome gledam izlaz iz ove situacije. Prema radio vestima i neposredno dobivenim podacima od Nemaca saveznici se iskrcali u Trstu, Splitu, Metkoviću, Dubrovniku i Hercegovini. Na jugu 8 km od naše granice. Podvlačim da je jedini izlaz iz ove situacije koncentracija svih naših snaga na ovom sektoru. Predlažem što pre ovamo svi. Ako što znate za Vašu braću javite jer mnogo Vaših brinu za njih, a vesti nemaju nikakvih. Sve Vas pozdravlja Bojović.

1146.

Od Živojina

U Prijepolju mi i broj 11. Između Prijepolja i Plevlja jedna crvena brigada. Prebacili smo na levu obalu Lima 1.000 naših ljudi. Sutra prelazimo ja i Keser još sa 3.000 i preduzimamo pokret ka Pljevlju. Oko Bijelog Polja slabe snage crvenih. Nemci još drže Kraljevo, Čačak i Užice. Žurite da se tamo prestanemo. Pošalji mi hitno ka Pljevlju Rajlića i Ružića. Tvoje depeše br. 570, 571 nisam primio.⁶¹ Račić.

5 novembar

1147.

Od Živojina

5. XI. Utiči na Čiču da radi na tom da krećemo brže. Ostanje i tapkanje u mestu ubija duh borbenosti i daje moguć-

---

⁶¹ Vidi te depeše u dok. br. 133.

nosti komuncima da nas iznenađuju. Borbe vodimo svaki dan i čekajući na Vas izginućemo svi. Ako i dalje budete spori u kretanju i odlukama zadocnićemo u svemu. Durmitorci⁶² su u Sjenici kod Kalabića. Ponavljam treba raditi brzo. Javi rezultat konferencije. Račić.

8 novembar

1152.

Od Ram-heroja⁶³

888/8. XI. Sinoć sam stigao u Foču. Na celom putu od Boračkog jezera pravcem: S. Lukovo — Buk — Morine — S. Mjedenik — S. Pridvorica — Vrbnica — Zakmur nigde nisam sreo partizane. Ovakvo zaobilazan put morao sam praviti radi toga što Neretva odnela most kod Uloga i Dubrave. Prema obaveštenjima koja dobijam ovde partizana ima u okolini Plevolja i na Bobovu meštani. U pravcu Kalinovika odred ŠATROV⁶⁴ otišao je pre izvesnog vremena za Bjelimiće, a XI brigada, povukla se od Trnova. XI brigada je vrlo slabog sastava. Nastavlja se.

1153.

889/8. XI. Railić i Milutin⁶⁵ da što pre dođu ovde kako bi se pojavili u srezu Plevajlskom, koji nas očekuje i gde ima dosta vojske na okupu. Ja ću ovde ostati nekoliko dana dok odmorim vojnike od napornog marša. Sa sobom imam 150 vojnika boraca i oko 100 naoružanih i nenaoružanih pozadinskih komandi i ranjenika.

U Hercegovini situacija sledeća: Vidačić⁶⁶ sa Đokom Trkuljom i grupom od 60 ljudi upućen na svoj teren. Salatića sa 30 ljudi ostavio sam u SLUKU Gornje Nevesinjsko Polje.

1154.

890/8. XI. Popović⁶⁷ sa 60 ljudi krenuo u obilazak sreza Nevesinjskog i Gatačkog radi prikupljanja ljudstva. Računa da će prikupiti oko 200 ljudi i ima nameru da i on dođe u Foču.

⁶² Odnosi se na Durmitorski korpus.

⁶³ Vojislav Lukačević Voja.

⁶⁴ Ibro Šator.

⁶⁵ Milutin, komandant Pljevaljske brigade 1. mileševskog korpusa.

⁶⁶ Milorad, komandant Trebinjskog korpusa.

⁶⁷ Milorad, komandant Nevesinjskog korpusa.

Izuzimajući Konjički srez, G. i Donje Zimlje, Gornje Nevesinjsko Polje praktično drže celu Hercegovinu komunisti. Naši rade delom škripovima,⁶⁸ a delom manjim grupama. Prilazak komunistima nije velik. Rade terorom i rekvizicijom uspevaju da se svakim danom ojačavaju. Vršili su više napada na Nevesinje. Javi kad ćeš stići ovamo i situaciju u Z. Srbiji, Sandžaku i Bosni pošto si u vezi sa Račićem. Pozdrav Vojo.

11. novembar

1156.

Od Berte

10. XI. Englezi odveli Sava⁶⁹ i princa Albanskog. Razlog neznam. Dao sam Savu šifre radi uspostave radio veze i kad uspostavim vezaću te sa Emerijem takođe i Voja. Po Savu sam uputio tvoje pozdrave Emeriju kao i depešu Vojinu. Javi ovo Voji. Sa njim ne održavam stalnu vezu, ne javlja se. Sa Savom pošao i Miljan Radović pošto je velik prijatelj sa Emeriom. Emeri ga tražio. Englezi još ne prelaze iz Grčke. Kod naroda zbog toga opada moral. Danonoćno borbe sa crvenima. Lalić teže ranjen, Bojović lakše. Podgorica 4 dana uzastopce bombardovana. Nje više ne postoji. Bačeno oko 3000 bombi. Javi kako ste rešenje doneli i sa kojim snagama raspolazete. Poz. Pavle.

17 novembar

1162.

Od Ram-Heroja

912. Ja i dalje radim na prikupljanju snaga kao što sam ti već javio. Milorad sa Hercegovcima u oblasti Kalinovika, Oblja, Uloga, Zelengore i sa Momčilovićevim snagama. Samo Mišu treba potstaknuti na aktivniji rad. Ja sam naredio prikupljanje sandžačkih snaga u okolini Plevanja i ja ću otići u obilazak za koji dan. O uspostavljanju veze sa Englezima radim svaki dan. Javio sam Baćoviću da pošalje svoju radio stanicu

⁶⁸ Veća i manja karsna udubljenja u Hercegovini se nazivaju škripovima, a po tome su dobili ime i četnici i ustaše koji se po njima kriju — škripari.

⁶⁹ Vukadinović.

u Hercegovinu, jer su veze kurirske duge i teške. Čestitam ti čin kolonela. Ja borbu sa Nemcima ne napuštam vodiću je do kraja. Proveri preko veze sa V. K. dali je Krivošić otišao u Italiju. Pozdrav Voja.

1163.

914. Naše snage prikupljene u Sandžaku ne mogu dugo ostati. Rizikujemo da uskoro budu napadnute i uništene komunističkim grupama iz Srbije, Južne Srbije i Crne Gore. Čim Nemci evakuišu. Tu evakuaciju treba brzo očekivati po padu Beograda, Skoplja i Cetinja. Za nas nema nikakvih znakova poboljšanja političke i vojničke situacije. Ne dolazak Engleza i ne obrazovanje nove jugoslovenske vlade u vezi sa nagoveštenim sastankom Čerčil — Staljin — Ruzvelt, ovo još više potvrđuje. U ovakvoj situaciji nismo čekali dalji razvoj događaja skršetnih ruku pod velikim strahom, jer svakim danom gubimo ljude i veru i u nas i u našu stvar. Povlačenjem ispred Rusa sa Nemcima znači punu našu propast, bez obzira ko došao. Nastavak.

1164.

915. Drugi deo. Naš put vodi samo Englezima. Oni su sada samo u Grčkoj. Mi moramo sada k njima, iako oni ne pređu kod nas. Bilo da krenu ili ne za naše snage dolazi u obzir samo pravac preko Južne Srbije. Obzirom na situaciju, dužinu puta i zimsko vreme mora se krenuti što pre i jačim snagama. Pokret treba početi najdalje za nedelju dana od danas. Ako Vi i ne krenete mi smo odlučili na ovaj put. Krenućemo za 6—10 dana. O ovome izvestili smo V. K. i Pavla. Pozdrav Lukačević.

20 novembar

1164.

Od Berte

26/20—XI. Tačni podatci. U Arbaniji oko Elbasana i Tirane nalaze se delovi engleskih trupa tačno dve divizije. Iskrcavanje se očekuje svakog trenutka još jačih snaga. Sa Arbancima sam stvorio novi sporazum da nas propuste, upravo da i oni sa nama maršuju, ako bi se ukazala potreba. Oni mobilišu 50.000 boraca. Smatram da je pravac i Vrhovnoj Komandi i

svim našim snagama u tom pravcu. Očekujem odgovor o odluci. Ovo lepo vreme treba iskoristiti. Javite mi hitno odluku još danas i ponavljam javite mi odmah odluku. Poz. svima Pavle.

21 novembar

1165.

Od Berte

27. 21/XI. Jedna grupa Engleza jačine oko jednog puka sa 3 baterije iskrcali su se u Boki. Nemci mirno posmatraju. Englezi došli u Nikšić i tražili da im vlast predaju partizani u Nikšiću i celoj teritoriji⁷⁰. Ovi odbili. Englezi se vratili za Boku. U Arbaniji engleske trupe iste jačine ili nešto jače uzimaju u zaštitu Arbanske nacionaliste i stavljaju pod svoju komandu. Nemci pokušavaju da se probiju za Nikšić ali bez uspeha. Nisam dovoljno jak, sa malo pomoći razoružao bih čitave divizije, i može da se dođe do ogromnog naoružanja i municije. Nama bi se pripisalo da smo sprečili otstupnicu Nemcima. Na kraju blizu su savezničke trupe i možemo da spasimo vojsku i narod, jer nam je to dužnost. Pozdrav svima Pavle. Nast.

...

25 novembar

1171.

Od Dal-dala

249/24. XI. Ovamo partizani drže celu Dalmaciju dva dela Like i Zapadne Bosne. Nemci još drže liniju Knin — Bihać na koju se mi oslanjamo. Na nas navaljuju 35 part. divizija, zatim 9, 13, 19, 20 i 26, koja ima 40 topova, 150 kamiona i 24 tenka. Oni na Nemce samo pripucavaju, a na nas svugde stalno navaljuju sa namerom da samo likvidiraju naš nacionalni pokret. Pretrpeli smo velike gubitke. Imamo do sada preko 4000 mrtvih, ranjenih i nestalih.⁷¹ Nast.

...

⁷⁰ Vidi dok. br. 133, nap. 54.

⁷¹ i ⁷² O borbama jedinica NOV i POJ na području Dalmacije protiv Dinarske četničke divizije, vidi dok. br. 96, 101 i 115.

2 decembar

1176.

Od Jan-jana⁷²

273/1. XII. Nemci su mestimično napustili Drinu i Bijeljину, a crveni su to iskoristili i u masama počeli prelaziti iz Srbije na više mesta. Izvršili su prelaz u Semberiju i iz Srema. Borbe vodimo ogorčene u Semberiji. Crveni su već u Bijeljini. Napali su isto i od Tuzle kao i od Spreče. Borbe su vrlo teške. Prebacivanja iz Srbije i dalje se vrše. XXVIII Slavonska divizija je u Bijeljini i Semberiji, nazive drugih jedinica još neznam. Leko.

4 decembar

1177.

Od Nar-Nara⁷³

260. 3. XII. Situacija kod nas kritična. Cela XVI. divizija, zvana 373. Tiger danas u selu Žagrović kod Knina pred partizanima kapitulirala sa svim ljudstvom, spremom i oružjem. Partizani zauzeli Knin i došli do ogromnog ratnog materijala. Sada se ubrzano manji nemački garnizon iz Gračaca, Otrića, Srba i Lapca povlači prema Bihaću. Mi smo pretrpeli velike gubitke razbijajući blokadu. Nast.

1178.

261. 3. XII. Nast. Danas smo imali 800 mrtvih i ranjenih. Sa 6.000 boraca i 1.000 izbeglica povlačili se prema Lapcu. Naše pitanje odmah treba rešiti. Rešavajte ovo odmah i javljajte. Mi smo noćas krenuli kroz borbu, krv i sneg u neizvesnost. Rešite ovo odmah i izvestite me dok ne bude kasno. Naše golgotske muke počele su.⁷⁴ Čekam hitno rešenje i odgovor. Nar. Nar.

20 decembar

1183.

Od Berte

365. 20/12. Na Cer jednim delom snaga izbio sam. Sada gledam na koju ću stranu radi probijanja. Crveni pokušavaju da nas

⁷² Stevan Damjanović Stevo.

⁷³ Momčilo Đujić.

spreče. Propaganda strašna u stopu me prate Titovi avioni bombama i letcima da se četnici vrate svojim kućama. Čuje se artiljerijska vatra od pravca Foče i Pljevalja. Javite mi gde je i između koga. Javite mi raspored crvenih od Jabuke do Lever Tare.⁷⁵ Javiću polazak dalje. Poz. Pavle.

26 decembar

1187.

Od Račića

140 Begunaca Duje⁷⁶ Smiljanića uhvatio Komarčević i predao Muzikraviću⁷⁷ u Goražde. Do mog pokreta javiću naknadno. Gledam da od Švaba dobijem malo municije akonto pokreta ka jugu. Račić.

1188.

Od Pavla

368/26. Na zahtev oficira moga štaba ostao sam da obavljam dužnosti i dalje. Razlog moga napuštanja nije bolest već čisto stav V. K. prema meni. Hoću da joj dokažem da mi nije stalo do položaja. Stigao sam sa čelom u Prijepolje i produžavam za Priboj — Rudo. Na toj liniji da se sastanemo što pre. Br. 11. ja ću da napadnem oko B. Brda. Potrebno je da i ovi u Goraždu odnosno oko Goražda razoružaju ovaj bataljon. Javi mi odmah gde da se sastanemo. Poz. svima Pavle.

29/XII

1189.

Od Račića

209/29/XII. Sa 2000 stigao sam na prostoriji s. Bukvica — Orahovica. Danas 29/XII. preduzeo sam izviđanje pravcem: Bukvica — Kruševica han — Bogovići — Milotina — Previla — Gornje Žešće — Rešeljak⁷⁸ — Miljevina i pravcem Orah-

⁷⁵ Na tom području su dejstvovalе jedinice 3. divizije NOVJ.

⁷⁶ Dušan.

⁷⁷ Marko.

⁷⁸ Prema karti 1:100.000 ne postoji Rešeljak, postoji Kuseljак (izvor).

vica — ...⁷⁹ Bukvica — Ukšići — Jabuka — Mrežica. Prema rezultatu izviđanja krećem u napad. Javi tvoje sadejstvo u napadu. Moj štab u selo Bare. Poz. Račić.

1190.

208/29/XII — Dragi Zaharije. Otišla je depeša za V. K. da idem u pravcu Majevice, ali tu depešu nisam poslao ja već kap. Vojo Tufegdžić. Nemamo lebac pa raja navalila da idemo kuda. Nadam se da će na kraju sve dobro biti. Račić.

1. januar 1945.

1191.

Od Ištvana

539. 1. I. Primili naređenje za Josića.⁸⁰ Oslobodio sam ga dužnosti odbrane mosta i prenio mu tvoje naređenje. Pored čajničke i višegradske brigade nisi trebao dirati odavde Josića kad znaš kakva je situacija, uostalom rekao si mi da ćeš je povući iza dva dana po odlasku. Mi te očekujemo ovde za 2 dana kao što si obećao. Pozdrav Baćović.

1191.

Od Tomasa

7. 30/XII. Partizani se prebacili između Visokog i Zenice, sa leve na desnu obalu Bosne u jačini dve brigade sa oko 1500—2000 ljudi, u cilju izbegavanja nemačke ofanzive sa juga u pravcu Travnika. Njihove patrole u toku današnjeg dana stigle do Vareške pruge. Kapet. Radičević.

1192.

Od Vinstona⁸¹

126. 30/XII. Kladanjska brigada dobro se bori u oblasti Tuzle. Naređeno da i Zenička brigada iz Gostovića krene ka Žugiću. Zenička na svome terenu kao i Visočka. Vlasenička se opet samovoljno vratila iz akcije na svoj teren. Kod Derikonja ne-

⁷⁹ Nečitak naziv.

⁸⁰ Petar.

⁸¹ Milorad Momčilović.

promenjeno. PALAKO SE prenosi žito iz Ozrena. Šane⁸² u obilasku žepačke brigade. Zenička nije mogla bez borbe na svoj teren. Švabe i ustaše napadaju crvene oko Fojnice. Danas ću opširno pisati. Javite situaciju. Vinston.

3 januar

1193.

Od Tomasa⁸³

8. 2/I. Komunisti po prelazu Bosne, posle jačeg otpora vareške milicije zauzeli Vareš⁸⁴. Sa patrolama vrše izviđanje prema našim položajima, te se očekuje napad na Brgule. Priča se da ih ima u Olovu i Kladnju. O daljnoj situaciji bićete obavješteni. Kapetan Radičević.⁸⁵

6 januar

Od Račića.

Br. 8.

Prim. 6/I/1945.

Za Čika Branka. Sve moje jedinice vratile se u sela Osiječani i Jabuka još pre nego što su dobili moju depešu. U cilju bolje ishrane nameran sam preći i ...⁸⁶ mi tamo ostati do početka akcije koju smo predvideli. Hitno odgovori slažeš li se sa ovim.

Pozdrav Račić

Br. 9.

Prim. 6/I/1945.

Zbog bolesti kod mene stanje očajno. Imam preko 200 bolesnika. Neško NEDIĆ odlazi za V. K. Za predvide[ne] funkcije mogu krenuti bez Duje Smiljanića svega 1500 ljudi pa i ovo jedva.

Račić

⁸² Dimitrijević Dragoljub, kapetan, komandant Zeničkog korpusa.

⁸³ Borota Gojko.

⁸⁴ Vareš su 1. januara 1945. oslobodili delovi 4. udarne divizije 5. udarnog korpusa NOVJ.

⁸⁵ Sreten.

⁸⁶ Nečitka reč u originalu.

Od Baćovića.

Br. 542.

Prim. 6. I. 1945.

Račićeve patrole dolazile do Previše. Sve se njegove snage pokrenule ka Goraždanskoj Jabuci. Na levoj obali po starom. Mazić i Momčilović traže da idem što pre. Broj 11 zauzeo sa našim Trnovo.⁸⁷ Traži koordinaciju za napad na Kalinovik i dalje. Čak je izveo tenkove do Trnova. Njihova dva bataljona u Trnovu. Mazić dobio municije a dobiće još. Broj 11 treba hitno iskoristiti za Kalinovik. Sa Dujom ću se sporazumeti da ja krenem tamo za dva tri dana.

Pozdrav Baćović.

Od Smiljanica

Br. 16.

Prim. 6. I. 1945.

Baćović ima nameru da ide u pravcu Trnova s obzirom na situaciju oko Pljevalja i ovu ovde ja se nalazim u džepu, te mi je nemoguće ostati ovde u koliko se hitno ne nađe bolje rešenje.

P. pukovnik Smiljanić.

Br. 17.

Prim. 6. I. 1945.

Moji vojnici još malo počće da bleje. Duga nestašica soli verujem da je uzrok teškim obolenjima zbog nestabilnosti krvi. Hitno mi je potrebno 50 kilograma soli, pa molim za ovo pre. OVASIZRPDAGOBIOEM. Cena nije važna. Unapred hvala. Sve pozdravlja Duja.⁸⁸

Od Đurišića

Prim. 6. I. 1945.

Danas sam u nekoliko završio formiranje i večeras upućujem jedan puk u pravcu koji si naglasio. Gde da uputim municiju javi.

Pavle

⁸⁷ Posle trodnevnih borbi, nemačke jedinice, četnici i muslimanska milicija su 26. decembra 1944. potisli 14. brigadu 29. hercegovačke divizije i zauzeli Trnovo. Ista brigada je 7. januara 1945. oslobodila Trnovo.

⁸⁸ Dušan Smiljanić.

borac ima jednu smetnju u Drinskom korpusu te nikako ne može da mobiliše. Ako se pomoću Pavlovih snaga silom mobiliše drinski korpus opet neće biti nikakvog rezultata od toga. Ovo pitanje treba da rešite realno prema stvarnim prilikama.

Br. 9.

6 januar. Depeša br. 622 od drugog januara primljena.⁹² Preduzeto odmah PREKO STO⁹³ za potrebne informacije. Obavešteni Momčilović. Komunisti napuštaju Vareš i sada se nalaze na reonu: Solun — Olovo. Namera nepoznato, ako ovo nije manevar. O daljnjem kretanju bićete obavješteni. Ostala situacija nepromenjena. Hristos se rodi i mnogo sreće Vama i Vašima.

Pozdrav kap. Radičević

Br. 167.

7 januar. Za Luku.⁹⁴ Niko javlja da je ponudi Vilsonu⁹⁵ pridat značaj ali je odbijen. Verovatno nisu hteli da se zameraju Sovjetima. Sad posle grčkog slučaja i promene u komandovanju možda će se verovatno vratiti na nju. U engleskoj javnosti velika uzbuna još veća zabuna zbog događaja u Grčkoj. Preokret se ne shvata lako ma da se posledice jasno vide. Čerčilova Vlada u latentnoj krizi Šubašić došao u rđav čas za sporazum o vladi i regenstvu...⁹⁶

⁹² Vidi dok. br. 133, dep. br. 622.

⁹³ Sto (100) je Komanda Sarajeva.

⁹⁴ Dr Jovan Đonović.

⁹⁵ Reč je o ponudi Draže Mihailovića britanskom generalu Vilsonu da se stavi pod njegovu komandu (vidi. dok. br. 100 i 104).

⁹⁶ Tačke u originalu: tako se završava dokument.

**ODGOVOR DRAŽE MIHAILOVIČA OD 14. JANUARA 1945.
KOMANDANTU RASINSKO-TOPLIČKE GRUPE KORPUSA
DA NEMA MUNICIJE I DA NE TRAZI POJAČANJE U
SVEŽIM TRUPAMA¹**

GOSPODINE PUKOVNIČE,

Dobio sam Vaš izveštaj Pov. Br. 660 od danas, kao i odgovor na moje jučerašnje pismo u istom aktu.² Da bi smo se u buduće razumeli i da se nemila prepiska između nas ne bi ponovila potrebno je da znate sledeće:

1. — Izveštaji moraju biti istiniti ali i vojnički pisani.
2. — Nemojte mi nikad tražiti municiju jer će te uvek dobiti jedan isti odgovor da je otmete od neprijatelja. I pored toga budite uvereni da ja radim svima svojim silama da do municije dođem.³

3. — U operacijama u kojima učestvujete nemojte nikada od mene tražiti pojačanja niti sveže trupe. Ja vrlo dobro znam koga i gde angažujem a isto tako dobro poznajem vojnu veštinu i veličinu snaga određujem prema zadacima kao i drugim mogućnostima.

4. — Isto tako bio sam jako neprijatno⁴ dirnut u Vašoj komandi da ste dozvolili dvojici oficira da u vidu advokata me ni postavljaju pitanja i uslove budućeg rada.

Ovo Vam dostavljam radi budućeg upravljanja neosporavam ni Vašu vrednost ni hrabrost Vaših potčinjenih boraca.

14 januara 1945 godine

s. Dobrinje NAČELNIK ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
u 16. 15 časova **Draža M. Mihailović**

M.P.⁵

Pukovniku GOSPODINU

Dragutinu Keseroviću

komandantu rasin. toplič. grupe korp.

Tarevci

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 13/1 (VK-V-429/1).

² Ti dokumenti nisu pronađeni.

³ Vidi dok. br. 121.

⁴ Tu reč je Draža Mihailović dopisao mastilom.

⁵ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.

IZVOD IZ OPERACIJSKOG DNEVNIKA ŠTABA 2. JURISNOG KORPUSA OD 1. NOVEMBRA 1944. DO POLOVINE JANUARA 1945. GODINE¹

Vidi knjigu br. I²

Datum	Brojno stanje:	Šta je rađeno
1	2	3
1. novembar 1944. godine	Brojno stanje: 2773	. . . ³
2. novembar 1944. godine	Brojno stanje: 2773 boraca	U toku celog dana ostalo se na istim položajima sa potrebnim obezbeđenjem. ⁴ — Ljudstvo je dovodilo svoju spremu u ispravnost. U toku dana Komandant ⁵ je obilazio bolnicu. — Pod komandom potporučnika Slavka Raševića, upućeno je 82 vojnika na naš reon radi propagande i gerile protivu crvenih. ⁶ Vreme je bilo lepo.
4. novembar 1944. godine	Brojno stanje: 2.773	U 8 h komandant je sa Pratećom četom, ordonans oficirom, kap. Đukanovićem i adutantom potporučnikom Rajovcom sa kamionima preko Duge Poljane krenuo za Novi Pazar gde je stigao u 14 časova. — Posle kratkog odmora ko-

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 29, reg. br. 2/4 (S—V—1740/14).

² Taj dokument nije nađen.

³ Zbog obima knjige izostavljeni su delovi Dnevnika koji ne sadrže značajnije podatke, i to je označeno sa tri tačke.

⁴ Vidi dok. br. 88.

⁵ Nikola Kalabić, kapetan, komandant Grupe korpusa Gorske garde.

⁶ Pozivajući se na naređenje Vrhovne komande JVUO br. 643 (vidi dok. br. 94). Štab Korpusa Gorske garde je 31. oktobra 1944. naredio potporučniku Slavku Raševiću da se sa grupom od tri oficira, 30 četnika i jednom radio-stanicom prebaci na teritoriju oplenačkog i kosmajskog sreza i da tamo »od ljudstva koje nađu na terenu, ožive gerilsku akciju protivu partizana u cilju njihovog uništenja«. U naređenju, dalje, piše da se u izvršavanju tog naređenja treba pridržavati uputstava VK datih u dok. br. 94 (Arhiv VII, Ča, k. 29, reg. br. 44/1).

- mandant je sa jednim delom čete produžio za Rašku, i po završenom poslu vratio se u Novi Pazar gde se i zanoćilo. —
Korpus je ostao na istom mestu sa o-bezbeđenjem. — Promena nije bilo. —
- 5. novem-
bar 1944.
godine**   Brojno stanje: 2.773   Ceo dan Komandant je ostao u Novom Pazaru, svršavajući službene poslove sa pukovnikom g. Pogačnikom.⁷ — Nabavljeno od Nemaca 60.000 hiljada municije i 600 granata za laki italijanski bacač. —
Korpus je ostao ceo dan na svojim položajima. — Borbe nije bilo.
- 6. novem-
bar 1944.
godine**   Brojno stanje: 2.773 boraca.   U 10h Komandant je sa Pratećom četom kamionima krenuo preko Duge Poljane i stigao u Sjenicu u 14 časova. Jedinice Garde ostale su na svojim položajima. — Borbe nije bilo. — Ljudstvo se odmaralo i dovodilo u ispravno stanje. — Vreme je bilo lepo. — Vršiti se priprema za pokret prema zapovesti Komandanta Srbije od 26 oktobra 1944. godine.⁸ —
- 7. novem-
bar 1944.
godine.**   Brojno stanje: 2.773 boraca   U 7.30 h Komandant je sa deset trojki; ordonans oficirom kap. Đukanovićem i adutantom potporučnikom Milovanom Rajevcem, krenuo sa kamionom u Prijepolje radi sastanka sa komandantom Srbije đeneralom Trifunovićem. — Usled zakrčenosti puta od nemačkih kamiona, vrlo je se sporo kretalo, te se stiglo u Prijepolje tek u 20 časova. —
Korpus je ostao ceo dan na položajima. — ...
- 8. novem-
bar 1944.
godine**   Brojno stanje: 2.773 boraca   U 06 h Komandant je sa pratnjom krenuo iz Prijepolja i u Sjenicu stigao u 13 h. Komandant je se sretno spasio od

⁷ Ljudevit Pogačar (ne Pogačnik), komandant 3. divizije SUK (vidi dok. br. 95).

⁸ Ta zapovest nije pronađena. Verovatno su njome regulisana dejstva četničkih snaga za ovladavanje rejonom Pljevalja (vidi dok. br. 95).

bombardovanja, jer ga je bombardovanje zateklo usred Sjenice — ovog dana od bombardovanja poginuo je rez. potporučnik Kosta Košutić, naš omiljeni »Janko«,⁹ i sahranjen sa svima počastima u Sjeničkom pravoslavnom groblju na dan 9 novembra 1944. god. Istog dana sahranjeno je još 5 vojnika koji su poginuli od bombardovanja. —

9. novembar 1944. godine. Brojno stanje: 2.773
 Ceo dan brigade su ostale na svojim mestima, sa potrebnim obezbeđenjem. — U 16 h izvršena je sahrana onih koji su poginuli od bombardovanja —, na dan 7 novembra 1944. g.

U 16 h celokupna komora i bolnica krenula je za Prijepolje, a brigade su ostale na svojim mestima — položajima sa obezbeđenjem. — Vršiti se priprema za pokret.

10 i 11. novembar 1944. godine. Brojno stanje: 2.771
 U 14 h Korpus je izvršio marš pravcem: Sjenica — Karaula — Milošev Do — Prijepolje: Korpus je stigao u Prijepolje u 06.30 časova.¹⁰ Posle odmora od 1/2 ča-

⁹ Kostadin Košutić, obaveštajni oficir u Stabu Grupe korpusa gorske garde. Preko njega je Nikola Kalabić, komandant Gorske garde, održavao vezu i dobijao pomoć od srpske kvislinške vlade Milana Nedića. U pismu Stefanoviću, industrijalcu iz Kragujevca, od 18 maja 1944. u kojem mu potvrđuje da je primio milion dinara i 600 kg konzervi preko Košutića (»Janko«), Kalabić piše:

«...
 Od predsednika vlade đenerala Nedića dobio sam preko Janka izvesne pomoći za svoje borce i dobiću ih i nadalje, pa sam uveren da ćete Vi u toliko pre shvatiti i staviti mu na raspoloženje sva svoja sredstva kako bi svoje bese i gladne vojnike i borce organizovao za novu borbu protiv komunizma...»

Neophodno mi je potrebno da mi u što kraćem roku pošaljete 5.000.000 dinara za odelo i obuću vojnika i 2.000 kilograma konzervi za ishranu vojnika na položajima...» (Arhiv VII, Ča, k. 127, reg. br. 9/4).

¹⁰ Prema zapovesti komandanta Gorske garde od 9. novembra 1944, sa njenim jedinicama (Crnogorskim, Oplenačkim i Zlatiborskim korpusom i Jurišno-pratećom brigadom iz rejonu Sjenice u rejon Prijepolja tada se prebacio i Požeški korpus (Arhiv VII, Ča, k. 29, reg. br. 47/1).

sa, Korpus je produžio marš u s. Župa, gde je i zanoćio sa obezbeđenjem.—

11. ov. meseca oko 14.30 h partizani su slabijim delovima napali naše obezbeđujuće delove, ali su crveni razbijeni. — Borba je trajala do 17.30 h. Rezultat borbe: naša dva lakše ranjena, a kod crvenih 1 mrtav i više ranjenih.¹¹

Komandant je 10. o.m. zanoćio u Sjenici i 11. o.m. oko 7.40 h krenuo pravcem: Sjenica — Karaula — Milošev Do — Prijepolje — s. Župa, gde je došao u 18 h i tu i zanoćio.—

Bolnica je smeštena u s. Kovačevac.

12. novem Brojno
bar 1944. stanje:
godine 2.766
boraca

U 10.30 h komunisti su napali našu 3. brigadu i Gružansku brigadu na položaju: Viničko i Dumljansko brdo.¹² U jednom momentu Gružanska brigada (koja nije u sastavu Garde)¹³ — odmah je iz nepoznatih razloga napustila položaj, i time je levii bok 3. brigade bio ugrožen. Videći ostepanje Gružanske brigade, Komandant 3. brigade naredio je napad na komuniste, te je za nepunih 5 minuta položaj zauzet, a komunisti su u bekstvu ostepali goneći ih vatrom, jer je bio brisan prostor. — U ovoj akciji učestvovala je i naša druga brigada pod komandom kapetana Jevtića Miodruga.

U ovoj borbi poginuo je kaplar Milovan Blagojević iz 3. brigade, a ranjenici su: narednik Zdravko Pantelić i kaplar Milutin Nikolić teže, obadvojica iz 3. Jur. brigade, a lakše redov Dragoslav Janković.

¹¹, ¹² i ¹⁴ Reč je o dejstvima jedinica 37 (sandžačke) divizije NOVJ. Potpunije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 14, dok. br. 166, 173 i 181; tom III, knj. 10, dok. br. 143; Arhiv VII, NOP, k. 1254, reg. br. 10/3: Operacijski dnevnik 37. divizije NOVJ od 1. oktobra 1944. do 11. maja 1945.

¹³ U operacijskom dnevniku 1. šumadijskog korpusa od 30. oktobra do 18. decembra 1944. piše da su 12. decembra 1944. bile napadnute njena 1. i 2. gružanska brigada (Arhiv VII, Ča, k. 41, reg. br. 49/1).

Iz 2. Jur. brigade lakše je ranjen u ruku potporučnik Novica Rakočević.

Prilikom pretresa terena neprijateljskih vojnika mrtvih nije nađeno, ali se po snegu videlo mnogo tragova krvi.—

Komandant je bio u poseti kod Komandanta Srbije. — Brigade su ostale na svojim položajima sa potrebnim obezbeđenjem.—

13. novem
bar 1944.
godine
2.766
boraca.

U toku celog dana jedinice Garde ostale su na svojim položajima sa potrebnim obezbeđenjem. — U toku dana bilo je čarki sa manjim komunističkim delovima, jer im je bio cilj da uznemiravaju naše jedinice.¹⁴ — Ceo dan skupljana je hrana kako ljudska tako i stočna od simpatizera crvenih. — Komandant Garde bio je u poseti kod Komandanta Srbije kao i načelnika štaba potpukovnik Mojsilović,¹⁵ radi konferencije po opštoj stvari. — Vrš se priprema za pokret po zapovesti Komandanta Srbije od 26 oktobra 1944. godine.¹⁶ — Vreme je bilo hladno — golomrazica.—

14. novem
bar 1944.
godine
2.766
boraca

Jedinice Garde ceo dan ostale su na svojim položajima sa obezbeđenjem. Pred mrak istog dana manji komunistički delovi napali su našu 2. brigadu, ali su posle kraćeg puškaranja komu[nisti] su se povukli. — Naših gubitaka nije bilo, — a kod crvenih nepoznato. —

15. novem
bar 1944.
godine
2.759
boraca.

U toku dana brigade su ostale na svojim mestima sa obezbeđenjem. — Istog dana oko 22 časa crveni su napali Kosmajsku brigadu, 2. brigadu oplenačkog korpusa i Jurišnu prateću brigadu. — Borba je trajala 3, 1/2 časa. U ovoj borbi imali smo

¹⁵ Momčilo.

¹⁶ Kao nap. 8.

- 9 ranjenih od kojih je jedan podlegao ranama — tj. Radul. I Veselinović iz Garaša. Naši su održali posednute položaje jer su komunisti odbačeni. — Kiša je padala i bila velika magla. —
16. novembar 1944. Brojno stanje: 2.759 U 04 časa jedinice Garde krenule su iz V. Župe preko Kolovrata — Seljašnice — Jabuke — Plevlja, gde su stigle oko 16 h i na teritoriji varoši i zanoćili sa obezbeđenjem. — Jedan deo bolnice sa ranjenicima prebacio je se u Plevlja još 15. o.m. — Ljudstvo je ceo dan bilo u okolini Plevlja, jer su nalećeli anglo saksonci. —
- ...
17. novembar 1944. g. Brojno stanje: 2.759 U 8 h jedinice garde izvršile su marš iz Plevlja ka Čajniču.¹⁷ — Oplenački korpus zanoćio je u selu metaljci; crnogorski korpus zanoćio je u s. Zorloviću kao i jurišno-prateća brigada i štab br. 1¹⁸ i 2.¹⁹ — U toku marša do borbe nije došlo. Za vreme marša u početku padao je sneg, ali je u toku marša sneg prestao da pada. — Ljudstvo mada golo i boso izdržalo je ovaj marš.
18. novembar 1944. godine Brojno stanje: 2.758 U 8 h jedinice Garde krenule su drumom za Čajniče gde su stigli oko 14 časova i sa potrebnim obezbeđenjem zanoćile i to: Jurišna-prateća brigada, prateća četa i Komandant u varošici Čajniče; Oplenački korpus u selu Glamočevu; Crnogorski korpus u selu Zaborku; Kosmajski korpus u selu Trpinje i Zlatiborski korpus u selu Ponikvama. Ishrana jedinica na terenu. Komora je stigla oko 20 časova. Za

¹⁷ Povlačenje jedinica Gorske garde iz Pljevalja u vezi je sa planom Draže Mihailovića o koncentraciji glavnine četničkih snaga u severoistočnoj Bosni. Opširnije o tome vidi dok. br. 156 i 192.

¹⁸ U ovom slučaju reč je o Štabu IDSVK (tu oznaku je imala i Vrhovna komanda).

¹⁹ Komanda Beograda.

- vreme marša borbe nije bilo. — Vreme je lepo. — U putu je imalo poteškoća za komoru, jer su crveni od Pljevalja do Čajniča porušili mostove, ali su mostovi op-ravijeni i komora je stigla u Čajniče.—
 . . .
- 22. novem bar 1944. godine** Brojno stanje: 2.758 boraca Komandant je sa ordonans oficirom, kapetanom Đukanovićem i sa dva pratio-ca, otišao automobilom u Goražde na sa-stanak sa Komandantom Srbije đenera-lom Miroslavom J. Trifunovićem. — Is-hrana na terenu. — Vršī se priprema za dalji pokret.—
 . . .
- 24. i 25. novembar 1944. go-dine** Brojno stanje: U 9 časova korpus je izvršio marš do Goražda. Sve brigade su stigle do 24 časa, — i zanoćile sa leve i desne strane reke Drine. Sutra dan brigade su smeštene po sledećem rasporedu: Štab i komandant u s. Potkamen; Komandant Oplenačkog kor-pusa u s. Deševa, a brigade Oplenačkog korpusa u selima Deševa, Jabuka, Podrid, Kantići, Bogdanići, Mirvići — Ilino i Zor-lacima. — Zlatiborski korpus smestio je se u s. Kostenik, a Jurišno-prateća brigada svoje bataljone rasporedila u s. Potkamen. Sve su se jedinice same za sebe obezbedi-le. — Ishrana jedinica rekvizicijom na te-renu. — Prikuplja se svuda hrana na 5 dana po naređenju Vrhovne Komande.—
 . . .
- 26. novem bar 1944.** Brojno stanje: U toku dana brigade su ostale na svo-jim položajima sa potrebnim obezbeđe-njem. — Borbe nije bilo. — . . .
 . . .
- 5. decem-bar 1944.** Brojno stanje: U 7 časova jedinice Gorske Garde iz-vršile su sa svojih mesta pokret pravcem: Jabuka — s. Mesići ž. st. Rogatica — s. Ferizovići, gde je štab br. 2 i Jurišno pra-

teća brigada stigao u 18 časova gde je i zanoćio, a ostale jedinice produžile su marš i to: Oplenački korpus do sela Živaljevina i s. Jasike, gde je stigao oko 19 časova, gde je i zanoćio; Crnogorski korpus stigao je u s. Lađevine gde je i zanoćio; Zlatiborski korpus je zanoćio u s. Gojkuški i s. Bulka. — Komandant je sa štabom iz s. Podkamena na konjima krenuo u 10 časova istim pravcem kao i jedinice i stigao u s. Ferizovići oko 20 časova gde je i zanoćio u jednoj od porušenih srpskih kuća.—

teća brigada stigao u 18 časova gde je i zanoćio, a ostale jedinice produžile su marš i to: Oplenački korpus do sela Živaljevina i s. Jasike, gde je stigao oko 19 časova, gde je i zanoćio; Crnogorski korpus stigao je u s. Lađevine gde je i zanoćio; Zlatiborski korpus je zanoćio u s. Gojkuški i s. Bulka. — Komandant je sa štabom iz s. Podkamena na konjima krenuo u 10 časova istim pravcem kao i jedinice i stigao u s. Ferizovići oko 20 časova gde je i zanoćio u jednoj od porušenih srpskih kuća.—

6. i 7. decembar 1944. godine

Brojno stanje:

Sve jedinice Gorske Garde Nj. V. Kra- lja, u toku 6 i 7 decembra 1944. godine ostale su na svojim položajima sa potrebnim obezbeđenjem: Ishrana jedinica vrlo slaba, jer su sela popaljena, a okolna sela dosta daleko udaljena. . .

U toku 6. i 7. decembra borbe nije bilo. — Vršila se priprema za dalji tok pokreta i pretstojeću borbu sa crvenima.²⁰—

8. decembar 1944. god.

Brojno stanje:

U 10.30 h sve brigade Gorske Garde izvršile su pokret sa svojih položaja u pravcu s. Donje Zakomo pravcem: Grad — Obla Glava — s. Kovanj — Mali Kom — Veliki Kom.—

Komandant je sa štabom krenuo za kolonom istim pravcem. Po izbijanju pret-

20, 21, 22, 23 i 24

^{20, 21, 22, 23 i 24} Na pravcu njihovog povlačenja nalazila se 27 (istočnobosanska) divizija NOVJ sa zadatkom da aktivnim dejstvima sprečava povlačenje nemačkih jedinica višegradskim pravcem ka Sarajevu i njihovo spajanje sa onim koje su prodirale od Zvornika ka Tuzli (vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 4 i 24). Borbe protiv četničkih jedinica otpočele su 8. decembra 1944. dejstvima izviđačkih delova njene 16 (muslimanske) brigade u rejonu Velikog Koma i Zakoma. U borbama do 12. decembra četničke snage su uspele da ovladaju položajima Kopito — Devetak — Džimrije. Tada se 27. divizija, po naređenju Štaba 3. korpusa NOVJ, povukla na prostoriju: Plane — Kućurine — Borovina (16. brigada); Mrkalji (19. brigada); Čapori — Visočnik — Berkovina (20. brigada). Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 34, 46, 47 i 146. U ovoj knjizi vidi dok. br. 156 i 192).

hodnice na položaj u s. Donje Zakomo na Vrh Veliki Kom komunističke trojke otvorile su vatru na naše prednje delove, ali posle kraćeg puškaranja komunisti su se povukli u pravcu sela Gornji Zakomo, a jedinice Garde ovladale su linijom: Veliki Kom — Žitolj — Zmijnica, na kojima je i zanoćio.—

U ovoj borbi ranjena su dva vojnika od 3. brigade i jednog mrtvog nesretnim slučajem iz 1. brigade.

Gubici kod komunista nisu utvrđeni. — U toku noći komunisti su izvršili jak napad na položaj Veliki Kom gde su posle duže borbe odbijeni. Takođe su u toku noći izvršili napad na položaj Žitolj, gde su pušteni na nekoliko koraka i jednom oštrom vatrom zbrisani.²¹ . . .

9. decem-
bar 1944.
god.

Brojno
stanje:

U toku dana oko 14 časova Oplenački korpus i Jurišno-Prateća brigada vodila je borbu sa crvenima sve do 16,15 časova. Crveni su potisnuti, a naše jedinice zanoćile su na liniji Gornje Zakomo. Mada je celu noć padala kiša, naše su jedinice celu noć ostale na položaju u borbenom rasporedu. — U ovoj borbi Jurišno-prateća brigada imala je jednog mrtvog i 4 ranjena. — Komandant je zanoćio u s. Guždelji. . .

U 8 časova Oplenački korpus je krenuo u napad sa položaja: k. 997 — Ravna Raduša — k. 1042 i sa istočne padine Paklenika, — a komunisti su držali položaj: s. Kalimanići — sa slabijim delovima, a sa jačim s. Točionik — Kitok — k. 1194 — s. Grbići i padine Devetaka — severni deo s. Grbića.—

Usled jake magle sa lapavicom i snegom koji je padao, 2. i 3. brigada i Jurišno-prateća brigada izgubile su se, odnosno nisu išle određenim pravcem i sa 1. brigadom uhvatile vezu tek u 16 časova.

Posle vođene borbe od 9 do 16.45 časova, 1. brigada uspela je da razbije komuniste i ovlada položajima: s. Kalimanić — s. Točionik — Kitok. k. 1194 — s. Grbići — gde je i zanoćila sa jakim obezbeđenjem. U sadejstvu 1. brigade učestvovao je i Rasinski korpus.²²

11. decembar Brojno stanje:

Komandant je ceo dan ostao sa štabom u s. G. Rađevići.

Oko 8,30 h komunisti su izvršili protiv napad na položaje iznad s. Grbića. — Komunisti su, zahvaljujući magli, uspeli da skinu naše zasede, a sledstveno tome i položaje zauzmu, ali su odmah posle toga snažnim protivnapadom odbijeni i položaji zauzeti, a komunisti ostupili u pravcu Džimrija. Ovom prilikom ranjen je potpor. Živorad Marić, 6 vojnika i 2 vojnika iz štaba čete nestala. — Jedan je podlegao ranama. — Izgubljena jedna teška breča i jedan brengal. — Utrošeno 9.000 metaka raznog kalibra. — 2. brigada i 3 brigada u sadejstvu ovladale su položajima: Mislovo — Bukova Gora — k. 1388 — s. Brestovače. U blizini s. Mislovo, došlo je do borbe sa crvenima. U ovoj borbi poginula su dva partizana i jedan živ uhvaćen. Zaplenjeno je 3 konja sa priborom. — Od vatre 3. brigade poginula su takođe dva partizana i zaplenjene 4 engleske puške i 3.000 engleskih metaka. — Gubitaka kod 2. i 3. brigade, gubitaka nije bilo.²³—

12. decembar 1944. Brojno stanje: godine

1. brigada vršila je pretres pl. Devetaka. — 2. i 3 brigada izvršile su pokret pravcem: Mislovo — Bukova Gora — k. 1388 — s. Brestovače u cilju ovladavanja ovim položajima. — Bilo je manjih čarki. — 2. i 3. brigada krenule su za selo: Bre-

...
 ...
 ...
 ...
 ...

stovača i Gajeve. Crnogorski korpus je zanoćio sa obezbeđenjem u s. Zabrežju. — Jurišno-prateća brigada ostala je na položajima od prethodnog dana. —

U toku noći 12/13 decembra 1944. g. oko 3.30 h komunisti su napali na položaje Kosmajskog korpusa i 2. brigada kod s. Brestovače i u borbi, koja je trajala 2 časa. Odbijeno je nekoliko komunističkih napada. Neprijatelj je odbijen i ostupio u pravcu Crne Rijeka, ostavivši 8 leševa. U ovoj borbi uhvaćena su 3 partizana i jedna partizanka. Sopstvenih gubitaka nije bilo.²⁴—

...
 ...

...

...

...

...

13. decembar 1944. godine Brojno stanje:

U toku 13. decembra 1944. g. jedinice Garde produžile su gonjenje neprijatelja dok nije umakao, a potom je vršen pretres osvojenog terena. — Jedinice su zanoćile na dodeljenim im položajima sa potrebnim obezbeđenjem. —

Pošto je u borbi od 8. do 13 decembra t.g. utrošena skoro sva municija, to je od nadležnih tražena popuna iste.²⁵—

Komandant je sa štabom zanoćio u s. Rađevići. — Vreme rđavo. — U toku borbe sa komunistima u vremenu od 8—13 decembra t.g. ljudstvo je se sjajno držalo i dalo sve od sebe. —

14. i 15. decembar 1.944. godine.— Brojno stanje:

Oplenački korpus, Kosmajski, Crnogorski i Zlatiborski i Jurišno-prateća brigada, u toku 14. i 15. decembra 1944. godine, ostali su na svojim prethodnim položajima sa potrebnim obezbeđenjem. — Korpusi su slali manja odeljenja u izvidanje ispred svojih položaja. — Ishrana jedinica na terenu putem rekvizicije. —

...
 ...
 ...
 ...

²⁵ i ²⁶ Vidi dok. br. 119.

1	2	3
17. decembar 1944. god.	Brojno stanje:	U 12 h jedinice sa svojih položaja kre-nule pravcem: s. Mislovo — s. Podžeplje gde su stigle oko 20 časova i zanoćilo se sa potrebnim obezbeđenjem. — U toku marša borbe nije bilo. — Ovog dana primljena je za jedinice municija. ²⁶ —
18. decembar 1944. godine	Brojno stanje:	U 8 časova izvršen je pokret svih jedinica iz s. Podžeplja pravcem: s. Krivače — s. Crna Reka ²⁷ — Kraljeva Gora — — Žeženica (K. 1222) — Sikira — s. Zaklopača — Baćino brdo gde se i zanoćilo pod vedrim nebom. — Zlatiborski korpus bio je u levoj koloni i po izbijanju kod bezimene kote sev. zapadno od Žeženice (K. 1222) sukobio se sa jednom grupom partizana u jačini od 25—30 ljudi, koji su posle slabijeg otpora otstupili ka Ploči. — Gubitaka nismo imali. — Ovaj pokret izvršen je po zapovesti ovog Štaba O. br. 29 od 44. g. ²⁸ U toku marša ljudstvo je formalno gladovalo, jer su Ustaše popalile sve kuće — odnosno sela kroz koja smo prošli još u toku 1941. i 1942. god. Imanje je napušteno i neobrađeno. — Prava pustinja, jer se pri maršu od 20—30 kilometara uopšte živa duša ne može videti, jer ono malo Srba što je ostalo izbeglo je još 1941. g. u Srbiju tako da su ovi krajevi ostali potpuno pusti.—
19. decembar 1944. god.	Brojno stanje:	U 8 časova produžen je pokret svih jedinica: s. Pivke ²⁹ — Šadići — s. Korijen — s. D. Bašići gde se stiglo oko 16 časova. — 1. brigada zanoćila je u s. Selištu, a Crnogorski i Zlatibor[ski] korpus u

²⁷ Na karti 1:100.000: Crna Rijeka.

²⁸ Ta zapovest nije pronađena.

²⁹ Nije pronađeno na karti 1:100.000, postoji: Pijuke.

s. Selištu istočno od s. Korita. — Svaka brigada dala je obezbeđenje samo za sebe.

20. decem- Brojno
bar 1944. stanje:
god.

U s. Šadićima uhvaćena je veza sa komandantom tamošnje grupe brigada, majorom Mirojem Jovanovićem.—³⁰

U 13 časova muslimanska 1 komun. brigada izvršila je napad po najgušćoj magli na desni bok 3 brigade u s. Korito.³¹ — Napad su izvršili u momentu kada su povučene zasede, pošto je trebala da izvrši pokret iz s. Korita u s. Vrela. — Komunistički napad je brzo odbijen, ali su ipak ovladali vencem iznad s. Korita. — Čim se se čula borba, odmah je na položaj kretala 1. brigada i Jurišno-Prateći bataljon. — Posle žestoke borbe komunisti su odbijeni i ponovo zauzet izgubljeni položaj. — U ovoj borbi ranjena su dva vojnika iz 1. brigade, a poginuo je potporučnik Aleksandar Pavić i sahranjen u s. Selištima, a pre sahrane, korpusni sveštenik, otac Dragić Avramović, završio je opelo. — Zlatiborski korpus i Crnogorski Jurišni su u izviđanje u pravcu s. Perušinovića i po izbijanju na prednju ivicu ovoga sela, komunisti su u jačini od njih 120 otvorena vatra, ali su se komunisti posle kratkog puškanja povukli. —

21. decem-
bar 1944.
g.

U 8 časova izvršen je pokret svih jedinica u sledećem rasporedu: u desnoj pobočnici 1. brigada a levo od nje, Jurišno Prateća. U sredini Crnogorski korpus i

³⁰ Miroje Jovanović je tada bio komandant Grupe brigada Majevičkog korpusa koju su sačinjavale Papraćska, Birčanska i Sprečanska brigada.

³¹ Reč je o napadu 16 (muslimanske) brigade 27. divizije NOVJ. Detaljnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 83, 91 i 146.

Jurišno-prateći bataljon, a u levoj pobočnici bio je Zlatiborski i Crnogorski korpus u pravcu Osmaka, koji su i zauzeti oko 16.45 h.—

Zlatiborski i crnogorski korpus u toku marša, kada su izbili na ivicu šume prema Dolovima, primili su sa crvenima borbu obuhvatom na oba njihova krila, posle kratke ali žestoke borbe uspelo im je da komuniste delimično razbiju. Crveni su se povukli u pravcu Krajačevog brda.³² — U ovoj borbi komunisti su imali jednog mrtvog komandira, a zaplenjeno je: 1 pikavac, 1 šatorsko krilo i jedno čebe. — Nađene su kolibe sa ljudskom hranom. — U 14 č. Zlatiborski i Crnogorski korpus izbili su do sela Podborogovo zaselak Šehrdžik, u koje su vreme ostale jedinice Garde izbile u istu visinu. — Sve jedinice Gorske Garde u jednom nezadrživom napadu sa obuhvatom izvršile su juriš i posle dvočasovne borbe naše su jedinice ovladale položajem: Kakanj prednjom ivicom s. Ješića — s. Šer³³ — s. Osmaci (Popovići i Ćirkovići — Kula)³⁴ a komunisti su se u neredu povukli ka planini Majevici. — Oplenački korpus imao je dva lakša ranjenika; Zlatiborski 4 ranjena, od koji 3 lakše i jednog teže, koji je i podlegao ranama. — U ovoj borbi utrošeno je puščane i mitraljeske municije 5.000 metaka; granata za teški bacač 20, a za laki 22 komada.—

22. decem Brojno Ceo dan ostalo se u s. Osmacima na
bar 1944. stanje: odmoru sa obezbeđenjem. Jurišno-Prateća
g. brigada uputila je dva bataljona u s. Peru-

³² Borbe su vodili delovi 21. istočnobosanske brigade 38. divizije NOVJ. Detaljnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 123 i 132. U ovoj knjizi vidi dok. br. 125, 127 i 137.

³³ To mesto nije nađeno na karti 1:100.000. Verovatno se odnosi na selo Šarci.

³⁴ Mesta između zagrada nisu nađena na karti 1:100.000 (verovatno se radi o lokalnim nazivima pojedinih delova Osmaka).

šinovići da na tovarnim konjima dotera nađenu so i kukuruz, ali u selo nisu mogli ući, jer su naši bataljoni vodili borbu koji su štitili komoru sa komunistima, a komandanti bataljona, koji su upućeni za so i kukuruz, neznajući ko vodi borbu, vratili su se u sastav svoje brigade. — Prilikom pretresa kuća nađen je komunistički magacin u s. Osmacima sa vešom, odelom, ćilimima i još drugim sitnim stvarima, te su po referisanju komandantu stvari izdelfene brigadama. —

U toku ovog dana naša dva bataljona koji su štitili komoru, vodili su očajničku borbu sa 16 muslimanskom brigadom i jednim delom Birčanske brigade.³⁵ — Mada je neprijatelj napao sa sviju strana, naši su dali sve od sebe i nisu se dali zbuniti, već naprotiv zadali neprijatelju velike gubitke i borili se do poslednjeg metka. — U neposrednjo blizini — 3 kilometra — bio je udaljen Avalski korpus i na traženje naših komandanata bataljona da dođe u pomoć, nije došao, sem jedne brigade koja je i suviše kasno došla te ništa nije mogla pomoći za spasavanje našeg ljudstva. — Komore su od partizana nešto odrobili i uzeli sve kao da je to bila njegova svojina, a ne Gardina. — U ovom postupku ogleđa se krajnje vojničko nevaspitanje i ne čovečansko postupanje. — U ovoj borbi svojom ličnom hrabrošću istakli su se komandanti bataljona podporučnik Dragoljub Filipović i Malin Rakočević kao i svi borci koji su iz ove krvave borbe ostali u životu. To je bila borba na život i smrt

³⁵ i ³⁶ U tom su napadu jedinice 16 (muslimanske) i 19 (birčanske) brigade 27. divizije NOVJ nanele težak poraz neprijatelju: ubijeno je 110 i zarobljeno 40 četnika, a zaplenjeno 10 mitraljeza, 1 bacač, troja kola municije, troja kola sanitetskog materijala, 80 volova, 10 konja i druge opreme (Arhiv VII, NOP, k. 408/A, reg. br. 318/I, knjiga primljenih depeša Štaba 3. korpusa NOVJ. O tome vidi i dok. br. 156, depeša br. 146, Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 91 i 146.

bez ičije pomoći. — Komora je celokupna nastradala.³⁶

23. decem-
bar 1944.

U 16 časova izvršen je pokret iz s. Osmaka preko r. Spreče na drum Zvornik — Tuzla do s. Gojani³⁷ gde smo i zanoćili. — Oplenački, Crnogorski i Zlatiborski korpus zanoćili su desno od nas. — Za smeštaj je bilo vrlo teško, jer su kuće bile vrlo male, a većim delom popaljene. — Granična straža je u toku noći obezbeđivala drum Zvornik — Tuzla. — Ishrana vrlo slaba, a smeštaj pogotovu, te je ljudstvo većim delom bilo pod vedrim nebom ložeći vatre i grejući se. — Noć je bila vrlo hladna.—

24. decem- Brojno
bar 1944. stanje:
god.

U 14 časova izvršili smo pokret iz s. Gojani drumom Zvornik — Tuzla — Jeginov Lug gde smo i zanoćili sa obezbeđenjem. — Pokret je izvršen ovim redom: 3. brigada, 2. brigada, 1. brigada i Jurišno-Prateća brigada. — Komandant je bio kod pukovnika Keserovića na sastanku. I u ovom selu ishrana vrlo slaba. Zlatiborski korpus je zanoćio pod vedrim nebom. —

25 decem-
bar

Oko 10 časova, kada su delovi Jastrebarskog i Javorski korpus, ostupili sa svojih položaja do iznad s. Međaša i došli pred s. Jeginov Lug, borbu je primio oplenački i crnogorski korpus, a kasnije — 1 časa — i Zlatiborski korpus. — Borbu je prihvatila Prateća četa, Štabna 1. brig. Štabna Crnogorskog korpusa, zatim 1. brigada i Crnogorski korpus u pravcu s. Međaša.³⁸ — Na čelu sa komandantom Garde, jedinice Garde krenule su napred i u neodoljivom napadu uz vrlo tešku i ogorčenu borbu koja je trajala 5 časova, us-

³⁷ To mesto nije nađeno na karti 1:100.000.

³⁸ Vidi dok. br. 127, nap. 8.

pele su da zauzmu sve komunističke položaje, a Crnogorskom korpusu da zauzme najveći vis Plješevicu³⁹ i ovlada celim terenom, dok je se 1 brigada i štabna četa zadržale su se na položaju iznad sela Petrovica. — Pošto je 1 brigada i štabna četa rešila borbu u svoju korist, naređeno je komandantu 2. i 3. brigade da zauzmu s. Stoišići⁴⁰ i Gajerića brdo,⁴¹ što su oni posle kraćeg puškaranja i učinili, — i tu zanočili na položaju. — U toku cele ove herojske borbe, Oplenački korpus imao je 6 ranjenih od kojih jedan teže, te je kao takav i umro i sahranjen u s. Petrovice. — Kod Crnogor. korpusa bio je jedan ranjen. Kod Jurišno-Prateće brigade nije bilo ranjenih. — Neprijateljski gubici su vrlo veliki naročito pred položajem 1. brigade i Štabne čete 1. brigade. — Od pobijenih komunista su najviše SS-ovci, jer se to vidi prema njihovom odelu.⁴² — U ovoj borbi zaplenjeno je 3 sanduka municije za tešku bredu, 48 bombi za teški bacač; 3 konja i 2 para cokula.

26. decembar 1944. g.

Na dan 26. decembra 1944. g. oko 4.45 h komunisti su izvršili napad na položaj 2. i 3. brigade. Posle borbe od 1 čas 3 brigada se povukla pozadi položaja 2 brigade, odakle su se zajedno povukle preko drumu na desno krilo 1. brigade. U ovoj borbi — noćnoj — 3. brigada imala je jednog mrtvog, 7 ranjenih i jednog nestalog. Gubici nisu kod neprijatelja poznati, jer su se brigade povukle.⁴³ —

³⁹ Na karti 1:100.000: Pješevica.

⁴⁰ i ⁴¹ Ta mesta nisu nađena na karti 1:100.000, verovatno se odnosi na s. Tojšići, odnosno na sela Gaj i Brdo.

⁴² Ne radi se o komunistima pripadnicima nemačkih SS jedinica, već o pripadnicima NOV i POJ koji su, u nedostatku tipizirane opreme, koristili kako odeću i obuću izrađenu u njihovim pozadinskim ustanovama tako i zaplenjenu od neprijatelja.

⁴³ Reč je o dejstvima 18 (hrvatske) brigade 38. divizije NOVJ. Potpunije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 136.

U 9,30 h Oplenački korpus je izvršio napad na komuniste sa leve strane drumu: Zvornik, Tuzla: s. Tojšići — Gajerića brdo. — Napad je počela štabna četa, a zatim 1. brigada. — U jednom napadu 1. brigada i štabna četa, same su izvršile napad na selo Stoišiće i zauzele ga, gde su se utvrdile i tu ostale, a 2. i 3. brigada, zbog nestanka municije su se morale povući. — U toku celog dana 1. brigada je odbila nekoliko napada, a povukla se kada je zato dobila naređenje od Komandanta Garde. Naši gubici: 1. brigada, — 2 mrtva, 1 nestao i 20 ranjenih od kojih 4 oficira i 2 podoficira; 2. brigada 2 poginula i 3 ranjena; 3. brigada, — 1 mrtav i 8 ranjenih, od kojih dva oficira. — Štab korpusa, — 4 ranjena od kojih 3 oficira. — Neprijateljski gubici su vrlo veliki, jer su se često puta i sami ubijali, jer su bili u takvim situacijama. —

Jurišno-Prateća brigada dejstvovala je na našem centralnom delu fronta, a sa jednim bataljonom na desnom krilu, koji je održavao vezu sa graničnom divizijom i Keserovića grupom. — Rad bacačkog odelenja Prateće brigade za svaku pohvalu.—

27. decem- Brojno
bar 1944. stanje:
god.

Oko 21 čas 26/27-XII-44. g. jedinice Garde po naređenju pukovnika Keserovića, izvršile su pokret od s. Kikače — preko Spreče prema s. Kovači. — 1. brigada ostala je na položaju u s. Stoišići i položaj napustila i sišla na drum gde je sačekala celu kolonu po naređenju Komandanta Garde. 2 brigada primila je sve ranjenike. 3 brigada bila je u zaštitnici naše bolnice odnosno naših ranjenika. — Po izlasku na drum 1. brigada je ušla u kolonu. U momentu kada je kolona nailazila

komora, komunisti su se spustili od s. Sto-
išića i presekli našu kolonu, tako da je os-
tao jedan deo komore, 2 brigada sa ranje-
nicima i 3 brigada koja je ostala u zaštit-
nici. — Napadnute od komunista 2. briga-
da primila je borbu i pod borbom uspela
da izvuče ranjenike i najveći deo svoga
ljudstva, kao i nešto komore. —

Broj nestalih u ovoj borbi u kojoj je
brigada iznenađena iznosi: 1 oficir, 7 pod-
oficira i 22 kaplara i redova, — za čiju se
sudbinu nezna ništa.

3. brigada kao zaštitnica, cela kolona
Gorske Garde ostala je takođe osečena iz-
nenadnim napadom komunista. — Saznav-
ši da je osečen i da mu je presečen put,
komandant 3 brigade primio je borbu i sa
jednim bataljonom poseo kosu koju je dr-
žao Crnogorski korpus. — Na toj kosi na-
šao je komoru pukovnika Keserovića, 1
bataljon 3. divizije i celu njenu komoru. —
U dogovoru sa komandantom bataljona 3.
divizije korpus je u cilju probijanja i [da]
omogućiti prolaz svima komorama. — Ko-
mandant 3. brigade razvio je brigadu u
borbeni poredak i krenuo u napad. Komu-
nisti iznenađeni brzim napadom napustili
su položaj i dali se u panično begstvo. —
Na strani crvenih nađeno je 7 mrtvih, dva
živa uhvaćena i zaplenjeno je: 1 zorka, 1
mašingever; 1 ruska puška; 4 karabina i
2 šinjela. — U ovoj borbi nestao je nared-
nik Momir Simić (radiotelefonista). —

3. brigada ušla je u sastav korpusa u
s. Kovačima. — Došla je u sastav u jutru
u 06 časova.

Prelaz preko r. Spreče izvršili smo
noću 27/28 - XII - 1944. g. u vremenu od
02 do 07.30 h, Prelaz je bio vrlo težak, jer
je bilo samo brvno, a r. Ilača dosta dubo-
ka. — Udavila su se dva konja. — Sa na-
ma je prešao i Toplički korpus. —

28. decem- Brojno Dok smo mi izvršili prelaz, komunisti
bar 1944. stanje: su iz s. Kovača, napali našu komoru i 2.
god. četa Pratećeg bataljona primila je borbu
sa komunistima, ali su posle naših prilič-
nih gubitaka, komunisti su se povukli na
kosu iznad s. Kovača.⁴⁴ — Ovde je nastra-
dala komora 4 bataljona i lična komdan-
tova komora. — Oko 8 časova 1 brigada,
— Siniša Pazarac i Jurišno-Prateća bri-
gada odmah je izašla na položaje a os-
tali delovi su se smestili u s. Kovači. —
Oko 10 časova komunisti su napali naše
delove na položaju od Živinica, ali su
odmah odbijeni. — U popodnevnoj borbi
J. P.⁴⁵ brigada imala je 1 mrtvog i 1 ra-
njenog, a crveni dva mrtva. — Ishrana
vrlo slaba, jer su i ovo selo crveni opljač-
kali.— . . .

29. decem- Brojno U 18 časova jedinice su izvršile pok-
bar 1944. stanje: ret iz s. Kovači do s. Višća. — U ovom se-
godine lu bio je vrlo rđav smeštaj a ishrana još
gora. — Noć je prošla na miru, a inače je
bila dosta hladna. — U toku noći došla je
trojka od potpor. Rakočevića i Filipovića
iz Živinica da uhvati vezu. Naša dva bata-
ljona, koja su u Šehovićima vodili borbu
sa komunistima, ušla su u sastav Poljske
straže. — Izjutra, oko 9 časova komunisti
su u Živinicama napali Poljsku stražu, u
čijem su se sastavu borila i naša dva ba-
taljona.—

30. decem- Brojno U 8 časova izvršen je pokret iz s. Viš-
bar 1944. stanje: ća do u selo Karačić. Put je bio težak i du-
g. gačak. — Naši vojnici mada goli, bos, gla-
dni i iznureni, izdržali su ovaj ovoliki dug
put. — Oplenački korpus i Zlatiborski su

⁴⁴ Reč je o dejstvima jedinica 23 (srpske) divizije NOVJ. Šire po-
datke o tome vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 15, dok. br. 203 i njen
operacijski dnevnik Arhiv VII, NOP, k. 1069, reg. br. 18/2.

⁴⁵ Skraćena od »Jurišno-prateća«.

2. januar 1945. g. Brojno stanje: U 8 časova jedinice Gorske Garde izvršile su pokret iz s. Smrdin u s. Jablaticu gde su stigli oko 14 časova.⁴⁹ — Is-

se smestili u s. Svinjarice;⁴⁶ Jurišno-Prateća brigada u s. Karačići, a Crnogorski korpus u s. Pusenica.⁴⁷ — Saznajemo da je S. D. S. iznenađena i da je komandant poginuo i 54 koje oficira i vojnika.⁴⁸ — Gardiste to ne iznenađuje, jer smo naučili da ovo čujemo, a to kod nas ne može da se desi, jer se Garda dobro obezbeđuje, te do iznenađenja ne može ni u kom slučaju da dođe. — Ovde smo naišli na dobar prijem od muslimanskog stanovništva. — Smeštaj vrlo dobar. — Vršimo pripremu za dalji pokret. — Crveni nas prate u stopu, ali ih mi sačekujemo i tučemo se do poslednjeg metka, — kada se povučemo prema već predviđenom pravcu. — Vreme hladno.—

31. decembar 1944. g.

Brojno stanje:

U 13 h prebacili smo se u zaselak Čavaljuše, jer je ovo selo veliko 10 kilometara. — Smeštajne prilike vrlo slabe, a ishrana još gora. — Narod dobar ali siromašan. — Ljudstvo je većim delom bilo na položaju. — Borbe nije bilo. —

1. januar bar 1944. god.

Brojno stanje:

U 15 č. jedinice su izvršile pokret od s. Čavaljuše u s. Smrdin. Putovalo se većinom grebenima. — Vreme hladno i sneg je bio veliki. — Komandant 2 brigade sa ranjenicima je krenuo za s. Boljanić, 3. brigada je bila na obezbeđenju ranjenika odnosno bolnice. — Smeštaj očajan, a ishrana nikakva. — Kuće male, a narod siromašan. — Zlatiborski korpus je noćio pod otvorenim nebom. —

2. januar 1945. g.

Brojno stanje:

U 8 časova jedinice Gorske Garde izvršile su pokret iz s. Smrdin u s. Jablaticu gde su stigli oko 14 časova.⁴⁹ — Is-

⁴⁶ i ⁴⁷ Ta mesta nisu nađena na karti 1:100.000, verovatno se radi o selu Svinjašnica, odnosno o selu Bukovica.

⁴⁸ Vidi dok. br. 125, nap. 7.

⁴⁹ Vidi dok. br. 131.

— u s. Jablanice
— u s. Striježevicu
— u s. Maglaj

tog dana Zoran Jovanović, Boža Šarković⁵⁰ i Dr. Spada upućeni su kao kuriri u Sarajevo za nabavku oružja, municije i ostale spreme.⁵¹ — Smeštaj je vrlo dobar i ljudstvo se nahranilo. —

4. Januar Brojno
1945. stanje:
godine

Iz s. Jablanice, jedinice Garde izvršile su pokret drumom u s. Striježevicu gde smo stigli u 17 časova. — Na putu Maglaj — Doboj naišli su engleski avioni i na Maglaj bacili nekoliko bombi, ali su ih Nemci sa protivavionskom artilerijom odbili. — Gubitaka u koloni nismo imali. — Put je bio dosta dugačak. — Borbe nije bilo. — Narod dosta dobro imućan, ali nas je ipak vrlo nerado dočekao, mada su mladići većinom u četnicima. — Za ovo su krive starešine Ozrenskog korpusa. — Narod ne da ništa, kako džabe tako ni za novac.

5. Januar Brojno
1945. god. stanje:

U 8 časova korpus je krenuo iz sela Striježevice pravcem: Usora — r. Spreča — Srpska Grapska — Cerov Gaj. U Cerovom Gaju zanoćio je Komandant i Prateći bataljon. — Jurišno-Prateća brigada zanoćila je u Srpskoj Grapskoj, a Oplenački korpus je zanoćio u Turskoj Grapskoj. Crnogorski korpus je sa Zlatiborskim zanoćio u s. Bušletić. — Naši teži ranjenici su smešteni u Osječanima, a laki ranjenici u s. Boljanić. — Ovoga dana došao je u sastav Oplenačkog korpusa Komandant 2. i 3. brigade, koji su sprovodili ranjenike. — Pojedine kuće odnosno domaćini primili su nas bratski, a pojedini nikako. Bilo je i batina. — Smeštaj skoro nikakav, jer su delovi V. K. već bili zauzeli domove u Cerovom Gaju. — U toku noći svaka se brigada obezbedila sama za sebe. —

⁵⁰ Božidar Boža (vidi dok. br. 119).

⁵¹ O toj nabavci municije i opreme vidi dok. br. 119.

6. Januar 1945. god. Brojno stanje: Komandant je se sa Pratećim bataljonom iz Cerovog Gaja prebacio u s. Srpska Grapska zaseok (Tovire) kod crkve, — a sve ostale jedinice su ostale na svojim mestima, Pojedini domaćini primili su nas bratski i ukazali svaku pažnju, dok su pojedini i oružje potrzali na naše vojnike, gde je komandant Garde, preko komandanta J. P. brigade morao da interveniše, a jednog domaćina da veže i da izudara.—

Jedinice su se obezbeđivale ponosob.— ...

...

7. januar 1945. g. Brojno stanje: Drugi dan Božića, kod Komandanta Garde, bio je na ručku Gospodin Ministar, njegov pomoćnik đeneral Damjanović,⁵² Komandant Srbije sa svojom pratnjom i zadržali se do 18 časova. — Za vreme ručka odnosno po završenom ručku diskutovali su o situaciji. — Kod više oficira i vojnika videla se donekle potištenost, jer i ovaj Božić provode pod okupacijom, a ovaj još daleko od svoga doma, svojih prijatelja i svoje familije. — Ovako je moralo biti.—

9 Januar 1945. god. Brojno stanje: Jedinice Gorske Garde izvršile su pokret iz s. Srpska Grapska pravcem: Kožuhe — Koprivna — Vranjak, gde smo stigli u 15 časova, sem Zlatiborskog korpusa koji je ostao kao zaštitnica, dok ga nije smenila jedna brigada Avalskog korpusa. — Zlatiborski korpus je došao u sastav posle dva dana. — Sve su se jedinice smestile u s. Vranjak. — Ishrana je dosta dobra, dok su smeštajne prilike vrlo slabe, pošto su kuće vrlo male i teskobne.

⁵² Miodrag (vidi dok. br. 192, depešu br. 171 i Arhiv VII, reg. br. 18/4, k. 5: naredba Draže Mihailovića o imenovanju generala Damjanovića za pomoćnika).

Svaka je se jedinica obezbeđivala sama za sebe. — Ishrana preko odbora sela Vranjak. — Komandant je u stanu kod svoje tetke Leposave. — Žena vrlo dobra i čini sve vojnicima kao prava majka.—

10. Januar 1945. god. Brojno stanje:

Ceo dan ostalo se u Vranjaku na odmoru. Ljudstvo se parilo i dovodilo svoju spremu u ispravnost. Jedinice su se obezbeđivale svaka za sebe. — Borbe nije bilo u toku celog dana.—

U 04 h Garda je krenula u dve kolone i to: u levoj Jurišno-Prateća i Crnogorski korpus, a u desnoj Oplenački korpus pravcem: Vranjak — istočna ivica s. Tarevci.⁵³ U 08 h ovladali smo kosom iznad varoši Modriča, koja je poslužila kao polazni položaj za napad na samu varoš Modrič. Na ovom položaju uhvaćena je veza desno sa Smederevskim korpusom kome je bio pravac napada preko s. Skugrići, na drž.[avno] imanje, koje se nalazi na periferiji varoši. — Levo je uhvaćena veza sa Rasinsko-Topličkom grupom, — kojoj je bio pravac napada levo od Garde. Smederevski korpus sa 1. brigadom Oplenačkog korpusa i jednim delom Javorskog korpusa, napale su Ustaše na državnom imanju, blokirali ih i naterali da se povuku u jedan magacin. — Naši delovi koji su napali Ustaše na državnom imanju, zauzeli su i poseli sve kuće i magacine oko zgrade u koju su se bili povukle Ustaše, a jednim delom obezbedile su se od s. Garevci i varoši Modriča da ne bi sa tih strana bili iznenađeni od Ustaša. — Ostatak Oplenačkog korpusa, Crnogorski korpus, Jurišno-Prateća brigada i

⁵³ Vidi dok. br. 132.

Rasinsko-Toplički korpus snažnim nalletom u varoš, zauzeli su kuće na periferiji varoši.

Ustaše su se sa svojim snagama povukle u centar varoši u dobro utvrđene i pripremljene kuće za odbranu i iz tih kuća davali žilav otpor. Borba oko zauzimanja pojedinih kuća trajala je do duboko u noć. U toku noći sa malim prekidima produžena je borba oko zauzimanja zgrada u kojima su se Ustaše branile. Žilave i ogorčene borbe vođene su oko zauzimanja pojedinih zgrada. Vođene su prave ulične borbe i iskorišćena sva moguća pa i najprimitivnija sredstva da bi se neprijatelj naterao da napusti utvrđene zgrade. U ovoj borbi noću naročito naše starišine i vojnici koristile su se pri napadu na zgradu raznovrsnim ratnim lukavstvima. Naročito su bile ustaše na imanju u teškom položaju, jer u svojoj zgradi nisu imali ni hrane, ni vode ni furune. — Po naređenju V. K. 1. brigada povučena je u sastav Oplenačkog korpusa gde je produžila desno krilo 2. brigade. U toku 13. i noću 13/14-I-45 god. usled slabe akcije Trebavskih četnika na levoj obali r. Bosne, jedna jaka grupa Ustaša uspela je da se prebaci i preko r. Bosne. Jakim napadom na naše delove na državnom imanju, oslobodili su prvo Ustaše na imanju, a posle napadom na varoš omogućile su Ustašama iz varoši da se probiju i povuku u s. Garevac. Borba za Modrič trajala je od 11-I do 14-I-1945. do 23 časa, kada su naši konačno zauzeli celu varoš.

P. S. Vidi III knjigu Op. dnevnika⁵⁴

⁵⁴ Taj dokument nije pronađen.

BR. 140

ZAPOVEST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 18. JANUARA 1945. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA DEJSTVA PROTIV NOVJ U REJONU GRADAČCA¹

ŠTAB
VRHOVNE KOMANDE
O. Br. 226
18 januar 1945 g.
Položaj

U 10 časova

ZAPOVEST
Sekcija Tuzla — Derventa 1 : 100.000

16 ov. m. u 20 časova komunistička 9 brigada 23 divizije sastavljena od 4 bataljona svaki od po tri čete, četa od 80 naooružanih i 30 nenaoružanih boraca upala je u Gradačac.²

U Gradačcu 4 Trebavska brigada pod komandom svoga komandanta brigade zatvorila se u staru tvrđavu koja dominira celom varoši i komunistička 9 brigada prinuđena je da vodi opsadu ove tvrđave.

Trebavske i Posavske brigade nalaze se okolo Gradačca.³

9 komunistička brigada angažovala je u Gradačcu 3 bataljona, a jedan bataljon zadržala je u Kerepu 8 km. južno od Gradačca.

14 komunistička brigada 23 divizije nalazi se na pravcu Srnice — Gračanica, ali muslimanska milicija Gračanice dosada je uspela da ih uvek odbaci od sebe.⁴ U oblasti Gradačca sa nama sarađuju u borbi Muslimanske i katoličke milicije.⁵

Prema Brčkom dejstvuje 17 komunistička divizija.⁶

9 komunistička brigada u Gradačcu jako je se istakla i nudi najpovoljnije uslove da počesno bude potučena od naših delova.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 20/1 (VK-V-433).

² i ⁴ O zauzimanju Gradačca (16. januara 1945) od strane 9. brigade 23 (srpske) divizije NOVJ, te o rasporedu i dejstvima njene 7. i 14. brigade, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 28.

³ Reč je o 1, 2, 3. i 4. trebavskoj i 5, 6. i 7. posavskoj brigadi Trebavskog korpusa.

⁵ Vidi dok.br. 143 i 144.

⁶ O dejstvima jedinica 17. divizije NOVJ vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 12, 17, 21, 34, 69 i 128, knj. 33, dok. br. 5.

Naredio sam da Srbijanske snage potpomognu rad Trebavsko-Posavskih snaga u oblasti Gradačca. Tamo sam uputio snage potpukovnika Siniše Ocokoljića koje preko Modriča su se prebacile u s. Skugrić i koje iz Skugrića imaju da napadnu Gradačac sa zapadne strane.⁷

Naredio sam Avalskom korpusu da sa svog dosadašnjeg mesta s. Lukavica, 10 km jugoistočno od s. Osječani, preduzme hitan pokret od s. Lukavice preko s. Srpska Zelinja za napad na Gradačac sa južne i jugozapadne strane.⁸

Šef operacija oko Gradačca za sve snage Posavsko Trebavske, Muslimanske i Katoličke milicije kao i Šumadiške koje dejstvuju prema Gradačcu je pukovnik Đuro Popović. Pukovnik Đuro Popović pozvao je i Katoličku miliciju iz Čardaka da učestvuje u operacijama.

Na slučaj da sve preduzete mere za uništenje 9 komunističke brigade u oblasti Gradačca nedadu željenog rezultata moraćemo i sa drugim snagama na raspoloženju preduzeti potrebne akcije.⁹

N A R E Đ U J E M :

1. — Major Lazović¹⁰ i dalje će u tome slučaju štiti Modrič sa istočne strane sa pravca s. Garevac — Kladari. Major Lazović će u isto vreme preduzeti političke mere da ubedi neprijatelje u s. Garevcu da mi nemamo nikakvih agresivnih namera prema njima, već na protiv da želimo da odnose popravimo i udruženo se borimo protiv komunista.¹¹ Ovo će mu u toliko biti lakše jer imam podataka da Garevčani se međusobno svađaju zbog toga što nisu svi protivu nas. To njihovo raspoloženje treba koristiti.

2. — Pukovnik Keserović biće spreman da preuzme celu varoš Modriču u svoje ruke sa svojim snagama. Sada odmah on će šiljati daljne izviđačke patrolu u oblast Duge Njive i s.

⁷ i ⁸ Dejstva Mlavskog (komandant Simeun Ocokoljić — Siniša Pazarac) i Avalskog korpusa precizirana su zapovešću Štaba Vrhovne komande od 17. januara 1945 (Arhiv VII, Ča, k. 6, reg. br. 17/1).

Primivši ovu zapovest, Štab Avalskog korpusa je istog dana izvestio Vrhovnu komandu da po njoj ne može postupiti pre 19. januara, pošto su mu jedinice angažovane na izvršavanju zadataka koji su imale da izvršavaju jedinice Trebavskog korpusa, na obezbeđenju transporta bolesnih i ranjenih i zbog nedostatka municije (Arhiv VII, Ča, k. 54, reg. br. 20/1).

⁹ Vidi dok. br. 142.

¹⁰ Živan, komandant Smederevskog korpusa. O borbama tog korpusa protiv 9. brigade 23 (srpske) divizije u rejonu sela Bjeljevšne i Vide, vidi Arhiv VII, Ča, k. 95, reg. br. 1/2: izveštaj Štaba tog korpusa od 18. januara 1945.

¹¹ Vidi dok. br. 143.

Tolise radi izviđanja šta se događa u pravcu s. Srpska Zelinja i u oblasti Gradačca. Varoš Modriču zajedno sa s. Tarevci uređiće za odbranu, u sve strane.

3. — Gorska garda Nj. V. KRALJA staviće se u pripravno stanje i pripremiti sve da se na prvu zapovest u najkraćem roku može krenuti u pravcu Skugrića i Gradačca. Do dobivanja naređenja za pokret ostaje i dalje u Modriču. Neka se garda pripremi za eventualnu upotrebu, a jednu oficirsku patrolu neka pošalje preko Skugrića i pravcu Gradačca da se upozna sa situacijom tamo. Ta patrola da ima putovođe, da bude pod komandom oficira i da bude jačeg sastava kako bi za slučaj pokreta garde poslužila za vođenje cele jedinice.

4. — Sve izveštaje daljnih oficirskih patrola pukovnika Keserovića i garde dostavljati mi odmah po povratku patrola.

5. — Pukovnik Keserović, Garda i major Lazović poslaće mi u štab u s. Tarevcu po 4 zdrava i sposobna kurira.

O prijemu i izvršenju ovoga naređenja odmah me izvestiti.

DOSTAVLJENO:

Pukovniku Keseroviću, za Gardu
kapetanu Mediću,¹² majoru Lazoviću
i đeneralu Trifunoviću.

NAČELNIK ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
ARMIJSKI ĐENERAL,
Draža M. Mihailović

¹² Milan, pomoćnik komandanta Grupa korpusa Gorske garde.

**IZVEŠTAJ ŠTABA 3. BRIGADE OZRENSKOG ČETNIČKOG
KORPUSA OD 18. JANUARA 1945. DRAŽI MIHAILOVIĆU O
STANJU U KORPUSU¹**

ŠTAB III BRIGADE
OZRENSKOG ČETNIČKOG ODREDA

Pov. br. službeno

od 18. januara 1945. godine

POLOŽAJ

Gospodinu

MINISTRU VOJNOM I NAČELNIKU ŠTABA
VRHOVNE KOMANDE

G D E B U D E

Gospodine Ministre,

Pišem Vam zato, jer znam nijedno drugo nadležstvo ni lice ne može ništa učiniti, da se kod nas Ozrenaca² počne bolje i pametnije raditi.

U današnjim prilikama, kad svi treba da radimo i upregnemo sve sile da prebrodimo ova teška vremena i dočekamo bolja, često mi dođe teško i vrlo nezgodno, jer niti mogu raditi kako treba, niti smem da prestanem raditi.

Pri prolasku Vašem kroz Ozren videli ste sve nas »vođeće« ličnosti te porazgovarali s nama i svakog posavetovali kako treba raditi, i verujem da ste ipak mogli oceniti, da vođstvo Ozrena nije sposobno pametno komandovati Ozrenom. Pametnije bi se moglo raditi samo onda, kad bi u Ozren došlo bar još desetak sposobnih i čestitih ljudi, koji bi se raspodelili uz sve komandante, ali ne da figuriraju pored nas, i koji se samo podnose zato, što ste ih Vi dodelili, nego koji bi se pitali u svemu kao i mi a u pitanju vođenja borbe i komandovanja operacijama vodili prvu reč.

Naši komandanti bataljona su većinom istaknutiji borci (a nisu svi ni to) ali skoro nepismeni, nisu u stanju sami voditi 200—300 boraca ni u Ozrenu a kamo li van Ozrena, što je i dosad trebalo raditi a u buduće će morati da se radi. Njima smo slični i mi komandanti brigada kao i glavne ličnosti u štabu korpusa.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 196, reg. br. 3/2 (BH-V-7412).

² Odnosi se na Ozrenski korpus (do jeseni 1944. Ozrenski odred). Obuhvatao je prostoriju između reka Bosne i Spreče i planine Konjuha.

Da bogme, mi komandanti to ne priznajemo, jer hoćemo da budemo vodeće ličnosti, a osim toga pošto smo prosti ljudi, mi i ne osećamo svoje nesposobnosti, nego smo u svojoj prostoti uobrazili, da smo zaista sposobni, te ako među sobom osećimo nekog sposobnijeg, kao po komandi, svi mu počnemo javno osporavati sve što on predloži pa makar to bilo na svom mestu i najbolje.

Već skoro tri sedmice vodimo borbu sa partizanima³ u glavnom na terenu moje brigade, gde moja brigada dobiva najteže zadatke i iste obično izvršava, ali drugi brigadiri i ličnosti iz štaba korpusa to smatraju sporednim, a za to vreme borci iz drugih, njihovih jedinica, lutaju po svim selima, gde se ne ponašaju ni pristojno ni četnički. Često su moji borci umorniji, ali se ostavljaju na osiguranju dok njihovi idu u pozadinu na odmor, koga nisu zaslužili. Oni ugađaju svojim borcima i zadovoljavaju ih na štetu drugih, koji nisu iz njihovih sela, te time prave razliku među borcima. Povlašteni su borci samo iz dva-tri sela oko Doboja. Njima se pokazuje najpoverljivija pošta o kojoj potpisani ni pojma nema.

Propagande nemamo nikakve a neprijatelj samo buši. Po koja propalica a i nezadovoljnik (nekad i s pravom) prebegne partizanima pa štetu nanosi a ja se sam osećam nemoćan da tome stanem na kraj.

Kapetan Ivanović⁴ koji nam je ranije došao i kome je dodeljena propaganda dosad nije ništa učinio, kao da ga i nema. Stakić Branko nikad nije bio konstruktivan ni dobronameran u radu pa ni sad. Od njega ne treba ništa dobro očekivati. Pored njega najnezgodnija ličnost kod nas jeste Đurić,⁵ načelnik štaba korpusa. Hoće da bude slušan, pitan i poštovan i kao ličnost i kao vojni »stručnjak«. Međutim, to je naduti i uobraženi mladić, usiljenog držanja (osobina prostaka) koji hoće da upravlja i komanduje, a svaka mu je naredba nemoguća, nepotpuna i neopravdana i sa vojničkog gledišta i sa gledišta pravičnosti.

I sa takima raditi i take slušati, to je muka, to je nemoguće.

Kad se porez traži nepravični su. Kad se nešto deli na brigade su pristrani. Snabdevaju i osiguraju svoja dva-tri bataljona, koji su garda vladajuće klike, a mi drugi, specijalno moja brigada oskudevamo. Naročito municijom. Od novca

³ U dolini Spreče borbe protiv četničkih snaga vodili su delovi 23. i 38. divizije NOVJ. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 25, 70, 86 i 101.

⁴ Bogdan, rezervni kapetan, šef propagande i obaveštajne službe Ozrenskog korpusa.

⁵ Cvijetin, načelnik Štaba Ozrenskog korpusa.

koji ste im Vi dali, dobio sam dva puta po 500.000 srp. dinara a ostalo su zadržali za štab korpusa. Što će njima novac, kad je vojska i snaga naša razvrstana u brigade. A skoro ni metka ne mogu dobiti od njih pa ni jednog zavoja.— Zlatnike čuvaju, kako kažu, a tražio sam da se raspodeli na brigade, ali ne daju. Brigada je igračka u njihovim rukama.

Mišljenja sam, da im novac nije ni trebalo dati na slobodno raspolaganje, jer toliko poverenje ne zaslužuju.

Molim za dejstvo, da se to promeni kako bi se počelo bolje raditi, jer ovako se dalje ne može. Naročito kad bi se krenulo dalje, pa bilo po naređenju Vrhovne komande bilo po nekoj sili, koja bi nas odavde isterala a do čega je već skoro došlo.

Donosioc ovoga pisma, brat Danilo Milošević, intendant ove brigade je moj najbolji saradnik, te može i usmeno sve ovo obrazložiti. Sve nisam mogao napisati, jer bi bilo i previše.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

Komandant brigade,
Mirko M. Topić

M.P.⁶

⁷Dati mu 3 oficira

1 za nač. štaba

2 za kom. Bat./instruk.[tora]

1 radioteleg.[rafistu]

on ima stanicu

⁶ Okrugli pečat: »Štab III. brigade Ozrenskog četničkog odreda«.

⁷ Belešku je olovkom dočisao Draža Mihailović.

ZAPOVEST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 19. JANU- ARA 1945. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA NAPAD NA GRADAČAC¹

ŠTAB
VRHOVNE KOMANDE
O. Br. 228
19. januara 1945 g.
Položaj

u . . . časova

Z A P O V E S T Sekcija Derventa — Tuzla 1 : 100.000.

Dosadašnjim napadima na Gradačac jedinice Trebavskog korpusa radile su bez ikakve veze i dok su jedne napadale druge su stajale i posmatrale.²

Komandant 4 Trebavske brigade koji se bio zatvorio u grad smatrao je za prvu potrebu da grad napusti i da se probije iz blokade i ako je znao da je njegovo bavljenje u Gradačcu od velike koristi za preotimanje grada.

Napad na Gradačac ima se izvršiti sa svima snagama jednovremeno 20. januara u 6 časova ujutru.

N A R E Đ U J E M:

1. — Korpus Gorske garde krenuće u noći 19/20 iz Modriča putem za Skugrić i dalje za Gradačac. Korpus garde napadaće Gradačac u pravcu Ilidže i s. Vida. U sastav garde ućiće i snage koje je doveo potpukovnik Ocokoljić Siniša i koje se već nalaze na tome pravcu. Potpukovnik Siniša Ocokoljić javiće se u štab kod komandanta operacija pukovnika Đure Popovića.

2. — Od Šumadiskih snaga u napadu na Gradačac učestvovaće još i Avalski korpus koji je došao 19. januara trebao da stigne u oblast Gradačca dolazeći sa jugozapadne strane od s. Lukavice preko Srpske Zelinje.

3. — U sutrašnjem opštem napadu na Gradačac ima da učestvuju i sve Trebavske i Posavske snage Trebavskog korpusa.

¹ Kopija originala (pisana na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, reg. br. 10/11 (S-X-434).

² Vidi dok. br. 140, nap. 2 i 4.

4. — Komandant operacija za sve Šumadiske i Trebavske snage ima da bude i dalje pukovnik Đuro Popović. U toku noći 19/20 pukovnik Đuro Popović imaće sva potrebna naređenja slana jedinicama pod njegovom komandom tako da napad svih jedinica bude dobro pripremljen i da napad počne 20 januara u 6 časova izjutra tačno. Pukovnik Đuro Popović na licu mesta izdaće proširena naređenja o svakome te da akcija bude jednovremena, sa sviju strana i tačno na vreme otpočne.

5. — Korpus majora Lazovića i snage pukovnika Keserovića obrazovaće solidnu odbranu Modriča onako kako sam već to ranije naredio.³

6. — Pošto u partizanskim snagama ima mnogo novomobilisanih iz Srbije te izvršiti snažan udarac i u toku napada pozivati ih da prebegnu nama.

7. — Šiljati mi stalno izveštaje pre početka i u toku izvršenja napada.

NA IZVRŠENJE⁴

Dostavljeno:

Pukovniku Keseroviću,
kapetanu Mediću,
pukovniku Popoviću,
p.pukovniku Oćokoljiću,
p.pukovniku Trifkoviću,
majoru Lazoviću

NAČELNIK ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
ARMIJSKI ĐENERAL,
Drag. M. Mihailović

³ To naređenje nije pronađeno. Postoji naređenje Štaba Vrhovne komande od 16. januara 1945. za formiranje komande mesta u Modriču u čiji sastav treba da »uđe i ranija komanda mesta sastavljena od Muslimanske milicije i meštana Modriča.« U naređenju se, dalje, ukazuje na bezobzirnu pljačku nad muslimanskim stanovništvom u varoši od strane četnika i na mere koje treba preduzeti da bi se, u saradnji sa muslimanskom milicijom, muslimansko stanovništvo što više angažovalo u borbi protiv jedinica NOVJ (Arhiv VII, Ča, k. 6, reg. br. 15/1).

⁴ Iz Gradačca se 9. brigada 23 (srpske) divizije NOVJ povukla 23. januara 1945. radi dejstava u duhu naređenja Štaba 2. armije NOVJ od 22. januara 1945. Štabu 23. divizije za sprečavanje prodora nemačkih snaga iz rejona Vlasenice ka Bijeljini i od Brčkog ka Tuzli. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 108 i knj. 33, dok. br. 28. U ovoj knjizi vidi dok. br. 145.

IZVEŠTAJ KOMANDE SMEDEREVSKOG KORPUSA OD 20. JANUARA 1945. NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE O SASTANKU SA PREDSTAVNICIMA USTAŠKO-DOBROBRANSKIH JEDINICA U REJONU MODRIČE I USLOVIMA SARADNJE U BORBI PROTIV JEDINICA NOVJ¹

[Grb]
KOMANDA JUGOSLOVENSKE VOJSKE
U OTADŽBINI
GORSKI ŠTAB 73
O. Br. 40
SLOBODNE SRPSKE PLANINE
20. januara 1945 god.
u časova 18,40.

NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE.

Danas 20. I. 45 godine, povodom traženja sastanka sa katolicima i ustašama, došli su u G. Kladare na drumu Skugrić — Modrič na sastanak i to:

Domazet Avgustin iz Čardaka;
Ante Jozepović iz Kladara; i
Zapovednik ustaša iz Garevaca — novi koji je došao pre 3 dana pošto je raniji Varga smenjen.

Svi su bili u kući Šime Patljaka iz Kladara Gornjih, gde sam ja bio nekoliko puta i koga sam potpuno ubedio u našu iskrenost i bratstvo i pred njim su kad im je on govorio naj-lepše o nama kao i njegov sinovac, rekli da će sutra da pis-meno potpišu obavezu — ja od naših a oni za ustaše.

Za te pregovore i pismene uslove traže:

- 1) Da se prekine pokolj,
- 2) Da se zajamči sigurnost — lična i imovina,
- 3) Da se zajednički bore protiv crvenih,
- 4) Da se bore pod zastavom svaki svojom nacionalnom,
- 5) Da se obostrane izbeglice vrate kućama;
- 6) Vlast svaki u svom selu, prelaz po odobrenju.

Ako se ovo odobrava, traže sutra sastanak u Živkovom Polju u 10 časova da se održi i sredi.²

O prednjem izveštavam s molbom na nadležnost i odobrenje, da mogu ići i u Čardak jer zahtevaju.

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 128, reg. br. 10/11 (S—X—434).

² Vidi dok. br. 144.

Stanje na reonu Modrič — Pustara — Skurgić bez promene.

MP³

Komandant Korpusa,
major
Zivan O. Lazović

BR. 144

IZVEŠTAJ KOMANDE SMEDEREVSKOG KORPUSA OD 23. JANUARA 1945. NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE O SPORAZUMU SA USTAŠKO-DOMOBRA NSKIM JEDINICAMA ZA BORB U PROTIV JEDINICA NOVJ U REJONU MODRIČE¹

KOMANDA JUGOSLOVENSKE VOJSKE
U OTADŽBINI
GORSKI ŠTAB 73

Br. 65
23 I 1945 god.

SLOBODNE SRPSKE PLANINE

NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE.—

Na osnovi dobijenog ovlašćenja sastao sam se na dan 21. januara 1945. godine u s. Čardak sa zapovednikom Avgustinom Domazetom² i sa njime postigao sporazum sledeće sadržine:

»Na dan 21. januara 1945 godine u s. Čardaku sporazume li smo se: Komandant Smederevskog korpusa major Lazović i Zapovednik iz Čardaka Avgustin Domazet sledeće:

- 1) — Da se prekine pokolj,
- 2) — Sigurnost lična i imovna svakome,
- 3) — Zajednička borba protivu crvenih,
- 4) — Svaki pod svojom zastavom,
- 5) — Da se obostrane izbeglice vrate svojim kućama,
- 6) — Svako u svom selu,

³ Okrugli pečat: »Komanda Jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab 73«.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 128, reg. br. 12/11 (S-X-436).

² Vidi dok. br. 143.

- Према Ревизији по одобрењу
 - Заједнице на челу председника заједнице председника
 - око којима је јануар да још нешто буде извршено
 - да се што пре изврши ово извршење.

S-X-436
436

(7)

КОМУНИСТИЧКА ПАРТИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ
 ЦЕНТРАЛНИ КОМИТЕТ
 Београд
 25. 6. 1945
 10.5.

КОМУНИСТИЧКА ПАРТИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ
 ЦЕНТРАЛНИ КОМИТЕТ
 Београд
 25. 6. 1945

НАЈВИШИЈИ ШТАБ ВОЈВОДИНЕ КОМУНИСТИЧКА ПАРТИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ

На дан 24 јуна 1945 године одржан је састанак Комитета за 21. јуна 1945. године у седишту Централног комитета у Београду.

На дан 24 јуна 1945 године у седишту старостарице
 оне се: Комитет Смедерског округа на челу председника и Заједнице
 на Каленићевом Демократе следеће:

- 1/- Да се прекине процес,
- 2/- Сачувају се цела и деловна архива,
- 3/- Заједница да се претвори у једну,
- 4/- Да се не одлучује о ствари,
- 5/- Да се врати на своје место свима њима,
- 6/- Свако у свом сексу,
- 7/- Према свим сексу на слободу,
- 8/- Заједнице патроле дитан и заједнице организације
 утврди се тим да се одлучује о ствари,
- 9/- Све ствари да се изврше.

М.Е.

Комитет Смедерског округа
 Председник: Милош Јанковић
 Чланови: А. Јанковић, Д. Јанковић

Пошто се са резултатом преговора овега оштра јединица
 како не он и даље врши масовну реквизицију и тиме крши у нашој
 организацији дисциплину.

Моли се да се сви ствари као што је изложено.

Комитет Смедерског округа
 Председник: Милош Јанковић
 Чланови: А. Јанковић, Д. Јанковић

5/ 60 F-7

Документ из архиве 24. 6. 1945. године - Југославија

[The main body of the page contains extremely faint and illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the document.]

CHICAGO, ILL. 1954

- 7) — Prolaz kroz sela po odobrenju,
 8) — Zajedničke patrole drumom i zajedničko raspravljavanje krivica s tim, da obe strane sude krivicu i
 9) — Obe strane imaju ovo poštovati.

Komandant Smeder. korpusa
 major Živ. S. Lazović s.r.
 Zapovednik Avgustin Domazet, s.r.
 M.P.

Molim da se rezultat pregovora saopšti svima jedinicama kako ne bi i dalje vršili nasilnu rekviziciju i time doveli u pitanje održavanje postignutog sporazuma.

Molim da se ovo smatra kao VRLO HITNO!

KOMANDANT major
 Živ. O. Lazović

BR. 145

ZAPOVEST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 24. JANUARA 1945. ŠTABOVIMA NEPOSREDNO POTČINJENIH JEDINICA ZA DEJSTVA PROTIV JEDINICA NOVJ NA PROSTORIJI GRADAČAC—MODRIČA¹

ŠTAB
 VRHOVNE KOMANDE
 O. Br. 232
 24 januara 1945 god.
 Položaj
 U 23.50 časova

ZAPOVEST
 Sekcija Derventa — Tuzla 1 : 100.000

Danas 24. ov. mes. u 8 časova ovladali smo Gradačcem.² Neprijatelj odstupio u glavnom pravcu s. Srnice. Na levoj obali r. Bosne ima izvesnih komunističkih snaga u pokretu u oblasti Dervente, Prnjavora, Teslića i Tešnja.³

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 34/1 (VK-V-438).

² Vidi dok. br. 140 i 142.

³ Na toj prostoriji su u to vreme dejstvovala jedinice 53. divizije NOVJ. Opširnije o njenim dejstvima vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 6 i 144.

Prostorija kojom sada vladamo ima se držati potpuno u našim rukama i sa ove vršićemo sve akcije protivu crvenih, a prema situaciji.

1918. god. — (8) 1

1918. god. NAREĐUJEM:

1. — Gorska Garda Nj. V. Kralja Petra II. ostaće do daljeg naređenja u Gradačcu. Odmah će uzeti pod svoju komandu 1 i 3 Trebavsku brigadu Trebavskog Korpusa, koje odmah upotrebiti za dejstvo u pravcu s. Kerepa i s. Srnice.

2. — Smederevski korpus majora Lazovića vratiće se na svoje staro mesto za zaštitu Modriča sa istočne strane i zatvaranje pravca od s. Garevca i s. Kladari. Produziće da radi kao i do sada.

3. — Avalski korpus ppukovnika Trifkovića, delom svojih snaga koje su dejstvovale prema Gradačcu prećiće odmah u s. Skugrić gde će ostati do daljeg naređenja, kao rezerva.⁴

4. — Timočki korpus ppukovnika Ljube Jovanovića, dejstvovaće prema dobijenoj zapovesti na određenom pravcu iz oblasti Srpske Zelinje.⁵ Odmah će uzeti pod svoju komandu 2 i 4 Trebavsku brigadu Trebavskog korpusa, koje odmah upotrebiti za puno dejstvo u pravcu s. Međeđa i s. Srnice.

5. — Sve sadanje snage kapetana Neška Nedića dejstvovaće prema dobijenoj zapovesti na određenom pravcu iz oblasti s. Skipovac.⁶

6. — Rasinsko Toplička grupa pukovnika Keserovića obezbeđuje Modrić i osmatra r. Bosnu od s. Garevca pa sve do ušća potoka Rijeke, koja prolazi pored Vranjačke opštine, zaključno.

7. — Štab V. K. sa svima delovima prelazi u s. Koprivna, a sa svojim obezbeđujućim delovima štiti r. Bosnu od ušća potoka Rijekpa pa sve do naspram Gradine.

8. — Mlavski korpus ppukovnika Siniše Ockoljića prebaciće se odmah u s. Kožuhe i primiće zaštitu i odbranu r. Bosne od Gradine pa sve do naspram Rudanke. U tome cilju jedan deo svojih snaga prebaciće u s. Bušletić, a drugi deo ostaće u s. Kožuhe.

9. — Južno moravski korpus ppukovnika Mladenovića⁷ ostaje i dalje u oblasti s. Sjenine kao opšta rezerva celokupne snage.

⁴ Reči »kao rezerva« su na originalu dopisane mastilom.

⁵ i ⁶ Zapovesti Vrhovne komande za dejstva Timočkog i Valjevskog korpusa nisu pronađene.

⁷ Mladen.

10. — Mobilizacija svih Trebavsko Posavskih snaga ima se najbrže sprovesti i uputiti svo mobilisano ljudstvo u sastav njihovih brigada.⁸

11. — Pukovnik Keserović imaće stalnu i čvrstu vezu sa komandantom Vučjaka bratom Brankom Kovačevićem kako bi imao stalno obaveštenja o stanju tamo.

Dostavljeno:

Đen. Trifunoviću, puk. Keseroviću,
p.puk. Sveti Trifkoviću, Siniši
Ocokoljiću, Ljubi Jovanoviću,
Mladenoviću, majoru Kalabiću,
Lazoviću kapetanu Nešku Nediću.

Na predložak
koji se upućuje na
u Gradničini poručnikom
Ova
i potpisati

NAČELNIK ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
ARMIJSKI ĐENERAL,
Drag. M. Mihailović

---

⁸ Draža Mihailović je svojom naredbom od 19. januara 1945. proglasio opštu mobilizaciju na teritoriji Trebavskog korpusa naredivši: da se svi oni koji se ne odazovu pozivu, osude na smrt kao begunci; da izvršilac mobilizacije bude pukovnik Dragutin Keserović, komandant Rasinsko-topličke grupe korpusa; da se na izvršenju mobilizacije angažuju svi komandanti bataljona i brigada Trebavskog korpusa i da lično oni odmah po mobilizaciji sve ljudstvo odvedu na položaje protiv jedinica NOVJ; da se mobilišu i uključe u jedinice i svi oni koji nemaju ili prikrivaju oružje, kao i da se u Štab Rasinsko-topličke grupe korpusa formira »preki sud za sve one koji se uhvate van svojih jedinica bilo kod svojih kuća bilo u pozadini« (Arhiv VII, Ča, k. 6, reg. br. 22/1).

OVLAŠĆENJE KOMANDANTA SRBIJE OD 29. JANUARA 1945. KAPETANU DOBRIVOJU BOGDANOVIĆU ZA ODRŽAVANJE VEZE SA KOMANDANTOM USTAŠKE BOJNE U GRAČANICI¹

OVLAŠĆENJE

Za pešadiskog kapetana BOGDANOVIĆA DOBRIVOJA, koji se upućuje za mog održača veze sa komandantom bojne u Gračanici poručnikom KAPETANOVIĆEM.²

Ova veza je jedina, sa kojom će se do daljeg između potpisatog i poručnika Kapetanovića održavati kontakt, i sve dok se ne izmeni, na drugi način se neće koristiti ni sa jedne strane.

Kapetan Bogdanović će se starati, da naš dobri odnos, sa našom braćom u svakoj prilici samo još poboljša.

Ovo ovlašćenje važi dok se ne poništi.

29. januar 1945 g.

Položaj

M.P.³

**KOMANDANT
SRBIJANSKIH TRUPA
divizijski đeneral,**

¹ Fotokopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 127, reg. br. 9/1 (S—X—8).

² Aburahman, zapovjednik ustaške 4. bojne 3. gorskog zdruga, tzv. bosanski planinci (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 28, napr. 21).

³ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1a« (Komanda Srbije).

ZAPOVEST ŠTABA OPŠTE REZERVE VRHOVNE KOMANDE OD 29. JANUARA 1945. POTČINJENIM JEDINICAMA ZA KONCENTRACIJU NA TERITORIJU ZAVIDOVIĆA¹

Š T A B

OPŠTE REZERVE VRHOVNE KOMANDE
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

O. Br. Službeno

29 januara 1945. godine

POLOŽAJ

ZAPOVEST

Sekcija: Kladanj — Zenica razmere 1 : 100.000

U oblasti Spreče nalazi se jača komunistička grupa.² Posle izlaska iz Kladnja zaštitnice Pavla Đurišića, komunisti su opet ušli u Kladanj.³

U Varešu nalazi se 400 ustaša, koji su neprijateljski raspoloženi prema nama.⁴ Oni patroliraju do sela Zabrezje. U katoličkim selima oko Vareša nalazi se oko 800 milicionara koji ako se ne pljačkaju njihova sela i ako se ne diraju, ne otvaraju vatru na naše delove.

Desno od nas dolinom reke Krivaje maršuju jedinice p.pukovnika Pavla Đurišića.⁵ Poslednji delovi Pavla Đurišića, danas u 10 časova napustili su Olovo i krenuli niz reku Krivaju.

Levo od nas nalaze [se] delovi Zeničkog korpusa, a od Stoga pa dalje ispred nas nalaze se delovi Ozrenskog korpusa i jedinice Pavla Đurišića koje su prošle dolinom reke Krivaje.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 77, reg. br. 4/5 (S—V—11338).

² Na toj teritoriji su tada dejstvovale jedinice 23 (srpske) divizije NOVJ, a od 31. januara 1945. s njima su sadejstvovali Brigada narodne odbrane za istočnu Bosnu (kasnije 2. brigada 3. divizije KNOJ-a) i Tuzlanski NOP odred. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 153 i 162.

³ Kladanj je 28. januara 1945. zauzela 20. (romanijska) brigada 27. divizije NOVJ. Detaljnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 6.

⁴ U Varešu su se tada nalazili delovi 2. bojne 1. ustaškog djelatnog zdruga (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 172). O njihovom odnosu prema četnicima vidi dok. br. 109 i 117.

⁵ Reč je o četničkim jedinicama koje su se, pod njegovom komandom, povlačile iz Crne Gore. Detaljnije o tome vidi dok. br. 156, depeše od »Parzia« i dok. br. 192, depeše od »Berte«.

Naše jedinice izvršice pokret do linije Vozuće — Stog⁶ i to u dve kolone. Pokret će otpočeti 30 januara u 7 časova. Čas pokreta sledećih dana određivaće komandanti ešelona s obzirom na dužinu dnevnog marša. U vezi prednjeg

N A R E Đ U J E M:

DESNA KOLONA

I Ešelon
Komandant p.pukovnik
Smiljanić.
Sastav:
Šumad. grupa korpusa sa
požeškim korpusom.⁷

Izvršice pokret i to:
30 — X — Očevlje — Mižinoviće — Krčevina — Ligatiće.
31 — I — Vijake — Radoševići.
1 — II — Kamensko — Magulica.
2 — II — Predražići — Ribnica — Osječani
3 — II — Lozna — Seona.

II Ešelon
Komandant pukovnik Mirkó
Lalatović.
Sastav: Delovi V. K.⁸ sa rudničkim korpusom.

Izvršice pokret i to:
30 — I — Sabanci — Motike — Sudići.
31 — I — Očevlje — Mižinovići — Krčevina.

⁶ Izbijanje na tu liniju predstavljalo je završetak treće etape povlačenja jedinica Opšte rezerve Vrhovne komande, koje je otpočelo 22. januara 1945. na osnovu odluke Draže Mihailovića o koncentraciji svih četničkih snaga na teritoriju u zahvatu Ozrena, Majevice i Trebave. Toga dana jedinice Opšte rezerve su se, u tri kolone, prebacile iz šireg rejona Sokolca u rejon Olova (Arhiv VII, Ča, k. 77, reg. br. 2/5: zapovest Štaba Opšte rezerve Vrhovne komande od 21. januara 1945). U drugoj etapi (od 25. do 27. januara) njene jedinice su izbile u rejon Kladnja (Arhiv VII, Ča, k. 77, reg. br. 3/5: zapovest istog štaba od 24. januara 1945).

⁷ Šumadijsku grupu korpusa su tada sačinjavali: 1. šumadijski korpus sastava 1. i 2. gruzanska brigada i Štabna grupa (Arhiv VII, Ča, k. 45, reg. br. 15/6: zapovest Štaba 1. šumadijskog korpusa od 21. januara 1945) i 2. šumadijski korpus sastava 2. i 3. kragujevačka, Udarna i Lepenička brigada (Arhiv VII, Ča, k. 53, reg. br. 3/3: zapovest Štaba 2. šumadijskog korpusa od 21. januara 1945). Požeški korpus. privremeno pridat Šumadijskoj grupi, imao je Ariljsku i Požešku brigadu i Štabni bataljon (Arhiv VII, Ča, k. 53, reg. br. 3/3: zapovest Štaba Požeškog korpusa od 21. januara 1945).

⁸ Odnosi se na 2. deo Štaba Vrhovne komande koji se do tada nalazio u Srednjem (severno od Sarajeva). Pored ostalog, u njegovoj nadležnosti su bili: održavanje radio-veze sa inostranstvom, propagandna delatnost i organizacija raznih kurseva. Komandant je bio pukovnik Mirko Lalatović.

- 1 — II — Vijaka — Radoševići.
- 2 — II — Kamensko — Magulica.
- 3 — II — Predražići — Ribnica — Osječani.
- 4 — II — Lozna — Seona.

LEVA KOLONA

I Ešelon

Komandant kapetan Tufeg-džić.

Sastav: Cerski korpus.

Izvršice pokret i to:

- 30 — I — Višnjići — Daštan-sko — Pržići — Diknići.
- 31 — I — Javornik — Strica — Zaruda — Pogari.
- 1 — II — Duboštica — Rudeljak.
- 2 — II — Stojčići — Jelaška — Bistrica.⁹
- 3 — II — Vozuća — Vukona — Gare.
- 4 — II — Hajderovići — Hrge — Krivaja.

II Ešelon

Komandant major Lale Komarčević.

Sastav:

Posavo-kolubar. grupa i Kosovski korpus.¹⁰

Izvršice pokret i to:

- 30 — I — Okruglica — Blaža — Brgule.
- 31 — I — Višnjići — Daštan-sko — Pržići — Diknići.
- 1 — II — Javornik — Strica — Zaruda — Pogari.
- 2 — II — Duboštica — Rudeljak.
- 3 — II — Stojčići — Jelaška — Višnjica.
- 4 — II — Vozuća — Vukona¹¹ — Gare.

⁹ To mesto nije nađeno na karti 1:100.000, verovatno Bištica.

¹⁰ Posavsko-kolubarska grupa je, pored pridotog Kosovskog korpusa, u svom sastavu imala Rudnički i Kolubarski korpus (Arhiv VII, Ča, k. 61, reg. br. 1/3: zapovest Štaba Posavsko-kolubarske grupe korpusa od 21. januara 1945).

¹¹ Na karti 1:100.000: Vukovine.

Na dan 5 — II — sve jedinice biće na predanku u selima dokle su došle. Šumadska grupa korpusa imaće predanak na dan 4 i 5 — II.

Ovaj štab kretaće se sa I ešelonom leve kolone.

Ishrana: rekvizicijom na terenu sa davanjem priznanica.¹²

Ovde skrećem pažnju i najstrožije naređujem da se po katoličkim selima kroz koja prolazimo nesme ništa pljačkati, jer njihova milicija još od 1941 godine saraduje sa našim jedinicama.

Kroz ova sela mi moramo proći kao prava regularna jugoslovenska vojska i samo lepim tražiti što može da da za ishranu.

Sanitetske mere: Sve ranjenike i bolesnike nositi na konjima po jedinicama, pošto je teren besputan.

Komandant Rudničkog korpusa kapetan Topalović,¹³ javiće se pukovniku Lalatoviću, koji se nalazi u selu Donji Čevljanovići i staviti se pod njegovu komandu dok ne stignemo u selo Vožuće.

Dostavljeni znaci raspoznavanja važe, a zapovesti od 27 i 28 o.m. ne važe.¹⁴ Po ovoj zapovesti se apsolutno mora postupati i pokret izvršiti bez obzira na hrđavo vreme.

Jedinice koje idu u levoj koloni kada budu u oblasti Vareša moraju se dobro obezbediti i biti oprezne. Jedinice koje idu u desnoj koloni kada budu na prenoćištu u selu Kamensko i Magulice moraju se dobro obezbediti sa istoka t.j. od pravca Kladnja, pošto su komunisti u Kladnju.

Pri polasku iz sadašnjih sela niko ne sme ništa pljačkati. Ko pljačka biće streljan.

Dostavljeno:

Svim komandantima ešelona, kapetanu Topaloviću i pukovniku Lalatoviću.

Komandant, p.pukovnik
Drag. S. Račić

---

¹² U raspisu Vrhovne komande od 24. januara 1945. piše da se tog naređenja ne pridržavaju ni pojedinci ni jedinice u celini »već naprotiv: pojedinci zalaze po kućama i formalno pljačkaju, a organi određeni od strane pojedinih jedinica za nabavku hrane« samovoljno postupaju i ne izdaju priznanice. U naređenju se posebno ističe da se ne opterećuju muslimanska i katolička sela jer ona ishranjaju svoju miliciju i legiju koje saraduju sa četnicima u borbi protiv jedinica NOVJ (Arhiv VII, Ča, k. 6, reg. br. 24/2).

¹³ Dragomir.

¹⁴ Zapovest Štaba Opšte rezerve Vrhovne komande od 27. januara 1945. nalazi se u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 39/1. Prema ovoj zapovesti, trebalo je da jedinice Opšte rezerve sa pokretom ka liniji Vožuća — Stog otpočnu 28. januara 1945. Zapovest istog Štaba od 28. januara 1945. nije pronađena.

**NAREĐENJE ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 1. FEBRU-
ARA 1945. KOMANDANTIMA KORPUSA POD NEPOSRED-
NOM KOMANDOM I KOMANDI VOJVODINE ZA ORGANI-
ZOVANJE PRIKUPLJANJA IZOSTALIH ČETNIKA U
ZAHVATU KOMUNIKACIJE MAGLAJ—DOBOJ—MOD-
RIČA¹**

Š T A B
VRHOVNE KOMANDE
O. Br. 242
1 februara 1945. godine
Položaj

KOMANDANTU

Imam podataka da se svuda duž komunikacije Maglaj — Doboj — Modrič nalazi veći broj vojnika iz raznih srbijanskih jedinica, koji su pojedinci ili u manjim grupicama izostajali iz svojih jedinica i sve dosada su se zadržali po privatnim kućama, a izgleda da imaju i dalje nameru da ostanu. Verujem da takvih ima preko 2000, među kojima ima izvestan broj starešina. Većina ovakvih vojnika su obični dezerteri, a mali broj onih koji su zaostali po odobrenju svojih starešina. Bilo jedni ili drugi, ovakvi vojnici otežavaju smeštaj i snabdevanje ostalim jedinicama, a što je najgore, pružaju našim neprijateljima odličan materijal za propagandu, što sve utiče na moral ostalih vojnika i što se smanjuje borbeni efektiv.

Da bi se ovom stalo na put. —

N A R E Đ U J E M :

Odmah po prijemu ovog naređenja svi komandanti uputiće svoje patrole pod komandom jednog oficira da prokrstari sva sela duž pomenute komunikacije i koji će prikupiti sve zaostale i bolesne vojnike. Ovo mora da se izvrši u najkraćem roku i o izvršenju izvestiti.

D o s t a v l j e n o :

Ktu: Rasin-topl, Timočkog, Mlavskog
Južnomoravskog, Avalsčkog, Smederevskog
Valjevskog, Trebavskog, Gorske Garde
i Kdi Vojvodine

Načelnik Štaba Vrhovne komande
ARMISKI ĐENERAL,

¹ Kopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 47/1.

**ZAPOVEST KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA
VRHOVNE KOMANDE OD 3. FEBRUARA 1945. KOMAN-
DANTIMA POTČINJENIH JEDINICA ZA NAPAD NA JEDI-
NICE NOVJ NA PROSTORIJI BANOVIĆI—PURAČIĆ¹**

[grb]
ISTAKNUTI DEO ŠTABA
VRHOVNE KOMANDE

— Br. —
— 194 — g.

Z A P O V E S T

(Sekcija Tuzla, Kladanj, Derventa i Zenica 1 : 100.000)

Komunisti u jačini jedne divizije drže prostoriju selo Banovići — s. Trstena² — s. Poljice — Puračić — s. Devetak — s. Sižje — s. Porječine — s. Stupari — s. D. Brijesnica — s. Orahovica.³ Najjače su grupisani prema našim položajima: s. Banovići — s. Jaruške — s. Orahovica. Imaju snage u Tuzli i Živinicama.—

Da bi se sve naše snage što pre probile u dolinu r. Spreče 5 februara ov. god. preduzećemo napad na komuniste u ovom prostoru sa ciljem da se što pre izbije na liniju: s. Poljice — s. Prokosović — Puračić — s. Devetak — s. Sižje s. Krtovo — s. Porječina.—

U ovom cilju naređujem:

I. — DESNA KOLONA:

Komandant potpukovnik Pavle Đurišić. —

1. — Preduzima napad sa polaznog položaja: Vrane (k. 756) — Crnjevo (806) — s. G. Pribitkovići — Oštrić opštim

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 164, reg. br. 7/4 (BH-V-455). Dokument je pisan 3. februara 1945, što se vidi iz zapovesti Štaba za Crnu Goru, Boku i Stari Ras od 4. februara 1945 (Arhiv VII, Ča, k. 164, reg. br. 5/4).

² To mesto nije nađeno na karti 1:100.000, verovatno se radi o s. Treštenica.

³ Na toj prostoriji su dejstvovali jedinice 45 (srpske) divizije NOVJ, delovi Brigade narodne odbrane za istočnu Bosnu i Tuzlanski NOP odred. O njihovom rasporedu i dejstvima opširnije vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 24, 34, 46 i 87. U ovoj knjizi vidi dok. br. 156.

SNAGE: I, V i VIII divizija (bez 1 puka), sandžačke jedinice.—

pravcem napada: — G. Pribitkovići — s. Treštenica — Mramor (k. 414) — s. Prokosović — Puračić.—

U toku napada naročito obratiti pažnju na desno krilo i bok od Živinica i Tuzle zbog čega držati jače rezerve a pri izbijanju na r. Spreču front izokrenuti prema Tuzli na liniji s. Poljice — ušće r. Turije — Puračić.—

Zona širenja desno prema potrebi i levo do linije r. Seona — r. Turija — musl. Milino selo zaključno — Skresci (k. 411) — s. Potočani (isključno).⁴—

2. — LEVA KOLONA:

Komandant potpukovnik Drag. Račić.—

SNAGE: Cersko-majevička grupa korpusa, šumadiska grupa korpusa, delovi 3. brigade ozrenskog korpusa.—

2. — Preduzima napad sa polaznog položaja: — Rasodlšte (k. 444) — Borik (k. 480) — Vukadinovo Brdo — G. Brijesnica — glavnim pravcem napada: — Vukadinovo Brdo — Kravlji Greb — D. Brijesnica (Vukovo Brdo) Cerovo Brdo — s. Komari — s. Krtova — i pomoćnim pravcem s. Čeona — s. Orahovice — Klupe (k. 381) — zas.[elak] Pejići — Prav.[oslavno] Milino selo — Veliko Brdo (k. 325).

⁴ Radi izvršenja tog zadatka, komandant Crne Gore, Boke i Starog Rasa je formirao dve potkolone i rezervu. Desna potkolona (sandžačke jedinice pod komandom majora Radomana Raičića) imala je zadatak da napada pravcem Viševac (k. 745) — Selamići — Srmica (k. 576) — k. 528 — s. Nukići — ušće reke Turije — s. Modrac, a leva (I. divizija pod komandom majora Ivana Ružića) pravcem Pribitkovići — k. 615 — Mramor — Prokosovići — Puračić, dok je rezerva (5. i 8. divizija, bez 12. puka, i Štabski bataljon pod komandom potpukovnika Vasa Vukčevića) imala da nastupa sa desnom potkolonom. Posebnu kolonu, pod komandom potpukovnika Blaža Gojnića, sačinjavali su: 12. puk, Omladinski puk, odred iz Goražda, izbeglice, Glavna bolnica, članovi tzv. Nacionalnog komiteta Crne Gore i Starog Rasa i sve pukovske komore (Arhiv VII, Ča, k. 138, reg. br. 5/4: zapovest komandanta Crne Gore, Boke i Starog Rasa od 4. februara 1945).

Pošto je u izgledu da će desna kolona snositi glavni teret borbe to će komandant ove kolone energičnim nadiranjem što više vezivati neprijateljskih snaga za sebe. —

Zona Dejstva: — desno do leve granice desne kolone a levo do linije: — Potcjelovo (k. 688) — G. i D. Brijesnica (k. 533) — s. Tumara — s. Katanic — s. Stupari — s. Porječina (sve zaključno). —

Težiti da se još prvog dana pređe r. Lukavac pošto na ovom pravcu moraju izbijati što pre izbeglice, omladina komitet,⁵ komora i ostalo ukoliko ne bude jak neprijateljski otpor.—

Komandant 3. brigade ozrenskog korpusa kapetan Topić sa dva svoja bataljona nalazi se u s. Krčevine i Vukadinovom brdu. — Njega uzeti pod svoju komandu a on je obavešten da se za ovu operaciju stavlja pod komandu komandanta leve kolone. On će dati podatke gde se nalaze ostali njegovi bataljoni pa i njih iskoristiti za ovu operaciju.⁶—

⁵ O Nacionalnom komitetu Crne Gore i Starog Rasa opširnije vidi dok. br. 156. (depeše br. 91 i 94).

⁶ Dejstvujući po toj zapovesti, potpukovnik Dragoslav Račić je 4. februara 1945. naredio: *levoj koloni* (Cerski korpus, pod komandom Vojislava Tufegdžića) da napada glavninu pravcem napada Vukadinovo Brdo — Kravliji Greb — Donja Bujeskica — Vukovo Brdo — Carevo Brdo — s. Krtova; *desnoj potkoloni* (Posavsko-kolubarska grupa korpusa, Rudnički i Kosovski korpus, pod komandom majora Vladimira Komarčevića) da napada pomoćnim pravcem s. Seona — s. Orahovica — Klupe (k. 381) — zaselak Pejići — Pravoslavno Milino selo — Veliko Brdo (k. 385); *levoj podkoloni* (3. brigada Ozrenskog korpusa) da napada pravcem Vasiljevci — Rovine — Gornji Stupari — Ravno Brdo — Porječina — Kojići (Arhiv VII, Ča, k. 77, reg. br. 7/5: zapovest komandanta Opšte rezerve Vrhovne komande). Sumadijska grupa korpusa nije učestvovala u tom napadu. Opširnije o tome vidi do. br. 156, 177 i 192.

u toku 4 ovog meseca a VIII
Polazni položaj zauzeti još
diviziju sa dosadašnjeg polo-
žaja smeniti 4 ovog meseca do
8 časova.—

3. OPŠTA REZERVA:
Komandant potpukovnik
Aleksa Drašković.

3. — Prikuplja se u toku
4 ovog meseca u reonu: s. Lo-
zna — s. Krčevine — s. Ke-
sten i u toku napada kreće se
pozadi leve kolone.—

SNAGE: deo Drinskog korpu-
sa, letuća brigada »Bosna«

4. — Komandantu Ozrenskog korpusa koji se nalazi sa
dve svoje brigade u selu Boljaniću i Kakmužu, naređeno je
blagovremeno da napada pravcem: Petrovo s. — s. Porječina —
Veliko Brdo — Milino s., tako da veže što više neprijateljskih
snaga za sebe. Komandant leve kolone hvataće vezu sa njime.
— Znaci raspoznavanja su mu dostavljeni.

5. — Potpukovnik Đurišić regulisaće za izbeglice, komitet,
omladinu, bojnu komoru, omladinski puk, bolnicu i puk za za-
štitu da se kreću u glavnom pozadi leve kolone i ulevo od nje-
nog pravca. — Ukoliko ne bude jače borbe na pravcu leve ko-
lone oni će za smeštaj i ishranu moći koristiti već od prvog
dana sva sela južno od r. Lukavca. — Kada saznamo tačnu si-
tuaciju u dolini r. Spreče a naročito na desnoj obali ešelonira-
ćemo ih niz dolinu r. Spreče od Petrova s. do Doboja.—

6. — **VEZE:** Vezu sa mnom i među sobom komandanti
kolona održavaće radiotelegrafski, kuririma i odeljenjima za ve-
zu gde je to potrebno. — Komandanti kolona nosiće stanice sa
sobom a u slučaju potrebe postavljati ih na otvorenom. —
Depeše šifrovati prostom ugovorenom šifrom a u hitnim slu-
čajevima javljati otvoreno. — Znaci raspoznavanja i ugovoreni
znaci kao što je ugovoreno.—

7. — **SANITETSKA SLUŽBA:** — Dok se ne izbije u do-
linu r. Spreče bolnice ne isticati dalje od linije: — s. Banovići
— s. Orahovice — s. Seona. — Dati im sigurnu zaštitu a naro-
čito komandant desne kolone.—

8. — **SNABDEVANJE:** — Pre napada sve jedinice popu-
niti jednom šaržom municije.—

Hranom: — Rekvizicija na terenu i to: komandant desne kolone na celoj dodeljenoj zoni a leva kolona za smeštaj i ishranu koristiti sledeća sela: Porječina — Krtova — Sižje — prav. Milino s. — i Stupare. — Ovaj štab i opšta rezerva sela Katanić i Komare. — Izbeglice, komitet, omladinski puk, bojna komora i ostali koristiće sva sela južno od r. Lukavca pa sve južno dokle je potrebno. — Ukoliko neprijatelj pruži jači otpor na pravcu leve kolone onda će se regulisati naknadno.—

Početak napada 5 februara 1945. godine u 5 časova.⁷

Ja ću se kretati pozadi leve kolone.—

Prijem zapovesti potvrditi.—

KOMANDANT, —

đeneralštabni pukovnik:

Zah. Iv. Ostojić

Dostavljeno:

Vrhovnoj komandi, komandantu

Crne Gore, Boke i Sandžaka,

Komandantu Cersko-majevičke grupe

korpusa i komandantu Drinskog korpusa.—

⁷ O dejstvima po toj zapovesti vidi dok. br. 156 i 192, i Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 87.

**IZVEŠTAJ KOMANDANTA 1. ŠUMADIJSKOG KORPUSA
OD 6. FEBRUARA 1945. KOMANDANTU ŠUMADIJSKE
GRUPE KORPUSA O KRITIČNOM STANJU JEDINICA
KORPUSA¹**

KOMANDA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI
ŠTAB PRVOG ŠUMADISKOG KORPUSA

Br. 62
6 februara 1945.

POLOŽAJ

Gotovs jedinica.

KOMANDANTU ŠUMADIJSKE GRUPE KORPUSA.

Jedinice I Šumadiskog korpusa danas su u takvom fizičkom stanju da ih je nemoguće uvesti u ma kakvu akciju. Nastalo stanje znači ogromnu štetu po opštu stvar, a još više nesreću mnogih pojedinaca u korpusu. Razumljivo je da su do ovog stanja jedinice morale doći, kad se zna i pogleda sledeće:

1. — Posle prevelikih štrapaca u vremenu borbi kod Kalinovika nije bilo uslova da se jedinice odmore i bar najskromnije ishrane. Ostale su iznurene a dalje se rađale ostale teškoće koje su, često, mogle i da se izbegnu.²

2. — U oblasti Sočica gladovalo se, smeštaj nikakav. Prikupljanje hrane platili smo ustašama sa dva mrtva, 1 zarobljenim i 1 ranjenim; a rđav smeštaj košta nas, oko 30 upućenih odatle u Sarajevsku bolnicu. Moglo je sve ovo da bude i bolje, da druge jedinice nisu bez reda zauzimale naselja i pljačkale.

3. — Nesmišljeni marš od 17 časova preko Romanije, bez odmora; po najgorem zimskom danu i noći, a onda ustavljanje u bivšim selima — sada zgarištima. Ovo nas je koštalo 1 poginulog, 2 ranjena, nekoliko promrzlih i nazebljih od čega su posledice tek sada izbile: veliki broj vojnika i starešina teško obolelo od raznih zapaljenja i promrzavanja.

¹ Kopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 45, reg. br. 26/6 (S—V—5329).

² O borbama kod Kalinovika vidi dok. br. 120, 124 i 177.

4. — Utrpani smo u sastav trupa pod komandom ljudi koji ne misle dobra ili Ravnogorskom Pokretu ili našoj, Šumadiskoj grupi. Prema nama je sve oplevljeno totalnim pljačkama te ili ne ostane ništa, ili narod sakrije i ono što mu nije opljačkano. Mi smo, tako idući pozadi trupa Račića i Đurišića, potpuno gladovali; gladovali smo i po tri uzastopna dana a nismo hteli narušiti ni svoju disciplinu ni stremljenja Čičina: nismo pljačkali, popravljali smo nedela koja predhodni počinise.

Sadašnje stanje; kao rezultat rečenoga: oko 35 vojnika bolesnih uz 40°C oko 15 sa promrzlim nogama, oko 20 nešto lakše bolesnih (ali nesposobnih) 60 sa operisanim rukama i oko 20 iznemoglih od gladi ili rđava smeštaja (a da nisu drukčije bolesni). Dakle ukupno 150 nesposobnih za borbu, nesposobnih za malo duža kretanja, a od svih 150 njih je bar 20 u životnoj opasnosti.

Sve su naše trupe u teškom stanju, ali — kao što se vidi — ovaj korpus prošao je kroz izuzetno teške prilike.

Iznoseći prednje molim da se ne vrše pokreti bar do oporavljanja onih koji će nam, ako ih dalje vodimo po ovom snegu, sigurno za uvek ostati.

V. K. treba obavestiti o svemu.

Potrebno je još uputiti Dr. Šijačkog³ da kraj teških bolesnika ostane 2 — 3 dana; hirurga II Šumadiskog korpusa da stručno pregleda operisane.

Sela sadašnje kantonmanske prostorije siromašna su pa treba regulisati snabdevanje sa šire zone.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!
Draža nas vodi veličini i slobodi!

M.P.⁴

Komandant kapetan,
Marko Lj. Muzikravić

KOMANDA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI
ŠTAB PRVOG ŠUMADISKOGR KORPUSA

K. O. Br. 62

7 februara u 17 čas. 1945. g.

POLOŽAJ

O.⁵ Br. 62/45

Gotovost jedinica
— slaba —

³ Šijački dr Milan.

⁴ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 56« (I. šumadijski korpus).

⁵ Ta beleška je dopisana mastilom.

Na izveštaj O. Br. 62 o teškom stanju kod jedinica, iz štaba grupe odgovoreno je samo ovim pismom koje se nalepljuje na ovaj akt, i samo ovako. Lekar II Šumadiskog ne može da dođe jer je »daleko«, — ljudi neka crkavaju...⁶ Požeški i II Šumadiski krenuli već. Trebao i I Šumadiski da krene, ali se u štabu grupe »nije znalo gde smo«, i ako je štabni kurir Mihailović od njih došao danas pre podne, i ako nam je od štaba grupe pismeno dodeljeno selo Smrdin za smeštaj jedinica. Mnogi teški bolesnici ostaju bez ukazane stručne lekarske pomoći; Komandant I-ve brigade poručnik Mijić, skoro je na umoru — što se u štabu grupe zna, ali se lekar ne upućuje. I opet nov pokret, nov pomor ljudi...⁷

Radi evidencije u:

A k t a

S verom u boga za Kralja i Otadžbinu!
Draža nas vodi veličini i slobodi!

M.P.⁸

Komandant kapetan,
Marko Lj. Muzikravić

Dragi Jovane,⁹

Primili smo Vaš izveštaj, II šumadiski i Požeški već su krenuli i nalaze se u s. Brezići. Ovo selo nije daleko. I mi smo tamo trebali da krenemo ali nismo radi toga što nismo znali šta je sa Vama.

Dr. Šijački je bolestan i leži a isto tako i njegova supruga.

Prema ovome Šijački ne može doći a isto tako i hirurrg II šumadiskog jer je udaljen. Mi bi trebali sutra da krenemo zajedno sa Vama za Breziće gde bi se Vašima ukazala lekarska pomoć u koliko mogu da idu.

Ovde kod nas već je stigla Račićeva bolnica te bi trebali da izmičemo jer pretpostavljam da bi sutra prekosutra u koliko ne krenemo opet zapali u isti položaj kao što smo ga imali pre neki dan.

⁶ i ⁷ Tačke u originalu.

⁸ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 56« (I. šumadijski korpus).

⁹ Tekst do kraja dokumenta je dopisan na posebnom papiru koji je zalepljen za osnovni dokument.

Da bi se donela odluka komandant je zamolio da odmah dođete. Mi smo blizo, najviše pola sata te odmah dođite jer Vas komandant očekuje.

6/II. 45.¹⁰

Poz. Voja

BR. 151

**ZAPOVEST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 19. FEBRU-
ARA 1945. NEPOSREDNO POTČINJENIM KOMANDANTIMA
ZA POSEDANJE OBALA REKE BOSNE NA ODSEKU DO-
BOJ—MODRIČA¹**

Š T A B
VRHOVNE KOMANDE
O. Br. 247
19. februara 1945 god.
Položaj

U časova 14

ZAPOVEST

Sekcija Derventa Tuzla 1 : 100.000

Operativni razlozi nalažu da potpuno vladamo obema obalama r. Bosne na otseku Doboja do Modriča. Napominjem, da otsek od Modriča do sela Koprivne na levoj obali r. Bosne već je osiguran Vučjačkom brigadom Branka Kovačevića.² Pored toga, na levoj obali Bosne imamo da osiguramo smeštaj za izbeglice iz Crne Gore, a u isto vreme da tamo smestimo i sve bolesnike i ranjenike Šumadiskih snaga i da na taj način osiguramo potpunu slobodu akcije našim trupama na desnoj obali reke Bosne.³ U isto vreme sa našim snagama imamo da osiguramo i snabdevanje iz Trebavske Posavine i da u tome cilju ovladamo selima na desnoj obali Bosne koja su sada prazna a pripadaju pravoslavnom življu i u kojima ima dosta nezvučene hrane. Za to vreme front na istoku od Gračanice do Gradačca ima se čvršće držati angažovanjem svih raspoloživih snaga.

¹⁰ Datum je dopisan mastilom.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 16/2 (VK-V-462).

² Ta brigada je bila u sastavu 2. srednjobosanskog korpusa.

³ Odnosi se na Zenički, Majevički, Ozrenski i Trebavski korpus.

N A R E Đ U J E M :

1. — Sumadiski korpus potpukovnika Smiljanića krenuće 20. o. meseca pravcem: Grabska — Kožuhe — Modriča — Skugrić i odatle za selo Slatinu. U svome sastavu vodi i Požeške snage. Iz Slatine ubaciće se u Miloševac težeći da ovlada i osigura srpska sela Kruškovo Polje — Crkvina — Tišina držeći Miloševac kao svoj vojnički centar. Tamo treba na taj način da osigura povratak Posavskih izbeglica iz sela Tišina — Kruškovo polje — Miloševac. Prema ustašama pokazati tendenciju da mi samo želimo da posednemo samo svoja sela i da vratimo izbeglice i ništa više. Ustaša ima u selu Garevcu, ali oni pokazuju tendenciju samo da brane svoje selo i ništa više. Dok su ustaše iz Bosanskog Šamca više agresivne.⁴ Upotrebiti i vešta politička sredstva za povratak posavskih izbeglica u svoja naselja. Odmah na navedenoj prostoriji ppuk. Smiljanić preduzeće najhitnije prikupljanje hrane i najbržim sredstvima doturati pozadinu V. K. Za ishranu trupa na Trebavi kao i svih naših bolnica. Pri prolazu kroz katolička naselja od Skugrića do Slatine pokazati krajnju trpeljivost prema katoličkom življu neuzimajući ništa od njih. Iz Grabske poći što ranije na dan 20. o.m. jer prvi marš mora biti dugačak da bi se zanoćilo u selima pošto se prođe Modrič odnosno Dobrinja, Oteža, Orahova zašto poslati unapred svoje konačare. Može se desiti da se noći pod vedrim nebom jer je cela prostorija prenaseljena, zašta poneti šaše i biti u blizini pošumljenih dela za gorivo. Svoje teške obolele čiji broj treba smanjiti na stvarne slučajeve ostaviti u bolnici u Kožuhama, a odvajajući tifusne od drugih obolelih i ranjenih. Ranjenike teške poslati u Osječane. Sve ostale pomogućtvu voditi sa sobom da bi na prostoriji gde ima hrane što pre oporavili.⁵

2. — Potpukovnik Pavle Đurišić prebaciće jednu svoju diviziju na levu obalu r. Bosne, na prelazima sa kojima rukuje potpukovnik Dragiša Rakić u oblasti sela Vrgule — Koprivna. Ova divizija osiguraće smeštaj izbeglica iz Crne Gore u oblasti selo Majevisa — s. G. Trnjani — Božinci kolonija — s. Stanići i naseljima u oblasti Brezičko groblje. Ova divizija treba da svoje snage postavi u selo Brezići — Ritešići i s. Velika. Najjače snage treba da budu u selo Brezica. Na taj način ova divizija obezbediće potpuno datu prostoriju za izbeglice. Napominjem, da prilikom svoga rasporeda ne prilazi železničkoj pruzi koju su Nemci vrlo jako poseli, te da se ne izazove njihova sumnja u neki napad sa naše strane. Napominjem, da

⁴ U Šamcu je tada bila 6. ustaška bojna (ranije 39. bojna).

⁵ O izvršenju vidi dok. 177.

selo Plehan stupilo je u kontakt i miroljubive razgovore sa komandantom Vučjačke brigade Brankom Kovačevićem nudeći mu svoje miroljubivo držanje jer je ranije bilo jako ustaško orijentisani i sada žele da se otrese ustaša, te ih ne treba ponovo baciti u naručje Ustaša ako bi se nepolitički prema njima držali. Čim navedena divizija zauzme navedena mesta na levoj obali r. Bosne odmah sledećeg dana na određenu prostoriju prebaciće se i sve izbeglice iz Crne Gore. Za čiji smeštaj navedena divizija određiće konačare koja će ih sačekati i razvesti. Prebacivanje određene divizije ima da se izvrši na dan 20. o.m. koja u toku dana ima da svrši sve napred navedene poslove, a 21 o.m. treba da se prebace i sve izbeglice.⁶

3. — Ppuk. Komarčević sa svojim snagama bez Posavske brigade potporučnika Kojića⁷ prebaciće se u toku 20 i 21. o.m. na levu obalu r. Bosne da bi tamo obezbedio eventualni smeštaj svih bolnica iz pozadine Šumadiskih snaga. Za smeštaj ovih bolnica predviđam prostoriju: između Ljuteš potoka i r. Bosne koja zahvata sela: D. Trnjani, u oblasti kote Lipljak — Glogovica i Podnovlje. Ima da se osigura odvojena bolnica za ranjenike njih oko 400. Prostorija za bolesnike koji nisu zarazne bolesti u blizini bolnice za ranjenike njih oko 700 i prostorija za pegavce odvojena potpuno od gornjih dveju njih oko 700. Njegov lekar neka se sada baci na posao, kako bi se prostorija što pre spremila za eventualno prebacivanje bolnica. Ppuk. Komarčević sa svima svojim snagama u eventualnom slučaju služiće i za prenos obolelih i ranjenih u kome bi slučaju on organizovao i potrebna prevozna sredstva i nosioce sa nosilima koje improvizovati što pre i na levoj i na desnoj obali. Na desnoj obali ovo će izvršiti Kojić sa svojim ljudstvom, a naredenje za ovo daće mu pukovnik Lalatović. O izvršenju priprema Komarčević i Kojić svakodnevno podnosiće mi pismeni izveštaj.

4. — Pukovnik Ostojić preduzeće sve da se snage Zapadne Bosne što bolje vojnički povežu. Sa svojim snagama izvršiće prelaz na levu obalu u oblast Rudanke uz potrebnu pomoć potpukovnika Sergija Živanovića komandanta II Srednje-Bosanskog korpusa. Pukovnik Ostojić za svoj rad koristiće bazu potpukovnika Živanovića u oblasti Velike Bukovice — Šljivića — sela Obsine — s. Kladari. Iz ovę baze on će težiti da ovlada na prvom mestu prostorijom Malog i Velikog Prnjavora i se-

⁶ Obezbeđenje i smeštaj bolnice i izbeglica Pavle Đurišić je poverio komandantu 1. divizije potpukovniku Zdravku Kasaloviću. Uместo bolnice i izbeglica, Kasalović je na određenoj prostoriji smestio svoje jedinice (Arhiv VII, Ča, k. 6, reg. br. 42/2: naredenje Vrhovne komande od 27. februara 1945).

⁷ Miodrag, komandant Posavske brigade.

la Sočanice, kako bi što bolje sa juga osigurao prostoriju izbeglica i bolnica. Dalji rad pukovnika Ostojića prema usmenim instrukcijama. Pukovniku Ostojiću stoje snage na raspoloženu Drinskog korpusa, Leteća Bosna i Rogatička brigada Neškovića, kome je naređeno da se stavi na raspoloženje. Isto tako, i Zenička brigada za koju je poslat radiogram da se uputi njemu u sastav.

5. — Potpukovnik Pavle Đurišić uzeće za nastanivanje svojih trupa selo Kostajnicu G. i D. Grabsku i deo Bušletića iz kojih imaju da izađu snage potpukovnika Smiljanića i Komarčevića. Sa svojim snagama potpukovnik Pavle Đurišić pothranjivaće po potrebi istočni front koji se proteže od Gračanice do Gradačca u koliko za to nastane potreba. Isto tako, opserviraće Ozren obzirom na događaje koji se tamo budu razvijali. U isto vreme sa svojim snagama ppuk. Đurišić potpomoćice komandantu Trebavskog korpusa Oca Savu Božića da se popravi stanje u I Trebavskoj brigadi koja stalno beži sa položaja i da pohvataju tamo komunistički huškači prema kojima postupak ima da naredi otac Sava Božić. Ova brigada bezuslovno ima da se natera da ide na položaj i da izvrši naređenja pukovnika Đure Popovića, komandanta operacija Trebavskog korpusa.

6. — Puk. Ostojić i pored moje depeše Ozrenu neka pošalje za Zeničane potrebno naređenje od svoje strane da bi mu oni što pre došli u sastav.

7. — Bolnice u Grabskoj imaju i dalje da ostanu na svojim mestima, a ppuk. Đurišić ima da potpomogne da one dođu do potrebnih sredstava za život i ogrev.

Dostavljeno:

Ppuk. Đurišiću, Smiljaniću, Komarčeviću, puk. Ostojiću, Lalatoviću, Ocu Savi Božiću, ppuk. Dragiši Rakiću.

NAČELNIK ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
Drag. M. Mihailović

M.P.⁸

⁸ Okrugni pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.

**ZAPOVEST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 21. FEBRU-
ARA 1945. NEPOSREDNO POTČINJENIM KOMANDANTI-
MA ZA GRUPISANJE SNAGA U ZAHVATU DONJEG TOKA
REKE BOSNE¹**

Š T A B
VRHOVNE KOMANDE
O. br. 248
21. februara 1945 godine
Položaj,

Z A P O V E S T

Sekcija 1 : 100.000 Tuzla i Derventa

Sa grupisanim snagama komande Srbije, komande Crne Gore i Sandžaka, pokretnih snaga Bosne i svih snaga istočne Bosne, naročito Majevice, Trebave i Ozrena imamo obezbediti držanje istočne Bosne vladajući u isto vreme i levom obalom reke Bosne i prostorijom na levoj obali u zahvatu komande pukovnika Vranješevića sve do reke Vrbasa. U pogledu povezivanja snaga na levoj obali Bosne već je naredeno potrebno i deo Bosanskih snaga pod komandom pukovnika Ostojića, kao i deo snaga komande Crne Gore, i Sandžaka već je tamo upućen.² Napominjem, da snage pukovnika Vranješevića iznose preko 12000 boraca,³ koje kada se dobro povežu, u što ne sumnjam, dođe nam siguran oslonac u našoj pozadini.

¹ Kopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 18/2 (VK-V-464/1).

² Vidi dok. br. 151.

³ i ⁴ Podaci o brojnom stanju tih četničkih jedinica nisu tačni. Prema najnovijim istraživanjima u Vojnoistorijskom institutu, njihovo brojno stanje krajem decembra 1944. bilo je: jedinice Komande zapadne Bosne (Bosansko-krajiški, 1. srednjobosanski i 2. srednjobosanski korpus) sa oko 7.500 ljudi, Majevički korpus oko 4.000, Trebavski korpus oko 4.300 i Ozrenski korpus oko 1.200 ljudi — ukupno oko 17.000 ljudi.

Razlika od 8.000 ljudi između stvarnog i prikazanog brojnog stanja pojavljuje se zbog toga što su četnički komandanti u brojnom stanju ljudstva pod oružjem prikazivali i ljudstvo bez oružja, ono koje je bilo samo na spisku (tzv. 1. i 2. čete). No i tako prikazano brojno stanje je, često, preuveličavano. U opširnom izveštaju od 23. januara 1945. Draži Mihailoviću o stanju u zapadnoj Bosni, Slavoljub Vranješević, komandant zapadne Bosne, ističe da je od komandanta 2. srednjobosanskog korpusa Sergija Živanovića primio pismo u kojem ga ovaj optužuje da je on (Vranješević) »slagao g. Ministra, da zapadna Bosna ima 12 do 13.000 vojnika pod oružjem i da žali, što pred g. Ministra nije izneo sve što zna o radu u zapadnoj Bosni«. Mada je ovo pismo rezultat njihove lične netrpeljivosti, Vranješević u ovom

U severnom delu I.[stočne] Bosne raspolažemo sa moćnim snagama Majevičkog korpusa (preko 6000 boraca), Trebavskog korpusa preko 4500 boraca i Ozrenskog korpusa preko 2500 boraca.⁴ Pored toga tu su sada i snage komande Srbije i komande Crne Gore i Sandžaka.⁵ Majevički korpus drži u svojoj vlasti Semberiju i Majevičku Posavinu. A pored toga i gerilskoj akciji drži i čitavu prostoriju do neposredne blizine Tuzle, kao i Podrinje. Između reke Spreče i oblasti Brčkog nalaze se snage komande Srbije, komande Crne Gore i Sandžaka bez jedne divizije i sve Trebavske snage. Ovaj front na Spreči oslanja se na korpus Ozrenski, a u oblasti Brčkog na Majevički korpus.

Dupli mostobran na Bosni već postoji u oblasti Koprivne gde pored snaga komande Crne Gore i Sandžaka na teritoriji je i Vučjačka brigada koja broji oko 1000 boraca.

Front između Spreče i oblasti Brčkog ima da se stabilizuje sa ciljem: odbacivanja neprijatelja prema Tuzli i zaštite mnogobrojnih bolnica na desnoj obali Bosne.

Deo snaga komande Srbije na desnom krilu od sela Sokola isključno do sela Donje Zeljine zaključno mora biti zamenjen sa jednom divizijom komande Crne Gore i Sandžaka. Jer na ovom delu snage komande Srbije su potpuno prepolovljene bolešću (pegavi tifus) i krajnje iscrpljene posle neprekidnih borbi od više od mesec dana. Napominjem, da u Gračanici i u Sokolu su muslimanske milicije koje su u najboljoj saradnji sa nama, a koje služe kao oslonac našem desnom krilu u svima našim dosadašnjim borbama.

N A R E Đ U J E M :

1. — Komandant Crne Gore i Sandžaka potpukovnik Pavle Đurišić odrediće jednu svoju diviziju koja će smeniti snage komande Srbije na otketu Sokol isključno, selo Džakule, selo

izveštaju potvrđuje da njegove jedinice ne predstavljaju vojničku snagu na koju Draža Mihailović može pouzdano računati. S tim u vezi, u izveštaju piše:

»Snage sa kojima raspolaže ova komanda nemoguće mi je pokrenuti iz prostog razloga, što uopšte ne raspolažemo ni najmanjim količinama municije, jedva svaki naš borac kao i automatska oruđa imaju toliko municije, da dadu najmanji otpor, ako budu napadnuti od strane neprijatelja, te da se izvuku i izbegnu borbu« (Arhiv VII, Ča, k. 206, reg. br. 16/2).

⁵ Brojno stanje četničkih jedinica pod komandom Komande Srbije krajem decembra 1944. bilo je 19.960 četnika, a pod komandom Crne Gore i Sandžaka 7.500 četnika. Osim ovih četničkih jedinica, u istočnoj Bosni se tada nalazilo i 5.320 četnika koji su potpadali pod Komandu istočne Bosne i Hercegovine (Drinski, Romanijski, Zenički i ostaci Nevesinjskog korpusa).

Medeđa, selo D. Zeljina, Jelovče.⁶ Ova smena da se izvrši u toku 24 o.m. Blagovremeno poslati komandanta divizije i potčinjene mu komandante da stupe u vezu sa pukovnikom Ljubom Jovanovićem i njegovim potčinjenim komandantima u cilju izviđanja i rasporeda snaga koje se tamo imaju izvršiti. Napominjem da je na levom krilu ovoga oteška koji se pridaje komandi Crne Gore i Sandžaka 4 i 2 Trebavska brigada u G. i D. Zelinji, čime bi se i ovaj front za trupe Crne Gore i Sandžaka za toliko smanjio, ali napominjem, da Trebavske brigade često puta napuštaju položaj, te zbog toga taj osek mora da vodi računa i o tom delu fronta. Komandant operacija Trebavskog korpusa je pukovnik Đuro Popović, te i sa njim određeni komandant divizije treba da uhvati vezu.

Komandi Crne Gore i Sandžaka ostaje dalje na raspoloženju još jedna divizija koja će predstavljati rezervu V. K, a u isto vreme komandant Crne Gore i Sandžaka upotrebljavaće je za smenu one divizije koja drži front od Sokola do Zelinje.

Pukovnik Ljuba Jovanović daće sve potrebne podatke komandantu divizije koji ga smenjuje u pogledu rada i svih naređenja za dalji rad. Upoznaće ga tačno sa položajem neprijatelja i sopstvenih snaga.⁷

2. — Pukovnik Ljuba Jovanović pošto bude smenjen na dosadašnjem položaju povući će sve snage kapetana Neška Nedića, potpukovnika Mladena Mladenovića i svoj Timočki korpus (koji svi ostaju i dalje pod njegovom komandom) najkraćim putem preko Gradačca za Obudovac u kojoj će se oblasti razmestiti za odmor ljudstva i oporavak. Kad stigne u oblast Obudovca jedan deo svojih snaga uputiće u Brvnik da bi omogućio povratak posavskih izbeglica na svoja ognjišta i eksploataciju Brvnika u pogledu hrane.

Pukovnik Ljuba Jovanović, Neško Nedić i Mladen Mladenović povešće sobom na određenu prostoriju za oporavljanje sve svoje pozadinske delove osim bolnice u Kožuhama. Sve ostale bolesnike i iznemogle povesti sa sobom na određenu prostoriju za oporavljanje.

3. — Potpukovnik Račić ovladao je linijom Donji Hrgovi — Cerik — selo Dubrave. Ova linija nalazi se na putu Brčko

⁶ Na karti 1:100.000: Zelinja (srpska, G. i D.) i Jelovče Selo.

⁷ Komandant Crne Gore, Boke i Starog Rasa je 21. februara 1945. izvestio Dražu Mihailovića da ne može postupiti po toj zapovesti pošto su mu sve snage, osim jednog puka i štabskog bataljona, angažovane u borbama protiv NOVJ i na obezbeđenju bolnice i izbeglica (Arhiv VII, Ca, k. 138, reg. br. 14/4). Međutim, to nisu bili stvarni razlozi neangažovanja, već odluka da svoje jedinice ne zadržava u istočnoj Bosni, već da ih prebaci na teritoriju pod kontrolom zapadnih saveznika. Opširnije o tome vidi dok. br. 153.

— Srnice. Gradačac štiti Gorska Garda majora Kalabića na liniji: Jelovče selo — Mednica (k. 215) — selo Avramovina. Deo fronta Sokol — D. Zelinja ima zadatak da aktivnim akcijama ovlada selom Doborovci, Biberovo Polje, Kerep, čime bi se taj front još više smanjio.

4. — Preduzmite sve mere za čišćenje ljudi od vašiju parenjem, jer nam je u tome jedini spas od pegavog tifusa.

5. — Preporučujem komandantu divizije komande Crne Gore i Sandžaka najtešnju vezu sa muslimanskim milicijama u Sokolu i Gračanici, a svima naređujem najbolji postupak prema narodu i narodnoj imovini.

Dostavljeno:

Ppukovniku Pavlu Đurišiću (dva primerka od kojih jedan za komandanta divizije određen za front),
pukovniku Ljubi Jovanoviću, kapetanu Nešku Nediću, ppuk. Mladenoviću i pukovniku Đuri Popoviću

**NAČELNIK ŠTABA VRHOVNE KOMANDE,
ARMISKI ĐENERAL,**

SAOPŠTENJE KOMANDE CRNE GORE, BOKE I STAROG RASA OD 21. FEBRUARA 1945. O ZAKLJUČCIMA KONFERENCIJE ŠTABA TE KOMANDE I STAREŠINA POTČINJENIH JEDINICA O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI I DALJIM AKCIJAMA ČETNIČKIH JEDINICA¹

JUGOSLOVENSKA VOJSKA U OTADŽBINI

Š T A B

ZA CRNU GORU, BOKU I STARI RAS

Pov. Br. 39

21 februara 1945 godine

Položaj

Na ličnost

NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE²

Na dan 21 februara ove godine održana je u štabu ove komande konferencija kojoj su prisustvovali potčinjeni mi komandanti, i komandni personal štaba, kao i izvestan broj viših oficira. Cilj konferencije bio je rasmatranje situacije u kojoj se sada nalaze jedinice Jugoslovenske vojske u Otadžbini, prikupljanje na prostoriju između reke Drine i Bosne, a obzirom na unutrašnju i spoljnu, kako političku tako i vojničku situaciju. Kako su svi prisutni bili upoznati sa namerama Vrhovne komande o daljem radu sa ovim prikupljenim trupama Jugoslovenske vojske u Otadžbini, a pošto su pretresena sva aktuelna pitanja, doneta je odluka, da se ovim putem upoznaju Vrhovna komanda i ostali komandanti sa teritorije Srbije i drugih krajeva, sa gledištima Nacionalnog Komiteta za Crnu Goru, Boku i Stari Ras (pošto su njegova gledišta istovetna)³ i prisutnih članova konferencije i da im se iznese sledeće:

1) Neprijateljske snage koje se nalaze na teritoriji Bosne, a koje će kroz kratko vreme biti skoncentrisane a verovatno i ojačane za odlučnu borbu sa težnjom uništavanja prikupljenih

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 138, reg. br. 13/4, (CG-V-1139).

² Naslov je na originalu dopisan mastilom.

³ Svoja gledišta, koja su zaista istovetna, Nacionalni komitet Crne Gore, Boke i Starog Rasa je formulisao u pismenoj odluci koja je 1. marta 1945. »doneta na zajedničkoj sednici Nacionalnog komiteta, viših vojničkih starešina i intelektualaca Crne Gore, Boke i Starog Rasa«, i jedan primerak poslao Draži Mihailoviću. U odluci se, na kraju, ističe da ako Vrhovna komanda ne prihvati da se izbeglice, ranjenici, bolesnici i sve četničke snage prebace u zapadne krajeve, Pavle Đurišić je ovlašćen da ove prebaci na teritoriju po svom nahodjenju (Arhiv VII, Ča, k. 144, reg. br. 7/5). Draža Mihailović je 3. marta 1945. odbio ove zahteve (vidi dok. br. 161).

ЈУГОСЛОВЕН. ВОЈСКА У ОТАЦИНИ
Ш Т А В
ЗА ЦРНУ ГОРУ, БОКУ И СТАРИ РАС
Пош. Бр. 59
21 фебруара 1945 Године
Полкожај

На личнош

CG-V-1139

Наредбицу штаба Врховне
Команде

На дан 21 фебруара ове године одржана је у штабу ове команде конференција којој су присуствовали потчињени ми команданти, њих и командни персонал штаба, као и изабрани број виших официра. Циљ конференције био је разматрање ситуације у којој се сада налазе јединице Југословенске војске у Отацини, прикупљене на просторију између река Дрине и Босне, а обзиром на унутрашњу и спољну, како политичку тако и војничку ситуацију. Како су сви присутни били упознати са намером Врховне команде о даљем раду са овим прикупљеним трупама Југословенске војске у Отацини, а пошто су претресена сва актуелна питања, дошла је одлука да се овим путем упознају Врховна команда и остала команданти са тачит раја Србаје и других крајева, са гледишта Националног Комитета за Црну Гору, Бок и Стари Рас (пошто су већога гледишта истоветна) и присутних чланова конференције и да им се изнесе следеће:

1) Непријатељске снаге које се налазе на територији Босне, а које кроз кратко време бити сконцентрисане, а вероватно и ојачане за одлучну борбу са тежаком уништавања прикупљених трупа Југословенске војске у Отацини, бројно су јаче и материјално боље снабдеване, тако да свако даље проужавање борби под оваквим околностима води уништаву наших трупа.

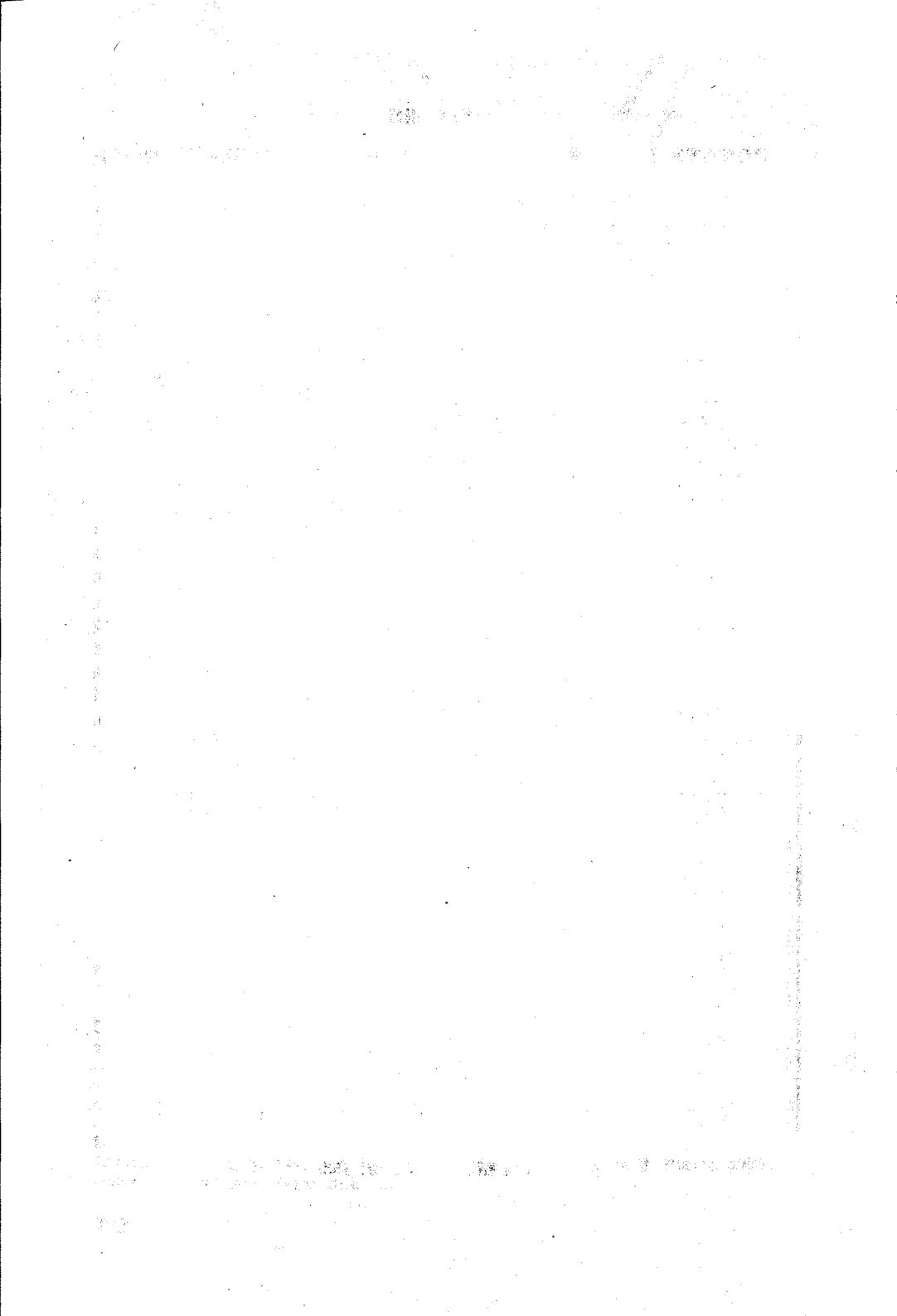
2) Наше снаге услед дугих маршева и слабе исхране, преморене и физички изнемогле услед доста великих губитака претрпаних у досадашњим борбама и смртним случајевима од разних болести, услед слабе материјалне опреме (велика оскудица у муницији) нису у стању да продуже борбу под оваквим околностима ни са и мале изгледа на успех.

3) Трупе са територије Црне Горе, Босне и Старог Рас имајући поред себе велик број избеглица (жена, деце и старца) према којима су морално обавезани и приморани да један део својих снага узак држе одвојено за обезбеђење ових избеглица, а поред тога снаге са којима располажемо нису обавио на предстојеће борбе довољне гаранције за заштиту ових избеглица.

4) Да је потребно снагу са којом располажемо заштити од уништавања, док наступе повољнији услови за агресивније проужавање борби, одвојено до промене курса политике у нашу корист.

5) Да је док не наступи момент агресивнијег проужавања промене курса политике у нашу корист, потребно је све прикупљене трупе исподесом местима конити, преорганизовати и преформирати, одвојити избеглице од трупе, болесне и изнемогле лечити, попуњити опремом и другим материјалом, извршити прикупљавање и уздвизање ових снага под командом Врховне команде, да у данас постојећем стању не нам и годинама доба иду на руц, предузети једну јачу акцију којом се омогућава политичку јаност у кривој страни заинтересовати и материјално да приступи решењу нашег унутрашњег питања онако како диктују интереси народа.

6) Да је најпогодније место за одмор и припрему трупа западни део наше државе.

trupa Jugoslovenske vojske u Otadžbini, brojno su jače i materijalno bolje snabdevene, tako da svako dalje produženje borbi pod ovakvim okolnostima vodi uništenju naših trupa.

2) Naše snage usled dugih marševa i slabe ishrane, premorene i fizički iznemogle usled dosta velikih gubitaka pretrpljenim u dosadašnjim borbama i smrtnim slučajevima od raznih bolesti, usled slabe materijalne opreme (velika oskudica u municiji) nisu u stanju da produže borbu pod ovakvim okolnostima ni sa najmanje izgleda na uspeh.

3) Trupe sa teritorije Crne Gore Boke i Starog Rasa imajući pored sebe velik broj izbeglica (žena, dece i staraca) prema kojima su moralno obavezne i primorane da jedan deo svojih snaga uvek drže odvojene za obezbeđenje svih izbeglica, a pored toga snage sa kojima raspoložemo nisu obzirom na predstojeće borbe dovoljna garancija za zaštitu ovih izbeglica.

4) Da je potrebno snagu sa kojom raspoložemo sačuvati od uništenja, dok nastupe povoljniji momenti za agresivnije produženje borbi, odnosno do promene kursa politike u našu korist.

5) Da je dok ne nastupi momenat agresivnijeg produženja borbe i promene kursa politike u našu korist, potrebno sve prikupljene trupe na podesnom mestu skloniti, preorganizovati i preformirati, odvojiti izbeglice od trupe, bolesne i iznemogle lečiti, popuniti spremom i drugim materijalom, izvršiti prikupljanje i ujedinjenje svih snaga pod komandom Vrhovne komande, pa u danom momentu, kada će nam i godišnje doba ići na ruku, preduzeti jednu jaču akciju kojom ćemo političku javnost u inostranstvu zainteresovati i naterati da pristupi rešenju našeg unutrašnjeg pitanja onako kako diktuju interesi naroda.

6) Da je najpogodnije mesto za odmor i pripremu trupa zapadni deo naše države.⁴

7) Da je potrebno odmah preći sa svim trupama na levu obalu r. Bosne i uputiti se u tom pravcu najbržim mogućim sredstvima i najvećom brzinom, kako bi za odmor i pripremu imali što više vremena.

Prednje se dostavlja s molbom da se odmah izvršenju ovih predloga pristupi.

M.P.⁵

**KOMANDANT, potpukovnik
Pav. I. Đurišić**

⁴ O neuspehom pokušaju Pavla Đurišića da svoje snage prebaci u Sloveniju vidi dok. br. 181.

⁵ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 15«.

PISMO PAVLA ĐURIŠIĆA OD 23. FEBRUARA 1945. ZAHARIJU OSTOJIĆU O STANJU U JEDINICAMA, SUKOBU SA DRAŽOM MIHAILOVIĆEM I NAMERI ZA POVLAČENJE IZ ISTOČNE BOSNE U SLOVENIJU¹

Dragi Branko,

Od tebe ni traga ni glasa, čak ni radiostanicom. Juče smo čuli borbu oko V. Bukovice, čak i upotrebu ručnih bombi, ali rezultat ne znamo. Brinem mnogo.

Arsović nije uradio ništa. Uputio sam ga u Rudanku, da tu pokuša. Pošao je takođe i za municiju i benzinsku burad. Tifus nas sarani. Ima oko 40 obolelih i broj se povećava. Direktor Krsta Ljumović umro je i danas ga sahranjujemo.

Ja sam prebacio sve sem tifusne bolnice i Komiteta pete divizije i štapskog.

Za sad strpite se i sačekajte tu na položaju dok ne rasčistim duel sa V. K.² Prilažem ti odgovor na njihovu zapovest. Poneo je Bandović.³ Obavestio sam i ostale komandante. Javio se Baćović. Pita gde sam i kako bi do mene došao kaže da je krenuo sa 2000 dao sam mu odgovor.

Javio se telegrafista Đuića i kaže da je Đuić na putu i da će za nas biti sve u redu. Od Parežanina još nema ništa.

Ostanite gde ste. Nije isključeno da mi skrenemo i pored Save između Dervente i Broda.

Večeras ću te obavestiti. Pošalji kurira. Zašto ne upotrebljavaš stanicu.

23/II 945 god.

Bušletići

Poz. Pavle

Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 143, reg. br. 45/3 (CG-V-1840/2).
² Vidi dok. br. 153 i 181.
³ Milan.

**OVLAŠĆENJE NAČELNIKA ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
OD 26. FEBRUARA 1945. KAPETANU DRAGOMIRU TOPA-
LOVIĆU ZA IZVRŠAVANJE DIVERZANTSKO-TERRORISTIČ-
KIH ZADATAKA NA TERITORIJI SRBIJE¹**

Ovlašćenje

Za pešadiskog kapetana Dragomira M. Topalovića koji se s specijalnom grupom šalje u Srbiju po specijalnom zadatku na prikupljanju i organizovanju naroda radi njegove zaštite.²

Naredujem svima da se povinjavaju njegovim naređenjima i da ga svesrdno pomognu u njegovom radu.

26. februara 1945. g.

Položaj

Načelnik štaba Vrhovne komande
armiski đeneral,
Drag. M. Mihailović

M.P.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 11, reg. br. 48/2 (VK-V-2151).

² Radi se o diverzantsko-terrorističkim zadacima (vidi dok. br. 114, nap. 5 i 6). Grupa je brojala 30 ljudi (Arhiv VII, Ča, k. 6, reg. br. 21/2).

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA ŠTABA ČETNIČKE VRHOVNE KOMANDE OD 12. DECEMBRA 1944. DO 26. FEBRUARA 1945. GODINE¹

12. decembar 1944. god.

Br. 1 . . .²

Br. 2 od *Titanika*³ br. 597 od 11 - XII. Kalabić me izveštava da pod borbom ide ka Devetaku i prošao je selo Grbići.⁴ Za Kesera⁵ kaže da njegova grupa ide levo, a malo zaostao. Izveštaj primljen 11 — u 10 časova. Ja sam ovde našao neku komunističku sakrivenu hranu pa je koristim za svoju grupu i Avalce.⁶ Avalce sam privukao kao svoju rezervu. Nisu bili razumeli naređenje i zato nisu krenuli ranije. Šteta je što ne mićemo sa vezama, inače ove grupe izvršavaju sva naređenja.⁷

. . .

Br. 3 od *Titanika* br. 604 od 11-XII. Jedanaestog decembra po Keserovićevom izveštaju, Kalabić na desnom krilu napada sa otseka sela Zabrežje selo Točionik. Patak⁸ sa Pazarcem⁹ na levom krilu napada na kotu jedan dva četiri devet sa

¹ Oriaginal (pisan na mašini, ćirilicom i delimično latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 276, reg. br. 16/1. Vidi izvod iz knjige poslatih depeša Štaba Vrhovne komande od 12. decembra 1944. do 7. aprila 1945. (dok. br. 192).

² Vidi dok. br. 64, nap. 2.

³ Štab Komande Srbije, takođe i Miroslav Trifunović, divizijski general, komandant Srbije.

⁴ Radi se o borbama 16 (muslimanske) brigade 27. (istočnobosanske) divizije NOVJ na liniji Točionik — Grbići protiv Grupe korpusa Gorske garde 10. decembra 1944. Pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja brigada se povukla na liniju s. Mislovo — s. Džimrije. Opširnije o tome vidi dok. br. 139; Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 46, 47 i 146 i Arhiv VII. ANOR, k. 1111, reg. br. 18/22.

⁵ Dragutin Keserović Keser, potpukovnik, komandant Rasinsko-topličke grupe korpusa.

⁶ Odnosi se na Avalski korpus (vidi dok. br. 177).

⁷ Reč je o naređenjima u duhu plana Draže Mihailovića o koncentraciji svih četničkih snaga iz Srbije na teritoriju u zahvatu planina Ozrena, Majevice i Trebovca. Potpunije podatke o tome sadrže naredne depeše i poslate depeše Vrhovne komande (vidi dok. br. 192).

⁸ Ljubomir Jovanović Ljuba, zvani Patak, potpukovnik, komandant Timočkog korpusa.

⁹ Simeun Ocokoljić (Siniša Pazarac), potpukovnik, komandant Mlavskog korpusa.

otseka Lisičjak i Mandra.¹⁰ Keserović sa svojom grupom na centru, njegov štab u selu Barnik. On je uhvatio vezu preko graničara sa stražom.¹¹ Crveni demoralisani. Sutra se produžava napad za definitivno ovladavanje Devetakom.¹² Naredio sam da leva kolona preko Keserovića podnosi izveštaje. O Draškoviću¹³ ništa neznam. Njegova se akcija ne oseća, ma da bi trebalo da je veza već uhvaćena. Ako imate vezu sa njime javite gde je i da li je išta učinio.

13. decembra 1944 god.

Br. 4. — od *TITANIKA*. — od 12-XII. — Od Draškovića sam dobio pismen izveštaj iz koga se vidi da nije mrdnuo. Da bi Vasiljević¹⁴ mobilisao traži mi 500 ljudi. Nešković¹⁵ ne prima naređenja od njega, pošto priznaje Bačovića za komandanta. Vasiljević u pismu mi traži 1000 ljudi da bi nasilno mobilisao. Čajnička brigada raspustila mobilisane pod izgovorom da sačuvaju kuće od naših ljudi da ne pljačkaju. Kao što vidite od mesnih jedinica ne učestvuje ni jedna.

Br. 5. — *BLACA*.¹⁶ — Od 12-XII. — Primljen br. 1. Meni je kao krajnji cilj određena linija: Devetak, Kopito, Kralj s tim, da ću za dalji rad dobiti naknadno naređenje. Trupe pod borbom izbijaju na ovu liniju, te ne razumem dalje na se-

¹⁰ Na prostorijski Podbratci — Sijerci — Mandre dejstvovala je 20 (romanijska) brigada 27. divizije NOVJ. Detaljnije o njenim dejstvima vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 47.

¹¹ Odnosi se na SUK. Prema »Izvodu operacijskog dnevnika II divizije 1. srpskog udarnog korpusa Jugoslovenske vojske u otadžbini« o aktivnosti i operativnim dejstvima divizije od 10. oktobra do 28. decembra 1944, SUK se, po napuštanju Pljevalja (21. novembra 1944), od 23. do 30. novembra nalazio u rejonu Čajniča, a odatle se (od 1. do 8. decembra) preko Goražda prebacio u rejon Devetaka gde je dobio naređenje da ovlada položajima Krafelj — Devetak (Arhiv VII, Ča, k. 102, reg. br. 26/5).

¹² Položajem Kopito — Devetak — Džimrije, koji su branile jedinice 27. divizije NOVJ, četničke snage su ovladale posle žestokih borbi od 8. do 12. decembra 1944. Štab 3. korpusa NOVJ je tada diviziji naredio da se povuče prema sledećem: 16. brigada Plane — Kućurine — Borovina — Crna Rijeka; 19. brigada Mrkalji i 20. brigada Čapori — Visočnik — Berkovina. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 46 i 47.

¹³ Aleksa, major, komandant Drinskog korpusa.

¹⁴ Dragiša, major, komandant Višegradske brigade.

¹⁵ Radomir, poručnik, komandant 1. rogatičke brigade Romanij-skog korpusa.

¹⁶ Štab Komande Srbije, takođe i Miroslav Trifunović.

ver, za to javi koji su novi objekti. Ako čekaš kod sela Knežine onda znači treba produžiti nekuda u tom pravcu. Svakako treba da znam tvoje dalje namere. Čika Marko.

14 decembra 1944 god.

Br. 6. — 543¹⁷ — Br. 12 od 13-XII. — Javio sam čika Marku. Veza Vaš 2.¹⁸ Juče su Vam tranzitovane depeše od Čika Marka. Depešom od 11 - XII - čika Marko javlja da nema veze sa levom kolonom i moli da Vi regulišete njen dalji rad, ako na nju naidete. On se nalazi u selu Guždelj, pozadi Kalabića. Mladenović¹⁹ se kreće za selo e a h b e g o c e c i²⁰ severozapadno od Sokolca. Ljuba Patak izveštava da se crveni povlače preko Devetaka. Sa glavnim snagama još se nisu sukobili i da izbijaju na određeni cilj. Dalje se Patak žali na Ockoljića, koji je pod njegovom komandom, zbog pljačke i neizvršavanja naređenja. Smiljanić sa Momčilovićem i Popovićem stigao pred Kalinovik, na liniju selo Sivolje, selo Borija.²¹ Žali se da ga ne pomažu dobro, kao ni Matović komandant Fočanske brigade koji se vratio nazad. Smiljanić moli da stupi u sastav trupa iz Srbije. Naredio sam Smiljaniću da sa Momčilovićem i Popovićem produži napad ka Kalinoviku.²² Radio London javlja: Na putu za Grčku jaka engleska pojačanja.

Br. 9. — *BINDER*.²³ — Od 12-XII -. — Borota mi dao vezu. Za sada dolazi samo municija. Druge nema. Očekujemo odgovor za moj put avionom. Keseroviću je potrebna municija. Javite gde da se dostavi. Municiju sam tražio kalibar 7.9 mm 30.000 i isto italijanske za Bredu. Veza za sada za mene preko Borote, selo Srednje. Borota ima radio vezu.

Br. 10. — *MIKI*²⁴ — Br. 176. — od 5 XII -. R.P.T. Nastavak.²⁵ Zbog toga što Vam mnoge stvari uopšte nisu poznate, mnoge su Vam lažno predstavljene, dobijam utisak Račić u Va-

¹⁷ Drugi deo Štaba četničke Vrhovne komande (vidi dok. br. 147, nap. 8). U narednim depešama taj štab se pojavljuje i pod brojevima 540 do 550.

¹⁸ Vidi dok. br. 192.

¹⁹ Mladen, potpukovnik, komandant Južnomoravskog korpusa.

²⁰ Tako piše u originalu, verovatno treba Šahbegovići.

²¹ i ²² Vidi dok. br. 117 i 120.

²³ Pavlović, četnički obaveštajac.

²⁴ Dragoslav Račić.

²⁵ Račićeve depeše pre 5. decembra nisu pronađene.

šim očima nije više onaj koji je bio. Tačno je da sam ljut i da me boli kad vidim javašluk i nepravdu, da netrpim đenerala Trifunovića i da se protivim tome, da se daju veliki položaji novim članovima našeg pokreta, ali nije tačno da ja imam nešto protivu Vas lično i V. K. U tom pogledu ja ću do kraja ostati isti onaj, koji sam i bio do sada. Kad svi klonu i iznevere Račić neće klonuti, niti će Vas ikad izneveriti. To je istina, a sve drugo je laž. Kraj. Račić.

Br. 11. — *MIKI*. — Br. 283. od 13-XII -. — Napad na komuniste u oblasti Ustikoline — Ilovače i Orahovice, otpočetću 15 decembra.²⁶ Za ovu akciju od mojih, Neškovich²⁷ i Komarčevića²⁸ snaga, formirao sam kolonu od 1.500 ljudi. Ostale snage hitaju ka prostoriji Goražde — Ospečani — Jabuka k o p a c e a.²⁹ Račić.

Br. 12. od *Blaca*. Br. 610 od 14-XII -. — Situacija 13 decembra: Keserova kolona prednjim delom na liniji selo Mislovo — selo Brestovača — selo Gajevi. Na Devetaku drže: Garda, Bukovu Goru kota 1388, Keserovićeva grupa Vrhovi k. 1408, Patak Devetak k. 1417 i Pazarac Rame k. 1398. Pošto nisam dobio novo naređenje za dalji rad, naredio sam za 15 - XII - nadiranje do izbijanja Keserove kolone na reku Žepu i reku Brložnik, a leva kolona do sela Mironje, Bukove Glave i reke Kištica. Karta 1 : 200.000. Ja sam u selu Kalimanić. Čika Marko.

Br. 13. — *BLACA*. — Br. 611 od 14-XII -. — Postavlja se pitanje municije. Ona je kod svih jedinica pri kraju. Svuda gde smo prošli vodile su borbu samo moje jedinice, a mesne su osetile samo u toliko, u koliko su šenlučile. Ja nemam načina da ih popunim. Partizani su kao što se vidi po tragovima, pred naš dolazak primili dosta transporata. Pokušaji sa Br. II³⁰ nisu uspeli, da dobijemo ma šta. Krajnji odgovor za sva pitanja je delegat Borota. Čika Marko.

Br. 14. — *Od Blaca*. — Br. 613 od 13 XII. — Kako sa stražom nemam veze a Ti si u njenoj neposrednoj blizini, jer

---

²⁶ Na tom prostoru je dejstvovala 11. brigada 29. (hercegovačke) divizije NOVJ. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 36, 63 i 77; knj. 32, dok. br. 7.

²⁷ Neško Nedić, kapetan, komandant Valjevskog korpusa.

²⁸ Vladimir Komarčević Lale, potpukovnik, komandant Posavsko-kolubarske grupe korpusa.

²⁹ Tako piše u originalu, verovatno treba Kopači.

³⁰ Šifra za Nemce.

su njeni delovi na Kratelju i kako je direktivama data linija: Devetak, Kopito, Kratelj mali, te izdaj naređenje za dalji rad straži, a ako imaš veze onda i Keseru, a meni javi šta si naredio. Ako nemaš direktne veze naredi kurirom samo stvari dostavi meni pa ću ja narediti Keseru i Avalcima. Ponavljam nemam veze sa stražom, a daleko sam od njih mnogo jer sam na desnom krilu pa im Ti izdaj naređenje za dalji rad od linije: Devetak, Kopito, Kratelj.

Br. 15. — Od Bindera. — Br. 170 od 12-XII. — U principu su odobrili municiju. Molim javite gde da se dostavi. Zgodno je njima za transport Rogatica, Kalinovik i Vareš. U slučaju da i b a d a s u³¹ podesna ova mesta molim da javite kome treba pre dati. Znam da nema municije Keser, Kalabić, Smiljanić, Neško, Avalci i Srpska straža. Nepoznato mi je koji kalibar treba.

Br. 16 od Bindera. — Br. 171 od 12-XII. — Straža, kao i gde treba za nju dostaviti. Za ovaj transport podesan je oficir Dobro od Kalabića. Molim naredite da se javi Boroti na mesto Srednje odmah. Ovu municiju treba podići odmah dok je dobra veza. Očekujemo da naredite potrebno. Borotu sam upoznao sa oružjem koje imaju naši korpusi. Preko Borote čekam.

Br. 17. Od 543. — Br. 17 od 14-XII. — Primljene depeše sedam i osam.³² Nema novih podataka o Majevidi, Ozrenu i Trebavi.³³ Naredio sam dejstvo Ozrenu kako ste predvideli. Javiću i Pukovniku Simiću da Trebava i Majevidica otpočnu dejstvo u pravcu juga i tačno izveste o situaciji. Drašković se ne javlja. Naredio sam mu da ide u srez srebrnički. Nastavak.

Br. 18 od 543. — Br. 18 od 14-XII. — Nastavak, Raković³⁴ na Čemernu. Ima nameru da se prebaci na Goč i Kopaonik, a zatim na Gledić. Od Raške i Pazara crveni prema njemu anga-

---

³¹ Tako piše u originalu, verovatno treba »ako budu«.

³² Vidi dok. br. 192.

³³ Odnosi se na Majevički, Ozrenski i Trebavski korpus. Njihova dejstva i dejstva jedinica Komande zapadne Bosne (Bosansko-krajiški i 1. i 2. srednjobosanski korpus) objedinjavala je Komanda severne grupe bosanskih korpusa. Komandant je bio Petar Simić Pera, pukovnik, a načelnik štaba Manojlo Pejić (Arhiv VII, Ca, k. 5, reg. br. 35/3: naredba Vrhovne komande od 15. oktobra 1944. o formiranju pomenute komande).

³⁴ Predrag, kapetan, komandant 2. ravnogorskog korpusa.

žovali tri divizije.³⁵ Nemci drže Ovčarsku klisuru, Krstac i G. Dubac. Kod Divljake od strane Nemaca uništene tri Partizanske brigade.³⁶ Naredio sam Rakoviću da izbegava borbu sa jakim partizanskim snagama i da razvija red u pozadini, izbegavajući ma kakav sukob sa Rusima. Propagandom da rukovodi Dr. Đura.³⁷

15 Decembar

Br. 23 od 543. — Br. 24 od 14. 12. Kapetan Plečaš³⁸ izveštava: Đonović³⁹ javlja da je zamolio De Gola,⁴⁰ ponavljam De Gola da interveniše za nas u Moskvi. S njim se nije lično video pri polasku, ali će se videti pri povratku. Rusi nisu odgovorili na Đonovićevu intervenciju. Đonović smatra dolazak Aleksandera⁴¹ kao i mi m o m e n a t za politike, ali tek po padu Nemačke. Mlađa⁴² u Parizu. Događaji u zemlji i hladan prijem Šubašića⁴³ u Moskvi izazvali su smutnju u vladinim krugovima. Na traženje vlade naši oficiri na stanu kod Francuza otpušteni. U Italiji formiran jedan naš bataljon.⁴⁴ Kraj. Radio Beograd

³⁵ i ³⁶ Reč je o dejstvima 22 (srpske) divizije NOVJ, ali ne protiv 2. ravnogorskog korpusa već sa ciljem gonjenja nemačkih snaga koje su se povlačile u pravcu Sjenice i Prijepolja (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 15, dok. br. 155). Drugi ravnogorski korpus su, 21. decembra 1944. razbili delovi 2. proleterske divizije NOVJ. Divizija je pre toga vodila oštre borbe protiv nemačkih jedinica u rejonu Užica (sada: Titovo Užice) i Užičke Požege uspevši da, u sadejstvu sa 25 (srpskom) divizijom, 12. decembra 1944. oslobodi Užičku Požegu a 18. decembra 1944. i Užice. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 15, dok. br. 139, 180, 190 i 204.

³⁷ Đurović, bivši vršilac dužnosti direktora snabdevanja Beograda, a od kraja januara 1944. jedan od sekretara četničkog Centralnog nacionalnog komiteta. Posle rata osuđen na 20 godina robije. Posle izdržane kazne zbog istih dela osuđen na 7 godina robije.

³⁸ Nedeljko.

³⁹ Dr Jovan.

⁴⁰ Šarl de Gol (Gaulle Charles André de).

⁴¹ Aleksander Herold (Alexander, sir Harold Rupert Viscount of Turus), britanski feldmaršal, decembra 1944. naimenovan za komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju umesto dotadašnjeg Henrija Vilsona (Wilson, sir Henry Maitland).

⁴² Mladen Žujović Mlađa (alijas potpukovnik Žujović).

⁴³ Dr Ivan.

⁴⁴ U raspoloživoj četničkoj i drugoj arhivi nema podataka da su u to vreme u Italiji bile formirane neke nove četničke jedinice. U njihovim propagandnim dokumentima stalno je, međutim, isticano da su u

javlja da se juče sastali u Beogradu Tito i Šubašić i konferisali o sastavu nove Jugoslovenske vlade, koja će biti sastavljena od pristalica federativnog uređenja Jugoslavije. General Aleksander stigao u Italiju. Kraj.

*Br. 24 od Otona*⁴⁵ *Br. 541 od 12-XII.* Jedinice ove kolone pod mojom komandom osvojile su u toku 11 decembra pl. Devetak.⁴⁶ Sa prostorije oko Rogatice krenuli smo 8 decembra. Ceo prostor pređen je pod borbom. Otpor crvenih u početku bio je najjači, a docnije je sve više slabio, dok se nije pretvorio u bekstvo. Crveni su potpuno demoralisani. Imali su velike gubitke. Najžurnije se povlače preko sela Gajevi ka Vlasenici. Dalje gonjenje crvenih obustavio sam zbog naređenja komandanta Srbije i velike iznurenosti vojnika.

Br. 25 od Otona Br. 542 od 12-XII. Potrebne su sveže snage za njihovo gonjenje i to što pre. Duh i borbenost starišina na dostojnoj visini. Ukupni rezultat akcije podneću čim dobijem izveštaj od komandanta kolone. Za punjenje akumulatora nemam benzina, pa molim da mi ga stavite na raspoloženje. Molim kanal za p.pukovnika Piletića⁴⁷ i kapetanaodorovića.⁴⁸ Kraj. Keser.

Br. 26 Od OTONA Br. 544 od 12-XI. Ranjenika i bolesnika imao mnogo. Lečenje nemoguće, usled stalnih pokreta i borbi. Sanitetskog materijala nema. Jedinice ih nose sa sobom na nosilima i konjima i time im se smanjuje borbena sposobnost i gotovost. Vojnici su ostali goli i bosi. Usled slabog odela i obuće i velike hladnoće razbolevanje je veliko. Šta da se sa njima radi? Ako je moguće trebalo bi ih transportovati u američke, ili engleske bolnice. Hitno je. U borbama poslednjih dana utrošena je mnoga municija. Pojedine jedinice ostale su bez ove. Potrebna je hitna popuna, u protivnom jedinice su nesposobne za borbu. Imamo podatke da su crveni primili više transporata oko 30 novembra oko rogatičkog sreza. Ovo nepovoljno utiče na moral naših vojnika. Korisno bi bilo, a i duh kod vojnika bi se podigao kada bi i mi primali transporata. Keser.

---

inostranstvu formirane jedinice »jugoslovenske vojske« koje će se, pod komandom generala Petra Živkovića, iskrcati duž Jadranskog mora i, u sadejstvu sa četničkim snagama u zemlji, preduzeti opštu ofanzivu za oslobođenje Jugoslavije od okupatora i »komunističkog terora«.

⁴⁵ Dragutin Keserović.

⁴⁶ Kao nap. 12.

⁴⁷ Velimir.

⁴⁸ Borislav Bora.

Br. 27 OD IL ILA⁴⁹ — Br. 70 od 11-XII.: Izvršujući naređenja pretpostavljene komande S. U. korpus stigao je do sela Košutice, kod pl. Kopita. Došao je u kraj gde nema ništa a već tri dana čeka bezpomoćno naređenje za dalji pokret u krajeve gde se može bar nečim snabdeti, ili pak da nešto dobije od saveznika iz vazduha, kako je i k s u x⁵⁰ Plevlju obećano. Neka- da ponosna straža je bez hrane, ona formalno gladuje i Vi ćete je izgubiti. Već je jedan bataljon iz prve divizije pobegao, po- begao Ustašama i Nemcima u Sarajevo. Ima drugi deo.

Br. 28 OD IL ILA. — Br. 71 od 13-XII. Ovo je drugi deo. Kraj u kome nema ništa pa čak ni ljudi, u mesecu decembru gde z a s s u i g o o z a o⁵¹ preći od snega mesto od groblja. Ovo su komentari i razgovori vojnika moje jedinice. Nemogu da pređem preko ovih k-r-i-z-a, pa već Vas o tome izveštavam i molim da se vratimo u Srbiju. Bolje je da izginemo pojedinač- no nego li od gladi u Bosanskim planinama, ili neka nam se od strane saveznika doturi toliko obećano i željno očekivano snab- devanje iz vazduha. Ima još jedan deo.

Br. 29 OD IL ILA BR. 72 od 12-XII. Ovladali smo Deve- takom i nalazimo se na prostoriji na kojoj ste naredili. Stanje kod jedinica poznato Vam je. Potrebna je ma i najmanja po- moć saveznika, da se održi veza ljudstva i starešina. Ovo je hitna i neodložna potreba. Aerodrom kod Košutice u našim je rukama. Nastavak sleduje. Ilijev.

Br. 30 OD IL-ILA BR. od 13-XII. Nastavak depeše od 12. dec. Verujem da upućivanjem Vašeg vojnog delegata u sa- veznički glavni štab gde bi im isti bio tumač vaših želja i po- treba, pomoć bi brzo stigla i ljudstvo nebi bilo, bez čega ne- može biti, [bez] municije, odela i obuće, da bi u prestojećim akcijama bilo pobedonosno. Molim Vas svatiti to kao toplu želju, da stvorimo vojsku i kroz nju Otadžbinu. Kraj. IL-IL

Br. 31 OD PINDA⁵² Br. 253 od 13-XII. Stigli smo blizu Vas. Razmestio sam snage u sela: z u l p, Zagrade, Miletina, Jabukar n je c.a. Molim za dalje naređenje jer mesni četnici

⁴⁹ Simeun Ocokoljić, komandant Mlavskog korpusa.

⁵⁰ i ⁵¹ Nedešifrovano u originalu. Sve ovo što je nedešifrovano, u originalu je istaknuto tako što je napisano sa proredom a tako je pre- neto i obeleženo i u izvodu. U daljem tekstu se na to neće ukazivati, osim što će se negde dati mogući ili logičan tekst. Zbog nedešifrovanih pojedinih reči i delova rečenica, neke rečenice su često nejasne.

⁵² Mladen Mladenović, potpukovnik, komandant Južnomoravskog korpusa.

rekoše da se nalazite u selu Kruševci. Dali je tačno zbog dolaska kod Vas.

Br. 32 OD PINDA. — *Br. 254 od 13-XII.* Dolazim sa hiljadu ljudi. Štab grupe, vlasinski, jablanički, kozjački i južno moravski korpus. Major Brajević,⁵³ koji je uvek ostupao bez naređenja, odvojio se sa dve stotine ljudi i pismeno izveštava da je naš dalji put osetljiv i izložen, a to je njegov razlog. Dobićete njegov pismen izveštaj da idemo svi zajedno i pismeno kada se odvaja zbog osetljivog i izloženog puta.

*Br. 34 od RODIA*⁵⁴ *BR. 109 od 13-XII.* Crveni se nalaze u jačini oko hiljade u muslimanskim selima: Teočak, Glinje, Akmačići, Janjari i Trnovo sek. Bijeljina, u jačini oko jedne brigade oko Srebrnika sek. Tuzla, kao i u Tuzli.⁵⁵ Napad na njih otežan zbog muslimanskih sela, ali je preduzeto sve što se može da i muslimani uzmu učešća u akciji. Preduzeto da i Ozren⁵⁶ dejstvu u pravcu Tuzle. Nemci se po ešalonima i prilično u neredu povlače drumom Bijeljina — Brezovo Polje, Brčko i Bjeljina, Koraj Brčko, napadani stalno od savezničkih aviona. Nameran sam da naredim da se napadnu u cilju popune municijom i materijalom.⁵⁷

16 decembar 1944 god.

*Br. 35 od MONBLANA*⁵⁸ — *Br. 206 od 14-XII.* U gradu i okolini nudi se na prodaju mnogo vojne opreme pa i oružja. Ova komanda nema novaca. Molim da se dodeli veća suma što hitnije kako se nebi propustila prilika. P. Borota.

Br. 36 od BINDERA. — *Br. 201 od 14-XII.* Podneli smo broju 11 za odmah: 300.000 metaka kal 7,9, 125.000 talijanskih metaka za brede, granate sa dopun.[skim] punjenjem 1000, ručne bombe 3000, ulja za oružje, 30.000 m.p. metaka za Avalske korpus, brašna 150.000, soli 1000. Nastavak.

⁵³ Blažo, komandant 1. kosovskog korpusa.

⁵⁴ Petar Simić, pukovnik, komandant severne grupe bosanskih korpusa.

⁵⁵ Na tom prostoru su dejstvovale jedinice 38. divizije NOVJ. Detaljnije vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 130.

⁵⁶ Odnosi se na Ozrenski korpus.

⁵⁷ Vidi dok. br. 192, dep. br. 28.

⁵⁸ Gojko Borota, pukovnik.

Br. 37 od BINDERA — *Br. 202 od 14-XII.* Makarona 3000, a pasulja 1500, cokula 9000, a sitjula dvanaest⁵⁹ hiljada. Ako nema taj broj cokula, onda opanaka gumenih i koporana letnjih, isto toliko čakšira. Deset hiljada uvijača ili kamašni, 6000 mauzer pušaka kal. 7, 9, 20, lakih i teških i sto dvadeset lakih mitraljeza. Nastavak.

Br. 38 od BINDERA. — *BR. 203 od 14-XII.* Raznobojne rakete i deset raketnih pištolja. Mesto za preuzimanje ovoga označili smo Rogaticu, Goražde, Foču i Kalinovik. Ova su mesta provizorna a srbijanske snage kod Br. 11 nazvali smo: Severna, Rogatica, Srednje, Goražde i južna Foča Kalinovik. Danas predali spisak. Čestitam Vam slavu.

BR. 39 od MIKIA. — *Br. 188 od 16-XII.* Objedinio sam komandu nad svim jedinicama kao i rezervi. Do protpoosx stavili pod svoju komandu Komarčević, Neško i major Brajević, koji je ostao sa tri stotine ljudi I. kosovskog korpusa. Ukupno ima oko 2500 ljudi. Kod nas se pojavio pegavi tifus, a lekova nema, što me zabrinjava. Račić.

Br. 42 od PERUNA Br. . . .⁶⁰ od 16-XII. Od muslimana iz ovih krajeva saznaje se da je između Bijeljine i Zvornika, prešao preko Drine u Bosnu Peko Dapčević sa jakim snagama i dobrim naoružanjem i artiljerijom.⁶¹ Ovo radi znanja proverite. Čika Pera⁶²

Br. 43 od HEKTORA Br. od 16-XII. Čiči na ličnost. Ponovo Te molim, da se major Pejić⁶³ smeni kao nepodesno lice za položaj na kome je. Svaki rad s njime nemoguć mi je. Stoga što Ti je stalo da uspem u poslu koji si mi dodelio molim Te oslobodi me ovoga čoveka. Trebalo bi ga premestiti sa teritori-

---

⁵⁹ Tako piše u originalu, verovatno treba »koporana dvanaest«.

⁶⁰ Tačke u originalu.

⁶¹ Reč je o prebacivanju jedinica pod komandom Štaba Južne operative grupe NOVJ (komandant general-lajtnant Koča Popović). Grupa je formirana 3. decembra 1944. po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ radi dejstava opštim pravcem Zvornik — Tuzla — Doboj (Zbornik NOR-a, tom I, knj. 15, dok. br. 170, str. 506). Njeni prvi delovi (23. divizija) prebacili su se 16. decembra 1944. severno od Ljubovije, a zatim se prebacila i njena glavnina. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom I, knj. 15, dok. br. 170 i 202, tom IV, knj. 31, dok. br. 65, 130 i 150.

⁶² Nikola Kalabić.

⁶³ Manojlo.

je Bosne, a ako je to za sada nemoguće onda ga dodeliti Lekić⁶⁴ na raspored. Odgovor dostaviti mi preko Lekine stanice. Simić.

....

Br. 46 od TITANIKA — Br. 612 od 15-XII. — Po Vašoj depeši 9 i 10⁶⁵ naredio sam akciju ka severu koja počinje 16 decembra u sedam časova s tim da se ovoga dana dostigne linija u visini Hanpijeska. 17 decembra u visini Vlasenice i 18 krajnji cilj: Reka Drinjača, Jadovnik.⁶⁶ Sa štabom 16 decembra prelazim u selo Mađare, odakle ću se kretati prema situaciji, na određenom opštem pravcu dejstva desne kolone. Javite gde da se sastanemo.

....

Br. 47 od TITANIKA — Br. 618 od 15-XII. — Keserova kolona je sad desna. Naredio sam energičan rad po direktivi. Poslao sam preko Goražda poruku i Draškoviću da najenergičnije nadire ka Srebrnici, ali otud ne očekuj ništa. Poruči Boroti neka izdejstvuje municiju, jer smo već pri kraju. Nisam lud da saopštim da je moral kod straže odličan kad ih svi ovamo bolje znaju no Vi pa posle nebi ništa verovali. Svi ovamo znaju za njihovu kuknjavu i bekstva čitavih bataljona. Kad se sastanemo kazaću ko su i šta su oni, imam pismene izveštaje njihove, a zasad među nama samo toliko. Majku im mangupsku, ponavljam majku im mangupsku. Od automobila ima dva kamiona, jedan autobus i jedan luksuzni i to krntija, ali sam preduzeo da ih prebacim ka Doboju. Javi gde da se sastanemo. Ja idem u pravcu Žljebova. Primljene depeše: 1, 7, 11 u duplikatu, 12, 13 u duplikatu.⁶⁷ Pozdrav Čika Marko.

Br. 48 od TITANIKA. — Br. 619 od 16-XII Iz izveštaja korpusa straže vidim da prva divizija ide drumom ka Vlasenici. Međutim leva zona Keserove kolone je zapadno od drumu. Da ne bi dolazilo do pometnje uzmi pod komandu i desnu, Keserovu kolonu, pošto imate telegrafsku vezu sa Keserom. Izvestio sam šta sam mu naredio. Rezerva je Ljuba Patak sa oko 700 ljudi. Naređeno mu po smeni iz prvog reda da bude kod sela Mrkalje. I sa njima imate telegrafsku vezu. Inače vrlo teško kao što vidite da komanduje jedan jednom a drugi drugom kolonom, kad već ima k o m a n d a n t a kolona. Nalazim da je

---

⁶⁴ Stevan Stevo, major, komandant Majevičkog korpusa.

⁶⁵ ⁶⁶ i ⁶⁸ Vidi dok. br. 192.

⁶⁶ Vidi dok. br. 122.

brže i bolje da komandujete obema kolonama i ne osećam se pogodenim. U ostalom dolazim tamo pa ćemo razgovarati. Krećem 17 decembra iz sela Mađara u pravcu sela Knežine. Čika Marko.

17 decembra 1944

...
Br. 50 od PERUNA. — Br. 846 od 17-XII. Veza Vaš br. 29.⁶⁸ Ni ja ne verujem ali za svaki slučaj Leka može da proveri. Po zapovesti morao sam izbiti danas istočno od Hanpijeska, ali zbog prijema municije od br. 11 nisam mogao dalje izbiti od sela Plane, Pod-Žeplje, severoistočno od Devetaka. Da sam mogao ostati koji dan mogao sam dobiti milion metaka, a u izgledu je i artiljerijska, kao i obuća.⁶⁹ Nastavak.

Br. 51 od PERUNA. — Br. 847 od 17-XII. — Nastavak Predamnog imam dosta komunista. Kako ću sutra proći javiću. Da li je akcija na Šejkoviće i sa Ozrena i Majevice. Kad će mo se sresti. Ima li izgleda uskoro na bolje dane. Ne tražim inekcije ali me interesuje. Čika Pera.

...
Br. 61 od MONBLANA. — Br. 208 od 16-XII. 14 ovog meseca razgovarao sa 11. Predočio traženje u pogledu ustaša. Izgovaraju se da to ne mogu naređivati, jer bi to dovelo do diplomatskih zapleta. Sa strane njihove vojnički učiniće se što je moguće. General Trifunović primao dosada izvesnu pomoć od trupa koje se nalaze na terenu. Uveravaju da će se izvesne njihove snage koristiti za stabilizaciju fronta na Drini, dok će ostale u Srem i Slavoniju radi bočnog udara u Mađarsku. Mole da se kretanje srbijanskih snaga prestavi kao vraćanje u Srbiju preko Vlasenice, Zvornika ka Valjevu. Nastavak.

...
Br. 63 od MONBLANA Br. 210. — Nastavak. Tražio sam da nam izbave iz domobranske bolnice majora Radonjića Marka sa još jednim četnikom. Oba su sa Trebave. Po kuriru Dr. Andrića⁷⁰ dobio sam već izvesni materijal y o d y c s mi je

⁶⁸ Vidi dok. br. 119 i 139.

⁷⁰ Dr Vojin, član CNK, tada je bio nastavnik »moralne nastave« na kursu za obuku diverzanata u Srbiji.

obećao i ostalo, tako da će se moći obučiti kursisti u rukovođenju sa istim. Naoružanje za njih izgleda dobićemo isto. Obećano mi je. Za grupu u Beč predvideo sam sve.⁷¹ Nastavak.

Br. 64 od MONBLANA. — Br. 211. Nastavak. Molim za naređenje kome ljudstvu ove grupe dati upustva, i ko će ih upućivati u njihov zadatak, pored onoga sa kojim dolaze sa strane 11. Radi sporazumevanja naših sa 11 ugovorio sam znak raspoznavanja, Mitrovica, ponavljam Mitrovica. Molim za odobrenje da se to dostavi našim jedinicama. Kraj depeše. Puk. Borota.

Br. 65 od 543. — Br. 48 od 17-XII. Vilda⁷² javlja da su stigli u Ljubljano Rony⁷³ i Pašić Nikola⁷⁴ i javili se Vildi traže instrukcije. Pop Đujić⁷⁵ sa 5 hiljada boraca i 600 izbeglica stigao u Brlog ponavljam Brlog i stupio u vezu sa tamošnjim jedinicama. Naredio sam da produži akciju sa tamošnjim jedinicama a izbeglice da prebaci u Sloveniju.

18 decembar 1944 g.

Br. 66 od ORFEJA.⁷⁶ — Br. 616 od 17-XII. Stigli smo 16 decembra u 17 h. u Foču. Najnovija situacija: Zatekli smo celokupne snage sa leve obale Drine u povlačenju za Foču, tako da ni jedan jedini čovek nije ostao na najbližim položajima za odbranu prelaza preko Drine. Smiljanić ima svega oko hiljadu boraca, golih bosih bez municije i morala.⁷⁷ Izjavio je da je nesposoban za borbu dok ne dobje municiju i dok se ne odmori. Nastavak.

Br. 67 od ORFEJA. — Br. 618 od 17-XII. Sa ovim snagama o ponovnom napadu na Kalinovik ne može biti ni govora, ako se ne dobije municija i jača pojačanja sa strane. Jačina komunista u oblasti Kalinovika oko 1000 ljudi. Od Račića i Pavla još nemamo novih podataka. Učinićemo sve da zadržimo mostobran na levoj obali Drine i proučićemo mogućnost za prihvatanje.

⁷¹ Vidi dok. br. 114.

⁷² Dobrosav Jevđević.

⁷³ Dr Pavle Pešić (negde i Pašić), rez. potpukovnik, šef radio-propagande Vrhovne komande.

⁷⁴ Obaveštajac DM.

⁷⁵ Momčilo (vidi dok. br. 101 i 115).

⁷⁶ Petar Bačović.

⁷⁷, ⁷⁸ i ⁸⁰ Vidi dok. br. 117 i 177.

Pavlovih snaga. Preko Borote tražite municiju, koju bi nam dostavio preko Momčilovića i Mazića.⁷⁸ Pukovnici Ostojić i Baćović.

*Br. 68 od AGEJA*⁷⁹ *Br. 179 od 15-XII.* Danas na konferenciji sa svima mojim i ostalim komandantima zaključio sam da stavljeni mi zadatak ne mogu rešiti jer municije nemam. Odlučili smo da pod zaštitom mraka otstupamo za Ustikolinu gde ću da saznam rezultat rada Baćevića i Osojića i da nastanem da na neki način popunim municiju. Ovo je bilo jedino rešenje te ovako postupam.⁸⁰ P.pukovnik Smiljanić.

Br. 69 od AGEJA. — *Br. 180 od 16-XII.* Sa jedinicama stigao sam u Foču ovde su Ostojić i Baćović. Danas imam konferenciju. O rezultatu izvešću. P.pukovnik Smiljanić.

Br. 75 od BINDERA. — *Br. . . .*⁸¹ *od 17-XII.* Municiju prvu partiju primili smo i to 40000 metaka. *Br. 11* traži ime lica kome treba njihov vojnik kome treba da preda, kao i to da se uvek označava ime mesta, ime a i s a⁸² kao i najbolji put. Molim ovo javite Boroti na njegovu šifru, jer ja treba da krenem čim se magla dignu. Raspoloženi su da nam municiju stave uvek.

*Br. 79 od JENKI*⁸³ — *Br. 1 od 17-XII.* Juče popodne stigli u Foču. U isto vreme Smiljanić i Kalabić stigli odstupajući od Kalinovika, jer ih Momčilović nije pomogao, kako su bili ugovorili a i municije nestalo. Ostojić odmah preduzeo da se održi Foča sa Mostobrana, kako bi docnije preduzeo izvršenje projektovane operacije. Ako ikako postoji mogućnost da se dobije municija učinite da se dobije. Ostojić danas na konferenciju upoznao komandante sa gledištima i naporima V. K.⁸⁴ Svi se slažu, ali kada treba da se izvrši zadatak, onda »rasovi« nalaze mnogo protiv razloga. Nastavak.

---

⁷⁹ Dušan Smiljanić Duja, potpukovnik, komandant Šumadijske grupe korpusa.

⁸¹ Tačke u originalu.

⁸² Treba: lica.

⁸³ Zaharije Ostojić, pukovnik, komandant IDŠVK.

⁸⁴ Prema obaveštenju komandanta Zeničkog korpusa od 10. decembra 1944, Zaharije Ostojić i Petar Baćović su 10. decembra 1944. na sastanku sa Dražom Mihailovićem dobili direktive za dalji rad (Arhiv VII, Ča, k. 194, reg. br. 6/4). O konferenciji koju je Zaharije Ostojić održao 17. decembra 1944. u Foči, komandant 1. šumadijskog

Br. 80 od JENKI Br. 2 od 17-XII. Nastavak. Ostojić čini sve da krene nabolje. Ja i Blagota⁸⁵ ćemo ga pomoći koliko možemo. Potrebno je da grupu rezerve odmah stavite pod Ostojićevu komandu, jer je vrlo važno da se zauzme Kalinovik. To i radi podizanja morala, jer će neuspeh kod Kalinovika imati rđav neuspeh ovdašnjih trupa. Izdajte preko depeša svima ovdašnjim snagama da su pod komandom Ostojića. Javite o uspesima u istočnoj Bosni. Baletić.⁸⁶

Br. 82 od ORFEJA Br. 617. Momčilović se povukao preko Krbaljina, izgleda ka Trnovu. Popović⁸⁷ ima oko 150 gačana koji su ostali bez municije goli i bosí. Fočanska brigada, delom ljudstva je na položaju prema ustašama u vrh Prače, a delom je kod kuće. Ružić⁸⁸ je ovde sa 50 ljudi. Kalaitović ima oko 300 ljudi ali je 16. bio iznenađen kod Miljevine, pretrpeo gubitke i izgubio municiju. Nesposoban je za dalju akciju. Ustaše iz Prače ima ih oko 1000 vrše pljačku, pustošenje i ubijanje u celoj okolini. Jabučka milicija 15-prikuplja se u Ustikolinu i izgleda napašće nas, samo neznamo u kome pravcu. Nastavak.

19 decembar 1944 god.

Br. 88 od ORFEJA. — Br. 620 od 19-XII. Drugi deo. Izvršio sam raspored za odbranu desne obale Drine. Za ovo imam na raspoloženju 700 Smiljanićevih ljudi, Baćovića i moju štabnu četu 200 fočana, i 200 gačana ali su svi bez municije. Pavle je 16 — zauzeo Kolašin. Za njegov prihvat odredio sam sve što se može prikupiti iz Sandžaka, što će biti oko 1000 ljudi. Kalaitove snage posle neuspeha na Miljevini razbegle se kućama. Ra-

korpusa je u svom dnevniku (Arhiv VII, Ča, k. 41, reg. br. 49/1) zapisao:

»Konferencija u Foči: pukovnik Ostojić, pukovnik Baletić, Smiljanić, Milorad Popović, Aca Milošević i mnogi. Rešavalo se da se reši... (tačke u originalu — prim. red.). Ovi ljudi navalili da mi Šumadinci na svaki način opet držimo mostobrane Foče, dok „pristignu Đurišićeve trupe“ pa ćemo opet na Kalinovik. Jedva odbranih. Sa brigadirima i bataljondžijama po svemu sam istog mišljenja. Stanje jedinica nam je podjednako jasno. Ostali smo u Foči.«

⁸⁵ Bošković.

⁸⁶ Luka.

⁸⁷ Milorad, komandant Nevesinjskog korpusa.

⁸⁸ Ivan.

čić se nalazi na Jabuci i njemu sam naredio da drži mostobran kod Goražda, i po mogućstvu da dejstvuje ka Ustikolini. Nastavak.

Br. 89 od ORFEJA. — *Br. 621 od 19-XII.* Nastavak. Nemam izveštaja od Draškovića. Sve njegove snage za sada nepokretne. Sa Momčilovićem nemam veze jer se povukao ka Trnovu. Neophodno je potrebno za svaku daljnju akciju da se dobije bar municija. Molim da se izda naređenje Boroti u ovom pravcu. Preko Borote takođe preneti naređenje da dejstvuje preko Dobrog Polja. Molim za obaveštenje gde se nalazi Raković, kome bi trebalo poručiti da se probije za Sandžak jer bi tako bilo lakše probijanje i njemu i Pavlu. Molim za obaveštenje kako se razvija akcija u istočnoj Bosni.⁸⁹ Ostojić. Kraj.

*Br. 90 od PARZIA.*⁹⁰ — *Br. 358 od 15-XII.* Odgovor na ranije primljenu depešu. Bio sam i ostajem veran ideji Ravne Gore. Sav moj rad u vezi sa Englezima nosi pečat zajedničkog a nikako separatnog rada.⁹¹ Za ovo imam i pismenih podataka. Da sam ostao veran ideji Ravne Gore, kao i ceo nacionalni narod Crne Gore svedoči sledeće. Nastavak.

Br. 91 od PARZIA. — *Br. 359 od 15-XII.* Centralnom Nacionalnom komitetu Kraljevine Jugoslavije. Kongres delegata Crne Gore i staroga Rasa, koji se sastao na dan 19 novembra izabrao je nacionalni komitet za ove krajeve u koji su ušli mitropolit Janikije kao počasni pretsednik, Miljan Radonić bivši narodni poslanik, pretsednik i komesar oblasti Zetske kao pretsednik Savo Vučetić, ministar u penziji, i bivši narodni poslanik. Lazar Damjanović, sudija velikog suda i član izvršnog odbora za narodno ujedinjenje Crne Gore i Srbije. Milan Madević sudija velikog suda. Radoslav Drljević viši državni tužilac, Milan Popović učitelj, poslanik velike narodne skupštine u Podgorici i član delegat za Beograd. Dr. Niko Serpović, advokat i bivši pretsednik cetinjske bratine, kao i potprjetsednik. Nastavak.

Br. 92 od PARZIA. — *Br. 360 od 15-XII.* Nastavak. Nikola Kostić direktor finansijske direkcije, Jakov Vuksanović starešina sreskog suda, Nikola Vukčević inspektor ministarstva finansija. Mihailo Jovanović, sudija velikog suda poslanik velike narodne skupštine u Podgorici i član delegat za Beograd, Đokan Anđelić privatni činovnik, Branko Mustur profesor, Mitar Mit-

⁸⁹ Vidi dok. br. 125.

⁹⁰ Pavle Đurišić.

⁹¹ Vidi dok. br. 133 i 137, dep. od Berte.

rović sekretar banovinske organizacije samostalne demokratske stranke i seljačko demokratske koalicije za Vrbasku banovinu, kao sekretar, Novo Đukić sudija sreskog suda, kao drugi sekretar. Moli se C. N. K. da ovo [primi] k znanju i o istome obavijesti Vrhovnu komandu i drugog koga treba. Pretsednik Vukašin Vukašinić sekretar Mitar Mitrović.

...
Br. 94 od PARZIA. — *Br. 364 od 15-XII.* Ali ni Vrhovna komanda ni ministar nisu ostali verni nacionalnom narodu i borcima Crne Gore i ne posmatraju sve pokrajine podjednako. P. pukovnik Đurišić.

*Br. 95 od HEKTORA*⁹² *Br. 293 od 19-XII.* Borbe vodimo oko Tuzle.⁹³ U Podrinju i iz Semberije nemam još tačne podatke o razvoju situacije. U početku su crveni imali uspeha, pošto su postigli iznenađenje, ali su se naši ipak snašli. Verujem u naš uspeh, ali me brine municija. Leko

...
20 decembar 1944

*Br. 100 od BRANE*⁹⁴ — *Br. 1 od 13-XII.* Krajem novembra Lukačević otišao za Hercegovinu sa pratnjom od 30—40 ljudi. Pratnja ga pratila od Bilećskog sreza i prije četiri dana vratila se u Foču. Lukačević produžio sa tri Engleza, svojim doktorom i nekoliko svojih pratilaca da uhvati vezu sa Englezima koji su u Bileću.⁹⁵ Govorio da ide na taj put po Vašem naređenju. Ta tri Engleza izgleda doveo iz Pljevlja.

...
Br. 104 o d542. — *Br. 59 od 20-XII.* — Primljene depeše 39, 45, 51, 62, 67 i 70.⁹⁶ Nema kod nas ni malo masti, pasulja ni soli. Ima samo oko 400 kgr. kukuruza. Poznato vam je da je

⁹² Stevan Stevo Damjanović Leko.

⁹³ Borbe protiv Majevičkog korpusa u rejonu Tuzle vodile su jedinice 38. divizije NOVJ. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31. dok. 82 i 85.

⁹⁴ Jevrem Simić, pukovnik.

⁹⁵ U Bileći se tada privremeno nalazila jedna britanska artiljerijska jedinica. Njoj se, sa tri četnička oficira, predao Lukačević a ona ih je izručila NOVJ (Arhiv VII, ANOR, k. 1146/I, reg. br. 2/2, depeša Štaba 29. divizije od 6. decembra 1944. Štabu 2. korpusa NOVJ).

⁹⁶ Vidi dok. br. 192.

ovde ostalo ljudstvo golo i boso. Do sada smo uspeli da obučemo i obujemo samo jedan deo. Ima ih još dosta golih i bosih. Ja nisam izmislio br. 700. To je pre neki dan depešom izvestio Smiljanić. Nije mi poznato da su mu posle došla neka pojačanja. Koliko je meni poznato Milošević ima samo oko 170 ljudi. Nastavak.

Br. 105. od 542. — Br. 60. — Nastavak. Verujem da bi se sa 2000 dobrih boraca mogao zauzeti Kalinovik od jedne partizanske brigade. Naređeno Ostojiću i Smiljaniću kao i ostalima. Nešković sa Rogatičkom verovatno je negde tamo blizu vas, zato vas molim da mu vi odatle pošaljete naređenje za štampariju. VILDA javlja: 1 Fotić brzobjavlja da Nojbaher očekuje Đujića u Beču po Đujićevoj želji. Đujić želi da dođe u Sloveniju, a ne da ostane u Lici. Kraj. potvrđeno ozbiljno. Pozdrav.

Br. 106. — od MIKIA.⁹⁷ — Br. 193. od 20-XII. — Sa Majevice primio sledeću depešu: Javite odmah liniju na kojoj trebam hvatati vezu sa Vama. Ja sam već naredio Bircanskoj, Papraćskoj i Sprečanskoj brigadi, kao i Stuparskom bataljonu da hvataju vezu sa vama.⁹⁸ To su naše jake snage i odmah ih stavljajte pod svoju komandu u moje ime. Komandant te grupe brigada je major Miroje Jovanović. Odličan komandant i oficir. Leko. Javite Lek i onim što su otišli ka severu gde će stupiti u vezu. Račić.

21 decembar 1944 god.

Br. 107 od Hektora. — Br. 299 od 21-XII. Danas preduzima opšti napad na crvene na teritoriji ovog korpusa.⁹⁹ Pritisak na Tuzlu ću takođe izvršiti, a grupe-sprečanskih brigada naredio sam da razbiju bande u oblasti Paprače i Šekovića, da čim pre uhvate vezu sa srbijanskim snagama, koje dolaze sa juga. Leko.

...

Br. 109 od PERUNA Br. 856 od 20-XII. Nalazim se severoistočno od Šekovića, sela Selište, Korito i Vidaković.¹⁰⁰ Pogačar¹⁰¹ je upao u Vlasenicu i ide pravcem ispred Kesera i ako mu to nije pravac.¹⁰² Odlični su borci i dobro su naoružani. Čeka Pera.

⁹⁷ Dragoslav Račić.

⁹⁸ ⁹⁹ i ¹⁰⁰ Vidi dok. br. 139.

¹⁰¹ Ljudevit.

¹⁰² Vidi dok. br. 125.

Br. 110 od PERUNA Br. 861 od 21-XII. Treća divizija S.U.K. Pogačareva nalazi se na mome desnom krilu. Danas kreće pravcem selo Dobrić selo D. Bašići selo Paprača selo Osmaci, gde će zanočiti i čekati dalje naređenje preko moje radio stanice. Čika Pera.

Br. 112 od RODIA. — Br. 112 od 21-XII. Jače partizanske snage ponovo su prodrle 15 ovog meseca preko Drine u Semberiju i potisle naše delove do linije: Novo Brezovo polje, D. Bukovica, G. Bukovica, Korenita, Zabrđe gde se sada vode borbe, Prema izjavi zarobljenika iz Mačve su prešle: 6-Bosanska, 2-Krajiška i 15-Majevička brigada, a za njima se prebacuje i Slavonska divizija.¹⁰³ Namera im je da što pre zagospodare Semberijom. Preduzimam sve što mogu da se neprijatelj tuče u što kraće vreme. Depeša br. 28 primljena,¹⁰⁴ postupak naređen saobrazno novostvorenoj situaciji u Semberiji i Majevidici, Ozrenu, jednom delu Majevičkog i trebavskog korpusa naređen energičan napad prema oblasti Tuzle.

Br. 114 od VOBIA.¹⁰⁵ — Br. 4 od 20-XII. Partizani, dosta jaki, zauzeli Puračić i okolinu.¹⁰⁶ 18. o.m. vršili smo napad manjim snagama, ali nismo uspjeli. Koncentrišemo sve snage radi čišćenja. S nama je i Zeleni kadar. Kraj.

Br. 116 od BINDERA. — Br. . .¹⁰⁷ od 19-XII. Municija poslata. Dobio sam za sve inekcije protiv tifusa kao i prašak za vaške. Traže oficire za vezu sa stanicom. Javio sam šifru Zorionu¹⁰⁸ da dođe jer je najbolji i poznaje Pajine. Ostavio sam

¹⁰³ Odnosi se na 17 (istočnobosansku) i 23 (slavonsku) diviziju NOVJ (vidi nap. 61).

¹⁰⁴ Vidi dok. br. 192.

¹⁰⁵ Cvijetin Todić, komandant Ozrenskog korpusa.

¹⁰⁶ Puračić su 10. decembra 1944. zauzeli dva bataljona 17 (majevičke) brigade 38. divizije NOVJ i Tuzlanski NOP odred. Opširnije vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 61, 85, 146.

¹⁰⁷ Tačke u originalu.

¹⁰⁸ Zoran Jovanović (vidi dok. br. 139, podatke za 2. januar 1945). Potpuniji podaci o njegovom radu kao oficira za vezu sa Nemcima nalaze se u narednim depešama i u poslatim depešama Vrhovne komande (vidi dok. br. 192).

mu da odluči. On je kod Kalabića.¹⁰⁹ Ja noćas krećem avionom. Za sada sve ide kao što sam predvideo. Pismo sledi po Pevecu.¹¹⁰

*Br. 117 od AGEJA.*¹¹¹ — *Br. 183 od 21. XII.* Vojnici su mi goli, bos, gladni i iznemogli, jer hrane nema. Municija na automatu 30,50 metaka a na pušku 5,10 metaka. Potrebna je bitna popuna. Municija mi je potrebna naša, talijanska, francuska i mašingerverska kao i za lake i teške bacače. Zbog navedenog i teških dana koji dolaze moral mnogo opao. Baćović i Ostojić me pomažu, ali su u nemogućnosti. Potrebna je hitno preduzeti meru da se stanje popravi. Čika Gavra¹¹² otišao 9 iz Foče za V. K. P. pukovnik Smiljanić.

...

Br. 119. od MIKIA. — *Br. 194 od 21. XII.* Molim da mi odobrite da sa korpusom pređem na Povlen, Medvednik i Maljen i da povežem sve gerilce u Srbiji. Krenuo bih preko Drine 5 dana posle Vašeg odgovora. Za uspeh ne brinite. Neško.¹¹³

Br. 120 od VILDE. — *Br. 24 od 20-XII.* Doćiće do teškog sukoba naših i Rupnika¹¹⁴ u Sloveniji. Rupnik greši mnogo ali je naša komanda ne inteligentno postavila da su samo oni Vaše pristalice, onda bi Vi imali u Sloveniji 195 ljudi. Molim naredite po svaku cenu sporazum, jer oružani sukob bi bio skandal. Domobranstvo je sa Vama. Vilda

22 decembar 1944 g.

*Br. 121 od OTONA.*¹¹⁵ — *Br. 557 od 22-XII.* U toku 21 sa desnom kolonom pod borbom izbili u dolinu reke Spreče. Crveni su razbijeni, tučeni i gonjeni do mraka, samo na pravcu Rasinsko-topličke grupe nađeno 26 mrtvih više zarobljenih i

---

¹⁰⁹ Nikola.

¹¹⁰ Jožef Jože major komandant Radio-telegrafskog i tehničkog centra br. 1 Vrhovne komande. Pomenuto pismo nije pronađeno.

¹¹¹ Dušan Smiljanić, pukovnik, komandant Šumadijske grupe korpusa.

¹¹² Nije utvrđeno o kojem se licu radi.

¹¹³ Neško Nedić, kapetan, komandant Valjevskog korpusa (vidi dok. br. 192, dep. br. 99).

¹¹⁴ Leon (Leo), vrhovni inspektor slovenačkog domobranstva.

¹¹⁵ Dragutin Keserović.

više automatskog oružja zarobljeno.¹¹⁶ Sa komandom Srbije i sa Avalskim korpusom nemam veze. Molim naređenje za dalji rad. Keser.

Br. 122 od PERUNA. — Br. 863 od 22-XII. Ja i graničari smo juče zauzeli Caparde, Osmak i Kakanj brdo od 22 komunističke divizije koja se povlači od Zvornika.¹¹⁷ Neprijatelj ostupio ka Majevidici. Keser je levo od mene i on imao borbu. Graničari su desno od mene. Sa Lekom nemam vezu ali je sa nama jedan mali deo Sprečanske grupe brigada. Detaljnije ću Vas izvestiti kad prikupim podatke. Od br. 11 snabdeo sam se dobro. Da sam imao mogućnosti snabdeo bi se još. Nastavak.

...

Br. 129 od 547. — Br. 73. — od 21-XII. — Zenička brigada je ovde. Njeni delovi su prema Kladnju. Primljene depeše 60, 72, 83. Centralni Nacionalni komitet je odgovorio Nacionalnom komitetu Crne Gore, Boke i Starog Rasa na pozdravnu depešu. Ja sam u tvoje ime takođe pozdravio komitet C. Gore, Boke i Starog rasa. Moje je mišljenje da je ono pravi nacionalni komitet kako po svome kvalitativnom sastavu, tako i po načinu izbora. Pukovnik Lalatović.¹¹⁸

✓ *Br. 133 od PARZIA. — Br. 366 od 20-XII. —* Đurišić usled bolesti i iznurenosti predao mi komandu, a od njega nisam dobio nikakvu direktivu za dalji pokret, jer kaže da ih nije dobio od V.K. Stigli smo sa 7.000 boraca i 2000 izbeglica na Cer. Kuda da dalje da krenemo. Ima velikih teškoća u toku kretanja. U stopu me prate 6 bombardera, za koje se veruje da su Titovi. Stalno bacaju bombe i letke. U teškom sam položaju. Đurišić bolestan i iznuren, ali sposoban da komanduje sa konja. Odbija da daje ma kakve direktive i upustva. Kod oficira i vojnika ovo izazvalo revolt. Postoji bojazan da se sve raspe i dođe u gerilu. Imam 150 ranjenika. Javite novosti u pogledu naše situacije u unutrašnjosti i van zemlje. Potpukovnik Gojnić.¹¹⁹

¹¹⁶ Toga dana borbe je vodila 21. brigada 38. divizije NOVJ. Njeni ukupni gubici od 20. do 28. decembra 1944. bili su: 8 mrtvih, 31 ranjen i 2 nestala. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV knj. 31, dok. br. 123. U ovoj knjizi vidi dok. br. 139, dep. br. 104.

¹¹⁷ Vidi dok. br. 93, nap. 32.

¹¹⁸ Mirko.

¹¹⁹ Blažo.

Br. 134 od ORFEJA. — Br. 622 od 21-XII. — Radio stanica, koju sam ostavio u Srednjem to mi je jedina veza sa Istočnom Bosnom. Šef centra veze je kapetan Radičević. Nemam ništa protiv da se sa njom služi pukovnik Borota. Sve Hercegovачke snage prikupljam i organizovaću od njih jedan jurišni korpus na vojničkoj bazi. Biće ih oko 800. Ako bi ovladali Kalinovikom, mogao bih izvući još oko 1500 po izveštajima koje sam dobio iz Hercegovine. Nastavak.

Br. 135 od ORFEJA. — Br. 623 od 21-XII. — Nastavak. Učiniću sve da reorganizujem bosanske korpuse na vojničkoj bazi, a ne sreskim kao što je to do sada bilo, da bi smo jednom dobili pokretnu vojsku. Kurir Čorić koji je došao od Neškovića izveštava da se kod Neškovića nalazi Vasiljević koji traži pomoć da uredi Višegradsku. Vreća i Gajić komandanti bataljona nalaze se u Zelenom kadru sa ljudstvom. Vodili su borbu sa Draškovićem. U čajničkom srezu postoji Zeleni kadar sa Nikolom Kojovićem, komandantom bataljona.

Br. 136 od ORFEJA. — Br. 624 Nastavak. Sve ćemo učiniti da se više ne desi počesno zalaganje snaga. Ubuduće slaćemo oficire, od pojedinih kolona. Pošto je Momčilović podatan piću, a pošto se ne može sada smeniti, potrebno je uputiti nekoga kao Vašeg delegata kod njega, jer vrlo verovatno Momčilovićevo piće je uzrok neuspeha kod Kalinovika, što i Smiljanić veruje.

Br. 137. — od ORFEJA. — Br. 625. Nastavak. Predlažem da uputite Blagotu¹²⁰ ili Glumca.¹²¹ Ovo mišljenje da zadržite za sebe. Smatramo, da ovi nemaju nikakvog posla. Sa Smiljanićem radim u potpunoj saglasnosti. Sa Pavlom imamo stalnu vezu. On je 20. zauzeo Cer pored Mojkovca. O detaljima odgovoriće. Ostojić. Sve ćemo činiti i činimo, da se postigne potpuna harmonija starešina u čemu me Acim¹²² mnogo pomaže. Molim Vas da nam verujete. Pozdrav Baćović. Kraj.

Br. — 140. — od AGEJA. — Br. 186 od 22-XII. — U vezi Vaše depeše br. 62 od 21 decembra naredio sam da se Račić i Komarčević rokiraju u oblast: Jabuka — Ustikolina — Jošanića. Sa Smiljanićevim i meštanskim snagama branim Drinu juž-

¹²⁰ Bošković.

¹²¹ Stevan, major, načelnik Štaba IDŠVK.

¹²² Verovatno: Acim Slijepčević.

no od Cvilina sa mostobranom kod Foče. Juče smo odbili napad crvenih, koji je trajao od 13 do 20 časova.¹²³ Za držanje mostobrana kod Gorazda odredio sam Vučkovića¹²⁴ i Kosorića.¹²⁵ Drašković izveštava da ne može pokrenuti ni malo na sever. Pavle je 20. o.m. prethodnicama izbio na Cer severno od Mojkovca. Još nije odlučio da li će ići sa Nemcima dolinom Lima za višegradski srez ili će se probijati preko Plevolja. Moja stanica neispravna. Puk. Ostojić.

23 decembra 1944 god.

Br. 141 od FLEŠA.¹²⁶ — Br. 233 od 22-XII. Moljeviću.¹²⁷ Primio depešu. Učiniću sve da saznam za Vaše. U vezi sa situacijom hoću da Vam skrenem pažnju da je sa Englezima moguć sporazum samo dok se ne obrazuje jedinstvena Jugoslovenska vlada.¹²⁸ Od toga momenta, budite uvereni neće biti apsolutno nikakve mogućnosti za kontakt sa Englezima. To će se raditi samo preko vlade u Beogradu. Zato što se sad ugrabi to nam je, inače posle moramo hvatati vezu sa vladom ako u njoj bude poznatih demokratski orijentisanih ličnosti ja ću hvatati vezu da im opipam puls. Nastavak.

Br. 142 od FLEŠA — Br. 234 od 22-XII. Drugo. O svemu ću Vas obavestiti. Situacija u Srbiji za nas teška. Pozadina dobro organizovana. U selima naoružane milicije u gradovima jaki odredi za gonjenje. Na putu od Golije do Ravne Gore gde smo bili juče to smo na svojoj koži osetili. Raković podnosi izveštaje inače ovaj marš je probudio celu zapadnu Srbiju i ulio joj u srce novu nadu i veru da još postoji. Dr. Đurović.

¹²³ Vidi dok. br. 177, nap. 23.

¹²⁴ Miloš, kapetan, komandant Čajničke brigade Drinskog korpusa.

¹²⁵ Radivoje, poručnik, komandant 2. rogatičke brigade Romanij-skog korpusa.

¹²⁶ Štab 2. ravnogorskog korpusa, takođe i Predrag Raković i Trifun Čosić.

¹²⁷ Dr Stevan, sekretar Izvršnog odbora CNK.

¹²⁸ Posle trinaestodnevnih pregovora između predsednika NKOJ-a Josipa Broza Tita i predsednika vlade Kraljevine Jugoslavije u emigraciji dr Ivana Šubašića, u Beogradu je 2. novembra 1944. postignut sporazum o obrazovanju jedinstvene jugoslovenske vlade. Utvrđeno je da jedinstvena vlada do izbora za svoj rad odgovara AVNOJ-u i da se kralj Petar ne može vratiti u zemlju dok narodi Jugoslavije ne donesu konačnu odluku o državnom uređenju, a da do tada kraljevsku vlast vrši kraljevsko namesništvo koje će imenovati kralj uz saglasnost predsednika NKOJ-a. Kralj je tek 2. marta 1945, na intervenciju vlada Velike Britanije, SAD i SSSR-a, potpisao ukaz o namesništvu. Vidi u ovoj knjizi prilog I (dokumenti vlade Kraljevine Jugoslavije u emigraciji).

Br. 143. od FLEŠA. — Br. 235 od 22-XII. 18 decembra neprijatelj me napao jačim snagama na Čemernu. Jedan deo snaga sam uputio ka Goliji a ja sam sa 500 krenuo pravac Čemerni, Vijenac, kroz Dragačevo na Ovčar pregazio sam Moravu preko Rožaca, Gojne Gore, Družetića, Ravna Gora, Maljen gde se sada nalazim.¹²⁹ Skroz usput napadan sam a na Ravnoj Gori dočekali su me sa svih strana te se nisam mogao zadržati već sam došao na Maljen. Evo kako izgleda na levoj obali Morave. Svaka opština oko 30 milicionera, u svakom gradu najmanje 500 boraca kao poterno odeljenje. U pozadini su sve partizani od 41 godine. Vlast su svuda postavili. Nastavak.

Br. 144. od FLEŠA. — Br. 237 od 22-XII. Oblast Golije i Čemerna na Goču i Glediću, Vujan, Rudnik i Maljen, Suvobor. Ja vodim 200 i držaću se dokle god mognem. Slučaj u Grčkoj daje narodu nade da će se ovo promeniti. . . .

Br. 145. od KALABIČA (za Asena)¹³⁰ Br. 870 od 23-XII. Juče sam Vam javio za komoru. Komora mi je sva propala kao i dosta ljudstva posle borbe od 10 sati na život i na smrt a napala ih je 27 divizija u samom Šekoviću. Avalci bili udaljeni 3 km. pa nisu spasli. Zločin! Posle ove katastrofe neznam dalje šta da radim jer su mi dva najbolja bataljona propala kao i mnogo municije za teški bacač, pušku i drugo, koju sam dobio na polasku sa Devetaka.¹³¹ Kako kod ovakve situacije, da uputim Vandinog saradnika.¹³² Nastavak.

Br. 146 od Kalabića (za Asena) Br. 871 od 23-XII. Nastavak. Vidite li da i dalje ljudi neće da rade kako treba. Kako je moguće da Avalci ne idu određenim pravcem, kako je moguće da graničari neidu svojim pravcem. Biću prinuđen da se svega ovoga rešim jer jednu i po godinu lijem krv na sve strane posejavši preko osam stotina gardijskih grobova, a drugi celo vreme se izvlače. Pozdrav svima, Vas i Čiču¹³³ i decu najviše iskreno pozdravlja vaš Pera. Kraj.

23. decembra 1944. god.

Br. 149 od KORE Br. 541 od 21-XII. Verujem da ćemo Drinu držati do Pavlova dolaska sa mostobranom kod Goražda

¹²⁹ Vidi nap. 35 i 36.

¹³⁰ Miroslav Trifunović, komandant Srbije.

¹³¹ Vidi dok. br. 139, nap. 35 i 36.

¹³² Odnosi se na Zorana Jovanovića, saradnika četničkog obavешtajca Rajka Pavlovića (Vanda).

¹³³ Draža Mihailović.

i Foče. Kalinovik nemožemo napadati pre popune municijom i dolaska Pavlovih trupa. Činimo sve da jedinice održimo. Ostojić...¹³⁴ Major Gojnić moli da mu se odgovori da li se njegov brat Petar Gojnić sveštenik nalazi u grupi Siniše Pazarca?

...
*Br. 153 od PAČEA*¹³⁵ *Br. 734 od 21 - XII.* Po Vašem naređenju uputio sam radio ekipu na teren oko Boljevca. Ista je stigla na određeno mesto. U jednom napadu partizana izgubila je radio stanicu i promenila je mesto otišavši u oblast Knjaževca, gde je našla drugu radio stanicu. Sa ovom nam javlja sledeće stanje: Teritorija Timočkog korpusa nepodesna za gerilu, ali ipak se javljaju i okupljaju naši ljudi. Organizator je p.poručnik Petar Vladanović. Nastavak.

Br. 154 od PAČEA. — *Br. 735 od 21-XII.* Ovo je drugi deo. U oblasti Stare planine ima više grupica. Tu je major Dušan Petrović komandant Nišavskog korpusa sa oko 35 ljudi. U okupljanju su još neke grupice. I u ovoj oblasti je druga radio ekipa. Partizanske divizije su sve na frontu. U tom delu Srbije nema ni Rusa ni Bugara. Vlast drže komunisti. U gradovima imaju komande mesta, a po selima narodno oslobodilačke odboje. Njihovi terenski bataljoni gone naše odrede. Nastavak.

Br. 155 od PAČEA Br. 736 od 21 - XII. Nastavak. Mobilišu muškarce. Narod ih ne trpi i mobilisani dezertiraju. Izdao sam naređenje da se prikupljaju grupice i organizuju u jedinice. U Vaše ime izdao sam instrukcije za Timočki, Knjaževački i Čegarski korpus, smo već u vezi. Dao sam veze za oružje koje je ostalo skriveno na teren, jer ima dosta naroda koji žele do dođu do istog. Mihovil.¹³⁶

...
24. decembar 1944. god.

Br. 161 od OTONA. — *Br. 553 od 23XII.* 17 uveče ovladao sam Vlasenicom. Desna i leva kolona major Kalabić i p.pukovnik Trifković nisu izvršili naređenje i zakasnili ceo dan, bez ikakvog razloga. Zbog toga morao sam ostati u Vlasenici i 18, da sačekam da leva i desna kolona izađu u moju visinu. Ovo nije prvi slučaj, ovako se dešava od kako sam pošao od Sjenice.

¹³⁴ Tačka u originalu.

¹³⁵ i ¹³⁶ Ljubomir Jovanović Ljuba, zvani Patak.

Ovome zlu treba stati na put. 19-krećem iz Vlasenice za Šekoviće. Molim za naređenje u kom pravcu da krenem.¹³⁷ Keser.

Br. 162 od OTONA Br. 559 od 23-XII. — Potrebna je najhitnija popuna sa municijom, jer se u protivnom ne može borba da se vodi sa crvenima ni jedan dan. Keser.

Br. 163. od OTONA. — *Br. 561 od 23-XII.* Danas mi se stavio pod komandu komandant prvog muslimanskog domobranskog bataljona poručnik Ferizović, koga sam stavio pod svoju komandu i naredio mu da sve ljude prikupi u selu Prnjavor. Keser.

Br. 163 od RODIA. — *Br. 116 od 24-XII.* Major Marović¹³⁸ i kapetan Jeftić¹³⁹ sa 20 četnika 15. o.m. stigli do reke Bosne i produžili za zap. Bosnu. Molim da se naredi Vranješeviću da im dodeli izvesnu sumu novca za obuču i odelo vojnicima.

*Br. 164 od KORE.*¹⁴⁰ — *Br. 542 od 24-XII.* — Račić izveštava da Neško sa korpusom kreće ka Vama. Zabranio sam mu polazak do Vašeg naređenja. Pošto je Smiljanić ostao sa oko 500 boraca, ako Neško krene k Vama nećemo moći izvršiti zadatak. Molim da mu naredite da ostane u sastavu Komarčevića. Od Pavla¹⁴¹ nemamo novih podataka. 11. brigada crvenih u reonu Miljevine, a 14 brigada oko Dobrog Polja, a Zaporski i Šatorov odred na reonu Kalinovika ukupna jačina oko 1500 ljudi.¹⁴² Ostojić.

Br. 175 od MIKIA Br. 202 od 24-XII. U Komarčevićevoj grupi su sve Valjevci i ako Neško krene sa Valjevskim korpusom tamo, ostatak ne može niko zadržati. Prema tome ili da svi krenu ili da svi ostanu. Prateću četvu, bolnicu i komoru imaju zajedničku. Račić i Komarčević.

Br. 176 od MIKIA. — *Br. 204 od 25-XII.* Ostojić naređuje pokret i akciju protiv komunista u pravcu Kalinovika. Naređenja mogu izvršiti samo ako Neško Nedić ostane ovde. Ako on pođe tamo niko nije u stanju da zadrži ljude te je i naređenje u tom slučaju nemoguće izvršiti. Račić.

• • •
¹³⁷ Vidi dok. br. 125 i 127.

¹³⁸ Vasilije.

¹³⁹ Ilija (alijas Jevrem Vidaković), referent sudstva IDŠVK.

¹⁴⁰ Zaharije Ostojić.

¹⁴¹ Đurišić.

¹⁴² Vidi dok. br. 117, nap. 3.

Br. 178 od HEKTORA. — Br. 304 od 25-XII. Veza vaš br. 119¹⁴³. Desna Srbijanskih snaga je već prešla Spreču. Njoj sam stavio na raspoloženje grupu sprečanskih brigada. Uputio direktno u sastav i Podrinsku brigadu. Tuzlanskoj brigadi naredio sam da uhvati vezu sa levom grupom. Tuzlanskoj brigadi uputio sam u sastav leteću Majevičku brigadu. Nastavak. (direktno).

Br. 179 od HEKTORA. — Br. 305 od 25-XII. To su sve jake i dobro naoružane snage. Ostale moje snage u borbama su sa crvenim u Bijeljinskom srezu kao i prema Drini. Po dobijenoj gornjoj vašoj depeši odmah sam hteo lično krenuti ka Tuzli, ali me zove pukovnik Keserović, iz čijeg pisma vidim da on nije upoznat sa akcijom 25 ovog meseca. Bojim se našeg sporog i neplanskog rada i koncentracije crvenih u većem broju. Kraj. Leko.

Br. 180 od 772.¹⁴⁴ — Br. 256 od 25 - XII. Juče ceo dan i noćas napadali smo sa Žugićem¹⁴⁵ partizanske položaje na liniji: Markovac, Gradina, Rudnik, Đurđevik, Šahić.¹⁴⁶ Od juče po podne i druga divizija napada Gradinu. Otpor vrlo jak. Gradina ključ položaja. Poželjne su sveže snage jer smo vrlo slabi sa municijom. Učinićemo sve i izvestiću dalje.

Br. 181 od MIKIA Br. 199 od 24-XII. RPT. Polazim sa Jabuke 27. decembra sa trupom. Molim odredite mi maršutu, vreme i mesto sastanka. Neško.

...

Br. 183 od DAL DALA.¹⁴⁷ — Br. 296 od 24-XII. Držimo i kontrolišemo teritoriju između Brinja, Otočca, Plitvičkih jezera i Plaškog. Partizani su nam prebacili za leđa dve divizije. Stojimo u kontaktu sa njihovom 13, 35, 7 i 8 divizijom.¹⁴⁸ Druge njihove snage iz Bosne i Dalmacije napadaju Bihać, Gospić i Krupu. Ova se linija neće moći dugo braniti. Po njenom padu front će se odjednom pomjeriti na liniju Sušak, Ogulin, Karlovac, Banja Luka. Nastavak.

¹⁴³ Vidi dok.br. 129, dep. br. 150.

¹⁴⁴ Mladen Mladenović, potpukovnik, komandant Južnomoravskog korpusa.

¹⁴⁵ Ilija, potporučnik, komandant Kladanjske brigade.

¹⁴⁶ Borbe je vodio Tuzlanski NOP odred (vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 85 i 97).

¹⁴⁷ Momčilo Đujić, komandant Dinarske četničke divizije.

¹⁴⁸ O dejstvima 7. i 8. divizije 4. korpusa NOVJ i 13. i 35. divizije 11. korpusa NOVJ u drugoj polovini decembra 1944, vidi Zbornik NOR-a, tom V, knj. 36, dok. br. 81, 82, 83, 87, 91, 104, 109 i 111.

Br. 184 od DAL DALA. — Br. 297 od 24-XII. Nastavak. Pre toga mi moramo da se povratimo dalje, ako ne želimo da budemo uništeni. Ovaj kraj mogu da branim ali ne mogu da ga odbranim. Pri ovakvoj situaciji naše s k u p e žrtve bile bi uzaludne. Zato sam rešen da se odavde povlačim dalje. Ovde sam našao 600 četnika. Još ću mobilisati i naoružati 400. Njih i narod kojem preti opasnost, povući ću dalje za Istru držeći se što više obale preko Gorskog Kotara. Ako naiđem na kakve smetnje na putu sem partizana otklanjaćemo ih, ako ne bude moglo drukčije, oružjem. Nastavak.

Br. 185 od DAL DALA. — Br. 298 od 24-XII. Nastavak. U Sloveniju ne želim iz više razloga. Sa Jevđevićem nemam vezu jer on ima neku benu telegrafistu koji ne može da radi. Tamo negdje nalazi se i major Kapetanović¹⁴⁹ i naš ženski kurir u Sloveniji¹⁵⁰ koji je iz Beograda otputovao sa novcem. Ako prodrem u Istru i ne zaratim sa tamošnjim drugim silama osim partizana nadam se da ću doći u vezu sa njima. Nastavak.

Br. 186 od DAL DALA. — Br. 299 od 24-XII. Nastavak. Inače usput i ovamo sem partizana nagazili smo i po Ustašama i po njihovim selima koja još nijesu osetila za rat, dok su naša popaljena i opustošena. Naši ranjenici i nekoliko porodica još i dalje u Bihacu i sve manje izgleda da će biti spaseni. Mi za dva dana krećemo. Po ovoj depeši čekam Vaš odgovor. Dal Dal.

26 decembar 1944.

Br. 187 od BINDERA. — Br. 208 od 20-XII. Poglavnik uzeo vojsku u svoje ruke. Na Sv. Nikolu svi domobrani i vojnici položili su ustašku zakletvu. Sada će se trupe pomešati.¹⁵¹ Danas mi je rečeno da je poslata municija za Kalinovik. Dok šifra »Zorion« ne dođe kod broja 11 za vezu urgirajte preko Borote. »Zorion« treba da dođe do Rogatice. Nastavak.

Br. 188 od BINDERA. — Br. 209 od 20-XII. Nastavak. Tamo treba da se javi br. 11, a oni će ga autom dovesti do Sarajeva, i b — t a l e t a p.pukovnik Warnst Torfu ponavljam Warnst Tolfu.¹⁵² Molio bih Vas da odredite Zoriona. On se nalazi

¹⁴⁹ Miodrag Mile, šef propagande i obaveštajne službe Štaba Dinarske četničke divizije.

¹⁵⁰ Verovatno Nada Stanić (vidi nap. 318).

¹⁵¹ Radi se o reorganizaciji ustaško-domobranskih jedinica.

¹⁵² Tako piše u originalu (vidi dok. br. 192, dep. br. 157).

kod Kalabića. U Sarajevu ima i Pajinih ljudi, a Zorion ih poznaje. Sinoć nisam krenuo zbog bombardovanja. Danas u ime Boga. Kraj.

*Br. 189 od RAKEA.*¹⁵³ — 114 od 23-XII. Srbijanske snage 21 ovog meseca došle su na liniju selo Capardi, Osmaci, Lukavice, Đurđevik. Vrh. Komanda naređuje da Ozren¹⁵⁴ napadne dolinom Spreče i da se u oblasti Živinica uhvati veza sa srbijanskim snagama. Postupak odmah po naređenju V. K. a u vezi izdatih nam upustava od strane ovog komandanta. Izvestiti transmisijom centrale V. K. da li ste primili sva moja naređenja, za postupak po prednjem zahtevu V. K.

...

Br. 191 od 542 Br. 88 od 25-XII. Ovde se opet pojavljuje onaj Egon Kriger za hvatanje veze sa Četnicima. Ima Rakovićevu objavu.¹⁵⁵ Javite da li je interesantan. Kapetan Miljanović izvestio da su Nemci stigli u Puračić i vode borbu sa crvenima.

...

Br. 192 od PERUNA. — *Br. 878 od 25-XII.* 24 u 17 h. naše kolone naišle su na otpor neprijatelja kod sela Gornje Petroviće. Borba je trajala celu noć, na frontu Keserovih korpusa. Danas pre podne neprijatelj je uspeo da razbije Keserove delove. Sa levog krila našeg fronta i sela Jeginov Lug, Garda je udarila u bok neprijatelja i uspela da povrati sve izgubljene položaje, da zauzme Plješevicu i protera neprijatelja zapadno od drumu. Istovremeno su Graničari bili napadnuti u selu Miljanovci, od grupe crvenih, koji su došli od Zvornika. Nastavak.

Br. 193 od PERUNA. — *Br. 879 od 25-XII.* Nastavak. Borba se još i sad vodi. Leka javlja da dovlače trupe u Zvornik kamionima. Današnjim uspehom Garde spasao sam Keserove sve ranjenike i komore svih njegovih korpusa. Komunisti bilo dosta mrtvih i ranjenih. Čika Pera. Kraj.

---

¹⁵³ Petar Simić, pukovnik.

¹⁵⁴ Ozrenski korpus.

¹⁵⁵ Sa poručnikom Egonom Krigerom, nemačkim komandantom u Gornjem Milanovcu, Predrag Raković, komandant 2. ravnogorskog korpusa, saradivao je kako za vreme legalizacije tako isto i kada je postao komandant korpusa (oktobra 1942). Opširnije o toj saradnji vidi Zbornik NOR-a, tom XIV, knj. 1, dok. br. 209 knj. 2, dok. br. 17

Br. 194 od PERUNA. — Br. 881 od 25. XII. Borba je nastavljena jutros 26 u 5 h. Crveni napadaju sa svih strana. Produžavamo postepeno napredovanje ka selu Tošići i dalje na sever.¹⁵⁶ Čika Pera.

27 decembar 44 g.

Br. 199 od ORFEJA. — Br. 633 od 27-XII. Pavle¹⁵⁷ nam javlja da je delom izbio u Prijepolje. Ide sa Nemcima. Javlja da će kod Bijelih Brda napasti Nemce gde namerava da se odvoji od njih. Njegov napad na Nemce u ovom momentu bio bi katastrofalan za naše snage u Sandžaku i u ovome prostoru. Zadatak koji ste postavili bio bi potpuno nemoguć. Pavle ostaje komandant, a ostavku je bio podneo zbog Vaše zamerke. Ostao je i dalje na položaju po traženju svojih oficira. Molim Vas utičite na njega da ne napadne Nemce ni po koju cenu. Puk. Bačović.

Br. 204 od KORE Br. 543 od 27-XII. Pavle u Prijepolju. Crveni drže Miljevinu, Kalinovik, i Trnovo sa po jednom brigadom.¹⁵⁸ Momčilović napada ka Trnovu. Račić na starom mestu. Dva korpusa Smiljanića na desnoj obali Drine na odmoru.¹⁵⁹ Marko Muzikravić na svoju ruku i protivno naredenjima mojim i Smiljanićevim otišao u Goražde. Begstva su sve češća. Činimo sve napore da druge održimo na okupu. Nastavak.

Br. 205 od KORE. — Br. 544 od 27,XII. Molim za obaveštenja ima li kakvih rezultata u pogledu zbrinjavanja izbeglica i dobivanja municije. Ima podataka da je stanje kod crvenih takođe teško i da su bekstva vrlo česta. Kako je tamo. Ostojić.

Br. 206 od KORE. — Br. 245 od 27-XII. Muzikravić otišao sa korpusom za Goražde bez razloga i odobrenja. Verovatno će produžiti ka Vama. Ovaj njegov postupak ostavio rđav utisak ovamo. Molim naredite Muzikraviću preko Račića da se vrati i zamerite mu. To su nesvesni ljudi. Pukovnik Baletić.

Br. 207 od RODIA. — Br. 120 od 27-XII. Ozrenu već 4 puta naredio dejstvo dolinom Spreče i hvatanje dodira sa sr-

¹⁵⁶ Vidi dok. br. 139.

¹⁵⁷ Đurišić.

¹⁵⁸ Na tom području su dejstvovala 11. i 14. brigada 29. hercegovačke divizije NOVJ. Opširnije o njihovim dejstvima vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 63, 77, 131 i 152.

¹⁵⁹ Vidi dok. br. 177.

bijskim trupama. On niti nastupa niti daje razloga neaktivnosti. Trebavi¹⁶⁰ naredio dejstvo, Posavskim brigadama, pravcem: Srnice, Srebrnik, Tuzla, a ostalim brigadama dejstvom dolinom Spreče ka Tuzli, uz angažovanje muslimanskih delova na svome pravcu. Ovo je još u pripremi. Majeвица zauzeta invazijom crvenih, rasparčana i predvojena dejstvom glavnih neprijateljskih snaga glavnih u prostoru: Zabrđe, Tutnjevac, Koraj, Pukiš, Koretaši, Mrtvica, gde se vode stalno borbe.¹⁶¹ Nastavak.

Br. 208 od RODIA. — Br. 121 od 27-XII. Nastavak. Na ovome delu bio sam do danas i ja sa namerom, da se sa Brčanskom, Semberijskom, letećom Semberijskom¹⁶² i jednom kombinovanom Posavskom brigadom probijem preko linije ka Tetaši,¹⁶³ Mrtvice u pravcu Koraja, gde da sa sobom uzmem i renovića¹⁶⁴ i dalje nadirem preko Lopara za d. Tuzlu. Ova akcija nije uspela usled jačeg otpora crvenih, a slabe borbenosti, nezalaganja nepokretljivosti i neslaganja naših. Danas odlazim za Trebavu da ih pokrenem na ubrzani rad. Ozrenu sam naredio ponova najhitniju akciju. Činim sve što mogu, ali spore veze nepokretljivost jedinica, lična netrpeljivost pojedinaca i neshatanja interesa zajednice stvaraju mi ogromne teškoće u radu.

...

Br. 212 od ORFEJA — Br. 634 od 27-XII. 23 decembra br. 11 preduzeo akciju u pravcu Trnova.¹⁶⁵ Sa njima sadejstvuje Momčilović i Kureš¹⁶⁶ sa Bilećskom brigadom. Dobili su 50.000 metaka. Br. 11 izbio u Kijevo. Trebevički bataljon krenuo je iz Ulobića ka Grabu. Br. 11 izgleda da će napasti i Kalinovik. Baćović.

...

¹⁶⁰ Odnosi se na Trebavski korpus u čijem sastavu su bile 1, 2, 3. i 4. trebavska brigada i 5, 6. i 7. posavska brigada.

¹⁶¹ Reč je o dejstvima NOVJ radi odbrane Tuzle (vidi dok. br. 127).

¹⁶² Pomenute brigade su sačinjavale 3. grupu brigade Majevičkog korpusa.

¹⁶³ Treba: Koretaši.

¹⁶⁴ Tako piše u originalu, verovatno treba »i Kerovića«, u smislu da se za napad na Tuzlu angažuje i 2. grupa majevičkih brigada Majevičkog korpusa pod komandom Radivoja Kerovića.

¹⁶⁵ U rejonu Trnova borbe je vodila 14. brigada 29. hercegovačke divizije NOVJ. Opširnije o njenim dejstvima vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 131 i 152.

¹⁶⁶ Miloš, komandant Bilečke brigade Trebinjskog korpusa.

*Br. 214 od VILDE*¹⁶⁷ *Br. 26 od 21 - XII.* Nemci su na trsatu streljali 16 hrvatskih mornaričkih oficira. Rony želi u Švajcarsku, hoću li mu pomoći. Došlo je još naših, ali svi u gradu na teren neće niko. Vilda.

Br. 215 od VILDE *Br. 27 od 22-XII.* Rony i Pašić izveštavaju da žele najhitnije u Švajcarsku.¹⁶⁸ Potrebna najhitnija politička akcija u vezi sa Grčkom. Oba kao diplomatski činovnici imaju odlične veze sa Engleskom i [u] Americi. Iz Švajcarske pomoću Amerikanaca idu dalje. Javite hoću li ih prebaciti. Vilda.

...

Br. 217 od PERUNA. — *Br. 882 od 27-XII.* Kad smo primili radiogram da krenemo ka Živinicama, odmah sam ga u 18 h. poslao Keseru i tražio pokret. Ostavio nas je Keser 26 u obruču komunista. Tukli smo se ceo dan. Svi su odredi nastradali. Ja imam 10 oficira ranjenih, među njima Radovan i iku sa 20 mrtvih i 30 ranjenih. 26 u 17,30 h. dobili smo Siniša i ja naređenje za pokret ka selu Kovači s tim da krenemo u 18 h. Odmah sam mu javio da ne mogu krenuti pre 10 h. On je krenuo. Krenuli smo. Rezultat: izgubili smo skoro svi komore, mnogo mrtvih i pola Keserove kolone nije došlo. Do sada nema ni Kesera ni Pogačara. Nastavak.

Br. 218 od PERUNA. — *Br. 883 od 27-XII.* Nastavak. Meni nije došlo preko 300 ljudi. Od Graničara samnom je jedan i po bataljon. Celu noć smo maršovali pod borbom. Siniša je sa mnom. Ostao sam bez metka. Šta se radi sa nama. Ovo je propast. Bez obzira na sve, ako imate milosti dajte da sklonim ljude u blizini 11. Očajan sam za sve ovo. Ljude, ljude ovolike pogubih džabe. Borbu vodimo i u selu Kovači. Krećemo u 13,30 ka selu Zukubi, pa šta Bog da kao i Graničari. Na našim jučerašnjim položajima vodi se očajnička borba sa našim odredima koji se nisu probili a komunisti imaju dosta snaga, kao i dosta bacača i artilerije. Vaš Čika Pera.

...

*Br. 220 od 582*¹⁶⁹ *Br. 460 od 27-XII.* Sve čestitke za inostranstvo i unutrašnjost kao i letci za Sarajevo povodom Božićnih praznika upućeni na vreme. Isto tako i za pukovnika Mek Daula.

---

¹⁶⁷ Dobrosav Jevdejević.

¹⁶⁸ Vidi dep. br. 65.

¹⁶⁹ Centar veze VK.

Br. 222 od HEKTORA Br. 306 od 27-XII. Veza Vaš 150.¹⁷⁰ Crveni se stalno prebacuju na Zvorniku, Kurjačici a verovatno južno od Zvornika i severno od Janje.¹⁷¹ Vodite računa da vam ne dođu u leđa. Imaju prilične snage u oblasti Zvornika, Sapne, Osmaci i dalje na jug. Moji Podrinci nisu uspeli da stignu Keserovića, jer su odbačeni. Sprečansku brigadu odbili su severno od Tolise. Ozren je već trebao sa jačim snagama nastupiti od Puračića, a Trebava preko Srebrenika.¹⁷² Nastavak.

Br. 223 od HEKTORA Br. 307 od 27-XII. Nastavak. Dve brigade ću sada poslati ka Hrasnu, Seljublju i Požarnici kao ojačanje Tuzlanske brigade. Ponekad se čuje art. paljba oko Bijeljine i Brčkog pa i dalje preko Save. Muslimani se dobro drže. Preljubović¹⁷³ je sa Banjičićem¹⁷⁴ dole, a načelnik njegovog štaba¹⁷⁵ sa mnom. Formiramo muslimanske brigade, ali teško ide skupljanje jer su se po grupicama razbegli. Kraj. Leka.

28 - XII - 1944 g.

Br. 224 od 584¹⁷⁶ Br. 463 od 28-XII. Za majora Nešića: Noćas u 1 h. pobjegla su nam 6 vojnika sa Bredom dve mitraljete i tri puške. Verovatno u pravcu Kladnja da se priključe nekoj jedinici. Vođa im je Žarko Rakić koji je onomad bio kod

¹⁷⁰ Vidi dok. br. 192.

¹⁷¹ Kao nap. 61.

¹⁷² Na margini te depeše, na originalu, Draža Mihailović je olovkom dopisao: »valjda od Stolice... (nečitka reč — prim. red.) od Seljublje«.

¹⁷³ Muhamed-beg, komandant tzv. četničkog 6. muslimanskog korpusa. Formiranje njegovog štaba naredila je četnička Vrhovna komanda decembra 1944. s ciljem da, na širem planu, pridobije Muslimane u istočnoj Bosni za borbu protiv NOVJ. S tim u vezi, Štab 6. korpusa je, krajem decembra 1944, naredio formiranje 1, 3. i 6. muslimanske brigade i imenovao njihove komandante: Abdulgafara Nakičevića za komandanta 1. brigade, Nuriju Hasanbegovića za komandanta 3. brigade i Hata Karića. Opširnije o formiranju muslimanskih četničkih jedinica vidi: Arhiv VII, Ča, k. 173, reg. br. 30/5; proglas Štaba 6. muslimanskog korpusa od 20. februara 1945. »Braći Muslimanima grada Bijeljine«; isto, reg. br. 15/3, 13/5 i 15/5; naredbe istog štaba od 24. decembra 1944. o osnivanju pomenutih brigada i imenovanju njihovih komandanata. Nema podataka da su takve muslimanske jedinice i formirane.

¹⁷⁴ Radivoje, potporučnik, načelnik Štaba 2. grupe brigada Majevičkog korpusa. Njega je komandant grupe ovlastio da pregovara sa Nemcima radi zajedničke borbe protiv partizana na planini Majevici.

¹⁷⁵ Za načelnika Štaba 6. muslimanskog korpusa bio je imenovan Abdulah Osmanović.

¹⁷⁶ Jožef Pevec Jože.

Vas kurir od mene. Naredite potrebno keqplalni. Da se šalju potere i da se begunci pohvataju.¹⁷⁷ Major Pevec.

Br. 225 od ORFEJA. — Br. 635 od 27-XII. Želim da ukratko prikažem borbe u Hercegovini koje su se odigrale u mesecu septembru na osnovu prikupljenih podataka. Najavljeni dolazak četničkih jedinica iz Sandžaka i Bosne izazvao je veliko oduševljenje među našim borcima i među stanovništvom Hercegovine. Postojale su nade da će mo uz pomoć tih snaga razbiti partizane u Hercegovini,¹⁷⁸ gde su oni više od godinu dana uporno držali položaje u neposrednoj blizini naših snaga koje su stalno uznemiravali a vrlo često napadali. Sem toga radilo se po prvi put o dolasku jačih četničkih snaga sa strane u Hercegovinu i čvrsto se verovalo da će povezivanjem tih jedinica sa domaćim biti stvorena borbena grupa, zašto je i bilo mogućnosti više nego ikad do tada. Nastavak.

Br. 226 od ORFEJA. — Br. 636 od 27-XII. Bilo se načulo da će poći i da napada Nemce, i to u vezi sa iskrcavanjem Engleza u Dubrovniku. Po dolasku trupa sa strane u Ljubomir kod Trebinja i po izvršenim konsultovanjima sa starešinama određen je dan napada na Trebinje, i na okolne neprijateljske položaje. Prilikom službenih razgovora zapaženo je kod tih starešina stranih snaga nestrpljenje, žurba i preveliko samopouzdanje. Po svemu je izgledalo, a to se moglo kroz razgovore sa njima i naslutiti da se radi o iskrcavanju Engleza s kojima je sve utanačeno. Niko od njih ni pojma nije imao o nekoj zasebnoj akciji ni o neslaganjima sa V. K. Da su te zakulisane stvari bile poznate, starešine Hercegovine kao i njihovi borci sigurno ne bi pristali na akciju.¹⁷⁹ Nastavak.

Br. 227 od ORFEJA. — Br. 637 od 27-XII. Ovako zbog neobaveštenosti a i zbog primamljivosti tako ružičasto predstavljeno poduhvata krenulo se sa oduševljenjem u borbu. Pošto su pripreme za napad vrlo brzo izvršene, što je svakako doprinelo površnom rešenju toga pitanja, zakazani napad odgađa se iznenada, i to na nekoliko sati pre početka akcije. Do iznenadnog odlaganja napada došlo je zbog pojave nekih jačih nemačkih snaga u oblasti Dubrovnika. To odlaganje pored svega toga bila je kobna greška, pošto je saopšteno vojsci na nekim udaljenim položajima neposredno pred akciju. Tim nepromišljenim postupkom polet i rešenost naših trupa prilično su

¹⁷⁷ Namargini te depeše, na originalu, Draža Mihailović je olovkom dopisao: »Nešić«.

¹⁷⁸ Vidi dok. br. 63.

¹⁷⁹ Radi se o napadu na nemački garnizon u Trebinju.

popustili, a duh kolebljivosti počeo je da nagriza moral naših ljudi. Nastavak.

Br. 228 od ORFEJA. — Br. 638 od 27-XII. Napad na grad i na okolna utvrđenja počeo je nekoliko dana kasnije. I to uz tačno pridržavanje naređenja što je opet štetno delovalo na uspeh akcije, kao celine. Dok su bliža i daljnja utvrđenja neprijateljska već bila u našim rukama, dotle se prema samom gradu još ništa nije preduzimalo. Pregovori sa Nemačkim komandantom u Trebinju i na terenu nedaleko od grada omogućili su Nemcima da izvrše potrebne pokrete i pripreme za odbranu grada. Ovakvim postupkom propuštena je dragocena prilika iznenađenja neprijatelja, koja je bila glavni faktor za uspeh naših akcija u bližoj i daljnjoj okolini grada. Na ovaj način neprijatelju se dalo i suviše vremena da se pripremi za odbranu, što je naš zadatak znatno otežalo i doprinelo neuspehu. Nastavak.

Br. 229 od ORFEJA. — Br. 639 od 27-XII. Nemački garnizon bio je u glavnom smešten u selu Policama radi bombardovanja. Nemački komandant koji je vrlo lukavo dobio na vreme pregovarajući, uspeo je da svoje jedinice prebaci iz sela u grad, da organizuje odbranu pojačavajući naročito utvrđenja u neposrednoj blizini grada, koja su svojom silnom vatrom bila glavna prepreka našim borcima. Sem toga Nemci su organizovali i Muslimansku miliciju za odbranu i njezin doprinos nemačkoj akciji nije bio za potcenjivanje. Dva uzastopna noćna napada na Trebinje bila su silovita ali su zbog čvrste odbrane i utvrđenog grada ostala bezuspešna. Nastavak.

Br. 230 od ORFEJA. — Br. 640 od 27-XII. Tom neuspehu pored napred navedenih razloga doprineo je, razumije se, najviše podmukli udar komunista u leđa našim trupama, što je veći deo naših snaga prisililo na napuštanje položaja prema Nemcima. Taj nesrećan obrt bitke pokolebao je moral naših ljudi do te mere, da posle nekoliko dana [od] one zavidne borbivosti naših biranih boraca nije ostalo ni traga. Pod tako teškim prilikama došlo je do brzog povlačenja naših snaga iz Hercegovine preko Popovog Polja, gde se odigrala dosta žestoka bitka između nas i komunista pri prelazu preko mosta. Zbog toga naglog pokreta i napuštanja teritorije Trebinja borci Hercegovine ostali su na svom terenu dobrim delom zbog neobaveštenosti. Nastavak.

Br. 231 od ORFEJA. — Br. 641 od 27-XII. Sve u svemu ova akcija bila je suviše žurno i površno pripremljena, pa čak

na momente i slabo vojnički vođena. Nepromišljenost i prece-
njivanje naših snaga bile su joj glavne odlike. Pokušaji spora-
zuma u zadnjem času sa komunistima potpuno je propao. U
tim razlozima i leži neuspeh ovog poduhvata čije su posledice
po Hercegovinu strahovito teške. Naročito je žalostan i bolan
gubitak tolikih naših boraca u tom kraju, od kojih su mnogi
izgubili život, dok ih je većina ostala prepuštena svojoj zloj
sudbini. Slučaj Bileće, te četničke kule Hercegovine, tragedija
je nedogledna i prebolna, za što snose krivicu starešine koje su
rukovodile ovom akcijom. Da je Vlado Segrt u svojoj pakosnoj
glavi kovao planove o uništenju naših snaga u Hercegovini,
sigurno ne bi ništa mračnije skovao i pogibeljnije po nas uči-
nio. Nastavak.

Br. 232 od ORFEJA. — Br. 642 od 27-XII. Padom mo-
rala kod vojske zacarila je i pljačka, i to do te mere da smo
pored vojničkog neuspeha doživeli i bednu moralnu sliku, koja
nam je trag uprljala i utrla put komuniziranju južne Hercego-
vine. Nešto zbog pre nagljenosti, a nešto malo i pomanjkanja
ratne sreće naša akcija e bla je n a s a e r k n a¹⁸⁰ nesreća,
koja je u crno zavila čitav jedan kraj, u kome je srpstvo od
uvisjek bilo živo i borbeno. Sad s nekoliko strana danas se traži
od nadležnih da se sa jačim snagama ponovo krene u Herce-
govinu radi hvatanja veze sa Englezima a ta je želja svakako
dobronamerna i razumljiva, kad se ima u vidu osećanje dužno-
sti naših ljudi prema rodnom kraju koji je zapao u jad i če-
mer. Nastavak.

Br. 233 od ORFEJA. — Br. 643 od 27-XII. Ne sporeći čes-
titost i dobronamernost tih predloga, neophodno je potrebno to
pitanje malo trezveno rasmotriti i rešiti, kako ne bi došlo do
ponovne katastrofe. Ako bi se pošlo tim putem sa nedovoljnim
snagama, onda su neizbežne tri kapitulacije, moralna pred na-
rodom, politička pred saveznicima, vojnička pred partizanima,
što bi pretstavljalo naš definitivni poraz. Nacionalni ljudi u
Hercegovini još veruju u našu snagu i priželjkuju našu pomoć
kao ozebao sunce. Zbog toga ne smemo ih nipošto razočarati.
Saveznici i od ranije a i preko novih veza znaju za naše snage
u ovom kraju, i oni bi naš problem ozbiljno shvatili jedino u
slučaju pojave jakih nacionalnih snaga. Partizani koji se boje
našeg prodora u Hercegovini i veze sa Saveznicima, učinili bi
sve da nam to onemoguće i da nam to unište. Nastavak.

---

¹⁸⁰ Tako piše u originalu, moguće: »bila je naša prava nesreća.«

Br. 234 od ORFEJA. — Br. 644 od 27-XII. Taj poduhvat bio bi izvodljiv i sa manjim snagama koje bi mogle probijajući se bez borbe da dođu do Saveznika, samo u tom slučaju ako bi prethodno sa njima naši ljudi to pitanje utanačili. Ne treba gubiti iz vida velike partizanske snage u Hercegovini i okolnim pokrajinama. Zbog svega izloženog pri rešavanju ovog pitanja, koje se postojano nameće radi našeg teškog položaja u ovom času, treba biti veoma oprezan i predvideti sve nezgode, kako bi se mogle uspešno savladati. U odnosu prema Saveznicima i pored naših momentalnih poteškoća trebalo bi se držati dostojanstveno, jer naše vreme ide, u što nas uveravaju i događaji u drugim oslobođenim zemljama a naročito u Grčkoj, gde se već sada u stvari rešava i naše pitanje i to na vrlo povoljan način. Nastavak.

Br. 235 od ORFEJA. — Br. 645 od 27-XII. Ako se osvrnemo na događaje u Grčkoj i drugde, gde je mnogo više uslova za sređivanje prilika, onda po teškoćama i potrebama u tim zemljama možemo lako zaključiti koliko je potrebno u našem slučaju biti strpljiv, izdržljiv i pametan. Naš proces složeniji je od ostalih, tim pre što je u vezi i sa Evropskim problemom, čija zamršenost zabrinjava i Saveznike, koji zbog svojih svesnih i nesvesnih zabluda moraju danas da oštricom svoga mača raskidaju čvorove koje su sami stvorili. Nastojanje nekih naših istaknutih starešina da se po svaku cenu krene u Hercegovinu, plod je na prvom mestu razbuktalost[i] ambicija a u izvesnoj meri neuživljenost[i] u našu spoljnu situaciju. Pukovnik. Baćović.

...

Br. 245 od AGEJA.¹⁸¹ — Br. 6 od 27-XII. Ostojić, Baćović i ja poslali smo depešu Račiću da treba da shvata potrebu izvršenja naređenja V. K. Dali smo mu objašnjenje da za sada ne bi mogao prelaziti u Srbiju jačim snagama, kao i druge važne razloge zbog kojih je potreban ovamo. Uskoro će se lično sa njim sastati i uticati. Ovo bi smo već učinili, ali je Ostojić morao biti prisutan radi odbrane ovoga mostobrana. Ne možete mu nikako odobriti odlazak za Majevicu, jer bi njegov odlazak povukao i ostale snage. Javite kako se razvija akcija u dolini Spreče. Gde je Raković?¹⁸² On bi sada mogao stupiti u vezu sa Đurišićem u oblasti Prijepolja i Priboja.

¹⁸¹ Dušan Smiljanić, potpukovnik, komandant Šumadijske grupe korpusa.

¹⁸² Predrag, komandant 2. ravnogorskog korpusa.

Br. 247 od OTONA. — Br. 569 od 26-XII. Prema tome moje levo krilo je severno za 9 km. od Gračanice. Zato bi desno krilo leve kolone energičnije u radu. Jača grupa komunista koja se povukla ispred mene nalazi se na položaju severno od sela Vukovija.¹⁸³ Za leđima od Zvornika imam jaku grupu komunista sa kojom ovog momenta primam borbu. Zbog ovoga dejstvo u pravcu Đurđevik nemoguće je za sada, još je ljudstvo premoreno i iscrpljeno. Kraj. Keser.

Br. 248 od OTONA. — Br. 570 od 28-XII. U prebacivanju moje kolone ka selu Lukavici za napad na front selo Tupkovići, selo Živinice napadnut sam sa svih strana.¹⁸⁴ Vode se ogorčene borbe oko sela Lukavica. Potrebna hitna pomoć pravcem selo Lupoglav, selo Đukići i Lukavica, inače biće cela moja kolona uništena. Sa malim delom probio sam se i stigao u selo Lupoglavu. Keser.

Br. 252 od OTONA. — Br. 568 od 26-XII. 24 ovog meseca u osamnaest h. otpočeo sam napad na liniju selo Lipovice, s. Svračiće, s. Petroviće i Jeginov Lug koja je trebala da mi posluži kao oslonac za napad na Tuzlu. Sa najjačom zaštitom sve do 17 časova 25 ovog meseca k a m a s a i ovladam ovom linijom i levim krilom svoga borbenog poretka izbijene na južnu ivicu s. Lukavice. U toku ove žestoke borbe bilo je kritičkih momenata, kada su pojedini delovi povratili sa zauzetih kota i bio sam prinuđen da angažujem i rezervu.¹⁸⁵ U ovoj borbi naročito se istakla Garda.¹⁸⁶ Nastavak.

Br. 253 od PERUNA. — Br. 886 od 29-XII. Juče smo ceo dan a b i¹⁸⁷ imali borbe.¹⁸⁸ Pod pritiskom jakih komunističkih snaga oko Živinice, Đurđevik, Šahići, Vrnojevići naši odredi su se svi povukli ka Ozrenu. Ja sam u B a n o v i ć i m a p. s. u. k. u p r a v i musl. Ttrešnjevici i Probitkoviću.¹⁸⁹ Južno moravska u selu Orahovica, Pazarac selo S e o n a i s. Lozna. Granična straža pod komandom Lavičevića, jer Pogačara¹⁹⁰ nema a

¹⁸³, ¹⁸⁴ i ¹⁸⁵ Reč je o dejstvima radi zauzimanja Tuzle (vidi dok. br. 127 i 131).

¹⁸⁶ i ¹⁸⁸ Vidi dok. br. 139.

¹⁸⁷ Verovatno: »dan i po«.

¹⁸⁹ Verovatan tekst te rečenice: »Ja sam u Banovićima, SUK upravo u Musl. Trešnjevici i Probitkoviću«.

¹⁹⁰ Ljudevit.

ni Kesera, sa mnom joiicitodaljo uz moju grupu. Ja krećem sa mojom grupom ka Doboju sutra zbog veze sa br. 11. Za ostale molim instrukcije za dalji rad. Vaš Čika Pera.

30 decembar 1944 god.

Br. 254 od KORE. — Br. 548 od 30-XII. Pavle me je hitno pozvao na sastanak u oblasti Rudog, radi dogovora o postojećoj akciji ka Kalinoviku. Krećem sutra sa Baletićem u pravcu Čajniča gde su se sastali sa Račićem, a potom ću ka Pavlu koga sam pozvao da dođe na Zaborak. Baćoviću i Smiljaniću dao sam zadatak odbrane Drine i mostobrana kod Foče do mog povratka.¹⁹¹ Ostojić.

Br. 255 od HEKTORA. — Br. 316 od 30-XII. Veza Vaš 198.¹⁹² Očekivao sam srbijanske snage kao ozebao sunce. Jer

¹⁹¹ U vezi s tim, u naređenju Komande Šumadijske grupe korpusa od 29. decembra 1944. komandantima 2. šumadijskog i Požeškog korpusa, između ostalog, piše:

»Komandant istaknutog dela štaba V.K. naređenjem svojim od danas dostavio je sledeće:

„Pošto sutra 30. ovog meseca o.g. polazim na službeni put na sastanak sa potpukovnikom Đurišićem i Račićem to u cilju što bolje odbrane Drine i Foče,

NAREĐUJEM:

1. — Da komandant istočne Bosne i Hercegovine sa Bokom Kotorskog pukovnik g. PETAR BACOVIĆ sa svojim trupama brani Drinu na odseku od mosta kod Foče (zaključno) do Šćepan Polja. Miljevinski i Jahorinski bataljon koristiti za držanje mostobrana na levoj obali r. Drine ukoliko je to moguće i za izviđanje u pravcu Miljevine i Kalinovika.

2. — Da komandant Šumadijske grupe korpusa, ppukovnik g. Dušan Smiljanić sa svojim trupama brani Drinu na odseku: od Cvilina (zaključno) do mosta kod Foče (isključno).

3. — ...

Komandanti će održavati reku sa ppukovnikom Račićem koji se nalazi oko Goražda i sa ppukovnikom Kasalovićem koji se nalazi na pravcu: Čajniče — Metaljka — Pobraće.

4. — Skrećem pažnju komandantima da je za naš budući rad od presudnog značaja, da u svojim rukama, držimo r. Drinu i Foču sa mostobranom zbog čega se r. Drina mora odbraniti po svaku cenu zašto će mi biti odgovorne sve starešine, a naročito komandanti.

Dostavljajući prednje NAREĐUJEM: ...“

U daljem tekstu su precizirani zadaci 2. šumadijskog i Požeškog korpusa (Arhiv VI, Ča, k. 34, reg. br. 5/2). U ovoj knjizi vidi dok. br. 126 i u Arhivu VII, Ča, k. 49, reg. br. 36/2, zapovest Komande 2. šumadijskog korpusa od 31. decembra 1944.

¹⁹² Vidi dok. br. 192.

to je jedina garancija sa kojom bi mogli rehabilitovati naš pokret i reorganizovati naše korpuse, te da se od narodnih ustanika stvori pokretna regularna vojska, koja inače ima sve druge prednosti.¹⁹³ Svestan sam ako bi srbijanske snage podbacile u ovom poduhvatu da bi se ceo naš pokret doveo u pitanje. Nastavak.

Br. 256 od HEKTORA. — *Br. 318 od 30-XII.* Nastavak. Izvršiti opštu mobilizaciju svih pravoslavnih katoličkih i muslimanskih snaga. Postaviti terenske čete od najsigurnijih ljudi uz sve potrebno za rad, organizaciju i odbranu na terenu, a sa ostalim snagama krenuti dalje uz čeličnu disciplinu i stegu. Otimati se za varoši kao prve ciljeve nije preporučljivo, već na protiv to je vrlo štetno i opasno. Varoši dolaze kao druga faza rada i padaju same po sebi. Nastavak.

...

Br. 258 od MONBLANA. — *Br. 220 od 20-XII.* Primio sam izvestan materijal danas za kurs.¹⁹⁴ *Br. 11* nije još uputio grupu *Beč*¹⁹⁵ jer su dva vagona sa materijalom za ovu grupu i nas otišla u vazduh usled napada na iste iz vazduha. Zbog toga ne mogu ni naši kursisti dobiti oružje od njih. Borota.

...

Br. 260 od MONBLANA. — *Br. 216 od 28-XII.* Veza depeše br. 174. Za majora *Ivu*¹⁹⁶ *Pavlovića* preduzeto potrebno. Pozdrav puk. Borota.

...

Br. 264 od PINDA. — *Br. 259 od 29-XII.* Prekjuče sam širim zapadnim obuhvatom ovladao selima *Brčanovići*, *Kovačevići*. Upao u *Živinice*, tu su prispele i obe divizije. Juče su partizani dobili pojačanje i napali bočno i mene i udarni korpus, te se obe divizije naglo povukle, pa sam morao i ja. *Kalabić*, *Pazarac*, ostatak treće divizije i ostaci *tress*¹⁹⁷ divizije naglo su otišli za *Ozren*. Nastavak.

¹⁹³ O stanju u *Trebavskom* i *Ozrenskom* odredu (korpusu) vidi dok. br. 136 i 141.

¹⁹⁴ Reč je o kursu za komandose (vidi dok. br. 114, nap. 6).

¹⁹⁵ Grupu »Beč« sačinjavali su četnici koje su Nemci na specijalnim kursovima u Austriji pripremili za ubacivanje u Srbiju radi diverzantsko-terorističkih akcija. Potpunije podatke o tome sadrže dalje depeše i poslate depeše *Vrhovne komande* (vidi dok. br. 139).

¹⁹⁶ Ivan.

¹⁹⁷ Treba: treće.

Br. 265 od PINDA. — Br. 260 od 20-XII. Nastavak. Za Keserovića i Pogačara se ništa nezna. Mnogi su zarobljeni i v c s s su ubrzano krenuli za Ozren i obe divizije S.U.K.¹⁹⁸ Ja sam prikupio moje jedinice i d a z a l i n p c v r i to sa malo municije i u pokretu sam ka Ozrenu. Žugić se naglo povukao i ostavio moje dve brigade koje sam prihvatio. Partizani drže Djedinu, Brnjice i sve ostalo. Vama je jedini prolaz Krivajom na Ribnicu. Mladenović.

Br. 266 od IL ILA. — Br. 70 od 29-XII. Stalne žestoke borbe vođene poslednjih dana od ove jedinice koja je pre tri dana uspela da sa prednjim delovima neodoljivim napadom već ubaci u G. Tuzlu, a ostali su samo nas 5 oficira i 40 vojnika, ma da postignuti uspeh nije iskorišćen od naše strane. To je poslednji napor učinjen od jedinice koja je prešla čak iz Homolja. Borba je vođena do poslednjeg metka, što je zapazila i Garda i Keser i III divizija. Ostao sam sad bez i jednog metka i granate. Nastavak.

Br. 267 od IL ILA. — Br. 81 od 29-XII. Ovo je drugi deo. Broj bolesnih stalno raste, a ranjenici su pod najtežim uslovima. Zato sad u stvari ova jedinica pretstavlja jednu grupu iznemoglih, ranjenih, bez municije n e a d b d v e i h¹⁹⁹ ljudi, koji treba da se na mirnoj prostoriji odmore, popune i osposobe za dejstvo. Uspeo sam da se ipak sa ovim ljudstvom probijem i kompletnu jedinicu dovedem u selo Đurđevik gde se sad nalazim, dok su na nesreću našu mnoge jedinice Keserove grupe nastradale i t a k o t a d o j u č e veoma snažna grupa danas pretstavlja samo ljude sa ogromnim brojem polja,²⁰⁰ nesposobnih ni za kakav borbeni poduhvat. Nastavak.

Br. 268 od IL ILA. — Br. 82 od 29-XII. Ovo je treći deo. Ovde sam skupio Keserove delove koji su mi prišli usput i stvorio zasebnu Jastrebačko Javorsku grupu pod komandom majora Milijana Jovanovića, koja takođe nema ni jednog metka. Molim Vas sačuvajte još ovaj embrion koji treba da se razvije u veliku Srpsku armiju. Ovo što Vam iznosim nije kuknjava već stvarnost koja Vam je potrebna da je znate za donošenje pravilnog rešenja. Siniša.

Br. 269 od HEKTORA. — Br. 319 od 30-XII. Treći nastavak. Tako radeći uspelo bi da razoružamo i Nemce u Bije-

¹⁹⁸ Vidi dok. br. 134.

¹⁹⁹ i ²⁰⁰ Te reči su tako napisane u originalu verovatno »neobičnih« i »golja«.

ljini i Brčkom. Moji pisani dokumenti iz 1941 i 1942 godine danas se obistinjuju u detalje kao sto po sto tačna i realna predviđanja o razvoju situacije specijalno kod nas u zemlji. Molim da se ovo uzme u razmatranje i prema nahodjenju postupi po istom. Kraj depeše Leko.

...

Br. 271 od RODIA. — *Br. 124 od 29-XII.* Trebava dejstvuje pravcem Srnice, Špionice, Srebrenik, Tuzla. Majeвица sa dvema Podrinskim brigadama nalazi se istočno od Tuzle, prema Čaklovićima. Sprečanske brigade vode borbu u oblasti Paprače i Spreče. Nastojim da pokrenem i Ozren. Ponovo sam uputio hitno naređenje za akciju, kao i oficira posmatrača. Imam obaveštenje, da se neke ustaške i nemačke jedinice kreću između Puračića i Tuzle. Naredio sam proveru.

...

31 decembar 1944 god.

*Br. 276 od 542.*²⁰¹ — *Br. 106 od 28-XII.* 28 decembra do jedan čas pobeglo je iz centra za vezu 6 vojnika. Među njima je podnarednik Žarko Rakić koji je kod Vas dolazio kao kurir. Dosada smo mi istragom ustanovili da je tima namera da idu u Srbiju. Žarko je razgovarao kad je bio kod Vas sa nekim kurirrom sa bugarske granice.

...

Br. 278 od 543. — *Br. 108 od 29-XII.* Mislim da bi Đujiću trebalo savetovati da krene za Sušak i Istru. U Sloveniji bi bili samo izbeglice dok su u Istri oslobodiodci, koji mogu odigrati važnu političku ulogu, pored toga . . .²⁰² će biti spašeno desetak hiljada Srba. Pozdrav Hinko.

...

Br. 290 od AGEJA. — *Br. 204 od 29-XII.* Veza Vaš 140. Marković ima 310 a ja 600 boraca. Ukupno 910 boraca. P. pukovnik Smiljanić.²⁰³

²⁰¹ Drugi deo Štaba VK.

²⁰² Na tom mestu original oštećen, moguće »što«.

²⁰³ Na margini te depeše, na originalu, Draža Mihailović je olovkom dopisao: »Nešić da zabeleži«.

Br. 291 od BINDERA. — Br. 1 od 29-XII. Upućeni Zoran²⁰⁴ neka uzme drugo ime da ne stvara zabunu. Posle 2 januara izneću Vam ceo referat o razgovoru kao i rezultat.

Br. 292 od BINDERA. — Br. 2 od 28-XII. Primljen sam od G. ministra [Nojbahera]²⁰⁵ a n t o m i k a o sam sastanak sa njim i viceor na 2-og januara očekujemo zajednički prijem. Sva pitanja izneo sam i ukazao sam na hitnost rešenja. Molio sam da mi kažu koliku slobodu o u z m a t i m a potrebi šifre. Molim javite Pevecu da telegrame adresovane za Binder.²⁰⁶

31-XII-1944. g.

Br. 296 od MONBLANA. — Br. 217 od 29-XII. Major Milan Grozdanić iz Rogatice izveštava da je sve ranjenike iz oblasti Gorazda i Rogatice, njih na broju 120 prebacio u nemačku bolnicu [SS]²⁰⁷ korpus, Lazaret, kao i dobijene posredno preko Sokolca došlo dosta. Sa njima se nalazi i o njima vodi računa p.poručnik Ratko iz Kalabićevog korpusa. Nastavak.

Br. 297 od MONBLANA. — Br. 218 od 29-XII. Nastavak. Takođe izveštava da je udesio sa [nemačkim generalom]²⁰⁸ Acrtom²⁰⁹ da lakše ranjenike zadrže još za izvesno vreme u bolnici dok bi teže evakuisali ako bi to situacija [kod Nemaca]²¹⁰ iziskivala. Moli takođe da dođemo u vezi sa bolnicu i da im budem pri ruci u slučaju potrebe. Zato predlažem dodeljenog mi p.poručnika V e j i n I l i j u za vezu [u Sarajevu]²¹¹ sa bolnicom. Nastavak.

Br. 298 od MONBLANA. — Br. 219 od 29-XII. Nastavak. Što se tiče prebacivanja lakših ranjenika prema Doboju izveštava, da postoji mogućnost za prebacivanje i to: Vozom do Doboja ili pak motornim vozilima ako je most kod Doboja ispravan. [Nemci]²¹² kažu da će most popraviti. Uspeo je da dobije [od Nemaca]²¹³ 300 litara nafte, a gledaće da izvuče još. Po prednjem traži naređenje kako da postupi na dalje. Kraj depeše. Puk. Borota.

²⁰⁴ Jovanović.

²⁰⁵ Herman (Hermann Neubacher). Njegovo prezime je na originalu precrtano, ali je čitljivo.

²⁰⁶ Nezavršena rečenica u originalu.

²⁰⁷, ²⁰⁸, ²¹⁰, ²¹¹, ²¹² i ²¹³ Reči: »u nemačku bolnicu SS«, »nemačkim generalom«, »kod Nemaca«, »u Sarajevu«, »Nemci« i »od Nemaca« na originalu su precrtane mastilom, ali su čitljive.

²⁰⁹ Tako je ime napisano u originalu.

Br. 299 od PINDA. — Br. 271 od 30-XII. U pokretu ka Ozrenu naše snage ovako su razmeštene: Kalabić u selu Hajderović, obe divizije S U K u selu Perovići (Imamovići), Pazarac u selu Pravoslavna Seona, a sa ostatkom III divizije S U K u selu muslimanska Seona. Potrebno je da dođete ovamo pa bi videli pravo stanje jedinica koje mnogi nisu ranije verno izvestili a sada su događaji pokazali.

Br. 305 od 586.²¹⁴ — Br. 475 od 31-XII. Velika većina slušalaca upućena mi je gola i bosa a jedan deo i bez oružja. Molio sam Mirka²¹⁵ da u duhu Vašeg naređenja i u duhu naredba a va o de ć u i obu ć u u najnužnijem ili da mi da novac da to učinim. Nije učinjeno ni jedno ni drugo. Slušaoci koji su sa pažnjom pratili predavanja a sa oduševljenjem odlučili da živote žrtvuju ne mogu nigde iz eca i z v n e k a a kamo li otići na put osim toga g o l o r u k i s e u Srbiju ne mogu pojaviti. Kao begunci a uz nas se ne mogu snabdevati jer će morati da žure na zadatak isto prikriveni iada...²¹⁶ samo do 10 mogu snabdeti odelom i obućom jer se d j t p e temeljno obuku n a x m o l j m q a²¹⁷ naređenje onome ko treba da mi izda kredit odnosno snabdevanja. Pukovnik Pavlović.

1 januar 1945 godine

Br. 308 od PERUNA. — Br. 891 od 31-XII. 30 o.m. zanoćio sam u s. Svinjašnici ponavljam Svinjašnici. Pokret sam morao izvršiti zato što su obe divizije S. U. Ka. napustile sela Teštenice i krenule u ovom pravcu, jer je II divizija tamnoću napadnuta i pretrpela teške gubitke.²¹⁸ Depeša br. 201²¹⁹ dobivena je kad je već izvršen pokret i usled premorenosti trupe nije se moglo natrag. Čika Pera.

Br. 309 od RODIA. — Br. . . . od 31-XII. 28-XII. delovi jedinica Trebave prodrlu u Srebrenik gde su vođene borbe sa par-

---

²¹⁴ Dragoslav Pavlović, pukovnik, komandant Škole za komandose pri Vrhovnoj komandi.

²¹⁵ Lalatović.

²¹⁶ Na tom mestu su slova pisana jedno preko drugog (kucana jedno preko drugog). Njihovom kombinacijom tekst bi mogao da glasi: »Imam 20 kursista, a...«

²¹⁷ Verovatno: »pa molim za«.

²¹⁸ Vidi dok. br. 139, belešku za 30. decembar.

²¹⁹ Vidi dok. br. 192.

tizanima.²²⁰ Zbog jakog otpora neprijatelja na utvrđenim položajima kao i nedovoljno angažovanih snaga na ovome pravcu, nisu se mogli održati na dostignutu liniju, već su se povukli na liniju: Špionica — Cerik. Ne uvođenje u akciju dovoljno snaga pravda se prisustvom neprijatelja na levoj obali Bosne i ustaša u prostoru severno od linije Gradačac — Modriča.²²¹ 31-XII-upale su ustaše u s. Miloševac i skrknme i probile preko stotinu ljudi, žena i dece, kako sam obavešten. Misli se da je ovo odmazda zašto je pobijeno 18 ustaša u istoj okolini. Na konferenciji sa ovdašnjim komandantima, kao i svakom drugom prilikom, savetovao sam dobre odnose sa hrvatskim trupama, kako bi se sva pažnja mogla posvetiti glavnom neprijatelju. Većina postupa pasivno u ovom pogledu, ali pojedinci samovoljno istupaju, te redovno ometaju upotrebu trupa za glavnu akciju.

...

Br. 311 od RODIA. Br. 128 od 31-XII. Radim na organizaciji muslimanskih jedinica u ovoj oblasti i uvođenju njihovom u borbu protiv komunista u zajednici sa nama.²²² Ima dosta izgleda na potpune uspehe u ovom pogledu. Već su se neke jedinice prijavile za saradnju sa nama i odmah stupile u borbu.

...

Br. 313 od PERUNA. — Br. 1 od 1-I-. S. U. K. je ovoga puta napustio položaj. Zanoćio 31-XII- u s. Hajdearovićima i Mićeviću. Govori se da su krenuli ka Zavidoviću, da bi stupili u vezu sa Nemcima, sa nama ne žele dalje da rade. Sa njima su pošli Pazarac, Južnomoravci i Graničari, kao i Keserovi delovi. Zato smo vas molili da se što pre ovamo prebacite, jer nismo verovali u njihovo održanje na položajima određenim. Potrebno je uhvatiti vezu sa SUK-om i osujetiti im nameru, ako je ova istinita. Čika Pera i Andrić.²²³

Br. 314 od ORFEJA. — Br. 652 od 30-XII. Ostojić, Baletić, ppuk. Bošković, Novaković,²²⁴ major Glumac, Gojnić i ceo

---

²²⁰ Borbe su vodile jedinice 23 (srpske) divizije NOVJ u sadejstvu sa delovima 38. divizije NOVJ (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 20).

²²¹ Odnosi se na jedinice ustaškog 12. stajaćeg i 3. gorskog zdruza (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 155).

²²² Vidi nap. 173.

²²³ Živorad, potpukovnik, načelnik Štaba Komande Srbije. Čika Pera je Nikola Kalabić.

²²⁴ Pavle, potpukovnik, šef obaveštajne službe Vrhovne komande.

Ostojićev štab otišli su na sastanak sa Pavlom Đurišićem na Zaborak. Pavle je zvao i mene, ali morao sam ostati da branim Drinu. Organizujem prvi jurišni bosansko-hercegovački korpus na potpuno vojničkoj osnovi, od gatačke, bilečke, nevesinjske, fočanske, rogatičke brigade. Otići ću lično kod Momčilovića sa svojim štabom, da i od njega izvestan deo mobilišem. Korpus već sada broji oko 600 ljudi. On mora imati najmanje 1500 boraca. Nastavlja se.

Br. 315 od PERUNA. — *Br. 892 od 31-XII.* Prošle noći II divizija pretrpela je vrlo teške gubitke, jer se nije obezbeđivala uopšte. Komandant SUKa, smatrajući situaciju zbog ovoga vrlo ozbiljnom, neizveštavajući o svojoj nameri krenuo je ka Lozni, t.j. da ide zapadno od Ozrena. Nastupila je praznina i kasno stizanje depeše 201 učinili su da se nije mogao ostvariti naređeni raspored. SUKu sam ukazao na ozbiljnost učinjenog postupka, koji je i ostale povukao. Nastavak.

Br. 320 od AGEJA. — *Br. 7 od 30-XII.* . . . Sutra polazim na sastanak sa Račićem i Đurišićem. Insistiraćemo na izvršenju plana V. K. Pukovnik Baletić.

Br. 321 od VILDE. — *Br. 35 od 29-XII.* Šifra Sporn^{a225} nam je saopštio da početkom januara dolazi ovde kao vaš prestavnik Rajko Pavlović,²²⁶ a da će se tek onda razgovarati, pošto on donosi nove instrukcije. Mi smo mu kazali da se naša funkcija gasi, sem u slučaju da [za] nas novi prestavnik bude imao izričito Vaše naređenje koje bi i nas obuhvatilo. Naša grupa i ostale blagodareći Nediću i Ljotiću biće prebačene za Slovenačku. Ako imate što za nas javite sve preko ove stanice. Vilda.

Br. 322 od VILDE. — *Br. 36 od 31-XII.* Ovde je stigao Milorad Ilić iz štaba 501.²²⁷ Đujićeva vojska stigla.²²⁸ Ujedinimo sve jedinice. Povećaćemo se sa slovenskim domobranstvom pod našim vodstvom. Ljotićevci pokušali da prikažu Đujićeve trupe kod Nemaca kao svoj drugi korpus, ali to pro-

²²⁵ Verovatno »Zorion« s obzirom da se i u narednim depešama pojavljuje »Zorion«.

²²⁶ i ²³¹ Ratimir Pavlović, advokat, obaveštajac u Beogradu.

²²⁷ Kosovski korpus Dinarske četničke oblasti.

²²⁸ Reč je o dolasku Dinarske četničke divizije i ostataka četničkih jedinica iz Like na područje Rijeke (25. decembra 1944). Početkom januara našli su se u Istri.

palo. Učinjena je greška što su napustili Liku, ali sad moram da računam sa činjenicama. U Kostajnici su mu poklali 147 ranjenika. Naši su na putu popalili mnoga sela. Nastaviće se.

2 januara 1945 god.

Br. 323 od PERUNA. — Br. 893 od 31-XII. Nastavak. Ras-pored sledeći: Garda u Svinjašnici, — S.U.K. u Lozni. Naređeno mu da 31 o.m. posedne položaj boriuv Podsi-jelovo. Pazarac i graničari u Seoni, Mladenović severno od Seone i Lozne. Naređeno da sutra 31 o.m. svi ostanu po svaku cenu na ovim mestima. Mišljenja sam da bi trebalo da pređete predviđeno selo za 31 o.m. i da se malo severnije. Ppuk. Andrić

Br. 332 od VILDE. — Kuriri iz Beča javljaju, da su 11 oduzeli šifru Aćimoviću²²⁹ i da su mesto njega sa vama radili. Pričaju verzije kako je Bačović ili neko drugi mesto vas uputio depešu Nojbaheru. Pukovnik Nikolić²³⁰ boravi u Beču sa vašom misijom da sakuplja vojnike. Dalje da je Borota javio da će stići vaš novi delegat advokat Pavlović,²³¹ Nojbaher nezadovoljan jer da su četnici napali Nemce sa oružjem koje su od Nemaca dobili.²³² Mitić²³³ da će iz Graca doći ovamo, ali ostaje kao samostalna komanda. Nojbaher tvrdi da su Kalabić, Bačović i Lukačević sporazumeli se sa crvenim.²³⁴ Aćimović optužuje Ostojića da mu je u Sarajevu onemogućavao vezu sa Vama. Sad su on i major Pavlović²³⁵ na Semeringu internirani pored Pavlovićeve familije. Zbog pokolja dobrovoljaca Kaše²³⁶ opozvan iz Zagreba. Vilda.

²²⁹ Milan.

²³⁰ Aleksandar, bivši komandant Slavonije.

²³² Verovatno se ovde ima u vidu napad četnika, pod komandom Vojislava Lukačevića, na nemačke trupe u Trebinju krajem septembra 1944.

²³³ Milorad.

²³⁴ Nikakvi sporazumi između tih četničkih komandanata i NOVJ tada nisu postojali. Pre napada na Trebinje, Lukačević je pokušavao da se poveže sa Štabom 29. hercegovačke divizije NOVJ, ali nije došlo čak ni do pregovora.

²³⁵ Ivan Iva.

²³⁶ Zigorid Kaše (Siegfried Kasche), nemački poslanik u NDH. Inače, radi se o ostacima 5. puka SDK koje su 7. decembra 1944. masakrirale ustaše prilikom njihovog pokušaja da se severozapadno od Zagreba prebace u Sloveniju.

Br. 333 od VILDE. — *Br. 32 od 28-XII.* Đujiću je obezbeđena bila hrana i snabdevanje u Lici. On je ipak rešio da dođe ovamo. Smatram to pogreškom. Još je gore što sada naši Ličani ne ostaju nego sve sa narodom napušta teritoriju. Ovde može doći do nesporazuma sa 16. Konstatujem ta fakta i skidam sa sebe svaku odgovornost. Đujić kreće u četvrtak, sačekaću ga u Rijeci ali još nemam detaljan pristanak za dislokaciju. Trebao bih čekati bar do nedelje da nije naišao Đujić naši bi sami ostali u Lici do proleća. Vilda.

Br. 334 od VILDE. — *Br. 33 od 28-XII.* Ponavljam Vaš telegrafista namerno izbegava vezu sa nama. Izgleda da je to u sporazumu sa našim otpuštenim telegrafistom. Imamo hitnih i neodložnih stvari za nas. Molim naredite obavezno vezu sa nama, i to 2 puta dnevno. Imamo odličnog telegrafistu. Ovde je stigao dr Džaković Mitar²³⁷ i veli da je išao po naređenju kod patrijarha. Stigao je i Petar Simeonović. Poziva se na Sašu Mihailovića. Molim za izveštaj možemo li saradivati sa Vama. Vilda.

Br. 335 od VILDE. — *Br. 34 od 20-XII.* Satla nam je dostavio izveštaj da Vam ga prenesemo opširno i adjo ka od 25 novembra nisu imali nikakvih mogućnosti da vam se jave jer im je šifra oduzeta i svaki kontakt sa Nedićem i Ljotićem onemogućen. Tek 17 decembra su bili pozvani kada su se sastali sa Nedićem, kao i Ljotićem sa odobrenjem onoga gospodina. Nedić i Ljotić izjavili da su saglasni po svima tačkama o kojima smo djcl razgovarali. Nastavak.

Br. 336 od VILDE. — *Br. 38 od 31-XII.-.* Došao je Denker vaš delegat iz Zagreba. Ostaje ovde. Molim javite se svojom šifrom.

Br. 338 od 545 O Br. 136 od 2-I-. U toku 1 januara crveni su izbili u s. Pržići 3 km. severozapadno od Brgula.²³⁸ Žugić izveštava da su ga crveni napali u s. Tuholju 5 km. severozapadno od Kladnja,²³⁹ odmah po vašem odlasku, a da su vašu zaštitnicu napali kod Kulenkovića²⁴⁰ u Krivaji. Naređeno da se Sarajevska brigada prikupi kod Nišića, ali se još nije prikupila. Nastavak.

---

²³⁷ Bio je sekretar patrijarha srpskog Gavrila (Gavrilo Dožić).
²³⁸ i ²³⁹ Radi se o dejstvima 27. divizije NOVJ (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 5).

²⁴⁰ To mesto nije nađeno na karti 1:100.000.

Br. 339 od 545. — Br. 137 od 2-I-. Nastavak. . . . U toku 1 o.m. pre podne premestio sam se sa C.N.K. u Čevljanoviće i Srednje.

Br. 340 od MOBLANA. — Br. 226 od 2-I-. . . . Svi delovi V. K. zbili su se u Srednjem i oko Srednjeg. Molim situaciju kod vas. Pukovnik Borota.

Br. 341 od MIKIA. — Br. 207 od 28-XII. Sa opštom rezervom stigao sam u oblast Orahovice i preduzeo sam izvidanje. Prema rezultatu izvidanja krećem dalje prema Mrežici i Miljevini. Račić.

3 januara 1945 god.

Br. 344 od HEKTORA. — Br. 2 od 3-I-. Borbe vodimo u Podrinju, i za sada smo ih odbili ka Kozluku, Zvorniku.²⁴¹ Iz Semberije naši potisnuti ka s. Vršanima.²⁴² U Majevidici smo vodili ogorčene borbe tri dana i u glavnom bande su se povratile ka Tuzli i Loparima. Sad se čuje borba oko Bijeljine.²⁴³ Gubitke smo imali znatne. Sam moj štab pretrpeo je prilično gubitaka. Leko.

5 januara 1945 god.

Br. 357 od 540. — Br. 154 od 4-I-. Drugi deo. Veliko brojno stanje škole komandosa oduzima nam mnogo hrane. Oni su završili kurs ima već nekoliko dana. Ja mislim da bi ih trebalo odmah uputiti na teren u Srbiju, dok je još slobodan ovaj deo istočne Bosne, a ja verujem da će uskoro biti i mogućnosti da dođu do Vas.

²⁴¹ Reč je o borbama grupe sprečanskih brigada protiv jedinica 45. divizije NOVJ (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 15 i 73).

²⁴² i ²⁴³ U Semberiji su tada jedinice 17. i 28. divizije NOVJ vodile borbe protiv nemačke 7. SS divizije, pukovske grupe »Skenderbeg«, belogardijskog Ruskog zaštitnog korpusa, ustaško-domobranske 12. hrvatske divizije i četničke 2. grupe brigada Majevičkog korpusa. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 90 i 150, knj. 32, dok. br. 12, 21 i 72; tom XII, knj. 4, dok. br. 183, Prilog br. 1 i Prilog br. 2.

Br. 361 od ORFEJA. — Br. 656 od 1-I. Ostojić se sastao sa Pavlom na Zaborku da ostavi: Leteću Bosnu.²⁴⁴ da brani most kod Foče. Sada je povlači motivišći njeno povlačenje koncentracijom komunista kod Pljevalja.²⁴⁵ Ako nas crveni napadnu sa ovim snagama neću moći održati prelaze na Drini, jer nemam municije. Imam nameru da sve Hercegovačke snage i nešto bosanskih koncentrišem kod Trnova, gde bih organizovao u vezi depeše 652—653. Tamo bih sve upotrebio da ih snabdem sa municijom, obućom i odelom pa da [sa] Momčilovićem učestvujem u akciji na Kalinovik. Ovo je neophodno hitno. Molim odobrenje. Ubuduće izvršavaću samo Vaša naređenja i ničija više.

Br. 362 od ORFEJA. — Br. 657 od 2-I. Idšvk²⁴⁶ vaši delegati i njihovi pomagači otišli u pravcu Rudog. Ne verujem u njihov skori povratak niti u brzu Vojvode Đurišića akciju. U Čajničkom i Višegradskom srezu zeleni kadar ima situaciju u svojim rukama. On je za vas i ravnogorski pokret. Preko mene traže da smenite Draškovića. Rešavajte ovo pitanje što pre. Drugi izveštaji su svi neobjektivni. Baćović.

Br. 363. od ORFEJA. — Br. 658 od 2-I. — Mazić²⁴⁷ dobio 60.000 metaka. Nada se da će dobiti još. Br. 11 želi da preduzme akciju ka Kalinoviku u zajednici sa nama. Momčilović i Mazić traže da hitno dođem u oblast Trnova, da bi koordinirali akciju i ostalih naših snaga jer imam radio stanicu. Kako želim da prikupim 2.000 boraca u okolini Trnova to je neophodno da odmah krenem tamo. Molim hitno odobrenje po ovome. Račić se nalazi na levoj obali Drine severno od Ustikoline prednjim delovima dopire do Jabuke. Nastaviće se.

Br. 370 od MOMBLANA. — Br. 227 od 2-I. Komandosi završili kurs. Treba da idu što pre na posao, obzirom na situaciju u Srbiji. Molim da vi date kanal i omogućite da što pre do-

²⁴⁴ Odnosi se na Leteću brigadu »Bosna« Drinskog korpusa.

²⁴⁵ Ne radi se ovde o nekoj posebnoj koncentraciji jedinica NOVJ u rejonu Pljevalja, već o dejstvima 37. sandžačke divizije NOVJ sa ciljem da se spreči povlačenje nemačkih trupa iz Crne Gore. Posle dvomesečnih stalnih borbi protiv nemačkih trupa u Crnoj Gori, Hercegovini i Sandžaku (delovi 5. SS brdskog korpusa, 21. i 91. armijski korpus) i četničkih jedinica, u to vreme su jedinice 2. korpusa NOVJ konačno oslobodile Crnu Goru i otpočele nadiranje sa ciljem oslobođenja Sandžaka. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom III, knj. 10, dok. br. 144; tom IV, knj. 32, dok. br. 57; tom XII, knj. 4. Prilog 1 i 2.

²⁴⁶ IDŠVK — Istaknuti deo Štaba Vrhovne komande.

²⁴⁷ Spasoje.

demo do vas, radi prijema detaljnih instrukcija koje se depešom ne mogu primiti. Pukovnik Borović.²⁴⁸

Br. 371 od RODIA. — *Br. 2 od 4-I.* Depešom od 31 XII —. izvestio sam o akciji Trebave kod Srebrenika. Na tome pravcu učestvovalo 400 zelenokadrovaca. Istoga dana uputio sam hitno zahtev popu Savi²⁴⁹ da utiče da prestanu sukobi sa ustašama kako bi se sve snage koristile za glavnu akciju.²⁵⁰ 2 o.m. jače snage Trebave vrše obračun sa ustašama na prostoru Gradačac — Modriča — Bosanski Šamac — reka Bosna, a slabijom snagom zatvorili pravac Srnice — Gradačac. Nastojim da se ova akcija obustavi i da sve njihove snage uputim pravcem: Srnica — Tuzla. Prema podacima sa kojima raspolazem Gračanica je u rukma ustaša Muslimana.²⁵¹ Vranješević²⁵² ne održava vezu samnom i pored svih mojih nastojanja.

Br. 372 od FLEŠA. — *Br. 238 od 31-XII.* — Raković je poginuo, mi smo se jedva spasli. U teškoj smo situaciji. Idemo prema Bukoviku — Oštri gde ćemo se verovatno povezati sa našim. Šta da radimo dalje i skim.

Br. 373 od PINDA. — *Br. 262 od 2-I.* Veza vaš 201, 203, i 204.²⁵³ Ja sam već stigao u s. Rakovac i uhvatio čvrsto vezu sa Ozrencima. Dockan primio ove depeše. Mogu dejstvovati po osnovnom zadatku ka Puračiću sa Ozrencima, te molim da ovo usvojite. Saopštio sam svima vaše naređenje i ostali su desno od mene. Nastavak.

Br. 374 od PINDA Br. 264 od 2-I. Poslao sam ljude u Maglaj za nabavku municije jer nemamo u glavnom municije za borbu.²⁵⁴ Verujte da smo ostali bez municije a imali smo i osetne gubitke. Čim nabavim makar štogod municije bićemo spremni za nove borbe. Molim da se ovo usvoji tim pre što smo videli Ozrence dobro naoružane i opremljene.

²⁴⁸ Dragutin, pukovnik, komandant komandosa (vidi dok. br. 114, nap. 6).

²⁴⁹ Božić, komandant Trebavskog korpusa (vidi dok. br. 91).

²⁵⁰ O kratkotrajnom neprijateljstvu između četničkih i ustaških jedinica u rejonu Doboja vidi dok. br. 93.

²⁵¹ U rejonu Gračanice tada su se nalazili delovi 12. ustaškog zdruga (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 2, dok. br. 155).

²⁵² Slavoljub, komandant četničkih jedinica pod komandom zapadne Bosne (komandant zapadne Bosne).

²⁵³ Vidi dok. br. 192.

²⁵⁴ i ²⁵⁶ U Maglaju se tada nalazila 3. bojna 16. pješačkog zdruga 15. ustaško-domobranske divizije čiji je štab bio u Doboju (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 161).

Br. 378 od 511.²⁵⁵ — Br. 18 od 2-I-. Municipija se do sada nije mogla dobiti. Preduzete su mere kod popa Save i u Dobaju,²⁵⁶ ali su slabi izgledi. Učiniće se sve što do nas stoji. Božić.

6 januara 1945 g.

Br. 384 od VILDE. — Br. 36 od 1-I-. Vojska je cela stigla.²⁵⁷ Đujić ide od prestranaka duz vipave da Gorice²⁵⁸ i Idrije. Mnogo se bojim pošto ima pljačkaša dosta da nam ne ponište veliki ugled koji sam stekao za Srbe za godinu dana. Svu vojsku ćemo sastaviti u jednu diviziju 7.000 ljud. 1.000 Ličana ostalo je kod mene, a daćemo Đujiću Slovenske saveznike. Napravićemo zajednički vojni savez sa Ljotićem i domobrancima. Sećate se kad ste mi davali primer kako drugi ratuju protiv okupatora, sad ulažem sav autoritet da ti drugi ni izjavama ni delima na našu štetu ne uvrede Saveznike. Vilda.

Br. 385 od VILDE. — Br. 37 od 2-I-. Ljotić pokušao preko malog Milorada Ilića da ga pošalju kradom u Englesku, radi veze. Ilić neće učiniti bez Vašeg pristanka. Ovde su stigli majori Jevtić²⁵⁹ i dr. Dukić.²⁶⁰ Sad imamo delegate iz svih komandama zemlje. Svi zajedno sa Parmom²⁶¹ novaca i sve ih moramo izdržavati, a ja od V.K. nemam ndišta. Vilda.

Br. 386 od VILDE. — Br. 37 od 5-I-. Nastavak. Ovde se najviše bojim pljačke od Đujićevih, što bi nam mogli pokvariti ugled, jer nas svet ovde silno poštuje. Đujić je od Vipave do Soče. Nemam odgovora za Ronia, za Džakovića, za Simonovića.²⁶² Svaki drugi koji dođe iz Austrije nastupi kao Vaš delegat. Ne mešam se u Slovence ni gl m i s l u l e n c i z a m e n a j u m a s o o . Naprotiv pitajte koga želite osim Radenkovića da sam u narodu popularniji od ma koga m a j o a m i j kod Aleksandrije u engleskom logoru. Vilda.

²⁵⁵ Trebavski korpus.

²⁵⁷ Vidi nap. 228.

²⁵⁸ Tekst pisan proredom treba da glasi: »Prestanska duž Vipave do Gorice«.

²⁵⁹ Ilija (alijas Vojin Tomić i Jevrem Vidaković), sudski kapetan, referent sudstva Vrhovne komande.

²⁶⁰ Milan.

²⁶¹ Neutvrđen identitet delegata Draže Mihailovića čiji je glavni zadatak bio rad prema Zagrebu.

²⁶² Petar.

Br. 387 od VILDE. — Br. 38 od 4-I. Hoćemo li se služiti novim šiframa koje su doneli Jevtić i Marović. Hoću li ja slati url n i a i h²⁶³ Pašića u Švajcarsku. Mogu li upotrebiti Petra Simonovića. Zašta mogu upotrebiti Mitra Đokovića.²⁶⁴ Šta ću reći Aćimoviću i društvu kad dođu? Šta da radi Denker?²⁶⁵ Molim odgovor.²⁶⁶ Vilda.

Br. 392 od 547. — Br. 148 od 4-I.- Nešto Matičevićeve²⁶⁷ milicije ima u Brgulama sa našim. Ovi milicaјci su se povukli iz Očevja. Visočka brigada na položajima prema Vareša i Zvi-jezdi, a slabo osiguranje ostaće i prema Brezi. Sarajevska se delom prikupila.

...
7 januara 1945 god.
...

Br. 402 od MOBLANA. — Br. 232 od 5-I. Broj 11 je poručio hitno sledeće: Sve želje u pogledu municije ispunjene i biće otposlati kuda treba. Da se sporazumem sa Vama i da dođem kod njih sa jednim opunomoćenikom da se stvar postavi na svoje mesto. Predlažu da bace svoje trupe po terenima a u pozadini da mi uništavamo one što oni pokrenu. Za ovo daju municiju i ostalu potrebu. Nastavak.

Br. 403 od MOBLANA. Nastavak. Br. 233 od 5-I. Traže da se sa njima uspostavi radio veza kao najnužnije i najhitnije. Žele i nama dati jednu stanicu. Traže kod njih jednog našeg telegrafistu. Sve ovo traže najhitnije. Molim Vas hitno instrukcije. Kraj. Puk. Borota.

...
Br. 405 od 543.²⁶⁸ — Br. 159 od 6-I. Primljena depeša br. 240.²⁶⁹ Javio sam Mitranoviću n i c a n e.²⁷⁰ Parma traži novac. Andre[j]²⁷¹ mu dao samo 20.000 lira. Uputio dva proglasa

²⁶³ Na praznom prostoru originala između depeša br. 387 i 388, Draža Mihailović je olovkom, ćirilicom, napisao da ta reč treba da znači »Roni« (vidi nap. 73).

²⁶⁴ Treba: Džaković.

²⁶⁵ Nije utvrđeno o kojem se licu radi.

²⁶⁶ i ²⁶⁹ Vidi dok. br. 192.

²⁶⁷ Matičević Mato, ustaški poručnik.

²⁶⁸ Drugi deo Štaba Vrhovne komande.

²⁷⁰ Verovatno: pismom.

²⁷¹ Ivan Prezelj, pukovnik, komandant Slovenije.

u smislu uredbe i nekoliko letaka. Utisak veoma povoljan. Labilnost u ustaškim redovima. Molim sredstva. Đujićev telegrafista javlja, da mu je Đujić zabranio vezu sa Čičom. Nastavak.

Br. 406 od 543. — Br. 160 od 6-I-. Nastavak. Moli da ostane kod Jevđe. Ja mislim da je Jevđina krivina. Tražio sam da izvesti detaljnije. U toku 5-og izvesne snage crvenih iz Vareša prebacile su se severno od Zvijezde ka Olovu. Ovo će biti verovatno 17. Majevička brigada koja je došla u Vareš istim putem.²⁷²

Br. 407 od 582.²⁷³ — Br. 7 od 5-I-. Kursevi završeni 1-I-. Komandosi i ja spremni smo za akciju. Poslao sam već dve depeše na koje nema odgovora. Ubacivanje komandosa u partizanske redove može da otpočne samo pre isteka roka amnestije.²⁷⁴ Reo a o v d e k u a nema svoj reon det r j e r n e l a s l u s a n i t i sredstva za izdržavanje. Svaki dan zadržavanje ovde pretstavlja gubitak i štetu po rad komandosa. Za Srbiju kanal odavde je najbrži i najbolji. Zbog toga mislim da krenem odavde direktno 8-I- u duhu Vaših direktiva započecemo posao. Ponavljam 8-I- s verom u Boga, verom u Vas sa vašim poverenjem ostvarićemo Vašu zamisao. Iz uredbe 101²⁷⁵ molim za dopunske instrukcije. Za obaveštavanje da li mogu i gde dobiti novčana sredstva i koga od Vaših komandanata ima tamo. Nastojaću da sa Vama budem u vezi od prvog dana polaska na put. Puk. Pavlović.

7 januara 1945 god.

Br. 410 od HEKTORA. — Br. 320 od 4-1-. — RPT. — Prikupili smo izvestan deo komore i ljudstva Keserovića i stalno se pojavljuju po grupicama i priključuju našim jedinicama. Iz Srbije se dovlače pojačanja i navodno očekuju neke bugarske jedinice. Iz Semberije izvlače hranu u Srbiju. Javite situaciju. Leko.

²⁷² O dolasku te brigade u Vareš (u tom mestu se od 1. do 3. januara 1945. nalazila Grupa bataljona 4. divizije NOVJ) i njenim dejstvima protiv ustaško-domobranskih snaga u Olovu i Kladnju, vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 44, 56, 58 i 96.

²⁷³ Dragoslav Pavlović, pukovnik, komandant Škole za komandose pri VK.

²⁷⁴ Radi se o Odluci o opštoj amnestiji lica koja su učestvovala u četničkim redovima Draže Mihailovića, jedinicama hrvatskog i jedinica slovenačkog domobranstva koju je 21. novembra 1944. donelo Predsedništvo AVNOJ-a (»Službeni list DFRJ«, br. 1/1945).

²⁷⁵ O sadržaju te uredbe vidi dok. br. 114, nap. 5 i 6.

Br. 411 od HEKTORA. — Br. 4 od 4-I.— Veza vaš 280.²⁷⁶ Lično sam bio u Hrasnu u seljblesku u cilju prikupljanja Keserovih ljudi. Do sada ih je prikupljeno oko 250. Verujem da ih ima nešto i u oblasti Spreče kod majora Jovanovića. Prove-riću. Prema izjavama preživelih veći broj ih je pao u ruke crvenih.²⁷⁷

Br. 419 od VILDE. — Br. 43 od 6-I-. Patrijarh javio dr. Džakoviću 17-XII- da do kraja u dobru i zlu ostaje sa Vama. Čestita Hristove praznike. Znaete da je Đoki²⁷⁸ bila oduzeta šifra. Vilda.

Br. 420 od AGEJA. — Br. 2 od 2-I-. — Preko broja 11 sa-znajem da jedna nemačka divizija dolazi iz Crne Gore i Alba-nije u Pljevlja, Čajniče i Goražde i Foču. Prednji delovi su sti-gli u Pljevlja. Popravljaju stanove u Goraždu, železnicu i most kod Goražda. Već je gotova skoro i pruga Goražde — Višegrad. Ppuk. Smiljanić.²⁷⁹

8 januara 1945 god.

...

✓ Br. 429 od KORE. — Br. 549 od 5-I-. Baletić i ja sastali smo se sa Pavlom i Račićem i dogovorili se za zajednički rad. Pavle ima oko 1500 izbeglica i 7500 odličnih boraca, ali su umorni pa im treba nekoliko dana za odmor i preformiranje. Za to vreme sa Pljevaljskom, Čajničkom i Letećom Bosnom ja zatvaram pravac Pljevlje — Čajniče, jer crveni grupišu jače snage u Pljevljima i pripremaju napad ka Goraždu.²⁸⁰ Račića sam rokirao u reon Stolac — Ustikolina. Očekujem pritisak Momčilovićev od Trnova ka Dobrom Polju. Na odseku C v i l i n Foča — Šćepan Polje nepromenjeno. Nastavak.

Br. 430 od KORE. — Br. 550 od 5-I-. Pomoću Pavlovih snaga izvršiću mobilisanje svih sposobnih od 16 do 20 godina sa cele ove zone. Neophodno je da Rogatičke brigade i dalje

²⁷⁶ Vidi dok. br. 192.

²⁷⁷ Na margini originala uz tu depešu i depešu br. 410, Draža Mi-hailović je olovkom dopisao: »Izvestiti Keslera i Gardu«.

²⁷⁸ Pavlović Ivan Iva, major.

²⁷⁹ Dušan.

²⁸⁰ Neuspeli napad na Goražde izveli su 17. januara 1945. delovi 11. brigade 29. hercegovačke divizije NOVJ i delovi 6. crnogorske bri-gade 3. divizije NOVJ, a 27. januara 1945. delovi 3. divizije NOVJ. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 57, 93, 117, 163, 175 i 179.

ostanu u sastavu Drinskog korpusa, a ovaj pod mojom neposrednom komandom, jer između Baćovića i Draškovića ne može nikad doći do saradnje...

Br. 431 od KORE. — Br. 551 od 5-I-. Rakoviću bi trebalo narediti da požuri sa izvlačenjem ako neće ostajati u Srbiji, jer će se Švabe ubrzo povući iz Sandžaka.²⁸¹ Srećna nova godina. Kraj. Ostojić.

✓ *Br. 432 od KORE.* — Br. 8 (bez datuma). Ostojić i ja sastali smo se sa Račićem i Pavlom. Konferencija je uspešno obavljena u duhu planova V. K. Potvrda sloge i jedinstva i očuvanja što jače oružane snage iznad svega. Dogovorili su se i za akciju kojima će prethoditi izvesna preformacija i pripreme. Broj izbeglica kod Pavla oko 1500, možda će se povećati iz Sandžaka. Ako postoji mogućnost izbeglice treba odvoditi i smestiti negde na sever. Sa Pavlom je ceo Nacionalni komitet za C. Goru, Sandžak i Boku koji broji oko 20 članova sve vrlo viđenih ljudi, na čelu sa mitropolitom Crnogorsko-Primorskim Lipovcem. Puk. Baletić.

...
Br. 434 od 546. — Br. 169 od V-I-. Niko²⁸² izveštava sledeće. Našoj ponudi Vilsonu pridat je značaj, ali je odbijen.²⁸³ Onda nisu hteli da se zameraju Sovjetima. Sada posle Grčkog slučaja možda će se vratiti na nju. Topalović, Adam i Vladika²⁸⁴ u Rimu rade koliko mogu.²⁸⁵ Nastavak.

Br. 435 od 546. — Br. 170 od 7-I-. Nastavak. Ja sam učinio nekoliko prestavke Američkom ministru i javio Fotiću šta sam radio i sad mislim da bi onda trebao učiniti posve promenu u Steit departmantu. Nastavak.

Br. 436 od 546. — Br. 171 od 7-I-. Nastavak. Dalje javlja, da se od promene u komandovanju mogu očekivati poboljšanje.

---

²⁸¹ O povlačenju nemačkih snaga (21. i 91. armijski korpus) iz Sandžaka vidi Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 4, prilog br. 1.

²⁸² Dr Jovan Đonović.

²⁸³ Reč je o ponudi Draže Mihailovića da se sa svojim štabom i svim jedinicama stavi pod komandu britanskog generala Vilsona (ser Henry Maitland Wilson), komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju, vidi dok. br. 100 i 104).

²⁸⁴ i ²⁸⁵ Dr Živko Topalović, Adam Pribičević i vladika Irinej tada su se nalazili u Italiji kao delegati Draže Mihailovića (vidi dok. br. 192, dep. br. 752 i 785).

Događaji u Francuskoj izazvali u engleskoj javnosti veliku zabunu i još veću zabunu. Preokret se nije shvatio mada se posledice jasno vide. Čerčilova vlada u latentnoj krizi. Nastavak.

Br. 437 od 546. — Br. 172 od 7-I-. Nastavak. Šubašić došao u rđav čas za sporazum o vladi i regenstvu.²⁸⁶ Ako Kralja prisile da primi sve onda od promene u našu korist nema ništa do pada Nemačke. Prvi put više od 6 meseci u javnosti zabeleženo, da srpski političari neodobravaju sporazum i da Kralj može zauzeti energičan stav. Nastavak.

Br. 438 od 546. — Br. 173 od 7-I-. Nastavak. Smenjen Britanski ambasador Stevenscu.²⁸⁷ Verovatno je da sa promenom instrumenti može doći i promena politike. Dalje javlja: od pregovora sa Rusima koje vode nema još ništa ni pozitivno ni negativno. Nastavak.

Br. 439 od 546. — Br. 174 od 7-I-. Nastavak. Sve apele uputio Fotiću²⁸⁸ i preko Gavrilovića²⁸⁹ u London. Drži da će se ova veza preneti na Mladu.²⁹⁰ Poslaće mu izvesnog Lončarića²⁹¹ koji je stigao u rekordnom vremenu od 15 dana i sa njim napravili veliku reklamu. Kraj.²⁹²

9 januara 1945 god.

Br. 441 od ORFEJA. — Br. 2 od 8-I-. Ostojić nas je izvestio 6-og u 13 časova da su komunisti jakim snagama počeli napad od 8 časova od Podkovača do Poblaca ka Čajničju.²⁹³ Smiljanić i ja doneli smo odluku da se povučemo iz Foče.²⁹⁴ Smiljanić se povukao desnom obalom Drine ka Gorazdu, a ja sam se povukao levom obalom u visini Stoca. Fočansku brigadu ostavio sam da brani prelaz preko Drine i u slučaju jačeg napada sa obadve strane Drine povući se u moj sastav. Račić nije

²⁸⁵ Vidi nap. 128.

²⁸⁷ Verovatno Stivenson (Ralf Stivenson — Ralph Stevenson), britanski ambasador pri izbegličkoj jugoslovenskoj vladi.

²⁸⁸ Konstantin, ambasador izbegličke jugoslovenske vlade u SAD.

²⁸⁹ Dr Milan.

²⁹⁰ Mladen Žujović Mlada.

²⁹¹ Andrija.

²⁹² Na margini originala Draža Mihailović je olovkom napisao »Čika Aci« (Aleksandar Aca Aksentijević, član CNK i njegov delegat pri Vrhovnoj komandi), naznačivši da se čika Aci dadu depeše br. 434 do 439.

²⁹³ Čajniče je 9. januara 1945. zauzela 6. crnogorska brigada 3. divizije NOVJ (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 47).

²⁹⁴ Vidi dok. br. 177.

spustio svoje snage do u visinu Ustikoline, da bi nam olakšao odbranu Drine, kako mu je Ostojić naredio. Ostojić je tražio od Smiljanića i mene da u toku noći 6/7. posednemo Ifsar do Čajniča. Nastavak.

Br. 442 od ORFEJA. — Br. 3 od 8-I-. Nastavak. Međutim, kako smo dobili dockan naređenje, a smatrali smo da bi to bila avantura nemajući ni jedan ni drugi dovoljno municije, odlučili smo da se povučemo. Smatram da Ostojić neće smeniti Draškovića, makar ceo Čajnički i Višegradski srez otišli u Zeleni kadar. Jedino je rešenje da Draškovića pozovete u V. K., a ja ću onda odrediti čoveka koji će sve urediti. Budite uvereni, smenu Draškovića pozdraviće ceo svet ova dva sreza. Nastavak.

Br. 443 od ORFEJA. — Br. 4 od 8-I-. Sa Ostojićem se ne mogu nikako složiti iz poznatih Vam razloga, ponavljam razloga. Ja nikakve blokove ne mogu i neću da primim. Sa ovim sam Vam sve rekao, Račić i Smiljanić komanduju svojim jedinicama a ja Bosancima i Hercegovcima. U suštini ne postoji nikakvo objedinjenje komandovanja. Ostojić, Baletić i Novaković otišli su kod Pavla. Kakve će odluke doneti ne znam. Nastavak.

Br. 444 od ORFEJA. — Br. 5 od 8-I-. Smatram da bi trebali da obrazujete štab za objedinjenje akcije. U ovaj štab da uđe i jedan oficir iz Pavlova štaba i po jedan od Račića i Smiljanića. Na ovaj način izbegle bi se trzavice koje vladaju usled teške situacije, te se ne bi desilo da se jedni bore a drugi gledaju. U ovaj štab molim vas uputite inženjera Blagojevića, Delu, i još jednog člana C. N. K. Da bi hvatanje veze sa Saveznicima bilo jedinstveno obzirom na opšte interese. Nastavak.

Br. 445 od ORFEJA. — Br. 6 od 8-I-. Moje namere su: Formiranje jednog korpusa od snaga iz Hercegovine i Bosne jačine do 2000 ljudi, koncentracija u oblasti Trnova, iskoristiti broj 11 što se više može, kao jaka kolona pojavila bi se u napadu na Kalinovik. U ovome slučaju ove bi kolone imale radio stanice, Račić, Smiljanić, Đurišić i ja. Prema podacima ima mnogo novomobilisanih u partizanima, koji će nam se pri prvom našem napadu predati. Uputiću izviđačke delove u pravcu Hercegovine radi hvatanja veze sa onima na terenu.²⁹⁵

.....
²⁹⁵ Radi se o ostacima razbijenih četničkih jedinica iz istočne Hercegovine koji su se skrivali po pećinama i gudurama, koje je narod nazivao škriparima.

10 januara 1945 god.

....

Br. 456 od AGEJA. — Br. 18 od 9-I-. Nalazimo se u vrlo teškom položaju ugroženi: Neshvatanjem plemenskih zaslepljeni bosanskih i crnogorskih starešina. Usled opšte iznurenosti, usled gladi i epidemičnog obolenja više od polovine ljudstva. Pored toga naš svaki dalji zalogaj prisiljeni smo da plaćamo krvlju bez obzira od koga ga i kako uzimamo. Pored ovoga stalno na položajima izloženi elementarnim nepogodama neiskrenom sadejstvu ovdašnjih četnika pokućara koji se bore samo za svoj mal bez ikakvih ideala. Nastavak. Puk. Smiljanić.

Br. 457 od AGEJA. — Br. 19 od 9 - I. — Nastavak. Iz navedenih razloga svaki dalji opstanak na ovoj teritoriji mi je nemoguć te molim da odmah bez daljeg odlaganja krenem ka vama ili na podesnu prostoriju niz Drinu, kako bih mogao iznurene odmoriti i okrepiti a bolesne izlečiti i zatim dalje služiti opštoj stvari. Molim da se ovo ne shvati kao kukavičluk već kao jedini izlaz iz ove situacije. Depeša sastavljena saglasno na konferenciji svih komandanata. Kraj. Ppuk. Smiljanić — Agej.

....

Br. 460 od MONBLANA. — Br. 237 od 10-I. — Major Grozdanović izveštava, 1 autobus, 2 kamiona i jedna putnička kola stigli su sa poslednjim transportom bolesnika 31 - X — u Sarajevo. Vozila zbog višemesečnog rada dotrajala. Sva vozila predana u nemačku radionicu na popravku. Po opravci odmah će se pristupiti izvršenju naređenja. Molim za obaveštenje o mestu naše bolnice i o mostovima do mesta. Nastavak.

Br. 461 od MONBLANA. — Br. 238 od 10-I-. Nastavak. Odmah sam saopštio vašu depešu majoru Grozdaniću i označio mesto Grapsku sa bližim podacima. Grozdanić izveštava i sledeće: P. poručnik J. Vojin dobro mu došao, da se ranjenici koji su došli u Srednje odmah pošalju u Sarajevo. Ranjenici su u Sarajevu vrlo dobro smešteni i negovani. Nemački štab žali se što nema podesnog oficira za vezu sa radio stanicom radi koordinacije u radu sa Vama. Jedan saradnik iz grada javlja. Nastavak.

....

11 januara 1945 god.

Br. 463 od HAJDA.²⁹⁶ — Br. ...²⁹⁷ od 6-I-. Sa Dinarskom divizijom povuklo se za Istru 150 Kordunaša. Oko 200 ostalo po

²⁹⁶ Tako piše u originalu, verovatno treba »Vilda« (Dobrosav Jevđević).

²⁹⁷ Tačke u originalu.

šumama i pećinama u okolini Dubrave. Sa sektora Sunje izvuklo se pomoću pušaka oko 250 vojnika za Austriju. Radim na tome da te ljude dovedem ovamo kao i na tome da još izvučem što više ljudi sa sektora Sunje i Dvora za Istru. Nastavak.

...

Br. 468 od 542. — Br. 166 od 7-I. Izgleda da je Slovenija preplavljena kojekakvim tipovima, koji su pobjegli iz Beograda i sada dolaze Jevđeviću sa našim legitimacijama da pređu u inostranstvo ili da nađu kod njega kakav položaj. Posu epok i c a l a z e l da se ljudi Pera Simonović. Nedajte da nas kompromituju. Denkera mislim da bi trebalo dodeliti Parmi a ne Vildi.²⁹⁸ On će podržavati dobre veze sa Zagrebom. Pozdrav Hinko.²⁹⁹

12 januara 1945 god.

Br. 480 od 581.³⁰⁰ — Br. 19 od 12-I. Ovde kruže glasovi da su došli Amerikanci i Englezi. Javite da li je tačno kako bi se koristilo za propagandu.

...

Br. 483 od HEKTORA. — Br. 19 od 12-I. Pukovniku Keseroviću: Nalazim se u Majevičkom korpusu sa 47 vojnika Rasinskog korpusa i to: 9 kopaonička, 6 kruševačka 6 Župska, 11 trstenička, 14 leteća i 2 grupa korpusa. Dobro nam je. P.poručnik Čopić.

...

Br. 487 od MIKIA. — Br. 17 od 10-I. Broj 11 želi što jaču vezu sa nama. Traže oficira za vezu iz Vašeg štaba i radiotelegrafsku vezu. U tom slučaju obećavaju municiju, odelo, hranu, lekove i sve druge potrebe. Prema nama i našim ljudima su veoma raspoloženi i ljubazni i predusretljivi. Izgleda mi, da imaju naređenje od višeg vođstva da nas po svaku cenu pridobiju. Imam podataka da će Drinu utvrditi i držati preko cele

---

²⁹⁸ Tu rečenicu je olovkom podvukao Draža Mihailović.

²⁹⁹ Dr Stevan Moljević.

³⁰⁰ Radoslav Filipović, major, šef Centra veze Vrhovne komande.

zime, a možda i dalje. Kapetan Doder³⁰¹ je u Sarajevu kod njih a nameravam i telegrafistu sa radio stanicom poslati. Imaju ozbiljnu nameru da čiste svoju pozadinu, a od nas traže samo obaveštenja o komunistima. Račić.

13 januara 1945 god.

Br. 488 od MOMBLANA. — Br. 242 od 13-I. Komanda broj 11 stavlja nam na raspoloženje grupu od 64 sabotera, pod komandom »Gare«.³⁰² Snabdeveni su sa jednom većom i tri manje radio stanice. Odlično naoružani i opremljeni. U Sarajevu već ih je stiglo 29. Svršili su specijalne kurseve. Svi su Srbi. Gara mi poručuje da se potpuno stavlja na raspoloženje našoj organizaciji i prima sve naše direktive. Nastavak.

Br. 489 od MOMBLANA. — Br. 243 od 13 - I. Nastavak. Gara poručuje da ima specijaliste nastavnike, pa ako želimo obuku većeg broja našeg ljudstva, stavlja nastavnike na raspoloženje. Gara želi hitan sastanak sa mnom. Molim Vas hitne instrukcije po ovome. Broj 11 urgira da im se dodeli jedan oficir za vezu sa telegrafistom. Kraj.

Br. 490 od VILDE. — Br. 45 od 8-I-. Komunista bacio bombu na Ljotića. On lakše ranjen, tri pratioca teže. Nojbaher dolazi u Trst. Ako imate što za Đoku, kurir ide u Beč u petak. Ovde situacija teška, jer smetam planovima raznih. Mislim da će me uhapsiti. Depeše koje niste razumeli, Denker kaže, svako deseto i poslednje lažno, koje prethodno treba odbiti. Vilda.

14 januara 1945 god.

Br. 494 od 562.³⁰³ — Br. . . .³⁰⁴ od 8-I-. 29 decembra stigli kod Đujića, kome smo predali novu šifru. Hristos se rodi. Marović i Jevtić.

Br. 495 od 562. — Br. . . .³⁰⁵ od 8-I-. Teritoriju Bjelajčevu,³⁰⁶ preuzeo je Jevđević, sa iste prebacio u Istru 1200 voj-

³⁰¹ Relja.

³⁰² Branko Gašparević (vidi dok. br. 164).

³⁰³ Vasilije Manović, delegat VK u Sloveniji.

³⁰⁴ ³⁰⁵ ; ³⁰⁶ Tačke u originalu.

³⁰⁵ Odnosi se na teritoriju 503. korpusa (Lika, Kordun, Gorski Kotar i Hrvatsko primorje) kojim je, do dolaska na savezničku teritoriju (posle kapitulacije Italije), komandovao Slavko Bjelajac (alijas Nikola Dekić), potpukovnik.

nika, dok su ostali u malim grupama na terenu. Njegova vojska nema direktne veze sa broj 11. On sam razumno taktizira. Moral i disciplina kod vojske vrlo dobra. Organizacija se sprovodi pametno. Pop Đujić sa oko 4.000 vojnika otišao u Istru. Njegove snage bi se dislocirale u dolini Vipave. Pri izvlačenju imao vložio male gubitke. Njegova saradnja sa broj 11 prekoračila granice. On čak i padobrance predaje broju 11.³⁰⁷ Javno se neprijateljski izjašnjava protivu saveznika. Marović i Jevtić.

*Br. 496 od 562. — Br. . . .*³⁰⁸ od 9-I-. U Trstu su konferisali: jedan Hitlerov delegat, Rupnik, Ljotić i Đujić. Đujić je tvrdio da je Ljotić jedini predstavnik srpskog naroda. On napada pored saveznika i naš pokret. Ljotićevci tvrde da će Đujić ući u sastav njihov. Jevđeviću kao predstavniku našega pokreta pretili opasnost da bude interniran, jer Đujić hoće preko Nemaca i Ljotića da potčini njegovo ljudstvo sebi, a njega da odstrani. Marović i Jevtić, kojima ste, naredili da preko starih stvari prelaze velikodušno.

Br. 500 od MOMBLANA. — Br. — Momčilović izveštava: Naš napad ka Dobrom Polju 1 januara neuspeo usled povlačenja br. 11.³⁰⁹ Broj 11 7 o.m. napustio Trnovo i povukao se u s. Madžare i Jeovice,³¹⁰ komora u Kijevu. Dalje namere nepoznate. Obavestite koga treba. Za akciju ka Kalinoviku potrebno dejstvo iz Meljine.³¹¹ Moj štab neka ostane tu i dalje. Momčilović.

Br. 501 od BINDERA. — Br. 2 od 12-I-. Gospodin Noj-baher najbolje je razumeo naše zahteve a naročito pitanje izbeglica. Iz vesti koje vam daje Aćimović vidite u kome je stadijumu sve. Pitanje ranjenika je povoljno. Finansisko isto. Aćimoviću sam prepustio sva pitanja. Zadržao sam čisto vojnička koisto hpska ostmk epneseefoklicsteo o p bccu.

Br. 502 od BINDERA. — Br. 3 od 10-I-. A sebe čisto vojnički. Prestoji moj dolazak do Vas dok dobijem detalje. Te-

---

³⁰⁷ Odnosi se na predaju Nemcima savezničkih avijatičara koji su se spasili padobranima.

³⁰⁹ Radi se, u stvari, o uspejoj akciji koju su izveli tri bataljona 14. i jedan bataljon 11. brigade 29. hercegovačke divizije NOVJ, a ne o napadu delova Romanijskog korpusa (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 39).

³¹⁰ Treba: Ilovice.

³¹¹ Verovatno: Miljevine.

legramom nemoguće javiti zbog tajnosti. Naš patrijarh i Nikolaj³¹² interesuju se za Vaše prilike. Žele razgovor sa Vašim predstavnikom. Molim javite da li da učinim posetu ja ili Aćimović. Gospodin Nojbaher dozvolio sastanak. Vaš Binder.

15 januara 1945 god.

Br. 509 od VILDE. — *Br. 46 od 10-I.* Vredate me bez potrebe jer ste Đujiću poslali šifru, a meni ne. Skrećem Vam pažnju, da Ljotićevci³¹³ sa najvećim uspehom iskorišćuju megalomaniju Momčila da ga odvoje i doživećete politički slom kod ove vojske. Kad bih ja o Vama govorio nemogućim tonom Momčilova štaba onda bih dobio sigurno šifru. Mogao bih da izdvojim i Momčilovu i Ljotićevu većinu, ali ja ovde neću cepati Srpske snage. Za dalji razvoj događaja ja ne snosim odgovornost, jer sam ja za Vas okupatorov čovek. O tome neću ništa javljati, molim obratite se Parmi i ostalima.

Br. 510 od VILDE. — *Br. 47 od 10-I.* Za Liku sam dao više novaca nego što ste mi uopšte dali. To zna ceo narod, ali zbog izveštaja nećete da znate. Radenković je o tome ordinarno lagao. Pošaljite svog čoveka neka vidi. Određujete stvari u Lici ne pitajući me uopšte, premda osim Vas, svi Ličani ne slušaju nikoga nego mene. Neka dođe Momčilo ili ko hoće u njihove jedinice. Parma (p u r g a) je odličan i pošten čovek, ali ne radi ništa i ima samo načelnika štaba i posilnog. Naredite da bude bliže Hrvatskoj. Pošto moja šifra nije sigurna a nove nemam neću se javljati uopšte. Stanica moja primaće sve depeše svih Vaših delegata. Vilda.

Br. 511 od VILDE. — *Br. 48 od 13-I.* Đujićeva vojska danas primila definitivno dislokaciju i to: Štab divizije Gorica. Brigade: Doberdon, Rifenberg, Montespano, Cernice, Vspaćo, Santroče, Montenero, Podnera i Delpero, Sanvito, San Daniele, Prevalo, Gaberce. Molim da bez obzira na sve uputite u interesu jedinstva depešu vojsci, da je pohvalite za uspešan proboj i da joj predočite nove zadatke, Vilda.

16 januara 1945 god.

Br. 512 od AGEJA. — *Br. 41 od 15-I.* Nalazim se u oblasti Sočice. Sa mnom je i Komarčević.³¹⁴ Nastojim da prehra-

³¹² Episkop žički (dr Nikolaj Velimirović).

³¹³ Pripadnici Ljotićevog SDK.

³¹⁴ Vidi dok. br. 177.

nim ljude i toliko koliko prehranim. Nemci u Gorazde a crveni blizu njih. Sa municijom sam se donekle popunio. P.puk. Smiljanić.

Br. 513 od MOMBLANA. — *Br. 250 od 16-I.* Bio sam sa majorom Grozdanićem i tom prilikom dao mi je dve depeše za Vas: Imamo pet sanduka municije za holandski mitraljez i dva sanduka 8 mm za Šošu. Treba li ih poneti ili predati Boroti. Vozila biće verovatno gotova krajem nedelje. Do toga roka molim naređenje ako bi se situacija izmenila. Major Grozdanić.

Br. 514 od MOMBLANA. — *Br. 251 od 16-I.* Grozdanić Vas pita: Da li pristajete da naši ranjenici budu transportovani od Sarajeva vozom do Doboja, a odatle našim vozilima do bolnice. Trebalo bi obezbediti prebacivanje preko Bosne kod Doboja našim sredstvima pod zaštitom Nemaca. Prebacivalo bi se svakog drugog dana po 30 do 40 ljudi. Molim odgovor što pre radi sporazuma sa Nemcima.

...

*Br. 519 od 541.*³¹⁵ — *Br. 201 od 15-I.* Iz Beograda primljena sledeća depeša: Saznao sam lično od partizanskog kape-
tana, partizani su se povukli pred Nemcima u Sremu. Bugari izbegavaju borbu i pustili su Nemce da zaobiđu prednju liniju i izvrše prodor koji je naneo teške gubitke partizanima. Ranjenici stalno stižu u bolnice. Nastavak.

...

*Br. 522 od 560 VISKA.*³¹⁶ — *Br. . . .*³¹⁷ *od 10-I.* Major Kapetanović i Đujićeva savetodavka Stanić,³¹⁸ nedavno došli iz Nemačke i doneli sobom veću sumu novca. Sigurno je da su u nemačkoj obavestajnoj službi. Vredajuć, klevetajuć Čiču i V. K. Đujić traži opravdanje za svoje postupke. On javno pozdravlja nemačke oficire rimskim pozdravom i protiv svoga ubeđenja iz inata radi na štetu opštu. Jevđević je apsolutno odan Čiči pokušava da ga urazumi. Marović i Jevtić kojima ste naredili da dostavljaju objektivne izveštaje.

³¹⁵ Drugi deo Štaba Vrhovne komande.

³¹⁶ Vasilije Marović, major, i Mlija Jeftić, kapetan, delegati Draže Mihailovića u Sloveniji 1945. godine.

³¹⁷ ³¹⁹ i ³²¹ Tačke u originalu.

³¹⁸ Vidi nap. 150.

Br. 523 od 560 (VISKA). — Br. . . .³¹⁹ od 10-I-. U svom zahtevu da svu vojsku potčini, Đujić se poziva na Čičino naređenje od avgusta prošle godine.³²⁰ Radi objedinjenja komande Jevđević pristaje na to i da vojska ne čuva nemačke objekte. Đujić neće ni da razgovara sa Jevđevićem, jer veruje da će svoj cilj postići preko Ljotića i Nemaca. Nastavak.

Br. 524 od 560 (VISKA). — Br. . . .³²¹ od 10-I-. U svom štabu Đujić drži stalno na službi dva nemačka oficira. Nemački đeneralštabni oficir Rozenhof v h k l k e³²² nosi uniformu četničkog kapetana i pod pseudonimom Branko Lazarević³²³ komanduje već duže vremena jednom Đujićevom brigadom. U stvari on komanduje celom Dinarskom divizijom. Starešine Đujićeve idu sa dobrovoljcima u Postojnu na vojno-političku obuku gde su nastavnici Ljotićevci.

17 januara 1945 god.

Br. 525 od KORE. — Br. 4 od 13-I-. Svi definitivno napuštaju desnu obalu Drine. Govore da će braniti levu obalu. Crveni vrše jak pritisak sa svih strana,³²⁴ te je Pavle počeo svoje da prebacuje na levu obalu. Mobilisemo sve što možemo, ali teško ide. Učinićemo sve napore da jedinice očuvamo. Odbrana Drine zavisi od broja 11. Kakva je situacija tamo. Iskoristićemo držanje Kraljevo sa parolom Kralj je sa nama. Ostojić.

Br. 527 od MAUSA.³²⁵ — Br. 252 od 16-I-. 13 i 14-og imao sam sastanak sa Brojem 11 i Gorom.³²⁶ Gora je Gašparević M. Branko, rodom iz Srema. Poziva se na Piletića³²⁷ i Žiku Lazovića, koji mogu dati o njemu podatke. Njegova grupa obrazovana je od srpske vlade radi ubacivanja u Srbiju. Kurs svršila u Nemačkoj. Od broja 11 data mu je prostorija Čačak, Užice, Priboj, kao i upustva za obrazovanje ovakvih grupa na samom terenu. Želi da služi srpskim interesima i da ima svoга pretpostavljenog, kao i da dobije potpun naslon na nas i da dođe u dodir sa Vama pre odlaska na teren. Nastavak.

³²⁰ To naređenje nije pronađeno.

³²² i ³²³ Tako piše u originalu, verovatno treba: Rezenhof Volke.

³²⁴ Reč je o dejstvima jedinica 2. korpusa NOVJ (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 57 i 93).

³²⁵ Gojko Borota.

³²⁶ Treba: Gara (vidi dok. br. 164).

³²⁷ Velimir Velja, potpukovnik, bivši komandant Krajinskog korpusa.

Br. 528 od MAUSA. — Br. 253 od 16-I-. Vojna situacija: Br. 11 namerava da prodre preko Vlasenice u Zvornik. Težište Bijeljina, a liniju Drine da drži i to: sa jednom divizijom u Bjeljini, a jednom divizijom i jednom brigadom južno od Drinjača, dok prostor Kalinovika u vezi sa Đurišićem. Nameran je da očisti komunikacisku liniju Doboj — Tuzla — Zvornik i želi sudelovanje naše koje bi bilo levo i desno od te linije i zaposedanje očišćene prostorije. Nose se mišlju da na proleće prodru do Beograda, a do tada da se vrše akcije sabotaze sa odelenjima koje bi opremili oni.

Br. 529 od MAUSA. — Br. 254 od 16-I-. Drugi deo. Ovakvo dejstvo predviđa u trajanju od 1 do 2 meseca, a posle toga nastale bi operacije većeg obima. Interesuju se za strane delegacije. Ubedio sam ih da iste nepostoje kod nas. Treba ih što bolje tajiti ako se neko od Engleza ili Amerikanaca nalazi kod nas. Predlaže se jedno mesto sa kojega bi mogli da primamo materijal. Tako su Kalabića snabdeli preko Maglaja. Kalabić primio prilično materijala i municije, samo lekova u težini 100 kg. Mole oficira za vezu koji bi usredsredio sve poslove sa Vama i bio u vezi sa Vama.

Br. 530 od MAUSA. — Br. 255 od 16-I-. Nastavak treći. Obraćaju se još uvek komandanti pojedince na njih sa raznim traženjima. Mole da se upoznaju sa namerama Vašim. Po tome pitanju nisam ih mogao zadovoljiti jer mi nisu poznate. O onome što Aćimović javlja nije grupi armija Ler³²⁸ ponavljam Ler ništa poznato. Za obuču dobićemo gumu za pravljenje opanaka. Mole da se njihovi vojnici koji se nalaze kod nas predaju njima.³²⁹ Navodno nalazi se takva jedna grupa kod Bačovića. Molim naredite potrebno. Puk. Borota.

Br. 531 od PARZIA. — Br. 8 od 12 - I. — Imam oko 1500 žena, dece i staraca. Potrebno je da se negde smeste ako je to moguće. Dobili bi mnogo i u pogledu gotovosti jedinice za borbu. Potčinjene mi jedinice jačine jednog puka vodile su borbu u toku jučerašnjeg dana u golešima pribojskim i

---

³²⁸ Radi se o nemačkoj Grupi armija »E« pod komandom feldmaršala Aleksandera Lera (Aleksander Löhr).

³²⁹ Odnosi se na nemačke vojnike koje su četnici uspeli da odrobe od jedinica NOVJ. U nedatiranom dopisu (avgust 1944) nemačkoj Feldkomandanturi Šabac, za takva dva nemačka vojnika komandant Srebreničke četničke brigade traži da se iz nemačkog zatvora pusti 10 lica »koji su se istakli kao borci protiv komunista« i 40 sanduka municije koju će »upotrebiti u borbi protiv komunista« (Arhiv VII. Ča, k. 231, reg. br. 1/15).

proterale 3 Sandžačku diviziju.³³⁰ Četvrta crnogorska uspela je da odbaci Ostojića do Goražda, pošto je bila nadmoćnija.³³¹ Crveni pojačavaju snage u oblasti Goražda i Pljevalja.

Br. 532 od PARZIA. — *Br. 9 od 12-I.* Ovde se nalaze 6, 7 i 3 Sandžačka, kao i neki bataljoni 8.³³² Broj 11 napušta za dva dana Priboj i sve do Drine. Usled toga nemoguće mi se održati u Sandžaku i Čajniču, jer ću se naći između Lima i Tare, a mostovi slabi. Osim toga pretili mi opasnost da budem napadnut u leđa od jedinica crvenih iz Srbije, koje su sada vrlo aktivne. Potpukovnik Đurišić.

Br. 533 od ORFEJA. — *Br. 9 od 15-I.* Nalazim se u oblasti Trnova. Sa mnom se nalazi 1.000 boraca. Crveni stalno napadaju. Kod mene je Momčilović. Vršim organizaciju jurišnog korpusa. Pavle se povukao u pravcu Višegrada. Svu stoku u Višegradskom srezu rekvirirao. Pavle mobilise Višegradski i Čajnički srez, putem sile. Mobilisani beže a naročito iz Čajničkog sreza. Nastavak.

Br. 534 od ORFEJA. — *Br. 10 od 15-I.* Nastavak. Račić se nalazi na prostoru Ponor — Sočice. Kakve su njihove dalje namere ne znam. Ja sam sazvaio zbor celokupnog naroda i boraca II Sarajevske brigade, da bih ih obavestio o situaciji. O rezultatu ću vas obavestiti. Uhvatio sam vezu sa Hercegovinom. Nadam se da ću izvući mnogo boraca. Molim Vas izvestite me o najnovijim događajima. Baćović.

Br. 535 od ORFEJA. — *Br. 13 od 15-I.* Situacija u Hercegovini: Komunistički list »Sloboda« koji izlazi u Trebinju piše: Da su Englezi predali partizanima Lukačevića, poručnika Šakotu i poručnika Đermanovića, koji su [se] predali Englezima. Kapetan Vidačić nalazi se oko Trebinja, Grab — Zubci — Necvijeće i Trebinjske šume sa 100 ljudi. U oblasti Bileće — Gacko — Trebinje — Ljubinje nalazi se oko 1.000 četnika. Partizani se žale da im nanose velike štete i gubitke. Englezi zahtevali od Šegrta komandanta 29 divizije da se stavi pod njihovu komandu. Šegrt odbio zahtev sa motivacijom, da oni čiste Jugoslaviju od okupatora pod komandom Titovom. Nastavak.

---

³³⁰, ³³¹ i ³³² Reč je o borbama 37. sandžačke (3, 4. i 5. brigada) i 3 (5, 6. i 7. crnogorska) divizije NOVJ. O njihovim dejstvima vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 57, 93, 107 i 117. »Bataljoni 8«, su, verovatno, bataljoni Ozne (Osam umesto OZNA).

Br. 537 od ORFEJA. — Br. 15 od 15-I. . . . Snage koje su u mojoj ruci u okolini Trnova broje 1.000 ljudi. Nadam se da će me broj 11 snabdeti municijom. Nastavak.

. . . .

Br. 539 od MAUSA. — Br. 256 od 16-I. Garina grupa jaka 64 čoveka. Do sada polovina u Sarajevu. Naoružani odlično skoro isključivo automatima. Opremljeni obično eksplozivom, saboterskim materijalom i ima 4 radio stanice. U grupi sve Srbi mahom Ličani i Kordunaši i samo nekoliko Srbijanaca. Snabdevao bi se od broja 11. Kod njega nalazi se jedan oficir od broja 11 za vezu. Ne poseduje konjsku komoru, koja nije potrebna čim izađe na teren. Puk. Borota.

. . . .

Br. 546 od MAUSA. — Br. 259 od 17-I. Pukovnik Ostojić dostavio mi je sledeće: »Hitno proverite i javite da li će Švabe držati Drinu i koliko vremena, jer od toga zavisi i naš dalji plan. Nastanite da se izvuče municija«. Pukovnik Ostojić. Molim po ovome potrebna naređenja. Pukovnik Borota.

. . . .

Br. 548 od HEKTORA. — Br. 24 od 14-I. Gospodinu Ministru Draži Mihailoviću. U ime komandanta Preljubovića. VI muslimanskog korpusa i svoje lično čestitam Vam Novu Godinu. Uveravam Vas da smo vezali svoju sudbinu uz Vas i ubeđeni smo da ćete nas povesti ka konačnoj pobedi i slobodi, koju željno očekujemo, a za koju nećemo žaliti žrtve makolike one bile velike. Načelnik štaba VI muslimanskog korpusa Abdulah Meha Osmanović.

. . . .

Br. 558 od MIKIA. — Br. 21 od 14-I. U oblasti Goražde ostao sam samo ja i Komarčević. Ostojićevo objedinjavanje komande nije uspeo, jer ljudi ne izvršavaju naređenja, a meštanske snage sede kod kuća. Pošto ovde apsolutno nema više hrane i bolest nas kosi, a o nekom pokretu ka jugu samo sa ovom snagom nema ni reči, molim da mi se odobri pokret u krajeve gde ima hleba. Kod određivanja treba imati u vidu da mi je cilj 1. — Da se što pre sastanem sa Vama i 2. — Da dađem u dodir sa majorom Lekom. Račić.

. . . .

18 januara 1945 god.

Br. 566 od Dal Dala. — Br. 317 od 18-I-. Danas sam dobio od Nojbahera depešu da odmah idem kod Patrijarha, pošto mi je odobreno. Patrijarhu i Nikolaju izneću sve što treba. Po povratku izvešću vas o svemu. Jevđević mi je saopštio da ste vi obavešteni pogrešno, da Aćimović, ja i drugovi želimo da idemo u Švajcarsku. To je obična intriga i niko to ne želi. Svaki radi svoj posao. Molim javite Kalabiću da sam živ. Dr. Mitar Odžaković.³³³

99 JAN.

1945

19 januara 1945 god.

Br. 574 od ORFEJA — Br. 24 od 19-I-. Prema novostvorenoj situaciji javite, u koliko možete, Vaše namere. Smiljanić me izvestio, koji je trebao doći kod mene, da je po Vašem naređenju otišao na sever.³³⁴ Šta je sa Račićem i Pavlom, i da li su to i oni učinili. Javio sam vam da imam preko 1.000 na okupu. Kapetan Grubač³³⁵ koji je došao iz Hercegovine ima podataka, da Nemci nameravaju na napuste Nevesinje i Mostar, dok nas je Borota izvestio da Nemci imaju nameru da napuste Sarajevo. Molim hitno upustva za dalji rad. Puk. Baćović.

Br. 576 od VILDA. — Br. 50 od 16-I-. Ljotić lako ranjen. Po hitnom pozivu Nojbahera odlazi večeras u Beč, vele po našim stvarima. Parežanin Ratko (da nije PAREŽANIN RATKO), došao od Đurišića.³³⁶ Priča vrlo tragične stvari, da je vojska tamo bez hrane i u raspadanju. Molim konkretno kako je sa njim. Danas sam poslao u Minhen dr. Džakovića kod Patrijarha da podnese pismenu patrijarhovu izjavu protivu Tita, a za Vas i naš pokret. VILDA.

³³³ Treba: Džaković.

³³⁴ Vidi dok. br. 177.

³³⁵ Pavle.

³³⁶ Ratko Parežanin, šef vaspitne službe SDK. On je 4. oktobra 1944. iz Beograda pošao kod Pavla Đurišića u svojstvu šefa misije Dimitrija Ljotića da privoli Pavla Đurišića da sve četničke jedinice iz Crne Gore i Sandžaka prebaci u Sloveniju. U očekivanju skorašnjeg iskrcavanja savezničkih snaga na jugoslovensku teritoriju, Đurišić tada nije prihvatio Ljotićev predlog. Kako se saveznici nisu iskrcali ni tada ni kasnije, Đurišić je sve svoje snage povukao u istočnu Bosnu.

21 - I - 1945 god.

Br. 594 od MIKIA. — Br. 26 od 21 - I- Dragi moj Čiča. Molim vas kao Boga da sa Pavlom Đurišićem idem kod Leke na Majevicu. Garantujem da ćemo Vam nas tri tamo stvoriti pravu vojsku i napraviti takve uspehe, koji će biti od velike koristi po našu stvar i koji će sve zadiviti. Primite ovaj moj predlog preklinje vas. Uvek odani Račić.

22 januara 1945 god.

Br. 600 od MIKIA. — Br. 38 od 22 - I—. Vašu opštu rezervu sada sačinjavaju snage: Smiljanić, Komarčević, Brajević ukupna jačina 3.000 ljudi pod mojom komandom i 22 o.m. krećemo iz Sočica preko Olova pa dolinom Krivaje za Spreču. Obe kolone su pod komandom pukovnika Ostojića, koji je ovaj pokret naredio. Račić.

Br. 602 od 542. — Br. 233 od 22. - I— U toku 21 o.m. bila je mećava i vetar napravio snežne namete. Zbog toga je kretanje znatno otežano. Mulalić dao izjavu u ime muslimana da su za Federativnu Jugoslaviju i dinastiju Karađorđevića. Bosna i Hercegovina da naprave jednu samoupravnu jedinicu s tim da joj se priključe neki zapadni delovi srpskih krajeva i neki srezovi Sandžaka koji gravitiraju ovoj jedinici. Traži dva izlaza na more od kojih jedan u jugozapadnom pravcu. Muslimani da imaju kulturno versku autonomiju. Ova izjava dostavljena Mlađi i Senegalcu da se objave. Lalatović.

✓ Br. 603 od KORE. — Br. 5 od 21 - I—. Nemci će napustiti Drinu kroz nekoliko dana. Crveni vrše pritisak sa juga, istoka i severa. Hrane i krova za ovako velike snage nema, te je opstanak ovde nemoguć. Zbog ovoga sam rešio u sporazumu sa Pavlom i Račićem u prisustvu Baletića da krenemo na sever jer je to jedino rešenje da održimo ovo što imamo. Baćoviću sam naredio da mobilize sve što može i da bude spreman za pokret ka severu, pošto se odlaska broja 11 ne može zadržati.³³⁷ Pukovnik Ostojić.

³³⁷ Tu rečenicu je na originalu olovkom podvukao Draža Mihailović.

Br. 604 od KORE. — Br. 6 od 2 - I—. Prvi deo. Stanica nije radila stoga nisam odgovorio odmah na vašu depešu br. 294.³³⁸ Sada su srbijanske snage pod komandom Račića. Đurišić i Račić rade zdogovorno sa Ostojićem. Odluke vam dostavlja Ostojić. Neuspeh na Kalinoviku delovao rdavo na Smiljanićevu grupu.³³⁹ Za tu neuspešnost pojedinih starešina i pojedini mesni komandanti nisu izlazili u susret. Zbog svega toga njegova grupa u slabom stanju! Baćović otišao kod Momčilovića. Bosanski borci iz ovih krajeva pod sadašnjom situacijom nepokretni su od svojih kuća sem manjeg broja uz starešine. Nastavak.

Br. 605 od KORE. — Br. 7 od 21 - I.— Za sad se reorganizovanjem komandovanja ne bi dobilo ništa više. Uskoro ćete biti blizu i moći lično da razgovarate sa komandantima i donesete odluke u koliko bude potrebno. Opstanak ovamo ovih pokretnih snaga nemoguć, jer nema hrane i zbog opšte situacije. Odluku za dalji rad javiće Ostojić. Br. 12 od 21 - I.— Puk. Baletić.

Br. 607 od VILDE. — Br. 53 od 19-I-. Begunac štabске čete avalskog korpusa Savić Milić stigao u Beč i izjavio Nemcima i Ljotičevcima da su spali: Avalski na 750, Kalabić na 1200, Keserović na 700, Račić na 500 ljudi da se nalaze prema Bijeljini demoralisani i gladni, da su kod Tuzle tučeni, da je Kalabić izgubio celu komoru i svi beže svojim kućama.³⁴⁰ Ovo se u Beču umnožava. Molim stvarno stanje Vilda.

Br. 608 od VILDE. — Br. 55 od 21 - I—. Oni koji žele u Švajcarsku neće da stanuju ni u Trstu, a kamo li da idu u ilegalne jedinice. Sa druge strane nije fizički moguće pronaći ilegalne jedinice o kojima g. Ministar govori. U samoj Istri nemamo nikoga. Predložio sam komandi da daju svoje vojnike ako ih imaju, ja im dajem još 100 dobro naoružanih pod njihovu komandu da tamo rade. Izvolte narediti njihova stanica ne radi. Vilda.

23 januara 1945 god.

Br. 609 od AGEJA. — Br. 53 od 22 - I—. Komarčevića i mene poziva Baćević na Trebević. Obezbedio nam je ishranu i stan. Ja sam pošao sa Račićem u pravcu Spreče. Nalazim se oko Knežine blizu Sokolca. Šta da činim. Ppuk. Smiljanić.

³³⁸ Vidi dok. br. 192.

³³⁹ Opširnije o tome vidi dok. br. 120.

³⁴⁰ Vidi dok. br. 139 i 177.

Br. 610 od PARZIA. — Br. 24 od 22 - I—. Broj 11 napustio je potpuno Crnu Goru, Sandžak i Istočnu Bosnu do Drine. Sam tamo nisam mogao ostati. Snage Sandžačke, Istočne Bosne i Hercegovine bile su neznatne. Uspeo sam da mobilišem 2.000 Sandžaklija. Istočna Bosna do Drine jedva ako bude imala 400 boraca. Baćević otišao za Trnovo. Mogao sam mobilisati još 1000 iz Sandžaka, ali sam ostavio jaku gerilu. Sada se nalazim u srezu Srebrničkom i Rogatičkom. Crveni grupišu snage.

Br. 611 od PARZIA. — Br. 25 od 22-I. . . . Ovde mi je nemoguće ostati zbog ishrane. Imam jedan slučaj samoubistva zbog gladi. Moram napustiti teren pa ma gde išao. Najveći problem za mene predstavljaju izbeglice njih oko 1200. Ako bi ovo negde moglo smestiti, ja bih sa najmanjim srbijanskim snagama išao preko Drine ka Valjevu i Čačku da se ne dozvoli Titu mobilizacija snage u Srbiji. Molim Vas javite novosti iz unutrašnjost. Berta.

Br. 614 od 540. — Br. 236 od 23 - I—. Mitranovićeve kurire kod Pogara sačekale ustaše i jednog ranile. Kuriri sa poštom pobešli. Prema tome kanal sa manje delova zatvoren. Matičević bio na sastanku sa kapetanom Dragom.³⁴¹ Došao po odobrenju ustaša i na sastanku govorio o borbama 41 i 42 sa četnicima. Verovatno da su sa njim bile i neke ustaše presvučene u domobrane. Mitranović će nastati da s njim dođe u dodir.

Br. 617 od VILDE. — Br. 54 od 21 - I—. Intervencijom Ljotića, po pristanku Nemaca, Fotičev brat³⁴² otputovao za Švajcarsku preko Beča da poseti svoga brata u Americi i odneo mu poruke. Notu majora Peveca odmah slao dvojnim putem. Vilda.

Br. 621 od VISKA. — Br. . . .³⁴³ od 21 - I—. I Nemci prisiljavaju Jevđevića da svu vojsku stavi pod komandu Đujićevu no to ne želi vojska niti Jevđević iz političkih razloga. Nemci

³⁴¹ Dragoljub Dimitrijević, poručnik, komandant Zeničkog korpusa.

³⁴² Milan, advokat.

³⁴³ Tačke u originalu.

su vrlo zabrinuti zbog grupisanja Srba u Istri i nastoje da ih što čvršće vežu, kako im se ne bi politički oteli. U tom cilju nedavno su došli ovamo visoki funkcioneri obaveštajne službe iz Nemačke sa đeneralom J o r d i n o m. Marović i Jevtić.

24 januara 1945 god.

Br. 622 od MAUSA. — Br. 266 od 23 - I—. J[u]lka³⁴⁴ moli da podupirete Margu³⁴⁵ sto po sto u Beču. Pismeno objašnjenje sledi kuririma. Pisma od Marge upućujem direktno kuririma. Julka moli za odobrenje na jednu od šifara kojima raspolazem za saobraćaj sa Vama da ustupim njoj. Molim po prednjem najhitniji odgovor. Puk. Borota.

Br. 623 od MAUSA.³⁴⁶ — Br. 267 od 23 - I—. — U opštem interesu moli vas Julka da potpišete punomoć koju ste dali Margi. Puk. Borota.

Br. 624 od MAUSA. — Br. 268 od 24 - I—. Ključ Milne za vas poznat je Nemcima. Ključ mu je vraćen na intervenciju Marge. Marga kupio 2.000 pari cipela. Upućene su za Sarajevo. Molim za raspored istih. Gara izašao iz grada sa svojom grupom. Nalazi se kod mene. Prilikom izlaska ove grupe nije se pridržavalo mojih upustava, te je izlazak njihov k nama javna tajna. Baćević se nalazi na Trebeviću i traži hitne veze sa Nemcima. Puk. Borota.

Br. 625 od ORFEJA. — Br. 28 od 23 - I—. Ako mislite da idem svim snagama na sever dajte upustva Rajku Pavloviću da se hitno sastane sa mnom preko Mazića, da bih izvuкао sve snage i snabdeo sa municijom, te kako bi mi broj 11 olakšao rad. Molim odgovorite mi odmah po ovome. Baćević.

Br. 626 od ORFEJA. — Br. 29 od 23 - I—. Nekoliko puta molio sam vas da mi date detaljne instrukcije. Ni na jednu depešu nisam dobio odgovor. Južna grupa formirana za dejstvo prema Kalinoviku, cela se povukla u pravcu severa. Ostao sam jedino ja sa 1000 ljudi. Sa ovo malo ljudi nemoguće mi je izvršiti povereni mi zadatak. Javio sam vam situaciju u Hercegovini. Sa određenom grupom apsolutno se može izvršiti zadatak. Nastavak.

³⁴⁴ Nije utvrđeno o kojem se licu radi.

³⁴⁵ Rajko Pavlović.

³⁴⁶ Gojko Borota.

Br. 627 od ORFEJA. — Br. 30 od 23 - I—. Nastavak. Smiljanić me izveštava da je po vašem naređenju otišao ka severu. Đurišić me izveštava da i on ide na sever. Ostojić javlja da prikupim sve snage i da će mi narediti da krenem u pravcu Mitranovića. Ako se ne namerava akcija u pravcu Hercegovine, molim vas naredite mi blagovremeno da pored ovih snaga, prikupim i druge i da krenem ka severu. Moje je mišljenje da grupišem snage i da krenemo u pravcu Hercegovine. Zauzeće Hercegovine i hercegovačkog Primorja apsolutno je sigurno. Ishrana bi se mogla organizovati. Nastavak.

Br. 628 od ORFEJA. — Br. 31 od 23-I—. Treći nastavak. Nj. V. Kralju olakšali bi u potpunosti rad jer bi Saveznici videli da i mi imamo neku snagu. Ne vidim izlaza iz situacije, ako se bude ostupalo ka severu sa svim snagama. Molim vas obavestite me hitno, jer ću svako vaše naređenje izvršiti. Puk. Baćović. Kraj.

...

Br. 636 od MAUSA. — Br. 269 od 24 - I—. Grozdanić javlja da će kola biti opravljena u toku nedelje. Od ranjenika i bolesnika upućenih u Sarajevo, 19 transportovano u Nemačku. Naši bolesnici mogu ostati u bolnicama. Nije potrebna njihova evakuacija. Nemci povodom njihova ostajanja ne čine pitanje. Potpukovnik Savić oboleo je od zapalenja pluća.

...

25 januara 1945 god.

...

Br. 642 od HEKTORA. — Br. 43 od 25 - I—. Borbe vodim na svima sektorima.³⁴⁷ U Podrinju smo zarobili 40 automata i preko 100 pušaka. Pored ostalih poginuo mi je jedan komandant bataljona. U borbama na sektoru Brčanske brigade ovih dana pored ostalih žrtava poginuo je komandant brigade Marko Lugonjić i tri njegova komandanta bataljona. U Semberskoj brigadi pored ostalih poginula su dva komandanta bataljona. U Tuzlanskoj imam dosta gubitaka, poginuo je jedan komandant bataljona. Borbe se nastavljaju. Leko.

...

---

³⁴⁷ Radi se o borbama Majevičkog korpusa protiv 17. i 45. divizije NOVJ i Majevičkog NOP odreda (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 5, 9, 34 i 35).

26 januara 1945 god.

Br. 645 od VISKA (560). — Br. 7 od 23 - I—. Đujić i Ljotić otišli za Ljubljanu, po saznanju produžili za Beč. Dobrovoljački korpus jačine hiljada³⁴⁸ čuva prugu: Rijeka, Sv. Petar, Trst, Sv. Petar, Rakek, Dobrovoljci očekuju novih 15.000 ljudi iz Nemačke. Prve partije već stižu.³⁴⁹ Kako među njima ima mnogo sektaša, raspoloženje za nas je veliko. Kad bi im se dozvolilo preko polovine prišlo bi sigurno k nama. Njihovo vođstvo razvilo veliku špijunažu protiv nas, proganja i muči one koji pokušavaju da priđu nama. Pronose alarmantne vesti o našem krahu na terenu Srbije i Bosne. Ovo pronosi narednik Avalskog korpusa Savić D. Milić i Ratko Parežanin.

Br. 656 od VILDE. — Br. 51 od 18 - I—. Ljotić otišao u Beč sa misijom da obezbedi hranu za 6.000 ljudi Pavla Đurišića, da dovede ovde 2.000 srpske državne straže iz Bosne, da razgovara o mogućnosti prevođenja ostalih naših vojnika (snaga) ovde, da izradi jedan avion sa kojim će do Ljubljane doći jedna delegacija u Sarajevo do Vas. U delegaciji bi bila dva njegova delegata, đeneral Parma, jedan moj i jedan Đujićev delegat. Đujić poslao depešu Pavlu da traži da svakako sa svim snagama dođe ovamo. Ja sam protivan tome. Vilda.

Br. 658 od VILDE. — Br. 62 od 23 - I—. Nemci i od mene traže izjašnjenje. Misli sovko³⁵⁰ Ljotić u Srbiji predstavlja samo ono što je doveo ovde. Sve ostalo je sa Dražom, a ako ga ja ostavim predstavlja samo sebe i okolinu svoju. Za Nemce je pametnije da me ne diraju, jer dok ja kao Mihailovićev čovek saradujem sa njima opšti stav Ravnogorskog pokreta je prema njima u celosti tolerantniji. Ne mogu oni razgovarati sa srpskim narodom ako ne pitaju Dražu, koji lično sa njima nikad neće razgovarati, ali se može stvoriti modus saradnje sa pojedinim grupama. Nastavak.

Br. 659 od VILDE. — Br. 63 od 23 - I—. Draža može prihvatiti sa Nemcima vojne sporazume, a nikad političke. On je jedina srpska karta prema saveznicima i samo luđaci ili samo-

³⁴⁸ Između reči »jačine« i »hiljada« na originalu je ostavljen prazan prostor.

³⁴⁹ Ta rečenica je na originalu podvučena olovkom.

³⁵⁰ Verovatno: »Mislim ovako«.

ubice mogu tražiti da se on kompromituje. Ja lično lojalno ću nastaviti saradnju sa Nemicima, ali me politički ne mogu vezati ni izjave Ljotića ni Đujića. Saveznike neću nikad napasti ni reću, a kamo li oružjem, a neću napasti ni Nemce. Vilda.

...

Br. 661 od 565. — Br. . . . od 24-I-. Šefovi političkih slovenačkih stranaka šalju dr. Kreku sledeće: Sporazumeli su se Slovenska ljudska stranka, socijalisti i JNS i sastavili zajednički narodni odbor. Potpisali su zajedničku izjavu za veliku Sloveniju u Federativnoj Jugoslaviji pod Karađorđevićem svi viđeniji ljudi iz svih pokrajina. Odbor priznaje generala Mihailovića i nastavlja borbu protiv komunista i okupatora. Narod je oduševljen držanjem Kralja. Odklanja saradnju sa okupatorom i očekuje ovamo dolazak Saveznika, a strahuje od dolaska Sovjeta. Jedan deo ne boji se dolaska Sovjeta. Nastavak.

...

27 januara 1945 god.

Br. 665 od PINDA. — Br. . . .³⁵¹ od 27-I—. Sinoć sam zauzeo na juriš Biberovo Polje, a danas sa Neškom i Srnicu.³⁵² Patkovi su severnije od mene. Partizani razbijeni i odstupili na Majevicu.

Br. 666 od MIKIA. — Br. 47 od 25-I—. Pavle se kreće ka severu zbog toga što ovamo nema hrane. 25. o. m. uveče, ja ću biti u selu Hadžići, Smiljanić u Rakovoj Nozi, a Komarčević u Srednjem odakle će uzeti zaostatak V. K. Dalje ćemo postupiti po vašem naređenju i situaciji. Račić.

Br. 667 od PAČEA. — Br. 7 od 26-I—. Danas u 12 časova naše kolone opkoljavaju crvene oko Srnice,³⁵³ koji se povlače na istok. Zadatak je uglavnom izvršen. Sledi izveštaj o dvodnevnoj akciji. Patak.

...

Br. 671 od 548. — Br. 264 od 27-I—. 28 o. m. krećem sa Račićem opštim pravcem niz Krivaju. Mirko.³⁵⁴

...

---

³⁵¹ Tačke u originalu.

³⁵² i ³⁵³ Reč je o borbama Južnomoravskog i Valjevskog korpusa i ustaško-domobranskih snaga protiv Posavsko-trebavskog NOP odreda i bataljona Ozne (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 108, 153 i 161).

³⁵⁴ Lalatović, pukovnik, komandant 2. dela Štaba Vrhovne komande.

29 januara 1945 god.

...
Br. 692 od ORFEJA. — Br. 33 od 28-I—. Veza vaš 377, 382 i 383.³⁵⁵ Učiniću sve da izvršim Vaše naređenje. Molim vas da imate u vidu da ću se, ostankom ovde sam, naći jednog dana u komunističkom obruču. Sve komunističke snage iz Hercegovine, Crne Gore i Sandžaka, sada su slobodne. Njihova težnja Sarajevo i sve pokrete diriguju istome. Skoro cela 29 divizija nalazi se na prostoru: Kalinovik, Jabuka, Crna Rijeka, Trnovo.³⁵⁶ Mi smo u svakodnevnoj borbi sa njima. I Sandžak je pun crvenih. U Foči, Ustikolini i do Goražda 4 i 6 Crnogorska brigada.³⁵⁷ Njihov pravac akcije je Goražde, Prača, Romanija. Podaci od broja 11. Nastavak.

Br. 693 od ORFEJA. — Br. 34 od 28-I—. Naše snage ni u kom slučaju nisu smele napuštati rogatički i vlasenički srez. Broj 11 će se povući iz rogatičkog sreza i Goražda ka Sarajevu. Snage iz Sarajeva takođe se spremaju na povlačenje. Konstatujem činjenicu da naših snaga nema ni u Srbiji, ni Crnoj Gori i Sandžaku, izuzevši mali deo u Hercegovini. Bojim se da neću imati nikakvih p m u m u v a t c a³⁵⁸ da se održim ovde usamljen. Od broja 11 ne dobivam ništa. U ovom pravcu molio sam Vas da mi pomognete preko p a r e d u s l o v p a mi niste odgovorili. Nastavak.

Br. 694 od ORFEJA. — Br. 35 od 28-I—. Izveštaj iz Hercegovine dobio sam od Salatića, Remetića, Popovića, Grubača i ostalih. Poznato Vam je da su ovo svi oficiri, da sam im poverovao. Ostojić danas naređuje da sa svim snagama krenem na sever i da usput sve mobilišem. Kaže da je to jedini izlaz. On se sa Pavlom nalazi kod Kladnja i Olova i kreće dolinom Krivaje. Lalatović mi javlja da i on kreće 28 o. m. sa Račićem ka Olovu. Puk. Bačević:

...
Br. 698 od 565. — Br. ... od 25-I—. Nemci pohvatali sve Engleze koji su bili kod ilegale u Sloveniji kao i četu koja ih

³⁵⁵ Vidi dok. br. 192.

³⁵⁶ U to vreme na tom prostoru se nalazila 11. brigada 29. hercegovačke divizije NOVJ. Ostale jedinice divizije dejstvovala su u duhu plana za oslobodjenje Mostara i Nevesinja (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 175, knj. 33, dok. br. 8).

³⁵⁷ Radi se o 4. sandžačkoj i 6. crnogorskoj brigadi.

³⁵⁸ Verovatno: »mogućnosti«.

je čuvala, i to bez borbe. Patrijarh po želji Ljotića doveden u Beč. Poslao sam Džakovića da mu kaže vaše mišljenje.

...

31 januara 1945 god.

...

Br. 705 od MAUSA. — 280 od 29-I—. 28-I—. Major Mitranović imao sastanak sa čika Brankom kod Olova. Čika Branko mu je rekao, da je apsolutno potrebno da i on, Mitranović, krene sa korpusom u istom pravcu kuda i Pavle Đurišić. Mitranović vas moli za objašnjenje šta će da radi Puk. Borota.

Br. 706 od MAUSA. — Br. 281 od 30-I—. Trupe koje sada prolaze ovim terenom bezobzirce uzimaju hranu od seljaka kako od Srba tako i muslimana. To je izazvalo veliko negodovanje. Molim naređenje u tom pogledu, jer bi to moglo biti od velikih posledica za naš pokret. Puk. Borota.

Br. 707 od 540—. Br. 273 od 31-I-. Od 39 o.m. sam u pokretu. Stigao sam u Križeviče. Danas produžavam za Očevje, a potom dolinom Krivaje. Lalatović.

Br. 708 od VILDE. — Br. ...³⁵⁹ od 31-I—. Aćimović nastavlja pregovore i po današnjoj izjavi Nemaca pristaje da uđe u Nedićevu vladu.³⁶⁰ Međutim, Nedić insistira da Vi budete u vladi. Ovo sve javljaju Nemci iz Beča. Pogačnik³⁶¹ sa stražom pristupio k o r o n s u³⁶² i krenuo za Sloveniju. Pukovnik Nikolić,³⁶³ kap. Mitić³⁶⁴ žive u Beču uniformisani sa vašim oznakama. Kupuju zlato za državni novac. Bogato opremljene svoje porodice šalju u Italiju. Njihovih 40 vojnika r t t u je u Gracu. Vilda.

...

---

³⁵⁹ Tačke u originalu.

³⁶⁰ Bio je to neuspeo pokušaj Nemaca da od bivših članova kvintinske srpske vlade formiraju novu vladu sa Milanom Nedićem na čelu. Njeno sedište je trebalo da bude u Kicbihelu (Kitzbihel) a njen glavni zadatak da formira tzv. srpsku vojsku od jugoslovenskih zarobljenika i radnika koji su se nalazili u Nemačkoj.

³⁶¹ Tako piše u originalu, treba: Pogačar, komandant 3. divizije SUK-a.

³⁶² Verovatno: korpusu (odnosi se na SDK).

³⁶³ Aleksandar.

³⁶⁴ Milorad.

Br. 710 od 565.³⁶⁵ — Br. . . ³⁶⁶ od 31-I.— U sredu stiže ministar Nojbaher sa Ljotićem i Nedićem. Izgleda da dolazi i patrijarh. Poduzeo sam sve da mi politički ne budemo izigrani i tražio u vezi toga objašnjenje sa Đujićem. Povodom vesti Ljotićevaca da će obrazovati vladu u koju će ući Đujić uz blagoslov patrijarha, imao sam dug razgovor sa Đujićem. Đujić je izjavio da neće ući ma u kakvu političku kombinaciju sa Ljotićem. To će saopštiti Ljotiću. Prema tome sa te strane nema nikakvih razloga uznemirenju.³⁶⁷

Br. 711 od 564. — Br. 9 od 30-I. — Pod pritiskom starešina Đujić se malo trgao. Slovenci smatraju Đujića kao pravog prestavnika Čičinog te je zbog toga više omiljen i cenjen nego Jevđević, koji se nije oslobodio starih mana, koje Slovenci nerado gledaju.

Br. 712 od VELEBIT PRESE. — Otvoreno notom. — Povodom obrazovanja nove Šubašićeve vlade, kako komunisti tumače, da je nova Šubašićeva vlada Kraljeva kapitulacija, to će mo se iscrpno osvrnuti na razvitak događaja i dokazati, da je i ovo i ovakvo rešenje veliki uspeh naše nacionalne i Kraljeve politike. Svojim istupom protiv zvanične britanske politike Kralj je postigao sledeće: 1. — Pred celim narodom doka-

³⁶⁵ Dobrosav Jevđević (takode 565—569).

³⁶⁶ Tačke u originalu.

³⁶⁷ Uvidevši da posle Beogradskog sporazuma o obrazovanju jedinstvene jugoslovenske vlade (vidi nap. 128) kralj Petar II sve više gubi šanse da posle rata preuzme vlast u Jugoslaviji, Dimitrije Ljotić je, u dogovoru sa Milanom Nedićem i Dražom Mihailovićem, nastojao da u Sloveniji stvori uslove za povratak kralja u zemlju. Njegov plan je bio da — uz pomoć raspoloživih vojnih snaga (SDK, SUK, Dinarska četnička divizija, jedinice pod komandom Dobrosava Jevđevića, slovenački domobrani i tzv. hrvatske trupe koje je trebalo da formira general Matija Parac od domobranskih jedinica NDH i pristalica dr Vladka Mačeka), reakcionarnih političara u Sloveniji organizovanih u Narodni odbor za Sloveniju (vidi dok. br. 192, dep. br. 399) i uz podršku iz inostranstva — obezbedi kontrolu teritorije zapadne Slovenije, proglasi je »Slobodnom Slovenijom« i pozove kralja da preuzme vlast. Na realizaciji tog plana veoma su se bili angažovali patrijarh srpski Gavriilo i Episkop žički Nikolaj, a trebalo je u tome da učestvuje i tzv. Ruska oslobodilačka armija pod komandom generala Andreja Andrejeviča Vlasova. Vojne snage u Sloveniji pomoću kojih su Ljotić i Draža Mihailović računali da će obezbediti povratak kralja Petra II bile su razbijene od jedinica NOVJ, a njihovi ostaci koji su uspeali da se povuku u Austriju i Italiju bili su razoružani od strane savezničkih trupa. »Narodni odbor za Sloveniju«, sa predsednikom dr Jožom Basajem na čelu, završio je proglasom o ustanovljavanju »narodne države Slovenije« i pozivom kralja Petra II da »preuzme vlast u zemlji«. Tako se završilo i taj pokušaj udruženih buržoaskih snaga u zemlji i inostranstvu da u Jugoslaviji povrate vlast monarhije.

zao je da je potpuno na strani našeg pokreta. Da je njegov govor 14 septembra bio iznuđen, da nema nikakvog njegovog sporazuma sa Titom. Njegov istup bio je moralna podrška našoj borbi i garancija da sve ono što i u buduće Kralj prisiljen učiniti protiv te i takve politike znači samo političku presiju Britanije, a nikako njegovo uverenje. 2. — Preuranjenim i antimonarhističkim i antidinastičkim demonstracijama Titovih plaćenika, otkrivene su prave namere Titovaca pred narodom i pred celom savezničkom javnosti. 1. — Kraljevim uslovom da u vladu uđe predstavnik hrvatskog naroda i seljačke stranke dr. Maček, ne treba zaboraviti da dr. Maček ima velike veze kako u Engleskoj tako i u Americi i da se već sad u Americi konstatuje vrenje među hrvatskim narodom, a protiv Tita. 4. — Kraljeva izjava provocirala je i obelodanila da u odnosu na naše pitanje ne postoji ni politička ni taktička saglasnost Britanije i Amerike i da je moćnija od njih. Amerika na našoj strani. 5. — Kraljev istup je iskupio i koncentrisao sve srpske demokratske snage u inostranstvu bez razlike na ranija politička opredelenja. 6. — Kraljeva akcija je blistavo ukazala na opasnu situaciju i građanski rat u Jugoslaviji i diskusijama u Savezničkim parlamentima i Savezničkoj štampi je data prilika širokim masama da upoznaju naš problem. Nastavak. (veza: br. 720). —

Br. 712 od BRANA. — Br. 6 od 24-I. — 22 o. m. dolazio Bačević u Vojkoviće na putu Sarajevo — Trnovo i hitno tražio Gestapovca profesora Trojera³⁶⁸ da mu dođe na sastanak. Trojer radi bolesti nije mogao doći, te mu je Bačević napisao pismo i potom se vratio na Trebević. Bačević se oktobra meseca prošle godine sastao sa Trojerom u Radavi i razgovarao o Austriji.

1 februara 1945 god.

*Br. 715 od BARONA.*³⁶⁹ — Br. 29 od 1-II. — Pod pritiskom crvenih Neško se povukao na Vranjevac, Vesić na Buk. Timočka brigada sa Kerepa na položaj zapadno od sela D. Međeđe.³⁷⁰ Potrebno je uputiti jaču snagu radi držanja Kerepa,

³⁶⁸ Trojer, nemački obaveštajni funkcioner u Sarajevu, prema nekim podacima pre rata bio profesor u Nišu.

³⁶⁹ Ljubomir Jovanović Ljuba.

³⁷⁰ Protiv Valjevskog (Neško) i Cerskog (Vasić Stanimir, ne Vesić) korpusa i Timočke brigade (ostaci Timočkog korpusa) borbe su vodile jedinice 23. divizije NOVJ, Posavsko-trebavski NOP odred i Beogradski bataljon narodne odbrane (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 20, 28, 35, 83 i 88).

jer sam prinuđen da skratim front. Po meri pritisaka crvenih prinuđeni smo na povlačenje.

Br. 716 od MAUSA. — Br. 282 od 31-I. — Molim za naređenje u pogledu mog korpusa da li da mi još ostanemo na terenu ili da krećemo za trupama koje su otišle, kako je naredio čika Branko. Molim za objašnjenje ko je moj prvi pretpostavljeni starešina. Major Mitranović.

Br. 720 od »VELEBIT PRES«. — Od 1-II. — Nastavak. 7. — Sadanja Šubašićeva vlada treba biti gledana iz perspektive onih Čerčilovih reči pre 8 dana: Ako se Kralj ne slaže sa našim rešenjem, mi ćemo bez obzira na to smatrati da se je Kralj sa njime složio i ići dalje. Ovo nije jugoslovenska ni Kraljeva vlada, ovo je privremena zakrpa na rusko-engleskom neprirodnom savezu. Po našem ustavu vlada parlamentarna i demokratska treba da uživa poverenje i naroda i Krune i da dolazi na vlast saglasnim pristankom oba ta ustavna faktora! kako je došla na vlast nova Šubašićeva vlada protiv volje Kralja i protiv volje naroda, kako je u zemlji ne priznaje čak ni Tito, koji upravlja delom zemlje preko svojih partijskih komunističkih organizacija, to je ovo lično vlada gospodina Čerčila, čije odluke su nevažeće kako za Kralja tako i za narod. Naglasili smo u našem prošlom izlaganju da je najveća vrednost Kraljevog istupa u tom, što se je solidarisao sa stavom đenerala Mihailovića i ponova ga legalizovao. Mi sada imamo na jednoj strani u inostranstvu sa Kraljem, vojskom, flotom i vazduhoplovstvom Kraljevim i nacionalni blok svih srpskih, hrvatskih i slovenačkih političara od ugleda i imena. U zemlji imamo nacionalnu vojsku u otadžbini, nacionalni politički komitet, kao prestavnika apsolutne većine našega naroda i ogromnu većinu samoga naroda. Protiv nas imamo u inostranstvu Titove komunističke odrede, Titove komunističke vojne delegacije i gospodina Čerčila. U zemlji imamo protiv sebe komunističku političku vojsku Josipa Tita potpomognutu III internacionalom, sovjetskim snagama u Srbiji i bandama Bugara, Arnauta i Ustaša. Konačno imamo na severnom rubu naše otadžbine tri divizije našeg najboljeg vojničkog elementa, spremnog i moralno i materijalno za skoru akciju protiv komunista. Ako pametno budemo radili politički u zemlji rukovođeni najsvetijim interesima svog naroda mi možemo da mirno u budućnost gledamo bez obzira kako će se razvijati ratni događaji. Pres Velebit.

Br. 721 od 546. — Br. 275 od 2-I. — U toku 1-II — stigli smo iz Očevja u Ribnicu. Drugog ostajemo u Ribnici, a sutra nameravam dalje niz Krivaju. Mirko.

Br. 722 od HEKTORA. — Br. 53 od 2-II. — Na teritoriji mog korpusa situacija teška. U svakodnevnim borbama ostali smo bez municije. Imamo mnogo gubitaka u mrtvim i ranjenim, a naročito u komandnom osoblju. Borbe iz dana u dan se produžavaju. Mase crvenih navaljuju. Odbijamo ih ali ponovno navale.³⁷¹ Nas potiskuju. Javite situaciju i hoće li nam doći pomoć. Leko.

...

Br. 726 od 565. — Br. ...³⁷² Od 31-I. — Stvarati srpsku vladu u Beču u ovom času znači uterati nož u leđa Kralju. Čujem neki bečki tobožnji vaši delegati hoće da uđu u takvu vladu.³⁷³ Povodom dolaska Nojbahera ovamo, molim javite o svemu vaše mišljenje. U slučaju Vašeg ćutanja postupiću po najboljem uverenju. Primećujem da imam više iskustva u poznavanju prilika i Nemaca od vaših bečkih delegata. Đeneral Nedić uzeo stav za vas i došao u sukob sa Ljotićem. Srpska astnasa³⁷⁴ u Beču ponaša se kao svima prema Vama.³⁷⁵

Br. 727 od 565. — Br. ...³⁷⁶ od 31-I. — Molim javite da li od Nojbahera da tražimo snabdevanje naših jedinica u Bosni i kojih. Molim odgovorite po ključu koji mi je predao Marović i Jevtić. Stigao kod mene Stevo Vojinović³⁷⁷ iz druge Sarajevske brigade.

...

3 februara 1945 god.

...

Br. 731 od PARZIA. — Br. 31 od 27-I. — Zauzeo sam Kladanj. Crveni dali otpor.³⁷⁸ Nađeno na terenu 52 mrtva. Zaplenjeno oružje, komora, žito i so. Javiću naknadno detalje. Berta.

---

³⁷¹ Kao nap. 347.

³⁷² i ³⁷⁶ Tačke u originalu.

³⁷³ Dobrosav Jevđević.

³⁷⁴ Verovatno: »Srpska straža« (ostaci SUK-a).

³⁷⁵ Tako rečenica glasi u originalu.

³⁷⁷ Stevan, poručnik.

³⁷⁸ Kladanj su branili Kladanjski NOP odred i jedan bataljon Tuzlanskog NOP odreda u sadejstvu sa delovima 20. brigade 27. divizije NOVJ. Oni su 28. januara povratili Kladanj (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 139 i 147).

Br. 732 od RODIA. — Br. 5 od 3-II. — 2 o.m. u 22 časa neprijatelj je preduzeo noćni napad na jedinice Gorske Garde i delove Trebavskog korpusa. Napad je trajao oko jednog časa posle čega je prestala borba, a neprijatelj odbačen. 3 o. m. u 1.30 časova neprijatelj je ponovio svoj napad i uspeo da odbaci Gardu i Trebavske delove sa svojih položaja zapadno od grada. Naredio sam opšti napad danas u 10 časova, u cilju povraćanja napuštenih položaja. U ovu svrhu naredio sam da Avalski korpus i jedan deo Smederevskog korpusa učestvuje u akciji. Napuštanje položaja od jedinica Garde, kao i delova Trebavskog korpusa pravda se nedostatkom municije. Prema prikupljenim podacima i ličnim osmatranjem snage neprijateljske za ovaj noćni napad nisu bile veće od 500. Ja krećem sa Avalskim korpusom putem Skugrić — Gradačac.³⁷⁹ Puk. Simić.

...

Br. 715 od PINDA. — Br. ...³⁸⁰ od 3-II —. Sinoć i danas ja i Neško napadali smo Srnice, prvo uspešno, posle smo zastali. Jak otpor partizana izgleda dobili pojačanje sa mnogo municije i bacačima. Ja držim čvrsto Biberovo Polje, a Neško Dobrovoce.³⁸¹ Patkovi, Timočani i Vesić slabo se bore, ne mrdaju s mesta iz Međeđe i zaseoka Vuk. I prošli put kad sam osvojio Biberovo polje i Srnice ali su napustili. Nemamo više municije za dalji napad. Molimo šta je sa Avalcima. Mladenović.

Br. 736 od KORE. — Br. 9 od 1-II. — Sa Pavlovim snagama izbio sam u oblast Vozuća. Račić je u pokretu dolinom Kri-vaje. Danas Pavle napada crvene, koji su juče napali njegove delove oko sela Orahovica. Upotrebiću sve za akciju prema Tuzli dok budem snage prikupio. Sa hranom je vrlo teško, ako ima mogućnosti, molim da mi se do Boljanića pošalje bar žito za pet dana za 1500 ljudi. Molim za obaveštenja o situaciji na Trebavi i Majevidici kao i da li mogu očekivati njihovu pomoć za akciju ka Tuzli. Ostojić.

...

Br. 740 od RODIA. — Br. 6 od 3-II. — Gradačac je ponova u našim rukama. Danas u 13.30 časova sa Gorskom Gardom i Avalskim korpusom ušao sam u Gradačac, a ovladavši položaj-

³⁷⁹, ³⁸¹ i ³⁸² Borbe su vodile jedinice 23. divizije NOVJ (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 28, 83 i 88).

³⁸⁰ Tačke u originalu.

Br. 751 od ORFEJA. — Br. 41 od 4-II. — Veza Vaš 404 i 405. Ja sam Vas uvek obaveštavao tačno o stvarnoj situaciji. Vaši odgovori i ako retki, često su mnogo uvredljiviji. Strah mojim duhom nije zavladao. Ako ste i malo mislili, to mi niste trebali napisati, jer to meni ne pripada. Ja samo gledam situaciju onako kakva je i takvu iznosim. Ostojića Vi još niste smenili sa položaja. Kada sam tražio naređenja upućivali ste me na njega. U pogledu ostanka na ovome terenu, ne samo da mi je želja da Vaše naređenje izvršim, već je i moja želja da se ovde zadržim koliko god budem mogao. Nastavak.

...

Br. 755 od MAUSA. — Br. 291 od 5-II. — Kapetan Relja Doder javlja: 1. — Municija za sva oruđa se dobijaju od najbliže jedinice³⁸⁵ radi lakšeg transporta. Naređeno svima jedinicama da daju municiju. 2. — Sanitetski materijal isto kao pod 1. 3. — Baterije anodne dve date Račiću, resto dobijamo ovde. 4. — Od spreme, odela dobiće se jedna količina za sada neodređena, radi premeštaja grupe LER u Sl. Gradišku. 5. — Sekcije tražene iz štaba, obećane i čekam na iste. Nastavak.

...

Br. 756 od MAUSA. — Br. 292 od 5-II. — Nastavak 6. — Pošto ponovo mogu koristiti radiostanicu, to možemo raditi po šifri i vremenu koje je kod Račića. Rad u 8 i jedan, pet i trideset časova, odnosno prema ugovorenom vremenu na talasu 77 m. ili 3896 KHZ svakog dana. Pozivni znak FGS. 7. — Izvestite gde da šaljem ono što ovde dobijem. 8. — Što mi se saopštava to preko g. Borote. Kapetan Relja Doder. Kraj peše.

...

*Br. 757 od TETONA.*³⁸⁶ — Br. 40 od 2-II. — Još sam u selu Doborovci. Držim D. Vranjevac. Levo od mene u selu Džakule Južnomoravci. U D. Međeži Timočani Prema nama u selu Srnice i Špionice Posavski parizanski odred. Dalje južno u selu Repatnica je štab 14 brigade, koja drži sela Babunovići, Brničani, Čekanići i Orahovicu. Crveni su prodrli u Sرنicu 30 i 31 bez borbe. Moj napad 31 bio je ukočen od 14 brigade sa pravca Babunovići, dok je Posavska brigada bacila prema

³⁸⁵ Odnosi se na najbližu nemačku jedinicu.

³⁸⁶ Nedić Neško.

meni preko 200 boraca, dotle su Timoćani ćutali u mesto da upadnu u praznu Srnicu oni se povuku i napuste Kerep. Ja sam ih pred noć odbio od Vranjevca. Danas su mirni od Lipovačke brigade koja mi je pridata ostalo još 43 borca. Municije sam jedva nešto prikupio još za jedan borbeni dan. Oko Srnice je problem municija i angažovanje snaga, a ne crveni. Neško.

...

6 februara 1945 god.

Br. 760 od 541. — Br. 283 od 6. II. Stigao sam u selo Strajišće i Krsno polje, pored puta jugoistočno od Maglaja. Hitno mi javite situaciju na frontu Ozren — Gračanica — Gradačac i da li se može preko mosta kod Doboja. Mirko.

...

Br. 763 od PINDA. — Br. 258 od 4-II. — Partizani svim silama drže Srnice kao raskrslu. Pošto su Timoćani napustili i zaseok Buk nisu mene izvestili i otišli u G. Međedu, morao sam da posednem i ovaj položaj zbog šupljine od sela Prnjavora i j u k a m a. Timoćani iskorišćavaju moje snage i Neškove. Molim da me više ne potčinjavate onima koji su još bili Nedićevi štuka oficiri i služili okupatoru, dok sam ja već tada stvorio i komandovao grupom korpusa, nikad nisam služio okupatora i neprekidno sam u šumi. Pored toga moje su kvalifikacije daleko iznad takvih. Zato što nisu bili u stanju da dovedu ovde dosta vojnika, iskorišćavaju sada druge, a svoje štede. Nastavak.

Br. 764 od PINDA. — Br. 259 od 4. - II. — Potčinjavanje mlađim od strane Komande Srbije, gde me mrze, ja sam do sada izgubio preko 1.000 ljudi što će biti docnije katastrofalno za srpsku Jug. Komanda Srbije uzela mi je i lekara i sve lekove što sam s mukom zaplenio, te mi sve češće vojnici umiru i razboljevaju bez stručne nege. Ovako dugo na položajima vojnici ne mogu ni da pare odela i tifus se sve više širi. Municije apsolutno nemamo više te molim najhitnije smenu jedinica koje osmatraju reku Bosnu i imaju municije, ili molim da mi se doture bar 50.000 metaka i 200 bacačkih bombi, pa ću ja sam tući partizane. Nastavak.

Br. 766 od PINDA. — Br. 261 od 5 — II. — Partizani drže sela: Orahovica — Čekanići noranji — Srebrnik, zaseok Kupresi — Srnice i deo Kerepa. Njihova verovatna namera je održati ove položaje do dolaska novih snaga, a potom ofanzivna na Gradačac, Trebavu i Gračanicu. Potrebno je da nam se daturi municija ma od kuda i smene naše snage drugim jedinicama. U ovakvom stanju teško da će naše snage moći da izdrže jači partizanski pritisak, koji će uskoro uslediti po svima prikupljenim podacima. Ovo je vrlo hitno. Mladenović. (NB. — Mladenović je triplo šifrovao).

Br. 766 od MAUSA. — Br. 294 od 6 - II. — Radomir Nešković javio se, On piše: Krenuo sam sa komandom sreza i 150 vojnika. Ostatak krenuo bi, ali Kosorić neće da kreće, pa se ljudstvo ostbežalo kućama, a nešto i njemu. Ceo haos napravio čika Branko i Drašković. Dobijam razna naređenja od raznih komandanata. Prosto ne znam koga da slušam. Krećem u pravcu Kladnja i tražiću V. K. U Sokolovićima nema komunista. U Olovu čekaću nekoliko dana da bi se obavestio o situaciji. Molim najhitnije naređenje. Borota.

7 februara 1945 god.

Br. 768 od PINDA. — Br. 263 od 7 - II. — Partizani dovukli prema Nešku u selo Sladno 300 boraca, 2 teška bacača i 3 teška mitraljeza. Verovatan napad na Neška prema Monju i Šehratliji. Za pomaganje Neška držim u Džakule 100 ljudi, a sa ostalim držim čvrsto za sada Srnice, Begov Han, Kapetanovu Binu, Biberovo polje, Buk i Mehmedoviće. Ustaše iz Gračanice malo aktivne. Mladenović.

8 februara 1945 god.

Br. 772 od MIKIA. — Br. 65 od - II. — Posle krvave borbe od dva dana i jednu noć zauzeo sam Milino selo i Turiju.³⁸⁷ Sa mojih 1.000 ljudi tukao sam dve komunističke brigade jačine preko 2.000 boraca. Dejstvo Pavla Đurišića u ovoj akciji ispoljeno je samo sa nekoliko mitraljeskih rafala. Duja Smi-

³⁸⁷ i ³⁸⁸ Borbe protiv opšte rezerve Vrhovne komande (vidi dok. br. 149) 5, 6. i 7. februara 1945. vodila je 45. divizija NOVJ. O njenim borbama i gubicima vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 46 i 87.

ljanić je pred samu borbu pobjegao, zašto ću mu ja suditi, ako to Vi ne učinite. Moji ljudi su se borili divovski, mnogobrojne nalete komune danonoćne odbili smo, prešli u protivnapad i naterali komunu u begstvo. Nastavak.

Br. 773 od MIKIA. — Br. 66 od 7 - II. — Nastavak. Kod mene 6 mrtvih i 15 ranjenih. Komuna 20 mrtvih i mnogo ranjenih i 6 zarobljenih. Zaplenio sam 2 ruska puškomitraljeza, jedan ruski pikavac, nešto municije i 10 pušaka. Molim dalji pravac. Račić. Kraj.

Br. 774 od MIKIA. — Br. 67 od 8 - II - 7 februara u 14 časova izbio sam na reku Spreču kod sela S i ž j a, Krtove i Porječine, presekao komunističku kolonu, koja je odstupila uz Spreču ka Puračiću i od nje napravio paprikaš. Komuna u ovoj borbi imala preko 20 mrtvih i mnogo ranjenih. Kod mene 5 ranjeno ni jedan mrtav. Zarobio sam još jedan mitraljez, 1 pikavac, 10 pušaka i nešto municije.³⁸⁸ Đurišić se kreće vrlo sporo i neodlučno. Sada je na liniji: Poljice — Turija. Račić.

Br. 775 od MIKIA. — Br. 69 od 8 - II. — Municiju sam skoro svu utrošio. Javite mi najhitnije, kako i gde se mogu popuniti. Račić.

...

Br. 780 od MAUSA. — Br. 279 od 7 - II. — Arsović³⁸⁹ iz Sarajeva da se Pavlu preda sledeća depeša: U Sarajevu sam već 3 dana. Radim za smeštaj izbeglica sa Ljubom. Ljubo uvek isti. I jednim i drugim smetnja, pa sam Ljubu saopštio, da je Pavle na zboru smenjen i da Gojnić vodi stvar. Ovde vrlo teško. Javite se preko Dodera. Puk. Borota.

Br. 781 od MAUSA. — Br. 300 od 7 - II. — Doder pismom od 6 - II - saopštava da ne radi sa stanicom, radi preseljenja grupe LER pa treba formalno ići sa korpusom koji je u Kasin Dolu. Obavestio sam ga kuda treba da uputi primljeni materijal. Puk. Borota.

9 februara 1945 god.

Br. 783 od 546. — Br. 184 od 8 - II. — Stigli smo u Kožuhe. Sa nama je Kojić sa Posavskom brigadom ukupne jačine oko 100. Mirko.

³⁸⁹ Dušan, kapetan.

Br. 784 od BARONA. — Br. 44 od 9 - II. — »AC«. — Danas 9 o.m. Nemci dejstvuju jačim snagama od Zvornika ka Tuzli i Brčkom. Jedan puk Nemaca sa dve baterije danas od 6 časova dejstvuje od Gračanice ka Tuzli. Izdao sam naređenje da Nedić izbije na liniju selo Sladno — Špionica, a da Viktor zauzme položaje Fernanovac, Gušte, da Vesić sa Timočkom grupom posedne selo Vučkovci gde nema naših delova. Sa ovih položaja naredio sam da se sa ponekim odelenjima preduzme akcija protiv povlačećih partizana. Nedić se u Gračanici sastao sa nemačkim komandantom Doboja po njegovom pozivu. Mihovil.

Br. 785 od BARONA. — Br. 45 od 9-II-. 5 o.m. VII crvena brigada vršila napad na Žabare na Posavce.³⁹⁰ Pošto su razbijeni povukli se crveni u Porebrice, gde su i sada. Pukovnik Popović krenuo za Posavinu radi objedinjavanja akcije posavskih brigada³⁹¹ koje se počasno zalažu. Mihovil.

Br. 789 od 840.³⁹² — Br. 1 od 9 - II. — Stigao sam do Leke i primio Vašu depešu br. 448. Živi smo svi i dobro, ali nije baš sve u redu. O ovome u sledećoj depeši sve detaljno. Kanal koji smo mi prošli preko Žabara i Brčkog ugrožen od ustaša

³⁹⁰ Napad su izvršila dva bataljona 7. brigade 23. divizije NOVJ (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 83 i tom V, knj. 38, dok. br. 87—90).

³⁹¹ Odnosi se na 5, 6. i 7. posavsku brigadu Trebavskog korpusa.

³⁹² i ³⁹⁴ Damjanović, Stevan Stevo (Leko), komandant Majevičkog korpusa. Tu depešu (br. 789) i depeše br. 790—792 nije poslao on, već Aleksandar Mihailović Saša, komandir grupe komandosaja koja je, po naređenju Vrhovne komande, tada bila upućena u Srbiju radi izvršavanja diverzantsko-terorističkih zadataka. Na putu za Srbiju Mihajlovićevu grupu su 6. februara 1945. u selu Goricama razoružale ustaše. Saznavši za to, Dragoslav Pavlović, potpukovnik, 8. januara 1945. obratio se pismom zapovedniku ustaško-domobranske 12. hrvatske divizije pukovniku Slavku Cesariću, u kome, između ostalog, piše: »Dragi Slavuško,

Na dan 6. II po podne u selu Gorica razoružan je moj oficir Saša Mihajlović, koji je išao sa jednom grupom oficira i podoficira na specijalni zadatak. Njega su razoružale ustaše. On je predao sve bez borbe, zato što sam mu ja naredio da sa ustašama ne prima nigde borbu, a naročito ne preko tvoga reona, jer sam računao na naše staro prijateljstvo. Njegov zadatak je od velikog značaja po sve nas bez obzira da li su u pitanju četnici ili ustaše, Srbi ili Hrvati. Ja ti ne mogu pismom reći, niti smem, u čemu se sastoji njegov zadatak, ali mogu mirne duše da ti kažem, da ima jedan specijalan i vrlo važan zadatak. Molim te, naredi odmah da im se vrati oružje i sve što im je oduzeto, kao i omogući im se put dalje preko tvoga reona. Za ovo sigurno računam na Tebe i očekujem Tvoj odgovor«. (Arhiv VII, k. 18, reg. br. 1/8).

koji su nam oduzeli oružje. Posredstvom Nemaca, vraća nam se oružje. Nastavak.

Br. 790 od 840. — Br. 2 od 9 - II. — Događaj oko oduzimanja našeg oružja od strane ustaša odigrao se ovako: Boškov³⁹³ komandant brigade u D. Žabarima, gde smo zanoćili, izvestio me da je kanal preko sela G o r i c a i Brčkog slobodan kroz nemačke i ustaške redove. Nisam se ovim zadovoljio, pa sam poslao Vertića unapred da obezbedi put. On je otišao do Brčkog i dobio odobrenje i od nemačkog i od ustaškog komandanta C e s a r i ć a.³⁹⁴ Dobio je i kamion da nas prebaci kroz Brčko. Nastavak.

Br. 791 od 840. — Br. 3 od 9 - II. — Mi smo čekali u selu Gorici pripravnici za svaku eventualnost, mada su ustaše pokazivale prijateljski stav. Kada je Vertić došao sa kamionom i nemačkom pratnjom oko 300 ustaša nas je opkolilo i oduzelo oružje. Mi smo se mogli braniti, a nisam se ni nadao da će ovo smeti učiniti u prisustvu Nemaca i posle svih garancija, čak i njihovog komandanta divizije. Pripremili su da nas te večeri sve pobiju. Pukim slučajem izvukli smo se.

Br. 792 od 840. — Br. 4 od 9 - II. — Nastavak. Oduzeli su nam 5 mitraljeza, 16 mitraljeta, 19 pištolja, eksploziv, bombe i municiju. Od ostalog kompromitovani su samo letci i ništa više. Nemci izgleda znaju cilj našega puta. Oni vrše jak pritisak na ustaše, ali vrana vrani oči ne vadi. Oružje nam se polako vraća, ali sam ubeđen da nam ni polovinu neće vratiti. Ostajem kod Leke i obaveštavajući Vas o toku događaja. Kraj.

10 februara 1945 god.

Br. 793 od PINDA. — Br. 266 od 9 - II. — Današnji napadi na partizane od broja 11 i ustašama nisu dali velike rezultate.³⁹⁵ Broj 11 i ustaše zanoćili kod Orahovice i Čekanice,³⁹⁶ Valjevci opet u Doborovce, i ako su imali dosta uspeha i plena, moje snage na Kapetanovoj Bini, Begov Han, sela Gušte i Brezik, a Timočani u Vučkovcu. Nastavak.

---

³⁹³ Todor, kapetan, instruktor 4. trebavske brigade Trebavskog korpusa.

³⁹⁵ i ⁴⁰³ Reč je o napadu nemačkog 724. puka 104. lovačke divizije i 3. gorskog i 12. ustaškog zdruga na 23. diviziju NOVJ (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 64, 83 i 88).

³⁹⁶ Na karti 1:100.000: Čekanici.

Br. 794 od PINDA. — Br. 267 od 9-II-. — Nastavak. Partizani dali jak otpor i ostali na liniji: istočno od Orahovice i Čekanića, Srebrnik, Šponica, Hrgovi, Porebrice. Veza naš 469.³⁹⁷ Sa ustašama najbolja saradnja. Važnije izveštaje slaću po novoj šifri. Danas mi se javio kapetan Dušan Todorović i poručnik Radovan Popović od Patka, čime sam dobro uredio moj štab. Kraj.

Br. 795 od PINDA. — Br. 268 od 10 - II. — Partizani očekujući za idući dan mnogo veći pritisak broja 11, a da bi povratili raskrnicu Srnice, napali su pred sam mrak sinoć najpre Timoćane u Vučkovcu, a ovi su se povukli, a zatim i moje snage istočno od Srnice u selu Gušte i Breziku, te su se i moje snage morale povući, sinoć oko 21 čas, usled nedostatka municije u Biberovo polje i Mehmedoviće; Neško je u Doborovcima.

Br. 796 od ORFEJA. — Br. 45 od 9-II-. Savo Derikonja³⁹⁸ javio depešom br. 31 do 33. Previše sam zauzet poslom pa Vam se rijetko javljam. Prvi put o d s t u p a m³⁹⁹ o v a k o j e d i n o da vam se požalim. Za vreme boravka Račićevih i nekih drugih jedinica iz Srbije, narod je pljačkan, maltretiran i tučen. Narod bihesa od sve te vojske kao i od partizana, Nemaca i ustaša. Ne samo da je pljačkano za jelo već je kupljeno sve po kućama šta im se sviđalo. Ovakvim postupkom narod je skroz demoralisan pogotovo borci iz čijih je kuća jedna jedina krava dizata. Pitaju se da li je ovo srpska vojska u kojoj narod gleda spas. Nastavak.

...

Br. 797 od FLEŠA. — Br. 250 od 9 - II. — Mi se nalazimo kod Erića stanovi na Ravnoj poljani. Teren je pogodan postoji mogućnost da se održimo zbog velikog snega. Slaba aktivnost poternih odelenja. Za hranu se spuštamo u sela Ljubičevac, Kamenicu, Crnuće, Majdan. Major Ćosić.

Br. 798 od ORFEJA. — Br. Nastavak. Usled ovakvog rada i inače teških ekonomskih prilika preti opasnost od gladi. Smatram da ćete shvatiti opravdanost ovakvog mog izveštaja i da mu nećete zameriti. U Vas imamo neograničeno poverenje, pa vam iznosimo nevolje, jer Vi ste jedini čovek koji nas razume

---

³⁹⁷ Vidi dok. br. 192.

³⁹⁸ Bio je tada komandant 1. sarajevske brigade Romanijskog korpusa.

³⁹⁹ Tako u originalu, verovatno treba: postupam.

te i od koga se nadamo pomoći. Pozdravlja Vas Vaš poručnik Savo. Bora Mitranović depešom br. 40 od 7-II-javlja: Račičevi su ovde sve opustošili. Odnosi sa Muslimanima i Hrvatima pogoršani radi postupka Račičevih ljudi. Potrebno je, da nam pošaljete novaca, sasvim sam bez njih. Uzdamo se u Vas. Pozdrav Bora. Mitranovića i Derikonju ne mogu pomoći jer sam bez ikakvih novčanih sredstava.

Br. 800 od ORFEJA. — Br. 49 od 9-II. — Nastavak. Prema nepotvrđenim podacima Italijani imaju pravac Gorazde. Užurbano sva sela im spremaju krplje, a za ovo su izdali naređenja. Sve živo opljačkaše. Prema nama su ofanzivni. Svakog dana smo sa njima u borbi. U svim selima postavljaju svoje vlasti. Od broja 11 ne dobijamo za sada ništa. Naše trupe su bez hrane, municije i obuće. Sa ovakvom vojskom nemoguće mi je dalje ostati ovde, pošto su pasivni krajevi, a potpuno sam ih iscrpio. Baćović. Kraj.

Br. 801 od AGEJA. — Br. 72. od 10-II. — Sa grupom stigao sam u Boljaniće.⁴⁰⁰ Usled svega što se preživelo, ljudstvo mi je iznemoglo i sasvim oslabilo. 106 vojnika uputio sam u Sarajevsku bolnicu, a ostali oboleli leče se po jedinicama. 67 je operisano posle primljene vakcine, koja je bila zatrovana. Dvojici je otečena ruka. Neophodno mi je potrebno da mi se da prostorija za najnužniji oporavak, a posle ovoga imaću fanatične borce. Čuo sam da je pala Tuzla i to prilikom dosta zarobljeno mobilisanih sa moje teritorije, koji hoće da dođu kod mene. Molim da mi se želji izade u susret. Puk. Smiljanić.

12 februara 1945 god.

Br. 808 od 717. — Br. 49 od 11-II. — Veza vaš 485 od 10 II. Svi su na starim položajima, sem Nedića, koji dejstvuje ka Brnjičanima. Dobio je nešto municije. Bolje bi bilo da se ne ističe suviše daleko. Crveni su bili prema našim u Porebrićama. Sve njihove snage nadiru preko Špionice ka Srebreniku. Mihovil.

⁴⁰⁰ Vidi dok. br. 177.

Br. 815 od AGEJA. — Br. 80 od 12-II. — ... Ozrenici su divni bratski nas primili. Crnogorci⁴⁰¹ u ovim krajevima strašno postupaju i čine nezamišljen namet narodu, čiji borci ozlojeđeni ovim, napuštaju položaje da bi zaštitili domove. Primera radi navodim: Jedna jedinica iz sela Paklenice zahteva 20 tovara suva mesa, 12 volova, 200 pari opanaka i mnogo žita. I Račićevi nisu daleko izmakli. Potrebno je hitno preduzeti mere. P. puk. Smiljanić.

Br. 816 od MIKIA. — Br. 76 od 12-II. — Sinoć sam stigao u selo Skipovac. Oдавde nameravam prema Posavini, da bi došao u vezu sa Lekom, i nahranio ljude. Javite odobravate li i gde vas mogu naći. Ja i moje starešine želimo da se sa vama sastanemo i govorimo. Račić.

...

*Br. 822 od TETONA.*⁴⁰² — Br. 49 od 11-II. — 9 februara u teškoj borbi Nemci i ustaše zauzeli su sela Orahovicu i Čekaniće,⁴⁰³ a ja sa bataljonom⁴⁴ selo Sladno. Moji gubici 30 ranjenih i 5 mrtvih. Komunistički gubici, 5 mrtvih i 15 ranjenih po iskazu meštana. Zarobio sam 6 crvenih, 1 ruski mitraljez, 1 pikavac jednu preciznu pušku i ke i⁴⁰⁵ puške...

Br. 823 od TETONA. — Br. 50 od 12 - II. — Od 22 januara do danas bataljon je ceo vodio tri noćne i 7 dnevnih borbi sa trajanjem od po najmanje 6 časova. Pojedinačnih akcija čete i vodova, bilo je svakog dana i svake noći. U ovim borbama poginulo mi je 10, ranjeno 48 vojnika, od kojih 4 vodna oficira. Usled bolesti i premorenosti izbačeno mi je iz stroja 32 vojnika, od kojih jedan komandir čete i dva vojnika. Poveo sam u borbu 260 vojnika, a sada imam 170 vojnika, što znači da mi je izbačeno iz stroja 30%. Broj vođenih borbi i rezultat dokazuju da je bataljon izvršio dužnost. Potrebno mi je 15 dana odmora za ceo bataljon, zašto molim smenu. Neško.

Br. 831 od 278. — Br. 308 od 13 - II. — Kontrolišući rad predate mi radio stanice, našao sam da je Lorens pravio depeše, koje je šifrovao potporučnik Đuričić Radoslav, iz štaba Zeničkog korpusa, a za koga ima mnogo znakova podozrenja, t.j. da nije beskompromisno privržen Ravnogorskom pokre-

⁴⁰¹ Odnosi se na četničke jedinice iz Crne Gore.

⁴⁰² Neško Nedić.

⁴⁰⁴ Radi se o ostacima Valjevskog korpusa.

⁴⁰⁵ Tako u originalu, verovatno: tri.

tu. Lorens, odnosno LOZO, slao depeše bez moga pitanja i odobrenja. Molim objašnjenje kojim Vašim ovlašćenjima raspolaže, jer je na izgled neiskren prema meni. Puk. Borota.

Br. 832 od MAUSA. — Br. 309 od 13 - II. — Rešene depeše br. 416, 478, 443 i 482. Od vas preko naše stanice primio sam dve depeše sa oznakom: Magna ponavljam Magna i jednu sa oznakom Moro, ponavljam Moro. Za koga su te depeše nije mi poznato, stoga molim da me izvestite za koja su lica, kako bi i ubuduće, u koliko iste budu predavane, mogao dostavljati kome treba. Puk. Borota.

Br. 833 od 278. — Br. 310 od 13 - II. — Rezervni kapetan Miroslav Lozo dostavio mi je danas pismo. U pismu daje mi na znanje, da je postavio svoje ljude na sve puteve kako ne bih mogao pobeći. Kaže da će me likvidirati. Za ovo navodi sledeće razloge: Stvaram razdor među starešinama i komandama; održavam vezu sa Gestapoom na korist okupatora; namerno vršim sabotazu pri nabavkama; sabotiram obrazovanje propagandnog centra Istočne Bosne. Nastavak.

Br. 834 od 278. — Br. 311 od 13 - II. — Nastavak. Dalje navodi da očekuje precizna naređenja od Vas za rad u vezi prednjeg. »Smesta ću Vas ubiti« tako na jednom mestu piše. »Svi komandanti Istočne Bosne, pogotovo okolni, pružice svesrdno asistenciju pri izvršenju zadatka, koji dobijam od Čiče i koji sam sebi po sopstvenoj inicijativi dao«, kaže Lozo u jednom Pasusu svoga pisma. U vezi prednjeg molim da me hitno pozovete u V. K. na suđenje, jer ljudi na koje se on poziva u svojoj optužbi: puk. Lalatović, major Pevec, Mulalić i drugi oficiri V. K. i C. N. K. nalaze se sada u Vašoj blizini. Kraj. Puk. Borota.

...

14 februara 1945 god.

...

Br. 841 od KORE. — Br. 10 od 14 - II. — Veza vaš 439 i 440.⁴⁰⁶ Probio sam se u oblast Gračanice. Račić je već sa svim snagama prešao na desnu obalu Spreče, a danas prebacujem Pavlove izbeglice i komore. Pavlove snage drže liniju O z r e n Petrovo selo. Crveni su nas napali 11 o.m. ali su najureni za

---

⁴⁰⁶ Vidi dok. br. 192.

Lorečane uz gubitke od 150 mrtvih.⁴⁰⁷ Za razmeštaj dao sam Pavlovim snagama zonu od reke Bosne do Babešnice Prebijeni Kam[en] — Gračanica.⁴⁰⁸ Nastavak.

15 februara 1945 god.

Br. 843 od TETONA. — Br. 57 od 14 - II. — Nemci drže: Petrovo selo, Miričina, Moranjci, Falešnicu,⁴⁰⁹ selo Čekanjići. Ja sam se 12-tog iz Brnjičana morao povući u Doborovce zbog prodora komunista u selo Sladno. Crveni sada drže: selo Brničani, selo Babunovići, selo Sladno, selo katolička Špionica i selo Srnice. Nemci bi nas potpomogli municijom, ali traže zajedničku akciju, direktan naslon krila. Molim da bi grupa Patkova trebala da se rokira južno i da stvarno napadamo, a otek Kerep — D. Međeđa da primi neka jedinica od Gradačca. Neško.

...

Br. 845 od 717.⁴¹⁰ — Br. 58 od 14 - II. — Crveni su jačim snagama 13 o.m. u 17.30 časova izvršili napad na celom frontu.⁴¹¹ Najjači pritisak bio je prema Kerepu i Biberovom polju. Na Kerep i Doborovce jednovremeno napali. Oštra borba trajala do 22 časa. Crveni odbijeni, a naši održali položaje. Ova ga puta i pored svih teškoća sve su se jedinice dobro pokazale, pa i Trebavci. Detaljan izveštaj sleduje. Mihovil.

...

Br. 849 od MAUSA. — Br. 314 od 15 - II. — Vojnike ne mogu držati jer sam ostao bez novčanih sredstava, a od naroda ne mogu ništa da dobijem pošto ne komandujem izravno teritorijom na kojoj se nalazim. Bojim se da ćemo u najkraćem vremenu izgubiti teritoriju severno od Sarajeva. Niko se nije primirio i svi rade punom parom. Oni raspolazu novčanim sred-

⁴⁰⁷ Napad je izvršila 14. brigada 23. divizije NOVJ. U izveštaju njenog štaba od 15. januara 1945. piše da je u borbama protiv neprijatelja od 1. do 15. februara 1945. brigada imala: 42 poginula, 179 ranjenih i 17 nestalih (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 88).

⁴⁰⁸ Opširnije o razmeštaju četničkih jedinica u dolini Spreče vidi u Arhivu VII, Ča, k. 164, reg. br. 10/4, naređenje IDŠVK od 13. februara 1945.

⁴⁰⁹ Na karti 1 : 100.000: Falešici.

⁴¹⁰ Ljubomir Ljuba Jovanović (takođe 715—719).

⁴¹¹ ⁴¹², ⁴¹⁴ i ⁴²³ Reč je o dejstvima 23. divizije NOVJ (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 83, 88 i 103, knj. 34, dok. br. 1.

stvima. Baćović je nosio navodno oko 6 kgr. zlata sa sobom. Ako se ovome stanju ne nađe brzo i energično leka, bićemo sasvim onemogućeni na ovome terenu. Momčilović od dolaska Baćevića na Trebević ne javlja se nikako meni. Ranije je podržavao povremeno vezu. Sada ne odgovara ni na moja pisma. Protiv mene i moje komande vrše besomučnu propagandu ogovaranja. Nastaviće se.

Br. 850 od TETONA. — Br. 63 od 15 - II. — U 6 časova crveni su otpočeli opšti napad na celu grupu.⁴¹² A t a k a na mom desnom krilu izbili su na drum kod Sokola i teže koti 633. Na mom levom krilu zauzeli su Vranjevac. Žestok napad još traje u pravcu Biberovog polja, gde se naši povlače ka Buku. Kerep su naši noćas napustili. Ja nastojim svim silama da zadržim kotu 633. Imam je u svojim rukama, ali ću verovatno M o n j morati napustiti da bi ih sigurno zadržao 633. Patak danas otišao u Gračanicu zbog municije. Neško.

Br. 851 od PINDA. — Br. 274 od 15 - II. Patak mi je javio da javim Vama, da je otišao na poziv broja 11 u Gračanicu radi municije. Vesić⁴¹³ se povukao na D. Međeđu i D. Zelinju. Ja ga zastupam do njegovog povratka. Od jutros rano partizani napadaju naše položaje.⁴¹⁴ Javiću detaljno docnije.

Br. 856 od PARZIA. — Br. 44 od 15 - II. — Iz depeše koju ste uputili Ostojiću,⁴¹⁵ vidim da ste naredili da se jedinice krenu dalje pravcem Gračanica — Gradačac. Ovim pravcem ne mogu krenuti sa jedinicama iz razloga, što je most kod Karanovca od strane broja 11 porušen i što je muslimanski živalj. Ustaše i zeleni kadar nerasploženi prema ovim borcima i narodu. Rajlić⁴¹⁶ koji je pre rušenja mosta [uspeo] da pređe, jedva je izbegao sukob. Stoga sam naredio da sve pređe kod mosta u blizini Doboja. Nastavak.

Br. 857 od TETON. — Br. 65 od 15 - II. — VIII crvena brigada⁴¹⁷ u selu Sladno i Vranjevići.⁴¹⁸ U teškoj borbi preko dana uspeo sam da zadržim m o n j i k h⁴¹⁹ 633. Moj napad prema

⁴¹³ Vlastimir, major.

⁴¹⁵ Vidi dok. br. 192.

⁴¹⁶ Radoman.

⁴¹⁷ i ⁴²¹ Radi se o dejstvima 9. brigade 23. divizije NOVJ (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 83, knj. 34, dok. br. 1).

⁴¹⁸ Na karti 1:100.000: Vranovići.

⁴¹⁹ Verovatno treba: »Monj i k.«

sfradbi u 16 časova odbijen. Izbačeno mi je iz stroja 9 vojnika, među kojima dva oficira. Za 16 o.m. 11⁴²⁰ obećao bočni napad na VIII brigadu⁴²¹ od Gračanice. Vikot⁴²² napustio Džakule. Ja ću 16 braniti moj položaj i ako broj 11 krene napašću najpogodnijim pravcem protivnika. Neško.

... ..

... ..

... ..

... .. 16 februara 1945 god.

Br. 858 od PINDA. — Br. 277 od 15 - II. — u 19 časova. Posle žestokih borbi celog dana a pred jačim partizanskim snagama⁴²³ zanočili smo na liniji: Valjevci kod sela Sokola moje snage od searotzije,⁴²⁴ Trnavci u Prokop, Vesić u G. Međedi, Boriku i Zelinji. Municije više nemamo. Sad nam oružje služi kao motka, jedinice su iscrpljene. Imamo preko 200 ranjenih i bolesnih. Molim shvatite nas i zamenite drugima.

...

... ..

17 februara 1945 god.

Br. 860 od PINDA. — Br. 279 od 16 - II. — Ovog momenta partizani izbijaju na Sehratlje, a Neškovi se povlače. Time je moj desni bok u selu Trnavci potpuno otvoren, a partizani produžavaju napad i teško da će moje snage moći da se održe. Ovde pred nama napada 600 partizana, odlično naoružanih. Broj 11 se povukao od Čekaniće za neposrednu odbranu Gračanice i Sokola. Javio Neško. Molim najhitniju pomoć. Naše snage iscrpene u svakom pogledu.

...

Br. 864 od MIKI. — Br. 78 od 17 - II. — Stigao sam u selo Jelovče [Selo] i Zelinju. Kerep drže komunisti.⁴²⁵ Ja ga mogu zauzeti i probiti se do Porebrica, ali to je besciljno. Naše jedinice ovde nepovezane, slabo komandovanje i bez municije. Hitno treba povezati jedinice, objediniti komandu, pa jednovremeno sve krenuti napred. Ovako nikada i ništa nećemo

⁴²⁰ i ⁴²⁶ Radi se o 704. puku nemačke 104. lovačke divizije, koji je od 9. do 16. februara 1945. dejstvovao od Gračanice ka Tuzli, a 19/20. februara se povukao u Doboj (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 64, 88 i 129, knj. 34, dok. br. 1).

⁴²² Treba: Viktor (Južnomoravski korpus).

⁴²⁴ Treba: Sehratlje.

⁴²⁵ Kerep su tada držali delovi 9. brigade 23. divizije NOVJ (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 34, dok. br. 1).

18 februara 1945 god.

Br. 877 od TETONA. — Br. 71 od 18 - II. — Iz Gračanice mi javljaju da će Nemci napustiti Istočnu Bosnu i zato puk iz Gračanice treba da ode za Doboj,⁴²⁶ a potom za Brod. Štab armije iz Sarajeva već u Brodu. Crveni su počeli ozbiljan napad i ako se Nemci povuku odbrana Trebave bez municije teško će se održati. Treba predvideti sve, pa i pad Trebave. Angažovati se za municiju dok su Nemci još tu. Neško.

...

Br. 879. od TETONA. — Br. 74 od 18 - II. — Sijedi Krš dr-
žim. Pokušaću da ga branim do zadnjeg čoveka ali neznam da
li ću uspeti najviše zbog premorenosti, jer kako sam napustio
Doborovce bez hleba i krova, a skoro i bez metka zadržavam cr-
vene naprežući i dan i noć ovo ljudstvo koje više ne može da
izdrži, a Sijedi Krš ako pustimo, onda do Bosne put je slobod-
dan, a tamo su bezbroj bolnica i pozadina. Molim na vreme
ojačajte snage na mom pravcu i moj bataljon⁴²⁷ smeniti. Neško.

...

Br. 882 od PINDA. — Br. 283 od 1 - II. — Čim smo dobili
municije prosečno po dva metka na vojnika izdao sam zapovest
za napad noćas u 21 čas po sledećem: Valjevci da napadaju od
Sijedoga Krša pravcem k. 555, M o n j radi ovladivanja kotom
555 i M o n j o m a sa mojom Kozjačkom brigadom. Moje snage
napadaju Monj selo Džakule i k. 411 i Vranjevac da njima
ovladaju, a Vesić da napada Buk, Biberovo polje i Begov Han,
da njima ovlada. O rezultatu napada javiću. Dobro bi bilo da
Racić delom snaga napada pravcem Kerep — Srnice — Špio-
nica.

...

19 februara 1945 god.

Br. 886 od PINDA. — Br. 284 od 19 - II. — Noćasnji naš
napad imao je delimični uspeh. Desna kolona sastavljena od
Valjevaca i mojih Kozjaka, zauzela je kotu 633 i 555, ali ma
da nije uspela srednja kolona, od ostalih mojih snaga bila je
zauzeta kota 431 sve do Džakula, ali bez sadejstva Timočana,
morala je da napusti osvojenju kotu, Nije mi javio Vesić da li
je uopšte krenuo u napad prema Buk i Biberovom Polju. Ja-
viću ovo naknadno. U prošloj depeši omaškom šifranta izos-
tavljen je: ako bi pala Gračanica naš položaj... Nastavak.

...

⁴²⁷ Ostaci Valjevskog korpusa.

Br. 890 od MIKIA. — Br. 72 od 19 - II. — Stigao sam u oblast Gradačca i organizovao napad na komuniste. Nadam se da će sve jedinice danas do mraka izbiti na reku Tinju između sela Dubrave i Srnice. U napadu učestvuju Garda, moje snage, nešto muslimanske milicije i dve Trebavske brigade. Vesić me obaveštava da Neško, Viktor i Vesić takođe napadaju sa zapada u pravcu Biberovog Polja. Račić.—

Br. 891 od TETONA. — Br. 67 od 17 - II. — RPT. Noćas sam izgubio kotu 633. Komunci i dalje navaljuju. Nemci se povukli u Gračanicu. Treba ubacivati nove snage, jer ja ne mogu dugo davati otpor bez municije i sa svega 140 boraca. Neško.—

Br. 892 od TETONA. — Br. 78 od 19 - II. — Dobio sam 6000 srpske i 1000 italijanske. Ovo mi je omogućilo noćni napad u kome sam zauzeo kote 561 i 633, 551, 555. Kotu 683 branilo je tri bataljona devete brigade, a noćni napad na Monj, nije mi uspeo. Zarobljena tri partizana. Jedan vodnik mrtav a dva nađena vodnika i pet ranjenih vojnika. Dalje ne mogu u napad dok krilne jedinice ne ovladaju selom Sladna i selom Džakule. Neško.—

...
20 februara 1945 god.
...

Br. 896 od PINDA. — Br. 288 od 19. II. — Pošto sam jutros rano ovladao i kotom 431, kao i selom Džakule, naredio sam za večeras trostruki koncentrični napad na Monj i to ovako: Valjevci sa mojom Kozjačkom brigadom napadaju na kotu 555 na Monj. Bataljon Jablaničana napada od sela Trnovci na Monj. Naredio sam ponovo Vesiću da ovlada Bukom. Ovim sam naredio da u nedostatku municije partizane tuku puškama i hvataju ih za guše i dave kao i prošle noći.

Br. 897 od ARETE.⁴²⁸ — Br. — od 20. II. — Posle hapšenja vodeta ovde je osnovan novi narodni odbor za Sloveniju,⁴²⁹ koji je izdao deklaraciju, da preuzima suverenu i najvišu vlast upravnu u Federativnoj državi Sloveniji. U vezi te deklaracije izjavljuje narodni odbor, da vrši sve funkcije vrhovnog Komandanta, da će priznati đeneral[a] Mihailovića kao Načelnika

⁴²⁸ Ivan Prezelj (pseudonim Andrej), pukovnik, komandant Slovenije.

⁴²⁹ Vidi dok. br. 192, dep. br. 399.

Štaba Vrhovne Komande, da će priznati đenerala Andreja kao komandanta Severnjačke Narodne Vojske.⁴³⁰ Zadržavaju pravo: da vrše postavljanje, unapređenja i naimenovanja u vojsci. Molim za najhitnija uputstva. Andrej.—

...
Br. 899 od PINDA. — Br. 289 od 20 - II. — Obična strategijska naučna razmatranja u ovoj našoj krvavoj revoluciji ne važe mnogo ili ni malo. Najbolji dokaz da partizansko većinom nestručno ljudstvo, sada ima tolike uspehe što znači da su trenutni momenti situacije, politički, propagandni, ovde verski, momentalno stanje municije, umor boraca, momentalno stanje br. 11 i ustaša ovde, daleko većeg značaja nego strategiska načela. Dokaza i primera u ove četiri godine ima mnogo. Nastavak.

Br. 900 od PINDA. — Br. 290 od 20. II. — Nastavak. Mi terenski komandanti koji na koži vojnika i svojoj ovo bolje osećamo od viših štabova, primamo sa lakoćom grdnje pretpostavljenih i nekad njihova neshvatanja terenske situacije. Ja kao retki đeneralštabni komandant nisam hazarder kao ostali nekvalifikovani komandanti. Dokaz je srazmerno najveće brojno stanje mojih vojnika ovde i nasilno odvedenih ili izvrbovanih prema opštim postignutim rezultatma hazardera i mojih. Ovo mi je uteha na mnoge Vaše grdnje i moj ponos.

Br. 901 od MIKI. — Br. 84 od 20 - II. — U toku jučerašnje borbe moje jedinice su zauzele selo Hrgove, Veliki Vučkovac⁴³¹ i izbile na reku Tinju. Pred mrak komunisti su izvršili protivnapad i ponovo ušli u selo Vučkovac.⁴³² Zaplenio sam dva nemačka mitraljeza, dva ruska mitraljeza, deset pušaka, nešto ruske municije i nešto sanitetskog materijala 13 konja i 8 novomobilisanih partizana. Moje snage se sada nalaze: selo Dubrave, Hrgove, Cerik, Porebrice. Kalabić: Avramovina, Donji Lukavac, drži položaj Mednica i kotu 199. Račić.

Br. 902 od MIKI. — Br. 85 od 20 - II. — Povukao sam sve snage u sela: Cerik, Skakava, Dubrave, Blaževac, Porebrica, Grabovac, Avramovine, D. Lukavac, a komunisti su u Vučkovcu a verovatno i u Kerepu. Sa VI. Posavskom brigadom i Gardom sam u stalnoj vezi i radićemo zajedno. Na III. Trebavsku i tursku miliciju malo se može računati. Da su juče malo kre-

⁴³⁰ Vidi dok. br. 111.

⁴³¹ i ⁴³² Na karti 1:100.000 postoji jedino Vučkovci. 5 101V 103

mulji napred Kerep bi bio u našim rukama. Kroz dan dva Kerep i Vučkovac ćemo verovatno zauzeti. I ovoga puta ponavljam da snage treba bolje povezati pa će biti siguran uspeh. Račić.

Br. 903 od MIKI. — Br. 86 od 20 - II. — U toku noći komuna je napadala na moje položaje ali sam sve odbio. Zario sam još tri ruska pikavca, jedan ruski mitraljez i nekoliko ruskih automatskih pušaka. Ostao sam sasvim bez municije. Moja prva brigada ima po 5—10 metaka na borca. Komuna se slabo bori. Kod mene svega jedan mrtav i četiri ranjena. Račić.

...
21 februar 1945 god.—
...

Br. 913 od PINDA. — Br. 286 od 19. II. — RPT. — Jutros rano ponovo je deo Vlasinske brigade izvršio prepad na kotu 431 i Džakule, te su partizani naterani na povlačenje i sada je jedna moja brigada na koti 431 i selu Džakulama. Partizani se još drže na Monju i Vranjencu pred kojim su zastali Valjevci sa mojom Kozjačkom brigadom. Vesić nije izvršio zapovest za noćni napad i nije se pokrenuo čim je naš uspeh samo delimičan. Nastavak br. 287. —

Br. 914 od PINDA. — Br. 290 od 20. II. — Posle svih napada koje sam naredio i izvodio poslednja dva dana situacija je sledeća: partizani još drže položaje selo Sladno, Monj, Vranjevac, Mehmedoviće, Kapetanova Bina, Srnice. Naše snage drže položaj: kota 621, kota 555 selo Trnovci, selo Džakule, selo Buk, selo Biberovo Polje. Prema Srnicama i Porebrići sada već napada Račić, što je dobro, ali bi još bolje bilo da jedna jača kolona napada i pravcem Sokol, Čekanići, Rašljevo jer su ustaše i broj 11 neaktivni. Nastavlja se.

Br. 915 od PINDA. — Br. 291 od 20. II. — Nastavak. Ja nešto i molim od Vas ali zadatak i Vaše naređenje izvršavam do poslednjih mogućnosti. Molim da nam se doturi hrana iz Posavine i koža za opanke, jer smo ovde sve iscrpli. Vojnici bosí, goli, gladni i premoreni. —

...
Br. 920 od MAUSA. — Br. 327 od 19. II. — Primio sam danas pismo od Bačovića. On se nalazi u Radavi. Piše: Mi vodimo krvave borbe sa crvenima na liniji: vrh Prača, Pavlovac,

Tvrđinići, Kijevo. Naše brigade po padu Mostara odstupile u pravcu Igmana. Veći broj kreće preko Polja u pravcu Crnog vrha. Tražiće vas u Srednjem. Sve crnogorske, sandžačke i deo hercegovačkih partizanskih snaga koncentriše se na prostoru Vrh Prača, Igman za napad na Sarajevo. Njihova jačina je sada oko 9000 boraca. Nastavak.

Br. 921 od MAUSA. — Br. 328 od 19-II-. — Nastavak. Mi smo u poslednje vreme imali velike gubitke. Verujem da će i ova teritorija uskoro biti ugrožena. Partizani su probili kod Prače i prebacili neke snage preko pruge. Moramo sa Savom Derikonjom urediti odbranu. Po zauzeću Višegrada crveni prebacuju veće snage preko Drine. Naše snage su jake, ali je problem municije i hrane. Sa Bačovićem se nalazi njegova supruga i kćer. Kraj, Pukovnik Borota.

Br. 923 od ŠMITA.⁴³³ — Br. 85 od 21 - II. — Nastavak. Moje brigade su raspoređene po sledećem: jedna i po brigada drži Semberiju, kontrolišu reku Savu i Drinu, a pola brigade drži sektor od reke Gnice, Brezovo Polje do Brčkog. Četiri Majevičke brigade drže Majevicu. Četiri brigade drže se u oblasti Podrinja na sektoru od sela Glavičice. Nastavak. —

Br. 924 od ŠMITA. — Br. 86 od 21. II. — Nastavak. Do južno od Zvornika i vezuje sa majevičkim brigadama. Tuzlanska brigada u oblasti Tuzle, Požarnica. Tri brigade u oblasti Zvornika, Drinjače, Cikote, Papraća Šekovića. Borbe se svakodnevno primaju i vode uspešno. Kraj depeše. Leko. —

22 februara 1945 god.

Br. 936 od MIKI. — Br. 87 od 22. II. — Noćas u 23 časa zajedno sa delovima Posavaca izvršili smo napad na Cerik gde je bilo oko 400 beogradskih proletera i na s. Dubrave gde je bilo oko 100 partizana.⁴³⁴ Komuniste smo prebacili preko reke Tinje. Mojih 6 ranjenih Posavaca jedan ranjen i jedan poginuo. Komunisti drže selo Kerep i selo Vučkovac zbog čega sam

⁴³³ Damjanović Stevan Leko, komandant Majevičkog korpusa.

⁴³⁴ U rejonu Cerik, Dubrave tada su dejstvovali 9. brigada 23. divizije NOVJ i Beogradski bataljon narodne odbrane (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 34, dok. br. 1 i 7).

se povukao bez borbe na liniju Lukić, Porebrice, Blaževac, sitnije delove ostavio u Ceriku i Dubravama. Kapetan Voja.⁴³⁵—

Br. 937 od MAUSA. — Br. 333 od 22. II. — 21 o.m. stigao u Srednje Bačović sa svojom pratnjom od 140 naoružanih. Br. 11 se mnogo zanima sada za prilike u Srbiji. Hoće da pošalje i čoveka onamo. Iz grada sam sinoć dobio anonimno pismo. Dostavljeno preko našeg čoveka, u kome predlažu navodno naši simpatizeri saradnju sa Šubašićevom vladom da bi se izbegao građanski rat. Poslednji stav pisma glasi ovako: Stvari se brzo razvijaju i bilo po opštu stvar vrlo nezgodno da Vaš stav u ovom času ne bude saobrazan sa stavom naših velikih saveznika, koji su u pogledu nas doneli definitivnu odluku, koju je sam Kralj prihvatio. Kraj.

Br. 938 od MAUSA. — Br. 334 od 22. II. — Nastavak. Inače bi i sama vaša pasivnost išla u ovom momentu u korist naših neprijatelja Nemaca i ustaša, a od same saradnje s neprijateljem da i ne govorimo. Iz grada javljaju da nemački vojnici idući od kuće do kuće prosjače hleb. Akcija đenerala Kuzmića oseća se u Sarajevu i pitaju iz grada kada ima već i muslimanskih jedinica kod nas, zašto se ne javlja Đerzelez te sumnjaju u tačnost naših navoda. Kraj. Pukovnik Borota.

...

Br. 940 od ŠMITA. — Br. 88 od 21 - II. — Noću 21. II sretno i u najvećem redu prebacio sam u Srbiju pukovnika Sašu, kao i popa Miloša i kapetana Sokića sa njihovim grupama. Učinio sam sve da Saša ne oseti gubitak oružja te je ipak vrlo lepo naoružno ljudstvo i isto popunio sa dosta bombi i municije.⁴³⁶ Leko. —

...

Br. 942 od VISKA (560). — Br. 27 od 21. II. — Naoružanje: jugoslovensko, nemačko, italijansko. Svaka četa jurišnih bataljona ima prosečno 20—30 pikavaca, 155 puškomitraljeza, i pet lakih bacača. Čete posadnih bataljona imaju duplo veće odnosno manje naoružanje. Svaki jurišni bataljon ima tri streljačke čete i jednu prateću, koja ima 12 težih mitraljeza i 8—10 teških bacača. Brojno stanje čete 161 vojnik. Domobraneci su prikriili veće količine oružja i municije, ali svaki za sebe. Jedan deo tog oružja Nemci nedavno otkrili. —

⁴³⁵ Vojislav Tufegdžić.

⁴³⁶ Vidi nap. 392 i 394.

Br. 943 od VISKA. — Br. 28 od 21. II. — U jurišnim jedinicama ima 10 aktivnih oficira koji su vrlo dobri 10 rezervnih. Po štabovima i posadnim bataljonima ima oko 10 aktivnih i 20 rezervnih oficira, zabušanata. Ostali oficirski kadar stručno veoma slab, vrbovan iz redova klerikalne stranke koja ima ogroman upliv u domobranstvu. Strojeva disciplina loša borbeno veoma dobra u jurišnim bataljonima i u ostalim prosečna.

Br. 944 od VISKA. — Br. 29. II. — Ljudstvo 80% nije služilo jugoslovensku vojsku i veliki je broj stupio u domobranstvo iz političkih razloga po nalogu klerikalne stranke. Kada bi se otklonio uticaj ove stranke 80% ljudstva automatski bi prešlo u našu vojsku. Svi aktivni i veći deo rezervnih oficira jugoslovenski su nastrojani. Većina domobranaca pošla za svoje popove i nezna za šta se bori. Nastavak.

Br. 946 od VISKA. — Br. — od 22. II. — Molim za naređenje da li Marović da ide sa delegacijom.⁴³⁷ U koliko ode, naše izveštavanje će se onemogućiti, a što je cilj izgleda onih koji ga šalju. —

...

Br. 949 od ORFEJA. — Br. 59 od 23. II. — Iz Hercegovine su se povukli 170 Nevesinjaca i Mostaraca, među ovima oko stotinu boraca. Od starešina došli su poručnik Vaso Gutić, kapetan Vlado Milutinović, vojvoda Petar Samardžić i inženjer Vukašin Perović. Stanje u Hercegovini je sada veoma teško, jer se cela 29. divizija nalazi na terenu.⁴³⁸ No i pored teškog stanja, začudo, moral kod naroda na zadovoljavajućoj visini. Pukovnik Baćović. —

Br. 950 od ORFEJA. — Br. 60 od 23. II. — Naše glavne snage nalaze se u svakidašnjoj borbi na liniji: Stupanj, Pavlovac, Tvrdinići, Klanac a Gatačka brigada sa Igmancima oko Osijeka i Igmana,⁴³⁹ sekcija Sarajevo: 1:100.000. Borci su skoro

⁴³⁷ Reč je o delegaciji Milana Nedića i Dimitrija Ljotića (vidi dok. br 139).

⁴³⁸ Glavnina 29. hercegovačke divizije NOVJ je u to vreme dejstvovala na prostoru Mostar, Konjic, Ivan-Sedlo protiv nemačke 369. divizije i ustaško-domobranske 9. gorske divizije, dok je njena 12. brigada i Brigada narodne odbrane za Hercegovinu čistila prostor Čermerno, Rakitno od ustaških ostataka (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 138, 146 i 154).

⁴³⁹ Borbe protiv Romanijskog korpusa vodila je 9. brigada 3. divizije NOVJ. Jedan njen bataljon je 17. februara 1945. na prostoriji Ulobić—Podivići razbio oko 500 četnika tog korpusa (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 152). Ostaci Gatačke brigade su, verovatno, vodili borbe protiv Jahorinskog NOP odreda.

bez municije, goli i bos i hrana se formalno otimlje od seljaka. Nemamo novaca te će uskoro i seljak biti protivu nas. Za koji dan biće sve ovi borci bez hleba, narod ovde već umire od gladi. Nastavak. —

Br. 951 od ORFEJA. — Br. 61 od 23 - II. — Nastavak. Ako ste u stanju preduzmete potrebne mere sa tim snagama potrebno je da otvorite i osigurate kanal preko Kladnja i Olova, kojim bi nam doturili hranu otuda. Molim ovo smatrati kao vrlo hitno. Dok se Nemci pakuju da napuste Sarajevo jednog dana, dotle partizani navaljuju da opkole Sarajevo i stežu sve više obruč.⁴⁴⁰ Nastavak.

Br. 952 od ORFEJA. — Br. 62 od 23. II. — Nastavak. Da mi ne bi sve ovo propalo uz stene Trebevića preduzeo sam postupno izvlačenje. Sve navedene Hercegovce, bolnicu sa oko 50 bolesnika i oko 150 izbeglica izvukao sam u sela: Nahorevo, Vića, Ubare, Kladuše,⁴⁴¹ Vratca⁴⁴² i Tihovići. Ja se sa štabom nalazim na teritoriji Derikonje. Puk. Baćovići. —

...

24 februar 1945 god.

Br. 960 od VISKA (564). — Br. 504 od 22. II. — Akcija Jevdjevićevih četnika na Učci sasvim podbacila. Borbu nisu vodili, već su samo pljačkali, uzimali, i silovali. Jevdjević iako odličan taktičar i političar ne ume da čuva tajne. Sve Čičine depeše pokazuje svima pa čak i Ljotiću. —

...

Br. 962 od PINDA. — Br. 299 od 24. II. — Partizani do 11 časova zauzeli Sijedi Krš a Neško se povukao na vis kota 694, ali i odatle se povlači na Rosiće. Partizani naročito teškim bacačima uspevaju u napadu.⁴⁴³ Ja i Timoćani držimo iste položaje, ali ljudstvo iscrpljeno i bez municije te nesposobno za veći napad bez svežih snaga. Molim najhitnije neka intervenišu Crnogorci, jer će situacija biti još teža. Municija nije još stigla. Partizanima otvoren put za Doboju i Osječane.

...

---

⁴⁴⁰ Sarajevo su 6. aprila 1945. oslobodile jedinice 2, 3. i 5. korpusa JA.

⁴⁴¹ i ⁴⁴² Ta mesta nisu nađena na karti 1:100.000, postoje Klakeše i Vrapče.

⁴⁴³ Borbe je vodila 7. brigada 23. divizije NOVJ. Potpunije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 129, knj. 34, dok. br. 1.

Br. 964 od SAŠE.⁴⁴ — Br. 181 od 23. II. — Juče Baćović je održao sastanak sa Mitranovićem. Ovih dana treba da održi sastanak sa komandantima brigada. Ako Baćović uspe da krene ovdašnje jedinice ka severu, molim za naređenje meni u tom slučaju kako da postupim. Pukovnik Borota. —

Br. 966 od MAUSA. — Br. 336 od 24 II. — Sinoć sam bio sa Baćovićem. Prema njegovim rečima jedinice naše južno od Sarajeva u škripcu. Jačina oko 1300 ljudi. Pritešnjene su između crvenih i grada. Traži njihovo prebacivanje na severnu stranu Sarajeva. Dosada prešlo oko 500 ljudi sa Popovićem Miloradom. Crveni od Drine do Igmana imaju 5, 6 i 7 crnogorsku brigadu, talijansku i dve armautske, malisorske brigade.⁴⁵ Pukovnik Baćović tvrdi da se mnogi borci iz brigade 222⁴⁶ prešli partizanima. Tako prekonoc i svi iz sela Pavlovca, kada su se crveni približili tome mestu. Nast.

Br. 967 od FANGA.⁴⁷ — Br. 72 od 24. II. — Partizani jakim snagama prodrli do Sijedog Krša. Sokol opkoljen. Gračanica natkriljena. Pravac ka Doboju i Osečanima najozbiljnije ugrožen. Ustaše izveštavaju da su četiri brigade crvenih preko Ozrena krenuli ka Maglaju iz oblasti sela Miričina na Spreči. Molim najhitniju intervenciju pravcem Skipovac, Sijedi Krš, Monj. U protivnom situacija naročito za našu pozadinu postaje sasvim kritična. Za sada još Neško drži Sijedi Krš. Viktorovo desno krilo kod zaseoka Rosića u selu Skipovcu. Centar i levo krilo položaj nepromenjen. Ljudstvo krajnje iscrpljeno. Ako se još danas ne upute sveže snage nemogu garantovati za održanje položaja i sigurnost pozadine. Mihovil.

Br. 968 od MAUSA. — Br. 117 od 24. II. — Nastavak. Baćović ima nameru da prikupi u prostoru severno od Sarajeva od dve i po do tri hiljade ljudi i da sa njima radi prema prilikama. Iz razgovora sam video da želi u sastav svih naših snaga na severu. Br. 11 po tvrđenju Baćovića nema više jačih snaga u i oko Sarajeva. Evakuishi postepeno taj grad. Psihoza u gra-

⁴⁴ Aleksandar Teodorović, šef Radio-centra Komande Sarajeva.

⁴⁵ Odnosi se na 5, 7. i 9. brigadu 3. divizije NOVJ i 1. brigadu italijanske divizije »Garibaldi« koja je dejstvovala u sastavu 3. divizije; albanskih brigada na tom prostoru nije bilo. O dejstvima jedinica 3. divizije u februaru 1945. vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 53, 57 i 152. Šesta brigada 3. divizije je početkom februara 1945. otišla na Kosovo (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 140).

⁴⁶ Druga sarajevska brigada Romanijskog korpusa.

⁴⁷ Ljubomir Jovanović Ljuba.

du u znaku očekivanja ulaska crvenih u njega. Ustaše provlađaju i dalje svoje. Sve se povuklo i ne želi ni da prima naša pisma. Ali pored toga naši ljudi traže obaveštenja šta treba da rade u slučaju dolaska crvenih. Nastavak.

...
Br. 970 od KORE. — Br. 12 od 23. II. — 21. ovog meseca prešao sam na levu obalu reke Bosne kod Rudanke. Vodimo borbe već dva dana i dve noći. Ostao sam bez municije, Nešković i Zenička brigada nisu stigli ovamo iako sam im u vezi Vašeg naređenja naredio da se jave. Čuo sam da je Nešković u Vašoj blizini, pa ponovo molim, da mu se naredi da mi se javi, a takođe Zeničkoj brigadi preko Ozrenskog korpusa. U akciji prema nama i Doboju nalazi se cela 53 divizija.⁴⁴⁸ Danas vodimo borbe na liniji: Hadžići i Bukovica, Stanovi. Pukovnik Ostojić.

...
Br. 972 od AGEJA. — Br. 90 od 24. II. — Primio sam od Đurišića poziv br. 39 kojim poziva sve komandante da slede njegovom postupku, tj. da krenu sa jedinicama preko Bosne i dalje.⁴⁴⁹ Ako je potrebno mogu akt poslati. Preduzeo sam mere protiv pegavca, odmah po dolasku kod vojnika i meštana. Obrazovao sam centralnu bolnicu u Slatini. Agej.

...
Br. 977 od VILDE. — Br. — od 23. II. — Nojbaher⁴⁵⁰ pristao sada da prihvati Pavla⁴⁵¹ ovde. Učiniću sve moguće da ga zaustavimo u Lici. Ovde se sve čini da se vi politički onemogućite, radi toga sam odbio da pošaljem Marovića kao svoga prestavnika u delegaciju koja dolazi. Neću da imam veze sa delegacijom, tražite depešom od Đujića da Marović dođe kao čovek Vašeg poverenja nezavisno od mene. Javite mi za Baćovića šta želite i u kakvim je odnosima sa Vama.

⁴⁴⁸ O dejstvima jedinica 53. divizije NOVJ vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 67, 122, 137, 139, 142 i 161.

⁴⁴⁹ Vidi dok. br. 153.

⁴⁵⁰ Herman (dr Hermann Neubacher).

⁴⁵¹ Đurišić.

Br. 978 od 560 (VISKA). — Br. 31 od 23. II. Komanda Slovenije pomerila se iz Višnje Gore u jugozapadnom pravcu i prema saznanju ima nameru da se spusti na primorje. Ima pet odreda u ukupnoj jačini najviše do 300 ljudi, dislociranih na prostoru: Višnja Gora, Litija, Grosuplje, a primorski u okolini Klmana u⁴⁵² Osane.⁴⁵³ Ovi odredi sem primorskog u glavnom osiguravaju štab komande. Ljudstvo je prikupljeno uglavnom od domobranaca i partizanskih dezertera. Slovenci nerado idu u ilegalu. Novak⁴⁵⁴ i famozna Jovanka⁴⁵⁵ mnogo kompromitovale našu stvar. Naša propaganda u Sloveniji uopšte ne postoji no i pored toga Čiča i njegova vojska van Slovenije uživaju najveće simpatije.

Br. 979 od PARIPA.⁴⁵⁶ — Br. 303 od 25. II. — Partizani još sinoć zauzeli Gračanicu izdajom.⁴⁵⁷ Ovo nije potpuno provereno, ali najverovatnije tačno. Vrlo jake snage partizana sa topovima, kojima su i nas tukli. Svuda izdaja muslimana. Jutros su i starešine i vojnici izjavili da više ne mogu izdržati, potpuno su iscrpljeni. Kažu da su očajni što moraju izjaviti, ako do sutra ne dođe smena ili ne bude povlačenje, da će sve razbežati. Dostavljam prednje na nadležnost i molim za odgovor u 15 časova sa napomenom, da smo činili skoro čuda, ali da se više ne može ovako i verujem da će se jedinice raspasti, ako do sutra ne budu smenjene.

26. februar 1945.—

Br. 995 od ORFEJA. — Br. 63 od 25. II. — Uhvatio sam ponovo kontakt sa H. S. S. strankom. Žele da preko mene stave izvesne predloge Nacionalnom komitetu. Sastanak sa njima imam 28 ov.m. Propagandni centar za Istočnu Bosnu otpočeo je rad pod mojim rukovodstvom. Da li sam ovlašćen da kao šef tog centra razgovaram sa H. S. S. strankom i J. M. O.⁴⁵⁸ Molim hitno odgovorite da bi održao sastanak. Loza.⁴⁵⁹ —

⁴⁵² i ⁴⁵³ Nedešifrovano u originalu, verovatno Košana (D. i G.) i Kozjane (kod Postojne).

⁴⁵⁴ Karlo, major.

⁴⁵⁵ Krištof, obaveštajni organ Draže Mihailovića kod Dobrosava Jevđevića.

⁴⁵⁶ Mladen Mladenović.

⁴⁵⁷ Gračanicu, koju su branili delovi nemačkog 724. puka 104. lovačke divizije i ustaško-domobranskog zdruga, zauzeli su 24. februara 1945. delovi 23. i 45. divizije NOVJ. Opširnije vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 143, knj. 34, dok. br. 1 i 3.

⁴⁵⁸ Jugoslovenska muslimanska organizacija.

⁴⁵⁹ Miroslav Lozo.

Br. 996 od ORFEJA. — Br. 64 od 26. II. — Starešine i Komitet rešili su a s obzirom na situaciju da se sa snagama povučemo u Vaš sastav. Ova odluka je donesena pošto su sva sredstva za dalji opstanak ovamo iscrpljena. Na terenu je nemoguće ostati zbog velikog snega, zime i ishrane. Komunisti sve više stežu обруч oko Sarajeva. Br. 11 sigurno seli iz Sarajeva. Mišljenja sam da izvučen naše snage da ih komunisti ne mobilišu. Ostavljene na terenu pojedine starešine sa zadacima. S Borotom sam se sporazumeo. Major Stojadinović i drugi koji su ovde krenuli bi samnom. Ako ovo ne uradimo moramo sve raspustiti po trojkama. Pukovnik Baćović.

Br. 1002 od PARZI. — Br. 68 od 26. II. — Sa prednjim delovima nalazim se na: Stijeni k. 485, Javor k. 659. Desno od mene nalaze se dve čete Trebavskih četnika, levo nemamo veze ni sa kim. Molim obavestite me gde su srbijanski delovi. Ovo mi je potrebno pošto noćas preduzimam napad na Sijedi Krš i Gračanicu. Potrebna nam je municija hitno. Crveni se rokiraju prema srbijanskim delovima ka Grabovcu. Nastavak.

Br. 1003 od PARZI. — Br. 69 od 26. II. — Nastavak. Noćas se vodila jaka borba u Ozrenu oko sela Boljanići. Rezultat borbe nepoznat. Ali bi se moglo zaključiti da se vatra pomera niz Spreču. Prilikom borbi u Gračanicu jedan dopukovnik namerno je pokvario ustaški top i ovi su ga ubili. Zbog toga je došlo do sukoba između ustaša i ...⁴⁶⁰

Zaključeno sa 1003.

Kap...⁴⁶¹

⁴⁶⁰ Tačke u originalu.

⁴⁶¹ Potpis nečitak.

**PREDLOG ŠTABA POSAVSKO-KOLUBARSKE GRUPE
KORPUSA OD 27. FEBRUARA 1945. KOMANDANTU SR-
BIJE ZA PREBACIVANJE OSTATKA GRUPE U SRBIJU I
ODGOVOR KOMANDANTA SRBIJE¹**

GORSKI ŠTAB BR. 707
STR. POV. BR. SLUŽB.
27 februara 1945
POLOŽAJ

Moli za odobrenje da se sa jedinicama prebaci u Srbiju. —

KOMANDANTU SRBIJE JUGOSLOVENSKE
VOJSKE U OTADŽBINI. —

Iz Srbije sam poveo grupu od 1.200 boraca.² Tokom pokreta do danas otpalo 570 ljudi (izginulih, ranjenih i dezertera). Od 730 boraca, kojih sad ima, odvojen je Valjevski korpus od 350 ljudi i samostalno dejstvuje. Odvojena je i posavska brigada i nalazi se na obezbeđenju drugog dela VK.³ Pre dva dana kapetan Topalović upućen je sa 40 ljudi u Srbiju.⁴ Na ovaj način u grupi je ostalo svega 220 ljudi, računajući u ovaj broj i komordžije i nesposobne starce.

Grupa, ovakva, kakva je, ne pretstavlja nikakvu borbenu jedinicu, a starešine i vojnici, po odvajanju i upućivanju u Srbiju dela Rudničkog korpusa, žele da i oni idu u Srbiju.

Iz svega gore izloženog smatram, da bi bilo korisnije da ovaj mali broj vojnika grupe prebacim u Srbiju, jer se nadam da ću više doprineti na opštoj stvari, radeći na teritoriji Srbije, nego ovde.

Molim Komandanta za dejstvo da se ovaj moj predlog usvojio i rešenje mi se dostavi što pre.

Komandant, ppukovnik
Vlad. Komarčević

M.P.⁵

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 61, reg. br. 11/3 (S-V-7796). Na poledini originala je, na mašini, dopisano: »Komandantu Kolubarsko-posavske grupe korpusa — Položaj«.

² Vidi dok. br. 85.

³ Vidi dok. br. 151.

⁴ Vidi dok. br. 155.

⁵ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 707« (Posavsko-kolubarska grupa korpusa; broj je do-
pisan mastilom).

**ŠTAB
KOMANDE SRBIJE**

St. r. Pov. Br. SLUŽBENO

7. marta 1945 godine

Položaj

KOMANDANTU KOLUBARSKJE POSAVSKE GRUPE
KORPUSA. — Zasada se ne ukazuje potreba za upućivanjem
pojedinih jedinica u Srbiju. Kada prilike budu dozvolile i
pristupi se upućivanju jedinica u Srbiju, uzeće se u obzir i ovaj
komandantov predlog.

KOMANDANT
divizijski đeneral,
Miroslav J. Trifunović

M.P.⁶

BR. 158

**ZAPOVEST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 1. MARTA
1945. KOMANDANTIMA NEPOSREDNO POTČINJENIH JE-
DINICA ZA GRUPISANJE I DEJSTVA PROTIV JEDINICA
NOVJ NA SEKTORU SPLETENE LIPE—GRADAČAC¹**

**ŠTAB
VRHOVNE KOMANDE**

O. Br. 263

1 marta 1945 god

Položaj

u časova 4

PUKOVNIKU KESEROVIĆU

ZAPOVEST

Sekcija Tuzla — Derventa 1:100.000

U toku 28 februara snage pukovnika Ljube Jovanovića
odbačene su od Studenca 639 i Mramorja 646.² To je izazvalo

⁶ Okrugli pečat »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini —
Gorski štab 1a« (Komanda Srbije).

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6,
reg. br. 49/2 (VK-V-483/1).

² Reč je o dejstvima 23. divizije JNA protiv Timočkog i delova
Trebavskog korpusa. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV,
knj. 34, dok. br. 1. U ovoj knjizi vidi dok. br. 156 i 192.

i pomeranje ostaloga dela fronta koje je držao Ljuba Jovanović. Da bi se uspostavila i popravila situacija na frontu između Spletene Lipe 651 i Gradačca

N A R E Đ U J E M :

1. — da komandu nad svima jedinicama za izvođenje ove operacije na frontu od Spletene Lipe do Gradačca primi potpukovnik Račić.

2. — Front se ima uspostaviti na liniji Spletena Lipa 651 Jelik 542 — Zelinjsko brdo 534 — Bajinac — Ploča 450 — Donje Krečane — Humka — Gornji i Donji Lukavac i dalje preko Mednice na Avramovnu.

3. — Potpukovniku Račiću stavljaju se sledeće snage na raspoloženje: Cerski korpus Tufegdžića, sve snage pod komandom puk. Đure Popovića iz 2, 3, i 4. brigade, Gorska Garda majora Kalabića. Prvi Kosovski korpus majora Brajovića, sve snage potpukovnika Ockolića, Avalski korpus sve što može izdvojiti za borbu, Šumadijski korpus potpukovnika Smiljanica koji ima da stigne u Tolisu kao i snage potpukovnika Mladenovića, kap. Neška Nedića i pukovnika Ljube Jovanovića, s tim da Mladenović, Neško i Ljuba Jovanović budu smenjeni sa položaja čim bude završena ova operacija.³

4. — Potpukovnik Ockoljić ima se krenuti odmah na Duge Njive najkraćim pravcem gde će se javiti najdalje do podne 1 og o.m. kod kuće Milana Jelića u selu Koprivska Trebava.

5. — Komandat Trebevskog korpusa otac Savo Božić postupiće po mom usmenom naređenju i od Posavskih brigada stvoriće jači odred koji se u toku 1 marta ima prikupiti u oblasti Mionica Donji Lukavac za napad u pravcu Jelovče selo — Borik 436 saradujući sa trećom brigadom koja ima da napada od D. Krečana na D. Zelinju i D. Međedu.

6. — Ofanzivna operacija pripremiće se u toku prvoga, a ima se izvršiti u toku 2 marta.⁴

7. — Potpukovnik Đurišić ofanzivnim akcijama na celome svome frontu potpomoćiće ceo ovaj rad.

NAPOMENA: U koliko ima promene za p. pukovnika Svetu Trifkovića u toliko menjam svoje naređenje O. Br. 262 od 28. februara u 20 časova.

³ O načinu upotrebe navedenih četničkih jedinica radi izvršenja dobijenog zadatka vidi dok. br. 159.

⁴ O izvršenju vidi dok. br. 156 i 192 i Zbornik NOR-a, tom XI, dok. br. 14.

Dostavljeno:

Svima gore navedenim komandantima.

NAČELNIK ŠTABA VRHOVNE KOMANDE

Armiski đeneral,
Drag. M. Mihailović

M.P.⁵

BR. 159

**ZAPOVEST KOMANDANTA OPERACIJE OD 1. MARTA 1945.
POTČINJENIM KOMANDANTIMA ZA SPREČAVANJE PRO-
DORA JEDINICA NOVJ KA GRADAČCU¹**

Komanda Jugoslovenske vojske

u Otadžbini

GORSKI ŠTAB Br. 30²

O. Br 1

1. marta 1945. godine

14 časova

Položaj

ZAPOVEST

(Sekcija Derventa i Tuzla 1:100.000)

Prema zapovesti Vrhovne komande O. Br. 263 od 1. marta 4 časa³ primio sam komandu nad svim trupama koje će učestvovati u akciji za suzbijanje 23. divizije iz oblasti Trebave.

23. crvena divizija po zauzeću Gračanice 24. februara t.g.⁴ sa glavninom koju čini 14. brigada produžila je nadiranje u pravcu Doboja na ustaško-nemački mostobran: s. Stanić Reka-Becanj — gde se i sada nalazi.

⁵ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.

¹ Kopija originala (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča k. 77, reg. br. 10/5 (S-V-11343 a).

² Štab Cersko-majevičke grupe korpusa.

³ Vidi dok. br. 158.

⁴ Vidi dok. br. 156.

7. brigada ove divizije čini bočno obezbeđenje u ofanzivnoj akciji 23. divizije prema Doboju i sa svojom 1. i 4. bataljonom 28. februara uzela je položaj: Osoje — Mramorje — Kovačeva Kosa, a sa drugim bataljonom drži Vis (K. 521) i Drenova (k. 584) prema 4. crnogorskom puku. 3. bataljon ove brigade nalazi se u rezervi u s. Sokol.

9. brigada ove divizije je negde u divizijskoj rezervi do sada još nepoznato dali u oblasti Gračanice ili oblasti r. Tinje.⁵

Trupe pod mojom komandom će koncentričnim napadom 2. marta u zoru preći u opšti napad protiv 23. divizije sa težištem na našem levom krilu sa težnjom da se u toku dana ovlada linijom: Vis (694) — Sjedi Krš (k. 663) — Glavica (k. 622) — k. 633 — zaseok Šehratlije — k. 555 — Monj (583) — Vranjevac (k. 459).

N A R E Đ U J E M:

1. — Potpukovnik Mladen Mladenović 2. marta u 6 časova sa svojim trupama napašće u tri kolone i to:

— desna kolona sa polaznog položaja Brezici (k. 481) napada na Vis (k. 521) Piskavica (k. 535).

— srednja kolona sa polaznog položaja Golo Brdo napada pravcem: zaseok Bjelkići — Todorovići — Kostići — Čitluk — Studenac (k. 639).

— leva kolona sa polaznog položaja Spletena Lipa napada pravcem: Spletena Lipa — Kovačeva Kosa — Mramorje — Klanac — Studenac.

Paljenjem po dve velike vatre u pravcu istok zapad na rastojanju 100 metara obeležiti zauzeće prvih ciljeva svih kolona i Vis (k. 521) — Studenac (k. 639). Pad ovih tačaka obeležiti i belom raketom u pravcu neprijatelja. Po zauzeću Visa (k. 521) s. Piskavice (k. 515) i Studenca (k. 639) grupa potpukovnika Mladenovića produžava koncentričan napad na položaj: k. 653 — Vis (694) — Sjedi Krš (k. 663) dejstvujući pravcima:

— Piskavice — Javor — k. 653.

— Studenac — Topalovići — Vis (k. 694) i

— Studenac k. 560 — Sjedi Krš (k. 663).

1. rogatička brigada ojačana u početku sa dve prateće čete Cersko-majevičke grupe korpusa 2. marta u 6 časova napada sa polaznog položaja: Spletena Lipa zajedno sa levom kolonom potpukovnika Mladenovića pod čijom komandom će biti 1. rogatička brigada s tim, da dve čete pratećih oruđa Cersko

⁵ Tačan raspored jedinica 23. divizije na dan 1. marta 1945. vidi u Zborniku NOR-a, tom XI, dok. br. 14.

-majevičke grupe ostanu uz Rogatičku brigadu do kraja naše akcije.

2. — Grupa pukovnika Ljube Jovanovića (Cersko-majevička grupa korpusa Timočki, Deligradski i Valjevski korpus) skoncentrisana na položaju: Bajinac 2 marta do 3 časa preduzeće napad 2. marta u 6 časova na položaj: Osoja (k. 598 i dalje prodirati pravcem: Osoje — Mramorje i pravcem: Osoje — Zvečak (k. 510) — zaseok Marići — Glavica (k. 622).

Zauzeće Osoja, Mramorja, Zvečak i Glavica obeležiti sa dve vatre pravcem istok—zapad na rastojanju 100 metara i sa belom raketlom u pravcu neprijatelja.

3. — 1. kosovski korpus zanoćiće noću 1/2. marta u zaseoku Jasenica s. D. Zelinja i 2. marta u 6 časova napada sa polaznog položaja zaseok Samar pravcem: K. 495 — Jelovo Brdo (k. 467) — zaseok Alići — zaseok Džinići — k. 633 sa zadatkom da ovlada k. 633. Pod ove kote i svih naznačenih kota na pravcu napada obeležiti sa dve vatre pravcem istok—zapad na rastojanju 100 metara i belom raketlom u pravcu neprijatelja.

4. — Avalski korpus zanoćiće 12. marta u zaseoku Samar i Seperović — s. G. Zelinja i 2. marta u 6 časova iz ovih zaseoka prelazi u napad na vis Borik (k. 436) i prodire dalje pravcem: k. 431-s. Trnovci — k. 555 sa zadatkom da ovlada k. 555. Pad svih kota na pravcu napada označiti vatrama pravac istok—zapad na rastojanju 100 metara i belom raketlom u pravcu neprijatelja.

5. — Grupa Gorske Garde Nj. V. Kralja Petra II prenoćiće noću 12 marta u s. D. Mionica i D. Lukovac, a 2. marta u 6 časova sa polaznog položaja: Jelovče Selo napada na vis Grabovac i prodire dalje pravcem: zaseok Buk — vis Vranjevac (k. 459) — Monj (k. 583) sa zadatkom da ovlada sa Vranjevem i Monjom. Naročitu pažnju obratiti na svoj levi bok, koji bi mogao biti ugrožen sa pravca Kerep — Biberovo Polje — i s. Špionica. Pod svoju komandu uzima i 6. trebavsku brigadu. Pad svih kota na pravcu napada obeležiti sa dve vatre pravac istok—zapad na rastojanju 100 metara i belom raketlom u pravcu neprijatelja.

6. — Sa svojim štabom kretaću se na pravcu: Spletena Lipa — Kovačeva Kosa — Mramorje — Studenac. Na ovom pravcu slati sve izveštaje kuririma.

7. — Radio veza svakog parnog časa prvih 15 minuta počev od 8 časova 2. marta zaključno sa 18 časova ovog dana i tako i sledećih dana. Pozivni znak i šifre po do sada utvrđenoj vezi.

8. — Sanitetska služba: Na polaznim položajima svi komandanti će ostaviti svoja previjališta sa rekviriranim potrebnim brojem kola koja će ekspedovati ranjenike do s. Koprivna, odakle će sprovodnici iz štaba vrhovne komande dobiti naređenje u koju bolnicu da ranjenici upute.

9. — Ishrana: Za 2. mart poneti hranu sa sobom.

10. — Opšti datii pravci za napad mogu se promeniti samo u slučaju potrebe da se interveniše prema svojim susedima što je obavezno, čim ta potreba nestaje, nadire se naređenim pravcem.

11. — NAPOMENA: 4. puk 5. crnogorske divizije koji se sada nalazi na položaju: Deliće Brdo — Zoljin Vis napasće u vezi sa desnom kolonom potpukovnika Mladenovića na vis Drenova (k. 584) potpomažući i napad desne kolone potpukovnika Mladenovića na k. 521. U ovom cilju potpukovnik Mladenović će uhvatiti vezu sa 4. pukom i sa njim urediti plan napada.

3. trebavskoj brigadi naređeno da posedanjem zaseoka Kraljići i Jelovče Sela zaštiti levi bok grupe Garde, koji bi mogao biti ugrožen sa pravca Kerepa.

12. — Mlavsko-smederevska grupa korpusa i 4. trebavska brigada sa štabom pukovnika Đure Popovića u 6 časova 2. marta biće prikupljeni na Prebijenom Kamenu, kao opšta rezerva pod mojom nposrednom komandom.

Na izvršenje.⁶

Prijem zapovesti potvrditi, pismeno i radiogramom 2. marta u 8 časova.

DOSTAVLJENO:

Mladenoviću, Patku, Tufegdžiću,
Brajeviću, Avalcima, Kalabiću.

Komandant, potpukovnik
Drag. S. Račić

⁶ Vidi dok. br. 156, 179 i 192.

OBAVEŠTENJE ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 2. MARTA 1945. KOMANDANTU CRNE GORE I STAROG RASA POVODOM PLJAČKE I NASILJA NJEGOVIH JEDINICA NAD STANOVNIŠTVOM U REJONU VUČJAKA¹

Š T A B
VRHOVNE KOMANDE

O. Br. 269
2. marta 1945. god.
Položaj

KOMANDANTU CRNE GORE I STAROG RASA. —

Na dan 1. marta t.g. došla je kod mene deputacija sa Vučijaka² i žalila se na postupke Vaših jedinica koje se nalaze na levoj obali r. Bosne.

Uložili su protest i izneli sledeće:

1. — Kako pojedinci tako i jedinice vrše nasilja i bez ikakve milosti oduzimaju sve što nađu za ishranu. Pojedincima nije dovoljno što imaju hleba i s hlebom, nego zahtevaju i ono što nije neophodno da imaju za ishranu, a što ni domaćini, i ako su kod svojih kuća ne koriste sebi za ishranu.

2. — Jednoj ženi sa sedmero dece pojeli su sve što je imala, a potom tražili kokoške. Kada nije mogla to da im pruži, isterali je iz kuće i posle zapalili štalu.

3. — Kapetan Dragoljub Dobrašinović jednoj ženi koja je došla sa Vašim naređenjem da joj se vrate dva vola, nije hteo da vrati dva vola i da izvrši Vaše naređenje psujući Vas kao i mene, izvadio pištolj i ubio oba vola. Pre toga bio je prisutan i Vaš brat Vasa.³

4. — Poznato Vam je da sam naredio da se sve bolnice prebace na levu obalu Bosne i odredio prostoriju gde iste treba da se smeste.⁴ Vaši vojnici, pa i starešine izbacili su iz kuća bolesnike i ostavljeni na putu na milost i nemilost sami sebi, a zdravi se uselili po kućama i razbaškarili, kao da nije rat, dok bolesnici umiru na putu. Kada im se kaže da treba da ustupe domove za smeštaj bolesnika i da je naređeno da se prvo smes-

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 4/3 (VK-V-486).

² Na karti 1 : 100.000: Vučjak (brdo kod Modriče).

³ Đurišić.

⁴ Vidi dok. br. 151, nap. 6.

te bolesnici, onda kažu da oni ne priznaju ničije naređenje sem njihovog Vojvode, odnosno Vaše.

5. — Vrlo težak utisak ostavljaju pojedinci na ranjene i bolesne koji leže na putu umesto u kući, gledajući kako se pojedinci šetaju putem sa devojkama pod ruku i zabavljaju na svoj način.

6. — Izbacili su iz kuće jednog teškog bolesnika bez očiju a drugog bez noge i ostavili ih da leže na drumu umesto da su ovim ustupili svoje sobe. To je strahovito delovalo kako na meštane, tako i na ostale bolesnike da su protestovali i grdili sve odreda. Kada [su] im se Vučijačani obratili i ukazali na to, oni su se opet pozvali da samo slušaju Vaša naređenja. Na njih nije delovalo ni bol ni patnje ranjenika i bolesnika, ni molbe ljudi, da ustupe svoj stan za smeštaj ovih bolesnika, već su i dalje ostali uporni i tvrdog srca.

7. — Naročito je delegacija istakla da dok se Vučijačka brigada nalazi sa svojim borcima na položaju i tuku se s ustašama,⁵ dotle Vaši ljudi zalaze po kućama gde nema muške glave, pljačkaju i oduzimaju sve što nađu za hranu. Vučijačani kažu, neka Vaši ljudi dobijaju hranu sa desne obale r. Bosne, ili pak neka podese svoje ponašanje i način pa će i tamo moći dobiti nešto hrane, ma da je taj kraj opljačkan i popaljen od ustaša.

8. — Pojedini idu toliko daleko da iz svoga ličnog oružja ubijaju domaćinima ili po putu svinje, kokoške i ostalu živinu i upotrebljavaju to za svoju ishranu dok ranjenici i bolesnici nemaju ni najpotrebniju hranu, a kamo li takvu hranu, kao što sebi pribavljaju pojedinci na gore izloženi način.

9. — Oni koji su se smestili po kućama, od domaćina s pravom zahtevaju da im svakoga jutra pripremi belu kafu, inače ako im se to ne spremi prete da će sve živo pobiti. Kod jednog domaćina došlo je nekoliko njih i pitali ga ima li šta da se jede. Domaćin je odgovorio da ima proje i slanine. No sa tim oni nisu bili zadovoljni, i počeli su da ga psuju i da ga grde, preteći mu da ako nađu oko kuće živinu i drugo, da će i njega i sve živo pobiti.

10. — Otvoreno živom rečju i delima propagiraju protivu Draže i naše organizacije, a naročito protivu srbijanskih jedinica zato, što ovi nisu hteli da dođu u Crnu Goru da ih pomognu u borbi protiv komunista. Dalje, okrivljujući srbijanske jedinice da su one krive ne samo za ulazak komunista u Srbiju, nego i za ovladavanje Crnom Gorom. Delegacija tvrdi, da ovo što iznose ovi Vaši ljudi, ne ide u prilog ni jedinicama Crne Gore i Staroga Rasa ni Šumadiskim jedinicama, već ide

⁵ Radi se o manjim lokalnim sukobima do kojih je dolazilo povremeno, a ne o nekoj stalnoj borbi protiv ustaša.

u prilog našim neprijateljima — komunistima, kojima se ovim čini neizmerna usluga za propagandu protiv nas.

11. — Komandanta Vučijačke brigade Branka Kovačevića javno nazivaju komunistom i prete mu kao takvom, i ako mi je vrlo dobro poznato da on nije takav. Iz ovoga se jasno vidi, da ove pretnje potiču jedino iz razloga, što oni u Vučijaku ne mogu dobiti sve što traže, neviđajući da i sam Vučijak nema i trpi, a ono što daje, odvaja od svojih usta.

12. — Deputacija tvrdi, da je Vaš brat Vasa oduzeo jedna kola, koja su bila namenjena za prevoz bolesnika i da ih je vratio tek na intervenciju Branka Kovačevića.

13. — Otimaju konje, volove, kola i sve ostalo, i kada se ode kod komandanta za intervenciju i da se žale, komandant im odgovara, da njegovi vojnici znaju šta rade, i neće u to da se upušta, a kada se pokaže moje naređenje, oni odgovaraju ovim rečima: »Za mene Draža i Srbi ne predstavljaju ništa, ja znam samo za Pavla i moje Crnogorce.«

14. — Svuda i na svakom mestu ogorčeno govore da su oni lepo mogli iz Crne Gore preko Albanije da odu za Grčku, ali ih je zvao Draža, i eto sad se ovde mučimo i patimo. Međutim Vi najbolje znate kako je stvar tekla.⁶

Prednja izlaganja delegacije Vučijaka upućujem Vam i preporučujem Vam da ih dobro razmotrite i uvidite i sami da se ovakvim postupcima i načinom rada može samo naškoditi našoj opštoj stvari, a nikako koristiti. Pored toga ovo može navući samo mržnju braće bosanaca prema braći crnogorcima, a ja sam mišljenja, da ako je ikada bilo vreme da se braća slože, ono je danas došlo.

Nastanite da se ovi nemili slučajevi i odnosi izglade što pre, da među braćom što pre zavlada sloga, razumevanje i brat-ska ljubav da bismo složni i jaki mogli da tučemo svoga zajedničkog neprijatelja.

Načelnik štaba Vrhovne komande,
Armiski đeneral,
Drag. M. Mihailović

---

⁶ Poslednju rečenicu tog stava Draža Mihailović je dopisao ma-stilom pošto je precrtao naredni stav, koji je glasio: »Međutim, to je skroz netačno jer vas ja nisam pozvao i baš naprotiv verovao sam da ćete ostati u Crnoj Gori«.

ODGOVOR DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 3. MARTA 1945. PAVLU ĐURIŠIĆU NA OBAVEŠTENJE O ODLUKAMA NACIONALNOG KOMITETA CRNE GORE, BOKE I STAROG RASA U VEZI SA IZBEGLICAMA, RANJENICIMA I SPOSOBNIM JEDINICAMA I NJIHOVIM PREBACIVANJEM U ZAPADNE KRAJEVE JUGOSLAVIJE¹

Š T A B
VRHOVNE KOMANDE
Pov. br. 273
3. marta 1945.
Položaj.

KOMANDANTU CRNE GORE, BOKE I STAROG RASA. —

U principu za vođenje trupa ne smatram da stojim ni pod kakvim sednicama viših vojnih starešina niti političkih tela koja smo obrazovali. U tome smislu vlada puna saglasnost između mene i Centralnog komiteta. Ne slažem se da Vi komandujete svojim trupama na taj način što ćete se podvrgnuti odlukama na sednicama viših vojnih starešina.² Vama je poznato da vojni saveti i vojne konferencije su najveće zlo u ratu.

Po tač. 8 odluke koju ste mi dostavili odbijam odlučno da Vrhovna komanda nije ništa radila u pogledu izbeglica, bolesnika i ranjenika.

U vezi zaključaka u poslatoj mi odluci obaveštavam Vas sledeće:

Po tač. 1. mi smo preduzeli sve za prebacivanje, smeštaj i ishranu izbeglica, bolesnika i ranjenika na sigurno područje naše države. Što ta stvar do sada nije još rešena nije naša krivica, jer treba i vremena da se ta stvar uredi.

Po tač. 2. je čist diktat Vrhovnoj komandi da naredi koncentraciju svih snaga u zapadnom delu naše zemlje gde se može reorganizovati, odmoriti i usposobiti za dalju borbu. Voleo bih da znam koja je to prostorija. Ako je to Slovenačka, onda ja tamo ne mogu narediti koncentraciju borbenih snaga iz razloga što je kraj siromašan, jer nema hrane i dalje što odlazak tamo politički sada za nas bio bi katastrofalan, jer bi značilo

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 9/3 (VK-V-487).

² Vidi dok. br. 153.

СТАБ
ВИАШ
Пош. Бр. 487
3. марта 1945.
Палскај.

487

VH-V-487

6

ВИАШ
СТАБ
ВИАШ

НАМЕННИК ЦИТА ГРУП, БОКЕ И СТАРЖ ПЛОС

У принципу за пољског тупа не сметам да стојим ни под којим
одељцима наших војних одређена нити под икаквим тупа која смо обавезани
да. У коме случају има да има сагласност између мене и Централног комитета.
Не сагласан се да им командијете својим тупама на тај начин што ће се
подржати одлукама на седницама наших војних старшина. Сама је погрешка
да војни савети и војне конференције су највеће зло у рату.

По тач. 1. одлуке коју сте ми доставили одбијам одлучно да врше
на команда није ништа ризику у погледу изобилја, болесника и ранајника.
У овим случајима у погледу ми одлучно обавезан сам следити.

По тач. 1. ми смо предузели све за побољшање, смештај и исхрану
болесника, болесника и ранајника на сигурно под државној и државној.
Старш до сада није још решена није наша бригаа, јер треба и бригаа да
та старш уреди.

По тач. 2. ја чист диктат Врховној команди да нареди концентрат
цију свих снага у западном делу наше земље где се може реорганизовати,
морати и успоставити на дужи борбу. Волео бих да знам која је то простора
Ако је то Чехословачка, онда ја тако не могу наредити концентрацију борбених
снага не ризикујемо је крај сиромашта, јер нема хране и даље шире области
тешко политички сада ва нао био би катастрофалан, јер би изникло служило
окупатору. Тако и кад би сада што, имао би чистотом изградити и тако би
се борбу противу комуниста и других непријатеља нашег народа. Јер то
ни тако нема смисла. Ако је то крај оно Вавелуне, онда нам прескоје војне
јуре као и овде са том равнином, што овде имамо нише могућности да сна
тавамо ако бисмо био сметан у томе. Мога ми обавезно Вавелуне омет стојим
дислокацију - она нам неће - а одлазе иду да имамо смо не може.

По тач. 3. - у 3. тач. постоје ми одлуке постављени се утврди
да је потпуковник Павле Туршић одлази од комитета Цита Горе, Боке и
Старжа Пласа да сам са својим тупама иде на терен најбољешаји одлази
не најбољешаји оштрој ствари. Не примарнај диктат за себе, а потпуковник
Павле Туршић стојим на вољу како ће он у овом случају поступити.
Јер га у томе не могу одређити ниш хоћу. Ја дамо што тражи то је да ако
не хоћете да идете по својој вољи, онда да ми се да времена да примарнај
тупа да ми изградим фронт преузима.

Неопходно је потребно да потпуковник Павле Туршић дође и
мени, јер у будуће мију примарнај никаква одлука омет садржаја а воје се
биле допете на скупштинама наших војних старшина као потпуковник
ниш примарнај.

То са таче националног комитета и интелектуалаца Цита Горе
Боке и Старжа Пласа, ја сметам да не стојим под њима у погледу пољског
тупа. Било рел и надаље има бити подложним на оште добро као што је
рад Централног Националног комитета који се у војне ствари не мања а
уви у томе погледу има поверење у мене.

Ја тражим да се операција започета на дан 2. марта о. г. доврши
а у погледу војних оперативних даљих намера, потпуковник Павле Туршић
не уговнат код мене лично.

НАМЕННИК СТАБА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ
армијски генерал,

[Signature]

1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

služiti okupatoru. Tamo i kad bi sada išao, išao bi čisto kao ilegalan i tamo bi se borio protivu komunista i drugih neprijatelja našeg naroda. Prema tome ni tamo nema odmora. Ako je to kraj oko Banjaluke, onda nam prestoje iste borbe kao i ovde sa tom razlikom, što ovde imamo više mogućnosti za snabdevanje ako bi bio ometan u tome. Ista mi oblast Banjaluke opet stoji na raspoloženju — ona nam ne gine — a oдавde neću da idem ako ne moram.

Po tač. 3. — U 3. tač. poslate mi odluke postavlja mi se ultimatum da je potpukovnik Pavle Đurišić ovlašćen od komiteta Crne Gore, Boke i Starog Rasa da sam sa svojim trupama ide na teren najpodesniji odakle će najviše koristiti opštoj stvari. Ne primam ovaj diktat za sebe, a potpukovniku Pavlu Đurišiću stoji na volju kako će on u ovom slučaju postupiti, jer ga u tome ne mogu sprečiti niti hoću. Jedino što tražim to je, da ako već hoćete da idete po svojoj volji, onda da mi se da vremena da privučem trupe da Vaš dosadanji front preuzmem.

Neophodno je potrebno da potpukovnik Pavle Đurišić dođe k meni, jer u buduće neću primati nikakve odluke ovakvog sadržaja a koje bi bile donete na skupovima viših vojnih starešina kao potpuno protivne vojnim pravilima.

Što se tiče nacionalnog komiteta i intelektualaca Crne Gore. Boke i Staroga Rasa, ja smatram da ne stojim pod njima u pogledu vođenja trupa. Njihov rad i nadalje ima biti politički na opšte dobro kao što je i rad Centralnog Nacionalnog komiteta, koji se u vojne stvari ne meša a uvek u tome pogledu ima poverenje u mene.

Ja tražim da se operacija započeta na dan 2. marta o.g. dovrši a u pogledu mojih operativnih daljih namera, potpukovnik Pavle Đurišić biće upoznat kod mene lično.

NAČELNIK ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
armiski đeneral,

Draža M. Mihailović

**NAREDBA KOMANDANTA ČETNIČKIH KOMANDOSA OD
3. MARTA 1945. O ORGANIZACIJI I RADU ŠKOLE KO-
MANDOSA U MODRIČI¹**

N A R E D B A B R. 13

KOMANDANTA KRALJEVSKIH KOMANDOSA ZA
3. MART 1945. GOD.

Na osnovi čl. 4 Uredbe Br. 101 i Naredbe Načelnika Štaba
Vrhovne Komande Br. 102/1944 g.—

N A R E Đ U J E M :

a.— Da se specijalna škola obrazuje u Modriču. Škola će
otpočeti 1 marta 1945 godine.

b.— Škola biće obrazovana po sledećem:

— Komandant škole pukovnik Dragutin T. Borović
— Pomoćnik Komandanta škole potpukovnik Miloš M.
Gaćeša

— Ađutant kapetan Mita Nikolajević
— Ordonans oficir kapetan Milan Radić

v.— Slušaoci će biti svi oficiri, podoficiri i vojnici, koji
budu uvršćeni u red slušaoca. Pored toga časovima prisustvo-
vaće i svi komandosi, odnosno komandoski pripravnici i kan-
didati, koji su na licu.

g.— Da svi novodošli oficiri, podoficiri i vojnici odmah
izvrše dezinfekciju svoga odela i veša, kao i da se svi ošišaju
i obrijaju, te da izgledaju pristojnije. Zabranjujem nošenje
brade i dugačke kose. Zabranjujem upotrebu naziva četnik. Me-
sto toga naziva upotrebljavaće se naziv vojnik ili slušaoc spe-
cijalnog kursa. Naređujem svima oficirima da saopšte svome
ljudstvu da nikome sa strane ne govore ni kakva je ovo škola
ni šta je njen cilj, ukoliko bi ti vojnici sa tim bili upoznati.
Ovo je imperativ Otadžbine i naše borbe.

d.— U školi će predavati:

— Vojnu nastavu pukovnik Borović, a njegovi pomoćnici
biće: potpukovnik Milan Gaćeša i kapetan Milan Tankosić;
— Moralnu nastavu: kapetan II kl. Vladimir M. Petrović;
— Specijalnu nastavu: pukovnik Borović, i njegov pomoć-
nik poručnik Jovan N. Mitrović;

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6,
reg. br. 6/3 (VK-V-2159).

- Tehničku sabotersku nastavu major Boško Bosić;
- Propagandnu nastavu potporučnik Milorad V. Matić.

dj.— Nastavnici i njihovi pomoćnici za svoje predmete upravljaju se tačno po predviđenom programu, razradiće određeno gradivo po rasporedu rada. Voditi računa da se ljudstvo što bolje upozna sa svima pretstojećim i predviđenim dužnostima. Naročitu pažnju obratiti na moralni i propagandni deo nastave, te da se od slušaoca stvore što bolji ideološki borci. Za sva potrebna obaveštenja u pogledu nastave i rada, nastavnici će se obratiti usmeno i u svako doba meni, zašto im stojim na raspoloženju. Ostalo iz nastave po mojim usmenim instrukcijama.

II

Smeštaj slušaoca biće po mome usmenom naređenju. Učionica biće u ovdašnjoj školi.

III

Dežurstvo u Komandi škole vršiće se svakodnevno na 24 časa. Smena kod Komandanta škole svakoga dana u 11.30 časova.

Na dužnost dežurnog oficira ređaće se mojom dnevnom zapovešću svi slušaoci niži oficiri — čina poručnika i kapetana, a na dužnost pomoćnika dežurnog oficira ređaće se svi slušaoci čina potporučnika.

Dužnost dežurnog oficira biće:

a.— DANJU: da se stara da svi slušaoci dođu na vreme na čas u školu ili na određeno mesto, kao i da na vreme uđu u učionicu posle odmora, da se stara da učionica bude provetrena i zagrejana na vreme, da se hrana na vreme i svima tačno podeli, da se pravilno i na vreme hrani i poji stoka, da se slušaoci nigde ne udaljavaju preko dana bez dozvole potpisatog, da se slušaoci ne zavlače po privatnim kućama meštana, pijanče ili se kockaju, da u slobodnom vremenu slušaoci ne opšte sa privatnim i prolazećim vojnicima bez njegovog znanja i odobrenja.

b.— NOĆU: da se služba straže i obezbeđenja obavlja tačno po naređenom. U tome cilju jedan put pre pola noći, a jedan put posle pola noći izvršiće lično obilazak svih stražara koje škola daje. Isto tako on i njegov pomoćnik ima da obiđe sve stražare u toku noći dva puta: po jedan put pre i posle pola noći.

Dužnost pomoćnika dežurnog oficira biće da u svemu pomaže dežurnog oficira, tako da se sva služba obavlja tačno i navreme i to nikako drugojačije nego vojnički i bez pogovora. Dežurni oficir i pomoćnik ređaće se na dužnosti svakoga dana mojom dnevnom zapovešću.

Znaci raspoznavanja primaće se od ađutanta svakodnevno u 17 časova.

IV

Zanimanje svakoga dana. Početak u 7.30 časova, svršetak u 11.50 časova pre podne, a po podne od 15 do 16.50 čas. s tim, da nastava traje po 50 minuta i 10 minuta odmor između časova.

Nastavnici će voditi računa da za 50 minuta pređu određeno gradivo iz svoga predmeta i dadu odmor na vreme.

V

Ustajanje svakoga dana u 5.30 časova za sve slušaoce. Do 7.30 časova umivanje, oblačenje, čišćenje lokala i.t.d.

Starešine grupa ređaće svakodnevno potreban broj redara. Voditi računa da se još ujutru pripreme drva za učionicu i lokale gde su smešteni vojnici.

VI

a.— Stražu određivaće komandanti grupa i to, sve podoficire i vojnike iz svoje grupe.

Stražare postavljati svakoga dana od 18 pa do 6 časova ujutru. Dakle, stražari biće na stražarskim mestima samo noću.

b.— Specijalna grupa biće smeštena u školi i davaće jedno stražarsko mesto pozadi škole i jedno mesto stražarsko kod Štaba. Smenu ovih stražara vršiće dežurni specijalne grupe.

VII.

O ishrani ljudstva i stoke staraće se kapetan Milutin Petrović, a njegovi pomoćnici biće potporučnici: Pavle Marjanović i Slobodan Veličković.

Ishrana biće na kazanu za sve.

Ručak će se deliti svakoga dana u 12 časova, a večera u 17.30 časova.

VIII.

Ađutant vodiće dnevnu listu dežurstva, knjigu zapovesti i naredbe, kao i sve poslove koji mu budu dodeljeni.

IX.

Sve ostalo regulisaće se svakoga dana ili pismenom zapovešću ili mojim usmenim naređenjem.

Prednju naredbu saopštiti svima slušaocima ove škole.
Prednju naredbu primio sam znanju:

K O M A N D A N T
pukovnik-komandos
Drag. G. Borović

BR. 163

DEPEŠE IZ INOSTRANSTVA PRIMLJENE U ŠTABU DRA- ŽE MIHAILOVIĆA MARTA 1945. GODINE¹

Iz inostranstva 11 marta

Od Y² Br. 367 od 5 marta. Danas dobio od Nika³ za Vas sledeću poruku: Sad čoveku u sovjetskom poslanstvu saopšteno za Vas sledeće: Ako Mihailović iskreno želi sporazum sa nama neka pošalje u Beograd svog delegata, koji bi u prisustvu našeg delegata poveo pregovore sa Titom. Pod našom protekcijom u pregovorima bi bila sređena sva pitanja. Za sada je najvažnije da se svi bore protivu Nemaca. Zato Mihailović treba da se bori tamo gde mu odredi naša komanda. Kad sporazum bude načinjen neće biti osnova za bojazni i nepoverenje a Mihailović će morati da se odreče svih koji su saradivali sa neprijateljima i ti moraju biti kažnjeni.

Od Y *nastavak 1.* On ne bi trebao da podržava Kralja i reakcionarne političare. Delegat može da se javi u Beograd u razmaku od 28 februara do 10 marta. Niko dalje kaže: odlazak misije u Vaš štab odbili su. Na Vama je da odlučite da li ćete

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 20, reg. br. 20/1 (VK-Y-698/1 i 2).

² Nije utvrđeno kome je pripadala oznaka »Y«.

³ Niko — Đonović dr Jovan.

angažovati pregovore s obzirom na položaj na terenu. Mislim da bi trebalo poslati čoveka. Neoportuno bi bilo odbiti kako ne bi Sovjeti i to uzeli kao dokaz za saradnju sa neprijateljem. Glavno je da postignete da ruska komanda tretira vašu vojsku kao savezničku i da se vlada obrazuje po sporazumu sa Vama. Nastavak.

Od Y Nastavak 2. Da li je ovaj predlog inspirisan željom za sporazumom ili je to trik da Vas uvuku u neke razgovore koje bi posle iskoristili protiv Vas, teško je odrediti. To ćete vi bolje osetiti prema stanju naročito u Srbiji. Mislim da je savetno pokazati Rusima da ste Vi uvek bili za sporazum. Odavde će javiti o predloženim datumima da se vašem čoveku dopusti dolazak u Beograd i po mogućstvu prekinu napadi komunista dok traju pregovori. O ovome ne bi trebalo obavestiti savezničke oficire kod vas. Tek kad budu bolji izgledi mogli biste zatražiti saglasnost njihovih komandi. Nastavak.

Traži ponovo datum i kome
delegat da se javi.⁴

Iz inostranstva 13 marta.

Od Y Nastavak 3. Ako bi do pregovora ozbiljno došlo mislim da od monarhije nebi trebalo praviti pitanje. Ovde se misli da ste u sporazumu sa Mačekovcima. Dok Čerčil na vlasti nemože doći do nekih za nas korisnih promena. Ako Rusi uvide na terenu da je boljševizacija Jugoslavije vrlo sumnjiva zbog držanja naroda onda ima nade da će sa vama i mačekovcima praviti sporazum iz prostog razloga što žele da odvoje Jugoslaviju sasvim od Engleza. Molim odgovorite mi ovom vezom šta ste učinili. Niko. Kraj. Petković⁵

Od Y Br. 368. Prvo. Era⁶ pozvan u Beograd. Kreće ovih dana Druga. Ranosović⁷ stavljen na raspoloženje. Treće. Ovde stigao Nikola Knežević. Kaže da njegov brat Žika bio kod Vas s jednom američkom misijom.⁸ Četvrto. Turci ne reagiraju na napade Titove štampe i radia. Peto. Jalčin sugerira Grčko-turskog bloka sa Albanijom kao protiv tezu Slovenskom bloku na Balkanu. Turci nerado gledaju na Bugarsku politiku zblizenja sa Jugoslavijom. Petković.

⁴ ¹¹ i ¹² Te beleške je ćirilicom dopisao Draža Mihailović.

⁵ i ⁶ Nije utvrđeno o kojem se licu radi.

⁷ Velimir.

⁸ O pokušaju Živana Kneževića da dođe u štab Draže Mihailovića, vidi prilog I, dok. br. 6.

Od Y Br. 369 od 7. marta. Tek juče Turska štampa počela sa reakcijama na titovsku anti-tursku kampanju. Jalčin u listu itnin oštro piše protiv Tita i između ostalog kaže: Mi nemožemo vezati neprijateljstvo Tita prema nama sa pravim osećajima srpskog naroda. Tito je došao na Balkan sa misijom da propagira ideologiju inspirisanu iz stranih izvora i mogao je da se nametne blagodareći nenormalnim prilikama. Mi poznajemo Srbe, za nas nema sumnje da i oni smatraju Tita neprijateljem. Zbog toga mi nedržimo naše prijatelje Srbe odgovornim za neprijateljski ton u Titovoj štampi i emisijama. Nastavak.

Od Y Nastavak 1. Jedna stvar u koju smo sigurni jeste ta da Tito ne prestavlja Srbiju i Srbe. Sve dok srpski narod nebude kazao svoju poslednju reč, Titovu dominaciju treba smatrati kao prolaznu bolest. Uskoro će Tito imati prilike da se uveri da je Turska balkanska država. U listu »Jeni Sabah« kaže se: tvrdnja Titove štampe da Turska nije balkanska država izgledaju uzaludna i smešna. Drugo. Pukovnik Beli⁹ se nalazi u Sofiji kao član britanske vojne misije. Verovatno će podržavati Dr. Dimitrova¹⁰ sa kim je odlično. Petković.

Iz inostranstva 15. marta 1945.

Od Y Br. 370 od 15 mart. Iz Erinog izvora. Prvo. Ovih dana Idn rekao da nemože doći do federacije između Jugoslavije i Bugarske. Jedino moguće izvesno zbliženje. Drugo. U Jalti Staljin nije pokazao veliko interesovanje za Grčku. U najkritičnijem času, Elas, bio tražio pomoć od Rusa, ali Staljin odbio. Treće. Staljin pokrenuo i pitanje revizije statuta o moreuzima. Odluka nije doneta, ali pitanje ostaje. Nastavak.

Od Y Br. 370 Nastavak. Četvrto. Kod Turaka vlada nervoza i zabrinutost povodom produženja ugovora o nenapadanju između Rusa i Turaka. Ovaj ugovor ističe aprila. Turci se pitaju hoćeli Rusi odkazati ugovor. Peto. Era neveruje da će Turci stupiti u ma kakve vojne operacije. Šesto. Staljin prilikom sastanka sa Degolom tražio slobodne baze u Siriji. Petković.

Kopirati za CNK.¹¹

⁹ Bejli Stenli (Bailey W. Stanley) britanski pukovnik, šef misije u štabu Draže Mihailovića od kraja decembra 1942. do dolaska generala Armstronga za šefa misije.

¹⁰ Georgi Dimitrov Gemeto, šef Zemljoradničke stranke u Bugarskoj, u toku rata emigrant u Engleskoj.

Iz inostranstva 19 marta 1945

Od Y Br. 373. 17 mart. Prvo. Molim šalžite što više izveštaja iz zemlje. Naša veza s Vama uslovljena time. Svi Vaši izveštaji dostavljaju se telegrafski Vašingtonu jednom licu koji lični referent Ruzveltov. Prema tome, važno je slati što dokumentovaniji materijal o svima zbivanjima u zemlji, vojnički, politički i ekonomski koji bi bio povoljan za vas u očima Amerikanaca. Neophodno dostaviti Amerikancima Vaše želje, zahteve i gledište uoči konferencije u San Francisku. Ovo je veoma bitno i važno. Nastavak.

Od Y. Br. 373/1. Drugo. Molim odmah demantujte laži radio Beograda o Vama, kao: vesti o ubijanju 700 četnika koji saradivali sa Nemcima, vest o pozivu ustaša da rade s Vama protiv Tita, i t. d. Treće: pisanje Turske štampe i dalje protiv Tita. Jalčin ga naziva: hrvatskim maršalom i Jevrejnom iz Ukrajine. Nastavak.

Od Y. Br. 373/2. Četvrto. Početkom aprila prolaze ovde činovnici izbeglice iz Londona i Kaira na putu za Beograd. Neznam tačno ko će sve biti. Sigurno je da će među njima biti i dobrih patriota koji uz Vas. Imate li poruke za njih. Peto. Kako je odjeknuo u zemlji sastav Titove vlade i sve što je u vezi sa njom. Da li ste u vezi sa Žujovićem preko Alžira. Kraj. Petković.

Kopirati za CNK.¹²

**OBJAVA ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 3. MARTA 1945.
KAPETANU BRANKU GAŠPAREVIĆU ZA ODLAZAK NA
TERITORIJU SRBIJE RADI IZVOĐENJA DIVERZANTSKO-
-TERORISTIČKIH AKCIJA¹**

OBJAVA

Za kapetana II. kl. Branka M. Gašparevića — Gara — u vezi naređenja Vrhovne komande upućuje se u Srbiju sa specijalnim zadatkom.²

Na put polazi __ marta 1945. g.³

Sa sobom vodi naoružanu grupu ljudi.⁴

Umoljavam i naređujem svim naoružanim grupama naše organizacije i celom narodu Podrinja i ostalih krajeva Srbije, da mu ne čine nikakve smetnje, već da mu svaku pažnju i pomoć ukažu. Isti je nacionalno potpuno ispravan i velik nacionalni borac. —

3. marta 1945. god.

**Komandant, potpukovnik,
Drag. S. Račić**

M. P⁵.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 18, reg. br. 2/8 (VK-X-105).

² Radi se o diverzantsko-terorističkim zadacima. Opširnije o tome vidi dok. br. 9 (nap. 5 i 6) i br. 156, depeše br. 488, 489, 527 i 539.

³ Prema objavi koju je 8. marta 1945. dobio od komandanta Gorskog garde, Branko Gašparević je toga dana napustio Vrhovnu komandu (Arhiv VII, Ča, k. 18, reg. br. 5/8). Imao je još i objavu izdatu od komandanta Avalskog korpusa (Arhiv VII, Ča, k. 11, reg. br. 11/3).

⁴ Od 64 čoveka, koliko je imao kad je došao u Sarajevo, u momentu odlaska u Srbiju Gašparevićeva grupa je brojala oko 30 ljudi. Grupi je tada Draža Mihailović dodelio još 30 ljudi sa poručnikom Milovanom Nedeljkovićem na čelu (»Sudjenje članovima političkog i vojnog rukovodstva organizacije Draže Mihailovića«, stenografske beleške, Beograd 1945, str. 52). Sa njima je još otišlo i 6 četnika iz Gorskog garde (Arhiv VII, Ča, k. 18, reg. br. 3/8) Grupa je aprila 1945. zarobljena od jedinica JA. Gašparević je avgusta 1945. od Višeg vojnog suda JA osuđen na smrt streljanjem i streljan.

⁵ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1« (Štab Vrhovne komande).

ZAPOVEST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 5. MARTA 1945. KOMANDANTIMA NEPOSREDNO POTČINJENIH JEDINICA ZA PREGRUPISAVANJE RADI SPREČAVANJA PRODORA NOVJ U REJON TREBOVCA¹

U 1.30 časova²

Štab
VRHOVNE KOMANDE
O. Br. 278
5. marta 1945. godine
Položaj.
20 časova³

ZAPOVEST

Naše snage posle 40 dana borbi drže sada položaj Brezići 481 4 km severo istočno od s. Lukavice — Golo Brdo [K.] 544 — Spletena Lipa [K.] 586 i [K.] 651 — Kovačeva Kosa [K.] 640 — Vis k. 556 — Jelik [K.] 542 — Zeljinovo Brdo [K.] 534 i dalje na zapad u pravcu s. Avramovine jugoistočno od Gradačca.⁴ Ove naše snage suviše su izmorene i hitno je potrebno da na oteku od Brezići 481 do zaključno na Spletenoj Lipi k. 586 i 651 budu zamenjene svežim snagama. Da bi se napred navedena linija održala u našoj vlasti sa naslonom na Crnogorske trupe⁵ na desnom krilu u oblasti Lukavice i Zoljinog Visa 527,

NAREĐUJEM :

1. — Pukovnik Keserović krenuće odmah sa svima raspoloživim snagama najkraćim pravcem od Tarevaca preko s. Riječana na s. Markoviće — Duge Njive 618 — Prebijeni Kamen 649 i dalje na Spletenu Lipu 651 gde izbiti što pre. Šumadiski korpus potpukovnika Dušana Smiljanića koji je sada u s. Tolisi izbiće odmah na Prebijeni Kamen i Spletenu

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br: 15/3 (VK—V—493/1).

² i ³ Dopisano olovkom.

⁴ Vidi dok. br. 145, 149, 151, 152, 158 i 159; Arhiv VII, Ča, k. 95, reg. br. 4/7.

⁵ Odnosi se na jedinice pod komandom Pavla Đurišića (1, 5. i 8. divizija Crnogorske armije).

Lipu i staviti se pod komandu pukovnika Keserovića.⁶ Pukovnik Keserović sa svojim snagama i snagama potpukovnika Dušana Smiljanića primiće i osiguraće osek položaja Brezići 481 — Golo Brdo 544 — Spletena Lipa 651 i uhvatiti desno vezu kod Zeljinog Visa 527 sa Crnogorskim trupama, a levo na Kovačevoj Kosi i Visu k. 556 s trupama Ljube Jovanovića, Pukovnik Keserović na dodeljenom oteku sменiće napred navedene delove i postaviti ih u svoju rezervu pozadi svoga levog krila, u oblasti Prebijeni Kam — Duge Njive.

2. — Pukovnik Dragoslav Pavlović, komandant Kraljevskih komandosa primiće na sebe držanje Modriće. Za ovo mu stoje na raspoloženju: Kraljevski komandosi, đачki odred pukovnika Paloševića i Smederevski odred poč.[ivšeg] Lazovića.⁷

3. — Sve snage pukovnika Keserovića koje se sada nalaze u Modriču ulaze u sastav Keserovićevih snaga koje izlaze na položaj.

4. — Ako potpukovnik Dušan Smiljanić stigne pre Keserovića na Prebijeni Kam, jer je on bliži, zadržaćе se na Prebijenom Kamu do dolaska pukovnika Keserovića, ali u slučaju potrebe i nužde dejstvovaće na napred određenom oteku do dolaska pukovnika Keserovića. Potpukovnik Smiljanić da krene odmah čim dobije ovo naređenje.

5. — Voditi računa da se napred određena linija mora po svaku cenu održati jer su nam bolesni i ranjeni veliko pitanje u našoj pozadini.

Dostavljeno:
Pukovniku Keseroviću,
potpukovnik D. Smiljaniću,
pukov. Pavloviću,
majoru Kalabiću,
Smederevskom odredu,
pukov. Ljubi Jovanoviću.

Načelnik štaba Vrhovne komande
Armiski đeneral,
Drag. M. Mihailović
M. P.⁸

⁶ Vidi dok. br. 177.

⁷ Živan, bivši komandant Smederevskog korpusa. Od ostataka tog korpusa, Draža Mihailović je 22. februara 1945. naredio da se formira Leteći smederevski korpus sastava: Štabni bataljon, 1. i 2. jasenički bataljon (od ostataka 1. i 2. jaseničke brigade) i 3. velikoorašački bataljon (od ostataka Velikoorašačke brigade). Za komandanta je određen kapetan Dimitrije Radojević (Arhiv VII, Ča, k. 6, reg. br. 19/2).

⁸ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.

**NAREĐENJE ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 8. MARTA
1945. KOMANDANTU OPERACIJA TREBAVSKOG KORPU-
SA I KOMANDANTIMA KORPUSA GORSKE GARDE I
AVALSKOG KORPUSA ZA ODBRANU GRADAČCA¹**

ŠTAB
VRHOVNA KOMANDA
O. Br. 281

8. marta 1945. god.
U 16 čas.

Koncept²

KOMANDANTU

Naš položaj sada se nalazi na liniji: s. Klokotnica na Spre-
či (drže muslimani³) — s. Lukavica — Zoljin Vis zaključno (dr-
ži Pavle Đurišić) — Brezići 481 — Golo Brdo 544 — Spletana
Lipa 651 (drži Keserović kome je pridodata Smiljanić) — Vis
556 — Jelik 542 — Zelinjsko Brdo 534 (drži Račić sa Ljubom
Jovanovićem i Neškom Nedićem) — s. Jasenica 498 (drži Bra-
jević) — Ploča i Donje Krečane (drži 3. Trebavska brigada).
Gradačac i oblast Gradačca drži garda. Šta sa svojim trupama
drži pukovnik Đuro Popović, odnosno gde su mu 2. i 4. briga-
da nije mi poznato.

Primećen je pokret komunističara od Donje Međeđe na Bo-
riku 436, a od Borika jedan deo komunističara nastupa prema Do-
njoj Zelini a drugi prema zaseoku Potok.⁴

Pukovnik Đuro Popović da grupiše svoje snage za odbra-
nu međuprostora između s. Jasenice 498 i Gradačca. Potpukov-
nik Sveta Trifković da bude u pripravnosti pozadi ovog krila.
Major Kalabić da privuče bliže Gradačcu Posavske brigade kako
bi moglo vršiti bočni udar u bok neprijatelja koji bi pokušao
da sa zapadne strane zaobiđe Gradačac. Isto tako Garda pri-
premiće bočni udarac gardom iz Gradačca u pravcu Donje Kre-
čane i Ploče 450 u slučaju da neprijatelj pođe tim pravcem. Gar-
da ne sme nikako dozvoliti da bude otcepljena od našeg levog

¹ Kopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 23/3 (VK-V-497).

² Dopisano mastilom (tako je označavana kopija predviđena za čuvanje u arhivu).

³ Odnosi se na delove 3. ustaško-domobranskog zdruga.

⁴ Reč je o dejstvima 25. divizije JA. Opširnije o tome vidi Zbor-
nik NOR-a, tom XI, knj. 2, dok. br. 17.

krila i u slučaju potrebe neka organizuje miliciju za odbranu varoši Gradačca, a ona neka vrši naredenu akciju.⁵

U opšte u odbrani položaja ne držati se pasivne odbrane već stalno prelaziti u napad na celom napadnutom frontu, kako bi se neprijatelj zbulio i odbacio.

Odmah preduzeti sve pripreme prema ovome naredenju.⁶
Razviti što jaču službu izviđanja i obezbeđivanja.

Dostavljeno:

Pukovniku Đuri Popoviću,
potpukovniku Trifkoviću,
majoru Nikoli Kalabiću.

Načelnik štaba Vrhovne komande
Armiski đeneral,
Drag. M. Mihailović

BR. 167

NAREĐENJE ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 8. MARTA 1945. KOMANDANTIMA NEPOSREDNO POTČINJENIH JEDINICA ZA GRUPISANJE U REJONU GRADAČCA I MODRIČE¹

Š T A B
VRHOVNE KOMANDE
O. Br. 282
8 marta 1945 god.
P o l o ž a j

KOMANDANTU

Trupe komande Crne Gore i Staroga Rasa, potpukovnika Pavla Đurišića, izvirišće smenu svih trupa komande Srbije, u cilju njihovog preformiranja i najpotrebnijeg odmora. Od ovoga se izuzimaju trupe komande Srbije, na levoj obali Bosne pod komandom potpukovnika Komarčevića.² Trupe komande Srbije, pošto budu smenjene sa položaja,³ postaviće se po sledećem:

⁵ O rasporedu ostalih četničkih jedinica vidi dok. br. 167.

⁶ Vidi zapovest Štaba Gorske garde od 9. marta 1945, u Arhivu VII, Ča, k. 29, reg. br. 24/4.

¹ Kopija originala (pisana na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 25/3 (VK-V-500).

² Vladimir.

³ O četničkim položajima vidi dok. br. 166. (6185. 30. 402)

— Gorska Garda Nj. V. Kralja i Zlatiborski korpus,⁴ u severnom delu Gradačca i oblasti severno od Gradačca.

— Avalski korpus u Skugriću.

— Šumadiski korpus u selu Tolisi.

— Rasinsko-Toplička grupa u selu Tarevci i selu Riječani.

Na isto mesto uputiti i požešku brigadu, kao i Kosovski korpus Brajevića.⁵

— Južnomoravski korpus i snage pod neposrednom komandom kapetana Neška Nedića u Modriču.

— Timočki korpus, Smederevski odred i Mlavski korpus na prostorijsi sela Dobrinja, Oteža, Rijeka i Orahova. U sastav Timočkog korpusa računa se i snaga potpukovnika Vesića.

— Cerski korpus zadržaće se na prostorijsi Koprivska Trebava, zaseok Markovići, Gornji Vranjak i zaseok Simić. Na ovu prostorijsu uputiti i Javorski korpus kao i Rogatičku brigadu Neškovića.

— Kada sve trupe komande Srbije budu prikupljene na označenu prostorijsu pozvaću sve komandante korpusa na zajedničku konferencijsu, radi definitivnog ustavljanja novih formacija.⁶ Naređenje za ovu konferencijsu sledovaće.⁷

Načelnik Ekonomskog odeljenja prema ovom rasporedu poseće i način snabdevanja.

Dostavljeno:

Puk. Keseroviću, Ljubi Jovanoviću,
ppuk. Smiljaniću, Trifkoviću, Račiću,
Komarčeviću, Mladenoviću, Ocokoljiću,
majoru Kalabiću, kapetanu Nediću,
kapetanu Radojeviću i majoru Radovanoviću.

NAČELNIK ŠTABA
VRHOVNE KOMANDE,
Armiski đeneral,
Drag. M. Mihailović

⁴ Taj korpus je, naredbom Draže Mihailovića od 25. februara 1945, preformiran u Leteću zlatiborsku brigadu, sastava: Štab, Štabna četa, 1. zlatiborski bataljon (od Račanske brigade) i 3. užički bataljon (od Užičke brigade). Za komandanta je postavljen major Sava Stepanović (Arhiv VII, Ča, k. 6, reg. br. 33/2).

⁵ Blažo.

⁶ i ⁷ U naređenju Draže Mihailovića od 10. marta 1945. piše da će se konferencijsa održati 11. marta u Modriči i da istoj imaju prisustvovati: pukovnici Dragutin Keserović i Ljubomir Jovanović, potpukovnici Dušan Smiljanić, Svetislav Trifković, Mladen Mladenović, Dragoslav Račić i Siniša Ocokoljić, majori Nikola Kalabić i Miloš Marković i kapetani Neško Nedić i Dimitrije Radojević (Arhiv VII, Ča, k. 6, reg. br. 33/3). O preformiranju četničkih jedinica vidi dok. br. 171.

IZVEŠTAJ ŠTABA ZLATIBORSKOG KORPUSA OD 9. MARTA 1945. KOMANDANTU GORSKE GARDE O BORBAMA PROTIV JEDINICA 25. DIVIZIJE JA U REJONU KEREP—JELOVČE SELO¹

Štab Zlatib. Korpusa.—

9 — III — 45 god.

8 45 h

Komand. Gorske Kraljeve Garde.—

8. o.m. po podne oko 14 časova komunisti su izvršili jak pritisak na s. Jelovču² prednji delovi su se morali povući na glavni položaj iznad samog sela Jelovča.³ Po ovlađivanju selom crveni su pokušali napad na gl.[avni] položaj, ali ih je Uzička brigada snažnim protivnapadom a potom jurišom odbila ka Keperu i rKavićima.⁴ O ovome izveštaj Vam nisam juče dostavio jer su mi nedostajali podaci.

U toku cele noći bilo je stalnog pripucavanja, obostranog uznemiravanja prepadima. — Crveni su bili u toku noći vrlo aktivni vršeći vrlo česte prepade; uvek su bili uspešno odbijeni.

Sinoć oko 21 h, komunisti su pokušali da iz s. D. Zelinje izvrše napad na naše desno krilo, ali su bili blagovremeno primеćeni i odbijeni bombama i vatrom iz automata, jer su iznenada naišli na naše zasede. Imali su 1 mrtvog i 2 ranjena.⁵

Jutros oko 4 15 h komunisti su izvršili ponovo napad jačim snagama od Kravića⁶, Kerepi i k. 313 na s. Jelovče, potpomazući napad bacačima i teškim automatskim oruđima. Kada je počelo da sviće naši tj. Uzička brigada izvršila je protivnapad potpomognuta s levog boka jednim odeljenjem kombinovano od naših vojnika i vojnika iz Javorskog korpusa, koji su u toku noći zatvorili dolinu Rajskog potoka; te im je napad i ovog puta bio osujećen. Borba je trajala skoro do 7 časova. Jutros su komunisti gađali naše položaje bacačima i izbacili su oko 10 granata.

Ljudstvo ovog korpusa nalazi se na ovim položajima već osmi dan i to u neprestanom kontaktu sa komunistima. Za ovo

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 31, reg. br. (S-V-2179).

² Na karti 1:100.000: Jelovče Selo.

³ i ⁵ Reč je o manjim dejstvima jedinica 25. divizije JA 8. marta 1945. Jači napad one su izvele 9. marta i tada uspele da odbace četničke snage južno od G. Lukavca. Divizija nije imala gubitaka. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 2, dok. br. 17. U ovoj knjizi vidi dok. br. 169.

⁴ i ⁶ To mesto nije nađeno na karti 1:100.000, verovatno se radi o s. Karajlići.

vreme a naročito u toku jučerašnjeg dana i ove noći utrošeno je veoma mnogo municije; te prema izveštaju jednog kta brigade većina automata ima sada do 70—80 metaka na oruđe i na pušku najviše do 15. — Molim da mi se najhitnije dodeli municija i to srpska, francuska, bugarska; jer u protivnom na slučaj ponovnog pritiska nećemo moći neprij. zadržati. *Molim da se ovo shvati kao najozbiljnije.*

3 Trebavska brigada ni sinoć se nije nalazila na svojim položajima; patrola koja je išla radi veze našla je na položaju samo vatre, a od Trebavaca »ni korova«. — Treba ih ma na koji način i najdrastičnijim merama primorati na poslušnost i poštovanje borbene discipline; u protivnom molim da se na njihovo mesto uputi koja naša jedinica da ovaj prazan prostor posedne. — Zbog ovakvog držanja Trebavaca oseća se i među samim borcima neraspoloženje i nesigurnost.

Komunisti se nalaze na istim položajima kao i sinoć pred mrak. — Sem toga nalaze se i u s. Tokićima, a Javorci su na položaju između zas.[eoka] Čuste i Tokićima.

Veza sa susedima levo postoji. — Desno sa Trebavcima nema, oni se nalaze na Krečanama i prema izjavi jedne njihove patrole od sinoć ima ih na Krečanama svega 150. —

Saljite municiju, samo municiju.—

Zast. komand. major
Savo St. Stevanović

BR. 169

IZVEŠTAJ ŠTABA ZLATIBORSKOG KORPUSA OD 9. MARTA 1945. KOMANDANTU GORSKE GARDE O BORBAMA PROTIV JEDINICA 25. DIVIZIJE JA U REJONU KEREP—JELOVČE SELO¹

Štab Zlatib. Korpusa

9 - III - 45 g.

u 22 h.

Komand. Gorske Kraljeve Garde. —

Danas oko 16,45 h. jača komunistička grupa izvršila je jak napad na s. Jelovče.² Napad je izvršen od Kerepa, Kravića³ i

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 31, reg. br. 7/5 (S-V-2183). Na poledini dokumenta napisana je, istim rukopisom, adresa: »K-tu Gorske Kraljeve Garde — Najhitnije«.

² Na Jelovče Selo (ne s. Jelovče) napad su izveli delovi 25. divizije JA (vidi dok. br. 168, nap. 3 i 5).

³ i ⁴ Ta mesta nisu nađena na karti 1:100.000, verovatno se radi o s. Karajlici i s. Udbinčici.

k. 313. Napad je izvršen na taj način što su od Kravića napadali frontalno uz kosu, od Kerepa dejstvovali su bočno kao i od puta iznad Zelinjske reke. Sem toga sa k. 313 su za sve vreme borbe gađali teškim oružjem i tenkovačama. Borba je trajala sve do 6,20 h. Užička brigada je vršila u dva maha protivnapad i tek treći put uspela je da ih potisne od svog glavnog položaja — crveni su se malo povukli i zadržali su se u krajnjim kućama zaseoka Urbinska.⁴ Delovi Užičke brigade gonili su ih i borba je trajala sve dok je bilo i jednog metka u okviri- ma mitraljeza ili u magacinima pušaka. Pošto su automati ostali bez ijednog metka a borci sa po 2—3 metka brigada se je povu- kla ka Zlatibor.[skoj] brigadi iznad zas. Hrvatovići a potom pod zaštitom mraka ka zas.[eoku] Bajranovići gde se i sada nalazi. — Napominjem da je i sam knt. brigade por. Mitrović⁵ ostao bez ijednog metka za pikavac i revolver, a 2/3 ljudstva uopšte bez municije. Sem toga danas pre podne sa položaja ove brigade upućena su u Štab korpusa 3 automata, francuski i bugarski p. mitralj. uopšte bez municije a jedna zbrojovka se u borbi pokvarila. — Ovo je četvrti napad za poslednja dva dana na položaj užičke brigade, koja je prilikom svakog napada vršila snažne protivnapade i borila se stvarno »do poslednjeg metka«.

Na položajima je ostala i dalje Zlatiborska brigada i Štab- na četa korpusa, držeći liniju od zas.[eoka] Golaći do k. 291. Ove obe jedinice zadržaće se na položaju samo do 4 časa izjutra, kada će se povući na kosu koja od Bajranovića vodi ka D. Kre- čanama, ovo zbog toga što su i ove dve jedinice ostale sa malo municije te ne bi mogle izdržati novi napad komunista; a pored ovoga na slučaj napada ne bi se mogli povući zbog jako brisa- nog terena.

Zbog prednjeg, molim Vas da mi najdalje do 2 časa upu- titi najhitnije dovoljnu količinu municije za popunu Užičke, Zlatiborske brigade i Štabne čete. Na slučaj da sa potrebnim količinama municije ne raspoložete, molim da se do istog vre- mena uputi jedna druga jedinica koja bi preuzela naše polo- žaje.—, da se ne bi izazvalo pomeranje celog fronta levo i des- no od nas.—

Naši gubitci za večeras 1 ranjen vojnik i 1 oficir nestao.—

Zast. Knta, major
Sava St. Stevanović

⁵ Savo.

PISMO KAPETANA MILOMIRA KOLAREVIĆA OD 9. MARTA 1945. DOBROSAVU JEVĐEVIĆU O LIČNOSTI KAPETANA MILORADA MITIĆA SA PREDLOGOM DA SE STAVI POD VOJNI SUD¹

K-tu Ličke divizije Vojvodi g. Jevđeviću²

Doznao sam da ovih dana dolazi iz Graca kapetan g. Mitić.³ Slobodan sam da Vas obavestim ko je i šta taj gospodin koji se predstavlja za »člana Vrh. komande«.

Na početku Ravnogorske akcije bio je pregovarač između Tita i Draže.⁴ O tome imam detaljnijih podataka, ali samo znam, da je tu ulogu odigrao na našu štetu.

Docnije je određen za komandanta Zlatiborskog korpusa na kom položaju je ostao do juna 1943 godine kada je smenjen zbog toga što mi za godinu i po dana nije uspeo da sprovede organizaciju, niti da mobilise više od 6 vojnika. Za to vreme upao je u vode Gestapo-a i postao njegovim članom, podučavajući za sve vreme jahanju g-đu ing. Mladenovića,⁵ takođe Gestapovca — Komunistu.

Određen je za nač. Štaba K-de Starog Rasa, kod majora Lukačevića. U to vreme kapitulira Italija i Mitić postane komandant Berana i italijan. divizije VENEZIA koja se po nalogu pukovnika Belly-a⁶, stavi pod našu komandu. Desetak dana docnije kap. Mitić preda celu tu diviziju komunistima.⁷

Posle toga povuče se kap. Mitić u Rudnik Lisu kod g-đe Mladenović postavši tu javnim članom Gestapo-a kod nem. ob. oficira Fidlera.

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 18, reg. br. 22/8 (VK-X-109).

² Dobrosav.

³ Milorad.

⁴ Bio je oficir za vezu štaba Draže Mihailovića sa Vrhovnim štabom NOP odreda Jugoslavije u jesen 1941, u vreme kada su vođeni pregovori o saradnji između četnika i partizana (NOP) Zbornik NOR-a, tom XIV, knj. 1, dok. br. 11).

⁵ Petar.

⁶ Bejli Stenli (Bailey W. Stanley) bio je šef britanske vojne misije pri štabu Draže Mihailovića (25. decembra 1942. spustio se padobranom na Sinjajevinu) do dolaska britanskog generala (brigadira) Armstronga (23. septembra 1943), kada je tu dužnost Armstrong preuzeo od Bejlja.

⁷ Diviziju »Venecija« (Venezia) nije kapetan Mitić predao partizanima. Od ljudstva te divizije i divizije »Taurinenze« (Taurinense) 3. decembra 1943. formirana je italijanska divizija »Garibaldi« koja je stavljena pod komandu 2. korpusa NOVJ.

Krajem 44. god. uvuče se ponova u našu organizaciju, opljačka tom prilikom veću količinu materijala bugarskog namenjelog V.K., automobil K-de Beograda i 30,000.000 dinara, pa pošto se stavi na čelo nekog motorizovanog odreda iz Beograda narednika Đokića pobegne za Grac.

Po Gracu i Beču vozika se automobilom, troši samo za sebe opljačkani novac, vodi kurve, vodi crnu berzu i predstavlja se za našeg opunomoćenika Draže Mihailovića za Nem. Rajh. Time mnogo šteti ugledu naše organizacije, te je potrebno kako za ovo tako i za gore navedene greške, da se stavi pod sud.

Molim, ako kap. Mitić dođe i ako mu bude suđeno da se i ja pozovem za svedoka.

Napominjem da sa njim treba postupati vešto, i odmah, jer ako on šta oseti pobeći će odmah za Švajcarsku.

9. mart 1945 godine

Đordane

Kapetan

Mil. M. Kolarević

o. k. kt. IV Jur. korpusa

M.P.⁸

BR. 171

NAREĐENJE ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 11. MARTA 1945. ZA PREFORMIRANJE ČETNIČKIH JEDINICA¹

ŠTAB

VRHOVNE KOMANDE

O. Broj 293

11 marta 1945 godine

Položaj

KOMANDANTU

U vezi sa novostvorenom situacijom i prema ukazanoj potrebi,

⁸ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 35/3 (VK-V-506).

N A R E Đ U J E M :

Da se izvrši preformiranje jedinica J.V.U.O. na sledeći način:

1) Gorska Garda NJ.V. Kralja Petra II — komandant major Nikola M. Kalabić. Sastava:

- Jurišno-prateća brigada
- Oplenačka brigada
- Crnogorsko-Zlatiborska brigada.

2.) Avalski korpus-komandant potpukovnik Sveta Tripković. Sastava:

- Posavska brigada
- Lipovička brigada
- Smederevska brigada
- Mlavaska brigada (Gornjački i Sremski bataljon)

3.) Šumadiski korpus — potpukovnik Dušan Smiljanić-komandant. Sastava:

- 1. šumadiska brigada
- 2. šumadiska brigada
- Timočka brigada (Timočki i Krajinski bataljon)

4.) Rasinsko-Toplički korpus — komandant pukovnik Dragutin Keserović. Sastava:

- Rasinska brigada
- Toplička brigada
- Jastrebačka brigada
- Kosovska brigada
- Požeška brigada.

5.) Valjevsko-Moravski korpus — komandant kapetan I klase Neško Nedić. Sastava:

- Valjevska brigada
- Kolubarska brigada
- Južno-moravska brigada

6.) Cerski korpus — komandant potpukovnik Dragoslav S. Račić. Sastava:

- Cerska brigada
- Javorska brigada
- Rogatička brigada

7.) Ovlašćujem određene komandante korpusa da po svome nahodanju odrede komandante potčinjenih mu jedinica i o ovome mi podnesu izveštaj. Isto tako da obzirom na brojno stanje označenih jedinica mogu brigade preformirati u bataljone vodeći pri tome računa o dosadašnjim teritorijalnim nazivima.

8.) Štabove formirati po sledećem:

- a) KORPUSNI:

— komandant, pomoćnik, načelnik štaba, ađutant, obaveštajni oficir, šef veze, prosvetnik, itendant, blagajnik, korpusni lekar, sveštenik i islednik.

b) BRIGADNI:

komandant, pomoćnik, načelnik štaba, ađutant, obaveštajni oficir, prosvetnik, itendant, blagajnik, brigadni lekar, sveštenik i islednik.

9.) Svaki komandant korpusa formiraće bolničarski vod od neboraćkog ljudstva i ljudstva koje je preležalo pegavi tifus.

10.) Dosadašnje komandante korpusa raspoređujem i to:

a) pukovnika Ljubomira Jovanovića za Načelnika obaveštajnog odeljenja Vrhovne komande;

b) potpukovnika Mladena Mladenovića za Načelnika Organizacionog odeljenja Vrhovne Komande;

v) potpukovnika Sinišu Ocokolića za Šefa nastavnog ote-seka Vrhovne Komande, i

g) potpukovnika Vladimira Komarčevića za Šefa ote-ska Organizaciskog odeljenja Vrhovne komande.

Komandanti rasformiranih korpusa Jovanović, Mladeno-vić, Ocokoljić, i Komarčević ostaće sa svojim jedinicama u no-vim korpusima i pomoći nove komandante svoga ljudstva, a potom doći u vrhovnu Komandu na novo određenu dužnost.

11.) Komandante brigada, bataljona i komandire četa od-ređiće komandanti korpusa od onih oficira koji su se u dosa-dašnjim borbama pokazali sposobnim da vode brigadu, bata-ljon i četvu i da su lično hrabri.

12.) Sve oficire u koliko ih ima u korpusu odnosno po bri-gadama postaviti na dužnosti od komandanta bataljona pa sve do vođi trojki, kao i na dužnosti po štabovima kako je napred naznačeno, a ako bi preostao izvestan broj oficira, formirati od istih izviđačko borbena odeljenja koja pridati komandan-tima bataljona.

Dostavljeno:

Komandantu Garde,
K-tu Avalske, Šumadijske,
Rasinsko-Topličke grupe,
Valjevsko-Moravskog
i Cerske korpusa;
Pukovniku Ljubi Jovanoviću,
potpukovnicima: Mladenoviću,
Ocokoljiću i Komarčeviću.

Načelnik Štaba Vrhovne komande
Armiski đeneral,

Drag. M. Mihailović

M.P.²

² Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.

ZAPOVEST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 11. MARTA 1945. KOMANDANTIMA ŠUMADIJSKOG I AVALSKOG KORPUSA I KORPUSA GORSKE GARDE ZA SPREČAVANJE PRODORA JEDINICA JA OD GRADAČCA KA MODRIČI¹

Š T A B
VRHOVNE KOMANDE
O. Br. 294
11 marta 1945 god.
Položaj

ZAPOVEST

Sekcija Tuzla i Derвента 1:100.000

Neprijatelj je u toku 11 ovog meseca ovladao Gradačcem.²
Naše trupe drže položaj: — Krečane — k. 334 Raskršće [k.] 297 — Vučjak k. 210 — s. Ždreban.

Sa fronta koji drže naše jedinice u cilju uznemiravanja neprijatelja i dobijanja u vremenu, potrebno je vršiti ofanzivne akcije u cilju odbacivanja neprijatelja od naših linija.

U cilju izvršenja prednjeg, —

NAREĐUJEM:

1.) Gorska Garda Nj.V. Kralja vršiće ofanzivne akcije ispred fronta u dva pravca i to: Ždreban — k. 142 i Vučjak selo Vida.

2.) Avalske korpus u pravcu k. 250.

3.) Šumadiske korpus u pravcu od G. na D. Krečane.

U prvo vreme cilj je ovim ofanzivnim akcijama da se neprijatelj odbaci ispred fronta naših trupa i da sačekava dejstvo Posavskih brigada od pravca Turića brda. Čim se oseti dejstvo Posavskih brigada preduzeti opšti napad celim frontom sa ciljem ovladavanjem Gradačcem.³

4.) Ovim operacijama rukovodiće komandant Šumadiskog korpusa potpukovnik Dušan Smiljanić.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 39/3 (VK-V-507).

² Gradačac su toga dana zauzele jedinice 25. divizije JA. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 2, dok. br. 7 i 17.

³ i ⁴ Cilj tih četničkih dejstava je bio da ovladanjem Gradačca spreče dalji prodor jedinica 25. divizije JA i tako obezbede prebacivanje svih četničkih snaga na levu obalu reke Bosne. Borbe su vođene do 13. marta 1945, kada je otpočelo njihovo prebacivanje. Opširnije o tome vidi dok. br. 174 i 176, Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 2, dok. br. 17.

5.) Početak akcije 12 oioq meseca u 07 časova. *u 07 časova*
Na izvršenje.⁴ *u izvršenje*

Dostavljeno:
K-tu Šumadiskog i Avalskog
korpusa i K-tu Gorske Garde
Nj.V. Kralja.

Načelnik Štaba Vrhovne komande
Armiski đeneral
Drag. M. Mihailović

BR. 173

**ZAPOVEST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 12. MARTA
1945. KOMANDANTIMA NEPOSREDNO POTČINJENIH JE-
DINICA ZA ODBRANU U REJONU TREBOVCA RADI OBEZ-
BEĐENJA PRELAZA GLAVNINE NA LEVU OBALU BO-
SNE¹**

Š T A B
VRHOVNE KOMANDE
O. Br 296
12. mart 1945. god.
U 21,45 časova

Z A P O V E S T

Sekcija Derventa — Tuzla 1:100.000.

Do ovoga časa situacija u toku današnjeg dana na frontu je sledeća:²

Južno od Spreče Ozrenski korpus drži Boljanić; severno od Spreče muslimanska milicija drži Klokočnicu. Snage potpukovnika Pavla Đurišića drže front s. Lukavica — Spletena Lipa — Vis [k.] 556 — s. Krčevljani. Na ovome delu fronta angažovani su i delovi snaga pukovnika Keserovića kao i delovi snaga potpukovnika Račića; dalje na sever front ide na Brezovu Glavu [k.] 442 — Orahova Šuma [k. 347 — Visibaba [k.] 244 — s. Oteža i ispred Modriča na 4 klm. Modrič je u našoj vlasti. Neprijatelj je u toku dana 12. o.m. ispoljio svoju aktivnost prema Spletenoj Lipi i prema Visu 556, ali su svi ovi položaji protiv napadima ukoliko su uzeti povraćeni, blagoda-reći angažovanju Račićevih snaga. Najjači pritisak neprijatelj ispoljava prema našem severnom krilu od Brezove Glave pa

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 41/3 (VK-V-509). Na originalu je Draža Mihailović masti-lom ispravljao pojedine slovne greške.

² Vidi dok. br. 172 i 174.

do Modriča. U toku današnjeg dana i u toku iduće noći prebačen veliki broj izbeglica, bolesni i ranjeni, ukoliko su ih komandanti blagovremeno uputili na mesto prelaza. Ideja manevra: Nesmemo dozvoliti da budemo nabačeni na skele sa svima snagama i da sem skela kod Koprivne ne budemo imali drugog izlaza. Nesmemo dozvoliti da budemo probijeni na frontu, a naročito da severno krilo bude odsječeno, jer južno krilo ima svoj naslon i prema Ozrenu i prema prelazima na Rudanci i prema oblasti Doboja. Zbog ovoga je veoma važno da desno krilo — trupe potpukovnika Pavla Đurišića zajedno sa trupama potpukovnika Račića apsolutno održe svoje linije aktivnim dejstvom u toku sutrašnjeg dana — 13. marta o.g.

N A R E Đ U J E M :

1.— Potpukovnik Pavle Đurišić bezuslovno sa svojim trupama ima održati svoju dosadašnju liniju a da mi iz oblasti Spletene Lipe odmah smeni delove snaga pukovnika Keserovića koje su još do sada ostale nesmenjene, jer su mi neophodno potrebne u rezervi Vrhovne komande za neodložne akcije. Ovu Keserovićevu snagu odmah mi uputiti u Koprivnu. 5. divizija inače drži uzani front.

2. U toku sutrašnjeg dana 13. marta potpukovnik Račić obrazovaće mi manevarsku grupu za prostor Vis 556 — s. Krčevina³ — Konjska glava 474 — Duga Njiva — Prebijeni Kam. Potpukovnik Račić manevrom i aktivnim dejstvom ima da posluži kao stožer celokupne odbrane fronta. Ova prostorija u toku sutrašnjeg dana mora se održati.

3.— Pukovnik Keserović koji raspolaže sa snagama Garde, Avalskim korpusom, Smederevskim odredom, Šumadiskim (korpusom, delovima Timočana i delovima Požežana koji se nalaze u toku preformiranja, ima se zadržati na liniji koju sada ima i u toku sutrašnjeg dana može manevrovati po prostoru zaključno do linije: Visibaba 393 — s. Babešnica — (greben ide duž leve obale r. Babešnice zaključno sa Brijeg k. 257). Ta se linija mora održati do sutra do mraka. Iz svoga sastava uputiće Avalski korpus u Koprivnu gde će mi se javiti i dobiti dalje naređenje. Pukovnik Keserović na svom desnom krilu držaće Šumadiski korpus, a na svome levom krilu Gardu. Borbu u toku sutrašnjeg dana voditi veoma uporno za dobitak u vremenu i ne dozvoliti nikakvo povlačenje bez najupornijeg otpora i ofanzivne akcije. Ali napominjem da se poslednja linija data pukovniku Keseroviću mora održati.

³ To mesto nije nađeno na karti 1:100.000, verovatno se radi o s. Krčevljani.

4. — Skrćem pažnju potpukovniku Račiću da zaseok Markovići sa Konjskom Glavom, Prebijenim Kamom i Dugim Njivama prestavlja centralnu prostoriju našeg otpora.

5. — U toku noći 12./13. marta požuriti sa prebacivanjem svih bolesnih, ranjenih i izbeglica. Skrećem pažnju trupama i svima starešinama da imamo veliki balast i veliku odgovornost za spas izbeglica, ranjenih i bolesnih, zbog čega od trupa i starešina tražim veliki napor i požrtvovanje.

Na prelazima nesme da bude nikakvog nereda, jer ću sa oružjem intervenisati protiv svakoga nereda koji otežava prebacivanje preko Bosne, a ovo u toliko pre što trupama ne preti nikakva opasnost, jer čak i na slučaj da ne budu u stanju da pređu preko skela, one mogu odstupiti i prema jugu obzirom na iznetu situaciju, a pod uslovom da desno krilo naše sa snagama potpukovnika Pavla Đurišića i potpukovnika Račića izvrše svoju dužnost.

Dostavljeno:

Potpukovniku Pavlu Đurišiću;
potpukovniku Račiću, potpukov.
Keseroviću i potpukovniku Račiću.

Načelnik štaba Vrhovne komande,
Armiski đeneral,
M.P.⁴ Drag. M. Mihailović

BR. 174

NAREĐENJE ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 12. MARTA 1945. NEPOSREDNO POTČINJENIM KOMANDANTIMA ZA ODBRANU POSEDNUTIH POLOŽAJA U REJONU TREBOVCA RADI OBEZBEĐENJA PRELAZA GLAVNINE NA LEVU OBALU BOSNE¹

ŠTAB
VRHOVNE KOMANDE
O. Br. 296
12 marta 1945 god.
Položaj

KOMANDANTU

Zbog situacije u oblasti Gradačca i uopšte na celome frontu odlučio sam da naše srbijanske i crnogorske trupe dovedem

⁴ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 40/3 (VK-V-508).

u povoljniji položaj stavljajući između nas i komunista reku Bosnu kao prepreku.² Naši prelazi nalaze se kod škole u selu Koprivni, dalje kod kuće na drumu zapadno od pomenute škole sopstvenost Vase Vukovića i kod sela Adara. Operacija koja se ima izvršiti je veoma delikatna ali za dobre trupe kao što su naše je izvodljivo do potpunosti. Neka svi znaju da pod zaštitom borbe naših trupa moraju se prebaciti na levu obalu prvo izbeglice, bolesnici i ranjenici. Zbog toga angažovanje trupa na položajima koje im dodeljujem mora biti do odsudnosti, a odbrana se mora i izvoditi aktivnim radnjama pred frontom.

N A R E Đ U J E M :

1. — Potpukovnik Pavle Đurišić mora po svaku cenu održati front selo Lukavica — Prebijeni Kam — 549 — Krčevljani (severoistočno od Prebijenog Kama). Najhitnije da intervenišete sa svojim snagama da se rasulo kod 8 divizije spreči, jer potpukovnik Vukčević ne radi kao što treba. Potpukovnik Pavle Đurišić sve svoje bolnice i izbeglice da uputi na prelaze kod Rudanke i Doboja, kao što sam mu već pismo poslao.³

2. — Potpukovnik Račić sa svojim Cerskim korpusom bezuslovno mora držati u pozadini Đurišićevih trupa Prebijeni Kam — Konjsku glavu i Duge njive. Neka primeni sva sredstva da 8 diviziju natera na vojnički rad, i pomogne time potpukovnika Vukčevića da uspostavi red.⁴

3. — Pukovnik Keserović primiće pod svoju komandu sve trupe srbijanskih snaga bez Cerskog korpusa i trupa koje su prebačene na levu obalu Bosne prema ustašama i u toku ove

² O situaciji pred povlačenje četničkih snaga na levu obalu gornjeg toka reke Bosne vidi dok. br. 156, 172, 177 i 192.

³ To pismo nije pronađeno. Postoji, međutim, odgovor Pavla Đurišića od 12. marta 1945. Draži Mihailoviću na to pismo. U odgovoru, Đurišić piše da je za situaciju u rejonu Gradačca saznao pre nego što je primio Dražino pismo, i da je već izdao naređenje da se izbeglice i bolnica prebacuju u rejon Vučjaka, a ne kod Rudanke i Doboja. Ovo obrazlaže neprijateljskim stavom ustaša i meštana u rejonu Rudanke i Doboja i zabranom prelaska kod Doboja od strane Nemaca, kao i da se prema njegovim jedinicama grupišu nove snage JA. Na kraju pisma konstatuje:

»Obzirom na izloženo, mišljenja sam da se na levoj obali reke Bosne ne možemo zadržati više ni dvadeset četiri časa te smatram, da bi prebacivanje na levu obalu trebalo vršiti najvećom brzinom (Arhiv VII, k. 138, reg. br. 32/4).

Ovi Đurišićevi postupci u vezi su sa njegovim dogovorom sa ustaško-domobranskim vlastima da svoje jedinice, uz njihovu pomoć, prebaci u Slavoniju. Opširnije o tome vidi dok. br. 181, nap. 3.

⁴ Vidi dok. br. 156 i 192.

noći mora sigurno stabilizovati front na liniji: Modriča — Visibaba 294 — Orahova šuma 347 — kota 355 istočno od Simića sa Brezovom glavom na kojoj je Brajović, hvatajući vezu sa Račićem na Konjskoj glavi.⁵ Sve bolnice, svi bolesni i ranjeni odmah da se prebace na levu obalu Bosne na napred pomenutim prelazima.

4. — Pukovnik Pavlović sa đačkim odredom i komandovima ima odmah doći u selo Koprivnu kod štaba ove komande gde će dobiti dalje naređenje. Ovo izvršiti odmah. Sobom da povede propagandno odeljenje.

Pukovnik Keserović upotrebiće radio stanicu koja mu je najbliža da bi bio u vezi samnom.

Dostavljeno:

Puk. Keseroviću, ppuk. Dragiši Rakiću,
puk. Pavloviću, Gardi, Sveti Trifkoviću
Smiljaniću, Pavlu Đurišiću, Smederevcima,
Keserović će o ovome obavestiti Miloša
Markovića, Račiću.⁶

NAČELNIK ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
Armiski đeneral,
Drag. M. Mihailović

BR. 175

**ZAPOVEST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 13. MARTA
1945. KOMANDANTIMA NEPOSREDNO POTČINJENIH JE-
DINICA ZA ORGANIZOVANJE ODBRANE NA LEVOJ OBA-
LI DONJEG TOKA REKE BOSNE¹**

ŠTABA
VRHOVNE KOMANDE
O. Br. 297
13. marta 1945. god.
u 17 časova

ZAPOVEST
Sekcija Tuzla — Derventa 1:100.000

Blagodareći otporu koga su naše trupe u toku današnjeg dana dale neprijatelju², uspećemo da preko skela prebacimo

⁵ O upotrebi pomenutih četničkih jedinica u cilju izvršenja dobijenog zadatka vidi u Arhivu VII, Ča, k. 79, reg. br. 32/3: zapovest Štaba Rasinsko-topličke grupe korpusa, od 12. marta 1945.

⁶ To ime je na originalu Draža Mihailović dopisao mastilom.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. (VK-V-510).

do 19 časova sve bolnice, sve pozadnje delove i sve komore koje su nam do kada upućene. Rešio sam da preduzmem prebacivanje trupa na levu obalu Bosne u toku ove noći izuzev 5. divizije potpukovnika Pavla Đurišića koja je ostala suviše južno i ima naslona prema Ozrenu, Doboju i Rudanki.³

N A R E Đ U J E M :

1. — Trupe pod komandom pukovnika Keserovića po padu mraka povući će se na položaj Stražica 452 (zapadno od Visibabe 2 klm.) — Pinca 373 — k. 124 kod crkve u Vranjaku — opština u Vranjaku. Pukovnik Keserović čim stigne na ovu liniju poslaće ispred svoga fronta jača odelenja na liniju Čelija 527 — Igralište 411 — Babešnica k. 283 — drum k. 127. Ova odelenja snabdeti sa automatskim oružjem da bi u toku noći zadržavala neprijatelja ispred stvarnog položaja. Čim stigne na novi položaj pukovnik Keserović odmah će delove svih poverenih mu snaga upućivati na skelu kod škole u Koprivni za prebacivanje na levu obalu. Desno pukovnik Keserović održavaće vezu sa snagama potpukovnika Račića.

2. — Potpukovnik Račić pod čiju komandu stavljam 8. diviziju, povući će se sa sadanog položaja, ali tek pošto mrak padne na liniju: Gradina 301 severno od Kožuha — k. 364 južno od s. Živković — k. 401 na Srednjem Brdu — k. 138 — Duga Kosa. Ispred svoga fronta isto kao i pukovnik Keserović odaslaće jača odelenja sa automatskim naoružanjem sa istim ciljem zadržavanja neprijatelja ispred prave linije odbrane i to na liniju: s. Kožuhe — Vis Brdo 323 Spletena Lipa 439 (južno od Srednjeg Brda) — Gornja Mahala u potoku Debelo Brdo 419. Potpukov. Račić sve poverene mu snage prebacivaće na skeli u s. Adarima — i na skeli pored kuće Vase Vukovića. Potpukovnik Račić uhvatiće čvrstu vezu na položajima pukovnika Keserovića da bi dalje pomeranje prema skelama vršili u sa Glasnosti.

3. — Potpukovnik Pavle Đurišić sa 5. divizijom i ostatkom svojih snaga nasloniće se na napred pomenute oblasti Ozrena, Doboja i Rudanke ukoliko mu je to potrebno t.j. ukoliko ne bude se zadržao na desnoj obali Bosne.⁴

4. — Pokret preduzeti sa onih položaja koji su zadržani do mraka, tek pošto padne mrak, a pod zaštitom zaštitnih de-

² Reč je o borbama protiv jedinica 25. divizije JA. Opširnije o tome vidi dok. br. 172, 173 i 174; Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 2, dok. br. 11 i 17; Arhiv VII, Ča, k. 53, reg. br. 20/3; izveštaj Štaba Požeškog korpusa od 15. marta 1945. o borbama 13. marta.

³ i ⁴ Vidi dok. br. 176.

lova na tim položajima. Nikako ne kretati pre pada mraka, da neprijatelj ne bi osetio našu nameru za izvlačenje.

5. — Komandant Trebavskog korpusa trebao bi i svoje Trebavske snage da nasloni na 5. diviziju potpukovnika Đurišića, a deo Trebavskih snaga koje se nalaze severno biće u sastavu Srbijskih jedinica pukovnika Keserovića i potpukovnika Račića.

6. — Napred utvrđeni red u pogledu prebacivanja preko skela važiće ukoliko pomenute snage budu ravnomerno opterećene u protivnom oficiri koji su postavljeni za izvršenje prevoza regulisaće službu prevoza tako, da se izvesni delovi pomere prema onim skelama koje nisu zaposlene.

7. — Srbijanske trupe po prelazu na levu obalu postaviće se u oblasti s. Podnovlje i severno do Dugog Polja.⁵ Trupe komande Crne Gore u oblasti Lipljaka k. 277 i južno.⁶ Trupe imaju da stanuju pod vedrim nebom zašta ložiti vatre i trupe držati prikupljene u zaklonima koji bi se na brzu ruku izradili od šaše i drugog materijala.

M.P.⁷

⁸Dostavljeno: pukovniku Keseroviću, ppukov. Đurišiću, Račiću Savi Božiću, ppukov. Rakiću

Načelnik štaba Vrhovne komande,
Armiski đeneral,
Drag. M. Mihailović (484)

⁵ O rasporedu četničkih jedinica po prebacivanju na levu obalu reke Bosne vidi dok. br. 178.

⁶ Vidi dok. br. 180.

⁷ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.

⁸ Tekst do kraja, na originalu, Draža Mihailović je dopisao maštilom.

**IZVEŠTAJ ŠTABA ZA CRNU GORU, BOKU I STARI RAS
OD 13. MARTA 1945. NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KO-
MANDE O POVLAČENJU POTČINJENIH JEDINICA RADI
PREBACIVANJA NA LEVU OBALU DONJEG TOKA REKE
BOSNE¹**

Jug. vojska u otadžb.
Štab
za Crnu Goru, Boku i
Stari Ras
pov. Br. službeno
13. marta 1945. g.
U 17. časova

NAČELNIKU ŠTABA VRH. KOMANDE

S obzirom na situaciju na frontu, o čemu su me izvestili potčinjeni mi komandanti, a pošto će se do 22. časa prebaciti sve bolnice, komore, izbeglice i svo neborračko osoblje, kao i pozadinske jedinice, to da nebih uzaludno davao žrtve, a pogotovu kada se oskudeva u municiji, naredio sam, da se potčinjene mi trupe povuku:

— do 24 časa na liniju: Vis brdo (323) — Spletena Lipa (439) — Debelo Brdo — Stražica (452) — Igralište (411).

— od 24 časa da se povuku na liniju: Gradina (308) — Živkovići (348) — Lisnik (324) — Donja Mahala.²

Prebacivanje trupa sam naredio od 2 i 4. časa 14 ovog meseca i to:

— V divizije i Leteće Bosne³ na skelama ispod Gradine i u s. Adarima, a štab bataljona i VIII divizije na skeli ispod kuće Vasa Vukovića.

Svu komoru, izbeglice, komitet,⁴ kulturnu grupu i sve bolesnike, kako iz mojih jedinica, tako i srbijanskih, prebacio sam za sada na levu obalu r. Bosne.

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 138, reg. br. 33/4, (CG-V-1151).

² Vidi dok. br. 174.

³ Odnosi se na »Bosansku leteću brigadu«.

⁴ Reč je o Nacionalnom komitetu Crne Gore, Boke i Starog Rasa (vidi dok. br. 156, depeše br. 91 i 92).

O prednjem se izveštavate radi znanja i izdavanja naređenja ostalim jedinicama.

S molbom na nalženost.

M.P.⁵

Komandant, pukovnik,

Pav. I. Đurišić

BR. 177

IZVOD IZ OPERACIJSKOG DNEVNIKA ŠUMADIJSKE GRUPE KORPUSA O BORBAMA POTČINJENIH JEDINICA PROTIV NOVJ OD 9. NOVEMBRA 1944. DO 14. MARTA 1945. GODINE¹

Operacijski dnevnik štaba Šum. grupe korpusa početak 9 novembar 1944 g.

9. novembar 1944 god.

Četvrtak, vreme oblačno.

Štab grupe, jurišna prateća brigada, I kragujevačka brigada i I Šumadski korpus na položajima od 8. XI.² II šumadski korpus na položajima kod Koševina.

I Šumadski korpus vodio borbu sa crvenima u s. Župe.³

Oficira	10
Podoficira	13
kaplara	13
redova	38
žena	1

⁵ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 15«.

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 33, reg. br. 44/5, (S-V-2594).

² U dnevniku komandanta 1. Šumadijskog korpusa piše da je 8. novembra 1944. dobio naređenje za pokret na levu obalu Lima i da jedinice rasporedi u rejonu sela Kolovrat, Ratajska i Mioska (Arhiv VII, Ča, k. 41, reg. br. 49/4).

³ i ⁵ Reč je o borbama jurišne štabne čete (9. novembra) i 1. i 2. gruzanske brigade (12. novembra) protiv delova 3. brigade 37 (sandžačke) divizije NOVJ (Arhiv VII, Ča, k. 41, reg. br. 49/1; ANOR, k. 1255, reg. br. 5/6: operacioni dnevnik 3. brigade 37. divizije NOVJ).

⁴ Iz dnevnika su izostavljeni delovi koji ne sadrže značajnije podatke, i to je obeleženo trima tačkama.

11 novembra 1944 god.

Subota — vreme, sneg i oblačno.

Požeški korpus stigao kod II Šum.[adiskog] korpusa i ulazi u sastav šum.[adiske] grupe korpusa.

Jedinice na svojim mestima.

Dobijeno naređenje od k-de Srbije da I Šumadiski korpus krene i kazni sela Kamenu Goru zato što su partizani iz kuća pucali na Gorsku Goru.

Brojno stanje:

...

12 novembra 1944 godine

Nedelja, — vreme lepo, sunce

Jedinice na istom položaju.

I Šumadiski korpus vodio borbu sa crvenima blizu Kamene Gore.⁵

Imao je 2 mrtva i 7 ranjena.

...

14 novembra 1944 god.

Utorak, vreme — oblačno, kiša

Dobijeno naređenje za pokret iz K. de Srbije: II Šumad. korpus i Požeški prešli do sela Seljašnice gde su zanoćili.

Izdata naređenja za pokret.

Dezrtirali kdj. Dobrivoje Đorđević i redov Ljubomir Paunović.

...

15 novembar 1944 god.

Sreda: kiša sa vetrom.

Jedinice izvršile marš do Pljevlja gde su zanoćile.

...

16 novembar 1944 god.

Četvrtak — vreme, lepo.

Jedinice na predanku u i oko Pljevlja. Dezertirao redov Milovan.

...

17 novembra 1944 god.

Petak — vreme promenljivo

Jedinice na maršu od Pljevlja do Čajniča.

Neke jedinice sa Štabom stigle do Čajniča a neke ostale uz put.

...

18 novembar 1944 god.

Subota — vreme — lepo.

Jedinice na maršu do Goražde, od Čajniča.

Jedinice su stigle u i oko Goražde.

U 16 h saveznici bombardovali Goražde i ako su bili samo naši delovi i građanstvo. Poslat radiogram Čiči o ovome.

Izdata naređenja za kantonovanje.

...

19 novembar 1944 god.

Nedelja, — vreme lepo.

Jedinice u Goražde gde se odmaraju i očekuju naređenja.

Izdato naređenje za podizanje mosta na Drini.

...

21 novembar 1944 god.

Utorak — oblačno

Jedinice na istim mestima. Primito naređenje iz K-de Srbije da I i II Šum. korpus pređu na levu obalu Drine. Naređenje je izdato.

...

27 novembar 1944 god.

Ponedeljak, vreme lepo

Jedinice na istim mestima. Primito naređenje iz Komande Srbije O. Br. 70 za marš do Foče i raspisana zapovest sa O.Br. 21 svim jedinicama.⁷

...

⁶ Izostavljeni su podaci o brojnom stanju jer se ponavljaju.

⁷ Naređenje Komande Srbije 6. br. 70 nije pronađeno. Zapovest Štaba Sumadijske grupe korpusa br. 21 od 27. novembra 1944. nalazi se u Arhivu VII, Ca, k. 33, reg. br. 51/5. U ovoj knjizi vidi dok. br. 105, nap. 3.

Utorak 28 novembar 1944 god.

Vreme oblačno bez kiše.

Jedinice na maršu od Goražda stigle do Foče i tu zanočile.

29 novembar 1944 god.

Sreda — vreme oblačno bez kiše.

Jedinice raspoređene u Foči i okolini.

4 decembar 1944 god.

Ponedjeljak — vreme lepo.

Primljen radiogram br. 548 od K-de Srbije za akciju prema Kalinoviku.⁸ Izdata su naređenja jedinicama. Brojno stanje isto.

5 decembar 1944 god.

Utorak vreme oblačno bez kiše

Primljen radiogram iz V.K. br. 955 i K-de Srbije br. 551 i raspisani jedinicama.⁹ Izvršen marš 1 šum.[adiškog] kor.[pusa do Miljevina 2 šum.[adijski]. G. Budanj, požeški do Daničića gde su zauzeli položaj štab grupe sa pratećom brigadom u s. Barnje Njive i Radojevići.

Crveni 200 bandita napali u 24 h sa borbom do 2 h na delove 1 i 2 šum.[adijskog] korpusa.¹⁰ Naši su zadržali položaje i nisu imali gubitaka dok su 2 bandita uhvatili, 2 ubili i 15 ranili.

Prmlijeno je naređenje štaba 220 Str. Pov. Br. Službeno od 3 decembra za akciju prema Kalinoviku i isto raspisano korpusima.¹¹

Jedinice na istim mestima ne uznemirivane. Snabdevanje je vrlo teško.

Brojno stanje isto.

⁸ i ⁹ Nisu pronađeni telegrami Komande Srbije, a od telegrama Vrhovne komande sačuvani su njeni poslati i primljeni telegrami počev od 12. decembra 1944 (dok. br. 156 i 192). O akciji prema Kalinoviku vidi dok. br. 105.

¹⁰ Vidi dok. br. 117, nap. 3.

¹¹ Vidi dok. br. 117, nap. 2.

6 decembar 1944 god.

Sreda — vreme lepo.

Poslati radiogrami V.K. i K-di Srbije o situaciji.

Jedinice na istim položajima.

U toku noći partizani napali na jedinice 1 šum. korpusa i odbijeni.

Brojno stanje isto.

7 decembar 1944 god.

Četvrtak — vreme, kiša.

Bez promene.

Brojno stanje isto.

8 decembar 1944 god.

Petak — vreme oblačno bez kiše.

U 05.30 400 crvenih napalo na 1 Šumadiski korpus.

Borba je trajala do 8 h i komunisti pretrpeli su poraz, jer su naši vojnici bili visokog morala i junački se borili.

Crveni su ostavili 3 mrtva, mnoge mrtve odneli i imali mnogo ranjenih. Četvorica su se predala.

Mi smo imali deset ranjenih.

Brojno stanje isto.

Primljen plan za akciju prema Kalinoviku.

Brojno stanje isto.

9 decembar 1944 god.

Subota — vreme kiša

Jedinice na istim položajima. Crveni se povukli u pravcu Kalinovika. Izdata zapovest br. 27 za napad na Kalinovik.¹²

Brojno stanje isto.

10 decembar 1944 god.

Nedelja — sneg sa kišom — lapavice.

Jedinice sa određenih polaznih položaja pošle u napad u 5,15 h i u snažnom naletu razbile crvene i gonile ih do

¹² Vidi dok. br. 120.

mraka u s. Šivolje i Borije gde su zanoćile. U ovoj borbi izdala je desna kolona majora Momčilovića¹³ i leva kap. Popovića¹⁴ jer nisu pošli, inače Kalinovik bi pao.

Bilo je žrtava sa obadve strane.
Brojno stanje isto.

11 decembar 1944 god.

Ponedeljak — sneg sa vetrom, vrlo hladno.

Nastavljena borba sa crvenima pošto je Momčilović pošao, ali čim je naišao na jaču vatru njegove jedinice su se povukle za Dobro Polje a on o ovome podneo izveštaj u 18 h iz Krbaljina. Kako su na ovaj način naše jedinice bile izložene bočnoj vatri jer i Popović još nije došao to su se jedinice povukle za Šivolje — Borije.¹⁵
Brojno stanje isto.

13 decembra 1944 god.

Sreda, vreme — sneg sa juž. vetrom — kiša

Jedinice na svojim mestima. Major Momčilović došao. Održana konferencija svih komandanata i odlučeno da se overlada Kalinovikom.¹⁶

¹³ Milorad, komandant Romanijskog korpusa.

¹⁴ Milorad, komandant Nevesinjskog korpusa.

¹⁵ Vidi dok. br. 124, nap. 7.

¹⁶ i¹⁹ Komandant 1. šumadijskog korpusa je o tim konferencijama u svom dnevniku zapisao sledeće:

»13. decembar

U podne konferencija opet svih komandanata: I i II Šumadijskog, Požeškog i Romanijskog korpusa; rešava se o energičnom napadu i da se Kalinovik po svaku cenu zauzme te ovlada celim prostorom sve do Neretve (do Uloga).

Major Momčilović daje garanciju da sa svojim snagama drži sigurnost prema Neretvi, po osvajanju Kalinovika. Zato se i rešilo za napad.

15. decembar

Konferencija svih učesnika u jučerašnjoj borbi i kritika rada. Vinovnik: Major Momčilović. — Tako mu se 'streljilo', ma da je Miša Momčilović, kažu divan komandant.

Gde god mnogo mozgova misli, malo se i rdavo smisli. Tako i danas: jedni hoće ovo, jedni ono. A glavni činilac neprijatelj, i stanje naših jedinica — doneše brzo rešenje: — Pravac Foča. Još za rane večeri crveni, ojačani i ohrabreni Kalinovikom, navališe na Šivolje« (Arhiv VII, Ča, k. 41, reg. br. 49/1).

Zapovest izdata i vrše se pripreme.

U 18 h partizani napali bez uspeha 10 se predalo.
Brojno stanje isto.

14 decembar 1944 god.

Cetvrtak — vreme, sneg sa južnim vetrom i gustom maglom.

Napad svih kolona počeo u 6 h, po vrlo gustoj magli koja je trajala čitav dan. Major Momčilović pošao tek u 8 časova i čim je naišao na jači otpor odstupio bez naređenja dok su skoro sve jedinice — kolone izvršile zadatak ali zbog Momčilovića druga kolona pretrpela gubitke, jer su poginuli p. poručnik Dugić¹⁷ — »Husar« i k-dant Lepeničke brigade i por. Žika¹⁸ Pavlović artiljerac k-dant Udarne brigade oba iz 2 šum. korpusa, pored drugih žrtava.

Jedinice su se povukle na liniji s. Šivolje s. Borije.
Brojno stanje isto.

15 decembar 1944 god.

Petak — vreme, sneg sa gustom maglom.

Održana konferencija svih komandanata i pretreseno pitanje neuspeha od 14 o.m. kao i pitanje za budući rad.¹⁹

Odlučeno je da se jedinice povuku zbog municije.

Pod zaštitom mraka jedinice su se odvojile od neprijatelja i krenule za Foču ali su zanoćile u s. Ocrkavlje i Miljevini,

Požeški korpus i ostali imali čarke preko dana.²⁰
Brojno stanje isto.

16 decembar 1944 god.

Subota, — vreme oblačno.

Jedinice nastavile marš ka Foči i uveče stigle gde su zanoćile.²¹

¹⁷ Živomir.

¹⁸ Živorad.

²⁰ Vidi dok. br. 124.

²¹ O povlačenju u Foču komandant 1. šumadijskog korpusa je 16. decembra 1944. svom dnevniku zapisao:

»Crveni su još od jutros jurišali preko Bistrice na Ocrkavlje i iznenadili Vuka Kalaitovića. Mitraljezi i teški bacači su treštali. A onda svi se sjurili u Foču: Vuk Kalaitović, Fočanska brigada, Kalinovička, Gatačka, Požeški i 2. šumadijski korpus, štab grupe korpusa. Mi o tome ništa ne znamo« (Arhiv VII, Ča, k. 41, reg. br. 49/1).

Požeški korpus napadnut od crvenih iznenada pri polasku kao i jedinice Vuka Kalaita.

Izdato naređenje Vuku Kalaitu da zatvori pravac s. Izbočno a Fočanskoj brigadi i Miljevskom bat. s. G. I D. Budanj.

Vojnici iscrpljeni, premoreni, vašljivi i goli i bos. Jedinice ostale sa malo municije. O ovome obavješteni V.K. radiogramom.

Ovo je razlog za odvajanje od neprijatelja kao i zbog slabog skoro nikakvog sadejstva Bosanaca i Hercegovaca. —

U Foči stigao Ostojić i Baćović.²² Njima izneto stanje jedinica, ipak puk. Ostojić pismeno naređuje u 18.50 h da grupa sa 1000 boraca zatvori pravac Pivni-Do — Gradac. Naređenje izdato korpusima i vojnicima upućeni. Brojno stanje isto.

19 decembar 1944 god.

Utorak, vreme oblačno

Požeški korpus upućen vizavi od Ustikoline da zatvara pravac i motri na neprijatelja.

Drugi šumad. korpus u s. Gubera.

Prvi šumadiski u Foči.

Brojno stanje isto.

20 decembar 1944 god.

Sreda, vreme oblačno

Požeški i 2 šum. korpus na istom mestu. 1 šum. u s. Boljeradina da bi poboljšao snabdevanje.

Štab grupe i 1 kragujevačka [brigada] u Foči.

Ostalo bez promene.

Brojno stanje isto.

21 decembar 1944 god.

Četvrtak, vreme oblačno, povremeno sunce.

Korpusi na istim položajima

1 krag. deo na mostu na Drini deo na Čehotini. Štab u Foči.

²² Ostojić i Baćović tada su došli iz Vrhovne komande (vidi dok. br. 156, nap. 84).

Crveni vatrenim prepodom u 13 h sa dominirajućih položaja sa leve obale Drine napali Foču i pokušali prelaz preko mosta ali su bili odbijeni.²³

Zrtava nije bilo na našoj strani.

Poslat radiogram V.K. i izneto stanje kod jedinica.²⁴
Brojno stanje isto.

22 decembar 1944 god.

Petak, vreme oblačno sa snegom.

Stanje nepromenjeno.

Dezertiralo je više vojnika iz 1 kragujevačke brigade i 31 vojnik iz 2 šum. korpusa. Iz štaba dezertirao por. Radenko Janković, nar. Vojislav Spasojević iz centra veze i redovi.²⁵

23 decembar 1944 god.

Subota, vreme oblačno, hladno.

Bez promene.

Poslato naređenje da 1 šum. obezbeđuje most na Drini i Čehotinu.

Komore iz Trnova stigle u Goražde.—

24 decembar 1944 god.

Nedelja, vreme oblačno i hladno.

1. šumadiski korpus krenuo u pravcu Goražda bez naređenja da bi tražio hranu sa njim se nema veza. 2 šum. korpus i požeški na istim mestima.

Stanje bez promene.

Brojno stanje isto.

²³ Prepad su izveli 1. i 3. bataljon 11. hercegovačke NOU brigade i Kalinovački NOP odred. Potpuniije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 7.

²⁴ Vidi dok. br. 156, dep. od »Ageja«.

²⁵ Moral četničkih jedinica je naročito opao posle neuspelog napada na Kalinovik. O tome komandant Požeškog korpusa u izveštaju od 23. decembra 1944. piše:

»... Kod mene kolebanje i nemir kod vojnika. Pojavljuje se želja za povratkom u naš kraj ili bolje rečeno za begstvom. O ovome sam izvestio komandanta grupe ali ništa neće pomoći obzirom na poštu koju sam dobio preko vas. Sada samo ostaje da naš komandant izveštava: 'Noćas mi je toliko i toliko pobjeglo'« (Arhiv VII, Ča, k. 53, reg. br. 44/2).

Bekstva su bila masovna i organizovana. O tome isti komandant piše i u svom izveštaju od 25. decembra 1944, ističući da mu je iz komore 24/25. decembra pobjeglo 5 četnika sa 125 četnika iz šumadijskih jedinica (Arhiv VII, Ča, k. 53, reg. br. 47/3).

26 decembar 1944 god.

Utorak, vreme vedro sa suncem — hladno.
1 šum. korpus stigao u Goražde.
Izvešten da naređenja ne očekuje.
Bez promene.

27 decembar 1944 god.

Sreda, vreme vedro sa suncem — hladno.
Raspisano naređenje O. Broj 69.
1 kragujevačka brigada rasformirana.
Muslimanska milicija napala radi pljačke seljake u Cvilinu.
Sa uspehom intervenisao požeški korpus.
Iz 1 krag. za pratnju ostalo 16 vojnika i 3 oficira.

28 decembar 1944 god.

Četvrtak, vreme vedro sa suncem — hladno.
Sa br. 70 poslati predlozi za unapređenje radiogramom V.K.
Bez promene.
Brojno stanje

29 decembar 1944 god.

Petak, vreme promenljivo i hladno.
Primljeno naređenje Str. Pov. Br. istaknutog dela štaba V.K. za posedanje Drine od isključno mosta na Drini kod Foče do s. Cvilina uključno i izdata naređenja sa Str. Pov. Broj 2 šumadiskom i Požeškom korpusu. 1 šumadiski u Goražde.²⁶
Brojno stanje isto.

1 januar 1945 god.

Ponedeljak, sneg
Bez promene.
Javio se p.poručnik Filipović Milutin sa 2 vojnika.
Zajednički ručak kod puk. Bačevića za delegata.²⁷
Brojno stanje isto.

²⁶ Naređenje IDŠVK nije pronađeno ali je ono u celini dato u pomenutom naređenju Komande Šumadijske grupe korpusa od 29. novembra 1944 (dok. br. 156, nap. 191).

²⁷ Reč je o predstavnicima četničkih jedinica koji su bili ovlašćeni za prijem municije od nemačkih komandi. U izveštaju komandanta 1. šumadijskog korpusa od 31. decembra 1944. o tome piše:
»Broj 11 (šifra za Nemce — prim. red.) ovde je slab i nenaoružan. Od njih se ne može dobiti ništa ni od oružja ni od lekova, ni ma

2 januar 1945 g.

Utorak, sneg.

K-dant I.D.Š.V.K. pukovnik Ostojić pozvao svoju jedinicu »Leteću Bosnu« i ona otišla.

U Foči i okolini samo snage pukov. Bačevića i naše. Is-hrana vrlo slaba, grip u jačoj meri u epidemičnom stanju.

Brojno stanje isto.

4 januara 1945 g.

Čevrtak, sneg — vedro.

Bez promene.

Naredbom broj 1 formirana propagandna i policisko-
obaveštajna služba sa šefovima i osobljem.

6 januar 1945 g.

Subota, sneg — vedro

Poslate Božićne čestitke »Čiči« k-tu Srbije, puk. Ostoji-
ću, puk. Bačeviću, Račiću, Keseroviću i Kalabiću. Primi-lje-
no naređenje radiogramom od pukovnika Ostojića da kor-
pusi posednu položaje Ifsar — Pisaonica zajedno sa Herce-
govcima, ali kako su Hercegovci krenuli za Jabuku iznad
Mrežice a borbena sposobnost kod naših jedinica slaba us-
led velikog procenta bolesnih i iznemoglih vojnika to su
komandanti saglasno odlučili i krenuli za Goražde da bi se
oslonili na 1 šum. korpus i broj 11 te da se za najpotrebniji
broj dana popravi stanje kod jedinica.

Brojno stanje isto.

---

kakve opreme. Preko njih vezali smo se brojem 11 koji je nešto
severno odavde i obećano nam je 10.000 metaka i 100 granata za bacač.
Ovo danas podižemo, ako ne bude kakve promene. Broj 11 vrlo do-
bro je raspoložen prema nama i sve bi dao, ali nema; u to smo se
uverili.

Delegati jedinica za snabdevanje preko broja 11 treba da dođu
kod mene, radi dogovora. Broj 11 neće razgovarati ko mu priđe bez
moje objave ili bez mojih organa. Delegati bi se mogli sporazumeti
pa da idu i dalje, do Mesića i Rogatici ili Višegrada, sa objavama
broja 11 odavde. Potrebna su Vaša ovlašćenja usmena ili pismena,
šta se sve sme raditi na ovome i dokle ići« (Arhiv VII, Ča, k. 45,
reg. br. 37/5). U ovoj knjizi vidi dok. br. 156, depeša od Vilde.

7 januar 1945 god.

Nedelja, vreme vedro.

1 šumadiski korpus uputio je 70 ljudi na položaje kod Ivsara po naređenju pukovnika Ostojića i 20 za Mesić za municiju

Ostale jedinice u Goražde.

Brojno stanje bez promene.

8 januar 1945 god.

Ponedeljak, vreme vedro

Upućeni konji i vojnici za municiju iz ~~sva~~ tri korpusa.

9 januar 1945 god.

Utorak, vreme promenljivo.

Upućen izveštaj pukovniku Ostojiću o stanju kod jedinica.²⁸

Komisija od tri lekara izvršila je pregled ljudstva u grupe i pri tom ustanovila da je pegavac počeo da kosi i da se pojavila epidemija trbušnog tifusa i težeg gripa. Preduzete su sve mere da se epidemija lokalizuje ali stanje zdravlja ozbiljno zabrinjuje jer je slika strašna.

Municija dobivena.

Brojno stanje isto.

²⁸ U izveštaju Komande Šumadijske grupe korpusa od 8. januara 1945. komandantu IDŠVK, o stanju potčinjenih jedinica, piše:

»1. — Moje jedinice posle napornog puta kroz borbu od Srbije dovede, odmah su upućene na Kalinovik. Kako su moje jedinice prošle u ovim borbama i kakvo je sadejstvo bilo bosanskih i hercegovačkih snaga usmeno sam Vam referisao a V.K. ukratko izvestio radiogramom.

2. — Kao posledica svega što se preživelo od polaska iz Srbije do danas, kod mojih jedinica stanje je ovako:

a) Vojnici ogoleli i oboseli, iznemogli zbog vrlo slabe hrane. Zbog svega ovoga i izloženosti elementarnim nepogodama 50% ljudstva mi je obolelo a od svega 20% vrlo teško tako da sam već počeo da sejem grobove po Bosni.

b) Oružje je u nekoliko neispravno i bez podmazava.

v) Ostalo se sa malo municije.

g) Ostalo se bez medikamenata i sredstava da se obolelim i ranjenim efikasno pomogne a ovo vojnici vide.

d) Komora tako reći ne postoji, i

đ) Moral zbog svega ovoga i pored sveg nastojanja starešina opao je a borbena gotovost postala vrlo slaba.

Rezime ovoga: moje jedinice za izvesno vreme su nesposbne za ma kakvu akciju« (Arhiv VII, Ča, k. 34, reg. br. 17/3).

11 januar 1945 god.

Četvrtak, vreme lepo.

Upućeno preko broja 11 za Sarajevsku bolnicu 32 bolesnika.

Primljena municija od broja 11.

Sa ishranom skoro nikako.

Brojno stanje isto.

13 januar 1945 god.

Subota, vreme vedro sa maglom.

Sve jedinice na maršu ka Soćicama.

Brojno stanje isto.

15 januar 1945 god.

Ponedeljak, vreme oblačno

Jedinice su stigle i razmeštile se u kantoman po predviđenom planu.

Ovde su i grupa p.pukovnika Račića i majora Komarčevića.

Poslato naređenje da se razvije obaveštajna služba.

K-dant 1 šum. izveštava da su se pojavili crveni oko Sokolca.²⁹

Brojno stanje isto.

19 januar 1945 god.

Petak, vreme oblačno i hladno

Bez promene. Vojnike iz 1 šumadiskog korpusa koji su išli u s. Kaljani kao i druge koji su išli u s. Strane za rekviziciju napali su ustaše i milicionari i tom prilikom jednog našeg ubili, 1 ranili i 1 uhvatili.

Brojno stanje isto.

²⁹ Reč je o 27. diviziji NOVJ. O njenim dejstvima vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 32, dok. br. 71.

21 januar 1945 god.

Nedelja, vreme — sneg

Bez promene.

Primljeno naređenje od p.puk. Račića za pokret prema Olovu³⁰ i jedinicama izdata zapovest.³¹

22 januar 1945 god.

Ponedeljak, vreme hladno sa snegom.

Jedinice krenule sa kantomanske prostorije iz oblasti Sočica i stigle istoga dana u 22 h na liniji Bukovik, Žulj i Zagrađe, Kruševci.

Marš je bio vrlo zamoran i težak, jer je kondicija kod vojnika kao i odelo i obuća slaba a vreme loše.

23 januar 1945 god.

Od V. K. primljena radiogramom direktiva za odlazak ka njoj.³²

25 januar 1945 god.

Četvrtak, vreme promenljivo sa snegom.

Korpusi izvršili pokret u vezi izdatog naređenja i došli u novi kantoman: štab grupe u s. Cetojevići i Vladojevići; 1 šum. u Sudićima; 2 šum. u Dragorade a požeški u Rakovoj Nozi.

26 januar 1945 god.

Petak, vreme promenljivo.

Izdato naređenje jedinicama za pokret Brgule, Zubetu, Ravne, Toljenak i Okruglicu.

Bez promene.

27 januar 1945 god.

Subota, vreme sneg sa hladnim vetrom.

Jedinice izvršile pokret.

Bez promene.

³⁰ i ³¹ Odnosi se na zapovest Štaba Opšte rezerve Vrhovne komande od 21. januara 1945 (Arhiv VII, Ča, k. 77, reg. br. 2/5) i na zapovest Komande Šumadijske grupe korpusa istoga datuma (Arhiv VII, Ča, k. 34, reg. br. 22/3). U ovoj knjizi vidi dok. br. 147, nap. 6 i 7.

³² Vidi dok. br. 192, depešu br. 354.

29 januar 1945 god.

Ponedjeljak, vreme sneg sa mećavom.

Izdata zapovest za pokret ka Očevlju.³³

Bez promene.

30 januar 1945 god.

Utorak, vreme veliki sneg.

Izvršen pokret do s. Očevlja. Marš preko planine Zvijezda bio je težak jer prtine nije bilo a sneg je bio visok. Bez promene.

31 januar 1945 god.

Sreda, vreme promenljivo.

Izvršen pokret do s. Krčevine i Vijaka.

Hrvati i muslimani na putu i prenoćištu vrlo dobro su nas primili.

1 februar 1945.

Četvrtak, vreme lepo ali hladno

Jedinice izvršile pokret do s. Kamensko, Rijeke i Carevog Hana.

2 februar 1945.

Petak, vreme lepo ali hladno

Jedinice izvršile pokret do s. Stjepinov Han³⁴ i Ribnice.

3 februar 1945 god.

Jedinice na predanku, jer su ispred na putu jedinice Pavla Đurišića.

4 februar 1945 god.

Nedelja, vreme sunce ali hladno.

Jedinice izvršile pokret do s. Hajdarevića, Rečane i Karačića.

Dosta ima obolelih u svima jedinicama pa je otežan pokret.

³³ Vidi u Arhivu VII, Ča, k. 34, reg. br. 30/3; zapovest Komande Šumadijske grupe korpusa od 29. januara 1945. U ovoj knjizi vidi dok. br. 147.

³⁴ Na karti 1:100.000: Stipin Han.

5 februar 1945 god.

Ponedjeljak, vreme promenljivo.
Jedinice radi boljeg razmeštaja i **ishrane učinile pokret**
do s. Smrdina i G. i D. Bukovice.

6. februar 1945 god.

Utorak, vreme promenljivo
Razmeštaj jedinica dobar, ishrana vojnika bolja jer srpska sela ozrenskog korpusa daju proje i pasulja u dovoljnoj količini.

V.K. poslat radiogramom o mestu gde se grupa nalazi i traži kanal za dalji put.

Odgovor iz V.K. primljen, kao i naređenje da se pljačka po svaku cenu spreči. Ovo raspisano jedinicama.

8 februar 1945 god.

Četvrtak, vreme sunčano

II šumadiski i požeški korpus stigli u s. Boljaniće a grupa i I šum. korpus u s. Brezice. Narod u ovim selima vrlo dobro je primio naše jedinice.

9 februar 1945 god.

Petak, vreme vedro i sunčano.

Grupa i I šum. korpus izvršili pokret i smestili se u s. Boljaniću.

12 februar 1945 god.

Ponedjeljak, vreme promenljivo.

Učinjen pokret do Kostajnice i Grabske.

14 februar 1945 god.

Sreda, vreme lepo

Sela su dosta velika, sa dosta kuća samo su kuće male. Turska Grabska je dosta velika ali Turci nisu dali da se stanuje po privatnim kućama. I ishranu slabo daju.

15 februar 1945 god.

Četvrtak, vreme lepo

Kroz sela prolaze crnogorske jedinice koje prisilno ostaju i da prenoće i narodu čine veliki narez.³⁵

18 februar 1945 god.

Nedelja, vreme promenljivo

Komandant grupe sa komandantima korpusa posetio »Čiču« kome su referisane pojedine stvari i primljena naređenja.

19 februar 1945 god.

Ponedeljak, vreme promenljivo

Bez promene.

Primljena zapovest iz V.K. Br. 247³⁶

20 februar 1945 god.

Utorak, vreme promenljivo

Izdata zapovest O. Br. 3 za pokret do Skugrića i pokret izvršen. Pri prolazu izvršio je pregled jedinica Načelnik štaba V.K. koji je dao izvesna uputstva.

Vojnici iznemogli bili su oduševljeni prilikom dodira i viđenja sa Čičom.

21 februar 1945 god.

Sreda, vreme lepo

Izdata zapovest K.O. Br. 3 za produženje marša do Slatina i razmeštaj.

22 februar 1945 god.

Četvrtak, vreme lepo

Izvršen razmeštaj u s. Slatini.

³⁵ Vidi dok. br. 160.

³⁶ Vidi dok. br. 151.

24 februar 1945 god.

Subota, vreme oblačno.

Primljen akt od Đurišića Pov. Br. za prelaz preko Bosne i odlazak na zapad. O ovome izveštena V.K. i akt joj poslat na uviđaj.

25 februara 1945 god.

Nedelja, vreme oblačno

Izvršene pripreme za funkcionisanje bolnice. Bolesnika dosta iz svih jedinica većim delom boluju od pegavca.

Ništa novo.

26 februar 1945 god

Ponedeljak, vreme oblačno

Održana konferencija sa komandantima korpusa na kojoj je razmatrana naša situacija. Doneta je odluka da jedinice ostanu u Slatini.

27 februar 1945 god.

Utorak, vreme oblačno

Ustaše noću 26/27 napale meštanski bataljon kod Crkvina. Izdato naređenje za strogu pripravnost i pripravnost pod oružjem. Naređeno da svaki korpus izabere po 50 boraca koji se stavljaju pod k-du 1 š.k. kapetana Muzikravića radi intervencije u slučaju potrebe.

Požeski korpus uputio na ustaše jedan bataljon sa teškim bacačem koji je odbacio ustaše i razbio ih.

Ustaše su na mestu ostavili 12 mrtvih a imali i dosta ranjenih. Bilo je i plena. Mi nismo imali gubitaka.

28 februar 1945 godina

Sreda, vreme lepo
Bez promene.

1 mart 1945 god.

Cetvrtak, vreme lepo.

Primljen radiogram iz V.K. za pokret do Skugrića i s. Toli-se.

Izdata zapovest O.Br. 5.

2 mart 1945 god.

Petak, vreme kiša sa snegom.

Pokret su izvršile sve jedinice do s. Tolise gde su se razmestile izvršile obezbeđenje i razvile obaveštajnu službu.

3 mart 1945 god.

Subota, vreme

S obzirom na bezbednost i smeštajne prilike bolnica je premeštena u Modriču.

Primljena je naredba V.K. br. 257/45 god. za preformiranje grupe u »Jurišni šumadiski korpus«³⁷ i ista raspisana je jedinicama.

Za pomoćnika k-ta korpusa V.K. predložen je pukovnik Nikola Radovanović do sada k-dant vojnog okruga a za načelnika štaba major, Aleksandar Milošević do sada k-dant II šumadijske leteće brigade, s'tim da ovaj položaj zauzme kapetan Milutin Milutinović do sada k-dant III kragujevačke brigade.

5 mart 1945 god.

Ponedeljak, vreme promenljivo i hladno.

Bez promene.

6 mart 1945 god.

Primljena zapovest od V.K. O.Br. 278³⁸ u 02 h i odmah naređeno jedinicama da krenu za Prebijeni Kam gde se je očekivao pukovnik Keserović kome je korpus pridodat.

U 13 h primljena je zapovest pukovnika Keserovića O. Br. 256 za posedanje položaja.

Šumadiski korpus dobio je zadatak da zauzme, organizuje i utvrdi odsek — položaja od levog krila topličkog korpusa: Bezimena kosa — Spletena Lipa (586) — k. 651 (zaključno) s'tim da jedna brigada ostane u rezervi u zaseoku Ančići, severno od spletene lipe 800 metara.

³⁷ Tom naredbom Vrhovne komande od 26. februara 1945. Grupa šumadijskih korpusa je preformirana tako da je novoformirani korpus u svom sastavu imao: štab korpusa, štabni bataljon, 1. šumadijsku leteću brigadu (formiranu od 1. šumadijskog korpusa, a njena dva bataljona od 1. i 2. gruzanske brigade) i 2. šumadijsku leteću brigadu (formirana od 2. šumadijskog korpusa, a njena tri bataljona od 2. i 3. kragujevačke brigade i Lepeničke brigade). Istom naredbom od Požeškog korpusa formirana je Leteća požeška brigada (Arhiv VII, Ča, k. 6, reg. br. 36/2).

³⁸ Vidi dok. br. 165.

U 20 h I šumadiska letuća brigada posela je položaj. Noć je protekla na miru.

7 marta 1945 godine

Sreda, vreme sneg — promenljivo.

Komandant korpusa sa ostalim komandantima obišao položaje i izdao potrebna naređenja. Desno od našeg položaja terenska veza i održava se veza sa topličkim komesarom, ali levo se ne održava sa (Račićevim) delovima pukovnika Ljube Jovanovića, jer njegovi delovi nisu zauzeli prirodni položaj. Jedinice se na položaju menjaju naizmenično, t.j. brigada po brigada na 24 h a zatim se smenjuju. Brigade koje nisu na položaju razmeštene su u zaseocima: Pavlovići, Aničići i Radići, stim da služe kao rezerva.

Štab korpusa u s. Radićima.

II šum. letuća brigada smenila na položaju I šumadisku letuću brigadu u 17 h.

8 mart 1945 god.

Četvrtak, vreme hladno

Primljen izveštaj sa položaja od k-ta 2 šumadiske letće brigade i poslat k-tu Rasinsko-topličke grupe, pukovnika Keserovića sa molbom da izdjestvuje naređenje V.K. da delovi pukovnika Ljube Jovanovića isprave front.

Primljen radiogram V.K. Br. 748. Načelnik štaba V.K. usvaja predlog k-ta korpusa i postavlja za načelnika štaba jurišnog šumadiskog korpusa, majora Aleksandra Miloševića i za k-ta II šumadiske letće brigade kap. II kl. Milutina Milutinovića.

Crveni pokušali napad oko 15.30 h kod Spletene lipe ali su bili odbijeni.

9 mart 1945 godina

Petak, vreme promenljivo

Jedinice VIII crnogorske divizije došle i izvršile smenu naših jedinica a V.K. odredila s. Tolisu za smeštaj korpusa.

Za vreme smene crveni su opet pokušali napad ali su bili odbijeni.

Korpus se razmestio u s. Tolisi.

na Šalvoq sa 10 mart 1945 godina

Subota, vreme hladno i primenljivo.

U 20.30 h primljen radiogram da korpus izbije na Tadića brdo i Jasenice (K. 498) odakle protivnapadom da odbaci crvene sa Ploča koju su oni zauzeli. Naređenje izdato jedinicama i iste krenule u 05 h 11. III

11 mart 1945 godina

Nedelja, vreme hladno sa vetrom i snegom

U 05 h jedinice krenule na izvršenje zadatka. U 10 h po prikupljenim podacima a pošto je izvršeno rekognosiranje terena izdato naređenje za napad. Napad je vršila II šumadska letuća brigada, desni bok štitio je požeški bataljon a levi bok I šumadska letuća brigada.

Napad je uspeo i Pločom se skoro sasvim ovladalo u 12 h. Levo veza se nije mogla uhvatiti, jer su crveni izvršili napad na Gradačac i isti zauzeli. Ovako odsečeni bez veze naši delovi a naročito II šum. letuća brigada snažno su napadnuti sa fronta i bokova i tom prilikom naši su se posle žestoke borbe morali se povući, jer su crveni u 14.30 h ovladali većim delom Ploče. Zbog opšte situacije k-dant izdaje naređenje da se posednuti položaji napuste a da se posedne G. i D. Krečana da crveni ne bi ovladali ovim položajima koji dominiraju. Prilikom dolaska crveni su uspeli da do tog vremena potisnu III trebavsku brigadu i zauzmu položaje G. i D. Krečane. III brigada posela je Tadića brdo te jedinice korpusa prelaze na levu obalu r. Tolise gde u toku noći posedaju položaje.

U toku dana prilikom borbi crvenima naneti su teški gubitci. Mi smo imali 7 mrtvih i 12 ranjenih. Ranjen je k-dant II gružanskog bataljona lakše u ruku poručnik Bajić Petronije.

U bolnici umro je p.poručnik Milovan Marković od tifusa i isti sahranjen u Modriču.

Iz štabnog bataljona ranjen je Pavle Kurikov omladinac, redov-đak.

12 mart 1945 godine

Ponedeljak, vreme promenljivo

Korpus prima borbu sa crvenima na 1. obali Tolise k. 304 i Vis (k. 347). Levo i desno veze nije bilo.

Komandant korpusa, p.pukovnik Smiljanić određen je za k-ta operacija na levom sektoru od V.K. sa O.Br. 294 od 11. III.

Usled jakog pritiska na bokove korpus se povlači na (k. 205) zaseok Simići i k. 347 gde se zadržava. U toku noći dva napada crvenih odbijeni. Komora i bolnica prebačeni su skelom preko Bosne kod s. Koprivne. Ranjen je rez. narednik Radoslav Ranković iz pratnje k-ta korpusa.

13 mart 1945 god.

Utorak, vreme promenljivo

Primljena zapovest k-danta srbijanskih trupa, pukovnika Keserovića O.Br. 280 da korpus po svaku cenu održi položaje: Visibaba (k. 393) s. Babešnica.

U toku dana korpus je poseo navedene položaje, jer je prisilno prešao sa položaja, koje je držao 12/13 na noć.

U toku dana male čarke na novim položajima.

U 20 h primljena zapovest O.Br. 281 da se u 21 h počne sa protiv napadima a u 22.30 h zapovest O.Br. 283 za povlačenje na nove položaje i prelaz preko Bosne kod s. Koprivne.

Sve je učinjeno po zapovesti. Borbe sa crvenima nije bilo.

14 mart 1945 godina

Sreda, vreme promenljivo

U 06 h izvršeno prebacivanje na skeli preko Bosne.

Jedinice smeštene u s. Dugo Polje (k. 266). Smeštaj vrlo loš, jer su i bolesnici pod vedrim nebom u kolibama. Ishrana je isto tako loša, jer namirnice nisu ponete a ovde se ne može naći.

BR. 178

ZAPOVEST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 14. MARTA 1945. KOMANDANTIMA KORPUSA ZA ODBRANU LEVE OBALE REKE BOSNE NA ODSEKU RITEŠIĆ—KALJUGE¹

ŠTAB
VRHOVNE KOMANDE

O. Br. 298

14. marta 1945. god.

U 20 čas.

Položaj

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 43/3 (VK-V-512).

Sekcija Tuzla — Derventa 1 : 100.000

Na levoj obali reke Bosne imamo osigurati odbranu rečnoga toka od s. Ritešići pa zaključno do k. 108 u Kaljugama u s. Botajici.

NAREĐUJEM:

1.) Potpukovnik Pavle Đurišić sa svojim snagama ima osigurati rečni tok od s. Ritešići do naspram slova »P« u reči Polje južno od žandarmerijske stanice s. Podnovlje.²

2. — Bataljon Komande Srbije i železnički bataljon obezbediće otek Bosne naspram slova »P« u reči Polje do ušća Bosnice.

3. — Gorska Garda Nj.V. Kralja obezbediće otek od ušća Bosnice do vodenice južno od slova »J« u nazivu sela Botajica.

4. — Komandant Valjevsko-Moravskog korpusa kapetan Neško Nedić, obezbediće otek od vodenice južno od slova »J« u reči Botajica zaključno sa celim ostrvom pa sve do naspram k. 106.

5. — Svi komandanti određenih oteka za odbranu rečnog toka Bosne intervenisaće celokupnom svojom snagom na celokupnom svom oteku na slučaj neprijateljskog pokušaja prelaza preko r. Bosne. Svi napred određeni komandanti oteka postaviće odmah duž reke stražarska odeljenja na samoj obali koja će se i fortifikaciski utvrditi. Ova odeljenja moraju imati sva bez razlike automatska oruđa. Ova stražarska odeljenja održavaće međusobnu vezu stalnim patroliranjem. Za brzu intervenciju komandanti će u pozadini svojih oteka držati pripravna odeljenja spremna da u svakom momentu intervenišu, a na slučaj ispoljenog prelaza intervenisaće sa celokupnom svojom snagom. Potpukovnik Pavle Đurišić i ostale svoje snage držaće za intervenciju za odbranu svoga oteka. U opštoj rezervi Vrhovne komande su snage potpukovnika Račića, pukovnika Keserovića, potpukovnika Smiljanića i Avalske korpusa.

6. — Svi komandanti oteka imaju se postarati da se svi čamci i skele nasuču na obalu, skinu skelska užad ukoliko do sada nisu skinuta ili bar unište vezivanjem po tri bombe ujedno. Na slučaj veće opasnosti skele i čamci imaju se

² Vidi dok. br. 180.

uništiti sikirama ili ubacivanjem bombi u njih. Lakše čamce izvući na obalu daleko od obale.

Skrećem pažnju da neprijatelj može iskoristiti i vodenicu na obali, pošto prethodno raskuje vodenice i oslobodi čamce za upotrebu, zbog toga naročitu pažnju obratiti na vodenice i na svaki sumnjivi šum gađati u njih. Upadni i ispadni uglovi koje prave rečni tok naročito obezbediti, jer su upadni uglovi u našu teritoriju vrlo pogodni za odbranu, a upadni uglovi u neprijateljsku teritoriju približavaju naša odelenja putu koji vodi duž obale i takva odelenja će zgodno koristiti na neprijateljskoj teritoriji da se svaka komunikacija putem spreči.

7. — Sve trupe sem bolesnih i ranjenih, držati pod otvorenim nebom. Izgraditi kolibe. To je jedini način da se spasemo od zaraze koja nas toliko košta a u ovom kraju inače kuća za smeštaj nema. Trupe što više očistiti od vašiju parenjem, zašta koristiti burad za parenje.

Trupe Komande Srbije imaju izvršiti naređeno preformiranje najdalje u toku 15. o.m.³

Načelnik štaba Vrhovne komande,
Armiski đeneral,
Drag. M. Mihailović

MP⁴

Dostavljeno:

Pukovniku Keseroviću,
potpukovniku Đurišiću,
ppukov. Smiljaniću,
ppukovniku Račiću,
ppukovniku Trifkoviću
majoru Kalabiću,
kapetanu Nešku Nediću
K-dtu železničkog bat.
i K-dtu pratećeg bataljona
K-de Srbije.

³ Vidi dok. br. 171.

⁴ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.

**RELACIJA ŠTABA JUŽNOMORAVSKE GRUPE KORPUSA
OD 15. MARTA 1945. O BORBAMA PROTIV NOVJ 2. MAR-
TA 1945. DOSTAVLJENA NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE
KOMANDE¹**

[grb]

ŠTAB JUŽNOMORAVSKE GRUPE KORPUSA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI
GORSKI ŠTAB 110

Str. Pov. br. 88
15. III. 1945. g.
POLOŽAJ

Relacije Juž. morav. korpusa
za Arhivu²

Relacija za 2 mart.

NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI.—

Dostavlja se relacija za borbe Južno Moravskog korpusa na dan 2. marta 1945. godine, usledile zapovešću Vrhovne komande O. Br. 263 od 1. marta 1945 god.³

Vrhovna komanda zapovešću svojom O. Br. 263 od 1. marta 1945 godine, naredila je, ofanzivu na 23. partizansku diviziju.⁴

Ovom zapovešću naređen je opšti napad svih naših snaga za 2. mart u 6 časova izjutra, sa težištem na našem opštem levom krilu, a sa ciljem da se ovoga dana ovlada linijom Vis (694) — Sjedi Krš (663) — Glavica (622) — k. 633 — zas. Šehratlije — k. 555 — Monj i Vrlanjevac. Naš zadatak je da ojačanom 1. rogatičkom brigadom i 2 čete Cerskog korpusa ovladamo krajnjim ciljem: Vis (694) i Sijedi Krš (633).

Za postignuće ovoga izdao sam svoju zapovest O. Br. 70 u kojoj sam naredio svojim snagama sledeće:

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 100, reg. br. 8/4 (S-V-16921).

² Dopisano mastilom.

³ Vidi dok. br. 158.

⁴ O rasporedu 23. divizije JA vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 34, dok. br. 7 (str. 44), tom XI, knj. 2, dok. br. 4 i 14.

DESNA KOLONA: Kozjačka brigada 2 marta tek. godine, u 6 časova da napadne partizane pravcem: Brezići—Vis (521) koga da obuhvati jače desnim krilom, Piskavica—Javor k. 659 — Vis k. 634 — Sjedi Krš k. 663 sa ciljem da zauzme Sjedi Krš. Levo će biti potpomognuta Srednjom kolonom pri zauzimanju Visa k. 694 i Sjedog Krša a desno da održava vezu sa 4. Crnogorskim pukom koji napada Drenovu k. 584 i dalje.

SREDNJA KOLONA: Jablanička i Vlasinska brigada ojačane sa 2 teška mitraljeza i 1 bacačem, 2 marta t. g. u 6 časova napada pravcem: Čolin Koš — zaseok Todorovići — Vis k. 521 (obuhvatajući Vis levim krilom jače), zatim napada obuhvatajući levim krilom a Piskavicu k. 535, a po njihovom ovladivanju zajedno sa desnom kolonom nastavlja napad na Vis k. 694 i Sjedi Krš. Pri zauzimanju Sijedog Krša biće potpomognuta i levom kolonom po zauzimanju Studenca.

LEVA KOLONA: Južno-Moravska brigada ojačana sa 1. Rogatičkom brigadom i 2 čete Cerskog korpusa 2 marta t. g. u 6 časova napada pravcem: Spletena lipa k. 651 — Kovačeva kosa — Klanac — Mramorje — Studenac k. 560 — Sijedi Krš. Desno u vezi sa srednjom kolonom a levo sa snagama pukovnika Ljube Jovanovića, koji napada preko Mramorja i Osoja na Oštrikovac (Glavica) k. 622.

Zapovešću Vrhovne komande napomenuto je da levo od nas napada Cerski korpus sa Timočkom grupom, zatim Kosovci — Avalci i garda zaključno sa Monjem i Vranjecom.

U rezervu zadržao sam štabni bataljon i 2 bataljon Južno-Moravske brigade.

SITUACIJA: Situacija pred napad bila je sledeća: Partizani na položajima Osoje—Klanac zas. Čitluk—Piskavica—Vis k. 521. — Drenova k. 584. Jačina partizana prema doznije prikupljenim podacima od zarobljenih 3 bataljona svaki jačine od po 500 boraca i to: 2 bataljona na položaju i 1 bataljon u rezervi. Obzirom da su duže vreme ostali na ovome položaju, partizani su ga utvrdili i prema iskazu odbeglih meštana bili se popunili sa municijom. Naše jedinice, već preko 40 dana stalno na položaju na mrazu i snegu iznurene gladne u borbama i sa municijom nepopunjene, drže položaj: Brezići—Čolin koš—Spletena Lipa—Mramorje—Kovačeva kosa.

RAD: U određeno vreme za napad krenule su samo leva i srednja kolona, desna kolona zbog toga što Crnogorci i ako odmorni nisu hteli uopšte u napad da krenu, zadocnila je.

LEVA KOLONA: U određeno vreme za napad krenule su sve jedinice ove kolone u 9.30 časova zauzima se zas.

Čitluk, odakle Rogatičani produžavaju napad u bok neprijatelja na Klanac. Pod pritiskom Južno-Moravaca i obuhvatom Rogatičana pada i Klanac u 10.30 časova a partizani se povlače ka Studencu. Sa Klanca Južno-Moravska brigada bez 2. bataljona obuhvatno napada Studenac i na juriš zajedno sa 1. bataljonom Trebavskog korpusa zauzima Studenac u 11 časova. Rogatička brigada zadržava se ovde u rezervu komandanta operacija na Klanac. U 12.30 časova Južno-Moravska brigada produžava napad, potiskuje pred sobom partizane i zajedno sa jednom četom Mlavskog korpusa zauzima zas. Topalovići. Na ovoj visini se zadržava očekujući ishod napada srednje i desne kolone. Oko 17 časova srednja kolona zauzima Piskavicu te Južno-Moravska brigada računajući da će i srednja i desna kolona produžiti napad, potiskuje i dalje partizane ka Šamunici. Pošto se srednja kolona zadržala na Piskavici zbog nastupajućeg mraka Južno-Moravska brigada ojačana 1 četom Mlavskog korpusa obustavlja dalji napad i ispravlja svoj i suviše istaknut položaj, povratkom u zas. Topalovići, gde se smešta za prenočište i poseda položaj za odbranu. Oko 23 časa partizani napadaju silovito Piskavicu i zauzimaju je. Srednja kolona se povlači na polazne položaje. U 23.30 časova partizani napadaju i zas. Topalovići. Položaj Južno Moravske brigade istaknut je i suviše, bokovi potpuno izloženi, pritisak partizana veliki, te se i ova brigada povlači na desno krilo Mlavskog korpusa i poseda položaj Čitluk—Studenac u istoj visini sa Mlavskim, Valjevskim i Timočkim korpusom. Na ovom položaju dalje partizansko nadiranje je zaustavljeno.

SREDNJA KOLONA: U određeno vreme sve jedinice ove kolone krenule su u napad. Ova kolona je imala veoma težak zadatak, jer se sa svog polaznog položaja imala najpre strmo spuštati prema zas. Todorovići i Kostići, na kome delu je bila izložena dejstvu svih težih automata partizanskih. Kada pak pređe jarugu, imala je napadati partizane na vrlo strmim položajima ispred sebe. Ovaj položaj su partizani očajno branili. Na Piskavici i k. 521 partizani su imali veći broj ukopanih teških mitraljeza koji su neprestano vatrom, gotovo onemogućavali svako približavanje k njima. Koristeći maske i provlačeći se kroz retke kuće zas. Todorovića i Kostića, Vlasinci i Jablaničani spustili su se najpre u jarugu stalno tučeni od partizanskih automata i počeli su od jaruge da podilaze partizanima. Partizani upotrebljavaju u punoj meri lake bacače a automatska oružja samo bljuju vatra. Jablaničani i Vlasinci za ovih 40 dana stalnih borbi imali su, izgleda, najčešće sreću da se sa partizanima pogašaju

prsa u prsa, zato i ovoga puta ne misle da stanu već se grčevito hvataju zauzetih padina partizanskih položaja i istina sporo, ali uporno napreduju. Pred samim položajem na oko 400 metara od partizana, ovi upotrebljavaju u tolikoj meri male bacače da kolona mora da stane i traži intervenciju pridodatih teških mitraljeza i bacača. Teški mitraljezi i bacač sa Čolina Koša spuštaju se do u samu jarugu posedaju pogodna mesta i sa ovoga skraćenog odstojanja uspevaju da velikim delom onemoguće rad partizanskih automata i bacača. Vlasinci i Jablaničani ovo iskorišćavaju, pritrčavaju partizanskim položajima, obuhvataju ih, jurišaju i borbom prsa u prsa, upotrebljavajući puške u velikom broju slučajeva kao motke uspevaju da slome partizane i razbiju ih uz velike gubitke, izvestan broj zarobe i odbace ih sa ovog uporno branjenog položaja. U 17 časova pred ovim silovitim napadom kolona je zauzela Piskavicu. Jablaničani i Vlasinci odmah obeležavaju vatrom mesta dokle su stigli, hvataju vezu sa susedima, sređuju se i utvrđuju zauzeti položaj, jer im uskori pad mraka nalaže da na ovom položaju ostanu i očuvaju ga. U 23. časa partizani prikupljeni i pojačani rezervom od celog jednog svežeg bataljona, vrše protiv napad i sa jednom nesrazmernom masom od snaga branioca, ne gledajući na žrtve i uz potrošnju mnogo municije, a iskoristivši mrak za podilaženje, obuhvataju Vlasince i Jablaničane, upadaju u njihove rovove i ponavljajući borbu prsa u prsa uz gušanje i pesničenje, uspevaju da zbace Jablaničane i Vlasince sa položaja, koji već bez municije moraju da se vrate na svoje polazne položaje.

DESNA KOLONA: Ova kolona nije krenula u napad u naredeno vreme, zadržana ne polaskom Crnogoraca. Crnogorci su se izgovarali da ne kreću u napad jer nisu dobili nikakvu zapovest. Komandant desne kolone je upozorio komandanta 4 Crnogorskog puka na zapovest Vrhovne komande ali ovo nije ničemu koristilo. Ja sam ga takođe svojim pismom preko komandanta desne kolone upozorio na zapovest Vrhovne komande i opomenuo da ću za sve izvestiti Vrhovnu komandu, ali ni ovo nije naišlo na razumevanje kod Crnogoraca u važnost ove zajedničke akcije. Kada sam uvideo da Crnogorci i ne zamišljaju da krenu naredio sam da desna kolona sama krene. Tačno u 10.30 časova Kozjačka brigada krenula je u napad bez obzira što Crnogorci ne kreću i polazi da zauzme makar i po cenu najvećih žrtava k. 521. Položaj k. 521 je vis sa strmim i većim delom kamenom obrušenim padinama. Brigada je krenula u napad sa bataljonima u ovom rasporedu: 1. i 3. bataljon imaju da se spuste neprimećeno sa

Brezića u skipovačku reku i odatle privlačeći se i podilazeći iznenada napadnu partizane i to: 1. bataljon u desni partizanski bok a 3. desni⁵ partizanski bok. 2. bataljon sa istim zadatkom napada frontalno. Zahvaljujući mutnom vremenu cela brigada je uspela pored vrzina da se privuče partizanima do rovova na 50 metara a da na nju ne bude opaljen ni jedan metak. Najteže podilaženje imao je 1. bataljon jer su se vojnici kao koze morali pentrati uz blokove stenjaka. Kada su bataljoni zauzeli sve pogodne tačke za dolazak na juriš naredeno im je da se krene. Vojnici su tačno znali da su partizani ukopani, da ih ima dosta i da na tome delu ima veliki broj automata zato je i zapovest za juriš na njih delovala tako da su se počeli zgledati i kolebati. U tome momentu puškomitraljezac kaplar Dragutin Stojmenović, izleće sam napred otvarajući rafalnu vatru iz svog puškomitraljeza iz ove neposredne blizine viče: »NAPRED BRAĆO-JURIŠ — ŽIVEO KRALJ ŽIVEO DRAŽA« naleće na partizane. Ostali vojnici povučeni od njega jurišaju bacaju se bombe i Kozjaci već skaču u partizanske rovove i hvataju žive partizane. Pešadiski narednik Stojča Pavlović i Sreten Stojmenović, hvataju živog i zdravog partizana sa kojim su se pre toga porvali dok mu je oružje oteto. Partizani iz pozadnjih delova položaja žilavo se odupiru i ne popuštaju. Kozjak trubač svira juriš a Kozjaci ponešeni početnim elanom produžavaju dalje. Hvata se posada jednog teškog ruskog mitraljeza zajedno sa oružjem. K. 521 najposle pada. Partizani se povlače u pravcu Piskavice i Drenove, 1. bataljon ih goni prema Piskavici, 3. bataljon prema Drenovi a 2. odmah uređuje k. 521 za odbranu. To je bilo oko 17 časova. Nailazi magla i mrak se približava te se ova dva goneća bataljona vraćaju na k. 521 gde se brigada uređuje za odbranu hvata vezu sa susedom levo a desni svoj bok osigurava samo svojom snagom jer je potpuno otvoren i nezaštićen. Oko 23 časa partizani napadaju Piskavicu na Jablaničane i Vlasince koji se pod velikim pritiskom povlače na svoje ranije položaje, čime Kozjacima sada ostaje i levi bok potpuno otvoren. Sačekati jutro ovde je bilo nemoguće, jer bi partizani svom snagom napali k. 521 da zbate Kozjake a ovi bi imali da se povlače preko 2 kilometra brisanog prostora. Zbog ovoga i Kozjaci se vraćaju na polazni položaj a ostavlja samo jednu zaštitnicu na k. 521 koju partizani u zoru napadaju te se i ona u sastav brigade povlači.

⁵ Omaška, treba: levi.

U borbama ovog napornog i krvavog dana naročito su se istakli hrabrošću sledeći: *Jablanička brigada*: kapetan II klase Ilija Nikolić, potporučnik Krsta Bulatović, podnarednici: Milutin Rajičević, Radomir Čanović, Dobrosav Ivović, Rade Bulatović i kaplar Trajko Danković. *Vlasinska brigada*: narednici: Uroš Đ. Mladenović, Radomir Jović, Milivoje M. Stojiljković, podnarednici: Dobrivoje Atanasijević, Radivoje M. Đokić, kaplari: Dragutin J. Cvetković, Stojan Milenković, Svetislav V. Marković, Gligorije Veličković, redovi: Dobrivoje S. Vučić, Nikola S. Jović, Milivoje Marinković, Aleksandar Mitrović, Stojadin Stojanović, Todor Stojković, *Kozjačka brigada*: narednici Borivoje A. Srbinić, Stojče S. Pavlović i Milorad Kitanović, kaplari: Sreten R. Stojmenović, Radomir S. Trajković, Sreten M. Denić, Milorad J. Petrović, Petar J. Milanović, Dragutin S. Stojmenović, Ljubomir J. Đorđević i Blagoje A. Stanković, redovi: Milorad P. Milošević, Stanimir L. Nedeljković, Vladimir V. Veličković, Ljubomir J. Pavlović i Jovan M. Tašković. *Južno-Moravska brigada*: konjički narednik Drago Nicović, vodnik Vladimir Vidić, i redovi: Ivan Sočava, Božidar Đorđević, Čedomir Stanković, Đakom Mitić, Vlajko Miljković, Ljubomir Jović, Slavko Stanić, narednik Tihomir Ristić, i podnarednik Radovan Spasić. *Štabni bataljon*: artilerijski potporučnik Milorad Zdravković podnarednik Dragoljub Z. Antić, kaplar Mladen P. Mladenović i redovi: Sava M. Kostić i Nikola D. Čirić.

Sopstveni gubici: Poginuli: iz Južno Moravske brigade redov 2. čete 1. bataljona Petar Petrović i iz Vlasinske redov Sreten S. Petrović, ranjeni: Iz Južno-Moravske brigade: vodnik Vladimir Vidić i redov Vladimir Đorđević. Iz Vlasinske kaplar Svetislav Miljković.

ZAPLENJENO JE: 1 teški ruski mitraljez, sa 1000 metaka, 1 mitraljez, 10 pušaka sa 1200 metaka.

Zarobljeno je: 5 partizana a na položaju je izbrojano 14 mrtvih partizana.

Prednja relacija dostavlja se s molbom na nadležnost.

Komandant, potpukovnik
Mlad. Mladenović

M.P.⁶

⁶ Okrugli pečat: »Štab Južno-moravske grupe korpusa — jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab 110«.

NAREĐENJE ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 16. MARTA 1945. KOMANDANTU RASINSKO-TOPLIČKE GRUPE KORPUSA ZA ZATVARANJE DELA FRONTA NA LEVOJ OBALI DONJEG TOKA REKE BOSNE¹

Š T A B
VRHOVNE KOMANDE

O. Br. 299
16. marta 1945. god.
Položaj

**KOMANDANTU RASINSKO TOPLIČKE
GRUPE KORPUSA.**

Potpukovnik Pavle Đurišić sa svojim snagama bez moga odobrenja otišao je u s. Glogovac² i dalje se ešalonirao duž puta u pravcu Dervente. Cerski korpus drži obalu r. Bosne od skele Adara pa nizvodno naslanjajući se na ostale jedinice koje obezbeđuju r. Bosnu. Pošto su snage potpukovnika Pavla Đurišića razgolitile naš južni front³,

N A R E Đ U J E M :

Da odmah sa svojim korpusom prebacite se na Lipljak k. 277 i da obezbedite liniju k. 241 južno od Glogovca — Lipljak i da ispred ove linije odmah pošaljete jače oficirske patrole u pravcu Dabića Brda i Gornjeg Trnjana da biste izvideli šta se nalazi u s. Majevcu i da li nema tamo kakvih komunističkih snaga⁴. Ako Crnogorske snage drže koji položaj južno od Glogovca, nemojte da ih smenjujete na tim položajima već obezbedite samo dalje i levo prema Bosni i do same r. Bosne gde uhvatiti vezu sa Tufegdžićevim snagama.

¹ Original (pisan na mašini ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 45/3 (VK-V-512/1).

² Na karti 1:100.000: Glogovica.

³ O rasporedu četničkih jedinica po zapovesti Vrhovne komande za odbranu dela leve obale donjeg toka reke Bosne, vidi dok. br. 178.

⁴ i ⁶ U rejonu Majevca je tada dejstvovala 19. krajiška brigada 53. divizije JA. Opširnije o njenim dejstvima vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 34, dok. br. 23 i 78.

Napominjem, da su meštani ovoga kraja jako neraspoloženi prema trupama Pavla Đurišića zbog stoke i kola koje im je oduzeo⁵, a neki iz redova Pavlovog štaba proturaju vesti da se komunisti nalaze na levoj obali r. Bosne oko sela Majeveca⁶. Zbog toga treba proveriti i našim patrolama ispitati stvarno stanje. Kod meštana uvek naglašavati da smo mi srbijske trupe jer će prema Pavlovim upotrebiti i oružje, jer je toliko došlo do neraspoloženja i netrpeljivosti. Skrećem Vam pažnju i da Pavlova okolina pokušava da nas raznim alarmantnim vestima pokrene i da im sledujemo na njihovo-
me putu jer sami nisu u stanju da prođu. Hitno mi dostavljajte sve izveštaje a Vaš pokret na Majevec da bude što pre. Vaše bolnice i nepotrebnu pozadinu ostavite severno od puta i iza grebena da se vatre ne mogu videti sa one strane Bosne.

Vašu pozadinu najbolje razmestite oko k. 196 (3 klm. severno od Podnovlja).

Očekujem najhitniji izveštaj.

Načelnik štaba Vrhovne komande
Armiski đeneral,
Drag. M. Mihailović

BR. 181

SAOPŠTENJE ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 23. MARTA 1945. KOMANDANTIMA NEPOSREDNO POTČINJENIH JEDINICA POVODOM ODLUKE KOMANDE CRNE GORE, BOKE I STAROG RASA O PREBACIVANJU POTČINJENIH JEDINICA U SLOVENIJU UZ POMOĆ USTAŠKO-DOMOBRAANSKIH SNAGA¹

Š T A B
VRHOVNE KOMANDE

O. Br. 309
23. marta 1945. god.

Položaj.

KOMANDANTU

Prema dobivenim obaveštenjima od oficira i vojnika koji su uspeli da se odvoje od trupa Crne Gore i Staroga Rasa

⁵ Vidi dok. br. 160.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 9/4 (VK-V-522).

i dođu ovde kod nas, Pavle Đurišić izvršio je formalnu izdaju prema narodu, Kralju i ovoj komandi².

Poznati crnogorski separatista Sekula Drljević u toku jučerašnjeg dana obilazio ranjenike i bolesnike trupa Crne Gore i Staroga Rasa u Bosanskom Brodu. Znači da je Pavle Đurišić stupio u vezu sa njim³.

Jedinice Trebavskog korpusa koje su lažima i prevarom pukovnika Đure Popovića odvedene u sastav trupa Crne Gore i Staroga Rasa, pokušale su da pobegnu i dođu u sastav svoga korpusa. Nisu uspeli u tome jer ih je Pavle Đurišić preduhitrio i razoružao.

Iz Mlavskog korpusa pobjegla su 4 oficira i to: poručnik Strahinja Ž. Branković, potporučnici Dušan J. Živlaković, Svetozar R. Popović i Dragoljub J. Kuzmanović. Oni izjavljuju da ih je Jagoš Živković prevario da ceo Mlavski korpus, a za njime i ostale srbijanske jedinice po narednju Vrhovne komande kreću sa trupama Crne Gore i Staroga Rasa. Kao što Vam je poznato to je ordinarna laž i sredstvo da zadrži ljudstvo Mlavskog korpusa kod sebe kao i da pokoleba ostale Srbijanske jedinice. Mlavci pokušavaju da se vrate unazad, ali imaju teškoća jer su prebačeni na levu obalu Ukrajine a pozadi njih se nalaze trupe Crne Gore i Staroga Rasa. Očigledno ovaj raspored je zbog toga da ne dozvole srbijanskim i bosanskim trupama da se vrate u svoje jedinice.

Kod mene je došao i komandant Miljevskog bataljona poručnik Zelović koji sprema da odvoji Miljevski bataljon od snaga pukovnika Bačovića⁴ i da se priključi srbijanskim jedinicama.

² Bliže o sukobu između Pavla Đurišića i Draže Mihailovića vidi dok. br. 156, 192 i 193.

³ Preko svojih opunomoćenika, sa Bećirom Tomovićem na čelu, Pavle Đurišić se sporazumeo sa Sekulom Drljevićem, crnogorskim separatistom, koji je kao samozvani »predsjednik Crnogorskog državnog vijeća i Vrhovni komandant Crnogorske narodne vojske« živeo u Zagrebu, da pod njegovu komandu stavi sve svoje jedinice računajući da će na taj način uspeti da ih prebaci železnicom u Sloveniju. Đurišić je odustao od toga i sa svojim jedinicama se za Sloveniju uputio preko planine Motajice i Bosanske Gradiške (Arhiv VII, Ča, k. 149, reg. br. 29/2 i k. 144, reg. br. 42/1). U Lijeveću polju (južno od Bos. Gradiške) 4. aprila 1945. napale su ih jedinice 7. ustaško-domobranske divizije. Glavnina njegovih snaga i izbeglica se tada predala ustašama. Veliki broj njih su kasnije ustaše pobile. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 34, dok. br. 212—214. U ovoj knjizi vidi dok. br. 193.

⁴ Petar Bačović, komandant istočne Bosne, Boke i Hercegovine, tada je raspolagao sa oko 1.000 četnika (vidi dok. br. 191). To su bili: njegov štab i štabna četa, štab i štabna četa Nevesinjskog korpusa, ostaci Gatačke i Nevesinjske brigade tog korpusa, ostaci Bilečke bri-

Trupe Crne Gore i Staroga Rasa idu pod ruku sa ustašama i javno govore da su na Vučijaku došli komunisti i da su sve snage Komande Srbije razbijene. Zbog toga su izvesni delovi trupa Crne Gore i Staroga Rasa sa ustašama poseli položaj oko Karaule i bacačima tuku drum. Ovo je dovoljan dokaz da su trupe Crne Gore i Staroga Rasa stupile u vezu sa ustašama i da sa njima žele da sarađuju. Ovde je čista izdaja za račun crnogorskog separatiste Sekula Drljevića. Crnogorci će ući u sastav Pavelićevih snaga pod komandom Sekule Drljevića, a sve srbijanske i bosanske jedinice koje se nalaze tamo biće razoružane.

Pored usmene propagande Pavle Đurišić pokušava da razara naše redove i da utiče na komandante i jedinice komande Srbije. U tom cilju, pod vidom obaveštavanja ugovorio je sa izvesnim komandantima radio vezu i preko nje dostavlja razne izmišljotine, laži i obećanja. Ovo treba onemogućiti i ni jedan komandant od danas ne sme i ne treba da i dalje održava vezu radio putem s Pavlom Đurišićem. Treba mu otvoreno reći da komandanti srbijanskih trupa ne žele više da održavaju veze sa njime.

Nedajte se zavaravati lažima i separatističkim težnjama Pavla Đurišića. Ovde je očigledna izdaja i to treba svakome da bude jasno.

Povodom ovoga obrazovaću od svih komandanta srbijanskih trupa Ravnogorski sud, koji će sve ovo pretresti i utvrditi, na osnovu čega će Pavla Đurišića lišiti čina i oglasiti za izdajnika. O svemu ovome obavestiće se sve savezničke komande da je Pavle Đurišić sa svojim trupama prešao ustašama i crnogorskim separatistima.

Prednje primiti k znanju i nedati da se laži Pavla Đurišića uvuku u redove naših jedinica. Obratiti pažnju na položaje koje drže prema nama i biti spreman na sve.

NAČELNIK ŠTABA VRHOVNE KOMANDE,
Armiski đeneral,
Drag. M. Mihailović

---

gade Trebinjskog korpusa i delovi Romanijskog korpusa (Arhiv VII, Ča, k. 173, reg. br. 33/5: zapovest komandanta istočne Bosne, Boke i Hercegovine od 1. marta 1945).

Dražu Mihailovića je tada napustilo i nekoliko njegovih bliskih saradnika među kojima Zaharije Ostojić, Mirko Lalatović, Luka Baletić, Dragiša Vasić, Pavle Novaković, načelnik obaveštajne službe Vrhovne komande, i drugi.

Табла
број 309
23. марта 1948. год.
Г. Голдскај.

SECRET
NOI KONTROLA PISMA

№. 100

VII-V-152

КОМАНДИНУ

Према државним обавештењима од официра и војника који су успели да се одвоје од трупа Црне Горе и Старог Раба и друу овде код нас, изврши изврши је формалну издају према народу, Краљу и овој команди.

Голманци црногорски сепаратиста Скенде државни у тиму Југославенског дна обилазио ривенске и босанске трупа Црне Горе и Старог Раба у циљу оком одлучили да је Павле Туркић отукао у везу са њим.

Јединице Трећег војског корпуса које су лажно и претваром пуковника Туре Поповића одведене у састав трупа Црне Горе и Старог Раба, покушавају да побегну и дођу у околину свога корпуса. Нису успели у коме јер их је Павле Туркић и разоружао.

У овом корпусу побегли су 4 официра и то: поручник Стрелић, поручник Јузељ Ј. Јованковић, Свезовар Р. Поповић и поручник Јовановић да их је Јатош Јовановић претварно да црногорски војводе одвојенске јединице по маршеву Туркићу покушавају да се одвоје од трупа Црне Горе и Старог Раба. Као што је познато то је редовно да војводе Јовановићу Павле Туркићу код себе одвоје одвојенске јединице, лажно покушавају да се одвоје од трупа Црне Горе и Старог Раба. Савремено овај распоред је одвојенске и босанске трупама да се врате у своје јединице.

Павле је донео и командант Црногорског батаљона поручник Јовановић да се одвоје одвојенске јединице од свога пуковника Јовановића и да се одвоје одвојенске јединице.

Трупа Црне Горе и Старог Раба иду под руку са устаници и јавно се изјашњавају да их је Јатош Јовановић претварно да црногорски војводе одвојенске јединице по маршеву Туркићу покушавају да се одвоје од трупа Црне Горе и Старог Раба. Као што је познато то је редовно да војводе Јовановићу Павле Туркићу код себе одвоје одвојенске јединице, лажно покушавају да се одвоје од трупа Црне Горе и Старог Раба. Савремено овај распоред је одвојенске и босанске трупама да се врате у своје јединице.

Поред усмене пропаганде Павле Туркићу покушава да гајне и писане редове и да утисне на команданте и јединице команде отукаје. У том циљу, лажно обавештавају уговорно је са извесним командантима јавно везу и да не догађај ривенски команданте, лажно и обавља. Ово треба одмогућити на једну команду од лажно не зна и не треба да и даје одржава везу одвојенске путем и лажном Туркићу. Треба му отворено рећи да команданти одвојенских трупа не желе везу да одржавају везу са њим.

Идеја је изазвати лажно и сепаратистичким тактикама Павле Туркићу. Све је очигледно издаја и то треба свакоме да буде јасно.

Позивом свога одвојенске од свих команданата одвојенских трупа Радничког суда, који ће све ово претрести и утврдити, на основу чега ће Павле Туркићу лажно ина и објавити за издајника. С овим циљем одвојенске ће све своје одвојенске команде да је Павле Туркићу са својим трупама претворе устаницима и црногорским сепаратистима.

Претходно примети и напоменути да се лажно Павле Туркићу јавно у редове ина јединицама и да се лажно Павле Туркићу јавно у редове ина јединицама и да се лажно Павле Туркићу јавно у редове ина јединицама.

СТАВА ВЕОСКОЈ КОМАНДИ,
Државног сепаратиста.
[Signature]
1518 F-5

The time here is almost the same as the time in the

**IZVEŠTAJ ZAMENIKA KOMANDANTA TREBAVSKOG
KORPUSA OD 25. MARTA 1945. KOMANDANTU KORPU-
SA O SARADNJI SA NEMAČKIM TRUPAMA U BORBI PRO-
TIV JUGOSLOVENSKE ARMIJE¹**

Dragi Oče Savo!²

Poziv koji sam dobio od Vas za sjednicu u Skugriću da-
nas stigao je kasno, te nemogu doći radi važnih poslova sa
Nemcima, a Vi dobro poznate mene u pogledu izvršavanja
naređenja upućena mi od Vas, te ovaj puta neka bude bez
mene sednica a Vi što god rešite i zaključite *Naredite ja izvr-
šavam.*

Posle svakog upada partizana na našu teritoriju prakti-
kovali smo održavati sednicu i tražit na odgovornost one lju-
de koji su imali sastanak sa komunistima, osobito koji su na
nekom položaju kao Savo Nikić i drugi, a što nije spovodilo
se u djelo teje izazvalo to u Posavskim brigadama nerasplo-
ženje, a baš zato što smo izgubili ovaj puta najboljih ljudi
nacionalista, kod nas nemože prosti borac ostat živ koga ufa-
te partizani a što je znak dasu nepriljatelji komunisti a sva-
ko onaj koga partizani ne ubiju a bude u njihovim redovima
osobito ljudi koji su na položaju znači pomažu njih tako se
bar kod nas kaže te prije rešenog pitanja tih ljudi nikakav
zajednički sastanak sa njima nesmiijemo održat jer mi nez-
namo sa kakom su oni namerom.

Saljem Vam kola i molim Vas, da Vi dođete ovamo jer
sutra sam zagovorio sa Nemcima da će naši ljudi doći u Brčko
u Diviziju³ kao komandant sreza i Lalić⁴ a najbolje bi bilo da
Vi dođete te da kod Nemaca izdejtstvujete dase Modriča pre-
da u naše ruke kao što sam ja učinio za Gradačac ne zato što mi
je žao Gradački komunist a već radi slobodnog puta iz Posave
u Trebavu.

Nemci me zovu u akciiju dolje sa njima zajedno a ja sam
im odgovorio da sa sektora našeg korpusa nemogu krenuti
bez Vašeg naređenja jer imamo zadatak da čistimo unutraš-
nje partizanske delove u koliko ih ima, meni se nesviđa ići
dalje sa nemcima iz razloga što nebi bilo dobrog računa za

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 235,
reg. br. 2/16 (BH-X-939).

² Božić, protojerej, komandant Trebavskog korpusa.

³ Odnosi se na nemačku 22. pešadijsku diviziju čije su jedinice
obezbeđivale trougao Drina — Sava — Brčko.

⁴ Mihailo, kapetan, komandant Trebavsko-posavskog okruga.

nas, i ljudstvo koje je na položaju višeće koristiti kod kuće radi poljskog rada osobito u ovo vreme, u ostalom Vi kako sa njima udesite.

O situaciji biće te bolje upoznati od Luke Mikića⁵ već od njih.

Molim Vas dođite svakako iako znam daste žrtva za naš korpus.

S. Verom u Boga za K. i O.⁶

25.III-945

M.P.⁷

Komandant
Posav. četn. brigada
Pavle Gajić⁸

BR. 183

IZVEŠTAJ ZAMENIKA KOMANDANTA TREBAVSKOG KORPUSA OD 25. MARTA 1945. KOMANDANTU KORPUSA O SITUACIJI NA TERITORIJI KORPUSA I SARADNJI SA NEMCIMA U BORBI PROTIV JUGOSLOVENSKE ARMIJE¹

Dragi oče Savo²,

Poslao sam pre dva dana izveštaj za Vas i Čiču a sada se ukaza zgodna prilika da Vas izvestim o još nekim novostima.

Juče su dolazili Njemci u Obudovac i sa njima sam razgovarao zajedno sa Pavlom³ i tražio da se oslobodi put Gradačac-Modriča-Trebava te da se povuku ustaše iz navedenih mesta⁴ ili da se u ustaškim redovima zavede disciplina i red

⁵ Poručnik, komandant 7. posavske brigade Trebavskog korpusa.

⁶ Pun tekst te rečenice glasi: »S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu«.

⁷ Okrugli pečat: »Štab Trebavskog četničkog korpusa — Sloboda ili smrt«.

⁸ Tada je bio zamenik komandanta Trebavskog korpusa i komandant posavskih brigada tog korpusa.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 235, reg. br. 1/16 (BH-X-938).

² Božić.

³ Gajić (vidi dok. br. 182).

⁴ Na prostorijski Gradačac, Modriča, Trebava u to vreme nalazile su se ustaško-domobranske jedinice 12. hrvatske divizije. Bliže o njihovoj lokaciji vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 161, knj. 32, dok. br. 15 i 155, knj. 33, dok. br. 28 i 143.

kako nebi dirali naš narod. Tom prilikom podneo sam Švabama opširan izveštaj o stanju u selima: Crkvina, Miloševac, Pisari, Tišina, Kruškovo polje, Bukova greda, Brvnik, Batkuša i Slatina i tražio, da se ustašama izda naređenje da ne smeju zalaziti u ova sela te da se odredi jedna komisija koja bi prošla kroz ova sela i na licu mesta ustanovila počinjenu štetu.

Tražio sam da o ovome podnesem izveštaj lično Njemačkom đeneralu pod čiju komandu potpadaju sve jedinice ustaške i muslimanske na sektoru Brčko — Samac — Gradačac — Bjeljina i sutra treba da odem u Brčko radi ove stvari kao i radi sastanaka sa Šubašićem komandantom planinaca.⁵ Isto tako, Njemci su zatražili da neko obiđe bolesnike i ranjenike koji se nalaze u Brčkom u njihovoj bolnici a kojih imade oko 50 raznih naših jedinica.

Sinoć saznado od brata Pavla, da ste za danas zakazali sednicu te pozvali sve komandno osoblje. Pošto brat Pavle misli da bi bilo neophodno potrebno da dođete Vi u Obudovac i da se sastanete sa nemačkim generalom radi rešavanja ovog pitanja sa ustašama, pošto su već nastupili proletnji radovi a Njemci se mnogo interesuju da li će sva zemlja u svim selima biti zasijana, ja sa moje strane molim Vas, da ako ikako možete dođete u Obudovac i da prisustvujete sastanku koji bi se održao ako ne u Brčkom a ono bar u Lončarima. —

Čujem, da je Račić sa Kalabićem preuzeo neku akciju protiv ustaša,⁶ pa se plašim da nas oni ne ostave na cedilu i ne zavade još više tako, da posle ne budemo u stanju pitanje sa ustašama rešiti u našu korist. Najbolje bi bilo da se ovo pitanje prepusti Vama i da ga Vi rešite kao ste to i do sada znali i umeli učiniti.⁷

Posavske brigade nalaze se na položajima Bukvik — Srnice — Biberovo polje — Gradačac. Njemci traže da ove brigade idu sa njima i dalje učestvuju u akcijama, jer vele, da u druge nemaju poverenja. Ove brigade zarobile su oko 130 pušaka, nekoliko mitraljeza i 2 tenkovske puške a imaju oko 50 zarobljenika koji se nalaze u Obudovcu a među kojima ima i intelektualaca i bivših pretседnika opštinskih vojnogorskih

⁵ Odnosi se na 3. gorski zdruk »Bosanski planinci«. Njegov komandant je bio potpukovnik Anđelko Švab.

⁶ Reč je o akciji Valjevsko-moravskog i dela Korpusa Gorske garde protiv delova ustaškog zdruga koji su 24/25. marta 1945. u rejonu Jakeš — Pećnik napali Valjevsko-moravski korpus. Opširnije o tome vidi u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 17/4 i 18/4: zapovesti Vrhovne komande od 25. marta 1945.

⁷ Vidi dok. br. 136.

nas, i ljudstvo koje je na položaju višeće koristiti kod kuće radi poljskog rada osobito u ovo vreme, u ostalom Vi kako sa njima udesite.

O situaciji biće te bolje upoznati od Luke Mikića⁵ već od njih.

Molim Vas dođite svakako iako znam daste žrtva za naš korpus.

S. Verom u Boga za K. i O.⁶

25.III-945

M.P.⁷

Komandant
Posav. četn. brigada
Pavle Gajić⁸

BR. 183

IZVEŠTAJ ZAMENIKA KOMANDANTA TREBAVSKOG KORPUSA OD 25. MARTA 1945. KOMANDANTU KORPUSA O SITUACIJI NA TERITORIJI KORPUSA I SARADNJI SA NEMCIMA U BORBI PROTIV JUGOSLOVENSKE ARMIJE¹

Dragi oče Savo²,

Poslao sam pre dva dana izveštaj za Vas i Čiču a sada se ukaza zgodna prilika da Vas izvestim o još nekim novostima.

Juče su dolazili Njemci u Obudovac i sa njima sam razgovarao zajedno sa Pavlom³ i tražio da se oslobodi put Gradačac-Modriča-Trebava te da se povuku ustaše iz navedenih mesta⁴ ili da se u ustaškim redovima zavede disciplina i red

⁵ Poručnik, komandant 7. posavske brigade Trebavskog korpusa.

⁶ Pun tekst te rečenice glasi: »S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu«.

⁷ Okrugli pečat: »Štab Trebavskog četničkog korpusa — Sloboda ili smrt«.

⁸ Tada je bio zamenik komandanta Trebavskog korpusa i komandant posavskih brigada tog korpusa.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 235, reg. br. 1/16 (BH-X-938).

² Božić.

³ Gajić (vidi dok. br. 182).

⁴ Na prostorijski Gradačac, Modriča, Trebava u to vreme nalazile su se ustaško-domobranske jedinice 12. hrvatske divizije. Bliže o njihovoj lokaciji vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 161, knj. 32, dok. br. 15 i 155, knj. 33, dok. br. 28 i 143.

kako nebi dirali naš narod. Tom prilikom podneo sam Švabama opširan izveštaj o stanju u selima: Crkvina, Miloševac, Pisari, Tišina, Kruškovo polje, Bukova greda, Brvnik, Batkuša i Slatina i tražio, da se ustašama izda naređenje da ne smeju zalaziti u ova sela te da se odredi jedna komisija koja bi prošla kroz ova sela i na licu mesta ustanovila počinjenu štetu.

Tražio sam da o ovome podnesem izveštaj lično Njemačkom đeneralu pod čiju komandu potpadaju sve jedinice ustaške i muslimanske na sektoru Brčko — Šamac — Gradačac — Bjeljina i sutra treba da odem u Brčko radi ove stvari kao i radi sastanaka sa Šubašićem komandantom planinaca.⁵ Isto tako, Njemci su zatražili da neko obiđe bolesnike i ranjenike koji se nalaze u Brčkom u njihovoj bolnici a kojih imade oko 50 raznih naših jedinica.

Sinoć saznado od brata Pavla, da ste za danas zakazali sednicu te pozvali sve komandno osoblje. Pošto brat Pavle misli da bi bilo neophodno potrebno da dođete Vi u Obudovac i da se sastanete sa nemačkim generalom radi rešavanja ovog pitanja sa ustašama, pošto su već nastupili proletnji radovi a Njemci se mnogo interesuju da li će sva zemlja u svim selima biti zasijana, ja sa moje strane molim Vas, da ako ikako možete dođete u Obudovac i da prisustvujete sastanku koji bi se održao ako ne u Brčkom a ono bar u Lončarima. —

Čujem, da je Račić sa Kalabićem preuzeo neku akciju protiv ustaša,⁶ pa se plašim da nas oni ne ostave na cedilu i ne zavade još više tako, da posle ne budemo u stanju pitanje sa ustašama rešiti u našu korist. Najbolje bi bilo da se ovo pitanje prepusti Vama i da ga Vi rešite kao ste to i do sada znali i umeli učiniti.⁷

Posavske brigade nalaze se na položajima Bukvik — Srnice — Biberovo polje — Gradačac. Njemci traže da ove brigade idu sa njima i dalje učestvuju u akcijama, jer vele, da u druge nemaju poverenja. Ove brigade zarobile su oko 130 pušaka, nekoliko mitraljeza i 2 tenkovske puške a imaju oko 50 zarobljenika koji se nalaze u Obudovcu a među kojima ima i intelektualaca i bivših pretsednika opštinskih ravnogorskih

⁵ Odnosi se na 3. gorski zdrug »Bosanski planinci«. Njegov komandant je bio potpukovnik Anđelko Švab.

⁶ Reč je o akciji Valjevsko-moravskog i dela Korpusa Gorske garde protiv delova ustaškog zdruga koji su 24/25. marta 1945. u rejonu Jakeš — Pečnik napali Valjevsko-moravski korpus. Opširnije o tome vidi u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 17/4 i 18/4: zapovesti Vrhovne komande od 25. marta 1945.

⁷ Vidi dok. br. 136.

odbora. Pavle zateže i mišljenja je da Posavske brigade nebi trebale i dalje ići, međutim Njemci su uporni i mole da ih ne napuštaju te su juče poklonili lično Pavlu jedan teški mitraljez Bredu sa 3.500 metaka. Izgleda da Švabe imaju nameru pošto poto zauzeti Tuzlu i prebaciti partizane na desnu obalu reke Drine. Neki tvrde da je cilj Njemcima ne samo zauzeti Tuzlu, nego preći i u Srbiju i izazivati savezničke jedinice iz Grčke da bi one okupirale Srbiju. U ovo poslednje ne verujem ali moglo bi sve ovo biti kao neka priprema za prebacivanje Nedićevih jedinica u Srbiju.

Prema izjavi zarobljenih intelektualaca u Srbiji se stanje razvija u korist našu. U Beogradu se nalaze članovi Intelžen-servisa njih oko 100 kao i druge razne misije i narod slobodno govori protiv Tita, a iz zarobljene arhive i izveštaja preko radio Beograda vidi se da je četnička delatnost u Srbiji pojačana i da iz dana u dan broj odmetnika u šumi raste. Jedinice koje [su] u februaru mesecu imale oko 1500 mobilisanih sada raspolažu sa 350—400 ljudi. Prema izjavi zarobljenika partizani su u Bosni i Sremu izgubili do sada preko 100.000 ljudi, što poginulih i što pomrlih od tifusa i ostalih zaraza.

Ponovo Vas molim da dođete pošto Pavle poteže pitanje za predaju nekih Skugrićana kao i za Savu Nikića za koga se tvrdi da je dolazio sa partizanima u Gradačac i da je celo vreme dok su bili partizani nalazio se u Skugriću.

Ovakvi glasovi ne znam da li su bili tačni ali su se bili proneli čak iza Kožušane, gde kako čujem partizani uopšte nisu ni dospeli. O svim ovim stvarima razgovaraćemo opširnije kad budete došli.

Ja sam mislio danas poći za Gradačac ali kasnije sam saznao da se sednica neće održati u Gradačcu nego u Skugriću te mi je bilo nemoguće danas doći u Skugrić i vratiti se a sutra stići u Brčko na zakazani sastanak sa Njemcima. Sem toga, danas moram prikupiti još neke podatke o ustašama i njihovom radu.

Mnogo Vas poštuje i pozdravlja

25 marta 1945 godine

Obudovac

Vaš

Vas.⁸ D. Lalić

⁸ Vasilije.

OBAVEŠTENJE ŠTABA DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE OD 30. MARTA 1945. KOMANDANTIMA KORPUSA O PLANU I PRIPREMAMA ZA NAPAD NA SNAGE JUGOSLOVEN- SKE ARMIJE¹

Š T A B
DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE

Str. Pov. Br. SL
30 marta 1945 godine
u 23 časa. —

Samo za komandante. —
potvrditi prijem na koverti. —

KOMANDANTU BOSANSKOG,² LIČKOG³ i DALMATINSKOG
KORPUSA⁴.—

I

Prema vestima sa fronta uspešno se privodi kraju uništavanje partizanskih snaga opkoljenih u tarnovskim šumama.⁵ — Do danas su partizani imali do 1000 mrtvih. Zadatak je naših jedinica, koje u toj akciji učestvuju — defanzivan. One samo zatvaraju pravce, ali ne učestvuju u akcijama. Pri tome treba paziti da partizani negde nebi razbili obruč i izvukli se — ili — napali s leđa, iz pozadine naše jedinice koje drže deo obruča.⁶ Njihov pokušaj prodora iz obruča može da bude prema Crnom Vrh, na liniji Cola — Idrija. U tome smislu oni su dobili i naređenje od svoje komande — kako se to moglo videti iz jedne uhvaćene i dešifrovane depe-

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 155, reg. br. 49/3 (H-V-1127).

² Milan Cvetičanin.

³ Milivoj Vuksanović.

⁴ Živadin Mladenović.

⁵ Prema sekciji 1:100.000 tačan naziv: Trnovski gozd.

⁶ i ⁷ Zbog ranijeg neuspelog pokušaja da unište ili razbiju snage 9. korpusa JA u operaciji »Ribecal« (Rübezahl), »Ribecal II« i »Ribecal III«, Nemci su tokom marta izveli novu ofanzivu pod šifrom »Vintrende« (Winterende). Pošto su uspele da obrazuju širi obruč oko Trnovskog gozda, nemačke, fašističke, italijanske i četničke snage su 28. marta 1945. otpočele napad na jedinice 9. korpusa. Pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja, jedinice korpusa su, posle trodnevnih borbi, bile prisiljene na povlačenje. Njegova 31. divizija, da bi izbegla dalju borbu u okruženju, izvukla je svoje snage u rejon Pivke, italijanska parti-

še. Iz druge depeše koja im je došla iz Italije saopšteno im je da ne računaju na pomoć savezničkih avijona jer da oni imaju važnijih zadataka na velikim frontovima.

II.

Za nekoliko dana biće završena, nadam se uspešno, akcija protiv partizana u Trnovskim šumama.⁷ Posle toga mi ćemo na svoj način, našim snagama po našem planu izvesti detaljnu akciju čišćenja terena između reke Vipave i Jadrana od Dobrog Dola (zona IV. Brig. Dalm. Korpusa) do linije Trst — Sezana — Doberće — Senožeča. U ovoj akciji uzeo bi učešća ceo Dalmatinski Korpus i Bosanski Korpus i jedna brigada iz Ličkog Korpusa. Na označenom prostoru partizana može biti oko 400-manje jedinice za sabotaze, organizaciju, držanje vlasti itd. Radi toga, svaki u svojoj domeni — Komandanti Korpusa preduzeće odmah, još dok traju operacije u Trnovskoj šumi, nasilna izviđanja na Krasu u cilju prikupljanja podataka o snazi i rasporedu neprijatelja, te će mi te podatke dostaviti, sa potrebnim sugestijama za izradu plana za akciju, imajući u vidu označeni teren i naše snage koje će uzeti učešća u toj akciji.

Istovremeno potrebno je znati gde se nalaze pojedini garnizoni domobranski, nemački ili talijanski na terenu ili oko terena na kojem mislimo akcije izvoditi. Ovo radi toga da bi oni znali odmeriti akcijuni radius naših jedinica u operacijama kako nebi došlo do sukoba sa nekomunističkim grupama.

Označene podatke dostaviti mi ovamo do 4. aprila 1945 godine u jutro.

Akciju treba da izvedemo munjevito i uspešno. Trajanje akcije mora da se svede na najkraće vreme, a njen uspeh zavisiće od tačnosti podataka o snazi i rasporedu neprijatelja, pametnog skrojenog i izvedenog plana.

Svima susedima ovom akcijom treba da pokažemo našu vojničku moć i veštinu. Ovo imati u vidu. Sa operacijama na terenu nameravam lično da rukovodim.

---

zanska divizija »Garibaldi Natizone« (Natisone) povukla se na Banjsku planotu, dok se 30. divizija probila na Šentivišku planotu. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom VI, knj. 18, dok. br. 122, 140 i 142, knj. 19, dok. br. 7, 11—14, 27, 29. 34, 56, 59; tom XI, knj. 4, dok. br. 34 i 39. U ovoj knjizi vidi dok. br. 195.

III

Naša delegacija stigla je od Čiče⁸ gde je sav posao uspešno završen. Dobrovoljci⁹ su ušli u sastav J.V.U.O. pod Čičinu Komandu. Čiča je ovamo poslao svoga pomoćnika đenerala Damjanovića¹⁰ radi važnih zadataka. S njim sam već bio u Bistrici. Ovih dana on vrši inspekciju dobrovoljačkog Korpusa i našeg IV. korpusa kod Vojvode g. Jevđevića. Sutra imam ponovan sastanak s njim u Trstu odakle treba da uputimo naše delegate na front V. Armije Američke, da uhvate vezu. Izvođenje ovog posla meni je stavljeno u dužnost od Čiče. Radi toga, sa motorom odmah ovamo uputiti inženjera Lekića koji će ići na označeni put pored ostalih koji su došli iz Vrh. Komande. Neka ponese sve svoje stvari jer se u jedinici više neće vratiti.

IV.

Prekosutra, ili dan kasnije obićiću jedinicu sa g. đeneralom Damjanovićem, koji će vršiti inspekciju, a gde bude moguće i smotru. Komandanti će njemu predavati raport. Posećićemo najpre štabove Korpusa te bi Kditi korpusa mogli postrojiti Korpusne grupe — ako nebi bilo moguće i brigade koje su u sedištu Korpusa. Gosp. đeneral će Komandantima objasniti situaciju u zemlji i naše dalje zadatke. Nadam se da ćemo zateći sve u redu i kako treba.

V.

Ovo naređenje primiti k znanju i spaliti ga kako nebi došlo neprijatelju u ruke i onima koji za sadržaj istoga nebi trebali znati.

Ponavljam akt je strogo poverljive prirode. O uništenju akta podneti mi pismeni izveštaj.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

M.P.¹¹

K o m a n d a n t
vojvoda
Momčilo R. Đujić

⁸ Draža Mihailović.

⁹ Odnosi se na Srpski dobrovoljački korpus (Ljotičeve jedinice).

¹⁰ Miodrag, vidi dok. br. 192, nap. 228.

¹¹ Okrugli pečat: »Štab Dinarske četničke oblasti«.

IZVEŠTAJ KOMANDANTA CERSKOG KORPUSA OD 30. MARTA 1945. DRAŽI MIHAILOVIĆU O ODLUCI PAVLA ĐURIŠIĆA DA POTČINJENE JEDINICE PREBACI U SLOVENIJU¹

95 Dragi Čiča

Od Đurišića sam primio sledeću depešu:

»Veza 151. Uvek ste skloni neistinama pa i sada. Poslednjih dana ste pustili krilatice, delite zlatnike, partijske ravnogorske činove i Karađorđeve zvezde samo da održite vojsku i komandante. Zar to nije sramota, a istorija će to suditi. Lažeš i ti i svi koji kažu da sam imao vezu ma sa kim od ustaških vlasti.² Ali tačno je da vi služite kao zaštitnici Nemcima. Zovete mene i moje komandante divizija na sastanak, hoćete da me likvidirate. Plitki ste da se ne možete prozreti. Nast.[avak].

Moji komandanti slušaju mene i nisu im potrebne obmane na konferencijama. Nisam tebe i ostalu dvojicu zvao na sastanak da donosimo odluke, već da učinimo predlog toj našoj komandi jer obzirom da sam se oslobodio bolesnih, a i izbeglica, hteo sam da vidim mogućnost opstanka ovde. Ali vaš pokušaj likvidacije otvorio mi je oči. Mojim daljim pokretom ja ću vam dokazati sve.

Šaljem vam ovo radi znanja.

Đurišić«

30. III. 1945. g.

p. pukovnik
Drag. S. Račić

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 77, reg. br. 12/5 (S-V-11345/1).

² Vidi dok. br. 181, nap. 3.

IZVEŠTAJ KOMANDE ZAPADNE BOSNE OD 31. MARTA 1945. NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE POVODOM PROTIVREČNIH NAREĐENJA O DALJIM DEJSTVI-MA ČETNIČKIH JEDINICA¹

K O M A N D A
ZAPADNE BOSNE
Pov. Br. 166.

31 marta 1945. god
Položaj

**NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE I GOSPODINU
MINISTRU VOJSKE, MORNARICE
I VAZDUHOPLOVSTVA.—**

Naređenjem Vrhovne Komande Pov.O.Br. 305 od 20 marta 1945. godine dostavljena su u glavnom uputstva za naš rad u sadanjoj situaciji.² — U ovom uputstvu u glavnom se predviđa organizacija što jače gerile na celoj teritoriji Bosne, kao i formiranje pokretnih jedinica. U istome se pored prednjeg kaže: da se Zapadna Bosna ne povede za Komandom Crne Gore i Komandom Hercegovine u svome radu, nego da se Šumadijske i Bosanske snage sjedine i zajednički bore do konačne pobeđe. — Iz ovoga smo zaključili, da odnosi između komanda pojedinih pokrajina i Vrhovne Komande nisu potpuno sredi i da tu ima trzavica i razmimoilaženja,³ — što smo morali sa žaljenjem da konstatujemo. —

Nadalje se u istom naređenju — uputstvu naročito podvlači, da se uspostavi što čvršća i jača veza između ove komande i korpusa neposredno sa Vrhovnom Komandom. —

Međutim danas sam primio naređenje od Komandanta Istaknutog dela štaba Vrhovne Komande đeneralštabnog pukovnika gosp. Ostojića, u kome mi naređuje opštu mobilizaciju i koncentraciju snaga kod Bosansko Krajiškog i Srednje Bosanskog Korpusa u okolini Banja Luke na levoj i desnoj obali r. Vrbasa, koja da se završi do 3. aprila 1945. godine.⁴ — U ovome naređenju naročito naglašava, da sva veza sa

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 206, reg. br. 11/3 (BH-V-9889).

² Nije pronađeno to uputstvo.

³ Vidi dok. br. 181.

⁴ Reč je o naređenju komandanta IDŠVK od 25. marta 1945, koje je Komanda zapadne Bosne u celini prenela u svom naređenju od 31. marta 1945. potčinjenim jedinicama za izvršenje mobilizacije (Arhiv VII, Ča, k. 206, reg. br. 10/3).

Vrhovnom Komandom ima da ide isključivo preko njega t.j. posrednim putem. —

Kao što se vidi, ova naređenja i ako su izdata u kratkom vremenskom razmahu od svega 5 dana nisu u saglasnosti, a pukovnik g. Ostojić se kao predpostavljeni Komandant pojavljuje posle punih 8 meseci, za koje vreme od istog do danas nisam primio nikakvog naređenja ili uputstva za rad: a osim toga kreće se sa Crnogorskim jedinicama, koje ne uživaju kako izgleda poverenje Vrhovne Komande. — Ovakvim radom dovedeni smo u jednu vrlo nejasnu i nezgodnu situaciju. — Kakav stav da zauzmemo prema Komandi Istaknutog dela Vrhovne Komande, a u toliko pre, što sam ja u svome ranijem izveštaju naglasio, da priznajem samo i jedino Vrhovnu Komandu. —

Na osnovu svega napred izloženoga, a da bismo bili na čisto da li su naređenja pukovnika g. Ostojića u saglasnosti i sa znanjem Vrhovne Komande, molim da se ovoj Komandi dostavi objašnjenje u sledećem:

1.) Kakvi su odnosi između Vrhovne Komande i pukovnika g. Ostojića, kao i u kakvoj se ulozi u ovim krajevima pojavljuje pukovnik g. Ostojić?

2.) Da li pukovnik g. Ostojić kreće Crnogorske trupe po odobrenju i saglasnosti Vrhovne Komande?

3.) U koliko pukovnik g. Ostojić ne radi u saglasnosti sa Vrhovnom Komandom, kakav stav da zauzmemo kako prema njemu lično tako i prema jedinicama koje isti vodi?

4.) Da nam se u potpunosti objasne odnosi između komanda, te kako nebi dolazilo do eventualnih nesuglasica, pa možda i vrlo hrdavih posledica? —

Ovo hitno objašnjenje molimo zato, što imamo utisak, da je između Srbijanaca sa jedne strane, Crnogoraca i Hercegovaca sa druge strane došlo do jačih nesuglasica i razmimoilaženja.⁵ —

Napominjem, da mi Srbi iz Zapadne Bosne ne odstupamo ni za dlaku od našega do sadanjeg stava, verni NJ.V. Kralju i našoj Vrhovnoj Komandi i u tome ćemo istrajati do kraja, ali tražimo i molimo da se izvrše ispravke postojećih nepravilnosti, koje mnogo koče pravilan život i rad naše Jugoslovensk Vojske u Otadžbini. — O čemu ću izneti u posebnom izveštaju.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

Draža nas vodi ka Veličini i Slobodi!

Komandant, Pukovnik;
Vranješević

⁵ Vidi odgovor Draže Mihailovića, dok. br. 191.

OPŠTA DIREKTIVA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD KRAJA MARTA 1945. ZA RAD ČETNIČKIH JEDINICA U ISTOČNOJ BOSNI¹

Pregled opšte situacije i direktive za dalji rad.

Borota da ovo umnoži i da Mitranoviću, Žugiću,² Tuševljakoviću,³ a Lazića⁴ i ostale da upozna a da im ne daje.

Okupator: Drži Sarajevo, Bijeljina, Brčko, Gradačac i celu železničku prugu i put Sarajevo — Doboj — Derventa — Brod. U Sremu drži liniju istočno od Vinkovaca sve do ušća Drine u Savu.

Komunisti: U želji da se dočepaju velikih gradova Bosne, rasturili su svoje snage u sve strane, kako prema Sarajevu tako i u oblasti Tuzle, Bijeljine i Brčkog.⁵ Samim ovim učinili su vojničku pogrešku jer teže više političkome uspehu na sve strane nego li stvarnome uspehu koji se samo prikupljanjem velikih snaga može ostvariti. U redovima komunista ima mnogo nasilno mobilisanih čiji je moral vrlo slab. Česti su slučajevi dezertiranja iz njihovih redova i imaju mnogo obolelih od pegavog tifusa.

Ustaše: Najokorelije ustaše podigle su glavu i prete uništenju Srba.

Razne muslimanske i katoličke milicije: su često u vezi sa nama jer teže da sačuvaju narod od svakoga terora i često su puta progonjeni i ovi elementi od ustaša.

N a š z a d a t a k :

Objediniti sve narodne snage bez obzira na veru. Hvataći vezu sa svima milicijama muslimanskim i katoličkim u cilju bratske saradnje i povezivanja i pridobijanja za našu stvar.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 164, reg. br. 14/5 (BH-V-475). Sadržaj direktive prenet je iz VK radio-vezom (vidi dok. br. 192, nap. 222 i 226).

² Ilija, komandant Kladanjske brigade.

³ Radomir Rade.

⁴ Treba: Mazić (Spasoje).

⁵ Na području Sarajeva u to vreme su dejstvovalе jedinice Operativne grupe korpusa JA (2, 3. i 5. korpus) radi oslobođenja Sarajeva, a na sektoru Bijeljina, Brčko, Tuzla jedinice 2. armije JA (23, 25, 28. i 45. NOU divizija) sa zadatkom da razviju ofanzivne operacije opštim pravcem Doboj — Banjaluka radi povezivanja sa 1. i 4. armijom JA. Dejstva Operativne grupe korpusa i 2. armije nisu bila nikakvo »rasturanje snaga«, već su proizlazila iz opšteg plana Vrhovnog komandanta JA za konačno oslobođenje Jugoslavije.

Sačuvati narod od pokolja ustaša i zaštititi ga od komunističkog terora i pljačke, i nasilne mobilizacije.

Dokle god se okupator bavi na terenu Bosne, dotle komunisti ne mogu sve svoje snage skocentrisati samo prema nama a mi nećemo dozvoliti da ako okupator ode, da naše pokretne snage budu izložene uništenju od strane skoncentrisanih jačih komunističkih snaga. Zbog toga mi moramo osmatrati dobro i rad okupatora, jer dokle god on drži Sarajevo, Bijeljinu i Brčko, dotle je on u Bosni i dotle naše pokretne snage neće biti izložene jedinstvenom udaru komunističkom. Znači mi moramo gledati i biti uvek obavešteni o položaju okupatora. Pošto okupator još drži gornje gradove to sad nam se daje vreme da što bolje organizujemo gerilu na celoj oblasti Bosne i za to isto vreme prikupimo pokretne snage koje će se sjediniti sa snagama Komande Srbije za dalji rad. Razvojem naše gerile i prikupljanjem pokretnih snaga a ostajući još u Bosni mi ćemo uspeli da naš narod zaštitimo od ustaškog pokolja i komunističke tiranije i pljačke. Kada okupator bude napustio Sarajevo, to je znak za pokretne trupe iz oblasti Sarajeva, Zenice i Ozrena kao i Trebave da se prisajedine srbijanskim snagama a da gerila ostane sama na terenu. Napuštanje Bijeljine i Brčkog znak je za majevičke pokretne snage i Posavske Trebavske snage da se prisajedine Srbijanskim snagama. Majevičke i Trebavsko-Posavske snage mogu na prisajedinjenje doći i kroz Slavoniju i za to Majevica neka bude u stalnoj vezi sa nama, a Pavle Gajić da se stalno kurirski veže za Leku Damjanovića. Prolazak kroz Slavoniju samo u koliko ne bi oni mogli proći pravo na zapad preko r. Bosne.

Komanda Zapadne Bosne pukovnika Vranješevića ima još vremena, ali ipak i ona ima da prikupi sve pokretne snage i da organizuje gerilu. Pukovnik Vranješević ne treba da se povede za delovima snaga Komande Crne Gore koja je prepuna izbeglica niti sa delovima pukovnika Bačovića koje su bez borbene vrednosti.

Cilj Vrhovne komande je da ujedini sve Šumadiske i Bosanske snage i da ne napušta Bosnu sve dokle ne bi na to bila prinuđena, silom događaja. Srbijanci i Bosanci boriće se do kraja rame uz rame da bi zaštitili naš narod od ustaša i komunista.

Imamo dovoljno vremena da posejemo što jaču gerilu u celoj Bosni, a ona je u punom razvoju i u Srbiji.⁶

⁶ Draža Mihailović nije uspeo da razvije »gerilsku borbu« ni u Srbiji niti u ma kom delu Jugoslavije. Njegove trupe su obično razbijale ili zarobljavale jedinice KNOJ-a uz pomoć naroda i narodne vlasti pri samom pokušaju ubacivanja na pojedina područja ili ubrzo po dolasku na određeni teren.

Budno posmatrajte rad okupatora, ustaša i komunista. Trupe potpukovnika Đurišića i pukovnika Baćovića ne sudeluju u ovome radu zbog velikog broja izbeglica i po sopstvenom priznanju zbog slabije borbene vrednosti. Kad se potpukovnik Pavle Đurišić oslobodi izbeglica onda će on biti sposoban za borbu,⁷ a dotle Srbijanci i Bosanci ima da dele sudbinu u zajedničkoj borbi za narod, za Kralja, za slobodu protivu svih neprijatelja.

Ovo za Leku (Smit) i Borotu.

BR. 188

IZVEŠTAJ KOMANDANTA RASINSKO-TOPLIČKOG KORPUSA OD 3. APRILA 1945. DRAŽI MIHAILOVIĆU O NEUSPELOM POKUŠAJU SPORAZUMEVANJA SA JEDINICAMA CRVENE ARMIJE O USPOSTAVLJANJU SAVEZNIČKIH ODNOSA I BORBENE SARADNJE¹

KOMANDA
RASINSKO-TOPLIČKOG KORPUSA²
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

Str. Pov. Br. službeno
3-IV- 1945. god.
Slobodne Srpske Planine

NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE

U vezi naređenja Str. Pov. O.Br. službeno od 3 aprila tek-god.,³ dostavlja se sledeći izveštaj:

Čim sam bio obavešten da Ruske trupe prelaze u Srbiju⁴ preduzeo sam pooštrene i naročite mere u pogledu sabotaze, ometanja nemačkih transporata i napada na Nemce. U tome cilju poslao sam jedno jako odelenje pod komandom na-

⁷ Tih dana je Pavle Đurišić sa svojim jedinicama napustio Dražu Mihailovića i uputio se ka Sloveniji (vidi dok. br. 181).

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 81, reg. br. 20/5 (S-V-12189). Dokument je na pojedinim mestima oštećen (pocepan).

² Preformiranjem Rasinsko-topličke grupe korpusa (Rasinski, Toplički i Jastrebački korpus) 1. marta 1945. formiran je Rasinsko-toplički korpus (vidi dok. br. 171).

³ To naređenje nije pronađeno.

⁴ Jedinice 3. ukrajinskog fronta Crvene armije su 6. septembra 1944. izbile na jugoslovensko-rumunsku granicu kod Turn Severina.

rednika Bože Radonjića, koji je imao zadatak da preseče nemačke komunikacije između Vrnjačke banje i Kraljeva i da onemogući dovlačenja pojačanja iz Kraljeva prema Kruševcu. Jedan deo snaga Topličkog korpusa sa istim zadatkom postavljen je između Stopanje i Trstenika. Druga Kruševačka brigada i jedan deo Jastrebačkog korpusa imali su zadatak da prekinu komunikacije i napadnu Nemce na pravcu Kruševac — Stalać. — Ostali deo snaga bio je podeljen u dve grupe od kojih je jedan deo blokirao Kruševac sa zadatkom da se Nemcima onemogući izlazak iz Kruševca. Sve ostale snage bile su mi angažovane u stalnom odbijanju komunističkih snaga na moje snage.⁵ Brojno stanje mojih snaga koje su bile angažovane istovremeno protiv Nemaca i protiv komunista iznosilo je nešto preko 10000. Komunisti u opšte nisu vršili napad na Nemce već samo na moje snage. Sve jedinice su u potpunosti izvršile svoj zadatak. Raspored snaga izvršio sam sporazumno sa američkim vojnim delegatom poručnikom KRAMEROM⁶, koji se na terenu i lično uverio da je komunističkim snagama jedini cilj bio napad na nas, a ni u kom slučaju na Nemce.

Sve su pripreme učinjene, da se Ruske trupe po naređenju Vrhovne komande dočekaju kao savezničke trupe⁷. U tom cilju, na dan 13 oktobra 1944 god. kada se saznalo za prelazak ruskih trupa preko reke V. Morave, američki delegat poručnik KRAMER, napisao je pismo komandantu Ruske divizije u kome mu je izložio da želi da se sastane sa njime i molio ga da mu se obezbedi put do njega od strane Ruskih jedinica, jer nije imao poverenje u partizanske odrede i bojao se da su oni već ubačeni u ruske trupe te bi u putu mogao biti ubijen pošto su mu partizani pretili ubistvom. Pismo KRAMEROVO, koje je bilo namenjeno komandantu Ruske divizije primio je potporučnik Aleksandar Zlatković, 13 oktobra 1944 god. u 6 časova i odmah krenuo na put u pravcu Varvarina. Zlatković je pronašao komandanta divizije 14 oktobra 1944 god. u 10 časova u selu Čičevcu (kod Stalaća). Ruski komandant uputio je Zlatkoviću pitanje, da li ćemo mi da se borimo protiv njih. Iznenaden, Zlatković je odgovorio: »pa mi smo saveznici zašto da se tučemo« na to je Ruski komandant divizije odgovorio: »ne, mi nismo saveznici«. Onda je pitao

⁵ Na području Kruševca tada su se nalazile jedinice 2. proleterske brigade i one su vodile stalne borbe protiv udruženih nemačkih i četničkih snaga.

⁶ Elsvort Kramer (Eslworth) je 26. septembra došao u štab Draže Mihailovića zajedno sa američkim pukovnikom Mak Daulom, a kasnije je bio dodeljen štabu majora Keserovića.

⁷ O stavu četnika prema Crvenoj armiji vidi dok. br. 94.

otkuda je Amerikanac u našem Štabu. Kada mu je objašnjeno da je poručnik KRAMER, član Američke vojne misije pri našoj Vrhovnoj Komandi, rekao je: »kod vas nema nikakve Američke vojne misije.« Po tom je uzeo kartu, pokazao položaje oko Kruševca i rekao: »svuda na ovim položajima nalaze se partizani«. Na to je Zlatković rekao: »Da se na pokazani položaj nalaze naše snage i da partizani napadaju na ove položaje«. Pomenuti komandant divizije odgovorio je energično: »ne, to nije istina«. Po tom je rekao da će predati pismeni odgovor. Tačno u 13 časova istoga dana u Varvarinu komandant divizije pozvao je Zlatkovića i predao mu pismeni odgovor za poručnika KRAMERA. Tom prilikom i usmeno je rekao potporučniku Zlatkoviću, da je u odgovoru poručniku KRAMERU, tražio da naše snage do 16 časova istoga dana (14 oktobra), razoružaju Nemce i da po tom polože oružje Ruskim trupama i to kako oružje zaplenjeno od Nemaca tako i svoje — sopstveno oružje, stim da svi vojnici imaju biti prikupljeni u Kruševcu zajedno sa svojim starešinama, gde će se predati Ruskim trupama. U protivnom ako se po ovome do određenog roka ne postupi oni će nas napasti. Potporučnik Zlatković je sa ovim odgovorom imao da pređe i to pešice 23 km. Od Varvarina do Kruševca. Iz čega se vidi da im je bio cilj da ovaj izveštaj ne stigne na vreme.

14 oktobra u 6,30 časova, stigao je u moj Štab Komandant Deligradskog korpusa, major Vesić,⁸ sa jednim ruskim poručnikom, čijeg se imena ne sećam. Odmah je održana konferencija na kojoj sam prisustvovao ja, moj pomoćnik potporučnik Piletić, poručnik KRAMER, Ruski poručnik i major Vesić. Ruski poručnik je izjavio, da ima ovlašćenje, da reguliše odnose između naših trupa i Ruskih trupa koje nadiru prema Kruševcu. Rekao je: da ću ja ostati kao komandant u Kruševcu, da se naše trupe tretiraju kao savezničke, da se partizanima ne dozvoljava dolazak u Kruševac i da će ako pokušaju da nas napadaju biti razoružani⁹ — Major Vesić je došao kao svedok da potvrdi, da se prema našim jedinicama postupa kao prema saveznicima, jer je jedan deo njegovog korpusa pod punom ratnom opremom išao zajedno sa Rusima kao prethodnica u pravcu Kruševca. Tada je odlučeno da se Nemačkim jedinicama u Kruševcu¹⁰ postavi odmah ultimatum, da do 9 časova istoga dana polože oružje. Odmah je upućen Načelnik štaba major Mikić sa kapetanom Popovićem da

⁸ Vlastimir.

⁹ O tome vidi dok. br. 92, dep. br. 1098 i 1099.

¹⁰ U Kruševcu su se tada nalazili delovi 7. SS divizije (Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 4, dok. br. 152).

pozovu Krajs komandanta majora Knija i da se njemu lično saopšti naša odluka. Mikić¹¹ i Popović, izložili su majoru Kniju situaciju i pozvali ga da dođe kod mene. Oko 8 časova major Kni je u pratnji komandanta divizije Princ Eugen stigao u moj Štab automobilom. Ovde u prisustvu poručnika KRAMERA, saopštio sam mu da do 9 časova sve nemačke snage koje s nalaze u Kruševcu imaju da polože oružje i da se predađu u protivnom napad na njih će mo zajedno sa Rusima otpočeti u 9 časova. Videći da su blokirani i otsečeni sa svih strana, a pošto su im tenkovi u toku noći 13/14, bili upućeni protiv naših snaga prema Stopanji — Počekovini — Trsteniku, gde su naše snage u toku noći uništile im nekoliko transportata, to su bili prinuđeni da postavljeni ultimatum prime. Tražili su samo, da im se odobri da se mogu vratiti do svojih potčinjenih starešina, da bi se izbegao eventualni sukob prilikom razoružavanja usled neobaveštenosti. Poručnik KRAMER i ruski poručnik su izjavili da su sa ovakvim rešenjem potpuno zadovoljni. Posle toga Ruski poručnik u pratnji potpukovnika Piletića,¹² kao oficira za vezu otišao je u selo Jasiku gde se nalazio komandant kolone Ruski potpukovnik čijeg se imena ne sećam. Po isteku roka ultimatumu, t.j. u 9 časova naredio sam da se počne sa razoružavanjem nemačkih trupa, a sve vreme Ruska komanda u Jasici, svakih deset minuta bila je obaveštavana o toku razoružavanja. Za ovo vreme dok su nemačke trupe razoružavane Nemci su preko radiostanice izvestili tenkovske jedinice, koje su se nalazile na putu Kruševac — Kraljevo i 16 nemačkih tenkova probijalo se u pravcu Kruševca, a jedan avion sa nemačkim pukovnikom pošao je iz Kraljeva i spustio se na Aerodrom u Kruševcu, misleći da aerodrom još uvek drže Nemci. Tom prilikom zaplenjen je avion, a zarobljen pilot i nemački pukovnik. Na spomeniku u Kruševcu istaknute su Jugoslovenska, Ruska, Američka i Engleska zastava. Većina Nemačkih jedinica polagala je oružje bez otpora, a izvestan deo je davao otpor i tom prilikom su poginula naša 17 vojnika i 23 ranjeno među kojima i kapetan I klase Boža Božović. Nemački gubici su bili znatno veći. U tom su stigli tenkovi i preostale nemačke snage pod njihovom zaštitom otpočele su probijanje prema Kraljevu, ali su na celom putu desetkovane od naših snaga, tako da je vrlo mali deo uspeo da se izvuče i stigne do Kraljeva. Zaplenjeno je u Kruševcu 25 teških minobacača, 96 puškomitraljeza, 8 teških mitraljeza oko 200 mitraljeza, 15 vagona municije, oko 1200 pušaka i oko 200 vagona raznog materijala.

¹¹ Ljubiša.

¹² Verovatno Velimir (vidi dok. br. 92, nap. 85).

Prilikom napada kod Stopanja i Počekovine zaplenjeno je 73 puškomitraljeza, 14 teških minobacača, 170 mitraljeza i oko 2000 pušaka.

U Kruševcu je formiran odbor od najviđenijih građana, izdat proglas narodu i organizovan svečani ulazak Ruskih trupa u Kruševac. Odmah su ruske trupe obavestene da su Nemci isterani iz Kruševca i da je Kruševac zauzet i oko 10.30 časova stigao je prvo komandant kolone Ruski potpukovnik, zatim 4 puna kamiona potpuno naoružanih vojnika majora Vasića, potom ruske jedinice na konjskim kolima i najzad njihove jedinice koje su išle pešice, a kojima smo mi bili uputili u susret naše kamione da ih prebace za Kruševac. Komandant kolone ruski potpukovnik bio je oduševljen dočekom naše vojske i ogromne mase naroda i u razgovoru samnom, a u prisustvu poručnika KRAMERA, izrazio je svoje zadovoljstvo rekao da su mu poznate naše borbe protiv okupatora još od 1941 god., da se naša vojska ima smatrati kao regularna, a da će se partizani razoružati, jer pripadaju grupi Trockista, rekao je i to, da je upoznat sa razgovorom koji je samnom vodio njegov poručnik i još jednom potvrdio da je sa postignutim potpuno zadovoljan. Tada je održan zbor na kome je prisustvovao skoro ceo Kruševac. Pored ostalih govorio sam prvo ja i izneo našu borbu i zahvalio saveznicima na pomoći koju su nam ukazali da bi mogli da oslobodimo Kruševac, potom je govorio Ruski potpukovnik koji je izneo da se oni bore za demokratiju i zahvalio nam na našoj borbi protiv okupatora. Američki član misije poručnik KRAMER, na engleskom jeziku održao je govor sličan govoru Ruskog potpukovnika sa dodatkom da će Amerika učiniti sve da se prava demokratija u Jugoslaviji ostvari. Za vreme održavanja zbora partizani su vršili napad na sektor kapetana Tomaševića.¹³ Odmah sam postavio pitanje Ruskom potpukovniku, da li slučajno nema Ruskih snaga koje nailaze od pravca sela Dedinje. Potpukovnik je energično odgovorio da osim snaga koje su došle preko Jasike nikakve njihove snage od Stalaća ne[ma] prema Kruševcu. Prema tome i on je zaključio, da napad vrše partizani, zato je pozvao jednog svoga kapetana i naredio mu u prisustvu mome i poručnika KRAMERA, da odmah uhvati vezu sa partizanima i da im u ime Ruske armije naredi da prekinu napad i da se povuku. Ovom kapetanu stavili smo na raspoloženje automobil i on je u pratnji jednoga našeg oficira otišao na položaj da izvrši naređenje svoga starešine. Međutim, partizani su odbili da razgovaraju sa njima i nastavili su napad. Tada je Ruski potpukovnik ponovo naredio

¹³ Mirko, komandant 2. rasinske brigade Rasinskog korpusa.

ovome istom kapetanu da ponovo saopšti partizanima da obustave napad u protivnom Ruske trupe će biti upotrebljene protiv njih. U to vreme stvarno je se bila pojavila jedna Ruska kolona sa pravca selo Dedina. Čim smo o ovome obavješteni, naređeno je kapetanu Tomaševiću, da ovu kolonu propusti da uđe u Kruševac što je on odmah i učinio. To je bilo oko 13 časova. Kad je ova Ruska kolona ušla u Kruševac partizanski napad je nešto popustio.

Tada je ruski potpukovnik izjavio da je dobio izveštaj, da njegov komandant divizije, onaj isti general koji je u Čičevcu dobio pismo od poručnika KRAMERA, i dao odgovor kako je napred izneto, treba da dođe u Kruševac i pozvao me je da mu pođemo u susret. Pošli smo automobilima i između Kruševca i Jasike sreli komandanta divizije koji se samnom rukovao veoma hladno i naduto a mome pomoćniku nije hteo ni ruku da pruži. Njegovi pratioci opkolili su nas sa napere-nim mitraljezima. Jedan od pratioca videći na mome naredniku Predragu Bogdanoviću državni grb Kraljevine Jugoslavije na rukavu sa natpisom: »Sa verom u Boga za Kralja i Otadžbinu«, okrenuo se ostalim Ruskim pratiocima i izgovorio ove reči: »Jop tvoju mać monarhističku, eto nužno vso razoružać i zarezat«. Ove reči je nekoliko puta ponovio, a ostali su se cinički smejali. Ovo se sve dešavalo u neposrednoj blizini komandanta Ruske divizije. Tada smo krenuli prema Kruševcu, ali tako da ja sa mojim automobilom moram biti u sredini kolone i tako me u stvari sproveli u Kruševac. Odmah smo otišli u hotel »Pariz« u jednu sobu gde je došao i poručnik KRAMER sa tumačem, trgovcem Jakovljevićem, iz Kruševca. Ovde u hotelskoj sobi bila je ista psihoza kao i prilikom susreta na putu. Ruski komandant divizije mene je pitao samo, koje položaje drže moje jedinice, koliko su udaljene od Kruševca i koja je jačina jedinica. Na to sam mu ja odgovorio, da se jedan deo mojih snaga nalazi u samom Kruševcu i oko njega, a drugi deo još uvek na mestima, a drugi na verovatnim pravcima odakle bi Nemci mogli pokušati napad na Kruševac, a da je brojno stanje mojih jedinica 12000 boraca odlično naoružanih našto se on trgao i prekinuo dalji razgovor samnom. Tada se obratio poručniku KRAMER veoma drsko i rekao mu: »da njemu nije poznato da postoji neka Američka vojna misija kod Draže Mihailovića, te prema tome on će biti zadržan i sproveden višem Štabu. Videći kakve su njegove namere ja sam se neopaženo izvukao do klozeta i sporednim izlazom napustio hotel »Pariz« i otišao u svoj štab. Ubrzo zatim došao je moj obavestajac i izvestio me, da me komandant Ruske divizije poziva na sasta-

nak u 16 časova. Upravo u to vreme stigao je potporučnik Zlatković iz Varvarina, čije su noge bile potpuno krvave od trčanja da bih stigao na vreme, predao je meni odgovor i rekao mi šta mu je usmeno rečeno, od strane ruskog generala. Isto tako obavestio me je, da je video jednu veću kolonu vojnika Varvarinskog korpusa koji su bili razoružani i pod jakom stražom sprovedeni u pravcu Paraćina. Tada sam odlučio, da na sastanak uputim svoga načelnika Štaba, majora Mikića i određenog komandanta mesta u Kruševcu, koji kao Ruski đak odlično govori ruski. Već u to vreme Kruševac je bio pun komunista koji su se provukli pored Ruskih trupa, ili pak došli zajedno sa njima. Pod izgovorom da vrše posedanje položaja Ruske jedinice izišle su na položaje oko Kruševca i odmah pristupile razoružanju mojih jedinica. Isto ovo činjeno je i u samom Kruševcu gde su Rusi zajedno sa komunistima hvatali naše vojnike na ulici, lokalima i po kućama i razoružavali ih. Vojnicima sam kao i starešinama ranije bio izdao naređenje, da se Rusima ne daje nikakav otpor i stoga nijedna puška nije opaljena, na njih prilikom razoružavanja. Ljudi su bežali iz rovova sa oružjem i tom prilikom ubijani, ali niko od njih nije upotrebio oružje protiv Rusa. U koliko je bilo moguće obavestio sam ljudstvo da se u sitnim delovima izvuče iz komunističko-Ruske blokade i da krene u pravcu Željina i Goča. Tada se vratio kod mene u Štab ponovo major Mikić i izvestio, da komandant divizije ponovo zahteva, da ja lično moram doći na konferenciju. Videći da je njegov cilj da me uhvati i preda komunistima nisam otišao na sastanak, već sam sa najužom pratnjom krenuo u pravcu sela Mačkovca, uveče oko 17 časova. Razoružanje mojih snaga prvo je otpočelo na položaju a docnije i u samoj varoši.

Jedinice majora Vesića, nalazile su se pod oružjem u Kruševcu, međutim kada je meni upućen poziv za sastanak, pozvan je i major Vesić, da dođe kod svoje jedinice. Tada mu je naređeno, da se vojnici sa oružjem popnu u kamione i tada ih je jedan Ruski oficir, koji je išao automobilom ispred ovih kamiona, doveo kod hotela »Evrope« i naređio parkiranje u ulici između hotela »Evrope« i krojačke radnje Stanka Katića t.j. Čolak Antićeve ulice. Tek tada major Vesić primetio je, da su sa svih strana blokirani od Ruskih trupa. Tada je ovaj ruski oficir naređio da vojnici i starešine ostave oružje u kamionima, a oni da se postroje ispred kamiona. Major Vesić, je protestovao i tražio da ga prijave komandantu divizije jer mu posle postignutog sporazuma sa Rusima nikako nije bio jasan ovaj postupak, pa je smatrao da je po sredi kakva zabuna. Međutim Ruski oficir ovo je kategorički odbio i pozvao

ga da on i njegovi vojnici izvrše naređenje u protivnom trupe koje su ih blokirale upotrebiće oružje. Vojnici su bili neodlučni, ali im se major Vesić obratio sa rečima: »Junaci, neka ova prevara služi na čast slavnoj Ruskoj Crvenoj armiji«. Posle toga veći deo vojnika položio je oružje, a jedan deo koristeći nastao metež pobjegao je i u toku sledeće noći probio se kroz blokadu. Razoručani vojnici zajedno sa majorom Vesićem, zatvoreni su u zatvor prestoništva policije. U to vreme sa položaja su i iz varoši dovodili naše razoručane vojnike kod spomenika i u ovoj prvoj partiji bilo ih je ukupno 5—700. Tu kod spomenika, skidane su oznake (amblemi i epolete) našim vojnicima i starešinama, maltretirani i tučeni od strane Ruskih vojnika i partizana, a zatim su i oni sprovedeni u logor gde su predati na čuvanje partizanima. Prema izjavi odbeglih, koji su bili razoručani, svi su bili pretrajeni od strane ruskih nižih starešina i vojnika najmanje 20 puta i tom prilikom oduzete su im sve privatne stvari, tako da ni jedan više nije imao ni časovnika, ni prstena niti čega drugog od vrednosti, formalno su bili opljačkani. Neki od naših starešina bili su pobijeni još iste večeri od strane komunista. Isti posao bio je i sa Srpskom državnom stražom, koja je zajedno sa nama učestvovala u razoručavanju Nemaca. Interesantan je slučaj koji se desio sa narednikom vodnikom iz S.D.S. Radonjom Glavatovićem. Prilikom njegovog razoručavanja na ulici bio je lično prisutan Ruski đeneral, Komandant divizije, koji je iz svoga džepa izvadio punu šaku petokrakih zvezda i ovom poznatom borcu ponudio da uzme jedan komad. Glavatović, je pozdravio generala i rekao mu: »Ja sam jugoslovenski podoficir i osim Dražinog Grba, neću da nosim nikakve druge ambleme niti pak oznake. Ruski đeneral je ovim postupkom bio strahovito revoltiran i naredio da Glavatovića vode u zatvor. Prilikom sprovođenja Glavatović je uspeo da pobjegne.

Sve ove događaje posmatrao je iz svoga zatvora (sobe u hotelu »Parizu« gde je bio pod stražom, američki poručnik KRAMER.

Sa našim razoručanim vojnicima postupak je bio najgori, odnosno mnogo gori nego sa zarobljenim Nemcima, koje smo zajedno sa nemačkim pukovnikom predali Rusima. Partizani koji su čuvali naše vojnike naizmenično sa Rusima, pljačkali su naše vojnike, a prilikom sprovođenja pešice, od Kruševca za Paraćin, Rusi [i] partizani su kundačili naše vojnike i starešine. Hranu im u opšte nisu davali, a kada bi ko pokušao da pije vode, pored drumova iz bare, bio je na licu mesta ubijen ili u najboljem slučaju premlaćen. Jedan naš vojnik uspeo je da pobjegne iz kolone, ali je gonjen od strane Rusa na konjima uhvaćen, doveden pred kolonu i tu ubijen

iz Mitraljete. Pre nego što je ubijen uspeo je samo utoliko da uzvikne: »Živeo Kralj Petar Drugi«. U blizini sela Kaonika, major Vesić, je viknuo: »sklanjajte se evo automobila«, sprovednici su se zbunili i uskomešali i ovu priliku iskoristio je major Vesić i nešto vojnika, da pobegnu u razne pravce. U Kruševcu je bila opšta pojava, da Ruski oficiri dele petokrake zvezde i zajedno sa partizanima prinuđavaju građane da ih nose. Ja sam sa najbližom pratnjom zanoćio u selu Mačkovcu, a jedan deo snaga, pod komandom majora Antonovića u selu Globoderu, gde su u toku noći bili napadnuti od partizana i još iste noći produžili prema Željnu.

15 oko 10 časova, kolonu majora Antonovića,¹⁴ sustigla su dva Ruska oficira i jedan bez oznake, na konjima, u selu Brezovica i tražili da komandant uputi sa njima u Štab njihove jedinice dva naša oficira radi pregovora, stim da Ruska crvena Armija preuzima garanciju za njihove živote. Pošto sam se ja nalazio na drugom pravcu i dosta udaljen, te nisam imao veze sa ovom kolonom, to su major Antonović i ostale starešine odlučili, da se u Ruski štab sa poslatim njihovim oficirima upute kapetan Aleksandar Popović i Stevan Uzelac, koji su i odmah krenuli za pomenuti Štab. Kapetan Popović i Uzelac sa Ruskim oficirima došli su u blizinu sela Počekovine gde ih je očekivao jedan ruski major komandant bataljona, sa nekoliko oficira i jednim tumačem koji je imao na sebi jugoslovenski šinjel, a predstavljao se kao Rus, međutim odavao je potpuno izgled našeg partizana i to terenca, jer je imao taze žuljeve na rukama. Ruski major, čije ime neznam, postavio je u ime komandanta divizije zahtev, da istoga dana do 18 časova naše jedinice u marševskom poretku zajedno sa starešinama i zastavu dođu na isto mesto kod sela Počekovine, gde će biti razoružani od ruskih trupa, stim da će sve starešine ostati zajedno sa svojim jedinicama i imati pravo da nose oznake činova, stim da će docnije od ove vojske biti formirana narodna vojska u kojoj će naše starešine zadržati svoje položaje. Na postavljeno pitanje kakav je njihov stav prema partizanima, odgovorio je: »partizanima je isto tako naređeno da polože oružje, a u koliko ne budu postupili po tome, biće razoružani, ali samo u tom slučaju ako se budu suprotstavljali crvenoj armiji«. Popović i Uzelac primetili su jednu partizansku jedinicu koja se nalazila svega 200 metara od mesta razgovora i na to su skrenuli pažnju Ruskom majoru, ali on je odgovorio: »da to nisu partizani, već meštani — seljaci« što očigledno nije bilo tačno. Tada su Popović i Uzelac izložili, da nisu ovlašćeni da dadu nikakav odgovor po ovome zahtevu

---

¹⁴ Dimitrije, komandant bivšeg Jastrebačkog korpusa.

u toliko pre, što ja nisam bio u vezi sa jedinicama. Osim toga primetili su, da je vremenski nemoguće postupiti po zahtevu komandanta Ruske divizije jer je jedan deo snaga nalazi već na Željenu, a drugi delovi su isto tako veoma udaljeni. Osim toga predložili su, da Rusi odrede tri oficira kao pregovarače, koji će poći sa njima do našeg štaba, stim da jugoslovenska vojska u Otadžbini preuzima garanciju za živote ovih Ruskih oficira. Ruski komandant bataljona ovo je prihvatio i odredio kao delegate, jednoga kapetana i poručnika koji je već bio kod naše jedinice u selu Brezovici i jednoga bez ikakvih oznaka, ali koji je izgleda imao najvažniju funkciju. Njima je naređeno, da se imaju vratiti natrag još istog dana. Stigli smo svi zajedno u selo Stanišince noću između 15 i 16 i prijavili se pukovniku Jovoviću¹⁵ kao našem najstarijem oficiru. U toku noći, nije se mogao dati nikakav odgovor, jer još uvek nije bilo veze samnom zato je ovoj trojici Ruskih oficira predloženo da prenoće i sačekaju do ujutru. U toku noći vođeni su nezvanični razgovori kojom je prilikom Ruski kapetan pokušavao da predstavi blažije našu situaciju nego što je to predstavio njegov major u Počekovini. Stalno je tvrdio, da partizanski pokret kod nas u stvari predstavlja Trockistički pokret i da partizani moraju biti razoružani, a vlast moraju preduzeti pravi predstavnici naroda, a to smo mi. Ujutru 16 oko 7 časova održana je konferencija na koju su prisustvovali sva tri Rusa, komandant Topličkog korpusa pukovnik Jovović, komandant Okruga pukovnik Vujičić,¹⁶ komandant 1 Topličke brigade, major Đurković,¹⁷ komandant 2 Topličke brigade, major Ivanović,¹⁸ komandant 3 Topličke brigade major Julinac,¹⁹ komandant 1 Kosaničke brigade, major Nićiforović,²⁰ komandant 2 Dobričke brigade, kapetan Kostić²¹ i kapetan Popović i Uzelac²² koji su bili na pregovorima u Počekovini. Tom prilikom zapisnički je konstatovano šta Rusi traže od nas. Njihovi zahtevi uglavnom su se sastojali u tome, da se odmah izvrši prikupljanje svih naših jedinica, da se ovo prikupljanje izvrši na prostori između Stopanje i Počekovine, gde će naše jedinice privremeno biti razoružane, da će od tih razoružanih jedinica biti formirana narodna vojska u kojoj će sve naše starešine zadržati svoje položaje, zvanja i odličja i docnije ta narodna vojska upotrebljena u borbi pro-

¹⁵ Steva, bivši komandant Topličkog korpusa.

¹⁶ Đordije.

¹⁷ Milorad.

¹⁸ Boža.

¹⁹ Preslav.

²⁰ Miloš.

²¹ Dimitrije.

²² Stevan.

tiv Nemaca. Naš odgovor koji je isto tako zapisnički konstatovao sastojao se u tome, da smo mi samo jedan deo jugoslovenske vojske u Otadžbini i da prema tome ne možemo voditi posebne razgovore, jer zato nismo ni nadležni, već predlažemo da Crvena armija, odnosno njeni nadležni komandanti, odmah odrede pregovorače koje ćemo mi sprovesti do Vrhovne komande gde će sa Načelnikom Štaba Vrhovne komande đeneralom Dražom Mihailovićem, regulisati za celu Jugoslaviju odnos između naših i Ruskih trupa. Zapisnici su izmenjeni i jedan primerak uzeli su Ruski delegati a drugi primerak je zadržan za nas.²³ Tada su ruski oficiri u pratnji kapetana Aleksandra Popovića i komandanta železničke mreže, pri 2 Kosovskom korpusu, koji govori ruski Luke Radonjićem, krenuli natrag sa pismenim odgovorom. Na putu između sela Crnišave i sela Počkovine susreli su jednu brigadu partizanske proleterske divizije, kojom je prilikom Luka Radonjić i Ruski poručnik razoružani pod izgovorom da su pucali na vojnike ove brigade, što nije bilo tačno. Na intervenciju Ruskog kapetana, vraćeno im je oruđe i politički komesar je dozvolio da mogu produžiti put. Celim putem susretali su manje partizanske delove, ili pojedince ali su Ruski oficiri stalno tvrdili da oni nemaju nikakve veze sa partizanima. Pošto je ruska jedinica u međuvremenu već bila krenula od Počkovine prema Vrnjačkoj banji, to su i oni krenuli za njima. Uveče oko 21. čas, na putu ih je sreo automobil u kome je bio politički komesar 4 proleterske divizije.²⁴ Ovaj ih je prvo prošao, a zatim je vratio kola natrag i sustigao ovu grupu pregovarača. Postavio je pitanje ruskom kapetanu: »Otkuda ova dva oficira sa Dražinim grbovima« i kada mu je Ruski kapetan objasnio da su to pregovarači, energično je zahtevao da se predadu njemu kada je ruski kapetan ovo odbio izjavivši da je Crvena armija primila garanciju za njihove živote, onda je zahtevao da ih on lično razoruža. Na to su Popović i Radonjić pristali da predadu oruđe samo Rusima a ne njemu, što je i učinjeno. Politički komesar, mislim Jovanović,²⁵ produžio je automobilom u pravcu Vrnjačke banje. Od toga momenta pregovarači su na putu do Trstenika i dalje nailazili na veće i manje grupe partizana koji su svim trikovima pokušavali da ovu dvojicu svojih oficira izdvoje od Rusa i likvidiraju ih, tako da su ruski oficiri sa mukom uspeali da ih sačuvaju do Trstenika. U Trsteniku sačekala ih je grupa oko 100 naoružanih partizana koji su napravili krug oko

²³ Redakcija nije pronašla taj zapisnik.

²⁴ Ta divizija nije postojala u NOVJ (vidi nap. 5).

²⁵ Komesar 2. proleterske brigade tada je bio Milinko Đurović.

njih sa isukanim noževima i naperenim puškama i mitraljetama, tako da [je] izgledalo nemoguće, da ova dvojica budu spašeni. U tome je naišao iz Kruševca automobilom, jedan viši Ruski oficir, kome je Radonjić na ruskom jeziku objasnio o čemu se radi i tražio zaštitu, što je potvrdio i ruski kapetan. Ovaj viši oficir naredio je da se masa razide u čemu je i uspeo. Politički komesar partizanske divizije zahtevao je, da pregovarači prenoće kod njega u Štabu divizije i da produže put ujutru, pošto bi im kod njega u štabu u Trsteniku bilo »sigurnije«, a put prema Vrnjačkoj Banji nije siguran. Na zahtev mojih oficira ovaj je predlog odbijen. Oko 11 časova pregovarači su stigli u štab u blizini Vrnjačke Banje. U štabu su zatekli Ruskog potpukovnika koji je prvi ušao u Kruševac i održao govor kod spomenika i predali mu odgovor. Ruski potpukovnik primio je odgovor i referat kapetana koji mu je tačno izložio postupak partizana na putu prema mojim oficirima našta je ovaj potpukovnik osudio postupak partizana i izjavio: »Ja sam dobro upoznao situaciju kod Vas i svestan sam toga da ste Vi potpuno u pravu, ali na žalost kod mojih starešina nema toga razumevanja jer nisu upoznati sa pravim stanjem stvari. — Ja nisam nadležan da po ovome donesem odluku već samo komandant divizije, koji se nalazi u Kruševcu i koga ću telefonom moliti da Vas primi, da mu Vi lično izložite situaciju i upoznate ga sa stvarnim stanjem. — Napominjem da je on nadležan da donese odluku po ovome. — »Tada je naišao komandant puka pukovnik, kome je ovaj isti potpukovnik izložio ono što je i nama rekao, čime je pukovnik bio iznenađen i tražio da ga i moji oficiri detaljnije upoznaju sa činjenicama. — U tome je naišao komesar proleTERSKE divizije Jovanović našta su u štabu svi ustali i otpozdravili mu, — Politički komesar videvši moje oficire postavio mi je direktno pitanje, šta oni traže ovde, — a to je potpukovnik objasnio da su oni pregovarači, — Tada se njemu direktno Radonjić obratio i pokušao da mu objasni zašto su došli. — Politički komesar mu je odgovorio: »Muč pogani jedna, da nije ovih ljudi sad bih vas pobio.« Onda se obratio ruskom pukovniku sa rečima: »Nemamo vremena za prazne razgovore, treba preći odmah na izradu planova za napad na Nemce kod Kraljeva. — Onda je ruski pukovnik pozvao moje oficire da pređu u drugu sobu i naredio svojim oficirima da postave jaku stražu i ne puštaju nikog sa strane unutra. — Posle izvesnog vremena naišao je partizanski komandant bataljona opet Jovanović koji se upustio u razgovor sa mojim oficirima sa velikom nadutošću. — Počeo je da kritikuje naš pokret, da se on bori za činove i položaje a ne za slobodu, na-

što mu je Popović odgovorio u prisustvu ruskog oficira da je to laž i naveo svoj primer po kome on nije unapređen i ako je u organizaciji još i da je u ranijem činu još od 1936 god. i pitao ovog komandanta bataljona koji on čin ima, našta je je ovaj odgovorio da je major i ako nije ni služio vojsku. — Tada je upao jedan od njegovih pratioca u razgovor uperio prstom na Popovića i rekao, da ga lično poznaje i da je on naređivao da se deru zarobljeni partizani. — Međutim kada ga je Popović upitao, kojoj jedinici pripada, ovaj je rekao da zna da je bio u jedinici Nikole Gordića, našta mu je Popović odgovorio, da nikada nije bio u jedinici Nikole Gordića, već u štabu pukovnika Keserovića. — Tendencija ove upadice je bila jasna, tako da su se i prisutni ruski oficiri nasmejali...²⁶ oficirima ponova obratio partizanski oficir i rekao im: ... na- ma nema sporazuma jer mi se borimo za diktaturu proletari- jata. ...

...toga Popović i Radović u pratnji dva ruska oficira krenuli su... Kruševac gde su 16 oktobra u 24 časa primljeni od ruskog komandanta divizije... čemu je telefonom iz štaba bio saopšten odgovor, stoga je on odmah prešao na stvar sa rečima: »Vaša borba je besciljna, zato do 18 u 18 časova sve Vaše jedinice sa oficirima na čelu i zastavom moraju doći kod sela Stopanje gde će ih čekati moje jedinice i gde će biti raz- oružani. — »Prema tome naš predlog nije bio prihvaćen, — Onda se obratio mojim oficirima rečima: »A pukovnik Kes- erović pobeže, ali ništa za to, doći će on već gde treba«, — Po- pović i Radonjić postavili su pitanje, kakav je njegov stav prema partizanima, našta je on kategorički odgovorio, da će se partizani zajedno sa Rusima boriti i dalje protivu oku- patora. — Tada su moji oficiri izložili našu borbu i pokušali da ga ubede u to, da partizanski pokret ne pretstavlja izraz narodne volje, već da je ogromna većina naroda za pokret Draže Mihailovića a da partizani predstavljaju jednu ogromnu manjinu sastavljenu od nenacionalnih elemenata, — Naveli su i slučaj Pavelićevih Hrvata koji se danas nalaze u partizan- skim redovima a koji su se borili protivu Rusa na istočnom frontu. — Na to je on reagirao i rekao: »Ne, to nije istina, ni jedan Hrvat nije se borio na frontu protivu nas, —« I stalno je ponavljao: »Vaša je borba besciljna, —« Tada su moji oficiri izjavili da ja nisam sa jedinicom, našta je on odgovo- rio da u tom slučaju odluku po njegovom ultimatumu treba da donese najstariji oficir. — Moji su oficiri predložili produ- ženje roka za polaganje oružja, pošto je vremenski nemoguće

²⁶ Te tri tačke i ostale koje se pojavljuju u narednom tekstu označavaju sadržaj koji se nalazio na iscepanim delovima originala.

da se do određenog roka sve jedinice prikupe. — On je onda rekao da rok ostaje, a one jedinice koje se nalaze dalje imaju postupno dolaziti, — Onda su moji oficiri predložili, da naše jedinice prethodno izvrše razoružanje Nemaca u Raškoj i da potom polože oružje ili u Raškoj ili negde između Raške i Kraljeva, — Ruski đeneral o ovome je razmišljao kratko vreme, potom je upitao koliko ima kilometara između Kraljeva i Raške i kad mu je rečeno da ima 70 km odbio je ovaj predlog i ostao pri prvom zahtevu. — U 2 sata 17 oktobra moji oficiri napustili su Kruševac i vratili se u ruski štab u blizini Vrnjačke Banje, odakle su ujutru rano krenuli za jedinicom ispraćeni jednim delom puta od dva ruska oficira. Pre nego što su pošli iz štaba videli su celu proletersku diviziju koja je zajedno sa Rusima otišla u pravcu Kraljeva. — Ovi oficiri stigli su me na levoj obali reke Ibra i upoznali me sa napred iznetim ruskim zahtevima. —

Imena ruskih komandanata kao i nazive ruskih jedinica koje su vršile razoružanje mojih jedinica u Kruševcu i okolini ne mogu dati, obzirom na to da je kontakt sa Rusima trajao vrlo kratko vreme, te prema tome treba potražiti drugi način da bi se utvrdila imena ovih lica i jedinica. —

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!
ŽIVEO KRALJ PETAR DRUGI

M.P.²⁷

Komandant-pukovnik,
Drag. R. Keserović

BR. 189

**ODGOVOR DRAŽE MIHAILOVIČA OD 15. APRILA 1945.
NA PITANJE O PRAVIMA I STATUSU DOMOBRANSKIH
OFICIRA PO STUPANJU U ČETNIČKE REDOVE¹**

Dragi gospodine,

Žurim da odgovorim na Vaše pismo o gledištu Vrhovne komande i mom u pogledu oficira hrvatskog Domobranstva sledeće:

²⁷ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab 23«.

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 15, reg. br. 47/2 (VK-P-635). Rukopis nije Dražin, on je pismo samo potpisao.

1. — Suprotno od stava Tita i njegovih ljudi, mi smatramo, da se oficiri hrvatskog Domobranstva ne mogu en bloc smatrati »izdajnicima« i »kolaboracionistima«.

2. — Mi razumno shvatamo položaj tih oficira i, u budućoj državi, smatramo da oni treba da zauzmu odgovarajuća mesta.

3. — Što se tiče avansmana, smatramo da bi pravdi i pravici odgovaralo: prvo, da oni oficiri, koji su u toku ovih godina bili zapostavljeni, moraju biti nadoknađeni u napredovanju i drugo, da oni koji su prevremeno bili unapređeni, moraju u postignutim činovima sačekati svoje klasne drugove.

4. — Razumljivo je, da mi smatramo, da samo oni oficiri koji su se istakli svojim rđavim držanjem u toku ove četiri godine, imaju i da snose odgovornost i posledice takvog svog postupanja.

Molim Vas da budete ljubazni i da svoje prijatelje upoznate sa ovim gledištem, kao i da im to saopštite svojim prijateljima, da bi se izbegao svaki nesporazum i nasedanje protivničkoj, zlonamernoj propagandi.

Srdačno Vas pozdravlja

5. IV. 1945.
S.J.P.

Vaš
đeneral Drag. M. Mihailović

BR. 190

ZAPOVEST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 6. APRILA 1945. NEPOSREDNO POTČINJENIM KOMANDANTIMA KORPUSA ZA SPREČAVANJE PRODORA JEDINICA JUGOSLOVENSKE ARMIJE NA LEVU OBALU REKE BOSNE U PODRUČJE MODRIČE¹

Š T A B
VRHOVNE KOMANDE

O. Br. 326

6. aprila 1945. god.

Položaj

U 17,30 časova

ZAPOVEST

Sekcije Derventa — Tuzla 1:100.000.—

Naše Posavske snage odstupile su pod jakim pritiskom na liniju Gradačac — s. Blaževac — G. Žabar.² Muslimanske mi-

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 42/4 (VK-V-539).

² Reč je o dejstvima 25. divizije JA protiv 5, 6. i 7. posavske brigade Trebavskog korpusa. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 2, dok. br. 19, 41, 46 i 60.

licije drže Gračanicu i Sokol. Trebavske snage³ nalaze se na Trebavi, ali one su nedovoljne u slučaju jačeg pritiska i lako je moguće da odstupe bilo ka Ozrenu bilo ka Bosni. Posavske snage kojima se pridružio i Leka sa 2.800 boraca, a koje imaju i veliki broj izbeglica mogu lako pokušati da na našim skelama kod Koprivne prebace na levu obalu r. Bosne. Zbog ovakve situacije mi moramo osigurati levu obalu r. Bosne i zaprečiti prelaz na slučaj da bi komunisti naglo prodrli preko Trebave. Ovo osiguranje ima se izvršiti odmah po dobijanju ove zapovesti.

N A R E Đ U J E M :

1. — Pukovnik Keserović sa svojim korpusom ostaje na dosadanjem položaju k. 241 — Lipnjak.

2. — Potpukovnik Račić odnosno kapetan Tufegdžić sa svojim korpusom obezbediće r. Bosnu od bivše skele kod Adara pa sve do zaključno do ušća r. Bosnice.

3. — Garda majora Kalabića osiguraće reku Bosnu od ušća reke Bosnice pa do naspram slova »B« natpisa sela Botajica.

4. — Korpus Neška Nedića osiguraće reku Bosnu od naspram slova B u reči Botajica pa do svoga položaja ka Kaljugama.

5. — Šumadiski korpus i dalje daje jednu svoju brigadu na Maksimskoj k. 367, sa ostalim snagama ostaje u opštoj rezervi.

6. — Avalski korpus ostaje u rezervi na svome mestu.

7. — Komandant Vojvodine privućiće sve skele na ovu stranu kao i čamce a isto tako i korpus Neška Nedića da privuče sve čamce na ovu stranu. Po potrebi izvršiti prevoz svim sredstvima izbeglica iz Posavine i borbenih snaga posavskih i trebavskih. Neka pripremi potrebno ljudstvo za ovaj rad. Neka pripremi sve da se u danom momentu mogu poskidati užad sa skela i skele uništiti kao i čamci u koliko se ne bi nosili.

Svi koji osiguravaju r. Bosnu da izvrše utvrđivanje delova na osiguranju duž obale.

8. — Obustavljam moje naređenje u pogledu vraćanja kola i stoke koja su uzeta od naroda na Trebavi i iz Posavine,

³ Odnosi se na 1, 2, 3. i 4. trebavsku brigadu Trebavskog korpusa.

što će se upotrebiti za prenos bolesnih i ranjenih na slučaj eventualnog pokreta.

Dostavljeno:

K-dtima: pukov. Keseroviću,
ppukov. Račiću (Tufegdžiću),
ppukov. Smiljaniću, ppukov.
Trifkoviću, majoru Kalabiću,
kap. Nediću odnosno kapetanu
Radosavljeviću, potp. Dragiši
Rakiću i Ocu Savi Božiću.

M.P.⁴

Načelnik štaba Vrhovne komande
Armiski đeneral,
Drag. M. Mihailović

Komanda⁵
Rasinsko-topličkog korpusa
O. Br. 226

7. aprila 1945. godine,

Položaj

Pošto je po prednjem postup-
ljeno, odnosno naređeno šta
treba ovo u AKTA. —

Komandant pukovnik

Drag. P. Keserović

⁴ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini —
Gorski štab br. 1«.

⁵ Dalji tekst je dopisan na poleđini dokumenta (na mašini, ćir-
ilicom).

OBAVEŠTENJE NAČELNIKA ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 6. APRILA 1945. KOMANDANTU ZAPADNE BOSNE O STANJU ČETNIČKIH JEDINICA I DALJIM PLANOVIMA NJIHOVE UPOTREBE¹

Š T A B
VRHOVNE KOMANDE
Pov. O. Br. 327
6. aprila 1945. god.
Položaj.

**KOMANDANTU ZAPADNE BOSNE, PUKOVNIKU
SLAVOLJUBU VRANJEŠEVIĆU**

Primio sam Vaš poverljiv br. 173 od 3. aprila o.g.² i u prilogu ovog akta Vaš pov. br. 166 od 31. marta³ kao i Vašu prepisku između pukovnika Ostojića i Vas, i to: O. Br. Službeno, pukovnika Ostojića od 25. marta⁴ i Vaš Pov. Br. 167 od 31. marta.⁵ Dalje Pov. O. Br. Službeno pukovnika Ostojića od 1. IV⁶ i Vaš odgovor njemu Pov. O. Br. 170 od 3. aprila.⁷

Sa zadovoljstvom konstatujem da ste u ovoj prilici postupili vojnički i onako kako odgovara situaciji.

Odgovoriću Vam prvo na Vaš akt. Pov. Br. 166 od 31. marta koji ranije nisam dobio, već mi je tek sada ovaj akt došao Vi ste dobili moj pov. O. Br. 305 od 20. marta⁸ u kome su i glavna moja uputstva za rad u sadašnjoj situaciji. Ja i dalje ostajem da se ima da sprovede što jača gerila na celoj teritoriji ne samo Bosne nego cele Jugoslavije, a napose i naročito u svima srpskim pokrajinama. Obaveštavam Vas da sam zadovoljan sa razvojem gerile u Srbiji koja postaje sve jača, dalje u Sandžaku, Hercegovini i u Bosni.⁹ Pošto su

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 39/4 (VK-V-538/1).

² Odnosi se na propratni akt uz dokumente koji se pominju u daljem tekstu (vidi u Arhivu VII, Ča, k. 206, reg. br. 13/3).

³ i ¹⁶ Vidi dok. br. 186.

⁴ i ¹⁸ Vidi dok. br. 186, nap. 4.

⁵ i ¹⁹ Nalazi se u Arhivu VII, Ča, k. 206, reg. br. 12/3.

⁶ i ²¹ Sintagmu »od 1. IV« je na originalu Draža Mihailović dopisao mastilom. Taj dokument nije pronađen.

⁷ i ²² Nalazi se u Arhivu VII, Ča, k. 206, reg. br. 16/3.

⁸ i ²³ Nije pronađeno to uputstvo.

⁹ Draža Mihailović je pokušao da organizuje diverzantsko-terorističke akcije na teritoriji Jugoslavije, ali u tome nije uspeo (vidi dok. br. 114 i 155).

pojedini komandanti napustili bez razloga i bez odobrenja svoje teritorije, to sam ja uzeo sve ovo u svoje ruke, a ja ovo konstatujem sa žaljenjem. Zbog toga je i vrlo potrebno da se što čvršća veza uspostavi između mene i svih komandanata, koji se u ovoj sadašnjoj situaciji nalaze na svome terenu zajedno sa narodom i vojskom.

Prilažem Vam naređenje po kome sam već ukinuo Istaknuti deo štaba Vrhovne komande pod pukovnikom Zaharijem Ostojićem, a isto tako i komandu Hercegovine i Ist. Bosne pod komandom pukovnika Petra Bačovića.¹⁰

Nepravilan je postupak dosadašnjeg komandanta Istaknutog dela štaba Vrhovne komande pukovnika Zaharija Ostojića u pogledu mobilizacije i koncentracije snaga zapadne Bosne pod Vašom komandom, jer je ovo njegovo naređenje potpuno suprotno i bez ikakve saglasnosti samnom i sa uputstvima koje sam izdao za rad u sadašnjoj situaciji. Pored toga, pošto se ja sada nalazim u Bosni to nemam ni kakve potrebe za Istaknutim delom štaba Vrhovne komande pukovnika Ostojića, jer on samnom i ne održava nikakve veze, a pored toga on se i udaljio sa prostoriije na kojoj je ranije imao svoju delatnost i teži i da se sasvim sa ove prostoriije udalji.

Snage potpukovnika Pavla Đurišića napustile su Crnu Goru, Sandžak i Boku Kotorsku,¹¹ ne ostavljajući nikakvu organizovanu gerilu na svome terenu. Isto tako i snage pukovnika Petra Bačovića napustile su svoju prostoriiju,¹² ostavljajući nedovoljno organizovanu gerilu u Hercegovini, a mnogo bolje organizovanu u istočnoj Bosni, blagodareći samo pojedinim svesnim komandantima koji su sa puno zalaganja ostali na svojim terenima. Pored toga izvesni delovi pukovnika Bačovića napustili su ga i vratili se, pošto su doznali da ja to nisam naredio.¹³ Snage potpukovnika Pavla Đurišića jako su preopterećene vrlo velikim brojem izbeglica i nije tačan podatak pukovnika Ostojića da potpukovnik Đurišić raspolaže sa 15.000 četnika iz Crne Gore, Sandžaka i Boke Kotorske, već ima ukupno oko 7.000 boraca, dok pukovnik Bačović ima oko 1.000. Snage potpukovnika Pavla Đurišića, ovako preopterećene izbeglicama, a komandovane starešinskim kadrom, kome je jedina želja da po svakom cenu ode negde daleko van domašaja borbe, — ne predstavljaju nikakvu borbenu vrednost, te sam im ja i dozvolio

¹⁰ Vidi dok. br. 192, depešu br. 955 i 956.

¹¹ i ¹² Vidi dok. br. 153 i 181.

¹³ Vidi dok. br. 193.

pošto ih nisam hteo ništa sprečavati da idu gde hoće,¹⁴ jer podvlačim nemaju borbene vrednosti, a pored toga ove snage vrše velike pljačke nad stanovništvom,¹⁵ naročito srpskim, što je dovodilo do vrlo teških sukoba sa jedinicama istočne Bosne gde god su prolazili. U koliko ove snage budu što pre otišle dalje, kao što kažu na zapad, utoliko će lakše da se radi na terenu.

Dostavljam Vam precizne odgovore na Vaša pitanja u aktu Pov. br. 166.¹⁶

1. — Pukovnik g. Zaharije Ostojić nema više nikakve uloge u ovim krajevima pošto sam ukinuo iz napred iznetih razloga Istaknuti deo Vrhovne Komande koji je do sada on vodio.

2. — Trupe Crne Gore, Sandžaka i Boke Kotorske mogu da se kreću gde god hoće, jer ih nisam niti mogao niti hteo zadržavati, a ovo što rade niti je po mom odobrenju niti naredenju. Pored toga ja ih nisam ni zvao da napuste Crnu Goru, Sandžak i Boku Kotorsku, dok oni međutim to često puta tvrde.

3. — Pošto pukovnik g. Ostojić ne radi u saglasnosti sa Vrhovnom komandom to prekinite svaku vezu sa njime, je on nema više nikakve funkcije u odnosu na Vas. On u stvari ne vodi ni Crnogorske trupe, jer njih vodi potpukovnik Pavle Đurišić, a pukovnik Ostojić je uzeo samo ovu firmu da bi lakše sproveo svoje namere u odnosu na druge starešine koji ovu situaciju ne poznaju.

4. — Vi ste od sada pod neposrednom mojom komandom. Želeo bih samo da Vaša stanica što pre proradi. Danas nam se javila jedna stanica sa pozivnim znakom »EK«, međutim radio telegrafist mi znamo pripada lokalnoj mreži potpukovnika Pavla Đurišića, zbog toga mi ćemo Vam tražiti izvesne podatke koje nam samo Vi možete dati, jer je radio telegrafista izjavio da je prešao kod Vas na mesto Carevića. Moramo se uveriti da je to zaista Vaša stanica.¹⁷

Nije tačan Vaš utisak da je između Srbijanaca sa jedne strane i Crnogoraca i Hercegovaca sa druge strane došlo do jačih nesuglasica i razmimoilaženja. Moja je težnja da tih razmimoilaženja ne bude, a ukoliko ih ima to neću dozvoliti da se proširuje na pokrajine, već će to samo ostati kao moj stav u odnosu na pojedine komandante koji ne izvršavaju striktno naredenja Vrhovne komande.

¹⁴ Vidi dok. br. 185.

¹⁵ Vidi dok. br. 160.

¹⁷ Tu rečenicu je na originalu Draža Mihailović dopisao mastilom.

Zahvaljujem Vam na Vašem držanju i Vašem stavu, vernosti Nj.V. Kralju i poslušnosti Vrhovnoj komandi. Što se tiče postojećih nepravilnosti na koje se Vi žalite, budite uvereni da će one biti otklonjene u najskorijem vremenu.

Sada da pređem na Vašu prepisku sa pukovnikom Ostojićem. Pukovnik Ostojić u svome aktu O. Br. Službeno od 25. marta¹⁸ naređuje opštu mobilizaciju. Ja mislim da opšta mobilizacija kod Vas već postoji, a propisane zone koncentracije su čista njegova želja da Vas što pre izvuče sa Vašeg terena. Dalje on naređuje mobilizaciju i sveg nenaoružanog ljudstva od 18 do 40 god., međutim nenaoružano ljudstvo treba na slučaj potrebe da puni svoje šume čuvajući se od komunista a ne da ih on vodi dalje i otežava inače tešku ishranu, dok naoružanje za njih nema u izgledu. Motajička brigada dobila je isto tako naređenje za ovu mobilizaciju, ali se je ona odmah sklonila u pravcu Rudanke, jer je osetila da stvar nije u redu. Pukovnik Zaharije Ostojić naročito je želeo da prekine vezu između mene i Vas, tražeći da sve svoje izveštaje šaljete za Vrhovnu komandu preko njega. Težnja mu je jasna, — hteo je da po svaku cenu spreči svaku vezu samnom.

Vaš odgovor Pov. Br. 167¹⁹ pukovniku Ostojiću bio je potpuno na mestu, i Vi ste potpuno dobro²⁰ primetili da njegovo naređenje za opštu mobilizaciju nije u saglasnosti sa mojim uputstvom u pogledu organizacije gerile. Pitanja koja ste postavili pukovniku Ostojiću, sasvim su na svome mestu, a odgovor sam Vam ja već dao, dok ne verujem da će Vam pukovnik Ostojić odgovora dati.

Pukovnik Ostojić u svome aktu Pov. O. Br. Službeno od 1. aprila o.g.²¹ veoma se mnogo žuri da Vas podigne sa Vašeg terena — kao što sam napred naveo njegovo tvrđenje o 15.000 četnika iz Crne Gore, Sandžaka, Hercegovine i Ist. Bosne nije tačno. Dalje, pošto su te trupe sa sobom donele tifus, to nije razlog bolesti za hitno produženje pokreta ka zapadu a isto tako ni njegovo tvrđenje da sa potčinjenim trupama kreće u susret saveznicima, pošto saveznici još su daleko u Italiji. Dalje, to nije jedini put da se spase naša opšta srpska stvar, jer se naša opšta srpska stvar ima da brani u celoj zemlji. Vaš odgovor Pov. Br. 170 od 3. aprila²² pukovniku Ostojiću, — je sasvim na svom mestu, naročito što ste mu ukazali na činjenicu da on naređuje po želji i shvatanju potčinjenih svojih komandanata i Nacionalnih komiteta pokrajinskih, a ne po naređenju Vrhovne komande i Centralnog Nacionalnog komiteta.

²⁰ Tu reč je na originalu Draža Mihailović dopisao mastilom.

Na ovaj način Vi ste dobili sva objašnjenja od mene. Ja lično ostajem i dalje pri svome uputstvu Pov. O. Br. 305 od 20. marta o.g.²³ za rad u sadašnjoj situaciji. Ako nastupi takva situacija da budem morao odavde se povući, doći ću sa svima raspoloživim snagama kod Vas, ali budite uvereni daću i od Vas težiti ka svome glavnome cilju da se sa snagama istočne Bosne, Srbije i Hercegovine opet prebacim na terene Srbije ist. Bosne i Hercegovine, jer smatram da mi moramo ostati sa narodom i boriti se za njega i njegovu slobodu. Budite uvereni da naši veliki demokratski Saveznici ne žele izbeglice i priznaće rad samo borcima za slobodu i demokratiju. Ja i bez toga bih tako radio.

Sadržaj ovoga akta je poverljiv, lično za Vas i za Vašu ličnu orijentaciju. Vićete samo na osnovu ovoga akta izvestiti pukovnika Ostojića da je istaknuti deo štaba Vrhovne komande pod njegovom komandom ukinut i da po mome naređenju više nikakve veze nema da održavate sa njim.

Pohvaljujem Vašega kurira koji je doneo ovaj predmet. Zaključujem da naš narod ne smemo prepustiti na milost i nemilost niti komunistima niti ustaša.

Vaš kurir koji je doneo Vaše pismo zaslužuje svaku pohvalu, jer je došao velikom brzinom i ja sam ga novčano nagradio. Vodite računa o njemu da bude predložen.

M.P.²⁴

Načelnik štaba Vrhovne komande
Armiski đeneral,
Drag. M. Mihailović

Kurir sa ovim pismom polazi 7/IV t.g. rano ujutro.²⁵

D. Mih.

²⁴ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.

²⁵ Tu rečenicu je na originalu Draža Mihailović dopisao mastilom.

**IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH DEPEŠA ŠTABA VRHOVNE
KOMANDE OD 12. DECEMBRA 1944. DO 7. APRILA 1945.
GODINE¹**

1. — *TITANIK*.² — AC Pošao sam ka tebi. Nalazim se u oblasti južno od Olova. Presreću te na pravcu selo Knežine kad budeš naišao. Javlaj mi se. Energično nastavi pokret na sever.³

2. — 543. — Za Lalatovića:⁴ Javite čika Marku da sam pošao ka njemu, ali čekam dok naiđu na mene u svom pokretu na sever. Sastao sam se sa Brankom i Baćovićem. Oni idu pravo za Foču.⁵ Sa njima je pošao Luka Baletić i Blagota.⁶

...⁷

4. — *MIKI*. — »AC«. — Pošao sam i već sam na putu ka severnoj grupi naših korpusa.⁸ Razvite što jaču propagandu među našim ljudima, da mi nismo izbeglice, već borci. Mi moramo držati velike prostorije i čitave pokrajine i hvatati vezu sa saveznicima. Naša brojna stanja su takva, zajedno sa bosanskim, hercegovačkim i crnogorskim snagama, da mi možemo držati čitave pokrajine i hvatati vezu sa Saveznicima, u koliko su oni sa ozbiljnim snagama prešli a što mi još ne znamo. Ka Vama je pošao Ostojić. On će Vas upoznati sa mojim planovima koji moraju striktno da se izvršavaju. Najveća aktivnost svih naših trupa mora da se ispolji. Manje grupe komunističke ne smeju da nas ometaju. Snage su naše više nego dovoljne, samo treba da svi zajednički da deluju, a ne da jedni sede, a drugi da rade. To propagirajte svima. Računam mnogo na Vas.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 276, reg. br. 6/1. Vidi izvod iz knjige primljenih depeša Štaba Vrhovne komande od 12. decembra 1944. do 26. februara 1945. godine, dok. br. 156.

² Miroslav Trifunović (čika Marko), divizijski general, komandant Srbije.

³ Reč je o povlačenju tzv. Severne grupe četničkih jedinica u severoistočnu Bosnu u duhu plana Draže Mihailovića o grupisanju glavnine četničkih snaga na tom području. Podatke o tom planu sadrže naredne depeše.

⁴ Mirko.

⁵ Vidi dok. br. 156, dep. br. 79 i 80.

⁶ Bošković.

⁷ Izostavljene su depeše koje ne sadrže značajnije podatke i to je obeleženo sa tri tačke (vidi dok. br. 64, nap. 2).

⁸ O grupisanju i sastavu četničkih snaga sa teritorije Srbije vidi dok. br. 110.

5.— **TITANIK.** — »AC«. — Nalazim se u selu Rakova Noga. 13—XII— biću u selu Knežinama. Moje patrole već su uhvatile vezu sa prvim odredom I divizije Srpskog udarnog korpusa, koji je stigao u selo Kruševci, severo-zapadno od sela Knežine. Tako ću prvo doći u dodir sa Stevom Radovanovićem. Glavnina Steve Radovanovića nalazi se kod sela Košutice — Zavozi. Kao što vidiš, prvo dolazim u vezu sa Stevom pa posle sa tobom. Prodiri na sever, sve ću redom obići. Ne gubimo u vremenu. Pravac desne kolone Han-Pijesak. Za Draškovića⁹ ne znam ništa. On je trebao da bude desno od Kalabića. Neka se Kalabić osigura na desnom boku da ne bude iznenađenja. Do skorog viđenja. Javlaj se stalno. Preporuči što manje trošenje municije. Sa tolikom snagom manevar je vrlo važan. Svi koji nisu zadržani, prodiru bez obzira na druge koji su vatrom zadržani.

13 decembar 1944 god. |

7. — 544. — Za Lalatovića. — 12 - XII - stupili smo sa levom kolonom koja je stigla do Knežina. Dobio sam izveštaj i o desnoj koloni.

8. — 543. — Sa Draškovićem nemam veze. Ispitajte gde se nalazi da ne bi otišao ka Foči, što ne bi bilo u duhu plana ugovorenog. Oriještajte ga ka Srebrnici za sadejstvo sa našom desnom kolonom. Izvestite nas tačno o situaciji šta radi Ozren, Majeвица i Trebava.¹⁰ Odmah treba da otpočnu akciju. Naročito Ozren treba da krene odmah u pravcu Spreče, a njegovu desno krilo treba da ide na selo Đurđevik, južno od Živinaca, gde će uhvatiti vezu sa Žugićem i muslimanskim jedinicama na toj prostoriji.¹¹

9. — **TITANIK.** — »AC«. — Desna kolona pravac Džimrije Han Pijesak — Vlasenica — Šekovići. Leva kolona pravac: Košutice — Žeravica — Turalići — Strmica. Naredi pokret energično napred.¹² Obićiću obe kolone. Nikakve snage za Vasi-

⁹ Aleksa, komandant Drinskog korpusa.

¹⁰ Odnosi se na Ozrenski, Majevički i Trebavski korpus (vidi dok. br. 156, dep. br. 17 i 18). Te se četničke jedinice, dalje, pojavljuju i kao »bosanske jedinice« i »Bosanci«.

¹¹ Ilija Žugić, potporučnik, komandant Kladanjske brigade Zeničkog korpusa. Saradivao je sa muslimanskom milicijom kladanjskog sreza u borbi protiv NOVJ. O saradnji sa muslimanskom milicijom u izveštaju komandanta Zeničkog korpusa od 17. avgusta 1944, piše:

»Od Kladanjske milicije izdvojilo je 300 boraca i osnovali zeleni kadar... Sa istima naši iz Stuparskog bataljona održavaju stalnu vezu i uzajamno se pomažu u borbi protiv komunista« (Arhiv VII, Ča, k. 194, reg. br. 27/3).

¹² Vidi dok. br. 122.

ljevića i Draškovića nećemo davati.¹³ Oni moraju biti sposobni da sami rade, a ako nisu sposobni, onda smo mi sposobni da sami radimo. Drašković pravac Srebrnica, energično mu narediti.

10. — *TITANIK*. — »AC«. — Desna kolona što pre da ovlada prostorijom sela Džimrije — Mrkalji. Ja se nalazim u selu Kruševci, severozapadno od Knežine. Energično napred.

14 decembar 1944 god.

11. — *TITANIK*. — »AC«. — Danas 14 decembra uhvatio sam vezu sa levom kolonom. Kod mene bio Jonić,¹⁴ Brana¹⁵ Živković, Redić¹⁶ i ostali. Ja sam već stigao kod leve kolone. Na dan 15 og. leva kolona po mojoj direktivi biće u sledećem rasporedu: III divizija na desnom krilu na prostoriji: s Margetići, s. Košutica, s. Zavozci; I divizija u centru: s. Knežina, s. Vrapci, s. D. Babine; II divizija na levom krilu sa štabom korpusa: s. Drapnici (15 km. jugoistočno od Olova). Mladenović¹⁷ sa 1 500 ljudi deo opšte rezerve u s. Jabuka (10 km. istočno od Rakova noga). Ja se nalazim u oblasti s. Knežine. Naredi srednjoj koloni energičan pokret na sever da se ovlada linijom sela: Džimrije, Mrkalji. Sa te linije srednja kolona ima da nadire pravcem Han Pijesak — Vlasenica, a leva kolona nadiraće paralelno njojzi olakšavajući rad srednje kolone. Leva kolona dobro je oslonjena na bosanske snage na liniji: Olovo — Kladanj — Stupari, te će leva kolona uvek biti za stepen u napred. Opšti cilj snaga srednje i leve kolone: čišćenje Istočne Bosne, upad u Spreču radi ishrane, sjedinjavanja sa snagama Majevice, Trebave i Ozrena i docnije prema situaciji. Objavi srednjoj koloni da je moral kod Srpskog Udar-nog korpusa odličan¹⁸ i da ću i njih obići, pošto i ja učestvujem u celoj ovoj akciji. Moral kod bosanskih snaga odličan.¹⁹ Za rogatičku brigadu Neškovića čuo sam da je u selu Džimrije.

13. — *TITANIK*. — Ako si vešt pokušaj, da sve automobile prebaciš za Sarajevo i dalje preko Doboja pa da posle iskliznu u reku Spreču između Trebave i Ozrena ili pak da se ubace u našu Posavinu pozadi Trebave. U njima trebalo bi trans-

¹³ Vidi dok. br. 156, dep. br. 4.

¹⁴ Borivoje.

¹⁵ Branimir.

¹⁶ Dragutin.

¹⁷ Mladen, komandant Južnomoravske grupe korpusa.

¹⁸ O moralnom stanju jedinica SUK vidi dok. br. 134.

¹⁹ Vidi dok. br. 136.

portovati teže ranjenike, jer mi na Trebavi imamo naše bolnice. Ovo ako si vešt da uradiš. U protivnom, moraćemo ih vući za nama u pravcu Vlasenice.

...
15. — 543. — Javite Smiljaniću da moramo držati oblast Kalinovika.²⁰ To nam je važno i neka sa Momčilovićem i Popovićem bude u što boljoj vezi. Momčiloviću poručite preko Smiljanića da energično sakupi svoje delove oko Kalinovika i da ih angažuje u borbi. Urgirajte i dalje Draškovića na sve moguće načine za srez Srebrnički. Ja se čudim njemu, da može da mi traži snage da može da mobiliše svoje ljude. Poručiti Rakoviću,²¹ da je njegov rad vrlo važan i da nam daje što više vesti iz Srbije. Neka vodi čistu gerilu. A za to neka iskoristi najčistije naše krajeve.

Br. 16. — *BINDER*. — (via Borota). — Ako uspete da dobijete municiju,²² šalјite je za selo Košutice, ponavljam Košutice. Hitno nam je potrebna. Pokažite šta znate. Za sada najzgodnije municiju dostavite od Sokolca za s. Košutice drumom za Han Pijesak, i ka Kalinoviku. Dobru²³ ne mogu vam za sada poslati, daleko je od mene. Uradite sve što možete. Hitno je.

Br. 17. — *MIKI*. — Ja znam ko je Račić, i samo tražim sada izvršavanje svih mojih naređenja. Ja znam da je Račić uvek samnom. Poslednju rečenicu Vaše depeše 283 nisam razumeo.²⁴ Sa svima komandantima imao sam zajednički sastanak na kome je rešeno bezuslovna poslušnost i izvršavanje mojih naređenja. Ostojić ide ka Vama i preneće Vam sve moje odluke i naređenja. Sa njim ide i Baćović.

...
Br. 19. — *OTON*. — »AC«. — Levu kolonu S. D. S.²⁵ primio sam već pod svoju neposrednu komandu, i đeneralu Trifunoviću, naredio sam, a i Vi primite na znanje, da srednja kolona ovlada linijom s. Džimrije s. Mrkalji. Sa ove linije Vaša srednja kolona ima da nadire pravcem: Han Pijesak, Vlasenica, Šekovići. Na dan 15-XII — leva kolona nalazi se na liniji: s. Košutica, s. Knežina s. D. Babina, s. Drapnići. Drapnići su 15 km. jugoistočno od Olova. Po ovome se upravljajte. Osigurajte se pobočnicama na svome desnom boku, a

²⁰ Vidi dok. br. 120.

²¹ Predrag (vidi dok. br. 156, dep. br. 18 i 191).

²² Vidi dok. br. 119.

²³ Dobrosav Jevđević (u to vreme nalazio se u Ilirskoj Bistrici).

²⁴ Vidi dok. br. 156, dep. br. 10 i 11.

²⁵ Srpska državna straža, koja je tada bila pod komandom Draže Mihailovića i sačinjavala Srpski udarni korpus (SUK).

isto tako i na svome levom boku da imate odeljenje za vezu. Poznato nam je, da komunisti ima u Malom Polju, zapadno od Han Pijeska, možda oko Vlasenice, i kod Šekovića, ali to su terenske slabe snage. Bosanske snage drže od Bosne pa na istok sve do linije Olovo, Kladanj, s. Stupari i dalje do blizu Živinica.

15 decembar 1944 god.

16 decembar 1944 god.

Br. 26. — OTON. — »AC.« — Primitljene depeše 541, 542 i 544.²⁶ Budući pokret cele srednje kolone iz oblasti s. Džimrija — s. Mrkalji pravcem duž puta Han Pijesak — Vlasenica. Celu levu kolonu stavio sam pod svoju neposrednu komandu. Leva kolona 17. XII — u 8 časova napada sa ciljem ovladavanja linije: s. Malo Polje, zapadno od Han Pijeska, — s. Žeravica — Kladanj. II divizija S. U. K. služiće za vezu između srednje i leve kolone. Iznurenost vojnika možemo popraviti samo ako pravcem Vlasenica — Šekovići, upadnemo u oblast Spreče. Naređujem energičan rad. Punjenje akumulatora biće tek onda kad se približite meni i ja Vama. U bogatoj dolini Spreče, nacićemo svega što nam treba. Ranjenike i bolesnike iz Spreče prebacićemo u Trebavsku posavinu. Brojna stanja tolika su naša velika u odnosu na neprijateljska, da ne sme da bude zadržavanja. Ako pojedini delovi budu zadržani, drugi prolaze sa strane u cilju opkoljavanja. Napred.

Br. 27. — IL-IL. — »AC.« — Primitljene depeše 70 do 74.²⁷ Vi ste u sastavu kolone pukovnika Keserovića i izvršavajte sva njegova naređenja. Pred nama je dolina Spreče u kojoj ima svega što nam treba. Vaši predlozi su mi nepotrebni u pogledu povratka u Srbiju. Imate da izvršavate moja naređenja. Što se tiče Srbije ja preduzimam što je potrebno. Što se tiče Saveznika, ostavite to meni, i ja valjda nešto radim. Izvršavajte moja naređenja.

Br. 28. — RODI. — »AC.« — Sa 10.000 srbijanskih snaga neračunajući bosanske, krećem pravcem Han Pijesak — Vlasenica — Šekovići — Tuzla i pravcem Olovo — Kladanj — Stupari — Živinice. Preduzmite odmah energične napade prema oblasti Tuzle sa svim snagama. Vi znate ko je glavni neprijatelj i napadati ga. Nemojte da u ovom momentu stvarate i druge neprijatelje. Ponavljam, najenergičnije koncentrične napade u oblasti Tuzle sa svima snagama.

²⁶ i ²⁷ Vidi dok. br. 156, dep. br. 24—30.

Br. 32. — *BINDER*. — Primitljene depeše 201 do 203.²⁸ Ja sam navikao da ima uvek obećanja sa te strane, a nikako podršku. Kažite njima neka pomognu koliko god mogu, jer sam uvek bio samo obmanjivan.

...

Br. 37. — *TITANIK*. — Sastaćemo se u toku nastupanja. Ja držim levu kolonu a ti drži desnu. Primio sam tvoje depeše 612, 618 i 619.²⁹ Od Draškovića ne očekujem ništa. — Ja svoju robu poznajem. Boroti je poručeno potrebno. Obično otuda idu prevare. Borota nije kriv ali drugi lažu. S.U.K. ja sam naročito privukao prema severu, da bi postigao time obuhvat prema Han Pijesku i Vlasenici. Ne brini ništa. Ja sam raspleo celu situaciju. Keserova kolona ima da gura putem Han Pijesak — Vlasenica — Šekovići, a S.U.K. zapadno i u ešalonu napred. Ti drži još desnu kolonu, a kad se sastanemo onda ćemo držati obe. Ja znam da se ti ne osećaš pogođenim, ali drži desno.

Br. 38. — 543. — Pošto se može kupiti oružja, municije opreme i odeće, navalite da kupujete, ali samo toliko koliko je nama potrebno za štab V.K. To vršiti preko Peveca i Alekse. 17—XII — opšti napad na liniji Han Pijesak — Kladanj. Zdravo.

17 decembar 1944 god.

Br. 39. — 540. — Od raspoložive hrane koja je došla odmah uputite za nas u Rakovu nogu što više masti, brašna, pasulja i soli, kao i odela koja ste dobili. Odmah izvestite kada i šta ste nam poslali.

...

Br. 47. — *ORFEJ*. — Radiostanica komande 100 ima da ostane na svome mestu. Naredio sam neposredno Boroti da je ne sme nigde slati. Ova radio stanica ima vrlo važno mesto kod Sarajeva i za to ne sme da ide.

...

Br. 50. — *PERUN*. — Primitljena depeša 846.³⁰ Municiju možete primiti bez obzira što vršite pokret jer vi ste dovoljno vešt da možete primiti municiju. Naređena je akcija Majeveci, Ozrenu i Trebavi i oni je sa severa vrše. Bolji dani će nam doći a to sve zavisi od nas i našega rada.

²⁸, ²⁹ i ³⁰ Vidi dok. br. 156, dep. br. 36—38, 46—48 i 50.

Br. 51. — 542. — Javite Moljeviću,³¹ Mulaliću³² i Predavcu³³ da sam ja Račiću odmah naredio da ne sme izazivati muslimane.³⁴ Snaga Smiljanića je 2.000, a ne 700 i to: Smiljanić 1500 i požeški korpus 500. Javite Ostojiću da je Smiljanić bio pušten samome sebi i da se sam bori i da ga niko nije pomagao.³⁵ Smiljaniću javite neka prikupi snage; neka ih odmori i uredi jer to je jedna od najboljih trupa koje imamo ovamo. Nova akcija na Kalinovik može se preduzeti tek onda, kada svi pođu, a ne samo Smiljanić.

18 decembra 1944 god.

54. — *ORFEJ*. — Kao što vidiš Smiljanića su pustili samoga i niko nije hteo da ga pomogne. Komunisti u oblasti Kalinovika nema u tolikom broju kako javljate. Da bih mogao raditi preko Borote treba da naredite vašem održaču veze da više ne ometa Borotu u radu.

Br. 55. — *AGEJ*. — Primitljene depeše 179 i 180.³⁶ Što možemo mi ćemo učiniti za popunu municije. Obodrite ljude i odmorite ih.

Br. 56. — *RADANA*. — Primitljene depeše 1003 do 1022. Engleske trupe u Hercegovini su isuviše slabe. Potrebno je prethodno ovladati oblašću Kalinovika i tek sa te prostorije šiljati u susret tim slabijim engleskim trupama. Ja razumem da se vi pred narodom smatrate odgovornim, ali treba raditi prema zamisli V.K. pa će biti bolje. Narodu govorite o onome šta se danas događa u Grčkoj. To je najbolji putokaz. Nikakav dublji pokret u Hercegovinu ne može se preduzeti dok se sigurno ne vlada oblašću Kalinovika. Ostojić će vam dati sva potrebna obaveštenja u tome pogledu. Pratite pokrete komunisti iz Hercegovine i izveštavajte. Smiljanić uopšte nije bio potpomognut od tamošnjih snaga i za to je pretrpeo neuspeh. Ovako ne ide, jer se svak izvlači na račun drugoga.

³¹ Stevan Stevo, bivši advokat iz Banjaluke, tada sekretar Izvršnog odbora CNK.

³² Mustafa, publicista, bivši narodni poslanik, rodnom iz Livna, tada potpredsednik CNK.

³³ Inž. Vladimir Vlada.

³⁴ Draža Mihailović je tada veoma aktivno radio na pridobijanju Muslimana u istočnoj Bosni za borbu protiv partizana. S tim u vezi su i njegova nastojanja da formira muslimanske četničke jedinice (vidi dok. br. 156, nap. 173).

³⁵ Vidi dok. br. 117, nap. 7 i br. 84.

³⁶ i ³⁷ Vidi dok. br. 156, dep. 68 i 69.

Br. 57. — *MOMBLAN*. — Vrlo mi je važno da što pre dobijemo municiju i to nam je potrebno da se pošalje Kalabiću na putu Sokolac, do blizu Han Pijeska i on da deli za celu grupu. Dalje mi je vrlo važno da se dobije municija u Goraždu Račiću i Komarčeviću za celu grupu zajedno. Potrebno je i Smiljaniću da se dade u Foči. Treba da je bude u što većem broju kako za puške tako i za bacače. Tražite ovo energično, jer Marga izveštava da je sve svršio samo vi treba ovo da ostvarite.

Br. 58. — *RODI*. — (*via Hektor*). Neznam gde se ti nalaziš. Danas me je Leko izvestio da se vode borbe u oblasti Bijeljine i da komunista ima dosta i da su sve cigani, Bugari i drugi ološ. Izvesti me šta se tamo dešava. Preduzmi najenergičnije mere da aktiviraš Trebavu i Ozren u pravcu Istoka i to što pre. Izvesti me o stvarnoj situaciji kod Leka i šta se tamo događa.³⁷

...

Br. 62. — 542. — Naredite svima snagama u oblasti Foče, Goražda Kalinovika, a isto to saopštite i Ostojiću, da su sve objedinjene pod komandom Ostojića, kao istaknutim delom V.K. sa ciljem: da sigurno ovladaju prostorijom Foča, Goražde, Kalinovik i da na Drini drže se potrebni mostobrani.³⁸ Dalji rad ove objedinjene grupe biće prema instrukcijama koje sam ja dao Ostojiću. Prvo što ima da se učini to je, da se potpuno i sigurno ovlada Kalinovikom. Izvestite Slovenačku da Roni i Nikola Pašić produže rad tamo.

...

64. — *ORFEJ*. — Persi. — Ništa nema da mi pričate da su vojnici goli i bos i bez municije. Ja to znam i bez vašeg izveštaja. Naše snage su deset puta jače nego komunističke u tom kraju, i sa puškom k nozi moglo je se proći gde god se htelo. Posle toga bi bilo municije i hrane, i odeće i obuće. Sve što mi nemamo ima kod komunista. Sve preduslove za ovo ja sam stvorio i u oblast Kalinovika ja sam uputio najhrabrije jedinice Šumadinaca, potpukovnika Smiljanića, ali su ostali voleli da gledaju, dok se on tuče sam.³⁹ Tako se do pobede ne može doći. Vi i Ostojić naterajte sve na poslušnost i na zajednički rad pa će biti bolje. Ne plašim se muslimanske milicije, tu treba raditi politički a ne vojnički. A što se tiče ustaša budite malo strpljivi biće vremena i za njih. Sada su glav-

³⁸ Vidi dok. br. 156, nap. 191.

³⁹ Dalji tekst je dep. br. 65.

ni komunisti. Pozdrav čika Đoka. Zašto da Kalaitović bude ponova iznenađen, zar mu je malo iznenađenja.⁴⁰

Br. 66. — OTON. — PERUN. — Izvestite hitno gde se nalazi III divizija S.U.K. kojom komanduje pukovnik Pogačar, kao i šta ona radi.

19 decembra 1944 god.

...
Br. 74. — ORFEJ. — Potvrđujem prijem broja 520 i 521.⁴¹ Boroti naređeno potrebno da izvuče koliko god može. Vaši su brojevi ipak veliki. Mogu se držati po svaku cenu. Na Kalaita nisam ništa ni računao. Raković se nalazi u srezu Studeničkom. Javlajte nam položaj Pavla da bi mogli Rakoviću dostaviti. Pavle je još daleko u Kolašinu. Drašković nije ništa preduzeo. Ne znam šta je sa njim. Ne nalazi se u našoj blizini. Mi smo na visini Vlasenica — Kladanj. Potrebno je Momčilovića privući bliže k sebi. Preko Borote naređićemo Momčiloviću da dejstvuje preko Dobrog Polja. Pozdrav Čiča.

Br. 76. — 542. — Na depeše Parzia 358 — 361 i na njegov 364⁴² naročito sada ne treba ništa odgovarati. Takvo držanje da zauzme i CNK jer ne volim nikakve diskusije.

Br. 77. — HEKTOR. — Srbijanske snage dostigle visinu Vlasenica Kladanj, No Vlasenica još nije zauzeta. Energično napadajte na oblast Tuzle. Moramo čas pre ovladati oblašću Spreče.

...
Br. 81. — OTON. — Za Avalske korpus. Izvestite nas gde se nalazi III divizija — Graničara pukovnika Pogačara.

20 decembra 1944 god.

...
Br. 85. — 542. — Poručio sam da Ostojić objedini sve tamo na jugu. Kad stigne Pavle tamo će biti velike snage. Ako se pravilno i umešno vode onda će biti dobrih rezultata kao i ovde kod nas. Na levom krilu držimo Stupare, desno krilo je severno od Vlasenice. Do sada vrlo dobro, samo šteta što Drašković nije izvučen. Za oblast Kalinovika treba skoncentrisati ne 2000, već sve što se ima. Nešković nije u našoj blizini. On je ostao u Rogatičkom srezu. Za štampariju treba organizovati sve što se može, da se ona izvuče.

...

---

⁴⁰, ⁴¹ i ⁴² Vidi dok. br. 156, dep. br. 82, 88, 89, 90—92 i 94.

87. — *HEKTOR*. — »AC«. — Srbijanske snage već su stigle na liniju severno od Vlasenice — s. Grabovica — Stupari. Naredite što jaču aktivnost svih vaših delova.

Br. 90. — 722. — »AC« Poslata Vam je zapovest br. 207⁴³ da u toku 21 izbijete na Strmicu. I divizija da izbije na selo Saviće, istočno od Strmice. Levo od Vas ima da izbije potpukovnik Mladenović — s. G. Dopasci — s. Vučinovići.

22 - XII - 1944 g.

Br. 92. — *PERUN*. — Primljena depeša 855 i 856.⁴⁴ Javite raspored svih snaga Keserovića kolone pošto nam se Keserović ne javlja. Ampule pošaljite u Kladanj. Javljajte redovno i vaš položaj. Potrebno je da Vandin saradnik Zoran Jovanović dođe čas pre meni u Kladanj, gde će dobiti naređenje za rad.

Br. 93. — *RODI*. — Potrebno je neprijatelja što pre tući i u što kraćem vremenu. Veza vaš 112.⁴⁵ Skoncentrišite dovoljne snage u oblast Tuzle. Akcija na sve strane.

Br. 94. — *VOBI*. — Angažujte sve vaše snage u oblast Puračića i dalje ka Tuzli. Sada je vreme da zajedničkim radom očistimo celu Spreču. U toku 23 o.m. treba da dostignete nas u oblasti Živinica. Nepropuštajte ni jedan trenutak. Napred.

Br. 96. — *BINDER*. — (via Momblan). — Primljena depeša od 19 o.m.⁴⁶ Javite kome je municija poslata. Poručili smo i mi takođe Zorijanu da dođe.

Br. 97. — *AGEJ*. — Nije potrebno da mi se ponavlja da su vojnici goli, bos, gladni, iznemogli. Isti su vojnici i oni koji su pod mojom komandom i pod komandom đenerala Trifunovića koji su pobedonosno izbili u dolinu reke Spreče. Održite moral po svaku cenu kod vaših ljudi, a vi to možete, jer ste pravi Ravnogorac, ne samo na jeziku, već i delima svojim. Razvite što jaču propagandu. Javite pukovniku Baletiću da smo stigli u dolinu Spreče i da trupe mogu mnogo da urade, ali je potrebna propaganda i dobro vođenje pa će sve biti dobro. Dobro je što se tamo obrazuje propagandna ekipa, to je vrlo važno.

⁴³ Vidi dok. br. 125.

⁴⁴, ⁴⁵, ⁴⁶, ⁴⁷ i ⁴⁸ Vidi dok. br. 156, dep. 109, 112, 116, 119, 120.

Br. 98. — 543. — 582. — Na dan 21 o.m. Zauzeli smo liniju Šekovići — Stupari. Štab V.K. u Kladnju. Moral kod trupa odličan. Preko prese nemojte kazati da smo u Kladnju, već u oblasti Kladnja, ali možete reći da smo zauzeli Vlasenicu, Olovo, Kladanj, Šekovići. General Trifunović je sa mnom, sjedinili smo štabove. Odnos sa muslimanima je prvoklasan. Ovo isto dostavljam Lalatoviću i Andriću neposredno. Andrić ne treba da mi šalje propagandnu sekciju pošto sam je obrazovao ovde.

Br. 99. — MIKI. — Za Neška sledeće: Ako bi Neško hteo po depeši 194⁴⁷ da pređe Drinu potrebno je prvo da sa tom snagom dođe k meni. U načelu slažem se sa njegovim predlogom, ali ne može ići pre nego što se vidi sa mnom.

Br. 100. — VILDA. — Ne mogu ja odavde naredivati sporazum po vašoj depeši 24.⁴⁸ Vaša stvar nije u Sloveniji. Vi znate na koju pokrajinu vi treba da obratite pažnju. Slovencima se ne treba mešati u njihove unutrašnje stvari. Oni su vrlo osetljivi. Možda su se oni sporazumeli, ali vi to ne morate da znate. Zato je najbolje ne mešati se u njihove stvari. Poručite Parmi da razvijete što jaču akciju prema Zagrebu i da me izvesti šta je tamo postigao.

101. — PERUN.—OTON.FIAT.⁴⁹ — »AC«. — U koliko Keserović ne primi neposredno, dostavite mu najhitnije ovu moju zapovest. U toku 23 o.m. srednja i leva kolona ima da izbiju na liniju: s. Osmaci — s. Gračanica — s. Svojat — s. Đurđevik. Srednja kolona Keserovića treba da ovlada linijom: Osmaci — Kalajdžići — s. Delići — Jelovo Brdo, Karavlasii — s. Tupkovići (zaključno). Pukovnik Keserović obratiće pažnju da ima dovoljno rezervi i da se osigura sa pravca Zvornika. Pod njegovu komandu stavlja se II divizija graničara. Po ovladavanju označene linije preduzmite sve mere izviđanja i obezbeđivanja. Na dostignutoj liniji osigurati što bolju ishranu. Kraj je bogat. Ja sam u Kladnju. Ako mu ne radi stanica onda neka redovno izveštaje šalje preko Vaše stanice. Hitno ovo za Keserovića. Kraj.

102. — PAČE. — Odmah krenite u sastav rezerve V.K. u selu Stupari, severno od Kladnja pravac pokreta: drum od Vlasenice do sela Solakovina, dalje seoski put selo Jasen, selo Dole, s. Podprijedor, s. Gojsalić i odatle drumom do sela Stupara. U selu Stuparu da budete sa Timočkim korpusom i pridodatim delovima 23 o.m. do mraka.

---

⁴⁹ Svetislav Trifković Sveta, major, komandant Avalskog korpusa.

22 decembra 1944 god.

104. — *OTON*. — U toku 23 o.m. zadržite položaje u dolini Spreče dokle leva kolona ne izbije na vašu visinu.⁵⁰ Manevar se vrši uglavnom od sada levom kolonom da bi smo povukli naše snage Ozrena i Trebave. Dolina Spreče nudi vam povoljne uslove za ishranu i da se od koža zaklate stoke pravi obuća. Ponavljam zbog manevra leve kolone mora te se zadržati na dostignutim položajima do daljeg naređenja i obezbediti se u sve strane. Vršite daljna nasilna izviđanja u pravcu Tuzle kao i Zvornika. U oblasti Šekovića trebalo je da bude većih magacina. Da li ste što pronašli.

105. — *PERUN*. — Graničari ostaju kod Vas. Na dostignutim položajima imate se zadržati do izbijanja leve kolone na vašu visinu.⁵¹ Vršite daljna izviđanja u pravcu Tuzle i Zvornika. U Spreču ste došli gde ima dosta hrane, od zaklate stoke da se pravi obuća. 16 muslimanska brigada ranije je bila demoralisana i imala je najviše 150 boraca. Ja znam da su vojnici goli i bos i ne treba da mi se to ponavlja. Ako mislite na saveznike, onda znajte da oni imaju svoju politiku koje se dosledno drže i kada budu hteli pomoći nas, pomoći će nas, i to kada budu hteli oni a ne mi. Dokaz Vam je Grčka.⁵² Što se tiče mene ja radim i radim i radim.

106. — *HEKTOR*. — Naše snage još 21 o.m. izbile na liniju Capardi — Osmaci i dalje u dolinu Spreče sve do sela Lukavice. Pred našim snagama komunisti su razbijeni.⁵³ Potreban je sada što veći napor prema Tuzli i Zvorniku i uopšte prema Spreči. Požurite sada da što pre sada razbijemo ove snage u dolini Spreče, onda ćemo svi skupa prema Majevidici. Ako sada propustite ovaj momenat biće mnogo izgubljeno, jer se neće više nikada vratiti.

107. — *VOBI*. — Srbijanske snage izbile su na liniju Capardi — Osmaci — Lukavica dolinom Spreče sve do Đurdevika. Ne gubite ni trenutka sa svima snagama sručite se preko Puračića u pravcu Živinica. Ako sada propustite ovaj momenat Više se nikada neće popraviti. U najkraćem vremenu treba da se u oblasti Živinica uhvati veza sa srbijanskim snagama.

108. — *RODI*. — Srbijanske snage na dan 21 — XII — dostigle su liniju selo Capardi, s. Osmaci, s. Lukavica — Đurđe-

⁵⁰ i ⁵¹ Vidi dok. br. 127 (nap. 3) i 108, dep. br. 121 i 122.

⁵² Vidi dok. br. 156, dep. 125.

⁵³ Vidi dok. br. 125, nap. 4.

vik. Veoma je važno i bez ikakvog odlaganja da se Majevičani bace prema Capardima, Ozrenci i trebavoi u dolinu Spreče gde da se u oblasti Živinica uhvati veza sa srbijanskim snagama. Sada je momenat da se komunističke snage u oblasti Tuzle tuku, a posle ćemo svi u Semberiju da je očistimo. Najenergичnije pokreni sve.

109. — PERUN. »AC«. — Kod mene je stigao jedan iz Vandine pratnje koji mi je izjavio da je Vaša komora u Šekovićima dosta nastradala.⁵⁴ Niste trebali da je dosta daleko držite od sebe. Javite mi gde se nalazi južno od vas tri brigade 27 divizije.⁵⁵ Prosto ne mogu da vas stignem sa svojim zapovestima. Vodite računa o svom obezbeđenju u sve strane. Naređio sam Keseroviću da vam budući pravac bude Tuzla, duž puta Zvornik — Tuzla. Tako da se u pravom skoku postavite na liniji Lipovice — s. Svračić — s. Gornje Petrovice — s. Jeginov Lug. Vi se suviše širite po frontu i za to nemate dovoljno rezervi. Za vreme vašeg pokreta ka Tuzli ima te se dobro osigurati od pravca Zvornika.

110. — OTON.—»AC«.— Moramo suziti vaš front. Suviše ste širok front zauzeli. Sužavaćemo ga krećući ka Tuzli. Vaša kolona u budućem skoku da zauzme liniju: s. Lipovica, s. Svračići, s. G. Petrovice, s. Jeginov Lug. Na ovu novu liniju prećiće te ostavljajući dovoljno snaga u rezervi. Vaše levo krilo na toj liniji biće u dobroj vezi sa selom Lukavicom i Gračanicom, gde se nalaze I i II divizija udar. korpusa. Dobro ima da se osigurate sa pravca Zvornika i u pravcu vašeg severnog boka. Dalji vaš pokret ima da bude u tesnoj vezi sa levom kolonom, koja 23 — XII izbija na liniju Gračanica — Lukavica — Đurđevik. Potvrdite prijem ove depeše.

...

112. — 547. — Naši su upali u oblast Spreče čak do Caparda — s. Osmaci, ali mi desna kolona pod komandom Kesera suviše neobazrivo napreduje. Mi smo u Kladnju sa štabom. Leva kolona sutra će biti na visini s. Gračanica — Lukavica — Đurđevik.

...

Br. 115. — AGEJ. — Za Ostojića sledeće: Primljena depeša 186.⁵⁶ Vidim da Drašković uopšte nije uspeo. Morate

⁵⁴ O uništenju komore Gorske garde vidi dok. br. 139, nap. 35 i 36.

⁵⁵ O dejstvima 16, 19. i 20. brigade 27. divizije NOVJ tokom decembra 1944. vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 34, 36, 47 i 146.

⁵⁶ Vidi dok. br. 156, dep. br. 140.

gledati da tamo stanje popravite. Ne znam šta je sa Pavlom jer vidim neki sukob njegov sa Gojnićem. Nama je teško odavde preporučiti Pavlu koji je put sigurniji. U svakom slučaju on dobro poznaje pravac prema Foči. Javljaće Vam se ubuduće preko Smiljanića. Zabranite tamošnjim našim snagama svaki sukob sa Muslimanima, da ne bi pogoršali situaciju. Na ovo uputite Kosorića i Vučkovića. Šta je sa Hodžom Pačarišom.⁵⁷ Da li je on stigao tamo. Ako je stigao stupite u dobre odnose sa njim i iskoristite ga.

117. — *OTON, PERUN.* — »AC«. — Celokupna prostori-ja zapadno od puta Kladanj — Stupari Đurđevik je u punoj našoj vlasti. Samim tim leva kolona ima dobro osiguran bok za sve vreme svoga nadiranja. Zbog toga sam ja želeo da levu kolonu istaknem ispred vas, ali ste vi suviše brzali. Uglavnom znajte, da treba da se što bolje naslanjate na levu kolonu.

23 decembra 1944 god.

Br. 119. — *RODI.* — *VOBI.—HEKTOR.* »AC«. — 25 decembra Srbijanske snage napadaju Tuzlu.⁵⁸ Naređujem, najveće sadejstvo Majevidi, Trebavi i Ozrenu. Ne dozvoliti da se ovakva prilika čišćenja komunista propusti vašim neučestvovanjem i neaktivnošću. Pokrenite sve raspoložive snage prema Tuzli.

120. — *PERUN.* — »AC«. — Primljene depeše 870 i 871⁵⁹. — mi smo i ranije doznali za Vašu komoru a nadam se da ćete vi to spasti u koliko ne i komora po delovima. Komora vam je bila isuviše udaljena, ali i promene pravca pojedinih korpusa bila su samovoljna, kao što je bio slučaj i sa III divizijom S.U.K. koju ste vi zadržali. Ipak sve će se popraviti u daljem napredovanju. Visoko cenim žrtve Garde kao najbolje naše trupe. Vandin saradnik hitno neka dođe. Uputite ga duž celog Keserovog fronta da se prebaci u levu kolonu kod kapetana Žugića a odatle meni. Ja sam već naredio da se taj saradnik pošalje meni, jer je Vanda uredio stvar a on treba da je prihvati, a to je i u vašem interesu. Pozdrav Čiča, Čika Marko, deca i čika Damjanović.⁶⁰

⁵⁷ Sulejman Pačariš, vođa muslimanske milicije u Sandžaku.

⁵⁸ i ⁶¹ Vidi dok. br. 127.

⁵⁹ Vidi dok. br. 156, dep. br. 145 i 146.

⁶⁰ Miodrag.

Br. 121. — OTON.—PERUN.—FIAT.—»AC«.— Za komandanta kolone puk. Keserovića: U toku 23 — XII — desna kolona puk. Keserovića treba da izbije na liniju s. Lipovice — s. Svračići — s.G. Petrovice — s. Jeginov Lug. Ova linija u obliku trougla omogućava naslon levog boka prema trupama leve kolone. Pored toga puk. Keserović da jakom rezervom obezbedi svoj desni bok i svoju pozadinu. U toku 24 o.m. leva kolona izbiće na liniju Donje Dubrave — s. Ljubache. Kolona puk. Keserovića na dostignutoj liniji Lipovice — Jeginov Lug pripremiće napad na Tuzlu za 25 — XII — i to: sa obuhvatom sa jugoistoka i istoka. Nastaviće se.

Br. 122. — OTON.—PERUN. FIAT.»AC«.— Nastavak. Istoga dana leva kolona napašće Tuzlu sa linije s. Dubrave — s. Ljubache obuhvatajući Tuzlu sa juga, jugozapada i zapada. Po zauzeću Tuzle, a zbog bombardovanja, samo Avalski korpus ostaje u Tuzli a ostale sve jedinice van varoši i to: trupe desne kolone istočno od puta Tuzla — s. Hodžići — Velike njive, a trupe leve kolone zapadno od ovoga puta. Ovu depešu dostaviti neizostavno Keseroviću. Nigde nedozvoliti iznenađenja. Razvijati što jaču službu izviđanja i obaveštavanja. Održavati međusobnu vezu. Prijem zapovesti potvrditi. Obaveštavati me što češće. Dostavljeno: Keseroviću, Kalabiću i Trifkoviću. Trifkoviću i preneti ovo naređenje.⁶¹

Br. 123. — FLEŠ.— Primljene depeše 233 do 238.⁶² Ostavite se visoke politike sa Englezima, jer budite uvereni da oni znaju šta rade. Dokaz je Grčka. Kad im budemo trebali izvućiće našu kartu. A dotle radiće ono što smatraju za nužno. Hvala Vam na sugestijama, ali treba da budemo na čisto šta su Englezi. Oni svoju politiku ne vezuju ni za koga drugog nego za svoj račun. Ovo je Čičino objašnjenje o engleskoj politici. Nikakva vlada ne verujem ni da će biti obrazovana u Beogradu, jer Englezi misle jedno, a Rusi drugo. Gerilu u Srbiji ćemo pojačati do najvećeg stepena. Budite uvereni da će nam narod prići, jer ne može sa njima. Pored Vas upućujemo i druge delove na teren. Nama u Srbiji nije glavno sada borba, nego stvaranje gerile i izmicanje od svih njihovih napada. Slučaj u Grčkoj najbolji je dokaz šta Englezi misle. Raković je postao major. Ja mu čestitam. Isa zahvaljuje na obaveštenju. Čiča.

⁶¹ i ⁶² Vidi dok. br. 156, dep. br. 141—144 i 149.

Br. 127.—KORA.—»AC«.— Primiljena depeša 541.⁶³ Mi činimo sve da dođemo do municije. Ako se ne može Kalinovik napadati, treba držati sve okolo Kalinovika do mogućnosti napada na Kalinovik.

Br. 128.—PAČE.—»AC«. — Mi smo vam dostavili naređenje da dođete u sastavu rezerve V.K. Ne morate ići tim putem, ako se još nalazite u Mrkaljima. U tom slučaju krenite najkraćim putem za Kladanj, ponavljam Kladanj. Gerilu u Srbiji što jače potpomognite. Dajte im potrebna uputstva. Gerila u Srbiji treba što pre da se ostvari. Iskoristite i narodno neraspoloženje prema komunistima. Krenite najkraćim putem prema Kladnju. Sa muslimanima raširite najbolje odnose.

...

Br. 131.—OTON.—»AC«. — Avalski korpus javio se danas iz Tupanara, jugozapadno od Šekovića. Vaša desna kolona ima siguran naslon na levu kolonu kroz dolinu Spreče. Treba produžiti rad prema današnjoj zapovesti u pravcu Tuzle. Ceo teren zapadno od puta Kladanj — Stupari — Đurđevik je u našoj vlasti, a isto tako i Ozren planina kod Kladnja. Prema tome, vi imate dobar naslon u pravcu vašega levoga boka. Produžite rad po dobivenoj zapovesti, a osigurajte se u svima stranama. Izveštavajte stalno o situaciji.

24 decembar 1944 god.

Br. 132 — 542.—583. — Sve primljene depeše za inostranstvo za čestitanje praznika pošaljite.⁶⁴ Pošaljite i depešu pukovniku Mek Daulu. Čiča, Mirko, Čiča ti poručio da i katolicima čestitaš praznik.

Br. 134.—543. — Odgovorite Đonoviću da smo primili njegovu depešu.⁶⁵ Izdržaćemo po svaku cenu do kraja, a oni neka nas pomažu koliko mogu. Đonović bi trebao da pokuša i vezu sa Amerikancima i neposredno, da bi nam ostvario pomoć u sanitetskom materijalu i prijem teško ranjenih. To naravno ako je moguće.

...

Br. — 137.—RODI.—»AC«. — Ništa me ne izveštavate šta ste uradili u pogledu napada u oblast Tuzle. Ozren, Trebava, Majeвица ne saraduju sa nama. Naročito se neoseća sa-

⁶⁴ i ⁶⁵ Neke od depeša koje su slate, odnosno primane iz inostranstva nalaze se u ovom izvodu i u dok. br. 156.

radnja Ozrena. Srbijanske trupe nalaze se na liniji: s. Prnjavor, na severnoj obali Spreče — s. Gračanica — s. Lukavica, južni deo sela Đurđevik. Izvestite gde se nalaze Trebavske, Ozrenske i Majevičke snage upućene prema Tuzli.⁶⁶ Hitno je.

Br. 141.—KORA.— Srbijanske snage u vašoj oblasti imale su sledeće cifre: Račić 1400, Smiljanić 1400, Miloš Marković 300 i grupa Komarčevića 1200. Ukupno tamo srbijanskih snaga tamo treba da ima 4300. Tome treba dodati bosanske i hercegovačke snage. Imajući ovo u vidu odobrio sam predlog Nešku Nediću da sa svojih 300 boraca dođe meni, da bih ga uputio za specijalni zadatak u Srbiju, koje je od najveće važnosti. Vama tamo stižu i Pavlove snage, prema tome Neškovih 300 boraca neće se ni osetiti. Za Srbiju je danas veoma važno ubacivanje naših jedinica te da se komunistima ne dozvoli organizovanje svoje vlasti. Ova ideja za šiljanje naših snaga u Srbiju, mora ostati u najvećoj tajnosti.

Br. 144.—543,⁶⁷—583.— Naša desna kolona izbila je u visini s. Prnjavora na severnoj obali Spreče. Keseroviću prišao jedan bataljon muslimana pod komandom poručnika Ferizovića. Leva kolona na visini s. Gračanica — južna ivica sela Đurđevika. Kad bi Ozren bio aktivniji, a isto tako Trebava i Majevisa, brzo bi svršili posao na opšte zadovoljstvo.

25 decembar 1944 god.

Br. 147.—FIAT.—»AC« Keserović poručuje da se on nalazi na liniji: s. Lipovice — s. Gornje Petrovice — Jeginov Lug. Vi odmah da krenete sa svojom grupom u s. Jeginov lug. Keserović se nalazi u s. G.Petrovice.

Br. 148.—OTON.—PERUN.—»AC«.— Leva kolona zadržata je borbom i nalazi se na liniji s. Gračanica — južni deo sela Đurđevik. Sa celom svojom grupom krenite duž Spreče u pravcu Živinice — Đurđevik. Razvite sve svoje snage na front Živinice — Đurđevik. U toliko menjam svoju zapovest za napad na Tuzlu⁶⁸. Kad se sjedinite sa levom kolonom, lako ćemo uhvatiti vezu sa Ozrenom i imati siguran naslon na Ozren, a tada ćemo lako rešiti pitanje municije, ranjenika i bolesnika, koje morate nositi sa sobom Obezbedujte se u sve strane.

⁶⁶ Vidi dok. br. 156, dep. br. 207 i 208.

⁶⁷ Drugi deo Štaba Vrhovne komande.

⁶⁸ Vidi dok. br. 127.

Br. 150.— HEKTOR.—»AC«. —Primljena depeša 304 i 305.⁶⁹ Vrlo dobro ste uradili što ste poslali u susret desnoj koloni Keserovića i levoj koloni vaše snage. Keserović je danas na liniji s. Lipovice — s. Svračić — s. G. Petrovice — s. Jeginov lug. Štab Keserovića je u s. G. Petrovice. Leva kolona zadržata je borbom na liniji Gračanica — Đurđevik. Naredio sam danas Keseroviću da bočnim udarom u pravcu Živinice i Đurđevika olakša probijanje levoj koloni, pa ćemo onda svi zajedno ka Tuzli. Vrlo dobro radite produžite. Mi ćemo raditi najenergичnije prema Tuzli. Javite nam o borbama koje Nemci vode, jer čujemo jaku artiljerisku paljbu. Ja sam pozadi leve kolone. Važno je da svi jednovremeno vršimo što jaču akciju u oblasti Tuzle, pored one što vodite u oblasti Bijeljine i prema Drini. Sa nama idu i muslimani. Pozdravite Preljubovića.⁷⁰ Javite držanje muslimana kod Vas.

Br. 151.—MIKI.— Za Neška Nedića: Ja sam Vas pozvao na specijalan zadatak, međutim, Račić sada traži i on da dolazi ovamo, kao da ne može bez vas. Mišljenja sam, da malo vaš put odložite jer sad su svi skočili, oće za vama. A ako se pak dogovorite sa njima da vaš put ne smatraju za lakšu službu u pozadini, već baš obratno, onda krenite preko Rogatice pored Sokolca, gde se čuvajte od ustaša, ako su još tamo, na s. Knežine, dalje pravo na Kladanj, gde ćete dobiti dalje naređenje. Ja sam u Kladnju, Uspjut se čuvajte, obezbeđujte se u sve strane od svakog iznenađenja. Mesnom stanovništvu muslimanskom, pravoslavnom i katoličkom ukazujete punu pažnju i zaštitu. Mi ovamo saradujemo sa muslimanskim milicijama koje ginu u našim redovima, a isto tako i katolici.

Br. 153.—772.—»AC«. — Primljena depeša br. 256.⁷¹ Naređeno je pukovniku Keseroviću koji se sada nalazi u oblasti s. G. Petrovice, da se celom kolonom napadne najkraćim pravcem od Jeginovog luga na frontu Đurđevik — Živinice i da na taj način udari komunistima u leđa. Javljajte sve novosti preko Vaše radio stanice. Držite se dobro. Poručite II diviziji da uhvati vezu sa I divizijom. Vaša stanica sada nam je dragocena. Obrazujte kurirsko odelenje kod vas za raznošenje zapovesti Žugiću, I i II diviziji. O Keserovićevom manevru izvestite sve iz leve kolone.

⁶⁹ Vidi dok. br. 156, dep. br. 178 i 179.

⁷⁰ Muhamed beg.

⁷¹ i ⁷³ Vidi dok. br. 156, dep. br. 180 i 183—186.

Br. 154.— DAL—DAL.⁷²—»AC«.— Primitljive depeše 296 do 299.⁷³ U osnovi se ne slažem sa napuštanjem terena i odlaskom za Istru. U Sloveniju i na Istru treba poslati građanske izbeglice koje treba spasti. Vojnici moraju da produže borbu na celom prostranstvu Jugoslavije. Ni u kom slučaju naši vojnici ne smeju biti izbeglice niti služiti okupatoru. Borba mora biti do kraja. Zato gledajte da izbeglice udaljite od vojske i da ih smestite u sigurne krajeve. Sa vojskom na raspoloženju vam je rad u Kordunu i u Lici. Nas se ništa netiče gde postoje drugi frontovi. Prema hrvatskom stanovništvu treba ispoljiti postupak, koji će ih privući na našu stranu, a u duhu rezolucije Svetosavskog kongresa.⁷⁴

Br. 156.—512.⁷⁵— Naš jedan vešt čovek uspeo je da omogući municiju za srbijanske snage pod đeneralom Trifunovićem,⁷⁶ koje su već stigle u dolinu Spreče. Treba da nađete veštog čoveka da ga pošaljete u Doboj pa da dobije veću količinu pešačke municije za našu pušku i municije za teški bacač. Tu municiju bi dovukli kod vas na Ozren u Boljanice. Od nje bi nešto pešačke municije dali Ozrencima, a ostalu čuvali za srbijanske jedinice po rasporedu koji vam ja budem poslao, jer su oni u dosadašnjim borbama već skoro ostali bez municije. Nastaviće se.

Br. 157.—518. — Nastavak. Smatrajte ovo za vrlo važan i hitan posao. Izabrani čovek mora biti jako ćutljiv i jako poverljiv, a vrlo pokretan i dovitljiv.⁷⁷ Ako je drukče nemoguće onda hitno po ovome stupite sa popom Savom Božićem, pa uz njegovu pomoć sve ovo svršiti. Stvar je vrlo hitna. I za to ako je pop Sava daleko, nemojte tu gubiti vremena. Dotičnima u Doboju kažite da se obrate na Sarajevo na potpukovnika Varmsdorfa,⁷⁸ ponavljam Varmsdorfa.

⁷² Momčilo Đujić.

⁷⁴ Radi se o četničkom kongresu održanom od 25. do 28. januara 1944. u selu Ba (kod Gornjeg Milanovca). Organizovao ga je Draža Mihailović okupivši oko 300 delegata ranijih, manje poznatih, članova bivših građanskih partija uglavnom iz Beograda i iz Srbije i sa teritorije NDH nastanjene srpskim stanovništvom, kao i neke Hrvate i Slovence, članove bivših građanskih partija u Hrvatskoj i Sloveniji. Delegati na kongresu nisu bili birani već određeni iz redova četnika prema nahodanju četničkih starešina. Dokumenti kongresa u selu Ba (kongres je nazvan i svetosavki i ravnogorski) nalaze se u Arhivu VII, Ča, k. 12, 13, 15b.

⁷⁵ Živorad Božić, divizijski general, komandant pozadine Vrhovne komande.

⁷⁶ Miroslav.

⁷⁷ i ⁷⁸ Reč je o dobijanju municije od nemačkih jedinica. Poslove oko toga obavio je, po odobrenju Draže Mihailovića, Rajko Pavlović preko pukovnika Gojka Borote (vidi dok. br. 119 i 156, dep. br. 187 i 188).

Br. 158.—PIND.—»AC«.— Pukovniku Keseroviću naređeno je za 26 decembar da dejstvom dolinom Spreče izbije na otek: s. Živinice — s. Đurđevik. Jedinice S.U.K., Kladanjska brigada sa pridatim delovima i vaš korpus 26 decembra bez ikakvog izgovora imaju se založiti do krajnjih granica da se neprijateljski otpor kod sela Đurđevika slomije i neprijatelj tuče. Dobro poznajem borbenost vaših vojnika, samo moram učiniti zamerku za utrošak municije, do koje teško dolazimo te stoga svaki metak mora biti iskorišćen tako, da je siguran pogodak i da se bezciljno ne troši. Nastavak.

Br. 159.—PIND.—»AC«.— Starešine pozivam da o ovo-me povedu strogog računa i sada i u buduće. U koliko napad 26 decembra bude energičniji u toliko će se doći i do punijih magacina partizanskih u Živinicama. Proširiti manevar na kralima i cilju dubljeg obuhvata neprijatelja. Đenerala Radovnovića i kapetana Žugića upoznati u celosti sa sadržinom ove depeše, kako bi zajednička akcija 26 decembra bila apsolutno uspešna.

Br. 160.—PIND.—»AC«.— Uputite jedno izviđačko odeljenje pod komandom dobrog oficira u selo Repnik, ponavljam Repnik, odakle će stalno osmatrati u pravcu sela Omazića sela Grivice i sela Banovića sa zadatkom izviđanja i javljanja sve što se primeti. Ovo odeljenje treba da uhvati vezu sa katoličkim milicijama u Reonu Ravan i Bora. Kapetan Žugić neka da vezu za tu katoličku miliciju.

26 decembra 1944 god.

Br. 164.—543.— Najhitnije dostavite raspis svima: Primetio sam da ima po jedinicama oficira koji nemaju svoj položaj prema formaciji. Takvi oficiri podložni su izbegličkim idejama i mogu štetno da utiču na trupu, jer se samo staraju o svom nastanjivanju i ishrani, a ne rade ništa. Smatram da i oni sami ne žele takav položaj. Naređujem: da po štabovima i jedinicama bude samo potreban broj oficira stvarno zaposlenih. Sve što preostane ima da se formira u oficirske borbene grupe, koje će pripadati pojedinim bataljonima, a nikako štabnim četama. Ovim oficirskim borbenim grupama ima da komanduje najstariji oficir. Ove oficirske borbene grupe ima da učestvuju u svim borbama kojima njihove jedinice učestvuju. Kraj depeše za raspis svima. Izvestite pod kojim ste brojem ove gornje raspise dostavili. Pozdrav Čiča.

Br. 165.—OTON (via Perun).—PERUN.—»AC«.— Avalski korpus bio je zadržat u Šekovićima borbom koju je tamo vodio,⁷⁹ nije mogao da se probije ka vama, a nije znao ni gde ste. Sada je stigao u selo Noćajeviče, istočno i blizu sela Stupari. U vezi naređenja za vaš napad u pravcu Živinica i Đurđevika, zadržao sam Avalski korpus na svome raspoloženju, jer vi na mesto njega imate III diviziju graničara.

...

Br.—169.—546.— Egon Kriger je interesantan, ponavljam interesantan je.⁸⁰ Interesuje me vest iz vaše depeše br. 88 da su 11 stigli u Puračić i da vode borbu sa komunistima. Hitno pitajte Ozren i Pera Simića da li je to istina. Poručite Mitranoviću da Zeničani treba da priđu Kladanjskoj brigadi, jer na svome terenu sada ne mogu ništa uraditi. Sede bezposleni. Uz Kladanjsku brigadu naišli bi na dobar izvor hrane, pa neće biti potrebe da troše hranu sa Ozrena i sede besposleni. Poručite dalje Mitranoviću sledeće: Nastaviće se.

Br. 170.— 546. — Dobio sam pismeni akt Mitranovića i Dodoša⁸¹ u kojem traži napad na muslimane u Zeničkoj oblasti. Ovo je nemoguće uraditi sa Zeničkim snagama. Samo bi se pogoršala situacija. Zeničaci moraju sprovesti politiku prema muslimanima po intencijama V.K. Politički moraju razbijati komunističku akciju na pridobijanju muslimana. Sve dok se ne svrše operacije u dolini Spreče ne može se ni misliti na odvajanje srbijanskih snaga. Pa te snage i kada bi pošle one bi imale da pacifiraju a ne da ubijaju kako Zeničaci misle. Neka Mitranović nastavi da radi u duhu mojih naređenja na pridobijanju muslimana, a Zeničane neka uputi ova-mo u dolinu Spreče.

Br. 171.— 546.— Na dan 19 decembra 1944 god. javio mi se na službu đeneral Miodrag J. Damjanović, koji je po mome naređenju došao iz ropstva i stupio na dužnost koju sam mu ja bio odredio. Po dolasku imenovanog sa komandantom Srbije određujem đenerala Miodraga J. Damjanovića za svoga pomoćnika. Imenovani će primiti dužnost odmah. Prednju naredbu dostavite u raspisu svima jedinicama.⁸²

...

⁷⁹ Reč je o borbi protiv delova 27. divizije NOVJ (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 31, dok. br. 79, 91 i 101).

^{80, 83} i ⁸⁴ Vidi dok. br. 156, dep. br. 191, 217 i 218 i 222 i 223.

⁸¹ Boško, komandant žepackog sreza.

⁸² Vidi dok. br. 139, nap. 52.

Br. 174.— *MOMBLAN*.— Poručite broju 11 sledeće: Pored održača veze koji će doći i najglavniji održač veze treba da bude major Iva Pavlović, koji je sa Aćimovićem dolazio i vratio se. U njega imamo puno poverenje, zato neka ga broj 11 čas pre dovede u varoš sa kojom vi održavate vezu.

27 decembra 1944 god.

Br. 182. — *PERUN*. — »AC«. — Primljene depeše 882 i 883.⁸³ Razumeo sam da se nalazite kod sela Kovači, 1 km. istočno od Đurđevika. Leva kolona izveštava: da se u Đurđeviku nalaze komunisti. Komunisti se nalaze na Gradini, na Markovcu i u s. Zukići. Leva kolona po izveštaju potpukovnika Mladenovića obuhvatila je Đurđevik sa zapadne strane. Potpukovnik Mladenović izveštava da se nalazi kod sela Brčaninovići, 3 km. jugozapadno od s. Živinica, Leva kolona dalje nalazi se kod s. Šahići, s. Brnjice, kod s. Brnojevići i dalje duž drumu Zukići — Stupari. Vi prema stvarnoj situaciji postupite. Po vašoj noti razumeo sam da sve već stupili u dodir sa Branom.

Br. 183. — 772. — »AC«. — Desna kolona jednim svojim delom stigla je u s. Kovači. Treba da bude potpomognuta od cele leve kolone najenergičnije. Saopštite svima delovima leve kolone da najenergičnije napadnu Đurđevik. Zbog mlitavog rada leve kolone, naša desna Keserovićeve kolona, bila je dovedena u težak položaj i sada se probija ka levoj koloni. Zato sada leva kolona ima da uloži sve svoje napore da izvuče Keserovićeve desnu kolonu i da je prihvati. Celo ovo moje naređenje saopštite svima komandantima leve kolone, a isto tako i mojim održačima veze pukovniku Milovanoviću i ppuk. Andriću.

Br. 186 — *HEKTOR*. — »AC«. — Primljene depeše 306 i 307.⁸⁴ Dajte nam jasniji pregled situacije na vašem terenu. Gde su vaše, a gde komunističke snage, a gde se nalaze Nemci.

Br. 188. — *KORE*. — Veza vaš 543 i 544.⁸⁵ Za municiju obratite se najbližim koji prolaze pored vas. Za izbeglice nemam još ništa. Oni koji prolaze pored Vas dajte vam, jer imaju naređenje za to. Za Muzikravića učinjeno pitanje.

⁸⁵ Vidi dok. br. 156, dep. br. 204 i 205.

Br. 192. — AGEJ. — Odgovor Ostojiću, Baćoviću i Smiljaniću. Ja sam javio potrebno Račiću. Umirite ga i Vi sa Vaše strane. Ja mu nisam odobrio odlazak na Majevicu. Juče smo zauzeli Živinice, ali ću je napustiti po svojoj volji. Vršim grupisanje snaga Đurđevik (isključno) — Omazić — Treštenica. Moram više da se naslonim na Ozren da bi ih aktivirao. Majeвица radi vrlo dobro. Poginuo je komandant 21 udarne divizije Božidar Korać i njegov politkom.⁸⁶ Da su Trebava i Ozren bolje saradivali danas bi bili u Tuzli. Ovako moram da manevrujem prema neodlučnima, kao i da gubim vreme. Imali smo dosta gubitaka, jer smo zbog neaktivnosti Ozrena visili u vazduhu.

Br. 193. — PIND. — PERUN. »AC«. — Depeša za moga održača veze leve kolone pukovnika Milovanovića i potpukovnika Andrića. P. puk. Leka Damljanović imao je vidnih uspeha na Drini i na Majevisi. Leko kreće prema Tuzli. Radi boljeg naslona na Ozren i sigurniji rad prema Tuzli, vršim novo pregrupisavanje snaga. Cela leva kolona, koju sačinjava: Srpski Udarni Korpus, snage kapetana Tuševljakovića, snage kapetana Žugića i potpukovnika Mladenovića zauzeće položaj na liniji: s. Gornja Višća kapetan Žugić, — s. Beširovići jugoistočno od Omazića, — S.U.K. bez III divizije, Južnomoravski korpus potpukovnika Mladenovića — s. Grivice, jugozapadno od Omazića. Na ovaj način ovi delovi će imati sigurnu pozadinu prema Konjuhu. Ostale snage grupisaće se zapadno i to: Kalabić sa svima delovima koji su uz njega, sa delom graničara — s. Podgorje kao rezerva pozadi Mladenovića. Nastavak.

Br. 194. — PIND. — PERUN. — »AC«. — Depeše za moga održača veze leve kolone pukovnika Milovanovića i potpukovnika Andrića. Sve ostale snage zajedno sa V.K. Kroz dolinu Krivaje grupisaće se u oblasti a. Vozuće — s. Vukovine — u s. Osečani. U oblast sela Vozuća okolnim putem preko sela Tuholj, prebaciće se korpus Keserovića sa delom graničara koji su kod njega, Avalske korpus, Timočki korpus, Smederevski korpus i V.K. Na slučaj da je puk. Keserović negde kod vas u oblasti Višća ili zapadno onda on sa delom graničara da se prebaci na istu prostoriju gde i Kalabića korpus. Ako je Ke-

⁸⁶ U borbama za oslobođenje Zvornika i Drinjače 20. decembra 1944. poginuo je narodni heroj Žarko Vuković Pucar, zamenik komandanta 19. birčanske NOU brigade.

serović tamo njega izvestiti o ovom naređenju, a mene najhitnije obavestite radio putem. Keserović je trebao da bude u s. Olovci, ali je lako moguće da je još kod vas.

...

Br. 198. — HEKTOR. — »AC«. — Primljene depeše 307 do 309 i od 311 do 314.⁸⁷ Jako me obradovala depeša 307, produžite tako. Mi ćemo produžiti dosadašnji rad. Saznajem da je i Ozren krenuo kao i da Trebava kreće, Novomobilisane snage iz Srbije bile vrlo slabe borbene vrednosti. Nemojte se ženirati, da komuniste udarite u leđa u svakoj prilici. Oni su nas, dok smo napadali Nemce kod Bileće i na Sokolcu uvek napadali u leđa. Javljajte se stalno.

Br. 199. — 543. — Kažite puk. Pavloviću⁸⁸ da nismo više onako bogati kao što smo bili. Ja sam već naredio kako ima da se postupi sa slušaocima.⁸⁹ Slušaoci su naoružani. U koliko pak nisu, može se nešto i dobiti. Borota ima puta i načina da dobije i bez para. Ja sada vršim pregrupisanje snaga. Zauzeli smo Živinice, ali sam naredio da se front bolje nasloni na Ozren i da bi smo ga pokrenuli zajedno sa Trebavom i Majevicom. Prema tome front će biti s. Gornja Višća, zapadno od Đurđevika — s. Omazići — s. Grivice. Stvaram novu levu grupu u oblasti Vozuće i ja sam idem tamo. Nastavak.

Br. 200. — 543. — Nastavak. Grupa od Vozuća krenuće posle na severoistok. Do sada smo bili dosta u zraku i mnogo smo visili. Mislili smo da će lakše ići, lakše bi i išlo, da se Ozren odazvao na vreme. Ovako moram da se približim njemu da bi ga pokrenuo na rad. Majeвица dobro radi. Trebava će početi uskoro. Komandosi da mi se upute u pravcu Vozuće, kada završe školu. Javite Pavloviću. Ljuba Patak ostavio je nekoliko stanica na terenu.⁹⁰ Sedam Užičana pobjeglo iz Sevojne od terora. Beograd se javlja.⁹¹ Sve te teze, prebaciću na Peveca.

---

⁸⁷ Od tih depeša ne postoji samo depeša br. 307 (vidi dok. br. 156).

⁸⁸ Dragoslav.

⁸⁹ Odnosi se na slušaoce kursa za komandose.

⁹⁰ Vidi dok. br. 156, dep. br. 153—155.

⁹¹ Reč je o špijunskoj grupi četničke Vrhovne komande koja je bila upućena u Beograd.

29. decembra 1944 god.

Br. 201. — PERUN. — PIND »AC«. — Za potpukovnika Andrića. Pošto se jedinice nisu zadržale na liniji dostavljenoj od (nas) neka se zadrže na liniji na kojoj se nalaze 29 om. i to: Garda u s. Banovićima, S.U.K. u selima Treštenica, Pribitkovići — Mladenović Orahovica. — Pazarac u s. Lozna. Ja stižem tamo. Ovo se apsolutno mora izvršiti.

...

Br. 203. — PIND. — »AC«. — Saopštite svima, da svi od delova srbijanskih snaga ostanu na svojim mestima. Stižem 31 o.m. u s. Gare, severno od Vožuće. Mladenović neka ovo saopšti svima, koji se tamo nalaze od Srbijanskih snaga. Mladenović neka uputi jedno odeljenje za vezu sa Ozrenskim snagama obilazeći Puračić, za koji još nisam siguran da je u našim rukama, ali izgleda da jeste. Prema tome neka ga uputi prema Bosanskom Petrovom selu. Znam sigurno da je zapadno od Puračića teren u našim rukama.

Br. 204. — PERUN. — »C«. — Moj održač veze potpukovnik Andrić neka koristi vaše kurire i vašu radio stanicu da obavesti sve srbijanske delove u vašoj oblasti da se zadrže na prostoriji na kojoj se nalaze 29 — XII —, i neka svi uhvate međusobnu vezu, a Mladenović neka pošalje jedno odeljenje za vezu u pravcu Bosanskog Petrovog sela. Razvite službu obaveštavanja i izviđanjima u sve strane, a naročito u pravcu Đurđevik — Živinice — Tuzla i Puračića. Međusobno sve jedinice neka se dobro povežu. P. puk. Andrić neka mi stalno šalje radio izveštaje o trupama i o situaciji. Pogačar i Keserović su ovamo. Sa Keserom, Avalcima, Timočkim i Šumadiskim korpusom stižem u oblast Vožuće na dan 31 — XII —. Vi ste nam obezbeđenje dok ne stignemo. Mi idemo dolinom reke Krivaje.

Br. 205. — VOBI. — »AC«. — Jače srbijanske snage za pripremni napad na Tuzlu, prebacio sam u oblast Banovići — Orahovica, a drugi deo srbijanskih snaga grupišem u oblast Vožuće. Vi neizostavno ima da ovladate Puračićem, ako niste otišli na drugu stranu. Majeвица napada Tuzlu sa severne strane, Trebava takođe preko Srebrnika. Neznam šta vi radite do sada. Da li ste što preduzeli. Ako se zalažemo po delovima ne možemo uspeti. Treba svi jednovremeno da gurnemo. Čika Đoko.

30 decembra 1944 god.

Br. 207. — KORA. — Primiđen na znanje Vaš izveštaj 548.⁹² Produžite rad. Hvala.

Br. 208. — HEKTOR. — »AC«. — Primiđena depeša 316, 318 i 319.⁹³ I ja se potpuno slažem sa vama. Sađ mi je važno da pokrenem pored Trebave i Ozren.

Br. 211. — PERUN. — Naša komanda pozadine pod komandom đenerala Božića Živorada, nalazi se u s. Boljanićima u dolini Spreče zapadno od Puračića. Tamo ima i bolnica. Sve ranjenike pošaljite tamo preko manastira Ozrena.

Br. 213. — PERUN. — Pogačar i Keserović sa izvesnim brojem svoga ljudstva nalazi se kod mene i zajedno samnom idu ka vama.

1 — januara 1945 godine.

Br. 223. — 586. — Javite Beogradu da nam daje što konkretnije podatke. Izveštaje koje nam je poslao veoma je koristan. Neka propaganda ovo iskorišćava ali da ne otkrije našu stanicu. Primiđene depeše 475.⁹⁴ Javite pukovniku Pavloviću da me pukovnik Lalatović izvestio da ste sav novac utrošili, a mi ga nemamo u neograničenim količinama. Jedinice koje upućuju komandose treba da ih šalje sa oružjem. I sami vidite, da mesecima sedimo kod Sarajeva i ne možemo da kupimo dovoljno oružja i spreme za V.K. a ako budemo odevali, obuvali i naoružavali sve koji treba da nam dođu na kurs, onda tu nebi ništa uspeli. Radite sa Beogradom, da nam on za slušaoce pribavi sva potrebna sredstva po obećanju koje je dobio. Nastavak.

Br. 227. — RODI. — Primiđene tvoje tri depeše od 31 — XII⁹⁵ —. Najtvrdoglavije nastani da se zavede saradnja sa svima oružanim snagama bez razlike na veru u oblasti Trebave. Javi kakve veze imaš sa Zapadnom Bosnom. Zašto im ne radi radio stanica. Za pobijene Amerikance od strane komunista iskoristićemo u propagandi.

⁹², ⁹³, ⁹⁴ i ⁹⁵ Vidi dok. br. 156, dep. br. 254 i 255, 305, 309 i 311.

Br. 230. — *MON BLAN*. — Primljena depeša 217 do 219.⁹⁶ Potporučnika Iliju Vejna možete slobodno upotrebiti po vašem nahođenju. Razumeo sve što ste javili: Sa motornim vozilima neka Grozdanić postupi onako kako mu je general Trifunović usmeno naredio.

Br. 233. — *RODI*.⁹⁷ — Na dan 5 o.m. stižem u oblast Osečani tako kod vas. Potrebno je da se nađemo. Dovešću tamo jače snage iz Srbije, koje se moraju reorganizovati i odmoriti, jer su jako zamorene dosadašnjim borbama, dok su svi ostali, sem Majevice bili neaktivni.

Br. 238. — *VILDA*. — Pukovnik Nikolić nema nikakvu moju misiju u Beču.⁹⁸ Kalabić, Baćović i Lukačević nikada se nisu sporazumeli sa crvenima. Ovo je radi vaše orijentacije. Izvestite kakav pokolj dobrovoljaca je bio zbog čega je Kaše opozvan.⁹⁹ I ja se ne slažem što je Lika napuštena. Vi morate raditi svim silama da se Lika ponova aktivira i da se ljudi vrate u Liku. Glupo je što se napušta teren. Budite uvereni da naš radiotelegrafista namerno neizbegava vezu sa vama. Interesuje me šta dr. Zarković¹⁰⁰ Mitar javlja, posle posete Patrijarhu. Javite šifri Đoka, da sam sve razumeo što mi je preko Vas poručio. Javite Denkeru, da mi javi tačno situaciju po svojoj šifri i šta je do sada radio. Sve depeše koje budete dobijali pod oznakom »SALKO« predavaćete najhitnije šifri »ĐOKA«.

Br. 239. — 543. — Pitajte Mitranovića, gde se sada Žugić nalazi obzirom na situaciju severozapadno od Brgula. Vodite računa o svim pokretima komunista, te da nam centar bude obezbeđen. Upravlajte se prema situaciji. Čim se ukaže mogućnost na terenu, a prema razvoju situacije želeo bih da svi pređete ovamo k meni. Selo Visovica i ta oblast služi za vezu sa Igmanom i Momčilovićevim snagama¹⁰¹ na koje bi se u nuždi morali nasloniti. Selo Visovica je i centar Save Derikonje. U Rogatici naš muslimanski korpus mogao bi biti Hodže Pačariza, kome bi prišli ostali muslimani iz oblasti Rogatice. Nastavak.

⁹⁶ Vidi dok. br. 156, dep. br. 296—298.

⁹⁷ Simić Petar, pukovnik, komandant severne Bosne.

⁹⁸ Vidi dok. br. 156, dep. br. 332—336.

⁹⁹ Vidi dok. br. 156, nap. 236.

¹⁰⁰ Na originalu je, ispod imena Žarković, olovkom dopisano Džarković.

¹⁰¹ Odnosi se na Romanijski korpus.

Br. 240. — 543. — Nastavak. Dobro je što ste se preselili u Čevljanoviće i Srednje. Javite Mitranoviću da sam poručio pismom Hamoviću da pokrene Zeničku i Žepačku brigadu ka Varešu. Ozren je sada angažovan u borbi protivu komunista, koji napadaju od Tuzle. Srbijanske snage sada prikupljam kod Pere Simića radi reorganizacije i odmora, jer su mnogo pretrpele od gladi i velikih borbi dok su ostali osim Leke mirno posmatrali. Imamo dosta i premrzlih i pored svega toga moral odličan.

Br. 241. — *MONBLAN*.¹⁰² — Primljena depeša 241. Ne znam da li komunisti misle sada na Sarajevo, ali treba preduzeti sve da se oblasti koje imamo održe u svojim rukama. Neka se Mitranović što jače poveže sa katoličkom milicijom u oblasti Vareša. Situaciju kod nas daće vam pukovnik Lalatović.

...
3 januara 1945 god.

Pokret¹⁰³

4, 5 — I — Pokret. —

6 januara 1945 god.
...

Br. 244. — *HEKTOR*. — Srbijanske snage uložile su u Istočnoj Bosni sve od sebe i u pobedonosnim naletima došli do Tuzle. Za to vreme nije bilo dovoljno angažovanja ostalih snaga tako, da nismo došli do krajnjih rezultata i pored velikih pobeda i žrtava koje su podnele. To će sve tako biti dokle god starešine ne shvate da se naredjenja V.K. najstriktnije izvršavaju i da se svi jednovremeno zalažu a ne pojedinačno za jedan jedinstvenu pobedu. Čiča pozdravlja sve hrabre borce Majevice sa H.R.

Br. 246. — 547. — Ne samo Komandosi, nego i ceo drugi deo štaba sa propagandom u prvoj povoljnoj prilici treba da se sjedini sa nama kao i C.N.K. a to sve zavisi od veze sa Ozrenom kad se uspostavi. Sve Srbijanske severne snage doveđene su na reorganizaciju i odmor, posle velikih okršaja, u oblast popa Save. Majevica, Trebava i Ozren nisu se dovoljno

¹⁰² Gojko Borota.

¹⁰³ Vidi dok. br. 131.

angažovali te su Srbijanske snage bile prinuđene da vode najteže borbe i prime ceo teret na sebe. Naredite Mitranoviću da se Kladanjska i Vlasenička brigada što jače angažuju ka Varešu. Nastavak.

...
Br. 248. — 547. — Preporučite Mitranoviću jače angažovanje njegovog korpusa, Javite Mitranoviću da sam poslao pismeno naređenje Žepačkoj i Zeničkoj brigadi za dejstvo prema Varešu. Poručite Mitranoviću da sam dobio njegovu poruku preko Peveca da mu pošaljem 1.000 ljudi, ali moram sa žalošću da konstatujem da dok je 10000 Srbijanskih snaga borilo se na život i smrt svi su ostali bili neaktivni. Čast i čest Zugiću i Tuševljakoviću. Ovako ne ide. Sada srbijanske snage moraju da se reorganizuju, odmore i popune. Naređujem svima bosanskim snagama najveću aktivnost, jer su komunističke snage isuviše rasparčane i dobile su dobro po nosu od Srbijanskih snaga. Nastaviće se.

...
Br. 250. — ORFEJ. — Ja odavde ne mogu rešavati pitanje Draškovića. Ostojić treba da uvidi da Drašković ne može da vlada tim krajem, pa zato Baćović i Ostojić neka ozbiljno razmotre situaciju u pogledu zelenog kadra u čajničkoj i Višegradskoj brigadi i neka odkloni sve smetnje, da ovaj zeleni kadar bude potpuno naš. Ja sam Ostojiću govorio, da se mora voditi računa o raspoloženju naroda i da se ništa silom ne može naturiti narodu. Drašković je hrabar vojnik i on može na drugom mestu odlično poslužiti. Javite mi šta ste učinili po ovome zajedno sa Ostojićem. Ništa ne mogu da razumem iz vaših depeša 654 do 659.¹⁰⁴ Nastaviće se.

Br. 251. — ORFEJ. — Da li ste vi i dalje u saglasnosti sa Ostojićem. Ko sada komanduje svima Srbijanskim snagama i hercegovačkim snagama u oblasti Goražde i Foče. Gde je Baletić. Da li su sve snage objedinjene što je vrlo važno. Da li je dobro povlačenje svih bosanskih i hercegovačkih snaga u oblast Trnova, a da se srbijanske snage ostave same na Drini u oblast Foče. Da li ste sa Ostojićem uopšte sastavili plan akcije. Objasnite mi vašu situaciju, u odnosu na Ostojića i Baletića. Nemam ništa protiv za akciju na Trnovo, kako je vi predviđate u depeši 658 i 659.¹⁰⁵

¹⁰⁴, ¹⁰⁵, ¹⁰⁶, ¹⁰⁷ i ¹⁰⁸ Vidi dok. br. 156, dep. br. 361—363, 370, 429—432.

Br. 257. — HEKTOR. — Najsrdačnije i bratski zahvaljujem načelniku štaba 6-og muslimanskog korpusa, bratu Abdulahu Mulas Ramanoviću i svojoj braći muslimanima na njegovoj čestitci za Božićne praznike, neka da Bog da se sve naše želje ispune na sreću našeg naroda.

Br. 261. — 582. Za pukovnika Pavlovića. Slažem se sa vama da svaki dan zadržavanje komandosa prestavlja gubitak u vremenu.¹⁰⁶ Za Srbiju kanal otuda je najbrži i najbolji. Odobravam, da se komandosi upute direktno i da se upute prema mojim direktivama. Žalim što puk. Lalatović nema kod sebe dovoljno novaca jer ste brzo potrošili sve što sam ostavio a nisam se nadao da ćemo biti pregrađeni. Kad bi ste sa komandosima došli kod mene novaca bi bilo. Ovako drugi deo štaba visi u vazduhu u pogledu novca. Ako odete direktno treba tražiti Vladu Jovanovića u oblast Čačka. Nastavak.

Br. 266 VILDA. — Jako žalim što neraspolažem novčanim sredstvima da ih mogu tamo šiljati, a vi ste ih hvala Bogu dosta imali na raspoloženju. Mora se štediti. Preduzmite sve da Đujićevi ne bi pljačkali. Ja ne verujem da će to Đujić dozvoliti. Nemam nikakve potrebe za šiljanjem u inostranstvo Ronia, Džakovića i Simonovića. A isto tako ni mladog Milorada Ilića. Kad bi mogli poslati Acu Stanojevića, vladiku Nikolaja i ljude koji u svetu imaju ime, bila bi druga stvar. Nemam ja nikakve delegate koji dolaze iz Austrije. Nastavak.

Br. 267. — VILDA. — Major Jevtić jednu šifru ima da preda Đujiću, a drugu ima da zadrži za sebe, kako sam striktno naredio. Ovo naređenje saopštite majoru Jevtiću i po ovome neka izvesti da je izvršio. Major Jevtić zna šta sam i kako sam naredio. Nemam potrebe za šiljanjem Pašića Nikole u Švajcarsku. Pašić može vrlo korisno da posluži kod naših jedinica. Nemate ništa da govorite Acimoviću i društvu kad dođu, samo da im omogućite vezu preko Vaše radio stanice, a oni imaju svoju šifru i neka se javljaju.

... 8 januara 1945 god. ...

...
Br. 279. — KORA. — Primiljena depeša 549 do 551.¹⁰⁷ U pogledu Drinskog korpusa treba tu stvar jednom da rešite sa Baćovićem, a isto tako i u pogledu Draškovića. Drašković i ako je dobar borac ima jednu smetnju u Drinskom korpusu te nikako ne može da mobilize. Ako se pomoću Pavlović snaga silom mobilizete Drinski korpus, opet neće biti nikakvog rezultata od toga. Ovo pitanje treba da rešite realno prema stvarnim prilikama

Br. 280. — KORA. — Za pukovnika Baletića. Primiljena depeša 8.¹⁰⁸ Zadovoljan sam sa rezultatom konferencije sa Pavlom. U pogledu izbeglica ostaje onako kako smo razgovarali. Samo najveća je teškoća zbog ustaša, da se oni prebace na sever. Tu bi trebalo na podesan način koristiti broj 11. Dobro je što sada među članovima komiteta kod Pavla imamo i jednoga mitropolita.

...
9 januara 1945 god.

...
11 — I — 1945 god.

...
Br. 289. — »A«. 549. — Smiljanić moli: da ide iz one okoline, jer se nalazi u vrlo teškom položaju, kako kaže zbog neshvatanja plemenskih zaslepljenih bosanskih i crnogorskih starešina, jer se mesni četnici bore samo za svoj mal bez ikakvih ideala, te su oni izloženi stalnim gubicima, a za svaki zalogaj prisiljeni su da plaćaju krvlju bez obzira kako ga i od koga uzimaju. Moli ili da dođe ka nama ili da ide na podesnu prostoriju niz Drinu, kako bi mogao iznurene odmoriti i okrepiti, a bolesne izlečiti. Moli da se ovo shvati kao jedini izlaz iz situacije, a ne kukavičluk. Sa ovim se složili i svi njegovi komandanti. Nastavak.

...
Br. 294. — KORA. — Za pukovnika Baletića: Iz izveštaja koje primam vidim da za tamošnje snage nije objedinjeno komandovanje. To tako ne ide. Izvestite me hitno šta je potrebno. Izvestite me hitno šta je potrebno da bi sve snage Srbijske, Hercegovačke, Bosanske, Sandžačke i one pod Pavlovom komandom bile objedinjene. Vidim da Baćević nije sa vama. Dajte vaše mišljenje ko bi najbolje objedinio ove snage da bi ga svi slušali. Da li u taj štab treba da uđe i po jedan oficir za vezu iz svih ovih delova.

Br. 300. — *MONBLAN*. — Aćimović se javio sa tri depeše. Vakuine i najpotrebniji materijal dostaviće se ovih dana u Sarajevo. Obećana je pomoć i u municiji i obući. Borota neka se stalno za ovo interesuje i svakoga dana neka to traži.

12 — I — 1945 g.

13 — I — 1945 g.

Br. — 307. — *MIKI*. — »AC«. — Najhitnije dostavite podatke o broju 11: Vršli pokrete na pravcu Goražde — Foča, — Pljevlja Goražde — Sokolac — Han Pijesak — Vlasenica — Zvornik i nalazi li se u Vlasenici i Zvorniku. Ovo su podaci vrlo važni i što pre ih dostavite. Šta je sa železničkom prugom Višegrad — Goražde — Foča.

14 januara 1945 god.

Br. 310. — 542. — Jednom za svagda saopštite svima koji su prebegli u Sloveniju da se jave na rad kod ilegalnih naših organizacija, ali neka znaju da Jevđević nema nikakve uloge u Sloveniji. Parma neka radi svoj posao nezavisno od svakoga. Denker neka se javi Parmi i sa Parmom da radi zajedno. Mirko Lalatović neka izvesti dr. Hinka, da smo mi već odavno zabranili odlazak onima iz Slovenije u inostranstvo.

Br. 313. — 571. — Poručite Roniju i Pašiću da nemam nikakve potrebe da njih dvojicu sada šaljem u inostranstvo. Neka jave otkuda oni tamo.

Br. 317. — *RODI*. — Izdajte naredenje korpusima da zarobljene partizane iz Srbije, nasilno mobilisane upućuju u V. K., a ne da ih milicije predaju Nemcima.

15 - I - 1945. g.

16 januara 1945 god.

Br. 323.—*MONBLAN*.— Primljena depeša 250 i 251.¹⁰⁹ Grozdanić neka ponese municiju za holandski mitraljez i 8 mm za Šošu. Čim vozila budu gotova, neka krene onim putem kako nam je naredeno. Do Doboja ne bi mogli da se transportuju ranjenici vozom, jer je kod Doboja most na Bosni po-

¹⁰⁹ Vidi dok. br. 156, dep. br. 513 i 514.

rušen. To ponavljam zbog kamiona te se moraju ranije prebaciti preko Bosne kod Maglaja. Naše bolnice su prepune bolesnika i ranjenika i nemamo mesta ni lekova, pa ako se moraju iz Sarajeva prebacivati i ne mogu tamo da ostanu, onda neka se prebace. Inače sigurniji za lečenje da ostanu tamo.

17 januara 1945 god.

Br. 326. — MAUS. — 15 januara trebala nam je da se isporuču municija u Rudanki kod Doboja. Do danas to nije učinjeno. Urgirajte najhitnije jer nam je municija neophodna kako puščana tako i za bacače. Šta je sa vakcinama protiv pegavog tifusa. Kako stoji pitanje obuće. Sve je ovo najhitnije. Čekam najhitnije obaveštenje o svemu.

Br. 327. — 562.¹¹⁰ — Javlajte mi i dalje šta pop Đujić radi. Naročito mi je važan konkretan podatak, da li su padobranici predavani broju 11.

Br. 329.—VILDA.— Ne vređam ja Vas bez potrebe kako kažete.¹¹¹ Donosioci šifre nisu imali put k Vama, ali su slučajno došli. Da sam znao da će doći do vas i vi biste dobili šifru. Ne znam koje ja stvari određujem u Lici ne pitajući vas uopšte.

Br. 330. — 560. — Za sebe zadržite šifru broj 560 do 564, ponavljam za sebe zadržite šifru br. 560 do 564, a šifru 565 do 569 ponavljam šifru broj 565 do 569 predajte Jevđeviću, samo ga naučite kako se radi. Vašu tabelu, ponavljam vašu tabelu prekucajte i nju predajte Jevđeviću. Samo mu naglasite da je dobro čuva i da na nju prede odmah automatski ne javljajući ništa po staroj šifri. Ponavljam Jevđi dajte šifru broj 565 do 569 i prekucajte tabelu.

Br. 332.—560.— Priljene vaše depeše od 10 januara.¹¹² Poručite Jevđeviću da gleda na svaki način da ne dođe do sukoba sa Đujićem. Jevđević neka razvija što jaču akciju u Lici sa naslonom na Slovenačku. Popu Đujiću sam zabranio da ide u Italiju, a on je opet otišao. Svaki će polagati račune za svoj rad.

Br. 335.—MAUS.— . . . Već sam vam javio da oficir za vezu treba da bude Iva Pavlović. Vi znate koje i to sam vam već jednom dostavio.

Nikakve njihove vojnike mi nemamo kod nas, niti ih Baćović ima.

¹¹⁰ Marović Vasilije, major (takođe i 560—564).

¹¹¹, ¹¹², ¹¹³, ¹¹⁴, ¹¹⁵ Vidi dok, br. 156, dep. br. 509—511, 522—524, 531—535, 609.

Br. 336.—**PARZI**.— Izbeglice mislim da nastanimo u Bosanskoj Posavini i Semberiji i to samo po srpskim selima. Trebalo bi sve učiniti da im se olakša put do ove oblasti. Primljene vaše depeše. br. 8 i 9¹¹³. Upravljajte se prema situaciji. Vi sa vašim snagama ulazite u južnu grupu koja treba da drži oblast Kalinovika — Goražde — Foča. Mi smo dobili izveštaj da broj 11 nadire od Višegrada ka Užicu. Da li je to istina.

Br. 337.—**ORFEJ**.— Primljene depeše 9 do 16 bez 11 i 12.¹¹⁴ Još ne vidim ko objedinjava akciju svih snaga tamo na jugu. Da li Luka Baletić, da li Ostojić, jer da se parcijalno dele, a to neće biti dobro. Neznam da li vi verujete da bi Englezi predali Lukačevića komunistima. Ja u to ne mogu da verujem, u toliko pre, što su Voja Lukačević i Pavle Novaković bili montirani od Engleza da ruše naše organizacije. . .

18 januara 1945 god.

Br. 339.—**MAUS**.— Garinu grupu rado ću pomoći i učinićemo sve što možemo da im olakšamo put. . .

Br. 341. — **HEKTOR**. — (Za načelnika štaba IV muslimanskog korpusa Abdulaha Mula Osmanovića). — Muhamed Beg Preljubović i Čiča obojica zajedno zahvaljuju na lepoj čestitici o novoj godini, koja je i delima dokazana. Uvereni smo da ćemo u novoj godini ostvariti sve naše ideale i slobodu našeg naroda i za slobodu svakog pojedinca. Bratski pozdrav Čika Draža i Preljubović.

Br. 342.—**HEKTOR**.— Preduzmite sve što možete propagandom da razorite komunističke redove prevlačeći nasilno mobilisane iz Srbije k vama. Uveren sam da ćete i tim putem kao i borbama uspeti mnogo, i imaćete najlepših rezultata. Kod vas je bilo ubijanje zarobljenika, jer se mnogi žale na to koji se predaju. Zabranite ovo na svaki način, jer za to nema razloga i samo sebi štetimo, pošto će se mase predavati.

19 januara 1945 god.

20 januara 1945 god.

21 — I —

Br. 348.— **MAUS**.— Saopštite kapetanu Relji Doderu da odmah izvesti da li je sve nabavio od municije i ostale spreme za Vajljevski korpus. Njegov komandant sa korpusom je kod Doboja. Kapetan Doder nalazi se u Sarajevu ili na Pa-

lama. Najhitnije ~~pronađite~~ kapetana Dodera i ~~dostavite njegov~~ odgovor.

22— I —

23 januara 1945 god.

Br. 354.—AGEJ.— Primljen tvoj br. 53.¹¹⁵ Ti i Komarčević produžite i dalje pravcem kojim ste pošli. Pozdrav đeneral Trifunović.

Br. 355.—ORFEJ.— Smiljanić me izvestio da je Ostojić poveo i Račića i Smiljanića ka Majevidi. Ništa ne razumem šta to Ostojić radi i dokle će da to svaki na svoju ruku radi. Pavle Đurišić izgleda da se kreće od Plevlje prema Drini. Po izveštaju Ostojićevom Nemci drže Višegrad, Goražde, Ustikolinu. Izgleda da će Nemci otići i u Foču.

Br. 357.—540.— Potpukovnik Smiljanić izvestio me je da su Račić i Smiljanić krenuli ka meni u pravcu Majevice. Poručio sam Račiću i Smiljaniću, kojima izgleda pridružio se i Ostojić, da ako je to tačno da prođu pored vas u kome bi se slučaju vi njima priključili sa centrom i centralnim komitetom da bi ste došli k meni. Dragoslav je stigao preko Pogara, Dubošnice i Vozuća. Naišao je na vrlo dubok sneg na Zvijezdi. Izgleda da sada ima komunistu u oblasti Stoga,¹¹⁶ ponavljam Stoga, te znači da bi kanal trebao da ide preko Gostovića i dalje od Gostovića preko Zavidovića drumom na Maglaj, jer na tom delu Dragoslav nije našao na nikakve smetnje.

Br. 366.—Agej.— PERSI.— Dao sam Vam pravac za pokret. Interesuje me od kuda i Ostojić da se kreće sa Vama i Račić. Za vas lično ovo važi: Čuvajte se Ostojića. To je komandant bez vojske koji gleda na svaki način da dođe do vojske. Prema Ravnogorskom pokretu, istupio je vrlo rđavo i separatistički rušeći ga. Na pogodan način o ovome obavestite i Račića.

Br. 369.—MIKI.— PERSI.— U jučerašnjim depešama dao sam vam pravac. Od kuda sada ispade da i Pavle Đurišić ide na Majevidu. Ništa ja to ne razumem u pogledu Pavla. Iz va-

¹¹⁶ Radi se o Tuzlanskom NOP odredu (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 1).

še depeše 26¹¹⁷ prvi put doznajem da i Pavle treba da ide na sever. Čija je to ideja. Nažalost Ostojić često stvara planove, ali ni jedan ne izvršava. Ostojić je imao da ostvari plan tamo dole na jugu, pa nije ni pokušao da se taj plan ostvari. Dakle za vas i Smiljanića dao sam pravac u jučerašnjim depešama. Treba da naiđete na Srednje, ponavljam Srednje i da sobom povedite ostavljeni deo štaba V.K. i centralni komitet.

...
24 januara 1945 god.

Br. 374.—*MAUS*.— Vidite sa br. 11 da li bi mogli da nas snabdu sa bacačima plamena. Ovo bi nam bilo jako korisno u borbi protivu komunista. Za celu moju komandu uputio bih kod broja 11 u Sarajevu jednog višeg oficira za vezu te da se odkloni da svaka jedinica radi za sebe. Vidite da li je ovo potrebno i zgodno pa mi najhitnije javite, a u vezi vaših depeša 238, 243 i 254.¹¹⁸ Upućeni oficir ukrcao se u voz u Rudanki, gde bi trebalo uputiti za njega pratioca iz Sarajeva. Vaše pismo od 27 — XII — primio posle mesec dana.¹¹⁹ Zahvaljujem na gotovosti. Pozdrav đeneral Trifunović.

Br. 375.—543.— Trebalo bi pokušati da nam Srbi u Americi prikupe novac u dolarima, ako ne drugčije ono na pozajmicu. Fotić bi nam taj novac prebacio u Švajcarsku na adresu: Sweizerische Bankgesellschaft, A, G, Bern, conto¹²⁰ 2711909, a odatle lako možemo prebaciti ovamo gde nam treba.

...
26 januara 1945 god.

Br. 377.—*ORFEJ*. — Račić, Pavle Đurišić, Ostojić i Baletić, krenuli su na sever bez moga naređenja. Moram ih primiti, a vi da ostanete tamo i da radite po direktivama, koje sam Vam dao. Ne verujem u izveštaje koje ste dobili iz Hercegovine. Ti izveštaji liče na iste izveštaje od prošle jeseni. Moj plan bio je i ostao da se ovlada oblašću Kalinovika, pa tek posle toga da se dejstvuje prema Hercegovini. Neprimam nikakve avanture. Vama nalažem da dejstvujete propagandno

¹¹⁷, ¹¹⁸ Vidi dok. br. 156, dep. br. 594, 528, 529.

¹¹⁹ To pismo nije pronađeno.

¹²⁰ Reči »Sweizerische Bankgesellschaft A. G. Bern, conto« su na originalu dopisane mastilom.

kroz Hercegovinu, da iskoristite raspoloženje naroda za našu stvar.

...
Br. 379.—KORA.— Neslažem se sa vašim rešenjem da Bačević kreće na sever. Naredio sam Bačeviću da ostane na svome mestu i svojoj prostoriji i da tamo radi po mojim naredjenjima. U toliko pre što veliki deo bosanskih i hercegovačkih snaga ostaće na svome terenu, a drugojačije ne treba ni da bude. Ako Pavlove i Račićeve snage kreću na sever, to nije znak opšteg odstupanja i napuštanja terena što ne sme da bude. Ubuduće ovakve odluke bez moje saglasnosti ne možete donositi.

...
Br. 831. — MAUS. — Persi. — Poručite Julki da Marga ima moju punu podršku, tamo gde treba. Margi nemojte davati ni jednu od šifara sa kojima raspolazete, jer njih jako kopka da uđu u sisteme naših šifara. On treba da uzme šifru od Marge za vezu sa mnom ili preko vas poručuje šta želi. Ne znam na koji način da Margi potvrdim punomoćje. Ako nam je Marga kupio 2.000 pari cipela treba da nam se pošalje preko železničke stanice Rudanke severno od Doboja i da se predadu potpukovniku Sergiju.

...
Br. 382. — ORFEJ. — Primljene depeše od 28 do 31.¹²¹ Neodobravam da vi sa vašim snagama idete na sever. Kada budu došle Račićeve i Pavlove snage staviću ih neposredno pod moju komandu za akciju u Istočnoj Bosni. Sa svoje strane učinio sam sve da južna grupa kod Kalinovika bude dovoljne jačine. Dao sam i zadatke, ali komandno osoblje koje je bilo određeno da rukuje ovim snagama pokazalo se nedovoljno smelim da očisti Kalinovik i da pripremi dalje izvršenje zadatka. Vi ostanite na svome mestu. Nastavak.

Br. 383. — ORFEJ. — Nastavak. Mobilizite sve do poslednjeg. Svi krajevi koje držimo moraju se održati. Dok je ranije bila manija trčanja na jug, sad je nastupila manija begstva na sever. Žalosno ali istinito. Kod naših starešina ne vlada više razum već samo instinkt samoodržanja. Ostanite na svome mestu, ne napuštajte svoje krajeve, jer vaši vojnici

---

¹²¹ Vidi dok. br. 156, dep. br. 625—628.

inače neće želeti da napuste svoje krajeve. Sa pokretnim snagama biću u stanju onda da napadam i da pritičem u pomoć tamo gde treba komuniste potući.

27 — I —

31 januara 1945 god.

Br. 395. — 562. — Nas jako interesuje pristizanje zarobljenika iz Nemačke u redove Ljotičevaca. U danom momentu mi ćemo ih lako pridobiti na našu stranu i zato obaveštavajte nas tačno o broju ovoga ljudstva koje stupa u redove Ljotića ili Nedića. Za sada ih ne treba prevlačiti nama, već onda, kada se naredi. Suzbijajte sve glasove o nekom našem krahu, suprotno tome širite da mi nismo begunci već se i dalje borimo dokle god možemo na svome terenu. Izvestićete me tačno gde se Đujić nalazi i šta njegove trupe rade.

Br. 398. — 560. — Ja sam poslao Jevtića i Marovića kao lične svoje izvestioce. Međutim, Jevtić i Marović ponova pokušavaju da se stave u neposredan saobraćaj sa Ostojićem. Ovo je protivno vojničkom redu i zabranjujem ubuduće. Javite mi tačno mesto vašeg boravka kao i mesto Đujića i Đujićevih snaga.

Br. 399. — 543. — Preko tajne veze dostavite sledeće: »Šefovi političkih slovenačkih stranaka šalju dr. Kreku sledeće: Sporazumeli su se Slovenska ljudska stranka socijalisti i JNS¹²² i sastavili zajednički narodni odbor.¹²³ Potpisali su zajedničku izjavu za veliku Sloveniju u federativnoj Jugoslaviji pod Karađorđevićem svi viđeniji ljudi iz svih pokrajina. Odbor priznaje đenerala Mihailovića i nastavlja borbu protivu komunista i okupatora. Narod je oduševljen držanjem Kralja. Odklanja saradnju sa okupatorom i očekuje ovamo dolazak Saveznika, a strahuje od dolaska Sovjeta«.

¹²² Kratica od »Jugoslovenska nacionalna stranka«.

¹²³ Vidi dok. br. 156, nap. 367.

Br. 404. — *ORFEJ*. — Podaci od broja 11 uvek su tendenciozni. Prema tome ja u te podatke ni malo ne verujem. Veza vaš 33 do 36.¹²⁴ Neslažem se da komandanti napuštaju svoje terene i to baš onda, kada izveštavaju da na njihovim terenima oživljuje četnička akcija. Nije istina da je Srbija napuštena od naših delova. Obratno da naši delovi svakoga dana u Srbiji ojačavaju. Isto to mora da bude u Sandžaku, Crnoj Gori, kao i u Hercegovini. Ja nemam nikakve veze sa brojem 11 i ne mogu vam činiti usluge koje tražite od mene.¹²⁵ Ono što vam je Ostojić naredio da krenete na sever ne važi posle ovih mojih naređenja. A što vam on naređuje da se svima snagama krenete na sever i da usput sve mobilišete, to je prazno slovo na hartiji, jer narod neće da prepušta svoje krajeve na milost i nemilost neprijatelju. Narod ima više kuraži nego njegove starešine. Ja ne znam od kuda dolazi do toga, da Ostojić i dalje vama javlja šta je jedini izlaz, a šta i spas. Vas nekoliko isuviše ste zabasali, pa ste izgubili svaku smisao za orijentaciju, a strah je ovladao vašim duhom.

31 januara 1945 god.

Br. 416. — 275. — Veza naša 323. Šta je sa Grozdanićem i motornim vozilima. Potrebno je što pre ga uputiti do Grabške. Sa sobom da ponese municiju za holandski mitraljez i za Šošu. Zašto broj 11 neupućuje obećanu municiju u Rudanku. Vrlo je hitno. Nemamo još [odgovora] na našu depešu 374. Da li ste izdejstvovali odobrenje za oficira za vezu. Hitno je. U selu D. Jelasci na desnoj obali Drine, jedan čas od Višegrada u kući Obrena Savića, nalazi se mašina štamparska, nož za sečenje hartije, slova sa regalom i 1000 kgr. hartije štamparske. Najhitnije da se navedeno prebaci vozom do Rudanke. O rezultatu izvestite.

Br. 417. — *FLEŠ*. — Persi. Donović javlja: Saveznicima je sada jasno ko diže bunu u Grčkoj i kakve su sve pogreške učinili do sada. Samo dok je Čerčil na vlasti promene u našem pitanju vrlo su teške. Boji se da bi pao, kada bi se otvorilo Jugoslovensko pitanje. Molio sam američkog ministra obrazloženom prestavkom za pomoć i intervenciju. Da li će naši izdržati? To bi bilo potrebno po svaku cenu. Promene su ipak moguće, ako ni zbog čega drugog, ono zbog sukoba dva

¹²⁴ Vidi dok. br. 156, dep. br. 692—694.

¹²⁵ Poslove oko održavanja veze sa Nemcima Draža Mihailović je obavljao preko potčinjenih komandanata i pojedinih oficira za vezu (vidi dep. br. 374 i 416).

ideološka tabora. Samo se valja strpeti. Ovde je držanje Engleza prema našim ljudima bolje nego ranije. I to nije rđav znak. Nastavak.

1 februara 1945 god.

...
Br. 420. — 586. — Velebit Pres govori u ime nas. Medutim jasno se vidi da nije u skladu sa našom politikom i ne drži pravac koji joj je dat. Pravi česte greške protiv Saveznika. Ne sme napadati Čerčila onako otvoreno. Ne sme govoriti o nekim divizijama za koje se jasno vidi da su Ljotičeve. Dajte joj uputstva i pratite njen rad, da se ona uskladi.

...
2 februara 1945 god.

Br. 422. — 545. — U svima našim emisijama za inostranstvo i unutrašnjost, režim partizanski nazivati »Titova okupacija«. Ovo dostavite Pevecu.

Br. 429. — 253.¹²⁶ — (VIA HEKTOR). Na slučaj da bi Nemačka kapitulirala, što još nije sigurno, vaš postupak da bude sledeći: Nemcima ponudite da nam pristupe, a mi ćemo ih ostaviti u njihovim jedinicama. Na taj način mi ćemo dobiti pojačanje u boračkim jedinicama i dalje ćemo postupati prema situaciji i prilikama. Međutim, ako bi se zaleteli pa napali Nemce, ponoviće se ono što je bilo, da nas komunisti napadnu u leđa. To ne smemo dozvoliti. Potvrdite prijem ove depeše da ste ovo razumeli. Sve važne depeše šalžite ovom šifrom, jer je sigurna.

...
3 februara 1945 god.

Br. 434. — MIKI. — »AC«. — Za opštu stvar bi bilo najbolje kad bi Račić i Pavlove snage izbile za najkraće vreme u Gračanicu koju drže nama naklonjeni muslimani.¹²⁷ Iz oblasti Gračanice preduzela bi se dalja akcija u pravcu Sokolca i Gradačca. Gradačac danas napadaju komunisti.¹²⁸ Sve Srbijn-

¹²⁶ Stevan Stevo Damjanović, komandant Majevičkog korpusa (ta-kođe i 250—254).

¹²⁷ Vidi dok. br. 136.

¹²⁸ i ¹³³ Gradačac su 2. februara 1945. zauzeli delovi 14. brigade 23. divizije NOVJ, ali su istog dana bili prisiljeni da se povuku (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 83 i 88). Vidi dok. br. 156, dep. br. 740.

ske snage nalaze se raspoređene u borbi na liniji: Gračanica — Gradačac. Do Gračanice može se doći kratkim putem preko Ozrena pravcem Stog, Brezići, 15 km. severoistočno od Maglaja — most na Spreči kod Karanovca. Ako je težak ovaj put onda je bolje od Stoga obići i proći pored samog Zavidovića, pored Maglaja i dalje do Osojnice. Selo Osojnica na sredini puta između Doboja i Maglaja. Iz Osojnice je dobar put za Gračanicu. Javlajte mi se stalno. Pukovnik Mirko Lalatović sa centrom neka ode pravo za Osječane i Kožuhe. Po vedrom danu dobro se čuvajte puteva inače ćete pretrpeti velike žrtve od avijacije. U tome slučaju putujte noću.

...

Br. 438. — BERTA. — Primljena depeša 31. Pošto se sada nalazite u oblast Vozuća, direktive za rad poslao sam preko Račića. Ponavljam Račića.

Br. 439. — KORA. — »AC«. — Primljena depeša 9¹²⁹. Svaka Vaša samostalna akcija prema Tuzli, predstavljaće pravu avanturu i upropašćivanje naših snaga. Sve snage Pavla Đurišića i Račića, hitno treba krenuti najkraćim pravcem prema Gračanici ponavljam Gračanici¹³⁰. Od Gračanice pravac za Gradačac ponavljam Gradačac. Sve Srbijanske snage bore se na prostoru između Gračanice i Gradačca. Dok ne pritisnemo Trebavsku pozadinu, trebavci beže iz borbe i ne učestvuju. Nikakva hrana ne može se ogarantovati za tolike trupe u Boljaniću. Jedini način za hranu je da sve naše pokretne trupe naslonimo na Trebavsku Posavinu te da smanjimo komunikacijski pravac za snabdevanje. Sve Srbijanske i Pavlove snage moraju da se prethodno postave na prostoru od Gračanice preko Gradačca do Žabara. Nastavak.

Br. 440. — KORA. — »AC« Nastavak. Posle toga da se izvrši mobilizacija Trebave i Ozrena,¹³¹ pa tek posle toga opšti napad zajedno sa Majevicom na Tuzlu. Pošto se Pavlove snage već nalaze u oblasti Orahovice, to ste vrlo dobro došli da najkraćim pravcem izbijete na Gračanicu. U Gračanici je Muslimanska milicija koja se zajedno bori sa nama. Zabranite svaku pljačku bez obzira na veru stanovništva. Ubrzajte marševe da što pre ojačate naše redove između Gračanice i Gradačca, samim tim doćićete u najpovoljnije uslove za sopstvenu ishranu, što je vrlo važno. Kod Gračanice je i most na Spreči, ponavljam most na Spreči. Kraj.

¹²⁹ Vidi dok. br. 156, dep. br. 736.

¹³⁰ Vidi dok. br. 149.

¹³¹ Vidi dok. br. 145, nap. 8.

Br. 441. — BERTA. — »AC«. — Svaka vaša samostalna akcija u pravcu Tuzle je čista avantura. Naredio sam Ostojiću i Račiću da najkraćim pravcem preko Ozrenskih položaja dođete na sjedinjenje sa našim snagama na prostoru između Gračanice i Gradačca. Samim tim približićete se Trebavskoj Posavini koja je naš izvor hrane. Trebavci beže kućama i mi tek sada vršimo njihovu mobilizaciju da ih nateramo u borbu. Napad na Tuzlu preduzećemo tek pošto mobilišemo i pokrenemo Majevicu, Trebavu i Ozren. Ja sam već vršio napad na Tuzlu i imam iskustva, da prethodno treba dobro da pojašimo Trebavu, da bi smo je pokrenuli. U Gračanici je muslimanska milicija koja se bori zajedno sa nama. Kod Gračanice je i most na Spreči.

Br. 442. BARON.¹³² — Kalabić izveštava da je Gradačac ponovo zauzet,¹³³ ponavljam ponovo zauzet od naše strane 3 o.m. u 10 časova. Jugozapadno od Gradačca je Avalski korpus.

Br. 443. — 278.¹³⁴ — (VIA MAUS). — Poručite svima snagama tamo u vašoj oblasti da se pripreme za borbu na slučaj napada Ustaša. Istina je da su Ustaše postale agresivne, ali njihov broj nije toliki da nas može da zbuni i mi ćemo njima i komunistima lako doleteti. Ne verujem da ustaše smeju upasti u Srbiju. Miliciju Muslimansku i katoličku treba što više prevlačiti na našu stranu i nama. Veoma me interesuje Pačaris, ponavljam Pačaris. Javljajte sve što znate o njemu. Što se tiče naših izroda po Sarajevu, gledajte da ih pomlatite. Šta je sa Garom, ponavljam Garom. Njega još nema da dođe.

4 februara 1945 god.

...
Br. 451. — 566.¹³⁵ — Vaš izveštaj br. 51¹³⁶ je interesantan zbog delegacije koja bi trebala da dođe kod mene. Ovaj bi sastanak trebao čas pre da se obavi, jer bi imali vrlo važnih pitanja da se reši. Izvestite da li će taj sastanak da bude uskoro i kada.

---

¹³² Ljuba Jovanović, komandant Timočkog korpusa.

¹³⁴ Gojko Borota (takode i 275—279).

¹³⁵ Dobrosav Jevđević.

¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ Vidi dok. br. 156, dep. br. 751, 755—757, 763—766, 766 (ovaj broj je dupli) i 768.

...
...
... 5 februara 1945 god.
...

Br. 455. — *ORFEJ*. — Veza vaš 41.¹³⁷ Pročitajte vašu depešu ponova i vodite računa o tonu sa kojim se meni obraćate. Ja sam mnogo mislio, a ne malo. Od sada ste pod mojom neposrednom komandom. Nemam ja šta da izveštavam Ostojića. To Vama naređujem, a vas se u ostalom ništa ne tiče, samo izvršavajte moja naređenja.

...
Br. 458. — *MAUS*. — Saopštite kapetanu Doderu sledeće: Sve što tamo dobije neka šalje na železničku stanicu Rudanka severno od Doboja potpukovniku Sergiju Živanoviću našem komandantu korpusa. Preko Borota vam se saopštava zato što nemamo drugog načina da vam saopštimo. Neškova je stanica pokvarena, zato će glavni centar stupiti sa vama u vezu na pozivni znak ORY.¹³⁸

Br. 459. — *TETON*. — *BARON*. — Primitljena depeša 40.¹³⁹ Znam da je problem municija najvažniji. Gde Vam je Lipovačka brigada kada vam je ostalo 43 borca. Ako vam je toliko ostalo pošaljite i to neka ide u svoj sastav kod potpukovnika Tipkovića u Skugriće. Pavle Đurišić napada u pravcu Puračića, a Račić već vodi borbe oko Milinog sela, 20 km. zapadno od Tuzle. Poslao sam im naređenje i Pavle Đurišić i Račić da produže napad u pravcu Gračanice i dalje duž celog fronta ka Gradačcu.

...
... 6 februara 1945 god.
...

Br. 465. — *MAUS*. — *Persi*. — Preko Dodera poručite sledeće br. 11: Sva obećanja do sada nisu izvršena, u pogledu municije.¹⁴⁰ Zbog toga, Srbijanske snage ne mogu učestvovati u akciji prema Tuzli, niti uopšte mogu učestvovati u akcijama. Srbijanske snage stiču uverenje, da se naročito odugovlači sa municijom i da broj 11 na ovaj način ide naročito na ruku komunistima. Celokupan uspešan rad prema komunistima zavisi isključivo od municije koju treba da nam da broj 11. Ne bismo želeli da pokvarimo odnose. O rezultatu i roku isporuke najhitnije nas izvestite. Isporuka da nam se isporuči na železničkoj stanici Rudanka, ponavljam Rudanka. Najhitnije izvestite da li ste rešili depešu br. 416 ponavljam

416. Kod nas je ona potpuno tačna što sam se lično uverio. Za važnije izveštaje pređite odmah na rad po tabeli do 279, ponavljam po tabeli 275 do 279.

...

Br. 467. — PIND. — Pukovnik Ljuba Jovanović za mene ima vrlo velike kvalifikacije, naročito moralne. Prema tome Vaši protesti su čisto parničenje. Ja sam već zabranio da se time bavite. Vaše depeše 258 do 261¹⁴¹ ostavljaju na mene vrlo težak utisak, Đeneralštabni oficir mora da ima mnogo šire poglede.

...

Br. 468. — MAUS. — Veza vaš 294.¹⁴² Poručite Radomiru Neškoviću sledeće: Neka on sa svojim vojnicima ostane na svojoj prostoriji i neka svoju prostoriju brani od komunista. Sa Kosorićem neka održava najtešnju vezu. Poručite mu da je ovo moje lično naređenje. Nikakve potrebe nema da se sve snage iz Bosne prikupljaju na jedno mesto, a da se narod ostavlja nezaštićen i na milost i nemilost.

7 februara 1945 god.

Br. 469. — PIND. — Primitljena depeša 263.¹⁴³ Važno je da se što čvršće drže tamošnji položaji, jer Pavle Đurišić napreduje od Vozuće prema Puračiću. Sa ustašama u Gračanici održavati najprijateljskije veze.

...

Br. 472. — BINDER. — (VANDA). — Najhitnije izvestite, gde se sve nalaze četničke jedinice u Lici, kao i koja uporišta drže. Ovo je potrebno radi šiljanja kurira i mojih osmatrača. Hitno je.

8 februara 1945 god.

...

Br. 474. — MIKI. — PERSI »AC«. — Primitljene depeše 65 do 69. Postigli ste odlične rezultate. Javite koliko Ozrenici učestvuju u akciji. Severno od Spreče naš front je sledeći: Gračanica, prijateljski raspoložene muslimanske milicije i sa njima održavamo najprijateljskije veze. Pred njima su ko-

munisti u selima: Orahovica, Čekanići, Babunovići, Srebrenik.¹⁴⁴ Dalje naš front ide na selo Doborovci gde je Neško Nedić. Dalje na severoistok u Srnicama, Biberovom polju i Kerepu Ljuba Jovanovića — Patak. Nastaviće se.

Br. 475. — MIKI. — PERSI. — »AC«. — Nastavak. Dalje na sever na liniji: Avramovina — Kerep gde je Garda Kalabić sa prijateljskim muslimanskim milicijama. Front dalje ide na istok preko sela Porebrice i Blaževca. Komunisti se nalaze u Špionici i dalje u pravcu severoistoka prema Bukvi-ku.¹⁴⁵ Imamo obaveštenja da broj 11 preduzima napad na Tuzlu sa pravca Drinjača — Tuzla.¹⁴⁶ Dalje primećeni su pokreti broj 11 od Brčkog možda ka Tuzli.¹⁴⁷ Dalje čuli smo da u toku 8 i 9 ovog meseca broj 11 iz Doboja treba da krene sa 2.000 ljudi preko Gračanice za Tuzlu.¹⁴⁸ Mi to posmatramo ali još ništa nije utvrđeno. Nastaviće se.

Br. 476. — MIKI. — PERSI. — »AC«. — Nastavak. Dobro bi bilo što znate po ovome da nam javite. Vaš dalji pokret treba da bude pravcem koji sam Vam dao, samo vodite računa da se prijateljski ophodite sa muslimanima. Most na Spreči je na Karanovcu, ponavljam na Karanovcu je most na Spreči kod Gračanice, ponavljam kod Gračanice. Za municiju mi radimo, ali dobijamo samo obećanja. Dobro je snabdevati se municijom i od komunista. Ustaše dižu glavu u Bosni, ali znajte da ima dve vrste ustaša. Samo su idejne ustaše naši neprijatelji, a ostali predstavljaju miliciju, koja je sa nama u saradnji. Kraj.

...

Br. 480. — SMIT. — »AC«. Situacija u Posavini kod naših trupa sledeća: Posavska grupa brigade drži severno od puta Gornja Brka, ponavljam Gornja Brka, Srnice. Srbijanske trupe drže oblast Gradačca, Kerep, južno preko Biberovog polja ka Gračanici. Račić se nalazi u oblasti jugoistočno od Bosanskog Petrovog sela na reci Spreči. Pavle Đurišić nalazi se na liniji selo Poljice, Turije južno od Puračića. Doznali smo da

¹⁴⁴ i ¹⁴⁵ Te položaje su tada držale jedinice 23. divizije NOVJ (Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 83 i 88).

¹⁴⁶, ¹⁴⁷, ¹⁴⁸, ¹⁴⁹ i ¹⁵⁶ Reč je o akciji ojačanog 724. puka nemačke 104. lovačke divizije radi olakšavanja teškog položaja nemačke 22. pešadijske divizije u njenom probijanju ka Zvorniku. U akciji su sadejstvovale jedinice 12. ustaškog stajaćeg i 3. domobranskog gorskog zdruga »Bosanski planinci«. Devetog februara 1945. jedinice 23. divizije NOVJ su osujetile njihov pokušaj proboja iz Doboja ka Tuzli, a 15. februara ih napale i odbacile prema Doboju. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 33, dok. br. 64, 83 i 88, knj. 34, dok. br. 1 i 24.

broj 11 napada na pravcu Drinjača — Tuzla. Dalje od Brčkog možda prema Tuzli. I od Doboja treba da krenu u pravcu Gračanice i Tuzle ali još nisu krenuli. Izgleda da broj 11 ima neke namere za zauzimanje Tuzle. Da li je ovo istina ili neko njihovo zavaravanje treba proveriti. Javite sve što znate po ovome. Izvestite o situaciji kod Vas. Da li imate veze sa Majevicom. Javite Vaše sadanje mesto. Puk. Simić.

9 februara 1945 god.

10 februara 1945 god.

Br. 490. — MIKI. — Sava Derikonja, komandant 1 Sarajevske brigade, žali se da su Vaše trupe mnogo opljačkale narod u srezu Sarajevskom. Izvestite šta znate po ovome. Preduzmite sve da se uopšte pljačka spreči i da se sve реквизиције uzimaju onako kako je naređeno, preko intendantskih organa.

11 februara 1945 god.

12 februara 1945 god.

Br. 501. — ORFEJ. — Ja sam lepo predvideo snage za držanje oblasti Kalinovika i nisam kriv što niste svi zajedno bili u stanju da po tome planu organizujete ceo rad, jer vladajući oblašću Kalinovika, imali bi u svojim rukama i Hercegovinu i deo Bosne oko Kalinovika. I samo pod tim uslovom mi možemo pomoći Hercegovini. Sada se izvode operacije u Istočnoj Bosni. Pavle Đurišić i Račić krenuli su ovamo i stigli u oblast Tuzle. Ja im nisam poručio da ovamo dođu, a kad su već došli čistimo ovu oblast. U Istočnoj Bosni sada je stanje vrlo dobro i komunisti trpe velike gubitke u terenu i u ljudstvu. Pored toga i broj 11 preduzeo je akciju za svoj račun pa ovladao i Tuzlom na dan 9 o. m.¹⁴⁹ Srbijanske snage su stalno u borbi. Trpimo mnogo gubitaka od pegavca. Tek posle završenih operacija ovamo, moći ćemo raditi prema jugu, ali uslovi hrane na jugu su vrlo teški. Vi sami uviđate da veće mase ne mogu operisati južno dok se ne bi mogli stvoriti magacini na njihovoj teritoriji. U Istočnoj Bosni propušteno je mnogo, da se teren organizuje u pogledu snabdevanja. Nastavak.

Br. 502. — ORFEJ. — Nastavak. To pitanje je zanemareno i ako su nuđeni najpovoljniji uslovi za stvaranje skrivenih magacina u šumskoj zoni o kojoj sam vam govorio. Primite ovo na znanje i preduzmite sve mere, da sa tamošnjim snagama održavate teren u našoj vlasti, dok ne završimo operacije ovamo, a posle ćemo prema situaciji opredeliti šta da se radi. Ni u kom slučaju ne sme se ni pomisliti da se narod ostavlja bez zaštite i da se ti krajevi neodržu u našim rukama. Ja sam ubeđen da će Hercegovina dati sve od sebe, a isto tako i da ćete vi preduzeti sve što možete, da se iskoristi moral kod našeg naroda u borbi za njegov opstanak i slobodu. Nastavak.

Br. 503. — ORFEJ. — Nastavak. Zbog toga se nisam ni slagao sa Ostojićevom željom da povlači što više snaga na sever, jer dovoljno snaga imam na raspoloženju. Nismo dobili sve vaše depeše stoga nam ponovite sve depeše koje ste poslali od broja 45 do broja 52 zaključno.¹⁵⁰ Zbog toga vam ne mogu odgovoriti na sve vaše depeše. U pogledu propagande razvite je što jače.

Br. 504.— PARMA.— Nisam navikao od vas da toliko insistirate za novac. Prema tome sumnjam da ste to vi, već da tu stoji neko drugi pozadi vas. Vodite računa po tome da u našoj organizaciji ima ljudi koji se kod mene ocrтали kao raspikuće, te im ne mogu novac stavljati na raspoloženje. Pošaljite mi vaše trebovanje za čisto vaš rad, a ostale odbacite od sebe. Poručite puk. Nikoliću i kapetanu Mišiću da hitno dođu meni. Javite mi šta ste postigli u vezi sa Zagrebom. Javljajte nam i sve ostalo što saznate. Žao mi je što vas nisam upoznao sa svima ljudima tamo. Ako ovu šifru ne poznaju ostali, ja ću vam po njoj javiti. Nastavak.

Br. 505. — PARMA.— Nastavak. U protivnom ne mogu vam ništa reći. Javite da li je šifra samo vaša. Što se tiče Nedićeva plana o nekoj njegovoj vladi,¹⁵¹ to su čiste Nedićeve gluposti. Što se tiče S.D.S. to su obični begunci, koji nisu bili u stanju ni tri meseca da izdrže u šumi. Kad sam ih primio ja sam im obećao samo teškoću i borbu. Čim su se uverili, pobjegli su, kod svojih starih gospodara. To je vrlo žalosna stvar, naročito kada se ima na umu da je tamo bilo mnogo aktivnih oficira. Zbog ljudstva koje će jednog dana opet prići

¹⁵⁰ Vidi dok. br. 156, dep. br. 796 i 798.

¹⁵¹ Vidi dok. br. 156, nap. 360.

nama, ja ćutim. U koliko god možete radite i u zarobljeničkim logorima. Ja se ne plašim da oni stupe čak i u dobrovoljce.¹⁵² Poručite im neka izlaze iz logora. Posle će sve biti lako. Izvestite, na koji način Lenčeva grupa treba da krene za Srbiju. Da li avionima, kao i gde treba da se spuste. Kraj.

Br. 506.— 568.—¹⁵³ Da bih vam dao naređenje vojničke prirode u slučaju sloma broja 11, treba prvo da znam, gde se nalazite, a zatim, treba da budete i u situaciji t.j. mogu vam dati naređenje u tome momentu, ali pošto prethodno znam gde ste. Ako bi ste vi bili u stanju, da se održite u Sloveniji, to bi bila velika dobit a to ćete moći sa tolikim snagama. U pogledu Nedićevog insistiranja, povodom njegove vlade, nemojte me izveštavati ništa, pošto se za to ništa ne interesujem. Dobro ste uradili, što ste zabranili šiljanje depeša za Ostojića. I ubuduće ovakve depeše nesmeju se slati. Izvestite detaljnije po ovome.

...
13 februara 1945. god.
...

Br. 518.— MIKI.— Leka je pod mojom neposrednom komandom. Isto tako i vi sa vašim snagama. Jedinstvena akcija nam sada nalaze da iskoristimo sadašnju situaciju. Leko spada u grupu korpusa Severne Bosne, koja ima posebnu komandu.¹⁵⁴ Budite strpljivi i izvršavajte moja naređenja, što je sada vrlo važno. Pri pokretu od Kerepa ka Porebrici, uzmite borbeni raspored, jer nisam siguran čije su sada Porebrice. Ja sam zamišljao vaš pokret sa juga duž celoga fronta, a ne iz pozadine.

...
14 februara 1945 god.
...

Br. 531.— KOSA.— Kosorić izveštava preko Borote, da su borci 1 Rogatičke, Čajničke i Višegradske brigade, počeli da se predaju pojedinačno i u grupama komunistima. Uzrok ovome je odlazak starešina sa ovoga terena. Preduzmite potrebno. Kosorić poručuje Draškoviću da se vrati na teren Drinskog korpusa. Šta budete preduzeli izvestite da bismo Kosoriću poslali instrukcije.

¹⁵² Odnosi se na SDK.

¹⁵³ Dobrosav Jevđević.

¹⁵⁴ Vidi dok. br. 156, nap. 33.

Br. 532.— KORA.— Sasvim pogrešno dali ste prostoriju za smeštaj Pavlovih trupa. Niste se držali depeša br. 439 i 440. Sve ovdašnje trupe angažovane su na frontu selo Dobrovci severoistočno od Gračanice — Biberovo polje — selo Kerep i dalje na istok selo Porebrica. Prostorija koju ste odredili sada Pavlu po vašoj depeši br. 10,¹⁵⁵ zaposednuta je cela trupama, a pored toga iscrpljena je potpuno i hranom. Prema pomenutim mojim depešama, Pavlove trupe treba da idu najkraćim pravcem od Gračanice ka Gradačcu, ponavljam od Gračanice ka Gradačcu. Odatle će biti ubačene u Posavinu u mesta koja Vam budem označio kad ovaj pravac sledujete. Ovaj pravac je i duplo kraći. Naredite potrebno Pavlu u smislu korekture vašeg naređenja.

Br. 534.— PARZI.— »AC«.— Ostojić Vam je dao sasvim pogrešnu prostoriju vaših trupa. Ova prostorija između reke Bosne i linije između sela Babešnice južno od Modriča, Prebijeni Kam — Gračanica prenaseljena je trupama i potpuno iscrpljena u pogledu hrane. U vezi moje depeše br. 441 vi ćete preduzeti pokret najkraćim pravcem Gračanica — Gradačac, ponavljam, Gračanica — Gradačac. U Gradačcu ćete dobiti dalje naređenje u pogledu vašeg daljeg rada i smeštaja. Ostojić obavešten o ovom naređenju. Javlajte se stalno za vreme svog pokreta. Na slučaj da je most na Spreči kod Gračanice nepotreblijiv, onda ćete Spreču preći istočno od Doboja i odatle krenuti na selo Klokotnicu drumom za Gračanicu preko Stjepan polja produžiti opet za Gradačac. Vaše izbeglice već pristižu određenim pravcem. Mi smo preduzeli sve da ih prebacimo u Trebavsku Posavinu.

15 februara 1945 god.

Br. 535. — TETON.— Ja za sada nemam raspoloživih jedinica da ih pošaljem na mesto Ljube Patka, da bi ste se vi svi rokirali na jug prema broju 11. I sa ovakvim položajem naših jedinica koje su orijentisane prema Srnicama i Srebrniku osigurana je zajednička akcija.¹⁵⁶ Gledajte da na taj način izvučete municiju za sve. U protivnom kažite da ćemo se mi svi povući, jer bez municije ne možemo raditi, a oni kako hoće. Meštanima dajte savet da neodgovaraju na hrvatsku mobilizaciju u Derventi.

¹⁵⁵ Vidi dok. br. 156, dep. br. 841.

17 februara 1945 god.

Br. 549.—*PARZI*.— Ponavljam Vam opet, bez obzira na umor trupa Vi ne možete ostati jer nema hrane, a prostorija je cela zagađena tifusom. Sledujte moje naređenje za pokret u pravcu Gradačca. Na prostoriji desne obale reke Bosne od Doboja do Modriča, nalaze se mnogobrojne naše bolnice sa pegavcem, nalazim se ja sa štabom i najnužnija zaštita reke Bosne. Čudim se da Vam ne mogu dokazati potrebu pokreta prema Posavini, jer ovde hrane nema, ponavljam ovde hrane nema.

Br. 552.—*MIKI*.— Sve naše jedinice na tome delu fronta povezuje u akciji pukovnik Đura Popović, koji u isto vreme komanduje i Trebavskim snagama. Preduzete su sve mere da se skupi municija i nadam se da ću je za najskorije vreme imati.

20 februara 1945 god.

Br. 562.— 561.— Primljeni vaši izveštaji od br. 21 do 24.¹⁵⁷ U koliko oficiri iz ropstva dolaze gledajte da ih ubacite kod Đujića. Nikako da ne idu u dobrovoljce. Đujić nam je ipak najsigurniji. Izvestite nas tačno o sastavu ilegalnih slovenačkih odreda.¹⁵⁸ Kad nam označavate mesta, dajte nam bliže podatke o malim mestima. Vaši su izveštaji vrlo dobri.

Br. 563.—566.— Računam na vašu veliku umešnost da na svaki način izdejstvujete da se u Sloveniju prime oko 2.000 izbeglica iz Crne Gore, a isto tako i veliki broj ranjenika i teško obolelih iz Srbije. Broj ranjenih i teško obolelih kreće se do 1.000. Što god učinite, izvestite šta ste učinili. Izvestite vrlo je hitno.

Br. 565.—*ORFEJ*.—*MAUS*. — Dostavljam zajedničku depešu za Baćovića, Mitranovića, Lozu i Borotu. U Pazariću, nalazi se muslimanski vođa Sandžaka Hodža Pačaris, u Pazariću ima pod svojom komandom 1.000 muslimana, a u Sandžaku može podići u svako vreme 4.000 naoružanih muslimana. Naređujem da se sa Hodžom Pačarisom stupi u vezu i da mu

¹⁵⁷ Ti izveštaji nisu pronađeni.

¹⁵⁸ Vidi dok. br. 156, dep. br. 978.

svi ukažete volju za zajednički rad. Nažalost na Vašem terenu ima pojedinaca koji su protivu određenog pravca rada, rđavo postupali zbog čega mnogi od njih beže u komuniste. Zapamtite svi u koliko produžite da pravite ove greške, sami ćete biti krivi i snositi odgovornost za nesreću u koju narod može biti uvaljan. Hodža Pačaris nudi saradnju iako su mu ovih dana naši ljudi pobili neke njegove ljude, ali to ne znači da on to čini laka srca, pošto se žalio meni i tražio da se naši ljudi urazume.

21 februara 1945 god.

Br. 575.—MIKI.— Primio sam depeše 84 do 86.¹⁵⁹ Zadovoljan sam sa vašim rezultatima. Ja računam, da ste uz zaplenjeno oružje zaplenili i municiju, Broj 11 lako vam je može dostaviti iz Brčkog. Pokušajte. Pre kratkog vremena Kalabić je imao uspeha u tom pogledu.

22. februar 1945.—

Br. 581.—Saša.— Za pukovnika Borotu. Te Vaše svađe koštaće nas skupo. Ja neznam čim bi trebao da Vas pomognem, pošto niko ništa ne sluša. Nikakva smena nije određena za Vas sa moje strane. Nikakvu istragu nisam ja odredio protivu Vas. Za kapetana Radičevića naredio sam da se uputi meni, ali Bačević ne izvršava. Nikakav zadatak nije dat Bačeviću protivu Vas. Ne verujem da Bačević može sve borce bosance pokrenuti na sever, jer ga neće poslušati. Zahtevam da se kod Vas obrazuje Centar propagande i Bosna-pres. Nepriam nikakve razloge. Vaši propagandni organi treba da saraduju sa Lozom. Nastavak.

24. februar 1945.—

Br. 602.—573.—¹⁶⁰Persi/persi.— Dajem Vam odgovor na Vaše depeše:¹⁶¹ primio sam na znanje Vaše sadašnje mesto

¹⁵⁹ Vidi dok. br. 156, dep. br. 901—903.

¹⁶⁰ Momčilo Đujić.

¹⁶¹ Depeše na koje, u daljem tekstu, odgovara Draža Mihailović ne nalaze se u knjizi primljenih depeša (vidi dok. br. 156).

i raspored. Nastanite da se nacionalna linija potpuno održi kao i lojalnost prema saveznicima. Ja sam po sestra Nadi¹⁶² poslao veliku pošiljku. Da li je uspela da sve donese? Izvestite me koliko je ukupno primila novaca. Suma je bila vrlo velika. Nastanite da što više dobijete ljudstva kod Vas iz zarobljeništva. To će me radovati. Javite zašto ste Jevđeviću davali 800 boraca. Znam da je tamo čitava inflacija tipova i begunaca koji se predstavljaju kao moji delegati. —

Br. 603.—573.— U koliko bi hteli da se mešaju u Vaše poslove, odbacite ih. Sve koje upućujem kao delegate ili svoje opunomoćenike ja ih snabdevam sa punomoćjima, a šta oni imaju da rade, u ovlašćenju tačno stoji. Što se tiče potpukovnika Gradimira Radenkovića on je tamo poslat da radi sa Slovincima, a ono što se sada o njemu priča to je izmislio Jevđević. Nemam ništa protiv ni protivu jedne grupacije koja se tamo stvara i pojačava sa zarobljenicima ali bi najviše voleo da se vi najviše pojačavate kao stari Ravnogorac. To je među nama. Konkurencije ipak ne treba da bude, jer sam zato da se jedanput stvori jedinstven front, ali taj front ne sme da služi Nemačkoj nego samo našem narodu i da bude lojalan prema Saveznicima. Nastavak.

Br. 604.— 573.— Primam sve koji se budu stavili pod moju komandu koju bi objedinio. Ovo se odnosi na Vaš broj 341. Ako izvučete patrijarha¹⁶³ i Nikolaja¹⁶⁴ mogu nam mnogo koristiti ali pazite da se oni nigde ne pojavljuju gde bi se moglo tumačiti ma i najmanja korist za Nemačku. Oni moraju da svoje ime sačuvaju potpuno svetlo za budućnost. Ako stignu do Vas pozdravite ih i molite blagoslov. Pomognite što god možete đenerala Andreja, ali samo koliko Vam bude tražio, nemešajući se u političke stvari Slovenačke, pošto su tu Slovenci vrlo osetljivi. Interesuje me kolike su jačine slovenačke četničke i Istarske grupe đenerala Andreja. Nastavak.

Br. 605.— 573.— Novi politički forum u Slovenačkoj priznao je Andreja a isto tako i mene. Tako me je Andrej izvestio. Milo mi je što sam čuo za Ljubljanskog biskupa.¹⁶⁵ Slažem se sa Vašom odlukom da pomognete Andreja, da stavljajući mu se pod njegovu komandu jer u danom momentu koji može izbiti svakog časa, Vi treba da ovladate prostorijom Slovenačke i italijanskom teritorijom po mogućstvu do Taljamenta. Time bi pomogli proširenje Slovenačke prema njenim nacionalnim težnjama. Nastavak.

¹⁶² Stanić.

¹⁶³ Odnosi se na srpskog patrijarha Gavrila.

¹⁶⁴ Velimirović, episkop žički.

¹⁶⁵ Dr Gregorije Rožman.

Br. 606.— 573— Zato treba da komunisti budu potučeni u tom delu Italije kao i u Slovenačkoj. Taj deo uopšte zajedno sa Slovenijom treba da okupiraju američke trupe. Američke trupe treba takođe da okupiraju i Austriju. Ovo čuvajte u tajnosti. Kada Vaši delegati dođu kod mene govorićemo opširnije. Pomognite Pavla da njegove izbeglice budu prihvaćene. Nikakav atentat na mene nije pokušao, niti to sme da bude. Baćović i drugi su pravili gluposti ali ne takve stvari. Pozdrav svim borcima i starešinama i vojvodi Đujiću. ČIČA.—

Br. 607.— 566.— Javlajte mi da vodite borbu u Istri. Neznam ja ništa koji je sastav Vaših trupa i koliko ih imate. Već sam Vam toliko puta kazao da nemam para, a nema ni komanda Slovenije. A ono što su oni drugi ljudi preneli, ima prvo meni da se podnese, jer mi ovde nemamo ničega i ništa i ljudi su goli i bos. Kada budem dobio novac nešto ću odvojiti i za tamo.

Br. 613.— 745.— Fang.— Agej.— 785. Komandant Crne Gore i Sandžaka, potpukovnik Pavle Đurišić dostavio je pojedinih komandantima grupa korpusa i korpusa neki zaključak, neke svoje samozvane konferencije.¹⁶⁶ Uvlačeći u tu konferenciju i Pokrajinski komitet za C. Goru. Ceo ovaj akt predstavlja konfuznu zbrku svih mogućih preuveličavanja i predavanja na milost i nemilost Nemcima. Naročito svojom tačkom 6 i 7. Vrhovna komanda i Centralni Nacionalni komitet ne samo da se sa ovim ne slažu nego i ne odobravaju ovaj postupak i izričito osuđuju izraz krajnje malodušnosti. ČIČA.—

Br. 615.—Pind.AC.— Vi potpuno pasivno posmatrate šta se događa kod Neška Nedića. Priznajem da ste imali dosta rada, ali Vaš korpus je bio najmanje angažovan od svih timočkih i Neškovih snaga. Preduzmite napad odmah u leđa komunistima koji lome Neška.—¹⁶⁷

Br. 616.— Parzi.— AC.— Najhitnije intervenišite protivu komunista koji su sada na Sijedom Kršu ponavljam na Sijedom Kršu, 6 km. severozapadno od Gračanice. Vašim stavom dovodite u pitanje tolike snage i tolike bolnice.

25. februara 1945.—

Br. 618.— Kora.— Vaša akcija na levoj obali reke Bosne više nema značaja.¹⁶⁸ Ako se ne možete tamo održati pre-

¹⁶⁶ Vidi dok. br. 153.

¹⁶⁷ i ¹⁶⁸ Vidi dok. br. 156, dep. br. 962 i 970.

đite na desnu obalu Bosne. Nemam veze sa Neškovićem a tako isto ni sa Zeničkom brigadom. —

Br. 626.— *Pind.*— Neško je brojio svega 90 boraca, pa se držao a sada kada je otsečen za Vas to ne važi ništa, nego odstupate stalno i ako ste jaki. Danas treba da stigne Račić na Duge Njive pa odatle da krene napred prema situaciji. Danas treba da razvije svoju akciju Pavle Đurišić na pravcu Bušlečić — Lukavica.

26. februar 1945.—

Br. 628.— *TETON.*— *Parip.*— *Parzi*— *Fang.*— *Stija.*¹⁶⁹— *Reta.*—¹⁷⁰ *Trus.*—¹⁷¹ *Getsa.*—¹⁷² *Vito.*—¹⁷³ *AC.*— Posle zauzeća Gračanice i Sokola od strane komunista,¹⁷⁴ naša linija fronta proteže se počevši od Spreče, selo Klokotnica muslimanske milicije kota 508 — Šikarac, 3 km jugozapadno od Lukavice — s. Lukavica — Delić Brdo — Zoljin Vis — Brezici k. 481 — Golo Brdo k. 544 — Spletena Lipa — k. 651 — Mramorje k. 646 — Osoje k. 598 — Borik k. 436 — Grabovac — k. 402 — Jelovče selo i dalje na Avramovinu ka Gornjem Žabaru. Potpukovnik Pavle Đurišić uveo je svoju V. diviziju na desnom otketu od kota 508 do Spletene Lipe ma da on izveštava da mu je levo krilo na Prebijenom Kamu. Nastavak.

Br. 629.— *AC.*— Nastavak. Međutim za Spletenu Lipu izveštava potpukovnik Mladenović da je drži. Đuri Popoviću, komandantu operacija Trebavskog korpusa naredeno je da [se] sa trebavskim brigadama prikupi za napad sa severa u pravcu Sijedog Krša k. 663. Naredeno je potpukovniku Račiću, da svoj korpus dovede na Duge Njive k. 618, severozapadno od Prebijenog Kama za ofanzivnu akciju. Na celom frontu vršiti ofanzivne akcije, prema dobivenim zadacima.¹⁷⁵ Ovo radi opšte orijentacije. Pukovnik Lj. Jovanović sa ovom depešom da upozna pukovnika Đuru Popovića.—

¹⁶⁹ Nikola Kalabić.

¹⁷⁰ Nije utvrđeno kome pripada taj pseudonim.

¹⁷¹ Dragutin Keserović.

¹⁷² Dušan Smiljanić.

¹⁷³ Dragoslav Račić.

¹⁷⁴ Vidi dok. br. 156. nap. 457.

¹⁷⁵ Vidi dok. br. 152.

Br. 637— *Pind.*— *AC.*— Neško Nedić se nalazi severno od crkve u Rosićima — Studenac k. 529. Prema tome on je ispred vas. Uхватite vezu na desnom krilu sa Pavlom Đurišićem koji izveštava, da je poseo Lukavicu — Zoljin Vis — Golo brdo pa čak i Prebijeni Kam. Prenesite naređenje Kalaitu, na Prebijenom Kamu, da odmah dođe kod Vas na desno krilo na Spletenoj Lipi k. 651 održavajući vezu desno sa ostalim delovima divizije.

Br. 639.— *Parzi.*— *AC.*— Ljuba Patak izvestio me je da se nalazi na liniji: Spletena Lipa k. 651 — Mramorje 646 — Osoje 558 — Borik 436 — Grabovac 432. Mi radimo za municiju. Čim je dobijemo poslaćemo je. Izvešten sam da su Vaši u Rudanci primili izvesnu količinu municije pred polazak preko Bosne. Mi i dalje radimo za municiju. Što se tiče Ozrena, oni imaju običaj da napadaju gerilski i vatra, koju ste čuli da ide niz Spreču, može da bude od naših delova koji su sa istoka zaobišli komuniste. Jevđević izveštava da će izbeglice biti primljene, a pitanje transporta zavisi od tehničkih mogućnosti. Mi radimo i dalje za izbeglice.

Br. 644.— *Parzi.* — *Fang.* — *Vito.*— *Teton.*— *Parip.*— *Stija.* *Rete.* — *AC.* — Dan 26 februara prošao relativno mirno na celom frontu od Spreče do Gradačca. Komunisti drže svoje snage na liniji: Heljdovište — Sijedi Krš — sa isturenim delovima prema zapadu i severu. Južno od Heljdovišta i Sijedog Krša u selu Malešić izgleda da su im glavnine. Pred frontom Ljube Patka komunisti drže Zvečak — Jelovo Brdo — s. Prokop — s. Buk. Nast.

Br. 645.— *AC.*— Nastavak. Ima znakova da se komunisti prikupljaju za napad prema Gradačcu. Zbog ovoga pukovniku Ljubi Jovanoviću naređeno da skрати front i da na svoje levo krilo, koje se proteže do Grabovca, ubaci tri trebavske brigade, koje vodi pukovnik Đura Popović. Potpukovnik Račić i potpukovnik Đurišić, imaju da pripreme ofanzivnu akciju za odbacivanje komunista na istok i ta akcija ima da bude koncentrična prema Sijedom Kršu. Neka me Račić i Đurišić izveste kada budu spremni da bi odredio dan i čas napada. —

Br. 649.— *Orfej.* — Za sudiju Lozu: stupite u vezu sa H.S.S. i dostavite nam njihove poruke za C.N.K. Izvestite čim se sa njima sastanete. Ovlašćujem Vas da sa H.S.S. i da sa Jugoslovenskom Muslimanskom Organizacijom stupite u vezu.¹⁷⁶

Br. 650.— *Orfej.*— U Centralnoj Bosni po mome mišljenju organizacija je tako slabo sprovedena da ne verujem da ćete uopšte podići snage za neke veće pokrete. U Centralnoj Bosni isto tako i u Hercegovini treba ostaviti jaku i snažnu gerilu u toliko pre što masa tog ljudstva ne želi da napušta svoj kraj. Broj 11 ne može još da se seli iz Sarajeva pošto ima svojih delova prema Mostaru. Ako ste se sporazumeli sa Borotom to je dobro, jer dosadašnje gloženje mnogo nam je škodilo. Svaki je vukao na svoju stranu, a organizacija je trpela baš u Vašem kraju najviše. Ponavljam gerila da ostane jaka i organizovana, a što imate pokretnih snaga izvolite.

Br. 652.— *Fang.*— AC.— Đurišić se nalazi sa jednom celom divizijom na prostoru kako Đurišić izveštava od Prebije-nog Kama sve do k. 508. Đurišić izveštava da nema veze sa Vama, a to me čudi, jer on treba da drži i Brezice i Golo Br-do, i da ima veze sa Mladenovićem na Spletskoj Lipi k. 651. U-hvatite vezu sa Đurišićem što pre. Pozadi Vas na Duge Njive stiže Račić sa korpusom Tufegdžića. Borik i Grabovac su Vam veoma slabo posednuti. Odmah pronađite pukovnika Đura Popovića, prenesite mu moje naređenje, a Vi primite na zna-nje, da on odmah primi na osiguranje odsek Vašeg levog kri-la, koji mu Vi dodelite da biste ga bolje osigurali sve do Gra-bovca. Nastavak.

Br. 653.— *Fang.* —AC.— Nastavak. Vi da bi skratili svoj front na kome ćete ostati sve dok ne bi ispred Vas stvorio front bilo od Pavla, bilo od Račića, pošto i Pavle i Račić treba da vrše koncentričan napad. Šta budete uredili sa Đurom Po-povićem odmah me izvestite. Izvestite me i da li je Đura u Vašoj blizini ako nije tražite ga i to što pre. Avalci su u Do-njim Krečanama, gde su trebali da smene jednu Đurinu bri-gadu. Đura treba da vodi sa sobom 2, 3, 4 trebavsku brigadu. Produžite sa noćnim prepadima radi uznemiravanja neprija-telja.

¹⁷⁶ Vidi dok. br. 156, dep. br. 995.

Br. 656.— *Visoko*.— Zašto su Novak i Jovanka¹⁷⁷ kompromitovali našu stvar. Proverite i izvestite. Ja znam da je Jovanka u rđavim odnosima sa Jevdevićem, pa možda odatle te vesti.—

Br. 659.— *Fang*.— Parip.— U oblasti Koprivne mi imamo tri skele i veliki broj čamaca sa velikim kapacitetom prevoženja. Sve snage naše i Pavla Đurišića na desnoj obali Bosne služe kao širi mostobran, jer se moramo hraniti iz Trebavske Posavine, pošto na levoj obali nema hrane. Svü Vašu pozadinu pod Vašom zaštitom prebacujemo na levu obalu.

28. februar 1945.—

Br. 661. — *Kaudal*.¹⁷⁸ — Zapovešću mojom br. 247 za smeštaj svih bolnica na prostoriји između potoka Ljuteš i reke Bosne, ponavljam Ljuteš i reke Bosne, koja zahvata sela Do — Trnjani — Glogovac — Podnovlje i deo Majevca. Međutim, u ovim selima gde su došle bolnice sa teškim ranjenicima i teškim bolesnicima nastanile su se zdrave jedinice Vaše komande. Ranjenici i bolesnici već tri dana umiru pod vedrim nebom. Nastavak.

Br. 662.— *Kaudal*.— Pojedini bolesnici i ranjenici već su bili smešteni po kućama pa su ih ipak zdravi borci vaših jedinica izbacili napolje, kao na primer iz škole u selu Donji Trnjani. Odmah i najhitnije naredite da se ova sela ustupe za bolnice i pošaljite čoveka da to uredi, jer pojedini borci prete oružjem, pa čak i starešine, a ja sam naredio da se svaki sukob izbegava. Najhitnije izvestite me na ličnost šta ste preduzeli po ovome.

Br. 671.— *Kaudal*.— AC. Primljene depeše 70 i 71.¹⁷⁹ Žalim što niste zauzeli Sijedi Krš, jer bi u mnogome skratili front. Vrlo je važno da front skratimo jer su srbijanske snage veoma istrošene. Javite mi kada budete gotovi za napad da krenem i Račića u isto vreme. Mi radimo na municiji i čim

¹⁷⁷ Krištof.

¹⁷⁸ Pavle Đurišić.

¹⁷⁹ i ¹⁸⁰ U knjizi primljenih depeša Vrhovne komande nalaze se depeše primljene samo do 26. februara 1945 (vidi dok. br. 156).

je dobijemo dostavićemo Vam je. Obavešten sam da je 8. divizija, dok je bila na onoj strani, primila 100.000 metaka. Nastavak.

Br. 672.— *Kaudal.*—*AC.*— Ako je dobijemo ja ću Vam je doturiti ili staviti na raspoloženje, što je sasvim svejedno. Da li ste uhvatili vezu sa desnim krilom srbijanskih snaga, koje se nalaze na Spletеној Lipi k. 651. Račićev korpus stigao je na Duge Njive i samo čekam na Vas pa da krenete u napad, a ja ću odrediti dan i čas. Neško Nedić je održao položaje na visini Studenac k. 639. Ispred ove linije srbijanske snage drže svoje objavnice na visu severno od Brđana k. 521 — Piskavica — k. 535.—

Br. 675.—*TETON.*—*Getsa.*— *Tang.*—*Parip.* — Imam municije za tešku bredu. Javite mi koliko teških bređa imate. Hitno je.—

Br. 676— *Vito.* — *AC.*— Ljuba Patak izveštava Neško potisnut sa svog položaja sjurio se u Srpsku Zelinju. Za njim je otstupio Mladenović na Mramorja. Položaji ispušteni. Pokušavam da vratim vojsku na Mramorje, ali za sad ne uspevam. Najhitnije interveniшите sa Vašim snagama na celom odseku koga je držao Ljuba Patak. Taj odsek ide od Spletene Lipe k. 651 na Mramorje k. 646 — Osoje k. 558 i dalje preko Borika na Grabovac k. 402. Ljuba Patak u Vašoj pozadini neka prikupi sve svoje delove i postavi kao Vašu rezervu. Hitno preduzmite intervenciju jer su Ljubine snage već više od mesec dana u borbi. Naređujem napad i Pavlu.

Br. 677.— *Kaudal.* — *AC.*— Neško Nedić potisnut sa svoga položaja na visini: Studenac k. 639 i s njim isto tako i Mladenović sa položaja Mramorje k. 646. Naredio sam Račiću da odmah preduzme napad i zameni svojim snagama snage Ljube Jovanovića a Ljubu da zadrži pozadi sebe u rezervi. Radi održanja mostobrana naređujem da sa svojim snagama odmah preduzmete napad u dva pravca na Sijedi Krš: desnom kolonom na Studenac a levom kolonom na Mramorje. Leva kolona da produži preko Osoja k. 558 u pravcu Dubrave k. 495. Sa malo napora Vi i Račić možete potpuno popraviti situaciju. Ovo se bezuslovno mora izvršiti.

Br. 679.— *Kaudal.*— Vi vrlo dobro znate da bih Vam dodelio municiju da je imam. Vi mi neprekidno stavljate Vaš uslov. Međutim i sama činjenica vaših snaga koje su znatne u odnosu na komunističke, olakšalo bi srbijanskim trupama da održe položaje i da ga povrate. Za toliko imate municije a ja čim je dobijem budite uvereni da [ću] Vam je dostaviti a ona je na putu. Mi još nismo izvukli sve bolnice iz Posavine iz Skugrića i iz Modriča. Stvorite nam vreme aktivnim operacijama Vi i Račić. Čim dobijem municije dostaviću vam. Sa onim što imate izvršite aktivne radnje koje su Vam naređene. Broj 11 ometa nam još izvlačenje za napad.

...

Br. 681.— *Kaudal.* — Kasalović i njegovi potčinjeni delovi od najnižih do najviših čine strahovit teror na Vučjaku. Žalbe mi stižu stalno. Pored toga zaplenili su sva kola i volove koji su prevozili bolesnike i ranjenike. Sada nam hrana iz Posavine uopšte neće doći, jer se niko ne usuđuje jer se plaše da će im stoka biti zaplenjena. Naredite najhitnije da se odmah vrati sva ova stoka i kola iz Trebave i Trebavske Posavine. Ali to učinite najhitnije. Čiča.

...

1. mart 1945.—

Br. 687.— *Visko.*— Primljene depeše: 32 i 33.¹⁸⁰ Ništa nama ne smeta ako se slovenački domobrani organizuju na čisto klerikalnoj bazi. Kada obrazuju svoju federalnu jedinicu mogu i za svoje sinove da prave crkve. Glavno je da budu jaki i da se bore protiv komunista.

...

2. mart 1945.—

...

Br. 693.—610.—¹⁸¹ Nastanite da sa Stepincem,¹⁸² ponavljam sa Stepincem uhvatite što čvršću vezu i upoznate ga sa celim našim programom i radom. Verujemo da se on na kraju mora držati jugoslovenske linije u koliko se ne bi držao linije papske stolice za stvaranje katoličke države, ili bi u tom slučaju morao biti nepomirljiv prema komunistima. Ako mo-

¹⁸¹ Nije utvrđeno o kojem se licu radi, ali svakako je to opunomoćenik Draže Mihailovića za razgovore sa Stepincem.

¹⁸² Dr Alojzije, biskup zagrebački.

žete učinite mu zvaničnu posetu, da bismo sa tim stvorili sporazum protiv komunista. Mi ovde na terenu staramo se da uspostavimo najbolje veze i saradnju sa katoličkim elementom.

Br. 694.— 610.— Ako ne može drukčije onda pokušati zajedničku akciju i preko zvaničnih tamošnjih starešina. Za ovu zajedničku zvaničnu akciju neophodno je uspostavljanje zajedničkog poverenja, i propuštanje naših trupa na terenu. Samo o tome Mačekovci nesmeju da znaju ništa, jer u isto vreme treba raditi sa mačekovcima.

Br. 695.— 610.— Nastanite na pridobijanje oficirskog kora a sve Hrvate ubeđujte da je objavljivanje neke naše karte sa federativnim granicama čista izmišljotina i akt zlonamerne neprijateljske propagande. Milo mi je što ste uspostavili veze sa mačekovcima.¹⁸³ Poručite im da je nepotrebna svaka diskusija granica, jer mi nismo kompetentni, to je stvar ustavotvorne skupštine. Javite nam što konkretnije u pogledu veza sa mačekovcima.

Br. 696. — 610. — Javićemo Aćimoviću¹⁸⁴ potrebno u pogledu Vašeg dolaska. Preko Save Besarovića najintenzivnije produžite rad i preko njega gledajte da ostvarite sa zvaničnim i najvišim predstavnicima zajedničku akciju protivu komunista.

Br. 697. — 610. — Čika Peri¹⁸⁵ smo javili za Zorana.¹⁸⁶ Preporučite Mačekovcima intenzivniji rad na terenu, jer i po našem mišljenju ispuštaju situaciju iz ruku. Vrlo je važno da hitno organizujete svoju seljačku Zaštitu.¹⁸⁷ Najenergičnije radite na ostvarenju novčanih sredstava, oružja i municije.

...

Br. 708. — Saša.¹⁸⁸ — Za Borotu. Neka major Mazić hitno hvata vezu sa istaknutim Hrvatima kod Sarajeva a i Vi u isto

¹⁸³ Pripadnici HSS, tako su nazvani po njenom predsedniku dr Vladku Mačeku.

¹⁸⁴ Milan.

¹⁸⁵ Nikola Kalabić.

¹⁸⁶ Jovanović.

¹⁸⁷ Seljačka zaštita je poluvojnička organizacija HSS u seoskim područjima, dok je u gradovima postojala Građanska zaštita. Ove organizacije obrazovane su na osnovu sporazuma Cvetković—Maček od 26. avgusta 1939.

¹⁸⁸ Aleksandar Saša Todorović, šef centra veze komande Sarajeva.

vreme učestvujte u razgovorima u pogledu zajedničkog istupa protiv komunista. To je pitanje vrlo interesantno i obavestavajte me. —

...
3. marta 1945. —
...

Br. 715. — *Kaudal.* — AC. — Račić u toku 2. III svojim desnim krilom izbio u selo Skipovac i dalje na Studenac k. 639—Zvečak k. 510. Od Zvečaka k. 510 njegova jedna kolona uspešno prodire u pravcu sela Prijeko Brdo severoistočno od Sokola. U toku 3. marta neophodno je potrebno da snage Crne Gore i Starog Rasa najenergičnije dejstvuje u pravcu istoka kako bi se postignuti uspeh što više iskoristio. Nadam se da ćete uložiti sve da Vaše snage ne izostanu u ovoj operaciji.¹⁸⁹

Br. 725. — *Vito.* — AC. — Kalabić je zauzeo Grabovac, Borik i pola Kerepa. Pavle je zauzeo Krčevine k. 340, selo Kojići, ponavljam selo Kojići i naređeno mu je da 4. ovog meseca produži svoje dejstvo. Vaše se trupe odlično bore zbog čega ih pohvaljujem. Sutra, 4. ov.m. produžite dejstvo sa ciljem da se ovlada linijom: Gračanica — Sokol — Biberovo Polje — Srnice. Pavlu je isto naređeno. Navedena linija za 4. mart važi za sve snage.

Br. 726. — *Kaudal.* — AC. — Srbijanske snage zauzele su selo Rosići, selo Marići, Oglavak a na levom krilu zauzet je Borik i Grabovac. Sutra 4. ov.m. srbijanske snage produžavaju akciju. Vi sa Vašim snagama najenergičnije produžite i preduzmite napad 4. marta s ciljem da se ovlada linijom: Gračanica — Sokol — Biberovo Polje — Srnice. Upotrebite sve muslimanske milicije koliko god možete, a kada oni vide da vi idete napred poći će i sami. Navedena linija za 4. mart važi za sve jedinice.

Br. 727. — *Stija.* — AC. — Račić je sa svojim snagama zauzeo selo Rosiće, selo Mariće, Oglavak. Sutra i Račić i Pavle preduzimaju napad sa ciljem da se ovlada linjom: Gračanica, Sokol, Biberovo Polje, Srnice. Za zatvaranje pravca Gradačac, upotrebite muslimansku miliciju. Vi sa Vašim snagama isto tako produžite napad ako Vam je to Račić naredio. Za Žabare za sada nije važno, neka se tamo Posavci drže dok mi ovo raščistimo, a posle ćemo lako. Navedena linija važi za sve snage.

¹⁸⁹ Vidi dok. br. 158.

Br. 728. — Kaudal. — AC. — Kad biste preduzeli ofanzivni rad koji Vam je naređen, mi bismo mogli da iskoristimo povoljnu situaciju koju je Račić stvorio. Ovakva situacija neće nam se više ponoviti. Vrlo je važno da napadnete u pravcu Sijedog Krša i Sokola. Ponavljam vrlo je važno. Krenite u napad najmanje sa jednim pukom, pa će biti dosta. Snaga imate. Čiča.

4. marta 1945. —

...
Br. 732. — Saša. — Javite se Bernu ponova da ste Vi stanica iz šume đenerala Mihailovića, koji se bori sa svojim trupama za demokratiju i slobodu. Želimo da održavamo stalnu vezu i da ih obaveštavamo o događajima u zemlji, o kojima ceo svet treba da zna pravu istinu. Kažite na koji način preko Berna možemo dobiti vezu sa drugim državama.

...
5. mart 1945. —

Br. 734. — Teton.¹⁹⁰ — Primljene depeše: 111, 112 i 116. Obaveštavam Vas da je Pavle Đurišić meni obećao da će na dan 6. marta izvršiti smenu svih srbijanskih jedinica na položaju, da bi se one u toku od deset dana preformirale i odmorile.¹⁹⁰ Nadam se da će Đurišić ovo učiniti. Čudi me Vaša depeša br. 116. Nije istina da naši ranjenici gladuju. Bolnice na levoj obali imaju dovoljno hrane. Istina je da zbog Crnogoraca ima teškoća pri smeštaju, ali ste trebali da verujete da ja preduzimam sve da se stanje popravi. Vaš komandant pozadine najbolje zna sa kakvim teškoćama se ja borim.

...
6. mart 1945. —

...
Br. 751. — Dal-dal. — Važno je čas pre da se otarasimo Pavlovih izbeglica. Samo tako bićemo sposobni kad se njih oslobodimo za operacije velikog stila. Učinite sve što možete da ih čas pre primite tamo. Slažem se sa spuštanjem grupa u Srbiji i Dinari. To je veoma potrebno.

---

¹⁹⁰ Vidi dok. br. 171.

Br. 752. — 570. — D-r Irinej Dorđević nalazi se sada u Rimu i radi sa puno zalaganja za našu stvar.¹⁹¹ On bi otišao u Englesku da je mogao. Sprečili su ga za sada Englezi. Njegov rad je veoma koristan. —

...
...
9. mart 1945. —

Br. 773. — *Vilda*. — Budite uvereni da ni Srbijanci ne žele da dođu tamo. Tu se neće gospodin Ljotić zadovoljiti. Niko ne može da dođe od Rogatičana tamo bez obzira što Vi to želite, jer Rogatičani neće sami to. Pavle nije na putu za tamo i nalazi se sada u oblasti Doboja. Što se tiče naše prese, Vi ste je pogrešno razumeli. Mi vidimo, da engleska politika ide na to da razvodnjava komuniste u Beogradu i pametno je da mi na to ne smetamo. Baš na protiv i mi treba da radimo na tome da komuniste razvodnjikavimo. Inače je naša linija prema komunistima beskompromisna.

...
...
10. mart 1945. —

Br. 780. — *Stija*. — AC. — Obzirom na današnji napad komunista i zauzimanje Ploče k. 450 koju su napustili Trebavci, naredite odmah dejstvo napadom na Ploču, a muslimansku miliciju uputite u napad u pravcu Kerepa i Jelovče sela. Nikako ne dozvolite neaktivnost. U napad povucite i Posavce.¹⁹²

...
Br. 784. — *Kaudal*. — AC. — Vaša divizija dovela je isuviše slabe snage, kako izveštava Vukčević. Komunisti su zauzeli Bajinac jugoistočno od Zelinjskog brda k. 534. Šaljite odmah jače snage na Prebijeni Kam za pojačanje 8. divizije. Vaših delova ima mnogo rasturenih po pozadini, naročito u Vranjaku gde putuju bez starešina. Naredite da se prikupe i pošalju u svoje jedinice na položaj.¹⁹³

-8
1
21. mart 1945. —

Br. 785. — *Areta*. — Objasnite tamošnjim političarima, da se Krek drži zajedno sa nama i da je šef opozicije u ino-

¹⁹¹ Vidi dok. br. 156, dep. br. 434—439.

¹⁹² i ¹⁹³ Vidi dok. br. 166.

stranstvu dr Milan Gavrilović, veliki borac za demokratske slobode. On oko sebe okuplja sve političare, protivnike Tita, u koje se računa i Krnjević.¹⁹⁴ Nastanite da dođe do povezanosti na političkom polju i da se što čvršće zbiju naši redovi. Poznata vam je deklaracija Titove vlade,¹⁹⁵ koja je prepuna prevara. Morate na svaki način sprečiti legalizaciju i pronaći materijalna sredstva. Još ima nacionalista. Nemam ništa protiv da uhvatite vezu sa Bernom i da odatle dobijete novac. Dobro je što ste sa vojvodom Đujićem u dobrim odnosima, kao i sa ostalima. Mi predstavljamo svi zajedno veliku snagu. Vi ste u najpovoljnijoj situaciji, jer ste u zahvatu američke armije. Slušajte naše prese. Verujem da ih slušate. Sa Vlajkom,¹⁹⁶ ponavljam Vlajkom nemam nikakve veze sada i ne znam gde je on sada. Nesmete situaciju ispustiti iz ruku.

....

Br. 797. — Saša. — Po prevodu depeše iz Berna koju mi nismo potpuno preveli, izgleda da Bern ne želi da održava vezu.

....

Br. 799. — Stija. — Trifković izveštava da su komunisti zauzeli Gradačac.¹⁹⁷ Čudi me ovakvo brzi pad Gradačca. Priкупите Vaše snage ka Trifkoviću da ne bi bile otsečene. Naredite Pavlu Gajiću da ide i dejstvuje prema Gradačcu. Uspostavite položaj prema Gradačcu u koliko je istina da je zauzet.

Br. 800. — Orfej. — Za pukovnika Bačovića: Ne volim da ulazim ni u kakve intrige koje jedan drugom podmećemo. Dosta mi je svega. Vaše snage dovedite ovamo pa ako ostajete pri svome odredićemo komandanta. Ako to nećete onda predajte komandu najstarijem. Te gluposti koje mi javljate ne primam. Ne razumem da se u ovakvim momentima bavite time šta je ko rekao. Prestanite sa time ako znate za Boga.

....

---

¹⁹⁴ Juraj, generalni sekretar HSS.

¹⁹⁵ Privremenu narodnu vladu Demokratske Federativne Jugoslavije Tito je obrazovao 7. marta 1945. u Beogradu (predsednik i ministar narodne odbrane Josip Broz Tito, potpredsednici Edvard Kardelj i Milan Grol, ministar inostranih poslova dr Ivan Šubašić). Kraljevi namjesnici su istog dana ukazom potvrdili vladu.

¹⁹⁶ Vladimir Vauhnik, pukovnik, vršilac dužnosti komandanta Slovenije pre dolaska Ivana Prezelja na tu dužnost.

¹⁹⁷ Vidi dok. br. 172, nap. 2.

Br. 803. — *Fleš.* — Pop Jeftić¹⁹⁸ nije pripadao grupi Bore¹⁹⁹ Manića. Prema tome nisu mogli biti zajedno uhvaćeni. Manić je nastradao na Drini prilikom prelaza, tamo je zarobljen a ne na terenu Valjeva.

...

Br. 805. — *Vito.* — *AC.* — Poručite potpukovniku Vukčeviću da po cenu života ima da drži položaj. Čudi me da kao viši oficir samo zapomaže za pomoć. Akcije ima da izvodi aktivno a ne pasivno. Kažite mu da nije lepo da Keserovićeви delovi nisu smenjeni. Odmah da ih smeni Vukčević. On mi je odgovoran za držanje položaja svojim životom.

Br. 806. — *Kaudal.* — *AC.* — Zbog pogoršane situacije kod Gradačca nemojte šiljati izbeglice u Posavinu. Ppukovnik Vukčević neprestano zapomaže za pomoć iako je težište situacije na levom krilu kod Srbijanskih trupa. Gradačac smo izgubili. Okuražite Vukčevića. Vukčević nije smenio Keserovićeve snage, koje su mi sada toliko potrebne na levom krilu.²⁰⁰

Br. 807. — *Stija.* — *AC.* — Najhitnije izvestite o situaciji. Smiljanić izveštava da je već na levoj obali reke Tolise. Hitno preduzmite mere za popravku situacije.

Br. 808. — *Getsa.* — *AC.* — Ne mogu da razumem toliko odstupanje čak na levu obalu reke Tolise. Preduzmite sa Brajovićem odmah aktivne radnje u napred. Izvestite o situaciji.

Br. 810. — 788. — *Fang.* — *Vito.* — *Stija.* — *Getsa.* — *AC.* — Naredite odmah da ranjenici i teški bolesnici odmah u toku današnjeg dana upute na levu obalu reke Bosne na prelazima kod sela Koprivna i da se prebace u selo Podnovlje. Hitno je da se oslobodimo balasta. Obavestite o ovome i Kesera, Smederevce i sve susede. Izvestite da ste ovo odmah preuzeli.

Br. 811. — *Vito.* — *AC.* — Naručite Vukčeviću sledeće: Vi se veoma slabo držite. Šta radite, znate li da imate izbeglice pozadi Vas koje treba spasavati. U odbrani važi samo aktivna odbrana sa ispadima i ofanzivnim akcijama. Čudi me

¹⁹⁸ Miloš.

¹⁹⁹ Borivoje.

²⁰⁰ Vidi dok. br. 173.

da ne razumete položaj i da se ne umete angažovati nego samo odstupate. Ovo je za potpukovnika Vukčevića. Naredite mu odmah povratne napade, na celom frontu.

Br. 812. — Vito. — AC. — Gledajte da izvučete Keserove snage ali da ih Crnogorci smene. Duge Njive se moraju održati i Prebijeni Kam intervencijom Vaših snaga, u slučaju potrebe.

Br. 813. — Kaudal. — AC. — Vaš Vukčević drži se veoma slabo. Potrebno je da se preduzmu hitne akcije da bi se stvorilo vreme da se izvuku bolnice i ceo balast. Vaše izbeglice morate uputiti na Rudanku i Doboj.

Br. 814. — Areta. — Inženjer Radenković²⁰¹ je član C.N.K. Vidite šta hoće pa me izvestite.

Br. 809. — Kaudal. — AC. — Zbog pogoršanja situacije kod Gradačca jer smo Gradačac izgubili, otpada kombinacija za izbeglice ka Posavini. Smatram da Vaše izbeglice i balast treba odmah prebaciti na prelazima kod Rudanke, po mogućstvu kod Doboja, da ne bi zakrčili prelaze kod Podnovlja. Tri komunističke brigade iz Sočanice na levoj obali Bosne otišle su i to: 1. Krajiška ka Prnjavoru, a 14 i 19 ka Tesliću. Potrebno je najhitnije da se oslobode Keserove snage zadržane na Spletеноj Lipi i da sa Vašim trupama najčvršće osigurate držanje fronta. Izbeglice od Rudanke uputio bih do Čifčija u oblasti Kotorsko i dalje prema potrebi.

...

Br. 818. — Stija. — AC. — Položaj Spletenu Lipu protivnapadom vratio je Račić.²⁰² Isto tako on drži Crnogorce sa zadnje strane, da im povrati moral. Pavlu sam ja već naredio da se on po potrebi već nasloni na Doboj.²⁰³ Ranjenike i bolesnike moraćete izvući makar i na rukama.

...

Br. 820. — Vito. — AC. — Za Vukčevića. Vrlo je važno da se tamošnji položaji održe. Uvek preduzimajte protivakcije i to ofanzivno. Zar tu potrebu ne možete još da shvatite. —

²⁰¹ Borivoje Bora.

²⁰² Te položaje je branila 16. brigada 25. divizije JA. Vidi opširnije o tome Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 2, dok. br. 17.

²⁰³ U Doboju su se tada nalazili jedan bataljon 14. puka nemačke divizije »Štefan« (Stephan) i Dopunski bataljon 7. SS divizije »Princ Eugen« (Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 2, dok. br. 1).

...
Br. 821. — *Getsa*. — Primičen izveštaj od 16.45 časova. Račić se sa Crnogorcima dobro drži i sve izgubljene položaje povratili su. Na levom krilu uglavnom po izveštaju Patka stabilizovao se. Izdata je zapovest za sutrašnji rad pukovniku Keseroviću koji komanduje svim trupama na levom krilu.²⁰⁴ Morate se održati po svaku cenu, jer moramo prebaciti ranjene i bolesne na onu stranu, a ostalim trupama ako i ne budu u stanju da pređu preko skele mogu manevrovati i prema jugu što ćete videti iz zapovesti koju dobijete od Keserovića. —

...
Br. 830. — 566. — Ne verujem da će Pavle doći Vama. On bi želeo da idemo i mi, ali mi nećemo bez velike nužde. Kod Pavla ima mnogo dešperatera, naročito kod starešina. Baćević ne može da povede skoro nikoga. Bosanci se vraćaju na svoj teren da brane svoje domove.

...
Br. 833. — *Vito*.²⁰⁵ — AC. — Bezuslovno sa oružjem zabranite da crnogorske trupe napuste položaje za vreme videla a pre pada mraka. Čiča.

15. mart 1945. —

Br. 835. — *Areta*. — Delegati Narodnog Odbora²⁰⁶ mogli bi doći u moj štab jedino na ilegalan načn, lažnim ispravama za kretanje kroz Hrvatsku.

...
Br. 837. — 571.²⁰⁷ — Delegacija još nije stigla kod mene. Verovatno stigli do Sarajeva.

...
Br. 842. — 566. — Pavle se ne može nikako probiti do Bihaća. —

²⁰⁴ Vidi dok. br. 175.

²⁰⁵ Račić Dragoslav.

²⁰⁶ Odnosi na tzv. Narodni odbor za Sloveniju (vidi dok. br. 156, nap. 367).

²⁰⁷ Momčilo Đujić.

16. mart 1945. —

...

Br. 845. — 566.²⁰⁸ — Delegacija stigla 15. marta.

846. — *Kaudal.* — Primio sam depešu o Vašem odlasku. Jako sam iznenađen. Mi ostajemo i dalje ovde. Mi hranu kupujemo. —

...

19. mart 1945. —

...

21. mart 1945. —

Br. 850. — 571. — Kapetanović²⁰⁹ nije stigao kod mene, a isto tako ni đeneral Parac. Ova će se stvar popraviti za najkraće vreme. Kad tamo stigne Kostić²¹⁰ javite mi pa ću Vam dalje objasniti.

...

Br. 852. — 566. — Pavle sa svojim izbeglicama ne predstavlja nikakve snage. To je čitav vašar bez borbene vrednosti. Bezuslovno mu treba sve izbeglice što pre prihvatiti. Pavle tek kad se oslobodi izbeglica može predstavljati nešto.

Br. 853. — *Parma.* — Izvestite me šta konkretno znate o Vlasovljevim trupama, o njihovom broju u sastavu.²¹¹

Br. 854. — *Areta.* — Dajte nam tačne podatke šta držite Vi, a šta komunisti u Sloveniji, a šta domobranci.²¹² Težnja treba da bude da se apsolutno vlada terenom i ne dozvoli komunistima da narod pridobiju za sebe. Dostavite nam podatke o Vlasovljevim trupama, o brojnom stanju i u kom broju.

²⁰⁸ Dobrosav Jevđević.

²⁰⁹ Miodrag, major.

²¹⁰ Boško.

²¹¹ Andrej Andrejevič Vlasov, general Crvene armije, 1942. se predao Nemcima. U njihovom sastavu, na čelu tzv. Ruske oslobodilačke armije (ROA), do kraja drugog svetskog rata borio se protiv savezničkih snaga. Marta i aprila 1945. njegove jedinice su dejstvovale protiv JA u Sloveniji na području Suhe krajine. Interesovanje Draže Mihailovića za Vlasova u vezi je sa planom stvaranja tzv. slobodne Slovenije (vidi dok. br. 156, nap. 367).

²¹² Veći deo Slovenije su, krajem marta 1945. oslobodile jedinice 4. operativne zone i 7. i 9. korpusa JA. O slovenačkim domobranima vidi Zbornik NOR-a, tom VI, Slovenački četnici, njih oko 300, nalazili su se u sastavu Dinarske četničke divizije.

Br. 855. — 569. — Delegacija stigla ovamo bez Marovića i bez Parme i već su se vratili.

Br. 856. — *Areta*. — Vi morate sve učiniti da ubacite Vaše agente u Italiju, a to možete uraditi preko katoličke crkve da bi se 20—30.000 primorskih Slovenaca orijentalisali za nacionalnu stvar. Kod njih sprovesti propagandu da kada budu prebačeni u Sloveniju da priđu nacionalnim snagama. Veza Vaš 520. Javite šta možete po ovome učiniti. U vezi Vašeg broja 522 pokušajte propagandu za nacionalnu stvar kod francuskih radnika na Gorenskom.

Br. 858. — *Saša*. — Da li je Borota pokušao da spase uhapšene naše saradnike u Sarajevu. Veza br. 205. Slažem se sa predlogom da se Petar Samardžić prebaci u Hercegovinu i da komandant Čajničke brigade²¹³ kao i Kosorić²¹⁴ idu na svoje terene. Neka tamo organizuju gerilu na celom svom prostoru...

Br. 862. — *Kaudal*. — Ja sa srbijanskim i bosanskim snagama ostajem ovde dokle god okupator drži Sarajevo, Bijeljenu, Brčko i sve ostale veće gradove u Bosni, iskorišćujući vreme za organizaciju jake gerile u Bosni i Srbiji. Javlajte se stalno sa Vašega puta. —

Br. 865. — *Dal-dal*.²¹⁵ — 571. — Slažem se sa prebacivanjem malog Ilića²¹⁶ i verujem da će koristiti. Dobro je što ste

²¹³ i ²²¹ Miloš Vučković, kapetan.

²¹⁴ Radivoje.

²¹⁵ Momčilo Đujić.

²¹⁶ Milorad, student, pre rata školski drug kralja Petra II. Milorad i novinar Borivoje Gavrilović Boro, početkom aprila 1945, po nalogu Dimitrija Ljotića i uz njegovu pomoć, prebacili su se preko fronta koji su držali saveznici. Pre ovih Ljotić je prebacio Simeuna Ocolkoljića, potpukovnika, bivšeg komandanta Mlavsko-smederevske grupe korpusa, i studenta Rastka Marčetića, a kasnije i Milana Fotića, advokata iz Beograda. Svi su oni imali isti zadatak: da se povežu sa zapadnim saveznicima i obezbede njihovu intervenciju u Jugoslaviji radi restauracije monarhije. Nijedna od ovih grupa nije uspela da se poveže sa zapadnim saveznicima, pa su se prebacili u Švajcarsku gde su bili internirani. Iste zadatke je kasnije Ljotić poverio srpskom patrijarhu Gavrilu Dožiću i episkopu žičkom Nikolaju Velimiroviću (vidi dep. br. 963).

mu dali šifru sa Kraljem. Da li ste osigurali radio-vezu sa njime. Ovo je vrlo korisna stvar. Žalim što vaš delegat nije došao kod mene, ali uskoro ćete biti o svemu tačno obavješteni. Primljena znanju Vaša depeša br. 375 dobro je. I ostale depeše zaključno sa 378. Potpukovnik Milovan Popović,²¹⁷ zabušant, neupotrebljiv major Jovan Miladinović²¹⁸ isto tako. Rakočević dobar borac i svi oni iz Garde mogu se upotrebiti. Upotrebiti ih u stroju na čisto boračkim dužnostima. Kolarović²¹⁹ je bio dobar borac. One iz S.D.S. držati naročito pod kontrolom i na nižim dužnostima da polože ispit pa tek kad se uverite da valjaju tek onda ih rasporedite na komandne položaje, ukoliko se uverite da je potrebno i da valjaju. Neka mi Dragosavljević²²⁰ profesor pošalje detaljne podatke o Kor-dunu.

...
22. mart 1945. —

Br. 870. — *Maus.* — Poručite Kosoriću da sam zadovoljan sa njegovim radom. Svi zajednički ubacujte letke komunistima da beže u šumu i da spasavaju svoje kuće od ustaša i komunista. Hvatajte što čvršće veze sa svima vrstama milicija i objedinite ih u zajedničkoj borbi. Dobro je što je se kapetan Vučković²²¹ vratio na svoj teren. Major Mazić da aktivira četnike na svome prostoru. U Hercegovinu takođe treba da ubacite svoje ljude pošto je ona prazna. Dokle god se okupator nalazi u Vašem kraju i drži Sarajevo vi dobijate u vremenu da organizujete gerilu koja ima da ostane. U isto vreme da organizujete pokretne snage koje će nam se priključiti. Sleduju detaljne direktive za Borotu, Mitranoviću, Žugiću i Tuševljakoviću.²²²

Br. 871. — *Maus.* — Ova direktiva doći će na Borotu a on da je umnoži i pošalje. Direktiva dolazi radiotelegrafski Mazića sa njom upoznati. Mazić će biti pod mojom neposrednom komandom odnosno pod Borotom a Borota podamnom. Major Mitranović da uhvati što bolje veze sa katolicima iz Vareša. Grozdanić stigao ovamo. Ujedinjajte sve naše snage u Sarajevu. Pridobijajte muslimane. Kažite Mitranoviću da je to bajka da komunisti vuku 80 topova od Loznice. Isto tako

²¹⁷ Bivši upravnik koncentracionog logora u Smederevskoj Palanci.

²¹⁸ Bio komandant 1. kosovskog korpusa.

²¹⁹ Milomir.

²²⁰ Stanko, drugi pomoćnik nacionalnog poverenika Dinarske četničke divizije (Momčila Đujića).

²²² Vidi dok. br. 187.

je neistina da su kod topova ruski oficiri. Kod bacača ima Bugara pa ih komunisti predstavljaju kao Ruse.²²³ Koristite neraspoloženje muslimana prema ustašama da bi ih što jače privezali uz nas. Činite sve da komunisti beže kućama.

Br. 872. — 566.²²⁴ — Pitanje Nikolića²²⁵ i Mitića će se regulisati za najkraće vreme. Marović i Parma nisu bili kod mene, a ostali su se već vratili. Gospodin Ljotić neće Vas smetati samo će Vas možda pomoći. Imaćete i po tome objašnjenje za najkraće vreme.

Br. 873. — Smit. — Maus. — Pregled opšte situacije i direktive za dalji rad. . .²²⁶

Br. 879. — Fleš. — Iako smo tražili da nam redovno dostavljate podatke o stanju u Srbiji, a naročito u Vašem kraju nismo primili još nijedan takav izveštaj. Podaci nam trebaju jer nam ih traže saveznici i to konkretni. Ako nam Vi ne dostavite ne možemo ni mi njima, a to je sve na našu štetu.

...

25. mart 1945. —

Br. 890. — Fleš. — Narodu objašnjavati da će uskoro nastupiti promena i da komunisti neće ostati na vlasti, zato oni šalju narod da gine. Narodu kazati da je Čiča, ponavljam Čiča živ i zdrav i da ga pozdravlja da ne klone dok on ne dođe tamo, a to će biti uskoro. Partizani koji su bili u borbi sa nama ovde znaju dobro da je Čiča živ i zdrav i zato su nam se mnogo predali.

26. mart 1945. —

...

Br. 892. — 571. — Po Vašem broju 384 treba da date konkretnije podatke, koje su te jedinice koje bi prišle Amerikancima. Angloamerikanci traže uvek vrlo konkretne izveštaje. Ja ću im dostaviti i ovo, ali to nije dovoljno za njih.

²²³ Nikakve bugarske jedinice tada nisu bile sa jedinicama NOVJ na tom području; one su se u to vreme nalazile u Mađarskoj pod komandom 3. ukrajinskog fronta.

²²⁴ Dobrosav Jevđević.

²²⁵ Đorđe.

²²⁶ Izostavljen je dalji tekst te depeše i depeša br. 873—878, jer se objavljuje kao poseban dokumenat (vidi dok. br. 187).

Br. 896. — *Fleš*.²²⁷ — Primljena Vaša depeša br. 275. Potrebno je hitno uhvatiti vezu sa dr Đurom. Narod ubedujte u našu pobjedu. Čiča je živ i sam diktira ovu depešu. Vojska Čičina nije se rasprsla nego je uskupna. Predaju nam se mnogi nasilno mobilisani koje vraćamo u Srbiji. U roku od dva poslednja meseca predalo nam se preko 1500 nasilno mobilisanih od kojih su mnogi već vraćeni u Srbiju, a tamo u Srbiji oni moraju u šumi.

Br. 897. — *Areta*. — Veza 869. Šta je sa majorom Rankovićem. Da li je kod Vas. Upotrebite ga. Inž. Radenković kad stigne đeneral Damjanović staviće [se] njemu na raspoloženje.²²⁸ Da li ima mogućnost da se obrazuje jedan obaveštajni centar za Hrvatsku kako smo tražili. —

Br. 898. — *Maus*. — Potvrđujem prijem svih Vaših depeša do sada. Dobro je što su se prebacili na svoje terene Samardžić, Kosorić i Vučković.

Br. 902. — *Fleš*. — U koliko održavate vezu sa pojedinim potčinjenim komandantima obaveštavajte nas i o tome. Izveštavam Vas da je Pavle Đurišić služeći Nemcima otišao je sada dalje pa se sa ustašama udružio.

Br. 908. — *Smit*. — Za brata Osmanovića poruka brata Preljubovića: Čiča i ja smo sretni kada smo pročitali Tvoj izveštaj od 11. marta ov. g. Ovim putem Ti potvrđujem prijem Tvog pisma. Materijalna sredstva ćemo poslati kada se otvori kanal. Tvoj rad je odličan i veza sa Lekom nas oba-

²²⁷ Čosić Trifun, komandant 2. ravnogorskog korpusa.

²²⁸ Draža Mihailović je 16. marta 1945. ovlastio generala Miodraga Damjanovića da formira štab pod nazivom »Istaknuti deo štaba Vrhovne komande (Gorski štab 1v)« i da pod njegovu komandu potčini sve tzv. nacionalne snage u Istri i Sloveniji: Dinarsku četničku diviziju, 1. lički korpus (pod komandom Dobrosava Jevđevića), SDK, tzv. Hrvatsku armiju i Slovenačku armiju (ove snage je trebalo da se formiraju od hrvatskih, odnosno slovenačkih domobrana, ali do njihovog formiranja nikada nije ni došlo). Štab je formiran 15. aprila 1945. Tim povodom je Damjanović izdao naredbu u kojoj je istakao da pomenute »nacionalne snage« predstavljaju buduću »jugoslovensku vojsku« koja će u Istri i Sloveniji sačekati »dolazak Kraljevske vojske i saveznika iz Italije« a, zatim, »podržani od njih«, dejstvovati u duhu spajanja sa glavninom četnika iz Crne Gore, Boke, Hercegovine i Sandžaka, koji su se nalazili u istočnoj Bosni »da bi time omogućili i svome Vrhovnom komandantu brzi povratak u prestoni Beograd« (Arhiv VII, Ča, k. 6, reg. br. 7/5. Vidi dok. br. 156, nap. 367).

dvojicu oduševljava. Konstatujemo Čiča i ja da je veza između muslimanskih i pravoslavnih jedinica najbolja na Ma-jevici.

...

Br. 911. — Saša. — Bilo bi vrlo važno ako biste mogli da uhvatite vezu sa hodžom Pačarisom za dalji rad. Šta postignete izvestite.

28. mart 1945. —

...

Br. 913. — Vilda. — Izvestite da li je stigao Kostić, ponavljam Kostić sa ljudima koji su otišli odavde. Ako nije stigao tragajte šta je bilo sa njima, jer su odavde krenuli pre dvanaest dana. Hitno nas izvestite.

Br. 914. — Smit. — Hitno izvestite o jačini i grupisanju partizanskih snaga kako na Vašem tako i na drugim reonima, u koliko imate ovih podataka. Važno je uvek da se naznači i naziv jedinica partizanskih. Da li imate stalnu vezu sa desnom obalom Drine. Kakva je tamo situacija. Razvite najširu obaveštajnu službu i stalno nas obaveštavajte.

Br. 915. — Fleš. — Zašto nas ne izveštavate stalno o situaciji u Srbiji. Javite kolike su i gde partizanske snage. Gde se nalazi koja divizija i poimenično koja. Gde se nalaze i gde koji njihovi odredi. Imate li sa njima vezu. Kakvo je narodno raspoloženje. Koja su godišta mobilisana. Beže li od mobilizacije. Kakve su represalije komunista. Kakvi su uopšte uslovi za rad. Ove podatke šaljite i to što češće. Ovakva obaveštenja su nam dragocena.

29. mart 1945. —

...

Br. 918. — Saša. — Istina je da Đurišić ima velike pretenzije sa Crnogorskom Nacionalnom Armijom. Ali ova armija se može još bolje zvati bežaniska armija, jer je apsolutno nesposobna za borbu, a još manje da neki njeni delovi mogu biti u Bajinoj Bašti.

...

Br. 923. — 560. — Primljene Vaše depeše. Imaćete i neposredna obaveštenja tamo od ljudi koji su došli, po svima važnim pitanjima. Niko bez mog pismenog ovlašćenja ne može se predstavljati sa mog delegata. Ovo je važno da svi znaju pošto ima mnogo samozvanica.

...
Br. 926. — 562. — 571. — Delegacija koja je došla tamo neka se odmah javi. Ponavljam neka se odmah javi. —

Br. 927. — 576. — Pomoću Vaše stanice uvedite u rad Ljotićevu stanicu. Neka se ona javi pomoću Vašeg pozivnog znaka i sa svojom šifrom, pa ćemo mi onda poslati pozivne znake. To je najbrži način za uspostavljanje veze. Dajte mu svoje radno vreme.

...
Br. 929. — Toto. Trebavci su pobjegli od pukovnika Đure,²²⁹ kod njega ostalo samo 60 Trebavaca. Naš poduhvat uspeva u tom pogledu.²³⁰

Br. 930. — Maus. — Primljena depeša br. 396, 397. Onemogućujte oficire begunce i njihovo rovarenje po Sarajevu. U pogledu Vaše svađe sa Bačevićem, to je već izgubilo vrednost, jer je Bačević već daleko od Vas i neće se vratiti. Odrediću nove starešine za Hercegovinu i za Bosnu. Vi ulazite u kombinaciju. Iskoristite ustaški teror u Sarajevu da iskoristite što više muslimane. Pljačkanje koje vrše komunisti na Trebeviću samo će nas ojačati.

...
31. mart 1945. —

Br. 932. — 850.²³¹ — Radostan sam kad sam dobio vest da ste stigli na opredeljeno mesto. Brašno i pasulj smo dobili, ali municiju nikako. Urgiraj za municiju ako možete otuda. Primili smo razmenjene funte po vrlo povoljnom kursu i za 50 funti dobili 18, 400. 000 kuna. Za sada se oslonite na Đujićevu stanicu. Kako je Ljuba Patak i Ocokoljić. Mnogo pozdrava od svih nas. Čika Đoka.

²²⁹ Popović.

²³⁰ Reč je o akciji radi sprečavanja odlaska ostalih četničkih jedinica sa četnicima Pavla Đurišića.

²³¹ Miodrag Damjanović, po dolasku u Slovensku Bistricu. ...

... *Br. 933. — Smit.* — Potvrđujem prijem Vaše depeše br. 143. Dostavljajte nam svakodnevno izveštaje kako o br. 11 tako i o pokretima komunista. Izvestite me da li Vaši kuriri prelaze u Srbiju. Čudi me da se Gara, ponavljam Gara, još nije prebacio u Srbiju.

... *Br. 936. — Saša.* — Nama je stanica za vezu sa Amerikom veoma potrebna, ali nam je potrebna i veza iz oblasti koju Ti držiš. Da li bi nam mogao poslati stanicu od 4 kilovata. Ko bi Te mogao zameniti na centru veze kod Borote ako bi Ti došao ovamo. Borota bezuslovno mora imati stanicu. Veoma mi je važna vaša veza preko Borote.

... *Br. 942. — Fleš.* — Primljena Vaša depeša br. 284. Kapetan Gara ima smetnji. Pokušao je nekoliko puta da pređe ali nije uspeo. Preći će sigurno, i to u najskorijem vremenu.

Br. 943. — T25.²³² — Potvrđujem prijem Vaše depeše br. 1.²³³ Vi nam možete mnogo učiniti sada. Moj poverenik će Vas obavestiti o tačnom stanju kod nas. Mi težimo za Srbiju, to nam je cilj. Očekujemo da ćete se i Vi sa svima snagama krenuti ovamo. To će olakšati i Vaš položaj tamo, jer ćete moći dobiti veću popunu u ljudstvu kad se budete krenuli ovamo. Dok ne krenete pomozite nam u materijalu koliko god najviše možete. Pitanje municije je najaktuelnije. Obećanja nam slabo koriste. Mora se aktivno raditi da je dobijemo. Posle toga obuća, odeća, veš su veoma potrebni. Na našem prostoru akcija se razvijaju veoma povoljno za nas. Uveren sam da ćete nas pomoći najviše što možete. Pozdrav general Mihailović. Očekujemo uspostavljanje direktne veze.

1. april 1945. —

... *Br. 945. — T25.* — Potvrđujem prijem Vaše depeše br. 2.²³⁴ I ako je u Nemačkoj vrlo teška situacija, ipak nemačke trupe u Bosni vrše veliku ofanzivu protiv komunista. Po svem izgledu, što se podudara i sa Vašim izveštajem, da Nemci hoće da razviju gerilu ne samo u Nemačkoj već i na Balkanu. Nastavak.

²³² Dimitrije Ljotić.

²³³ i ²³⁴ Nisu pronađene depeše koje je Dimitrije Ljotić u to vreme slao Draži Mihailoviću.

Br. 946. — T25. — Do sada mi ne vidimo nikakve poteze nemačkog povlačenja iz Jugoslavije naprotiv sada su u vrlo oštroj ofanzivi protiv komunista u oblasti Sarajeva i Tuzle. Mi smo čak u stanju da verujemo po izvesnim znacima i po ovakvom radu Nemaca u Jugoslaviji da oni možda imaju i neki sporazum sa Anglosaksoncima. Mi moramo razviti što jaču gerilu u celom prostoru Jugoslavije. Nastavak.

Br. 947. — T25. — Komunistička ofanziva na Bihać za sada ne predstavlja neki osobiti znak komunističkog nadiranja na severozapad.²³⁵ Bihać je bio toliko vremena u njihovim rukama pa može da bude i sada. Ljudstvo iz Srbije je i suviše savladano bolešću i njegove su želje povratak u Srbiju a nikako izmicanje na zapad. Nastavak.

Br. 948. — T25. — U komunističkim redovima je veliko rasulo naročito u Srbiji. Narod u Srbiji nas željno očekuje i kad olista šuma prepuniće se šume i planine. U gerili nema počesnog tučenja i kad se prebacim ponovo u Srbiju mi ćemo svi u gerilu. Mnogo pozdrava Vama i Vašim saradnicima. Depeše ne treba da budu duže od 350 slova. Ako je tekst duži delite na više depeša.

Br. 949. — Maus. — 550. — Da bi se moglo raditi sa što više uspeha i da bi se što uspešnije uvela direktiva za gerilu i pokretne snage naređujem sledeću podelu komandovanja: Zenički korpus pod komandom Mitranovića: Žepačka, Zenička, Kladanjska, Visočka i Vlasenička brigada. Romaniski korpus pod komandom pukovnika Borote: Rogatička-Kosorić, brigada Derikonje i II. Sarajevska Mazić. Kapetan Vučković, vojvoda Samardžić²³⁶ i Vidačić dejstvuju samostalno sa naslonom na Romaniski korpus. Ova podela komandovanja pri vremena je i neka se što pre uvede u rad.

Br. 950. — 850. — Potvrđujem prijem Vaših depeša od br. 103 do 106. Izveštavajte nas o svima akcijama koje se budu tamo vodile. Uradite sve kao što ste počeli na organizovanju našeg življa. Najveće štete ćete imati ako Vam Pavle²³⁷ dođe tamo. Borbenu vrednost ne predstavlja nikakvu. Njegovo ljudstvo krajnje destruktivno. Radite na tome da dobijemo hranu i municiju. Municiju još nismo dobili, a dobivena hrana već je pojedena. Prostorija na kojoj smo potpuno ispražnjena u pogledu hrane. Nastavak.

²³⁵ Radi se o operaciji 4. armije JA za oslobođenje Like i Bihaća, koja je počela 20. marta 1945.

²³⁶ Petar.

²³⁷ Đurišić.

Br. 951.— 850.— Nalazimo se još kod Branka²³⁸ sa tendencijom nazad preko skela. Obavestite me kakve ste veze postigli sa Narodnim Savetom u Ljubljani. Sa time treba žuriti. Dovođenje savezničke misije kod Vas ne verujem da se može ostvariti. Saveznička misija nikada neće doći dok su Nemci na tom terenu. Jako smo uznemireni misijom koju ste dali Ocočoljiću.²³⁹ Bojim se da se njegova misija ne pretvori u krajnji neuspjeh. Zadržite ga. Izvestite šta mislite sa njime da postignete. Mi bolje poznajemo stav saveznika. Prema tome ne treba da se izlažemo u bezuspešnim akcijama.

2. april 1945.—

Br. 955.— Maus.— 550.— Smit.— 570.— 560.— Areta.— Vobi.— 850.— O. br. 321 od 2. IV.— — Pošto s Vrhovna komanda nalazi u Bosni to nema više potrebe za Višim Štabovima, te se kao nepotrebni ukidaju. Naređujem: ukida se Istaknuti deo Štaba Vrhovne komande koji je do sada bio pod komandom pukovnika Zaharija Ostojića te samim tim prestaje i njegova funkcija u ulozi komandanta u teritoriji Bosne, Hercegovine i Sandžaka.

Br. 956.— Nastavak. Drugo: ukida se Štab Istočne Bosne i Hercegovine pod komandom pukovnika Petra Bačovića, te samim tim i njegova funkcija. Treće: Pošto je pukovnik Đura Popović otišao sa teritorije Trebavskog korpusa to ga smenjujem sa položaja Komandanta operacija Trebavskog korpusa. Prednje se dostavlja na znanje i saopštenje kome treba. Kraj.—

3. april 1945.—

Br. 957. — Smit.— Posmatrajte sve što se dešava kod br. 11 i izveštavajte nas stalno. Ispitajte tačno razlog zašto napuštaju Bijeljinu i okolinu.²⁴⁰ Da li je to njihov manevar ili stvarno napuštaju. Pokušajte da na slučaj da se br. 11 povlači da ih pridobijete da ostanu pod našom komandom kao naši državljani.

---

²³⁸ Kovačević, komandant Vučjačke brigade 2. srednjobosanskog korpusa.

²³⁹, ²⁴² i ²⁴³ Kao nap. 216.

²⁴⁰ i ²⁴⁴ Bijeljinu je 65. puk nemačke 22. pešadijske divizije napustio 2/3. aprila 1945. pod pritiskom 17. divizije 2. armije JA u sadejstvu sa delovima 2. proleterske divizije.

Br. 962.— Orfej.— Javite tačno gde se nalazite. Opišite mi tačno put kojim ste prešli. Naročito mi kažite gde ste prešli Vrbas. Obaveštavajte nas o situaciji tamo.

Br. 963.— 850.— Primljena Vaša depeša br. 102. Produžite dalje rad. Čim nam pošaljete hranu i odeću mi ćemo Vam poslati ljudstvo Štaba i Andrića²⁴¹ kao i radio-stanicu. Primljena Vaša depeša br. 107. Slažem se potpuno sa odašiljanjem patrijarha²⁴² i Nikolaja.²⁴³ Da li će Pazarac moći da nešto učini. Kakve ste mu direktive i uputstva dali.

Br. 964.— Smit.— U vezi Vaše depeše od 28. marta, nastavite da i Vi date prevozna sredstva za prenos hrane do Obudovca. Naredio sam Pavlu Gajiću, da pošalje veći broj kola, da hranu koju ste spremili za nas prebaci do Obudovca, a potom dalje. Ne zaboravite, da i on ne raspolaže dovoljnim brojem kola. Mi ovamo formalno gladujemo. D.M.

4. april 1945.—

Br. 965.— Fleš.— Traže naši ljudi kanal za Srbiju, na teren. Dao sam vezu na Vas. Vi ih prihvatajte, ali pri tome budite oprezni.

...

Br. 967.— 560.— ... Primljen izveštaj za patrijarha. Od Pavlovih trupa nećete imati nikakve koristi. One su neborbene, pljačkaju i šire najveću demoralizaciju. Ne dozvolite da se nastane blizu Vas, ako dođu, inače ćete biti od njih odmah poplavljeni sa strahovitom defetističkom propagandom.

Br. 969.— Areta.— Veza Vaš br. 815. Nama je potrebna jaka radiostanica da bi ponovo uspostavili direktnu vezu sa Njujorkom. Javite Vaše mogućnosti.

...

5. april 1945.—

Br. 971 —Smit.— Dajte mi tačnu situaciju kod Vas. Po Vašem ranijem izveštaju Vi ste odstupili dobrovoljno a ne da ste na to borbom naterani. Snage Podrinja, Spreče i delovi Majevice nisu odsečene nego rađe na svome terenu. Ne znam

²⁴¹ Jovan.

zašto tako brzo kod boraca pada moral. Vi morate da znate šta treba da radite. Po mome mišljenju komunistima se treba baciti za leđa u koliko oni prodru dalje. Gerila mora ostati svuda posađena. Dobro posmatrajte šta radi br. 11 i izveštavajte nas stalno. Imamo izveštaja da br. 11 nadire u pravcu Tuzle iz oblasti Kladnja.

...
Br. 974.— 850.— Vrlo je važno da u sadašnjoj situaciji kad Rusi nadiru ka Mariboru budemo hitno izveštavani šta preduzima br. 11 i kakve su njegove dalje namere. Isto tako šta Vi preduzimate. Sa kakvim je ciljem otišao Pazarac. Šta od toga očekujete. Očekujemo hitne izveštaje po svima pitanjima situacije. Mi smo na starom mestu. Br. 11 je namerno napustio Bijeljino.²⁴⁴

...
Br. 977.— Areta.— Od moje strane pomoć u novcu nemoguće je učiniti. Zajam je za sada jedini izlaz. Javljajte sada o događajima u Sloveniji naročito o prodiru Rusa u pravcu Maribora. Isto tako javljajte šta sve preduzima br. 11. Potvrđujem prijem br. 828 i 829.—

...
7. april 1945.—

*999.— 716.—*²⁴⁵ Primljen izveštaj br. 2. Ako Rusi nadiru kroz izvestan deo Jugoslavije to nije verovatno pa čak ni moguće da će oni prelaziti u Italiju. Pogrešno je što mnogi misle da se samo spasavaju. Vi tamo treba da razvijete gerilu i da se borite za prisajedinjenje Istre i Gorice Sloveniji. Šume Vam stoje na raspoloženju za ovaj rad. Komandanti i vojnici da se ne boje za Čiču jer on želi da ostane u srpskim krajevima.

1000.— 850.— Primljen Vaš izveštaj br. 109. Vrlo dobro. Produžite dalje. Moje glavne ideje znate. Održavajte što čvršću vezu sa nama i obaveštavajte nas. Potvrđujem i prijem Vaše depeše br. 108.

²⁴⁶Serijski CC zaključuje se sa br. 1000—7. aprila 1945.

Šef šifre
kap. Laz.²⁴⁷ O. Erić

²⁴⁵ Ljuba Jovanović, potpukovnik.

²⁴⁶ Tekst pri kraju je na originalu dopisan mastilom.

²⁴⁷ Lazar.

OBAVEŠTENJE KOMANDANTA 2. SARAJEVSKJE BRIGADE OD 8. APRILA 1945. KOMANDANTU SREDNJOBOSANSKOG KORPUSA O PREDAJI CRNOGORSKIH ČETNIČKIH JEDINICA USTAŠAMA¹

Komanda
Jug. vojske u Otadžbini
Gorski štab 222
Pov. br. sl.
8—IV—1945 god
Veliko Blaško u 12 h

KNTU SREDNJE-BOSANSKOG KORPUSA

Usled vrlo teške situacije u Lijevcu polju, sa 2. Sarajevskom brigadom prebacio sam se na desnu obalu Vrbasa dana 7—IV oko 18 1/2 h i ovog momenta stigao ovamo.

Do sada prebacile su se i ove jedinice: Kalinovačka brigada, leteća »Bosna«, Vuk Kalajit² (Sandžaklija) Bilečka, Pribojska, Višegradska brigada, a treba da se i Čiča Branko, koji verujem da se već prebacio. Sinoć pred večer na obalu Vrbasa u svrhu prebacivanja preko Vrbasa na desnu obalu došao je Knt Romanijskog korpusa,³ štabna četa istog i štabni bataljon ppukovnika Pavla Đurišića.

Situacija dana 7—IV u Lijevcu polju:

Jedinice vojvode Pavla Đurišića usled teške situacije, a zavedeni propagandom Sekula Đorđevića odlučile su da se predaju ustašama, odnosno Sekuli Drljeviću, koji se proglasio vrhovnim komandantom Crnogorske vojske nezavisne Crne Gore.⁴

Na pregovorima koji su vodili Pavlovi delegati sa nekim Pavelićevim izaslanikom, zaključeno je da se Crnogorci ne razoružavaju i imaju se dislocirati na području Hrvatske po nahodanju hrv. vlasti. — Bosanci i Srbijanci imaju se smatrati ratnim zarobljenicima. —

Usled toga Čika Branko, Srbijanske, Bosanske i Hercegovачke jedinice odlučile su pod svaku cenu prebaciti se na Vašu teritoriju i to ostvaruju.

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 192, reg. br. 15/5 (BH-V-6616).

² Kalaitović.

³ Milorad Momčilović.

⁴ Vidi dok. br. 181, nap. 3.

Komunisti drže desnu obalu Vrbasa i ugrožavaju jedinice koje se prebacuju. Dana 7—IV o.g. oko 17,30 i leteca »Bosna« i delovi drugih jedinica vodila je borbu sa 19. kom. brigadom.⁵ Imali su 2 ranjena vojnika.

Ja sam svoje ljudstvo u dogovoru sa bratom Jovom Majstorovićem, starešinom sela Veliko Blaško rasporedio sam u ovom selu.

Molim Vas da mi javite situaciju na Vašem području, kao i to, imate li vezu sa V.K.? Da li znate situaciju u susednim korpusima? Gde se nalaze komunističke snage i koje jačine.

Molim Vas da radio stanicom obavestite Čika Branka i V.K. da znaju koje su se jedinice prebacile na Vašu teritoriju.

S.v. u B. za K. i...⁶
D. i v. ka v. i s,⁷

Komandant, kapetan
Vlad.⁸ S. Tešanović

BR. 194

**IZVEŠTAJ ZASTUPNIKA KOMANDANTA SLOVENAČKIH
ČETNIČKIH TRUPA OD 10. APRILA 1945. KOMANDANTU
DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE O NEPOSTOJANJU IN-
STRUKCIJA U VEZI SA POZIVOM DOMOBRANA U ČET-
NIČKE REDOVE¹**

JUGOSLOVENSKA VOJSKA U OTADŽBINI
SLOVENAČKE TRUPE

Str. pov. br. 839
10. aprila 1945.
Položaj

Komandantu Dinarske divizije — *Položaj.*—

Depešu za generala Andreja² primili smo danas 10. ov. meseca. Pošto general Andrej nije sa nama (dolazi docnije) a radi hitnosti i umirenja javljam sledeće:

⁵ O tim dejstvima 19. krajiške brigade 53. divizije JA vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 34, dok. br. 140.

⁶ Skraćeno od: »S verom u boga za kralja i otadžbinu«.

⁷ Skraćeno od: »Dražna nas vodi ka veličini i slobodi«.

⁸ Vladimir.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII. Ča, k. 150, reg. br. 49/1 (SI-V-47).

² General Andrej je Prezelj Ivan, pukovnik, komandant Slovenije.

1— Sa 200 ljudi stigli smo do Razdrtog i u vezi sa vašim delovima odnosno sa brigadom u Razdrtom i Korpusom u Št. Vidu.

2— Ovoj komandi nije ništa poznato o ma kakvom pošiljanju pozivnica domobrancima od ma čije strane, da isti idu u šumu.—

3— Ova komanda i svi njezini organi naglašavaju stalno da domobranci treba da ostanu kompaktni i na svojim mestima, a nikada da se razbiju ili oslabe ma na čiji a najmanje na naš račun.—

4— Istina je to, da smo mi poslali nekoliko poziva za članove naše organizacije (civile) da se, radi aktuelnosti, jave u komandu radi rasporeda i organizacije rada prema sadanjoj situaciji. Među pozvanima bio je jedan ili dva u međuvremenu upisan u domobrance stím, da je i dalje ostao nam na raspoloženju da ga u slučaju potrebe svakog momenta lako pozovemo. Mi smo išli toliko daleko da smo i od te dvojice samo jednog pozvali, a najzad i toga jednog smo ostavili na svom mestu i nije došao kod nas. Ako bi pomenuta dva i došli kod nas, nameće se pitanje da li je tako presudno za egzistenciju 12000 ili kako oni tvrde 2000 domobranaca.—

5— U koliko vas interesuje domobransko pitanje, mi vam možemo napomenuti nekoliko važnih i od nas zapaženih činjenica a to je:

1— u zadnje vreme se opaža naglo opadanje morala kod istih.—

2— ne oseća se kod istih sigurnost — apatični su i zabrinuti.—

3— pojedino vodstvo nesigurno i neznaju šta hoće. —

4— izgleda sve skupa bez ikakve ideje. —

5— dovoljno je znakova da smo i sami zabrinuti zbog njih i.t.d.

Iz gore navedenog bi se moguće dalo zaključiti odkuda dolazi do novih intriga proti nama i na kakav način se želi nama nametnuti odgovornost i krivicu za koju će neko morati odgovarati.—

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

M.P.³

Zastupa komandanta, major:

Skala⁴

³ Okrugli pečat: »Poveljstvo jugoslovenske vojske v Sloveniji«.

⁴ Valentin dr Benedik.

IZVEŠTAJ ŠTABA 1. LIČKOG KORPUSA OD 10. APRILA 1945. KOMANDANTU DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE O AKCIJI PROTIV 31. DIVIZIJE NOVJ U REJONU VIPAVE¹

ŠTAB I LIČKOG KORPUSA
Str. Pov. Br. 257
10 aprila 1945.
Vipava

Izveštaj o izvršenoj akciji na dan 7. aprila 1945 godine dostavlja.—

KOMANDANTU DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE »Đ«².

Na osnovi naredbe komandantove Broj 16 od 31 marta 1945 godine³ dostavlja se izveštaj o izvršenoj akciji na dan 7 aprila 1945 godine.—

Prema prikupljenim podacima partizanska 31 divizija koja je prilikom poslednjih akcija razbijena u Trnovskoj šumi,⁴ ponovo se počela grupisati oko Podkrajja — Tresevie⁵ — Vodica i Hruštica.⁶ Da bi se ove snage razbile i onemogućilo im se na novo prikupljanje i organizacija, naredio sam akciju na iste na dan 7 aprila 1945 godine, sa sledećim rasporedom jedinica:

1. — 1. BRIGADA:

Jačine dva bataljona 200 ljudi sa celokupnim automatskim naoružanjem pod komandom pomoćnika komandanta brigade Gaćeše Nikole, pravcem: Vipava — k. 457 — k. 859 — k. 853 — k. 739 — Podierai del Piro (Podkraj), s tim da krene u napad sa položaja k. 887 — k. 1086, k. 1265 — 7 aprila 1945 godine u 8 časova na Hrušticu.—

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 155, reg. br. 32/3 (H-V-1130).

² Đujić Momčilo.

³ Ta naredba nije pronađena.

⁴ Radi se o izvlačenju iz obruča 31. divizije 9. korpusa NOVJ (vidi dok. br. 184, nap. 6 i 7).

⁵ i ⁶ Tačni nazivi prema sekciji 1:100.000: Tršenje i Hruštica. Inače, u tom rejonu su se tada nalazili delovi 16. slovenačke brigade »Janko Premrl Vojko« 31. divizije 9. korpusa JA (vidi dok. br. 184, nap. 6 i 7).

Međutim u toku noći 6/7 aprila tek. godine partizani su prebacili svoje izvesne snage iz Hrušnice na položaj: k. 887 i k. 920 gde je sa istima primljena borba i posle kratkog vremena partizani su proterani u pravcu Hrušnice u takvom bekstvu da ih naše jedinice nisu mogle stizati i da je sa istima posle kratkog vremena gonjenja izgubljen svaki dodir.⁷—

2. — 3. BRIGADA:

Jačine dva bataljona 200 ljudi sa celokupnim automatskim naoružanjem, pod komandom komandanta brigade Rajaka Petra pravcem: Slapi — Vipava — k. 457-k. 859-k. 739, s tim da krene u napad sa položaja, k. 1153 — k. 1018 — k. 908 u pravcu Hrušnice 7 aprila 1945 godine u 8 časova.—

Međutim partizani su se u toku noći 6/7 aprila tek. god. prebacili iz Hrušnice na položaje: k. 1161 — k. 1211 — k. 886 gde je sa istima primljena borba i posle kraćeg vremena partizani sa označenih kota, koji su se razbežali na sve strane, tako da se u toku pretraživanja terena sa istima nije moglo doći u dodir celoga dana.—⁸

3. — 4. BRIGADA:

Jačine dva bataljona 200 ljudi sa celokupnim automatskim naoružanjem pod komandom komandanta brigade Ivančevića Tomice pravcem: vrhpolje — Senabor — Bela — Podkraj — Vodice — k. 1153 — k. 1018 i k. 827, s tim da krene u napad sa položaja: k. 827 — k. 815 — k. 1018 u pravcu Hrušnice 7 aprila 1945 godine u 8 časova.

Međutim partizani su se u toku noći prebacili na položaj: k. 981 — k. 907 i k. 1114, gde je sa istima primljena borba, tako da se je moralo odstupiti od određenog pravca i borbu otpočeti pre određenog vremena.—

Posle borbe koja je trajala vrlo kratko vreme partizani su proterani sa položaja koji su bili zaposeli u Pravcu Hrušnice i nastavljeno je gonjenje istih, ali usled šumovitog terena izgubio se svaki dodir sa istima pošto su se razbežali po šumi kuda koji, ostavivši za sobom sve mrtve koje nisu mogli izvući iz borbe.—⁹

⁷, ⁸ i ⁹ O tim borbama, koje su vođene protiv jedinica 31. divizije 9. korpusa JA, vidi Zbornik NOR-a, tom VI, knj. 19, dok. br. 62; tom XI, knj. 4, dok. br. 59. Gubici divizije u borbama protiv neprijatelja tokom aprila 1945. bili su: poginulih 21 i ranjenih 41 (Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 4, dok. br. 59).

Komitski odred i štabska četa kretali su se pozadi 1. brigade, do početka borbe kada su stupili u borbu zajedno sa 1. brigadom.—

Posle kraće borbe koja je vođena na celom frontu partizani razbijeni i počeli su u paničnom bekstvu da napuštaju položaje koji su jako bili utvrđeni i sa malim snagama se mogli braniti.

U ovim akcijama uzeo je učešća i Bosanski korpus koji je napadao sa Jugoistoka i Istoka na Hrušticu.—

Rezultat ove borbe je da su partizani ponovo razbijeni i proterani dalje na istok, kuda su sa sobom odneli i sve ranjene koje su imali u Hrušatici, kao i sve ranjene koje su uspeli da izvuku u toku borbe.—

Gubitci partizana su: 25 mrtvih, 8 zarobljenih, od kojih je jedan Nemač koga su partizani zarobili pre deset dana kada su bile borbe oko Zole i Monte Signa.¹⁰

Zarobljene 4 puške i nešto municije.

U ovoj borbi naročito se istakao komandant 1. bataljona 1. brigade Narednik Petar M. Sedlan i komandant 1. bataljona 4. brigade narednik Stevo Plećaš.

Pored gore navedenih istakli su se još sledeći četnici: iz 1. Brigade Kontić M. Đuro i iz 4. brigade četnici: Uzelac I. Đuro i Tišma Ilija komandiri četa, Plećaš Dane, Opačić Mičo, Čubrilo Mile, Starčević Ilija, Konjević Nikola vodnici i Uzelac Jovo, Bubalo Vojin, Šašić Andrija i Repac Mile četnici.

Navedene starešine i borce predlažem komandantu za pohvalu putem naredbe, koja da se dostavi svima korpusima. —

Naši gubitci u ovoj borbi jedan mrtav, i tri ranjena.—

Prilog izveštaj o utrošenoj municiji.¹¹—

Prednje se dostavlja na nadležnost.—

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu.—

Komandant, major
Mil. V. Vuksanović¹²

13

Pribeležiti ovo za pohvalnu naredbu kad se skupi još sličnih stvari.

M.Đ.¹⁴

¹⁰ Te borbe je vodila 18. brigada 30. divizije 9. korpusa JA (Zbornik NOR-a, tom VI, knj. 4, dok. br. 56). Prema sekciji 1:100.000, Zol i Monte Signa su Col i Sinji vrh.

¹¹ Taj prilog nije pronađen.

¹² Milivoj.

¹³ Nečitki reč i paraf.

¹⁴ Momčilo Đujić; on je tu belešku dopisao mastilom, ćirilicom.

NAREĐENJE KOMANDE RASINSKO-TOPLIČKOG KORPUSA OD 12. APRILA 1945. POTČINJENIM JEDINICAMA DA POSTUPE PO ZAPOVESTI VRHOVNE KOMANDE ZA POVLAČENJE GLAVNINE ČETNIČKIH SNAGA NA PROSTORIJU BANJALUKE¹

KOMANDA
RASINSKO-TOPLIČKOG KORPUSA

Pov. O. Br. 233

12 aprila 1945 god.

U 22,30 časova

POLOŽAJ

KOMANDANTU ——— BRIGADE

Sekcija: Brod—Derventa—Prnjavor—Sl. Požega Razmera
1:100000

Načelnik Štaba Vrhovne komande zapovešću svojom sa Pov.O.Br. 228 od 12 aprila 1945 god.— dostavio je sledeće:

»Situacija nalaže da se u toku noći 12/13 aprila tek-god. i u toku dana 13 aprila prebacimo preko reke Ukraine i preko reke² Motajice izbijemo na r. Vrbas i dalje prema Banjaluci. —

NAREĐUJEM:

Ceo ovaj rad deli se u dve faze i to: prva faza do izlaska iz zahvata Ustaša koja se završava prelaskom naših začelja preko linije s. Bosanski Dubočac — Markovac (k. 297)³ kada počinje druga faza naših manevra prema Motajici. Po fazama rad će biti sledeći:

I faza: Desna kolona: Komandant kolone pukovnik Keserović, prikuplja se najdalje do ponoći južno od crkve selo Vrelo, na mestu gde je bio kapetan Neško Nedić sa svojim korpusom. Sastav ove kolone: Korpus Neška Nedića na čelu i Korpus pukovnika Keserovića pozadi. Ova kolona kad budem naredio preduzeće pokret pravcem: s. — Humka zaseok Belaš koje se nalazi južno od s. Zborište i prema kome se nalazi gaz

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 79, reg. br. 18/4 (S-V-11668).

² Omaška, treba: planine.

³ Na području Doboja — Derventa tada su se nalazile jedinice 16. ustaškog zdruga.

na Ukrini preko jednoga spruda. Ova kolona po dolasku na r. Ukrinu prebacije čelni korpus preko r. Ukraine sa pravcem nadiranja južna ivica s. Koraće. Ova kolona zaštitice sa severne strane prelaz r. Ukraine, i štitiće ga sve dotle dok je pređe kolona, koja prelazi preko mosta na Ukrini (dva km. severno od žel. st. Lužani). Kada srednja kolona pređe most onda i Keserovića korpus prelazi na levu obalu r. Ukraine.

2— Srednja kolona: Komandant ove kolone pukovnik Petar Simić. Sastav ove kolone: Avalski korpus na čelu, Garda pozadi njega, zatim Štab Vrhovne komande, zatim sve kolske komore Štaba Vrhovne komande i svih korpusa (red komora: Komora Štaba Vrhovne komande, Korpusa Neška Nedića, Keserovića, Avalskog korpusa, Garde, Račića, Majevice, Smiljanica). Pozadi svih komora kreću se tri posavske brigade Trebavskog korpusa pod komandom poručnika Boškova.⁴ Cela srednja kolona prikuplja se najdalje do 24 časa u ponoći — pravcem: Dobra voda — Božića vis kod groblja s. Vrela. Odatle će na dati znak ili na izdato naređenje krenuti pravcem: s. Grk-s. Kruščik — Most na r. Ukrini (severno od žel. st. Lužane) — Cerik (k. 201) s. Dukatnice — Bukvica (204) — s. Bosanski Dubočac i dalje desnom obalom u pravcu Bosanskog Kobaša.

3— Leva kolona: Komandant kolone potpukovnik Dragoslav Račić, (i ako je mlađi od potpukovnika Smiljanica, poznaje nastupni pravac). — Sastav kolone: Na čelu potpukovnik Račić sa Cerskim, zatim Majevički korpus, a na začelju korpus potpukovnika Smiljanica. Ova kolona u 24 časa prikupiće se na demarkacionoj liniji Vučjaka ne prelazeći je južno od piramide k. 186. Na dati znak ili po dobivenom naređenju ova kolona preduzeće pokret pravcem: Piramida (k. 186) — zaseok Čečak pored severne ivice s. Žeravac — s. Mulabegovi prema kome se nalazi gaz na Ukrini, kod žel. st. Lužani) (prema obaveštenju). Čim izbije na Ukrinu čelna dva korpusa, prelaze Ukrinu i nastavljaju pravcem: Severna ivica s. Šemsibegovi — s. Gradac — Markovac (k. 297) preko sela Bijelog brda. — Začeljni korpus Smiljanica sačekuje prolazak srednje kolone i kad ona prođe most prebacuje se i on preko Ukraine sa svojom kolonom u čijem sastavu i dalje ostaje.

Ja ću biti sa srednjom kolonom. Pri nailasku iz Hrvate umiriti ih i kazati im da mi nemamo ništa protivu njih i da neće nikome ništa faliti, ali imamo zapovest da prođemo. Na

⁴ Todor, vojni instruktor u Štabu tog korpusa, a od tada komandant njegove 6. posavske brigade.

slučaj otpora upotrebiti oružje, ali ih prethodno opomenuti da nas ne smetaju u našem poslu. —

Desna i leva kolona imaju sve uložiti da srednja kolona prođe bez ikakve štete jer se tu nalaze naši bolesnici. Leva kolona potpukovnika Račića po prelazu Ukriine ima obezbediti srednju kolonu kako u pravcu nastupanja tako i prema jugu od Dervente. — Zato je važno da čvrsto drži u svojim rukama Markovac — Bijelo brdo dok srednja kolona ne prođe Bosanski Dubočac.

II Faza

Ova faza počinje onoga momenta kada začelje sve tri kolone prođu liniju: Bosanski Dubočac — Markovac (k.297) sa svojim začeljem. Izmene u pogledu reda kolona ima samo između desne i srednje kolone, a leva kolona i dalje ostaje kao leva kolona.

1. Desna kolona: Komandant pukovnik Petar Simić. Istoga sastava kao i u prvoj fazi — Produžava pokret drumom pored Save: Pravcem Bosanski Dubočac — Bosanski Kobaš — s. Vlaknica naspram ušća Vrbasa — s. Bosanska Svinja⁵ — s. Gumine — s. Inadol — s. Varoš — s. Nožičko.

2 —Srednja kolona: pukovnika Keserovića, koja je u prvoj fazi bila desna kolona, propušta ispred sebe kolonu pukovnika Petra Simića kod sela Bosanski Dubočac i od tog momenta postaje Srednja kolona istoga sastava kao i ranije i nastupa pravcem: južna ivica s. Koraće — j. ivica Bosanski Dubočac — Pavlovo brdo — Torina — s. Trstenci — Žiškina kosa južno od s. Korovi — južna ivica sela Korovi — južna ivica sela Nova Ves — Milino brdo (k. 244) — Groblje brdo (k. 160) južno od s. Bosanski Kobaš — Bunarići — Bajlazi — Mataica gradina (k. 652) — Crkvište — južna ivica s. Rijeka — Babin grob — (k. 257) — Hajdučko groblje — (k. 268) — s. Rasavac — s. Smajinci — s. Brezovljani — Čarđaište (k. 194) srednji deo sela Nožičko prema groblju.

3 — Leva kolona nastupa pravcem: Markovac (k. 297). — Pored severne ivice Agičkog brda — Kapetanovića hrast (k. 239) — Vučja jama (k. 231) — Humka (k. 289) — Janina kosa (k. 268). Cerova kosa (k.254) — s. Namastirice — (u dolini Steljačkog potoka) — Greben Elinske kose — Steljačka kosa (k. 408). Ostraja (k. 538) — Lipaja (k. 641) — Kamenita glava

⁵ Na karti 1:100.000: Bosanski svinjar.

(k. 473) (južno od Motajice — Gradina) — Mramorje (k. 276) — s. Injani — Naseobine — Sitneštrk — s. Selište — istočni deo sela Nožičko do granice sa selom Čukale.

OPŠTE ODREDBE:

1. Ovaj tipičan marš manevar u obliku kare ima da se izvrši tako da nigde u ovoj kari ne bude praznina. — Glavno merilo je kolona u kojoj se nalaze bolesnici i kola — Prema ovoj koloni imaju se podešavati svi pokreti kao u prvoj i tako i u drugoj fazi i za njeno izvlačenje ima se uložiti celokupan rad.

2 — Pokret za dolazak na polazni položaj na prvoj fazi ima se tačno odmeriti da sve bude na svojim mestima na vreme. Tajnost manevra mora biti apsolutno sačuvana od svih. U tome cilju logorske vatre potstaknuti da gore u toku cele noći. Za vreme pokreta ima se sačuvati najveća tišina.

Kada bude naređen pokret sa polaznog položaja u prvoj fazi, ovaj se pokret [ima] izvršiti energično upotrebljavajući svu veštinu prema Hrvatima da se za[bune] i da tu zabunu koju ćemo stvoriti, iskoristimo za našu korist. Na polaznom položaju ne ložiti vatru.

Svi komandanti korpusa moraju odrediti kod svojih bolesnika dobre i energične starešine koji će sa manjim odeljenjem trupe, biti njihova neposredna zaštita.

Sve starešine moraju biti na svojim mestima držeći svoje jedinice čvrsto u rukama.

Sve kolone obezbediće se neposredno desno i levo i održavati vezu međusobno.

Ja ću biti u prvoj i drugoj fazi na čelu srednje kolone.

Komandanti kolona u 24 časa da budu kod groblja sela Vrela gde ću ja biti da bismo tačno odredili čas polaska. Ovo groblje nalazi se na putu koji grebenom ide od Božića visa ka južnom delu sela Vrela.

Posle prelaza u drugu fazu pokreta narediću gde će biti predanak ili prenočište, jer u drugoj fazi pokret je određen duži nego što se u toku jednog dana može preći.⁶

Na slučaj sukoba ma sa kim obratiti pažnju na trošenje municije, jer nam treba«.

Dostavljajući prednju zapovest Načelnika Štaba Vrhovne komande, —

⁶ Vidi dok. br. 202.

N A R E Đ U J E M:

Da svi komandanti postupe tačno po prednjoj zapovesti. — Red marševanja za čelni korpus odrediće kapetan Neško Nedić. Red marševanja u Rasinsko-topličkom korpusu kako sam usmeno naredio u ostalom postupiti po datim usmenim upustvima.

V.⁷K. Zapovest O. br. 228

od 12 - IV/45

Ov[aj] Š[tab]. O. br. 233 od 12-IV/45

Komandant-pukovnik,
Drag. Keserović²

BR. 197

**OBAVEŠTENJE ŠTABA DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE
OD 13. APRILA 1945. NEMAČKOM OFICIRU ZA VEZU O
IZDATOM NAREĐENJU DA SE ISPITA SLUČAJ PLJAČ-
KANJA MRTVIH ITALIJANSKIH VOJNIKA OD STRANE
ČETNIKA DINARSKE DIVIZIJE¹**

DINARSKA ČETNIČKA DIVIZIJA

Br. Sl.

13 aprila 1945 god.

Sv. Petar

**NEMAČKOM OFICIRU ZA VEZU DR. KONRADU²
— PORUČNIKU**

Povodom tužbe da su četnici pljačkali i pregledavali mrtve Talijane u sv. Petru na dan incidenta izdao sam strogo naređenje da se ta stvar ispita i ustanovi tačnost iste, kako bi se prema eventualnim krivcima u koliko takvih bude preduzele zakonske mere kazne. —

Prednje se dostavlja radi znanja. —

M.P.³

**ZA KOMANDANTA, major
MK⁴**

⁷ Na originalu, tekst pri kraju dopisan olovkom u Štabu Rasinsko-topličkog korpusa.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 160, reg. br. 18/4 (H-X-333).

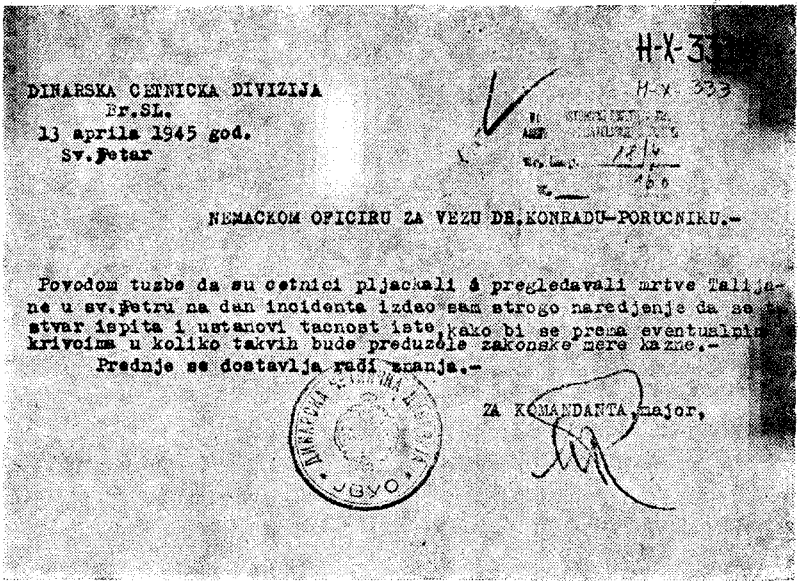
² Organizator i rukovodilac četničko-gestapovske obavestajne grupe. Opširnije vidi Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 4, dok. br. 55.

³ Okrugli pečat: »Dinarska četnička divizija JVUO«.

⁴ Paraf Miodraga Kapetanovića.

PREŠTAVLJENO NA ...
 ...
 ...

...
 ...

Fotokopija dokumenta br. 197.

NEMACKOM OFICIRU ZA VEZU DR. KONRADU-PORUCNIKU.-

Povodom tužbe da su cetnici pljackali & pregledavali mrtve Talijance u sv. Petru na dan incidenta izdao sam strogo naredjenje da se stvar ispita i ustanovi tacnost iste, kako bi se prema eventualnim krivicama u koliko takvih bude preduzelo zakonske mere kazne.-

Prednje se dostavlja radi znanja.-

**IZVEŠTAJ KOMITSKOG ODREDA DALMATINSKOG KOR-
PUSA OD 14. APRILA 1945. KOMANDANTU DINARSKE
ČETNIČKE DIVIZIJE O ODLASKU NEMAČKOG INSTRUK-
TORA ZA DIVERZIJE¹**

KOMITSKI ODRED DAL. KORPUSA
14 aprila 1945 god.
Položaj

KOMANDANTU DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE

U sastavu ovog odreda nalazio se i nemački obergefreiter SCHNEIDER koji je bio instruktor odreda.

Od poslednjeg incidenta sa Talijanima u selu Sv. Petar² imenovani nije više dolazio u odred i time se mnogo gubilo na nastavi i praktičnom radu jer instruktor nije bio.

Pošto je nastava u toku, to da se nebi sa istom odugovlačilo, molim da se Obergefreiter Schneider pozove na dužnost kao instruktor odreda i da se nastava produži dalje započetim tokom. Molim da se imenovani traži od oficira za vezu pri štabu Divizije poručnika Konrada.

S molbom na hitno rešenje i nadležnost.

KOMANDANT ODREDA, narednik
Dušan...³

ŠTAB DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE
15 aprila 1945 godine
Sv. Petar

NEMAČKOM OFICIRU ZA VEZU PORUČNIKU DR. KONRADU.—

Molim da se u interesu što bolje obuke naših četnika u komitskom odredu Dalmatinskog Korpusa hitno uputi Obergefreiter Schneider koji je već par dana otsutan iz odreda, te da se time mnogo ne gubi u nastavi i praktičnom vežbanju ovoga odreda.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 160, reg. br. 20/4 (H-X-336).

² Vidi dok. br. 197.

³ Nečitko prezime.

Prednji molim da se uputi u odred što pre. —
Molim da se izvesti ova komanda gde se imenovani nalazi kad nije bio u odredu na nastavi?

PO NAREĐENJU KOMANDANTA
major

M. Kapetanović

M.P.*

BR. 199

PISMO DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 15. APRILA ADVOKATU RANKU BRAŠIĆU SA PORUKOM ANTI PAVELIĆU I INSTRUKCIJAMA ZA PREGOVORE SA NJIM O ZAJEDNIČKOJ BORBİ PROTIV NOP-A¹

Vrhovna komanda, 15 aprila 1945

Poštovani gospodine B-u,²

Zahvalan sam Vam za obaveštenja,³ koja ste mi učinili o rezultatu Vaših razgovora sa Ekselencijom,⁴ u cilju vođenja jedne zajedničke borbe protivu partizana. U posebnim aktima,⁵ koji su Vam zajedno sa ovim pismom uručeni, sadržane su potrebne odluke u pogledu dovršenja ovih razgovora i zaključenje jednog željenog aranžmana. Meni je, međutim, želja da se ovim pismom pozabavim isključivo pitanjem učinjenog mi predloga od strane Ekselencije za moju ličnu posetu i direktnog uređenja ovog narodnog posla, te Vas lepo molim, da budete ljubazni i da Ekselenciju upoznate sa sadržinom njegovom.

1. — U prvom redu Vas molim, da u moje ime zahvalite Ekselenciji na ljubaznosti i pozivu, koji mi je preko Vas uputio. Čisto principiijelni razlozi, izgrađeni tokom ove četiri godine, ne dopuštaju mi, nažalost, da se ovom ljubaznom pozivu odazovem.

⁴ Okrugli pečat: »Štab Dinarske četničke oblasti«.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 18, reg. br. 7/8 (VK-X-111).

² Ranko Brašić, advokat iz Beograda, bio je opunomoćenik Draže Mihailovića za pregovore sa Antom Pavelićem, poglavnikom NDH.

³, ⁴ i ⁵ Odnosi se na Antu Pavelića. Brašićeva »obaveštenja« o razgovorima sa Antom Pavelićem i »posebna akta« koja Draža Mihailović upućuje Brašiću, nisu pronađena.

2. — Svakako mi je stalo, da Ekselenciju ubedite, da u konkretnom slučaju moja lična bezbednost ne dolazi pod pitanje. Jer, ja sam apsolutno uveren, da bi mi Ekselencija, na svom području, pružio bezuslovnu sigurnost i obezbeđenje.

3. — Tokom ove četiri godine, ja se nijednom prilikom nisam odvajao od svojih trupa. Tu okolnost su moji komandanti, koje sam odmah upoznao sa sadržinom predloga Ekselencije, istakli i izričito me molili da ne otstupam od ustaljene tradicije trupa i da izbegnem svako unošenje nemira u njihove redove.

Moleći Vas da budete veran tumač ovih razloga pred Ekselencijom, ja koristim ovu priliku, da preko Vas Ekselenciju umolim, da gospodi oficirima, kojima sam vođenje pregovora poverio,⁶ pokloni puno poverenje i da na taj način omogući uspešno završenje ovoga posla na korist oba naroda. Molim Vas isto tako, da podvučete moju rešenost da se u provođenju projektovanoga sporazuma, zajedno sa svojim potčinjenim komandantima i trupama, striktno pridržavam svih utanačenja, koja gospoda delegati u ime Vrhovne komande budu prihvatili. Sa svoje strane ja izražavam svoju nadu i duboko uverenje, da će tim istim duhom držanja vojničke časne reči biti prožeti Ekselencija, Njegovi komandanti i trupe.

Saopštavajući sadržinu ovoga pisma Ekselenciji, molim Vas da Mu⁷ izvolite izraziti moje poštovanje.

Vama zahvaljujem na požrtvovanju i naporima, što ih unosite u ostvarenje ovoga po narod korisnog posla i verujem da ćete i u buduću u svakoj prilici i na svakom mestu umeti da poslužite interesima naše otadžbine, čije Vam priznanje, nadam se, ne će izostati.

Srdačno Vas pozdravlja

Vaš,

General Drag. M. Mihailović⁸

---

⁶ Dražinu misiju za pregovore sa Antom Pavelićem sačinjavali su Svetomir Đukić, divizijski general, i inž. Vladimir Predavec, član CNK, pored dr Ranka Brašića koji je odranije bio opunomoćenik za rad u Zagrebu i veza sa Alojzijem Stepincem i Antom Pavelićem.

⁷ »Mu« je na originalu napisano velikim slovom »M«.

⁸ Draža Mihailović se na ovom dokumentu potpisao latinicom.

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..

... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..

VKX-111

Vrhovna Komanda, 15 aprila 1945

Poštovani gospodine B-u, - *M. B. u. Prvom odrednom Ege...*

Zahvalan sam Vam za obaveštenja, koja ste mi učinili o rezultatu Vaših razgovora sa Ekselencijom, u cilju vođenja jedne zajedničke borbe protiv partizana. U posebnim aktima, koji su Vam zajedno sa ovim pismom uručeni, sadržane su potrebne odluke u pogledu dovršenja ovih razgovora i zaključenja jednog željenog aranžmana. Međutim, želja da se ovim pismom pozabavim isključivo pitanjem učinjenog mi predloga od strane Ekselencije za moju ličnu posetu i direktnog uređenja ovog narodnog posla, te Vas lepo molim, da budete ljubazni i da Ekselenciju upoznate sa sadržinom njegovom.

1.- U prvome redu Vas molim, da u moje ime zahvalite Ekselenciji na ljubaznosti i pozivu, koji mi je preko Vas uputio. Čisto principijelni razlozi, izgradjeni tokom ove četiri godine, ne dopuštaju mi, žalost, da se ovome ljubaznom pozivu odazovem.

2.- Svakako mi je stalo, da Ekselenciju ubedite, da u konkretnom slučaju moja lična bezbednost ne dolazi pod pitanje. Jer, ja sam apsolutno uveren, da bi mi Ekselencija, na svome području, pružio bezuslovnu sigurnost i obezbedjenje.

3.- Tokom ove četiri godine, ja se nijednom prilikom nisam odvajao od svojih trupa. Tu okolnost su moji komandanti, koje sam odmah upoznao sa sadržinom predloga Ekselencije, istakli i izričito me molili da ni u ovoj prilici ne otstupam od ustaljene tradicije trupa i da izbegnem svako unošenje nemira u njihove redove.

Moleći Vas da budete veran tumač ovih razloga pred Ekselencijom, ja koristim ovu priliku, da preko Vas Ekselenciju upoznam, da gospodi oficirima, kojima sam vođenje pregovora poverio, poklonim puno poverenje i da na taj način omogućim uspešno savršenje ovoga posla na korist oba naroda. Molim Vas isto tako, da podučete moju rešenost, da se u provodjenju projektovanoga sporazuma, zajedno sa svojim potčinjenim komandantima i trupama, striktno pridržavam svih utanačenja, koja gospoda delegati u ime Vrhovne komande budu prihvatili. Sa svoje strane, ja iskrahavam svoju nadu i duboko uverenje, da će tim istim duhom držanja vojničke časne reči biti prozeti Ekselencija, Njegovi komandanti i trupe.

Saopštavajući sadržinu ovoga pisma, molim Vas da mu izvolite izraziti moje poštovanje.

Vama zahvaljujem na požrtvovanosti i na ostvarenju ovoga po narod korisnog posla i u buduće u svakoj prilici i na svakom poslu koji nas interesima naše otadžbine obavezuje.

Srdačno

Jovan Jovanović
komandant

lh

1911

**PISMO DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 15. APRILA 1945. ALOJ-
ZIJU STEPINCU, NADBISKUPU ZAGREBAČKOM, O PO-
TREBI AKTIVNE SARADNJE U BORBI PROTIV NARODNO-
OSLOBODILAČKOG POKRETA¹**

Vrhovna Komanda, 15 aprila 1945.

Preuzvišenosti,

Preplavivši Srbiju i druge srpske pokrajine, komunistički val od nekoga vremena zapljuskuje i one pokrajine, koje nastanjuje hrvatski narod. On se sve više širi i, naročito poslednjih dana, preti da preplavi i te krajeve, onako isto kako je to bio slučaj u minuloj godini sa srpskim krajevima. Prilikom prve audijencije, kojom ste donosiocu ovoga pisma učinili čast, imao je on prilike da obavesti Vašu Preuzvišenost o svima nevoljama i patnjama, što ih je komunizam proizukovao srpskome narodu u toku nekoliko minulih meseci.

Osećajući u ovim časovima potrebu da, pored ostalih, i Vašoj Preuzvišenosti, kao duhovnome vođi hrvatskoga naroda skrenem pažnju na sve strahote eventualnog komunističkog osvajanja hrvatskoga prostora, meni je čast da u prilogu dostavim Vašoj Preuzvišenosti jedan memoar u kome su izložena moja gledišta na sadašnji vojni i politički položaj. Donosilac ovoga pisma biće Vašoj Ekselenciji na raspoloženju za eventualna dalja obaveštenja.

Bez obzira na sve one momente i okolnosti, koji su nar ili koji bi nas mogli deliti, ja smatram za svoju dužnost, da zamolim i Vašu Preuzvišenost, da uloži sav svoj uticaj i sve svoje napore u cilju aktiviranja svih nacionalnih snaga hrvatskoga naroda u borbi protivu boljševizma. Upućujući Vam ovu molbu, ja želim da verujem, da će Vaša Preuzvišenost, idući stopama svojih velikih prethodnika, odgovoriti svim onim istorijskim dužnostima i zadacima, koji se pred Vašu Preuzvišenost postavljaju u današnjim teškim vremenima. Jer, od pravilnoga shvatanja tih dužnosti i zadataka sa strane Vaše Preuzvišenosti zavisice i mesto, što će ga istorija hrišćanstva, a napose hrvatskoga naroda, Vašoj Preuzvišenosti dodeliti.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom), u Ar. /u VII, Ča, k. 15, reg. br. 3/3 (VK-P-641).

U tom verovanju i nadi, ja preporučujem Vašoj blagonaklonoj pažnji donosioca ovoga pisma i molim Vašu Preuzvišenost, da i ovom prilikom primi izraze moga osobitoga poštovanja.

Njegovoj Preuzvišenosti
D-ru ALOJZIJU STEPINCU,
nadbiskupu zagrebačkom i mitropolitu hrvatskom
Zagreb

armijski general
Drag. M. Mihailović

[Faint, mostly illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page]

1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

Article 1
Article 2
Article 3
Article 4
Article 5
Article 6
Article 7
Article 8
Article 9
Article 10
Article 11
Article 12
Article 13
Article 14
Article 15
Article 16
Article 17
Article 18
Article 19
Article 20
Article 21
Article 22
Article 23
Article 24
Article 25
Article 26
Article 27
Article 28
Article 29
Article 30
Article 31
Article 32
Article 33
Article 34
Article 35
Article 36
Article 37
Article 38
Article 39
Article 40
Article 41
Article 42
Article 43
Article 44
Article 45
Article 46
Article 47
Article 48
Article 49
Article 50
Article 51
Article 52
Article 53
Article 54
Article 55
Article 56
Article 57
Article 58
Article 59
Article 60
Article 61
Article 62
Article 63
Article 64
Article 65
Article 66
Article 67
Article 68
Article 69
Article 70
Article 71
Article 72
Article 73
Article 74
Article 75
Article 76
Article 77
Article 78
Article 79
Article 80
Article 81
Article 82
Article 83
Article 84
Article 85
Article 86
Article 87
Article 88
Article 89
Article 90
Article 91
Article 92
Article 93
Article 94
Article 95
Article 96
Article 97
Article 98
Article 99
Article 100

1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

PISMO KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 15. APRILA 1945. KOMANDANTU ČETNIČKE DINARSKE DIVIZIJE O FORMIRANJU OVOG ŠTABA I ZNAČAJU OBJEDINJAVANJA SVIH RASPOLOŽIVIH SNAGA U BORBI PROTIV NARODNOOSLOBODILAČKOG POKRETA¹

Istaknuti deo
 ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
 Jugosloven. vojske u Otadžbini
 O. br. 9
 15. aprila 1945.

KOMANDANTU DINARSKE DIVIZIJE

Na osnovi ovlašćenja Br. 300 od 16. marta 1945. Načelnika štaba Vrhovne Komande Jugoslovenske Vojske u Otadžbini, arm. denerala Dragoljuba Mihailovića, formirao sam **ISTAKNUTI DEO ŠTABA VRHOVNE KOMANDE**, koji će nositi naziv »**GORSKI ŠTAB BR. 1. v**« i pod današnjim primio pod svoju komandu sve naše nacionalne snage u ovim krajevima.

Primajući dužnost komandanta smatram za potrebno da svima — i starešinama i vojnicima i ovom prilikom ukažem na značaj objedinjavanja svih naših snaga u jedinstveni **NACIONALNI FRONT**, kao i da podvučem činjenicu: da se nalazimo u **NAJODLUČNIJEM I NAJSUDBONOSNIJEM** dobu velike borbe u Evropi, čiji je kraj već toliko blizu, da zah-teva od svih delova Jugoslovenske Vojske u Otadžbini da ga dočekaju spremni i svesni, da će to biti kraj svete borbe za naše nacionalne ideale: za slobodu, za Kralja, za Otadžbinu i za svoj dom.

Naše jedinice u ovim krajevima treba da znaju, da će u ovu borbu završnu ući pod nesravnjeno boljim okolnostima od svih ostalih duž cele teritorije Kraljevine Jugoslavije. Jer,

— dok naše *teritorijalne snage* podnose zajedno s narodom, radi koga su i ostale na svojim terenima, sav užas strahovlade krvavoga Tita, bodreći narod na istrajnost i služeći mu kao najubedljivija spona sa nama;

— dok se *glavnina naših nacionalnih snaga* na čelu sa neustrašivim **ČIČOM** i gladna i žedna, i gola i bosa, često i

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 7/5 (VK-V-549).

bez dovoljno municije bori bez predaha — puna svesti protiv koga se i zašto se bije — uspešno odolevajući teškim napadima narodnih izroda, koji se pod petokrakom bore za sve drugo sem za narodne ideale i

— dok se druga velika grupa četnika iz Crne Gore, Bosne, Hercegovine i Sandžaka pod sličnim uslovima probija kroz Hrvatsku

— dotle se mi ovde borimo i borićemo se pod uslovima koje ostale naše nacionalne snage ne poznaju. Vaše trupe ovde obučene su i obuvene, odmorne i nahranjene, dobro naoružane i snabdevene svim potrebama za borbu, a što je vrlo važno one su koncentrisane na slobodnoj teritoriji i na delu Kraljevine Jugoslavije najbližem našim zapadnim saveznicima.

Očekuje nas još važan pun časti zadatak: da onemogućimo prodiranje titovih hordi u ove lepe krajeve, u kojima ne samo simbolično već i svojim sastavom i snagom predstavljamo našu buduću jugoslovensku vojsku i da ovde sačekamo dolazak naše Kraljevske vojske i saveznika iz Italije, pa da podržani od njih pohrlimo u susret ostalim našim nacionalnim snagama, da bi zajedno sa njima učinili kraj samozvancima u Beogradu, pod čijom tiranijom stenje ponosna Srbija sad, da bi time omogućili i svome Vrhovnom Komandantu brzi povratak u prestoni Beograd.

Nije daleko čas kada ćemo celome svetu moći jasno i glasno završnim delom svojim dokazati i svoje pravo na nacionalnu slobodu svojju. Čeka nas još samo poslednji okršaj iz koga ćemo sa zastavama slave na kojima se ponosno blista S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU doneti našem narodu slobodu i bratsku ljubav, služeći kao granitna podloga budućoj slobodnoj i snažnoj — Demokratskoj Federativnoj KRALJEVINI JUGOSLAVIJI.

U predvečerje ovih velikih događaja dužnost je svih starijina da sve napred naloženo do detalja objasne svojim vojnicima; da sa njima budu dano noćno; podvlačeći im stalno: da je došao kraj četirigodišnjim našim narodnim patnjama i da je potrebno još samo poslednjim naporom krunisati sav dosadašnji naš rad, a pobeda je Božjom pomoći naša. Ovaj napor od nas zahteva naš Vrhovni Komandant, ovaj napor od nas traži sav naš napaćeni narod, a ovo nam naređuje i Načelnik Štaba Vrhovne Komande djeneral Draža Mihailović.

Najviši komandanti prilikom što češćih obilazaka svojih jedinica učiniće sve da se našem narodu urođeni borbeni duh održava na zavidnoj visini.

Na slučaj da koja od potčinjenih mi jedinica bude dobila sa koje druge strane kakvo naređenje blagovremeno će me o istom obavestiti, radi donošenja shodne odluke za izvršenje toga naređenja.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU
ZIVEO KRALJ PETAR II

M.P.²

Po zapovesti Načelnika Štaba
Vrhovne Komande
pomoćnik, đeneral,
Miodrag. N. Damjanović

BR. 202

NAREĐENJE KOMANDE ZAPADNE BOSNE OD 15. APRILA 1945. KOMANDANTIMA KORPUSA I BRIGADA ZA RAD JEDINICA U VEZI SA POVLAČENJEM NEMAČKE VOJSKE¹

KOMANDA ZAPADNE BOSNE

Str. Pov. Br. 206

15 aprila 1945 godine

Položaj

KOMANDANTU SREDNJEBOŠANSKOG KORPUSA

U vezi nastalih događaja i povlačenja Njemačke vojske sa teritorije naše Države, i osvajanja teritorije od strane partizana NAREĐUJEM:

1) Da se preduzmu mere opreza i razvije što aktivnija obaveštajna služba u cilju prikupljanja podataka o kretanju i namerama partizanskih snaga.

2) Da Komandanti preduzmu sve, da njihove jedinice ne padnu u ruke partizana i da nedođu u položaj da ih partizani ne mobilišu.

3) Da Komandanti drže svoje jedinice u pripravnom stanju, da svakog momenta mogu izvršiti pokret sa jedinicama.

² Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1v«.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 238, reg. br. 8/13 (BH-W-676).

4) Sve jedinice moraju imati za cilj ućuvanje žive snage i naoružanja, pa prema tome, izbegavati svaki sudar sa neprijateljem, a borbu povesti samo sa manjim neprijateljskim delovima i u slučaju kad se ova ne može izbeći, pokretom slobodnim pravcem.

5) Za pokrete i sklanjanje svojih jedinica Komandanti će koristiti pravce i prostoriju prema usmenom mome uputstvu, koje im je već izdato i sopstvenoj inicijativi. Pri tome voditi računa da za ovo starešine primaju punu odgovornost na sebe.

6) U cilju održavanja borbenosti i morala kod naroda, održavanja veze sa glavnim snagama jedinice, sabotaze i ometanja rada na organizaciji komunističke vlasti po našim selima i obaveštavanja o kretanju i radu komunističkih jedinica, svaki Komandant Brigade i Bataljona odrediće po jednu petorku, a Komandiri četa po jednu trojku, koje će ostati na teritoriji Brigade.

Brigadna petorka pretpostavljeni je organ za bataljonske i četne trojke i sa ovom moraju održavati vezu sve bataljonske petorke, a sa bataljonskim petorkama četne trojke. Na taj način imaće se tačan pregled o kretanju ovih odelenja, a obaveštavanje će ići lakše po nadležnosti.

Pri radu petorke i trojke moraju znati mesta i pravce kretanja svoje pretpostavljene i potčinjene grupe, a Brigadne petorke moraju održavati stalnu i neprekidnu vezu sa obaveštajnim centrom svoga Korpusa.

Obaveštajni organi Korpusa dostavljajuće izveštaje ovome štabu i sa njim održavati stalnu i neprekidnu vezu.

Organizacija svega pod ovom taćkom zavisi od prilika terena i umešnosti Komandanata i vođa ovih grupa, te se ovde ne mogu dati detaljna uputstva i šablon za rad, već se sve ovo prepušta inicijativi starešina.

Za vođe Brigadne petorke odrediti po mogućstvu oficira ili otesitog podoficira, koji će biti u stanju da vodi organizaciju odelenja na svojoj teritoriji a za vođe Bataljonskih i četnih odelenja, moraju biti određeni najpouzdaniji borci, jer ovde mora da se ogleda aktivnost i inicijativa svakog pojedinca.

7) Problem ishrane jedinica gotovo je najvažniji, i o tome Komandanti moraju povesti najozbiljniju brigu. Zbog toga s obzirom na verovatnu prostoriju bavljenja jedinica i pravce kretanja jedinica, Komandanti moraju osigurati što veću kolićinu hrane rasturenu i sakrivenu kod dobrih nacionalnih domaćina, a eventualno i sakriti u predelima, gde neće biti pronađena. Sve se ovo mora izvoditi tajno i sa znanjem nekoliko pouzdanih ljudi. Dobrom ishranom ljudi odr-

žaće se moral i borbenost, pa će Komandanti o ovome pitanju povesti najozbiljniju pažnju.

8) Vrlo važna činjenica za naše slobodno bavljenje i brzo obaveštavanje jeste privrženost seljaka našoj stvari. Ali da bi održali uz nas, moramo ga što manje materijalno oštetiti, a naročito sprečiti nasilje, Pljačku, krađu i uništavanje njegovog imanja. Pri ovome neuzimati u greh, ako neko iz kuće ima u partizanima. Sve mora ići u formi organizovane vlasti i dobrovoljnog izdatka.

9) Za uspostavljanje R.T. veze između Srednje-Bosanskog Korpusa i Bosan. Krajiškog Korpusa usposobiće se obe R.S i jednu R.S. sa R.T. Kerezom dati na raspoloženje Komandantu Bosansko-Krajiškog Korpusa, a jedna sa R.T. Carevićem biće kod Komandanta Zapadne Bosne radi održavanja veze sa V.K.

Komandant Srednje-Bosanskog Korpusa izradiće šifru za međusobnu vezu i dostaviti Komandantu Bosansko-Krajiškog Korpusa.

Pored R.T. Veze između Korpusa Komandant Srednje-Bosanskog Korpusa uspostaviće relejne stanice na desnoj obali r. Vrbasa, a Komandant Bosansko-Krajiškog Korpusa na levoj obali r. Vrbasa i to u Karanovcu i Ducipolju—Poljice i Miluna Račića Han², Krmine—Krupa, Bočac—Surjan, Bregovi—Dabrac (Crna Reka).

Ove veze imaju se uspostaviti odmah, bez obzira na dalje događaje.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU.
DRAŽA NAS VODI SLOBODI I VELIČINI.

M.P.³

⁴Dostavljeno
K-tima: Korpusa i
brigada.

Komandant, Pukovnik,
Slavoljub Vranješević

² Miluna Račića Han nije nađen na karti 1:100.000; verovatno lokalni naziv.

³ Okrugli pečat: »Komanda zapadne Bosne — Obaveštajno odeljenje«.

⁴ Na originalu, tekst pri kraju je dopisan mastilom.

ZAPOVEST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 17. APRILA 1945. KOMANDANTIMA NEPOSREDNO POTČINJENIH JEDINICA ZA POVLAČENJE NA PROSTORIJU ZAPADNO I JUGOZAPADNO OD BANJALUKE¹

Štab
Vrhovne Komande
O. Br. 3 3 3
17. aprila 1945. g.
U—čas.
Položaj

Z A P O V E S T

Sekcija Brod, Slavonska Požega, Prnjavor, Banja Luka
raz. 1:100[000]

NOVA PRIPREMNA ZAPOVEST ZA POKRET OBZIROM NA
SLABE SNAGE U OBLASTI PRNJAVORA. —

Situacija na Motajici je sledeća: na Motajici se nalazi naša Motajička brigada² rasturena po bataljonima i pojedinim posadama. Komandant Motajičke brigade je potporučnik Vlado Vinčić. Njegov štab nalazi se u s. Gornji Smrtići oko 20 klm severozapadno od Dervente. Komandant 1. bataljona brat Petar Trivalić sa svojim bataljonom nalazi se u s. Velika Ilova — 12 klm severozapadno od Prnjavora. Komandant 2. bataljona brat Miloš Vinčić nalazi se sa svojim bataljonom u G. Smrtićima uz štab brigade. Komandant 3. bataljona brat Boško Stojković nalazi se sa svojim bataljonom u s. G. i D. Lepenica — 15 kl jugo zapadno od Bosanskog Kobaša, i komandant 4. bataljona brat Petar Nedić, nalazi se sa svojim bataljonom na prostorijsi gde se mi sada nalazimo u s. Trstenci — oko 10 klm severozapadno od Dervente. Naših snaga ima još i na desnoj obali Ukriine zapadno i jugozapadno od Dervente u prostoru Derventa pa uzvodno Ukraimom sve naspram Prnjavora i to u selima: Detlak, Kalenderovci, Drien, Lupljаница (7 klm južno od Dervente).³ Pored ovoga naših snaga zapadne Bosne ima još mnogo u oblasti Banja Luke sa jedne i sa druge strane Vrbasa.⁴ U oblast Banja Luke doći će i Otac

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6. reg. br. 11/5 (VK—V—558).

² Ta je brigada pripadala Srednjobosanskom korpusu.

³ i ⁴ Reč je o jedinicama Bosansko-krajiškog i Srednjobosanskog korpusa.

Savo Božić sa Ozrencima i Trebavskim korpusom, samo on će svoj pokret vršiti južno od Prnjavora.

Komunističke snage na Motajici i u ovoj oblasti izgleda da su oslabljene odlaskom njihovim prema dolini Bosne. U izveštaju komandanta Motajičke brigade potporučnika brata Vlade Vinčića, izvesnih komunističkih snaga ima na Motajici po sledećem: na Pasjoj pravdi, koja se nalazi oko 12 klm južno od Bosanskog Kobaša; dalje ih ima u s. Kaoci, 15 klm zapadno od Bosanskog Kobaša. Dalje ih ima u oblasti s. Sr-bac kod samoga ušća Vrbasa u Savu na desnoj obali. Često ih ima u s. D. Smrtići, koje se nalazi južno od G. Smrtića.⁵ U prolazu ih često ima u oblasti s. Rakovac, — 20 klm severozapadno od Prnjavora ali tamo ima i naših delova. Od s. Nožičko — 15 klm južno od ušća Vrbasa u Savu pa počevši od s. Nožičko na jug sve do drumu Prnjavor — Banja Luka cela prostorija duž desne obale Vrbasa je već godinu dana u rukama komunista. Sada se na toj oblasti nalaze njihovi terenski delovi odnosno milicija. Južno od puta Banja Luka — Prnjavor nalaze se naši delovi koji drže front prema severu.

Moja je odluka, iz ove oblasti na kojoj se danas nalazimo, čim pristignu bolnice, — preduzeti marš opštim pravcem: s. Trstenci — r. Lepenica — pa duž desne obale Vrbasa izbiti u oblast Klačnice odakle ćemo se baciti u planinske prostori-je južno ili jugozapadno od Banjaluke. Prema stvarnim pri-likama ili prema razjašnjenju situacije koje u putu treba da dobijemo rešiću da se prebacim na levu obalu Vrbasa na mo-štu kod Klačnice i odatle da prođirem u pravcu jugozapada ili da se bacim pravo na jug u oblast Srednjobosanskog kor-pusa majora Lazara Tešanovića.⁶ Štab majora Tešanovića sa-

⁵ U rejonu Motajice u to vreme je dejstvovao Motajički NOP odred, a u dolini gornjeg toka reke Bosne jedinice 2. armije JA su čistile teren od ostataka četničkih i ustaško-domobranskih jedinica. Opširnije o tome vidi Zbornik NOR-a, tom XI, knj. 2, dok. br. 54, 55 i 60—62.

⁶ " Za donošenje konačne odluke o pravcu daljeg povlačenja, Draži Mihailoviću je tada bio potreban rezultat pregovora koje su njegovi delegati u to vreme, u Zagrebu, vodili sa ustaškim poglavni-kom Antom Pavelićem (vidi dok. br. 199). U tom očekivanju, Draža Mihailović je 15. aprila 1945. izdao zapovest br. 331 u kojoj, između ostalog, piše:

»Na dan 16. o. m. izvršićemo pokret duž desne obale reke Save iz oblasti Kapetanovića Hrast, s. Pjevalovac, s. Trstenici ka ušću Vrba-sa u Savu.

N a r e đ u j e m :

1) Desna kolona: pukovnik Keserović, korpus Neška Nedića i Ke-serovića. Polazi sa Torine u određeni čas pravcem: put duž desne

da se nalazi u s. Opsječko — severno 15 klm od Kotor Varioši. Dan i čas pokreta odrediću naknadno.

N A R E Đ U J E M :

1.— *Desna kolona*: pukovnik Keserović: korpus Neška Nedića i Keserovića. Polazak sa mesta Torine u određeni čas pravcem: put duž desne obale Save sve do ušća reke Osovice, odatle skreće na s. Seferovac, dalje na južnu ivicu s. Nova Ves, dalje kosom Kruškovac na Steljačku Kosu — s. Dragojevići — s. Brđani, Rudine — severni deo s. Donja Lepenica — škola i crkva s. Lepenica — Mirkovica, naseobina

obale Save preko Bosanskog Kobaša — Kaoci — s. Srbac. Obraćam pažnju da je ovaj put često kontrolisan od savezničke avijacije o čemu voditi računa. Isto tako imati na umu da ustaše imaju duž Save na levoj obali raspoređene svoje delove sa kojima gađaju taj put, zbog čega gde god je moguće napuštati put i ići duž njega pod zaklonom terena a neudaljujući se od puta. Ova mogućnost naročito je dobra kod s. Korovi i s. Nova Ves. Kod Bosanskog Kobaša običi ga sa južne strane. Dalje od Bosanskog Kobaša udaljiti se od Save preko Bunarića na s. Brusnik do južne ivice s. Brusnik, a odatle obilazeći put spustiti se prema s. Vlaknici. Od s. Vlaknica paziti dobro, jer se na levoj strani nalaze ustaše u šumi Radinje, i zato od Vlaknice ići prema s. Kaoci udaljujući se od Save i puta. U s. Kaoci očekivati otpor komunističke grupe koja se tamo nalazi. Prilikom skretanja u stranu od glavnog puta voditi računa da desna kolona ne preseca pravac srednje kolone koja joj je blizu.

2) Srednja kolona: Komandant pukovnik Petar Simić. Sastav kolone: na čelu Avalski korpus, za njim Garda, zatim Vrhovna komanda. U zaštitnici Posavci Trebavskog korpusa. U određeni čas ova kolona polazi iz s. Trstenci — Žiškina kosa (južno od s. Korovi) — Seferovac (južna ivica s. Nova Ves) — Milino brdo k. 244. — Groblje brdo k. 160, koja se nalazi na južnoj ivici Bosanskog Kobaša. Odatle se kolona penje na Bajlazi k. 614, zatim na Motajica Gradinu k. 652, dalje na Crkvište i preko Crkvišta na južnu ivicu s. Rijeka, a odatle na Babin Grob k. 257.

3) Leva kolona: Komandant potpukovnik Račić (i ako je mlađi od potpukovnika Dušana Smiljanića za sada će komandovati kolonom što su njegove jedinice na čelu koje su već vršile izviđanje unapred). Sastav Leve kolone: u čelu Tufegdžić, zatim Majevićki korpus, u zaštitnici Smiljanić. Leva kolona polazi u određeni čas iz oblasti Kapetanovića hrast pravcem: Vučija jama k-231 — Humka 289 — Janjina kosa 268 — Cerova kosa 354 — s. Namastirice u dolini Streljačkog potoka — greben Elinska Kosa — Streljačka kosa 408 — Oštarija 538 — Lipaja 641 — Kamenita glava 473 — Mramorje 276.

Cilj marševski prvog dana pokreta jeste da se u zbijenoj kari triju kolona izbije na liniju istočni deo s. Kaoci na desnoj obali potoka Rijeka kod s. Rijeka. Tu ima da stigne desna kolona. Srednja kolona na Babin grob a leva kolona na Mramorje« (Arhiv VII, Ča. k. 6, reg. br. 5/5).

Detaljnije o daljem povlačenju četničke grupacije pod komandom Draže Mihailovića vidi dok. br. 203, 204, 205 i 207.

Sitnež Trk — most na r. Povelić kod vodenice ispod Romića Brda — s. Kumov Do s. Kamen — s. Petkovići — Radovača k 143 — Lipova Kosa 181 — s. Martinac — grebenom sve do Makarevac k. 213 — dalje grebenom na Veliko Groblje pa preko potoka koji prolazi kroz selo Gumijera na Bijelića Glavu 272 — s. Bojići — s. Bundali pa preko r. Crkvine na Gravišlje i dalje Davidovića Brda k. 239.

Desna kolona od Romića Brda postaje srednja i postupak za propuštanje srednje kolone biće sledeći. Pukovnik Keserović svoj čelni korpus uputiće na s. Kamen i Petkovići i tu sačekati. Srednja kolona postaje desna i sa svojim vozovima prolazi u pravcu Čardačišta, i kad se ona cela izduži zadnji korpus pukovnika Keserovića, koji je dotle štiti sa severne strane srednju kolonu sa vozovima, pridružuje se čelnom korpusu Keserovića.⁷

2.— *Srednja kolona*: komandant pukovnik Petar Simić.⁸ Sastav kolone: na čelu Avalski korpus, za njim Garda, zatim Vrhovna komanda, zatim svi vozovi bolnica i na začelju Posavci Trebavskog korpusa. U određeni čas ova kolona polazi iz s. Trstenci pravcem: Vučija Jama k. 231 — Humka 289 — Visoka Obala 349 — Pasija Pravda 332 — Milankovića Raskršće 340 i odatle sve dolinom r. Lepenice obilazeći Sitnež Trk sa južne strane pa dalje preko mosta na r. Povelić koji se nalazi uzvodno jedan km od pomenutog mosta na istoj reci preko koga prelazi desna kolona. Čim pređe r. Lepenicu ova kolona postaje desna kolona i produžuje pravcem: severni deo s. Selišta — preko Višića Polje — dalje na Čardačište k. 124 dalje s. Nožičko — Brezovača 137 — raskršće kod crkve u s. Brđani i dalje krčanikom na s. Šeškovci — s. Kriškovci — s. Papužani — s. Milosavci na s. Poljašani u blizini mosta na Vrbasu kod Klačnice, zadržavajući se pre s. Poljašana na poslednjim visovima.

3.— *Leva kolona*: Komandant potpukovnik Dragoslav Rarić. Sastav leve kolone: na čelu Tufegdžić, zatim Majevički korpus, na začelju korpus Smiljanića. Leva kolona polazi u određeni čas iz oblasti Kapetanovića Hrast pravcem: Gradina

⁷ i ¹⁰ Detaljnije o marševskom poretku desne kolone vidi u Arhivu VII, Ča, k. 79, reg. br. 23/4. Zapovest Komande Rasinsko-topličkog korpusa od 17. aprila 1945. Zapovest komandanta srednje i leve kolone nije pronađena.

⁸ Petra Simića je Draža Mihailović, svojom naredbom od 17. aprila 1945, naimenovao za svog pomoćnika. Istom naredbom Draža je od Pratećeg bataljona i Zelezničkog bataljona Vrhovne komande i Pratećeg bataljona Komande Srbije formirao Prateću brigadu Vrhovne komande (pod komandom majora Đorđa Supića), a majora Neška Nedića odredio je za komandanta ešelona Vrhovne komande (Arhiv VII, Ča, k. 6, reg. br. 12/5).

248 — s. Miškovci — Cigansko Brdo — severni deo s. Smrtići preko štaba Motajičke brigade — raskršće južno od s. Živanići — severni deo s. Pečenegovci — s. zaseok Suhajci — Čisti Kamen k. 279 — Cerova Kosa k. 243 — s. Bogdanuša — Velika Gradina 220 — severni deo s. Srđevići — dalje preko potoka Povelić pa sve uzvodno Prosječkim Potokom hvatajući grebene istočno od ovoga potoka Donji Razboj — na Bukvar šumu prolazeći je sa zapadne strane — Oštra Glava 299 — s. Prosjek pa duž Sabanjske reke odakle preko s. Dragovići na zaseok Bojići na drumu Prnjavor Banja Luka. Leva kolona da naročitu pažnju obrati na svoj levi bok ukoliko se kreće prema zapadu, a kad okrene prema jugozapadu onda može očekivati sukobe sa manjim delovima i na svome čelu kao i prema levom boku.

4. — Radi smanjenja dubine srednje kolone đački odred pukovnika Paloševića ulazi u sastav kolone Keserovića.

5. — Prvi marševski cilj biće izbijanjem na liniju Sitneš Trk s. Srđevići. Sa ove linije ima da se preurede kolone s tim što će desna kolona pukovnika Keserovića postati srednja, a srednja kolona pukovnika Simića postati desna.⁹

6. — *Opšte odredbe*: Ovaj marš manevar u obliku kare ima da se izvrši tako da nigde u ovoj kari ne bude praznine. Zbog teškoća na koje će naići srednja kolona pukovnika Simića pretrpana vozovima, ova kolona će i služiti za merilo brzine pokreta i po njoj se imaju ravnati i ostale kolone.

Iz iskustva koje je pribavljeno o prolasku trupa Pavla Đurišića imamo sledeću pouku: komunisti, odnosno njihove manje grupe, na terenu zavlache se između kolona na manje praznine i odatle napadaju pojedine delove kolona. Važno je prema tome da brzina na maršu bude takva, da i zadnji mogu ići u redu bez trčanja. Voditi računa da su kolone dugačke i da se brzina kolona jako uvećava prema začelju. U koloni ne treba da bude šupljina nigde. Veze da se uspostavljaju duž puta kolona i levo i desno prema susednim kolonama. Na slučaj kakvoga prepada ima da vlada najveći red i svako mora da bude na svome mestu. Oni koji nisu borci zaustavljaju se na mestu u zaklone a borci otvaraju borbu i otvaraju put. Na svakom mestu zadržavanja, a isto tako i na prenoćištu, svaka grupa osigurava se u sve strane u obliku ježa stavljajući neboracke delove u svoju sredinu. Sve starešine apsolutno moraju biti na svojim mestima držeći svoje jedinice čvrsto u rukama.

---

⁹ Vidi dok. br. 203.

Čela kolone obeležavaće svoja mesta u toku pokreta paljenjem vatri sa dimom, zašto naročito upotrebljavati mokru slamu, šašu i lišće.

Komandanti kolona zavljaće mi se radio stanicama svaka tri časa računajući od časa polaska. Na početku marša svoje radio stanice izbaciće na čela svojih kolona koje će se blagovremeno postaviti za rad i obaviti vezu u određeno vreme a za to vreme kolona će maršovati a radio stanica biti zaštićena. Posle toga stanica se opet približava čelu kolone i sprema za rad. Na maršu će se upotrebljavati skraćena šifra koja je propisana za brzi rad u operacijama. Komandanti kolona neka pošalju svoje šifrante kod potpukovnika Dušana Jovanovića u ovome štabu da bi se ova šifra potpuno utanačila. Na slučaj borbe obratiti pažnju na trošenje municije.

7.— Komandanti kolona će na osnovu ove moje zapovesti, izdati svoje zapovesti kojima moraju regulisati čelna, bočna i zaštitnička obezbeđenja kao i veze po dubini kolone kao i sa susedima.¹⁰

8.— Čuvati i staru zapovest O. Br. 331 od 16 o.m. Narediću, ako bude potrebno, da se po staroj zapovesti postupi, inače sada važi ova zapovest, te za njeno izvršenje učiniti sve pripreme.¹¹

9.— Kolona pukovnika Simića predstavlja glavni objekat zaštite svih ostalih kolona, i ako borba počne ima celokupna borba da se vodi za zaštitu ove kolone. Da je tako učinjeno za vreme našeg pokreta dovde, nebi ovoliko čekali i diplomatisali da spasimo naše bolnice, već bi bili na onome mestu gde bi nam bilo osigurana najbolja prilika za dalji rad.

10.— Ja ću biti u toku pokreta uvek kod srednje kolone, znači u prvoj fazi do reke Povelića u koloni pukovnika Simića, a u drugoj fazi u koloni pukovnika Keserovića.

M.P.¹²

Načelnik štaba Vrhovne komande,
Armiski đeneral,

Drag. M. Mihailović

---

¹² Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.

DOSTAVLJENO:

pukov. Simiću, Keseroviću,
ppuk. Smiljaniću, Trifkoviću,
Račiću, Ulardžiću, majoru Kalabiću,
potpuk. Damjanoviću (Leki),
kap. Nediću i Tufegdžiću

KOMANDANTU _____

¹³Dragi Keser

Ako nemaš sekcije, dođi u
kancelariju Štaba da osmotriš
rad kako čiča zamišlja na kar-
ti. dođi oko 18 časova tvoj
Miškić

P.S.

Pokret je sutra u 5 časova
—zašto ćeš dobiti naknadno
naređenje.

Za gornje upoznavanje tre-
ba da dođe i Neško

BR. 204

**ZAPOVEST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 20. APRILA
1945. KOMANDANTIMA NEPOSREDNO POTČINJENIH JE-
DINICA ZA POVLAČENJE NA PROSTORIJU ISTOČNO OD
BANJALUKE¹**

Š T A B
VRHOVNE KOMANDE
O. Br. 335
20 aprila 1945 godine
U 23 časa

Z A P O V E S T

Sekcija Banja Luka — Prnjavor 1:100000

Sve naše snage u toku 21 aprila tekuće godine prebaciće
se na prostoriju istočno od Banja Luke tako da se svojim
čelima zaustave radi prenoćišta na putu koji od Banja Luke

¹³ Tekst pri kraju je olovkom dopisan na poledini originala.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6,
reg. br. 15/5 (VK—V—554).

preko Muslimanskog Čelinca vodi do Milovog Brda gde se nalazi šumska industrija jednog privatnog preduzeća.² Cela prostorija je u četničkim rukama, ali nije isključeno da se na toj prostoriji nalazi i po koje komunističko odeljenje koje bi moglo prouzrokovati kakvo uznemirenje kolona na maršu. Zbog toga sve mere opreza preduzeće se tako, da svako iznenađenje bude onemogućeno. Marševaće se u tri kolone.

N A R E Đ U J E M:

1.) DESNA kolona komandant pukovnik Keserović. Sastava: na čelu korpus Keserovića, a za njim korpus Neška Nedića. Oba korpusa obrazuju desnu kolonu. Desna kolona polazi u 05 časova sa Gravišlja preko Davidovića brda preseca drum Banja Luka — Prnjavor kod s. Boškovići i uz r. Turjanicu ide do potoka Čelinac, prelazi ovaj potok i okreće za s. Kadinjani, od s. Kadinjani za selo Slatina Ilidže pa za G. Slatinu na Duge njive, Crkvinu Ceriće na s. Štrbe i zaustavlja se na Glavici 3 kilometra severoistočno od Muslimanskog Čelinca iznad samoga puta napred pomenutog šumskog preduzeća. Napominjem da je ovaj put upotrebljiv i za kola i u koliko pojedini komandanti imaju još preostalih kola mogu poslati ta kola u sastav desne kolone i ova kolona da ih sprovede između čelnog i začelnog korpusa. U Muslimanskom Čelincu su ustaše ali muslimani koji su nama naklonjeni.

2.) SREDNJA kolona: komandant pukovnik Petar Simić. Sastav i marševski red: Avalske korpus, Vrhovna komanda, Gorska Garda i Posavski korpus u koliko ne bi bio poslat u sastav trupa oca Save Božića. Polazi u 06 časova iz s. Boškovići ne ukrštajući se sa desnom kolonom na s. Aleksići i odatle preko Kadine strane na istočni deo s. Kadinjani pa severno od Pobusa k. 302 do istočnog dela s. G. Slatine odatle preko Tromede na Klupu 529 dalje preko Mitrovca 550 na s. Radujkovići i izbija na napred pomenuti drum šumskog preduzeća kod grupe kuća i jugoistočno 2 kilometra od s. Radujkovići k. 329, čija zapadna padina se zove Velike Njive.

3.) LEVA kolona komandant potpukovnik Dragoslav Račić. Sastav kolone: Cerski, Majevički i Šumadiski korpus. Leva kolona polazi od crkve u s. Desetinu u 07 časova, pravcem put duž Bojanskog potoka ili preko Malinjaka, Turjanicu r. prelazi kod Kremenjaka, odatle ide na Hrastovinu³ pa istočno od Paljevice 395 na selo Rojčevci pa na s. Crni Vrh, ostav-

² Vidi dok. br. 196 i 202.

³ To mesto nije nađeno na karti 1:100.000, postoji Hrastova k. (k. 289).

ljajući ga sa svoje zapadne strane, dalje na s. Jovanović i pravo u s. Brđani opštine Jošavske, gde završava marš. Brđani se nalaze na samom napred pomenutom putu šumskog preduzeća.

Čas polaska za sve tri kolone uzet je različit. Desna kolona ima najduži put i polazi u 5 časova jutra do koga momenta ako još ko od komandanta ima kola neka ih pošalje u sastav desne kolone blagovremeno pre njenog polaska. Srednja kolona ima kraći marš i polazi u 6 časova jutra, a leva kolona ima najkraći marš i polazi u 7 časova jutra.

4.) Na prenoćištu osigurati se bez obzira što smo u četničkom kraju najpotpunije i najbolje u vidu ježa.

5.) Zbog dubine, marševski poredak ima biti u koloni prostih redova gde god je to moguće što je u ostalom potrebno i zbog borbene sigurnosti.

6.) Zabranjujem pojedinačno snabdevanje na terenu u toliko pre što se nalazimo na čistoj četničkoj zoni. Prikupljanje namirnica ima se vršiti preko intendantskih organa i četnih komesara pod kontrolom intendantskih organa brigada, bataljona i korpusa. Na četničkim zonama neistraživati drugo sem: brašna, krompir, pasulj, slaninu ili mast. Na ovim zonama mi se moramo pretrpeti bez mesa. Prikupljanje hrane uvek preko Ravnogorskih odbora.

7.) Radio veze održati u toku marša i to: pred polazak sve tri kolone od 4,45 do 5 časova, pa onda računajući od 5 časova svaka tri sata. Svi komandanti kolona i korpusa da uzmu putovođe od meštana i koji dobro poznaju put.

8.) Čim se završi marš komandanti desne i leve kolone poslaće mi izveštaj o izvršenom maršu i gde se nalaze sa svojim štabom.⁴

9.) Ja ću biti sa srednjom kolonom.

Dostavljeno:

pukovniku: Simiću, Keseroviću;
ppukovniku: Smiljaniću, Račiću,
Trifkoviću, Damjanoviću, majoru
Kalabiću; kapetanu Tufegdžiću,
Nešku Nediću.

Načelnik Štaba Vrhovne Komande
Armiski đeneral,
Drag. M. Mihailović

⁴ Nisu pronađeni izveštaji o tom maršu, ali postoje dalje zapovesti Vrhovne komande za produženje marša (vidi dok. br. 204, 205 i 207).

ZAPOVEST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 21. APRILA 1945. KOMANDANTIMA NEPOSREDNO POTČINJENIH JEDINICA ZA POVLAČENJE NA PROSTORIJU KOTOR-VA-ROŠ¹

Štab
Vrhovne komande
O. Br. 336
21. aprila 1945. g.
U 21.30 časova
Položaj

ZAPOVEST

Sekcije Prnjavor, Banja Luka 1:100.000.

Situacija nalaže da u toku još ove noći, i to odmah čim dobijete ovu zapovest krenemo na prostoriju: Srednja Šnjegotina — Rapno Brdo 817 — Prdeljica 1018 — Trešnjeva Glava 732, sa tendencijom hvatanje planine Borje koja je u četničkim rukama,³—

NAREĐUJEM:

Sastav svih kolona ostaje po dosadašnjem kao i komandanti kolona.⁴ Pokret će se obaviti po sledećem:

1. — Leva kolona: potpukovnik Račić, krenuće se pravcem: s. Đekići — Ilino Brdo 394 — s. Gavrići — Ravne — Magacin — kuća Nove Popovića (u Donjoj Šnjegotini) — čelni korpus iz Donje Šnjegotine izdvojiće se u pobočnicu na Jokića Brdo 426, koji će propustiti celu Račićevu kolonu. Dalje leva kolona ide preko Donje Šnjegotine na Sred. Šnjegotinu pored Karača na planinu Bjelibor i tu izaći na glavnu k. Bjelobora Trešnjeva Glava 732. Korpus sa Jokića Brda koji je ostao u pobočnici kad propusti kolonu ostaće isturen severno od Trešnjeve Glave na padinama Bjelobora.

2. — Srednja kolona: pukovnika Petra Simića, — kreće se pravcem: s. Boljanići — s. Opsječko — s. Skatavica — Mali Orlovac — s. Lardija — Zovik 537 — Prisladine 615 — Klokočika — Vis 830 — Rapno 817 — Suha Gora 942 — Prdeljica 1018.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. (VK-V-556).

² To ime je mastilom, na originalu, dopisao Draža Mihailović.

³ Odnosi se na Tesličku brigadu Srednjobosanskog korpusa.

⁴ Vidi dok. br. 203.

3.— Desna kolona: komandant pukovnik Keserović, — preduzima marš od s. Kneževići do s. Opsječko, tu propušta srednju kolonu i za njom kreće istim pravcem sve do Suhe Gore gde se zadržava kao isturena grupa prema severozapadu od Prdeljice.

Ovakav raspored dozvoljava nam da uvek možemo obrazovati front prema severoistoku, jer su eventualno komunističko nadiranje ima pretpostaviti iz oblasti s. Dubrave ka Milovom Brdu i Jokića Brdu.⁵ Komunističke snage u odnosu na naše mnogo su brojno slabije.

Svi komandanti da uzmu po nekoliko dobrih putovođa. Svaki korpus da ima putovođe pored toga. Na maršu održavati što čvršću vezu i kretati se po mogućstvu kolonom prostih redova.

Radio veza svaka tri časa računajući od časa polaska.

Kretanje u koloni bez ostojanja. Vatre ne paliti kao označavanje.

Pokret počinje 22. aprila u 1 čas, posle pola noći.⁶

Ova zapovest izdata je samo komandantima kolona i komandanti kolona neka odmah izdaju zapovest potčinjenim komandantima korpusa.

Dostavljeno:

Pukovniku Simiću, Keseroviću, potp. Račiću.

NAČELNIK ŠTABA VRHOVNE
KOMANDE

Armiski đeneral,

Drag. M. Mihailović

MP⁷

⁵ Na tom prostoru je tada dejstvovala 19. brigada 53. divizije JA. O njenim dejstvima vidi Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 34, dok. br. 140.

⁶ O izvršenju pokreta vidi dok. br. 205.

⁷ Okrugli pečat: »Komanda Jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.

**ZAPOVEST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 23. APRILA
1945. KOMANDANTIMA NEPOSREDNO POTČINJENIH JE-
DINICA ZA POVLAČENJE NA PLANINU BORJE¹**

Š t a b
Vrhovne komande
O. Br. 3 3 7
23. aprila 1945. g.
u 9 čas.
Položaj

Z A P O V E S T

Sekcija Prnjavor 1:100.000.

Sastav kolona ostaje isti kao i do sada, samo u mesto naziva desna, srednja i leva od sada će se zvati ešelon Keserovića, pukovnika Simića, potpukovnika Račića.²

Danas 23 o.m. nastaviće se pokret na planinu Boriju.³ Krajnji cilj pokreta ešalona pukovnika Simića i Keserovića je oblast sela Mladikovine na desnoj obali r. Male Usore — jugozapadno od Teslića za 15 klm. Za ešelon potpukovnika Račića krajnji cilj je oblast s. Ocauš — 10 klm jugoistočno od s. Maslovaru.

Danas — 23. o.m. otpočeće pokret u 11 časova.

N A R E Đ U J E M:

1.— Ešalon pukovnika Petra Simića krenuće u označeno vreme pravcem Prdeljica 1018 — Gradina 982 — Bukvić 968 — Ostrug 1002 Timešnjača 938 — Solila na samome drumu Kotor Varoš — Teslić — Runjavica 1077 — Zaskog 946 — Tajan 1007 — zaseok Radonjići i zaseok Bubići u oblasti s. Buletići.

U zaseok s. Radonjići s. Milosavci smestiće se Vrhovna sa svima svojim delovima i Gorska Garda Nj.V. Kralja Petra II, a u zaseok Bubići smestiće se Avalski korpus.

2.— Ešalon Pukovnika Keserovića sa svoga mesta prenočišta krenuće u označeno vreme za Prdeljicu 1018 a odatle za ešalom pukovnika Simića istim pravcem sve do Zaskoga, a odatle produžiće dalje prema Tajanu 1007, pa će se usput pre Tajana odvojiti za zaseok Bubići u oblasti sela Buletići.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 18/5 (VK-V-557).

² Vidi dok. br. 204.

³ Na karti 1:100.000: Borja.

3.— Ešalon potpuk. Račića krenut će u označeno vreme pravcem: iz s. Savića — pa preko s. Garića — Žilići — Pavlovići — Raskrštni — s. Maslovare gde prelazi put Teslić — Kotor Varoš i produžuje putem za s. Bogdanovići — s. Demići — Demićsko Brdo 883 — Greben 1093 i zadržaće se u oblasti sela Ocauše.

4.— I. i II. ešalon iz oblasti sela Buletići krenuće u oblast s. Mladikovine, na krajnji cilj marša tek pošto se u oblasti s. Buletića potkrepe hranom i drugim potrebama, zašto će sledovati naređenje.

Hranu i ostale potrebe komandanti će preko svojih intendantskih organa a ovi preko Ravnogorskih odbora tražiti za potrebe svojih jedinica. Pojedinačnu pljačku i uzimanje hrane izokreniti jednom za svagda i nedozvoliti vojnicima da sami odlaze po kućama i traže hranu ili je sami uzimaju, *jer je to čist srpski nacionalni i četnički kraj.*

Za ešalon potpukovnika Račića komandant će dobijati potrebne podatke o snabdevanju hranom od mesnih četničkih starešina.

5. — Na putu će eventualno pojedini ešaloni naići na manje partizanske snage koje odmah energično napasti, razbiti i projuriti svojim pravcem.⁴

6.— Svi ešaloni moraju se pre pada mraka u 18 časova zadržati svojim čelima na svome pravcu pokreta gde se zateknu⁵ i obezbediti se u sve strane u vidu ježa.

7.— U toku 22. o.m. bilo je strašnih slučajeva na pravcu kretanja, jer su pojedine jedinice Šumadiskog korpusa na putu ostavljali svoje teško bolesne vojnike od kojih su nekoliko umrli a nekoliko spašeni i nalaze se u bolnici Avalske korpusa. Koliko je ovo strašno nemam dovoljno reči da to iskažem, pogotovu kada sam to već jednom naredio, a sada ponovo naređujem, da se svi teški bolesnici i ranjenici ostave u srpska nacionalna i četnička sela ovoga kraja.

Dostavljeno:
puk. Simiću, Keseroviću,
ppuk. Račiću.

NAČELNIK ŠTABA VRHOVNE
KOMANDE,

Armiski đeneral,
Drag. M. Mihailović

M.P.⁶

⁴ Do jačeg napada jedinica JA na tu četničku grupaciju došlo je 26. aprila 1945, kada je 18. brigada 53. divizije JA u rejonu Maslovare napala Požešku brigadu. Opširnije o tome vidi dok. br. 207; Zbornik NOR-a, tom IV, knj. 34, dok. br. 153.

⁵ Sintagma »gde se zateknu« na originalu je dopisana mastilom.

⁶ Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.

MEMORANDUM DELEGACIJE ČETNIČKOG NACIONALNOG KOMITETA OD 27. APRILA 1945. VLADKU MAČE-KU, PREDSEDNIKU HRVATSKE SELJAČKE STRANKE O POTREBI UJEDINJAVANJA SVIH SNAGA RADI BORBE PROTIV NARODNOOSLOBODILAČKOG POKRETA¹

Zagreb, 27 aprila 1945

Poštovani gospodine pretsjedniče,

Prije nekoliko dana bili smo slobodni podnijeti Vam molbu da nas primite. Kako Vi, s obzirom na Vaše zdravlje, niste bili u mogućnosti toj molbi izići u susret, a kako je stvar koja je u pitanju vrlo hitne naravi, uzimamo slobodu da Vas o tome obavijestimo pismeno ovim

m e m o r a n d u m o m :

Informacije iz inozemstva, kao i događaji u zemlji pokazuju, da na ovome području borba sa Komunističkom Partijom Jugoslavije zalazi u akutnu, a možda i završnu fazu.

Ta se borba vodi na vojničkom i političkom polju.

Ostavlajući, ovom prilikom, postrani čisto vojnički sektor problema, slobodni smo istaći njegove političke karakteristike.

Prema izjavi ličnog izaslanika pok. gospodina Pretsednika Roosvelt-a, gospodina sveučilišnog profesora ROBERTA MAC DOWELL-a, glavni argumenat Tita, u političkoj borbi sa protukomunističkim snagama na našem području, bio je taj, da je on jedini čimbenik, koji može obnoviti Jugoslaviju u bilo kojoj formi, jer su nacionalističke snage, posle događaja od 1941 godine pa nadalje, međusobno konačno i nepovratno zavađene.

Razvoj prilika u zemlji davao mu je, sve do sada, za pravo i on ga je vrlo uspješno i iskoristio.

Protukomunističke snage nisu bile u stanju suprotstaviti Antifašističkom vijeću narodnog oslobođenja Jugoslavije nikakvo slično tijelo, koje bi uspješno pretstavljalo sve narode i narodne slojeve na području Jugoslavije, nego samo politička tijela u kojima je zastupljen jedan narod ili čak samo pojedini dijelovi jednog naroda.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča. k. 15, reg. br. 5/3 (VK—P—642/2).

Ovako stanje stvari stavlja, u to ne može biti sumnje, sve antifašističke snage na ovome području u vrlo težak, ako ne i bezizgledan položaj.

U prvom redu, sve dotle dok je »problem Jugoslavije«, kako se on službeno naziva u političkim krugovima Angloamerikanaca, ovako postavljen, gotovo je nemoguća svaka uspješna intervencija u korist nacionalnih snaga na području Jugoslavije onih političkih krugova, koji bi, prema svome opredeljenju, bili za to raspoloženi.

Isto tako, a to je još daleko važnije, to i takvo stanje ide nesumnjivo u korist Tita i otežava nacionalnim snagama borbu i u samoj zemlji.

Istina je, da bi izvjesnim vojničkim aranžmanom na kome se radi i za čije su zaključenje, po našem mišljenju, veoma povoljni izgledi, bio ovaj poslednji razlog u znatnoj meri otklonjen. Međutim, nepotpunost ovakvog rešenja, ako bi se samo na tom vojničkom aranžmanu ostalo, je očigledna iz sledećih razloga.

Glavna borba protivu Tita vodi se sada na području Nezavisne Države Hrvatske. Glavne snage, koje u toj borbi uzimaju učešća, bore se pod ustaškim amblemom. Sve će to ostati formalno tako i posle zaključenja projektovanog vojničkog aranžmana. Tito, prema tome, ima mogućnost da tu borbu u inozemnim krugovima prikaže kao borbu sa njemačkom i njenim saveznicima i da joj oduzme karakter građanskog rata, koji bi jedino mogao biti razlogom jedne angloameričke intervencije. Na taj način ostaje, da se taj problem postavi eventualno tek u zadnjem momentu i na zadnjem uporištu u Sloveniji. Tada će, međutim, već situacija nacionalnih snaga biti znatno slabija nego što je danas, dok prema partizanima stoji još uvijek skoro intaktna snaga hrvatske vojske i teško probojan planinski zid na području N.D.H.

Iz ovoga slijedi, da eventualni vojnički aranžman ne rešava, kako je gore već rečeno, u potpunosti problem, već bi jedino pod izvjesnim uslovima, mogao borbu produžiti i omogućiti nacionalnim snagama da dobiju u vremenu.

Nameće se, prema tome, problem političkog aranžmana, koji je, nesumnjivo, vrlo teško ostvariti, ali koji je, sa druge strane, jedini u stanju da »problem Jugoslavije« nametne, da postavi problem građanskog rata i da Angloamerikancima pruži mogućnost da se umešaju i da uspešno interвениšu u korist nacionalnih snaga.

Poteškoće oko sklapanja političkog aranžmana su u glavnom dvije: ideološko-pitanje Jugoslavije, i praktične — pita-

nje hrvatskog pretstavnštva u zajedničkom reprezentativnom tijelu antikomunističkog fronta Srba, Hrvata i Slovenaca.

I pored toga što je nama i osobno poznato raspoloženje i hrvatskog i srpskog naroda, i pored toga što znamo, da se ono u posljednje četiri godine razvilo gotovo isključivo u korist posebne hrvatske, odnosno srpske države, mi smo slobodni upozoriti Vas, gospodine Pretsjedniče, na činjenicu koja Vam je poznata, da S. A. D. Velika Britanija i S. S. S. R. barem zasada, insistiraju na obnovi Jugoslavije, razilazeći se jedino u režimu, koji njenim narodima žele da nametnu.

Otvarati pitanje potpune podele Jugoslavije i stvaranje novih država na njenom području, ne bi, po našem mišljenju, u ovome momentu, bilo u skladu sa interesima borbe, koja se vodi protivu komunizma. S druge pak strane, isticati jugoslovenstvo u ovim prilikama, imalo bi, i po našem mišljenju, demonstrativni karakter s obzirom na raspoloženje hrvatske vojske i izazvalo bi znatno smanjenje njene odlučnosti i borbenosti. Nameće se, prema tome, kompromis između dva stanovišta.

Uz dobru volju, koju su dosada vidjeli na svim zainteresiranim stranama, mi vjerujemo, da bi se u tom pogledu moglo naći rješenje, koje bi zadovoljilo i formalni zahtjev Angloamerikanaca i faktičko raspoloženje naroda.

Ima još jedan razlog, koji govori za to, da ta dva stanovišta treba što prije izmiriti.

Ako Angloamerikanci, kako to svi znaci pokazuju, stvaraju planove za obnovu Jugoslavije u zajednici sa emigrantskim elementima, koji ne poznaju prilike u zemlji, oni će potpuno bezobzirno preći preko svakog zahtjeva, koji o tim njihovim planovima ne vodi računa. To može dovesti do toga, da se i Hrvatima i Srbima nametne brahijalnom silom jedno uređenje, koje inače oni ne bi primili. To, dalje, znači stvaranje jedne državne zajednice koja možda neće dugo trajati, ali koja će nesumnjivo imati za posledicu novo i bezobzirno rasipanje i ono malo ljudskih i materijalnih snaga, koje posle ovoga rata preostaju i Hrvatima i Srbima.

Nasuprot tome, ako se ovde na terenu, u okviru antikomunističkog bloka izgradi jedno kompromisno gledanje, makar ono vodilo u konfederativno rješenje problema buduće državne zajednice, nema nikakve sumnje, da će ga mjerodavni politički krugovi, kako u Engleskoj, tako i u Sjedinjenim državama Amerike uzeti u obzir. Na taj bi način bila dana mogućnost, da u izvjesnoj većoj mjeri utičemo na razvoj događaja kod nas. To bi bio još jedan, i ne najmanji, dobitak od političkog aranžmana, kada bi do njega došlo.

Druga poteškoća — pitanje hrvatskog predstavništva u reprezentativnom tijelu antikomunističkog bloka — je na oko veća i njeno otklanjanje zavisi u prvom redu od Vas, gospodine Pretsjedniče.

Nema nikakve sumnje da Vi još uvijek pred savezničkim inozemstvom nosite čast i teret legitimnog predstavnika hrvatskog naroda. Razumljivo je, prema tome, da ljudi, koji [bi] u jednom zajedničkom tijelu (eventualno KOMITET NACIONALNOG OTPORA SRBA, HRVATA I SLOVENACA) predstavljali Hrvate, moraju imati Vašu legitimaciju. Bez toga ono u inozemstvu ne bi imalo željenog uspjeha.

Dotle bi problem bio jednostavan, a i njegovo rješenje ne bi predstavljalo velike teškoće. Međutim, u javnom životu Hrvatske postoji danas još jedan faktor — POGlavnik N. D. H. Ne želimo nikako ulaziti u pitanje raspoloženja hrvatskih narodnih masa, jer za to nismo pozvani, ali smo slobodni upozoriti Vas, gospodine Pretsjedniče, da je na toj strani organizirana vojska, koja u današnjim prilikama čini glavnu komponentu oružanog otpora protivu komunizma na području Jugoslavije. O tome momentu mora se voditi računa, jer čak i pod uslovom kada bi druga strana na to pristala, vršenje opsežne izmjene u vodećem kadru vojske u času kada toj vojsci pretstoji odlučna borba, smanjilo bi njenu bojnu vrijednost na minimum.

Na taj bi se način postiglo samo to, da se poboljšanje političkog položaja protukomunističkih snaga, pogorša njihov vojnički položaj. Kako u ovome ratu, a posebice u našem slučaju, još uvijek nije jasno kome elementu, da li vojničkom ili političkom treba dati prednost, to se tim i takvim putem ne bi moglo, ni smjelo poći.

Jedini put, koji bi u ovim teškim momentima, što ih preživljuju sva tri naroda Jugoslavije, vodio cilju je imenovanje ljudi, koji bi imali Vašu legitimaciju, pa prema tome i Vaše povjerenje, ali istovremeno i povjerenje hrvatske vojske, odnosno njenog vođstva.

Mi Vas molimo, gospodine Pretsjedniče, da nam ne zamjerite što ovako otvoreno tretiramo jedan težak problem, koji je u prvom redu Vaša briga. Strahote građanskog rata koje smo osobno preživljavali godinama i užase komunističke okupacije, koje smo gledali svojim očima, nagone nas da, u skladu sa instrukcijama koje smo dobili, sa razgovorima što smo ih do sada vodili i na osnovu datih nam ovlašćenja, učinimo ovaj apel na vas.

Ne želimo da Vam kažemo ništa novo, jer sve to Vi već znate. Još nam je manje namjera, da Vas opominjemo na

dužnosti, što ih imate pred istorijom kao sin ovoga naroda. Na to nam ne daje pravo ni naš položaj, ni naš dosadašnji rad. Željeli smo samo, da Vam ovim aktom priopćimo samo ono što nam je poznato iz dosadašnjih veza sa inozemstvom, da Vam kažemo koji se put preporuča antikomunističkim elementima — u koje i Vi, verujemo, spadate — na našem području i šta se od njih traži, da bi se moglo za njih založiti i spasiti i njih i naše narode u ovom zadnjem momentu.

Traži se samo jedno, ali to po svaku cijenu: SLOGA i SURADNJA. Razumljivo da ta suradnja ne može biti potpuna, ako u njoj ne učestvuje i onaj, koji pred inozemstvom predstavlja hrvatski narod.

U tu suradnju svako unosi ono što ima i što može. Sada kada se vodi poslednja borba za narodni opstanak borbe na život i smrt, Vas se, gospodine Pretsjedniče, moli, da u tu borbu uložite onaj ogromni kapital, koji je vezan u inozemstvu za Vaše ime. I zato Vaš doprinos može biti odlučan.

I pored veličine poteškoća, koje smo naveli, kao i onih koje pored njih još postoje, mi smo uvjereni, gospodine Pretsjedniče, da ćete shvatiti, kao što su to shvatili i svi ostali faktori pa i sami naši narodi, potrebu brze i efikasne akcije, imajući danas pred sobom alternativu: promicanjem posebnih interesa ili neaktivnošću u ovim sudbonosnim časovima omogućiti pobjedu boljševicima ili izvojevati pobjedu nad komunističkom Partijom Jugoslavije, čineći male, često samo formalne, ali zato neophodne ustupke.

Moleći Vas još jednom, gospodine Pretsjedniče, da nam ne zamerite na slobodi, koju smo si dopustili podnoseći Vam ovaj akt, mi želimo da istaknemo svoje duboko uvjerenje, da će Vas ljubav prema hrvatskom narodu i domovini rukovoditi pri donošenju povoljne ocene i odluke po njemu. Jer, taj faktor je bio osnova i za nas same i za one, koji nas k Vama šalju u preduzimanju svih koraka, koji su nam omogućili da Vam se, gospodine Pretsjedniče, obratimo za dobro i bolju budućnost svih Srba, Hrvata i Slovenaca.

U očekivanju Vašeg što skorijeg odgovora, mi Vas molimo, gospodine Pretsjedniče, da izvolite primiti i ovom prilikom izraze našeg osobitog veleštovanja.

Gospodinu,
d-ru VLADKU MAČEKU
pretsjedniku H. S. S.
Z a g r e b

ZAPOVEST ŠTABA VRHOVNE KOMANDE OD 30. APRILA 1945. NEPOSREDNO POTČINJENIM ŠTABOVIMA ZA PREBACIVANJE JEDINICA SA PODRUČJA JUŽNO OD BANJALUKE NA TERITORIJU JUGOISTOČNO OD DRUMA TRAVNIK—ZENICA¹

Š T A B
VRHOVNE KOMANDE

O. Br. 340

30 aprila 1945/god.

Položaj

U 01 časova

Z A P O V E S T

Sa sadašnje prostorije u toku 30 aprila i 1 maja t.g. sve naše snage ima da se prebace preko puta Travnik — Zenica. Pošto je korpus Neška Nedića zaostao to će on sledovati u ešelonu pozadi za glavnim snagama.

18 komunističkih brigada još i jedan odred u toku 29 aprila bili su na Velikom Magarcu k. 1006 severno od s. Jezera a 19 i 1 brigada bile su na Petrovom Polju 5 kilom. zapadno od Kruševo Brdo. To je sve što za sada imamo podataka o komunističkim snagama.²

Za izvršenje ovoga pokreta, —

N A R E Đ U J E M :

1. DESNA kolona: Cersko-Majevička grupa korpusa potpukovnik Račić. Kreće 30 ovog meseca u 4 časa u jutro pravcem: leva obala r. Vrbanje jugozapadno od Zmajevca — Kverkuša — Vukove Poljane 1556-s. G. Višnjevo — s. D. Višnjevo — s. Dub gde će zanoćiti. Na dan 1. maja t.g. produžava pokret pravcem: s. Poljanice, s. Maline istočno od s. Gučja Gora 1. k. istočno od s. Radojčići, istočno od s. Čifluk — s. Brankovac istočni deo s. Riječica — prelazi prugu drum i r. Lašvu naspram s. Gladnika, — s. Gladnik istočni deo s. Balić — zapadno od Gradina 968 — zapadno od Gola Kosa 919- s. G. Večeriska, gde se hvata Kruščičke planine.

¹ Prepis originala (pisanog na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 6, reg. br. 19/5 (VK-V-560).

² Radi se o jedinicama 53. divizije (18. i 19. brigade i Uzlomački NOP odred) 3. udarnog korpusa NOVJ.

2. SREDNJA kolona: deo Garde, Šumadijski korpus, Vrhovna komanda, ostatak Garde i Posavci na dan 30 o.m. u 5 časova jutro polazi pravcem: Kverkuša — Vukove Poljane — Vijalovica 1529 — s. Gluha — s. Bukovica — gde prelazi na levu obalu r. Bile dalje produžava sve do s. Orahovo gde će zanočiti i na dan 1 maja produžiti marš duž leve obale r. Bile sve do s. Zabilja tu prelazi na desnu obalu r. Bile i prelazi žel. prugu drum i r. Lašvu na najpogodnijem mestu severno od s. Mali Mošunj odatle produžava na V. Mošunj i preko Huma 744 hvata se Kruščičke planine.

4. LEVA kolona: Komandant pukovnik Dragutin Keserović. Sastav kolone: Avalski i korpus Keserovića. Na čelu kreće Avalski korpus. Na dan 30 aprila t.g. kreće u prvo vreme sa srednjom kolonom sve do Vijalovice 1529 gde će se prikupiti cela srednja i leva kolona i odatle će biti upućena leva kolona na svoj pravac i to: s. Gluha — s. Bukovica — Planina 1226 — Skomorje selo — Vis 1131 gde će i zanočiti. Na dan 1. maja t.g. produžava marš pravcem: s. Orašac — s. Đuklo — k. 800 1 km. zapadno od sela Šušani — s. Plavčići — Greben iznad sela — s. Grahovčići — Pecarnice 964 — Milovac — s. Brdo — s. Jardol i u Jardolskome Polju u oblasti s. Viteza prelazi prugu reku Lašvu i drum produžava preko D. Večeriska na s. Gačice i preko s. Baškaradi hvata se Kruščičke planine.

Skrenuti pažnju svima starešinama i svima vojnicima na veliku ozbiljnost ovoga manevra i zahtevati od svih najveće zalaganje naročito prilikom prelaza reka, drumova, železnica i savlađivanja svih prepreka. Nema ni skidanja ni oblačenja već se moraju reke savlađivati bez ikakvih priprema.

Komandanti kolona strogo će voditi računa o prikupljenosti svojih kolona i u vezi susednih kolona. Borba se ima primiti u sve strane sa punim zalaganjem i sa salamanjem svih otpora pošto su naše snage u odnosu na neprijateljske mnogo jače. Pri dolasku na r. Lašvu komandant desne kolone obratiće naročitu pažnju na pravac od Travnika, a komandant leve kolone na pravac od Zenice. Po potrebi obrazovaće i front za zatvaranje tih pravaca. Reka Lašva ima da se pređe jednovremeno sa svima kolonama.³

---

³ Po ovoj zapovesti nisu pronađeni četnički izveštaji. Njihove jake snage su, posle dvodnevnog prebacivanja 8. maja 1945. kod s. Bradine prešle komunikaciju Sarajevo—Konjic i prebacile se na prostoriju pl. Bjelašnica — s. Rakitnica — s. Umoljani. Jedinice 3. udarnog korpusa JA i jedna brigada KNOJ-a, uz sadejstvo avijacije, 9. maja su ih napale u kanjonu r. Ljute i r. Neretve i nanele im teške gubitke. Ono što je od tih četničkih snaga uspelo da se izvuče iz obruča i probije na

pl. Zelengoru, 12. maja 1945. bilo je napadnuto od jedinica 3. korpusa i 3. divizije KNOJ-a u rejonu r. Sutjeske i s. Zakmura. Oko 300—400 četnika uspeo je da se izvuče i rasturi na prostoriji od pl. Zelengore do r. Prače, dok su ostali bili, uglavnom, zarobljeni ili uništeni. Draža Mihailović i neki članovi njegovog štaba uspeo su tada da se izvuku, ali su i oni marta 1946. pohvatani i kasnije izvedeni na sud. Sve do pada u ruke organa bezbednosti, Draža Mihailović je pokušavao da okupi, organizuje i povede svoje sledbenike u borbu protiv nove Jugoslavije. Plan borbe Draža Mihailović je izneo u »Opštoj direktivi« br. 400 od 15. juna 1945. Ona glasi:

»Opšta direktiva:

Opšta akcija protiv komunista u Srbiji je već otpočela.

Prema sadašnjoj situaciji u Jugoslaviji i u svetu, mi moramo nastaviti borbu za oslobođenje naroda od komunističke tiranije.

Dobar deo savezničke — amerikanske i engleske — štampe žestoko napada Tita, što je dokaz da će one preduzeti sve da ga sruše, te zbog toga mi moramo biti što aktivniji.

Za ovaj rad. —

NAREĐUJEM:

1) Odmah otpočeti, t.j. nastaviti rad na buđenju nacionalne svesti u narodu. Ovaj rad vršiti uglavnom noću, održavajući po selima ili u njihovim neposrednim blizinama sastanke i konferencije sa istaknutijim i viđenijim domaćinima.

U svakom selu, gde eventualno ne postoje naši poverenici, iste odmah organizovati i ubuduće njihov broj povećavati.

Narodu objašnjavati na skupovima i preko poverenika, da naši saveznici Englezi i Amerikanci, neće dozvoliti da Jugoslavija ostane pod krvavim terorom Tita i da će saveznici sve upotrebiti da ojačaju naš pokret i da ga pomognu. Možemo očekivati, da će saveznici eventualno i svojim oružanim snagama intervenisati u Jugoslaviji, kako su to svojevremeno učinili u Grčkoj. Ali u svakom slučaju, Savezničke će komisije biti prisutne za vreme plebiscita u našoj zemlji. Za vreme plebiscita, glasanje će biti tajno, pa narodu objasniti, da nema ničega da se plaši, da svoj glas dade tamo, gde treba.

Mi moramo sve izdržati, pošto smo i posle sloma nacizma i fašizma u Evropi, ostali pod okupacijom crvenog terora.

2) Odmah sve preduzeti, da se komunističke milicije i odbori pridobiju i da rade za nas, ili u najgorem slučaju pridobiti pojedine članove ovih. U buduću ne dozvoliti formiranje novih komunističkih milicija.

3) Muslimanima ne dozvoljavati povratak u njihova napuštena sela, pošto su nesigurni i što se i sada ponašaju prema nama kao i pod ustašama 1941. god.

4) Gde se god može, organizovati za našu stvar i Hrvatske i samo potpuno iskrene muslimanske mase.

5) Na svojoj teritoriji odmah otpočnite sa napadima. Napade vršiti na sve saobraćajne veze (drumove, železničke pruge, telefonske linije i t. sl.), uništavati komunističke manje posade, patrole, kurire itd. Prema komunističkim simpatizerima biti nemilosrdan, pošto su nam oni naneli velikog zla.

Ispred jačih komunističkih snaga se sklanjati a samo napadati slabije i gde je samo siguran uspeh.

Po celoj teritoriji vršiti krstarenje i ne dozvoliti koncentracije jačih komunističkih snaga, na koji će se način izbeći uništenje naših delova.

Dostavljeno: Keseroviću, Račiću
Kalabiću, Smiljaniću, Trifkoviću,
Nediću depešom/majoru Nešiću

Načelnik Štaba Vrhovne
Komande
Armiski djeneral,
Draža Mihajlović s.r.

Žig Komande Jugoslovenske
vojske u otadžbini.

PRILOG

DOKUMENTI IZBNJIVNE VLADE KRALJEVINE
JUGOSLAVIJE 1941-1945. godine

Odmah uspostavite i u buduće stalno održavajte veze sa svima
susedima, kojima prenesite ovu opštu direktivu za rad, naglašujući da
je u Srbiji *opšta akcija počela*.

Gde su god Vaše susedne jedinice neaktivne, akcije protiv ko-
munista vršite svojim jedinicama i na teritorijama ovakovih jedinica,
kako bi se i one naterale na aktivan rad.

S' verom u Boga, za Kralja i Otadžbinu!

Čika Đoka«

(Arhiv VII, Ča, k. 6. reg. br. 25/5: primerak »Opšte direktive«
upućen od »Čika Đoke« komandantu 1. rogatičke brigade, pisane na
obrascu ratnog bloka jugoslovenske vojske, olovkom, latinicom, sa ori-
ginalnim potpisom Draže Mihailovića).

1
2
3

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

PRILOG I

DOKUMENTI IZBEGLIČKE VLADE KRALJEVINE
JUGOSLAVIJE 1944—1945. godine

PRILOG I
IZ OBLASTI VOJSKE I MORNARIČARSTVA
I VAZDUŠOPLOVSTVA

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

УССОЗГАНИЕ 1947—1949 ГОДОВ
ДОКЛАДАМИ ИЗВЕСТИКЕ АГАДЕ КХУТТЕАНИЕ

БРИГО I

BR. 1

IZVEŠTAJ ŠTABA ODELJKA VRHOVNE KOMANDE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE OD 16. AVGUSTA 1944. MINISTRU VOJSKE, MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA O STANJU VOJSKE, MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA NA DAN 16. AVGUSTA 1944. GODINE¹

ŠTAB
ODELJKA VRHOVNE KOMANDE
Kraljevine Jugoslavije
O. Br. 20546
16 aug 1944 194

GOSPODINU MINISTRU, VOJSKE I MORNARICE
I VAZDUHOPLOVSTVA

Stanje vojske, vazduhoplovstva i mornarice.

Prema naredenju Pov. O. Broj 794/44, 10 avgusta o. g. primio sam dužnost Načelnika Štaba Odeljka Vrhovne Komande u Kairu od pukovnika Dimitrija Putnika.

Odmah po prijemu dužnosti preduzeo sam prikupljanje podataka o stanju u svim komandama, jedinicama i ustanovama i našao stanje sledeće:

A — VOJSKA :

1. — *Brojno stanje* vojske iznosi ukupno oko:

oficira	192.
podoficira	188.
kaplara i redova	405.

Svega: . 785

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Arhiv emigrantske vlade Kraljevine Jugoslavije (dalje: AEV), k. 9, reg. br. 46/3.

2. — Štabovi i komande u Kairu:

a) *Stab Odeljka Vrhovne Komande* je sastav za komandovanje vojskom i ima tri odeljenja i to:

I — odeljenje sa operativnim, obaveštajnim i propagandnim otkom;

II — odeljenje sa novčanim i ekonomskim otkom, i

III — odeljenje sa sanitetskim i sudskim otkom.

Komandu stana i auto vod.

Ovako veliki štab je formiran s obzirom na ulogu, koju je trebao da ima. Međutim ceo posao Štaba se već od pre tri godine sveo samo na rešavanje ličnih pitanja i materijalnih izdataka, te je i ovoliki Štab za ove prilike potpuno nepotreban.

b) *Odeljak Ministarstva vojske, mornarice i vazduhoplovstva:*

Odlaskom Ministarstva u London u Kairu je ostao jedan odeljak koji sada nema nikakvu ulogu. Pored Štaba Odeljka Vrhovne Komande ovaj odeljak Ministarstva je potpuno nepotreban i samo otežava komandovanje, jer se smatra da nije pod komandom štaba.

v) *Odeljak Pretsedništva Vlade:*

U sastavu Pretsedništva vlade u Kairu se nalazi jedan vojni odeljak (potpukovnik Žujović)² čiji glavni zadatak je bio prikupljanje podataka iz zemlje i održavanje veze između Vrhovne Komande đenerala Mihajlovića u zemlji i pretsedništva vlade van zemlje. Novo stvorenom situacijom ovaj odeljak nema više veze sa đeneralom Mihajlovićem i Pretsedništvo vlade treba da reši da li mu je ovaj odeljak potreban ili ne.

g) U Kairu se vojna lica nalaze još raspoređena u Uredu za Obnovu u odelenju za distribuciju i u Crvenom Krstu.

3. — 1. Gardiski bataljon:

Bataljon se nalazi u Palestini i nije više ratna jedinica i ne može se upotrebiti kao ratni bataljon, jer ima svega oko 240 ljudi, od kojih je 85 oficira i podoficira. Bataljon sada ne vrši nikakvu službu, nego sa vojnicima i podoficirima izvodi

² Mladen Mlada (alijas potpukovnik Aćimović), član CNK, do 10. septembra 1943. delegat VK JVUO za Dalmaciju, zapadnu Bosnu i Liku. Tada se prebacio u Italiju, a odatle u Kairo.

obuku u raznim kursevima, da bi ljudstvo bilo zaposleno i da bi se izvežbalo za sve specijalnosti. U Bataljonu se po naređenju ranijeg Načelnika Štaba nalaze samo Slovenci. Netačno! — Ima oko 30% Srba i Hrvata naročito među starešin [ama].³

Vojnici Bataljona su dobri i mogu se upotrebiti za boračku jedinicu.

4. — Baza Jugoslovenskih snaga:

Baza se nalazi u Palestini u jednom dobro uređenom logoru pored morske obale. U Bazi se nalazi sve neraspoređeno ljudstvo na Srednjem Istoku. U Bazi se u glavnom nalazi:

- ljudstvo koje je izašlo iz zemlje u početku rata;
- ljudstvo prikupljeno na Srednjem Istoku;
- ljudstvo koje je došlo iz zemlje u toku rata, naročito po padu Italije;
- ljudstvo koje je izašlo iz izbegličkih logora i prešlo u vojsku.

U Bazi se sada izvodi obuka sa svim ljudstvom u raznim kursevima (mitraljesci, protivoklopni topovi, šoferi, radiotelegrafisti i dr).

Od celokupnog ljudstva u Bazi (90 oficira, 80 podoficira i 200 kaplara i redova) mali je broj onih koji bi se mogli upotrebiti za boračke jedinice.

U sastavu Baze se nalazi *rekonvalescentno odeljenje* u kome se nalaze svi stalno nesposobni i zdravstveno slabi vojnici.

5. — Zubna stanica:

U Ismailiji se nalazi Zubna stanica za sve naše jedinice na Srednjem Istoku. Zubnu stanicu vodi rezervni sanitetski kapetan I klase Balkani Dr. Viliam, koji je doneo sa sobom celu svoju modernu ordinaciju.

Ova ustanova funkcioniše vrlo dobro i u njoj cela naša vojska opravlja zube.

B — VAZDUHOPLOVSTVO:

1. — Brojno stanje vazduhoplovstva je ukupno sledeće:

— oficira	. . . . .	190.
— podoficira	. . . . .	130.
— kaplara i redova	. . . . .	240.
Svega:		560

³ Reč »Netačno!« i sledeća rečenica u tom stavu dopisane su maštilom, latinicom.

2. — *Inspektorat vazduhoplovstva:*

Inspektorat je u Kairu i u pogledu rasporeda i upotrebe ljudstva je pod engleskom vazduhoplovnom komandom u Kairu, dok je u disciplinskom pogledu i u pogledu snabdevanja pod ovim štabom.

Ovo dvojno komandovanje dosta otežava rad vazduhoplovstva a ne može se promeniti, pošto mi još ni danas nemamo nikakav vojni ugovor sa englezima.

Ljudstvo vazduhoplovstva je raspoređeno po dole navedenim jedinicama:

3. — *Jugoslovenski detašman pri 15. američkoj vazduhoplovnoj komandi u Bari-u:*

Ovaj detašman ima 2 liberatora i posadu od 21 lica i vrši bombardovanje objekata u Evropi sa američkom avijacijom. Posade su izvršile do sada već 33 zadatka.

4. — *Posada Baltimora pri engleskoj avijaciji, u Italiji:*

Sada ima ukupno 5 posada (20 ljudi) koje vrše zadatke sa avionima »Baltimore« nad samim frontom u Italiji u sastavu engleske avijacije.

5. — *Jugoslovenska lovačka eskadrila pri engleskoj avijaciji u Severnoj Africi:*

U ovoj eskadrili ima 14 pilota-lovaca i 64 ljudi za zemaljsku službu. Ova eskadrila vrši operativne zadatke u srednjem sektoru Sredozemnog mora sa avionima »Spitfire IX«.

6. — *Tehnička četa:*

Do sada su bile dve čete: 1. četa u Egiptu i 2. četa u Alžiru. Sada je 1. četa premeštena u Alžir te su obe čete spojene u jednu četu, koja ima oko 225 ljudi. Ova četa radi u vazduhoplovnoj bazi na opravci aviona.

Ova tehnička četa je vrlo dobra i Engleska komanda je sa njom vrlo zadovoljna.

7. — Škola u Južnoj Africi:

Na školovanju u Južno-Afričkoj Uniji i u Južnoj Rodeziji se nalazi oko 112 ljudi. U ovim školama se ljudstvo školuje za sve službe u vazduhoplovstvu. Po završetku kurseva ovo ljudstvo se raspoređuje u jednu od napred navedenih jedinica za popunu.

8. — Na preletu aviona:

U jedinicama engleskog vazduhoplovstva, koje služe za prebacivanje novih aviona od Atlantske obale do aerodroma na Srednjem Istoku, nalazi se 21 pilot.

9. — Izvesan broj neraspoređenog ljudstva nalazi se u bazi Jugoslovenskih snaga, gde je sada formiran odeljak za vazduhoplovne oficire.

10. — Glavno pitanje vazduhoplovstva je pitanje popune, pošto nema više nikakvih izvora za popunu naših posada.

V — MORNARICA

1. — Brojno stanje Mornarice iznosi ukupno oko:

— oficira	106
— podoficira	200
— kaplara i mornara	560
Svega:	866

2. — Komanda Sastava jugoslovenskih pomorskih snaga nalazi se na Malti.

Komanda sastava sastoji se od Štaba sastava, plovnih jedinica, Pomoćne čete, Baze motornih čamaca i brod »OXIO«.

Štab sastava se deli na otseke: operativni, materijalni i tehnički. U Štabu radi 21 oficir i 3 kontraktualna činovnika.

Plovnih jedinica ima 10:

- Kr. brod »Nada« — korveta,
- Pomoćni brod »Kumanovo«,
- Kr. brod »Vila« bivša admiralska jahta,
- Kr. brodovi »Mljet« i »Meljine« — minopolagači,
- Kr. brod »Orao« — minonosac
- Kr. brod »Beli orado« — Kraljeva jahta,
- Kr. torpiljerke: »T1« i »T5«,
- Pomoćni brod »Starčević«.

Sve jedinice plove i rade i u glavnom su upotrebljene za školovanje našeg mornaričkog osoblja, za prevoz materijala za potrebe Saveznika i za pratnju konvoja kroz Sredozemno more.

U operativnom pogledu Sastav je podređen komandantu Britanske Sredozemne flote.

3. — Baza »A« Jugoslovenskih pomorskih snaga u Aleksandriji:

Baza »A« sastava jugoslovenskih pomorskih snaga sastoji se od Štaba baze, plovnih jedinica i Mornaričke čete. Plovne jedinice u bazi »A« jesu sledeće:

— Kr. podmornice »Nebojša« nakon izvršenog popravka vrše se pokusne vožnje,

— Kr. motorne torpiljerke »Durmitor« i »Kajmakčalan« vrše konvoisanje brodova na ruti Aleksandrija — Port Said,

— u mornaričkoj četi se nalazi neraspoređeno ljudstvo i vrši se obuka novo primljenog ljudstva.

G — VOJNE MISIJE

1. — *Vojna misija za Egipat, Palestinu i Siriju* sa odeljcima u Kairu, Jerusalimu i Bejrutu postoji radi vođenja evidencije i prikupljanja naših vojnih obveznika sa Srednjeg Istoka, kao i radi održavanja veze sa ostalim savezničkim misijama na Srednjem Istoku (Amerikancima, Francuzima, Poljacima, Česima i Grcima). Ova misija treba da ostane dok god bude naših jedinica na Srednjem Istoku.

2. — *Vojna misija u Alžiru:*

Pri savezničkoj Vrhovnoj komandi u Alžiru se nalazi vojna misija, čiji je glavni zadatak bio da prikupi i formira u jedinice sve Slovence i Hrvate iz Istre i Gorice (bivše italijanske zarobljenike) kojih je bilo oko 3800 i da ih pošalje na Srednji Istok. Kako bivša Kr. vlada nije htela da ove vojnike primi u Jugoslovensku vojsku, i ako su u tom cilju izašli iz zarobljeničkih logora, to je jedan deo ovih vojnika prešao u redove N. O. V. a jedan deo je prešao u engleske radničke čete. Jedan manji je ostao još pod našom vojnom misijom, te je potrebno da se što pre reši pitanje ovih vojnika. Dok postoje naši vojnici potrebno je da postoji i vojna misija.

Pored vojne misije u Alžiru postoji i vojno izaslanstvo kod našeg poslanstva u Alžiru koje ima 5 oficira, što je ne-

potrebno. Sve ove oficire sem jednoga treba vratiti na Srednji Istok u Bazu.

3. — *Vojna misija u Italiji:*

Odmah po kapitulaciji Italije upućena je tamo naša vojna misija u cilju prikupljanja naših zarobljenika, interniranih, izbeglica i drugih. Ova misija je sada u velikom poslu, jer ima sve veći priliv ljudi. Do sada ima prikupljenih oko 1200 ljudi, koje treba sve prihvatiti i davati im pomoć.

Od ovog ljudstva se sada formiraju radne jedinice koje se pridodaju saveznicima za razne pozadinske službe. Kako pitanja ovog ljudstva zahteva zasebno rešenje to se za njegovo rešenje dostavlja zaseban izveštaj.

D — ZAKLJUČAK

Dostavljajući prednji izveštaj molim da se reše sledeća pitanja:

1. — Prvo i glavno pitanje je, šta Kr. Vlada uopšte namerava da uradi sa ovom vojskom na Srednjem Istoku. Vazduhoplovstvo i Mornarica imap⁴ sada učestvuju u ratu i pomažu ratnom naporu saveznika, ali Vojska već tri godine nije uradila ništa.

Po ovom pitanju ne mogu da učinim nikakav konkretan predlog dok ne znam glavnu nameru Kr. Vlade, kao i rešenje pitanja odnosa prema N. O. V., ali ako Kr. Vlada nema još nikakovo načelno rešenje, onda bi se moglo za sada uraditi sledeće:

Vazduhoplovstvo i Mornarica neka produže svoj rad kao i do sada, pošto oni za sada rade.

Sa vojskom se može uraditi sledeće:

a) Da se naredi prikupljanje svog ljudstva iz Italije, iz Alžira i sa Srednjeg Istoka i da se od ovog ljudstva formiraju male čete, koje će pridati savezničkoj vojsci da pri ulasku u našu zemlju vrše prethodničku i izviđačku službu. Ove čete bi bile pod komandom savezničkih komandanata.⁵

Sve nesposobno ljudstvo i ono koje neće da uđe u nove jedinice da se demobilise i uputi u izbegličke logore.⁶

b) Ako se ovo ne može postići i ako se ova vojska ne želi upotrebiti, onda zbog štednje je najbolje:

⁴ Ta reč tako u originalu, treba: ipak.

⁵ Uz taj stav na originalu, na margini, dopisano »ne« (mastilom).

⁶ Uz taj stav na originalu, na margini, dopisano »da« (mastilom).

— da se mlade i školovano ljudstvo uputi na studije na američki univerzitet na Srednjem Istoku gde može po-
hađati praktične tečajeve iz agronomije, tehnike i dr. ili u
druge razne škole i kurseve kod U. N. R. R. A.-e za obnovu
zemlje;

— da se aktivni oficiri i podoficiri upute u savezničke
vojske na službu;

— da se ostalo nesposobno ljudstvo demobilise i uputi u
izbegličke logore.

v) Napominjem da je veći deo ljudstva u Bazi, koji je
došao iz zemlje u krvnoj zavadi sa N. O. V. i da se ovo ljud-
stvo nikako ne može upotrebiti u zajednici sa N. O. V.

2. — Molim da se reši pitanje Odeljka Ministarstva voj-
ske, mornarice i vazduhoplovstva i vojnog odeljka Predsed-
ništva vlade, da li će se ukinuti ili produžiti dejstvo.

3. — Molim da se naredi da Odeljak Vrhovne Komande
promeni formaciju i obrazuje jedan mali štab (ojačane bri-
gade), pošto sadanji štab nije potreban (sem ako se imaju
druge namere).

4. — Molim da se načelno reši pitanje velikog broja ofi-
cira, kojih ima.

5. — Da se načelno reši pitanje šta će biti sa đeneralima
i ostalim oficirima i vojnicima, koji se sada prikupljaju u
Italiji.

Dostavljajući prednje molim da mi se što pre dostave
uputstva za dalji rad. —

V. D. NAČELNIKA ŠTABA,
đeneralštabni pukovnik
Zvon.⁷ Zupančić

⁸Stanje vojske na S. I.
O. br. 852/44

21/8

MINISTARSTVO VOJSKE, MORNARICE

I VAZDUHOPLOVSTVA

Kraljevine Jugoslavije

O. Br. 852. 1944. god.

London

⁹Pošto su u prednjoj pred-
stavci istaknuta pitanja regu-
lisana Naredbom Min. vojske O. br.
1078, 1231, 1269 i 1309. —

u akta

P.Z. Ministra
major J. Rijavec¹⁰

⁷ Zvonimir.

⁸ i ⁹ Te dve zabeleške su dopisane mastilom, latinicom.

¹⁰ Josip.

IZVJEŠTAJ MILOJA SMILJANIČA, ŠEFA DELEGACIJE JUGOSLOVENSKE IZBEGLIČKE VLADE U ITALIJI, OD 17. AVGUSTA 1944. DRAŽI MIHAILOVIĆU O RADU NA REŠENJU ČETNIČKE KRIZE NA BAZI JEDNAKOG TRETMANA ČETNIKA I PARTIZANA¹

Bari, 17-og avgusta 1944 god.

Poštovani Gospodine Đenerale,

Imajući veću slobodu kretanja i putovanja, juče sam došao avionom iz Rima u Bari, sa glavnom zadaćom da dođem u vezi sa g. g. Pribičevićem², Bjelajčićem³ i Kovačem,⁴ kao i sa Zvonkom⁵ i da nastojim da svima njima bude dozvoljeno da bar dođu kod nas u Rim, kako bi se mogli dogovoriti i zajednički odlučivati o daljem našem radu. Juče i danas mogao sam se videti i razgovarati sa svima. G.g. Pribičević, Bjelajčić i Kovač stanuju u varoši; svako ih može posetiti, ali treba »dozvola«. Njima ne dozvoljavaju slobodu kretanja. Englezi u glavnom zameraju zašto nisu bili obavješteni o njihovom dolasku.⁶ Amerikanci sve čine da objasne, kako je stvar protekla, ali ni oni ne mogu sve odjednom da uredi, a ne žele ni da se zameraju Englezima. Meni su kazali da govorim sa Dr Šubašićem, kada se kroz dva dana bude vratio sa Visa.

Još jedno sam primetio razgovarajući sa Englezima u vezi sa dolaskom ove grupe. Oni prigovaraju da g.g. Pribičević i Bjelajčić nisu doneli nikakav novi elemenat za rešavanje naše krize, pošto su samo izjavili da su došli da obaveste savezničku javnost o stvarnoj situaciji u zemlji. Englezi smatraju da to obavješćavanje samo još više zaoštrava i otežava rešenje krize. Ja sam nastojao da objasnim da je »obavješćavanje o situaciji« samo sredstvo da bi se došlo do glavnog cilja na kome svi radimo i zbog koga su i oni došli t.j. za rešenja naše krize putem nalaženja jednog poštenog i pravednog sporazuma između nacionalnog i partizanskog fronta.

¹ Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 20, reg. br. 15/1 (VK-Y-682/3a).

² Adam.

³ Dr Vladimir Belajčić.

⁴ Ivan.

⁵ Vučković.

⁶ O dolasku Adama Pribičevića, Vladimira Belajčića i Ivana Kovača u Italiju vidi dok. br. 156 i 192.

Zvonko je privremeno u bolnici i u pogledu njegovog izlaska i slobode kretanja nema za sada ograničenja.

Kako smo na našu situaciju gledali poslednjih dana u Rimu, to ćete videti iz pisma koje Vam po ovoj istoj prilici šalje Živko, a koje je pisano prekjue.⁷ Naše gledanje na tu situaciju naročito je bilo pod dejstvom razgovora koje su u Rimu imali Dr Krek⁸ i njegova grupa sa g. Cankarom,⁹ sada članom Dr Šubašičeve vlade. G. Cankar je do sada jedino bio u Rimu, jer su Dr Šubašić i Kosanović¹⁰ prošli kroz Neapolj¹¹ i Kazartu, gde je sada štab den. Vilsona i gde su imali sastanak sa Čerčilom i Titom. Iz Kazerta, Dr Šubašić i Tito, sa ambasadorom Stivensonom¹² i brigadirom Mak Leinom¹³ došli su u Bari i 15^{og} ov. mes. posle podne otišli za Vis.¹⁴ Sa njima su i Dr. Kosanović i Cankar. Ovde će biti matrag u subotu 19^{og} ov. mes. Nadati se da ću imati prilike da se sa svima njima vidam ovde. Obaveštenja koja je g. Cankar dao Dr Kreku bila su dosta impresionantna, a valjda se to i htelo. G. Cankar je u glavnom rekao:

»Mi smo od Engleza i Rusa stavljeni pred zid. Sva njihova sila je Titu na raspoloženju. Tito je njihov mandator za vojničku i administrativnu okupaciju Jugoslavije, kojoj se čini naročita čast, što je neće okupirati savezničke trupe (to je međutim slučaj sa svima savezničkim zemljama). Isto će biti i sa Grčkom, gde će okupacija i administracija biti sprovedene od sadašnje grčke vlade i njenih vojnih jedinica. Za sada se zna sigurno da će Rusi okupirati Rumuniju i Mađarsku, a Anglo Amerikanci Austriju. Za Bugarsku se još ne zna, jer je to zbog Turske još viseće pitanje. Za nas je najvažnije što je u Jugoslaviji Tito mandator saveznika. Okupacija Slovenačke neće biti teška, jer je domobran slab, a ako se neko protivi, biće odmah likvidiran. U Hrvatskoj, sadašnja domobranska vojska brzo će se raspasti. Najteži problem je Srbija, ali će se na nju psihološki dejstvovati ruskom okupacijom Mađarske i Rumunije, davanjem Titu potrebnog moralnog prestiža a osim toga on će raspolagati, pored snaga koje danas ima u Crnoj Gori i Hrvatskoj, još i makedonskim i arbanaškim partizanima«.

⁷ Uz taj stav na originalu Draža Mihailović je napisao: »Nije dobiveno.« Vidi dok. br. 52.

⁸ Miha, vođa Slovenačke ljudske stranke.

⁹ Dr Izidor, ministar prosvete i ministar pošta, telegrafa i telefona u vladi dr Ivana Šubašića.

¹⁰ Sava Savica, ministar unutrašnjih poslova, ministar socijalne politike i narodnog zdravlja i ministar građevina u vladi dr Ivana Šubašića.

¹¹ Tako piše u originalu.

¹² Ralf Stivenson (Ralph Stevenson), britanski ambasador kod jugoslovenske izbegličke vlade.

¹³ Maklin Picroj (Maclean Fitzroy), britanski brigadir, šef vojnih misija pri VŠ NOV i POJ.

¹⁴ O tom susretu na Visu vidi prilog I, dok. br. 3.

Ovako je od prilike govorio G. Cankar da bi ubedio Dr Kreka u potrebu da se ne protivi njegovoj saradnji u vladi Dr Šubašića. Dr Krek ostao je dosta nepokolebljiv, a drugi klerikalci bili su još odlučniji. Cankar je bio nezadovoljan, jer nije uspeo da ih dobije za svoja gledišta i čak je u jednom momentu izjavljivao da će se povući iz vlade Dr Šubašića, pošto ne može da snosi odgovornost za njenu politiku. Dr Krek ponavlja da bi on želeo izbeći krvoproliće i verovatno je da neće biti odlučan u davanju instrukcija svojim ljudima u Slovenačkoj da se okupe u redove otpora protiv partizanstva. Držanje ljudi na terenu moglo bi mu povratiti moral.

Ja sam nastojao da odve u Bariju, kod Engleza i Amerikanaca proverim ova tvrđenja G. Čankara i nemam utisak da još ima mašta definitivno uređenog u našem pitanju. Jedno izgleda sigurno: da saveznici neće sa svojim trupama okupirati Jugoslaviju već to ostavljaju nama. Pošto ne vide kako bi se praktično mogla sprovesti okupacija i administracija zemlje od dva suprotna fronta. Englezi da bi još zadovoljili i Ruse, naginju za Titova rešenja. Tito je zbog toga i pokušao da pokaže da je u stanju da preovlada celom našom teritorijom, ali danas svi vide da u tome, bar do sada, nije uspeo. Verujem, čak ako bi danas i postojala namera da se Titu prepusti vojna okupacija Jugoslavije, ta će se odluka morati izmeniti, kada se pokaže da on to nije u stanju da izvede.

Vrlo je važno što večeras odlazi za Vaš štab nova američka vojna misija, čiji je šef naš prijatelj.¹⁵ Tu misiju šalje američka vojska i cilj joj je da ispita pod kojim bi okolnostima i u kojem opsegu Vaše trupe mogle intervenisati protiv Nemaca. Pre nedelju dana rekao mi je G. Murphy,¹⁶ američki politički savetnik kod đen. Vilsona da ćete imati bezrezervnu pomoć američke vlade, čim bi započeli vojnu akciju protiv Nemaca. Jedan viđeni član sovjetske delegacije rekao mi je pre dva meseca da će sovjetska vlada biti prva da pošalje svoju misiju kod Vas, čim bi počeli borbu protiv Nemaca. Sada imate nadležne američanske vojne faktore i preko njih ćete moći mnogo učiniti. Svi američanski servisi ovdje podržaće njihove predloge. Zamolite ih da oni budu posrednici i kod Engleza, jer bez engleske saradnje ništa se na ovom sektoru ne može postići.

Mi radimo da Živko dođe direktno u vezu sa vrhovnim štabom đen. Vilsona, naročito sa njegovim diplomatsko-političkim savetnicima: Englezom Mak-Milanom¹⁷ i Amerikancem

¹⁵ Radi se o dolasku američke vojne misije u štab Draže Mihailovića (vidi dok. br. 60).

¹⁶ Robert Morfi (Robert Morphy).

¹⁷ Harold Makmilan (Harold Macmilan).

Murphyjem. To će se, nadamo se, ostvariti u skorom vremenu. Ja sam zbog toga bio pre nedelju dana kod G. Murphy-ja u Kazerti. On nam je vrlo naklonjen, a takvo je i politika njegove vlade, da se ne meša u naše unutrašnje stvari pomažući jednu stranu (Titovu) u borbi protiv druge strane. Mak Milan, razume se, sprovodi politiku svoje vlade, ali čujem sa sigurne strane, da ne samo što nije protivan, već je i naklonjen nacionalno — demokratskom bloku. Ambasador Stivenson bio je pre nekoliko meseci odlučno protivan partizanima, ali se sada priklonio opštoj liniji, kao discipliniran predstavnik Forenj-Ofisa. Niko od njih nema kuraži da odstupi od vladine linije ili da preduzme makakvu inicijativu kojom bi se pomoglo da se ta linija koriguje. Mladi brigadir Mek Lein fanatično podržava Tita i uobrazio je da će mu to doneti veliku slavu i prestiž u Vel. Britaniji. On ima ambicije da postane ništa manje nego naslednik Čerčila, ali ga u Engleskoj svi mrze i napadaju.

Dr Šubašić još nije našao put svojoj vladi; imam utisak da se još za jedan mesec dana neće ni u čemu definitivno angažovati. Iz americkanskog izvora čujem da će kroz desetak dana poći u Moskvu i tek po povratku preuzeti neke određenije mere. Za sada se još uvek pogađa sa Titom.

Englezi i Amerikanci uvek su u uverenju da Titov pokret nije komunistički, a u koliko i jeste, da se oni naročito Englezi više ne boje komunizma. Mnogo ih više interesuje što ih Tito uverava da nije za priključenje Jugoslavije Sovjetskoj Uniji. Tito isto tako tvrdi da ima polovinu srpskog naroda uza svoj pokret i da je za davanje punih demokratskih sloboda. Ko god mu se ovde javi, bez obzira na političku prošlost, odmah ga prima i obećava položaje.

Englezi ne dopuštaju gledišta da je borba partizana protiv četnika borba protiv srpskog naroda. Oni u razgovorima uvek nastoje da to odvoje, dok mi nastojimo da dokažemo da nacionalni pokret ima narod Srbije za sobom i da se to mora poštovati. Amerikanci su takođe ovog gledišta.

Upozoravam Vas da se mnogo operiše sa faktom da je Titov pokret nešto novo i napredno kako u pogledu političkom tako i u socijalnom pogledu, dok nacionalni pokret zadržava stare forme. O tome voditi računa i u rezolucijama i u vašoj propagandi.

Isto tako pro-Titovska propaganda tvrdi da je samo Titov pokret u stanju da narodima Jug. da potrebnu harmoniju, dok je nacionalni pokret pan-srpski i hegemonistički. O tome moramo svakodnevno da raspravljamo sa strancima.

31 Iz svega ovoga možete videti koji su problemi koji se postavljaju i Vama u zemlji i nama van zemlje.

1° Politička i vojnička rehabilitacija nacionalno-demokratskog fronta.

2° Obrazovanje nove vlade bilo sa jačim učešćem Srba (Dr Šubašić čak govori da bi on i predsedništvo rado ustupio Srbima) ili sa direktnim učešćem predstavnika dva bloka. Ovo poslednje vrlo bi teško došlo partizanima zbog dosadašnjeg tvrdjenja da je nacionalni front izdajnički.

3° Traženje načina za koordinaciju vojničke akcije protiv Nemaca.

4° Traženje modusa za privremenu administraciju zemlje bez savezničke okupacije.

Izlažući Vam sve ovo, Molim Vas da primite moje iskreno poštovanje i pozdrave

Mil. D. Smiljanić

P.

Pismo prepisati za dr Đuru¹⁹

Pismo mi vratiti.²⁰

BR. 3

BILTEN DELEGACIJE JUGOSLOVENSKE IZBEGLIČKE VLADE U ITALIJI OD 21. AVGUSTA 1944. O RAZGOVORI- MA IZMEĐU TITA I ŠUBAŠIĆA NA VISU 18. I 19. AVGU- STA 1944. GODINE¹

Prešednik vlade Dr Šubašić² sa ministrima Kosañovićem³ i Cankarom⁴ boravio je 18 i 19 avgusta na Visu, gde je konferisao sa Titom i predstavnicima Antifašističkog vijeća. U okolici Šubašića postojale su dve tendencije u pogledu rešavanja jugoslovenske krize. — Jedna od njih je išla za tim da se traži sporazum između dve zakrvljene stranke u zemlji pa pošto je već uspostavljen kontakt sa Titom da se potraži dodir i sa Mihajlovićem. Ova grupa, u kojoj su glavni pre-

¹⁸ Miloje.

¹⁹ Dr Đura Đurović, sekretar četničkog CNK.

²⁰ Tu belešku je dopisao Draža Mihailović.

¹ Dokument (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, AEV, k. 348, reg. br. 7/1—2.

² Ivan.

³ Sava Savica.

⁴ Dr Izidor.

stavnici Hrvati H.S.S., naročito je podvlačila činjenicu, da se iza Draže Mihajlovića nalazi okupljen čitav srpski narod pa bi odbijanjem sporazuma sa Dražom bila kompromitovana sva nastojanja za traženje jedne nove osnove zajedničkog života Srba i Hrvata, naročito toliko istaknuto kao što je Šubašić. Druga grupa tvrdi da iza Draže Mihajlovića ne stoji Srpski narod, da se građanski rat ne može izbjeći, nego da se on može samo skratiti što obilnijim pomaganjem Titove vojske, kako bi mogla u što kraćem vremenu uništiti snage Draže Mihajlovića. U toj grupi je naročito nepomirljiv ministar Savića Kosanović, koji ne samo osporava fakat da srpski narod nije okupljen oko Draže Mihajlovića, nego kvalifikuje Mihajlovića i njegov pokret kao najveću sramotu u istoriji Srpskog naroda. On traži da partizanska ekspedicija na Srbiju pomogne svim sredstvima koja stoje vladi na raspolaganje, kako bi se što pre uništile »Mihajlovićeve bande«.

Na Visu je pobjedila, na veliku nesreću našeg naroda i naše Otadžbine ova teza o uništenju Mihajlovićeve vojske. Tome je opet mnogo doprinelo prisustvo i neobuzdana mržnja ministra Kosanovića. Posle dva dana razgovora u kojima je imalo da se prebrodi mnogo teškoća, ministar Šubašić je pristao da izda u ime kraljevske vlade jednu proklamaciju na narod u kojoj poziva sav narod da se podredi volji i komandi maršala Tita i preti onima, koji odbiju da to učine.

S tom proklamacijom kraljevska vlada je stavila sebe u otvoren neprijateljski stav prema Jugoslovenskoj vojsci u otadžbini, kojoj je na čelu Draža Mihajlović još i sada načelnik štaba Vrhovne komande. Šubašić je ipak odbio da u proklamaciji lično apostrofira i osudi Dražu Mihajlovića, pa je stoga propao pokušaj da se izda zajednička deklaracija, koju bi potpisao i maršal Tito zajedno sa ministrom predsednikom Šubašićem. Zbog toga će danas ili sutra umesto jedne zajedničke proklamacije izdati dve, jer će drugu proklamaciju u kojoj se bezobzirno napada Draža Mihajlović potpisati sam Tito.

Ova odluka je jedna od najfatalnijih akata u našoj političkoj historiji poslednjih godina. Njegove zle posledice neće se dugo očekivati. Međutim oni, koji istinski vole slobodu i demokratiju, oni koji su smeli da ne prime akt od 25 marta 1941 godine, koji je uvodio zemlju i narod u vanjsko ropstvo, sa jednakom odlučnošću odbiće ovaj novi 25 mart, koji uvodi zemlju u najernje unutrašnje ropstvo i u najgoru nesreću, koja jedan narod može zadesiti, građanski rat. Duh 27 marta, duh slobodarstva, duh večne težnje za ličnim dostojanstvom i nacionalnom slobodom neće se dati slomiti ni ovoga puta.

BR. 4

UKAZ KRALJA JUGOSLAVIJE PETRA II OD 25. AVGUSTA 1944. O STAVLJANJU VAN SNAGE UKAZA O PRETVARANJU ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA U VRHOVNU KOMANDU JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI¹

MI

PETAR II

po milosti Božjoj i volji narodnoj

Kralj Jugoslavije

Na predlog Našeg Pretsjednika Ministarskog savjeta i Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva, rešili smo i

REŠAVAMO:

da se Ukaz V.K. Broj 661 od 10 juna 1942 godine, ukoliko se odnosi na obrazovanje Štaba Vrhovne komande jugoslovenske vojske u okupiranoj Otadžbini, stavi van snage.²

Naš Pretsjednik Ministarskog savjeta i Ministar vojske, mornarice i vazduhoplovstva neka izvrši ovaj Ukaz.

O. Br. 875.

25 avgusta 1944 god.

PETAR s.r.

London.

Pretsjednik Ministarskog savjeta

Ministar inostranih poslova i Ministar vojske,
mornarice i vazduhoplovstva

Dr. Ivan Šubašić s.r.

¹ Tekst preuzet iz »Službenih novina Kraljevine Jugoslavije« br. 20, ratno izdanje, London, 25. oktobra 1944 (Arhiv VII, AEV, k. 11, reg. br. 19/1).

² Tim ukazom kralja Petra štab Draže Mihailovića pretvoren je u Štab Vrhovne komande jugoslovenske vojske u otadžbini (Zbornik NOR-a, tom XIV, knj. 1, Prilog I, dok. br. 6).

BR. 5

UKAZ KRALJA JUGOSLAVIJE PETRA II OD 29. AVGUSTA 1944. O RAZREŠENJU DRAŽE MIHAILOVIĆA DUŽNOSTI NAČELNIKA ŠTABA VRHOVNE KOMANDE JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI¹

MI

PETAR II

po milosti Božjoj i volji narodnoj
Kralj Jugoslavije

Na predlog Našeg Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva, rešili smo i rešavamo:

da se razreši dužnosti Načelnika Štaba Vrhovne komande u okupiranoj Otadžbini armiski đeneral MIHAILOVIĆ M. DRAGOLJUB i stavi na raspoloženje Našem Ministru vojske, mornarice i vazduhoplovstva.²

Naš Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar vojske, mornarice i vazduhoplovstva neka izvrši ovaj Ukaz.

O. Br. 881

29. avgusta 1944. god.
London

Pretsednik Ministarskog saveta,
Ministar inostranih poslova i Ministar
vojske, mornarice i vazduhoplovstva,

Dr. Ivan Šubašić s.r.

PETAR s.r.

¹ Tekst preuzet iz »Službenih novina Kraljevine Jugoslavije« br. 20, ratno izdanje, London, 25. oktobra 1944 (Arhiv VII, AEV, k. 11, reg. br. 19/1).

² Za načelnika Štaba Vrhovne komande jugoslovenske vojske u otadžbini Draža Mihailović je imenovan ukazom kralja Petra br. 662 od 10. juna 1942 (Zbornik NOR-a, tom XIV, knj. 1, Prilog I, dok. br. 6).

PISMO POTPUKOVNIKA ŽIVANA KNEŽEVIĆA I KAPETANA BORISLAVA TODORVIĆA OD 7. SEPTEMBRA 1944. DRAŽI MIHAILOVIČU O SMETNJAMA KOJE IM ČINE BRITANSKE VLASTI NA PUTU ZA NJEGOV ŠTAB¹

Poštovani Gospodine Đenerale,

Kretosmo iz Vašingtona sa verom u Boga da ćemo dospeti do vas. I Min. rata i Min. spoljnih poslova učinilo je sve da dođemo kod vas. Đeneral Maršal, nač. amer. Glav. štaba omogućio nam je da za 36 sati budemo u Napulju. Ovde je sve zapelo. Englezi su uzbuđeni, iako je den. Vilson dao pristanak ambasadoru Morfiu. Ja sam najedanput ispao ličnost: najveći reakcionar, najopasniji Dražin čovek u Inostranstvu, čovek koji je držao Kralja u rukama, blakšan, Darlan; da će Tito da napusti Engleze i ode kod Rusa ako mi odemo, jer bi Englezi prekinuli sporazum sa Titom. I još mnoge druge gluposti i neistine.

Celo pitanje je sada, ponovo upućeno Londonu i Vašingtonu. Ako nas Englezi ne puste, Amerikanci će nas vratiti u Vašington, jer mi nismo pošli u egl. koncentracioni logor, nego na reč Min. rata i naređenje đen. Maršala kod vas.

Ja još uvek verujem da ćemo imati sreću ovaj put. Ipak vam pišem ovo nekoliko reči, jer se bojim da Nj. V. Kralj i Vlada ne naredi naše hapšenje. Verujem da će nas Amerikanci zaštititi.

Mi smo dali izjave protiv vlade građanskog rata Dr. Šubašića još 8/VII, i po savetu Nj. V. Kralja da ostanem i dalje nisam mogao. Odgovorio sam: da je za mene najveći zločin izdajstvo moga naroda i Otadžbine i da ni sekundu neću da ostanem pod ovom Vladom. Nije potrebno da vam kažem: da je za mene veća čast biti redov kod vas, nego vojni izaslanik Vlade građanskog rata. Ja ću do groba ostati veran vama i borcima pod vašom komandom. Ja sam to svojim dosadanjim radom i dokazao. I ja sam pošao da podelim sudbinu sa vama.

Šaljem vam ovo nekoliko reči i žalim što nismo već kod vas, da vas upoznamo sa celom situacijom. Molim se Bogu da usliši moju molitvu: da nas dovede kod vas.

Vaš duboko odani Žika²
i kap Bor.³ Todorović

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u AJ, 103-87-292.

² Živan Knežević.

³ Borislav (vidi dok. br. 62).

BR. 7

UKAZ KRALJA JUGOSLAVIJE PETRA II OD 11. SEPTEMBRA 1944. O IMENOVANJU ZA MINISTRA VOJSKE, MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA BORISAVA RISTIĆA, DIVIZIJSKOG GENERALA U PENZIJI¹

MI

PETAR II

Po milosti Božjoj i volji narodnoj

Kralj Jugoslavije

Na predlog Našeg Pretsednika Ministarskog saveta razrešavamo Dr. Ivana Šubašića dužnosti Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva, a

POSTAVLJAMO

za Našeg Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva Borisava Ristića, divizijskog generala u penziji i rezervi.

Naš Pretsednik Ministarskog saveta neka izvrši ovaj Ukaz.

Pov. br. 575.

11 septembra 1944 godine
u Londonu

Pretsednik Ministarskog saveta,
Ministar inostranih poslova,

Dr. Ivan Šubašić

Petar

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, AEV, k. 198, reg. br. 51/1.

**GOVOR KRALJA JUGOSLAVIJE PETRA II U LONDONSKOJ
EMISIJI B. B. C. NA SRPSKOHRVATSKOM JEZIKU 12.
SEPTEMBRA 1944. SA POZIVOM NA UJEDINJENJE SRBA,
HRVATA I SLOVENACA POD RUKOVODSTVOM KOMAN-
DANTA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE JUGOSLA-
VIJE MARŠALA TITA¹**

GOVOR NJ. V. KRALJA PETRA II

Dvanaestog septembra 1944. g., u 20 časova, u London-
skoj emisiji B.B.C.-a na srpsko-hrvatskom Nj. V. Kralj
Petar II održao je sledeći govor:

Dragi moji Srbi, Hrvati i Slovenci,

U ovim sudbonosnim i za Jugoslaviju velikim danima, ka-
da pobedonosne armije Sovjetskog Saveza stoje na našoj gra-
nici s jedne strane, a američke i britanske s druge strane, kada
je dan naše slobode u punom svanuću, pozivam sve Srbe, Hrva-
te i Slovence, da se ujedinite i pristupite Narodno Oslobodi-
lačkoj vojsci pod maršalom Titom. Sa mojim punim znanjem i
odobrenjem Kraljevska vlada Dr. Ivana Šubašića zaključila
je važne i korisne sporazume sa tom našom narodnom vojs-
kom, koja je jednodušno priznata od naših velikih Saveznika,
Velike Britanije, Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Država
Amerike.

Samo tako ujedinjeni u toj borbi moći ćete sačuvati ne-
okaljanu čast i slavu Jugoslavije i završiti konačnom pobedom
najlepšu legenu hrabrosti i ljubavi za slobodu, kojom ste do
sada zadivljavali svet. Vaša bratska sloga i jedinstvo razbiće
sve neprijateljske planove, a naša Otadžbina dočekaće teško
zasluženu slobodu, a uputiće se sretnijoj budućnosti mira i
pravde u krugu Ujedinjenih naroda i celog slobodoljubivog
čovečanstva.

Svi oni koji se oslanjaju na neprijatelja protiv interesa
svog vlastitog naroda i njegove budućnosti, i koji se ne bi oda-
zvali ovom pozivu, neće uspeti da se oslobode izdajničkog žiga
ni pred narodom, ni pred istorijom.

Ovom mojom porukom vama, odlučno osuđujem zloupot-
rebu imena Kralja i autoriteta Krune, kojom se pokušalo

¹ Tekst govora preuzet iz »Službenih novina Kraljevine Jugosla-
vije« br. 20, ratno izdanje, London, 25. oktobra 1944 (Arhiv VII, AEV,
k. 11, reg. br. 19/1).

opravdati saradnju sa neprijateljem i izazvati razdor među borbenim narodom u najtežim časovima njegove istorije, kosteći time samo neprijatelju.

Klanjajući se žrtvama, pozdravljajući vašu borbu i odujuci zahvalnost našim velikim Saveznicima, pozivam vas da svesrdno pozdravite savezničke armije, koje bi došle da vam pruže pomoć u potpunom izvojevanju oslobođenja naše zemlje.

**ŽIVELA NAŠA VELIKA, SLOBODNA, FEDERALNA
JUGOSLAVIJA!«**

BR. 9

**IZVEŠTAJ EUGENA ŠOŠTARIĆA, OFICIRA ZE VEZU IZ-
BEGLIČKE JUGOSLOVENSKE VLADE SA SAVEZNIČKOM
KOMANDOM ZA SREDOZEMLJE, OD 20. OKTOBRA 1944.
PRESEDNIKU VLADE O PREGOVORIMA SA PREDSTAV-
NICIMA MORNARICE NOVJ¹**

Kapetan korvete
Eugen Šoštarić
Oficir za vezu sa
brit. Mornaricom
AFHQ

Pregovori na Visu.

GOSPODINU PRETSJEDNIKU KRALJEVSKE VLADE

U vezi moga usmenog referata g. Predsedniku kr. Vlade na dan 18. Oktobra o.g. pregovorima vođenim sa pretstavnicima Partizanske Mornarice dostavljam u produženju i pismeni izveštaj. Pregovori vođeni su 5. i 6. oktobra na Visu.

Četvrtak 5. Oktobar 1944. g.

U Komižu stigao sam oko 11 sati u pratnji kap. korvete Montgomerya od Brit. Kr. Morn. Nakon što smo stupili u telefonsku vezu sa Štabom Partizanske Mornarice i utvrdili

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, AEV, k. 196, reg. br. 14/9. Na poleđini dokumenta je otisnut četvrtasti pečat: »Kraljevina Jugoslavija — Predsedništvo Ministarskog saveta — Kabinet« sa brojem i datumom prijema (Str. pov. br. 423, London, 11. XII. 1944) kao i zabeleška: »G. Pretsjednik video i govorio sa gen. Velebitom. U akta. 22. X. 44. Bari.«

sastanak krenuo sam za Vis u pratnji kap. korv. Mongomerya i por. boj. br. Gilesa od Brit. Kr. Mornarice i puk. Preradovića² od Partizanske Mornarice. U Visu sačekali su nas generalmajor Černi,³ politički komesar Nikola⁴ i potpuk. Renčelj,⁵ sa kojima su vođeni pregovori.

Otvarajući diskusiju izneo sam uslove pom. dela Casertskog sporazuma, instrukcije primljene od g. Pretsednika Kr. Vlade pre nego što sam krenuo iz Londona, predlog Maršala Jugosl. g. Josipa Broza — Tita za postavljanje kap. boj. br. Kerna⁶ kao komandanta obiju mornarica i zajedničkog štaba (sporazum Min. g. Gavrilovića sa Načel. Štaba adm. Cunnighama kap. b. b. Laingom) a takođe i dobru volju i želju Kr. Vlade i Kr. Mornarice da pomognu borbu partizana protiv zajedničkog neprijatelja.

Diskutujući gornje sa generalmajorom Černijem i polit. komesarom Nikolom dobio sam sledeće impresije:

a) Pretstavnici Partizanske Mornarice nisu dovoljno upoznati sa sadržajem Casertskog ugovora,

b) Nisu bili informirani o postavljanju kap. b. b. Kerna kao zajed. Komandanta ni o uspostavljanju zajedničkog štaba.

Kao protivpredloge za saradnju sa njima oni su postavili sledeće traženja:

1. Pošto Kr. Mornarica nije stigla odmah posle Casertskog sporazuma partizane više ne interesuje pomorski deo istog,

2. Operativna komanda da bude isključivo partizanska što ne bi sprečavalo usku saradnju sa savezničkim pomorskim snagama. Ova saradnja treba da se ostvari preko oficira za vezu,

3. Kr. Mornarica treba da skine grb sa zastave a da partizani ne skidaju zvezdu,

4. Uniforma i amblemi osoblja kr. Mornarice može ostati kao do sada, i

5. Ništa im nije poznato o objedinjavanju komande, a kako oni već imaju svoj štab nije potreban ni zajednički štab.

U diskusiji ovih uslova izneo sam sledeće:

ad 1) Casertski sporazum učinjen je tek u Augustu o.g. i prema njemu jedan oficir za vezu treba da bude postavljen kod adm. Cunnighama sporazumno od obih strana. Kako gen. Velebit nije bio u Londonu ništa nije moglo biti učinjeno do

² Ivan.

³ Josip.

⁴ Randić.

⁵ Kazimir.

⁶ Ivan.

njegovog povratka. Čim je došlo do pristanka obiju strana bio sam odmah postavljen za oficira za vezu i hitno upućen iz Londona. Svako dalje zadocnjenje bilo je zbog lošeg vremena. U svakom slučaju objedinjavanje ili saradnja dviju mornarica ne može se izvršiti bez prethodnih diskusija i u nekoliko dana. Ne priznavanje učinjenih ugovora pak dovesti će samo do još većeg zatezanja i odlaganja momenta saradnje protiv neprijatelja.

ad 2) U Casertskom ugovoru naročito je naglašeno da operativna komanda ostaje britanska. Ovo je u interesu svih savezničkih snaga koje se bore na istom teatru rata i sve pomorske snage (Američke, Francuske, Italijanske i Grčke) u ovom teatru rata operišu pod komandom Glavnog komandanta Sredozemlja. Isti ima mnogo bolji pregled nad celokupnom situacijom i može korisnije upotrebiti brodove prema potrebama u raznim rejonima i upućivati snabdevanje gde je najpotrebnije, što naravno pomaže skraćivanje rata i u interesu je svih Saveznika.

ad 3) U Casertskom ugovoru tačno je naznačeno da obe mornarice plove pod istom zastavom i to plavo — belo — crvenom bez ikakvih oznaka (grba ili zvezde). Potpuno razumem i poštujem želju partizana da ne menjaju zastavu pod kojom su se borili, ali to isto trebalo bi dozvoliti u tom slučaju i Kr. Mornarici. Ratna zastava Kr. Mornarice nje bila zloupotrebljavana ni od koga u borbi protiv partizana ili u saradnji sa neprijateljem, već je jedino vijana na brodovima koji su radili protiv neprijatelja i za Saveznike. Pored toga napomenuo sam da britanska mornarica nije tražila promenu zastave čak ni od Italijanske ili Vichy-mornarice, protiv koje se stvarno borila u ovom ratu. Ako samo kr. Mornarica treba da menja svoju zastavu — protivno ugovoru — bilo bi to nepotrebno i suviše poniženje. Ovakove stvari mogu se lako urediti ustavnim putem kada bude zemlja oslobođena i kada budu uspostavljene odgovorne vlasti za to i ne treba da sprčavaju saradnju u borbi.

ad 5) O tome saznao sam tek kada sam stigao u Casertu. Postavljanje kap. boj. broda Kerna usledilo je na traženje Maršala Jugoslavije g. Tita a preko Ministra Spoljnih poslova g. Gavrilovića.

Kod zaključenja diskusije upozorio sam pretstavnike Partizana da su njihova traženja uslovi za kapitulaciju a ne uslovi saradnje, da nisu u skladu sa Casertskim ugovorom i radi toga će odložiti momenat kooperacije, a takođe podvukao sam i važnost održavanja zaključenih ugovora. Generalmajor

Černi i polit. komesar Nikola rekli su da će se o prednjem posavetovati sa delom Glavnog Štaba koji je ostao na Visu i dati definitivni odgovor sledećeg dana.

Petak 6. Oktobra 1944. g.

Pregovori produženi su u petak 6. oktobra u Komizi, a u prisustvu istih lica kao dan ranije ali bez potpuk. Renčelja. Ponovno je prodiskutovano isto kao i prošlog dana a predstavnici Partizana dodali su pored ranijih još dva uslova, i to:

a) Kr. Mornarica da menja ime u Mornaricu Narodno-Oslobodilačkog Pokreta i da se potpuno uključi u partizansku mornaricu, i

b) Svako ko želi da stupi u Partizansku Mornaricu biće dobro došao.

Posle diskusije zapitao sam da li su sve prednje tačke uslovi za kooperaciju između obih mornarica. Odgovoreno mi je da to nisu zapravo uslovi već više mišljenje Štaba Partiz. Mornarice o bazi na kojoj bi trebalo provesti saradnju kao i da Maršal g. Tito jedini može da odluči drugačije.

Nakon završenih pregovora rekao sam da nemam nikakva ovlašćenja da pristanem na njihova traženja, jer su instrukcije koje sam primio od mojih pretpostavljenih drugojačije, kao i da ću njihove zahteve saopštiti g. Predsedniku Kr. Vlade. Upozorio sam ih da bi, po mom mišljenju, sa dobrom voljom na obe strane mogli dovesti do najskorije saradnje pridržavajući se Casertskog ugovora kao i žaljenje da će uslovi koji nisu u skladu sa ugovorom dovesti do odugovlačenja zajedničke borbe protiv neprijatelja.

Napominjem da sam od strane predstavnika Partizanske Mornarice bio srdačno primljen i da su pregovori vođeni u prijateljskom tonu.

Prednje dostavljam s molbom na nadležnost.

Caserta 20. Okt. 1944. g.

Oficir za vezu kod Gl. Komandanta
Sredozemlja,

Kapetan korvete:

Eug. A. Šoštarić

GOVOR KRALJA JUGOSLAVIJE PETRA II OD 21. OKTOBRA 1944. POVODOM OSLOBOĐENJA BEOGRADA¹

Povodom oslobođenja naše prestonice, Beograda od strane udruženih oružanih snaga Sovjetske Unije i Narodno-Oslobodilačke vojske pod komandom maršala Tita, Nj. V. Kralj Petar II održao je 21. o.v.m. u večernjoj misiji B. B. C. (od 20 časova) za Jugoslaviju sledeći govor:

Dragi moji Srbi, Hrvati i Slovenci:

Beograd, naša junačka i napaćena prestonica, opet je slobodna!

Četrdeset i tri meseca je znojem i suzama iskupljivana sloboda nikad nepokorene Jugoslavije, predvođene u borbi i otporu jugoslovenskom narodno-oslobodilačkom vojskom pod maršalom Jugoslavije, Titom.

Oslobođenje Beograda, izvojevano nadčovječanskom borbom naših naroda i neocenljivom pomoću bratske i savezničke Crvene Armije, simbol je pobeđe nad neprijateljem, trijumf junaštva i patriotizma naših naroda i najviši dokaz jedinstva i savezničke solidarnosti.

Oslobođenje Beograda, koje je zajednički uspeh jugoslovenske narodno-oslobodilačke vojske i slavom ovenčane Crvene Armije kao i pobeđe naših velikih britanskih i američkih saveznika na ostalim frontovima naše narodne borbe najubedljiviji su znakovi skorog ili konačnog oslobođenja cele jugoslovenske nacionalne i državne teritorije.

Pozdravljajući oslobođeni Beograd, ja pozdravljam sve vas, dragi moji Srbi, Hrvati i Slovenci ispunjen najdubljom zahvalnošću prema junačkoj narodno-oslobodilačkoj vojsci i maršalu Titu, prema bratskoj savezničkoj Crvenoj Armiji i njenom velikom maršalu Staljinu i odajem poštu svima herojima i žrtvama za našu zajedničku slobodu.

Duboko sam uveren da će vojska i narod, koji su pod cenu beskrajnih žrtava stvarali besmrtna dela u borbi za oslobođenje svoje otadžbine, znati u miru očuvati plodove svoje pobeđe i izgraditi svoju bolju i srećniju budućnost u novoj, slobodnoj, demokratskoj i federativnoj Jugoslaviji.

Ispunjen radošću i srećom, ja vas, na ovaj veliki dan, pozivam i molim da se svi ugledate u hrabre oslobodiocce naše prestonice i da ujedinjeni u narodno-oslobodilačkoj vojsci doprinesete poslednju žrtvu na oltar slobode naše otadžbine.

¹ Tekst preuzet iz »Biltena broj 399« u kome je Direkcija za informativnu službu prenela govor kralja Petra (AJ 83/2-637).

Živjela Narodno-oslobodilačka vojska i junačka Crvena Armija!

ZIVELI SRBI, HRVATI I SLOVENC!
ZIVELA SLOBODNA I SRODNA JUGOSLAVIJA!

BR. 11

PISMO ŠEFA VOJNE MISIJE JUGOSLOVENSKE IZBEGLIČKE VLADE U ITALIJI OD 4. NOVEMBRA 1944. BRITANSKOM PUKOVNIKU FRINDLOU O PROBLEMIMA I TEŠKOĆAMA STUPANJA VOJNIH LICA U NARODNOOSLOBODILAČKU VOJSKU¹

KRALJEVSKA JUGOSLOVENSKA VOJNA MISIJA U
ITALIJI

O. Br. 1983

Rim 4og novembra 1944 g.

PREDMET: Prijavljivanje jugoslovenskih
nacionalista za N. O. V.

ADRESA: HEAD — QUARTERS D. P. & R. S. C. — A. C.
— APO 394 of Col. C. B. FINDLAU

Od Komande jugoslovenskih snaga na Srednjem istoku iz Kaira primljeno je naređenje O. No. 21744 od 30 oktobra t.g., kojim se reguliše stupanje jugoslovenskih vojnih lica u redove NOV.

Uz prednje, primljena su i naređenja: O. Br. 21100, 1070, 1231; 1269 i 21730/44. Sva ova naređenja dostavljaju se, u prevodu, uz ovaj akt.

Kako su ova naređenja od veoma velike važnosti pa čak i sudbonosne po izvesna lica koja su do sada bila pod zaštitom Kraljevske Jugoslovenske Vlade u inostranstvu, to sam prinuđen kao šef ove Misije, kome je stavljeno u dužnost da izvrši sva naređenja, da ukažem nadležnim Savezničkim vlastima: teškoće i posledice ako dođe do izvršenja, a prema tome i da umolim iste vlasti za izvesna obaveštenja i pomoć koju smatram da Savezničke vlasti treba da ukažu ovoj Misiji tako:

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, AEV, k. 9, reg. br. 7/6—2.

1) TEŠKOĆE I POSLEDICE AKO DOĐE DO IZVRŠENJA OVIH NAREĐENJA:

Pre nego se iznesu teškoće i posledice koje će proizaći, ako dođe do izvršenja prednjih naređenja, treba imati u vidu da je ljudstvo koje je registrovano u ovoj Misiji, a koje se i danas nalazi u Italiji, delom na slobodi, a delom u logoru Gallipoli i delom u 1. Kr. Jug. Vazd. Bataljonu pri RAF-u pripada ovim kategorijama:

— Političkih i ideoloških protivnika partizanskog pokreta;

— Ratnih zarobljenika, koji nisu učestvovali ni u kakvoj akciji u zemlji, niti van ove, potpuni neutralci i pripadnici redovne Jugoslovenske vojske.

— Ratnih zarobljenika, koji nisu učestvovali u nikakvoj akciji u zemlji, ali su po oslobodenju iz ropstva stupili u redove jugoslovenske vojne organizacije van zemlje i kao takvi angažovali se, manje ili više, protiv partizanskog pokreta.

— Izbeglica, koji su učestvovali u borbi, kako u zemlji tako i van ove, bilo da su se borili u oružanim ili političkim sukobima.

— Izbeglica, koji nisu učestvovali ni u kakvoj akciji, bilo u zemlji ili van ove, protiv partizanskog pokreta, potpuni neutralci i pripadnici redovne jugoslovenske vojske.

— Interniraca, interniranih posle učešća u oružanim ili političkim sukobima, a koji su vođeni u zemlji protiv partizana.

— Interniraca, interniranih samo zato što nisu odobravali rad partizanskog pokreta.

— begunaca iz partizanskih redova.

Sve ove kategorije lica pripadaju jednoj, a koja bazira svoje postojanje na demokratskim načelima i kao takva našla se danas u vrlo teškom položaju i situaciji.

TEŠKOĆE I POSLEDICE OVAKVOG POLOŽAJA I SITUACIJE JESU:

a) Ona lica koja se odluče da priđu partizanskom pokretu prinuđena su da idu u zemlju u bratoubilačku borbu.

b) Ona lica koja se reše da priđu partizanskom pokretu, sada u ovom momentu, nisu sigurna da neće biti na neki način kažnjena, pa čak i ubijena, zato što ranije nisu prišli, ili zato što su, u ma kome vidu, bila do sada protivnici partizanskog pokreta.

c) Ona lica koja se odluče da ne priđu partizanskoj organizaciji primorana su: ili da stupe u zbirni logor, ili da lutaju po svetu, kao izbeglice.

U slučaju da izvesna lica stupe u zbirni logor, nemaju garancije da jednoga dana neće biti predata partizanskom vodstvu, koje može postupiti sa njima, po iznetom u ovoj tački pod a) i b), a u slučaju da ostanu kao izbeglice mogu doći do prosjačkog štapa, jer ih je napustila njihova legalna Vlada i njihov Kralj.

Kategorije političkih boraca, boraca sa oružjem iz zemlje i begunaca iz partizanskih redova ne mogu za sada, ni u kom slučaju, prići partizanskom pokretu, a verujem da neće smeti, u ovakvoj situaciji, ni ući u logor.

Sva ova lica, manje ili više, svesna su da, dok se ne reši problem, koji je stvoren situacijom u zemlji, (u glavnom dve grupe, dve ideologije, građanski rat) da neće biti rešen ni njihov položaj, a ovaj se problem ne rešava ako se zanemari redovna Jugoslovenska vojska, kojom komanduje đeneral Draža Mihailović i koju sačinjava narod Jugoslavije, bilo fizičkim (oko 200000 boraca), bilo ideološkim prisustvom (oko 80%), a koja danas odstupa pred moćnim Ruskim Armijama, koje predaju vlast partizanskom vodstvu, a ovo silom nameće narodu.

Po Ustavu Kraljevine Jugoslavije, jugoslovenska vojska formirana je prema Zakonu o Ustrojstvu Vojske i Mornarice, koji je bio izglasan i primljen od strane Narodnog predstavništva, te prema tome ni Nj. V. Kralj, ni Vlada u izbeglištvu ne mogu jednim naredjenjem isti zakon staviti van snage, a prema tome i redovnu Jugoslovensku vojsku rasturiti, a nje-ne članove, posebnim naredjenjem primoravati da stupe u jednu revolucionarnu — političku vojsku, u momentu kada je neprijatelj u zemlji i kada u istoj bukti građanski rat.

Zbog iznetih teškoća predviđam:

— Da će biti veoma mali broj onih koji će se odlučiti da stupe u partizanski pokret;

— Da će biti veoma mali broj onih koji će se odlučiti da stupe u zbirni logor, a

— Da će biti najviše onih koji će ostati kao *izbeglice*.

2. — OBJAŠNJENJA I POMOĆ KOJU TREBA SAVEZNICI DA UKAŽU

a) Ko će zagarantovati bezbednost života onih jugoslovena koji se odluče da stupe u NOV? Ovo se naročito odnosi na ona vojna lica koja su, u ma kojoj formi, vodila borbu protivu partizanskog pokreta, a specijalno na begunce iz partizanskih redova.

b) Ko će dati garanciju da lica koja stupe u zbirni logor, neće biti predata, jednoga dana, vodstvu partizanskog pokreta, a time da će biti stavljena na milost i nemilost onih protiv kojih su vodili borbu. Ovo se naročito odnosi na ona vojna lica koja su se oružjem u ruci borila protiv partizana, ili su pobjegli iz partizanskih redova?

c) Koja je Saveznička komanda nadležna da ukaže pomoć ovoj Misiji, da bi se naređenja mogla izvršiti, kako bi se istoj potpisati mogao obratiti?

d) Koja je Saveznička komanda nadležna da odredi »zbirni logor« gde će se kontrolisati ona lica koja ne žele da uđu dobrovoljno u NOV, gde će biti ovaj logor i ko će istim upravljati?

e) Kako će se postupati sa licima koja stupe u zbirni logor, t.j. da li će se ista moći slobodno kretati, ili će biti zatvorena, kao što je to slučaj sa izbeglicama na srednjem istoku?

f) Da li će lica u logoru primati ličnu i logornu opremu i od koga?

g) Ko će davati hranu za lica u logoru i po kojoj skali?

h) Na koji će se način upućivati lica u Bari, a koja se odluče da stupe u redove NOV?

i) Na koji će se način upućivati lica u zbirni logor?

Dostavljajući prednje, molim, da se od strane nadležnih Savezničkih vlasti uzmu u obzir navedene teškoće i posledice koje će proizaći ako dođe do izvršenja prednjih naređenja, pa da se prema tome, kao i prema traženim obaveštenjima u tački drugoj, dadu ovoj Misiji uputstva, kako bi se moglo pristupiti izvršenju.

Potpisati će pod sadanjim okolnostima pristupiti izvršenju dobivenih naređenja, čim se od nadležne Savezničke vojne vlasti dobiju tražena obaveštenja i uputstva.

Imajući u vidu sve napred izneto, kao i znajući mišljenje i raspoloženje onih koji ne mogu ući u NOV., slobodan sam dati jednu sugestiju koja bazira na činjenici da sva ona lica koja za sada ne mogu ući u NOV žele da se bore protivu neprijatelja. Ovo je stvarnost i ovo je činjenično stanje, jer je daleko ostvarenje.

Prema tome, molim, da se od ovih lica formira jedna jedinica, koja će se boriti pod Savezničkom komandom, na ma kome delu ratišta, isključujući bratoubilačku borbu u zemlji. Ovde se mogu prikupiti i formirati u jedinice sva vojna lica sa Srednjeg istoka, iz Italije, Francuske i Švajcarske. Ovakvih vojnih lica, verujem, da će biti najmanje oko 10.000,

a to znači da se može formirati najmanje jedna brigada. Neka mi je dozvoljeno da napomenem slučaj sa Poljacima, koji su prebačeni iz Rusije na Srednji Istok, da se formiraju za borbu na Zapadnom frontu, gde se i danas bore u sastavu pobedonosnih Savezničkih armija. Njihov slučaj sličan je slučaju jugoslovena, koji za sada ne mogu da uđu u NOV.

U slučaju da se ne odobri ovakvo formiranje jedinica, molim, da se omogući borcima stupanje u savezničke boračke jedinice, kao dobrovoljcima, bilo pojedinačno, bilo u grupama.

M.P.²

Šef, ppukovnik
...

BR. 12

IZVEŠTAJ ŠTABA ODELJKA VRHOVNE KOMANDE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE U KAIRU OD 6. NOVEMBRA 1944. MINISTRU VOJSKE, MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA O BROJU PRIKUPLJENIH VOJNIKA I STAREŠINA RADI UPUĆIVANJA U NARODNOOSLOBODILAČKU VOJSKU I U ZBIRNI LOGOR¹

ŠTABA
ODELJKA VRHOVNE KOMANDE
Kraljevine Jugoslavije
O. Br 21818
6. XI 1944

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE, MORNARICE I
VAZDUHOPLOVSTVA

Primljene su naredbe O. Br. 1078 od 22. septembra, O. Broj 1231 od 11. oktobra i O. Broj 1309 od 22. oktobra i po njima je u celosti postupljeno.

I

Prema tome od ljudstva Vojske na Srednjem Istoku:

- a) Prikupljeno je za upućivanje u Italiju u N.O.V.:
55 oficira i 285 podoficira, kaplara i redova,
- b) Upućeno u zbirni logor:
108 oficira i 296 podoficira, kaplara i redova.
- v) Nijesu još podaci prikupljeni za 34 oficira i 54 podoficira, kaplara i redova.

² Okrugli pečat: Royal Yugoslaw military mission in Italy.

³ Potpis nečitak.

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, AEV, k. 9, reg. br. 21/5-2.

II

Kako se iz prednjega vidi dosta veliki broj oficira i vojnika je upućen u zbirni logor. Glavni razlozi za ovo jesu:

a) Što izvesna grupa oficira, koja je došla iz zemlje nesme da ide u N.O.V. zbog svojih ranijih postupaka protiv N.O.V. u zemlji. Ova grupa oficira je za sobom povukla i jedan deo ljudstva, koje sa njima došlo;

b) Što svi ovi smatraju da je N.O.V. partiska vojska a ne državna i neće da prekrše datu zakletvu;

v) Što neće da meću oznake N.O.V., naročito crvenu zvezdu na kapu, jer je to oznaka komunističkog odreda;

g) Što se svi boje da će u N.O.V. biti neprijateljski primljeni.

O tome šta bi trebalo u tom pogledu uraditi izneo sam u izveštaju Str. O. Br. 1042/44.

III

Ljudstvo koje će biti prebačeno u Italiju prema izveštaju od strane Engleza biće upućeno i to:

a) Prva partija od 45 oficira i 250 podoficira, kaplара i redova u toku meseca novembra.

b) Druga partija u koju će ući svi ostali koji budu prikupljeni u Kairu. Oni će biti prebačeni kada se prikupe i kada se završe svi poslovi u Kairu.

IV

Od opreme bataljon će poneti u Italiju sve što bude odobreno od strane Engleza, naime koliko bude dobiveno brodskog prostora za prebacivanje materijala.

Ostali deo opreme biće vraćen Englezima, u koliko ne bude dodeljen Vojnoj misiji N.O.V.—

V.D. NAČELNIKA ŠTABA,
generalštabni pukovnik,
Zvon.² Župančić

1. XI
MINISTARSTVO VOJSKE, MORNARICE
I VAZDUHOPLOVSTVA
Kraljevine Jugoslavije

O. Br. 1460

18 XI — 1944 g.

Po referisanju g. Ministru
u akta

P.Z. Ministra
major J³. Rijavec

² Zvonimir.

³ Josip.

IZVEŠTAJ POTPUKOVNIKA ŽIVANA KNEŽEVIĆA OD 21. NOVEMBRA 1944. KONSTANTINU FOTIĆU, ČLANU ČETNIČKOG CENTRALNOG NACIONALNOG KOMITETA, O IZVRŠENIM ZADACIMA U ITALIJI PRILIKOM NEUSPELOG POKUŠAJA PREBACIVANJA U JUGOSLAVIJU¹

ŽIVAN KNEŽEVIĆ
đeneralštabni p. pukovnik
21 novembra 1944
VAŠINGTON

**ČLANU CENTRALNOG NACIONALNOG KOMITETA
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE G. KONSTANTINU FOTIĆU²**

Čast mi je da Vam u prilogu pod /1 dostavim izveštaj o našem putu, koji smo podneli Ministarstvu rata na njihovo traženje. Iz ovog izveštaja vidi se zbog čega nismo mogli da odemo u Otadžbinu i pored svečanog obećanja đenerala WILSONA Komandanta Sredozemlje.

Što se tiče našeg zadatka, zbog čega smo pošli, smatram da je on izvršen u mnogome. Tako:

1.— Đeneralu Mihailoviću dostavili smo: (1) Procenu međunarodne situacije koju ste Vi dali za istog; (2) memorandum koji ste Vi predali Stetiniusu kada je ovaj polazio na razgovore sa Čerčilom u London; (3) sumu od dolara: 5.000; (4) pismo poč. Jovana Dučića, ministru dvora Kneževiću u kom pokojnik izlaže svoje poglede na bosansko-hercegovačke Srbe (poslato od predsednika srpske narodne odbrane u Americi); (5) pismo opširno kapetana Todorovića o celokupnoj situaciji u Americi i Italiji u kome kapetan Todorović molio đen. Mihailovića da Vam odmah dostavi depešu sledeće sadržine: »Pošiljke od maja i juna primljene su.« (6) moja dva lična pisma u kojima sam saopštio poruku đen. Mihailoviću, koju mu donosimo iz Amerike: da odmah obrazuje privremenu jugoslovensku vladu s tim da ova vlada vrši Kraljevsku vlast do povratka Kralja u zemlju i da ga ta vlada odredi za Načelnika štaba Vrhovne komande s tim da zastupa Vrhovnog Komandanta do Njegovog povratka u zemlju. U ovom pismu dao sam mu i svoj lični savet: da on nipošto lično ne ide u Beograd i ne dolazi na teritoriju oslobođenu od strane Crvene vojske već da Vlada ode u Beograd sa nekim energičnim

¹ Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, AEV, k. 163, reg. br. 36/3—3.

² Konstantin Fotić je juna 1944. penzionisan kao ambasador jugoslovenske izbegličke vlade u Vašingtonu. U četnički CNK je kooptiran.

Komandantom. Napomenuo sam mu da ovo savetujem s obzirom na ličnu Titovu mržnju prema njemu i na stav Rusa.

2. — Pretsedniku C. N. Komiteta Kraljevine Jugoslavije dr. ŽIVKU TOPALOVIĆU predali smo kopiju Vaše procene međunarodne situacije. Dr. Topalović složio se potpuno sa ovom procenom napominjući da mi u Americi nismo mogli da procenimo »koliko je britanski pritisak oštar na nas.«

3.— Pretsednik dr. Topalović posetio nas je u britanskom logoru Salerio 25. oktobra po podne i tom prilikom izložio sam mu: situaciju u Americi, krizu vlade Slobodana Jovanovića i ulogu Engleza, Krnjevića i Kralja u toj krizi, Kraljevu ženidbu, uticaj Engleza na našu sudbinu i na sve promene Vlada u inostranstvu kao i likvidaciju režima od 27. marta 1941, a zatim i nacionalne Vlade dr. Purića, saopštio sam sadržaj Kraljeve molbe Ruzveltu prilikom Čerčilovog pritiska. Potpuno sam osvetlio ličnost Nj. V. Kralja i naročito njegovu okolinu.

4.— Dr. Topalović saopštio mi je u glavnom sledeće: da se đeneral Mihailović sa 70.000 boraca i 30.000 intelektualaca povlači ka Ist. Bosni zato što boljševičke trupe streljaju Dražine oficire, razoružavaju njegovu vojsku i stavljaju u koncentracione logore u Paraćinu i Mladenovcu. Svi pokušaji Mihailovića da dođe u dodir sa Rusima ostali su bezuspešni: misiju poslatu u Turn Severin Rusi su vratili. Srpski narod dočekao je sasvim hladno ruske trupe i Rusima to teško pada. Oni uviđaju da đen. Mihajlović u stvari pretstavlja ceo srpski narod. Ovu činjnicu g. Pretsednik smatra utešnom.

Da nam sada jedino ostaje: da prekinemo borbu i spase-mo komandno osoblje i intelektualce, pa ćemo posle sloma Nemačke videti da li se može što popraviti u cilju zavođenja demokratskog režima u Jugoslaviji. Niko od šefova stranaka niti on lično ne misli da sada ulazi ni u kakve kombinacije koje bi poslužile samo ciljevima komunističke stranke. Naglasio je da je Kralj i dr. Šubašić zakuvao celu stvar i sada neka gledaju šta će i kuda će: on neće da uvlači Jugoslovensku demokratsku uniju u ovaj Kraljev posao.

Da mu je rečeno od strane visokih engleskih funkcionera: da do promene situacije u korist nacionalnih i demokratskih elemenata u Jugoslaviji može doći samo u slučaju brzog sloma Nemačke ili pada Vlade g. Čerčila jer je, prema izveštajima Staljin i ovaj put pretio separatnim mirom.

Da su partizani na prolazu kroz Srbiju saopštavali narodu da se niko ne šali od Srba da vrši neku protiv revoluciju, jer će oni prirediti takve pokolje nad Srbima kakve istorija sveta do sada nije zapamtila.

Da su se Englezi, Kralj. Vlada i Kralj potpuno dezinteresovali za sudbinu vojske đen. Mihajlovića, da Englezi mrže Srbe i da pomažu Hrvate sa ciljem da što dalje zadrže Ruse.

I pored ovakvog stava ruskih trupa, i pored svih odbijanja do sada, mi moramo po svaku cenu stalno i neprekidno tražiti vezu sa Rusima, jer Tito ne sluša ni Engleze ni Amerikance i samo Rusi mogu da ublaže teror koji partizani zavode sada u Srbiji a koji će postepeno zavesti u celoj Jugoslaviji.

Na kraju Pretsednik dr. Topalović saopštio mi je:

»Sa kapetanom Todorovićem vratite se u Ameriku i radi-te pored g. Fotića. Ako možete da stupite u američke servise koji rade za Jugoslaviju bilo bi dobro za opštu racionalnu stvar. Recite g. Fotiću: da ste vi jedini slobodni Srbi, koji možete da kažete istinu i obavestite svet o onom što se dešava u Jugoslaviji. Mi u Italiji i Egiptu a i oni u Londonu nalazimo se pod stegom engleske policije i možemo da radimo samo kod zvaničnih organa. U Ameriku treba odmah dovesti Vladiku Irineja i delegaciju Centralnog nacionalnog komiteta koju je đen. Mihajlović poslao. Sem toga zamolite g. Fotića da stvori mogućnost za postepen dolazak moj i ostalih intelektualaca koje bi đen. Mihajlović poslao, jer se samo u Americi za sada može slobodno raditi i braniti naš nacionalni stav.«

Prilažem kopiju pisma Pretsednika dr. Topalovića od 23. sep. iz koga se vide njegovi pogledi na problem Jugoslavije.

5.— Pretsedniku dr. Topaloviću predali smo 2.000 dolara o čemu sam podneo zaseban izveštaj. Ovaj novac će se upotrebiti prvenstveno za vezu sa đen. Mihajlovićem, o čemu sam usmeno govorio sa Vama.

6.— Bavljenjem u Italiji, dolaskom u dodir sa Pretsednikom dr. Topalovićem i ostalim Komandantima korpusa đen. Mihajlovića — saznali smo stvarnu situaciju o našoj zemlji i tu situaciju doneli u Ameriku. Zahvaljujući ovom u mogućnosti smo da u velikoj meri kod američkih organa ovde pomognemo našu nacionalnu stvar.

7.— Sa zastupnikom američkog ambasadora u Kazerti, savetnikom g. Ofi imao sam dvočasovni razgovor 5 novembra. On mi je u glavnom rekao:

Amerikanci su naredili da puk. Mak. Daul izide iz zemlje i sada više nemaju nikakve zvanične veze sa Mihajlovićem, ma da će se interesovati za sve što se dešava u našoj zemlji. Puk. Mak Daul izneo je poruke za Pretsednika g. Ruzvelta. Amerika se potpuno povlači sa Balkana jer neće da snosi odgovornost za ono što se dešava u našoj zemlji posle us-

tupanja izvesnih koncesija Rusima od strane Engleza. Englezi su gospodari Balkana i Čerčil je dobio obećanje od Staljina da se neće mešati u grčke poslove. Naša situacija je za sada izgubljena. Čerčil je sve bacio na Titovu kartu; da tu nije uspeo prešao bi na nacionaliste. Možda će docnije Englezi pokušati da nešto spasu. U Beogradu engleska misija na čelu sa Mak Linom, koji se momentalno nalazi u Londonu. Ne zna šta je sa trupama den. Mihajlovića u ruskim koncentracionim logorima. Misli da će prisustvo stranih misija sprečiti istrebljenje Srba od strane partizana a da i sam Tito neće SAD da vrši veća čišćenja. Rusi obećali Titu da će ga odvesti u Zagreb. Za vojsku Mihajlovićevu misli da će se povlačiti ka moru. Ne zna da li će Englezi spasavati tu vojsku. Nada se da će Englezi u drugoj fazi, docnije da pomognu nacionaliste; za sada ne. Rešenje našeg problema može se postići samo u Londonu.

8.— Pošto se Pretsednik dr. Topalović nosi mišlju da izvuče komandno osoblje i intelektualce iz zemlje to sam mu u pismu od 7 novembra napisao sledeće:

»Uzimam slobodu g. Pretsedniče da Vam izložim svoj lični pogled na budući rad đenerala Mihajlovića. Mislim da Draža i vojska treba bezuslovno da ostanu po planinama kao i do sada. Da se ne biju protiv Rusa i Saveznika ali da partizane uništavaju do poslednjeg. Da štite narod od zuluma i pokolja. Ako Tito pristupi čišćenju inteligencije i viđenijih ljudi — da ima ko da ih prihvati u planinama i vodi. Da postojanje nacionalne vojske bude stalna opomena Saveznicima da rat nije završen i da 7,000.000 Srba nije slobodno. Danas zbog rata narodne mase ne znaju istinu. Kad padne Nemačka teško će se od naroda sakriti istina. Izvući samo intelektualce, ugledne i nacionalno apsolutno sigurne, da vode našu stvar u inostranstvu, i to ne hiljade već nekoliko desetina ili stotinu. Ostalo sve: da vodi narod! Ovo stanje primoralo bi Ruse na sporazum, da i ne govorim o našim Saveznicima. Čerčil će pasti čim Nemačka pobeđi. On se i do sada držao samo »svojim govorima«. Njegov pad značiće i promenu engleske politike prema nama.

Ako bi Draža izašao iz zemlje sa vojskom — sve će biti roblje Engleza za dogledno vreme. A dotle, narod će ostati bez vođa i potčiniti nepopravime greške pod pritiskom i terorom, da i ne govorim o masovnim pokoljima koje će Tito izvesti. Samo nastavak borbe protiv Tita može spasiti naš narod i naterati Saveznike: da se nađe kompromis. Ako sve prestane sa nama je svršeno: svet će imati utisak da je sve rešeno na demokratskoj osnovi i da je narod zadovoljan.

Stvaranje vojske i novih vođa biće nemoguće docnije. Sada bi dosadanji vođi samo nastavili posao. A i ruska okupacija neće trajati godinama.

Molim Vas g. Pretsedniče da ovo moje lično mišljenje dostavite izvodno i đen. Mihajloviću.«

Zaključak: Prema svemu naš odlazak i naše duševne patnje u Italiji u britanskom logoru nisu ostale uzaludne. Mi smo dobar deo svoga zadatka izvršili. Imamo potvrdu od zva- ničnog lica, čije sam ime saopštio, da je đen. Mihajlović pri- mio sve poslate stvari. Sve izveštaje o situaciji u zemlji pro- verio sam preko Ministarstva rata i našao da su tačni.

O celoj ovoj situaciji u Jugoslaviji izvestio sam usmeno u Ministarstvu rata puk. Džadvina, Džemersona i Haringtona. Puk. Džadvin molio je da što pre podnesem Memorandum o ovoj situaciji.

Molim da se ovaj dokument čuva kao TRAJNE VRED- NOSTI.

Đeneralštabni potpukovnik
Živan L. Knežević

BR. 14

**UKAZ KRALJA JUGOSLAVIJE PETRA II OD 30. OKTOBRA
1944. O ODLIKOVANJU AMERIČKOG KAPETANA VALTE-
RA MANSFILDA ORDENOM BELOG ORLA V REDA SA
MAČEVIMA ZA ZASLUGE STEČENE NA RADU U VOJNOJ
MISIJI U ŠTABU DRAŽE MIHAILOVIĆA¹**

Na predlog Našeg Ministra vojske, mornarice i vazduho- plovstva rešili smo i rešavamo:
da se odlikuje:

ORDENOM BELOG ORLA V REDA
SA MAČEVIMA:

kapetan vojske Sjedinjenih američkih država, captain
MANSFIELD R. Walter, USMC — oslobađavajući ga plaća- nja takse.

¹ Tekst preuzet iz »Službenih novina Kraljevine Jugoslavije« br. 21, ratno izdanje, London, 31. januara 1945. (Arhiv VII, AEV, k. 11, reg. br. 20/1).

Naš ministar vojske, mornarice i vazduhoplovstva neka izvrši ovaj Ukaz.

O. Broj 1320

30 oktobra 1944 godine

London

Ministar vojske, mornarice i
vazduhoplovstva,

P E T A R s.r.

divizijski đeneral u penziji i rezervi,
Borisav M. Ristić s.r.

BR. 15

KOMUNIKE JUGOSLOVENSKE IZBEGLIČKE VLADE OD 29. JANUARA 1945. POVODOM IMENOVANJA VLADE SA IVANOM ŠUBAŠIĆEM NA ČELU¹

KOMUNIKE KRALJEVSKE VLADE

Kraljevska vlada objavila je, 29. januara t.g., sledeće saopštenje:

»Pretsednik Kraljevske vlade g. Dr. Ivan Šubašić podneo je ostavku celog Kabineta. Njegovom Veličanstvu Kralju Petru II.

Njegovo Veličanstvo Kralj Petar II uvažio je ostavku Kraljevske vlade i ponovo poverio g. Dr. Šubašiću mandat da sastavi vladu bilo od istih lica, bilo proširenu sa drugim predstavnicima progresivnih demokratskih stranaka, no svakako sa ličnostima podesnim za ostvarenje Sporazuma.

Ova vlada ima dužnost da izvrši Sporazum sa Narodno-Oslobodilačkim pokretom nastojeći da budu uvažene primedbe, koje je Njegovo Veličanstvo Kralj izložio u svom komunikeu od 11. januara tekuće godine i svojim pismenim primedbama predatim pređašnjoj vladi Dr Šubašića.

Težnja je svih ovih postupaka i Njegovog Veličanstva Kralja i Kraljevske Vlade da se dođe do najboljeg ostvarenja Sporazuma, kojim će biti zadovoljena sva nastojanja naroda za što bolju organizaciju demokratske federativne Jugoslavije za koju su podnete tolike narodne žrtve.

¹ Tekst preuzet iz »Službenih novina Kraljevine Jugoslavije« br. 21, ratno izdanje, London, 31. januara 1945 (Arhiv VII, AEV, k. 11, reg. br. 20/1).

Dr. Šubašić je u smislu mandata primljenog od Nj. V. Kralja predložio i Kralj je usvojio da se naimenuju u vladu gg. Dr. Drago Marušić, Sava Kosanović, Dr. Juraj Šutej, Sreten Vukosavljević, te je Nj. V. Kralj da olakša izvođenje Sporazuma odlučio da Kraljevsku vlast prenese na Kraljevsko namesništvo izabrano i imenovano ukazom Nj. V. Kralja.«

BR. 16

UKAZ KRALJA JUGOSLAVIJE PETRA II OD 29. JANUARA 1945. O PRENOŠENJU KRALJEVSKE VLASTI NA NAMESNIŠTVO¹

MI

PETAR II

po milosti Božjoj i volji narodnoj
Kralj Jugoslavije

rešili smo i rešavamo da donesemo sledeću

ODLUKU

Želeći dati izraza Našoj odluci da narodi Jugoslavije slobodno i preko demokratski izabrane Ustavotvorne skupštine izraze svoju suverenu volju o konačnom uređenju države, odlučili smo da Našu Kraljevsku vlast, do odluke Ustavotvorne skupštine, prenesemo na Kraljevsko namesništvo.²

Ovu Našu želju i odluku saopštili smo Našoj Kraljevskoj vladi, i Kraljevska vlada ju je u celosti odobrila.

Petar

Pov. br. 54.

29. januara 1945 godine.

u Londonu.

Pretsednik Ministarskog saveta,

Ministar inostranih poslova i

Ministar vojske, mornarice i vazduhoplovstva,

Dr Ivan Šubašić

Ministar saobraćaja,

Ministar pravde, i

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, AEV, k. 199, reg. br. 8/2—1.

² Namesništvo je imenovano 2. marta 1945 (vidi u ovom Prilogu dok. br. 17).

Ministar prosvete,

Dr Drago Kačić

Ministar finansija,

Ministar trgovine i industrije, i

Ministar pošta, telegrafa i telefona,

Dr Juraj Šutej

Ministar unutrašnjih poslova, Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja, Ministar građevina, Zastupnik Ministra poljoprivrede, Ministar snabdevanja i ishrane i Ministra šuma i rudnika,

Sava N. Kosanović

BR. 17

UKAZ KRALJA JUGOSLAVIJE PETRA II OD 2. MARTA 1945. O IMENOVANJU ČLANOVA KRALJEVSKOG NAME-SNIŠTVA¹

MI

PETAR II

po milosti Božjoj i volji narodnoj

Kralj Jugoslavije

Na predlog Našeg Pretsednika Ministarskog saveta, a na osnovu Naše Odluke o prenosu Naše Kraljevske vlasti na Kraljevsko namesništvo Pov. br. 54 od 29. januara 1945 godine,² rešili smo i

REŠAVAMO

da se za Kraljevske namesnike postave:

Dr. Srđan Budisavljević, bivši ministar;

Dr. Ante Mandić, advokat, član Jugoslovenskog odbora u prošlom ratu u Londonu;

Inžinjer Dušan Serbec.

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, AEV, k. 199, reg. br. 199.

² Vidi u ovom Prilogu dok. br. 16.

Naš Pretsednik Ministarskog saveta neka izvrši ovaj Ukaz.

Pov. br. 96.

2. marta 1945. godine

u Londonu

Pretsednik Ministarskog saveta,

Dr. Ivan ŠUBAŠIĆ

PETAR

BR. 18

IZVEŠTAJ MILIVOJA MIŠOVIĆA, OFICIRA ZA VEZU JUGOSLOVENSKOG KRALJEVSKOG VAZDUHOPLOVSTVA PRI MAAF-u, OD 21. MARTA 1945. BAZI U BARIJU O LIKVIDACIJI JUGOSLOVENSKOG KRALJEVSKOG VAZDUHOPLOVSTVA¹

Oficir za vezu pri

M. A. A. F. u

Vazduhoplovni pukovnik

Mišović Milivoje

21. marta 1945. G.

Kazerta

Izveštaj o likvidaciji
Jugoslovenskog Kralj.
Vazduhoplovstva.

Bazi Jugoslovenskih snaga — BARI

Avgusta meseca 1944. godine na sastanku u Kazerti, predsednik Kr. Vlade Dr. Šubašić, Maršal Tito i britanski vazduhoplovni Maršal Slessor, saglasili su se da se Kr. Jugoslovensko Vazduhoplovstvo u emigraciji ukine i da se sve vazduhoplovno osoblje prevede u Britansko Kr. vazduhoplovstvo (RAFVR). U svojstvu Ministra Vojske, Mornarice i Vazduhoplovstva, predsednik vlade Dr. Šubašić, izdao je svoje naređenje br. 979 od 8. IX. 1944. g. kojim je naređeno da sve Jugoslovensko osoblje pređe u RAFVR, s tim, da ono osoblje koje prihvati saradnju sa N.O.V. bude raspoređeno u Balkansko vazduhoplovstvo (B.A.F.) za zajednički rad sa

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, AEV, k. 70, reg. br. 35/7.

osobljem N.O.V. od ranije u RAFVR, i da se osoblje koje gornju saradnju ne prihvati stavi na raspoloženje Britanskim vazduhoplovnim snagama za raspored van Balkanskog Vazduhoplovstva.

U vezi iznetog do 1. oktobra 1944. Godine, sve osoblje Jugoslovenskog vazduhoplovstva podnelo je prijave za prelazak u R. A. F. V. R., i izvršilo sve potrebne formalnosti koje su britanske vlasti tražile za prevod. Spiskovi osoblja koji su izrazili želju da saraduju sa vazduhoplovstvom N. O. V. dostavljeni su Vrhovnom Štabu na Visu radi potrebne saglasnosti, a spiskovi osoblja koji nisu hteli saradnju sa N. O. V. dostavljeni su Štabu Sredozemnog vazduhoplovstva (H.Q.M. A.A.F.), radi rasporeda osoblja u britanske jedinice.

Novembra meseca 1944. godine, General-major Pirc u ime Maršala Tita uputio je Telegram Komandantu Mediteranskog Vazduhoplovstva u kome se odbija saradnja Kraljevskog i Partizanskog Vazduhoplovstva u okviru R.A.F. kako je to bilo predviđeno sporazumom u Kazerti, već predlaže da se samo ono osoblje koje definitivno pređe u N.O.V. može da upotrebi u Balkanskom Vazduhoplovstvu, a da se ono osoblje koje ovo odbije, stavi na raspoloženje Britanskom Vazduhoplovstvu, s tim da se ne može upotrebiti za operacije u Jugoslaviji bilo na zemlji bilo u vazduhu. Kako do ovog momenta prevod u R.A.F. nije bio završen to su Britanske Vazduhoplovne vlasti tražile da se osoblje ponovo izjasni da li želi da pređe u N.O.V. i kao takvo rasporedi u Balkansko Vazduhoplovstvo. Kako je sve osoblje odbilo da pređe u N.O.V. to su ih britanske vlasti rasporedile na službu i rad u britanskim jedinicama u koliko se već od ranije u istim nisu nalazile. Iz Balkanskog vazduhoplovstva povučeni su svi Jugosloveni u koliko nisu bili pripadnici N.O.V.

Sporazum od avgusta meseca nije mogao biti izvršen i isti se odlagao sve do 4. januara 1945. godine, kada je Predsednik Vlade Dr. Šubašić u svojstvu Ministra V., M. i Vazduhoplovstva postigao novi sporazum sa Komandantom Britanskog Vazduhoplovstva za Sredozemlje (Air Marshal Slessor); po kome se sporazumu Maršalu Slezoru daje pravo da sve ono jugoslovensko vazduhoplovno osoblje koje je potrebno Britanskom Vazduhoplovstvu može da primi u R.F.V.R. a da se ostalo uputi za Jugoslaviju, ili ako pojedinci ovo odbiju da se upute u jugoslovenski zbirni logor u El Arišu. Prilikom posete koju je učinio Air Marshal Slessor Maršalu Titu u Beograd februara meseca ove godine i Maršal Tito i General Pirc dali su saglasnost Maršalu Slezoru da izvrši sporazum onako kako ga je ugovorio sa Dr. Šubašićem (Naređenje Ministra

V. M. i Vazduhoplovstva Pov. Br. 166 od 4. januara 1945. G.) Maršal Slesor odmah po povratku izdao je naređenje svojim potčinjenim ustanovama kod kojih se jugoslovensko osoblje nalazi na službi da iste po ranije podnetim molbama prevedu u R.A.F.V.R., a da se ono osoblje koje se iz ma kojih razloga ne može da primi stavi na raspoloženje Bazi Jugoslovenske Armije u Bariu, odnosno upute u zbirni logor.

Prevod ovog osoblja u R.A.F.V.R. je već u toku.

6. februara 1945. godine, u svojstvu Inspektora Vazduhoplovstva i Oficira za vezu pri M.A.A.F.u, upućen sam za Beograd od strane Air Marshala SLESSOR-a radi saglasnosti Maršala Tita na postignuti sporazum Dr. Šubašić — Slesor. Kako su ubrzo posle mene stigli u Beograd i Dr. Šubašić i sam Marshal Slessor to po ovome pitanju lično nisam imao prilike da razgovaram sa nadležnima u Beogradu, već mi je rečeno od strane Generala Pirca da treba da sačekam obrazovanje nove Vlade i da ću potom dobiti instrukcije za rešenje pitanja ranijeg Kr. Vazduhoplovstva. Na dan 9. Marta 1945. godine dobio sam navedene instrukcije u zapečaćenom kovertu s tim da ih predam Komandantu Baze Jugoslovenske armije u Bariu radi daljeg postupka, što sam i učinio istoga dana po dolasku, t. j. 9. III. 1945. g. po podne. Sledećeg dana pozvan sam da hitno otputujem za Kazertu gde mi je sapšteno da je Marshal Slessor već otpustio svoje naređenje (MAAF/4020/A.L.S. 9. marta 1945.), kojim se naređuje prevod Jugoslovenskog Vazduhoplovstva u R.A.F.V.R. a na bazi sporazuma sa ranijim predsednikom Vlade Dr. Šubašićem i saglasnosti koju je dobio lično od Maršala Tita prilikom posete Beogradu. Izvestio sam da sam sobom doneo instrukcije generala Pirca i da sam ove predao Bazi Jugoslovenske Armije u Bari-u, te je MAAF odmah zatražio da se ove instrukcije pošalju njima. Tri dana kasnije Major Barišić, član Štaba Baze u Bariu doneo je instrukcije u Kazertu. Sledećeg dana održana je konferencija užeg štaba Marshala Slessora (prisutni samo britanski oficiri), koja je konstatovala da instrukcije generala Pirca nisu u svemu istovetne sa sporazumom Slessor-Šubašić, i pored toga što je Maršal Tito dao saglasnost na rečeni sporazum. Ta konferencija donela je zaključak da se sporazum SLESSOR-ŠUBAŠIĆ izvrši, t.j. da se svi jugoslovenski vazduhoplovni oficiri koji su se prijavili za prevod u R.A.F.V.R., a koji su im potrebni prime u Britansko Vazduhoplovstvo a da se o prednjem izvesti Maršal Tito preko Britanske Vojne Misije u Beogradu.

Kako je Marshal Slessor u svome naređenju (MAAF/4020/1/ALS — 9. III. 1945.) predvideo da će osoblje po-

trebne instrukcije dobiti i od mene kao ranijeg Inspektora Kr. Jugoslovenskog Vazduhoplovstva, to sam u istom svojs-
tvu izdao svoju naredbu Pov. Br. 111 od 21. III. 1945. g., ra-
di likvidacije ovog pitanja.

Spisak osoblja koja će preći u RAFVR, onih koji će se
vratiti u zemlju, kao i onih koji će biti upućeni u zbirni lo-
gor dostaviće vam se naknadno.

Sa izvršenjem priloženih naređenja rešiće se i problem
Jugoslovenskog vazduhoplovstva u Emigraciji i ovo pitanje
skinuti s dnevnog reda.

Molim da se ovaj izveštaj dostavi Komandantu Vazdu-
hoplovstva Jugoslovenske Armije General-majoru PIRCU
FRANJI.

Prilog: Naredba Pov. Br. 111/45

Naređenje M.V.M. i V.O.V. Br. 166/45

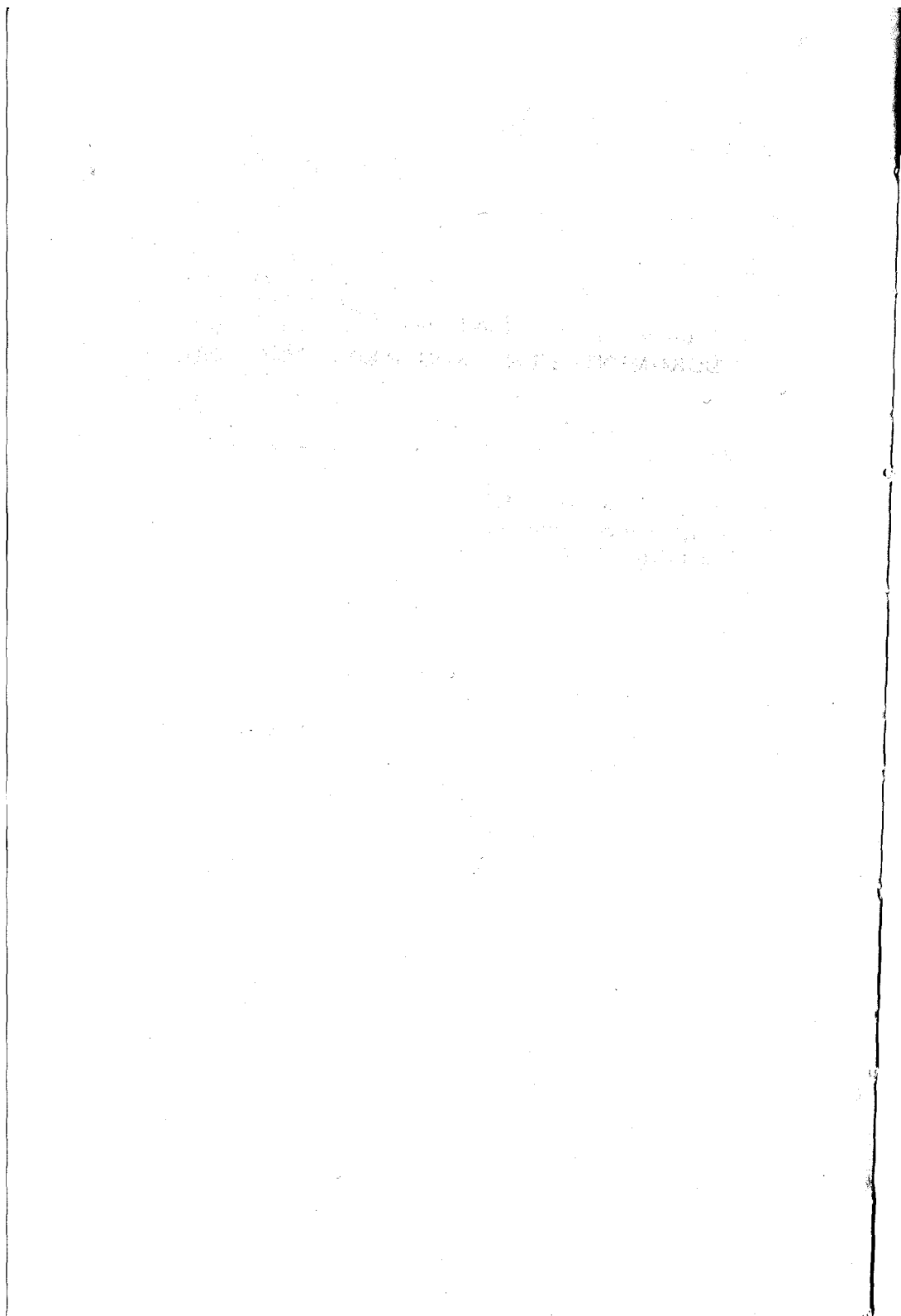
Naređenje MAAF^a (4020/1/ALS) — 9. III. 1945,

Oficir za vezu pri MAAF^u
Vazduhoplovni potpukovnik
M. V. Mišović

PRILOG II

DOKUMENTI NEMAČKOG RAJHA 1944. GODINE

BR. 1

**ZABELEŠKA OBAVEŠTAJNOG ODELJENJA KOMANDANTA
JUGOISTOKA OD 11. AVGUSTA 1944. O RAZGOVORIMA
SA PREDSTAVNICIMA DRAŽE MIHAILOVIĆA O USLOVI-
MA ZA SASTANAK DRAŽE MIHAILOVIĆA SA NOJBA-
HEROM¹**

POVERLJIVO

Vojni komandant na Jugoistoku
Obaveštajno odeljenje/Abveroficir
Pov. br. 6263/44

rejon razmeštaja
13. 8. 1944.

*Grupi Armija F (Obaveštajno odeljenje) oficir Abvera
Specijalnom opunomoćeniku Min. spolj. poslova za Ju-
goistok²*

— na ličnost tajnom savetniku Junkeru (Junker) —
U prilogu se dostavlja pribeleška o razgovoru održanom 11.
8. u Topoli između Ritmajstera princa fon Vredea (Fürst von
Wrede) s jedne strane i majora Račića³ (Racic) odnosno kape-
tana Neška Nedića⁴ (Nesko Nedic) s druge strane.

Za Vojnog komandanta na Jugoistoku
Načelnik generalštaba
Po naređenju
Princ fon Vrede (Fürst v. Wrede)

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u Arhivu VII, NAV-T-311, r. 286, s. 508—511. Svi nemački dokumenti koji se objavljuju u ovom prilogu pisani su na nemačkom jeziku pa se to, dalje, neće posebno označavati.

² Dr Herman Nojbaher (Hermann Neubacher), tada nemački poslanik u Beogradu i specijalni opunomoćenik Ministarstva spoljnih poslova Trećeg Rajha za Jugoistok.

³ Dragoslav, komandant 4. grupe jurišnih korpusa.

⁴ Načelnik Štaba 4. grupe jurišnih korpusa.

Prilog 1.
Komandant Jugoistoka
Komanda grupe armija F
grupa k/abver oficir
Pov. br. 6103
13. avgust 1944.

Obaveštajno odeljenje Pov. br.
6203/44.

Pribeleška o razgovorima sa predstavnicima pokreta Draže Mihailovića (DM) u Topoli 11. 8. 1944.

Sastanak je organizovan po želji ministra Nojbahera (Neubacher), da se prouče nove osnove, na kojima Draža Mihailović želi sastanak sa jednom odgovornom nemačkom ličnošću.

Prisutni: Ritmajster princ Vrede (Fürst von Wrede)

Ritmajster fon Hervart (von Herwarth)

Sonderfirer vođa Horah (Sonderführer Horak)

Vodnik Fidler »Egon« (Fiedler »Egon«)

Od strane Draže Mihailovića:

Major Račić (Racic), kapetan Neško Nedić

(Nesko Nedic), kapetan Kalabić⁵ (Kalabic)

Početak: u 14,20 kraj u 15,45 časova.

Ritmajster princ Vrede: kapetan Neško Nedić izneo je gotovost Draže Mihailovića da se neke stvari pretresu. Jedna visoka nemačka ličnost, svakako specijalni Firerov opunomoćenik za Jugoistok, je spremna, da se pod izvesnim uslovima odazove želji Draže Mihailovića, radi ličnog razjašnjanja. Princ Vrede je ovlašćen da razjasni sledeće: prvo, uslovi pod kojima Draža Mihailović želi objašnjenje i drugo da saopšti da sa nemačke strane ne bi trebalo biti pismeno potvrđen neki definitivni ugovor. Sa nemačke strane vodiće se računa o želji da razgovori ostanu tajni. Na pitanje ritmajstera princa Vrede, da li major Račić i kapetan Neško Nedić govore kao ovlašćenici Draže Mihailovića, objasnio je major Račić da su oni 10. 8. bili kod Draže Mihailovića i izričito opunomoćeni za današnje razgovore.

Princ Vrede objasnio je sa svoje strane, da je on isto tako ovde po naređenju svog pretpostavljenog i podvlači, da bi se danas moglo raditi samo o jednom preliminarnom dogovoru, o mogućnosti ostvarenja jednog razgovora između Nojbahera (Neubacher) i Draže Mihailovića (DM). Naročito on nije ovlašćen, sa svoje strane, da pravi nikakve sporazume. On moli majora Račića da mu saopšti na kakvim bi novim po-

⁵ Nikola, komandant 2. jurišnog korpusa 4. grupe jurišnih korpusa.

stavkama mogao biti pripremljen jedan razgovor između Draže Mihailovića i Nojbahera.

Major Račić složio se sa izlaganjem princa Vredea. On naglašava da se do sada saradivalo samo u pojedinačnim pitanjima.⁶ No obzirom na situaciju moralo bi doći do jednog celovitog rešenja. Političko zauzimanje stava Draže Mihailovića i njegovog pokreta potpuno se izmenilo. Oni su spremni da u potpunosti sa nama saraduju. Oni predlažu stvaranje jednog nacionalnog fronta koji bi obuhvatio Srpsku državnu stražu, Srpski dobrovoljački korpus, formacije Draže Mihailovića i sve nacionalne snage orijentisane protiv komunista. Pokret Draže Mihailovića je spreman da ide u celosti u ovaj front. Osnovni zadatak je opšta mobilizacija i stvaranje jedne srpske nacionalne armije, za uništenje komunizma u Srbiji. Kada komunizam u Srbiji bude pobeđen, pokret Draže Mihailovića spreman je da se uključi prema naređenju nemačkog rukovodstva na Balkanu i ma gde drugo.

Bugari nisu nikakvi dostojni okupatori, Nemci su dali oružje Albancima, Hrvatima itd. jer oni umeju da laskaju Nemcima. Danas su Nemci od njihove strane prevareni. Nemci nisu pravilno procenili ove ljude. »Srbi, koje vi niste poznavali, ipak se bore za vas. Mi se obavezujemo našom časnom oficirskom rečju da ćemo biti verni. Pokret Draže Mihailovića je spreman da sve garancije koje Nemci budu zahtevali. Naše smrtno neprijateljstvo protiv komunizma je najbolja garancija naše vernosti. Nas ne interesuje budućnost, svejedno kako će se rat završiti, mi smo odlučili, ako tako mora biti, da viteški propadamo.«

Draža Mihailović je spreman za razgovor sa poslanikom Nojbaherom. On moli samo da se razgovor ne održi u Beogradu ili nekom većem gradu. Major moli da se razgovori ubrzaju, jer se mora delati. Komunisti planiraju jednu veliku operaciju. Princ Vrede odgovori, da on ne može dati nikakav termin, pošto poslanik Nojbaher privremeno boravi van zemlje. Neško Nedić potom ukaza, da zaključenje jednog usmernog sporazuma mora biti vezan za dva uslova:

Naime da prvo: Drža Mihailović lično ostane ilegalan i drugo: Da se pokret Draže Mihailovića neće obući u nemačke uniforme.

⁶ O saradnji četnika i Nemaca od 1941. do druge polovine 1944 vidi Zbornik NOR-a tom XIV, knj. 1, dok. br. 209, prilog II, dok. br. 1—7; knj. 2, dok. br. 17, 57, 67, 75, 129, 177, 202 i Prilog IV; knj. 3, pored ostalih, dok. br. 2, 34, 43, 51, 65, 76—78, 80, 83, 87, 95, 101, 120, 126, 135, 157, 160, 168, 200, 202, 224, 225, 227 i Prilog IV.

Cilj pokreta Draže Mihailovića je stapanje pokreta Draže Mihailovića sa celokupnim nacionalno orijentisanim srpskim narodom.

Princ Vrede izjavi, da bi za slučaj ostvarivanja razgovora, on predložio svojim pretpostavljenima *kraljevski dvorac na Op-lencu*. Potom major Račić i Neško Nedić odmah predložiše jedno mesto u blizini Čačka, što je bilo odbijeno. Oni zatim izjaviše da su sporazumni sa nemačkim predlogom.

Iako se nije htelo ulaziti u detalje, ukazalo se na to, da uslov jednog sporazuma mora biti *priznanje nemačkih vojnih vlasti i obustava svih prepada* protivu njih. Račić dotače pitanje razgraničenja srpske teritorije i tom prilikom postavi pitanje da li bi se pokret Draže Mihailovića borio i protiv komunista u Crnoj Gori, Istočnoj Bosni i Sremu. Princ Vrede odgovori, da on ne može po ovom pitanju zauzeti stav.

Princ Vrede je tada rezimirao predloge i želje predstavnika Draže Mihailovića u sledećem:

- 1) Draža Mihailović želi da razgovara sa Firerovim opunomoćenikom Komandanta za Jugoistočni prostor.
- 2) On zahteva prikupljanje svih nacionalnih srpskih snaga.
- 3) Mobilizacija i naoružanje svih borbeno sposobnih nacionalnih Srba za borbu protiv komunizma. Naoružanje i rukovodstvo obezbeđuje nemačka vojska.
- 4) Draža Mihailović moli da lično ostane ilegalan.
- 5) Pripadnici pokreta Draže Mihailovića ne treba da oblače nemačke uniforme.
- 6) Mesto sastanka ne treba niukom slučaju da bude Beograd ili neki veći grad.

Na suprot ovom naše sopstvene želje:

- 1) Draža Mihailović je sporazuman sa jednim usmenim a ne pismenim sporazumom.
- 2) Obećava se obustava svih mera uperenih protivu nemačkih vojnih vlasti i njihova zaštita.

Vrede (Wrede)
Ritmajster

BR. 2

OBAVEŠTENJE OPERATIVNOG ODELJENJA KOMANDANTA JUGOISTOKA OD 16. AVGUSTA 1944. OBAVEŠTAJNOM ODELJENJU O ODOBRENIM KOLIČINAMA ORUŽJA I MUNICIJE ČETNIČKIM JEDINICAMA¹

Poverljivo

Operativno odeljenje Ia
Oper. br. 3769-44 pov.

Glavni štab,² 16. 8. 44.

Obaveštajnom odeljenju

U nadovezi na dogovor od 15. 8. saopštava se, da se za izdavanje četničkim jedinicama mogu staviti na raspolaganje, u najboljem slučaju, sledeća oružja:

7.000 pušaka 6,5 mm (ital.) sa po 100 metaka

50 teš. mitraljeza 8 mm (ital.) sa po 13.000 metaka

42 laka bacača 4,5 mm (ital.) sa po 250 metaka.

Upozorava se na to, da je time iscrpljena celokupna zaliha italijanske pešadijske municije u domenu Komandanta Jugoistoka i da se nove pošiljke mogu očekivati tek od oktobra 1944. godine i to u ograničenom obimu.

Potpis rukom
Zelmajer³ (Selmayr)

BR. 3

ZABELEŠKA OBAVEŠTAJNOG ODELJENJA KOMANDE JUGOISTOKA OD 18. AVGUSTA 1944. SA SASTANKA ODRŽANOG 17. i 18. AVGUSTA U KOMANDI JUGOISTOKA POVODOM PONUDE DRAŽE MIHAILOVIČA ZA SARADNJU U BORBI PROTIV JEDINICA NOVJ¹

[Prilog]

Podloga za diskusiju

uz ponudu za pregovore Draže Mihailovića

U nastavku ranijih želja za pregovorima pojedinih četničkih podvođa u cilju zajedničkog vođenja borbe protiv Titove gerile

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u Arhivu VII, NAV-T-311, r. 192, s. 570—582.

² Odnosi se na Komandu Jugoistoka.

³ Jozef (Joseph), generalštabni pukovnik, načelnik Štaba Komande Jugoistoka.

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u Arhivu VII, NAV-T-311, r. 192, s. 565—582.

i sa željom da mu se liferuje oružje, Draža Mihailović je na najrazličitije načine i u formi hitnosti ponovo izražavao takve želje.

Pritom je on sad i zvanično uključio premijera Nedića, koji podvlači želje četnika i koji je zbog njih zatražio razgovor s Vojnim komandantom Jugoistoka. Treba računati s tim, da će se Nedić predstaviti kao govornik jednog srpsko-nacionalnog fronta jedinstva i da će istovremeno ponuditi demisiju svog kabineta.

2.) *Ponuda za pregovore* Draže Mihajlovića predviđa sledeće bitne tačke:

- a) Bezuslovno obećanje, da nijedan nemački vojnik neće biti napadnut od četnika. Davanje talaca.
- b) Zajednička borba isključivo protiv komunista u cilju uspostavljanja mira i reda. Nemci i četnici ne moraju biti neprijatelji.
- c) Neprijatelj br. 1 su komunisti i svi oni koji ih podržavaju ili ne sadejstvuju u borbi protiv komunista.
- d) Draža Mihajlović moli, da ga se privuče organizovanju Srpskog dobrovoljačkog korpusa i organizovanju Dobrovoljačkog korpusa.
- e) Bilo kakva veza s partizanima je nemoguća.
- f) Draža Mihailović moli da se stvori prijateljskije raspoloženje, da bi se oslobodilo četnike, koji su uhapšeni u Srbiji, bez posredovanja četnika.
- g) U slučaju invazije nema borbe protiv Nemaca. Borba protiv komunista će se produžiti. Četnici hoće da spreče vezu partizana s invazionim trupama.
- h) Draža Mihajlović nema veze s Englezima. On i ne želi više da je ima, odgovarajući engleskom držanju prema srpskom narodu.

3.) Kao motivi za manje ili više ultimativno postavljenu ponudu za pregovore ocrtavaju se:

- a) Akutna opasnost u kojoj se Srbija nalazi usled upada komunističke Titove gerile.
- b) Nužda, da se sada formira jedan srpski *jedinstveni front* protiv komunista,
- c) Zabrinutost pred verovatnošću, da će deo četničkih podvođa, spoznajom nedostatnosti sopstvenih borbenih snaga i izostanku dovoljne podrške oružjem, preći Titu.
- d) Bojazan od pojava dezorganizacije u četničkim bandama,

- e) Spoznaja da je sadašnja vlada u izgnanstvu u suštini prohrvatski orijentisana (Tito i Šubašić).
- f) Spoznaja, da se u slučaju odlaska nemačkih trupa Srbija mora braniti od naroda koji s njom graniče, a koji ne priznaju srpske hegemonističke pretenzije,
- g) Činjenica da Anglo-Amerikanci ni u bližoj budućnosti neće biti u stanju da preduzmu stalno snabdevanje oružjem pokreta Draže Mihajlovića. Obziri Anglo-Amerikanaca prema Rusiji ne dozvoljavaju otvorenu podršku nacionalno orijentisanog Draže Mihajlovića.

4.) Nemačka rasmatranja uz to:

a) *U vojničkom pogledu:*

- a1) Svako pojačanje sopstvenih snaga mora u osnovi da važi kao poželjno,
- a2) Stvarna podrška može se očekivati samo od takvih formacija koje su obučene i koje se disciplinovano podvrgavaju komandovanju,
- a3) Liferacije oružja bandama su u principu nepoželjne, pošto mogu da postanu nosioci oružja protiv nemačkih trupa,
- a4) Međutim, neisporučivanje oružja mora danas da dovede do apsolutne rezignacije a time praktično i do neprijateljskog držanja,
- a5) Posledica toga je ponovno oživljavanje prepada i sabotažnih akata na području Srbije, blokada željeznica i drumskih veza i vezivanje daljnjih nemačkih snaga, koje i ne postoje.

b) *U političkom pogledu:*

- b1) Na najvišem mestu predložena samo opciona obećanja su otklonjena. Njihovo ponovno predlaganje je potrebno s obzirom na sada dosegnutu fazu razvoja u Srbiji i obzirom na razvoj na drugim frontovima.
- b2) Nepristanak na ponudu za pregovore dovodi do krize vlade u Srbiji, do zaokreta pojedinih četničkih bandi ka Titu i do apsolutnog neuspeha politike koju smo do sada vodili u Srbiji.
- b3) U slučaju negativne odluke, Draža Mihajlović je praktično prisiljen da traži oslonac na drugoj strani, koji može biti kupljen samo neprekidnim izvršavanjem naređenih sabotažnih akata.

- b4) Negativni odgovor Draži Mihajloviću praktično predstavlja velespeh Anglo-Amerikanaca, koji time u srcu Balkana dolaze u posed jednog antikomunističkog izolacionog sredstva (tampona).
- b5) Ne sme se prevideti, da je u slučaju, da Englezima uspe da Narodno-oslobodilačku vojsku, za koju su pretežnim njenim delom još ni danas ne može reći da je osvedočeno komunistička, potčine svojim ciljevima, moguće stapanje Narodno-oslobodilačke vojske s četničkim bandama. S tim u vezi se ukazuje na to, da je kralj Petar s jedne strane priznao Narodnooslobodilačku vojsku, a s druge strane sada kao i ranije poseduje poverenje Draže Mihailovića. Fuzija oba pokreta je dakle potpuno moguća, naročito kad se uzmu u obzir nacionalne odluke koje su priznate u Narodno-oslobodilačkoj vojsci i pri naročitom interesu, koji engleski premijer pokazuje za ličnosti Tita i Šubašića.
- c) U privrednom pogledu:

Prikupljanje žetve, seča stabala i eksploatacija visokovrednih minerala u sadašnje vreme mogući su samo pomoću četničkih bandi. Raskid veza s četnicima dovodi u Srbiji u pitanje celokupno dobijanje dobara.

5.) Predlozi za vođenje pregovora:

a) s Nedićem

- a1) U načelu treba da dođe do izražaja spremnost za pristanak na predloge Draže Mihajlovića,
- a2) Predlog za formiranje srpskog jedinstvenog fronta treba pozdraviti,
- a3) Treba obećati spremnost specijalnog opunomoćenika Ministarstva spoljnih poslova za razgovor s Dražom Mihajlovićem,
- a4) Treba izraziti nameru vršenja isporuka oružja,
- a5) Treba razmisliti o obećanju da će se stvar ponovno izneti pred Firera.

b) S Dražom Mihajlovićem:

treba raščistiti:

- b1) Zašto ponuda Draže Mihajlovića dolazi u vreme, kad vojnopolitička situacija Rajha izgleda slabo povoljna?
- b2) Kakav je stvarni odnos Draže Mihajlovića prema Englezima odnosno prema Amerikancima? Posebno, da li su usledili dogovori na dugačak rok i obećanja materijalne prirode?
- b3) Šta je poznato o Teheranskim zaključcima?
- b4) Šta zna Draža Mihajlović o invazionim namerama?
- b5) Šta je poznato o političkom razvoju u Bugarskoj?

Treba obećati:

- b6) Isporuke oružja.
- b7) Obuku četničkih bandi, koje su se do sada dobro pokazale, kao takvih i s oružjem koje im treba isporučiti, pošto bi davanje oružja neobučanim jedinicama imalo za posledicu opasnost skorog prepuštanja oružja komunističkom neprijatelju.
- b8) Zahtev za daljim količinama oružja kod Vrhovne Komande Vermahta obzirom na neograničenu spremnost za zajedničku borbu protiv komunizma kao i obzirom na obavezno obećanje, da isporučeno im oružje nikad neće upotrebiti protiv nemačkog Vermahta.

6) Sprovođenje sadejstva s četničkim bandama, obuka i komandovanje u borbi biće preneti Službi obezbeđenja i SD koji su u prvom redu nadležni za ovo. Ta je služba isključivo predviđena za političko vođenje rata, ima najuže veze s četnicima i komanduje na jednom određenom području, koje je, kao neka vrsta vojnog područja, domen Službe obezbeđenja i SD.

Povrh toga, takvo regulisanje oslobađa vojne jedinice za borbu na glavnoj borbenoj liniji i u zonama borbenih dejstava koje leže pozadi nje.

4 primerka

1. primerak

Strogo poverljivo

Obaveštajno (Predstavnik Min. spolj. poslova Glavni štab, 18. 8. 44.

Predmet: Dogovori Komandanta (Jugoistoka) 17. i 18. 8. po pitanju Srbija-Draža Mihajlović² i Grčka
Dogovor 17. 8., 18.00 časova o ponudi za pregovore Draže Mihajlovića i prijemu Nedićeve vlade po Vojnom komandantu, predviđenom za istu večer.

Komandant Jugoistoka³ daje pregled situacije prema podlozi za dogovor (uporedi prilog).⁴

Vojni Komandant i Šef operativnog odeljenja Komandanta Jugoistoka su iz načelnih vojnih razloga za saradnju s četnicima pristajanjem na predlog za pregovore Draže Mihajlovića.⁵ Teškoću treba videti u tome da veliki zahtevi za naoružanjem Draže Mihajlovića ne mogu biti zadovoljeni iz sopstvenih zaliha pa ni u ratama. Šef operativnog odeljenja Komandanta Jugoistoka stoga predlaže, da se pri razgovorima ne diskutuje o visini zahteva za naoružanjem, nego da se izjavi spremnost za organizovanje četničkih formacija, njihovu obuku i naoružanje prema planu, da se za to raspoloživo oružje stvarno oslobodi a da se pri pregovorima dalje davanje oružja učini zavisnim od toga kako će se pokazati prve četničke grupe.

Vojni komandant smatra, da će pri hitnosti zahteva Draže Mihajlovića, ovaj insistirati da se odmah izdaju veće količine oružja i da se neće upuštati u obuku na duži rok.

Poslanik Nojbaher (Neubacher): Započinjanje razgovora s Dražom Mihajlovićem na osnovu sadašnje ponude je pitanje visoke politike, koje, obzirom na opreznu obazrivost prema srpstvu koje postoji kod vodstva Rajha, može da bude rešeno samo po vodstvu Rajha.⁶ Sada je bez dvojbe odlučujuća faza u situaciji na Balkanu uopšte. Specijalni opunomoćenik smatra smionu politiku potrebnom baš u srpskom centralnom području.

Draža Mihajlović je neosporno dokazao,

1. da želi da održava primirje s okupacionim silama i
2. da je on toliko antikomunista, da je usprkos engleskim ponudama dao prednost prosjačenju kod okupatora pred slogom s crvenom stranom.

---

² U nemačkim dokumentima Dražino prezime je napisano i kao »Mihajlović« i kao »Mihailović«; Redakcija to nije ispravljala.

³ Komandant Jugoistoka je bio baron fon Vajks Maksimilijan (Freiherr von Weichs Maximilian), i to od 22. avgusta 1943. do 25. marta 1945, kada je na njegovo mesto došao general-pukovnik Alexander Ler (Alexander Löhr).

⁴ Nalazi se u nastavku dokumenta.

⁵ Vidi u ovom prilogu dok. br. 1.

⁶ O tome je Hitleru referisano 22. avgusta 1944 (Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 4, dok. br. 112 i 114).

Obećanja Draže Mihajlovića u pogledu lojalnog držanja treba uzeti ozbiljno, pošto je Draža Mihajlović u pitanju antikomunizma uvek zauzimao dosledno držanje. Termini, koji su sa srpske strane ultimativno postavljeni za nas nisu od značaja i treba ih oceniti samo kao izraz za to, da je Draža Mihajlović u škripcu i da treba hitnu pomoć.

Draža Mihajlović se ravna verovatno na osnovu sledećih rasuđivanja.

1. Osnovna politička procena situacije, kojom su obuzeti svi antikomunistički krugovi svih zemalja Jugoslavije: Šta će se desiti kad bi Nemci napustili područje i nacionalne snage bi se same morale odbraniti od crvene opasnosti?
2. Visoki gubici Draže Mihajlovića u južnoj Srbiji.⁷
3. Pojačani loš odnos, u pogledu kvaliteta i količine naoružanja, prema Titovoj gerili koja je naoružana od Engleza.
4. Opasnost od mrvljenja organizacije Draže Mihajlovića od straha pred Titovom nadmoći.
5. Nesigurnost u redovima podvođa, među kojima se ne nalaze samo srpski idealisti, nego nedvojbeno i banditski karakteri.

Na nemačkoj strani treba raščistiti pitanje, koliko treba rizikovati. Specijalni opunomoćenik namerava, da prema vodstvu Rajha zastupa stanovište potrebe rizikovanja, osim u slučaju da protiv očekivanja mogu da budu dovedene dodatne nemačke divizije za umirenje srpskog područja. U svetlu bugarskog stanja i nesigurnosti, srpsko pitanje će sada možda naći pozitivniju ocenu kod vrhova. Čvrstini srpskog područja treba težiti politički i vojnički svim sredstvima: doslednim održavanjem kursa za zamenu novca i materijalnom podrškom i ohrabrenjem Srpstva postoji poslednja šansa da se Srbiju ponovo učini antikomunističkim izolacionim sredstvom (tamponom).

Političku slogu Nedić-Draža Mihajlović treba posmatrati kao činjenicu.⁸ Bez stvarne pomoći s nemačke strane Nedić

⁷ Radi se o neuspehim nemačko-četničkim dejstvima u operaciji »Trijumf«, koja je kod nas poznata kao topličko-jablanička operacija (vidi dok. br. 2, nap. 11 i dok. br. 5), kao i o neuspehom pokušaju četnika da spreče prodor Operativne grupe divizija NOVJ preko Koponika (vidi dok. br. 4, nap. 2 i dok. br. 21, 23 i 25).

⁸ Milan Nedić, predsednik srpske kvislinške vlade, i Draža Mihajlović su se, polovinom avgusta 1944, tajno sastali u selu Ražani (kod Kosjerića) i dogovorili o zajedničkoj borbi protiv jedinica NOVJ. Iz tog sporazuma proizašle su i sve kasnije konkretne akcije i mere oko sporazumevanja sa Nemcima (Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 4, dok. br. 112, nap. 19). U ovom prilogu vidi dok. br. 4.

se neće moći dugo držati. Pri prijemu njegovog kabineta po Vojnom komandantu koji predstoji, moraju stoga sve želje koje svakako treba s njegove strane očekivati, da budu primljene s pozitivnim interesom i treba staviti u izgled brzo prihvatanje odluke.

Komandant Jugoistoka i Vojni komandant isto tako izražavaju ubedenje, da se mora raditi brzo i temeljito. Specijalni opunomoćenik se u svom davanju izveštaja o srpskom pitanju Ministarstvu spoljnih poslova može pozvati na to, da njegovo shvatanje dele u svakom pogledu i vojne instance.

Poslanik Nojbauer (Neubauer) smatra obustavu antinemačke propagande od strane Draže Mihajlovića kao potrebni preduslov da bi se u Firerovom glavnom štabu predlozi za saradnju mogli zastupati s izgledom na uspeh.

Šef operativnog odeljenja Komandanta Jugoistoka označuje materijalnu mogućnost ispunjenja zahteva za oružjem kao neznatnu. Brojke stoga ne smeju za sada biti navedene, dok se može dati obećanje, da četničke bande budu naoružane slično tako dobro kao i druge velike jedinice koje su u Srbiji s naše strane naoružane. U početnom stadijumu celishodan je oslonac na Srpski dobrovoljački korpus, jer za Srpski dobrovoljački korpus nije potrebno specijalno odobrenje. Oružje treba dati samo u takvim količinama, za koje može biti data i dovoljna količina municije. Davanje oružja, za koje uskoro neće biti municije, moralo bi s protivne strane biti shvaćeno kao kršenje date reči.

Savetovanje 18. 8. 10.30 časova o saradnji s Dražom Mihajlovićem i budućoj politici u Srbiji.
Finansiranje Vermahta u Grčkoj.

Srbija

Vojni komandant Jugoistoka izveštava o prijemu Nedićevog kabineta prethodne večeri (uporedi protokol o pregovorima Vojnog komandanta). On nabacuje pitanje, da li nemačka strana može da primi delimično oštro formulirane prigovore sa srpske strane. Političku situaciju treba oceniti kao ozbiljnu, pošto je na premijera bez sumnje izvršen snažan pritisak od strane ekstremnih elemenata (Jonić).⁹

Poslanik Nojbauer: Unutarpolitički, Nedić mora da je bio pod snažnim pritiskom (Ljotić¹⁰ i drugi), koji ga je izgleda pri-

⁹ Borivoje.

¹⁰ Dimitrije.

nudio na preoštire zahteve i protiv svojeg boljeg ubeđenja. Apstrahirajući ovu unutarpolitičku nuz-pojavu, ostaje kao osnovna činjenica, da Nedić govori i dejstvuje pod opravdanim utiskom vrlo ozbiljne situacije na srpskom području. On se oseća razočaranim s nemačke strane i vidi divovski veliko komunističko ugroženje Srbije iz susednih zemalja Hrvatske i Bugarske već oživotvoreno u južnoj Srbiji. Nedićevo izlaganje se sastojalo iz 3 dela

- a) Protest protiv lošeg postupanja
- b) Uzvik upomoć iz ubeđenja da je za Srbiju najveća opasnost u odlaganju
- c) Konkretni predlog: Momentana izgradnja srpske vojske, masovna mobilizacija (levee en masse) Srpstva protiv crvenog partizanstva.

Ultimativni nastup Nedića objašnjava se:

- a) zbog navaljivanja Draže Mihajlovića
- b) zbog lične zabrinutosti
- c) huškači u vladi, kod kojih je možda namera da dokažu da nemačka strana uopšte nije u stanju da ispuni zahtev za naoružanjem.

Specijalni opunomoćenik smatra za celishodno, da se treba složiti s Nedićevim zahtevom da se municija odmah izda, pošto srpska situacija stvarno zahteva brzu nemačku odluku a srpska strana (Nedić) treba momentani podstrek.

Načelnik Štaba Komandanta Jugoistoka utvrđuje, da je pri nestašici pešadijske municije, bez novih dodela, kao momentana mera moguća u najboljem slučaju samo jedna gesta, čiji obim još treba da bude iznuden po Komandantu pozadine (orijentacija: 500.000 metaka). Načelnik štaba Vojnog komandanta Jugoistoka ukazuje na to, da je municija sredstvo komandovanja i da kod podele koju bi vršili Srbi postoji opasnost od rasipanja. Načelnik štaba Komandanta Jugoistoka izjavljuje, da ovde treba da važi namerno izdavanje municije kao političko sredstvo.

Poslanik Nojbaher predlaže kao sledeći korak:

1. U političkom pogledu neproblematična momentana mera davanja municije i podela po srpskoj vladi.
2. Pozitivan stav prema nameri Nedića da kupi oružje van Srbije. O poreklu i količinama neka Nedić dade podatke, da bi se moglo otkloniti političku reakciju.
3. Podnošenje izveštaja o srpskoj situaciji, koji će biti u saglasnosti jedan s drugim od strane Komandanta Jugoistoka i specijalnog opunomoćenika s mol-

bom za skoro zajedničko iznošenje Fireru s ciljem, da se postigne pozitivno rešenje ponuda Draže Mihajlovića.

Preduslov za direktne razgovore s Dražom Mijalovićem jest:

- a) Potpuno pretresanje i rasčišćavanje s Nedićem.
- b) Sankcionisanje novog političkog kursa po vodstvu Rajha

Pre tog rasčišćavanja, direktni razgovori s Dražom Mihajlovićem ne mogu se celishodno voditi. Svaki dogovor s Dražom Mihajlovićem mora da dovede do odluka koje će imati naročiti profil. Namera Draže Mihajlovića, da sam ostane u pozadini a Nedića da upotrebi kao reklamnu tablu, politički nam nije nepoželjna.

Načelnik štaba Komandanta Jugoistoka ponovno označava utanačenja s Dražom Mihajlovićem, kao vojnički potrebna i ukazuje na potrebu konsolidovanja Crne Gore, koja je oslobođena pod borbom 1. brdskoj diviziji. Nemačka strana mora bezuslovno da obezbedi, da pritom, od momentano dobro umirenih muslimanskih područja Sandžaka i Kosova koji se nalaze u izgradnji, Srbi budu daleko držani, da tamo ne izgubimo obraz (Opasnost od novih pokolja po Srbima — Đurišić).¹¹

Učesnici na Komandantskim diskusijama 17., 18. 8

17. 8

Komandant Jugoistoka

Komandant

Šef operativnog

Šef obaveštajnog

Predstavnik Min. Spolj. Poslova

Specijalni punomoćnik Min. Spolj. Poslova

Poslanik Nojbaher (Neubacher)

V.L.R Junker

K-da Vazduhoplovstva Jugoistoka

Komandant

Načelnik

Vojni Komandant Jugoistoka

Komandant

Načelnik

Šef Obaveštajnog

Komandant SS i policije

Grupenfirer Berenc¹² (Behrends)

18.8.

osim toga:
Načelnik

samo 18.8.

¹¹ Pavle.

¹² Herman (Hermann).

**OBAVEŠTENJE GENERALŠTABA VRHOVNE KOMANDE
VERMAHTA OD 25. AVGUSTA 1944. MINISTARSTVU INO-
STRANIH POSLOVA O RAZGOVORIMA MILANA NEDIĆA
SA KOMANDANTOM JUGOISTOKA O SARADNJI DRAŽE
MIHAILOVIĆA SA NEMCIMA U BORBI PROTIV NOVJ¹**

Strogo poverljivo

Generalštab oružanih snaga (inostrano odelenje)
Br. 2116/44 str. pov., inostr. II A 1.

Štab 25. 8. 1944.

9 primeraka
9-ti primerak

Upućeno

Ministarstvu inostranih poslova...²
Sadržaj: Srbija

Specijalni opunomoćenik za Jugoistok izveštava:

- 1.) a) Nedić se 18. 8. pri zajedničkim razgovorima vlade sa glavnim komandantom za Jugoistok obavezao, da će se pokret Draže Mihajlovića u svakom slučaju suzdržati od neprijateljskih dejstava protiv Nemaca. — Ljudstvo Draže Mihajlovića u buduće će osiguravati bezbednost cesta, železnice, transporta žita, rudnika i ostale pogone koji su od značaja za Nemce.
- Srpske nacionalne jedinice su pod Nedićevom komandom, koga priznaje pokret Draže Mihajlovića, spremne za odlučnu borbu protiv komunizma.³
- b) Nedić je istovremeno izjavio da je samo u tom slučaju sposoban da preuzme odgovornost vlade, u koliko bude bezodvlačno potpomognut nemačkim oružjem i zahteva:

3 miliona peš. metaka
50.000 pušaka
1.200 mašinki
6.000 puškomitraljeza
1.200 mitraljeza
1.200 minobacača
120 brdskih art. oruđa

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u Arhivu VII, NAV-T-77, r. 883, s. 5631175—176.

² Tri tačke označavaju nečitak tekst. Prevodilac misli da može biti: »Molim, samo za informaciju«.

³ Reč je o jedinicama SDK i SDS i SGS (vidi dok. br. 61).

sredstva za vezu
1 lovačku eskadrilu

- c) U sporazumu sa glavnim komandantom za Jugoistok specijalni opunomoćenik smatra da je neophodna hitna, odlučna i izdašna pomoć, iako možda ne u celom opsegu koji je pomenut. Danas postoji neposredna opasnost od proboja južne Srbije u slučaju da komunisti iskoriste istaknuti položaj kod Leskovca čime bi presekli Nemcima vezu ka jugu.
- d) Specijalni opunomoćenik sa punom odgovornošću veruje u Nedićevu lojalnost i u toj prilici vidi poslednju mogućnost da se nacionalno srpstvo u srcu Balkana suprotstavi boljševicima,
- e) Davanje odlučujuće pomoći Nediću, specijalni opunomoćenik je uslovio time da se posle ličnog dogovora sa D. Mihajlovićem preuzme odgovornost da ovaj neće udariti Nemcima u leđa.
- f) Na osnovu Firerovog naređenja od 29. 10. 43. o potrebi borbenog jedinstva protiv komunizma na Jugois-toku, specijalni opunomoćenik zamolio je opštu puno-moć za političku mobilizaciju nacionalnog srpstva i istovremeno zatražio od vojnog rukovodstva da se bezodložno dá pomoć u naoružanju.

U komunističkoj opštoj direktivi od 1. 7. 44. zahteva se da se pod svaku cenu spreči sporazumevanje Draže Mihajlovića, Nedića i Đurišića s jedne strane sa okupacionim vlastima s druge strane.⁴

Specijalni opunomoćenik zaključuje na osnovu informacije sa grčkog, albanskog i srpskog prostora da je moguća preorijentacija engleske partizanske politike. Prelaskom invazije u kontinentalnu fazu ratovanja, Crvena Armija je svoj glavni zadatak obezbeđenje otvaranja fronta na Zapadu, koji su joj namenili angloamerikanci, izvršila. Engleska će sada zbog toga najverovatnije također da zaigra na kartu nacionalnih balkanskih snaga, barem u toj meri da zakoči opštu ofanzivu crvenih partizana.

Zbog toga bi mogao pokret Draže Mihajlovića, koji se danas nudi Nemcima, ponovo da se orijentiše na Engleze. Ovo zahteva vezivanje Draže Mihajlovića i najboljih nacionalnih snaga Jugoistoka na Nemačku, pre no što se Engleska na tom prostoru suprotstavi sovjetskom napredovanju sredstvima gra-

⁴ Jedinice NOVJ su borbom sprečavale realizaciju njihovog sporazumevanja, pa druga direktiva s tim u vezi nije poznata.

danskog rata. Ovo vezivanje je u ovom trenutku najveće izloženosti ovih snaga moguće pa izgleda da je opravdano preuzeti i rizik koji iz toga proizlazi.

BR. 5

**ZABELEŠKA OBAVEŠTAJNE GRUPE NEMAČKIH KOMAN-
DI NA JUGOISTOKU OD 30. AVGUSTA 1944. SA SAVETO-
VANJA U ŠTABU KOMANDE JUGOISTOKA O AKTUELNIM
PITANJIMA SARADNJE SA DRAŽOM MIHAILOVIĆEM I
RAZVOJU CELOKUPNE SITUACIJE NA PODRUČJU JUGO-
ISTOKA¹**

Poverljivo

Grupa Obav.(KOS)
Br. 6498 (44 pov.)

30. 8. 1944.

Beleška

sa savetovanja 29. 8. 1944.

Učesnici:

General-feldmaršal baron fon Vajks (Freiherr von We-
ichs),

Ministar Nojbaher (Neubacher)

General Felber²

General Fibig³ (Viebig)

General-potpukovnik Vinter⁴ (Winter)

Gruppenfirer Berenc (Behrends)

General-major Vilke (Wilke)

General-major vitez fon Gajtner⁵ (Ritter von Geitner)

Tajni savetnik Junker⁶

Generalštabni potpukovnik fon Harling⁷ (Von Harling)

Konjički kapetan princ Vrede (Furst Wrede)

¹ Snimak originala (pisanog na mašini) u Arhivu VII, NAV-T-311, r. 192, s. 974—978.

² Felber Hans Gustav, tada vojnoadministrativni komandant Jugoistoka i, istovremeno, Srbije. Bio je neposredno potčinjen Vrhovnoj komandi Vermahta, a komandantu Jugoistoka je bio potčinjen u operativnom pogledu.

³ Martin Fibig (Fiebig), tada komandant avijacije Jugoistoka.

⁴ August Vinter (Winter), načelnik Štaba Grupe armija »F«.

⁵ Kurt riter fon Gajtner (Kurt Ritter von Geitner), tada na dužnosti načelnika štaba vojnoadministrativnog komandanta Jugoistoka.

⁶ Verovatno lice iz obaveštajne ili kontraobaveštajne službe.

⁷ Harling je bio načelnik Obaveštajnog odeljenja komandanta Jugoistoka.

1.) Do savetovanja je došlo usled izveštaja o navodno izmjenom držanju pokreta Draže Mihajlovića, a osim toga i zbog razvoja celokupne situacije na području Jugoistoka.⁸ Na to ministar Nojbahter konstatuje da je premijer Nedić — ukazujući na neudovoljene zahteve za oružjem ponovno izrazio nameru da demisionira — verno služi nemačkim interesima. Slično je i s Dražom Mihajlovićem, koji se do danas trudio da ne zauzme neprijateljsko držanje prema okupatoru. To isto važi i za ostale vodeće Srbe, koji su se pod parolom »Dajte nam oružje — onda pripadamo Vama«, lojalno držali. Premijer Nedić je saopštio ministru Nojbahteru da dosadašnje svoje stanovište ne može više da zastupa ni prema Draži Mihajloviću ni prema srpskom stanovništvu. Svi njegovi pokušaji, da kod okupatora naiđe na podršku, ostali su bez uspeha.

Dražo Mihajlović je, na osnovu razvoja situacije više no ikad prisiljen da dođe u posed oružja; gde će ga dobiti to je danas svedjedno.

Po mišljenju ministra Nojbahtera, za sada još neće doći do narodnog ustanka. Treba, međutim, računati s tim da Draža Mihajlović može svoje ljude, zbog neispunjenja svih prijavljenih zahteva, još manje da drži okupljene oko svoje ideologije. Od strane poslanstva će biti urađeno sve da se spreči neko političko klizanje zemlje. U svakom slučaju dobro je biti oprezan.

2.) General-potpukovnik Vinter konstatuje da je bitno da se spozna da oružje koje Draža Mihajlović traži ne stoji na raspolaganju. Ta činjenica je u prvom redu onaj momenat, od kojeg su uzročno zavisne sve vojne i političke pojave u pokretu Draže Mihajlovića.

3.) Ministar Nojbahter na to ukazuje da je potrebno da se nemačke trupe pokažu u Beogradu i oko njega. Na to komandant konstatuje da će za 6 dana jedan motorizovani puk biti prebačen u Beograd.

4.) Ministar Nojbahter saopštava da je zatražio da oružje koje Srbi nameravaju da kupe u Mađarskoj bude stavljeno na raspolaganje komandanta Jugoistoka na poziv. Uz to komandant zastupa gledište da, po njegovom mišljenju, Mađari mogu danas u manjoj meri da

---

⁸ Vidi zabeležku sa savetovanja na istom nivou održanog 26. avgusta 1944 (Zbornik NOR-a, tom XII, knj. 4, dok. br. 114).

se liše oružja nego ikad, pošto sve trebaju za nove formacije koje su sada u toku.

- 5.) General Felber zatim nabacuje pitanje zaštite velikih preduzeća važnih za privredu, naročito rudnika uglja, i uz to primećuje da on posle odlaska Bugara — koji su do sada s delovima vršili zaštitu — ono malo trupa koje stoje na raspolaganju mora da koncentriše odgovarajući težištu.

Na konstataciju general-potpukovnika Vintera, koju je stavio u vezi s tim, da u situaciji kada trupa nema dovoljno, u prvom redu treba zaštititi velika i za rat odlučujuća nalazišta, general Felber konstatuje da je i takva zaštita moguća samo privlačenjem poslednjih snaga.

- 6.) Ministar Nojbaher ukazuje na to da, po najnovijim obaveštenjima, okruglo 10.000 radnika nije primilo plate već mesec dana. On je preuzeo na sebe da i tu pomogne, ali će verovatno morati za to da upotrebi zlato.

- 7.) Ministar Nojbaher zatim iznosi pitanje otpreme Nemaca iz Rajha i saopštava da je za svoj sektor već povukao odgovarajuće konsekevence, tj. evakuaciju u domovinu. Na to grupenfirer Berens zauzima stanovište u tom što predlaže da se Nemce iz Rajha evakuiše samo u malim grupama, pošto se već sada može primetiti znatan nemir kod folksdojčera u Banatu. U pogledu pomagačica u štabu (ženske pomoćne snage u štabu) u Beogradu kod kojih je utvrđeno uznemirenje, general-potpukovnik Vinter može da ukaže samo na to da takva pojava kod Komande Grupe armija »F« nije utvrđena.

U zaključku, grupenfirer Berens ukazuje na pripadnike Ruskog zaštitnog korpusa, koje također treba uzeti u obzir pri evakuaciji u domovinu.

- 8.) Na pitanje grupenfirera Berensa da li da se sada poapse vodeće srpske političke ličnosti i vodeće pristalice Draže Mihajlovića, ministar Nojbaher odgovara sa »ne.« Isto takva odluka pada u pogledu pitanja da li da se oduzmu radio-aparati u Srbiji.
- 9.) Na konstataciju generala Fibiga da je kao predostrožnost odredio taoce u Banatu, ministar Nojbaher naglašava da je on načelno protiv svakog držanja talaca, jer po njegovom iskustvu to nikad nije pokazalo naročite uspehe. Uostalom, grupenfirer Berens na to naglašava da su Srbi u Banatu uvek pokazivali naročito prijateljsko raspoloženje prema Nemcima.

- 10.) Utanačuje se da se 30.8.44. održi savetovanje nemačkih rukovodilaca industrije na srpskom području kod gospodina načelnika štaba komandanta Jugoistoka.

Podela:

- 1.) Načelnik
- 2.) Operativno
- 3.) Predstavnik Ministarstva spoljnih poslova
- 4.) Operacijski dnevnik
- 5.) Obaveštajno (E)

BR. 6

DOPIS ŠTABA 7. SS DIVIZIJE »PRINC EUGEN« OD 11. SEPTEMBRA 1944. KOMANDANTU DRINSKOG KORPUSA POVODOM RAZORUŽAVANJA GRUPE NEMAČKIH VOJNIKA OD STRANE ČETNIKA KOD GORAŽDA¹

44 Div. Prinz Eugen

11. 9. 44.

Kdtu

Višegradske brigade

za Komandanta korpusa²

11. o.m. započele su četničke jedinice Drinskog Korpusa prelaz Drine u prostoru Goražde gde je došlo do borbe između njih i milicije bez obzira na prisutnost njemačkih trupa. Osim toga sa strane istih razoružana je jedna grupa njemačkih vojnika koja je u okolini kupovala sjeno. S tim u vezi uzmite na znanje sledeće:

I ako je to po našim informacijama u protivrečnosti sa naređenjima V.K. i za sada od lokalnog značaja moglo bi, ako se tome ne stane na put i oduzeto oružje odmah vrati, imati teške posledice jer se njemačka vojska ne može tretirati kao badoljovština.³ Tamošnja njemačka jedinica dobila je odgovarajuće naređenje. Kakve će to posledice imati u pogledu borbe protiv komunista možete sami izračunati. S obzirom na to ja vas pozivam da tamošnjeg lokalnog komandanta kaznite i da izdate sva potrebna naređenja da se ovakvi slučajevi u budućnosti nebi dogodili.

Pozdrav

¹ Original (pisan mastilom, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 231, reg. br. 11/14 (BH—X—222).

² Odnosi se na Aleksu Draškovića, komandanta Drinskog četničkog korpusa.

³ Po maršalu Pjetru Badolju (Pietro Badoglio), koji je posle svrgavanja Benita Musolinija (Benito Mussolini) postao predsednik italijanske vlade 25. jula 1943.

⁴ Potpis nečitak.

PRILOG III

DOKUMENTI NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
5800 S. UNIVERSITY AVENUE
CHICAGO, ILLINOIS 60637

SYNTHESIS OF POLYMERIZATION

The following reaction scheme illustrates the synthesis of a polymerization system. The starting material is a monomer with a functional group, which reacts with a catalyst to form a polymer chain. The reaction is carried out in a solvent at a specific temperature and pressure.

The reaction conditions are as follows: [monomer] = 0.1 M, [catalyst] = 0.01 M, [solvent] = 10 mL, T = 50°C, P = 1 atm. The reaction time is 24 hours.

The resulting polymer is characterized by its molecular weight and degree of polymerization. The molecular weight is determined by gel permeation chromatography (GPC), and the degree of polymerization is determined by end group analysis.

The polymerization is carried out in a stirred reactor. The monomer and catalyst are dissolved in the solvent, and the reaction mixture is stirred at the specified temperature and pressure. The reaction progress is monitored by sampling the reaction mixture at regular intervals.

The polymerization is terminated by the addition of a large excess of a monofunctional monomer. The resulting polymer is then purified by precipitation into a large volume of a non-solvent.

The purified polymer is then characterized by its molecular weight and degree of polymerization. The molecular weight is determined by GPC, and the degree of polymerization is determined by end group analysis.

The polymerization is carried out in a stirred reactor. The monomer and catalyst are dissolved in the solvent, and the reaction mixture is stirred at the specified temperature and pressure. The reaction progress is monitored by sampling the reaction mixture at regular intervals.

BR. 1

**ZAPOVEST POGLAVNIKA NEZAVISNE DRŽAVE HRVAT-
SKE OD 21. DECEMBRA 1944. ORUŽANIM JEDINICAMA
(NA PRAVCIMA BIHAČ—BOSANSKI NOVI—KOSTAJNICA
—ZAGREB—SLOVENIJA I GOSPIĆ—OGULIN—KARLOVAC
—ZAGREB—SLOVENIJA) DA NEOMETANO PROPUSTE I
OBEZBEDE PROLAZ DINARSKOJ ČETNIČKOJ DIVIZIJI
PRILIKOM NJENOG PREBACIVANJA U SLOVENIJU¹**

VRHOVNI ZAPOVJEDNIK
GLAVNI STAN POGLAVNIKA

Op. Br. 11585/taj.

U Zagrebu, dne 21. prosinca 1944.

PREDMET: Odpremanje četničke
skupine popa ĐUJIĆA
na područje N.D.H.

1. — GLAVARU STOŽERA USTASKE VOJNICE,	7. — MINISTRU ORUŽ. SNAGA (radi znanja)
2. — ZAPOVJEDNIČTVU P. T.S., ²	8. — GLAVARU GLAVNOG STOŽERA ORSA ⁴
3. — ZAPOVJEDNIČTVU USTASKE OBRANE,	9. — ŽUPANSTVU PRI PO- GLAVNIKU (radi zna- nja).
4. — ZČTVU, ³ ORUŽNIČ- TVA,	10. — POGLAVNIKOVOM VOJNOM UREDU (radi znanja),
5. — ZČTVU. DRŽAVNE REDARSTVENE STR- AŽE	11. — GLAVARU STOŽERA VRHOVNOG ZAPOV- JEDNIKA ORUŽ. SNA- GA U GLAVNOM STA-
6. — GLAVNOM RAVNA- TELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST,	

¹ Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, ANDH, k. 233 a, reg. br. 48/1.

² Poglavnikova Tjelesna straža.

³ Zapovedn.čtvu.

⁴ Oružanih snaga.

- NU POGLAVNIKA
(radi znanja).
12. — Sastavak.
13. — PREDSEDNIČTVU
VLADE (radi znanja),
14. — MINISTARSTVU
VANJSKIH POSLOVA
(radi znanja),
15. — MINISTARSTVU UNU-
TRAŠNJIH POSLOVA
(U.M.) (radi znanja).

Na temelju sporazuma između hrvatske i njemačke vlade odpremit će se četnička skupina popa ĐUJICA, ukupne jačnosti oko 6000 ljudi, iz područja južno BIHAĆA i južne LIKE, prema sjeveru u NJEMAČKU. Vjerojatni smjerovi pokreta: BIHAĆ — BOS-NOVI — KOSTAJNICA — NOVSKA — DUGOSELO — ZAGREB — ZAPREŠIĆ — GRANICA, odnosno GOSPIĆ — OGULIN — KARLOVAC — ZAGREB — ZAPREŠIĆ — GRANICA .

Zapoviedam

1. — da sve naše oružane postrojbe na označenim smjerovima bezuvjetno nesmetano propuste ovu četničku skupinu u svom prolazu. Tko se ogriješ ovoj zapoviedi stavit će se pred Ratni sud shodno okružnici Glavnog Stana Poglavnika br. 124/taj. od 13. 12. 44.

2. — da se četničku skupinu popa ĐUJICA u pokretu prema sjeveru do njemačke granice prati popratna postojba hrvatskih oružanih snaga, koja se u sporazumu s njemačkim zapovjedništvima ima brinuti za uredan i nesmetan prolaz skupine.

3. — ukoliko pomenuta četnička skupina bude prolazila područje pojedinih hrvatskih zapovjedništava, odgovorni zapovjednici izvjestit će odmah i najžurnije Minors-Operod.

POGLAVNIK
NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE
VRHOVNI ZAPOVJEDNIK
Dr. Ante Pavelić vl. r.

ZA TOČNOST:
GLAVAR STOŽERA VRHOVNOG ZKA. ORSN.
U GLAVNOM STANU POGLAVNIKA
Generalporučnik
Gruić

MP⁵

⁵ Okrugli pečat: »Nezavisna država Hrvatska — Ministarstvo vanjskih poslova«.

Nezavisna država Hrvatska
MINISTARSTVO VANJSKIH POSLOVA U ZAGREBU
Primljeno 28. XII.

22. XII. 1944.

Radna jedinica	Broj uruč. zapisnika	Broj priloga	Biljeg	Izvjestitelj
I N7	3905		... ⁶	

* Nečitak paraf.

Category	Amount	Percentage
Salaries	1,234,567	23.5
Benefits	567,890	10.8
Travel	123,456	2.4
Printing	98,765	1.9
Postage	76,543	1.5
Telephone	54,321	1.0
Supplies	43,210	0.8
Repairs	32,109	0.6
Other	21,098	0.4
Total	5,234,567	100.0

Summary of Expenditures

The total expenditures for the year ending June 30, 1954, were \$5,234,567, or 100 percent of the authorized amount. The largest single item was salaries, which amounted to \$1,234,567, or 23.5 percent of the total.

Benefits amounted to \$567,890, or 10.8 percent of the total. Travel expenditures were \$123,456, or 2.4 percent of the total. Printing and postage expenditures were \$98,765 and \$76,543, respectively, or 1.9 percent and 1.5 percent of the total.

Telephone and supplies expenditures were \$54,321 and \$43,210, respectively, or 1.0 percent and 0.8 percent of the total. Repairs and other expenditures were \$32,109 and \$21,098, respectively, or 0.6 percent and 0.4 percent of the total.

Comparison of Expenditures with Budget

The total expenditures for the year ending June 30, 1954, were \$5,234,567, or 100 percent of the authorized amount. The largest single item was salaries, which amounted to \$1,234,567, or 23.5 percent of the total. Benefits amounted to \$567,890, or 10.8 percent of the total.

Travel expenditures were \$123,456, or 2.4 percent of the total. Printing and postage expenditures were \$98,765 and \$76,543, respectively, or 1.9 percent and 1.5 percent of the total. Telephone and supplies expenditures were \$54,321 and \$43,210, respectively, or 1.0 percent and 0.8 percent of the total.

REGISTRAR

Name	Address	City	State	Zip
John Doe	123 Main St	Springfield	Ill.	62760
Jane Smith	456 Elm St	Chicago	Ill.	60601
Robert Brown	789 Oak St	Peoria	Ill.	61601
Mary White	101 Pine St	Rockford	Ill.	61101
James Green	202 Cedar St	Decatur	Ill.	62521
Elizabeth Black	303 Birch St	Normal	Ill.	62451
William Gray	404 Spruce St	Urbana	Ill.	62501
Patricia King	505 Willow St	Macomb	Ill.	61456
Richard Lee	606 Ash St	Normal	Ill.	62451
Susan Hall	707 Hickory St	Urbana	Ill.	62501
Thomas Young	808 Maple St	Macomb	Ill.	61456
Barbara Scott	909 Poplar St	Urbana	Ill.	62501
Charles Adams	1010 Walnut St	Macomb	Ill.	61456
Frances Baker	1111 Chestnut St	Urbana	Ill.	62501
George Miller	1212 Elm St	Macomb	Ill.	61456
Michelle Davis	1313 Oak St	Urbana	Ill.	62501
Donald Wilson	1414 Pine St	Macomb	Ill.	61456
Carol Moore	1515 Cedar St	Urbana	Ill.	62501
Edward Taylor	1616 Birch St	Macomb	Ill.	61456
Deborah Anderson	1717 Spruce St	Urbana	Ill.	62501
Joseph Thomas	1818 Willow St	Macomb	Ill.	61456
Kimberly Jackson	1919 Ash St	Urbana	Ill.	62501
Steven White	2020 Hickory St	Macomb	Ill.	61456
Christina King	2121 Maple St	Urbana	Ill.	62501
Gregory Lee	2222 Poplar St	Macomb	Ill.	61456
Stephanie Hall	2323 Walnut St	Urbana	Ill.	62501
Timothy Adams	2424 Chestnut St	Macomb	Ill.	61456
Rebecca Baker	2525 Elm St	Urbana	Ill.	62501
Christopher Miller	2626 Oak St	Macomb	Ill.	61456
Vanessa Davis	2727 Pine St	Urbana	Ill.	62501
Justin Wilson	2828 Cedar St	Macomb	Ill.	61456
Brittany Moore	2929 Birch St	Urbana	Ill.	62501
Brandon Taylor	3030 Spruce St	Macomb	Ill.	61456
Destiny Anderson	3131 Willow St	Urbana	Ill.	62501
Logan Thomas	3232 Ash St	Macomb	Ill.	61456
Sierra King	3333 Hickory St	Urbana	Ill.	62501
Isaac Lee	3434 Maple St	Macomb	Ill.	61456
Chloe Hall	3535 Poplar St	Urbana	Ill.	62501
Wyatt Adams	3636 Walnut St	Macomb	Ill.	61456
Madeline Baker	3737 Chestnut St	Urbana	Ill.	62501
Lucas Miller	3838 Elm St	Macomb	Ill.	61456
Skylar Davis	3939 Oak St	Urbana	Ill.	62501
Easton Wilson	4040 Pine St	Macomb	Ill.	61456
Alaina Moore	4141 Cedar St	Urbana	Ill.	62501
Grayson Taylor	4242 Birch St	Macomb	Ill.	61456
Brooklyn Anderson	4343 Spruce St	Urbana	Ill.	62501
Robert Thomas	4444 Willow St	Macomb	Ill.	61456
Chloe King	4545 Ash St	Urbana	Ill.	62501
Isaac Lee	4646 Hickory St	Macomb	Ill.	61456
Chloe Hall	4747 Maple St	Urbana	Ill.	62501
Wyatt Adams	4848 Poplar St	Macomb	Ill.	61456
Madeline Baker	4949 Walnut St	Urbana	Ill.	62501
Lucas Miller	5050 Chestnut St	Macomb	Ill.	61456

W A T E R I O N

LIČNA IMENA

A

Aćimović — vidi Žujović Mladen
 Aćimović Milan — 714, 950
 Adamič Luj — 218
 Adolf — vidi Momčilović Milorad
 Aero — vidi Jevđević Dobrosav
 Agej — vidi Smiljanić Dušan
 Ajdačić Filip — 379, 471, 521, 524,
 529, 572, 575
 Aksentijević Aleksandar — 306, 413,
 724
 Aleksander Herold (Alexandred, sir
 Harold Rupert Viscount of Turus)
 — 673, 674
 Aleksandra, grčka princeza — 197
 Alfons — vidi Radmilović Đorđe
 Andrej — vidi Prezelj Ivan
 Andrejević Andrej Vlasov — 746,
 958
 Andrejević Miodrag — 41
 Andrić Jovan — 901, 912, 913, 915,
 968
 Adrić Vojin — 53, 680
 Andrić Živorad — 419, 475, 487, 712,
 714
 Anđelić Đokan — 683
 Anđelković — 53
 Antić Z. Dragoljub — 850
 Antić Stojan — 43
 Antić Vojko — 341
 Antonović Dimitrije — 877
 Arandžević Aleksandar — 18, 228,
 241, 510, 516, 578
 Areta — vidi Prezelj Ivan
 Armstrong (C. D. Armstrong) — 146,
 215, 217, 309, 797, 808
 Arsović Dušan — 103, 105, 193, 229,
 231, 235, 238, 239, 241, 246, 253,
 364, 365, 367, 369, 372, 374, 499,
 500, 504—506, 508, 516, 755
 Atanasijević Dobrivoje — 850
 Avramović Dragić — 610

B

Babac Pavle — 87
 Bačović Petar — 73, 136, 244, 245,
 248—252, 255—257, 259, 264, 276,
 302, 337, 338, 352, 364, 367—369,
 373—381, 393, 394, 398, 413, 455,
 492, 493, 499, 502, 507—511, 515—
 518, 520, 521, 533, 534, 541—544,
 568, 569, 581, 587, 592, 594, 595, 666,
 669, 680—683, 687, 689, 697, 698,
 701—704, 706, 712, 714, 717, 723—
 725, 733—741, 744, 747, 752, 758,
 759, 763, 769—774, 776, 777, 828,
 830, 831, 853, 868, 887, 891, 894,
 896—899, 913, 917, 919, 921, 923—
 927, 929, 933, 936, 937, 940, 941,
 943, 946, 954, 964, 967, 968
 Badoljo — 1086
 Balkani Viliam — 1025
 Baletić Luka — 47, 57, 312, 399, 413,
 540, 595, 682, 697, 706, 712, 713, 722,
 723, 725, 737, 738, 854, 900, 919, 921,
 924, 926
 Bandović Milan — 666
 Banjičić Radivoje — 700
 Barišić — 1063
 Baron — vidi Jovanović Ljubomir
 Ljuba
 Baron Jože — 746
 Bečarević Božidar Boško — 441, 442
 Bejli Stenli (Bailey W. Stanley) —
 73, 797, 808
 Belajčić Vladimir — 147, 1031
 Belinić — 81
 Benedikt Valentin Skala — 972
 Benito Musolini — 1086
 Berenc Herman — 1080, 1083, 1085
 Berta — vidi Đurišić Pavle
 Besarović Savo — 950
 Binder — vidi Pavlović Ratimir
 Bjelajac Slavko (alijas Nikola De-
 kić) — 728

Blaca — vidi Trifunović Miroslav
 Blagojević, major — 220
 Blagojević, inž. — 725
 Blagojević Milovan — 601
 Blagojević Radovan — 413
 Blaško, vojvoda — 26
 Blaža, pporučnik — 320, 321
 Bogdiroga Vasilije — 270, 273
 Bogavac Jevrem — 251
 Bogdanović Dobrivoje — 638
 Bogdanović Predrag — 874
 Bogetić T. Lazar — 185
 Bojičić Vojislav — 193
 Bojišta Mile Saldo — 263
 Bojović Veličko — 582, 585, 587
 Bojović Vladislav — 103
 Bojović Vukašin — 99, 193, 524, 525
 Boljičić Vojislav — 102
 Bondžurović Ratomir — 54
 Borojević Đuro — 59
 Borota A. Gojko — 13, 65, 231, 232,
 236, 237, 240, 242, 247, 248, 250,
 252, 254, 255, 257, 363, 382, 383, 398,
 399, 441, 469, 472, 492, 498, 499,
 503—508, 510, 511, 513—516, 518,
 519, 520, 523, 526, 527, 541, 543, 562
 —565, 572, 573, 592, 593, 670—672,
 676, 678, 679, 680, 681, 683, 689,
 695, 707, 710, 714, 716, 717, 720,
 726, 728, 729, 731—733, 735, 736,
 740, 741, 745, 748, 752, 754, 755,
 761, 762, 769—771, 774, 777, 869,
 894, 896—900, 909, 912, 913, 917,
 918, 921—924, 926, 927, 932—934,
 938, 940, 941, 946, 950, 959—962,
 964—967
 Borović Dragutin — 718, 792, 795
 Bosić Boško — 793
 Boškov Todor — 559, 757, 977
 Bošković Blagota — 261, 263, 276,
 682, 689, 712
 Botić Miloš — 557, 558
 Božić Mile — 291
 Božić Savo — 18, 228, 234, 238, 240,
 500, 501, 505, 507—509, 511—516,
 518, 522—524, 527, 528, 529, 531—
 533, 536, 553—555, 557, 558, 561,
 571, 573, 574, 578, 580, 582, 583,
 657, 718, 719, 780, 819, 857, 858,
 883, 909, 918, 999, 1005
 Božić Cvijetin — 518
 Božić Živorad — 909, 916
 Božović Boža — 872
 Brajević Blažo — 676, 677, 737, 780,
 784, 802, 804, 817, 955
 Brana — vidi Simić Jevrem
 Branković Z. Strahinja — 853

Brašanac Drago — 251
 Brašić Ranko — 984, 985
 Broz Josip Tito — 26—31, 34, 40,
 81, 107, 148, 185—187, 198, 199, 218,
 220, 236, 304, 305, 309, 311, 313, 314,
 339, 340, 375, 376, 380, 383, 396, 397,
 401, 412, 422, 513, 514, 530, 538,
 553, 591, 674, 688, 690, 734, 736,
 739, 747, 748, 795—798, 808, 860,
 867, 883, 954, 993, 1011, 1012, 1018,
 1032—1034, 1036, 1039, 1041, 1043
 —1046, 1054—1056, 1061—1063,
 1072—1074, 1077
 Bubalo Vojin — 975
 Budisavljević Srđan — 1060
 Bulatović Krsta — 850
 Bulatović Rade — 850
 Bustur Branko — 683
 Bušatlija — 576

C

Cankar Izidor — 186, 1032, **1033**,
 1035
 Cap-Cap — vidi Božić Savo
 Cesarić Slavko — 756, 757
 Cimbaljević Vuksan — 359, 544
 Crljenica Marko — 350, 351
 Cvetanović Vladimir — 178
 Cvetković — 219
 Cvetković J. Dragutin — 850
 Cvjetičanin Milan — 344, 861,

C

Čang-Kaj-Šek — 412
 Čanić Nikola — 79, 82
 Čanović Nikola — 25, 62
 Čanović Radomir — 850
 Čečević — 358
 Čerčil Winston (Churchill, sir Win-
 ston Leonard Spencer) — 187, 198,
 217, 397, 412, 520, 521, 538, 541,
 550, 588, 596, 724, 748, 796, 929,
 930, 1032, 1034, 1053, 1056
 Čerek Savo — 131
 Černi Ivan — 1943, 1945
 Čiča — vidi Mihailović Draža
 Čika Branko — vidi Ostojić Zahari-
 je
 Čika Marko — vidi Trifunović Mi-
 roslav
 Čika Pera — vidi Kalabić Nikola
 Čubrilo Mile — 975

C

Čirić D. Nikola — 850
 Copić — 51, 727
 Corić, kurir — 689
 Cosić Trifun — 690, 691, 718, 758,
 929, 961—963, 965, 968
 Cuković Petar — 194

D

Dabić Božo — 352
 Dabić V. — 352
 Dal-Dal — vidi Đujić Momčilo
 Damić Dragan — 79
 Damjanović Lazar — 683
 Damjanović J. Miodrag — 481, 620,
 863, 904, 911, 962, 964, 966—969,
 995
 Damjanović Stevan (Leko) — 18, 19,
 72, 229, 241, 247, 315, 316, 363, 370,
 489, 498, 523, 525, 543, 579, 590, 677,
 678, 679, 684, 685, 688, 694, 696, 700,
 706—709, 721, 722, 727, 735, 737, 741,
 743, 751, 757, 770, 771, 868, 884, 898
 —900, 902, 904, 908, 912—914, 918,
 920, 924, 930, 935, 938, 961—963,
 965, 967, 968, 1004, 1006
 Danković Trajko — 850
 Dapčević Peko — 62, 138, 185, 502,
 677
 De Gol Šari (Gaulle Charles André
 de) — 673, 797
 Denić M. Sreten — 850
 Derikonja Savo — 13, 65, 240, 498,
 526, 565, 592, 75d, 759, 770, 773,
 917, 936, 966
 Despotović Sima — 196
 Dimitrijević Branimir Džim — 331
 Dimitrijević Dragoljub (Šane) — 593,
 739
 Dimitrov Georgi Gemeto — 797
 Dobrašinić Dragoljub — 785
 Doder Relja — 728, 752, 755, 924,
 933
 Dodoš Boško — 911
 Domazet Avgustin — 631, 632, 635
 Dobrosavljević Jovan Joca — 175
 Dončev — 166
 Donovan Vilijam (Donovan J. Willi-
 am) — 146
 Dožić Gavriilo — 715, 722, 746, 942,
 959, 968
 Dra Dra — vidi Vukadinović Savo
 Dragičević Miloš — 122
 Dragosavljević Stanko — 960

Drašković Aleksa — 72, 73, 232, 251,
 321, 332—334, 361, 363—369, 373,
 374, 381, 499, 503, 505, 523—575,
 527, 528, 536—539, 543, 579, 595,
 649, 669, 678, 683, 689, 690, 717,
 723, 725, 754, 892—894, 896, 899,
 903, 919, 921, 938, 1086
 Drenović Uroš — 17, 291
 Drljević Sekula — 853, 854, 970
 Drljević Radoslav — 683
 Dučić Jovan — 1053
 Dučić Mihailo — 219
 Dugić Živomir — 827
 Dujmić — 560
 Đukić Milan — 400, 492, 510, 572,
 719

Đ

Đaković Dušan — 9, 10, 91
 Đermanović, poručnik — 734
 Đerzelez — 771
 Đokić — 513
 Đokić M. Radivoje — 850
 Đonović Jovan (Luka) — 596, 673,
 723, 795, 796, 929
 Đorđević Božidar — 850
 Đorđević Cvetan Ceka — 26
 Đorđević Dobrivoje — 822
 Đorđević Hranislav — 359
 Đorđević Irinej — 187, 723, 953
 Đorđević Ljubiša — 331
 Đorđević J. Ljubomir — 850
 Đorđević Sekula — 970
 Đorđević Vladimir — 850
 Đujić Momčilo — 10, 234, 237, 245,
 351, 392, 407—410, 490, 491, 535,
 565, 589, 590, 666, 680, 685, 694,
 695, 709, 713, 715, 719, 721, 728—
 732, 739, 742, 743, 746, 775, 863,
 909, 920, 923, 928, 940, 941—943,
 952, 954, 957, 959—961, 964, 973,
 975, 1090
 Đukanović Jovan — 84, 568
 Đukanović, kapetan — 598, 599, 604
 Đukić Novo — 684
 Đukić Svetislav Sveta — 143, 350,
 985
 Đukić Vladimir Vlado — 75, 248, 367,
 377
 Đurček Pavle — 45
 Đurić Cvijetin — 627
 Đuričić Radoslav — 760
 Đurišić Pavle — 18, 20, 23, 25, 62,
 72—74, 97, 112, 194, 229, 231, 235,
 238, 239, 243, 244, 250, 253, 271, 322,

334, 341, 363, 366, 371, 374, 377,
 383, 384, 386, 394, 489, 499, 501,
 502, 505, 506, 508, 511, 516, 517,
 520, 523—528, 530—532, 534, 535,
 537—545, 568—571, 576, 577, 580,
 581, 582, 584, 585, 587—591, 594—
 596, 641, 646, 649, 652, 655, 656,
 657, 659, 661, 662, 665, 666, 680—
 684, 688—690, 692, 693, 697, 704, 706,
 713, 717, 722, 723, 725, 732—734,
 736—739, 741—745, 749—751, 754,
 755, 761—763, 765, 775, 777, 780,
 786, 787, 791, 800, 802, 803, 813—
 819, 821, 835, 838, 843, 844, 851—
 854, 864, 869, 887—888, 899, 904,
 907, 921, 924—927, 930—936, 939,
 940, 943—949, 951—953, 955—959,
 962—964, 966, 970, 1002, 1080, 1082

Đurišić Vasa — 785
 Đurković — 524
 Đurković Milorad — 878
 Đurović Bogoljub — 178
 Đurović Đura — 673, 690, 1035
 Đurović Milinko — 879
 Đurović Nikola — 61

DŽ

Džadvin — 1057
 Džaković Dušan — 408
 Džaković Mitar — 715, 719, 720, 722,
 736, 743, 917, 920
 Džemerson — 1057
 Džombić Mirko — 59

E

Emeri Džulian (Amery Yullian) —
 383, 535, 538, 584
 Emeri S. Leopold (Amery) — 584,
 587
 Eraković Simo — 68
 Erić O. Lazar — 869

F

Fang — vidi Jovanović Ljubomir
 Ljuba
 Felber Hans Gustaf — 1083, 1085
 Ferizović — 693, 907
 Ferko — vidi Borota Gojko
 Fiat — vidi Trifković Sveta
 Fibig Martin — 1083, 1085

Ficroj Maklin (Fitzroy Maclean) —
 1032
 Filipović Dragoljub — 612, 617
 Filipović Milutin — 830
 Filipović Radoslav — 727
 Filović, poručnik — 10
 Fin — vidi Arsović Dušan
 Fleš — vidi 2. ravnogorski korpus,
 Predrag Raković i Cosić Trifun
 Fotić Konstantin — 217, 218, 220,
 222, 685, 723, 724, 926, 1053
 Fotić Milan — 739, 959
 Francetić Jure — 426
 Frengiš — 221
 Frindlo — 1047

G

Gaćeša M. Miloš — 792
 Gajić Pavle — 559, 575, 689, 858—
 860, 868, 954, 968
 Gajtner (Kurt Ritter von Geitner)
 — 1083
 Gara — vidi Gašparević Branko
 Garašević Žarko — 559
 Gašparević Branko »Gara« — 728,
 732, 735, 740, 799, 932, 965
 Gavrilović, ministar — 1043, 1044
 Gavrilović Borivoje Bora — 959
 Gavrilović Milan — 724, 954
 Gavrilović Radomir — 178
 Georgijev Kimon — 164
 Getsa — vidi Smiljanić Dušan
 Glavatović Radonja — 876
 Glumac Stevan — 534, 689, 712
 Gogać Todor — 350
 Gojnić Blažo — 113, 284, 501, 524,
 539, 647, 688, 692, 712, 755, 904
 Gordić Nikola — 881
 Grafenštajn Joakim (Gravenstein
 Joachim) — 491
 Grahovac Stevan — 262
 Grol Milan — 954
 Gros, pukovnik — 235
 Grozdanić Milan — 710, 726, 731,
 741, 917, 922, 929, 960
 Grubač Pavle — 736, 744
 Grum Anton — 80
 Gutić Vasilije Vaso — 225, 274, 275,
 276, 281, 283, 352, 772
 Guzina Tomo — 258, 259, 261—275,
 277—282

H

Hal Kordel (Hull, Cordel) — 216,
 412

Halibašić K. — 562
 Hamović Božidar — 546, 547, 918
 Hariman Averal (Averel Williams
 Harriman) — 397
 Harington — 1057
 Harling — 1033
 Hartman — 398, 399
 Hasanagić Ćamil — 33, 251, 365, 518
 Hasanbegović Nurija — 700
 Hektor — vidi Damjanović Stevan
 Leko
 Henri Vilson (Henry Maitland Wil-
 son) — 222, 376, 400, 407, 412, 413,
 596, 673, 723, 1032, 1033, 1039
 Herman — vidi Vranješević Slavo-
 ljub
 Hervart (Herwarth) — 1068
 Hinko — 709, 727, 922
 Hitler Adolf — 132, 133, 135, 155,
 374, 398, 729, 1088, 1074, 1076, 1080
 Horah (Horak) — 1068
 Hubert — vidi Salatić Danilo

I

Idn — 797
 Il-II — vidi Očokoljić Simeun
 Ilić Dragojle — 178
 Ilić Ilija — 129
 Ilić Milan — 160, 163
 Ilić Milorad — 713, 719, 920, 959
 Ilić Sava — 45
 Irić — 364
 Ištvan Heroj — vidi Baćović Petar
 Ivančević Tomica — 974
 Ivanišević Radomir — 87
 Ivanović Bogdan — 627
 Ivanović Boža — 878
 Ivetić Đuro — 526, 569
 Ivović Dobrosav — 850

J

J. Vojin — vidi Vejin Ilija
 Jalčin — 796, 797
 Jan-Jan — vidi Damjanović Stevan
 Leko
 Janičić M. Ivan — 71, 95, 256, 526,
 569
 Janković Dragoslav — 601
 Janković Radenko — 829
 Jauković Staniša — 332
 Jelić Milan — 780
 Jelovac Milutin — 251, 537, 542, 545
 Jenki — vidi Baletić Luka

Jeremić Bogdan — 559
 Jevđević Dobrosav — 7, 10, 85—92,
 407, 409, 410, 490, 491, 685, 695, 699,
 713—715, 719—722, 726, 727, 728,
 730—732, 736, 737, 739, 742, 745,
 746, 749, 773, 775, 776, 808, 863,
 894, 901, 917, 920, 922, 923, 932, 938,
 942, 945, 947, 953, 957, 958, 961—
 963

Jeftić Miloš — 955
 Jevtić Ilija — 492, 693, 719, 720, 728,
 729, 731, 740, 749, 920, 928
 Jevtić Miodrag — 601
 Joanikije, mitropolit — 595, 683
 Jonić Borivoje — 211, 421, 423, 424,
 471, 487, 893, 1078
 Jonić Miodrag — 546—548
 Jordović Gojko — 178
 Jotić Milan — 169
 Jovanović, poručnik — 73
 Jovanović Branko — 48
 Jovanović Ćedomir Ćedo — 319
 Jovanović Dušan — 1003
 Jovanović Jovan Deda — 53
 Jovanović Ljubomir Ljuba Patak —
 57, 287—289, 471, 474, 497, 498, 636,
 637, 660, 661, 668, 670, 671, 678,
 692, 743, 747, 750, 751, 756, 758,
 762, 763, 774, 779, 780, 784, 801—
 804, 811, 840, 846, 901, 926, 913,
 932—935, 939, 943—944, 955, 957,
 964, 969

Jovanović Milijan — 348, 708
 Jovanović Miroje — 18, 613, 935
 Jovanović Slobodan — 186, 188, 553
 Jovanović Vlada — 920
 Jovanović Zoran — 619, 686, 691, 693,
 696, 710, 900, 950

Jovi (ćerka Rut Mišel) — 219
 Jović Ljubomir — 850
 Jović S. Nikola — 850
 Jović Radomir — 850
 Jović Zvonimir — 58
 Jovović Jakov — 22
 Jovović Milisav — 61
 Jovović L. Stevo — 166, 349, 350,
 389, 878
 Jozepović Ante — 631
 Jugo Smajo — 352, 353
 Julinac Preslav — 878
 Jungenfild, pukovnik — 143
 Junker — 1067, 1080, 1083
 Jusuf Žan — 576

K

- Kačić Drago — 1060
 Kalabić Nikola — 37, 42, 316, 341, 345, 350, 394, 462, 471, 492, 495, 496, 498, 510, 533, 546, 548, 572, 586, 598, 600, 611, 637, 668, 670, 672, 677, 679, 681, 685—688, 691, 692, 696, 697, 699, 705, 706, 707, 710—712, 714, 733, 736, 738, 780, 784, 801—805, 810, 811, 813, 831, 844, 859, 884, 885, 892, 896, 898—905, 907, 911—913, 915—917, 932, 935, 941, 945, 950, 951, 953—956, 1004, 1006, 1019, 1068
 Kalaitović Vuk (Kalait) — 18, 195, 196, 251, 333, 334, 341, 349, 361, 363—365, 367, 372, 499, 518, 523, 529, 533, 534, 537, 568, 584, 682, 827, 828, 899, 945, 970
 Kapetanović Aburahman — 638
 Kapetanović Miodrag Mile — 695, 731, 958, 980, 984
 Kapor Čeda — 262
 Karadorđević Petar II — 7, 9, 30, 31, 132, 134, 138, 188, 197, 216, 219, 222, 251, 323, 353, 368, 375, 376, 400, 432, 514—516, 519, 690, 724, 732, 741, 746—749, 795, 889, 928, 959, 960, 1037—1041, 1046, 1049, 1053—1055, 1057—1061, 1074
 Karić Hato — 700
 Kardelj Edvard — 954
 Kasalović Zdravko — 229, 253, 656, 706, 949
 Kaše Zigfrid — 714, 917
 Kaudal — vidi Đurišić Pavle
 Keler — 564
 Kemura Ahmed — 562
 Kern Ivan — 1043
 Kerović Radivoje — 18, 228, 241, 698
 Keserović Dragutin — 38, 43, 53, 147, 152, 154—158, 348, 382, 388, 391, 402, 417—419, 471, 473, 482—484, 486, 494—498, 527, 530, 546, 548, 578, 579, 585, 597, 613, 615, 616, 624, 625, 630, 636, 637, 668—672, 674, 678, 685, 687, 688, 692—694, 696, 699, 705, 706, 708, 712, 721, 722, 727, 738, 779, 800—802, 804, 810, 813—819, 831, 839, 840, 842—844, 870, 881, 882, 884, 885, 894, 895—897, 899—916, 944, 955—957, 976, 977, 978, 980, 999, 1000, 1002, 1004—1006, 1008—1010, 1017, 1019
 Kitanović Milorad — 850
 Klaić, general — 79, 80
 Knežević Nikola — 796
 Knežević Živan — 215, 217, 221—222, 796, 1039, 1053, 1057
 Kojić Miodrag — 45, 656, 755
 Kojović Nikola — 689
 Kolarević Milomir — 37, 169, 170, 230, 233, 246, 252, 361, 366, 381, 499—501, 524, 575, 808, 809, 960
 Kolben — vidi Novak Karlo
 Komarčević Vladimir — 44, 46, 81, 118, 142—144, 295, 312, 336, 339, 341, 342, 350, 429, 430, 540, 591, 643, 648, 656, 657, 671, 677, 693, 730, 735, 737, 738, 743, 778, 804, 811, 833, 898, 907, 925
 Kondor — vidi Radović Dušan
 Konrad — 980, 983
 Kontić M. Đuro — 975
 Konjević Nikola — 975
 Koprivica Mihailo — 255
 Košutić Kostadin »Janko« — 600
 Kora — vidi Ostojić Zaharije
 Korac, poručnik — 9, 89
 Korac Božidar — 913
 Kosanović Nikica — 86, 89, 90
 Kosanović Sava, Savica — 186, 1032, 1035, 1036, 1059, 1060
 Kosorić Radivoje — 12, 247, 254, 506, 515, 544, 690, 754, 904, 934, 938, 959, 960, 962, 966
 Kosorić Pero — 366
 Kosović Niko — 234
 Kostić Boško — 958, 963
 Kostić Dimitrije — 878
 Kostić Nikola — 683
 Kostić M. Sava — 850
 Kotarac Marko — 295
 Kovač Ivan — 147, 1031
 Kovač Miloš — 68
 Kovačević Aleksa — 352
 Kovačević Branko — 246, 560, 637, 654, 656, 787, 967
 Kovačević Mirko — 130
 Kovačević Radovan — 225, 226
 Kovačević Risto — 66, 93, 239, 256
 Kovačević Slobodan — 108
 Kovačević Vlado — 352
 Kramer Elsvort (Ellsworth) — 147, 402, 870—874
 Krek Miha — 186, 743, 928, 953, 1032, 1033
 Kriger Egon — 696, 911
 Kristiforović Luka — 219
 Kristof (Ribar) Jovanka — 7, 11, 85—88, 92, 776, 947
 Krivošić Velimir — 136, 252, 256,

322, 537, 562, 588
Krnjević Juraj — 954, 1054
Kujović Radule — 23, 24
Kukić Ilija — 39
Kukurikov Pavle — 841
Kupi Abas — 383
Kureš Miloš — 66, 339, 455, 537, 698
Kuzmanović J. Dragoljub — 853
Kuzmić Dragutin — 80, 437, 771

L

Lakić Gojko — 151
Lalatović Mirko — 539, 642, 644, 656,
657, 688, 711, 737, 743, 745, 753, 755,
761, 854, 891, 892, 901, 906, 916, 918,
920, 922, 931
Lalić Aleksandar Aleksa — 193,
587, 595
Lalić Mihailo — 857
Lalić Nikola (Nick Lalich) — 147
Lalić Radoslav — 68
Lalić Rako — 95
Lalić Đ. Vasilije — 860
Lapčević Milorad — 81, 118, 142—
144, 345
Lavičević — 705
Lazarević, major — 560
Lazarević M. Dušan — 111
Lazarević S. Petar — 182
Lazičić Branslav Brana Cvrlje —
290, 291
Lazić Jeremija Zeka — 18
Lazić Mirjana — 147
Lazović Novica — 112
Lazović O. Živan — 426, 497, 498,
624, 630, 632, 635, 637, 732, 801
Lekić, inž. — 863
Leković Milivoje — 178
Leohin Ivan — 480
Ler Aleksander (Löhr Alexander) —
733, 752, 755, 1076
Lipovec, mitropolit — 723
Lojović Marko — 262, 277
Lončarević Andrija — 724
Lorens — vidi Lozo Miroslav
Lozo Miroslav — 549, 760, 761, 776,
940, 941, 946
Lučić Borivoje — 129
Lugonjić Marko — 741
Lukačević Vojislav Voja — 18, 19,
72—74, 135, 136, 195, 215, 227, 233,
242, 248, 250—252, 254—256, 281,
302, 322, 323, 333, 353, 354, 363,
365—367, 373, 374, 377, 378, 380,
381, 401, 425, 504, 505—511, 517,

518, 520, 526, 533, 534, 536—540,
562, 563, 566—569, 581, 586—588,
654, 684, 714, 734, 808, 917, 924
Lukavac Radisav — 251
Lukić, poručnik — 53
Luković Stevan — 178

Lj

Ljotić Dimitrije — 25, 26, 39, 373,
374, 713, 715, 719, 728, 729, 730,
732, 736, 739, 742, 743, 745, 746,
749, 772, 773, 863, 928, 930, 953,
959, 961, 964—966, 1078
Ljumović Krsta — 666

M

Maček Vladko — 29, 247, 371, 746,
747, 950, 1011, 1014, 1015
Mačević Milan — 683
Magazinović, kapetan — 360
Majstorović Dobrivoje — 159
Majstorović Jovo — 971
Mak Daul Robert (Mc Dowell H. Ro-
bert) — 147, 166, 185, 208, 303, 379,
384, 396, 397, 508, 509, 527, 536,
699, 870, 906, 1011, 1055
Maklejn Nil (Mc Lean Neiy) — 383,
580, 1034
Makmilan Harold (Macmilan Ha-
rold) — 1033, 1034
Maksimilijan Vajks (von Weichs
Maximilijan) — 374, 1076, 1083
Manderović Milija — 178
Mandić Ante — 1060
Mandić Jovan — 506
Mandić Miljan — 193
Manić S. Borivoje — 42, 43, 955
Marčetić Rastko — 959
Marga — vidi Pavlović Ratimir
Marić Živorad — 607
Marinković Kosta — 44
Marinković Milivoje — 850
Marjan, poručnik — 8, 9
Marjanović Đuro — 178
Marjanović Miloš — 23
Markaj Mark Đon — 576
Markling — 384, 530, 534
Marković V. Miloš — 37, 178, 203,
206, 322, 323, 341, 342, 350, 379,
381, 456, 466, 480, 489, 521, 524,
529, 570, 709, 804, 817, 907
Marković Milovan — 841
Marković Pavle — 230

Marković Rajko — 124
 Marković V. Svetislav — 850
 Marković Vojislav — 295
 Marković Zivojin Žika — 165, 192
 Marjanović Pavle — 794
 Marović Vasilije — 71, 73, 74, 373,
 399, 492, 579, 693, 720, 728, 729,
 731, 732, 739, 740, 742, 749, 771—
 773, 775, 776, 923, 928, 949, 959,
 961
 Martinović Marko — 292
 Marušić Drago — 1059
 Masalović Miloš — 26
 Mastinović, pop — 262
 Mata vulj Sima — 18
 Matić Milisav — 457
 Matić V. Milorad — 793
 Matičević Mata — 426, 429, 432, 435,
 549, 720, 739
 Matović Milan — 251, 478, 670
 Matović, ppor. — 533
 Maus — vidi Borota Gojko
 Mazić Spasoje — 247, 399, 455, 456,
 458, 537, 594, 681, 717, 740, 867,
 950, 960, 966
 Medić P. Milan — 116, 117, 625, 630
 Mensfield R. Valter (Walter R. Man-
 sfield) — 73, 215—217, 304, 1057
 Mićović, poručnik — 256
 Mihailović Aleksandar Saša — 144,
 341, 342, 345, 349, 417, 419, 430,
 715, 756, 771
 Mihailović Dragoljub Draža — 7, 11,
 17—19, 21, 25—33, 37, 40, 41, 44,
 45, 47, 49, 71, 73, 74, 79, 80, 84, 88,
 89, 118, 121, 142, 144, 146, 147, 155,
 163, 164, 166, 169, 185, 193—200,
 208, 215—218, 224, 233, 245, 250, 291,
 303, 304, 309, 321, 333, 338, 361, 362,
 264—366, 374—376, 378, 379, 384—
 386, 395, 396, 400, 407, 409, 411,
 413, 419, 420, 422—426, 429, 432,
 435, 437, 441, 442, 467, 469, 471,
 472, 481, 484, 488, 493, 495, 496,
 498, 509, 510, 513, 527, 530—532,
 535, 536, 547, 551, 553, 555, 560,
 565, 572—575, 578, 582—585, 596,
 597, 603, 620, 625, 626, 628, 630, 637,
 642, 645, 652, 657—662, 666—668,
 681, 691, 700, 701, 719—724, 727—
 731, 732, 735, 737, 742, 743, 746,
 748, 751, 761, 767, 773, 776, 781,
 786—788, 791, 795—797, 799, 801,
 803, 804, 808, 809, 811, 813, 815—
 817, 819, 823, 831, 837, 844, 852—
 854, 858, 863, 864, 868, 869, 874,
 876, 879, 881—883, 885, 886, 888—

891, 894, 897, 899, 904—906, 909,
 910, 915, 917, 918, 924, 928, 929,
 941, 943, 949, 952, 957, 958, 961—
 965, 968, 969, 984—987, 993, 994,
 1000, 1001, 1003, 1006—1008, 1010,
 1018, 1019, 1024, 1031—1033, 1035—
 1039, 1045, 1053, 1054, 1056, 1057,
 1067—1085
 Mihajlović Joca — 17, 510, 560, 561,
 574
 Mihailović Radosav — 178
 Milovil — vidi Jovanović Ljubomir
 Patak
 Mijatović Vasa — 351
 Mijić Svetozar Mića — 319
 Mijović Milivoje — 1061, 1064
 Mijović Novak — 238, 446—448
 Miki — vidi Račić Dragoslav
 Mikić Luka — 559, 858
 Mikić Ljubiša — 871, 872, 875
 Miladinović, kapetan — 53
 Miladinović Jovan — 960
 Milaković Nikola — 558
 Milanović Luka — 290
 Milanović J. Petar — 850
 Milanović Zarko — 368
 Milenković Stojan — 850
 Milentijević Vidoje — 178
 Miletić, major — 560
 Miletić, lekar — 62
 Miletić Nasto — 193
 Miletić Petar — 368
 Milićević Milorad — 178
 Miličić Antonije — 296
 Mildragović Džon (Mildragovich
 John) — 147
 Milinović Branko — 234
 Milivojević Božidar — 178
 Milojević Vladimir — 284
 Milosavljević, kapetan — 53
 Milošević Aleksandar — 202, 206,
 456, 466, 480, 682, 685, 839, 840
 Milošević Čeda — 44, 45
 Milošević Danilo — 628
 Milošević P. Milorad — 850
 Milošević Nikolija — 159
 Milovanović Milutin — 244, 246, 366,
 487, 494, 495, 501, 586, 912, 913
 Milutinović Milutin — 839, 840
 Milutinović Vladimir — 258, 354,
 395, 772
 Miljanović, kapetan — 696
 Miljevac — 263
 Miljković Svetislav — 850
 Miljković Vljako — 850
 Mira — vidi Kristof Jovanka
 Mišić Jovan — 230, 245, 291, 937

Mitić Đakom — 850
 Mitić Milorad — 714, 743, 808, 809, 961
 Mitić Živojin — 40
 Mitranović Borivoje Bora — 252, 254
 255, 291, 367, 381, 498, 499, 503, 505, 512—515, 518—520, 524, 543, 547, 548, 574, 720, 739, 741, 745, 748, 759, 774, 867, 911, 917—919, 940, 960, 966
 Mitrović — 241
 Mitrović Aleksandar — 850
 Mitrović N. Jovan — 792
 Mitrović Milan — 506
 Mitrović Mitar — 683, 684
 Mitrović Sava — 807
 Mitrović Sima — 137
 Mitrović Sveto — 292
 Mladenović Mladen — 43, 341, 345, 350, 419, 483, 487, 494, 495, 496, 498, 636, 660, 661, 670, 675, 676, 694, 707, 708, 711, 714, 718, 737, 743, 750, 751, 753, 754, 757, 758, 763—769, 773, 776, 780, 782, 784, 804, 811, 850, 893, 900—915, 934, 943—946, 948
 Mladenović P. Mladen — 850
 Mladenović Đ. Uroš — 850
 Mladenović Petar — 808
 Mladenović Đ. Živadin — 393, 861
 Mojsilović Momčilo — 482, 602
 Moljević Stevan — 306, 411, 412, 690, 597
 Moljković Milija — 480
 Momčilo Milorad — 224, 233, 246, 252, 254, 255, 322, 364, 367, 369, 456, 458, 465, 480, 498, 499, 502, 503, 505, 508, 510, 511, 515, 519, 521, 531, 535, 537, 540, 562, 569, 587, 593, 594, 596, 670, 681—683, 689, 697, 698, 713, 717, 722, 729, 734, 738, 763, 826, 827, 894, 899, 917, 970
 Monblan — vidi Borota Gojko
 Montgomeri — 1043
 Morfi Robert (Morphv Robert) — 1033, 1034, 1039
 Mrđenović — 449
 Mrković Jaksim — 262
 Milalić Mustafa — 426, 562, 737, 761, 897
 Murat Mato — 576
 Musulin Džordž (George) — 146--149, 217, 219
 Mušicki Kosta — 39, 40, 118
 Muzikravić Lj. Marko — 321, 329,

330, 457, 459, 460, 466, 471, 480, 552, 591, 652, 653, 697, 838, 912

N

Najdhold Fric (Fritz) — 302
 Nakičević Abdulgafar — 700
 Nar—Nar — vidi Đujić Momčilo
 Nedeljković Milovan — 799
 Nedeljković L. Stanimir — 850
 Nedić Milan — 9, 19, 25, 26, 39, 118, 230, 373, 374, 399, 423, 492, 600, 713, 715, 743, 746, 753, 772, 860, 928, 937, 938, 1072, 1074, 1076—1082, 1084
 Nedić Neško — 38, 64, 108, 110, 117, 155, 158, 204, 205, 207, 296, 298, 311, 318, 328, 331, 336, 342, 350, 471, 540, 593, 636, 637, 660, 661, 693, 745, 747, 749, 750, 752, 753, 754, 756, 758, 759, 760, 762—764, 766, 767, 773, 780, 802, 804, 810, 843, 844, 884, 885, 901, 907, 908, 933, 935, 939, 943—945, 948, 952, 976, 977, 980, 999—1001, 1004—1006, 1016, 1019, 1067—1070
 Nedić Petar — 998
 Nešić, major — 700, 701
 Nešković Radomir — 323, 366, 368, 503, 657, 669, 671, 677, 685, 687, 689, 754, 775, 893, 899, 934, 944
 Nicović Drago — 850
 Nićforović Miloš — 878
 Nikić Savo — 857, 860
 Nikitović Milivoje — 480
 Nikolajević Mita — 792
 Niko — vidi Đonović Jovan
 Nikolić, kapetan — 43
 Nikolić, pukovnik — 917, 937
 Nikolić Đorđe — 961
 Nikolić R. Adam — 178
 Nikolić Aleksandar — 714, 743
 Nikolić Dragoljub — 333
 Nikolić Ilija — 850
 Nikolić Milovan — 469, 476
 Nikolić Milutin — 601
 Nikolić Momčilo — 257
 Nikolić Strain — 178
 Nikolić S. Vujica — 175
 Ninković Marko — 139
 Nis-Nisa — vidi Bojović Veličko
 Nojbaher (Neubacher Hermann) — 685, 710, 714, 728, 729, 730, 736, 746, 749, 775, 1067—1069, 1076, 1078—1083, 1085

Novak Karlo (Kolben) — 9, 10, 84,
87—89, 91, 92, 776, 947
Novaković Ćiro — 562
Novaković Pavle — 136, 256, 322,
425, 540, 712, 854, 924

O

Obradović B. Milijanko — 476
Obradović G. Savo — 178
Ocokoljić Simeun Siniša (alijas Si-
niša Pazarac) — 341, 342, 350, 417,
419, 471, 494, 496—498, 548, 558,
617, 624, 629, 630, 636, 637, 668,
670, 671, 675, 692, 699, 705, 707,
708, 711, 712, 714, 780, 804, 811,
895, 915, 959, 964, 967—969
Opačić Mičo — 975
Orelj Ilija — 45, 143
Orfej — vidi Bačović Petar
Osmanović Abdulah — 700, 735, 924,
962
Ostojić Milisav — 295
Ostojić Zaharije — 17, 19, 21, 71, 136,
228, 234, 238, 240, 241, 256, 321,
323, 333, 338, 361, 362—364, 366,
367, 369—385, 394, 455, 493, 492,
498, 545, 570, 571, 573, 574, 579,
592, 593, 646, 650, 656—658, 666,
681—683, 685, 687, 689—693, 697,
704, 706, 712—714, 717, 722—725,
732, 734, 735, 737, 738, 741, 744, 745,
748, 750, 754, 761, 763, 775, 828,
831, 832, 854, 865, 866, 886—889,
891, 897—899, 903, 906, 907, 912—
919, 921, 924—927, 929, 931—933,
937, 939, 943, 967, 971
Oton — vidi Keserović Dragutin

P

Pačariž Sulejman — 904, 917, 932,
940, 941, 963
Paće — vidi Jovanović Ljubomir
Patak
Pajo Mirko — 80
Palošević Miodrag — 495, 801, 1002
Pantelić Zdravko — 601
Parac A. Matija — 79, 82, 118, 121,
746, 958
Parežanin Ratko — 660, 736, 742
Parma — 727, 730, 742, 901, 922,
937, 958, 959, 961
Parzia — vidi Đurišić Pavle — 683
Pašić Nikola — 145

Pašić Nikola — 680, 681, 699, 898,
920, 922
Patljak Sime — 631
Paunović Ljubomir — 822
Pavelić Ante — 247, 371, 547, 695
854, 881, 970, 984, 985, 999, 1089,
1090
Pavić Boško — 112
Pavićević — 546
Pavlović Dragoslav — 711, 721, 756,
801, 817, 914, 916, 920, 921
Pavlović Hranislav Hrana — 319
Pavlović Ivan Iva — 399, 707, 714,
912
Pavlović J. Ljubomir — 850
Pavlović Ratimir (Ratomir?) — Bin-
der, Marga, Rajko i Vanda — 472,
670, 672, 676, 677, 691, 695, 710,
713, 714, 729, 730, 740, 894, 896,
898, 900, 903, 904, 909, 927, 934
Pavlović S. Stojče — 849, 850
Pavlović Živorad — 827
Pejić Manojlo — 369, 372, 381, 502,
516, 528, 541, 543, 574, 578, 579,
672, 677
Pekić Branko — 219
Perhinek Rudolf — 87
Perović Branko — 40, 43
Perović Vukašin — 259, 352, 353,
354, 357, 485, 772
Perun — vidi Kalabić Nikola
Pešić Pavle (Pašić) — 680, 699, 719,
720, 898, 920, 922
Petrović Branislav Brana — 50, 53
Petrović Dušan — 692
Petrović Leonid — 51
Petrović J. Milorad — 850
Petrović Milutin — 794
Petrović Petar — 850
Petrović Radomir — 51
Petrović Rastko — 220, 222
Petrović S. Sreten — 850
Petrović M. Vladimir — 792
Petrović Vukašin — 302
Pešikan Vojin — 69
Pevac Jožef Jože — 362, 687, 700,
701, 710, 739, 761, 896, 914, 919,
930
Pijo — vidi Pejić Manojlo
Pilar Ivan — 80
Pile — vidi Kolarević Milomir
Filetić Velimir — 53, 378, 674, 732,
871, 872
Pind — vidi Mladenović Mladen
Firc — 1062—1064
Pjanić Ibrahim — 561
Plečas Dane — 975

- Plečaš Nedeljko — 673
 Pogačar Ljudevit — 211, 471, 495,
 496, 547, 599, 685, 686, 699, 705,
 708, 743, 899, 915, 916, 925
 Popov Ivan — 147
 Popović Aleksandar — 871, 872, 877
 —879, 881
 Popović Dragutin — 114
 Popović Đuro — 532, 553, 557, 624,
 629, 630, 657, 660, 661, 780, 784,
 802, 803, 853, 940, 944—946, 964,
 967
 Popović Koča — 677
 Popović Milan — 151, 683
 Popović Milorad — 97, 227, 241, 244,
 258, 274—277, 332, 362, 394, 395,
 455, 457, 516, 518, 541, 562, 568,
 574, 586, 587, 670, 682, 744, 774,
 826, 894
 Popović Milovan — 960
 Popović Radovan — 751, 753
 Popović R. Svetozar — 853
 Popović Velimir — 251
 Predavec Vladimir — 413, 526, 897,
 985
 Prekoršek Tugomir — 87
 Preljubović Muhamed-beg — 700,
 735, 908, 924, 962
 Prenk (Prank) Cal, (Calj, Cale) —
 522, 523
 Preradović Ivan — 1043
 Prezelj Ivan — 720, 767, 768, 953,
 956—959, 962, 967—969, 971
 Pribičević Adam — 146, 147, 186,
 198, 723, 1031
 Pribičević Stojan — 148
 Prodanović Mileta — 413
 Pupavac Čedomir — 420
 Purić Božidar — 73, 186, 220
 Putnik Dimitrije — 1023
 810, 813—819, 831, 833, 834, 840,
 843, 844, 859, 864, 884, 885, 891,
 894, 897, 898, 901, 907, 908, 922,
 925—927, 930—936, 938, 940, 941,
 944—949, 951, 952, 955—957, 977,
 978, 1000, 1001, 1004—1010, 1016,
 1019, 1067—1070
 Račić Stjepan — 145
 Radaković — 564
 Radenković — 719, 730
 Radenković Borivoje Bora — 956,
 962
 Radenković Gradimir — 942
 Radić Milan — 732
 Radić Radoslav Rade — 508
 Radić Stjepan — 426
 Radičević Sreten — 253, 254, 592,
 593, 596, 689, 941
 Radmilović Đorđe — 234, 239, 240,
 319, 568
 Radojević Dimitrije — 801, 804
 Radojlović Miloš — 330, 331
 Radonjić Božo — 870
 Radonjić Jovan — 193
 Radonjić Luka — 879—881
 Radonjić Marko — 679, 680
 Radonjić Miljan — 538, 576, 587, 683
 Radonjić Mirko — 235
 Radosavljević Miloš — 295, 885
 Radovanović Dragomir — 48, 145
 Radovanović Nikola — 839
 Račovanović Radovan — 178
 Radovanović Stevan Steva — 211,
 417, 419, 421, 424, 471, 474, 487,
 564, 804, 892, 910
 Radović Dušan — 141, 230—232, 244,
 246, 252, 322, 323, 361—366, 379,
 499—501, 521, 524, 525, 529, 567,
 570, 572, 575, 581
 Radović Mile — 368
 Radulović — 346
 Rađević Branko — 576
 Rafailović Branislav — 295
 Railić Radovan — 18, 104, 184, 239,
 251, 333, 364, 517, 518, 521, 523,
 534, 536, 537, 538, 571, 584—586,
 647, 763
 Rajačić Mihailo (Rayachich Michael)
 — 147
 Rajak Petar — 974
 Rajevac Milovan — 598, 599
 Rajević Dragomir — 178
 Rajičević Milutin — 850
 Rajko — vidi Pavlović Ratimir
 Rake — vidi Simić Petar
 Rakić Dragiša — 44, 81, 144, 495,
 655, 657, 815, 817, 885

R

Rakić Žarko — 700, 709
 Rakočević Malin — 612, 617, 960
 Rakočević Novica — 602
 Raković Predrag — 37, 145, 311, 331,
 341, 342, 402, 446, 536, 579, 672,
 673, 683, 690, 691, 696, 704, 718,
 723, 894, 899, 905, 929, 955
 Ram-Hari, Ram-Heroj — vidi Lu-
 kačević Vojislav
 Ramanović Mulas Abdulah — 920
 Randić Nikola — 1043
 Ranković Radoslav — 842, 962
 Ranosović Velimir — 796
 Rašević Slavko — 598
 Redić Dragutin — 211, 360, 390, 433,
 487, 581, 893
 Remetić Veljko — 353, 354, 744
 Renčelj Kazimir — 1043, 1045
 Rendulić J. Dobrivoje — 163
 Repac Mile — 975
 Rezonhof Volke (pseudonim Laza-
 rević Branko) — 732
 Riđušić Miloš — 285
 Rijavec Josip — 1030, 1052
 Ristić Borisav — 1040, 1058
 Ristić Tihomir — 850
 Ristović Miorad — 441
 Rodi — vidi Ramić Petar
 Rogić — 471
 Rudan Krsta — 274, 338
 Rony — vidi Pešić Pavle (Pašić)
 Rožman Gregorij — 491, 942
 Rupnik Leon (Leo) — 546, 687, 729
 Ruzvelt — 148, 216, 217, 412, 538,
 550, 588, 798, 1011
 Ružić Ivan — 37, 113, 194, 239, 243,
 244, 332—334, 365, 371, 455, 517,
 518, 521, 523, 534, 536—538, 571,
 584, 585, 647, 682
 Rževski Germin — 480

S

Sajc Albert (Seitz R. Albert) — 146,
 217, 304
 Saks Mirko — 92
 Salatić Danilo — 229, 235, 239, 244,
 245, 247, 248, 250, 253—256, 274,
 275, 302, 339, 352, 356, 363, 394,
 504, 505, 537, 568, 586, 744
 Samardžić Petar — 264, 772, 959,
 962, 966
 Sarić Luka — 437
 Savić Janko — 344
 Savić Milić — 738, 741, 742
 Savić Obren — 929

Sedlan M. Petar — 975
 Sekulić Dobrosav — 178
 Sendić Josim — 46, 144
 Senegalac — 737
 Sernec Dušan — 1060
 Serpović Niko — 683
 Simeun, bugarski general — 169
 Simić Jevrem — 561, 684, 744
 Simić Momir — 616
 Simić Petar Pera — 582, 672, 676,
 678, 686, 693, 696, 697, 698, 709,
 712, 716, 750, 751, 895, 896, 900,
 902, 904, 906, 911, 916, 918, 922,
 936, 977, 978, 1000—1010
 Simonović Petar — 715, 719, 720,
 727, 920
 Simović Primislav — 160
 Skendžić, poručnik — 10
 Sleser — 1061—1063
 Slijepčević Aćim — 398, 400, 689
 Slović Lj. Miloš — 128
 Smilej David (Smilley) — 383
 Smiljanić M. Dušan — 117, 330, 331,
 341, 342, 345, 359, 455, 459, 468, 471,
 476, 480, 489, 539, 541—545, 591,
 593, 594, 642, 655, 657, 670, 672,
 680—682, 685, 687, 689, 693, 697, 704,
 706, 709, 713, 716, 722, 724, 725, 726,
 730, 731, 736, 737, 738, 741—743,
 754, 755, 759, 760, 775, 80, 800—
 802, 804, 810—813, 817, 829, 843,
 844, 885, 894, 897, 989, 900, 903,
 904, 907, 913, 921, 925, 926, 943,
 948, 955, 957, 977, 1000, 1004, 1006,
 1019
 Smiljanić Miloje — 186, 1031, 1035
 Smit — vidi Damjanović Stevan Le-
 ko
 Sočava Ivan — 850
 Sokić Milan — 122—124, 127, 771
 Sondermajer (Spiro) — 81
 Spajić V. Dušan — 561
 Spasić Radovan — 850
 Spasojević Vojislav — 829
 Srbinić A. Borivoje — 850
 Srdanović, poručnik — 469
 Stakić Branko — 228, 508, 627
 Staljin — 538, 588, 797, 1054
 Stamatović Blagoje — 178
 Stanić Blagoje — 260
 Stanić Nada — 695, 731, 942
 Stanić Slavko — 850
 Stanisavljević Borivoje Bora — 288
 Stanković A. Blagoje — 850
 Stanković Čedomir — 850
 Stanković Petar — 235
 Stanojević Aca — 920

Starčević Ilija — 975
 Stefanović, industrijalac — 600
 Stefanović, pukovnik — 296
 Stefanović Ljuba — 558
 Stepanović Sava — 804, 806, 807
 Stepinac Alojzije — 247, 949, 985,
 989, 900
 Stetinius — 412, 1053
 Stevanović Jovan — 40
 Stija — vidi Kalabić Nikola
 Stivenson Ralf (Stevenson Ralph)
 — 724, 1032
 Stojadinović, major — 350, 777
 Stojanović Danilo Dača — 211
 Stojanović V. Milan — 481
 Stojanović Stojadin — 850
 Stojić Dika — 195
 Stojiljković M. Milivoje — 850
 Stojković Boško — 998
 Stojković Slavko — 149
 Stojković Todor — 850
 Stojmenović S. Dragutin — 849, 850
 Stojmenović R. Sreten — 849, 850
 Stolić Stevan — 59
 Subotinić Radomir — 332, 333, 365,
 524, 573
 Sunajko, pop — 446
 Supić Đorđe — 1001

S

Šakota, poručnik — 734
 Šarković Božidar Boža — 462, 619
 Šašić Andrija — 975
 Šaškijević Vladimir — 234, 239
 Šator Ibro — 586
 Šćepanović Vlado — 100, 101, 193,
 195, 251
 Šegrt Vlado — 94, 113, 703, 734
 Šekularac Milan — 236, 359
 Šijački Milan — 652
 Šmit — vidi Damjanović Stevan Le-
 ko
 Šoškić Dobrilo — 526, 582
 Šoštarić Eugen — 1042, 1045
 Štreker — 398, 400
 Šubašić Ivan — 185, 186, 188, 199,
 200, 220, 249, 304, 371, 397, 553,
 596, 673, 674, 690, 724, 746, 748,
 771, 954, 1032—1041, 1058, 1059,
 1061—1063, 1073, 1074
 Šutej Juraj — 220, 1059, 1060
 Švab Anđelko — 859

T

Tadić Branko — 324
 Tanasijević — 115
 Tankosić Milan — 792
 Tanović — 512
 Tašković M. Jovan — 850
 Tatalović Radomir — 39, 40
 Teodorović Aleksandar — 774
 Tešanović Lazar — 17, 59, 291, 510,
 560, 583, 999
 Tešanović S. Vladimir — 971
 Teton — vidi Nedić Neško
 Tišma Ilija — 975
 Titanik — vidi Štab komande Srbi-
 je i Miloslav Trifunović
 Todić Cvijetin — 18, 229, 302, 584,
 579, 686, 900, 902, 904, 915, 967
 Todorović — 1053, 1055
 Todorović Aleksandar Saša — 950,
 952, 954, 959, 963, 965
 Todorović Borislav, Bora — 73, 215,
 218, 222, 674, 1039
 Todorović Dušan — 751, 758
 Tomas — vidi Borota Gojko
 Tomašević Mirko — 873, 874
 Tomović Bećir — 102, 184, 853
 Topalović Dragomir — 311, 312, 644,
 667, 778
 Topalović Živko — 25, 147, 185, 188,
 198—200, 723, 1033, 1054—1056
 Topić M. Mirko — 628
 Torrf (Tolf) Warnst — 695
 Trajković S. Radomir — 850
 Trifunović J. Miroslav — 20, 171,
 211, 212, 330, 386, 387, 404, 419,
 421, 430, 475, 599, 602, 604, 620, 625,
 637, 638, 668, 669—671, 678, 679,
 691, 779, 891—894, 896, 900, 901,
 904, 905, 909, 917, 925, 925
 Trifković Svetislav — 141, 487, 496,
 630, 637, 692, 780, 802—804, 810,
 817, 844, 885, 901, 905, 907, 954,
 1004, 1006, 1019
 Trivalić Petar — 998
 Trivunčić Mitar — 142
 Trkulja Đoko — 586
 Troje, profesor — 399
 Trojer — 747
 Trus — vidi Keserović Dragutin
 Tufegdžić Č. Vojislav Voja — 37,
 128, 316, 317, 341, 342, 350, 359,
 643, 648, 771, 780, 784, 851, 884,
 885, 946, 1004, 1006
 Tuševljaković Rodomir Rade — 12,
 240, 483, 487, 502, 507, 867, 913,
 919, 960

U

Ulardžić — 1004
 Uskoković Maksim — 22, 61
 Uzelac I. Đuro — 975
 Uzelac Jovo — 975
 Uzelac Stevan — 877, 878

V

Vanda — vidi Pavlović Ratimir
 Vasić Dragiša — 323, 336, 854
 Vasić M. Stanimir — 189, 747, 750,
 751, 756, 764, 766, 767, 769, 804
 Vasiljević Dragiša — 372, 524, 525,
 533, 534, 572, 669, 689, 892, 893
 Vasiljević Jeroslav — 178
 Vauhnik Vladimir Vlajko — 85, 954
 Vejin Ilija — 710, 726, 917
 Velčev Damjan — 163, 164
 Velebit Vladimir — 10:3
 Veličković Č. Gorije — 850
 Veličković Siobodan — 794
 Veličković V. Vladimir — 850
 Velimirović Nikolaj — 730, 736, 746,
 920, 942, 959, 968
 Veljković Momir — 480
 Veselinović J. Radul — 603
 Vesić Vlastimir — 49, 51, 52, 388,
 871, 875—877
 Vešović Petar — 560
 Viber (kap.) — 12
 Vidačić Milorad — 286, 586, 734,
 966
 Vidić Vladimir — 850
 Vidojević Daša — 47
 Viktor — vidi Mladenović Mladen i
 Vešić Vlastimir
 Vilda — vidi Jevđević Dobrosav
 Vilke (Wilke) — 1083
 Vinčić Miloš — 998
 Vinčić Vlado — 132, 998, 999
 Vinston — vidi Momčilović Milorad
 Vinter August — 1083—1085
 Viško — vidi Marović Vasilije
 Vistić Milutin — 336
 Vito — vidi Račić Dragoslav
 Vladanović Petar — 51, 692
 Vlahović Prvoslav — 103
 Vlatković Ico — 7, 91
 Vobi — vidi Todić Cvijetin
 Vojinović Stevan — 749
 Vojvodić R. Radoje — 24, 60
 Vragolov, poručnik — 73
 Vranješević Slavoljub — 17, 142,
 230, 234, 245, 246, 291, 300, 322, 363,
 374, 408, 454, 481, 505, 508—511, 513,
 519, 522—524, 527, 529, 532, 535,
 541, 543, 560, 566, 570, 571, 574,
 578, 579, 583, 658, 693, 718, 866,
 868, 886, 997
 Vrede (Wrede) — 1067—1070, 1083
 Vučetić Savo — 683
 Vučić S. Dobrivoje — 850
 Vučković Miloš Miša — 323, 690,
 960, 962, 966
 Vučković Ljubisav — 159
 Vučković Zvonko — 147, 200, 533,
 534, 904, 1030
 Vujačić Bogdan — 246
 Vujačić S. Nikola — 68
 Vujičić Đordije — 878
 Vukadinović Sava — 380, 383, 384,
 515, 528, 530—532, 535, 537, 538,
 576, 577, 580—582, 584, 587
 Vukadinović Staniša — 512
 Vukašinović Vukašin — 684
 Vukčević Nikola — 683
 Vuković Žarko Pucar — 913
 Vuksanović Jakov — 683
 Vuksanović Milivoj — 861, 975
 Vujnović — 147
 Vujsić Drago — 62
 Vukadinović M. Savo — 194
 Vukajlović Novica — 178
 Vukčević Aleksa — 254, 502
 Vukčević Radoje — 147, 186, 187
 Vukčević Vasa — 647, 816, 953, 955,
 956
 Vukosavljević Sreten — 1059
 Vukosavljević Živorad Žika — 80,
 82
 Vuković Vasa — 816, 820
 Vuličević Ljubica — 159

Z

Zdravković Milorad — 850
 Zec Petar — 560
 Zečević Vladimir Vlado — 87
 Zelmajer Jozef (Selmayer Joseph) —
 1071
 Zivlaković J. Dušan — 853
 Zlatković Aleksandar — 870, 875
 Zogu Ahmed — 242, 520
 Zorion — vidi Jovanović Zoran

Ž

Živanović Borislav — 362
 Živanović Sergije — 17, 290, 510,

560, 583, 656, 658, 927, 933
 Živković Branimir Brana — 211,
 389, 546, 893
 Živković Jagoš — 853
 Živković Petar — 553, 674
 Živojin — vidi Račić Dragoslav
 Žugić Ilija — 12, 483, 484, 487, 592,

694, 715, 867, 892, 904, 908, 910,
 913, 917, 919, 960
 Žujović Mladen Mlada (alijas Ači-
 mović) — 219, 220, 673, 724, 729,
 730, 733, 736, 743, 798, 912, 920,
 921, 1024
 Župancić Zvonimir — 1030, 1052

Brojčani pseudonimi

86— 88	— Mihailović Draža	586	— Pavlović
90— 93	— Mihailović Draža		Dragoslav
96	— Mihailović Draža	715—719	— Jovanović Ljuba
253	— Damjanović		Patak
	Stevan Leko	772	— Mladenović
275—279	— Borota Gojko	840	— Mladen
512	— Božić Živorad		Damjanović
560—564	— Marović Vasilije	850	— Stevan Leko
571—573	— Đujić Momčilo		Damjanović
584	— Pevac Jožef Jože	1001	— Miodrag
		T 25	— Mihailović Draža
			— Ljotić Dimitrije

GEOGRAFSKI NAZIVI

A

Abacija — vidi Opatija
Ada (predeo, kod Čuprije) — 171
Adari (kod Modriče) — 816, 818, 820,
851, 884
Adrovići (kod Pljevalja) — 389
Afrika — 1026, 1027
Agičko brdo (kod Bos. Dubočca) —
978
Agino Selo — 150, 151
Adžino Brdo — 326
Akmačić (kod Bijeljine) — 676
Albanija — 133, 242, 321, 322, 338,
340, 345, 382, 520—523, 525, 528,
530, 532, 534, 537, 538, 571, 576,
577, 580, 581, 584, 588, 722, 787, 796
Aleksandrija — 719, 1028
Aleksandrovac — 35, 106, 107, 110,
116, 152—155, 157, 177, 180
Aleksići (kod Banjaluke) — 1005
Aleksinac — 51, 401
Alići (kod Gračanice) — 783
Alipašin Most (kod Sarajeva) — 399,
565
Alžir — 798, 1026, 1028
Amerika — 132, 200, 215—219, 221,
380, 382, 550, 699, 926, 965, 1053,
1054
Amzići — 230, 364, 365
Ančiči (kod Gračanice) — 839, 840
Andrijevića — 183, 184, 192, 235, 242,
340, 518, 522
Arandelovac — 295, 314, 330
Arsenijevići (zaselak, kod Ivanjice)
— 341
Arišje — 201, 203, 334—336, 341, 349,
383, 579
Ašpile (kod Kladnja) — 483
Atika — 340
Atina — 340, 541
Austrija — 186, 707, 719, 727, 746,
747, 920, 943, 1032

Avramovina (kod Gradačca) — 661,
751, 768, 780, 800, 935, 944
Avtovac — 224, 263, 266, 277, 278

B

Ba (kod Ljiga) — 430, 909
Baba (pl.) — 280
Babešnica (kod Modriče) — 762, 814,
818, 842, 939
Babešnica (r.) — 814
Babin grob (k. 275, kod Bos. Koba-
ša) — 1000
Babine (G. i D., kod Pljevalja) —
364, 389
Babine (kod Olova) — 893, 894
Babinsko br. (kod Olova) — 474
Babljak (k. 1181) — 68, 93, 95, 256
Babrin br. (k. 1215, kod Kalinovika)
— 456, 466
Babunovići (kod Gračanice) — 752,
762, 935
Bačino Brdo (kod Vlasenice) — 609
Bačka — 44
Bačnik (trig. 510, kod Stoca) — 129,
130
Bačulovina (kod Prijepolja) — 101
Badnjine (kod Foče) — 456
Badovinci — 379
Bahori (kod Gacka) — 258
Bajina Bašta — 201, 371, 525, 540
Bajinac (predeo, kod Gračanice) —
780, 783, 953
Bajlazi (brdo, kod Bos. Kobaša) —
978, 1000
Ejov Do — 93
Bajramovići (kod Gradačca) — 807
Bakionica (kod Požege) — 203
Balići (kod Travnika) — 1016
Balkan — 21, 26, 31, 34, 146, 149,
186, 187, 199, 202, 303, 305, 382,
400, 521, 526, 564, 796, 797, 965,
1056, 1069, 1074, 1076, 1082

- Baljci (G. i D., kod Bileće) — 223, 224, 267
 Banat — 44, 402, 505, 1085
 Bandera (kod Šahovića) — 183
 Banija — 343, 392
 Banovac (br., kod Brusa) 157
 Banovčić — 646, 649, 705, 910, 915
 Banjaluka — 245, 290, 291, 322, 522, 524, 547, 573, 574, 694, 791, 865, 867, 897, 976, 998, 999, 1002, 1004, 1005, 1016
 Banja Koviljača — 314, 316, 317
 Banjani (kod Šapca) — 326, 327
 Banjani (predeo, kod Vilusa) — 67, 223, 501
 Banjska planota — 862
 Bar — 384, 526, 530, 577, 580
 Baranja — 44
 Bare (kod Bijelog Polja) — 102
 Bare (kod Prače) — 592
 Bare Bajovića — 244
 Bari (u Italiji) — 73, 186, 198, 215, 222, 380, 1026, 1031, 1061, 1063
 Barice (kod Prijepolja) — 104, 389
 Barni do (brdo, kod Gacka) — 280, 281
 Barnik (kod Rogatice) — 669
 Barnje Njive (kod Foče) — 824
 Bašići (kod Šekovića) — 609, 686
 Bašigovci (kod Živinica) — 487
 Batkovići — 227
 Batkuša (kod Bos. Šamca) — 859
 Becanj (kod Doboja) — 497
 Besanj (pl. kod Gračanice) — 781
 Bećirovac (k. 1778, kod Brusa) — 36, 63, 64, 111
 Beč — 211, 441, 492, 679, 685, 714, 728, 736—740, 742, 745, 749, 809, 917
 Bečevica (kod Knića) — 320
 Bedina Varoš (kod Ivanjice) — 345
 Begov Han — 233, 754, 757, 766
 Begovina (kod Metkovića) — 129
 Begovo brdo — 153
 Bejrut — 1028
 Bela čuka (brdo, kod Brusa) — 126
 Bela Palanka — 171
 Bela Voda (kod Kruševca) — 108
 Beleg (k. 692, kod Loznice) — 316
 Beli breg (kod Zajčara) — 287
 Beli Potok — 52, 54
 Belići (kod Zavidovića) — 494
 Belo Brdo (kod Brusa) — 36, 123
 Belogradčik — 171
 Belo Polje (kod G. Milanovca) — 328, 329
 Belušić — 330
 Beljevina — 51
 Beljin (kod Šapca) — 326, 327
 Beograd — 10, 17, 25, 26, 46, 47, 79, 87, 107, 144, 145, 147, 311, 313, 314, 328, 340, 383, 386, 516, 546, 588, 673, 674, 683, 690, 695, 713, 727, 731, 733, 736, 795, 796, 798, 860, 905, 909, 914, 916, 953, 954, 959, 984, 994, 1046, 1053, 1056, 1062, 1063, 1067, 1069, 1084, 1085
 Berane (sada: Ivangrad) — 33, 72, 183, 184, 192, 242, 243, 244, 340, 518, 522, 581, 808
 Berkovina — 605, 669
 Berlin — 8, 135
 Berušica (kod Gacka) — 263
 Bešin Ub — 61, 62
 Beširica — 456
 Beširovići (kod Živinica) — 313
 Bezdan (kod Pljevalja) — 389
 Bezoljin (kod Brusa) — 36
 Bežanija (kod Zemuna) — 45
 Bežanovići (kod Trstenika) — 177
 Beždeđe (kod Nevesinja) — 224, 269
 Biberovo Polje (kod Gradačca) — 661, 743, 750, 751, 754, 758, 762, 763, 766, 767, 769, 783, 859, 935, 940, 951
 Bič (pl.) — 364, 365, 499
 Bihac — 491, 589, 590, 694, 695, 957, 966, 1089, 1090
 Bijela (kod Konjica) — 353
 Bijelila (r.) — 384, 385
 Bijelo Brdo (kod Rudog) — 232, 333, 361, 364, 372, 575, 591, 697
 Bijele Poljane (kod Nikšića) — 67, 75
 Bijelića glav. (trig. 272, kod Prnjavora) — 1001
 Bijelo Brdo (kod Bos. Broda) — 977, 978
 Bijelo Polje — 72, 102, 104, 183, 184, 242, 244, 246, 369, 499, 518, 581, 585
 Bijelopolje (kod Klادنja) — 484
 Bijeljina — 18, 536, 583, 590, 630, 676, 677, 700, 708, 709, 716, 733, 738, 859, 867, 898, 908, 950, 967, 969
 Bijenja — 337, 353, 355
 Bijov grob (predeo, kod Prijepolja) — 101
 Bila (r.) — 1017
 Bileća — 67, 69, 97, 98, 229, 250, 256, 263, 284, 337, 363, 378, 379, 401, 425, 520, 539, 540, 571, 684, 703, 734, 914

- Bilice (kod Kotor-Varoša) — 59
 Biljin — 545
 Bioče — 238, 521
 Biograd (predeo, kod Nevesinja) — 258, 267, 269, 271, 273—277, 279, 280
 Bioštica (r.) — 231, 232
 Bistrica (kod Prijepolja) — 37, 183, 253, 362, 364, 365, 370, 372, 505
 Bistrica (r.) — 456, 476, 827
 Bištica (kod Kladnja) — 643
 Bjeklići (kod Gračanice) — 782
 Bjelašnica (pl.) — 271, 280, 1017
 Bjelemaić (sada Odžaci, kod Konjica) — 301, 586
 Bjelbor (kod Kotor-Varoša) — 1007
 Bjeliš — 202
 Bjelopavličke planine — 112
 Bjeloš (pl.) — 68
 Bjelovar — 558
 Bjelovići (kod Stoca) — 129
 Bjeluša (kod Ivanjice) — 349
 Bjelušinov do (k. 1228, kod Gacka) — 225
 Blace — 35, 152
 Blatine (predeo, kod Sjenice) — 359
 Blato (trig. 710, kod Brusa) — 157
 Blaža (kod Kladnja) — 643
 Blaževac (kod Gradačca) — 768, 771, 883, 935
 Blaževo (kod Brusa) — 36, 124
 Blendija — 50
 Blizansko br. (k. 1130, kod Kladnja) — 483
 Bobija — 202
 Bobjer (k. 1174, kod Vilusa) — 68, 94, 95, 256
 Bočac (kod Banjaluke) — 997
 Bodežište (G. i D., kod Gacka) — 223, 225, 258, 273, 374
 Bogdanići (kod Gorazda) — 604
 Bogdanovići (kod Kotor-Varoša) — 1009
 Bogdanuša (kod Bos. Kobaša) — 1002
 Bogdanje (kod Trstenika) — 107, 124, 127
 Bogdašići (kod Bileće) — 223, 224
 Bogetići — 61, 75, 238, 521
 Bogičevići — 60
 Bogmilovići (kod Danilovgrada) — 22, 23, 61, 112
 Bogovići (G. i D., kod Prače) — 591
 Bogovina — 289
 Boguti (kod Sjenice) — 359
 Bojana (r.) — 584
 Bojanići (kod Kalinovika) — 467
 Bojanski potok (kod Banjaluke) — 1005
 Bojanje brdo (pl.) — 68, 283
 Bojčin šuma — 45
 Bojići (kod Prnjavora) — 1001, 1002
 Bojište (predeo, kod Sjenice) — 358
 Boka Kotorska — 234, 239, 249, 517, 526, 568, 576, 577, 584, 589, 662, 665, 853, 854, 887, 888, 962
 Bolovića br. (k. 737, kod Požege) — 203, 205
 Boljani (kod Prijepolja) — 100
 Boljanić (kod Gračanice) — 583, 619, 649, 759, 777, 813, 836, 909, 916, 931
 Boljanići (kod Kotor-Varoša) — 1007
 Boljanići (kod Pljevalja) — 19, 750
 Boljeradina (kod Foče) — 828
 Boljevac — 38, 56, 286, 289, 692
 Borač (kod Knjica) — 318—321
 Borač — vidi Nevesinjski Borač
 Boračko jezero — 586
 Boranci (kod Brusa) — 36
 Boranja (pl.) — 314, 315
 Borci (kod Konjica) — 272, 282, 338, 352
 Borja (pl.) — 1007—1009
 Borija (kod Kalinovika) — 276, 277, 457, 476—478, 480, 670, 826, 827
 Borik (trig. 436 kod Gračanice) — 764, 780, 802, 944, 945, 948, 951
 Borik (k. 480) — 647
 Borika (kod Ušća) — 339
 Borjanice (kod Kalinovika) — 456
 Borje (predeo, kod Brusa) — 115, 116, 127
 Borova Glava — 252, 362, 367, 500
 Borovica (kod Zenice) — 233
 Borovići (kod Sjenice) — 346, 347
 Borovina — 605, 669
 Bos. Brod — 493, 547, 548, 666, 766, 853, 867
 Bos. Gradiška — 853
 Bos. Dubočac (kod Bos. Broda) — 976, 978
 Bos. Grahovo — 392
 Bos. Kobaš — 977, 978, 998—1000
 Bos. Kostajnica — 555
 Bos. Krupa — 392, 491, 694
 Bos. Petrovac — 392
 Bos. Petrovo Selo — 649, 751, 761, 762, 915, 935
 Bos. Svinjar (kod Bos. Kobaša) — 978
 Bos. Šamac — 555, 655, 718, 859
 Bosanska krajina — 411, 412
 Bosanski Novi — 1089, 1090

- Bosna — 11, 17—21, 26, 30, 58, 72,
 81, 99, 118, 201, 238, 245, 248—250,
 271, 297, 298, 322, 338, 343, 364,
 367—370, 372, 375, 377, 378, 380,
 388, 391, 401, 403, 404, 409, 437,
 453, 497, 502—504, 506—508, 511,
 512, 517, 518, 522—527, 529, 531,
 533, 535—538, 546, 548, 553, 554,
 560, 563, 564, 571, 574, 575, 581,
 587, 603, 622, 641, 656, 658, 660,
 662, 666, 678, 683, 689, 693, 694,
 700, 701, 716, 718, 725, 736, 737,
 739, 742, 749, 761, 765, 766, 775,
 776, 832, 853, 854, 860, 865, 867,
 916, 918, 927, 934, 935, 936, 938,
 946, 959, 962, 964, 965, 967, 994,
 998, 1024, 1054, 1070
 Bosna (r.) — 17, 18, 233, 234, 367,
 401, 494, 495, 497, 524, 558, 559,
 571, 574, 575, 578, 583, 592, 593,
 626, 635, 636, 654—656, 658, 659,
 662, 665, 677, 693, 712, 718, 731,
 751, 753, 762, 765, 766, 775, 785,
 786, 803, 812, 813, 815—820, 838,
 842, 843, 851, 852, 868, 883, 884,
 895, 922, 939, 940, 943, 945, 947,
 955, 956, 999
 Bosnica (r.) — 843, 884
 Boston — 219
 Bosutske šume — 46
 Boškovići (kod Banjaluke) — 1005
 Botajica (kod Modriče) — 843, 884
 Botunja (kod Brusa) — 157, 177,
 181
 Bovanj — 456
 Bovno — 51, 52
 Božanovići (kod Kalinovika) — 465
 Božica vis (trig. 256, kod Bos. Bro-
 da) — 977
 Božići (kod Kladnja) — 483
 Božinci (kod Dervente) — 655
 Braičevići (kod Gacka) — 260, 273,
 279
 Brajkovac (kod Prijepolja) — 101,
 102
 Brankovac (kod Travnika) — 1016
 Brašansko brdo (trig. 1305, kod Pri-
 jepolja) — 389
 Bratač — 264, 267, 282
 Bratmilovce (kod Leskovca) — 39
 Brčanovići (kod Živinica) — 707, 912,
 Brčko — 18, 487, 536, 583, 623, 630,
 659, 660, 670, 700, 709, 756, 737,
 770, 857, 859, 867, 868, 935, 936,
 941, 959
 Brda (kod Kladnja) — 483
 Brdo (kod Tuzle) — 614, 615
 Brdo (kod Travnika) — 1017
 Brđani (kod Banjaluke) — 1005
 Brđani (kod Doboja) — 494, 495,
 948
 Brđani (kod Srpc) — 1000, 1001
 Bregovi (k. 1479, kod Brusa) — 123,
 125
 Bremen — 202
 Bresno Polje (kod Kruševca) — 108
 Brestovac (kod Sjenice) — 346
 Brestovača (kod Rogatice) — 607,
 608, 671
 Breza (kod Sjenice) — 347
 Breza (kod Vareša) — 569, 720
 Brezici (trig. 481, kod Gračanice) —
 782, 800—802, 846, 849
 Brezici (kod Dervente) — 655
 Brezici (kod Maglaja) — 553, 836,
 931, 944, 946
 Brezik (kod Gradačca) — 757, 758
 Brezina — 54
 Brezna — 250, 365
 Brezničko groblje (predeo, kod Der-
 vente) — 655
 Brezova gl. (k. 442, kod Modriče) —
 813, 817
 Brezovac (kod Priboja na Limu) —
 246, 369—371, 505
 Brezovača (kod Srpc) — 1001
 Brezovica (kod Trstenika) — 877,
 878
 Brezovica (predeo, kod Pljevalja) —
 389, 390
 Brezovice (predeo, kod Sokolca) —
 473
 Brezovljani (G. i D., kod Bos. Ko-
 baša) — 978
 Brezovo Polje (kod Bijeljine) — 676,
 770
 Breže (kod Živinica) — 487
 Brgule (kod Olova) — 549, 593, 643,
 715, 720, 834, 917
 Brijeg (trig. 257, kod Modriča) —
 814
 Brijesnica (G. i D., kod Tuzle) —
 646—648
 Brinje (kod Ogulina) — 694
 Briševac (brdo, kod Brusa) — 63,
 114
 Britanija — vidi Velika Britanija
 Brlog (kod Otočca) — 408, 491, 680
 Brložnik (brdo, kod Brusa) — 35, 36,
 64, 114, 115, 122, 124—126
 Brložnik (r., kod Han-Pijeska) — 671
 Brnjac (predeo, kod Gacka) — 226,
 281

Brnjica (kod Sjenice) — 358, 359
 Brnjica (kod Živinica) — 708, 912
 Brnjica (Muslimanska, kod Tuzle) — 483
 Brnjičani (kod Gračanice) — 752, 759, 762
 Brnjički potok (kod Sjenice) — 347
 Bročnik — 238
 Brod (na Drini) — 372
 Brodarevo — 102, 183, 184, 244, 246, 369, 518
 Brus — 35, 37, 62, 64, 71, 108, 122 — 124, 128, 152, 154—157, 164, 166
 Brusina (k. 1402, kod Brusa) — 124, 126
 Brusnik (kod Bos. Kobaša) — 1000
 Brvenica (G. i D., kod Pljevalja) — 365
 Brvnik (kod Bos. Šamca) — 660, 859
 Brzeće (kod Brusa) — 63, 125, 126
 Brzečka reka — 125
 Bubići (kod Teslića) — 1009
 Buci (kod Kruševca) — 152
 Buče — 364, 545
 Budanj (G. i D., kod Foče) — 824, 828
 Budisavlje (kod Nevesinja) — 224, 266, 267, 281
 Eudoželja (kod Ivanjice) — 346
 Budva — 384, 530, 580
 Bugarska — 163, 164, 166, 171, 185, 186, 796, 797, 1032, 1079
 Bujak — 363, 364
 Buk (kod Gradačca) — 747, 750, 751, 753, 763, 766, 767, 769, 783, 945
 Bukor (kod Koceljeva) — 314
 Bukova glava (kod Han-Pijeska) — 671
 Bukova gora (kod Rogatice) — 607, 671
 Bukova Greda (kod Bos. Šamca) — 859
 Bukovac (kod Čačka) — 318
 Bukovac (predeo, kod Han-Pijeska) — 473
 Bukovi (pl.) — 316
 Bukovi Do (kod Kalinovika) — 468, 479
 Bukovica (M. i V., kod Doboja) — 656, 666, 775
 Bukovica (G. i D., kod Maglaja) — 836
 Bukovica (G. i D., kod Vlasenice) — 618, 686
 Bukovica (kod Kalinovika) — 237, 365, 456
 Bukovica (kod Travnika) — 1017

Bukovik (k. 850, kod Čačka) — 718
 Bukovik (kod Sokolca) — 834
 Bukovik (pl.) — 50—54
 Bukulja (pl.) — 313
 Bukvica (k. 204, kod Bos. Broda) — 977
 Bukvica (kod Prače) — 591, 592
 Bukvica (kod Gradačca) — 859
 Buletić (kod Kotor-Varoša) — 1009
 Bulka (kod Rogatice) — 605
 Bulozi (kod Sarajeva) — 656
 Bumbarevo Brdo (kod Kragujevca) — 321
 Bunatovac (trig. 1186, na pl. Kuka-
 vici) — 41
 Bunarići (kod Bos. Kobaša) — 978
 Bundali (kod Prnjavora) — 1001
 Burađe — 232, 363
 Burenj (pl. kod Bijelog Polja) — 104, 183
 Burički vis — 362
 Bušletić (kod Doboja) — 495, 619, 636, 657, 666, 944
 Butkovo (kod Ivanjice) — 345, 346
 Butmir — 399

C

Capardi (kod Zvornika) — 688, 696, 902, 903
 Carev Han (kod Olova) — 835
 Careva — 248
 Carevo brdo (kod Gračanice) — 648
 Cater (kod Mokre Gore) — 371
 Cer (pl.) — 314, 315, 317, 572, 590, 688
 Cer (kod Mojkovca) — 689, 690
 Cerići (kod Banjaluke) — 1005
 Cerik (k. 201, kod Bos. Broda) — 977
 Cerik (kod Gradačca) — 660, 712, 768, 770, 771
 Cerje (predeo, kod Loznice) — 316
 Cerov Gaj (kod Doboja) — 619, 620
 Cerova — 153
 Cerova kosa (k. 254, kod Bos. Kobaša) — 978, 1000, 1002
 Cerovci (kod Kruševca) — 153
 Cerovo (kod Bijelog Polja) — 183
 Cerovo Brdo (kod Vilusa) — 93
 Cerovska kosa — 183
 Cetinje — 75, 84, 184, 525, 529, 568, 584, 585, 588
 Ciganska reka (kod Brusa) — 126
 Ciganska mala (kod Debrca) — 326
 Cigansko br. (kod Bos. Kobaša) — 1002

- Cigla (kod Priboja) — 362, 369, 370, 372, 505
 Cigulj (k. 1390, kod Sjenice) — 346
 Cikote (kod Priboja) — 361, 362
 Cikotsko brdo (kod Rudog) — 361
 Col (Zole, kod Vipave) — 861, 975
 Crgovo (kod Nevesinja) — 272, 281
 Crkvice (kod Gacka) — 224
 Crkvina (G. i D., kod Bos. Šamca) — 555, 655, 838, 859
 Crkvina (r., kod Prnjavora) — 1001
 Crkvina (predeo, kod Banjaluke) — 1005
 Crkvište (predeo, kod Brusa) — 35, 122, 124
 Crkvište (k. 321, kod Bos. Kobaša) — 978, 1000
 Crljenice (kod Pljevalja) — 390
 Crna čuka (k. 1053, kod Blaca) — 35
 Crna Glava (kod Raške) — 124
 Crna Gora — 17, 19, 20, 27, 30, 60, 71—74, 99, 112, 113, 223, 229, 238, 297, 362, 377—379, 383, 386, 388, 397, 403, 404, 409, 471, 488, 489, 502, 511, 512, 516, 517, 520, 525, 526, 531, 532, 537, 571, 577, 580, 582, 584, 588, 641, 654—656, 660, 662, 665, 683, 684, 717, 722, 736, 739, 744, 760, 785—787, 853, 854, 887, 889, 929, 940, 951, 962, 970, 994, 1032, 1070, 1080
 Crna Rijeka (kod Vlasenice) — 608, 609, 669
 Crna r. (kod Trnova) — 744
 Crna Rijeka (kod Olova) — 232
 Crnatovo (kod Raške) — 36
 Crna stena (k. 616, kod Požege) — 203
 Crnča (kod Dervente) — 578
 Crnče (kod Nevesinja) — 225, 267, 272, 279—281
 Crni Kal — 52, 54
 Crni vrh (k. 881, kod Koviljače) — 316
 Crni Vrh (kod Banjaluke) — 1005
 Crni Vrh (kod Idrije) — 861
 Crni Vrh (kod Pljevalja) — 389
 Crni Vrh (kod Priboja) — 230, 232, 363, 369, 500, 504
 Crni vrh (trig. 1301, kod Sjenice) — 347, 363
 Crni vrh (trig. 1301, kod Sjenice) 770
 Crniljevo (kod Koceljeva) — 314
 Crnišava (G. i D., kod Trstenika) — 182, 879
 Crno brdo (kod Vardišta) — 372
 Crno osoje (predeo, kod Vilusa) — 68
 Crnoglav (kod Ljubinja) — 129
 Crnogorsko primorje — 330, 339, 341
 Crnjevo (k. 806, kod Tuzle) — 646
 Crnuća (G. i D., kod G. Milanovca) — 758
 Crvena lokva (predeo, kod Bijelog Polja) — 104
 Crveno Brdo — 283
 Cuce (predeo, kod Grahova) — 67, 569
 Cvilin (kod Foče) — 690, 706, 722, 830
- C
- Čačak — 25, 202—204, 206, 314, 315, 318, 328, 330, 335, 336, 383, 402—404, 441, 492, 579, 582, 585, 732, 739, 920, 1070
 Čadinje (kod Prijepolja) — 389, 390
 Čadavica — 245
 Čajetina (kod T. Užica) — 201, 207, 334
 Čajniče — 18, 19, 254, 332, 368, 372, 373, 381, 417, 421, 429, 430, 523, 525, 540, 541, 544, 545, 593, 603, 604, 669, 706, 722, 724, 725, 734, 822, 823
 Čajtina (kod Raške) — 123
 Čaklovići (G. i D., kod Tuzle) — 769
 Čakor (pl.) — 340
 Čapori — 605, 609
 Čardačište (trig. 124, kod Bos. Kobaša) — 978, 1001
 Čardak (kod Modriče) — 624, 631, 632
 Čavaljuša (G. i D., kod Zavidovića) — 618
 Čečak (kod Bos. Broda) — 977
 Čekanići (kod Gračanice) — 752, 754, 757, 758, 760, 762, 764, 769, 935
 Čelakovo polje — 370
 Čelebić — 371, 506
 Čelica (kod N. Varoši) — 365
 Čelija (trig. 527, kod Modriče) — 818
 Čelinac (Musl. i Pravosl., kod Banjaluke) — 1005
 Čelinac (potok) — 1005
 Čemerna (pl., kod Kraljeva) — 691
 Čemernica — 231, 363
 Čemerno (kod Tjentišta) — 224, 248, 267, 269, 270, 672, 772

Čepala (k. 1392, kod Kalinovika) — 272, 281
 Čeranovac — 253
 Češalj — 283
 Četinište (kod Kladnja) — 483
 Čevljanovići (kod Sarajeva) — 716, 918
 Čevo — 61, 69
 Čevritija — 45
 Čifčije (kod Doboja) — 495, 497, 956
 Čiker (trig. 759, kod Trstenika) — 156, 157, 176, 177, 179, 181
 Čisti kamen (k. 279, kod Prnjavora) — 1002
 Čitluk (kod Gračanice) — 782, 846, 847
 Čitluk (kod Kruševca) — 153
 Čitluk (kod Sokobanje) 50, 52
 Čitluk (kod Travnika) — 1016
 Čokvenik (k. 1052, kod Brusa) — 35
 Čolin koš (predeo, kod Gračanice) — 846, 848
 Čukale (kod Bos. Kobaša) — 979
 Čukara (k. 1149, kod Raške) — 123
 Čukovići (kod Knina) — 392
 Čusta (kod Gradačca) — 806

C

Čehotina (r.) — 19, 390, 828, 829
 Četojevići (kod Olova) — 834
 Čičevac (kod Stalaća) — 870, 874
 Čilipi (kod Dubrovnika) — 73
 Čukovac — 150
 Čuprena — 171
 Čuprija — 171
 Čurevo — 534

D

D. Brijesnica — vidi Brijesnica (kod Tuzle)
 D. Dubrave (kod Živinica) — 487, 905
 D. Krečane — vidi Krečane (G. i D.)
 D. Mahala (kod Modriče) — 820
 D. Tiškovac (kod Knina) — 392
 D. Trnava — 51
 D. Milanovac — 401
 D. Zelinja — vidi Zelinja
 Dabića brdo (k. 221, kod Dervente) — 851
 Dalmacija — 30, 118, 227, 282, 343, 392, 403, 407, 409, 446, 490, 491, 589, 694, 1024

Danići (kod Gacka) — 258
 Daničići (kod Foče) — 457
 Danilovgrad — 22, 60, 62, 75, 112, 235, 238, 585
 Daretin (kod Ivanjice) — 342, 345, 346
 Dašnica (kod Aleksandrovca) — 106
 Daštansko (kod Kladnja) — 643
 Davidovac — 49, 50
 Davidovića brdo (kod Banjaluke) — 1001, 1005
 Davidovići (kod Bileće) — 223
 Debelo brdo (k. 419, kod Modriče) — 818, 820
 Debelo brdo (na Povlenu) — 316
 Debeovac (brdo, kod Brusa) — 36
 Debre (kod Šapca) — 326, 327
 Dedina (kod Kruševca) — 873, 874
 Dedov krš (k. 1183, kod Sjenice) — 358
 Delić br. (k. 499, kod Gračanica) — 784, 944
 Delići (kod Zvornika) — 901
 Demići (kod Kotor-Varoša) — 1009
 Demičko brdo — 1009
 Demirovići (kod Danilovgrada) — 22—24, 60
 Derani (kod Metkovića) — 129
 Derventa — 132, 235, 573, 635, 666, 851, 867, 939, 976, 978, 998
 Derventa (kod Prače) — 565
 Desetina (kod Banjaluke) — 1005
 Deševa (kod Goražda) — 604
 Detlak (G. i D., kod Prnjavora) — 998
 Devetak (pl.) — 461, 605—607, 668—672, 674, 675, 679, 691
 Devetak (kod Tuzle) — 646
 Devića (pl.) — 49, 50
 Devino brdo (kod Sjenice) — 347
 Diknići (kod Kladnja) — 643
 Dinara (pl.) — 408, 952
 Divin (kod Bileće) — 223
 Divlja Reka (kod Sjenice) — 346
 Divljake (kod Arilja) — 673
 Djedino (kod Tuzle) — 483, 708
 Do (kod Dervente) — 947
 Dobanovci (kod Zemuna) — 46
 Doberdol — 730
 Doboje — 18, 401, 488, 493, 509, 548, 573, 574, 578, 619, 627, 645, 649, 654, 677, 678, 706, 710, 718, 719, 731, 733, 753, 763—766, 772—775, 781, 782, 814, 816, 818, 867, 893, 909, 922—924, 927, 931, 933, 935, 936, 940, 953, 956, 976

- Dobra voda (trig. 352, kod Bos. Bro-
 da) — 977
 Dobrovci (G. i D., kod Gradačca) —
 661, 751, 752, 757, 758, 762, 766,
 935, 939
 Dobrače (kod Ivanjice) — 341, 342
 Dobreće — 862
 Dobrelji (kod Gacka) — 258, 266,
 275, 276
 Dobreti — 248
 Dobrido (brdo, kod Gacka) — 261
 Dobri do (kod Vipave) — 862
 Dobri Dub (kod Trebinja) — 67
 Dobrić (kod Šekovića) — 686
 Dobrinja (kod Modriće) — 655, 804
 Dobro Polje (kod Kalinovika) — 256,
 277, 455, 467, 683, 693, 722, 729,
 826, 899
 Dobroljupci (kod Aleksandrovca) —
 177
 Dobrosavica (kod Bistrice) — 361
 Dobroselica (na Zlatiboru) — 265,
 362, 500
 Dobrun — 252, 322, 363
 Dolac (ž. st.) — 446
 Dolac (kod Zavidovića) — 494
 Dole (kod Klادنja) — 483, 901
 Dolovi (brdo, kod Šekovića) — 611
 Dolovi (kod Vilusa) — 68, 284
 Doljane (kod Kruševca) — 108
 Domiševina (kod Brusa) — 36
 Domrke (kod Gacka) — 273, 279
 Donja Dobrinja — 202
 Donja Lastva — 61
 Donja Snjegotina (kod Kotor-Varo-
 ša) — 1007
 Donji Čevljanovići (kod Semizovca)
 — 644
 Donji Vratari (kod Brusa) — 33
 Dopasci (G. i D., kod Klادنja) —
 484, 900
 Dragojevići (kod Srpcu) — 1000
 Dragačevo (predeo, kod Čačka) —
 691
 Draginac — 313, 317—318
 Draginja — 326
 Dragiševac — 150, 151
 Dragalj (kod Kotora) — 69
 Dragoradi (kod Olova) — 834
 Dragovići (kod Prnjavora) — 1002
 Dramešina (kod Gacka) — 257, 258,
 260
 Drapnići (kod Olova) — 893, 894
 Drava (r.) — 40
 Dražljevo (kod Gacka) — 259, 260
 Drenča (kod Aleksandrovca) — 152,
 157, 177
 Drenova (kod Brusa) — 35, 124
 Drenova (k. 584, kod Gračanice) —
 782, 784, 846, 849
 Drenova (kod Trstenika) — vidi V.
 Drenova
 Drenova Glava — 54
 Drenovac (kod Stoca) — 129, 130
 Drenjak (predeo, kod Brusa) — 35
 Drežanj (G. i D., kod Nevesinja) —
 259
 Drien (kod Prnjavora) — 998
 Drijen (kod Metkovića) — 129
 Drina (r.) — 12, 19, 26, 27, 206, 235,
 241, 249, 256, 297, 312, 315, 316,
 326, 345, 361—365, 367, 372, 373,
 379, 470, 499, 506, 528, 533, 536,
 539—542, 544, 545, 564, 579, 590, 604,
 662, 677—680, 682, 686, 689, 694,
 697, 706, 713, 717, 724—727, 732,
 733, 735, 737, 739, 770, 774, 823,
 828—830, 857, 860, 867, 898, 901,
 908, 913, 919, 921, 925, 929, 955,
 963
 Drinjača (r.) — 473, 482, 483, 733,
 913
 Drinjača (kod Zvornika) — 678, 770,
 935, 936
 Drndari (kod Užica) — 206
 Drniš — 238, 343, 408, 445
 Drobnjaci — 513
 Droškorića (trig. 1323, kod Vilusa)
 — 67, 68, 93, 283, 284
 Družetići (kod Čačka) — 159, 691
 Drvar — 236, 392
 Dub (kod Travnika) — 1016
 Dubinje (predeo, kod Sjenice) — 359
 Dubac (G. i D., kod Ivanjice) — 342
 Dubljevići (kod Gacka) — 273, 278,
 280
 Dubočani (kod Trebinja) — 283
 Dubočica — 242
 Duboko (brdo, kod Obrenovca) — 44
 Duboko (kod Sinjajevine) — 501
 Duboštica (kod Vareša) — 643, 925
 Dubrava (kod Gacka) — 274, 586
 Dubrava (N. i St., kod Kotor-Varo-
 ša) — 1008
 Dubrave (G. i D., kod Ogulina) —
 727
 Dubrave (kod Gradačca) — 660, 667,
 768, 770, 771, 848
 Dubrovnik — 145, 259, 409, 511, 512,
 518, 537, 566, 585, 701
 Duci Polje (kod Banjaluke) — 997
 Duga (brdo, kod Prijepolja) — 101
 Duga njiva (predeo na Trebavi) —
 497, 624, 780, 814 — 816

Duga njiva (predeo, kod Krupnja) — 316

Duga Njiva (kod Gradačca) — 800, 801, 946, 948, 956

Duga kosa (k. 138, kod Modriče) — 818

Duga Poljana (kod Sjenice) — 344, 347, 357, 358, 598, 599

Duge njive (predeo, kod Banjaluke) — 1005

Dugi jasen — 369

Dugo Polje (kod Modriče) — 819, 842

Dukatnice (kod Bos. Broda) — 977

Dulići (kod Gacka) — 224, 266

Dumljani (kod Prijepolja) — 101

Dumljansko brdo (kod Prijepolja) — 601

Dunav (r.) — 46, 149, 378, 401, 402, 518

Duraci (kod Prijepolja) — 101

Durmitor (pl.) — 250

Dusmanići (kod Prijepolja) — 389, 390

Duvanjsko polje — 17

Duvnica — 369, 370, 505

Dvor (na Uni) — 727

D

Dekići (kod Kotor-Varoša) — 1007

Đerekari (kod Brusa) — 125

Đevrske — 344

Đonđola — 51

Đukići (kod Tuzle) — 705

Đuklo (kod Travnika) — 1017

Đurđevik (kod Živinica) — 484, 486

487, 694, 696, 705, 708, 892, 901, 902, 904, 906—908, 910—915

Đurovići — 61

Đurovo br. (k. 1172, kod Kalinovika) — 466, 476

DZ

Džakule (kod Gračanice) — 659, 752, 754, 764, 766, 767, 769

Džinići (kod Gračanice) — 783

Džimrije (kod Han-Pijeska) — 473, 474, 605, 607, 668, 669, 892—895

Džinova Mahala (kod Nevesinja) — 269, 277

Džukela (kod Blaca) — 35

E

Egejsko more — 34

Egipat — 340, 1026

Elbasan — 588

Elinska kosa (k. 352, kod Bos. Kobaša) — 978, 1000

Engleska — 148, 303, 380, 397, 412, 699, 719, 797, 953 (vidi i Velika Britanija)

Ervenica (kod Metkovića) — 129

Evropa — 132, 133, 304, 305, 382, 397, 704, 993, 1026

F

Falešići (kod Gračanice) — 762

Fatnica (kod Bileće) — 97

Fazlagića Kula — 224, 338, 355, 373, 485

Ferizovići (kod Rogatice) — 604, 605

Fernanovac (trig, 220, kod Gradačca) — 756

Foča — 18, 19, 251, 322, 323, 345, 363, 370, 372, 418, 455, 488, 489, 510, 533, 534, 536—540, 542, 544, 586, 591, 595, 677, 681, 684, 687, 690, 692, 706, 717, 722, 724, 744, 823, 824, 827—830, 891, 892, 898, 904, 919, 922, 924

Fojnica (kod Gacka) — 224, 226, 272—275, 278, 280, 372, 506, 593

Forčak — 483

Francuska — 133, 323, 724, 798, 1050

Fruška gora (pl.) — 45—47

Frutak (kod Danilovgrada) — 23, 60

G

G. Brka (kod Brčkog) — 93

G. Čapori (kod Han-Pijeska) — 482

G. Mahala (kod Modriče) — 818

G. Milanovac — 295, 315, 328, 330, 696, 909

G. Petrovice (kod Tuzle) — vidi Petrovice

G. Pribitkovići — 646, 647

G. Tuzla — 708, 751

G. Zelinja (kod Gračanice) — vidi Zelinja

G. Zešće (kod Foče) — 591

Gacko — 223—226, 248, 250, 257—271, 273, 275—282, 284, 301, 355, 394, 401, 562, 734

Gačice (kod Travnika) — 1017

- Gagince (kod Lebana) — 41
 Gaj (kod Tuzle) — 614, 615
 Gajevo (kod Rogatice) — 608, 671, 674
 Gajevi (predeo, kod Užica) — 206
 Gajtan (G. i D., kod Lebana) — 35
 Galibabinac — 50
 Gallipoli (logor) — 1048
 Galočevina (kod Prijepolja) — 100
 Garaši (kod Arandelovca) — 603
 Gare (kod Kladnja) — 643, 915
 Gareva (kod Gacka) — 262, 264, 269, 271, 275, 276
 Garevac (kod Modriče) — 555, 621, 622, 624, 631, 636, 655
 Garevina (kod Aleksandrovca) — 152
 Gari (kod Kruševca) — 153
 Garići (kod Kotor-Varoša) — 1007, 1009
 Gasinac (predeo, kod Trstenika) — 107
 Gat (razvalina) — 258, 260, 262, 264—266, 270, 271
 Gladnik — 1016
 Glamoč — 245, 265, 392
 Glamočevo — 603
 Glasinac — 366
 Glava (M. i V., kod Kalinovika) — 466
 Glavatičevo — 282
 Glavica (k. 381, kod Banjaluke) — 1005
 Glavica (k. 622, kod Gračanice) — 782, 783, 845, 846
 Glavica (kod Vardišta) — 372
 Glavice (kod Gacka) — 280
 Glavičice (kod Bijeljine) — 770
 Gledalište (k. 730, kod Brusa) — 157
 Gledičke pl. — 672, 691
 Gliječ (kod Ivanjice) — 345
 Glinje (kod Bijeljine) — 676
 Glišići (kod Kladnja) — 483
 Globoder (kod Kruševca) — 153, 877
 Glog (trig. 1230, kod Nevesinja) — 269
 Glogovica (kod Dervente) — 656, 851, 947
 Gluha (kod Travnika) — 1017
 Glumač (kod Požege) — 169, 170, 203
 Gnice (r. kod Brčkog) — 770
 Gobate — 371
 Gobolja (pl.) — 110
 Goč (pl.) — 34, 107, 672, 691, 875
 Gočmanci (kod Brusa) — 125
 Gojkuše (kod Rogatice) — 605
 Gojmilovac — 52
 Gojna Gora (kod Požege) — 159, 691
 Gojsalić (kod Kladnja) — 901
 Gola kosa — 55
 Golaći (kod Gradačca) — 807
 Goleša (kod Priboja) — 361, 365, 370, 372, 595, 733
 Goli krš (k. 1445, kod Prijepolja) — 100
 Golija (pl., kod Gacka) — 250, 264, 371
 Golija (pl.) — 38, 72, 347, 690, 691
 Golo brdo (kod Brusa) — 35, 122, 124
 Golo brdo (k. 544, kod Doboja) — 800—802, 944, 945, 946
 Golo brdo (k. 641, kod Ljubinja) — 129
 Goločelo — 326
 Golovo (k. 464, kod Krupnja) — 316
 Golubinja (kod Pljevalja) — 390
 Golubac — 401
 Golubovac (kod Trstenika) — 107
 Golubić (kod Knina) — 447, 448
 Gomila (vis, kod Šapca) — 326
 Gorazde — 18, 332, 333, 372, 373, 381, 417, 418, 429, 430, 470, 471, 488, 489, 509, 525, 532, 534, 540—544, 501, 595, 604, 647, 669, 671, 677, 678, 683, 690, 691, 697, 706, 710, 722, 724, 731, 734, 735, 744, 759, 823, 824, 829—832, 898, 919, 922, 924, 925, 1086
 Gorenjsko — 959
 Gorica — 10, 719, 730, 969
 Gorica (kod Trebinja) — 286
 Gorice (kod Brčkog) — 756, 757
 Gornja Dubočica (kod Prijepolja) — 102
 Gornja Slatina (kod Banjaluke) — 1005
 Gornja Višća (kod Živinica) — 913, 914
 Gornje Leviče (kod Brusa) — 64
 Gornje Polje (kod Nevesinja) — 452, 567
 Gornji Banjani — 284
 Gornji Budanj (kod Kalinovika) — 456
 Gornji Crnci — 112
 Gornji Dubac (kod Ivanjice) — 673
 Gorobilje (kod Požege) — 203
 Gorski kotar — 392, 408, 410, 695, 728
 Gospić — 694, 1089
 Gostović (kod Zavidovića) — 592, 925

- Govedarište — 55
 Grab (kod Prijepolja) — 101
 Grab (kod Trebinja) — 734
 Grab (kod Trnova) — 455, 698
 Grabak (kod Knića) — 320
 Grabovac (predeo, kod Gradačca) — 944, 945, 948, 951
 Grabovac (kod Trstenika) — 107
 Grabovica (kod G. Milanovca) — 329
 Grabovica (kod Nevesinja) — 263, 266, 267, 269—277, 279—281
 Grabovica (kod Valjeva) — 296
 Grabovica (kod Vlasenice) — 474, 482, 483, 900
 Grabovik (kod Kalinovika) — 456
 Grabska (G. i D., kod Doboja) — 495, 497, 619, 620, 655, 657, 726, 836, 929
 Grac — 745, 808, 809
 Gračac — 490, 590
 Gračanica — 18, 496, 497, 623, 654, 657, 659, 705, 718, 751, 753, 754, 756, 761—767, 774, 776, 777, 781, 782, 884, 901, 903, 907, 908, 930, 931—936, 939, 943, 944, 951
 Gračanica (M. i V., kod Gacka) — 224, 225, 278
 Gračanica (kod Prijepolja) — 99, 101
 Grad (kod Brusa) — 116, 156
 Grad (predeo, kod Rogatice) — 605
 Gradac — 112
 Gradac (kod Bos. Broda) — 977
 Gradac (brdo, kod Brusa) — 114, 125
 Gradac (trig, 1407, kod Gacka) — 260, 261
 Gradac (trig. 909, kod Foče) — 828
 Gradac (k. 1399, kod Kalinovika) — 456, 466
 Gradac (k. 1207, kod Sjenice) — 347
 Gradac (brdo, kod Trstenika) — 157
 Gradačac — 18, 497, 554, 556, 558, 623—625, 629, 635, 636, 654, 660, 661, 712, 718, 750, 753, 754, 762, 763, 767, 779—781, 802—804, 812, 815, 816, 841, 857—860, 867, 883, 930—933, 939, 940, 945, 951, 954—956
 Gradina (predeo, kod Bos. Kobaša) — 1000, 1001
 Gradina (k. 301, kod Doboja) — 636
 Gradina (kod Đurđevika) — 483, 694, 912
 Gradina (kod Gacka) — 225, 279
 Gradina (kod Knića) — 320
 Gradina (k. 982, kod Kotor-Varoša) — 1009
 Gradina (k. 349, kod Metkovića) — 129
 Gradina (k. 301, kod Modriče) — 818, 820
 Gradina (k. 1187, kod Nevesinja) — 272
 Gradina (trig. 1362, kod Nevesinja) — 267, 277
 Gradina (kod Prijepolja) — 101, 241, 253
 Gradina (trig. 932, kod Užica) — 206
 Gradine (k. 821) — 456, 466
 Grahovac (kod Trebinja) — 67, 94, 95
 Grahovčići (kod Travnika) — 1017
 Grahovište (kod Ljubinja) — 129
 Grahovo — 67, 69—71, 75, 93, 96, 97, 98, 223, 229, 285, 363, 377, 502, 517, 520, 526, 571, 581, 584
 Grasjelići (kod Kalinovika) — 465, 479
 Gravišlje (brdo, kod Banjaluke) — 1001, 1005
 Grbići (kod Krupnja) — 316
 Grbići (kod Rogatice) — 606, 607, 668
 Grčak (kod Aleksandrovca) — 152
 Grčka — 133, 186, 340, 380, 397, 412, 425, 534, 535, 537, 542, 576, 587, 588, 596, 670, 691, 699, 704, 787, 797, 860, 897, 902, 905, 929, 1018, 1076, 1078
 Greben (k. 1093, kod Kotor-Varoša) — 1009
 Gredelj (k. 1227) — 275
 Grivac (kod Knića) — 320, 321
 Grivice (kod Živinica) — 910, 913, 914
 Grk (kod Bos. Broda) — 977
 Groblje (br. k. 119, kod Bos. Kobaša) — 978, 1000
 Grobnica (predeo, kod Brusa) — 35
 Grosuplje — 776
 Grčka — 252
 Gruža — 321
 Gubera (kod Foče) — 828
 Guča (kod Čačka) — 334—336, 341, 349
 Gučevo — 314, 315, 317
 Gučja Gora (kod Travnika) — 1016
 Gugalj (kod Požege) — 203
 Gumijera (kod Prnjavora) — 1001
 Gumnine (kod Bos. Kobaša) — 978
 Gušte (kod Zvornika) — 489, 756, 757, 758
 Guždolji (kod Rogatice) 606, 670

H

Hadžića polje (kod Okruglice) — 305, 743
 Hadžići (kod Doboja) — 494, 495, 775, 905
 Hajderovići (kod Zavidovića) — 643, 711, 712, 835
 Hajdučko groblje (k. 268, kod Bos. Kobaša) — 978
 Halilovići (kod Doboja) — 494, 495
 Han-Kola (kod Banjaluke) — 141, 142
 Han-Pijesak — 12, 236, 366, 473, 474, 482, 679, 892—896, 898, 922
 Hansko polje (kod Mostara) — 337
 Herceg-Novi — 571, 584
 Herceg Vrelo — 253
 Hercegovina — 19, 20, 30, 95, 118, 223, 224, 227, 235, 239, 247—250, 255, 282, 297, 322, 323, 338, 353, 356, 362, 364, 368, 370, 375, 377—379, 394, 401, 403, 404, 409, 425, 437, 485, 502—507, 511, 512, 517—527, 531, 537, 538, 551, 563, 564, 566, 569, 571, 585—588, 684, 689, 701—704, 717, 725, 734, 736, 737, 740, 741, 744, 772, 853, 854, 886, 887, 890, 897, 926, 927, 929, 936, 937, 946, 960, 962, 964, 967, 994
 Himar (u Albaniji) — 321
 Homolje (pl.) — 708
 Hovići (kod Tuzle) — 487
 Hrijanjen (kod Goražda) — 367, 489, 509
 Hrasno (G. i D., kod Ljubinja) — 129
 Hrasno (G. i D., kod Tuzle) — 700, 722
 Hrastova (k. 289, kod Banjaluke) — 1005
 Hrge (kod Zavidovića) — 643
 Hrgovi (G. i D., kod Gradačca) — 660, 758, 768
 Hrgud (kod Stoca) — 223
 Hrušica (kod Vipave) 973—974
 Hrvatovići (kod Gradačca) — 867
 Hrvatska — 80, 186, 247, 419, 437, 730, 909, 957, 962, 994, 1032
 Hrvatsko primorje — 410, 728
 Hum — 112
 Hum (k. 1349, kod Gacka) — 271, 272, 280
 Humka (kod Bos. Broda) — 976, 978, 1000, 1001
 Humka (trig. 993, kod Brusa) — 35
 Humka (trig. 338, kod Gradačca) — 751, 780

I

Ibar (r.) — 27, 33—37, 62, 107, 123, 124, 231, 397, 403, 882
 Idbar — 301
 Idrija — 719, 861
 Igalo — 581
 Igman (pl.) — 770, 772, 774, 917
 Ifsar (kod Goražda) — 543, 544, 545, 725, 831, 832
 Igman (pl.) — 537
 Igralište (predeo, kod Modriče) — 818, 820
 Igri (D. i G., kod Gacka) — 275
 Igroš (kod Brusa) — 165, 177
 Ikonovac (k. 1023, kod Prijepolja) — 389, 390
 Ilača (r.) — 616
 Ilidža — 399
 Ilidže (kod Gradačca) — 629
 Ilino (kod Boljevca) 55, 289
 Ilino (G. i D., kod Goražda) — 604
 Ilino brdo (k. 394, kod Kotor-Varoša) — 1007
 Iljino brdo (k. 1386, kod Kalinovika) — 465
 Ilino brdo (k. 1166, kod Vilusa) — 66, 68, 223, 284
 Ilirska Bistrica — 407, 491, 894
 Ilovača (kod Rogatice) — 671
 Ilolica (kod Trnova) — 729
 Imamović (kod Zavidovića) — 711
 Inadol (kod Bos. Kobaša) — 938
 Injani (kod Bos. Kobaša) — 979
 Iriški venac — 46
 Istok — 231
 Istra — 7, 40, 88, 211, 382, 541, 695, 709, 713, 727—729, 740, 909, 962, 969, 1028
 Italija — 8, 133, 146, 147, 186, 221, 239, 303, 323, 340, 376, 380, 397, 523, 528, 530, 537, 538, 567, 580, 588, 673, 674, 728, 746, 808, 862, 959, 962, 994, 1024, 1026, 1029, 1031, 1035, 1047, 1048, 1050, 1052, 1053
 Ivan-Sedlo — 772
 Ivančići (kod Olova) — 12, 13,
 Ivanjica — 27, 334—336, 339—342, 345, 346, 348, 349, 382, 383, 461, 531, 578, 579, 581
 Ivica (kod Ljubinja) — 567
 Ivica (predeo, kod Gacka) — 225, 271
 Ivkovo brdo (kod Brusa) — 126
 Izbišno — 456
 Izgori (kod Gacka) — 248, 253, 269, 270

J

- Jablanica (predeo) — 19, 20, 34, 39—
—41, 72, 74
Jablanica (kod Brusa) — 157
Jablanica (kod Maglaja) — 618, 619
Jablanica (r., kod Valjeva) — 298,
299
Jablanica (r., kod Kuršumlje) — 43
Jablanik (pl.) — 298
Jablanovac (predeo, kod Prijepolja)
— 101, 241
Jabučko prisoje (predeo, kod Pri-
jepolja) — 390
Jabuka (kod Foče) — 276, 277, 417,
539, 592, 689, 694, 744, 831
Jabuka (kod Goražda) — 366, 544,
593, 594, 604, 717
Jabuka (kod Olova) — 893
Jabuka (kod Pljevalja) — 365, 390
Jabuka (kod Prijepolja) — 241, 591,
603
Jabuka (kod Rogatice) — 604, 671,
675
Jabuka (kod Vilusa) — 67, 75, 93, 94
Jadar (r.) — 317, 326
Jadarevac — 349
Jadovnik (pl.) — 349
Jadovnik (kod Brodareva) — 102,
238, 678
Jadransko more — 186, 195, 321,
403, 535, 674, 862
Jagnjilišta (kod Vilusa) — 68
Jagodin br. (kod Trstenika) — 107
Jagodina (sada: Svetozarevo) — 211,
330
Jagodnja (pl.) — 314
Jagodnjak — 153
Jagrić (k. 995, kod Vilusa) — 68
Jakeš (kod Odžaka) — 859
Jakotina — 59
Jakubov Grob (kod Boljanića) —
332
Jalovička šuma — 326
Jalovik (kod Sapca) — 326, 327
Jalta — 797
Jančići (kod Požege) — 202—204
Janina k. (trig. 268, kod Bos. Koba-
ša) — 978
Jankova Klisura (kod Blaca) — 106,
155
Janja (kod Bijeljine) — 583, 700
Janjari (kod Bijeljine) — 676
Janjina kosa (kod Bos. Kobaša) —
1000
Jaram (k. 1788, kod Jošaničke Ba-
nje) — 111, 122, 123
Jaramovo — 256
Jardol (kod Travnika) — 1017
Jargić (k. 995, kod Vilusa) — 97
Jasen (kod Pljevalja) — 246
Jasen (predeo, kod Vilusa) — 68, 94
Jasen (kod Vlasenice) — 483, 901
Jasena (kod Nevesinja) — 270
Jasenak — 56
Jasenica (kod Dervente) — 841
Jasenica (kod Gračanice) — 783, 802
Jasenik (kod Gacka) — 257, 259,
263, 265, 267, 269
Jasenovac (kod Ivanjice) — 367
Jasenovo (kod Kokina Broda) — 366,
500
Jasika — 872—874
Jasike (kod Rogatice) — 605
Jasikovica (predeo, kod Aleksand-
rovca) — 107, 180—182
Jastrebac (brdo, kod Brusa) — 63,
114, 115, 125
Jastrebac (pl.) — 27, 34, 51, 53, 152,
177
Jastrebica (brdo, kod Prijepolja) —
390
Javor (pl.) — 349, 581
Javor (predeo, kod Gračanice) —
777, 846
Javor (k. 659, kod Gračanice) — 782
Javor (predeo, kod Nevesinja) —
225, 272, 274, 275, 281, 283
Javorac (pl.) — 34
Javorak — 534
Javorje (kod Prijepolja) — 101, 194,
253
Javornik (pl., kod Kladnja) — 473,
474, 643
Jazići (kod Kalinovika) — 457
Ječmište (prevoj, kod Raške) — 36
Jeginov Lug (kod Živinica) — 486,
613, 696, 705, 903, 905, 907, 909
Jelašca (kod Kalinovika) — 457, 466,
468, 477—479
Jelaška (kod Kladnja) — 643
Jeleč (kod Foče) — 224, 455, 457
Jelica (pl.) — 341
Jelica (k. 1776, kod Brusa) — 35,
36, 110
Jelik (predeo, kod Gračanice) — 780,
800, 802
Jelova gora (predeo, kod T. Užica)
— 201, 207
Jelovče Selo (kod Gradačca) — 660,
661, 764, 780, 783, 784, 805, 806,
944, 953
Jelovo brdo (k. 467, kod Gračanice)
— 783, 945

Jelovo Brdo (kod Zvornika) — 901
 Jenkovina (k. 677, kod Požege) — 203
 Jerusalem — 1028
 Ješići (kod Zvornika) — 611
 Jezdina (kod Požege) — 203
 Jezera — 245
 Jezero (kod Travnika) — 1016
 Ježevac (brdo, kod Čačka) — 328
 Ježevica — 202
 Ježevica Pivn (kod Aleksandrovcva) — 181
 Jokića br. (k. 426, kod Kotor-Varoša) — 1007, 1008
 Jošanica (kod Foče) — 689
 Jošanica (kod Sokobanje) — 50, 51, 54
 Jošanička Banja — 116, 124
 Jošavka — 291
 Jošilje — 483
 Jovanović (kod Banjaluke) — 1005
 Jovičevići (kod Sjenice) — 346
 Jovina gora — 241
 Jugovići (kod Gacka) — 225, 260, 273, 275, 279
 Jurkovići (kod Zavidovića) — 494
 Jušiće — 8, 10
 Južna Morava (r.) — 34, 51, 53, 107, 109
 Južna Rodezija — 1027
 Južno-Afrička Unija — 1027

K

Kaćevo — vidi Račevo
 Kačuna (trig. 1397, kod Kalinovika) — 457, 466, 478
 Kadina luka (kod Prijepolja) — 101
 Kadina strana (kod Banjaluke) — 1005
 Kadinjani (kod Banjaluke) — 1015
 Kairo — 73, 215—217, 798, 1023, 1024, 1026, 1028, 1047, 1052
 Kakanj (D. i G., kod Zvornika) — 611, 688
 Kakmuž (kod Bos. Petrovog Sela) — 649
 Kakmuže (kod Bijelog Polja) — 104
 Kalajdžići (kod Zvornika) — 901
 Kalenić (kod Brgula — Tamnava) — 118
 Kalenići (kod Požege) — 202
 Kalifornija — 147
 Kalimanići (kod Rogatice) — 606, 607, 671
 Kalinovik — 226, 248, 250, 251, 256,

259, 262, 264, 265, 277, 281, 322, 323, 364, 367, 368, 373, 378, 379, 381, 454—460, 465, 467, 468, 470, 475, 477—479, 489, 499, 506, 517, 519, 520, 521, 539—543, 544, 563, 566, 567, 586, 587, 594, 651, 670, 672, 677, 680, 681, 682, 685, 689, 692, 693, 695, 697, 698, 706, 717, 725, 729, 733, 738, 740, 744, 824, 826, 832, 894, 897—899, 906, 924, 926, 927, 936

Kaloper (pl.) — 67, 68, 95
 Kaluđerica (kod Lešana) — 41
 Kaluđerske bare — 371
 Kaluševići (zaselak, kod Ivanjice) — 341
 Kaljina (kod Sokolca) — 236, 833
 Kaljuge (kod Modriče) — 843, 884
 Kamen (kod Goražda) — 545
 Kamen (kod Srpcva) — 1001
 Kamena Gora (kod Prijepolja) — 99, 100, 239, 241, 367, 822
 Kamenica (kod G. Milanovca) — 758
 Kamenica (kod Požege) — 159, 202
 Kamenica (kod Valjeva) — 298, 326
 Kamenik (k. 259, kod Krupnja) — 316
 Kamenita glava (k. 473, kod Bos. Kobaša) — 978, 1000
 Kamenita glava (k. 862, kod Brusa) — 35
 Kamensko (kod Kladnja) — 643, 644, 835
 Kamensko (kod Vilusa) — 93
 Kamensko polje (predeo, kod Pljevalja) — 389
 Kantići (kod Goražda) — 604
 Kaoci (kod Srpcva) — 1000
 Kaona (kod Čačka) — 335, 340—342
 Kaonik (kod Đunisa) — 877
 Kapa moračka (k. 2216, kod Šavnika) — 194, 253
 Kapetanova Bina — 754, 757, 769
 Kapetanovića hrast (k. 239, kod Bos. Kobaša) — 978—1001
 Kapura (k. 1258, kod Sjenice) — 358
 Karać (k. 380, kod Kotor-Varoša) — 58, 1007
 Karačići (kod Zavidovića) — 617, 618, 835
 Karadag (kod Raške) — 123
 Karajlići (kod Gradačca) — 805, 806, 807
 Karaman (k. 1934, kod Jošaničke Banje) — 36, 111, 122, 123
 Karan (kod T. Užica) — 202

- Karanovac (kod Gračanice) — 751, 763, 931, 935
 Karanovac (kod Banjaluke) — 997
 Karaula (predeo, kod Brusa) — 156
 Karaula (kod Sjenice) — 600, 601
 Karavlasí (kod Živinica) — 901
 Karlobag — 403
 Karlovac — 694, 1089, 1090
 Karoševina (k. 917, kod Prijepolja) — 99, 100
 Kasindo — 755
 Kašice (kod Prijepolja) — 101
 Katanić — 648
 Katunska Nahija — 112, 570
 Kazanci (kod Gacka) — 224, 262, 264
 Kazerta — 1033, 1055, 1061—1063
 Kaznovići (kod Raške) — 123
 Kerep (kod Gradačca) — 623, 636, 661, 747, 751, 753, 754, 762—766, 768—770, 783, 784, 805—807, 935, 938, 939, 951, 953
 Kesten — 649
 Kešeljeva gradina (k. 1006, kod Vilusa) — 68, 97
 Kibihel (Kitzbühel) — 745
 Kifino Selo (kod Nevesinja) — 224, 226, 302
 Kijanovići — 241
 Kijevćica (brdo, kod Požege) — 204
 Kijevo (kod Sarajeva) — 698, 729, 770
 Kikaći (kod Živinica) — 615
 Kita (trig. 676, kod Knina) — 392
 Kitok (trig. 1194, kod Rogatice) — 606, 607
 Kladanj — 381, 482—484, 486, 489, 522, 533, 574, 593, 641, 642, 644, 688, 700, 715, 721, 744, 749, 754, 773, 893, 895, 899—901, 903, 904, 906, 969
 Kladari (kod Doboja) — 624, 631, 636, 656
 Kladinica (r.) — 346, 347
 Kladnica (kod Sjenice) — 236, 238, 349
 Kladovo — 257, 401
 Klakeše (kod Sarajeva) — 773
 Klana — 8, 410
 Klanac (k. 654, kod Gračanice) — 782, 846, 847
 Klanac (kod Sarajeva) — 772
 Klačnice (kod Banjaluke) — 999, 1001
 Klenak (kod Rume) — 47
 Klenjak (predeo, kod Lubinja) — 129
 Klepetuša (kod Nevesinja) — 270
 Klik (trig. 1366, kod Pljevalja) — 389
 Klisura (predeo, kod Sjenice) — 359
 Klobuk (kod Trebinja) — 67, 95, 223
 Klokočika (brdo, kod Kotor-Varoša) — 1007
 Klokotnica (kod Doboja) — 494, 495, 497, 802, 813, 939, 944
 Klupe (brdo, kod Banjaluke) — 647, 648, 1005
 Klupci (kod Loznice) — 316
 Klješteni (kod Kladnja) — 482, 483
 Ključ — 245
 Ključ (pl.) — 193
 Kneginja (kod Priboja na Limu) — 369
 Knežak (kod Kalinovika) — 272, 281, 381
 Kneževac (kod Sjenice) — 347
 Kneževačka čuka (trig. 1280, kod Brusa) — 125
 Kneževići (kod Kotor-Varoša) — 1008
 Kneževo (kod Brusa) — 35, 63, 111, 122—124
 Knežina (kod Sokolca) — 233, 361, 670, 679, 738, 891—894, 908
 Knežpolje — 483
 Knić — 320, 321, 330, 331
 Knin — 445—447, 490, 589, 590
 Kninsko polje — 447
 Kobilja glava (trig. 1115, kod Gacka) — 224, 226, 250, 253, 261, 263, 271, 272
 Kobiljačko br. (kod Brusa) — 157
 Kobilje (Kovilje, pl.) — 346
 Kobilji Do (kod Grahova) — 75
 Koceljeva — 326, 327
 Kočevlje — 409
 Kojići (kod Gračanice) — 951
 Kojići (kod Požege) — 203, 341
 Kojovići (kod Pljevalja) — 389, 390
 Kokin Brod — 230, 246, 252, 369—371, 500
 Kokorina (kod Nevesinja) — 258, 273, 274, 275, 278—280
 Kolašin — 183, 184, 192—194, 236, 238, 242—244, 255, 341, 501, 518, 522, 571, 582, 584, 682, 899
 Kolečko (kod Nevesinja) — 225, 253, 267, 272—274, 276, 281, 283, 338, 394
 Kolovrat (kod Prijepolja) — 241, 603, 821
 Kolubara (r.) — 313

- Kolubara (predeo) — 295
 Koljane — 252
 Komarani — 241
 Komari (kod Gračanice) — 647, 650
 Kominj (kod Pljevalja) — 365
 Komiža — 1042, 1045
 Konopljište — 325
 Konjevići (kod Čačka) — 203
 Konjevrti — 343
 Konjic — 259, 260, 262, 263, 268,
 270, 271, 275, 277, 279, 280, 282,
 301, 323, 353, 521, 772, 1017
 Konjska gl. (k. 574, kod Modriče)
 — 814—817
 Konjska vlaka (predeo, kod Gačla)
 — 225
 Konjuh (pl.) — 12, 367, 502, 626, 913
 Konjuša (kod G. Milanovca) — 321,
 329
 Kopaći (kod Rogatice) — 671
 Kopaonik (pl.) — 20, 33—35, 62, 63,
 72, 106, 110, 114, 115, 121, 122, 127,
 152, 154, 177, 236, 397, 502, 672,
 1077
 Kopita (k. 459, kod Zaječara) — 287,
 289
 Kopito (pl.) — 605, 669, 672
 Koprive (kod Leskovca) — 11
 Koprivna (kod Modriče) — 497, (2),
 636, 654, 655, 659, 784, 814, 817,
 818, 842, 884, 947, 955
 Koprivska—Trebava (kod Modriče)
 — 780, 804
 Koraće (kod Bos. Broda) — 977, 978
 Koraj (kod Brčkog) — 676, 698
 Korča — 585
 Kordun — 343, 392, 407, 408, 728,
 909, 960
 Korenita (kod Bijeljine) — 686
 Koretaši (kod Brčkog) — 698
 Korijen (kod Vlasenice) — 609
 Korita (kod Bileće) — 271, 276
 Korito (kod Vlasenice) — 610, 685
 Korovi (kod Bos. Kobaša) 978, 1000
 Kosanica (kod Pljevalja) — 246, 369,
 517, 518
 Kosjerić (kod Užica) — 335, 1077
 Kosmaj (predeo) — 117, 313
 Kosmaš (kod Vilusa) — 75
 Kosovica (kod Ivanjice) — 345, 346
 Kosovo (kod Knina) — 350, 351
 Kosovo (oblast) — 40, 403, 774, 1080
 Kosovska Mitrovica — 33, 231, 397,
 403
 Kostajnica — 1089, 1090
 Kostajnica (kod Doboja) — 495, 657,
 714, 836
 Kostajnik (trig. 747, kod Loznice)
 — 316
 Kostenik (kod Goražda) — 604
 Kostići (kod Gračanice) — 782, 847
 Košana (G. i D., kod Postojne) —
 776
 Košćela (kod Metkovića) — 129
 Koševina (kod Prijepolja) — 821
 Koštelje (predeo, kod Pljevalja) —
 389
 Košutica (pl. kod Sokolca) — 675
 Košutica (kod Sokolca) — 474, 892
 —894
 Košutnja (trig. 940, kod Krupnja)
 — 316
 Kotari (k. 445, kod Stoca) — 129
 Kotor — 566
 Kotor-Varoš — 58, 59, 150, 151, 1000,
 1007, 1009
 Kotorsko — 554, 558, 956
 Kotraža (kod Guče) — 341, 342
 Kovač brdo (k. 1398, kod Kalinovi-
 ka) — 465
 Kovač (kod Metaljke) — 196, 197,
 333, 507, 543
 Kovačeva k. (pl., kod Gračanice) —
 782, 800, 801, 846
 Kovačevac (kod Prijepolja) — 601
 Kovačevići — 707
 Kovaći (kod Živinica) — 615—617,
 699, 912
 Kovanj (kod Rogatice) — 665
 Kovren (kod Prijepolja) — 100, 183,
 184, 499
 Kožački grob — 55
 Kozara (kod Goražda) — 332
 Kozarice — 326
 Kozarnica (špilja, kod Bileće) — 258
 Kozjak — 350
 Kozjak (kod Draginca) — 317
 Kozjane (kod Postojne) — 776
 Kozji rog — 56
 Kozluk (kod Zvornika) — 716
 Koznik (k. 413, kod Trstenika) —
 107
 Koznik (razv., kod Brusa) — 156,
 157
 Kožuar (kod Šapca) — 326
 Kožuhe (kod Doboja) — 494, 495,
 497, 556—558, 620, 636, 655, 660,
 755, 818, 931
 Kragujevac — 25, 311, 314, 330, 331,
 403, 600
 Krajačevo brdo (kod Šekovića) —
 611
 Krajova (Rumunija) — 340, 378, 396

- Kraljeva gora (pl., kod Vlasenice) — 609
- Kraljeva Stijena — 233
- Kraljevica (brdo, kod Zaječara) — 287
- Kraljevo — 311, 339—341, 382, 402—404, 578, 579, 582, 585, 870, 872, 880, 882
- Kraljići (kod Gračanice) — 784
- Kras — 862
- Krašljevići (kod Prijepolja) — 389, 390
- Kratelj (kod Sokolca) — 669, 672
- Kratovo — 500
- Kračavska reka — 365
- Kravlje — 51
- Kravljji greb — 817, 848
- Krbljine (kod Kalinovika) — 456, 455, 466, 682, 826
- Krčugovo (kod Užica) — 206
- Krčevina (kod Gradačca) — 951
- Krčevine (kod Olova) — 642, 648, 835
- Krčevljani (kod Doboja) — 813, 814, 816
- Krečane (G. i D., kod Gradačca) — 780, 802, 806, 807, 812, 841, 946
- Krekavica (kod Nevesinja) — 253, 260
- Kremenjak (brdo, kod Banjaluke) — 1005
- Kremenjak (k. 552, kod Brusa) — 165
- Kremenje (k. 752, kod Požege) — 203—205
- Kriškovci (kod Prnjavora) — 1001
- Kriva Reka (kod Brusa) — 124, 126
- Krivače (kod Han-Pijeska) — 609
- Krivaja (r.) — 233, 246, 253, 370, 641, 643, 708, 715, 737, 743—745, 749, 750, 913, 915
- Krivajci (kod Krupnja) — 316
- Krivi Vir — 55, 289
- Krivodol — 226
- Križeviči (kod Olova) — 735
- Krmina (kod Banjaluke) — 151, 997
- Krnić (kod Šapca) — 326, 327
- Krnovska glava — 253
- Krnjača — 365, 504
- Krnjin (kod Pljevalja) — 389
- Krsno Polje (kod Maglaja) — 753
- Krstac (kod Požege) — 203, 205, 673
- Krstatac — 49, 52
- Krtinje (kod Ljubinja) — 567
- Krtova (kod Gračanice) — 646—648, 650, 755
- Krupa (na Vrbasu) — 141, 142, 150, 997
- Krupanj — 313, 314, 317
- Krupice (kod Bijelog Polja) — 104
- Kruščica (kod Uloga) — 272, 274, 279
- Kruščičke planine — 1016, 1017
- Kruščik (kod Bos. Broda) — 967
- Kruščik (predeo, kod Loznice) — 316
- Kruševac — 37, 106, 107, 152, 154, 330, 336, 382, 402, 530, 573, 579, 870—877, 880—882
- Kruševci (kod Sokolca) — 232, 676, 834, 892, 893
- Kruševica han (kod Prače) — 591
- Kruševljani — 338
- Kruševlje (kod Prijepolja) — 389
- Kruševo (kod Prijepolja) — 241
- Kruševo (kod Stoca) — 129
- Kruškovac (br. kod Srpca) — 1000
- Kruškovo Polje (kod Bos. Šamca) — 655, 859
- Kržanja — 112
- Kučevo — 401
- Kući — 95—112, 235, 238
- Kučurine — 605, 669
- Kujava (kod Danilovgrada) — 22—24, 75
- Kukavica (pl.) — 41
- Kukuljić (k. 1045, kod Blaca) — 35
- Kula Fazlagića (kod Gacka) — 280
- Kulaši (kod Prnjavora) — 241
- Kulina (k. 904, kod Nevesinja) — 51, 253, 258, 272
- Kulinovci (kod Požege) — 203
- Kulište (trig. 700, kod Loznice) — 316
- Kumanova čuka (k. 1300, kod Brusa) — 35, 157
- Kumov Do (kod Srpca) — 1001
- Kunjak (r., kod Nevesinja) — 273
- Kupa (r.) — 408, 491
- Kupinovo — 143
- Kupinski kut (predeo, kod Obrenovca) — 143
- Kupresi (kod Gradačca) — 754
- Kurilo — 61
- Kuseljak (izvor, kod Foče) — 591
- Kuršumlija — 35, 42, 106, 152
- Kuršumlijska Banja — 63, 106
- Kurtov Do (kod Nevesinja) — 272
- Kusanja — 326
- Kušići (kod Ivanjice) — 342, 345, 346
- Kuta (kod Kalinovika) — 456, 465
- Kutička pl. (kod Han-Pijeska) — 474

Kutski grad (k. 1549, kod Kalinovi-
ka) — 465
Kverkuša — 1016, 1017

L

Ladevići (kod Bileće) — 224
Ladevine (kod Rogatice) — 605
Lajkovac — 296, 298
Lakat — 353
Lanišnica (r.) — 35
Lapac (G. i D.) — 490, 590
Lapov Do (kod Vilusa) — 68, 95
Lapovo — 171
Lardija (kod Kotor-Varoša) — 1007
Lastva — 60, 69, 75, 93, 96, 98, 113,
229, 284, 285, 286, 363
Lašva (r.) — 1016, 1017
Latkovac (kod Aleksandrovca) —
153, 154, 157, 177
Lazarev Krst — 61, 62
Lazarevac — 295, 298, 314, 315, 401
Lebršnik (pl.) — 244, 259, 269, 270
Lednica (k. 1915, kod Brusa) — 124
Legatov Do (kod Pljevalja) — 390
Lekovina — 184
Lepa gora (pl.) — 34—36, 63
Lepenac (pl.) — 34
Lepenac (kod Bijelog Polja) — 183
Lepenica (G. i D., kod Bos. Kobaša)
— 998, 1000
Lepenica (r., kod Prnjavora) — 999,
1001
Leposavići (kod Raške) — 33
Leskovac — 171, 401, 1082
Leskovac (kod Radojinje) — 230,
232, 361, 365, 366, 499, 500
Leskovačka kosa (kod Trstenika) —
176
Leskovicica (kod Trstenika) — 153,
176
Lesnovačka reka — 180
Lešak (kod Raške) — 33, 123
Leševac (brdo, kod Brusa) — 122,
123, 126
Leštak (predeo, kod Brusa) — 156
Lever Tara (kod Žabljaka) — 591
Ligatica — 642
Lijeva Rijeka — 238, 243, 577
Lijeve polje (kod Bos. Gradiške)
— 449, 853, 970
Lika — 7—10, 30, 86, 88, 90, 92, 343,
392, 403, 404, 408, 410, 491, 589,
685, 713—715, 728, 730, 775, 909,
917, 923, 934, 966
Lim (r.) — 20, 21, 27, 37, 72, 99, 100,

102, 183, 229, 253, 312, 322, 345,
361—366, 370, 373, 388, 499—501,
507, 520, 525, 529, 572, 585, 690,
734, 821
Lipa (M. i V., kod Blaca) — 35
Lipaja (kod Bos. Kobaša) — 978,
1000
Lipova kosa (predeo, kod Prnjavo-
ra) — 1001
Lipljak (predeo, kod Dervente) —
656, 819, 851, 884
Lipnik (kod Gacka) — 224, 257, 259,
262—265, 267, 269—271
Lipovica (kod Lebana) — 41
Lipovice (kod Živinica) — 486, 705,
903, 905, 907, 908
Lipovo (D. i G., kod Kolašina) —
193, 244
Lisa (rudnik) — 808
Lisac (trig. 1065, kod Trstenika) —
154
Lisičnjak (trig, 1249, kod Rogatice)
— 669
Lisina (kod Gacka) — 271
Lišnja — 151
Litija (kod Ljubljane) — 776
Livađe (kod Brusa) — 122, 123
Livanjsko polje — 17
Livno — 265, 392, 897
Lođino — 241
Logor (predeo, kod Krupnja) — 316
Lokvički vis (k. 1177, kod Kalinovi-
ka) — 466, 479
Lončari (kod Tešnja) — 858
London — 73, 187, 188, 197, 199, 215,
220, 222, 257, 304, 321, 323, 397,
514, 724, 798, 1030, 1037, 1043, 1044,
1056, 1058, 1061
Lopare — 689, 716
Lopatnica (kod Kraljeva) — 314
Loret (k. 841, kod Požege) — 160,
203, 204
Lovćen — 568, 581
Lovinac — 237
Lovran — 8
Lozica — 55
Lozna (kod Klادنja) — 642, 643, 649,
705, 713, 714, 751, 915
Loznica — 297, 314, 316—318, 298
Lučani (kod Požege) — 335
Lučka gora (pl.) — 193
Luka (kod Trnova) — 455
Lukavac (r.) — 648—650
Lukavac (G. i D., kod Gradačca) —
751, 768, 780, 783, 805
Lukavac (G. i D., kod Nevesinja) —
223, 224, 262

Lukavica (kod Doboja) — 800, 802, 813, 816, 907, 944, 945
 Lukavica (G. i D., kod Živinica) — 487, 495, 497, 624, 696, 705, 902
 Luke (kod Čajniča) — 421, 545
 Luke (kod Ivanjice) — 342, 346
 Lukić (kod Gradačca) — 771
 Lukići (kod Čacka) — 320
 Lukovačko brdo — 153
 Lukovica (kod Gacka) — 225, 278, 279
 Lukovo (kod Boljevca) — 55, 56, 289
 Lukovo (kod Nikšića) — 238, 534
 Lupoglav (trig. 1201, kod Ivanjice) — 346
 Lupoglava (kod Aleksandrovca) — 157, 177, 180, 181
 Lupoglavo (Tarevo, kod Živinica) — 705
 Lužane (ž. st., kod Bos. Broda) — 977

LJ

Ljeljenica (kod Pljevalja) — 389
 Ljeskov Dub (kod Gacka) — 253, 271—273, 278, 280
 Lješeвица — 93
 Ljig — 313, 315, 330
 Ljubače (kod Živinica) — 487, 905
 Ljubeš — 53
 Ljubić (kod Čacka) — 203
 Ljubičevac (kod G. Milanovca) — 758
 Ljubino brdo (kod Kalinovika) — 466
 Ljubinje — 223, 227, 566, 567, 734
 Ljubiš — 252
 Ljubljana — 10, 85, 80, 186, 680, 742, 967
 Ljubomir — 223, 227, 337, 567, 701
 Ljubotin (kod Cetinja) — 83
 Ljubovija — 175, 677
 Ljupljanica (G. i D., kod Dervente) — 998
 Ljuta (r.) — 1017
 Ljuteš (potok) — 656, 947

M

M. Borak (kod Lajkovca) — 118
 M. Izvor (kod Boljevca) — 289
 M. Kom (k. 808, kod Rogatice) — 605, 606

M. Ručnik (k. 1447, kod Kalinovika) — 466
 Mačkov kamen (k. 928) — 317
 Mačkovac (kod Kruševca) — 108, 153, 875, 877
 Mačva — 313, 317, 327, 556, 687
 Mađari (kod Sokolca) — 678, 679, 729
 Mađarska — 186, 340, 514, 679, 962, 1032, 1084
 Mađer — 202
 Maglaj — 325, 488, 493, 619, 645, 718, 733, 753, 774, 922, 925, 931
 Magulica (kod Kladrja) — 642—644
 Mahala (kod Trebinja) — 283
 Majdan (kod G. Milanovca) — 758
 Majevac (kod Doboja) — 655, 851, 852, 947
 Majeвица (pl.) — 228, 234, 241, 367, 381, 470, 502, 522, 555, 574, 582, 592, 611, 642, 658, 668, 672, 673, 685, 687, 698, 704, 709, 716, 737, 750, 770, 868, 896, 897, 902, 913, 917, 925, 931, 936
 Makarenc (kod Brusa) — 116
 Makarevac (kod Prnjavora) — 1001
 Makedonija — 40, 171
 Mala Bobija (trig. 365, kod Kovi-ljače) — 316
 Mala Usora (r., kod Teslića) — 1009
 Mala Vrbica (kod Brusa) — 157
 Matešići (kod Gračаницe) — 497, 945
 Mali Bošnjak — 326
 Mali Orlovac (brdo, kod Kotor-Va-roša) — 1007
 Melineca (br., kod Kalinovika) — 466
 Maline (kod Travnika) — 1016
 Malinjak (predeo, kod Banja Luke) — 1005
 Malinjak (k. 786, kod Požege) — 203
 Mali vrh (k. 992, kod Trstenika) — 153, 154
 Malo Polje (kod Han-Pijeska) — 12, 367, 482, 575, 895
 Malta — 1027
 Maljen (pl.) — 206, 298, 313, 314, 687, 691
 Mamutovac (predeo, kod Loznice) — 316
 Man. Morača — 112
 Manastir Ostrog (G. i D.) — 23
 Mandići (kod Kalinovika) — 479
 Mandra (kod Rogatice) — 639
 Mangurići (kod Olova) — 474
 Manojlovac (kod Leskovca) — 39
 Manjača (pl.) — 408, 571, 583
 Maoče (kod Bijelog Polja) — 104, 239

- Maočići (kod Vilusa) — 69, 93
 Margetići (kod Sokolca) — 893
 Maribor — 969
 Marica (r.) — 34
 Marići (kod Gračanice) — 783, 951
 Marina čuka (k. 1266, kod Brusa) — 35, 36, 115, 122, 124, 125
 Markovac (trig. 297, kod Bos. Broda) — 967, 977, 978
 Markovac (kod Đurđevika) — 483, 694, 912
 Markovac (kod Kolašina) — 571
 Markovica (kod Požege) — 202, 203, 335
 Markovići (kod Modriče) — 800, 804, 815
 Markovići (kod Bistrice) — 364
 Markovina — 61, 75
 Markovo brdo (kod Kolašina) — 193
 Martinac (kod Prnjavora) — 1001
 Marušiće (kod Brusa) — 36
 Maskova (kod Ivanjice) — 342, 345, 346
 Maslovare (kod Kotor-Varoša) — 58, 1009
 Masna bara (predeo, kod Kalinovika) — 265, 275
 Mašće (šuma) — 476, 477
 Mataica gradina (trig. 652, kod Bos. Kobaša) — 978
 Mataruge (kod Pljevalja) — 246, 369
 Mateševo — 183, 184, 238, 243, 501, 576, 577
 Medanići (kod Gacka) — 225, 278, 279
 Medeno guvno (kod Kolašina) — 193
 Mednica (trig. 215, kod Gradačca) — 661, 768, 780
 Medojevići — 232, 233, 236, 252
 Medovine (kod Sjenice) — 346, 347
 Medvednik (pl.) — 298, 314, 315, 316, 327, 687
 Medveđa (kod Trstenika) — 107, 108, 116
 Međare (kod Sjenice) — 347
 Međaš (kod Živinica) — 613
 Međeđa (G. i D., kod Gračanice) — 636, 660, 750—754, 762—764, 780, 802
 Međeđa (kod Višegrada) — 332, 333, 364
 Međurečje (kod Ivanjice) — 346
 Mehmedovići — 754, 758, 769
 Meka Gruda (D. i G.) — 224
 Melovo (kod Lebana) — 41
 Meljine — 729
 Mendino brdo (k. 586, kod Užica) — 206
 Mesarci (kod Šapca) — 326
 Mesići (kod Rogatice) — 364, 604, 831, 832
 Meštrovac — 365
 Metaljka — 19, 196, 254, 332, 507, 543—545, 706
 Metina — 456
 Metković — 234, 322, 520, 566, 585
 Mihailovića brdo — 326
 Minajlovići (kod Pljevalja) — 390
 Mihaljevci (kod St. Pazove) — 46
 Mihaljače (kod Gacka) — 266, 278
 Mijalovica (trig. 1411, kod Pljevalja) — 390
 Mijakovac (trig. 610, kod Krupnja) — 316
 Mijakovići (kod Pljevalja) — 246, 369
 Mijovor (brdo, kod Pljevalja) — 390
 Mikaševića vis — 151
 Milakovići (kod Brodareva) — 102
 Milan-planina — 12
 Milankovića raskršće (predeo, kod Bos. Kobaša) — 1001
 Milanov vrh (trig. 2017, kod Raške) — 36, 63, 111, 122, 123, 127
 Milentija (kod Brusa) — 35, 157
 Miletine (kod Sokolca) — 675
 Milića brdo (k. 783, kod Užica) — 206
 Milići — 367
 Miličinica (kod Koceljeva) — 296, 314
 Milino brdo (kod Bos. Kobaša) — 978, 1000
 Milino Selo (kod Lopara) — 674—650, 751, 754, 933
 Milosavci (kod Kotor-Varoša) — 1001, 1009
 Milošev Do (kod Prijepolja) — 600, 601
 Miloševac (kod Modriče) — 555, 655, 712, 859
 Miloševići (kod Gacka) — 271
 Milotina (kod Foče) — 591
 Milovići (kod Bileća) — 224
 Milovo brdo (k. 351, kod Kotor-Varoša) — 1005, 1008
 Milušinac — 52
 Miljeno (kod Goražda) — 332
 Miljevac (kod Nevesinja) — 355
 Miljevići (kod Prijepolja) — 101
 Miljevići (kod Zavidovića) — 751
 Miljevina (kod Foče) — 19, 224, 251, 256, 276, 323, 475, 480, 499, 509,

510, 537, 539, 541, 591, 682, 693,
697, 706, 716, 729, 824, 827
Mioče (kod Rudog) — 361, 369, 370,
504
Miokovići (kod Brusa) — 36
Mionica (G. i D., kod Gradačca) —
751, 780, 783
Mionica (kod Valjeva) — 313
Mioska — 821
Miričina (kod Gračanice) — 762, 774
Mirkovica (predeo, kod Srpc) —
1000
Mironja (kod Han-Pijeska) — 671
Mirovo — 289
Mirvići (kod Gorazda) — 604
Mislovo (kod Rogatice) — 607, 609,
668, 671
Misovnik (kod Nevesinja) — 281
Mišević (kod Sjenice) — 349
Miškovac (brdo, kod Krupnja) — 316
Miškovci (kod Bos. Kobaša) — 1002
Mitrovac (trig. 550, kod Banjaluke)
— 1005
Mizinovići (kod Olova) — 642
Mjednika (kod Gacka) — 274, 279,
586
Mjehovina (kod Kalinovika) — 466
Mladenovac — 295, 314, 1054
Mladikovine (kod Teslića) — 1009
Mlanča (kod Ivanjice) — 346
Močioći — 231
Modrac (kod Tuzle) — 647
Modriča — 497, 554, 555, 621, 622,
624, 625, 629—632, 635, 636, 645,
654, 655, 712, 718, 765, 792, 801,
803, 804, 813, 814, 817, 839, 841,
857, 883, 939, 940, 949
Modro Polje — 253, 273
Mojkovac — 183, 184, 192, 193, 243,
581, 689, 690
Mokra Gora (kod Užica) — 252, 370
— 372, 506, 570
Mokro (kod Sarajeva) — 536
Mokro Polje (kod Knina) — 447
Monj (k. 533, kod Gradačca) — 754,
763, 766, 767, 769, 774, 782, 783,
845
Morača (r.) — 112, 113, 194, 239, 243,
244
Moranjci (G. i D., kod Gračanice)
— 762
Moravica — 334
Moravice (Srp. i Hrv.) — 408
Morine (kod Uloga) — 567, 586
Mosko (kod Trebinja) — 283, 567
Moskva — 218, 340, 378, 382, 396,
397, 412, 526, 551, 673

Mosorovići (kod Kalinovika) — 466
Mostar — 248, 259, 260, 262, 263,
268, 270, 271, 274, 275, 277, 279—
281, 301, 323, 355, 485, 519, 541,
584, 744, 770, 772, 946
Motajica (pl.) — 131, 853, 976, 979,
998, 999
Motike (kod Olova) — 642
Mozgovo — 52—54
Mramor (predeo, kod Brusa) — 35,
36, 63, 64, 111, 122—125, 127, 128
Mramor (kod Prijepolja) — 399
Mramor (kod Tuzle) — 647
Mramorje (k. 276, kod Bos. Kobaša)
— 979, 1000
Mramorje (predeo, kod Gračanice) —
779, 783, 792, 846, 944, 945, 948
Mratinje — 271
Mravinci — 316
Mrčkovina (kod Brodareva) — 102
Mrđenovac — 45
Mrežica (kod Kalinovika) — 455,
456, 541, 592, 716, 831
Mrkalji (kod Han-Pijeska) — 366,
372, 474, 605, 669, 678, 893—895,
906
Mrkonjić-Grad — 245
Mrštane (kod Leskovca) — 39
Mrtvica (kod Brčkog) — 698
Mrtvo duboko — 244
Mucalovići (kod Nevesinja) — 276
Mučanj (pl.) — 371
Mukinja (trig. 1175, kod Kalinovika)
— 276, 456
Mulabegovi (kod Bos. Broda) — 977
Muncelo (k. 1472, kod Brusa) —
126
Muratovica — 271, 273
Murtenica (na Zlatiboru pl.) — 231,
232, 252, 363, 364, 367, 371
Muslimanski Pisci (kod Tuzle) —
487
Mustafin grob — 542—544
Mušići — 467
Mušna gl. (k. 1249, kod Gacka) —
260
Mutav kamen — 55
Muterbergen (na Dravi) — 40

N

Nadinići (kod Gacka) — 226, 278,
279
Nahorevo (kod Sarajeva) — 773
Namastirice (kod Bos. Kobaša) —
978, 1000

Napulj — 1032, 1039
 Naseoci (kod Živinica) — 487
 Necvijeće (kod Trebinja) — 734
 Nedelište (kon Han-Pijeska) — 474
 Negbina — 230, 232, 364, 500
 Negovudja — 236
 Nekudina (trig. 1107, kod Nevesinja)
 — 260—262, 269, 270, 277
 Nemačka — 137, 133, 135, 303, 408,
 491, 546—548, 673, 724, 731, 732,
 740—742, 745, 809, 928, 930, 942,
 965, 995, 1054, 1056, 1090, 1075,
 1085
 Neradje (trig. 1350, kod Brusa) —
 116, 127, 156, 157
 Neretva (r.) — 264, 282, 301, 302,
 403, 455, 480, 520, 586, 826, 1017
 Nevesinje — 224, 227, 229, 244, 248,
 250, 258, 259—263, 265—272, 274—
 277, 279—282, 301, 302, 323, 352,
 353—356, 363, 480, 485, 541, 567,
 568, 587, 736, 744
 Nevesinjski Borač — 258, 273—276,
 372
 Nevesinjsko polje — 224, 586, 587
 Nezavisna Država Hrvatska — 247,
 248, 324, 490, 554, 714, 746, 1012,
 1014, 1015, 1089
 Nikolčevo (kod Zaječara) — 287—
 289
 Nikolinac (kod Sokobanje) — 53, 54
 Nikšić — 60, 66, 75, 94, 96—98, 112,
 113, 223, 235, 238, 244, 523, 537,
 570, 571, 576, 577, 584, 533
 Nikšićka župa — 238, 243, 534
 Niš — 51, 56, 152, 171, 401
 Nišava (r.) — 34
 Nišići (kod Olova) — 384, 385, 715
 Niška Banja — 53
 Noćajevići (kod Kladnja) — 911
 Norveška — 133
 Nova Varoš — 72, 201, 230, 236, 238,
 241, 242, 313, 333, 345—357, 349,
 361, 362, 364, 370—372, 499, 504,
 518, 522, 538, 575
 Nova Ves (kod Bos. Kobaša) — 131,
 978, 1006
 Novaci (kod Aleksandrovca) — 107,
 152
 Novačka reka — 177
 Novačko brdo — 190
 Novi Pazar — 33, 231, 339—341, 347,
 349, 357, 358, 499, 598, 599, 672
 Novo Brezovo Polje (kod Bijeljine)
 — 686
 Novo Selo (kod Raške) — 123
 Novska — 1090

Nožičko (kod Bos. Kobaša) — 978,
 979, 999, 1001
 Nukići — 647

NJ

Njeguši — 569
 Njivice (kod Pljevalja) — 389

O

Obalj (kod Kalinovika) — 265, 274,
 454—456, 567, 587
 Obarde (kod Prijepolja) — 99
 Obla glava (kod Aleksinca) — 51, 56
 Obla glava (k. 831, kod Rogatice) —
 605
 Obedska bara (kod Obreza na Savi)
 — 45
 Obradov Brijeg — 61
 Obradova čuka (k. 1430, kod Bru-
 sa) — 35, 115, 116, 154, 157
 Obrenovac — 48, 118, 143, 295, 326—
 328
 Obrež (kod Kupinova) — 45
 Obrež (kod Pepeljevca) — 153
 Obrnja (kod Uloga) — 272
 Obrov (kod Bijelog Polja)
 Obrovac — 407
 Obrsine (kod Doboja) — 656
 Obudovac — 858—860, 963
 Ocka — 544, 545
 Ocrkavlje (kod Kalinovika) — 456,
 827
 Očauš (kod Teslića) — 1009
 Očevje (kod Olova) — 642, 720, 745,
 749, 835
 Odžaci (kod Trstenika) — 107
 Odžak (kod Nevesinja) — 258, 263,
 266, 267, 269—277, 279—281
 Odžak (kod Pljevalja) — 104, 239,
 253, 367
 Oglavak (k. 509, kod Gračanice) —
 765, 951
 Oglavak (br., kod Brusa) — 157
 Oglavlje (k. 1170, kod Brusa) — 64,
 114, 125
 Ogledna (trig. 1349, kod Brusa) —
 35, 36, 63, 114, 122, 124, 157
 Ograda (kod Pljevalja) — 365, 389
 Ograđena lokva (predeo, kod Užica)
 — 206
 Ogulin — 694, 1089, 1090
 Okolišta (kod Kalinovika) — 455,
 456

Okruglica (brdo, kod Brusa) — 35
 Okruglica (kod Vareša) — 384, 549, 643, 834
 Olovci (kod Kladnja) — 914
 Olovo — 13, 232, 233, 236, 367, 371, 502, 506, 533, 593, 596, 641, 721, 737, 744, 745, 773, 834, 891, 893—895
 Omašnica (kod Trstenika) — 107
 Omazići (kod Živinica) — 486, 487, 910, 913, 914
 Omutić (k. 922) — 68, 93, 94, 95, 283, 284, 285
 Opaljena kleka (predeo, kod Pljevalja) — 389
 Opaljenik (kod Ivanjice) — 345, 346
 Opatija — 90
 Opsječko (kod Kotor-Varoša) — 1000
 1007, 1008
 Orahova (kod Modriče) — 655, 804
 Orahova šuma (kod Modriče) — 813, 817
 Orahovica (D. i G. kod Gračanice) — 750, 752, 754, 757, 758, 760, 931, 935
 Orahovica (Musl. i Pravosl. kod Banovića) — 646—649, 705, 915
 Orahovica (kod Prače) — 671, 716
 Orahovica (kod Trebinja) — 591
 Orahovice (kod Stoca) — 129
 Orahovo (kod Travnika) — 1017
 Orao (k. 1056, kod Vilusa) — 68, 94, 283, 284
 Oraskorica (kod Vilusa) — 256
 Orašac (kod Travnika) — 1017
 Orja Luka (kod Danilovgrada) — 61, 62
 Orlić (kod Bistrice) — 246, 361, 362
 Orlovac (trig. 1230, kod Brusa) — 116
 Orlovac (k. 255, kod Valjeva) — 313
 Orlovica (predeo, kod Nevesinja) — 272
 Oruglica (G. i D., kod Lebana) — 41
 Osanička reka — 544, 545
 Osečenica (kod Pljevalja) — 389
 Osečina (kod Krupnja) — 298
 Osija (kod Kalinovika) — 455
 Osiječani (kod Gorazda) — 593
 Osiječina (kod Kladnja) — 642, 643, 751
 Osijek — 80
 Osiječani (G. i D. kod Doboja) — 494, 497, 557, 619, 624, 655, 773, 774, 913, 931
 Osječenica (kod Grahova) — 68—71, 75, 94, 95, 502

Oskoruša (kod Priboja na Limu) — 361, 362
 Osmaci (kod Šekovića) — 611—613, 686, 688, 696, 700, 901—903
 Osoje (predeo, kod Gračanice) — 782, 783, 846, 944, 945, 948
 Osojnica (kod Maglaja) — 494, 931
 Osonica (kod Gorazda) — 367
 Osonica (kod Ivanjice) — 346
 Osovica (r. kod Srpcu) — 1000
 Ostraće (kod Raške) — 123
 Ostraja (k. 538, kod Bos. Kobaša) — 978
 Ostrožac — 491
 Ostrug (k. 1002, kod Kotor-Varoša) — 1009
 Ostrvica (vis. kod Čačka) — 203
 Oštarija (kod Bos. Kobaša) — 1000
 Oštra čuka (kod Brusa) — 50, 126
 Oštra gomila (k. 1484, kod Nevesinja) — 280, 281
 Oštrić — 646
 Oštrikovac (kod Gračanice) — 765, 846
 Oteža (kod Modriče) — 655, 804, 813
 Otilovići (kod Pljevalja) — 365
 Otočac — 490, 694
 Oton (kod Knina) — 392, 393, 447, 448
 Otrić (kod Knina) — 447, 448, 590
 Ovčar (pl., kod Požege) — 691
 Ovčarsko-kablarska klisura — 673
 Oždrenac (k. 606, kod Ljubinja) — 129
 Ozren (pl. kod Doboja) — 228, 240, 369, 488, 493, 519, 522, 555, 559, 574, 575, 582, 583, 626, 642, 658, 668, 672, 679, 696, 697, 705, 707—709, 711, 713, 753, 774, 777, 814, 818, 868, 884, 892, 893, 903, 909, 913, 931, 932
 Ozren (pl., kod Sarajeva) — 367, 374, 382, 512, 513, 518, 519, 593
 Ozren, manastir — 916

P

Pađene (kod Knina) — 392, 393, 447
 Pakovrač (kod Čačka) — 335
 Paklenica (G. i D., kod Maglaja) — 494
 Paklenik — 606
 Pale (kod Sarajeva) — 513, 526, 924
 Palestina — 1024, 1025, 1028
 Palež (brdo kod Brusa) — 115, 125, 126, 154, 156

- Paležnica (G. i D., kod Doboja) — 497, 765
 Palibrći (kod Sjenice) — 346
 Palisad — 201, 252
 Paljevica (k. 395, kod Banjaluke) — 1005
 Pandurica (trig. 1253, kod Kalinovika) — 466
 Pandurica (predeo, kod Nevesinja) — 262
 Panjak (kod Mokre Gore) — 371, 372
 Popići (kod Sjenice) — 347
 Papatrača (kod Zvornika) — 685, 686, 709, 770
 Papratište — 159
 Papratna (predeo, kod Trstenika) — 153, 155—157, 176, 177, 179, 180, 182
 Papužani (kod Prnjavora) — 1001
 Paraćin — 403, 876, 1054
 Parcin (kod Aleksandrovca) — 157, 177
 Pareznani (kod Ivanjice) — 345, 346
 Pariz — 505, 673
 Parlog (k. 401) — 153, 155
 Pasija pravda (kod Bos. Kobaša) — 1001
 Pašin Konak (kod Zavidovića) — 493
 Pavlovac (kod Sarajeva) — 769, 772, 774
 Pavlovića brod — 362, 365, 366
 Pavlovići (kod Kotor-Varoša) — 1009
 Pavlovo br. (k. 131, kod Bos. Broda) — 978
 Pazarić (k. 1199, kod Kalinovika) — 466, 940
 Pecka (kod Krupnja) — 298, 314, 326
 Pečeni grob (predeo, kod Trstenika) — 153, 154, 176
 Peć — 184, 231
 Pećnik (kod Odžaka) — 859
 Pečenegovci (G. i D., kod Prnjavora) — 1002
 Pejevo Plandište (kod Pljevalja) — 390
 Pejići (zaselak) — 647, 648
 Pelješac — 518, 519, 523
 Penezići — 595
 Pepeljevac — 153
 Perčin (pl., kod Vilusa) — 68
 Perović (kod Zavidovića) — 711
 Perušinovići (kod Šekovića) — 610—612
 Pešter — 340, 347, 499
 Peta (predgrađe Sjenice) — 358
 Petkovići (kod Trstenika) — 154, 157, 176, 177
 Petkovići (kod Srpcu) — 1001
 Petrova čuka — 55
 Petrovac (na Mlavi) — 401
 Petrovaradin — 46
 Petrovčić — 45—47
 Petrovice (G. i D., kod Tuzle) — 486, 487, 614, 696, 705, 903, 905, 907, 908
 Petrovići (kod Mateševa) — 112, 238
 Petrovići (kod Trebinja) — 66, 67
 Pijetlov gaj — 150, 151
 Petrovo polje — 1016
 Pijuke (kod Vlasenice) — 609
 Pilatovci (kod Bileće) — 223
 Pinca (k. 373, kod Modriče) — 817
 Piperska lukavica — 244
 Pireja — 340
 Pisanica — 543, 544
 Pisari (kod Bos. Šamca) — 859
 Piskavica (k. 535, kod Gračanice) — 782, 846, 847, 849, 948
 Pišteti (kod Vilusa) — 68
 Piva (predeo) — 244, 269, 270, 271, 273, 370, 499
 Pivka — 861
 Pivni Do (kod Foče) — 828
 Pivnica (k. 1266, kod Kalinovika) — 466
 Pivska župa — 297
 Pivski Manastir — 250
 Pješevica (trig. 546, kod Tuzle) — 614, 696
 Pješivac (k. 957, kod Ljubinja) — 95, 129
 Pješivci (kod Mateševa) — 112
 Pjevalovac (kod Bos. Kobaša) — 999
 Pjevin grob (k. 557, kod Užica) — 206, 207
 Plana (kod Bileće) — 97, 223, 224
 Plane (kod Han-Pijeska) — 605, 669, 679
 Plandište — 55
 Planinica — 238
 Plaški — 694
 Platica (G. i D., kod Gacka) — 263
 Plavčići (kod Travnika) — 1017
 Plavno (kod Knina) — 392, 447, 448
 Plozače (kod Vlasenice) — 433
 Ploč — 370, 372
 Plehan (kod Dervente) — 656
 Plekovište (predeo, kod Brusa) — 156
 Plema (kod Priboja na Limu) — 369, 504

- Pleš (kod Brusa) — 106, 116, 124,
 127, 152—154, 156
 Plitvička jezera — 694
 Ploča (kod Brusa) — 124
 Ploča (kod Gradačca) — 780, 802,
 841, 953
 Ploča (brdo, kod Pljevalja) — 390
 Ploča (predeo, kod Vlasenice) — 609
 Pločnik (k. 1201, kod Brusa) — 35,
 37, 122, 124
 Pločnik (k. 754, kod Ljubinja) — 129
 Pločno (k. 1123, kod Nevesinja) —
 272
 Plužine (kod Nevesinja) — 266, 271,
 272, 292
 Pljevlja — 19, 72, 99, 105, 183, 184,
 235, 239, 241, 253, 334, 345, 363,
 364, 369, 372, 373, 380, 382, 388,
 390, 391, 417, 418, 489, 499, 517, 518,
 522, 523, 525, 536—542, 544, 575,
 585, 587, 591, 599, 603, 604, 669,
 675, 684, 690, 717, 722, 734, 822,
 922, 925
 Pobjenik — 364, 366, 499
 Poblacé (kod Čajniča) — 543, 706,
 724
 Pobus (trig. 302, kod Banjaluke) —
 1005
 Pocerina — 313
 Počekovačka mehana (kod Trsteni-
 ka) — 107, 108
 Počkovina — 872, 873, 877—879
 Podá (predeo, kod Gacka) — 272, 280
 Podbor (kod Prijepolja) — 101
 Podborogovo (kod Šekovića) — 611
 Podbožur (kod Vilusa) — 75, 93, 97
 Podbratci (kod Sokolca) — 669
 Podgorac (kod Boljevca) — 289
 Podgorica (sada: Titograd) — 112,
 113, 183, 231, 235, 243, 322, 341,
 520, 524, 529, 534, 538, 569, 576,
 584, 585, 587, 683
 Podgorička Ada — 45
 Podhan (kod Kotora) — 69
 Podkraj (kod Kalinovika) — 479
 Počkraj (kod Vipave) — 973, 974
 Podgorje — 913
 Podgrade (kod Nevesinja) — 260,
 262, 263, 270, 271, 277, 279, 281
 Podivići — 772
 Podkovač (kod Čajniča) — 724
 Podnovlje (kod Dervente) — —656,
 819, 843, 852, 947, 955, 956
 Podpeće (kod Bijelog Polja) — 104
 Podprijedor (kod Kladnja) — 901
 Podrinje — 659, 684, 716, 770, 799,
 968
 Podsijelovo (pl., kod Zavidovića) —
 714
 Pođevac (kod Prijepolja) — 101, 241
 Podžeplje (kod Han-Pijeska) — 609,
 679
 Pogar (kod Vareša) — 643, 739, 925
 Pogled (k. 1032, kod Brusa) — 156,
 179
 Pogled (k. 1273, kod Ivanjice) — 349
 Pogled (k. 736, kod Trstenika) — 153
 —157, 176
 Police (kod Nevesinja) — 271, 702
 Poljanice (kod Travnika) — 1016
 Polje (predeo, kod Modriče) — 843
 Poljice (kod Banjaluke) — 997
 Poljice (kod Kalinovika) — 456, 476
 Poljice (kod Tuzle) — 646, 647, 755,
 935
 Poljska — 133
 Poljski katun — 193
 Poljšani (kod Prnjavora) — 1001
 Pometenik (pl.) — 358
 Ponikve (kod Čajniča) — 252, 254,
 278, 332, 544, 603
 Ponor (kod Nevesinja) — 277
 Ponor (kod Prače) — 734
 Popina (kod Trstenika) — 107
 Popinska reka — 107
 Poplat (G. i D., kod Stoca) — 129,
 130, 567
 Popova glava (k. 1195, kod Kalino-
 vika) — 456, 466
 Popovci (kod Aleksandrovca) — 180
 Popović (kod Kladnja) — 473, 474
 Popovo polje — 702
 Porebrice (kod Gradačca) — 756, 758,
 764, 768, 769, 770, 935, 938
 Poriya (kod Uloga) — 272
 Porječina (kod Tuzle) — 240, 646,
 648—650, 755
 Port-Said — 1028
 Posavina (predeo) — 313, 497, 516,
 554, 556, 559, 575, 654, 659, 756,
 760, 769, 857, 884, 893, 895, 923,
 931, 932, 935, 939, 940, 947, 949,
 955, 956
 Postojani — 8, 85, 89—91, 732, 776
 Postoljani — 337
 Potejelovo (k. 688) — 648
 Potkamen (kod Čajniča) — 604, 605
 Potkovač — 543
 Potočani — 647
 Potok (kod Gradačca) — 802
 Potrice (kod Pljevalja) — 390
 Poturice (kod Doboja) — 495, 497
 Povelić (potok, kod Srpcá) — 1001,
 1002, 1003

Povezak (trig. 1414, kod Gacka) — 261
Pcvlen (pl.) — 313, 314, 687
Požar (trig. 1163, kod Blaca) — 35
Požarevac — 401
Požari (br. kod B. usa) — 157
Požarnica (kod Tuzle) — 70, 770
Požeга (užička) — 169, 201—207, 293, 334—336, 382, 507, 525, 537, 578, 579, 673
Prača — 235, 364, 367, 401, 489, 534, 536, 563, 682, 744, 770
Prača (r.) — 364, 501, 508, 514, 515
Pranjani (kod Požege) — 166, 206
Prapatna (predeo, kod Trstenika) — 153, 154
Prdeljica (kod Kotor-Varoša) — 1007—1009
Prebijeni kamen (k. 549, kod Gračanice) — 762, 784, 800, 801, 814, 815, 816, 839, 939, 945, 946, 953, 956
Predražići (kod Kladnja) — 642, 643
Prekobrđe — 238, 239
Premilovo br. (k. 1280, kod Kalinovika) — 465
Prencani — 518
Presjedovac (kod Gacka) — 275
Previja (kod Priboja) — 361
Previla (kod Foče) — 591
Preville — 275
Pribilovci (kod Metkovića) — 129, 130
Pribitkovići — 615, 647
Priboj na Limu — 37, 345, 361, 362, 365, 369, 372, 380, 499, 500, 504, 505, 522, 542, 572, 575, 591, 704, 732
Pridvorci (kod Nevesinja) — 355
Pridvorica (kod Gacka) — 275, 586
Pridvorica (kod Čačka) — 203, 336
Prijančkovići (kod Kladnja) — 484
Prijanovići (kod Požege) — 203, 204
Prijedor — 245
Priješko Brdo (kod Gračanice) — 951
Prijeopolje — 19, 20, 99, 100, 103, 183, 184, 235, 241, 253, 345, 347, 349, 363, 364, 370—372, 380, 388, 403, 518, 522, 534, 536, 538, 540, 575, 583—585, 591, 599—601, 673, 697, 704
Prijevor (kod Čačka) — 203
Primorje — 741
Prisladine (predeo, kod Kotor-Varoša) — 1007
Prnjavor — 58, 571, 578, 635, 998, 1002, 1005
Prnjavor (kod Šapca) — 367

Prnjavor (M. i V., kod Doboja) — 497, 656, 693, 753, 907, 956
Probitković — 705
Progar (kod Zemuna) — 45
Prokop (kod Gradačca) — 915
Prokosović (kod Tuzle) — 646, 647
Prosječki potok (kod Prnjavora) — 1002
Prosjek (kod Prnjavora) — 1002
Przići (kod Kladnja) — 643, 715
Prževina (k. 904, kod Brusa) — 35
Pržine — 260, 270
Pukiš (kod Brčkog) — 698
Puračić (kod Tuzle) — 646, 647, 686, 696, 700, 709, 718, 751, 755, 900, 902, 911, 915, 916, 933—935
Pusta reka (predeo) — 40
Pusto polje (kod Gacka) — 241, 264, 265, 271, 273, 275
Pusti lisac (trig. 1475) — 93—95
Pušišta (kod Stoca) — 129

R

Rabina (G. i D. kod Nevesinja) — 270, 567
Rača (kod Priboja na Limu) — 361, 362, 504
Račevo (kod Prijepolja) — 100, 102
Radan (pl.) — 35, 106
Radava — 399, 747, 769
Radelja (kod Gacka) — 272
Radići (kod Gradačca) — 840
Radinje (šuma, kod Bos. Kobaša) — 1000
Radišića (brdo, kod Sjenice) — 347
Radljevac (kod Knina) — 447, 448
Radmanovo (kod Brusa) — 125
Radmanovska reka — 127
Radmirovci — 50
Radoinja — 230, 232, 361—364, 366, 500
Radojčići (kod Travnika) — 1016
Radojevići — 364, 824
Radonjići (kod Kotor-Varoša) — 1009
Radoševići (kod Kladnja) — 642, 643
Radovača (trig. 143, kod Srpa) — 1001
Radovci — 202
Raduče — 91
Radujkovići (kod Banjaluke) — 1005
Rađevići (G. i D., kod Rogatice) — 607, 608
Rađići — 150
Raftija (kod Gacka) — 272

- Rajčevci (kod Banjaluke) — 1005
 Rajčevo brdo (kod Pljevalja) — 390
 Rajkovac — 50
 Rajski potok (kod Modriče) — 805
 Rakek — 742
 Rakitnica — 1017
 Rakitno — 772
 Raklja (kod Brusa) — 157, 177, 180
 Rakova Noga (kod Olova) — 743, 834, 892, 893, 896
 Rakovac (G. i D., kod Magiaja) — 494, 718, 999
 Rame (trig. 1398, kod Rogatice) — 671
 Ramovina (kod Pljevalja) — 389
 Rajlovac — 399
 Ranče (kod Pljevalja) — 390
 Rapno brdo (kod Kotor-Varoša) — 1007
 Rasavac (kod Bos. Kobaša) — 978
 Rasina (r.) — 152, 153, 156, 157, 177
 Rasina (predeo) — 34, 106, 152, 154, 156, 165, 177, 190
 Raskršćani (kod Kotor-Varoša) — 1009
 Rasodište (k. 444) — 647
 Rasopganče (kod Sjenice) — 353, 359
 Rašica (kod Blaca) — 35
 Raška — 27, 33, 36, 231, 336, 339, 340, 347, 397, 499, 582, 599, 672, 882
 Rašljevo (kod Gračanice) — 769
 Rataje (kod Aleksandrovca) — 106, 157, 190, 191
 Rataji (kod Foče) — 276
 Ratajska — 821
 Ravanci (kod Priboja) — 361
 Ravna glava (k. 1112, kod Blaca) — 35
 Ravna gora (pl.) — 137, 138, 683, 690, 691
 Ravna Rijeka — 184
 Ravna Raduša — 606
 Ravna planina (kod Gorakda) — 367
 Ravne (predeo, kod Kotor-Varoša) — 1007
 Ravne (kod Kladnja) — 483, 834
 Ravne Habatnice (kod Metkovića) — 129
 Ravni (kod Gacka) — 261, 273
 Ravnice (br., kod Kalinovika) — 465
 Ravnište (brdo, kod Trstenika) — 182
 Ravno (predeo, kod Gacka) — 248, 253, 269, 270, 271, 273, 372
 Ravno brdo (k. 386, kod Lukavca) — 648
 Razboj (D. i G., kod Prnjavora) — 1002
 Razbojište (predeo, kod Krupnja) — 316
 Razbojna (kod Blaca) — 152
 Razdrto — 972
 Razmuće (kod Grahova) — 68
 Ražana — 374, 1077
 Ražanj — 401
 Rebelj (kod Valjeva) — 299
 Rebrovac — 291
 Rečane (kod Zavidovića) — 326, 835
 Rekovac — 330
 Renovica — 366, 534
 Repatnica (kod Gračanice) — 752
 Repnik (kod Živinica) — 487, 910
 Resnik — 50, 54
 Ribarevina — 184
 Ribarska Banja — 152
 Ribnica (kod Kladnja) — 13, 642, 643, 708, 749, 835
 Ridevštica (kod Kruševca) — 153, 176
 Ridi kamen (br., kod Pljevalja) — 389
 Riječani (kod Vilusa) — 67, 93, 95
 Riječani (kod Modriče) — 800, 804
 Riječica (kod Travnika) — 1016
 Rijeka — 8, 713, 715, 742
 Rijeka (kod Bos. Kobaša) — 978
 Rijeka (kod Modriče) — 804
 Rijeka (kod Olova) — 335
 Rijeka (potok) — 636
 Rijeka Crnojevića — 84
 Rikovo — 33
 Rilja (kod Nevesinja) — 272, 273
 Rim — 187, 198, 723, 953, 1031, 1032, 1047
 Rioca — 224, 271
 Risan — 285
 Risnik (trig. 725, kod Ljubinja) — 129
 Ristino gumno (predeo, kod Brusa) — 164
 Ritešići (kod Dervente) — 655, 843
 Rječica (kod Maglaja) — 494
 Rodušje (kod Pljevalja) — 389
 Rogače (kod Nevesinja) — 269
 Rogatica — 366, 372, 401, 461, 470, 524, 604, 672, 674, 677, 695, 710, 831, 908, 917
 Rogovi (trig. 513, kod Trstenika) — 182
 Rogoznica — 236
 Romanija (pl.) — 11, 65, 232, 236, 363, 367, 370, 500, 513, 519, 527, 531, 536, 574, 579, 651, 744

Romanj gora (šuma, kod Kalinovi-
ka) — 466
Romica br. (trig. 171, kod Srpeca) —
1001
Rosići (kod Gračanice) — 773, 774,
945, 951
Rovca — 243, 244
Rovine (kod Lukavca) — 648
Rožaj — 340
Rožci (kod Čačka) — 203, 691
Rtanj (pl.) — 49, 56
Rtari (kod Požege) — 203
Ručevac (kod Pljevalja) — 390
Ručnik (V., trig. 1494, i M., k. 1477,
kod Kalinovika) — 466, 477, 480
Ruda (M. i V., k. 1116 i 1314, kod
Nevesinja) — 267, 281
Ruda glavica (kod Gacka) — 273,
278, 279
Rudanka (kod Doboja) — 636, 666,
775, 814, 816, 818, 863, 923, 926.
927, 929, 933, 945 956
Rudanka (r., kod Doboja) — 656
Rudeljak (kod Kladnja) — 643
Rudina — 50
Rudine (kod Srpeca) — 1000
Rudnica (kod Raške) — 33, 36, 123
Rudnik (pl.) — 313, 314, 328, 691
Rudo — 18, 27, 253, 254, 361, 372,
524, 540, 591, 706, 717
Rudo Brdo — 253
Rujevica — 54
Rujnica (kod Zavidovića) — 494
Ruma — 46, 47, 80, 81
Rumunija — 340, 401, 505, 1032
Runjavica (trig. 1077, kod Kotor—
-Varoša) — 1009
Rupeljevo — 204, 205
Rupni Do (kod Nevesinja) — 260,
262
Rusija — 323, 380, 382, 1072
Rutine (kod Radoinje) — 363
Rutoši (kod N. Varoši) — 230, 500
Ržanica (kod Aleksandrovca) — 152
Ržišta (kod Danilovgrada) — 60, 61
Rzav (r.) — 370, 506

S

Sabanci (kod Olova) — 642
Sabido (brdo kod Brusa) — 63
Sablja (br., kod Trstenika) — 154
Samar — 545
Samar (kod Gračanice) — 783
Samobor (kod Gacka) — 258, 264—
266, 269—271, 273, 276

San Đovani di Meduna — 530
Sandžak — 18—20, 27, 33, 71—73,
99, 113, 149, 192, 195, 236, 243, 252,
330, 344, 362, 378—381, 385, 387,
402, 404, 409, 418, 500—502, 511,
516, 518, 520, 522, 523, 525, 526,
531—534, 536, 538, 540, 545, 569,
580, 581, 587, 588, 660, 682, 683,
697, 701, 717, 723, 734, 736, 737,
739, 744, 886—889, 929, 940, 962,
967, 994, 1080
Sapna (kod Zvornika) — 700
Sarajevo — 248, 249, 251, 255, 322,
323, 362, 371, 372, 384, 399, 404,
441, 461, 492, 493, 499, 506, 509,
510—513, 516, 518—520, 547, 552,
563, 564, 580, 619, 642, 675, 695,
696, 699, 710, 714, 726, 728, 731,
735, 736, 740—742, 744, 747, 755,
762, 766, 770, 772—774, 777, 799,
833, 867, 868, 893, 916, 918, 921,
922, 924, 926, 932, 946, 950, 957,
959, 960, 964, 966, 1017
Sastavci — 370
Sava (r.) — 17, 20, 45, 46, 58, 149,
297, 314, 433, 666, 700, 770, 857,
867, 978, 999, 1000
Savez Sovjetskih Socijalističkih Re-
publika — 551, 690, 1013, 1041,
1051
Savići (kod Vlasenice) — 483, 900
Savići (kod Kotor-Varoša) — 1009
Savina Trla — 55
Savino br. (trig. 1153) — 68, 93, 94,
98, 256
Sebečevac (kod Aleksandrovca) —
155
Sedlari (kod Valjeva) — 299
Sedlo (k. 504) — 235
Seferovac (kod Srpeca) — 1000
Sekirica — 365
Selamići — 647
Selišta (kod Kalinovika) — 466
Selište (kod Vlasenice) — 610, 685
Selište (kod Bos. Kobaša) — 979,
1001
Seljašnica (kod Prijepolja) — 390,
603, 822
Seljublje (kod Tuzle) — 700
Semberija — 442, 556, 590, 659, 684,
686, 716, 721, 770, 903, 923
Semeć — 524
Semošnica — 364
Semizovac — 565
Senabor (kod Vipave) — 974
Seni Rt — 326
Seništa — 246

- Senožeče (kod Postojne) — 862
 Seona (r.) — 647
 Seona (kod Zavidovića) — 642, 643, 648, 649, 705, 711, 714
 Severin (kod Priboja) — 361
 Sevojno — 170, 206, 914
 Sežana — 862
 Sijedi krš (k. 563, kod Gradačca) — 766, 773, 777, 782, 845, 846, 943, 944, 945, 947, 948, 952
 Sijerci (kod Sokolca) — 669
 Sijerča — 276, 277
 Sikira (trig, 1071, kod Vlasenice) — 609
 Siljeva vlaka (kod Gacka) — 225
 Siljevac (trig. 1468, kod Kalinovika) — 265, 466
 Siljevica (k. 604, kod Knića) — 320
 Simići (kod Modriče) — 804, 842
 Sinj — 238
 Sinjajevina (pl.) — 193, 194, 239, 244, 501, 808
 Sinji vrh (Monte Signa, kod Vipave) — 975
 Sirija — 797
 Sirova gora (kod Kalinovika) — 476
 Sitneštrk (Naseobine kod Bos. Kobaša) — 979, 1001, 1002
 Sivolj (kod Kalinovika) — 670
 Sižje (kod Puračića) — 646, 650, 755
 Sjedaljka (predeo, kod Kladnja) — 483
 Sjedinjene Američke Države — 215, 305, 306, 397, 690, 724, 739, 747, 1013, 1041, 1056, 1057
 Sjenica — 103, 339—341, 344—349, 357, 358, 360, 365, 370, 371, 383, 386, 388, 417, 499, 534, 536, 533, 579, 581, 584, 586, 599, 600, 673, 692
 Sjenina (kod Doboja) — 495, 497, 636
 Sjenožet (kod Priboja na Limu) — 361
 Skadar — 332, 520, 535, 576, 577, 584
 Skara (k. 1789) — 193
 Skakava (G. i D., kod Gradačca) — 768
 Skatavica (kod Kotor-Varoša) — 1007
 Skela (kod Obrenovca) — 327, 328
 Skender-Vakuf — 59, 150, 151
 Skipovac (kod Gračanice) — 492, 636, 760, 765—774, 849
 Skočajića Han — 227
 Skok — 55
 Skokuće (kod Prijepolja) — 99, 100, 241
 Skomorje (kod Travnika) — 1017
 Skoplje — 403, 588
 Skorča gora (pl.) — 66, 97, 98
 Skradin — 343
 Skresci (k. 411, kod Lopara) — 647
 Skugrić (G. i D., kod Modriče) — 624, 625, 629, 631, 632, 636, 655, 750, 804, 837, 838, 857, 860, 933, 949
 Sl. Gradiška — 752
 Sladno (kod Gračanice) — 751, 756, 760, 762, 763, 767, 769
 Sladski klanac (kod Slatu) — 262
 Slap (kod Danilovgrada) — 23, 60
 Slap (kod Vipave) — 974
 Slap (na Drini) — 361, 365
 Slatina (k. 1412, kod Pljevalja) — 390, 542
 Slatina (G. i D., kod Gradačca) — 655, 775, 837
 Slatina (G. i D., kod Bos. Šamca) — 859
 Slatina (kod Raške) — 33
 Slatina Ilidže (kod Banjaluke) — 1005
 Slatu (kod Nevesinja) — 223, 224, 244, 259, 260, 267, 269, 271, 277, 506
 Slavonija — 44, 46, 80, 81, 437, 575, 679, 714, 816, 868
 Slavonski Brod — 79, 81, 82, 582
 Slemen — 49, 50, 52
 Slivlje (kod Gacka) — 225, 272, 273, 283
 Slovac (kod Valjeva) — 298
 Slovenačko primorje — 88, 410
 Slovenija — 7, 11, 84—88, 92, 186, 211, 403, 407, 410, 419, 490, 491, 545—548, 680, 685, 687, 695, 709, 713, 714, 720, 727, 736, 743, 744, 746, 767, 776, 788, 857, 852, 853, 864, 869, 898, 901, 909, 922, 928, 938, 940, 942, 943, 954, 958, 962, 969, 971, 1032, 1033, 1089, 1090
 Slovenska Bistrica — 863, 964
 Smajinci (kod Bos. Kobaša) — 978
 Smederevo — 25
 Smederevska Palanka — 960
 Smišalj (kod Požege) — 202
 Smokovac — 113
 Smrdin (kod Maglaja) — 618, 653, 836
 Smrduša (kod Vilusa) — 93
 Smreke (predeo, kod Jošaničke Banje) — 156

- Smrtići (G. i D., kod Prnjavora) — 998, 999, 1002
- Snajeznica (pl.) — 258
- Snježnica (br.) — 93
- Soča (r.) — 719
- Sočanica (M. i V., kod Dervente) — 578, 657, 956
- Sočice (kod Sokolca) — 544, 651, 730, 734, 737, 833, 834
- Sofija — 163, 166, 402, 797
- Sokobanja — 38, 40, 52, 53, 289
- Sokol (kod Gračanice) — 659—661, 763—765, 769, 782, 884, 944, 951, 952
- Sokolac — 236, 575, 642, 670, 710, 738, 833, 894, 898, 908, 914, 922, 930
- Sokolina — 150
- Sokolovići — 236, 366, 370, 536, 754
- Solakovina (kod Vlasenice) — 901
- Solila (predeo, kod Kotor-Varoša) — 1009
- Solun (kod Olova) — 538, 595
- Somina — 250
- Sopilje — 302
- Sopot (kod Nevesinja) — 283, 331
- Sovilj — 351
- Spila (D. i G., kod Vilusa) — 63, 69
- Spletena lipa (predeo, kod Gračanice) — 779, 780, 782, 800—802, 813, 814, 818, 820, 839, 840, 846, 944—946, 948, 956
- Split — 234, 322, 409, 585
- Spreča (predeo) — 641, 722, 751, 893, 895, 899, 900, 902, 903, 909
- Spreča (r.) — 18, 240, 367, 401, 496, 497, 590, 613, 615, 616, 619, 625, 627, 646, 647, 649, 659, 687, 694, 696, 697, 698, 704, 709, 737, 738, 751, 755, 761, 762, 765, 774, 777, 802, 813, 892, 893, 895, 900, 902, 903, 906, 907, 910, 911, 916, 931, 932, 934, 935, 939, 944, 945, 968
- Spuž — 239
- Srb (G. i D., kod Knina) — 447, 490, 590
- Srbac — 1000
- Srbija — 17, 19, 20, 25—27, 30, 33, 37—39, 40, 64, 71, 72, 99, 107, 113, 148, 164, 171, 185, 187, 188, 198, 201, 202, 219, 231, 234, 254, 265, 271, 297, 305, 311, 312, 314, 322, 323, 330, 331, 333, 338, 339, 361, 363, 366, 367, 371, 373, 379, 381, 385, 388, 394, 396, 401—404, 409, 412, 421, 441, 442, 492, 500, 502, 506, 513, 516, 519, 522, 523, 525—527, 529, 531—536, 540, 542, 552, 557, 563, 570, 572, 587, 588, 590, 609, 630, 667, 668, 670, 675, 679, 680, 683, 687, 690, 691, 692, 704, 709, 711, 716, 717, 721, 732, 734, 739, 742, 744, 751, 756, 758, 771, 778, 779, 796, 797, 799, 860, 869, 886, 891, 894, 895, 905, 906, 907, 909, 911, 914, 917, 920, 922, 924, 929, 932, 938, 940, 952, 959, 961—963, 965, 966, 968, 989, 1018, 1034, 1054, 1055, 1072, 1073, 1076, 1078, 1079
- Srđevići (kod Srpeca) — 1002
- Srebrnac (brdo, kod Brusa) — 122, 123
- Srebrnica — 247, 367, 370, 522, 678, 892—894
- Srebrnik (kod Tuzle) — 676, 698, 700, 711, 718, 754, 758, 759, 915, 935, 939
- Srednja Šnjegotina (kod Kotor-Varoša) — 1007
- Srednje (kod Semizovca) — 12, 399, 642, 670, 672, 716, 726, 743, 770, 771, 918, 926
- Srednje (kod Rogatice) — 677, 689
- Srednje brdo (k. 388, kod Modriče) — 818
- Srednje brdo (kod Prijepolja) — 100
- Srednje Dobrinje — 202, 204
- Srednji breg (prevoj kod Raške) — 36
- Sredozemno more — 1028
- Sredozemlje — 222, 376, 413, 421, 673, 1042, 1053, 1062
- Srem — 20, 44—48, 80, 81, 118, 142—144, 297, 313, 314, 542, 590, 679, 731, 732, 860, 867, 1070
- Sremska Mitrovica — 80
- Srmica (k. 576) — 647
- Srnica — 234, 241
- Srnice (G. i D. kod Gradačca) — 623, 636, 661, 698, 709, 718, 743, 750, 751—754, 758, 762, 765—767, 859, 935, 939, 951
- Srpska Zelinja (kod Gračanice) — 497, 624, 625, 629, 636
- Stalać — 152, 171, 870
- Stambulčić — 563
- Stanča (kod Kraljeva) — 341
- Srpska Zelinja (kod Gračanica) — 781
- Stanići (kod Dervente) — 655
- Stanišinci (kod Vrnjačke Banje) — 116, 878
- Stanovi (kod Doboja) — 775
- Stanulovići (kod Brusa) — 36

- Stanjevo (kod Aleksandrovca) — 177
 Stara Pazova — 46—48, 143
 Stara planina — 692
 Staračko brdo (kod Brusa) — 157, 177, 180
 Starci (kod Aleksandrovca) — 180
 Stari Brod (kod Višegrada) — 12, 297, 364, 579
 Stari Trg — 409
 Stari Ras (predeo) — 195, 196, 244, 662, 665, 683, 785, 786, 853, 854, 951
 Stari Trstenik — 153, 176
 Stave (kod Valjeva) — 299, 326
 Stepen (kod Bileća) — 250, 258, 260, 264, 267, 271, 273—275
 Stijena (k. 485, kod Gračanice) — 777
 Stipin Han (kod Olova) — 835
 Stjepan Krst (kod Nevesinja) — 567
 Stjepan Polje (kod Gračanice) — 497, 939
 Sto (k. 1307, kod Brusa) — 157
 Stog (kod Zavidovića) — 642, 614, 751, 925, 931
 Stojčići (kod Kladnja) — 643
 Stolac — 229, 271, 363, 567, 568
 Stolac (trig. 1519, kod Ustikoline) — 722, 724
 Stolice — 700
 Stolovi (pl.) — 34
 Stopanja (kod Kruševca) — 153, 154, 176, 870, 872, 873, 878, 881
 Stožište (predeo, kod Knina) — 392
 Stragari (kod Knića) — 295, 330
 Straišće (kod Maglaja) — 753
 Strane (kod Rogatice) — 833
 Stranjani (G. i D., kod Brodareva) — 102, 238, 241
 Stražica (k. 452, kod Modriće) — 818, 820
 Stražište (k. 1273, kod Brusa) — 156, 157
 Streljačka kosa (k. 408, kod Bos. Kobaša) — 978, 1000
 Streljački potok — 973, 1030
 Strica (kod Kladnja) — 642
 Striježevica (G. i D., kod Doboja) — 619
 Strmac (k. 679, kod Požege) — 203
 Strmenica (brdo, kod Prijepolja) — 100, 101
 Strmica (kod Kladnja) — 474, 483, 484, 892, 900
 Strmica (kod Knina) — 392, 447, 448
 Strmica (kod Pljevalja) — 246, 369
 Struma (r.) — 34
 Stubal (kod Aleksandrovca) — 157, 177, 181
 Stubo (kod Bistrice) — 232, 361—364, 366
 Stublo — 246
 Studenac (k. 639, kod Gračanice) — 779, 782, 846, 847, 945, 948, 951
 Studeni Jadar (r.) — 474
 Studenica (kod Ušća) — 340
 Stup (kod Sjenice) — 358, 359
 Stupanj (D. i G., kod Aleksandrovca) — 106, 155
 Stupanj (kod Sarajeva) — 772
 Stupari (kod Kladnja) — 482, 483, 487, 646, 648, 650, 893, 895, 899—901, 904, 906, 911, 912
 Stupska polja (predeo, kod Sjenice) — 358
 Subotinac — 51
 Sudići (kod Olova) — 642, 834
 Sugubina (G. i D., kod Sjenice) — 346, 347
 Suha (kod Živinica) — 486
 Suha g. (kod Kotor-Varoša) — 1007, 1008
 Suhajci (kod Prnjavora) — 1002
 Suhi vrh (k. 1519, kod Gacka) — 261
 Suho brdo — 224
 Suho Polje (D. i G., kod Doboja) — 494—496
 Sumani — 241
 Sumbulovac — 565
 Sunja — 727
 Surčin (kod Zemuna) — 144
 Surd.p (predeo, kod Pljevalja) — 390
 Surjan (kod Banjaluke) — 937
 Sušak — 694, 799
 Sušica (r.) — 113
 Sutjeska (r.) — 516
 Svajaja (kod Krivog Vira) — 55, 56, 289
 Suvo rudište (predeo na pl. Koponiku) — 34—36, 63, 111, 122, 123, 124, 157
 Suvo Selo (kod Šapca) — 326
 Suvobor (pl.) — 206, 313, 330, 691
 Svodo (kod Prijepolja) — 389
 Sv. Petar — 742, 980, 983
 Sv. Trojica, manastir (kod Pljevalja) — 389
 Svinjašnica (kod Vlasenice) — 618
 Svinjašnica (kod Zavidovića) — 711, 714
 Svojat (kod Živinica) — 487, 901

Svračići (kod Živinica) — 486, 705,
903, 905, 908
Svrake (kod Sarajeva) — 505
Svileuva (kod Valjeva) — 326

S

Sabac — 143, 144, 175, 314, 325—327,
733
Šabanovići (kod Sjenice) — 346, 347
Šadići (kod Vlasenice) — 609, 610
Šahbegovići (kod Sokolca) — 670
Šahići (kod Đurdevika) — 694, 705,
912
Šahovići — 183, 184
Šamunići (predeo, kod Gračanice) —
847
Šapi do (predeo, kod Brusa) — 125
Šarbanovac (kod Sokobanje) — 55
Šarci (kod Zvornika) — 611
Šarenik (kod Ivanjice) — 341, 342
Šareno polje — 232
Šargan (pl.) — 371, 506
Šavnik — 244, 371, 584
Šavran M. (kod Trstenika) — 107
Šćepan Polje — 365, 706, 722
Šaherđžik (kod Šekovica) — 611
Šehratlije — 754, 764, 782, 845
Šekovići — 473, 474, 482, 483, 522,
617, 679, 685, 691, 693, 770, 892,
894—896, 901—903, 906
Šemsibegovi (kod Bos. Broda) — 977
Šentviška planota — 862
Šerbetovac — 364
Šerelj (trig. 651, kod Užica) — 206,
207
Šeškovci (kod Prnjavora) — 1001
Šibenik — 322, 343, 407
Šikarac (predeo, kod Doboja) — 944
Šiljača (trig. 1625, kod Brusa) —
35, 123, 124, 126, 128
Šipačno (kod Gacka) — 225, 272, 374
Šiška (pl.) — 193
Šivolji (kod Kalinovika) — 453, 478
480, 826
Šljivovica (kod Kolašina) — 193
Šivić (kod Doboja) — 656
Šjivići (kod Ivanjice) — 345
Šivovo (kod Brusa) — 157, 177
Šrjegotina — 58
Šogolje (kod Kruševca) — 108, 155
Špionica (kod Gradačca) — 709, 712,
752, 756, 758, 759, 766, 783
Št. Vid — 972
Štavalj (kod Sjenice) — 244, 346, 347
Štavalj (br. kod Kalinovika) — 466

Štirine (kod Tjentišta) — 275
Štitar (k. 325, kod Trstenika) —
153, 154, 176
Štitari (kod Aleksandrovca) — 152
Štitkovo (kod Ivanjice) — 230, 236,
346, 349, 363
Štrbe (kod Banjaluke) — 1005
Štrpci (kod Priboja na Limu) — 361,
362, 365, 369, 370, 372, 504, 506
Šumadija — 107, 144, 313
Šumane — 42
Šušani (kod Travnika) — 1017
Šušure (kod Sjenice) — 347
Švajcarska — 699, 720, 736, 738,
739, 809, 920, 926, 956, 959, 1050

T

Tabanovići (kod Požege) — 203, 204
Tadića br. (kod Dervente) — 841
Tajan (trig. 1007, kod Kotor-Varo-
ša) — 1009
Tajamento — 942
Tara (r.) — 367, 734
Tara (pl.) — 297
Taraš (kod Danilovgrada) — 60
Tarevci (kod Modriče) — 621, 625,
800, 804
Tarevo (kod Kladnja) — 487
Taševo (kod Prijepolja) — 99
Teočak (kod Bijeljine) — 676
Tekučica (kod Doboja) — 494, 495
Teslić — 571, 635, 956, 1009
Tešanj — 635
Tičije polje (predeo, kod Brodare-
va) — 102
Tihovići (kod Sarajeva) — 773
Tijanje (kod Guče) — 341
Tirmešnjača (k. 938, kod Kotor-Va-
roša) — 1009
Tinja (r.) — 767, 763, 770, 782
Tirana — 588
Tisovica (kod Ivanjice) — 349
Tišina (kod Bos. Šamca) — 655, 859
Tiškovac (G. i D., kod Knina) —
447, 448
Tobolac (kod Kruševca) — 153, 176
Toci — 236, 364
Točionik (kod Rogatice) — 606, 607,
668
Todorovići (kod Gračanice) — 782,
846, 847
Tojšići (kod Živinica) — 614—616
Tokići (kod Gradačca) — 806
Tolići (kod Kladnja) — 483

- Tolisa (kod Modriče) — 625, 700,
 780, 800, 804, 838—840
 Tolisa (r.) — 841, 955
 Toljenak (kod Olova) — 834
 Topalovići (kod Gračanice) — 782,
 847
 Toplica (k. 1122, kod Kalinovika) —
 465, 466
 Toplica (r.) — 63
 Toplica (predeo) — 19, 20, 34, 40,
 63, 71, 72, 74, 148, 185
 Topola — 295, 314, 330, 1067, 1068
 Topolje (kod Knina) — 447
 Toponica (kod Knića) — 319, 320
 Toponička reka (kod Trstenika) —
 107
 Torina (predeo, kod Bos. Broda) —
 978, 999, 1000
 Tornik — 252
 Tospude (kod Grahova) — 68
 Tovira (kod Doboja) — 620
 Travnik — 547, 592, 1016, 1017
 Trbunje (kod Blaca) — 35
 Trbušani (kod Čačka) — 203
 Trebava (predeo) — 240, 246, 255,
 367, 369, 519, 522, 532, 555, 559,
 574, 575, 582, 583, 642, 655, 670,
 680, 750, 754, 766, 781, 857, 868,
 884, 931, 949
 Trebava (pl.) — 668, 893, 894
 Trebeško br. (kod Goražda) — 332
 Trebević — 252, 255, 738, 740, 747,
 763, 773
 Trebinje — 67, 68, 73, 93, 94, 96, 97,
 258, 283, 285, 301, 337, 354, 377,
 378, 401, 402, 425, 511, 517, 518,
 520, 523, 537, 540, 571, 576, 581,
 701, 702, 714, 734
 Trebinjska šuma — 734
 Trebišnjica (r.) — 283
 Trebljevina (kod Pljevalja) — 390
 Trebotin (kod Kruševca) — 108
 Trebovac — 800, 813, 815
 Treći Rajh — vidi Nemačka
 Treska (k. 1622, kod Raške) — 36
 Trešnjeva glava (trig. 732, kod Ko-
 tor-Varoša) — 1007
 Trešnjevica (Musl.) — 705
 Trešnjevik (kod Kolašina) — 238
 Trešnjevo (kod Grahova) — 68, 75
 Trešnjica (kod Užica) — 207
 Treštenica (kod Banovića) — 646,
 647, 711, 751, 913, 915
 Trgovište — 50, 52, 54, 55
 Trlina (k. 615, kod Brusa) — 165
 Trnavci (kod Aleksandrovcu) — 176
 Trnova (kod Bijeljine) — 676
 Trnova (kod Kladnja) — 483
 Trnovica (kod Bileće) — 97, 223
 Trnovci (kod Gračanice) — 764, 765,
 767, 783
 Trnovo (kod Kalinovika) — 373, 455,
 456, 537, 544, 586, 594, 682, 683, 697,
 698, 717, 722, 725, 729, 734, 739,
 744, 747, 829, 919
 Trnovski gozd — 861, 862, 973
 Trnjani (G. i D. kod Dervente) —
 655, 656, 851, 947
 Tromeda (predeo, kod Banjaluke) —
 1005
 Troglav (trig. 1415, kod Gacka) —
 224, 250, 271, 284
 Trovrha (k. 436, kod Ljubinja) —
 129
 Trpinje (kod Čajniča) — 332, 603
 Trst — 8—10, 84—88, 89, 136, 585,
 728, 742, 863
 Trstenci (kod Bos. Kobača) — 978,
 998—1001
 Trstenik — 106—109, 116, 154, 158,
 870, 872, 879, 880
 Tršenje (kod Vipave) — 973
 Trubarevac — 50—52, 54, 55
 Trubjela (kod Vilusa) — 94, 95, 501
 Trudovo (G. i D., kod Ivanjice) —
 230, 231, 346
 Trupac (V. i M. k. 953, kod Brusa)
 — 35
 Trusina (pl.) — 224, 244, 269, 374
 Tucanj (kosa, kod Aleksandrovcu) —
 181
 Tučkovo (kod Požege) — 204
 Tuholj (kod Kladnja) — 913
 Tuhopolj (kod Kladnja) — 715
 Tumare — 648
 Tupanari (kod Šekovića) — 906
 Tupiznica — 49
 Tupkovići (G. i D., kod Tuzle) —
 705, 901
 Turalići (kod Kladnja) — 474, 482
 —484, 892
 Turić (trig. 214, kod Gradačca) —
 751, 812
 Turija (kod Tuzle) — 754, 755, 935
 Turija (r.) — 647, 751
 Turjanica (r., kod Banjaluke) — 1005
 Turn Severin — 257, 869, 1054
 Turska — 21, 34, 149, 242, 797, 1032
 Turski grob (predeo, kod Krupnja)
 — 316
 Tursko groblje (kod Kalinovika) —
 456
 Tutin — 72, 248, 340
 Tutnjevac (kod Brčkog) — 698

Tuzla — 18, 401, 482—484, 486—488,
497, 522, 524, 533, 536, 555, 556,
575, 582, 583, 590, 592, 605, 613,
615, 630, 646, 647, 659, 675, 684—
686, 694, 698, 705, 709, 716, 733, 738,
750, 756, 759, 764, 770, 860, 867,
895, 899, 900, 903—908, 913, 915,
918, 931—933, 935, 936, 966, 969
Tvorilo (kod Danilovgrada) — 22
Tvrdaš (trig. 1183, kod Pljevalja) —
390
Tvrđići (kod Požege) — 207
Tvrđinići (kod Sarajeva) — 770, 772

U

Ub — 46, 295, 314, 326, 330
Ubare (kod Sarajeva) — 773
Ubli — 239
Učka (pl.) — 773
Udbinčići (kod Gradačca) — 806
Udreznje (kod Nevesinja) — 227, 270
Ukrina (r.) — 559, 853, 976—978, 998
Ukšići (kod Foče) — 592
Ulcinj — 322, 384, 530, 580
Ulobić (kod Sarajeva) — 698, 772
Ulog — 248, 259, 563, 586, 587, 826
Uloševina (predeo, kod Kolašina) —
183, 184, 193
Umka — 45, 575
Umoljani — 1017
Unčani — 353, 355
Unešić (kod Drniša) — 455, 446
Ursule (kod Siemice) — 346
Usora (r.) — 619
Ustibar — 19
Ustokolma — 509, 539, 542, 671, 681.
689, 717, 722, 725, 744, 828, 925
Ustiparča — 595
Ušće (kod Obrenovca) — 143, 326—
328
Ušće (kod Raške) — 20
Uva (r.) — 231, 244, 252, 316—363,
389, 370, 500—504, 506, 540, 572
Uzlomac (pl.) — 59
Uzlup — 506
Užice — 139, 169, 170, 201, 205—207,
252, 297, 313, 334, 335, 365, 371,
401, 403, 505, 525, 540, 541, 572,
573, 580, 582, 585, 673, 732, 824

V

V. Drenova (kod Trstenika) — 107,
108

V. Gradina (k. 220, kod Bos. Kobaša)
— 1002
V. Kom (trig. 941, kod Rogatice) —
605, 606
V. Nenada (k. 1244) — 93, 94
V. njive (predeo, kod Banjaluke) —
1005
V. Župa (predeo, kod Prijepolja) —
603
Vagani (predeo, kod Kolašina) — 193
Valjevo — 295—299, 313, 315, 327,
401, 679, 739, 955
Vapa (kod Čačka) — 358, 359, 441
Vardar (r.) — 34
Vardište (kod Gacka) — 226
Vardište — 252, 371, 372, 540, 541,
570
Vareš — 232, 233, 426, 513, 549, 592,
596, 641, 644, 672, 720, 721, 918,
919, 960
Varjače — 150, 151
Varje (kod Lebana) — 41
Varoš (kod Bos. Kobaša) — 978
Varvarin — 870, 971, 875
Vasilice (predeo, kod Kalinovika) —
457, 466
Vasiljevci (kod Lukavca) — 648
Vasojevići — 112, 113, 236, 582
Vašington — 199, 215, 217, 220—222,
798, 1039, 1053
Večerinovac (pl.) — 193
Večeriska (G. i D.) — 1016, 1017
Velebit (pl.) — 237
Velika (kod Dervente) — 655
Velika Britanija — 132, 382, 413, 573,
551, 690, 747, 1013, 1041
Velika čuka (trig. 905, kod Brusa)
— 35, 122, 124
Velika glavica (k. 824, kod Brusa)
— 157
Velika Ilova (kod Prnjavora) — 998
Velika Morava (r.) — 107, 870
Velika Vrbnica (kod Aleksandrovca)
— 153, 154, 156
Velika župa (predeo, kod Prijepolja)
— 99
Velika Župa Vrh Bosne — 563, 564
Velike livade (kod Brusa) — 63
Velike Njive (kod Brčkog) — 487,
905
Veliki garač — 61
Veliki Izvor (kod Zaječara) — 288
Veliki magarac (k. 1006, kod Trav-
nika) — 1016
Veliki rat (br. kod Kalinovika) —
466, 468, 479
Veliki vrh — 51, 55

- Veliko Blaško — 970, 971
 Veliko Bratilo (trig. 1198, kod Klادنja) — 474
 Veliko br. (k. 1272, kod Gacka) — 261
 Veliko brdo (k. 385, kod Lukavca) — 647—649
 Veliko brdo (k. 882, kod Brusa) — 157
 Veliko groblje (predeo, kod Prnjavora) — 1001
 Veliko stenje (brdo kod Brusa) — 126
 Velimlje (kod Vilusa) — 95, 286, 283, 284
 Veluće (kod Trstenika) — 131
 Velja Glava (kod Aleksandrova) — 153, 157, 176, 177
 Velja rudina (k. 936, kod Brusa) — 122, 124
 Venčani — 330
 Venecija — 186
 Vežešnik — 112
 Vića (kod Sarajeva) — 773
 Viđa (kod Gradačca) — 624, 629, 812
 Vidakovići (kod Šekovića) — 685
 Vidino br. (trig. 773, kod Užica) — 206
 Vidojevići — 483
 Vignjevići (kod Cetinja) — 83
 Vihovac (trig. 1191, kod Kalinovika) — 466
 Vihovići (kod Kalinovika) — 457, 477
 Vijaka (kod Klادنja) — 642, 835
 Vijetreno (trig. 1369, kod Nevesinja) — 267, 279—281
 Vikoč — 542
 Vilusi — 67, 68, 75, 93, 94, 96—98, 223, 235, 256, 283—285
 Vilja Rudina (predeo, kod Brusa) — 35
 Viljac (k. 1041, kod Trstenika) — 153, 154, 156—158
 Viljak (k. 562, kod Aleksandrova) — 180, 181
 Viničko (br. kod Prijepolja) — 601
 Vinkovci — 867
 Vinogradine (predeo, kod Požege) — 203
 Vipava (r.) — 719, 729, 862, 973, 974
 Vis br. (k. 323, kod Modriće) — 818, 820
 Vis (k. 347, kod Modriće) — 841
 Vis (k. 556, kod Doboja) — 802, 813, 814
 Vis (k. 1450, kod Pljevalja) — 390
 Vis (k. 521, kod Gračanice) — 782, 846
 Vis (o.) — 396, 1032, 1035, 1042, 1043, 1063
 Vis (trig. 694, kod Gračanice) — 762, 845, 846
 Visibaba (brdo, kod Modriće) — 813, 814, 817, 818, 842
 Visibaba (kod Požege) — 203
 Visibaba (k. 412, kod Požege) — 203, 204, 206
 Visočnik (k. 1252, kod Han-Pijeska) — 474, 605, 669
 Visočnik (kod Trebinja) — 283
 Visoka obala (k. 349, kod Bos. Kobaša) — 1001
 Visoko — 592
 Visovica — 917
 Višća (G. i D., kod Živinica) — 617
 Višegrad — 12, 202, 252, 255, 295, 332—334, 345, 365, 371, 372, 382, 403, 442, 527, 532, 536, 540, 552, 572, 579, 595, 734, 770, 831, 924, 925, 929
 Viševac (k. 745) — 647
 Viševići — 151
 Višnja Gora — 776
 Višnjevo (G. i D. kod Travnika) — 1016
 Višnjica (kod Sjenice) — 358
 Višnjići (kod Klادنja) — 643
 Vića bara (predeo, kod Tjentišta) — 275
 Vitasovići — 61
 Vitez (kod Travnika) — 1017
 Vitoševac (kod Paraćina) — 171
 Vitkovac (kod Gruže) — 321
 Vjetrenik — 129
 Vladimirci (kod Šapca) — 46, 326
 Vladojevići (kod Olova) — 834
 Vlaholje (kod Kalinovika) — 456, 477
 Vlahovići — 333
 Vlajkovačka reka — 127
 Vlajkovci (kod Brusa) — 64, 122, 123
 Vlaka (kod Ljubinja) — 129
 Vlaknica (kod Bos. Kobaša) — 978, 1000
 Vlasenica — 370, 473, 474, 482—484, 498, 522, 536, 630, 674, 678, 679, 685, 692, 693, 733, 892—896, 899—901, 922
 Vlasotinci — 42
 Vlašić (pl., kod Loznice) — 296, 317
 Vlaška ravan (predeo, kod Brusa) — 125, 126

- Vlaško polje (predeo, kod Trstenika) — 182
- Vodice (kod Vipave) — 973, 974
- Vodice (kod Kalinovika) — 436, 437
- Vojetin (k. 1558, kod Brusa) — 36, 63
- Vojkovići (kod Sarajeva) — 747
- Vojvodina — 44, 45, 81, 884
- Volučak — 248, 394, 394
- Vozuća (kod Zavidovića) — 642—644, 750, 913, 915, 925, 931, 934
- Vračevšnica — 328
- Vrane (k. 756, kod Tuzle) — 646
- Vraneš (kod Radoinje) — 500
- Vraneši (kod Rogatice) — 474
- Vranovići — 763
- Vranovina — 202
- Vranštica (kod Brusa) — 116
- Vranja Dubrava (kod Bileće) — 97
- Vranja gl. (k. 1110, kod Kalinovika) — 479
- Vranja (pl.) — 466
- Vranjačka (k. 981, kod Prijepolja) — 389, 390, 542
- Vranjak (kod Modriče) — 620, 621, 804, 818, 953
- Vranjani — 202
- Vranjski do (k. 1314, kod Gacka) — 273
- Vranjevac (trig. 459, kod Gračanice) — 747, 752, 753, 763, 766, 769, 782, 783, 845
- Vrapci (kod Olova) — 893
- Vrapče (kod Sarajeva) — 773
- Vrata (trig, 1072, kod Brusa) — 35
- Vratari (D. i G., kod Aleksandrovc) — 180
- Vratle (predeo, kod Kalinovika) — 276, 457, 476, 477, 478
- Vratlo (predeo) — 193
- Vrbak (kod Gacka) — 224, 225, 258, 260, 269
- Vrbanja (r.) — 1016
- Vrbanjci (kod Kotor-Varoša) — 59
- Vrbas (r.) — 17, 141, 150, 151, 234, 524, 571, 574, 578, 658, 865, 968, 970, 971, 976, 978, 997—999
- Vrbava (G. i D. kod Milanovca) — 328—330
- Vrbica (G. i D., kod Bileće) — 224, 258
- Vrbnica (kod Tjentišta) — 455, 586
- Vrbovac — 51—55
- Vrbova — 364, 365
- Vrelo (kod Bos. Broda) — 976, 977
- Vrelo (kod Šekovića) — 610
- Vreoci — 330
- Vrgaja (k. 1173, kod Brusa) — 35
- Vrgule (kod Doboja) — 655
- Vrh — 54
- Vrhovi (brdo kod Prijepolja) — 399
- Vrhovi (k. 1408, kod Rogatice) — 671
- Vrhopolje (kod Vipave) — 974
- Vrhprača (kod Pala) — 682, 769, 710
- Vrlička krajina — 237
- Vrlika — 237, 238, 445
- Vimdža — 54
- Vinojevići (kod Živinica) — 705
- Vrnjačka Banja — 106, 113, 870, 879, 880, 882
- Vršćani (kod Bijeljine) — 716
- Vršeljak (kod Užica) — 206
- Vrškovac (brdo, kod Blaca) — 35
- Vrtače — 55
- Vrulja (kod Bijelog Polja) — 104, 236
- Vučak (kod Kruševca) — 153
- Vučeva pl. (kod Gacka) — 273
- Vučevo (kod Boljanica) — 332
- Vučića brdo — 150
- Vučića polje (predeo, kod Srpc) — 1001
- Vučijak — 246
- Vučije — 193
- Vučinovići (kod Kladnja) — 424, 900
- Vučja (D. i G., kod Kolašina)
- Vučja jama (k. 231, kod Bos. Kobaša) — 978, 1000, 1001
- Vučjak (br., kod Modriče) — 637, 785, 787, 812, 854, 949, 977
- Vučkovci (kod Gradačca) — 751, 756, 757, 758, 768, 769, 770
- Vujan (pl.) — 691
- Vujetinci (kod Čačka) — 318, 319
- Vukadinovo brdo — 647, 648
- Vukasovići — 233
- Vukašinovac (brdo, kod Brusa) — 126
- Vukodraž — 326
- Vukona (selo, kod Šapca) — 327
- Vukove poljane — 1016, 1017
- Vukovine (kod Kladnja) — 643, 913
- Vukovije (kod Tuzle) — 705
- Vukovo brdo — 646

Z

- Zabilje (kod Travnika) — 1017
- Zaborak (kod Goražda) — 253, 254, 363, 252, 540, 544, 545, 595, 603, 704, 713, 714
- Zabrđe — 362

Zabrđe (kod Bijeljine) — 686, 698
 Zatrežje (kod Vareša) — 641
 Zatrežje (kod Rogatice) — 608, 668
 Zacrnješ (k. 250, kod Danilovgrada) — 22, 23
 Zadar — 186
 Zagnježde (kod Stoca) — 129
 Zagora (kod Vilusa) — 67, 68, 75, 93, 94, 283
 Zagorak (kod Danilovgrada) — 22, 23
 Zagorje (kod Kalinovika) — 378, 454, 455
 Zagorje (Hrv.) — 408
 Zagrade (kod Sokolca) — 675, 834
 Zagreb — 18—81, 18, 186, 249, 337, 714, 715, 719, 727, 853, 901, 937, 990, 999, 1011, 1015, 1056, 1089—1091
 Zajača — 317
 Zajčak (kod Sjenice) — 346
 Zaječar — 287—289
 Zaklopača (kod Vlasevice) — 609
 Zakmur — 455, 586
 Zakomo (kod Rogatice) — 605, 606
 Zalom (kod Nevesinja) — 225, 253, 266, 267, 271, 273—276, 280, 281, 283
 Zapadna Morava (r.) — 34, 106, 107, 152, 177, 182, 335, 691
 Zaplanina (brdo, kod Brusa) — 36
 Zaprešić — 1090
 Zarići (zaseok, kod Ivanjice) — 341, 345
 Zaslav — 284
 Zaselje (kod Gacka) — 271
 Zarude (kod Kladnja) 643
 Zaušje — 68
 Zavidovići — 495, 546—548, 641, 712, 925, 931
 Zavojci — 246
 Zavozi (kod Sokolca) — 892, 893
 Zborište (kod Bos. Broda) — 976
 Zborna gomila (kod Gacka) — 274
 Zdravče — 56
 Zebljak (kod Vilusa) — 67, 68, 93, 94, 284
 Zečija gl. (k. 1245, kod Prijepolja) — 101
 Zelengora (pl.) — 224, 251, 274, 275, 277, 394, 504, 587
 Zekovice — 241
 Zelinja (Srpska, D. i G., kod Gračanice) — 659—661, 763, 764, 783, 802, 805, 948
 Zelinjska reka — 807
 Zelinjsko brdo (k. 534, kod Gračanice) — 780, 800—802, 953

Zemun — 45, 47, 80, 143, 582
 Zenica — 233, 592, 868, 1016, 1017
 Zeoke (kod Požege) — 203
 Zeta (r.) — 23
 Zidak (br., kod Nevesinja) — 270, 272
 Zimlje (G. i D., kod Mostara) — 270, 301, 337, 352, 354, 355, 485, 587
 Zlatar (pl.) — 236, 347, 349, 365, 518
 Zlatibor (pl.) — 201, 202, 265, 540, 572
 Zlatni vrh (k. 525, kod Čačka) — 319, 320
 Zleginja (kod Brusa) — 152, 165
 Zlot — 289
 Zmajevac — 1016
 Zmijnica (k. 967, kod Rogatice) — 606
 Zoljevina (k. 589, kod Požege) — 203
 Zoljin vis (k. 527, kod Gračanice) — 784, 800, 802, 944, 945
 Zorlaci (kod Goražda) — 604
 Zorlovići — 603
 Zovi Do (kod Nevesinja) — 223, 224, 276
 Zovik (trig. 537, kod Kotor-Varoša) — 1007
 Zubci (kod Trebinja) — 734
 Zuheta (kod Olova) — 834
 Zukići (kod Živinica) — 699, 912
 Zvijezda (pl.) — 232, 549, 720, 721, 835, 925
 Zukići (kod Živinica) — 487
 Zvečak (k. 510, kod Gračanice) — 783, 945, 951
 Zvezdan — 288
 Zvornik — 18, 482, 536, 583, 605, 613, 615, 677, 679, 688, 696, 700, 705, 716, 733, 756, 770, 901—903, 913, 922, 935

Z

Žabar (G. i D. kod Brčkog) — 756, 757, 883, 931, 944, 951
 Žabare (kod Kruševca) — 153
 Žabljak — 518, 521
 Žagorović (kod Knina) — 447, 448, 490, 590
 Žagubica — 401
 Žanjevica (kod Gacka) — 259, 261
 Žarevo (kod Brusa) — 114
 Žarvine (kod Pljevalja) — 389
 Ždreban (kod Gradačca) — 812
 Ždrebnina (brdo, kod Brusa) — 126

Žedi (k. 1420, kod Brusa) — 124
Žegulja — 567
Željini (pl.) — 34, 106, 107, 154, 156,
875, 877, 878
Žep (trig. 1537, kod Han-Pijeska) —
474
Žepa (r, kod Han-Pijeska) — 671
Žepa (kod Rogatice) — 364, 366, 370,
371, 372, 506
Žepče — 233
Žeravac (kod Bos. Broda) — 977
Žeravice (kod Han-Pijeska) — 231,
232, 236, 371, 474, 483, 892, 895
Žeženica (trig. 1222, kod Vlasenice)
— 609
Žilići (kod Kotor-Varoša) — 1005
Žiškina kosa (brdo, kod Bos. Koba-
ša) — 978, 1000
Žitnić (kod Drniša) — 445
Žitljak (k. 961, kod Rogatice) — 606
Živa (kod Vilusa) — 68, 95
Živaljevina (kod Rogatice) — 605

Živanići (kod Bos. Kobaša) — 1002
Živanj (kod Gacka) — 224, 258, 261
Živinice — 483, 486, 617, 646, 647,
696, 699, 705, 707, 892, 900, 902,
903, 907, 908, 910—915
Živkovići (kod Modriče) — 818, 820
Živkovo Polje (kod Modriče) — 631
Žljebovi (kod Han-Pijeska) — 366,
526, 678
Žučkovac — 50, 54—55
Žulj (kod Sokolca) — 834
Žunovići — 232
Žunovina (kod Nevesinja) — 253,
260
Župa (aleksandrovačka) — 34, 106,
152—154, 156, 158, 177, 190
Župa (kod Nikšića) — 239
Župa (kod Prijepolja) — 601, 821
Županja — 46
Žuti kamen (br., kod Trstenika) —
153, 154, 176

VOJNE JEDINICE, ŠTABOVI I KOMANDE I OSTALI POJMOVI

Armije

JA:

- 1-va — 867
- 2-ga — 630, 867, 967, 999
- 4-ta — 867, 966

neprijateljske:

- 2. oklopna nemačka — 99
- 5. okupaciona bugarska — 171

Bataljoni

četnički:

- Banjski — 68
- Danilovgradski — 60
- Dživarsko-površki — 284
- Gornjački — 810
- Grahovski — 68
- Kosovoluški — 61
- Krajinski — 810
- Krivošijski — 67, 68, 69
- Mileševski — 456
- Jahorinski — 706
- Miljevski — 458, 479, 706, 828, 853
- Olovski Kladanjske brigade — 12
- Pavkovići — 23, 24
- Petrušinski — 24
- Flaninski — 12
- Prateći Komande Srbije — 1001
- Prateći V. K. — 1001
- Resavski — 289
- Riječki nacionalni — 83, 84
- Rudinsko-trepački — 68, 95
- Sremski — 810
- Stuparski — 892
- Timočki — 810
- Trebinjski — 284
- Vražegrmški — 23, 24, 60

- Ustikolinski — 248, 250
- Zakmurski — 248, 250
- Zubački — 284, 285
- Železnički — 1001

NOVJ:

- 1. bokeljski — 22, 93, 95, 223
- 2. bokeljski — 93, 95, 223
- Beogradski NO — 747, 770
- Lovčenski — 22, 84
- Nikšićki udarni — 223
- Pivski — 278

Brigade

četničke:

- 1. andrijevička — 23, 133
- 1. boljevačka — 49, 51, 52
- 1. deževska — 123
- 1. gruzanska — 319, 321, 601, 642, 821, 839
- 1. jablanička — 42, 43
- 1. jasenička — 801
- 1. kosanička — 878
- 1. kolašinska — 23, 193
- 1. kragujevačka — 821, 828, 829
- 1. krajiška »Vojvoda Mišić« — 17
- 1. letaća Trebinjskog korpusa — 129, 130
- 1. mačvanska — 122
- 1. majevička — 18, 770
- 1. muslimanska — 700
- 1. nevesinjska — 97
- 1. Ostroškog korpusa — 22, 61
- 1. Ozrenskog odreda — 324, 325
- 1. pljevaljska — 195, 227
- 1. račanska — 137
- 1. rogatička — 12, 254, 669, 782, 845, 846, 847, 938, 1019

- 1. sarajevska — 11—13, 65, 231, 237, 252, 322, 498, 519, 526, 565, 758, 936
- 1. studenička — 123
- 1. šumadijska Šumadijskog korpusa — 810
- 1. šumadijska leteća — 839—841
- 1. toplička — 878
- 1. trebavska — 18, 557, 623, 636, 657, 698, 884
- 1-va 1. ličkog korpusa — 973, 975
- 1-va 1. šumadijskog korpusa — 653
- 1-va 2. jurišnog korpusa — 114—116, 606, 607, 639, 610, 613—615
- 1-va 3. jurišnog korpusa — 122, 123, 128, 316
- 1-va 502. korpusa — 392
- 2. andrijevička — 23
- 2. beranska — 359
- 2. boljevačka — 49, 51
- 2. deževska — 123
- 2. dobrička — 165, 878
- 2. gruzanska — 320, 601, 642, 821, 839
- 2. jasenička — 801
- 2. kolašinska — 23
- 2. krajiška »Zmijanje« — 17, 141, 245
- 2. kragujevačka — 456, 642, 839
- 2. kruševačka — 153, 870
- 2. mačvanska — 299
- 2. majevička — 18, 770
- 2. mileševska — 196
- 2. nevesinjska — 97
- 2. Oplenačkog korpusa — 602
- 2. Ostroškog korpusa — 22, 61
- 2. pljevaljska — 332
- 2. posavska — 559
- 2. požeška — 153
- 2. račanska — 137
- 2. rašinska — 873
- 2. rogatička — 12, 247, 506, 690
- 2. sarajevska — 255, 455, 734, 749, 774, 966, 970
- 2. studenička — 123
- 2. šumadijska Šumadijskog korpusa — 810
- 2. šumadijska leteća — 839—841
- 2. toplička — 878
- 2. trebavska — 18, 233, 557, 660, 623, 698, 884, 945, 946
- 2-ga 2. jurišnog korpusa — 114—116, 602, 606—608, 613—616, 616, 619, 622
- 2-ga 3. jurišnog korpusa — 122, 123, 128, 316
- 3. kragujevačka — 456, 642, 839
- 3. krajiška »Kočić« — 17, 142, 245
- 3. majevička — 18, 770
- 3. toplička — 878
- 3. Ostroškog korpusa — 22, 60
- 3. Ozrenskog (odreda) korpusa — 626, 628, 648
- 3. trebavska — 18, 558, 623, 698, 768, 784, 802, 806, 841, 884, 945, 946
- 3-ća 1. jurišnog korpusa — 110, 111
- 3-ća 1. ličkog korpusa — 974
- 3-ća 2. jurišnog korpusa — 114—117, 128, 614—616, 601, 606, 607, 618, 619
- 3-ća 3. jurišnog korpusa — 122—124, 127, 128
- 3-ća 502. korpusa — 445
- 4. krajiška »Manjača« — 17
- 4. majevička — 18, 770
- 4. motajička — 130
- 4. trebavska — 18, 557, 623, 629, 636, 698, 757, 784, 884, 945, 946
- 4-ta 1. ličkog korpusa — 974, 975
- 4-ta 2. jurišnog korpusa — 114—117
- 5. posavska — 18, 623, 698, 756, 780, 802, 883
- 6. posavska — 18, 559, 623, 698, 756, 768, 780, 802, 883, 977
- 7. posavska — 18, 559, 623, 698, 756, 780, 802, 858, 883
- 8. posavska — 18
- 15. jurišna 5. jurišnog korpusa — 165, 178
- 16. jurišna 5. jurišnog korpusa — 178
- Andrijevička — 193
- Aleksinačka — 50, 52
- Ariljska — 477, 479, 642
- Azbukovačka — 133, 299
- Banjalučka — 17, 246, 378
- Banjska (Sokobanjska) — 50, 51
- Bilečka — 66, 95, 96, 250, 378, 379, 455, 537, 698, 853, 970
- Birčanska — 18, 610, 685
- Bjelopavlička — 75
- Bjelopoljska — 195, 196
- Borska — 287—289
- Brčanska — 18, 698, 741
- Brzopalanačka — 54
- Cerska (Pocerska) — 189, 299, 810
- Cetinska — 238

- Crnogorsko-zlatiborska Gorske garde — 810
- Crnovrška — 17
- Čačanska — 441
- Čajnička — 19, 72, 195, 372, 513, 533, 539, 545, 669, 690, 722, 938, 959
- Derventska — 18
- Dobojska — 17, 228, 241, 449
- Drenička — 190
- Durmitorska — 332
- Fočanska — 19, 72, 195, 224, 248, 250, 255, 367, 368, 372, 455, 478, 480, 533, 543, 670, 682, 827, 828
- Gatačka — 97, 224, 225, 248, 250, 253, 257—265, 267—271, 273—275, 277, 278, 280—283, 301, 337, 338, 394, 455, 544, 772, 827, 853
- Gružanska — 328
- Jablanička — 846—850
- Jadranska (Jadarska) — 188, 299
- Jastrebačka Rasinsko-topličkog korpusa — 810
- Javorska — 180, 181, 810
- Jošavička — 17, 59
- Jurišno-prateća Korpusa Gorske garde — 600, 602, 603, 604, 606, 608, 611, 613—615, 617, 618, 619, 621, 810
- Jurišna prateća Šumadijske grupe korpusa — vidi Leteća ŠGK
- Jurišna Komskog korpusa — 23
- Južnomoravska Valjevsko-moravskog korpusa — 810, 846, 847, 850
- Kalinovačka — 224, 251, 255, 276, 455, 458, 827, 970
- Katunska — 69, 113
- Kladanjska — 12, 233, 482, 483, 484, 486—488, 592, 694, 867, 892, 910, 911, 919, 966
- Ključka — 55
- Kolubarska — 295, 810
- Konjička — 97, 260, 262, 263, 281, 282, 301, 566
- Kosmajška — 117, 602
- Kosovska Rasinsko-topličkog korpusa — 810
- Kozjačka — 486, 487, 736, 767, 769, 846, 848—849, 850
- Krajinska jurišna — 49, 288, 289
- »Krsto Smiljanić« leteca — 130, 230, 362
- Kruševačka — 191
- Lepenička — 456, 642, 827, 839
- Leskovačka — 41, 42, 43
- Leteća »Bosna« Drinskog korpusa — 542, 698, 717, 722, 741, 820, 831, 970, 971
- Leteća Požeška — 839
- Leteća Šumadijske grupe korpusa — 319—321
- Leteća Trebinjskog korpusa — 256
- Leteća Zlatiborska — 804
- Levačka — 319, 321
- Lipovička — 810, 933
- Ljubička — 17, 59, 228, 241
- Ljubinjska — 95, 129, 250
- Majevička — 18
- Majevička leteća — 299, 315, 316, 694
- Mileševska — 18
- Mitrovačka — 190
- Mlavska Avalskog korpusa — 810
- Mlavska Mlavskog korpusa — 288
- Moravička — 123, 389
- Mostarska — 97, 256, 260, 262, 263, 270, 274, 277, 301, 393, 566
- Motajička — 17, 59, 228, 290, 573, 889, 998, 1002
- Nevesinjska — 224, 225, 244, 250, 253, 255, 258—261, 263, 265, 267, 272—277, 279—282, 301, 337, 394, 563, 567, 853
- Novovaroška — 18, 196, 230, 231, 333, 363—365
- Oplenačka Gorske garde — 810
- Papračka — 18, 610, 685
- Pljevaljska — 18, 19, 195, 224, 225, 241, 254, 332, 365, 586, 595, 722
- Podgorska — 295
- Podrinjska — 18, 694
- Porečka — 55
- Posavska Avalskog korpusa — 44, 578, 656, 810
- Posavska Kolubarskog korpusa — 45, 656, 755
- Posavska Trebavskog korpusa — 698, 752
- Požeška — 201, 469, 642, 810
- Prateća V. K. — 1001
- Pribojska — 18, 19, 195, 365, 970
- Račanska — 804
- Rađevačka — 299
- Rasinska Rasinsko-topličkog korpusa — 810
- Rogatička — 373, 506, 539, 675, 685, 722, 783, 804, 810, 893, 966
- Sarajevska — 233, 715
- Semberska — 18, 698, 741
- Semberska leteća — 18, 698

- Sjenička — 18, 195, 235, 359
- Smederevska Avalskog korpusa — 810
- Sprečanska — 13, 810, 685, 688, 700
- Srebrenička — 72
- Stolačka — 95, 129
- Studenička — 388, 389
- Stavička — 123
- Šumadijska 4. jurišnog korpusa — 154, 155, 158, 179, 201, 203, 204
- »Tara« leteća — 137, 230
- Teslička — 17, 1007
- Tešanjaska — 18
- Timočka jurišna — 287, 288, 747
- Timočka Šumadijskog korpusa — 810
- Toplička Rasinsko-topličkog korpusa — 810
- Trebavska — 497, 660, 766
- Trebinjska — 69, 94—98, 250, 256, 283—286
- Tuzlanska — 18, 694, 700, 770
- Udarana 2. šumadijskog korpusa — 642
- Užička — 137, 804, 805
- Valjevska — 295
- Valjevska Valjevsko-moravskog korpusa — 810
- Velikomoravska jurišna — 288
- Velikooraska — 801
- Visočka — 233, 592, 720, 966
- Višegradska — 72, 372, 524, 533, 669, 689, 919, 938, 970
- Vlasenička — 12, 232, 240, 254, 322, 482, 483, 487, 519, 575, 592, 919, 966
- Vlasinska — 484, 487, 769, 846—850
- Vrbaska — 17, 59, 150
- Vrlička — 237
- Vučedolska — 67—71, 93, 97, 98, 239, 256, 283—286, 581
- Vučjačka — 17, 246, 560, 654, 656, 659, 786, 787, 967
- Zaječarska — 49, 51, 54
- Zenička — 455, 592, 593, 657, 688, 775, 918, 919, 944, 966
- »Zlatibor« leteća — 137, 230, 362
- Zlatiborska — 137, 807
- Zviška — 54
- Zvornička — 18
- Žepačka — 546, 548, 549, 593, 915, 918, 966
- Župska — 17, 153, 158, 388
- »27. mart« leteća — 137, 230, 362

Nedićeve:

- 4-ta 2. divizije SUK — 358, 360
- 5-ta 2. divizije SUK — 359, 360

NOVJ:

- 1. istarska — 8
- 1. krajiška — 33, 111, 123, 124, 190, 956
- 1. lička — 265
- 1. proleterska — 242
- 2. dalmatinska — 22, 67, 93—95, 223, 235, 283
- 2. istarska — 8
- 2. krajiška udarna — 33, 114, 156, 180, 686
- 2. lička — 265
- 2. proleterska — 33, 111, 115, 125, 328, 329, 870, 879
- 2-ga 3. divizije KNOJ-a — 641, 646
- 3. krajiška — 201
- 3. lička — 265
- 3. sandžačka — 230, 333, 334, 344, 371, 391, 734, 821
- 3. srpska udarna — 33
- 4. krajiška — 33, 124
- 4. proleterska — 33
- 4-ta 21. divizije — 318, 328, 329
- 4. sandžačka — 333—335, 369, 734, 744
- 5. dalmatinska — 392
- 5. srpska 21. divizije — 190, 328
- 5-ta 3. divizije — 184, 734, 774
- 5-ta 11. divizije — 234, 235
- 5. vojvodanska — 277
- 5-ta 37. divizije — 344, 734
- 6. dalmatinska — 392
- 6. crnogorska — 22, 24, 67, 94, 95, 543, 581, 722, 734, 744, 774
- 6. istočnobosanska — 33, 114, 115, 164, 686
- 6. vojvodanska — 45, 46
- 6-ta 21. divizije — 190
- 7-ma 3. divizije — 184, 332, 333, 334, 734, 774
- 7. srpska — 55, 56, 387, 623, 756, 773, 782
- 7. vojvodanska — 46
- 8. crnogorska — 242, 369, 370
- 9. srpska — 49, 51, 287, 623, 624, 630, 763, 764, 767, 770, 782
- 9-ta 3. divizije — 184, 772, 774
- 10. crnogorska — 581
- 10. hercegovačka — 94, 97, 98, 256, 260, 279, 338

- 10. krajiška — 33, 164
- 11. hercegovačka — 226, 257, 259—
—261, 263, 265, 269, 271—273, 275—
—280, 284, 323, 338, 374, 378, 455,
476, 477, 586, 671, 693, 697, 722,
744, 829
- 12. hercegovačka — 226, 259—263,
266, 267, 270—273, 276, 277, 279,
280, 284
- 12. krajiška — 234
- 13. hercegovačka 226, 257, 263
- 13. proleterska — 242, 245
- 14. hercegovačka — 455, 594, 693,
697, 698, 729
- 14. srpska — 55, 56, 237, 289, 623,
762, 781, 930
- 14. srednjobosanska — 58, 59, 150,
151, 956
- 15. krajiška — 141, 245
- 15. majevička — 115, 181, 686
- 16. srpska — 656
- 16. muslimanska — 482, 605, 610,
612, 668, 669, 903
- 16. slovenačka »Janko Premrl
Vojko« — 973
- 17. krajiška — 578
- 17. majevička — 686, 721
- 17-ta 28. divizije — 58
- 18. hrvatska — 614
- 18. srednjobosanska — 58, 131,
578, 1010, 1016
- 18-ta 11. divizije — 234, 241
- 18-ta 30. divizije — 975
- 19-ta 27. divizije — 231, 232, 482.
605, 612, 669, 903, 913, 955
- 19-ta 53. divizije — 851, 971, 1016
- 20-ta 27. divizije — 605, 641, 649,
669, 903
- 21-va 28. slavonske divizije — 58
- 21-va 38. divizije — 688
- 21. istočnobosanska — 611
- Brodska — 58

italijanske u sastavu NOVJ:

- 1. divizije »Garibaldi« — 774
- 2. divizije »Garibaldi« — 226, 279,
284, 455

ustaško-domobranske (zdrugovi):

- 1. djelatni — 641
- 3. gorski — 638, 712, 757, 802, 859,
935
- 3. lovački — 59
- 7. ustaški — 237

- 8. domobranski — 12
- 9. posadni — 280, 337
- 12. ustaški — 11, 712, 718, 757,
935
- 16. pješački — 718

Čete

Četničke:

- Barska — 68
- Cucka — 67, 68, 69
- Donjopješivička — 24
- Zagorska — 68

NOVJ:

- Pivska

Divizije

bugarske:

- 22-ga — 19
- 24-ta — 171, 252, 307
- 25-ta — 171
- 27-ma — 19
- 29-ta — 19

četničke:

- Dinarska — 238, 343, 350, 351,
392, 407—409, 445, 447, 490, 694,
713, 726, 732, 861, 958, 960, 962,
971, 973, 980, 993, 1089
- Lička — 808

italijanske u sastavu NOVJ:

- »Garibaldi« — 226, 279, 284, 455,
774, 808, 862

italijanske (neprijateljske):

- »Venecija« — 808
- »Taurinenz« — 808

Nedićeve (Srpskog udarnog korpusa
— SUK-a):

- 1-va — 388—391, 482—484, 486,
487, 547, 548, 656, 800, 892, 893,
900, 903, 908

- 2-ga — 341, 357, 358, 360, 388—391, 482—484, 486, 487, 546, 548, 581, 669, 711, 713, 893, 901, 903, 908
- 3-ća — 599, 616, 686, 707, 708, 711, 893, 899, 904, 911, 913
- 5-ta — 647, 800, 814, 818—820, 944
- 8-ma — 647, 687, 800, 818, 820, 953

nemačke:

- 1. brdska — 236, 1080
- 7. SS »Princ Eugen« — 11, 66, 94, 96, 99, 233, 235, 253, 265, 295, 315, 364, 367, 370—373, 716, 871, 872, 956, 1086
- 13. SS »Handžar« — 11, 231, 236, 247, 561
- 22. pešadijska — 857, 935, 967
- 104. Iovačka — 757, 764, 776, 935
- 117-ta — 331
- 181-va — 22, 67, 183, 185, 193
- 264-ta — 237, 490
- 369. legionarska pešadijska — 66, 94, 253, 268, 286, 301, 302, 377, 568, 772
- 373-ća — 490, 491
- 392-ga — 237, 390
- »Stefan« — 956

NOVJ:

- 1. proleterska — 72, 99, 102, 104, 201, 207, 252, 295, 297, 313, 371
- 2. proleterska — 26, 33, 106, 114, 115, 125, 673, 967
- 3. KNOJ-a — 641, 1018
- 3. udarna — 22, 183, 184, 192, 235, 332, 333, 340, 344, 357, 543, 591, 722, 734, 745, 772, 774
- 4-ta — 549, 593, 721
- 5. udarna — 26, 33, 106, 111, 123, 124, 152, 154, 155, 164, 176, 178, 327, 330
- 6. lička proleterska — 201, 204, 205, 207, 231, 232, 252, 253, 265, 269, 271, 297, 313, 327, 363, 370, 371, 500, 504, 506, 507
- 7-ma — 694
- 8-ma — 694
- 9-ta — 237
- 11-ta — 233, 234, 252, 299, 313, 314, 367, 371
- 12-ta — 483

- 13-ta — 694
- 16-ta — 26, 256, 271, 273, 275—277, 298, 313, 314, 315, 372, 506, 508, 590
- 19-ta — 237, 392
- 20-ta — 237
- 17. udarna — 20, 26, 33, 34, 106, 111, 114, 115, 123, 125, 128, 152, 155, 156, 164, 165, 176, 178—181, 313, 330, 488, 623, 686, 716, 741, 967
- 21. srpska — 19, 33, 106, 152, 190, 313, 318, 328, 330, 488, 913
- 22. srpska — 19, 39, 40, 673, 688
- 23. srpska — 19, 38, 51, 53, 54, 56, 63, 287, 288, 496, 617, 623, 624, 627, 630, 641, 712, 747, 750, 756, 762—764, 770, 773, 776, 779, 781, 782, 845, 867, 930, 935
- 24. srpska — 19, 33, 63
- 25. srpska — 19, 33, 63, 673, 802, 805, 812, 818, 867, 883, 956
- 27-ma — 20, 231, 233, 366, 367, 371, 482, 486, 488, 536, 605, 610, 612, 668, 669, 691, 715, 749, 833, 903, 911
- 28. slovonska — 58, 590, 686, 716, 867
- 29. hercegovačka — 66, 94, 95, 97, 113, 135, 223, 224, 256, 257, 259, 269, 273, 278—280, 282, 284, 301, 374, 375, 377—379, 455, 512, 522, 534, 562, 594, 671, 684, 697, 698, 714, 722, 729, 734, 744, 772
- 30-ta — 975
- 31-va — 861, 973, 974
- 35-ta — 694
- 36-ta — 231, 256, 271, 272, 275—277, 313, 314, 371, 372, 506, 508
- 37-ma — 37, 38, 72, 201, 229, 230, 232, 236, 238, 253, 313, 333—335, 344, 349, 364, 366, 367, 369, 371, 379, 391, 499—501, 504, 522—524, 601, 717, 734, 821
- 38-ma — 482, 486, 488, 536, 561, 611, 614, 627, 676, 684, 712
- 39-ta — 141, 372, 506
- 45-ta — 646, 716, 741, 754, 776, 867
- 53-ća — 150, 234, 635, 775, 851, 971, 1010, 1016

ustaško-domobranske:

- 7-ma — 853
- 9. gorska — 772
- 12-ta — 496, 716, 756, 858
- 15-ta — 718

Grupe brigada

četničke:

- letećih brigada Zlatiborskog korpusa — 362
- Maljenska — 202
- Šumadijska — 202
- Ravnogorska — 202
- rogatičkih brigada — 254
- sprečanskih brigada — 716
- 1. majevičkog korpusa — 18
- 2. majevičkog korpusa — 18
- 3. majevičkog korpusa — 18
- 4. majevičkog korpusa — 18

Grupe korpusa

četničke

- Cersko-majevička — 37, 38, 175, 183, 299, 346, 388—391, 647, 650, 781—783, 1016
- Južnomoravska — 19, 39—41, 341, 345, 417, 430, 845, 893
- Korpusa Gorske garde — 461, 593, 600, 668
- Mlavsko-smederevska — 331, 349, 417, 784, 959
- muslimanskih korpusa — 430, 431
- Nišavska — 49
- Posavsko-kolubarska — 44, 118, 295, 335, 339, 345, 349, 643, 648, 671, 778, 779
- Rasinsko-toplička — 19, 33, 38, 42, 147, 152, 153, 155, 177, 185, 190, 388, 389, 391, 597, 621, 622, 636, 637, 645, 668, 687, 804, 811, 840, 851
- severna bosanskih korpusa — 676
- Šumadijska — 319, 320, 330, 331, 345, 418, 454, 458, 459, 465, 438, 475, 539, 544, 642, 644, 647, 648, 651, 652, 681, 687, 704, 706, 821, 830, 832, 834, 835 (kasnije Jurišni šumadijski korpus) — 839
- Velikomoravska — 56, 57
- 1. jurišnih korpusa — 345, 346, 347, 349
- 2. jurišnih korpusa — 18, 345—347, 349, 368
- 3. jurišnih korpusa — 344—349, 418
- 4. jurišnih korpusa — 19, 33, 37, 62, 64, 72, 106, 110, 114, 116, 121,

152—156, 176, 177, 179, 188, 201, 202, 205, 295—299, 309, 313, 314, 315, 317, 325—327, 339, 344—347, 394, 1067, 1068

nemačke:

- armija »E« — 340, 733
- armija »F« — 66, 96, 1068, 1085
- »Brendl« — 33
- »Harendorf« — 183, 185
- »Krempler« — 33, 99
- »Skenderbeg« — 716
- »Sojerlen« — 391

NOVJ:

- Južna operativna — 677
- Operativna divizija (2. 5. i 17. udarna divizija) — 33, 62, 106, 115, 116, 152, 156, 164, 177, 179, 190, 397
- Primorsko operativna 2. udarnog korpusa — 22, 60, 75, 93, 223, 235, 581
- Severnodalmatinskih NOP odreda — 237
- 1. armijska grupa — 313

Komande

četničke:

- Azbukovačkog sreza — 175
- Beograda -- 145, 302, 809
- Bosanskih četničkih odreda — 17
- Crne Gore, Boke i Sandžaka — 650, 943
- Crne Gore i Sandžaka — 658—661, 858
- Crne Gore, Boke i Staroga Rasa — 662, 803, 808, 852—854, 865
- Crne Gore i Staroga Rasa — 18, 99, 104, 183, 192, 194
- nacionalnih trupa Crne Gore — 75, 83, 184
- operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine — 18, 66, 72, 73, 93, 96, 97, 259, 262—264, 273, 274, 337, 394, 398, 455, 499, 568, 706, 887
- operacija u Hercegovini i južnoj Dalmaciji — 282, 337, 865
- Sarajeva — 231, 250, 441, 469, 572, 596, 774

- Severne grupe bosanskin korpusa — 408, 672, 891
- Srbije — 171, 211, 212, 386, 417, 418, 422, 423, 429, 473, 638, 658, 659, 668, 669, 671, 678, 712, 753, 779, 803, 804, 822—825, 843, 844, 854, 868
- Slavonije — 44, 228, 575, 583
- Slovenije — 10, 11, 84—88, 776
- Srema — 47
- Srpskih dobrovoljačkih odreda (preimenovane u štab SDK) — 39
- Vojvodine — 44, 142, 645
- Vrhovna jugoslovenske vojske u otadžbini (VK JVUO) — vidi štab Draže Mihailovića
- zapadne Bosne — 17, 130, 141, 290—292, 449, 454, 658, 672, 718, 865, 868, 886, 995, 997

Ostale komande:

- K-da vazduhoplovstva Jugoistoka — 1080
- Komanda Jugoistoka — 331
- Vrhovna Vermahta — 40, 408, 448, 1075, 1081
- Sremskog vojnog područja (partizanska) — 45
- 15. američka vazduhoplovna komanda — 1026

Korpusi

bugarski:

- 1. okupacioni — 171

četnički:

- Avalski — 44, 144, 331, 335, 336, 341, 342, 345, 349, 430, 471, 473, 488, 494, 612, 620, 624, 629, 636, 645, 668, 676, 688, 691, 738, 742, 750, 780, 783, 784, 799, 802, 804, 810—814, 843, 846, 884, 899, 901, 905, 906, 911, 913, 915, 932, 946, 977, 1000, 1001, 1005, 1009, 1010, 1017
- Bokokotorski — 96, 234, 239
- Bosanskokrajiški — 17, 141, 142, 224, 226, 245, 291, 419, 454, 510, 571, 658, 672, 865, 997
- Cerski — 189, 299, 341, 643, 643, 747, 780, 804, 810, 811, 816, 845, 846, 851, 864, 977, 1005

- Crnogorski — 600, 603, 605, 608—611, 613, 614, 616, 618, 619, 621
- Crnogorski dobrovoljački (CDK) — 99
- Čegarski — 49, 692
- Dalmatinski (502) — 392, 393, 861, 862, 983
- Deligradski — 49—53, 388, 389, 402, 783, 871
- Drinski — 18, 19, 72, 73, 224, 232, 233, 248, 251, 284, 332, 365, 367, 370, 372, 524, 596, 649, 650, 657, 659, 669, 690, 717, 723, 892, 921, 938, 1085
- Dubrovački — 568
- Durmitorski — 184, 455, 586
- Gorske garde — 345, 388, 598, 625, 629, 645, 750, 768, 780, 783, 802, 804, 805, 810, 812—814, 859, 915, 977, 1005, 1009, 1017
- Ivankovački — 288
- Jablanički — 41, 676
- Jastrebački — 38, 153, 191, 613, 869, 870, 877
- Javorski — 37, 123, 322, 494—497, 613, 621, 804, 805
- Jurišni istočne Srbije — 287, 288
- Jurišni šumadijski — 840, 841, 884
- Južnomoravski — 40, 41, 482—484, 486—488, 494, 636, 645, 670, 675, 676, 694, 743, 756, 764, 767, 774, 804, 913
- Knjaževački — 49, 50, 52, 692
- Kolubarski — 44, 45, 118, 142—144, 471, 643
- Komski — 23, 184, 193
- Kosovski Dinarske oblasti — 713
- Kosovski — 643, 648, 804
- Kosovski jurišni — 130
- Kozjački — 41, 676
- Krajinski — 53—57, 732
- Leteći smederevski — 801
- Lički — 861, 862
- Limski — 359
- Lovčenski — 568
- Majevički — 12, 18, 72, 299, 315, 610, 654, 658, 659, 678, 684, 686, 698, 700, 716, 727, 741, 756, 770, 892, 893, 896, 903, 904, 906, 913, 915, 918, 930, 932, 968, 977, 1000, 1001, 1005
- Mileševski — 284
- Mlavski — 54, 56, 57, 341, 345, 471, 624, 636, 645, 668, 675, 804, 847, 853
- Negotinski — 471

- Nevesinjski — 18, 73, 97, 224, 227, 244, 257, 258, 268, 274—276, 278, 279, 282, 284, 301, 337, 393, 454, 455, 457, 459, 477, 566, 586, 659, 682, 826
- Nikšićki — 75
- Nišavski — 49, 692
- Oplenčki — 600, 603—606, 608, 611, 613—615, 617, 619, 621, 622
- Ostroški — 22, 24, 60, 61
- Ozrenski — 251, 381, 500, 559, 619, 626, 628, 648, 649, 654, 657—660, 672, 676, 686, 696, 698, 700, 718, 760, 775, 813, 892, 893, 896, 898, 902—904, 906, 907, 911, 914—916, 918, 932, 934, 945, 999
- Posavski — 1005
- Požeški — 37, 312, 345, 349, 388, 454, 456—459, 469, 475, 476, 570, 642, 653, 706, 818, 822, 824, 826—828, 830, 836, 838, 839, 897
- Rasinski — 38, 153, 191, 607, 727, 869, 873
- Rasinsko-toplički — 865, 976, 993, 1001
- Resavski — 288
- Romanijski — 11—13, 18, 19, 65, 73, 224, 226, 232, 233, 247, 251, 254, 276, 322, 455, 477, 498, 526, 565, 569, 575, 659, 669, 690, 729, 758, 772, 774, 826, 854, 917, 966, 970
- Rudnički — 37, 44, 45, 331, 643, 644, 648, 778
- Smederevski — 345, 426, 471, 496, 497, 621, 624, 631, 632, 635, 636, 645, 750, 801, 814, 913, 955
- Srednjobosanski — vidi 1. srednjobosanski — 246
- Sremski — 471
- Šumadijski — 655, 780, 800, 804, 810—814, 1005, 1010, 1017
- Timočki — 49, 50, 54—57, 287, 289, 430, 473, 494—496, 636, 645, 668, 692, 747, 753, 757, 758, 766, 773, 779, 783, 804, 814, 846, 847, 901, 913, 915
- Toplički — 38, 153, 164, 348, 388, 616, 839, 870, 878
- Trebavski — 228, 497, 500, 553, 554, 557, 559, 560, 575, 624, 629, 630, 636, 637, 645, 654, 657, 659—660, 672, 686, 698, 700, 711, 718, 750, 756, 762, 779, 780, 802, 819, 847, 853, 854, 857, 858, 883, 884, 892, 893, 896, 898, 902, 904, 906, 907, 913—916, 918, 931, 932, 940, 944, 953, 964, 967, 977, 999—1001
- Trebinjski — 18, 67, 69, 73, 95, 129, 130, 239, 256, 283, 284, 537, 586
- Užički — 137
- Valjevski — 44, 313, 315, 317, 326—328, 471, 636, 645, 671, 687, 693, 743, 747, 757, 760, 764—766, 769, 778, 783, 924
- Valjevsko-moravski — 819, 811, 843, 847, 859
- Varvarinski — 402
- Vlasinski — 40, 41, 676
- Zajčarski — 471
- Zenički — 12, 13, 18, 73, 252, 257, 322, 486, 545—547, 549, 593, 641, 654, 659, 739, 760, 892, 911, 966
- Zlatiborski — 37, 137, 201, 312, 322, 341, 345, 361, 362, 497, 499, 501, 525, 570, 600, 603—605, 608—611, 613, 617—620, 804—806, 808
- 1. bosanski — 343, 861, 862
- 1. jurišni 4. grupe jurišnih korpusa — 35—38, 64, 110, 111, 122, 124—126, 157, 201, 203, 204—207, 298, 336, 342
- 1. kosovski — 40, 676, 677, 780, 783, 960
- 1. lički — 962, 973
- 1. mileševski — 18, 19, 72, 195, 224, 332, 586
- 1. ravnogorski — 37, 202, 204, 402
- 1. srednjobosanski — 17, 18, 58, 59, 130, 150, 246, 290—292, 300, 449, 454, 571, 583, 658, 672, 865, 970, 975, 995, 997, 998, 1007
- 1. šumadijski — 182, 318, 320, 328—331, 418, 454, 450, 457, 459, 460, 471, 479, 480, 550, 601, 642, 651, 652, 681, 821, 823—826, 828—830, 832—834, 836, 838, 839
- 2. bosanski — 350, 351
- 2. jurišni 4. grupe jurišnih korpusa — 35—38, 63, 64, 106—108, 114, 115, 117, 122—125—128, 298, 316, 317, 325—328, 334—336, 342, 598—601, 1068
- 2. kosovski — 40, 153, 879
- 2. mileševski — 72, 195, 230, 236, 333, 341, 359
- 2. ravnogorski — 37, 341, 402, 441, 672, 673, 690, 691, 696, 704, 718, 929, 962
- 2. srednjobosanski — 17, 18, 559, 654, 656, 658, 672, 967
- 2. šumadijski — 341, 454, 456—459, 471, 476, 477, 642, 652, 653,

- 706, 821—824, 826—830, 834, 836, 839
- 3. jurišni 4. grupe jurišnih korpusa — 35—38, 63, 64, 106—108, 115, 121, 122, 124, 128, 152, 153, 155—158, 181, 201, 203—207, 298, 315—317, 325—328, 334—336, 342
- 4. jurišni 4. grupe jurišnih korpusa — 19, 37, 72, 202, 230, 232, 501, 809
- 4. muslimanski — 924
- 5. jurišni 4. grupe jurišnih korpusa — 35—37, 38, 63, 64, 106, 108, 122, 152—157, 165, 176—178, 180, 181, 201, 203—207, 298, 299, 342
- 6. jurišni — 202, 205—207, 298
- 6. muslimanski — 700, 735
- 7. jurišni (Valjevski) — 295, 296, 299, 314, 325
- 501-vi — 445
- 503-ći — 728

Nedićevi:

- Srpski dobrovoljački (SDK) — 19, 39, 40, 118, 229, 297, 316, 407, 410, 730, 736, 742, 745, 746, 863, 938, 962, 1081
- Srpski udarni (SUK) — 211, 349, 357, 358, 360, 388—390, 417, 418, 421—423, 430, 482, 484, 486, 488, 494—496, 545—548, 581, 599, 669, 675, 705, 708, 711—714, 745, 746, 749, 892—896, 899, 903, 904, 910, 913, 915

nemački:

- 5. SS brdski — 362, 492, 499, 717
- 15. brdski armijski — 445, 490
- 21. armijski — 717, 723
- 91. armijski — 391, 717, 723
- Ruski zaštitni — 19, 316, 716

NOVJ:

- 1. proleterski — 185, 201, 205—207, 253, 265, 297, 313—316, 330
- 2. udarni — 22, 27, 38, 60, 75, 93, 223, 235, 581, 684, 717, 732, 773, 808, 867
- 3-ći — 11, 12, 26, 72, 232, 253, 361, 364, 367, 370, 380, 482, 507, 524, 536, 561, 574, 605, 612, 669, 773, 867, 1016, 1017, 1018

- 4-ti — 694
- 5-ti — 549, 574, 593, 773, 867
- 6-ti — 58
- 7-mi — 958
- 8-mi — 237, 407, 446, 490
- 9-ti — 861, 958, 973—975
- 11-ti — 694
- 12-ti — 11, 12, 72, 231—233, 235, 271, 295, 297, 299, 313—317, 326, 364, 366, 367, 500, 501, 506
- Korpus narodne odbrane Jugoslavije (KNOJ) — 868, 1017

Oblasti

- Dinarska četnička oblast — 343, 351, 713, 392, 863, 984
- Ličko-kordunska četnička oblast — 445

Odredi

četnički:

- 1. sremski jurišni — 46
- Kormski — 582
- Morački — 184, 193
- Ozrenski (nazivan i korpus) — 18, 228, 229, 324, 325, 647, 707
- Smederevski — 801, 804
- Sremski — 345
- Trebavski (nazivan i korpus) — 18, 561, 707
- Vučjački (takođe brigada) — 228

NOPO:

- 1. sremski — 45
- 2. sremski — 46
- Banjalučki — 59, 150, 234
- Bilečki — 260
- Jahorinski — 772
- Južnohercegovački — 129
- Kalinovički — 455, 476, 829
- Kladanjski — 749
- Kninski — 392
- Konjički — 301, 455, 476
- Majevički — 46, 741
- Mosorski — 237
- Motajički — 131, 234, 999
- Niški — 49, 51
- Posavski — 143
- Posavsko-trebavski — 486, 488, 743, 747
- Prnjavorski — 58
- Sanski — 245

- Sjenički — 357
- Svilajsko-mosečki — 237
- Šibensko-trogirski — 237
- Tuzlanski — 484, 488, 641, 646, 694, 749, 925
- Uzlomački — 1016
- Užički — 334
- Vrlički — 237
- Zmijanjski — 141, 150, 245

Operacije (nemačke):

- »Triumf« — 19
- »Kornblume« — 46
- »Ribecal« — 99, 183, 229, 362, 499, 861

Pukovi

četnički:

- 4. crnogorski — 846, 848
- 6. CDK — 99
- 7. CDK — 101
- 8. CDK — 99

domobranski (pukovnije):

- 4. pješačka — 59
- 6. lovačka — 132
- 11. lovačka — 150
- 14-ta — 58

Nedićevi:

- 1. SDK — 39
- 2. SDK — 39, 201, 331
- 3. SDK — 39, 175, 315, 317, 318
- 4. SDK — 39
- 5. SDK — 39, 714
- 6. SDK — 184
- 7. SDK — 183, 184

nemački:

- 1. »Brandenburg« — 237, 370
- 1. SS motorizovani — 19
- 2. »Brandenburg« — 99
- 3. Ruskog zaštitnog korpusa — 316
- 5. SS motorizovani — 19
- 5. policijski — 143, 201, 204, 207, 297
- 13-ti 7. SS »Princ Eugen« divizije — 66, 94, 96

- 14-ti 7. SS divizije — 99
- 14-ti divizije »Stefan« — 956
- 92. motorizovani — 237
- 363-ći — 22, 67, 185, 193
- 369-ti 369. pešadijske divizije — 94
- 704-ti 104. lovačke divizije — 764
- 724-ti 104. lovačke divizije — 757, 776, 935

Štabovi

četnički:

- Crne Gore i Boke — 112, 113
- Crne Gore, Boke i Staroga Raza — 60, 62, 103, 646, 647, 820
- Gorske garde — 803
- Gorski štab br. 1 — vidi VK JVUO, odnosno štab Draže Mihailovića
- Gorski štab la — vidi Komandu Srbije
- Istaknuti deo štaba VK — 17, 18, 65, 71, 72, 228, 321, 361, 498, 545, 561, 603, 681, 689, 693, 717, 830, 831, 832, 865, 866, 887, 888, 962, 993
- istočne Bosne i Hercegovine — 967
- Opšte rezerve Vrhovne komande — 641, 642, 644
- Štab Draže Mihailovića — 18, 21, 38, 39, 44, 48, 50, 54, 57, 65, 108, 111, 116, 163, 169, 194, 208, 215, 222, 224, 239, 255, 262, 291, 295, 310—312, 322, 330, 342, 345, 368, 373, 379, 380, 385, 386, 388, 395, 400, 407, 408, 410, 415, 418, 419—425, 429, 430, 432, 429, 435, 437, 441, 442, 453, 455, 458, 459, 475, 481, 482, 484, 486—489, 492—496, 498—504, 507, 508, 513—516, 522, 523, 528, 530—532, 536, 538—540, 547—549, 553, 555, 558, 560, 572, 573, 578, 580, 582, 583, 588, 591, 592, 595, 597, 598, 604, 609, 623—625, 628, 629—632, 635—637, 642, 644, 646, 648, 650, 652, 653, 654, 657, 658, 660—663, 666, 670, 672, 673, 680, 681, 684, 686—688, 696, 700, 701, 704, 706, 707, 709, 711, 712, 716, 720, 731, 743, 781, 785, 788, 792, 795, 799—804, 808, 809, 811—815, 817—820, 824, 825, 828—830, 834, 836—840, 842,

846, 848, 851, 853, 854, 863, 865—
—868, 872, 879, 882, 883, 885, 887—
—891, 896, 897, 898, 901, 906, 909,
911, 913, 914, 916, 918, 922, 926,
943, 947, 967, 971, 976, 977, 979,
984, 989, 993, 995, 998, 1001, 1003—
—1008, 1010, 1016, 1017, 1019, 1036,
1037, 1038, 1057

NOVJ:

- Glavni NOV i PO Srbije — 19, 106
- Glavni NOV i PO Vojvodine — 45, 46
- Vrhovni NOV i POJ — 12, 58, 72, 201, 271, 313, 340, 396, 407, 518, 537, 677, 808, 1032, 1062

Ostali štabovi

- Generalštab VK Vermahta — 1081
- Glavni Jugoistoka — 1071, 1079, 1083
- Glavni stožer vrhovnog zapovjedništva oružanih snaga NDH — 1089, 1090
- Štab odeljka Vrhovne komande Kraljevine Jugoslavije u Kairu — 1051
- Štab Baze u Bariju JA — 1063
- Štab sredozemnog vazduhoplovstva — 1062

Jedinice vojske Kraljevine Jugoslavije

- Gardijski bataljon — 1024

Brodovi:

- »Beli orado« — 1027
- »Kumanovo« — 1027
- »Meljine« — 1027
- »Mljet« — 1027
- »Nada« — 1027
- »Orao« — 1027
- »Starčević« — 1027
- »Vila« — 1027
- Podmornica »Nebojša« — 1028
- Torpile: — 1028
- »Durmitor« — 1028
- »Kajmakčalan« — 1028
- T1 — 1027
- T5 — 1027

OSTALI POJMOVI

- Abver — 1067
- Američka misija — 146, 166, 198, 208, 303, 309, 871, 874, 1057
- Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) — 721
- Baza u Bariju — 1061, 1063
- Centar veze Vrhovne komande — 362, 699, 727
- Centralni nacionalni komitet (CNK) — 25, 147, 185, 198, 220, 303, 336, 413, 426, 432, 562, 673, 680, 683, 684, 688, 690, 716, 724, 725, 761, 776, 791, 797, 798, 889, 897, 899, 918, 943, 946, 956, 985, 1011, 1024, 1035, 1053, 1054
- Delegacija jugoslovenske izbegličke vlade u Italiji — 1031, 1035, 1058
- Feldkomandantura 1040 Cetinje — 75, 83
- Gestapo — 89, 147, 572, 761, 808
- Hrvatska seljačka stranka — 28, 776, 950, 954, 1011, 1036
- Intelidžens servis u Beogradu — 147
- Jugoslovenska demokratska narodna zajednica (JDNZ) — 199
- Jugoslovenska ljudska stranka — 743
- Jugoslovenska muslimanska organizacija (JMO) — 776, 946
- Jugoslovenska nacionalna stranka (JNS) — 743, 928
- Komunistička partija Jugoslavije — 304, 340, 1011
- Londonska emisija B.B.C. — 1041
- Ministarstvo vojske, mornarice i vazduhoplovstva Kr. Jugoslavije — 1030
- Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije (NKOJ) — 340, 553, 690
- Nacionalni komitet Crne Gore, Boske i Staroga Rasa (četnički) — 647, 648, 662, 688, 773, 788, 820, 889, 943
- Narodni odbor za Sloveniju (četnički) — 746
- Nezavisna grupa nacionalnog otpora JVUO — 132, 134, 135, 195, 252, 531, 569
- Nemački poslanik u Beogradu — 1067
- Obaveštajno odeljenje Štaba D.M. — 169

Obaveštajno odeljenje komandanta
Jugoistoka — 1067, 1071
Operativno odeljenje komandanta
Jugoistoka — 1071
Odsek za zaštitu naroda (OZNA)
— 224, 734, 743
Okružni komitet KPJ za Čačak —
441
Pokrajinski nacionalni komitet za
Hercegovinu, Boku i Dubrovnik
(četnički) — 227, 301, 302
Slovenska ljudska stranka — 928,
1032
Srpska državna straža — 26, 51,
201, 211, 297, 299, 330, 421, 441,
618, 876, 894, 937, 960, 1081
Srpska granična straža (SGS) —
211, 1081

Svetosavski kongres — 909
Skola četničkih komandosa u Mo-
driči — 792
Unra — 1030
Vojna misija Jugoslovenske izbeg-
ličke vlade u Italiji — 1047

Vojna misija za

— Egipat — 1028
— Palestinu — 1028
— Siriju — 1028

»Zbor« (fašistička organizacija D.
Ljotića) — 39
3. ukrajinski front — 869
4. operativna zona — 958

SADRŽAJ

Izveštaj Jovanke Krištof od 1. avgusta 1944. Draži Mihailoviću o stanju četnika u Istri, njihovoj saradnji sa nemačkim trupama i odnosima između nje i Dobrosava Jevđevića — — —	7
Naređenje Štaba Romanijskog korpusa od 2. avgusta 1944. komandantu 1. sarajevske brigade za sadejstvo sa nemačkim trupama u borbi protiv jedinica NOV i POJ na području Romanije —	11
Pismo Draže Mihailovića od 3. avgusta 1944. komandantu Istaknutog dela štaba Vrhovne komande o situaciji u Srbiji, Crnoj Gori i Bosni i daljim zadacima u borbi protiv NOV i POJ —	17
Izveštaj Štaba 3. brigade Ostroškog korpusa od 3. avgusta 1944. komandantu korpusa o borbama protiv NOV i POJ u rejonu Danilovgrada —	22
Memorandum Živka Topalovića, predsednika četničkog Centralnog nacionalnog komiteta, od 4. avgusta 1944. o stanju u Jugoslaviji krajem maja 1944. upućen savezničkim vladama	25
Direktiva komandanta 4. grupe jurišnih korpusa od 5. avgusta 1944. komandantima korpusa i Rasinsko-topličke grupe korpusa za sprečavanje prodora Operativne grupe divizija NOVJ u Srbiju preko Kopaonika —	33
Izveštaj Komande Južnomoravske grupe korpusa od 5. avgusta 1944. načelniku štaba Vrhovne komande JVUO o borbama protiv jedinica NOV i POJ u Jablanici u drugoj polovini jula 1944. —	39
Izveštaj delegata Vrhovne komande za Srem od 5. avgusta 1944. načelniku štaba Vrhovne komande o akcijama protiv NOV i POJ u Sremu —	44
Izveštaj Štaba Timočkog korpusa od 5. avgusta 1944. Draži Mihailoviću o borbama protiv jedinica NOVJ od 25. maja do 5. avgusta 1944. —	49
Obaveštenje Komande Srednjobosanskog korpusa od 5. avgusta 1944. komandantu ustaško-domobranske posade u Kotor-Varošu o borbi protiv 21. slavonske brigade NOVJ u rejonu Šnjegotine —	58
Zapovest Štaba Crne Gore, Boke i Starog Rasa od 6. avgusta 1944. potčinjenim jedinicama za napad na jedinice NOVJ na prostoru Danilovgrad—Nikšić —	60
Zapovest Štaba 4. grupe jurišnih korpusa od 6. avgusta 1944. potčinjenim korpusima za sprečavanje prodora Operativne grupe divizija NOVJ preko Kopaonika ka Brusu —	62

Naređenje Štaba Romanijskog korpusa od 6. avgusta 1944. komandantu 1. sarajevske brigade za saradnju sa nemačkim snagama protiv jedinica NOVJ na prostoru Romanije —	65
Naređenje delegata Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 6. avgusta 1944. komandantu Bilečke brigade za sadejstvo sa nemačkim trupama u borbi protiv NOVJ u rejonu Nikšića — — — — —	66
Zapovest komandanta Vučedolske brigade od 6. avgusta 1944. komandantima potčinjenih jedinica za napad na jedinice NOVJ u rejonu Vilusa i Grahova — — — — —	67
Pismo Draže Mihailovića od 7. avgusta 1944. komandantu Istaknutog dela štaba Vrhovne komande o toku akcija za sprečavanje prodora NOVJ u Srbiju i planu upotrebe četnika protiv NOV i POJ u Crnoj Gori i Sandžaku — — — — —	71
Izveštaj četničke Komande nacionalnih trupa Crne Gore od 7. avgusta 1944. Operativnom odeljenju nemačke Samostalne feldkomandanture 1040 u Cetinju o borbama protiv jedinica NOVJ u rejonu Danilovgrada i Nikšića — — — — —	75
Izveštaj generala Matije Parca od 8. avgusta 1944. Draži Mihailoviću o radu na povezivanju sa domobranima radi njihovog pridobijanja za četnički pokret — — — — —	79
Izveštaj Komande nacionalnih trupa Crne Gore od 9. avgusta 1944. nemačkoj feldkomandanturi u Cetinju o borbama protiv NOVJ u rejonu Ljubotina — — — — —	83
Pismo majora Karla Novaka od 10. avgusta 1944. Draži Mihailoviću povodom smenjivanja sa dužnosti komandanta Slovenije i o radu i stanju četnika i Komande Slovenije pod novim rukovodstvom — — — — —	84
Izveštaj Jovanke Krištof od 10. avgusta 1944. Draži Mihailoviću o stanju ličkih četnika u Istri, njihovoj saradnji sa Nemcima i ponašanju Dobrosava Jevđevića u vezi sa problemom vraćanja četnika u Liku — — — — —	88
Izveštaj komandanta Vučedolske brigade od 11. avgusta 1944. delegatu Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine o borbama protiv jedinica NOVJ u rejonu Vilusa, Grahova i Lastve — — — — —	93
Obaveštenje delegata Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 11. avgusta 1944. Štabu Bokokotorskog korpusa o četničko-nemačkoj akciji protiv jedinica NOV i POJ na prostoru Vilusi — Grahovo — Lastva — — — — —	96
Zapovest štaba Komande Crne Gore i Starog Rasa od 12. avgusta 1944. komandantima kolona za napad na jedinice NOVJ na prostoru Prijepolja i Pljevalja — — — — —	99
Zapovest štaba Komande Crne Gore i Starog Rasa od 12. avgusta 1944. komandantu kolone za napad na jedinice NOVJ u rejonu Bijelog Polja — — — — —	104
Zapovest Štaba 4. grupe jurišnih korpusa od 12. avgusta 1944. komandantima 2, 3. i 5. jurišnog korpusa za sprečavanje prodora jedinica NOVJ na odseku Kruševac — Trstenik — — — — —	106
Izveštaj Štaba 1. jurišnog korpusa od 12. avgusta 1944. komandantu 4. grupe jurišnih korpusa o borbama protiv jedinica NOVJ na Kopaoniku od 6. do 9. avgusta — — — — —	110
Izveštaj Štaba četnika Crne Gore i Boke od 14. avgusta 1944. komandantu svih četničkih jedinica Crne Gore o četničkim snagama koje sa nemačkim jedinicama operišu u dolini Morače protiv NOVJ — — — — —	112

Izveštaj Štaba 2. jurišnog korpusa od 14. avgusta 1944. komandantu 4. grupe jurišnih korpusa o borbama protiv jedinica NOVJ na Kopaoniku od 6. do 9. avgusta — — — — —	114
Izveštaj generala Matije Parca od 14. avgusta 1944. Draži Mihailoviću o saradnji četnika s nemačkim i Nedićevim jedinicama na području Obrenovca — — — — —	118
Izveštaj Štaba 3. jurišnog korpusa od 17. avgusta 1944. komandantu 4. grupe jurišnih korpusa o borbama protiv jedinica NOVJ na Kopaoniku od 6. do 9. avgusta — — — — —	121
Zapovest komandanta 1. letеće brigade Trebinjskog korpusa od 17. avgusta 1944. komandantima kolona za napad na Južno-hercegovački NOP odred — — — — —	129
Izveštaj Komande 4. motajičke brigade od 18. avgusta 1944. komandantu zapadne Bosne i komandantu Srednjobosanskog korpusa o stanju na teritoriji brigade — — — — —	130
Proglas Nezavisne grupe nacionalnog otpora Jugoslovenske vojske u otadžbini od 19. avgusta 1944. povodom formiranja grupe	132
Raspis komandanta Zlatiborskog korpusa od 20. avgusta 1944. potčinjenim oficirima o moralnom stanju oficira i vojnika u četničkim jedinicama — — — — —	137
Naređenje Komande zapadne Bosne od 21. avgusta 1944. komandantu 2. krajiške brigade za napad na jedinice NOVJ u rejonu Han-Kola — — — — —	141
Izveštaj delegata Vrhovne komande za Vojvodine od 22. avgusta 1944. Draži Mihailoviću o akcijama protiv NOV i POJ u Sremu i o saradnji sa nemačkim trupama — — — — —	142
Izveštaj Odbora stručnjaka od 22. avgusta 1944. Draži Mihailoviću o razgovoru sa američkim poručnikom Musulinom u dolasku američke misije i namerama Engleza i Amerikanaca na Balkanu — — — — —	146
Izveštaj Komande Vrbaske brigade od 23. avgusta 1944. komandantu zapadne Bosne i komandantu 1. srednjobosanskog korpusa o dejstvima brigade i ustaško-domobranskih snaga protiv 53. divizije NOVJ na prostoru Skender-Vakuf—Kotor-Varoš	150
Naređenje komandanta 4. grupe jurišnih korpusa od 25. avgusta 1944. komandantima 3. i 5. jurišnog korpusa za organizaciju napada na jedinice Operativne grupe divizija NOVJ na prostoriји Župa—Rasina — — — — —	152
Zapovest Štaba 4. grupe jurišnih korpusa od 26. avgusta 1944. komandanima 1, 3. i 5. jurišnog korpusa za napad na Operativnu grupu divizija NOVJ na prostoriји Župa — Rasina —	156
Naredba komandanta 2. požeške brigade od 26. avgusta 1944. povodom izvršenja smrtnih kazni nad pripadnicima NOP-a, odluke o nagrađivanju lica koja saraduju u otkrivanju komunista i partizana i o kažnjavanju batinama zbog neizvršenja zadatka — — — — —	158
Pismo Draže Mihailovića od 28. avgusta 1944. Damjanu Velčevu da se preduzmu potrebne mere za saradnju radi zbližavanja nacionalista Bugarske i Jugoslavije — — — — —	163
Izveštaj Štaba Topličkog korpusa od 28. avgusta 1944. komandantu Rasinsko-topličke grupe korpusa o borbama protiv jedinica Operativne grupe divizija NOVJ u rejonu Brusa —	164
Pismo Draže Mihailovića od 29. avgusta 1944. šefu američke misije kojim mu stavlja na raspolaganje svog poverljivog saradnika u Bugarskoј radi eventualnog korišćenja — —	166

Izveštaj oficira Obaveštajnog odeljenja štaba Draže Mihailovića od 29. avgusta 1944. načelniku odeljenja o obustavljanju razoružanja bugarskih jedinica od strane četnika u rejonu Užičke Požege — — — — —	169
Naređenje štaba Komande Srbije od 30. avgusta 1944. komandantu paraćinskog sreza o zabrani razoružanja bugarskih okupacionih trupa — — — — —	171
Obaveštenje komandanta četničke Komande azbukovačkog sreza od 30. avgusta 1944. komandantu 3. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa o popuni puka delom četničkih snaga —	175
Izveštaj Štaba 5. jurišnog korpusa od 31. avgusta 1944. komandantu 4. grupe jurišnih korpusa o borbama protiv jedinica Operativne grupe divizija NOVJ od 26. do 30. avgusta 1944. godine — — — — —	176 -
Izveštaj Komande Šumadijske jurišne brigade od 31. avgusta 1944. komandantu 4. grupe jurišnih korpusa o borbama protiv jedinica Operativne grupe divizija NOVJ od 26. do 30. avgusta 1944. godine — — — — —	179 -
Zapovest štaba Komande Crne Gore i Starog Rasa od 31. avgusta 1944. potčinjenim pukovima za napad na 3. diviziju NOVJ kod Kolašina — — — — —	183
Pismo Živka Topalovića, predsednika četničkog Centralnog nacionalnog komiteta od avgusta 1944. Draži Mihailoviću o stavu saveznika prema četničkom pokretu — — — — —	185
Naređenje Štaba Cersko-majevičke grupe korpusa od 1. septembra 1944. komandantu Jadranske brigade za uništenje pripadnika i simpatizera NOP-a i njihove imovine na teritoriji brigade — — — — —	188
Izveštaj Komande Kosovskog jurišnog korpusa od 1. septembra 1944. komandantu Rasinsko-topličke grupe korpusa o borbama protiv jedinica Operativne grupe divizija NOVJ 30. avgusta — — — — —	190
Zapovest štaba Komande Crne Gore i Starog Rasa od 2. septembra 1944. komandantima kolona za napad na 3. diviziju NOVJ kod Kolašina — — — — —	192
Naređenje majora Vojislava Lukačevića od 3. septembra 1944. komandantima četničkih jedinica i srezova u Sandžaku za prikupljanje snaga radi marša u susret saveznicima — —	195
Pismo Živka Topalovića, predsednika četničkog Centralnog nacionalnog komiteta od 4. septembra 1944. Draži Mihailoviću i članovima Centralnog nacionalnog komiteta o radu kod savezničkih organa da narodnooslobodilački pokret i četnici budu ravnopravni partneri u daljem razvoju događaja —	198
Zapovest Štaba 4. grupe jurišnih korpusa od 4. septembra 1944. komandantima 1, 3. i 5. jurišnog korpusa i Šumadijske brigade za napad na jedinice 1. proleterskog korpusa NOVJ u rejonu Užičke Požege — — — — —	201 -
Zapovest Štaba 4. grupe jurišnih korpusa od 6. septembra 1944. komandantima 1, 3, 5. i 6. jurišnog korpusa za napad na 1. proleterski korpus NOVJ na prostoriji Užička Požega — Užice — — — — —	205 -
Cirkularno saopštenje štaba Draže Mihailovića izdato početkom septembra 1944. po dolasku šefa američke misije u četničku Vrhovnu komandu — — — — —	208
Obaveštenje štaba Komande Srbije od 7. septembra 1944. potčinjenim jedinicama o ulasku jedinica Srpske državne stra-	

že u sastav četničkih jedinica pod komandom štaba Komande Srbije	211
Pismo kapetana Borislava Todorovića od 7. septembra 1944. Draži Mihailoviću o radu u Sjedinjenim Američkim Državama	215
Zapovest komandanta 2. kolone Komande operacija u Hercegovini i južnoj Dalmaciji od 8. septembra 1944. potčinjenim jedinicama za napad na jedinice 29. hercegovačke divizije u širem rejonu Gacka	223
Izvod iz Knjige primljenih depeša Istaknutog dela štaba četničke Vrhovne komande od 6. avgusta do 9. septembra 1944. godine	228
Izvod iz Operacijskog dnevnika Štaba Nevesinjskog korpusa o radu i dejstvima jedinica od 1. avgusta do 8. septembra 1944. godine	257
Zapovest komandanta Trebinjskog korpusa od 9. septembra 1944. komandantima brigada za napad na jedinice NOVJ kod Trebinja	283
Izveštaj štaba Jurišnog korpusa istočne Srbije od 10. septembra 1944. komandantu Srbije o borbama protiv 23. divizije NOVJ u rejonu Zaječara	287
Naređenje Komande zapadne Bosne od 10. septembra 1944. komandantu Srednjobosanskog korpusa za povezivanje sa komandantom nemačkih jedinica u Banjaluci radi snabdevanja municijom	290
Naređenje načelnika štaba 4. grupe jurišnih korpusa od 13. septembra 1944. komandantu 7. jurišnog korpusa da sadejstvuje s nemačkim trupama u odbijanju napada 1. proleterske divizije NOVJ na Valjevo	295
Direktiva Štaba 4. grupe jurišnih korpusa od 13. septembra 1944. komandantima jurišnih korpusa za napad na 12. korpus NOVJ	297
Obaveštenje Radoslava Radića, člana četničkog Centralnog nacionalnog komiteta od 14. septembra 1944. komandantu zapadne Bosne o formiranju muslimanske četničke čete	300
Obaveštenje političkog poverenika za Mostar četničkog Pokrajinskog nacionalnog komiteta za Hercegovinu, Bosnu i Dalmaciju od 15. septembra 1944. komandantu nemačkih trupa u Nevesinju o povlačenju četnika sa prostorije Nevesinje - Gacko	301
Pismo Draže Mihailovića i Izvršnog odbora četničkog Centralnog nacionalnog komiteta od 18. septembra 1944. šefu američke vojne misije sa predlogom da vlada Sjedinjenih Američkih Država posreduje u rešavanju odnosa između četnika i partizana	303
Memorandum komandanta 4. grupe jurišnih korpusa od septembra 1944. Draži Mihailoviću o kritičnom vojno-političkom položaju četnika i merama koje treba preduzeti za njihovo spasavanje	309
Direktiva Štaba 4. grupe jurišnih korpusa od 23. septembra 1944. komandantima kolona za napad na 12. udarni korpus NOVJ na prostoriji Valjevo - Krupanj	313
Zapovest Štaba 1. šumadijskog korpusa od 27. septembra 1944. štabovima potčinjenih jedinica za napad na 4. brigadu 21. NOU divizije u rejonu Čačka	318
Obaveštenje komandanta Istaknutog dela štaba Draže Mihailovića od 28. septembra 1944. komandantu Drinskog korpusa	

o planu aktivnosti i dejstava četničkih snaga u slučaju iskrcavanja anglo-američkih snaga na Jadranu — — —	321
Obaveštenje Štaba 1. brigade Ozrenskog četničkog odreda od 29. septembra 1944. komandantima bataljona o naređenju komandanta odreda da se borbe vode samo protiv jedinica NOVJ — — — — — — — — — — — — — — —	324
Zapovest Štaba 4. grupe jurišnih korpusa od 1. oktobra 1944. komandantima 2. 3. i 7. jurišnog korpusa za sadejstvo s nemačkim trupama u deblokadi Šapca — — — — — — — — — —	325
Naređenje Štaba 1. šumadijskog korpusa od 1. oktobra 1944. potčinjenim jedinicama za napad na jedinice NOVJ u rejonu Gornjeg Milanovca — — — — — — — — — — — — — — —	328
Pismo komandanta Srpske državne straže u Kragujevcu od 6. oktobra 1944. komandantu 1. šumadijskog korpusa o situaciji u rejonu Kragujevca i formiranju četničko-nemačkog štaba — — — — — — — — — — — — — — —	330
Pismo komandanta 1. mileševskog korpusa i komandanta Durmitorske brigade iz prve polovine oktobra 1944. komandantu Drinskog korpusa o razbijanju četničkih jedinica na prostoru Čajnice — Gorazde — Višegrad — — — — — — — — — —	332
Zapovest Štaba 4. grupe jurišnih korpusa od 11. oktobra 1944. komandantima 2. i 3. jurišnog korpusa za zauzimanje prostora Ivanjica — Guča — Požega — — — — — — — — — —	334
Naređenje pomoćnika komandanta Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 13. oktobra 1944. komandantu Nevesinjskog korpusa za okupljanje razbijenih jedinica — — — — — — — — — — — — — — —	337
Direktiva Štaba 4. grupe jurišnih korpusa od 17. oktobra 1944. komandantima potčinjenih jedinica za dejstva radi realizacije odluke Vrhovne komande o prebacivanju četničkih snaga iz Srbije na Crnogorsko primorje — — — — — — — — — — — — — — —	339
Izveštaj Štaba 1. bosanskog korpusa od 20. oktobra 1944. komandantu Dinarske četničke oblasti da korpus nema nikakvih izgleda u borbi protiv partizana posle povlačenja Nemaca iz Šibenika — — — — — — — — — — — — — — —	343
Direktiva Štaba 4. grupe jurišnih korpusa od 21. oktobra 1944. komandantima jurišnih grupa za prodor u Sandžak — — — — — — — — — — — — — — —	344
Naređenje komandanta Dinarske četničke divizije od 21. oktobra 1944. komandantu 2. bosanskog korpusa za prikupljanje četnika na području Dalmatinskog Kosova — — — — — — — — — — — — — — —	350
Izveštaj četničkog političkog delegata za mostarski srez od 22. oktobra 1944. komandantu Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine o rezultatima pregovora i saradnje sa nemačkim trupama — — — — — — — — — — — — — — —	352
Izveštaj četničkog političkog delegata za Mostarski srez od 23. oktobra 1944. majoru Vojislavu Lukačeviću o teškoćama u saradnji sa Nmcima i slabom moralu jedinica sa predlozima mera za poboljšanje stanja — — — — — — — — — — — — — — —	354
Zapovest Štaba 2. divizije Srpskog udarnog korpusa od 24. oktobra 1944. potčinjenim jedinicama za napad na jedinice NOVJ u rejonu Sjenice — — — — — — — — — — — — — — —	357
Izvod iz knjige poslatih depeša Istaknutog dela štaba Vrhovne komande od 2. avgusta do 25. oktobra 1944. godine — — — — — — — — — — — — — — —	361
Direktiva Draže Mihailovića od 30. oktobra 1944. potčinjenim komandantima na teritoriji Srbije za koncentraciju jedinica u Sandžaku radi daljeg dejstva po planu Vrhovne komande — — — — — — — — — — — — — — —	385

	Strana
Obaveštenje štaba Komande Srbije od 31. oktobra 1944. potčinjenim jedinicama o naređenju štaba Draže Mihailovića za organizovanje gerilskih akcija od strane četnika zaostalih na terenu i uputstvu za držanje prema pripadnicima Crvene armije — — — — —	386
Zapovest Dragutina Keserovića od 3. novembra 1944. komandantima potčinjenih jedinica za grupisanje snaga i dejstva u dolini Lima — — — — —	388
Izveštaj Štaba 502. korpusa od 4. novembra 1944. komandantu Dinarske četničke oblasti o situaciji u rejonu Otona i Padjena	392
Naređenje komandanta Nevesinjskog korpusa od 4. novembra 1944. komandantu Mostarske brigade za prikupljanje radi pokreta u susret saveznicima, čije se iskrcavanje očekuje na jadranskoj obali — — — — —	393
Izvod iz knjige cirkularnih depeša štaba Draže Mihailovića od 4. jula do 7. novembra 1944. godine — — — — —	395
Izveštaj obaveštajnog oficira Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 7. novembra 1944. komandantu o razgovorima sa nemačkim predstavnikom u vezi sa isporukom naoružanja i municije četnicima — — — — —	398
Memorandum Draže Mihailovića od 8. novembra 1944. komandantu savezničkih trupa u Sredozemlju o vojno-političkoj situaciji u Jugoslaviji, sa predlogom da se sa svim četničkim jedinicama stavi pod njegovu komandu — — — — —	400
Dopis Dobrosava Jevđevića od 8. novembra 1944. komandantu Srpskog dobrovoljačkog korpusa da izdejstvuje pristanak i pomoć nemačkih trupa za izvlačenje Dinarske četničke divizije ispred jedinica NOVJ u Sloveniji — — — — —	407
Apel političkog delegata Draže Mihailovića za Sloveniju i Istru od 8. novembra 1944. Slovenskom narodnom odboru i Komandi Slovenije za pomoć četnicima Dinarske divizije koji se povlače ispred partizana — — — — —	409
Apel Stevana Moljevića od 9. novembra 1944. narodu Bosanske krajine da se ujedine u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta naroda Jugoslavije — — — — —	411
Molba Draže Mihailovića od 16. novembra 1944. komandantu savezničkih trupa na Sredozemlju da primi njegovu delegaciju radi rešenja odnosa između partizana i četnika — — — — —	413
Zapovest Komande Srbije od 17. novembra 1944. potčinjenim jedinicama za prebacivanje na prostoriju Čajniče — Goražde	417
Naredba Draže Mihailovića od 23. novembra 1944. za okupljanje četnika pod parolom »Za snažno i ujedinjeno srpstvo u okviru federativne Jugoslavije« radi borbe protiv narodnooslobodilačkog pokreta — — — — —	419
Raport pomoćnika komandanta Srpskog udarnog korpusa od 26. novembra 1944. komandantu korpusa da se korpus preda anglo-američkim trupama — — — — —	421
Raspis štaba Draže Mihailovića od 28. novembra 1944. povodom netačnih vesti o iskrcavanju engleskih trupa u Hercegovini — — — — —	425
Pismo Draže Mihailovića od 29. novembra 1944. ustaškom poručniku Mati Matičeviću o značaju saradnje između ustaša i četnika — — — — —	426
Naređenje Komande Srbije od 30. novembra 1944. štabovima potčinjenih jedinica za pregrupisavanje na prostoriji Čajniče —Goražde — — — — —	429

Uredba četničke Vrhovne komande od 1. decembra 1944. o sastavu Jugoslovenske vojske u Otadžbini od srpske, hrvatske i slovenačke armije i grupe muslimanskih korpusa — — —	430
Naredba Draže Mihailovića od 1. decembra 1944. povodom unapređenja ustaškog poručnika Mata Matičevića u čin pešačkog kapetana II klase — — — — —	432
Proglas Draže Mihailovića od 1. decembra 1944. Hrvatima da stupaju u redove Jugoslovenske vojske u otadžbini — — —	435
Pismo Draže Mihailovića od 1. decembra 1944. komandantu Komande Sarajeva o ubacivanju četničkih i gestapovskih diverzantsko-terorističkih grupa u Srbiju — — — — —	441
Izveštaj Štaba Dinarske četničke divizije od 1. decembra 1944. komandi nemačkog 15. brdskog armijskog korpusa — — —	445
Naređenje Komande zapadne Bosne od 2. decembra 1944. komandantima korpusa i brigada povodom samovoljnih postupaka starešina i vojnika prema narodu i neizvršavanja zadataka u borbi protiv jedinica NOVJ — — — — —	449
Zapovest Komande Šumadijske grupe korpusa od 9. decembra 1944. komandantima 1. i 2. šumadijskog, Požeškog i Nevešinskog korpusa za napad na jedinice NOVJ na prostori Obalj—Zagorje — — — — —	454
Izveštaj Štaba 1. šumadijskog korpusa od 13. decembra 1944. komandantu Šumadijske grupe korpusa o neuspelom napadu na Kalinovik — — — — —	459
Obaveštenje komandanta Grupe korpusa gorske garde od 13. decembra 1944. nemačkom komandantu odseka Rogatica — Sarajevo o upućivanju oficira za vezu radi dobijanja municije za borbu protiv NOVJ — — — — —	461
Zapovest Komande Šumadijske grupe korpusa od 13. decembra 1944. komandantima napadnih kolona za ovladavanje rejonom Kalinovika — — — — —	465
Izveštaj obaveštajnog oficira Draže Mihailovića od 13. decembra 1944. komandantu Komande Sarajeva o odobrenju Draže Mihailovića da se od Nemaca traže potrebne količine naoružanja i municije — — — — —	469
Zapovest štaba Komande Srbije od 14. decembra 1944. komandantima kolona za izbijanje na liniju Drinjača — Popovići — Javornik — — — — —	473
Izveštaj štaba Požeškog korpusa od 18. decembra 1944. komandantu Šumadijske grupe korpusa o borbama protiv jedinica NOVJ od 9. do 15. decembra u rejonu Kalinovika — — —	475
Naredba Draže Mihailovića od 19. decembra 1944. o imenovanju generala Miodraga Damjanovića za svog pomoćnika — — —	481
Zapovest štaba Vrhovne komande od 20. decembra 1944. potčinjenim jedinicama za dejstva u rejonu Vlasenice i Kladnja — — — — —	482
Zabeleška četničkog političkog delegata za mostarski srez od 21. decembra 1944. o tačkama po kojima treba razgovarati sa nemačkim predstavnicima — — — — —	484
Zapovest štaba Vrhovne komande JVUO od 26. decembra 1944. potčinjenim jedinicama za napad na Tuzlu — — — — —	486
Pismo majora Dragoslava Račića od 27. decembra 1944. Zahariju Ostojiću o stanju u rejonu Foče i Gorazda i odluci da ne preduzima nikakve akcije sve dok se ne spoji sa četničkim snagama iz Crne Gore — — — — —	488
Proglas Štaba Dobrosava Jevđevića od decembra 1944. slovenačkoj javnosti povodom kritične situacije sa četnicima Dinarske	

četničke divizije, čiji je jedini spas u prebacivanju u Sloveniju — — — — —	490
Opšti uslovi sporazuma o saradnji između četnika i nemačkih jedinica pripremljeni za pregovore decembra 1944. — — —	492
Naređenje štaba Vrhovne komande od 2. januara 1945. komandantima neposredno potčinjenih jedinica za povlačenje na prostoriji Ozren—Doboj—Maglaj — — — — —	493
Naređenje štaba Vrhovne komande od 7. januara 1945. komandantima neposredno potčinjenih jedinica za dejstva u dolini reke Spreče — — — — —	496
Izvod iz Knjige poslatih depeša Istaknutog dela štaba Vrhovne komande od 7. avgusta 1944. do 7. januara 1945. godine —	498
Izveštaj šefa propagandno-obaveštajne službe i sudstva Zeničkog korpusa od 8. januara 1945. načelniku štaba Vrhovne komande o razgovoru sa štabom Srpskog udarnog korpusa i odluci tog štaba da se sa korpusom povuče u Sloveniju — —	545
Procena stanja četničkih jedinica komandanta 1. šumadijskog korpusa od 10. januara 1945. sa predlozima za dalji rad — —	550
Izveštaj oficira Obaveštajnog odeljenja štaba Vrhovne komande na službi u Trebavskom korpusu od 10. januara 1945. Draži Mihailoviću o vojno-političkoj situaciji na teritoriji istočne i zapadne Bosne — — — — —	553
Izvod iz Knjige primljenih depeša Istaknutog dela štaba četničke Vrhovne komande od 10. septembra 1944. do 12. januara 1945. godine — — — — —	561
Odgovor Draže Mihailovića od 14. januara 1945. komandantu Rasinsko-topličke grupe korpusa da nema municije i da ne traži pojačanje u svežim trupama — — — — —	597
Izvod iz Operacijskog dnevnika štaba 2. jurišnog korpusa od 1. novembra 1944. do polovine januara 1945. godine — — —	598
Zapovest štaba Vrhovne komande od 18. januara 1945. potčinjenim jedinicama za dejstva protiv NOVJ u rejonu Gradačca —	623
Izveštaj Štaba 3. brigade Ozrenskog četničkog korpusa od 18. januara 1945. Draži Mihailoviću o stanju u korpusu — — —	626
Zapovest štaba Vrhovne komande od 19. januara 1945. potčinjenim jedinicama za napad na Gradačac — — — — —	629
Izveštaj Komande smederevskog korpusa od 20. januara 1945. načelniku štaba Vrhovne komande o sastanku sa predstavnicima ustaško-domobranskih jedinica u rejonu Modriče i uslovima saradnje u borbi protiv jedinica NOVJ — — —	631
Izveštaj Komande smederevskog korpusa od 23. januara 1945. načelniku štaba Vrhovne komande o sporazumu sa ustaško-domobranskim jedinicama za borbu protiv jedinica NOVJ u rejonu Modriče — — — — —	632
Zapovest štaba Vrhovne komande od 24. januara 1945. štabovima neposredno potčinjenih jedinica za dejstva protiv jedinica NOVJ na prostoriji Gradačac—Modriča — — — — —	635
Ovlašćenje komandanta Srbije od 29. januara 1945. kapetanu Dobrivoju Bogdanoviću za održavanje veze sa komandantom ustaške bojne u Gračanici — — — — —	638
Zapovest štaba Opšte rezerve Vrhovne komande od 29. januara 1945. potčinjenim jedinicama za koncentraciju na teritoriju Zavidovića — — — — —	641
Naređenje štaba Draže Mihailovića od 1. februara 1945. komandantima korpusa pod neposrednom komandom i Komandi	

Vojvodine za organizovanje prikupljanja izostalih četnika u zahvatu komunikacije Maglaj—Doboj—Modriča — — —	645
Zapovest komandanta Istaknutog dela štaba Vrhovne komande od 3. februara 1945. komandantima potčinjenih jedinica za napad na jedinice NOVJ na prostorijski Banovići — Puračić —	646
Izveštaj komandanta 1. šumadijskog korpusa od 6. februara 1945. komandantu Šumadijske grupe korpusa o kritičnom stanju jedinica korpusa — — — — — — — — —	651
Zapovest štaba Vrhovne komande od 19. februara 1945. neposredno potčinjenim komandantima za posedanje obala reke Bosne na odseku Doboj—Modriča — — — — — — — — —	654
Zapovest štaba Vrhovne komande od 21. februara 1945. neposredno potčinjenim komandantima za grupisanje snaga u zahvatu donjeg toka reke Bosne — — — — — — — — —	658
Saopštenje Komande Crne Gore, Boke i Starog Rasa od 21. februara 1945. o zaključcima konferencije štaba te komande i starešina potčinjenih jedinica o vojno-političkoj situaciji i daljim akcijama četničkih jedinica — — — — — — — — —	662
Pismo Pavla Đurišića od 23. februara 1945. Zahariju Ostojiću o stanju u jedinicama, sukobu sa Dražom Mihailovićem i nameri za povlačenje iz istočne Bosne u Sloveniju — — — — —	666
Ovlašćenje načelnika štaba Vrhovne komande od 26. februara 1945. kapetanu Dragomiru Topaloviću za izvršavanje diverzantsko-terorističkih zadataka na teritoriji Srbije — — — — —	667
Izvod iz knjige primljenih depeša štaba četničke vrhovne komande od 12. decembra 1944. do 26. februara 1945. godine — — — — —	668
Predlog štaba Posavsko-kolubarske grupe korpusa od 27. februara 1945. komandantu Srbije za prebacivanje ostatka grupe u Srbiju i odgovor komandanta Srbije — — — — — — — — —	778
Zapovest štaba Vrhovne komande od 1. marta 1945. komandantima neposredno potčinjenih jedinica za grupisanje i dejstva protiv jedinica NOVJ na sektoru Spletene Lipe — Gradačac — — — — —	779
Zapovest komandanta operacije od 1. marta 1945. potčinjenim komandantima za sprečavanje prodora jedinica NOVJ ka Gradačcu — — — — — — — — — — — — — — —	781
Obaveštenje štaba Vrhovne komande od 2. marta 1945. komandantu Crne Gore i Starog Rasa povodom pljačke i nasilja njegovih jedinica nad stanovništvom u rejonu Vučjaka — — — — —	785
Odgovor Draže Mihailovića od 3. marta 1945. Pavlu Đurišiću na obaveštenje o odlukama Nacionalnog komiteta Crne Gore, Boke i Starog Rasa u vezi sa izbeglicama, ranjenicima i sposobnim jedinicama i njihovim prebacivanjem u zapadne krajeve Jugoslavije — — — — — — — — — — — — — — —	788
Naredba komandanta četničkih komandosa od 3. marta 1945. o organizaciji i radu škole komandosa u Modriči — — — — — — — — —	792
Depeše iz inostranstva primljene u štabu Draže Mihailovića marta 1945. godine — — — — — — — — — — — — — — —	795
Objava štaba Vrhovne komande od 3. marta 1945. kapetanu Brancku Gašpareviću za odlazak na teritoriju Srbije radi izvođenja diverzantsko-terorističkih akcija — — — — — — — — — — —	799
Zapovest štaba Vrhovne komande od 5. marta 1945. komandantima neposredno potčinjenih jedinica za pregrupisanje radi sprečavanja prodora NOVJ u rejon Trebovca — — — — — — — — —	800
Naređenje štaba Vrhovne komande od 8. marta 1945. komandantu operacija Trebavskog korpusa i komandantima Korpusa gorske garde i Avalskog korpusa za odbranu Gradačca — — — — —	802

Naređenje štaba Vrhovne komande od 8. marta 1945. komandantima neposredno potčinjenih jedinica za grupisanje u rejonu Gradačca i Modriče — — — — —	803
Izveštaj Štaba Zlatiborskog korpusa od 9. marta 1945. komandantu Gorskog garde o borbama protiv jedinica 25. divizije u rejonu Kerep — Jelovče Selo — — — — —	805
Izveštaj Štaba Zlatiborskog korpusa od 9. marta 1945. komandantu Gorskog garde o borbama protiv jedinica 25. divizije u rejonu Kerep — Jelovče Selo — — — — —	806
Pismo kapetana Milomira Kolarevića od 9. marta 1945. Dobrosavu Jevdeviću o ličnosti kapetana Milorada Mitića sa predlogom da se stavi pod vojni sud — — — — —	808
Naređenje Štaba Draže Mihailovića od 11. marta 1945. za preformiranje četničkih jedinica — — — — —	809
Zapovest Štaba Vrhovne komande od 11. marta 1945. komandantima Šumadijskog i Avalskog korpusa i Korpusa gorskog garde za sprečavanje prodora jedinica JA od Gradačca ka Modriči — — — — —	812
Zapovest štaba Vrhovne komande od 12. marta 1945. komandantima neposredno potčinjenih jedinica za odbranu u rejonu Trebovca radi obezbeđenja prelaza glavnine na levu obalu Bosne — — — — —	813
Naređenje štaba Vrhovne komande od 12. marta 1945. neposredno potčinjenim komandantima za odbranu posednutih položaja u rejonu Trebovca radi obezbeđenja prelaza glavnine na levu obalu Bosne — — — — —	815
Zapovest štaba Vrhovne komande od 13. marta 1945. komandantima neposredno potčinjenih jedinica za organizovanje odbrane na levoj obali donjeg toka reke Bosne — — — — —	817
Izveštaj Štaba za Zrnu Goru, Boku i Stari Ras od 13. marta 1945. načelniku štaba Vrhovne komande o povlačenju potčinjenih jedinica radi prebacivanja na levu obalu donjeg toka reke Bosne — — — — —	820
Izvod iz Operacijskog dnevnika Šumadijske grupe korpusa o borbama potčinjenih jedinica protiv NOVJ od 9. novembra 1944. do 14. marta 1945. godine — — — — —	821
Zapovest štaba Vrhovne komande od 14. marta 1945. komandantima korpusa za odbranu leve obale reke Bosne na odseku Ri-tešić—Kaljuge — — — — —	842
Relacija štaba Južnomoravske grupe korpusa od 15. marta 1945. o borbama protiv NOVJ 2. marta 1945. dostavljena načelniku štaba Vrhovne komande — — — — —	845
Naređenje štaba Vrhovne komande od 16. marta 1945. komandantu Rasinsko-topličke grupe korpusa za zatvaranje dela fronta na levoj obali donjeg toka reke Bosne — — — — —	851
Saopštenje štaba Vrhovne komande od 23. marta 1945. komandantima neposredno potčinjenih jedinica povodom odluke Komande Crne Gore, Boke i Starog Rasa o prebacivanju potčinjenih jedinica u Sloveniju uz pomoć ustaško-domobranskih snaga — — — — —	852
Izveštaj zamenika komandanta Trebavskog korpusa od 25. marta 1945. komandantu korpusa o saradnji sa nemačkim trupama u borbi protiv Jugoslovenske armije — — — — —	857
Izveštaj zamenika komandanta Trebavskog korpusa od 25. marta 1945. komandantu korpusa o situaciji na teritoriji korpusa i saradnji sa Nemcima u borbi protiv Jugoslovenske armije	858

Obaveštenje Štaba Dinarske četničke divizije od 30. marta 1945. komandantima korpusa o planu i pripremama za napad na snage Jugoslovenske armije — — — — —	861
Izveštaj komandanta Cerskog korpusa od 30. marta 1945. Draži Mihailoviću o odluci Pavla Đurišića da potčinjene jedinice prebaci u Sloveniju — — — — —	864
Izveštaj Komande zapadne Bosne od 31. marta 1945. načelniku štaba Vrhovne komande povodom protivrečnih naređenja o daljim dejstvima četničkih jedinica — — — — —	865
Opšta direktiva štaba Draže Mihailovića od kraja marta 1945. za rad četničkih jedinica u istočnoj Bosni — — — — —	867
Izveštaj komandanta Rasinsko-topličkog korpusa od 3. aprila 1945. Draži Mihailoviću o neuspelom pokušaju sporazumevanja sa jedinicama Crvene armije o uspostavljanju savezničkih odnosa i borbene saradnje — — — — —	869
Odgovor Draže Mihailovića od 15. aprila 1945. na pitanje o pravima i statusu domobranskih oficira po stupanju u četničke redove — — — — —	882
Zapovest štaba Vrhovne komande od 6. aprila 1945. neposredno potčinjenim komandantima korpusa za sprečavanje prodora jedinica Jugoslovenske armije na levu obalu reke Bosne u područje Modriče — — — — —	883
Obaveštenje načelnika štaba Vrhovne komande od 6. aprila 1945. komandantu zapadne Bosne o stanju četničkih jedinica i daljim planovima njihove upotrebe — — — — —	886
Izvod iz Knjige poslatih depeša štaba Vrhovne komande od 12. decembra 1944. do 7. aprila 1945. godine — — — — —	891
Obaveštenje komandanta 2. sarajevske brigade od 8. aprila 1945. komandantu Srednjobosanskog korpusa o predaji crnogorskih četničkih jedinica ustašama — — — — —	970
Izveštaj zastupnika komandanta slovenačkih četničkih trupa od 10. aprila 1945. komandantu Dinarske četničke divizije o nepostojanju instrukcija u vezi sa pozivom domobrana u četničke redove — — — — —	971
Izveštaj Štaba 1. ličkog korpusa od 10. aprila 1945. komandantu Dinarske četničke divizije o akciji protiv 31. divizije NOVJ u rejonu Vipave — — — — —	973
Naređenje Komande Rasinsko-topličkog korpusa od 12. aprila 1945. potčinjenim jedinicama da postupe po zapovesti Vrhovne komande za povlačenje glavnine četničkih snaga na prostori-ju Banjaluke — — — — —	976
Obaveštenje Štaba Dinarske četničke divizije od 13. aprila 1945. nemačkom oficiru za vezu o izdatom naređenju da se ispita slučaj pljačkanja mrtvih italijanskih vojnika od strane četnika Dinarske divizije — — — — —	980
Izveštaj Komitskog odreda Dalmatinskog korpusa od 14. aprila 1945. komandantu Dinarske četničke divizije o odlasku nemačkog instruktora za diverzije — — — — —	983
Pismo Draže Mihailovića od 15. aprila 1945. advokatu Ranku Brašiću sa porukom Anti Paveliću i instrukcijama za pregovore sa njim o zajedničkoj borbi protiv NOP-a — — — — —	984
Pismo Draže Mihailovića od 15. aprila 1945. Alojziju Stepincu, nadbiskupu zagrebačkom, o potrebi aktivne saradnje u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta — — — — —	989
Pismo komandanta Istaknutog dela štaba Vrhovne komande od 15. aprila 1945. komandantu četničke Dinarske divizije o	

	Strana
formiranju ovog štaba i značaju objedinjavanja svih raspoloživih snaga u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta —	993
Naređenje Komande zapadne Bosne od 15. aprila 1945. komandantima korpusa i brigada za rad jedinica u vezi sa povlačenjem nemačke vojske — — — — —	995
Zapovest štaba Vrhovne komande od 17. aprila 1945. komandantima neposredno potčinjenih jedinica za povlačenje na prostoriju zapadno i jugozapadno od Banjaluke — — — — —	998
Zapovest štaba Vrhovne komande od 20. aprila 1945. komandantima neposredno potčinjenih jedinica za povlačenje na prostoriju istočno od Banjaluke — — — — —	1004
Zapovest štaba Vrhovne komande od 21. aprila 1945. komandantima neposredno potčinjenih jedinica za povlačenje na prostoriju Kotor-Varoš — — — — —	1007
Zapovest štaba Vrhovne komande od 23. aprila 1945. komandantima neposredno potčinjenih jedinica za povlačenje na planinu Borje — — — — —	1008
Memorandum delegacije četničkog Nacionalnog komiteta od 27. aprila 1945. Vladku Mačeku, predsedniku Hrvatske seljačke stranke o potrebi ujedinjavanja svih snaga radi borbe protiv narodnooslobodilačkog pokreta — — — — —	1011
Zapovest štaba Vrhovne komande od 30. aprila 1945. neposredno potčinjenim štabovima za prebacivanje jedinica sa područja južno od Banjaluke na teritoriju jugoistočno od drumu Travnik—Zenica — — — — —	1016

PRILOG I

DOKUMENTI IZBEGLIČKE VLADE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE 1944—1945. GODINE

Izveštaj štaba odeljka Vrhovne komande Kraljevine Jugoslavije od 16. avgusta 1944. ministru vojske, mornarice i vazduhoplovstva o stanju vojske, mornarice i vazduhoplovstva na dan 16. avgusta 1944. godine — — — — —	1023
Izveštaj Miloša Smiljanića, šefa delegacije jugoslovenske izbegličke vlade u Italiji, od 17. avgusta 1944. Draži Mihailoviću o radu na rešenju četničke krize na bazi jednakog tretmana četnika i partizana — — — — —	1031
Bilten delegacije jugoslovenske izbegličke vlade u Italiji od 21. avgusta 1944. o razgovorima između Tita i Šušašića na Visu 18. i 19. avgusta 1944. godine — — — — —	1035
Ukaz kralja Jugoslavije Petra II od 25. avgusta 1944. o stavljanju van snage ukaza o pretvaranju štaba Draže Mihailovića u vrhovnu komandu Jugoslovenske vojske u otadžbini — — — — —	1037
Ukaz kralja Jugoslavije Petra II od 29. avgusta 1944. o razrešenju Draže Mihailovića dužnosti načelnika štaba vrhovne komande Jugoslovenske vojske u otadžbini — — — — —	1038
Pismo potpukovnika Živana Kneževića i kapetana Borislava Todorovića od 7. septembra 1944. Draži Mihailoviću o smetnjama koje im čine britanske vlasti na putu za njegov štab — — — — —	1039

Govor kralja Jugoslavije Petra II u londonskoj emisiji B. B. C. na srpskohrvatskom jeziku 12. septembra 1944. sa pozivom na ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca pod rukovodstvom komandanta Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije maršala Tita — — — — —	1041
Izveštaj Eugena Šošarića, oficira za vezu izbegličke jugoslovenske vlade sa savezničkom komandom za Sredozemlje, od 20. oktobra 1944. predsedniku vlade o pregovorima sa predstavnicima mornarice NOVJ — — — — —	1942
Govor kralja Jugoslavije Petra II od 21. oktobra 1944. povodom oslobođenja Beograda — — — — —	1046
Pismo šefa vojne misije jugoslovenske izbegličke vlade u Italiji od 4. novembra 1944. britanskom pukovniku Frindlou o problemima i teškoćama stupanja vojnih lica u Narodnooslobodilačku vojsku — — — — —	1047
Izveštaj štaba odeljka vrhovne komande Kraljevine Jugoslavije u Kairu od 6. novembra 1944. ministru vojske, mornarice i vazduhoplovstva o broju prikupljenih vojnika i starešina radi upućivanja u Narodnooslobodilačku vojsku i u zbirni logor — — — — —	1051
Izveštaj potpukovnika Živana Kneževića od 21. novembra 1944. Konstantinu Fotiću, članu četničkog Centralnog nacionalnog komiteta, o izvršenim zadacima u Italiji prilikom neuspelog pokušaja prebacivanja u Jugoslaviju — — — — —	1053
Ukaz kralja Jugoslavije Petra II od 30. oktobra 1944. o odlikovanju američkog kapetana Valtera Mansfilda Ordenom belog orla V reda sa mačevima za zasluge stečene na radu u vojnoj misiji u štabu Draže Mihailovića — — — — —	1057
Komunike jugoslovenske izbegličke vlade od 29. januara 1945. povodom imenovanja vlade sa Ivanom Šubašićem na čelu — — — — —	1058
Ukaz kralja Jugoslavije Petra II od 29. januara 1945. o prenošenju kraljevske vlasti na namesništvo — — — — —	1059
Ukaz kralja Jugoslavije Petra II od 2. marta 1945. o imenovanju članova kraljevskog namesništva — — — — —	1060
Izveštaj Milivoja Mišovića, oficira za vezu jugoslovenskog kraljevskog vazduhoplovstva pri MAAF-u, od 21. marta 1945. bazi u Bariju o likvidaciji jugoslovenskog kraljevskog vazduhoplovstva — — — — —	1061

PRILOG II

DOKUMENTI NEMAČKOG RAJHA 1944. GODINE

Zabeleška obaveštajnog odeljenja komandanta Jugoistoka od 11. avgusta 1944. o razgovorima sa predstavnicima Draže Mihailovića o uslovima za sastanak Draže Mihailovića sa Noj-baherom — — — — —	1067
Obaveštenje operativnog odeljenja komandanta Jugoistoka od 16. avgusta 1944. obaveštajnom odeljenju o odobrenim količinama oružja i municije četničkim jedinicama — — — — —	1071
Zabeleška obaveštajnog odeljenja komande Jugoistoka od 18. avgusta 1944. sa sastanka održanog 17. i 18. avgusta u komandi Jugoistoka povodom ponude Draže Mihailovića za saradnju u borbi protiv jedinica NOVJ — — — — —	1071

	Strana
Obaveštenje generalštaba vrhovne komande Vermahta od 25. avgusta 1944. ministarstvu inostranih poslova o razgovorima Milana Nedića sa komandantom jugoistoka o saradnji Draže Mihailovića sa Nemcima u borbi protiv NOVJ — — —	1081
Zabeleška obaveštajne grupe nemačkih komandi na Jugoistoku od 30. avgusta 1944. sa savetovanja u štabu komande Jugoistoka o aktuelnim pitanjima saradnje sa Dražom Mihailovićem i razvoju celokupne situacije na području Jugoistoka —	1083
Dopis štaba 7. SS divizije »Princ Eugen« od 11. septembra 1944. komandantu Drinskog korpusa povodom razoružavanja grupe nemačkih vojnika od strane četnika kod Goražda — —	1086

PRILOG III

DOKUMENTI NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

Zapovest poglavnika Nezavisne Države Hrvatske od 21. decembra 1944. oružanim jedinicama (na pravcima Bihać—Bosanski Novi — Kostajnica — Zagreb — Slovenija i Gospić — Ogulin — Karlovac — Zagreb — Slovenija) da neometano proпустe i obezbede prolaz Dinarskoj četničkoj diviziji prilikom njenog prebacivanja u Sloveniju — — — — —	1089
REGISTAR — — — — —	1093